Tudományos Gyűjtemény.

1827.

Tizeneggyedik esztendei Folyamat.

I. KÖTET.

E' Tudományos Gyűjteményben közöltetnek:

I. Olly eredeti, rövid, 's tudós Értekezések, mellyek Magyar ország' physikai, geographiai, természet-históriai, történetbeli 's polgári állapotjának bővebb 's bizonyosabb esmertetésére, a' magyar nyelvnek keletére, tulajdonságainak fejtegetésére, írása módjának meghatároztatására szolgálnak; mindennémű természeti, históriai, philosophiai, mathematicai (mennyiség tudományi), erköltsi tudományokat terjesztenek, gyarapítanak, 's tökélletesítenek, a' szép 's kézi mesterségeket, gazdálkodást, kereskedést tárgyazzák, közlik, 's elő mozdítják; a' helyes, és okos nevelést intézik; Hazánkbéli és külföldi derék Férjfiaknak 's Aszszonyoknak élet' leirásit magokban foglalják;

II. A' Magyar országban kijött, vagy akarhol, de Magyar országot érdeklő, vagy Magyarok által iratott újabb könyveknek, 's miveknek esmertetései és vi'sgálatai, 's a' külföldiek' vi'sgálatainak kivonásai is, a' mennyire ezek a'Tudományok' 's Mesterségek' előmenetelét, 's ezzel a' köz hasznot, és az elmének tökélletesedését eszközlik;

III. Tudománybeli Jelentések: megtzáfolások 's igazítások, eredeti okleveleknek kivonásaik, jutalom-tételek, jutalmaztatások, találmányok, intézetek, 'előléptetések 's megtiszteltetések, kihalt tudósok' és írók emlékeztetések, régiségek, jelességek, tudománybeli kérelmek, új művek, új könyvek 's t. e' félék eránt.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY.

1827.

I. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével.

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' betűjivel
és költségével.

I. Értekezések.

A' Frantzia Országi Akadémiákról, vagy Tudós Társaságokról.

Frantzia Országban régtől fogva három Akadémiák virágoznak: a' Tudományok' Akademiája, a' feljül-írások' és szép mesterségek' Akadémiája, és a' Frantzia Akadémia. Ezen tudós Társaságok, mellyeket a' fejedelmi bő-kezüség fundált, és hatalmasan gyámolít, nagy mértékben nevezetesekké tették magokat.

A' Tudományok' Akadémiája, mellynek fő tzélja a' természet' vizsgálása, 1666-ban fundáltatott, és 1600-ben megújíttatott, és szebb rendbe vétetett. Egy tudós Társaság sem egyesített magában annyi híres neveket, mint ez; ollyan szerentsés időszakaszban lépett fel, mellyben minden Országokból fogadhatott nagy találókat, és vi'sgálókat sajátjaivá, 's egész a' legújjabb időkig számtalan olly Férjfiakkal ditsekedhetett, kiknek nevei az emberi ész' történeteiben, mindenkor tisztelettel fognak emlegettetni.

Ezen tudós Társaság azon kívül, hogy a' Tudományok' lelkét minden nemzetekre terjesztette, az ízlést is igen tökélletesítette, midőn az ítélő-tehetség' igaz törvénnyeit írásaiban gyakorlotta, és így hathatósan tanitotta. A' Pontosság, a' rend és a' világosság a' jó ízlésnek igaz tulaj-

donságai,'s ezekben áll az igaz szépség. A' Tudományok' Akadémiája szintén olly szerentsésen elő mozdította ezen igaz ízlést is, valamint az észnek 's a' dolgok' mértékének Tudománnyait és Mesterségeit 's ezekkel együtt azt a' lelket is, melly az eszközöket szorosan a' tzélokhoz szabja és alkalmaztátja.

A' feljül-írások' Akadémiája, melly hasonlóképen a' 17-dik század' közepén állott fel, a' feljülírásokra nézve ugyan keveset tett, de az tsak mellékes tzélja is volt; ellenben az emberi értelemnek az is igen fontos szolgálatokat tett. Ha szintén más tudós nemzetek' nagy Antiquariussinak nehéz járású fundamentomosságával 's Criticussaiknak, a' régiekben való mindentudósságával, a' Frantzia szép elmék általjában nem birtak is; még is ott, a' hol egy éles tekintet 's könnyü öszvehasonlítás elégséges volt, sokszor szerentsésen magyaráztak,'s ki bátorkodnék az ollyanoktól, millyenek Casauban, Saumaise, du Valois, 's Freret 's a' többi voltak, a' legnagyobb Philologusok között való helyet megtagadni? — Azonkivül ezen tudós Társaság nem tsak a' Görögökre és Rómaiakra szorította magát, hanem a' hazai régiségekre, Frantzia Ország' történeteire, a' napkeletiek' megesmértetésekre 's a' többire is kiterjeszkedett, és a' Diplomaticában, Numizmaticában, útazások' leírásában, a' régiek' fordításában is jeles és marádandó betsü munkákat ajándékozott. Különösen felébresztette a' Régiek' szeretetét a' sok fordítások által, mellyeket azokból részszerint némelly tagjai készítettek, részszerint készítésekre másokat felébresztett. Ezen fordítások ha szintén nem egészen híven adják is az eredeti írásokat, de tzéljokat még is elérték. A' Frantzia Nemzettel a' régiekből sok hasznos esméreteket közöltek, még pedig ollyan móddal, melly az olvasástól nem tsak el nem

ijjesztett, hanem inkább arra édesgetett. Tizennegyedik Lajos' idejében a' Frantziák, már a' régi Görögök' és Rómaiak' minden írójit olvashatták a' magok kimiveltetésekre saját nyelveken türhető fordításokban. Mikor megyünk mi Magyarok tsak ennyire is!

A' Frantzia Akadémia, mellyet 1635-ben Richelieu állított fel, a' nyelv-tudománnyal ékesszóllással és költés' mesterségével foglalatoskodott. Ennek érdemeit Fenelon röviden de velősen elöadja, következő szavaiban: „miolta tanúlt és ki„mívelt emberek a' nyelv' igaz regulájira viszsza „tértek, azolta az írók nem élnek úgy viszsza mint „az előtt a' szóval és az értelemmel; egy „olly írásmód jött szokásba, melly egyszerübb, „természetibb, rövidebb, velősebb, meghatáro„zottabb és tisztább mint a' régi volt. A' szókhoz „már most tsak annyiban ragaszkodunk, a' men„nyiben gondolatokat fejeznek ki, 's nem más „gondolatokat szenvedünk meg, hanem tsak ol„lyanokat, mellyek igazak, állandók 's a' fenforgó, „tárgyat illetik; a' tudósság, melly hajdan olly „igen pompáskodott, most tsak annyira mutatja „magát, a' mennyire szükség van reá, még az el„mésség is elrejtezik; minthogy a' mesterség' tö„kélletessége abban áll, ha az egyszerü természe„tet olly igazán követjük, hogy még az elmésség „is természetté váljék. Már ma tehát nem nevez„tetik elmésségnek és finom észnek az, a' mi tsak „vakító képzelödés; egyedül a' regulázott Géniust „ditsérjük, melly a' belső érzéshez szóll, a' ter„mészetet a' mindenkor 's mindenben egyszerü „ékességet szüntelen nyomban követi, melly min„den gondolatokat a' józankodás' törvénnyeihez „szab, 's az igazon kivül semmit szépnek nem „tart; meggyöztük magunkat a' felöl, hogy a' vi„rágos írás-mód, akármelly édes és ketsegtető is,

„soha sem emelkedhetik a' középszerüségen feljül, „'s hogy az igazán felséges minden költsönözött „tzifraságot megvet 's tsak az egyszerüségben ta„láltatik". Az a' szép tzél, mellyet Fenelon itt rajzol, a' Frantzia Akadémia' jelesebb és nemesebb tagjainak tagadhatatlanúl mindenkor szemeik előtt volt, 's ugyan azért az a' derék intézet, mellyet ők ékesitettek minden hijánosságai 's üres köszöngetései mellett is méltán áldást érdemel 's ellenemondhatatlanúl megbizonyította azt, hogy egy a' nyelv' tisztaságára vigyázó tudós Parlamentom felette szükséges és hasznos, ha valamelly nagy Nemzet azt akarja, hogy kimíveltetése szerentsésen eszközöltessék, 's nyelve virágzásban maradjon.

Különös figyelmet érdemel az is, a' mit a' Frantzia Akadémiák' hasznáról Fontenelle ez a' ritka talentomú Tudós mond: ki a' Tudományok' Akadémiájának közel fél századig Secretáriussa 's egyik nagy dísze volt, ki egész a' legkésőbb vénségig szeretetre méltó és játszó elméjü ifjú maradott. Ez a' Frantzia Akadémiához, minekutánna henne ötven esztendőket eltöltött, e'képen szólla: „A' három emberi nyomokat, mellyeket Nesztor „látott, tsak nem egészen végig éltem ezen Aka„démiában, melly kétszer újjult meg szemeim „előtt. Hány tálentomok, elmék, érdemek, kö„vetkeztek itt egymásután, mellyek egyenkint va„lamelly tekintetben mindnyájan tiszteletre mél„tók, egymáshoz hasonlítva mindnyájan külöm„bözők voltak! Hányszor változtatta meg ezen „Akadémia a' maga ábrázatját, hogy minden „időkben méltó lehetne azon tzélra, mellyre fel„állásakor magát szentelte! Ezen Társaság, melly „mindúntalan külömbözött 's még is szüntelen „egyenlő maradott, majd a' költés' mesterségét, „majd az ékes szóllást, majd a' Tudományt, majd „ismét az elmésséget tette figyelmének fő tárgyá-

„vá. Hoszszas tapasztalásomba bizván, azt merem „állítani, hogy azon felséges és nemes pályáról, „melly eléjibe van szabva, soha sem fog eltévedni.

„Régtől fogva és közelről esmérek egy másik „híres Társaságot, mellyről itten, ha bár a' szük- „ség nem kivánja is, a' beszédes Nesztor' módjára „említést teszek. Midőn a' Tudományok' Akadé- „miája ezen Társaságnak egy híres tagja által új „ábrázatot nyert, a' végre éledett fel, hogy a' „magasabb Tudományok eránt való szeretetet, és „jobb ízlést olly igen elterjesztené valamint tsak „lehetne. Ezen Tudományok ez előtt, mint hajdan „Egyptomban egy bizonyos szent nyelven beszél- „tek, mellyet tsak Papjaik és Avatjaik érthettek, „az új Törvény-szerző azt akarta, hogy a' men- „nyire lehetne a' köz nyelven beszéllnének. En- „gemet tett tolmátsává, mert számot tartott reá, „hogy a' Társaság nekem a' nyelv' mesterségére „nézve hasznos oktatásokat fogna adni.

„A' nyelv' mestersége a' gondolkodás' mes- „terségével szorosabban öszve van kötve, mint az „emberek gondolják. A' Frantzia Akadémia tsak „szókkal látszik foglalatoskodni; de ezen szóknak „sokszor olly finom Ideák felelnek meg, hogy „ezeket felfogni 's egészen úgy fejezni ki, mint „őket gondoljuk, vagy inkább érezzük, felette „nehéz, minthogy más hozzájok nagyon hason- „lító Ideákkal könnyen eltseréltetnek. A' nyelvek „nem okoskodás, vagy Akadémiák' világositásai, „hanem számtalan sok egymásba szövödött esetek- „nek öszvetalálkozása által hozattattak bé. Ezen „öszvetalálkozás úgy látszik mintha vaktában tör- „tént volna; 's még is a' nyelvekben egy bizo- „nyos finom Metaphysica uralkodik, melly azok- „nak szerzőjit vezérlette *). Nem, mintha azon

*) A' nyelv az Isteni gondviselés' mive 's tökélletesek törvényei mind addig, míg a' Tudósok, vagy többnyire tsak Tudákosok kezébe nem kerül. A' Red.

„durva 's tudatlan emberek ezen Metaphysicát tud-
„va 's szántszándékkal követték volna, az egészlen
„esmeretlen volt előttök; de semmi sem vétetett
„fel állandóúl, a' mi azon természeti Ideákkal meg
„nem egyezett, mellyek a' gondolkodók' legna-
„gyobb részében találtattak. A' mi gyűlekezetünk'
„tanátskozásai is erre tzéloztak, 's fáradsággal
„hajtották azt végre, a' mit a' nyelv' szerzői haj-
„dan munka nélkül tettek, valamint a' megnőtt
„ember is tsak szorgalom és nagy figyelmezés ál-
„tal tanúlja meg a' nyelvet, mellyet a' gyermek
„a' nélkül, hogy róla gondolkodnék, könnyen
„meg fog.

„Az Akadémiának egyik legnehezebb dolga
„az, hogy nyelvünkben ezen elrejtett Metaphysi-
„cát, mellyet tsak éles látású szem vehet észre,
„kifejtse. A' rendnek, világosságnak, és pontos-
„ságnak azon lelke, mellyet az efféle nyomozódá-
„sok kivánnak, kultsok a' legmagasabb Tudomá-
„nyoknak, tsak illendőképen tudjuk hasznát venni;
„ennek segitségével az a' tudás' mellyet a' magas
„tudományok' mesterei nem annyira közölnek, mint
„tsak távolról, tsak nem elérhetetlen magasságról
„mutatnak munkájikban, egy bizonyos pontig le-
„jebb szállhat és nagyobb számu embereknek ért-
„hetővé lehet".

Ezen törekedés, melly mind a' három Aka-
démiával közös volt, a' legszerentsésebb kimene-
tellel koronáztatott meg. Ez nem tsak a' Frantzia
nyelvet a' finomabb kimiveltség' nyelvévé tette,
hanem minden egyébb tudós nyelvekben is na-
gyon előmozdította az értelmesebben, és világo-
sabban írást. A' hoszszú és tekervényes Periodu-
sok jobban kimentek a' szokásból, 's az előadás
jobban bizonyos nyugvó pontok közzé szorittatott.

A' Tudós Társaságoknak Frantzia Országban
az a' hasznok is volt, hogy mint Királyi intéze-

tek a' Tudósoknak, és jó ízlésü elméknek az Országban bizonyos rangot és még is terhes hivataloktól függetlenséget adtak: ezen ranggal együtt egyszer'smind ollyan helyhezetbe jöttek a' Tudósok, melly a' polgári Társaságnak nagy hasznára vólt. Az Akadémiákban minden rendü emberek öszveelegyedtek, Cardinálisok, Ministerek, tzimeres Vitézek, szintén úgy, mint a' puszta Tudósok. Tizennegyedik Lajos mindnyájokat, megkülömböztetéssel és bötsüléssel fogadta. A' tudós név akkor tiszteletben tartatott, holott nálunk némelly fő rendüek alig tudnak még ma is a' Tudósokról máskép' mint megvetéssel emlékezni.

Egyébberánt Frantzia Országban az említett három tudós Társaságok 1791-ben eltöröltettek 's utóbb 1795-ben egy tudós Társasággá vegyíttettek öszve, melly 1804-ig Nemzeti Intézetnek, attól fogva pedig Napoleon' megbukásáig Tsászári Intézetnek neveztetett. Végre 1816-ban mind a' három tudós Társaság ismét viszsza állíttatott.

—i—

2.

Értekező Észrevételek a' Székelyek' Eredetéről.

Az egymást felváltó évek' szakadatlan sorának figyelmes átnézéséből tudjuk, hogy a' két Magyar Haza' történeteinek minden időkori jelenéseiben nevezetes személyt játszott a' Székely Nemzet; a' melly, noha mai napon is tsak egy maroknyi népből (legfeljebb 500,000 főből) áll, még is eredeti Nemessége, jeles Szabadságai, 's különös Nemzeti tulajdonságai által a' Hazafiak-

ban maga iránt mindenkor figyelmet ébresztett; sőt Összeitől reá maradott, és a' mai napig el nem kortsosodott vitézsége, 's hőstettei által a' külföld előtt is szép hirt, nevet érdemlett. De mind ezek mellett is, — a' tapasztalás' bizonyítása szerint! — a' Magyar közönségnek nagyon tsekély a' Székelyekről való ismérete, kivált az ő eredetekre *) nézve: mellyet még bizonytalanabbá tésznek nehány, mind a' régibb, mind a' közelebbi időben élt történetíróknak némelly, tsupa kétségek' alapján épült észrevételei; a' minek azomban valóságos okát eltalálni nagyon könnyű, tudniillik: ditső Eleink, kik a' kard' markolatja mellet nem sokat gondolának az írótollal, a' szomszédokra bízák külső, 's belső viszszontagságaiknak, és más viselt dolgaiknak lerajzolását, a' kik gyakran készakarva elvétették azoknak festésében a szinnek választását; a' következett századokban pedig, — midőn a' tudományok', a' szépmesterségek, és a' míveltség' díszei kezdették az először érzéketlen Magyarnak is már vékonyabb ínjét tsiklandozni, — kéntelenitteték szegény feje ezen új létének kezdetén, a' miveltebb idegenek' útmútatása szerint, első lépéseit tenni; ezek által kezdé elhúnyt Összeit is megismérni, 's e' szerint idegen Anyától születék a' Magyar Történetírás.

Úgy vélem tehát, hogy olvasni szerető Magyarjaimnak kedves dolgot tselekszem, ha a' Székely Nemzet' Eredetéről közönségessé teszem azt a' vélekedést, mellyet a' többi felett legméltóbbnak tartok a' hitelre; — annál is inkább, hogy értekezésemben megfognak jelenni magának a' Nemzetnek is tulajdon hagyományjai; mellyeket

*) Figyelmetesekké teszük Magyar-országi Olvasójinkat ezen 's több Erdélyi helyes kifejezésekre.

A' Red.

nem a' tudatlan köznép' meséjiből tanultam, hanem a' Székely-földön nehány régi Templomok', és papi megyék' poros könyvtáraiban a' kézírások között találtam, olvastam, kijegyzettem; most pedig a' régiségeket betsülő olvasókkal rövid értekezésembe elegyitve közleni kivánok a' következő három pontoknak kitelhetőképen való megvilágositásában, megbizonyitásában: I. Nem állják ki a' szorosabb vi'sgálatot azon vélemények, mellyek a' Hunnoktól külömböző eredetűeknek tartják a' Székelyeket. II. A' Székelyek azon Hunnoknak unokáji, kik Etele Király alatt épitőji valának a' hatalmas Európai Hunn Birodalomnak; mellynek elbomlása után III. Nem vala lehetetlen nehány ezer Hunnoknak Dák Ország' azon részében, mellyet ma Székely-földnek nevezünk, a' Magyarok' bejöveteleig megmaradni.

I. Nem állják ki a' szorosabb vi's gálatot azon vélemények, mellyek a' Hunnoktól külömböző eredetüeknek tartják a' Székelyeket.

Első helyet foglal itten a' Szitziliából eredett Palérmói Ranzan Péter' véleményje, ki (Epit. Rer. Hung. Ind. I.) a' Székelyeket, vagy az ő régen szokásban lévő ezen latán nevekért Siculi, vagy talán, hogy magának a' Magyar földön atyafiakat szerezhessen, Szitziliabelieknek állitja, és azt költi rólok: hogy azon Szitziliai seregtől származtak, melly a' Hun táborban Etele vezérlése alatt vitézkedett, ennek halála utan pedig Erdélyben megtelepedett. De én ezen Szitziliai seregnek a' történetiróknál legkisebb nyomát se találom; nem is képzelem émi ókból állhatott, tulajdon hazája ellen a' Hunn Zászlók alá: mert Etele, noha rettentő táborával a' Szitziliai partokat el nem érte, még is ellensége volt egész Olasz Országnak; sőt meghatotta az ő nevétől való irtódzás napnyugotnak minden tartományjait; azomban, ha

kéntelenittetném is megengedni, hogy az Etele külömbféle nemzetekből egybesereglett hadi népében Szitziliabéliek is voltak; azt mindazonáltal el nem hihetem, hogy a' Székelyek azoknak unokáji légyenek: mert — hogy a' két nemzetnek egymástól nagyon elütött tulajdonságait, szokásait 's a' t. elhallgassam, — ellentmond a' két külömböző nyelv: ugyan is emlitett Szitziliai seregnek anyanyelve a' romlott latán nyelv volt, mellyet az Etelével való táborozás alatt egészen el nem felejthetett: minekutánna pedig Erdélyben megtelepedett, tsak nem mindenfelé olly nemzettel volt határos, mellynél hasonlóképen a' romlott latán nyelv divatjában uralkodott; itt tehát a' legkedvezőbb alkalmatosság adta elő magát nemzeti nyelvének gyakorlására. Ám de e' szerint a' házassági egybeköttetések, a' szomszédság, — — — — és a' nyelv' megegyezése által szükség vala a' két nemzetnek idő' jártával egyesülni, az az: a' Szitziliai vándoroknak Oláhokká változni. Allitsunk most elő egy Oláhot, és egy Székelyt; vegyük szemügyre őket tetétől fogva talpig; valljon egy nemzetbélinek fogjuk-é találni mind a' kettőt? Oh, ennek tsak meggondolásától is ments meg Uram minket! — Kéntelenittetünk tehát a' Ranzan véleményjéről vagy egészen lemondani, vagy pedig — a' T. M. Ur. holdvilági időnaptárához folyamodni.

Stilting János (in vita Steph §. V.) több erősitő okokat hord elő Konstantinusz Porphyrogenita' munkájából de Administr. Imp. mellyekkel tsak nem minden régibb, 's újabb Magyar történetírók ellen igyekszik megmutatni, hogy Erdélyben Sz. István' idejéig Pátzinákok laktak, és uralkodtak. Valljon a' Stilting' erősitése helyes-é, vagy nem? azt meghatározni nem szándékom; mindazonáltal kötelességem vala itten emliteni azért,

mivel találkozék egy jámbor, a' ki abból azt következteté, hogy a' Székelyek, vagy Pátzinákok, vagy a' későbbi időben támadtak, a' mit nyilván tagadok; mert először: Ő maga Stilting, noha vélekedését tüzesen védelmezi, még se rekeszti ki (Sz. István' idejében is) a' Székelyeket Erdélyből, és ámbár kételkedni látszik, még se tagadja, hogy ök a' Hunnoktól származtak légyen (§. IV.). Másodszor: a' Pátzinák név alatt itt az Oláhokat kell értenünk, kiket a' régi írók nem egyszer neveznek Patzinákoknak; megtetszik az Czedrenusból, a' ki ezt írja a' 775 lapon: „Incolunt (Pacinacitae) trans Istrum planities a Boristhene fluvio ad Pannoniam usque porrectas" a' melly szavaival Czedrenus épen ezen földeket jelenti, mellyeken mind az ő idejében, mind később a' Dákok, vagy is Oláhok laktak. Bizonyságot tészen erről Suidas is, a' ki világosan írja, hogy az ő idejében a' Dákok Pátzinákoknak neveztettek; és ez Konstantinusz' 's utánna a' Stilting' állitásaival is minden kifogás nélkül meg egyez. Ha tehát Pátzinák eredetüekké akarjuk a' Székelyeket tenni, szükség, hogy ismég öket az Oláhokkal atyafiságba hozzuk; de ha ennyire mehetünk, akkor ne véljük tovább lehetetlennek a' Klimi Miklós' pujájival is sógorságba elegyedni. A' mi pedig az én jámboromnak második következtetését illeti, hogy t. i. a' Székelyek Erdélyben Sz. István' időkoránál későbbiek volnának: —

Kolosváron 1725-ben kijött egy illyen tzímü könyvetske: Vetus Dacia; melly (§. V.) azt állítja, hogy a' kiket ma Székelyeknek nevezünk, azok tulajdonképen Jászok, kiket IV. Béla Király a' Tatárok' eltakarodása után szállított Erdély' napkeleti részébe, hogy ottan a' határ-szélek' örjei lennének. Szint ez a' vélekedése Praynak is azon külömbséggel, hogy ö a' Jászok' helyébe

Kúnokot tészen. Ebben megegyeznék, ha a' Székely nemzet 1244-dik esztedőnél ifjabb volna; de én azt sokkal öregebnek találom: ugyan is Lőrintz Milkowi Püspöknek már egy 1096-ban költ levelében neveztetnek Kézdi, Szepsi, Orbai Székek, és két rendbéli, úgymint: Loohfew (ló-fő eques) és Giharlog Székelyek (Benkö Hist. Eppatus Milkowiens). Emliti őket Thwrocz János II. Béla Király alatt a' Német háború' leírásában. Ismég: az Apor familia már 1175-ben így írattatott: De Siculis (Epla 2-da Sam. Timon ad Petr. Apor). Fel lehet a' Székelyeket találni II. András Királynak 1224 ben kiadott rendelő végzésében is, melly a' Sász nemzetnek igazait és szabadságait foglalja magában 's a' t.

Nagyobb szemfényvesztő erővel bir azoknak véleményje, kik a' Székelyek' tör'sökattyait az Avarok között igyekeznek feltalálni: azomban megpenderitheti ám bajúszát az is, a' ki megakarja győzni az itt előforduló nehézségeket; vegyük észre tsak, miképen született ez a' vélemény? Nem képzelheték némelly írók, miképen maradhatott meg a' Hunnokból egy kis tsoport halálos ellenségeinek közepette; de még se mérészlék tagadni, hogy a' Székely Nemzet atyafija légyen a' Magyarnak: mit tselekvének tehát ezen környüllállásban? — így kezdének okoskodni: imé — a' történet-írók' bizonyítása szerint, — az Avarok egy eredetüek a' Hunnokkal, és Magyarokkal: az Avarok birták Dák, és Pannon Országokat, a' hol birodalmoknak végső romlása után is megmaradtak: hihetőbb tehát, hogy a' Székelyek ezektől származtak, mint sem a' Hunnoktól. De megállj szemes okoskodó, azt mondád, hogy az Avarok egy eredetüek a' Hunnokkal és Magyarokkal: — ezt sokak megengedik ugyan, de olly gyenge alapra épitik, és olly erőtlen állításokkal támo-

gatják épitményjeket, hogy nem tarthatom elég bátorságosnak abban sokáig mulatozni. Vegyünk tsak szem-ügyre itten egy két vonásokot az Avarok' nemzeti tulajdonságaiból: egy esztendőt se tölthetnek el a' nélkül, hogy a' frigy' köteleit szentség-törő kezeikkel széljel ne tépnék az ő Kágánjaik; és miért? hogy kedvét tölthessék az ő fösvény lelkeknek. Ezt a' Hunnok' Fejedelmei, 's a' Magyarok' Hertzegjei nem tselekedték. — Az Avarok tsalárdúl, rút embertelenséggel keresnek esztendőnként okot a' napkeleti Birodalom' megtámadására, pusztitják a' hadi erő nélkül való helységeket; ellenben fortélyosan kerülik a' nagyobb ütközeteket, sőt néha ezen okból a' gyávák' egyetlen eszközéhez a' vitézeket annyira nem illető futáshoz folyamodni se szégyenlik, ámbár még vakmerőség nélkül a' hartznak jó kimenetelét remélhetik. (Simocatta pag. 166, 240, et seq.) Valljon illy dolgokat a' Hunnok', és régi Magyarok' háborújinak leírásaiban olvasunk? nem teljességgel. — Ezen kívül: az Avároknak mind testek' állása, mind nyelvek, mind szokásaik, — a' mennyiben némelly régi írók után ismérhetjük, — egy olly nemzetet állítnak szemünk elejibe, mellynek a' Hunnokkal, és Magyarokkal semmi, vagy felette kitsiny, — a' Gothokkal pedig, és főkép' a' Longobárdokkal nagy hasonlatossága vagyon; p. o. magos termet, szőke szín, kartsú sovány test, hoszszú szakáll, 's a' t. Nem tsuda tehát, ha a' Hetumogerek öket meg nem ismérték, hanem részszerint fegyver által kiirtották, részszerint Pannon Országnak más lakóssaival együtt járomba fogták *). De 2-szor legyenek ök a' Hun-

*) Leszen, a' ki azt fogja mondani, hogy felette nagy fát mozgatok, midőn az Avarokot kitagadom a' nemzetségből: de erre tsak azt felelem, hogy én sokkal több, és fontosabb erősitő okokat találok vélekedésem' ügyére,

noknak, és Magyaroknak rokonjai; még se származhattak tőlök a' Székelyek: mert az Avarok' történeteit előadó írásokban úgy találjuk, hogy ők Deák Országnak azon hegyes völgyes részében, a' hol ma Erdély fekszik, nem laktak, ámbár hihetőképen azon részekre is kiterjedett hatalmok: mikor pedig a' Károly Tsászár' páltzája alá kerültek, akkor se közel a' mai Székely földhöz, hanem meszsze, t. i. Pannon Országnak északnapnyúgoti részében száz, 's több mértföldnyi távolságra nyerének magoknak lakhelyet.

És ezek a' Székely Nemzet' eredetéről való fontosabb hibás vélekedesek. Vagynak ugyan még többek is, de ollyanok, a' mellyek nem nagy szeget ütnek fejébe annak, ki a' régi történetekbe tsak fél szemmel is betekintett; így p. o. nints miért olly tüzesen perlekedni, kikelni azon vélemények ellen, mellyek a' Székelyeket Gepida, Bolgár, és ki tudja még miféle eredetüeknek tartják, ha tsak nem akarunk babot bötülni, vagy zabot hegyezni. Békét hagyok tehát én is ezeknek, a' mellyeket azonkivül is egészen szükségtelenekké tészen a' következő állítás·

II. A' Székelyek azon Hunnoknak unokáji, kik Etele Király alatt építőji valának a' hatalmas Európai Hunn Birodalomnak:

Ha az előidőről vagyon a' szó, I. Mátyás alatt virágzottak legszebben a' Tudományok Magyar Hazánkban: ezen időkorban, vagy kevéssel ez után éltek nevezetesebb régi Történet-íróink, Bonfin Thwrocz, Oláh Miklós, — a' kiknek hite-

---

mint ellenére: mire nézve nem állhatok el a' mellől mind addig, valamíg egy a' Magyar régiségek' felette sürű homályjain nálamnál élesebbet átlátó hazafi az ellenkezőt meg nem mutatja.

les-

lességek ellen, ha emlegetik is némellyek a' hajdani görög írók ellen való ama panaszt: „Quid non Graecia mendax audet in historiis"? még is ők Herodotuszoknak, Kszenofonoknak maradnak a' Magyar történetek' lerajzolásában; — ezen időtájban készítette Verbőtzi is a' három részekre osztatott' Törvény-könyvet; a' mit tehát ezek a' késő maradék' számára írásban hagytak, azt mind mesének tartani nem lehet vakmerőség nélkül. Azért bátran vészem kezembe én is könyveiket, és az ők jegyzéseiket tészem állításomnak talpkövéül. Ezt olvasom pedig először is Verbőtzinél (Decret. Trip. P. III. Tit. 4.): „Sunt Transilva-„nis in partibus Scituli Nobiles privilegiati ab „Scithico populo in primo eorum ingressu in Pan-„noniam propagati, quos nos corrupto quodam „vocabulo Siculos appellamus" *). Thurótzinál ezt találom (Chron. Hung. P. I. C. 24.) „Siculi „Hunnorum prima fronte in Pannoniam intran-„tium etiam hac nostra tempestate residui esse „dubitantur per neminem, cum in ipsorum gene-„ratione extraneo nondum permixta sanguine, et „in moribus severiores, et in divisione agri cae-„teris Hungaris multum differre videantur". — Oláh Miklós (in suo Atila) így ír: „Post „pugnam in agro Sicambrico commissam tria mil-„lia Hunnorum caedem elapsa — — in eam Da-„ciae partem, quae hac nostra tempestate Tran-

*) Vegyük észre, hogy a' Verbőtzi Törvény-könyvének közönséges forditásában jó vastag hibát ejtett a' Forditó, midőn az itt előhozott helynek értelmét így tette ki magyarúl: „Kik a' magyaroktól azután származtak, hogy Scythiából Magyar-országban, Pannoniában béjöttek". Ugyan azért jobb ennél a' Heltai Gáspár által Kolosváron 1571-ben kinyomtattatott, Veres Balás' együgyű forditása, melly az említett helyet betü szerint így adja elő: „Székelyek kiváltképen való Nemessek, Scitia-„béli néptől, az ő első Pannoniába béjövésekben támad-„tak, vagy nemzettek".

A Dunáninneli Református Egyházkerület Levéltára PÁPA KÖNYVTÁRA

„sylvania — denominatur, celeri itinere appule-
„re. Qui ut facilius persvaderent, se non esse Hun-
„norum reliquias, mutato agnomine Hunnico se
„Siculos denominarunt".

Ugyan ezt bizonyitja a' későbbi Íróknak is nagy serege, mellyből Pisztoriusz János (in Gen. Reg. Hung.) ezt jegyzi meg: „Siculi ad tria „millia in Pannonia substiterunt, ubi occupata „Transilvania mutavere Nomen, et Siculos se fe-„cerunt". Sigler Mihály (Chron. L. I. C I. edit. per M. Bel.): „In ultima — Daciae, quae Transylvania vocatur, ora remanserunt — quaedam Hunnorum reliquiae se Siculos pro Scythulis nominantes". — Fröhlich (Prodrom Chr. Hung. §. XX. edit. per M. Bel.) „Siculi Hunnorum reliquae a „Scythulis orti — — translatis in Transylvaniam „sedibus usque huc degunt ibidem nobilium pri-„vilegiis gaudentes". (Nem kis haszonnal lehet ezen tárgyról olvasni Zamosinál in Annalectis Daciae lapidibus C. III. et V.) Emlitem itt utólszor az egész régiség' nevében még Deserits Intzét, a' ki valamit tsak találhatott a' Scythákról, Hunnusokról, Hunnogorokról, Ongorokról, Mazarokról, 's a t. a' Noé bárkájától kezdve az egész ó Világban, azt mind szorgalmatosan egybe szedte (LL. De Initiis, et Majoribus Hung.), még is munkájának több lapjain nyilván, minden kételkedés nélkül megvallja, bizonyítja, erősíti, hogy a' Székelyek azon Hunnok közül valók, a' kiknek már nevek' említésére is reszketett hajdan fél Európa!

Nem kevéssé neveli állításomnak hitelességét a' Székelyek' nemzeti tulajdonságainak élesebb szemmel való átnézése, és azoknak, a' magyarokéval való egybehasonlítása. Leginkább szembe tünnek pedig itten a' következő fő vonások:

1-ör Minden nemzet szereti ugyan tulajdon Ősseinek ditső tetteit kitelhetőképen magasztalni; de még is legnagyobb mértékben találtatik ez az indúlat a' Magyarokban, a' kikben mint egy természetes érzőséggé vált azon régi történeteknek ditséreteit tele torokkal hirdetni, mellyeket valamelly magyar hősnek nagy lelkűsége megnemesített, ha mindjárt egy gyászos kárpit' lesuhanása vetett is véget a' vitézi jelenésnek: ezt bizonyítja a' hősi együgyü daloknak különös szeretete a' köznépben, ezt juttatja eszünkbe az agg regéknek nagy kedvellése a' fő rendben *). Azomban a' Magyarnak se enged ebben a' pontban legkisebbet is a' Székely: Belső öröm-érzés gerjed lelkében a' Nemzet' minden igaz fijának, midőn hallja nehány Székelyeknek, — a' kikben még az ősz haj alatt is pislog a' nemzeti tüz, – azon beszéllgetéseiket, mellyeket ők gyakran a' kellemes nyári estvéken szoktak tartani: hallhatni itt a' mindennapi dolgokról való kérdeződések után korunkbeli hadi történeteket, a' mellyek útat nyitnak az elenyészett időszázadokba való bemenetelre, a' hol most Török, majd Tatár háborúkról foly a' (már szinte mesévé vált) beszéd: mind ezekben pedig egyedül a' régieknek ditsérete harsog a' mostani kornak gyakran nem kis megbántásával, míg a' jelenlévő ifjúságnak tüze másoknak tulajdon kisebbíttetése által való felmagasztaltatása ellen fellobban, keresztül vágja az öregek' szavát, 's az egész ditsérő beszédnek véget vet.

2-szor Nagyon szembetünő vólt a' Magyarban mindenkor a' szabadságnak éles ösztöne. — A' Székely nemzet szabadságaiban II. Ulászló Királyig legkisebb tsonkúlást se szenvedett, hanem azokat kénnyére használta; azért is a' következett

*) Tsak az kár, hogy közre nem botsáttatnak.
A' Red.

zűrzavaros időkben kezdett benne nyilvánosabban munkálkodni a' szabadság' lelke, midőn a' szerentsétlen Mohátsi ütközetnek még szerentsétlenebb következései Erdélyt legszerentsétlenebbül elszakaszták Magyar-országtól. Megszaporodának ekkor a' számtalan nyomorúságok' özönétől elborittatott' Hazának terhei; kéntelen vala tehát már a' Székely is azoknak alája vetni vállait; a' mit a' tudatlan nép midőn úgy tekintene, mint szabadságának erőszakos elnyomattatását, gyakran annak helyreállításáért felzendült, engedetlenségre, pártütésre vetemedett, noha mind ezekért többször megjárta az alapári tántzot (!?).

3-szor Minden idegen útazók hálaadatosan (a' mint tartoznak is) hirdetik a' Magyar' ingyen gazdálkodását. Igaz ugyan, hogy a' Székelyekről ritkán olvasunk e'féléket; de valljon miért? — azért, hogy a' Székely-földet, mint nagyon félre eső helységet, ritkán keresik fel ollyanok, a' kik hálaadatosságokat a' nagy világ' fülébe besúghatnák: azomban a' mennyivel kisebb ezeknek száma, annyival nagyobb azoknak serege, kik őszintes köszönetjeket négy szem között tsak kevés szókkal jelentik, de egyszer'smind ortzájoknak némán beszéllő vonásaival bizonyítják. Valójában a' Székely ember nagyobb szerentséjének tartja embertszerető szívét vendégjének ajállani, mint sok idegen elfogadni; ugyan is: mi az oka, hogy az egész Székelységben olly ritkaság különös vendég-fogadót látni? — Nem egyébb, hanem hogy minden Székely gazdának hajléka egyszer'smind vendégfogadó; igen is vendég-fogadó, de a' mellyen erszényünkre nézve illyen kedvező feljülírást látunk: Ma nem pénzért, holnap ingyen. De

4-szer Há a' Magyarnak olly nagy az idegenekhez való szívessége, hogy annak illatja után úgy tódul a' külföld' népe hazánkba, mint a' mé-

hek a' virágos kertbe; már előre gondolhatjuk, hogy ő bizony magáról se fog elfelejtkezni. Jobban tudja ezt a' jövevény, mint maga a' Magyar, a' ki észre se veszi, hogy: ő jobban él (noha a' természetnek minden erőltetése nélkül), mint akár mellyik nemzet Európában. Mi ennek az oka? egy részről ugyan a' Hazának áldott földje, a' melly lehetségessé tészi a' zsíros lakozást; de más részről bizonyosan a' magyarnak azon természetes szokása, melly szerint ma kivánja asztalát tetszése szerint rakva látni, ha mindjárt élésházában nem marad is egyébb holnapra reménységnél. Térjünk bé most tsak egy alatsonyabb sorsú Székely gazdához: nem találunk az ő asztalán (pityókából készült) (!?) hat, hét féle tzifra étket, se kaffét; (ámbár a' Székely-földön is elég makk terem), hanem olly eledelt, melly nem annyira gyönyörködteti a' szemet, mint táplálja a' testet. Elhagyom itt a' lakadalmakat, torokat (convivia occasione funerum), mivel ezek nem mindennapiak: nem külömben a' fő rend vendégeskedéseit, és utóljára még tsak azt jegyzem meg: ha a' Székely nem épen földhöz verettetett szegény, nem méri soha lapát-háttal a' borsót, se nem adja kontz nélkül a' levet; hanem állandóan eszében forgatja ama' közmondást: Jobb egy jó lakás száz éhezésnél.

5-ször A' Tótok, Németek, Rátzok, Oláhok egy helységben laknak, egy levegőt szívnak a' Magyarral, és ennek nyelvét még se tudják; 's im a' Magyar Hazának végső szegletében a' Székely magyar nyelvet beszél! — még pedig legtisztább magyar nyelvet; ugyan is kénszeríttetünk megismérni a' Székelynek a' külömbféle dolgok' egybeelegyítésétől annyira irtódzó természetét itten is: nem veszen ő más nemzetből feleséget, nem issza vízzel a' bort, de bizony nyelvébe se zavar

idegen kimondásokat; hanem azok helyett Szittya ősseinek azon tsudálatos kellemmel hangzó szavait használja, mellyeket örökségül kapott, és mind a' mai napig híven, szorgalmatosan megőrizett, megtartott *).

---

*) Ezt bizonyítja azon valósággal magyar eredetű, formájú, természetű szóknak nagy száma, mellyeket ma se Magyar-országon, se Erdélynek a' többi részeiben fel nem találunk, hanem tsak az egy Székelyben, mint p. o.

Áhé — stupidus.
Barkó — barba buccalis.
Befürmölni — bezárni, obserare.
Dogán — Mészárszék.
Fökény — szümölts verruca.
Gar. p. o. nagy garral van, — insolenter jactat auctoritatem sibi non competentem.
Gótz — kutzkó focus.
Görgeteg — Égi-háború, tempestas fulminea.
Hántorgatni — quidpiam alteri saepius exprobrare.
Homolygos — szikár, macer.
Husáng — ramus arboris elasticus, et longior.
Hutjatt — homo, vel animal fame extenuatum.
Kakuts — myops, rövid látású.
Kornyadozni, — levi morbo affectum esse.
Kumak — darab, frustum.
Kutréjos — elmésen tsalni tudó, (ein Anführer).
Lesbeteg — farkas, lupus.
Matatni — quaeritare, (hin, und da suchen).
Megfűdűlni — insanire.
Merkelni — torva fronte minitari.
Renkesz — zömök, solidus, (derb.)
Sápitani — kiábalni, kajdászni.
Selymék — locus palustris.
Sod — Gótz, kutzkó, focus.
Szodé — praeceps in agendo.
Szuvat — frusta coementi, vel argillae exsiccatae de pariete decidua.
Tonyhó — socors, deses.
Tziher — berek.
Tönkesz — renkesz, zömök.
Törnyő — semmirekellő ember, vagy állat.
Zuvat — colloquium, in quo alieno honori detrahitur.

Illyen eredeti tör'sökös magyar szókat a' Székelységnek majd minden részeiben nagy számmal lehetne egybegyűjteni; mellyek, mint igaz úton keresett jószágok, szembetűnően gazdagitanák a' magyar szótárt, 's a' nyelvmivelőket nagy fáradságtól mentenék meg az új szók' koholásában **).

**) A' többit is jó volna öszveszedni 's hozzánk beküldeni.
A' Red.

6-szor Mi a' külföld' itélete? — A' hajdani időből Regino a' 10-dik század' elején azt írja a' Magyarokról, hogy azok „tsendesek, magokba „zárkozottak, keveset beszéllnek, de annál többet „tselekesznek"; a' mire azt jegyzi meg Engel (Geschichte des Ungrischen Reichs I. Th. 1. Abschn.), hogy ezek az igaz magyaroknak még ma is tulajdonnaik: én pedig azt hiszem, hogy nékem is lészen annyi igazam, midőn a' Regino' itéletét a' Székelyek' nagyobb részére alkalmaztatom, mint Engelnek volt, — midőn ő azt a' maga igaz magyarjaira húzta. A' legközelebbi időből de Lagarde Gróf (Voyage de Moscou, a Vienne par Kiow, — et Hermanstadt. a Paris. 1824.) illyen itéletet tészen a' magyarokról: „Genéreux, et „vaillans, la franchise, et la loyauté, sont les „traits caracteristiques des Hongrois; et si avec „moins d' amour propre, ils étoient plus calmes, „et plus laborieux, il est peu de nations, qui „leur seraient comparables". (A' nagy lelküség, és vitézség, a' szabad lelküség, és egyenes szívüség a' magyarok' ismértető jeleinek vonásai; és ha kevesebb ön szeretet mellett nyugalmasabbak, és munkásabbak volnának, kevés hozzájok hasonlítható nemzet találkozna). Valljon nem épen így kell-é gondolkodnunk a' Székelyekről is? — Tegyen itéletet, a' ki őket jól 'ismeri. —

Ha két jól eltalált képen minden fő vonásokot egymáshoz hasonlóknak találunk, azt szoktuk itélni, hogy mind a' kettő ugyan azon egy képfestő' etsetjének hagyományja. Szemünk előtt áll most egy felől a' Magyarnak, más felől a' Székelynek valóságos nemzeti színekkel kifestett szobra; a' kettő között pedig majd semmi különbséget se vehetünk észre: ha tehát a' részrehajlásnak nem akarjuk áruba botsátani az igazságot, meg kell vallanunk, hogy: mind a' kettő egy műhelyből

költ. De e' szerint kéntelen a' Magyar testvér bátyjának ismérni a' Székelyt; mert máskép' néki se lészen igaza a' nagy Etelével úgy ditsekedni, mint Árpádjának tör'sök attyával.

De legnagyobb nyilvánság állításomra a' lántz szemek gyanánt egybefüzött' történetek' sorából háromlik, a' mellyet itten úgy terjesztek elő, a' mint némelly (már feljül említett') kézírásokban találtam: Nem volt a' Hunnoknak egész Birodalmokban valamelly anya-városok, mellyben a' Király, 's vele együtt a' Kormányszék állandó lakhelyet választott volna; hanem a' helyett külömbféle tartományokban voltak nehány fő szállásaik, mint p. o. Moldvában, talám a' mái Foksán' tájékán, Jászberényben, és a' Székely-földön azon a' helyen, a' hol ma Udvarhely fekszik, (a' melly innen kapta nevezetét is a' régiek szerint). Ezen fő szállásokon tartózkodott a' Király, ezeken tartott a' nemzet is gyülést békesség' idején; ha pedig táborba szállott a' fegyveres nép, — 's az ellenségnek távolabb fekvő tartományjaiba szándékozott bérontani, — ezeknek szomszédságában hagyta barmait, házi bútyorát, feleségét, gyermekeit, más hadra alkalmatlanokkal és mindezeknek bátorságokra szükséges fegyveresekkel. Épen igy vala a' dolog akkor is, midőn Etele' halála után, az ő három fijai karddal fogának a' birodalom' osztásához; de nem sokára a' visza-vonás itt is megérlelé a' maga szokott gyümöltsét, a' romlást, és a' Gepidák, 's más hódolt' nemzetek szabadon villogtaták régi Uraiknak birodalmában diadalmas fegyvereseket. Érzették a' sorsnak ezen gyászos tsapását az Udvarhelyi szálláson lévő Hunnok is; mert ámbár Ardarik a' Gepida Király nem volt épen engesztelhetetlen ellensége a' Hunnoknak, de a' sokkal vadabb Dákok reájok ütöttek, 's kénszerítették őket a' rengeteg erdők' va-

donjaiban menedéket keresni, a' hol lappangottak 470-dik esztendőig.

Az alatt megtörtént a' több Hunnoknak, kiket az atyafi, 's idegen fegyver megkémélt, széljel oszlása: Ernak a' legnagyobb tsapatot viszszavezette Szittya Ország' kebelébe; mások más tartományokot vettek nyakokba; két fő emberek pedig Emets Úr (a' kiről hihetőképen Imets-falva Háromszéken vette nevét), és Utsind Úr huszonkét ezer főből álló néppel megtelepedtek azon helyen, mellyet régi íróink Czeglég, Czegléd, vagy Csillag-mezewnek neveznek. De nem sokáig telheték kedvek ezen áldott földnek termékenységében; ugyan is, midőn nem engednék idegen járommal terheltetni nyakokot, ismét hartzra került a' dolog, mellyben a' Gepidák, és Oszt-Gothok levágtak közülök hét ezeret, 's a' többit elűzték 472-dik esztendőben. A' számkivetett Hunnok, (kiknek száma mintegy 15 ezerre ment), Erdélynek tarták a' szekér' rúdját, és egyenesen jövének a' mai Székely földre: itt egyesült a' két Hunn felekezet, és így született a' kis Székely Nemzet.

Előre sejdítem, hogy ezen előadásomról így fognak sokak itélni: Szép rege ugyan magában, de — megvallom, hogy azon hagyományoknak, kéz-írásoknak, mellyekből a' Székelyeknek ezen 18 esztendőkből álló időszakaszi (454-től 472-ig) történeteit egybeszedtem, hitelessége gyenge lábon áll, úgymint: a' mellynek megállapitására egyebet elő nem hozhatok ezen törvénybeli fenéktételnél (principium): „Omnis bonus, donec probetur esse malus"; mindazonáltal, — mikor látjuk, melly szépen megegyez előadásom több nevezetes Iróinknak hasonló tárgyról szólló jegyzéseikket; sőt miképen egyezteti meg egy közép ponton ezeknek egymástól külömbözőnek tetsző vélekedé-

seiket, — mintegy kénszeríttetünk annak helyességét megismérni. Olvassuk meg e' végre először Thurótzit, a' ki (loco citato) ezt írja: „Hos „praeter Hunnos — tria millia virorum eadem de „natione praelio de praedicto per fugae praesi„dium erepti ín Pannonia remansisse, et quam „primum in Campo Csiglamezew vocato sibi se„dem fecisse, tandem occidentales nationes, qui„bus vivente Atila infesti erant, metuentes ad „Erdewelwe — se transtulisse, et non Hunnos — „sed — Siculos, ipsorum autem vocabulo Zekel „se denominasse perhibentur". Turótzival egészen megegyez Oláh Miklós; de halljuk tsak Otrokotsit, ez a' Hunnok' elszéljedéséről Jornandes után így ír: „Hunni militiae, et armis addicti, „partim Romanis se Graecis adjunxerunt, — par„tim in Scythiam minorem — — — sunt reversi, „— partim in Illyricum se contulerunt, partim „etiam manserunt in ipsa parte Hungariae meri„dionali in Dacia Ripensi, ut loquitur Jornandes, „qui — fatetur Hernatum juniorem Atilae filium „cum suis in extremo minoris Scythiae sedes de„legisse; Emnedzur autem, et Ultzindur consan„guineos ejus in Dacia Ripensi juxta Temesum, „et Danubium usque ad Valachiam" (Origin Hung). Olvaszszuk most egybe azt, a' mit ezek ketten írnak, és így először: a' Túrótzi' Csillag-mezewje ugyan azon egy hely fog lenni Otrokotsinak a' Temes, és Duna között való földjével; a' mellyet azomban, nem a' Tisza, 's Duna között (a' mai Tzegléd' tájékán) kell keresni, se nem épen a' Bánátban, a' mint Otrokotsi akarná; hanem inkább a' Maros és Sebess-Körös között Arad', Nagy-Várad', és Telegdmező' tájékán (a' Székely hagyományok szerint). Másodszor: a' Turótzi 3000 Hunnjai épen azok lésznek, kiknek Otrokotsi szerint Emnedzur, és Ultzindur valának ve-

zérjei, és a' kik Túrótzi szerint Erdélybe által szállván, ott a' Székelyeknek tör'sök-atyjai lettek.

III. Az Európai Hunn Birodalomnak elbomlása után nem volt lehetetlen nehány ezer Hunnoknak Dák Ország' azon részében, mellyet ma Székely-földnek nevezünk, a' Magyarok béjöveteléig megmaradni:

Ezt elhinni felette nehéz dolognak tetszett sok nagy nevü Iróinknak, a' kik közül többek tsupán azon okból tagadták a' Székelyeket Hunn eredetüeknek lenni, mivel által nem láthatták: mimódon maradhatott meg egy maroknyi nép annyi halálos ellenségei között négy századok' lefolyta alatt. Halljuk tsak, mit ír ezen tárgyról a' magyar történet-írásra tekintve olly nagy érdemü Timon Samu: „Quamvis concedam a cognatis „Irnachi in Rippensi Dacia consistentibus, con„stitui potuisse in agro Csikiensi vigiles, persva„dere tamen mihi non possum eos, utpote non „multos, et exiguis finibus constrictos inter in„cursiones variarum Gentium in Statione perma„nere quivisse, nisi forte omnibus se submisis„sent". (Epla I. ad Petr. Apor.); hasonképen vélekednek még sokan mások is; a' minek valódi oka az, hogy nem volt nékik jó alkalmatosságok végire járni, megvi'sgálni, megismérni a' Székelyföldnek se újabb, se (és pedig kiváltképen) régibb állapotját. De —

Azon tudósok is, kik az én állításomot védelmezik, két egymástól külömböző véleményhez ragaszkodnak: némellyek azt hiszik, hogy a' Székelyek úgy maradtak meg mái földjökön, mint a' szomszéd uralkodó nemzetnek jobbágyai. Ezt ha megengedjük, azonnal eltünik azon nehézség, elenyészik az a' nagy akadály, mellyet sok íróink meggyözhetetlennek állítottak; ugyan is: ha ké-

pes volt Erdélyben azon sok vad népeknek, mellyeknek egybezavarodása az Oláhokot szülte; — Magyar Országon a' külömbféle Tót és Német eredetü nemzeteknek mint jobbágyoknak megmaradni a' mái napig, és pedig majd minden részekben, mennyivel könnyebb vala ezt megtenni azon kevés Hunnoknak, a' kiknek erejétől a' szomszédok már nem sokat tarthattak, és a' kik azon helységben húzták meg magokot, mellyet az akkori mostohasága miatt senki se irigylett tőlök, a' ki egyebütt magának lakhelyet talált?

Azonban helyesebbnek tartom azoknak állítását, a' kik azt vélik, hogy a' Székelyek Erdélyben a' Magyarok' elérkezéséig szabad állapotban voltak. Ezen vélekedésemnek a' leghitelesebb kútfőből adom okát, úgymint: a' tapasztalásból, a' melly azt tanítja, hogy a' meghódoltatott' népek szintén észrevehetetlenül minden időkorban magokra vették az uralkodó nemzetnek legalább külsőjét. Számtalan példákkal lehetne ezt megmutatni, de én azokból tsak a' leg szembetünőbbet hozom elő: Imé Magyar nemzetünknek vagyon (a' levéltárakban) tulajdon polgári alkotmányja, és pedig ollyan, a' millyennel Európában is ritka nemzet kérkedhetik: vagyon törvényes Királlya; vagyon (a' köznép' szájában, és a' könyvekben) legkellemesebben egybehangzó eredeti nyelve; vagyon (a' köntös-tartóban elrejtve) legszebb nemzeti ruhája; vagynak az igaz emberiséggel legjobban megegyező szokásai; — nem visel idegen jármat, se nem valamelly hódoltató erő, hanem tsak egy örökös! frigy tsatolja Fejedelme által az Osztriai németekhez: még is — nem fogok talán felette nagyon megtsalatkozni, ha azt mondom, hogy: — a' mái Magyar nemzetnek színe inkább hasonlít a' németekhez, mint tsak a' tizenhatodik századbéli magyarokhoz is! — De ennél még sok-

kal nagyobb általváltozást kell vala szenvedni a' Székelynek, ha ő három századoknál tovább szolgált valamelly hatalmasabb nemzetnek. Miképen kerülhette el tehát ezt a' Metamorphosist? — Miképen tarthatta meg nemzeti tulajdonságait olly épségben, hogy azok őtet minden más népektől valósággal külömböző nemzetnek lenni elegendőképen megmutathassák? — Miképen maradhatott az idegenekkel való egybeelegyedéstől olly tisztán, hogy ezen dolgot legrégibb íróink is: — Túrótzi, Verbőtzi, Oláh, 's mások — úgy emlitsék, mint a' Székely nemzetnek különös figyelmet érdemlő tulajdonságát? — miképen beszéllhet mái napon is olly tiszta magyar nyelvet? — miképen külömbözhet mindennémű szokásaiban annyira szomszédjaitól, mint az ég a' földtől? — kénszerittetünk ezen kérdésekre azt felelni, hogy: mivel a' Székely soha idegen Úrnak nem szolgált, azért nem is volt kéntelen valakinek forma-ruhájába (liberiájába), öltözni.

Nem is volt néki lehetetlen ezt a' szolgaságot elkerülni, akár a' Székely-földnek akkori természetes állapotját tekintsük, akár a' Dák Ország' népeinek azon időkori történeteit vi'sgáljuk. Az egész Székely-földet úgy lehet nézni, mint egy a' természettől épittetett nagy várat; mellynek mindenfelől vagynak akármelly ostromló erőnek ellentállani képes sántzai, kerítései, a' rengeteg erdőknek megjárhatatlan hegyes völgyes vadonjai; ezeken kívül tsak nem minden részekben vagynak megvívhatatlan bástyái: ama' meredek hegyek, mellyeknek megmászása a' vad állatoknak is nem kevés fáradságba kerül; mind ezeket pedig a' mi időnkben is láthatni! — Mit itélhetünk tehát ezen természetes erősségnek még hajdani állapotjáról, holott a' még életben lévő embereink is mutatnak számtalan olly helyeket, a' mellyekről ők gyer-

meki esztendejikben fát hordottak, ma pedig búza kévéket gyüjtenek; — sőt mutatnak ollyan helyeket, a' mellyek ez előtt kevés esztendőkkel a' fene-vadak' tanyáji voltak, ma pedig népes helységekké, falukká változtak? —

Egy jó formán megerősítteteti vár vala tehát a' Székely-föld, midőn azt elfoglalta a' Hunnoknak egy nem egészen megvetendő tsapatja. Ezen Hunnoknak számát, — a' mint feljebb láthatni, — sok írók tsak három ezerre tészik; de ők ezen szám alatt vagy tsak a' hadra alkalmatos férjfiakat értették, vagy pedig számlálásokban nagy hibát ejtettek; ugyanis semmiképen el nem hihetem, hogy három ezer főből álló elegyes nép a' Tsillag-mezején (akár hol volt az), ellenségeinek közepette megtelepedni mérészeljen, és több esztendőkig — mint ellenség — megmaradhasson; bátorságosabbnak állítom azért itten a' Székely hagyományokkal tartani, mellyek 15 ezerre tészik már azoknak is számát, kik a' Tsillag-mezőről szállottak által a' Székely-földre, a' hol ezeken kivül is voltak bizonytalan számú Hunnok, a' kik mindöszveséggel egy olly kis nemzetet formáltak, melly — ha az akkori mód szerint minden férjfi fegyvert ragadott, — a' maga mind a' természettől, mind a' mesterségtől megerősittett' helyeinek (mellyeknek omladékait a' hegyek' tsutsjain, 's az erdők között minden részekben ma is látjuk), védelmezésére elegendő fegyvereseket állíthatott ki; főkép' —

Dák Országnak a' 6-dik 7-dik 8-dik századbéli viszszontagságai között; a' hol — minekutánna Ernák 469-ikben viszszament Szittya Országba, — a' Gepidákra szállott az uraság, kiknek Királlyáról Árdarikról azt jegyzik meg több írók, hogy ő nemzetének megszabadításáért a' Hunnokot megtámadta ugyan, de nem gyülölte, mivel hajdan

Etele különös kegyelemmel viseltetett iránta; e' pedig egy kedvező alkalmatosság vala a' Székelyeknek arra, hogy ők módot találhassanak a' Dák Országban való megmaradhatásra. Azomban a' Gepidák' urasága is tsak pünkösti királyság vala; ugyanis: jó formán rendbe se szedheték magokot, és már 490-ben kitaszíták őket tartományjaiknak nagyobb részéből a' Longobardok; a' kik nem sok idővel ezután úgymint 557-ben által engedék Dák Országot az Avaroknak; ezek pedig, — 568-dikban elfoglalván Pannon Országot is, — egészen néki estek a' napkeleti Római birodalomnak: ezzel vesződtek ezután mindenkor úgy annyira, hogy az éjszaki részekben a' Székelyeknek (ha nem épen teljes szabadsággal is) megmaradni lehetetlen nem vala. Az alatt estvére juta az Avarok hatalma is: 788-ban Nagy Károly keményen megveré őket, 790-ban pedig egészen felforgatá birodalmokot. Dák Országnak ezen időtől fogva a' magyarok' béjöveteléig való történeteit kinyomozni szinte lehetetlen; azomban a' mi a' Székelyeket illeti: ha ők a' veszélyben eddig el nem merültek, már kevésbbé félthetjük, midőn látjuk hányt vetett tsónakjokat a' parthoz közelíteni: ugyan is a' tizedik században élt két görög írók (Georg. Monach. 's Leo Grammat. a' kiknek ezen részben inkább hihetünk, mint a' Béla Király' nevetlen Írászszának), bizonyítása szerint a' Magyarok Theophil napkeleti Tsászár alatt (a' ki 829-től 842-dikig uralkodott), már Európában voltak, és pedig kevés esztendőkkel ezután Erdélyről nem messze Atel közben (Moldvában a' Szereth, és Ruth folyók között). Nem volt e' hihetőképen titok a' Székelyek előtt, sőt helyesen gyaníthatjuk, hogy valamelly szövetségbéli egybeköttetések már ekkor volt nékik a' magyarokkal, a' melly kevés idővel ezután tökélletességre jutott akkor, midőn a' Ma-

gyarok attyokfijainak megismérvén a' Székelyeket, (talám épen ezeknek útmutatások szerint) először Erdélyt, azután Magyar Országot szerentsésen elfoglalák *

---

*) Készakarva elkerültem Értekezésemben az Etymologizálást, Grammatikát, Syntaxist, 's több e'félét; mivel megvagyok győződve, hogy semmi annyi zürzavart nem okoz a' historiában, mint az e'féléknek szerfelett való üzése, kivált: ha az Etymologizáló nem tudja tökélletesen azon nyelveket, a' mellyeket, anatomizál. — Valljon nem a' nevetésre ád é okot az, a' ki, — midőn megakarja mutatni, hogy a' Magyarok a' Chaldaeaiakkal egy nemzetségbéliek, 's a' magyar nyelv, az özön-víz előtti nyelv, — Nabukodonozort magyarra fordítja 's ne bolondozzon az Úr-t tsinál belőle; — nem különben Évá-ból evém-et, Ádám-ból adámot 's a' t.? — és e' még is megtörtént! - nem tudom mire fog menni az Etymologia, ha ezen szókat Chaldaeai, vagy Zsidó betükkel teszük ki; mert נבוכדנצר (nebuchadnetzar), חוה (chavvah), — bizonyosan már tovább nem magyar szók. Épen ezen okból hallgattam el a' Székely név' eredetének is vi'sgálását: annyit tudok rólla, hogy a' Székelyeknek nevek már a' régi időtől fogva magyarúl: Székhely vagy Székely; latánul Scythuli, vagy Siculi; németűl, Zekel, Zeckel, vagy Szekler; oláhul Székúj, 's a' t. volt; de ezek közül egyikre se bátorkodom valamit épiteni a' Székely nemzet' eredetének vi'sgálásában; ámbár (a' tágasabb értelemben vett' etymologia szerint), a' Székelyből könnyen lehet Szökély, ebből Szökény, innen סכן (Szoken) praefectus aulae; innen továbbá סגנים (Szeganim) fő emberek, t. i. a' Mediai birodalomban, innen Szegények, u. m. a' kik vallásokért hazájokból számkivettettek: innen végre Σιγυνναι (Sigynne), vagyis Herodot után Sz. J. Úr szerint Mediai eredetű Magyarok. (lásd az 1826. Tud. Gyüjt. V. Köt. a' 7-dik, és 8-dik lap). Innen kitetszik, hogy ez az újmódi etymologica Genealogia is meglehetősen szitja a' tüzet az én fazékom mellé; de még is tartok én az illyen tűztől, ne talám felette meghevűlvén a' fazék' oldala, hirtelen elpattanjon. Azért is béhelyheztetem a' Székelyeket először az ő mái lakhelyekbe, és azután adok nékik nevet e'képen: A' Hunnoknak azon fő szállások, melly a' Székely-földön volt, neveztetett azon régi időben Székhely-nek, (a' melly nevezet ma Udvarhellyé változott) - ettől az ottan tanyázó Hunnok neveztettek Székhelyieknek, a' melly nevezet azután

Vajha

Vajha mérész, de nem vakmerő próbatételem olly szerentsés lehetne, hogy általa Hazánknak tudós fijai a' fennforgó tárgynak szemesebb megvi'sgálására, bővebb 's tökélletesebb megvilágositására bátorittatnának, ösztönöztetnének, lelkesíttetnének! — a' kik iránt én minden Székelynek nevében már előre az egész nemzetnek köteles háláadatosságát ígérem.

Szabó Jó'sef,
Károly F. Vári Nevendék Pap

3.

Az Ember' élete bölcsőjétől fogva koporsójáig.

Sok szépeket írtak 's írnak mai napiglan Tudósaink, mind magános különös Munkákban, mind folyó-írásokban annyira; hogy azokat olvasván gyönyörüséggel telik el az embernek szíve. És én megvallom; hogy felette nehezen várom és lesem a' Tudományos Gyüjtemény' egygyik darabját a' másik után. Óhajtom is buzgóan; hogy honni Tudósinknak szerencsésen fellobbant tüzök semmi okon el ne aludjék, söt Nemzetünket minél elébb a' tudós szomszéd Nemzetekkel mérköztesse!!!

---

kiterjedett mind azokra, a' kik oda húzták meg magokat; — a' Székhelyiekből azután lett Székhelyek, és Székelyek; ebből későbbre latánul: Secelus, 's az után Siculus; (tsupán a' szebb hangzásért); németül Zeckel, oláhul Szekuj. — — Magyarok! — tisztelet, betsület azoknak, kik az etymologiával helyesen, és mértékletesen élnek! — de én úgy vélem, hogy több hasznunk fog lenni benne, ha historiai vi'sgálódásainkban régi annales-eket, Kronikákot forgatunk inkább, mint Chaldaeai, Zsidó, Indiai, Finn, Lapp, 's több e'féle lexiconokot; ámbár ezeket se kell egészen félre vetnünk.

Én, mint hajlott idejü, ki sokkal kevesebbet tehetek ezen czélra, mint akarnék, előttem forgatván szüntelen azt, hogy nem sokára ütni fog az óra, melly földi életemnek véget vetend, az emberi életnek folyását a' Bölcsőtől fogva a' Koporsóig tettem ez úttal értekezésemnek materiájává. Jertek! velem egy forma idősök, olvassátok gyönyörködve 's el mult időtökre viszsza gondolva! Jertek ti is! kiknek ifjúi tüzötök lánggal lobog, nézzétek itt előre, mint egy tükörben jövendő sorsotokat: leszaladnak hirtelen a' ti esztendejitek 's napjaitok is, mint az enyimek, 's nektek is meg fog nyílni a' sírnak szája, melly engemet innen tova benyel.

Ama régi hirés Hippói Püspök Szent Agoston így írja le az emberi életet: „Ez az „élet kétséges, vak és nyomorúságos, mellyet a' „nedvességek felpuffasztanak, a' fájdalmak elgyen„gítenek, a' hevességek kiszáraztanak, a' levegő „betegesit — az eledelek kövéritik, a' böjtölések „soványítják, a' tréfák mulattatják, a' szomorú„ságok emésztik, a' szorgalmatosság öszsze meg „öszszeszorongatja, a' testi bátorság megtompít„ja, a' gazdagság hánja veti, a' szegénység leve„ri, az ifjúság felegyenesíti, a' vénség meggör„beszti, az erőtlenség megtöri, a' keserüség le„nyomja 's mind ezeknek utánna a' halál megöli, „minden örömeinek véget vet. — 'S midőn e' sze„rint megszünik lenni, úgy gondoltathatik, mintha „nem is lett volna". Melly szavaival valósággal úgy leírta a' Szent Atya az emberi életet; hogy a' ki tagadná ezeknek igazságát, a' dél-szinben ragyogó napot tagadná.

Szent Agostonnak ezen állitását Szent Ambrus is ezzel erősiti: „Ez az élet annyi go„noszokkal teljes; hogyha a' halállal öszsze ha„sonlittatik, a' halált nem büntetésnek; hanem

„orvosságnak kelljen gondolni". Ugyan is sírva, nyögve lépünk be az emberi életbe, veréjtékkel folytatjuk, ellankadva végezzük, és senki azzal nem dicsekedhetik; hogy magát ez alól kivette volna. Ez az egy jó van itt; hogy rövid ez a' nyomorúságos élet. Megkérdeztetvén egy Philosophus — így ír Agricola — minémű volna az ember' élete? Midőn egy kevéssé megmutatta volna magát, majd elrejtezett: mellyel azt akarta jelenteni; hogy csak egy szempillantásnyi, és felette rövid az ember' élete. Mint a' hajókázóktól a' száraz föld 's a' városok eltávoznak: úgy a' sebesen futó idő elsőben a' gyermekséget, azután az ifjuságot, végre az öregséget elemészti. Mint a' Gólyák' haza-jövetelét senki se veszi észre; hanem csak akkor, mikor már itthon vagynak, sem azt, mikor elmennek; hanem mikor már elmentek, mert mind a' kettőt éjtszaka viszik véghez: igy az ifjuságot senki se veszi észre, mikor mégyen el; hanem csak akkor, mikor már elment, és a' vénséget csak akkor veszszük észre, mikor már elő jött. Plin. Hist. Nat. Lib. IV. Cap. 23.

Be szépek! be gyönyörük az emberi életről Tifernás Gergelynek ama Deákból Magyarra által tett versei:

Csak nyomorúlt földből, csak porból mindenek állunk,
'S mint könnyü szellő futnak el a' napok is.
Lankad erönk akként, mint a' Kasza vág le ha fűvet,
'S mint a' rózsa, mikor van leszakasztva, enyész.
A' nyavalyák lepnek, ha kivált utól ér az öregség,
Nyomnak bennünket százszorosan gonoszok.
Mint köd enyészünk, és mint a' füst a' levegőben
'S mint naptól a' dér széljel enyészni szokott;

Úgy múlunk el, mint tűz a' zsúppot megemészti,
É'lve vagyunk árnyék, 's álom — egyébb se vagyunk — —
Honnan van még is bennünk a' csúnya kevélység?
Ennyi gonosz mellett nyel kiket a' gödör el.

Az ember egyébb állatoknál lejebb van azzal, hogy születtetvén helyéből magát ki se mozdithatja; mert:

„Fekszik erőtelenül csecsemő, szülik ha világra". Ovid. metam 15. Csecsemőségének elsőbb esztendejiben semmi gyönyörűséget nem kóstol, magának's másoknak terhére van, és azon esztendőkig, mellyekben kezdődnek ki fejtözni benne az okosság és az ítélő-tehetség, végtelen sok veszedelmeknek van kitétetve. Ez egyben a' többi korbélieknél boldogabb; hogy szerencsétlen sorsát nem érti, nem érzi: ki volna már az, a' ki szüntelen való csecsemőséget kivánván, azt meg nyerné, 's abban szeretne élni.

Ez a' szó: Életkor, vagy Életidő, tulajdonképen az ember' természeti tartósságáról mondatik, melly bizonyos grádusokra oszlik. Pythagorás az emberi életet 4. időszakaszra osztotta, 's mindenikre 20 esztendőt szabván öszszehasonlitotta az esztendő' 4. részeivel, — következésképen 80. esztendőre határozta Solon az emberi élet' határát 70 esztendöre tette. Melly két vélekedések megegygyeznek a' XC-dik Zsoltár' 10-ik versével: A' mi életünknek napjai 70 vagy legfeljebb 80. esztendők. Terentius Varro. 5. gráditsait tette, és az utolsón kivül, mindeniknek 15. esztendőt. 15. esztendeig hát gyermekség, 30-ig felserdültség, 45-ig ifjúság. 60-nig közép kor, attól fogva az életvégéig öregség. Hippocrates 7. Élet-időszakaszt tett: az első 7-ig, a' második 14-ig, a' harmadik 28-ig, a' negyedik 35-ig, az ötödik 42-ig, a'

hatodik 50-ig a' hetedik pedig szinte halálig megyen. Ezen elosztást tartották Plátó, és Philó is.

A' mi nézi az életkorokat, tudva van, melly külömbség légyen a' gyermekek, ifjak, meglettek és öregek között, az erők mimodon nevelkednek, gyengülnek 's fogynak, a' külső forma 's nagyság mimódon változik. Az életidő' hoszszának semmi bizonyos határt szabni nem lehet, minthogy az emberek rend szerint halnak minden életkorban; annyi mindazáltal világos, hogy az emberi élet' határa a' régi Pátriárkákéhoz képest megrövidült. Már Mó'ses a' maga idejében azt mondja a' feljebb felhozott helyen: A' mi életünknek napjai 70 vagy legfeljebb 80 esztendők. És ha szintén vagynak példák a' mi napjainkban is, hogy némellyek a' Mo'sestől meghatározlatott időt általhágták, és a' 100-zon feljül is jóval éltek, mint különösen az éjszaki tartományokban; mindazáltal a' Világ elsőbb idejebéli életidőhöz képest cseklység.

Ha azt kérdi valaki: honnan volt az; hogy az emberek az özönvíz előtt olly sok ideig éltek? Nem lehet tagadni; hogy természeti okai is voltak — hogy a' levegö-ég hihetőképen egészségesebb volt, melly, az özönvíz után megváltozott 's tisztátalanabb lett. Éltek az emberek a' leg nagyobb együgyüségben, nem volt olly sokféle eledelnemök, jó Diétát tartottak, az eledelek együgyüen 's igen természeti módon készittettek. Azt is lehet hinni, hogy a' Pátriárkák jól esmerték a' földi veteményeket, zöldségeket 's az által egészségöket fentarthatták; de nem ezek, 's az ezekhez hasonlók egészen a' dolognak okai. A' volt az Istennek czélja; hogy az emberi Nemzetség szaporodjék, a' Vallásban oktattassék, 's a' metsségek' feltalálására vezéreltessék. Innen még az

Istennek különös áldása járúlt hozzá. Ne is mondja senki azt: hogy az emberek olly hoszszú ideig nem éltek, mint Mó'ses mondja; hanem hónapos esztendöt kell érteni, melly hónap 25. napokból állott: mert abból az a' balgatagság következik; hogy a' Pátriárkák igen gyenge gyermekségökben már nemzettek volna. Csak egyet emlitek: midön Kénán Mahaláelt nemzette, Mó'ses szerint 70. esztendös volt. Ha a' nevezett hónapos esztendöt értjük, a' 70 esztendö alatt a' mi esztendönk szerint nem volt még Kénán 7. esztendös. Ki ne nevessen ezen? De láss erröl bövebben Heideggernél in Historia Patriarcharum Exercitatione 14ta de Longaevitate Patriarcharum Tom. 1-o pag. mihi 240. — Tiguri 1729.

Valamint a' születésben, és az emberi nemzetnek külömböző változásaiban egy szoros rendet találhatni, ugyan azt lehet a' halálban is az életkornak külömböző esztendeji 's gráditsai szerint. Ez a' halál történik a' közönséges régulák szerint, mellyeknél fogva az emberek' élete' tartóssága szorosan meghatároztatott, ha p. o. meghalnak 1000-ren, majd egyenlö a' számok a' 20. 50. 60. 80. esztendösöknek. Úgy tapasztaltatott; hogy falu-helyeken nincs annyi beteg, 's nem halnak meg annyian, mint a' városokban, mellynek a' külömböző életnek neme az oka *). Fele része az embereknek már 20 esztendös korában meghal a' városokban, faluhelyeken pedig a' 20 's 25 esztendö között; másik része meghal háromszor, vagy négyszer lassabban, t. i. 20-tól 80-nig vagy 100-zig, 20-tól 40-nig körül belöl az egésznek 1/10 része. 40-töl 60-nig megint szaporább a' halál, 160 meghal 1000. közül. 60-tól 80-nig 2/10 rész és feljebb, és csak kevés marad fenn, mellyet mintegy 1/20 részre tehetni. A' melly eszrendöben semmi ragadó

*) És az Orvosok. A' Red.

nyavalya nem uralkodik, falu-helyen 42. 43. közül 1. hal meg. A' középszerű városokban a' halandóság már nagyobb mint a' falukban, és a' külömbség mint egy negyed, midőn a' 42. 43. helyett esztendőnként 32 közül hal meg 1. — A' nagy népességü városokban a' halandóság legnagyobb t. i. 1/24 vagy 1/28. vagy 1/30 — (Süszmilch von dem Alter der Menschen).

Az első esztendőben legtöbb gyermekek halnak meg a' másodikban háromszor vagy négyszer kevesebben, — a' harmadikban, csak felénnyi mint, a' másodikban, és tizszer kevesebben mint az elsőben. 15 esztendő körül a' halál leg kevesebbé félelmes. Ez hát az emberi élet' valóságos virágzó ideje. 20 esztendő körül már megint elkezd a' halandóság feljebb feljebb hágni, midőn az ember leginkább gondolná az élet' tartósságát. De elkezdődnek ez életkorban a' férjfiui nemben a' rendetlenségek 's nehéz munkák és az aszszonyi nemből sokan meghalnak ez időtájban gyermek ágyban.

A' dolgoknak mostani fekvésök szerint nincs az embernek olly hoszszú életre szüksége mint az elsőbb időkben, mivel ennek á' mesterségek 's Tudományok' nagy nevekedése és a' tökélletesebb tanítás' módja mellett nincs annyi időre szüksége lelki tehetségeit a' tökélletességnek egy olly grádussára emelni, melly a' halál után léjendő főbb 's örök boldogságra való készületben megkívántató lenne. Úgy van itt a' dolog mint a' szántófölddel, ha azt először készitjük arra; hogy teremjen, sokkal több munkát kiván, mint mikor már egynehányszor megmunkáltatott. A' régibb időkben alig tanúlhattak az emberek 20 esztendő alatt annyit, mint tanúlhatnak 5. esztendő alatt az újabb időkben. Már ma alkalmatlan is volna, ha az emberek 2. 's több száz esztendőkig élnének. A' tör'sök Atya miből élne gyermekeivel 's te-

mérdek maradékival! Gondoljuk meg; hogyha még most mind élnének azok az emberek, kik ez előtt 3. 's több szász esztendőkkel születtek, melly teménteten sokaságú emberek laknának együtt a' földön. A' régibb időkben egészen másként volt a' dolog; akkor még a' föld sok helyeken lakatlan puszta volt. Innen, a' legfőbb Valóság úgy bánik velünk emberekkel, mint az okos és bölcs Kertész, ki a' fa-oskolából azokat a' fákat, mellyek magosságokra nézve a' többieknek akadályokra lennének, ki ássa és másuvá általülteti, vagy plántálja.

De menjünk már a' 4. Élet korokra, 's kezdjük a' gyermekségen. Midőn a' test nevelkedik, azzal egyszer'smind nőnek a' nyomoruságok. Alig, hogy a' dajkának kezéből ki került, a' Mester' plágája alá adatik — midőn játszik, szüntelen való félelemben forog, midőn tanúl, kéntelen tselekszi. Az az egész életidő, mellyet a' más' Tútorsága alatt tölt, tömlöczhöz hasonló előtte. Semmi egyébb eszében nem forog, semmire másra nem ásitozik; hanem hogy mimódon juthasson azon esztendőkre, mellyekben a' mások parancsolása alól magát szabadságba helyheztethesse, és hogy minél hamarébb felserdülhessen. A' régiek közt Horáczius az élet-korok' külömbözőségét igen helyesen adja elő a' Költöi mesterségről írt könyvében. Ezt írja ő a' gyermekségről dicső Virágunk' fordítása a' szerint:

„A' gyermek, ki beszéllni tanúlt és járni; hasonló „Társai közt örömest játszik, de haragra is indúl „Ok nélkül 's el csendesedik, kis idő vártatva megintlen „Változik". — — —

Mellyel arra mutat; hogy ha a' gyermek beszélleni 's járni tud, két tulajdonság van még benne: egyik az, hogy játszani szeret — a' másik, hogy igen változó, és ezt a' tapasztalás erősiti:

mert a' gyermekek mindég azt akarják; hogy legyen valami játszani valójok. A' játékok a' külső érzékenységek alá esnek, erősítik a' k[illegible]lődést, 's annál fogva tehetni vagy jóvá vagy ros[illegible] — mivel még a' gyermeknél értelemmel való él[illegible] nincs meg.

Lássuk hát már a' gyermeket abban az életkorban, mellyben szabadságba helyheztette magát; abban az élet-korban mondom, mellyben Herculesnek választására hagyatott, hogy válaszsza vagy a' virtus' vagy a' vétek' ösvénnyét, és úti vezérül vagy az okosságot, vagy az indúlatok' mozdulását. Ezen kettős út végére állíttatva szükség; hogy a' kettő közül valamellyiket válaszsza. Itt csudálatosan hizelkednek néki az indulatok. Ezerféle eledellel igyekeznek kecsegtetni, ezerféle világi gyönyörűségek' nemeit tesznek fel elejibe, hogy megbübájozzák. És végre micsoda gyönyörüségek azok? ollyak, mellyek az ő elméjét mintegy szüntelen való hidegleléssel rázkódtatják; — ollyak, mellyeknek nyomaiban ott terem a' megbánás, melly, mint valamelly viszketegség, minekutánna hoszszas vakarással ingereltetett, végre kisebesedvén a' fájdalomnak hoszszas emlékezetét haggya; ollyan gyönyörüségek, mellyek a' leg nagyobb fájdalommal, munkával és veszedelemmel kerestetnek, szereztetnek; de egy szempillantásban elenyésznek, az elmét pedig hoszszas és nyughatatlan rájok emlékezéssel hányják, vetik. Illyen valósággal a' világi múlandó 's veszendő gyönyörüségeknek természete. A' ki azokat átaljában megvi'sgálja, úgy találja; hogy egy sincs azok közül annyi édességgel füszerszámozva, mellyet a' keserüség felül ne múlna, egy sincs melly az inyet annyira csiklándoztatná, hogy a' gyomrot meg ne zavarná; hogy a' hoszszus vele való élés csömört ne okozna. Egy sincs úgy mérsé-

kelve, melly valamit ne hozzon magával, a' mi az elmét rágja 's hohérkodásával megsebesíti.

Nem akarom már emliteni azokat a' viszszálkodásokat, pereket, gyilkosságokat, számkivetéseket, nyavalyákat 's külömbkülömbféle veszedelmeket (melly alkalmatlanságok, hogy a gyönyörüségekben vagynak, kiki meg vallhatja), a' mellyekbe vagy az élet' maga megnemtartoztatása, vagy az életkornak vígyázatlansága és csalfasága többnyire az embert hanyatt homlok szokta taszitani. Hogyha valami gyönyörüségek láttatnak benne lenni ebben az életkorban, azok merö unalmak. Hogyha a' gyönyörüségek közzé ögyeledik a' fájdalom, mint a' vízbe üröm, világos, micsoda 's millyen gyönyörüségtelenséget érez kiki azokban, és millyen legyen az a' keserüség, mellyet kiki azokkal egygyütt merít. Illyen átaljában a' felserdült ifjúi idö vagy kor, melly vagy a' szüléknek vagy másoknak tutorságok alól kikerül, és a' melly a' a' szabadságnak, vagy is inkább zabolátlan kivánságának fékjét megeresztvén, most tüzbe, majd vízbe taszitja, mint valamelly tisztátalan lélek, most magosra felemeli, majd a' mélységbe veti.

Úgy van: az Ifjúság az az idö, mellyben valamint a' kivánságok legerösszakosabbak; úgy a' fájdalmak legelevenebbek. Leginkább gyönyörködik ez az érzékenységek' csiklandozásiban, mellyek elkoptatják a' test' húrjait, 's idönap előtt elhozzák a' kómor vénséget. Az ifjúnak mindennap' változik hajlandósága, semmi se tetszhetik néki sokáig, mellynek oka részszerint magokban a' dolgokban, részszerint pedig az ö állhatatlanságokban vagyon; teljes lévén azzal a' gondolattal; hogy az ö ifjúságának minden dolog tartozik a' leg édesebb gyönyörüségekkel adózni, a' mellyeket ma kóstolt, holnap megútálja, 's ekképen maga csinál magának gyötrö unalmat. Minthogy még a' szerencsé-

nek kedvetlen csapásit keveset tapasztalta, természet szerint kevély ő, 's minthogy még a' tapasztalás által megnem tanúlta, micsoda az élet, és mit várhat attól, azért hajlandó a' boszszonkodásra. Sokszor neheztel ő másokra minden ok nélkül, néha pedig boszszonkodik magára is. Minthogy az ifjak még nem harczoltak az élet' sokféle szükségeivel; könnyen megútálják azokat a' dolgokat, mellyek csak hasznosok, sokkal feljebb becsülik pedig azokat, mellyek kecsegtetik az ő kevélységöket: felette érzékenyek a' becsületre, noha még azt meg se nyerték, szint' ollyan sok húval epekednek azon, a' mi nincs, mint a' mi van. Az Ifjak könnyen hisznek, mivel még keveset tapasztaltak, 's mivel sokszor megcsalattatnak, indúlatosok 's boszúállók lesznek. Annak a' jó vélekedésnek, mellyel az emberek eránt elejinte viseltettek, sokkal nagyobb mértékben való útálás' áll bennek helyébe, a' melly is nem kevesebb bajoknak kútfeje mint az első. Mivelhogy az elmúltak igen keskeny mező az ifjaknak a' gondolkozásra, szüntelen csak előre néz az ő szemök, 's az ő határ nélkül való reménységök egygyüt járván az ő elméjöknek elevenségével 's szívöknek kevélységével, ki üzi belőlök azt a' szükséges és bölcs félelmet, melly az életnek paizsa — innen van; hogy gyakran meg sértetnek ők szerencséjökben, betsületökben, békességökben egészségökben, vagy pedig mind ezekben is egyszersmind. Az Ifjak semmi dologban sem szeretik a' közép útat, hanem mindenkor a' két végső széleken tévelyegnek, noha a' boldogság és a' virtus a' közép úton találtatik fel. Szint' ollyan tékozolva prédálják egészségöket, becsületöket, békességöket mint pénzöket, mond Young.

Semmi sincs szeretetre méltóbb, mint a' szemérmetes ifjú, mond Sz. Bernárd. Oh! melly

szép, melly fényes gyöngy az ifjú' életében 's ábrázatjában az erkölcsi szemérmetesség! melly igaz, s' melly minden kétségen kívül való jelentője a' jó reménységnek 's mutatója a' jó természeti indulatnak, veszszeje a' fenyítéknek, hódoltatója a' gonosznak, védelmezője a' vele született tisztaságnak, különös dicsősége a' jo lelki esméretnek, a' hirnek névnek őrizője, az életnek disze, a' virtusnak lakhelye, a' természetnek dicsérete, és jele az egész tisztességnek! Az Ifjúság csinálja meg a' bünöket 's a' vénség síratja megazokat, azt mondja Young. —Cassiodorus pedig azt mondja: a' nem jól végzett ifjúság gyülöletessé tészi az öregséget. Cicero a' kötelességekről írt munkájában így szólt: Ezt a' kort leg inkább kell le tiltani a' bujaságról, kell pedig gyakoroltatni a' lelki 's testi munkában 's türésben, hogy a' hadi 's polgári kötelességekben szorgalmatossága ki tünjék 's erösödjék. Kerüljék a' mértékletlenséget, emlékezzenek meg a' szemérmetességről, mellyet annál könnyebben követhetnek, ha nagyobb idejüek forognak közöttök. Ugyan ő, az öregségről irt munkájában azt mondja: a' buja 's mértékletlen ifjuság elerőtlenedett testet bocsát által az öregségre. De gyakran megesik; hogy korábban is megadják ezen vétköknek árrát az ifjak. Lássuk erre Young gyönyörü festését! igy szoll ő: irígy szemekkel nézed talán ama buju ifjat, kit kézen fogva hordoz a' szeretet egyik mulatságból a' másikba, egyik gyönyörüségből a' másiknak kóstolására. Mikor az ő aranyos hintajában melletted elnyargal, így kiáltasz fel: oh melly boldog ember! ennek egész élete csupa lakadalom és mulatság! oh ha tudnád, melly nyughatatlan 's melly sok unalmakkal teljes az ő élete! várj csak egynehány napokat, 's akkor vesd szemeidet ezekre a' balgatag ifjakra, a' kiknek képzelt boldogságok kimérgesítette a' te nyomorú-

ságidnak érzését, majd meglátod; hogy rövid idő mulva czeken a' szép ifjakon nem látszik többé az emberi forma, a' bujaságnak tisztátalan tüze megemészti az ő húsokat: Ollyanok lesznek, mint a' csontvázak, a' mellyek csak azért lézzengenek az útszákon; hogy elrémitsék a' még ártatlan ifjakat; hogy az ő tisztátalan életökbe ne részesüljenek.

Lássuk még az ifjú ember' leírását Horácz után, ugyan kedves V i r á g u n k t ó l! így van az:

„— — a' serdült, és már nevelője' kezéből
„Felszabadúlt ifjú paripákra, kutyákra, mezőre
„Vágy, — mint gyenge viasz hajló a' roszszra, ha fedded
„Durva, makacs, morog; orránál meszszebbre ki nem néz,
„Tékozló, dölyfös, heves; a' mit ölelve fogadt, el
„Fordúl 's hirtelenül melljétől viszszataszítja".

Melly szavait Horácznak az oskolai ifjúság' rosz állapotjára lehet alkalmaztatni. Van egy nevendék az oskolában, majd nagyobbra kívánkozik, számlál minden heteket, napokat és órákat, míg nem eljő az idő, hogy Tanítójának kemény fenyitékje alól megszabadúljon, és szabadság' állapotjába helyheztettessék. Megnyeri — azt gondolja; hogy már szabad ember, minden szükségtelen dologhoz fog 's tölti az időt. Ő felette állhatatlan, és ha jó volt is, minekelőtte oda ment volna, könnyen elcsábíttatik a' romlott ifjak által, melly kevés hetek alatt mind magán, mind tanúlmánnyain megesik. Magát szabadnak képzelvén, épen nem akarja kiállani, ha büntetik, noha az az ő javára szolgál; hanem a' legnagyobb ellenkezéssel veszi azt. Az illyek rend szerint nem tudnak jól bánni a' pénzzel; hanem szükségtelenekre vesztegetik, a' szükségeseket osztán nem fizethet-

vén, könnyen fellengős gondolatokra vetemednek, hirtelen neki esnek valami dolognak, 's hirtelen eltaszítják majd melljektől, a' mit ölelve fogadtak, az az: megunatkoznak attól. Midőn némelly nagy tüzzel fog valamelly tudományhoz, tüze csak hamar elaluszik. De nem mindenekről lehet ezt elmondani; hanem itt csak közönségesen szóllék: mert vagynak, tagadhatatlan ifjak, kik ifjúságokban teljes szívből Istenhez térnek, azon vagynak, hogy az ifjúság' vétkes gyönyörüségeit kerüljék, és az illyeneknek egészen is más kimenetelök vagyon. Ez utóbbiak szemök előtt tartják Sz. Cypriánusnak ama szavait: Valamint arról a' fáról hijába vársz gyümölcsöket, melly először nem virágzott: úgy az öregségben senki sem jut el a' tisztességre, ha ifjúságában valami tudományban nem gyakorlotta magát — 's szerencsések.

Ha az ifjú az okosságot követi mint kalauzt, gondold meg, melly sok nehézségek nyomják ötet! szükség; hogy fegyverbe öltözvén vigyázzon, és minden szempillantásban készen legyen akármelly kettős viadalra, mint a' kinek a' nyughatatlan ellenséggel, melly testének minden részeit ostrommal fenyegeti, szüntelen öszsze kell csapni. De micsoda ellenséggel? A' maga' kivánságival, mellyek ötet nyájas kiderült homlokkal 's álnok színnel gyönyörködtetik mind azokkal, mellyeket közelebbről 's távolabbról szemlél. Majd a' legnagyobb ellenséggel a' Világgal, és (a' melly legméltóbb a' siratásra) tulajdon testének ezer veszedelmes tévelygő 's csalárd vélekedéseivel, elméje' kétségbe esett felháborodásival, mellyek ezen élet-korban leginkább megvagynak az emberben, és minden alkalmatosságot felkutatnak, hogy ötet elnyomhassák, 's mindenféle gonoszság' nemeibe legázolhassák. Egyedül az Isten mutathat néki arra útat; hogy ezen ütközetekben győzödelmeskedhessék.

Látjuk ezen kivül, melly kevés azoknak számok, kik ezen útba beállanak, melly sokan vagynak ellenben, kik abba beállván, viszszalépdesnek. Kövesd ezek közül a' mellyiket tetszik! a' felháborodások' kegyetlen uralkodású birodalma alá adod magadat — terhes és veszedelmes ütközethez kell fognod, vagy hanyatt homlok' fogsz rohanni, vagy tömlöczbe mintegy megbékózva veted magadat, vagy a' csendes folyón nyugodalmasan vitetel, vagy nagy munkával hajókázol a' habok' dühe ellen. Nézd az ifjat ezen életkorban a' csalárd és hijábavaló gyönyörüségek' poharaira úgy elbámúlni, mint szoktak a' vesztegető ivó compániákban a' részegek, kik más nap' az az előtti ededeleket 's italokat megútálják, 's azokat csömörlve emlegetik. Vagynak mások, kik midön a' gyönyörüségeknek valóban ellennök harczolnak, annyira elfáradtaknak, 's a' munkában annyira elroncsolódtaknak érzik magokat; hogy kevés hiján egészen megadják magokat az ellenségnek, vagy a' nyomorúságos élet' unalmainál, 's a' nehéz munkáknál fogva elerőtlenedve a' haláltól nem igen borzadnak. 'S ímé illyen gyönyörüségek azok, mellyek az ifjúi életkorban megvagynak, mellyekre a' gyermekek nagyon ásítoznak; de a' mellyeket az éltesebbek felettébb megútálnak.

A' férjfiúi meglett korra számlálják mindenek a' bölcsességet, 's azt reménylik, hogy itt csendes életet élnek. Ez egyben itt elérődik a' tökélletesség; hogy az emberi természetnek egész tökélletlensége, mellyet vagy az egyűgyü 's csalárdsághoz nem értő csecsemőség 's gyermekség elfedezett, vagy az állhatatlan 's tanácstalan felserdült ifjúság mentegetett, akkor emeli fel fejét legelőször's magát szem elejibe állítja. Egyebbeket elmellőzök, csak azokat említem itt megitélésre méltóknak, a' kiket a' Világ az okos és boldog

emberek' lajstromába számlál. Eddig a' félelem foglalt el bennünket, rövid volt a' gyönyörüségek' határa, 's a' megbánásnak szomorú emlékezete hagyatott. Most a' nagyobb gonoszok, a' fösvénység 's nagyravágyás, mellyek a' világi jóknak 's becsületeknek, tisztességeknek rakását ígérik, ha azokat imádándjuk, foglalják el eszünket. Nincs is egy halandó is az Istennek valóságos fijain kívül, a' ki valamellyiknek szerelmétől elbolondíttatván, magát a' felső polczról nyakraföre le ne taszítaná.

De minekelőtte a' fösvénységet 's nagyravágyást hoszszabban leírnók, lássuk itt is a' férjfiui korról Horácz' remek magyar fordítását! Így van:

„A' már meglett férjfi becses tisztségre törekszik,
„Gazdagság's hatalom neki legfőbb tárgya,'s barátság
„Minden tetteiben vígyáz hogy kárba ne essék.

Megmutatja; hogy az ember ezen életkorban megváltozik, lepkéskedését leteszi, 's más formává lesz, midőn a' hevesség már nagy részint oda van — innen példabeszéddé is vált: Ez ki itta, ki szeleskedte magát. De ha valaki azt gondolná; hogy ez lelki megváltozás legyen, felette megcsalatkoznék, mivel arra sokkal több kivántatik meg. Innen leírja azokat az iparkodásokat, mellyeket ebben a' korban tészen, midőn azt mondja 1-ör Gyüjt rakásra, az az: már most megszünik tékozló lenni, azon töri eszét, hogy nyerjen valamit, hogy magát, 's az övéit táplálhassa. 2-szor Barátságot keres. A' fijatal emberek hamar megesmerkednek egymással, de ez a' barátság csak a' testi gyönyörködtetésekre czéloz, 's nagy részint sokáig nem is tart. De ebben a' korban, midőn az ember megértelmesedik 's okosodik, keres maga meggondolva jó barátokat, kik neki használjanak 's előmenetelét munkálódják.

lódják. 3-szor Tisztségre törekszik, az az: az ember, kinek érett gondolkodási vagynak, néz a' tisztségekre, hivatalokra, külsőképen tisztességesen 's az illendőség' reguláji szerint él, mivel tudja, melly sok függ attól, ha az ember boldogúlni akar a' világon. Ezért mondja Horácz:

Minden tetteiben vígyáz, hogy kárba ne essék.

De lássuk már a' fösvénységet! A' fösvény ezer meg ezer útakat megtesz mind a' szárazon mind a' tengereken, ezer rablásoknak kiteszi magát, 's a' szerencse' külömbkülömbféle viszontagságainak; szüntelen való munkával, félelemmel küszködik, hogy a' hajó-töréseket kikerülje, sokszor szembe-tűnő idő-vesztéssel, nem minden nyavalya 's betegség nélkül, a' testnek 's tagoknak az idő' sebes folyása miatt nem minden megerőtlenedésök nélkül. Hogy jövendőre csendes életet élhessen, gyakran nagy munkákba bónyolódik, nyúgodalmát feláldozza, és hogy kincseket halmoztasson, életét koczkázza. Tegyük fel már; hogy jól gyűjtött, napkeletet gyöngyeitől megfosztotta, napnyúgot' bányáit is kimerítette, 's hát már ezzel boldogabb 's megnyúgodottabb leszé? bizony ő ennyi unalmakat kiállván, sok útakat 's költségeket tévén mind elméjére, mind testére nézve, nagy rakás nyomorúságot gyűjtött öszsze, 's ámbár egy unalomból másikba ment által; de még itt a' nyomorúságoknak nincs semmi határa; hanem csak néminémű felcserélése 's váltóztatása. Felette égett ő a' legnagyobb gazdagság' öszszegyűjtésének tüzétől, most már, hogy, a' miket gyűjtött, el ne veszszenek, azon törödik. Néminémű hideglelős kívánsággal gyűjtötte azokat, majd hasonló félelemmel 's remegéssel birja. Hogy azokat magáéivá tegye, ki tette magát a' rablóknak; most beszerzett javai után mindenfelől tolvajok leselkednek. A' legnagyobb szorgalommal

szedte ki azokat a' földnek gyomrából, öszsze gyüjtvén, ismét azon van, micsoda mesterséggel ismét a' földbe ássa és rejtse. Igy telik az be: hogy a' fösvény nagyon megakarván gazdagodni soha se lesz gazdag, haszontalanúl gyül rakásra körülötte az arany és ezüst, mert az ötet szegénységben hagyja. Hogy az Isten ezt a' vétkes hajlandóságot megbüntesse, azt parancsolja a' böségnek, hogy ötet szegényitse meg, mutasson az ö szemeinek elég kincset, de ne adjon a' vele való élésre tehetséget a' szívnek. A' fösvény mutatja meg legjobban, melly kevéssel megéri az ember, 's még is melly telhetetlenek az ö kívánságai! kicsoda az, a' ki kevesebbel él mint ö? 's kicsoda az, a' ki többet igyekeznék gyüjteni mint ö? a' melly pénz az ö kezei közzé kerül, ollyan, mintha viszszamenne a' bányába, azt mondja Young,'s szint' ollyan láthatatlan lesz, mint addig volt, mig a' föld zárta azt be az ö setét gyomrába.

Nincs az emberben nevetségesebb 's balgatagabb hajlandóság, mint a' fösvénység, melly szüntelen gyüjt csak azért, hogy gyüjtsön. A' fösvény a' szegénységnek csudája az emberi nemben. Ember! ki boldogságra vágyakozol, tanúld meg; hogy annak megnyerése nem áll az arany' gyüjtésében, hanem az itélet-tételnek megjobbitásában 's az indúlatoknak zabolán való tartásában. Sok Bölcsek elüzték magoktól a' gazdagságot, melly önként felkereste öket, úgy nézték azt, mint nagy akadályt a' boldogság' megszerzésében; de a' fosvény nehezen hiszi el. mikor illyen emberekről beszéllnek elötte. Az igazán bölcs, vágy a' mi mind egyet tészen, az igazán boldog ember, ki el mondhatja magáról: noha kevés jószággal birok én, de senki sincs gazdagabb nálamnál, mert megélégszem sorsommal. Tökélletesen igaz Socra-

tesnek ama' szava: a' melly ember legjobban tudja kevesíteni szükségét, az hasonlít legjobban az Istenekhez, kiknek nincsen semmi szükségök.

Sok terhes fáradsági után mit gyüjtött a' nyomorúlt fösvény? a' Mammon, mellyet a' fösvénység ördögének neveznek, haszontalan, hijábavaló varázslásival, mond Mornéj, elhiteti vele; hogy valami különöset nyert, mellyből a' lesz; hogy úgy jár mint azok, kik a' valóságos képes arany helyett fagallyakkal tapasztalják teljeseknek lenni kezeiket. Most már ollyas mit bir, vagy igazábban, birattatik attól, melly természete szerint sem hathatósággal, sem semmi erővel nincs felékesítve, melly a' nyavalya ellen legkisebbet se tesz, sokkal alább való minden füveknél, gyökereknél, mellyeket a' föld hoz, alávaló ganéjokat — szemeteket gyüjtött, és ollyan állati természetet öltöz fel magára; hogy fejét ollyanokkal ékesítse, mellyeket lábaival vala illő tapodni.

'S valljon e' szerint már eleget tett e' kívánságának? épen nem; sőt sokkal nagyobb kivánsággal ég, mint annakelőtte. Mi legfőképen azt az italt, melly a' szomjúságot csillapítja, 's azokat az eledeleket, mellyek kevés mennyiséggel a' testet táplálják, 's az éhségtől megmentik, kommendáljuk. Ezek pedig ollyan nemüek; hogy mennél többet veszel be belőlök az éhség és szomjúság ellen, annál kevésbbé csillapítják azokat. Vízi betegség t. i. és képzelt éhség — honnan a' lesz; hogy inkább azt várjuk megtörténni; hogy a' középszerüség elenyészszék, mint sem hogy a' jószág' bőségével megelégedjék. Az legroszszabb; hogy többekben ez a' szomjúság mélyen megrögzött annyira; hogy a' legmélyebben ásott kútakból nagy munkával kimeríttetett víz mellett is végre a' nélkül szükölködnek, a' mivel szomjúságokat enyhítenék. A' habok' közepén szomjan vesz-

nek el, a' nagy garmada-búzák mellett éhen halnak meg. Van elég jószágok 's hasznokra fordítani nem merik, élni láttatnak azokkal, midőn legkisebb gyönyörüséget se vesznek belőlök, sem magoknak, sem másoknak nem gyüjtötték azokat, és igy semmijök sincs azokból, a' miket birnak. Továbbá, a' mikkel nem birnak, az azok nélkül való szükségtől nyomattatnak, és nyilván megtetszik rajtok a' mit szoktak mondani: A' fösvénynek a' mije van, szintúgy nincs, mint a' mije nincs. Mellyre nézve oda menjünk; hogy mind azoknak keresését, mellyek családd névvel jóknak neveztetnek, nem egyébbnek, mint test' unalmának, és a' vagyonnak bírását legnagyobb részint a' lélek' terhének lenni megmutassuk, melly a' test' unalmainál-annál nehezebb, mennél a' lélek a' testnél tisztább 's higgattabb érzéssel van felékesítve.

Akkor pedig őket csoportonként lepik meg a' nyomorúságok, midőn vagyonnaiktól megfosztatnak, midőn vagy hajó-töréssel vagy ellenséges elragadozással, vagy tüz- támadással, vagy más hasonló szerencsétlen történettel, mellynek a' szerencsének ezen veszendő javai engednek; kezeikből kitekertetnek, megemésztetnek. Innen, nyögéssel, jajgatással siratják elvesztett javaikat, elméjök' nagy gondjával 's keserüségével nem külömben gyötrik 's szaggatják magokat, mint szoktak a' gyermekek semmit sem érő szemetjeik miatt, és semmi okokkal rá nem lehet őket venni, hogy elhinnék azt; hogy a' halandók semmit se birnak a' világban, melly az elenyészésnek ki ne volna tétetve. Még is úgy látszik, nem hiszik; hogy javaiktól megfosztattathatnának. Innen van; hogy midőn minden reménységöket 's bizodalmokat azon haszontalan dolgokba helyheztették, 's gondolatjaikat a' porba lefeszítették, ezek nélkül lévén

kétségbe esnek, a' honnan alig hogy valaki közülök kihatolhasson 's józanabb észre jöhessen. Az pedig minden bolondságon feljül van, hogy mind azt elveszetnek lenni vélik, valamit nem uzsorával szerzettek, kárnak ítélvén 's tulajdon rakásokból kifolyván, a' mit gyüjtött javaikhoz nem valamelly szokatlan nyereséggel adtanak. Kik közül sokakat annyira visz a' kétségbe-esés, hogy magokat megölik. És hogy kevéssel kimondjam: ollyan többnyire a' fösvénység' fizetése, mellyet rabjának osztogat, a' millyen az ördögé szokott lenni, a' kitől eredetét vette, a' ki mihelyt egy darabig követőjinek kedveskedett, vagy a' hóhérnak adja végre azokat, vagy torkokat metszi. Elmellőzöm azokat a' sok gonoszságokat, mellyekre szoktak vetemedni a' fösvények a' világi jók' gyüjtésében, mellyek az ő lelkiesméretöket, mint meg annyi furiák szüntelen marczongják. Az esik meg végre, hogy ezen erőszakos gyakorlással, mellynek sokával az emberek' nagyobb része étettetik 's megcsalatik, a' test megölettetik, az ész leásattatik, végre maga a' lélek az élet minden gyönyörüségei nélkül nyomorúlttól elvész.

A' nagyra-vágyás, tisztesség' kivánásával a' legjobbakat is az igaztól bolondúl 's esztelenül ellenkezőre hajtja. Valljon azt véljük-é; hogy ebben több boldogságra találunk? csalatkozunk — vagy még kevesebbre. Mert valamint a' fösvénység, midőn az emberi munkát alávaló földi ganéjjal fizeti, minket megcsal, ez füsttel 's levegővel legeltet és ennek tisztségeiben annyi hijábavalóságok vagynak, mint a' mennyi durva 's míveletlen matériák amabban. Mindenik ugyan a' legmélyebb örvénybe merit: ez mindazáltal annyival veszedelmesebb, mennél okosabban csal meg a' csalárd szinnel. Azoknak nagy része, kik a' nagyra-vágyásnak szentelték magokat, a' Fejedelmeknél

becsben van; mások az ármádák' vezéri kötelességeknél 's méltóságoknál fogva külömböző grádusokban. Láthatod; hogy ezeket mások köszöntik, tisztelik, 's a' kiknek parancsolnak, félnek tőlök. Bíborba bársonyba öltözködnek, úgy hogy a' világnak minden gyönyörüségei, úgy látszik; hogy ő érettök vagynak. Kevesen vagynak, kik általlátnák, mennyire nyomja őket annak a' hijábavaló tisztességnek csak egy latnyi terhe, mennyiben áll nékik az a' tisztelet, melly drágán veszik azoknak a' ruháknak csak egy röfjét. Hogyha a' halandók ezt voltaképen meggondolnák, nem találkoznék talán senki, ki ezeket annyi áron megvásárolná. Sokan a' tisztesség' polczára hoszszas és unalmas szolgálattal jutottak el, kik életöknek hátra lévő részét veszedelmeknek teszik ki, nem ritkán valamelly tagjoknak elvesztésével, hogy fejök' kénnyének engedelmeskedjenek, ki a' szomszédnak 100 rúd földjét többre becsüli, mint az illyen esmeretes hüségü szolgákat. Nem így a' mi kegyelmes Fejedelmünknél. — Szerencsés az, ki ő alatta akármelly tisztségben szolgál; megtudja ő jutalmaztatni, 's meg is jutalmaztatja hiv szolgáji't, mind a' polgári, mind a' hadi hivatalokban, mellyre ezer a' példa. Éljen az illyen drága Uralkodó hoszszas időkig! kívánja és kérje szívéből minden!!!

Hízelkedéseknél fogva sokan magosra emeltetnek, mert nyelvöket kezöket hoszszas idő alatt megtanították, azt szóllani 's cselekedni, a' mi fejöknek tetsző. De nem úgy van-é? hogy mikor legfeljebb emelkednek, sokszor legalább esnek. Azt vélik; hogy sok barátjaik vagynak, és sokan tisztelik őket, 's nem gondolják meg; hogy úgy tisztelik őket mások, mint ők tettetik, hogy másokat tisztelnek. A' hatalmasabbak megvetik, az alábbvalók, reménylvén valamit tőlök, köszöntik, t. i.

szerencséjöket, fényes székeiket 's ruhájokat tisztelik. De az egyenlők (kik között van leginkább helye a' barátságnak) égnek egymás eránt kölcsönös gyülölséggel, rágalmazzák egymást, leskelödnek egymás után, irígykednek egymásra, 's jó szerencséjök miatt gyötrödnek, az irígységnél pedig nem lévén nagyobb gyötrelem, a' léleknek legvalódibb száraz betegsége. Láthatod hát ezeket minden barátság nélkül lenni, mellyet a' halandók között minden józan eszü emberek legnagyobb jónak tartottak 's tartanak. Azt mondod: legalább, míg a' szerencse nevet rájok, kedvökre élnek. De kedvére él-e' az ollyan, kinek szüntelen félni kell; hogy a' magos polczról mélységbe ne essék? A' nagyravágyók hasonlók a' tengerben lévő csuda nagyságú állatokhoz, mert mint ezek csak játékból is felzavarják a' vizeket: így ők is csak magok mulatságokra is szélveszeket támasztanak körülöttök, az ő legkedvesebb játékjok az, mikor mindenek nyakra főre hullanak mellettök, minekelőtte ez magokon is megesnék. A' nagyravágyó emberben a' legkisebb méltatlanság is nagy nyughatatlanságot szerez, a' legboldogabb előmenetel is pedig kevés örömöt okoz, mert mindég nagyobbat kíván annál a' mit megnyert: kívánságinak erőszakjától magán kívül ragadtatik ő, soha sincs otthon, mikor valami gyönyörüség megkeresi őtet; hanem a' következendőkön bujdosik, 's a' még távolról reménylett boldogságot üldözi. E'képen a' nagyra vágyó ember megúnatja magával á' világnak minden javait, 's önként szerez nyomorúságot és unalmas időket. Még ha sok országokkal birna is, és az ő elefánt-tetemből készült 's arannyal bevonatott királyi széke körül, mint az éhező holló-fiak, úgy kérnék tőle a' kegyelmet a' hozzá hasonló emberek, akkor se tölthetné be az ő nagyravágyó lelkének feneketlen örvénnyét.

Ember! csendesítsd le lassan lassan kívánságidnak nyughatatlan habjait! ha hasonlók azok a' tenger' vizéhez az, ő szüntelen való hánykodásokra nézve; légyenek legalább partjaik is mint a' tengereknek. A' nagyravágyó azt hiszi; hogy senki sincs olly meszsze mint ő a' szolgaságtól 's egyebektől való függéstől, holott senki sincs nálánál keményebb rabságban. Másokon akar ő uralkodni, és épen ez az, melly ötet egyebbeknek szolgájává teszi. Valami csak az ő feltett czélját tudja vagy siettetni, vagy késleltetni, mind az nyughatatlansággal 's szolgai félelemmel tölti be az ő szívét. A' ki másoktól semmit sem vár, mond Young az él legnagyobb szabadságban.

A' kiket te Barátom, mond Mornéj, külsőképen gondolván boldogúl élni ítélsz, azoknak belől van a' bajok. Fényesen építtettek a' tömlöczök, teljesek a' legmélyebb al-lyukakkal, legsürübb homállyal, kígyókkal 's kinokkal töltettek. A' kik neked tágasan látszanak lakni, és tágas szobájik vagynak, azok magokat összeszoríttatva érzik: kiket a' te vélekedésed szerint magosan helyheztetteknek ítélsz, azok magokat igen alacsony 's elvettetett helyen lenni ítélik. Látod: hogy test-örző katonákkal körülvétettek, de ezeknek is kevesen hisznek, akár magokban, akár társaságban légyenek, szüntelen félnek. Arany, ezüst poharakból isznak; de épen ezekben szoktak beadatni a' mérgek, nem a' cserép 's üveg poharakban: puha ágyakban feküsznek 's hálószobájokban sem egér nem futkos, sem egy légy sem alkalmatlankodik nékiek; azomban a' szegény jobbágy a' csergedező patak mellett, vagy a' piaczon, vagy a' keresztútakon, vagy ágy helyett a' földön jobb ízün aluszik, mint ezek a' legnagyobb csendességben: midön ide oda forognak, mindég úgy tetszik, hogy valamit hallanak, annyira nyughatatlan nyugo-

dalmok. Ha akarod tudni: mi külombség van ezek között, és a' kik a' legocsmányabb tömlöczben ülnek? mind kettő meg van békózva. Ez vas békójit csörgeti lábain, amannak lelkét aranyos béko szorítja. Nagyoknak ítéled őket; de ha belsejökbe láthatnál, nem találnád azoknak: mert az igaz nagyság a' hijábavaló nagyságok' megútálásában áll, ezek pedig naponkint feljebb akarnak hágni. Tegyük fel; hogy felérnének oda — az esnék rajtok, a' mi az Alpesek' tetején élőkön: — nem csak a' felhőknek, szeleknek, jég esőknek tennék ki már magokat; hanem menydörgéseknek, ménkőveknek, szélvészeknek is, mellyek az embereket megszoktak reszkettetni, az emberi kevélységet öszszetörik 's hamuvá teszik. — Mind ezeket talán elhiszitek: mert a' példák bizonyítják, mellyekkel teljes a' régiség és a' história.

De azt mondja valaki: mind ezek alól ki vétettek azok, kiknek fejökre maga a' természet tette a' koronát, maga adta kezökbe a' királyi pálczát, kiket a' bölcsőtől fogva magos polczra helyheztetett. Ezek méltán boldogoknak tarthatják magokat. De nem úgy van e' sokszor; hogy koronájók tövisből, pálczájok nadból áll? Nem azt mondotta é egy Persiai Uralkodó 's ő utánna Nagy Károly Császár is: Ha tudná azt valaki, mint nyomja a' korona a' Fejedelmeket, történetből a' földön találván felnem vennė. Hát a' többiek mit felelnének? Nem emlitem azokat, kik valami csúfos halállal végezték életöket, kik országok' veszedelmét szemmeikkel látván, még keserüséggel tovább éltenek, kik a' királyi fényes élet után még sokáig nyomorkodtak. Dionysius Szicziliа' kegyetlen Uralkodója csendesebb életet élt sokkal, midőn Kórintusban tanítóskodott, mint midőn királyi pálczát viselt, mellyel egész Szicziliát nyomorgatta. Emlitsem e' Syllát, ki ámbár a' Római Res-

publikát (melly az előtt a' föld' kerekségének nagyobb részét kirablotta) tolvajkodásaival megundokitotta; soha sem volt mindazáltal csendesebb elmével, mint mikor örömest, készakartva minden hatalmáról, méltóságáról, becsületének koczkáztatásával lemondott. De Salamonnak halljuk meg ítélet-tételét, ki azon kivül; hogy az Istentől különös jelességekkel 's legnagyobb gazdagsággal megajándékoztatott, Prédikátori Könyvében eléggé megmutatja, hogy végre mindent hijábavalóságnak, munkának 's gyötrelemnek talált. Kérdezzük meg Augustus Császárt, ki a' világnak békességét megadta — ez is megunta elmúlt éltének nyughatatlanságait, mellyre nézve a' legalábbvaló embernek csendes és bátorságos sorsát elejibe tette a' magáénak, és azt az órát boldognak vélte, mellyben a' koronát letévén, méltóságának nehéz és szélesen kiterjedő terhétől megmenekedvén az alacsony sorsú emberekkel csendesen élhetne. Ha az utánna valót, Tiberiust megkérdezzük, azt vallja; hogy ő a' Birodalmat úgy tartja, mint a' farkast fülénél fogva, és örömest el eresztené, ha veszedelem és marás nélkül megeshetnék. Vádolja a' szerencsét, melly ugyan őtet magosra felemelte, de osztán, hogy le ne szállhasson, alóla a' lajtorját elvette. Ha Diocletiánust tudakozzuk, kiben a' virtus, a' bölcsesség jelesen tündöklött, ez a' maga Salónai önként való számkivetését az egész Romai Birodalom' méltóságának sokkal elejibe tette. Végre V-dik Károlyt, ki az az előtt való századokban élteknél szerencsésebbnek ítéltetett: ez kárhoztatta győzedelmeit, Birodalma' szélesítéseit, győzedelmi pompájit 's nem átallotta megvallani; hogy több hasznot látott egy napi klastromi magánosságában, mint fényes életének minden győzödelmeiben. Hát ezeket ítéljük é boldogoknak az ő fenyes életöknek képzelt győzedelmi pompajiban, kik magokat boldogtalanoknak ítélik, kik

egyetlen egy boldogságokat méltóságok' kisebbedésében 's ez életnek alacsonyabb grádussában helyheztetettnek vélik? kik az egész földön alig találnak annyi helyet, hol magokat kipihenhetnék,

Csak az a' boldog, ki sorsával megelégedve él, mindeneknél boldogtalanabb pedig, kinek kívánságát megnem elégítheti mind az, a' mit csak az emberek kívánva megnyerhetnek 's kénnyöknek nyugodalmat 's csendeséget szerezhetnek. Szegény hát és nyomorúlt Pyrrhus az Épirusi Király, ki, hogy csendes életre juthasson, az egész világ' birására vágyik, 's e' szerint meszszirŏl keresi a' mi mellette van .Sokkal boldogtalanabb Nagy Sándor, kinek, ámbár legnagyobb 's legfényesebb birodalmú örökség jutott, 's csak nem a' föld' kereksége győzedelmes meghódolásival jeleskedett; mindazáltal más világokat keresett, hogy ostoba vágyódásának eleget tegyen, kinek nem sokkal azután égŏ kivánságát egy csekély sir 's hat lábnyi föld megoltotta. Rövid szóval: ha a' leg magasabb Alpesekre emelkednek, az Égre vágynak 's kérdik: hogy lehessen oda menni? Ha kiknek talán megengedtetik; hogy minden Királyokat meghódoljanak, a' határról majd az Istennel veteked. nek, 's dühöknek mind addig se vége, se módja nincs, míg maga az Isten, hijábavalóságokat nevetvén, mikor legfelsŏbb gráditsokon vélik már lenni magokat, kevélységöket lealázza, a' királyi pálczát kezökben öszszetöri 's tulajdon koronájok' terhével le nyomja. És hogy egy szóval megmondjam a' dolgot: minden boldogság a' vágyódásban ollyan; hogy a' rosz' megszerzése' kedvéért legtöbb roszat szenvednek a' vágyódók. Van ollyan, ki magasabbra hágván azt reményli; hogy annál fogva a' bajokból kiszabadúl, 's nem veszi észre; hogy épen az a' polcz, mellyre olly igyekezettel törekedett, minden gonoszoknak rakása. Elhallgatom azoknak szerencsétlen sorsokat,

kik életöknek egész folyásában mindég iparkodtak valamik lenni 's még se boldogúlhattak, 's szívöknek nagy keserűségével látniok kellett; hogy mások, kik felénnyire se törekedtek, igen előre mentek, és gyűjtött vagyonjok általszállott maradékaikra, midőn azomban mások elegen nagy igyekezettel zsugorgatván a' mijök volt, a' legnagyobb szorgalmatossággal se kerülhették ki; hogy tőlök elne ragadozták volna. Legboldogtalanabb, kinek a' szerencse a' gazdagság' gyűtésében kedvez; attól azomban megfosztatván igen fájdalmasan érezi azt.

Hát valljon, kik a' törvényes dolgok körül foglalatoskodnak, vagy szüntelen a' Fejedelmek' oldala mellett állnak, azok közt van é' ollyan, ki javaival gyönörködve élhetne? Talán még mikor az igazság, az egyenesség jobb lábon állott, megeshetett; de most r. eg nem mondhatom: jól cselekszed é vagy roszszúl, ha abba avatkozol. Ha az egyenességtől elhajlasz, az Isten haragját vonod magadra, lelked' esméretét hóhéroddá teszed: ha igazán, egyenesen cselekeszel, az emberek' gyülölségébe esel, kiknek roszsz akaratjok szüntelen leselkedik utánnad, 's kegyetlenségök szüntelen fenyeget: ha önnön hasznodat keresed, az Istennek nem fogsz tetszeni: ha az Isten' akaratja szerint viseled magadat, a' világ ezer veszedelemmel ijjeszt. Innen van; hogyha a' jó emberek' nagyobb részének, és kik a' középszerűségben sorsokkal megelégesznek, szavaikat meghallgatod, ollyakra találsz, kik kívánnák ruháikat egy majorossal felcserélni. Mások azt mondják: azok élnek szerencsésen, kik semmit se bírnak; mások az udvari lármáról panaszkodnak 's azon vannak; hogy onnan kiszabadúlhassanak. Röviden: alig találnál valakit, ki sorsát ne bánná, másét ne irígylené, magáét máséval fel ne cserélné, ha találna ollyat, ki rá állana; alig van, ki meg ne unta volna a' mire szánta életét. Már mit csináljunk

az illyen sok külömbözésekben? az emberek' társaságát kerüljük é? az erdökbe vonúljunk é? a' világból kimenjünk é? A' kik ezt cselekednék is, meg nem találnák, a' mit keresnek. De még gyakran azok, kik tettetéssel vallják: hogy kerülik a' világot, a' világ' hijábavaló dicséretétől 's a' vágyás, reménnyétől elszédíttetnek; tettetik: hogy futnak a' világtól, pedig ölébe rohannak. Fut valaki a' tisztségek előtt, ezzel a' hivatalra akar útat nyesni; amaz elrejtezkedik, hogy annál inkább felkeresstessék.

Az ember' egész élete vitézség. Ha bátrak vagyunk a' külső lesek ellen, alattomos csalárdságok ostromolnak. Mihelyt a' Görögök az ostromot félbe hagyják, Sinon csalárdsággal mindent felzavar, 's be veszik Trójját a' Görögök. Szüntelen vigyázni kell hát, ha minden szempillantásban az ellenség' kezébe nem akarunk esni, és fegyverben kell lenni. Ámbár tudom én azt; hogy másképen van azoknak állapotjok, kik a' tudományokkal foglalatoskodnak, mint a' kik vadászattal töltik teljes életöket — de bizony Salamon ezekről is azt mondja; hogy hijábavalóságok, 's csupa nyomorúságot okoznak. Némellyek egész életökben azt tanúlják; hogy kell helyesen beszélleni 's irni; de legkevessebb gondjok életök' helyes intézésére. Mások azon vannak; hogy az okosság' minszövevénnyeit kitalálják; de azomban a' természeti okosság világa 's ítélet-tétele nélkül vagynak. Emez, jó számvető; de annyira nem tud menni; hogy attyafiaival jól tudjon osztozni. Mások mindent felmérnek, de magokat nem tudják. A' csillag-vi'sgáló szorgalmatos jegyzéseket tészen ott fenn, azomban verembe esik jövendölgetvén, a' jelenvalókat elveszti: erősen néz az égre, de elméje haszontalan világi dolgokba merült. A' dolgok' természetéről helyesen értekezik a' Philosophus;

de magát nem esméri. A' Doctor a' mások' nya valyáját meggyógyítja, a' magáéban vakoskodik. A' Historicus a' Trojai 's Tébai hadakat egészen elmondja, a' mellyek körülötte esnek, nem tudja. A' Törvény-tudó az egész világnak törvényeket szab, csak magának nem. A' Theologus a' hitről veszekedve 's erősen disputálván, nem is akar a' szeretetről emlékezni. Szóll az Istenről, de hogy az embereket segiteni kellene, arra nem gondol.— A' tudományok a' mesterségek hát ez elmét ki meríthetetlen munkával fárasztják; de semmi csendességet az embernek nem adnak. Elménk mennél nagyobb esmérettel teljes, annál inkább akarjuk öregbíteni. A' mesterségek ugyan pallérozzák, de a' vétkektől nem mentik, jobbá nem tesznek — tudóssá ugyan, de nem bölcsecsé. Adjuk hozzá, hogy az elme mennél terhesebb a' tudományokkal, annál üresebbnek tapasztalja magát annyira, hogy akármennyi tudománnya legyen valakinek ebben a' világban, csak legkissebb része annak, a' mit nem tudunk.

Akár miben gyakoroljuk magunkat a' világon, mind keveset tesz: elő áll a' venség, véletlenül meg lep, nyakunkra ül akárhogy talál, akár a' társaságban, akár a' magánosságban, rajtunk hajt. Többnyire azon vannak az emberek, hogy idejök' haladtával minden gondoktól megüresülvén csendesen éljenek, testök' egészségéről gondoskodjanak. De másként üt ki a' dolog, midön a' vénségben az az előtt tett roszaknak csoportjait érezzük. Viszsza kerül az erőtlen csecsemőség, a' zabolátlan ifjuságnak büntetéseit a' külömbkülömbféle nyavalyák által ekkor lakoljuk. Az emberkori gondok, szorgalmak, vaksággal, siketséggel, 's egyébb érzékenységektől való meg fosztatással fizettetnek. Testünknek minden részeit elzálogositja a' halál, csupán csak a' bünök ifjodnak meg bennünk a'

természetnek ellenére is. Az az ember pedig, ki koros vénségében is úgy viseli magát, mint akármelly feslett ifjú, szint ollyan nevetséges, azt mondja Young, mint az a' dobzódó, ki, mikor az egész napot részegeskedésben töltötte el, estvefelé az égre vetvén káprádzó szemeit, azt gondolja; hogy akkor jö fel a' nap. Hajlandók az öregek arra; hogy magok felöl jól itéljenek, nem azért, mintha másoknál szorgalmatosabban kerülnék a' vétkeket; hanem a' bünök hagyák el öket: virtusokkal ékeskedöknek állítják magokat, minthogy az ifjak' bolondságait levetkezték már, a' bünre való tehetetlenségöket győzedelemnek tartják, s' koronát várnak azért; hogy az ellenség megútalván öket, nem is kivánt megütközni velök. Vagynak ollyan vének is, kik ártatlanúl töltették el ifjúságokat 's öregségökre tartották, hogy akkor bolondoskodjanak. Ez valóban szánakozásra méltó dolog. Valamint az esztendö' 4. részeinek külömböző munkáji 's gyümölcsei vagynak: úgy az élet' minden részeihez külömbkülömbféle vétkek ragadnak, az illyenek érdemelnek valami eltürést; de a' melly bünök rendes idejökön kivül találtatnak, ollyanok, mint a' csudák a' természetben, 's méltán irtózást gerjesztenek mindenekben. Még gyermekségünkben sem voltunk hiba nélkül, a' vétkek velünk nöttek, sőt megelőztek. Sokszor czívódunk büneinkkel, mint az egyenetlen házas társak, de ez nem válik bennünk gyülölséggé, s' mig élünk, soha sem adunk azoknak elválásról való levelet. Azt mondja Crysostomus: az öszség akkor tisztelendő, mikor az ember ollyat cselekszik, a' mi hozzá illik, mikor pedig az öreg ifijúi módra társalkodik, nevettségökké lesz az ifjaknak. Cassiodorus pedig azt mondja: nem minden öregeknek, kiknek fejöket ősz hajak fedik, és a' kiket csak a' hoszú élet kommendál,

nyomdokaikat kell követnünk, 's intéseiket bevennünk; hanem azoknak, kik felöl tudjuk; hogy ifjúságokban dícséretesen éltek. A' fösvény, bár egyik lába a' koporsóban, még is földbe ássa ezüstjét: gyanús, mert sokat próbált a' ki szüntelen gyanúság közt él, hasonló annak élete az ollyan katonához, ki szüntelen strázsát áll, éjjel nappal vígyáz, hogy a' lest hányó ellenség meg ne csalja. Ez a' szüntelen való félelem 's gyanakodás kegyetlenebb a' halálnál. Ha az öreg valamiről megkérdeztetik, ritkán állítja vagy tagadja általjában, melly nem annyira alázatosság benne, mint az ifjaknak csúfolása, kik noha még mit se tapasztaltak, még is, mint csalhatatlan birák mindenről úgy szóllanak. Senkivel a' vén ember meg nem elégszik, idegen mindentől, mert életében sokszor megcsalta a' barátság — gyenge szívü és félénk, mert sokszor megverte a' szerencse. Ez a' félénkség akkor foglalja el a' szívet, mikor kiköltözött abból a' reménység, melly az életnek megújító balzsama, kemény, és szánakozás nélkül való, mert tapasztalta, melly nehéz a' pénzt keresni, 's melly könnyü elkölteni. Ritkán van benne a' szemérem, úgy él ö, mintha csak maga volna a' világban, minthogy orczája már régen próbálja a' mások' szemeit, nem pirúl az többé, keveset gondol vele, mit ítélnek felöle mások, minthogy esmeri az embereket, nem becsüli azokat, a' kit pedig nem becsülünk, annak nem gondolunk se dicséretével se gyalázatjával. Mindég a' régi időket emlegeti, azokat dicséri, a' jelenvalókat kárhoztatja, gyülölsége állandó és erös, szüntelen hadakozik az emberi nemzetséggel. Szája teljes panaszszal, mord, komor, irígyli másoknak azokat a' gyönyörüségeket, mellyekkel már ö nem élhet. Az élethez való ragaszkodás annál nagyobb benne, mennél bizonyosabban látja;

hogy

hogy minden órán elaluszik ez. Rendszerint igen fösvény szereti a' pénzt, mert mikor mások megútálják, ez, azt mondja Young, mint hüséges társ vele mulatozik, és mivel szóllni nem tud, nem fél hogy öszszeháborodjék vele.

De lássuk itt is utóljára az ékes lantú Magyar Horáczot! így írja ő le az öregséget:

„A' koros öszt sok baj környékezi; mert vagy örökké
„Gyüjt, és a' nyomorúlt megvonván félti magától
„A'miket öszsze kapart, vagy mindenben hideg és rest,
„Mindent napról napra halaszt; kétségbe esőleg
„Él, irtózza jövendőjét, panaszolkodik és mord.
„Azt az időt, mellyben gyermek valahányja 's dicséri
„A' fiatalságnak haragos feddője 's birája.

Melly szavai szerint Horácznak az öregek nagy részint fösvények, midőn mennél kevesebb idejök van hátra az életből, annál inkább hiszik, hogy még ők sok hijjával vagynak az életre megkívántató jóknak, mellyre természeti félelmök sokat tesz, azt hívén; hogy még ők megszükülnek, azért is mindent öszszekaparnak, 's öszszegyüjtött javaikon nincs annyi hatalmok, hogy ők azokból valami jót tegyenek. Hányszor félnek attól; hogy a' másokkal való jóltétel 's alami'sna által elszegényednek, nem gondolván meg; hogy a' pénz csak akkor lesz az ő kincsök, mikor valamelly hasznos és szent végre ki megyen az ő kezökből, 's akkor lesz tulajdon jószágok, mikor elbúcsúzik tőlök. De még magok is minden gazdagságok mellett is éhséget, szomjúságot szenvednek, melly a' legnagyobb bolondság a' világon. Lassúk továbbá minden cselekedeteikben 's mindent igen nagy vígyázással tesznek. Innen a' politicusoknak az a' regulájok: ha vagynak ollyan dolgok, mellyek nagy vígyázást kívánnak, azokat öregekre kell bízni, az ifjakra pedig az ollyan dolgokat,

mellyeket hirtelen kell véghezvinni. Azt mondja Euripides is: az ifjúi kezek izmosok és erősek a' munkára; de az öregek' beszédjeik bölcsességgel teljesek, mert az idő sok és sokféle tudományt szül. Régi közmondás: az ifjaknak, munkáik, az öregeknek, tanácsaik erővel birnak. Sz. Ágoston azt mondja: a' csecsemőség legyen ártatlanság, a' gyermekség tisztelet, a' felserdültség türés, az ifjúság virtus, az emberkor érdem, az öregség nem egyébb; hanem ősz és bölcs értelem. A' mit mond Horácz: hogy az öreg ember.

Azt az időt, mellyben gyermek vala, hányja 's dicséri.

Cornelius Gallus is így bizonyítja:

Régieket dicsér, gúnyolja de mái időket,
Mit maga tesz, egyedül az csak előtte helyes.*)

Azt mondja végre Horácz az öregről:

„A' fiatalságnak haragos feddője 's birája": — irjuk ideerre Young' VI dik éjtszakájának az elejétől a' következendő gyönyörü és igen igaz sorokat: micsoda nevetséges vi'sgálója 's dorgálója a' gyermekség' hibájinak az a' vén, a' kinek meggörbedett hátán vagyon 70. esztendőnek büne. A' második gyermekség, melly az életet berekeszti még balgatagabb annál, a' melly ezt elkezdi. Mikor a' vétkezésre tehetetlenekké tétettetünk, akkor kezdjük papolni a' virtust az ifjaknak, mikor többé senkinek se kellünk, akkor kezdünk tanítani 's összszehúzott homlokkal prédikáljuk a' mi erkölcsi tudományunkat. De mikor az ifjat némelly csalfaságból származott hibájiért megdorgáljuk, lát ő mi bennünk sokszor azoknál nagyobbakat, a' mellyek kétszeresen rútakká teszik előtte orczájink' ránczait...

*) Laudat praeteritos, praesentes despicit annos,
Hoc tantum rectum qvod' facit ipse putat.

A' nagyravágyó öreg Testamentomban hagyja; hogy pompásan temettessék, 's vétkeinek oszlopot emeltet. A' búja vént bár a' vétkek elhagyták, de azoktól még is búcsút nem vehet. A' csecsemőségben serdültségre vágyakozott, itt azt megútálja; felserdült korában magát a' jövendő korreménységével biztatta, itt a' jelenvaló roszszat érzi. Fájlalja az elmúlt idő csalárd gyönyörüségeit, 's nem látja e' meglepettetett korban, mit kellene főképen kívánnai. A' csecsemőnél esztelenebb, ki az elmúlt időt haszontalan fájlalja; a' felserdültnél boldogtalanabb, hogy midőn a' nyomorúságos életet nyomorúlt halál is követi, nem lát egyebet a' kétségbeesésnél. Nem említem a' gonoszokat, a' mellyek mindenik életkort érdeklik, minémüek a' barátoknak 's atyafiaknak halála, emez gyermekét siratja, amaz azoknak sokaságán 's terhén panaszkodik, emez felesége' halálán sír, kesereg, amaz azon öröng, hogy régen el nem temethette. De ki győzné a' világi sok gonoszokat leírni? ez az élet hát nem egyébb; hanem a' jövendőnek kivánása, az elmúltaknah fájdalma, megútálása annak a' ki mivel élt, ki mi állapotban volt, annak hijábavaló emlékezete, a' jövendő állapotnak bizonytalan reménylése. Utóljára, semmi sincs bizonyosabb mint a' halál, 's egyszer'smind semmi bizonytalanabb annál.

De rekeszszük be az öregségről való hoszszas unalmas Értekezést annak valami részből való dícséretével. Az ifjuság, azt mondja Young, az idő, mellyben ki ütnek az erőszakos kivánságok, minden erőszakos kivánság pedig valóságos betegség, hideglelés és gyötrelem. Az öregség az az idő, melly követi a' szélveszeket, a' melly viszszahozza a' csendességet és békességet a' lélekbe. E' tanít meg arra: miképen evezzünk bölcsen a' szerencsének felemelkedett habjai között. Ekkor a' mi kivánságaink lecsendesedvén,

megszabadúlunk attól az emésztö lángtól, melly életünket fogyasztotta. Ha egy felöl fogy a' testnek vére, szaporodik a' léleknek ereje, 's akkor kezdi az érezni a' gyönyörüségeket az ö egész böségökben. Jaj de bezzeg a' nyavalyák is akkor jönnek el az ö egész erejökben. Oh micsoda nehéz terhet vetnek ezek a' mérö-fontba. Válaszsz, ha tetszik a' szélvésznek szörnyüsége, és az Ispotálynak betegsége között! Az ifjúságban mennyi a' baj, mellyet magunk okozunk magunknak. A' Vénségben mennyi a' fájdalom, melly a' természet' folyásának' szükséges következése. Az emberi életnek van reggele és estvéje; de ezek egygyütt külömb külömbféle fájdalmaknak napjává teszik múlandó életünket. Ez az oka, hogy jóllehet az ember mindenkor nyomorúlt, még is szüntelen boldogságot vár. Ha illy változó állapotokon nem mennénk keresztül, hamarébb meggyözettetnénk a' mi várasunknak haszontalan voltáról; de most szüntelen kecsegtetjük magunkat a' reménységgel, a' melly itt alatt nem ád boldogságot; hanem csak a' mi bajainkat váltóztatja.

Keresztül mentünk e' szerint az emberi életen, kezdvén a' bölcsön, mellyben darab ideig sírtunk, és szülejinknek 's dajkájinknak sok alkalmatlanságokat okosztunk. Meg futottuk a' gyermekséget, ifjúságot, 's ezeknek minden hijábavaloságaikat figyelmetesen megnézegettük. A' férjfi kort minden vágyjaival böven leirtuk. Végre az öregeket dicséreteikkel 's gyarlóságaikkal egész a' koporsóig kísértük. Nincs egyébb hátra; hanem hogy ezekböl tanúljunk meg bölcsen és kegyesen élni! légyünk szemérmetes ifjak fösvénység 's nagyra vágyás nélkül való meglett emberek! nem mord, nem komor, nem zsémbes, nem fösvény, nem ifjúi módra bolondoskodó; hanem követésre méltó példákat adó öregek! hogy így jövendöben

jól legyen dolgunk, előttünk tartván szüntelen, hogy melly sebességgel üzik le az emberek egymást a' világnak játékhelyről. Hová lettek ugyan is azok a' nagy emberek, azok az emberi nemzetségnek csillagai, kik a' dicsősség' különböző útain tündöklöttek úgy, hogy az ő ragyogások irígységet gerjesztett sok szívben? a' vagy nem olly sebesen mentek é keresztül rajtunk, mint a' napnak árnyéka, a' sík mezőn? nem láttuk é, hogy mind azok úgy aludtak el egymásután a' mi szemeink előtt, mint a' meggyújtatott fa leveleknek szikráji, nem hagyván egyebbet hamunál magok után? ne öntözzük mi ezeket a' hamukat könnyhullatásinkkal; hanem inkább igyekezzük azoknak haldokló szikrájinál meggyújtani a' bölcsességnek fáklyáját, melly a' mi útunkat világosittsa meg!!

Kovács Sámuel.

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

a.) Könyv-vi'sgálat.

Auróra Hazai Almanach, kiadá Kisfaludy Károly 1827. (hatodik évfolyamat) Pesten, Petrózai Trattner Mátyásnál (nyomtattatott) 16-odrétben 343 lap. négy rézzel, metszett czímlappal 's egy muzsikai darabbal.

Mi szép, 's nagy reményekre szabadító kor derüle, Auróra' legelső megjelenésével, Literatúránkra; 's mi szépen igazoltattak, 's múlattak felül legmerészebb reményeink is: lehetetlen, hálás örvendezéssel meg nem ismernie, ki különösbben

Poésisünk' 1821-ben volt állás-pontára, 's ezen időszak olta közre jött termékeire, mint emelkedésének legbizonyosb mértékére, — a' mint illik, — komoly figyelmet fordít. Hosszas lenne, 's nincs is itt hely, minden jeles darabokat, mellyeket Auróra e' korig közlött, egyenként felhordanunk, Recensens' eleve tett nyilatkoztatásának, szembeszökő tanúságai, ezen becses Almanach' minden kezeken forgó hat kötetei. 'S a' közkedvesség 's javalás, mellyet ez, a' nemzet' míveltebbeinél talál, legszebb kezessége az ez' való értékének, de egyszer'smind, — a' mit örömtelve jelentünk, — a' félszegség' salakaitól tisztúló, 's a' való Szépre zsengedő ízletünknek is. Mennyi sefolyása volt Aurórának, ez vagy amaz költői szellem' felébredésére, vagy kifejlésére, vagy kiképzetésére; 's ez vagy amaz poétai műnek szerzetésére? azt itten nyomozni nem akarjuk; annyi tagadhatatlan, hogy Auróra' szép példája, 's a' nagyon természetes vágyás, illy ragyogó szinen lépni-fel először Publicum' elébe, hívottakat, és hívatlanokat, nagy számmal serkentett a' pályára, 's néhányakat hasontárgyú intézetek' kezdésökre is kecsegtetett. Ez, hasznot sokat hozott Literaturánkra; kárt keveset. Mert, kiknek keblöket istenség íhlette meg, azok a' felfogott szikránál, a' legkedvesebb áldozati lángokat gyújtották, a' Charisoknak; kik pedig pingvi Minerva kezdék a' futást, önsúlyoktól lehűzatva rogytak-vissza érdemlett homályokba. Nem fogja talán a' Publicum kedvetlenül venni, ha ez alkalommal elmondjuk, hogy Vörösmarty' Cserhalmát (Auróra 1826.), ezen egyik legszebb gyöngyöt Poésisünk' koronájában, egyedül Kisfaludy Károl' barátságos felszóllításának köszönhetjük, nem külömbben, mint a' németföld Schulze' Megbájolt Rózsáját (Bezauberte Rose), Brockhaus', Urania' számára tett jutalomhirdetésének.

A' jelen kötet ajánlva van Nagy Méltóságú Gróf Cziráky Antal Magyarországi Főtárnok' Hitvesének, született Gróf Batthyányi Mária Excjának; — tartalma íméz:

A' Sziszeki győződelem. (Horvát Endre.) A' boldog Férj. (Szenvey.) A' vígjáték. (Kisfaludy Károly.) A' Csákányi vérmenyekző. (Kölcsey.) Élés a' jelenvalóval, (Szenvey.) Nefelejts. (Mike.) Hazámhoz a' Távolból. (Tessedik Ferencz.) A' Barátság' ereje. (Guzmics Iszidor.) A' Fellegekhez. (Bajza.) Jó barát' intése barátjához. (Szenvey.) A' Kegyeshez. (Sédel.) Tokaj. (Tessedik Ferencz.) Solymos Dezső (Kiss Károly.) Kérelem. (Vörösmarty.) Egy vár-omladékra (Tessedik Ferencz.) Elte. (Kisfaludy, Károly.) A' szerelemhez (Gr .Teleki Ferencz.) Hazámhoz. (Szenvey.) Földi menny. (Vörösmarty.) A' Betegek. Vígjáték. (Kisfaludy Károly) Phantasia. (Kölcsey.) Tündérvölgy. (Vörösmarty.) Tollagi Jónás mint házas. (Szalai Benjamin.) Epedés. (Kölcsey.) Világi dolgok' forgandósága. (Szenvey.) Katona-dal. (Sédel) Bácskai népdal. (Vitkovics.) Schiller az ő barátihoz. (Szenvey.) Emlékül. (B.) Hollókő. (Kiss Károly.) A' világ' panassza. (Szenvey.) Homonna' völgye. (Vörösmarty.) A' Pénz. (Szenvey.) Hortenzia' búcsúdala. (S. Tézi.) A' temetőben andalyó. (Szenvey.) A' boldog pillanat. (Bajza.) Az élet' vezérei. (Szenvey.) A' versenygő szív és ész. (Kovács Tamás.) A' Naphoz. (Szenvey.) A' Mohácsi nap harmadik századán. (Bajza.)

Nagy részint ismert és tisztelt nevek Literatúránkban!

I.) Horvát Endre,

Aurórának legrégibb, 's leghívebb dolgozó társa, 's Poésisünkben fennálló epikus triumvira-

tus' Korüphäusa, itten (l. 1—35.) az 1593d. Junius' 22d. a' Sziszeki vár alatt nyert fényes győzedelem' emlékét dicsőiti-meg. Horvátnak lángaló hazafisága, széles nyelvtudománya, különös ereje a' harczok' festésökben, mind az egésznek összefogására, mind az egyes pontok' kiemelésökre nézve, 's való epikus szelleme ismeretések. A' Magyar Epikusnak, ki régiebb fényes századok' tettöket választja dolgozás' tárgyául, lehetetlen egy bizonyos elégiai érzést szívében elfojtania. Innét Vörösmarty' Zalánának, innét Horvát' Sziszekének is keservesen édes kezdeteik, melly utóbbiból, a három gyönyörü első sorokat ide irjuk:

Szép Haza! fényben uszó, valamíg szolgála szeréncséd;
Míg nem az Ég idegen tüneményt támaszta fejedre,
Melly védcsillagodat kiszorítá, ősi helyébül; (l. 1.)

Az egész kis költemény szerencsés poétai compositio. A' bevezetés után (l. 1.), a' dolgok' akkori fekvésökről, némelly szükséges ismeretek közöltetnek (l. 2.) és aztán Sziszek' helyzetének rajza, kevés de világos vonásokkal (l. 3.) Nagyon eleven a' Sziszekiek' védő 's az Osmánok' támadó készületeiknek leirások (l. 3—6.), szintúgy a' várvívásé (l. 12—18), Juranicsnak Jusuffal való egyes bajáé (l. 16—17.), és az elválasztó derék ütközeté (l. 30—35), melly huszonkét ezer törököt törle-el, 's Tót és Horvátországot a' Bosznyaiak' hatalmoktól felmenté, a' mint Petthő Gergely' évkönyvében feljegyezve vagyon (Rövid Magyar Kronika etc. Kassán 1729. a' 134d. lapon.). A' charakterek jól vagynak tartva; a' várnagy Juracs, kit az említett Kronikásunk Jurák Balázsnak nevez, — egy való bajnok; ijjedetlen; de gondos; nem hízakodó; de bátor és elszánt, 's akkor is a' nyugalom' színét viseli beszédiben, és tetteiben, midőn

belöl, gondoknak gondgyai nyomják (l. 5.). Ellenképe, a' török vezér Haszán, felfuvalkodott, dölyfös, ingerelhető, kegyetlen 's elbízott, és továbbá késedelmes és gondatlan, 's ezen hibáji miatt önkényt rohan veszedelmébe. Ennek Juracshoz tett izenete (l. 6.) igen a' valóságból van véve, 's a' kor' szellemével' 's Haszán' charaktéréhez képest nyers, söt durva és vad; 's jól megegyez egy török Basától Széchényi György Prímáshoz irt azon levélczímmel, mellyet Schwartner után Pápay is feljegyzett (Magyar Literat. Esmérete Veszprém, 1808. a' 386. d. lapon.)

A' versek általában könnyü folyamatuak, hibátlanok, tömöttek és numerosusok; a' 10. lapon áll egy hét lábú vers:

Mocskait-ellen-ségé-tül mi ü-dön meg-hallnia-kellett. és a' 20-dikon egy öt lábú:

Szép sere-gem majd-nem fél-annyira mint volt.

Ezen czikkely' befejezéséül, ide írja Rec. a' Sziszeki Győzödelem' megrendítő végsorait, mellyeket minden hü honfi szívből elsohajthat a' lelkes Költő után:

Lelkem rázkódgyál, és küldd e' néma sohajtást
Vétkes atyáim után: „bár így volt volna Mohácsnál:
A'Magyarok' mezején soha nem gázolna Pogányság!"
(l. 35.)

II.) Kisfaludy Károl,

Ditséretes szokása szerint, önnön szerzeményeiből, ez évre is gazdagon kikészítette Aurórát.

1.) A' 37—68. lapokon „A' Vígjáték" a' 141—174. lapokon pedig „A' Betegek" czímmel áll töle két vígjáték, egyegy felvonásban; mellyeket, hogy való értékök szerint méltathassunk, nem leszen felesleges egy futó pillantatot vetnünk drámai Literaturánkra.

Hosszú ideig parlagon feküdt nálunk a' drámai költés' szép mezeje: noha mívelésére a' kezdet, még a' XVId. században megtétetett. 1580-ban jött ugyan is közre, Pápay szerint (Magy. Lit. Esm. I. 375.), Bornemisza Péter Superintendensnek, Sophokles után dolgozott Klütamnestra szomorújátéka. A' könyvet magát nem láthatván, csak véleményképen mondhatjuk, hogy Bornemisza, talán Sophoklesnek Elektráját fordította, 's a' czímet változtatta-el. Mert azon hét darabok között, mellyek a' legfőbb Görög Tragikus' igen számos dolgozásaiból, a' mostoha idők viszontagságaikon által reánk szállottak, Klütamnestrát nem találunk, hanem igen Elektrát, melly már a' régiektől is Sophokles, egyik legjelesb remekének tartatott, 's csak ugyan Klütamnestra' halálát foglalja magában. Pápay az idézett helyen említi ugyan még 1575-ből Szegedi Lőrincz' uj és igen szép Komödiáját első atyáink' állapotokról: de félő, hogy evvel is úgy járt, mint Illyefalvy Istvánnak Buchananból fordított Jephta Tragödiájával, mellyet, czíméből itélvén hasonlóan játékszíni darabnak ismert; a' mi azonban nem egyéb verses dialógokba öntött elbeszéllésnél. — A' lépés mellyet Bornemisza olly szerencsés ízléssel teve, másfél századon keresztül követőt nem talált. 1753-ban jelent-meg csak Kunics Jezuitának „Szedecziás" czímü Keserves játéka (sic); 's 1767-ben adák-ki ennek két szerzetestársai, Illei és Kereskényi, szomorújátékaikat. De mivel ekkor még nyilvános Játékszínünk nem vala, 's csak a' monostorok' setét falaik között áldoztak, a' nemzeti Melpomenének 's Thaliának, ezeknek darabjaik is, mint Faludinak később (1787.) Révai által kiadott Konstantinus Porphyrogenitusa, a' tanuló ifjuság' számára irattak, 's nem igen álltak egyébből, száraz moralis dialógnál. Besse-

nyei, Gróf Teleki Ádám, Zechenter, és Péczeli, — Corneille', Racine', és Voltaire' míveiket fordítgatták, 's a' mi eredetit adtak is, franczia manierban, de példányaik' elevenségök, símaságok nélkül adták. 'S ha ezeknek, 's az é korbeli több fordítóknak, egy Arankának, Báró Bálintitthnak, Kónyinak, Báró Naláczynak, Osváldnak, Kún Szabó Sándornak, Báró Wesselényi Susanának 's a' t. igyekezeteik által a' nyelv valamit nyert is: de egy eredeti nemzeti Játékszín' megalkapítására nagyon keveset nyertünk. Nem sokkal mondhatunk többet, Simaynak első vígjátéki próbájáról is a' „Mesterséges Ravaszságról" és Illeinek Tornyos Péteréről, melly utóbbi kivált' legelső alapnak is nagyon gyenge lett volna. 1790-ben nyílott meg Pesten a' Nemzeti Játékszín, 's másfél esztendei vergődés után 1792d. Májusban kapott állandóbb lábra. Ez volt drámai Literaturánknak legtermékenyebb időszaka. A' külföld' legkülönneműbb termékei, jók és roszak: Aischülos és Kotzebue, Schakespeare és Schikaneder 's a' t. a' legzavartabb tarkaságban hozattak-által. Ezzel, ha a' szükségen segíttetett is; de a' művészség' kívánatai (postulata) ki nem elégíttettek, 's a' Nemzeti Játékszín bizonyos elhatározott irányt nem vehetett. Sz. Jóbi Szabó és Dugonics, sejtették jókor az útat, mellyen kell elindúlni a' Magyar Drámairónak, 's honi történeti tárgyakat kezdtek színre állítani; de amazt a' halál korán (1793-ban, mintegy 26-dik évében) elragadta, emez pedig durvaságban kereste a' nemzeti eredetiséget, 's egyik sem vezethetett kielégítő resultatumokra. Azonban 1796-ban Martiusban megszűnt a' Pesti Nemzeti Játékszín; 's ettől fogva Kazinczy' fordításain kivül Goetheből, Döméein Metastasioból, és a' Gorove' színjátékain, Kisfaludy Sándor' Hunyady Jánosán,

's az Erdélyi Nevetlen Tragikus' Öt Szomorújátékán túl, alig láttunk valamit, a' mi említést érdemelne, egész 1819-ig, a' midőn Kisfaludy Károl drámai pályáját elkezdette, és Ilkájával, Stíborával, Irénéjével, 's vígjátékaival, előre kezességet nyujtott azon drámai de legkivált' komikus magasságról, mellyre már Mátyás Deákban (Auróra 1820.), az Élet és Literatura' 2d. Kötetébe adott Leányőrzőjiben, legközelebb pedig, a' kezünknél levő két vígjátékban emelkedett. Minekelőtte ezeknek megitélésökbe bocsátkoznánk, szükségesnek látjuk némelly előismereteket közlenünk, mind ezért, hogy ezek közönségesebben terjedjenek, mind pedig, hogy olvasójink szempontunkat ellátván, mintegy önmagok hozhassanak ítéletet.

A' vígjáték, — melly a' művész világban ezen néven ismértetik, 's már a' Helleneknél vette eredetét, — lételiképen különbözik a' régibb Komödiától, melly legáltalánosabb ellentétele vala a' Tragödiának. A' Tragödia, a' Poesisnek legmagasb komolysága: a' Komödia általában tréfás A' komoly ídeál, az érzéki embernek, a' szellemivel, harmoniás összeolvadásában 's egységében áll: a' tréfás ídeál ellenben, a' fennebb természetnek az állatival, mint uralkodó okfővel (principium), tökélletes egyhangzatában, 's egyességében. Ész és okosság, mint az érzékeknek önkényes martalékaik, állíttatnak itten elö. A' Tragödia, — Platon kifejezése szerint „a' legszebb 's legjelesebb élet' utánazása", — fájdalmas érzelmek által emel-fel, az emberiség' legméltóbb tekintetére; a' Komödia pedig minden dolgoknak gúnyoló és lealacsonyító szemlélésökből, a' legpajkosabb vígságot csalja-ki. A' Tragödiában monarchiai alkatmány uralkodik: de úgy, mint a' Helleneknél a' hőskorban, despotismus nélkül,

minden önkényt hajol a' hössceptrum alá. A' Komödia ellenben, demokratiai poésis, mellynek inkább tetszik az anarchia' zavara, mint a' minden szellemi erők', szándékok', sőt egyes gondolatok', ötletek' (Einfälle), 's czélzások' közönséges megkötettlenségöknek megszoríttatása. Ez volt a' Komödia a' Görögöknél, melly nemből csak Aristophanes' mívei szálltak reánk, ki igen késő Komikus volt, 's az ó Komödiának végét is megérte. Az új Komödia, vagy, a' mint különböztetésért mi is nevezzük, — a' Vígjáték, bizonyos tekintetben úgy jegyeztethetik-meg, mint a' megszelídült ó Komödia; de szelídség, a' genialitásra nézve, nem épen szolgál dicséretül. A' tréfának feltételetlen szabadságáról lemondás által szenvedett veszteséget, az újabb Komikusok bizonyos komolyság' vegyítése által igyekeztek helyre pótolni, mellyet a' Tragikusoktól kölcsönöztek, mind az előadás' formájában, 's az egész' összekötésében, mind az ez által czélzott behatásokban. Ezen nemre, már a' Tragödiaíró Euripides elkészítette a' lépést, az által, hogy a' tragödiai költést, ideáli fennségéről leszállította, 's a' szokott valósághoz közelebb hozta, mind a' charakterekben, mind a' dialóg' hangjában; különösbben pedig, alkalmaztatható tanúságra törekedés által, miképen kelljen a' polgári 's házi életet, minden egyes szükségeivel illendően elrendelni. E' szerint, a' vígjáték, a' tréfának 's komolyságnak vegyülete lön. A' Komikus, már nem üz tréfát a' költéssel 's a' világgal, 's nem adja magát oda egy tréfás lelkesedésnek, hanem a' tárgyakban keresi-fel a' tréfást, 's az emberi charakterekben 's helyezetekben azt festi, a' mi tréfára indít, egyszóval a' vígat, a' nevetségest. De ennek nem úgy kell megjelennie, mint a' költő' képzete' csupa teremtményének; hanem hihetőnek kell lennie, az az va-

lónak látszania. A' Tragödia' legmagasb komolysága utóljára mindég a' végetlenre megyen-ki; 's tárgya tulajdonképen, a' véges kül-lételnek (äuszeres Daseyn), 's a' végetlen bel-idonnak (innere Anlage) harczok. A' vígjáték' megszelídített komolysága ellenben, a' tapasztalás' körén belöl állapodik-meg. A' sors' helyébe a' történet lépik, mert ez épen tapasztalati megfogata amannak, mint annak, a' mi hatalmunkban nem áll. A' Tragödia, végezeténél, az érzelemnek kielégítését keresi: a' vígjáték is, egy legalább látszó nyugpontra akarja vinni az okosságot. 'S ez, nem a' legkönnyebb feladás a' Vígjátékírónak; az ellenmondásokat, — mellyeknek zavart játékok bennünket gyönyörködtetett, ügyesen kell félretolnia; mert ha azokat kiegyenlíti, ha az esztelenek megokosúlnak, a' roszak megjobbúlnak, vagy meglakolnak: úgy vége a' víg behatásnak.

A' vígjáték' tréfás és komoly állató részeihez, járúl még egy harmadik is, melly magában sem tréfás, sem komoly, söt nem is költöi; értem a' képmásolati valóságot (portraitmäszige Wahrheit). A' vigjátéknak, a' jelen szokások' hü képöknek kell lennie. 's helyi és nemzeti meghatározottsággal bírnia; 's ha mingyárt más korok' és népek' vígjátékaikat látjuk is adatni, ezt rajtok érezni, és becsülni fogjuk. A' képmásolatiságot nem úgy kell érteni, mintha a' komikus charaktereknek, épen és egészen individualisoknak kellene lenniek. Egy fajhoz tartozó külön individuumoknak, legszembeszökőbb vonásaik, egy bizonyos teljességig, összeállíttathatnak abban, ha külömben elég különösséggel vagynak felruházva, hogy individualis élettel bírjanak, 's ne mint egy félszeg megfogat' példáji jelenjenek meg. De a' vígjáték, a' mennyiben általában a' társas és házi élet' alkatmányát rajzolja, valóságos képmásolat; 's ezen

prósai oldalánál fogva, idő és hely szerint különbözöen határoztatik meg, míg a' komikus motivumok, poétai alapokhoz képest, mindég ugyan azok maradnak. Már a' régiek is, a' vígjátékot a' való' szoros másolatának tartották, 's a' Grammatikus Aristophanes így kiáltott fel: „Oh élet és Menander! mellyitek utánazta a' másikat?"

Minthogy a' vígjáték, tréfás és komoly, költői és prosai elemekből álló vegyített nem, többféle alnemekre oszolhatik-fel, a' szerint a' mint ez vagy amaz állató rész uralkodik benne, a' többiek felett. Ha a' költő, enyelgő szeszélyben játszik önleleményeivel, úgy egy Tréfa (Posse) támad; ha pedig a' helyezetekben 's charakterekben találtató nevetségesre szorítja magát, minden komoly vegyítéknek lehető kikerülésével, — tiszta Vígjáték; a' mint a' komolyság tért nyer az egész összetétel' czélában, az okozott részvétben 's erkölcsi megitéltetésben; úgy megyen-által, a' tanító vagy érzékeny játékba; 's innét már csak egy lépés vagyon, a' polgári Szomorújátékhoz. A' szokott felosztást charakter és szövevény darabra, nem lehet, minden megszorítás nélkül, helyben hagyni. A' jó vígjátéknak mindenik félének kell lennie, különben vagy tartalom' vagy mozgás' híjával leszen; csak hogy benne, majd a' komikus charakterek, majd a' komikus helyezetek éreztethetik magokat inkább. A' komikus charakterek' kifejlésök, ellentételes helyezeteket kíván, mellyek a' szándékoknak 's történeteknek összeütközésökből erednek; 's ebben áll épen a' drámai értelemben vett szövevény (intrigue) is. Mik legyenek mind a' két rendü vígjátékok' további feltételeik, Schlegel August Wilhelmnél (Über dramatische Kunst und Literatur. 17. und 171. Vorlesung.), — honnét a' közelebb mondattak is vétettek, — bővebben láthatni.

A' kezünk alatt levő két vígjátékok közül, az első, a' Vígjáték, melly Paziazi Mihály Urnak az eredeti szellemében dolgozott jeles német fordításában, a' Pesti városi Játékszínen, két ízben nagy javalással fogadtatott, nyilván a' szövevénydarabok rendökbe tartozik. Elek' egy gazdag fiatal költö dilettant, szerelmes a' szomszéd kisasszonyba Póliba, ki „szeret olvasni, 's édes andalgással kíséri a' költö érzetét." (l. 40.) Hösünk, „hogy szíve' dolgában is más halandótól kiváljon" (l. 46.), 's „ne mindennapi úton, vagy gyáva térdhajlással, melly férjfihoz úgy sem illik, ajánlja szívét" (l. 55.) atyja' távolléte alatt, egy önhelyezetéhez szabott vígjátékot ír, mellynek tartalmát, titkába avatott hugának Klárának, ki Póli bátyjától Váry Kapitánytól szerettetik, — környülállásosan elbeszéli, a' 44—45d. lapokon. Ezen vígjátékot atyja' hazaérkeztével akarja játszani, húga által Pólit is játszásra szándékozván bírni; 's gondolatának végrehajtásában kettös czéla vagyon, hogy „Póli előtt megnyiljék, 's vele együtt atyához járuljon, 's áldását kérje", (l. 45.). Az elmondott egyszerü plánból a' pazarlásig gazdagon vagynak a' legkomikusabb helyezetek (situatio) kifejtve. Elek, épen az első monológot próbálja rolljából midőn e' felett, a' tisztes Váry Klárától Póli atyja' testvérétől (l. 50.), 's későbben Váry Kapitánytól (l. 53.) észrevétlenül meglepetik; az elsőbb, a' monologistának szerelemvallását, a' Kapitány pedig egy vágytárs (rivalis) ellen kifakadását érti magára, 's amaz nagy csudálkozással de elégedetten, ez pedig a' vélt megbántásért boszonkodva 's eléglételt kivánva távoznak. E' közben váratlanúl megérkezik hösünk' atyja az öreg Udvardy, 's Eleket nem kis zavarodásba ejti. De ezen kedvrontásáért, sarkon követi öt is Nemesis, mert Váry Klárától azon le-

forrázó hírrel, hogy ő néki Elek szerelemvallást tön, nem kevésbbé rezzentetik-meg, mint nem sokkal utóbb Váry Kapitánynak Elekhez intézett kihívó levelkéje által. Legkülönösb fatum érte a' vígjátékot, mind ezen zavaroknak ártatlan okokat; mert azt Elek, atyja' nem várt hazajövetelén elhültében földre ejtvén, vele Tamás, az öreg Udvardy' inassa, 's Elek Urfi' boszszús, de való kifejezése szerint „classzikus remeke az ostobaságnak" (l. 64.) kályhába gyújtott, 's Eleknek szép reménnyeit, a' legszorosabb értelem szerint, füstbe repítette, nem menthetvén meg belőle a' lángoktól, Elek is egyebbet, a' felírásnál és személyeknél,

„Mert gyülöl az elementom
Porkézzel tett dolgokat!"

a' mint magát hősünk Szenveynek a' Schilleri harangénekből fordított szép soraival vigasztalja (l. 63.). Végezetre a' balértések felvilágosodnak, Elek Pólit, Váry Kapitány pedig Klárát nyeri hitvesül, 's egyedül a' „harminczkilencz esztendőt, tizenegy hónapot és huszonnyolcz napot" (l. 59.) számláló Váry Klára marad kielégítetlenül.

Rec. véleménnye szerint, ezen darab' legnehezebb 's legmesteribb jelenése, Eleké Váry Klárával 52—53 lapokon, hol a' zavar' csomója, minden szóváltásnál feloldódni látszik, 's mindég ujra szorúl meg. Játékszíni hatásra 's jól van számolva a' két szerelmes' zavarodása is (l. 64.), hol Elek, atyja' hálósüvegében, Póli pedig bátyja' vitézkesztyüjével jelen meg, 's Udvardy Klára' gáncsát vonják magokra, ki azonban semmivel sem józanabb nálok, 's a' szobalyánynak, thée helyett virágot ad főznie. A' személyek' beszédeik hü-képeik a' charaktereknek. Ezért van Elek' szavaiban egy bizonyos ünnepiség, válogatottság sőt kere-

settség, képek 's sententiák után kapkodás; húgáéiban pedig, derült vidámság, gyermekded (naif) öszinteség, gondatlan kedves csevegés.

A' másik vigjáték, melly „a' betegek" czímet viseli, a' charakterdarabok közzé számláltathatik. Rudházy és Kistelky, két jó barátok, képzelt betegek, 's ebben egymáshoz hasonlók, de különbözők annyiban, hogy „ez elégedetlen, az élet' komorabb oldalain csügg, eleven képzete sötétben szállong, a' létben nem lel örömet, 's haláltól még is fél; amaz eddig víg, boldog volt, 's most csekély sérelmén lelke elrémült, mindég halálon tépelődik, 's örökös féjelmében nem hallja az ész' vigasztaló szavát" (l. 144-145.); Forgay orvos által, ki mindeniknek barátja, 's kiben itt a' kömödiai történet személyittetik (personificatur), egy vendég fogadóba hozatnak össze, a' nélkül hogy egymásról tudnának; 's psüchologiai cura alá vétetnek. Egyszerre kettős szín nyilik meg a' nézö előtt, Rudházynak és Kistelkynek egymásra nyíló szobájik, kiknek lélekállapotokkal, leginkább monologjaik által ismerkedtetünk meg. 'S ezt a' nyavalya' neme hozza magával, melly nem épen szokott társalkodó vagy közlö lenni. Kistelky elkezd hegedüjén játszani, 's Rudházy a' mulatás' ezen nemét nem veszi barátságnak az isméretlen szomszédtól, ezt 's legénye által a' közajtón keresztül szóllíttatja meg, hagyna fel hegedüvel. Szó szót vált, a' két hüpochondrista tüzbe jö, Kistelky feltöri a' közajtót —'s egymás' karja közzé omolnak. A 'véletlen találkozás' öröme, 's a' boldog multra emlékezés, elfeledteti betegeinkkel nyavalyájokat, 's teljesedik Forgay' jósolata: „mindeniknek van an„nyi esze, hogy a' másiknak bolondságát általlássa „a' lélek magába tér, hasonlítani kezd 's előbb „mintsem véljük, kifejlik sötét fátyolából." (l. 149.) Kistelky megérti barátjától, hogy hütlennek vélt

kedvessétől most is szerettetik; Rudházy újra érzi kedves hölgyében 's fijában bírt boldoságát, 's betegeink épen a' barátság' és szerelem' egészségét isszák, midőn Forgaitól 's Rudházy' nőjétől meglepetnek, 's hüponchondriájokból, psüchologiai cura' dicsőségére szerencsésen kigyógyúlnak.

Általában, mind a' két rendbeli darabot különösen ajánlják, a' plán' egyszerüsége, a' helyezetek' természetes kifejtésök, charaktereknek legkisebb vonásig hü festésök 's tartások, 's — mit Költőnk különös mértékben bir —, a' dialog' sebessége. A' vigjáték' nyelvének tulajdonkép' a' társalkodási nyelv hü másolatának kellene lennie; de fájdalom! mi még társalkodási nyelvvel sem birunk, 's roszúl értené az a' Költő, a' müvészség' kívánatát, ki társolkodásunk' gallimathiását akarná a' színre áltvinni. Iróinknak kell tehát még előbb társalkodási nyelvet alkatniok: 's ki tehetné ezt több sikerrel, nagyobb szerencsével, mint a' vigjátékíró? Kisfaludynk e' részben is sokat tett, az ő vigjátékaiban, társalkodásnak megnemesített, fennebb nyelve hangzik; 's Rec. nem hiheti olvasójinkat olly kevéssé széplelkűeknek, hogy ezt, vele együtt, háladóan meg ne ismérjék.

2) Recensens egyet sem ismer szép-literatúrai Irójink közül, ki iróí charakterében olly sok oldalúsággal 's különnemüséggel bírna, mint Kisfaludy Károly; ki, minekutánna a' komoly és enyelgő prosában ,-a' drámai 's lyrai poesis' minden ágaiban, — ha az Operát és Ódát kivesszük, — jeles mívekkel gazdagította Literatúránkat: legújabban az épósi nemből közöl a' 115—128-d. lapokon egy gyönyörü költői képgalléríát „Elte" románo Költeménye' első Énekéből. Rec. tudtára ez nálunk legelső próba a' tiszta románo Eposban; 's egy új sugár Kisfaludynk' fénykoszorújában. A' költemény, Nagy Hunyadynk' korában

játszik, 's ennek a' honunkra ütött Osmánokon nyert diadalát festi. 'S ezen históriai küszöbön által, vezettetünk már a' Romántika' türdérvilágába.

Közepén a' bús piarcznak,
Legdühösb helyén a' harcznak,
Most felül a' holtakon,
Kikre mérge csattogott,
Egy szép ifjú, fekszik ott,
Mint vitézi hamvakon
A' leroskadt emlék-kő,
Még dültében is dicső. (l. 122.)
Torda ez, kit a' dicsőség
Harcz-veszélybe kisztetett,
'S mint zászlósa a' Vezérnek
Megfelelt a' bajnok vérnek,
Mellyből fényre származott,
Mellyre új díszt bokrozott.
Ott a' halmon hü melljével
A' hegyes tört ő fogá fel,
Mellyet orzó gyilkos kéz
Oldalast Hunyadra sujta. (l. 123.)
A' roppant egész szemében,
Elmerülve nagy tisztében
A' Vezér nem látja öt,
A' miatta vérezőt,
'S néma bár, de szép tettével,
Torda holt gyanánt maradt el; (l. 124.)
Holt testek mellől kivéve,
Ékes nyoszolyára téve,
Egy magányos lak' hüsében
Torda eszméletre jön,
'S mingyárt első érzetében
Kardhoz kap, de hő kezet fog,
Melly gyöngén ápolva hajlog
Vas terhét feloldani,
'S nyílt erét elfojtani. (l. 125.)

'S ím a' bágyadt lámpa-fénynél,
Áll egy szép alak fejénél,
Egy alak: melly báj-vonzattal,
Egyszer látva mint az ég,
Képzetünkben él mindég, (l. 126.)
Mintha álom lepte volna
Hosszú álom és nehéz,
'S most az ég reá hajolna;
Torda a' szép szüzre néz;
'S bár utóbbi sorsa kétes,
Sebje még is kétszer édes:
Él Hunyad még, 's általa!
'S mint a' földet ébresztette
Hajnal-csillag, áll felette
A' vidék' szép angyala. (l. 128.)

Ezen sorokba kívántuk olvasójink' számokra összehúzni, a' költemény' fő míveletét; jóllehet tudjuk, hogy illyetén csonka töredékekből, az egésznek összeillését, iránylatosságát kivenni lehetetlen. A' 119—21. lapokon, az elhagyott harczmező' tableauja áll előttünk, mellyből néhány grouppokat ide iktatunk:

Mint nyár-esti villanások
Hévség szülte kék felhőkön,
Játszadoznak a' tetőkön
Szerte fegyver-csillogások.
Elhangzott a' had' dörgése,
A' baj-téren csendesség,
Csak a' haldoklók' nyögése
Kél remegve néha még,
Kik az édes léttül válnak,
Jég-keblén a' zord halálnak. (l. 119.)
Ott egy bajnok a' fövényen
És magát, sebzett agyában
Vélve még a' büszke ménen,
Levegöt vág 's elhunytában

Tág kebellel szív-feszülten,
Vér-kedvében elmerülten
Felszökik, 's örömkaczajjal
Győztünk! győztünk! harsog 's meghal. (l. 120.)
Mély porágyon elterülve,
Látni így a' höseket,
Üldözésök' lángja hülve,
Most örökre békesülve
Egy föld issza véreket. (l. 121.)

Mi gyönyörü estvélyi tájkép (Abendlandschaft) festetik a' 7-d. számban:

Esti bíbor tüzben égnek
Erdös bérczi a' vidéknek
'S a' nap válva nagy körétül
Csendes felségben leszáll,
'S hegy, völgy fosztva lángszinétül
Kékellö homályban áll.
Édes illattal tele
Kél az alkony' hüs szele,
És enyhítö lengzetében
Reszket a' lomb és zörög,
'S a' patak sebes lejtében
Most vídámabban csörög.
Harmat-gyöngyök fényledeznek
Rengö zöld füszálokon;
Csüggedt bimbók éledeznek
A' kisült virányokon.
Most, a' rekkenö melegtöl
Eltikkadt virág-kebel
Csókolgatva langy szelektöl
Kelyhét szebben nyitja fel,
Mint a' szem, melly könyüjében,
Érzö szív után tekint,
És a' részvét' lágy ölében
Édes nyugtot lel megint. (l. 124—5.)

Az egész bájas költeményt a' Romantika' való szelleme lengi kerbsztül. 'S mennyi természet és élet vagyon a' képekben, melly melegség 's ragyogó színpompa a' festésekben! melly a' kellemes zengésü nyelv — az aetheri lebegésü trochäusok — 's a' kedves cseréjü rímek által nem kevéssé segéltetik.

A' 127-d. lapon álló jámbusi dalnak ezen sorai:

Nincs koszorúd szép tettedért?
Tölem ne várj szerelmi bért;

nem fejezik-ki a' Szerző' gondolatát; mert ő azt nem akarhatja mondani, a' mit ezen sorok tesznek: ha szép tetted jutalmatlan maradt; tölem ne várj szerelmet; hanem talán inkább ezt: ha szép tett által nem tetted magadat méltóvá jutalomra 's a' t. Azért is ez, és a' neki ugyan azon lapon megfelelö sor:

„Van koszorúm szép tettemért"

igazítást várnak.

3) A' 215 – 50. lapokon: „Tollagi Jónás mint házas" rajzoltatik tulajdon leveleiben, 's ezen tréfás Román Szalai Benjamin alirással van jelelve. Régólta nem titok már sokak előtt, hogy Kisfaludy Károl ezen álnév alatt adta humoros darabjait Auróra' öt évi folyamataiba. 'S Rec. annyival kevésbbé tartja titok-sértésnek, ez iránt a' Publicumot is tudósítania, minthogy, az ő értésére is' találkozott már egy jámbor, ki az említett darabokat magának tulajdonította, sőt az 1823-d. Aurórában álló Tollaginak pseudo-kéziratát is mutogatta. Tollagi, a' jelen Románban, házas életét írja-le barátának, lakadalmán kezdve egész addig, míg a' legkomikusabb situatiókon, 's a' féltékenység' tüz-vízpróbájin keresztül kijózanodásra vezettetik. Szokása szerint reflexiókat teszen, sententiákat hord-fel 's axiomákat mond. Egy el-

més szójátékát ide írjuk a' 249-d. lapról: „Könnyü „az okoskodás, de nehéz a' házasság! — már a' fe„leség-tartás sok bajt ád, de a' tartóztatás még „többet, és a' tartozás legtöbbet".

III.) Kölcsey.

Legteljesebb készületü 's legjózanabb ítéletü müphilosophusunk, csak nem egyedül méltó, hogy ezen nagyjelentésü címmel tiszteltessék, egyszer'smind első rendü költőjinknek egyikök, a' maga kiképzett külsői telentomának kedves termékei közül, három kecses virágot nyújt Aurora' olvasójinak. Tőle, ki mint mü-bíró szorgalmat 's gondosságot szokott kivánni irójinktól, méltán várhatók, hogy mint producens művész önmaga is iparkodni fog ezen igazságos kívánatot teljesítenie: 's elmondhatjuk hogy a' jelen müvek is, mint nagy részint mind azok, a' mik eddig költeményei közül közvilágra jöttek, classicus tisztaságot, művészi hibátlanságot (correctio) mutatnak, 's várásunknak a' legszebben megfelelnek. „Die poetische Feile ist überhaupt ein gefährliches Instrument, wenn sie nicht mit höchster Vorsicht und Behutsamkeit geführt wird, und schneidet nicht selten da zu tief ein, wo es blosz darauf ankam, vermittelst eines leichten Druckes eine kaum bemerkbare Unebenheit verschwinden zu machen" azt mondja Matthisson (Sämtl. Werke III. B. nál. a' 175. L.) Helyesen! mert a' legnagyobb geniek, többnyire aesthesisi alapos theoria' hijjával vagynak, mint Shakespeare; és a' legjobb izletü Kritikusok, többnyire nem geniek, mint Lessing, ki ezen czimet magától árczúlcsapás' igéretével tiltja el. Magyaraink közül itt senkit sem említünk, mert exempla sunt odiosa; 's kinek szeme vagyon a' látásra is, nem csak a' nézésre, ujmutatás nélkül is lelhet példákat, az

állítmány' mindenik részére. De a' legritkább tünemények közzé számlálhatók az ollyatén művészek, kikben a' kritikai ízlet, a' teremtőerővel, az az genievel, súlyirányban (aequilibrium) áll; 's ezen kifogás alá tartoznak Schiller, és a' Magyar Helikon' egyik kevélysége Kölcsey.

A' románo Poésis, a' hös-középkor' szülemény e 's sajáta, déli Európában; középett áll, 's mintegy köz-lánczszem, a' Hellás' nyugalmas, nemes, 's világos menetelü Epósa, 's az Éjszak' setét, zordon, óriási Rege-drámáji között. Ezeknek bélyegök, a' fennséges különféleség (nagyság); amazé a' szép egyszerüség (nemesség): a' Romantikáé pedig, a' szép különféleség. A' Romantika' egyik legbájasb virága, a' Románczban nyílottfel, melly az újabb müvésznyelven, a' Balladával csaknem egyetjelentő; kisded románo Épos tudniillik, mind formájára mind tartalmára nézve románo s, melly tetteket zeng, drámai sebességgel 's tömöttséggel, 's általában lyrai kifejezéssel. Főtulajdonai, a' könnyüség, tömöttség, különféleség, 's elöntve ezeken, eredeti szülő-honának, a' Délszaknak, szép és dagadó világa. Kölcseyt illeti minden kérdésen túl az érdem; hogy honnosinkkal a' költésnek ezen szép nemét megismertette, megkedveltette. Mert a' Döbrentey' mértéketlen 's félig rímelt „Bálint és Juli"-ja (Segítő. 1806.), 's a' Kisfaludy Sándor' szabadon áradozó Regéji, — hogy ennek némelly szerencsétlen utánazójit ne említsük, — annyira különböznek, müvészeti formájokra nézve, a' Románcztól: mint Himfynek egyébbiránt szép dalai, a' szoros korlatú Olasz Sonettoktól. Kölcseynek Rózája (Magyar Dámák Kalendáriomja 1815.) Lenkája (Auróra 1822.), 's Dobozija (Aspasia 1824.) pedig, nem csak nálunk állnak, a' Kisfaludy Károl' magányos Sírja (Auróra. 1824.), 's Jövevénye (Auróra 1825.) mel-

lett, vetélkedni merő társ nélkül, hanem a' legmíveltebb Európai nemzetek' literaturájoknak is díszére fognának szolgálni. Ezekhez méltó társképen szövetkezik,

„A' Csákányi Vérmenyekző" (l. 69–78.), melly azon korba teszen-által bennünket, midőn a' Mohácsi gyászos nap után, a' Török honunk' kebelében magát már megfészkelé, 's rablóváraiból, a' merre vad kéje ragadta, gát és tartalék nélkül zsákmányolta, a' védetlen rónákat; nemzetünknek azon korába, mellyet önmaga Költőnk, mély historiai 's kritikai pillanattal tett parallelába (Élet és Literatúra. Pest. 1826. I. Rész. l. 48—49.) a' Spanyol Románczok' teremtő 's tenyésztő időszakokkal, mikor a' szép Hispaniában, a' Spanyolok Mórokkal osztoztak, 's a' keresztyén királyságokkal vetélkedve, 's ezeket ragyogásokkal sokáig elborítva, pogány fejedelemségek virágoztanak. — A' költemény, történeti datumon alapúl; Petthő Gergelynek felebb idéztük évkönyvében a' 127-d. lapon ezt találjuk: „Anno 1582". A' Sziget-vári kis Haszanbég Csákánnál a' Rábán által méne hadával, és Vas-vármegyében sokat rabolván békével téré viszsza hadával". Költőnk igen jól érti mind a' művészség' titkát, mind önhasznát is, hogy itten ama' höskor' nézőszínét tárja-fel előttünk, hol a' románs szellem még keletben 's a' Románcz mintegy otthon vagyon. Ezen költeményben semmi sem hijányos, semmi sem felesleges, 's minden szépség helyén áll. Fennség és kellem, erő és gyengédség' bizonyos forróság által, a' legszebb eürhüthmiában olvadnak egy bájas alakká. De, — hihetőleg görög példányaitól sajátává tett, bizonyos egyszerüséget 's idealitást Költőnk, miként Goethe, e' nemben is egészen meg nem tagadhatott.

Ha a' tér engedné, szeretnők ezen gyönyörü Románczot egész terjedésében közleni: de megkell elégednünk, csak néhány töredékekben nyújthatnunk belőle néminemü előizletet, az ezt ne talán még nem látott olvasójinknak. Hasszán a' Szigetvári Bég, Zsákmányra indulván kiséretével, a' Rába mellett nyugtata hadat; 's hírt vevén a' Csákányban tartatott menyekzőről, a' násznépet meglepni felrobban. — A' lakadalmasok pohár és táncz közben vigadnak:

Nézi László szívmerülve
Hölgye' lángtekintetét,
'S kedv 's remény közt lelkesülve
Vére kényhullámot vét:
'S az könnyü, mint esti szellet,
Tánczát vőlegénye mellett
— Szíve olvad, arcza ég —
Pártájában lejti még. (l. 70—71.)

's ím' ott teremnek a' pogányok;

Összve jajdúl írtózással
Hölgy és Nő, 's remegve néz;
De sebes meggondolással
Kardon minden férjfikéz.
Kél és forr a' harcz' dagálya,
'S nem reményt nyújt a' vérpálya;
Rablójikkal mindenek
Csak halálért küzdenek. (l. 72.)

A' többi Magyar hősek már mind elhultak, 's hölggyeik rabságra jutottak;

Lóra áll még oltalmában
Lászlójának egyedül;
Harczol ez, de bús harczában
Reble 's arcza sebesül;
És midőn fogytán vérének

Érzi gyöngültét kezének,
Még egyszer hölgyére néz,
'S új erővel sújt a' kéz. (l. 73.)

Végre egy buzogány ezt is leteríti,

És ott fekszik melljhörögve,
Hölgye látja 's könyörögve
Felsohajt az égre még:
Isten, Isten itt a' vég! (l. 75.)

A' höslelkü hölgy a' haldokló' végszavait:

„O ne rettegd bús pályámat,
Vérhintette nyoszolyámat,
Lélek él, ha vész a' szív,
Kardom itt van, mátkád hív!" (l. 75.)

teljesíteni készülvén, jaj nélkül, köny nélkül veszi elhunyt jegyesse' kezéből a' megszabadító halál' vasát. Hasszán ötet kecsegtető igéretekkel kérleli:

Jer velünk a' büszke ménen,
Váram gazdag, keblem hő;
Jer 's derülj a' jobb reményen,
Melly egedre most feljő.
Légy e' győzelem' pompája,
Szép kertemnek szebb rózsája,
Mellynek bíborkebelén
Böv jutalmat nyerjek én. (l. 76—77.)

de Lóra elzúzott lelke' fájdalmas bosszújában felel:

Menj, eredj a' büszke ménen,
Várad zsákmány, kebled düh;
Nincs remény; a' vérösvényen
Nem kél virág, nem kél fü.
Győzelmedre átok hülljon,
Kerted tüskével viruljon,
'S árnyékába hogyha mégy,
Kínjutalmat böven végy!

Szólla, hallgat, és intézi
Hómelljének hü vasát;
A' Török dobbanva nézi
A' hőslyány' mozdúlatát.
'S fut, hogy — mellynek vesztét szánja —
Megtartassék szép zsákmánya;
Hajh de késő jötte már,
Lóra' lelke mennyben jár!
Látja Hasszán, 's elfagy vére
Visszaborzad, 's megfordúl;
Int, 's nyomában intésére
Népe zajgással tolúl,
'S közte búsult érzeménynek,
Hátán a' nyerítő ménnek,
Vívén átkot 's hagyván jajt,
Szigetvárra vissza hajt. (l. 77—78.)

A' ki Kölcseynek Dobozijára emlékezik, azt vélhetné első pillantatra, mintha Költönk a' jelen Románczban

Terhesen, mint jégfelhőnek
Vészhozó dörgési jőnek:
Pusztulás minden nyomán,
Úgy közelget a' pogány. (l. 70.)

azon hasonlatot ismételte volna, mellyet már amott használt:

'S már mint felhő, melly hord jeget,
Már mint villám fáklyája:
Úgy zúg, 's villog hátok megett
A' vad tatár' láncsája (Aspasia. l. 5.)

de figyelmesebb tekintettel észreveendi, hogy Doboziban, a' jégfelhőnek akustikus kriteriona a' zúgás, itten pedig annak okozata a' pusztulás, teszi a' hasonlítás pontát.

A' 70d. lapon a' billikom szóban megütközött Rec. Ezzel a' mennyire tudhatjuk, Kisfaludy

Sándor' Regéji után kezdettek sürübben élni irójink: de ez sokkal nyilvánabb bélyegét viseli német származásának, mintsem komoly költeményben használhatnók; szintúgy nem, mint a' Soprony Vármegyei köznép' nyelvébe csúszott kelázlit, a' pohár helyett. Pignata József' viszontagságainak 212d. lapjokon, egy Stájer tiszttartó által adott vendégség' leirásában ezt olvassuk: „Après avoir bien mangé et bu, il (tudniillik a' tiszttartó) fit apporter une machine de cristal, qui pouvoit tenir trois pintes, ce qu' on nomme en Allemagne un Wilkom (Lásd: Les Aventures de Joseph Pignata. Francfourth et Leipsic. 1776.) Ki nem látja, hogy ezen Wilkomból, az az Willkomm'sbecherből származott a' magyar billikom. a' mit Zrínínek ezen sora is bizonyít:

„Ihon van az iól jüt bilikom pohára"
(Adriai Tengernek Sirenája VII. Ének. 24. v.)

A' „Phantásia" (l. 174.) a' sentimentalis Epigrammák közzé számláltathatik, melly német a' Görögök különösen kedvelték.

Az „Epedés" czímü dal. (l. 251—2.), világossága, könnyüsége 's édessége által ajánltatik, 's a' legkedvesebbek közzé tartozik, miket még eddig Magyar költő elallott.

IV.) Vörösmarty.

Még ifjú korában (szül. 1800. Dec. 1-jén.), férjfiúi erőben 's érettségben lépett-fel az Eposi pályára, 's olly ízléssel, melly a' régi 's újabb Európa' legjobb Epikusainak sikeres studiomok által képzetett; 's a' Magyar Epost, Zalánával és Cserhalmával, azon culminatiói pontra vitte-fel, mellynél ez már alig fog felebb emelkedni. Az előttünk lévő Auróra' 112—114. és 140. lapjain „Kérelem" és „Földi Menny" czímmel két lyrai darobot veszünk tőle. Édes fájdalom borúl-

el rajtok, melly Auróra' közelebbi három éveiben megjelent lyricumainak is főcharakterök. A' „Földi Menny" Rec. előtt különösen kedves: de ennek két végsorait feleslegeseknek találjuk, mert úgy véljük, hogy az ottan használt mindennapi életből vett hasonlat, a' behatást nagyon gyengíti.

A' „Tündérvölgy (Ó Magyar Rege)." (I. 175—214.) kimutatja czímében azon szempontot, mellyből ezt szerzője láttatni 's ítéltetni kívánja. Ó Magyar Rege ez, nem tartalmáért, mert erre nézve szintúgy lehetne Spanyolnak nevezni mint Magyarnak, — hanem az öltöztetés miatt. Zríni rendü tetrastrophákban van írva: nem mintha költönk e' formát a' többiek felett kedvellné, — ellenkező értelmét eléggé világosan kimutatta Zalánban és Cserhalomban, — hanem, hogy czímének megfeleltesse. Verselőjink ugyan is, — a' mint közönségesen tudatik, — négyes rímmel irták, nagy részint Bessenyei György' koráig, 's némellyek, — mint Horváth Ádám, Poócs, Etédi 's a. t. — még ő utánna is, verseiket; 's ezt tartották, a' legalkalmasabb eposi schemának, E' nemben írta nevezetesen Zríni is, — ki, a' mint Berzsenyinek tudós Recensense, legújabban az Élet és Literatúra' I. Részének 54. lapján is megjegyzette, Faludi Ferenczig élt versírójink közül, csaknem egy maga érdemel poétanevet, — örök emlékezetü Sírenáját. 'S ezen lelkes költő' schemáján és manierjában tetszett Vörösmartynak, Tündérvölgyét írnia. Így, bárha a' Sirenának 's Tündérvölgynek tárgyok 's kivitelök, magokban a' leghasonlatlanabbak is: nem lehete különbben, mint, hogy Vörösmarty' czélához képest, néminemü hasonlóság legyen a' kettő között, a' képekben, fordúlatokban, kifejezésekben 's még a' csonka rímekben is, például:

„Kicsoda engemet fölkeltett álmomból?"
(Tündérvölgy. l. 176.)

így igazítjuk-meg a' Szerző' kéziratából, az idéztük lap' 5d. sorát, melly Aurórában hibásan nyomtattatott-le.

„Ezt az megalut vért, melly tested chúnittya,
Kichoda belőled fegyverrel ontotta?"
(Zrín. IX. Ének. 89. v.)

's ismét:

„Kichoda engemet kínombúl föl-zörget?"
(Zrín. XIV. Én. 59. 5.)

A' prosai szókötés' természetes rende, egyformán van megbontva, 's a' közönséges kérdés, mindenik költőnél egyiránt, poétai Miptikus alakot veszen magára; mintha ezt hallanók: Kicsoda az, a' ki engemet fölkeltett álmomból? 's tb. Rec. felebbi észrevételét nagyobb világosságba fogja tenni, Tündérvölgy' 7-d. — 33—34. és 44 l. — 40. és 181-d. — és 159-d. strophájinak, a' Zríniász' XIV. Éneke 84-d. — XI. Én. 64—5-d. — III. 78-d. — és X. 103-d. versszakasszaival összevetésök.

Ki azt, mit Zríninél becsülni lehet és kell, ismeri: lehetetlen, hogy ugyan azt Tündérvölgyben is fel ne találja, 's ne becsülje. Ugyan azon erő van itt is, melly amott; csak hogy több lágysággal, van is inkább gyengédséggel rokonítva: ugyan azon merészség a' képekben 's szókötésben; csakhogy több csínnal, több nyelvtudománnyal. Rec. nem győzi eléggé csudálni a' Költő' ügyességét, ki ezen egyhangú, unalmas, bugyogó tág schémába is, olly változatos modulatiot, elevenséget, tömöttséget és praecisiót tudott önteni.

A' compositio, általában, 's valóan románo's, szintúgy Csabának, a' darab' hősének busongásaiban (l. 176—178.): mint Kármán' varázskardának, — mellyel a' tündér meggyőzetik, — képeiben

ben (l. 191.). Csabában, egy valódi Lovag, a' lovagvilág' (Rittervelt) hőse festetik. Bajnoki erő, rettenhetlen merészség az ő tulajdonai, és ingadatlan hűség és olvadozó sentimentalismus. — Mi gyengéd érzettel motiváltátik a' végkatastrophe (l. 214.)! hol a' szép Jeve, az által oldoztatik-fel halálálmából, hogy megkötözött atyjának kezei felszabadíttatnak. Minő elborító teljesség, gazdagság van a' hasonlatokban! például:

„Örül és öröme nagyobb a' világnál,
Mélyebb és magasabb tengernél és napnál,
Tüzesebb, ragadóbb lángnál, áradatnál,
Teljesb és hatalmasb minden gondolatnál,"
(l. 214.)

A' habok' kékszemű leányok (l. 99—205.) egy idylliumi gyengédségű bájalak, 's ezen virágos tündérkert' rózsakirálynéja.

173. lap. 9. sor. Bendegúznak, olv. Kendegúznak.
202. l. 13. s. Bendegúz' olv. Kendegúz'
205. l. 2. s. Bánatlanúl olv. Bántatlanúl.

„Homonna' Völgye" (l. 283—327.) egy lángoló, merész, termékeny phantásia' teremtménye; 's benne a' poétai dictio, a' tökélletességig felemeltetett. —

283. lap. 7. sor. álmim; olvasd: álmaim.
289. l. 3. s. magasba; olv. magasban.

Jegyz. magasban költ madár, az az sasfaj, melly magasban szeret fészkelni, költeni.

293. l. 19. s. bagolyfiúk; olv. bagolyfiak.
305. l. 2. s. benézve; olv. lenézve.
305. l. 16. s. éjnek; olv. éjben.
315. l. 13. s. leány után kimaradt: vagy.
317. l. 20. s. bármi; olv. barmi.
323. l. 12. s. nyilát; olv. nyilat.
325. l. 13. s. remeké; olv. rémeké.

V.)

Különösebb kijegyzést érdemelnek még: Szenvey' mívei, 's ezek közül kiváltképen „A' Boldog Férj" (l. 30.) humoros Sonett. Tessedik' dala „Hazámhoz a' távolból" (l. 83.), 's két Epigrammja: „Tokaj" (l. 92.) „Egy vár-omladékra" (l. 114.) Bajza' dala „A' Fellegekhez" (l. 86—87.), melly Winkhlertől muzikába tétetett; 's keserve „A' Mohácsi nap' harmadik századán." (l. 341—343.) Vitkovics' „Bácskai népdal" — a (l. 262—263.); és a' Kiss Károl' Novelláji, „Solymos Dezső" (l. 93—111.) 's „Hollókő" (l. 267—282.), mellyek könnyü, világos stylban dolgoztattak, 's kedves ajándékok lesznek honnunk' szépeinél.

A' Rezek 1.) A' Hazai Szeretet (Czímkép), 2.) A' Csákányi Vérmenyekző, 3.) Tündérvölgy. 4.) Hollókő; a' mennyire Rec-nek profanus szemekkel itélnie szabad, — csinosak, szépek. A' betük, különösen a' petit rendük, igen szép metszésüek; a' papiros jó, 's a' nyomás tiszta.

Recensens meg nem tartóztathatja magát, hogy Auróra lelkes kiadójának azon szép hazafiúi tüzéért, melly szerint honnosinak évenként, 's jelenben is a' legkellemesebb virágokat ajándékozza, az egész nemzet' nevében, szíves hálaját ne jelentse, 's azon ohajtását, hogy vajha ezt, hasonló buzgósággal 's lelkességgel, még hosszú időkig folytatni meg ne szünjék! Nem, mintha Rec. magát a' nemzet' szónokának képzelné; hanem mivel ezt tennie, igazságosnak is, illőnek is hiszi.

Fenyéry Gyula.

2. Könyv-esmertetés.

„Útmutatás az orvosi gyakorlásra, vagy bevezetés a' beteg' ágya mellett való orvosi tanításra. Tanítványai' hasznára készítette és kiadta Gebhard Xav. Ferencz, Orvos Doctor, és Pesten a' Tudományok Magyar királyi Universitásánál a' seborvosok' számára rendelt különös orvosi pathologiának, therapiának, és praxisnak rendszerint 's nyilváu való Professora." Pesten Trattner betüjivel. 1827. nagy 8adrétben, 101 és VIII lap.

Ismereteinknek legfontosb és' legszükségesb ága azon tudomány, melly az emberi élet' épségét és megtartását jegyzé-ki czéljául. De ezen méltóságához képest ugyan a' legterjedékenyebb, a' legnehezebb is; mellynek alapjai a' száz tekintetek szerint változó vagy módosúló, emberi természetnél fogva, magok is sokképen változnak vagy módosúlnak; 's épen ezen Protheus-formaságok' következésében tömérdek ismeretet 's egy rend kivül kimivelt philosophiai elmét tesznek-fel arról, ki azt okkal és foganattal gyakorolni akarja: még is vagyon egy rende az orvosi személyeknek, kitől sok tulajdonságok nem kivántatnak, mellyekkel az abbeli fentebb rend bír, az orvos Doctorok tudniillik: 's még is tág, felette tág mező engedtetik neki, kivált nálunk, ezen tudomány' gyakorlására — 's ez a' seborvósok' rende. Elszórva a' kisebb városokban, helységekben, nálunk ök a' csupa tapasztalásra szorúlnak, de mellyet, philosophiai lélek nélkül szükölködvén, magasabb czélokra fel nem dolgozhatnak; mivel az orvosi literatúrával semmi öszvekötésben nem élvén, elvannak mivelésök' fő eszközei nélkül. Az idegen nyelveken irt munkák t. i. jövedelmeikhez képest megszerezhetlenek, sokszor pedig, épen a' nyelv miatt nem értetnek; magyar munkák pedig ezen ágán a' tudományoknak, igen

csekély számuak, 's a' mi különösen a' praktikus orvosi-tudományt illeti, ebben az elfelejthetetlen Rácz, ki még 1778-ban lefordítá Störck' különös therapiáját, mind eddig csak egy követöt lelt. De ez a' kevés is, ismereteinknek illy bővülése 's eligazulása után, elavúlt. A' Tud. Gyüjtemény' érdemes szerkeztetője több ízben orvosi észrevételek' közlését is kérte, de milly foganattal, látjuk. Illy elhagyott állapotban van nálunk az orvosi literatúra; 's azért Prof. Gebhardt Úr örök hálánkra érdemesül, minekutánna ezen hijány' némi pótlására, ráadá magát az orvosi különös pathológiát és therapiát, legújabb állapotja szerint, kézikönyv' idomában magyarúl kidolgozni.

Valamint pedig a' betegség' orvoslása annak megismerését teszi-fel szükségképen; úgy annak megismerése az orvosnak a' beteg körül teendő vi'sgálatán epül. Innen világos ezen vi'sgálás' tudományának haszna, szüksége és méltósága: nála nélkül tudniillik lehetetlen a' nyavalya' ismérete, 's így okirányos orvoslása is. Ezen alapját tehát és talpkövét minden orvosi praxisnak az újabb időkben, minekutána a' philosóphia' lelke ezen mesterségben is mind inkább behonosodott, több külföldi nagy orvosok különösen választották szorgalmok' tárgyává — mi nálunk parlagon maradt ez is. Most Prof. G. Úr, nálunk első adja e' tárgyat, a' felhozott czím alatt, 's a' legjelesb munkák után dolgozva.

A' munka négy szakaszra oszlik. Az első a' nyavalya' kivizsgálásáról szóll; 's először is annak okaira figyelmeztet, mellyek elrendelők és indítók (disponentes et excitantes); másadszor a' nyavalya' lefolyására, a' hol a' Szerző arra mutat, a' testnek minden részein milly bete-

ges állapatokat kell kiváltképen kémlelnünk és figyelmünkbe vennünk.

A' II-dik szakasz a' nyavalya' természetének és formájának meghatározására ad útmutatást,

A' III-dik a' kiejtendő előremondás körül szemügyre veendő pontokat tárgyazza.

A' IV-dik végre az orvoslás' plánumáról értekezik; 's itt kerül elé a' jelentésekről (indicatio), ellenjelentésekről (contraindicatio), a' szerek' választásában szükséges fő-szempontokról 's azoknak elrendeléséről való tudomány.

Toldalékban a' nyavalya' történetének leirására (hist. morbi) adatnak a' szükséges rendszabások, 's ezeket például egy többfélekép' vegyített (complicata) félbehagyó-hideg' hisztóriája követi.

A' munkának ezen átnézéséből világos, milly szoros logikai rendet követett a' Szerző tárgyainak öszveszerkeztetésében, melly nem csak megtanulását vég nélkül könnyebbíti, hanem az orvosi gyakorlásban is biztos kalauzúl szolgál. De Referens eleget' nem magasztalhatja a' Szerzőnek azon ügyességét, mellynél fogva illy szük korlátok közt is (101 lapon) elég teljességgel 's a' legkövetésre méltóbb világossággal adja elé tárgyait: ezek pedig a' tudományos eléadásnak legfővebb postulátumai, 's jóságának egyetlen feltételei, A' műszavak (term. technici) rövidségök 's ismét világosságok által ajánlják magokat: mindazáltal úgy látszik, hogy a' szemlélő közelebb jár a' theoreticumnak képzetéhez mint a' képzelődő, valamint a' már bevett jelenség vagy a' Szerző Úrnak jelenete is a' symptomára a' történetnél sokkal ráillőbbnek látszik lenni.

Melegen óhajtjuk, hogy a' T. Szerző minél előbb ajándékozza-meg seborvossainkat azon munkával, mellynek a' jelenvaló olly ajánló és sokat igérő előrejárója. S. F.

3.) Az 1826-dik esztendei Tudományos Gyüjtemény' XII. Köte tének áltnézése 's foglalatja, az azokban előadott tárgyaknak rendje szerint.

I. Értekezések.

A.) Philologia (Nyelvtudomány)

1. A' Magyarságról. Bessenyei György által. I-sö Kötet. 3-dik lap.
2. Mi akadályoztatja a' Hazai Literatúra' gyarapodását? Földváry Miklós által. I-sö Kötet 38-dik lap.
3. Baranyai Szótár. Tóbi Antal által. II-dik Kötet 38-dik lap.
4. A' ts ügyében cs ellen. Ertl Nepom. János által. II-dik Kötet 76-ik lap.
5. Egy szó a' maga' idejében. N. A. Kiss Sámuel által. II-dik Kötet 90-dik lap.
6. Némelly Nyelvünkbeli különözésekről. Vágotai Kálmán (ál név) által. III-dik Kötet 61-dik lap.
7. Észrevételek a' Magyar Orthographiáról. Téti Takáts Jó'sef által. V-dik Kötet 24-dik lap.
8. A' Nemről. Simon Florent által V-ik Kötet 84-dik lap.
9. Révay Miklós igaza a' Magyar igehajtogatás' harmadik formájára nézve. Guzmics Iszidor által. VIII-dik kötet 12-dik lap.
10. A' Mennyiséget jelentő szavakról. Szeder Fábián által. X-ik Kötet 91-dik lap.
11. A' Sanscrit. Szabó Jós'ef által. XI-dik Kötet 47-dik lap.
12. Hazafiui Óhajtás a' két Magyar Hazá' Irójihoz 's Nyelv-müvelőjihez. B. J. M. P. által. XI-dik Kötet 78-dik lap.
13. Mint kezdett a' Görög Nyelv a' XV-ik Százban Napnyugoton felelevenedni? Kováts Sámuel által. XI-dik Kötet 99-dik lap.

14. A' Magyar Hazának, 's Nemzetnek Elsőségéiről 's a' nyelv' tökélletesitéséről — XII-dik Kötet 68-dik lap.

B. Philosophia (Ész-tudomány).

1. A' Hazáról 's annak szeretetéről. Kováts Sámuel által. II-dik Kötet 56-dik lap.
2. Oskolákat 's Tanitójikat érdeklő egyvelges gondolatok. Kanya Pál által. V-dik Kötet 77-dik l.
3. Észrevételek, S. G. menyből jött kirekesztő Privilegiumára. A — által. VI-dik Kötet 104-dik lap.
4. Némelly Észrevételek K. I. Pedantismussáról és S. G. Menyből jött kirekesztő Privilegiumáról. —ff— által. VII-dik Kötet 3-dik l.
5. Lankaszter intézetü Tanitás Lembergben. Kiss Károly által. VII-dik Kötet 41-dik lap.
6. Bajnoki Hartz. Takáts Éva Azsszony' Ügyében, az Aszszonyi Nem' érdemei 's Jussaiért. Szontagh Gustáv és Kiss Károly által. VIII-dik Kötet. 72-dik lap.
7. Az Értelemnek gyakorlásáról. Halasy Mihály által. IX-dik Kötet 56-dik lap.
8. Barátnémhoz irt második levelem Nemünk' Ügyében. Takáts Éva által. IX-dik Kötet 73-ik l.
9. Szózat Napkeletről a' Magyar férfiúi és aszszonyi Nem' Visszonyaik eránt. *Γνωζεβες* — által XI-dik Kötet 65-dik lap.
10. A' Sympathia. Köteles Sámuel által. XII-dik Kötet 28-dik lap.

C. Historia (Történet - tudomány)

1. Egyházi Rendek' Intézete. Horváth Elek által. I-sö Kötet 10-dik lap.
2. A' legnagyobb Körtvély-fa Magyar Országban Jász Apáthiban. Vidényi (álnév) által. I-sö Kötet 71-dik lap.

3. A' Magyar Sz. Koronának Bécsből jelentett származása eránt Észrevételek. Y által II-dik Kötet 3-dik lap.
4. Az Ország Gyülésére idéző két nevezetes Királyi levél I-sö Mátyás Király' halálának idejéből. Gyurikovits György által. II-dik Kötet 30-dik l.
5. Napkeleti Galliczia' esmérete egynehány Statistikai tárgyakban. Kiss Károly által. II-dik Kötet 49-dik lap.
6. Eger' Várossának történetei. Gorové László által. III-dik Kötet 3-dik lap. IV-dik Kötet 3-ik l. X-dik Kötet 3-dik l. és XI-dik Kötet 3-dik lap.
7. Kálmán Királyunk 1-sö Geyza', 's nem Sz. László' fija vólt. Y.— által. IV-dik Kötet 54-ik l.
8. A' Magyar név' 's eredet méltóságának kivivása. Szabó Jós'ef által. V-dik Kötet 2-dik lap.
9. Históriai Töredék Túr-mezö várossáról külsö Szólnok Vármegyében. Gyurikovits György által. V-dik Kötet 19-dik lap.
10. Csabának leirása. Ágoston János által. V-dik Kötet 57-dik lap.
11. Hrabovszky György' egynehány Kézirásai. Cs. F. — által. VI-dik Kötet 99-ik lap.
12. Palota Várának 1566-ki Sz. Iván havában, a' Török környültáborlás alól felszabadulása. Kiss Károly által. VI-ik Kötet 108-ik lap.
13. A' Majki Klastrom idönkben. Holéczy Mihály által VII-dik Kötet 31-dik lap.
14. Hrabovszky György' rövid Életleirása. VII-dik Kötet 53-dik lap.
15. Zrinyi Miklósnak a' vad kan által elesettnek lélekképe 's halál - évében tettei. Holéczy Mihály által. IX-dik Kötet 44-dik lap.
16. A' kis Honthi Esperestség' Könyvtárának Históriája. IX-dik Kötet 97-dik lap.
17. Némelly, ezen században kimult Evangelicus Irók a' Dunantúli Kerületből. —i— által. X-dik Kötet 69-dik lap.

18. A' régiek' Temetkezésökről. Kováts Sámuel által. XII-dik Kötet 3-dik lap.
19. A' Budai Palotáról. Podhratzky János által. XII-dik Kötet 74-dik lap.

D) Jurisprudentia (Törvény-tudomány).

Semmi.

E) Medica (Orvos-tudomány).

1. A' megszünő hideglelèseknek hamar, bizonyosan és kellemetesen való gyógyítások' módjáról. Dr. Thótt Jó'sef által. II-dik Kötet 33-dik lap.
2. A' Borszéki szénsavanyú ásvány-vizet érdeklő tudósitás. A. által. III-dik Kötet 84-dik lap.
3. A' mentő, vagy a' tehén-himlő-oltást ajánló írás. D. M. J. által. III-dik Kötet 88-dik lap.
4. A' hólyagos himlőről és vakczináról. Sz. Szotyori Jó'sef által. VI-dik Kötet 85-dik lap.

F) Természet- és Művész-tudomány.

1. Értekezés a' Szelekről. Kováts Sámuel által. I-sö Kötet 44-dik lap.
2. Az elsö Austriai tüz-kármentő Társaság törvényeiről Bétsben. Tóbi Antal által. IV-dik Kötet 73-dik lap.
3. Erdö-mivelést tárgyazó Javallat. Báró Prónay Kálmán által. IV-dik Kötet 80-dik lap.
4. A' Vértesekben talált kövé-vált Fogról. Holéczy által. IV-dik Kötet 82-dik lap.
5. A' Birka elletésről. Dienes Imre által. V-dik Kötet 67-dik lap.
6. Serkentő próba a' Magyar füvészkedésre. Tatai Ferentz által. IX-dik Kötet 34-dik lap.

G) Mathesis (Mennyiség-tudomány) a' Hadi tudománnyal együtt.

1. Az Ó és Újkor' Csata rendje. Kiss Károly által. I-sö Kötet 27-dik lap.

H. Szép müvek' tudománnya.

1. A' versformákról. Ber'senyi Dániel által. IV-ik Kötet 85-dik lap.
2. A' Drámai Költés, és annak Historiája. Lassú István által. VI-dik Kötet 3-dik lap.
3. A' Poésis' betséről. VIII-dik Kötet 3-dik lap.
4. A' Szépségről. Simon által. IX-dik Kötet 3-ik l.
5. Aesthetikai és philologiai Eretnekségek. F. S. által. X-dik Kötet 58-dik lap.

II. Literatúra

A. Hazai Literatúra.

A' Literatúrának ezen szakaszsza alatt megesmertettek és megvi'sgáltattak a' következendő Könyvek:

1. D. Junius Juvenalis Szatiráji. Részszerint folyó, részszerint kötött beszédben. Magyarra fordítva 's szükséges jegyzetekkel világosítva Kis János által. Pesten Petrózai Trattner Mátyás' betűjivel 's költségével 1825. Thaisz András által. II-dik Kötet 100-ik lap.
2. Epiktetosnak kézi Könyvetskéje, a'vagy az életet akármelly állapotban kinek kinek magának türhetővé sőt kedvessé tehetésének mestersége. Fordította Görög nyelvből és némelly jegyzésekkel, nem külömben a' Stoikusoknak erköltsi tudománnyáról, és annak nevezetesebb fogyatkozásairól való rövid elmélkedéssel megbővitette Mokry Beniamen, a' Görög és Deák Literaturának vólt közönséges Tanitója 's a' t. Pesten 1825. Petrózai Trattner Mátyás' betűjivel. Thaisz András által. II-dik Kötet 100-dik lap.
3. Grammatica Anglica e recentiorbus optimisque fontibus deducta, addita cujusvis vocis recta pronunciatione ex consimili vocum hun-

garicarum sono condiscenda. In usum Nobilis Academicae Juventutis Hungaricae, eorum praecipue, qui nulla Magistri accedente opera hanc Linguam condiscere percupiunt ab Joanne Lemouton in R. Scientiarum Universitate Pesthiensi Linguae Anglicae Lectore concinnata. Budae Typis R. Universitatis Hungaricae 1826. Thaisz András által III-ik Kötet 102-dik lap.

4. Felső Magyar Országi Minerva. Folyó-írás 1825. 4-dik Negyed. October, November, December. Kassán Ellinger István Cs. Kir. Könyvnyomtató és áros betűjivel és költségén. — Thaisz András által. III-dik Kötet 105-ik lap.

5. Tiszti Tár, melly az egész Magyar Országban, és a' hozzákaptsolt Tartományokban lévő minden Ts. Ns. Vármegyéknek, Sz. Kir. Városoknak 's az Érseki Nemesek Tisztviselőjinek is neveit, a' Nemes Vármegyék Bandériumi öltözetjének, 's szolgálatjában tartani szokott lovas és gyalog katonák' ruházatjának leírását magában foglalja. 1826-dik közönséges esztendőre. Po'sonyban, Füskúti Landerer Lajos betűjivel. Z. G. által III-dik Kötet 107-dik lap.

6. Solennia Memoriae Anniversariae Bibliothecae Kis-Honthanae publicae, Senioratus Evang. A. C. Alsó Szkálnokini celebrata. Pestini, typis Nobilis Matthiae Trattner. E. J. P. által. IV-dik Kötet 100-dik lap.

7. A' Felső Magyar Országi Minerváról, és annak nyelvbeli hibájiról. Beregszászi Nagy Pál által. V-dik Kötet 94-dik lap.

8. A. B. C. Oskola vagy is: Betű esmérést olvasást és helyes kimondást tanitó Táblák. Az Oskolák, közönséges hasznára, készitette Balazsovits Lajos. Köre edzette Schmid János.

A' Pesti Agostai vallású gyülekezet' oskolájának költségén. Pesten 1826. Thaisz András által. VI-dik Kötet 110-ik lap.

9. Tsudálatos állatok' Kabinétje, a' vagy nevezetes Anekdoták' gyüjteménye az Állatok' országából. Az Ifjúságnak tanitó mulatságára készitette Chimani L. után Kovásznai Kováts István. Nyóltz rézmetszéssel. Pesten 1826. Petrózai Trattner Mátyás' betüjivel 's költségén. Thaisz András által. VI-dik Kötet 113 lap.

10. Útmutatás a' Klavir vagy Fortepiánó helyes játszására; gyakorló muzsikai darabokkal együtt. Készitették és kiadták Malovetzky János és Domény Sándor. Nyomtatta Strausz Antal Bétsben. — Thaisz András által VI-dik Kötet 114 lap.

11. Zalán' futása. Hősköltemény 10. énekben. Pesten, Trattner' betüjivel. 1825.

12. Cserhalom. Hősköltemény egy énekben

13. András és Béla és Árpád emeltetése. Aesthetikai levelek Vörösmarthy Mihály epikus munkájiról, némelly bevezető észrevételekkel — Tóldy Ferentz által. VII-dik Kötet 73-dik lap és VIII-dik Kötet 105-dik lap.

14. A' Felső Magyar Országi Minerva. Folyó-irás 1826 1-sső negyed Januariusz, Februarius Martiusz. Kassán Ellinger István, Cs. Kir. Könyvnyomtató' és Áros' betüjivel és költségén, Thaisz András által. IX-dik Kötet 102-ik l.

15. Élet és Literatura. 1826, első, második, harmadik, negyedik Rész. Pesten Petrózai Trattner Mátyásnál. Tóldy (ál név) Ferentz által. X-dik Kötet 95-dik lap.

16. Felső Magyar Országi Minerva. Folyó-irás 1826. 2-dik Negyed Aprilisz, Majusz, Juniusz. Kassán. Ellinger István Cs. Kir. Könyvnyom-

tató és Áros betűjivel 's költségén. Thaisz András által XI-dik Kötet 109-dik lap.

17. Delectus Poetarum. Pars prima. Sales poëtici proverbiales et jocosi ad condimentum honestae conversationis, recreationem et eruditionem simul studiosae Juventutis, collecti a Josepho Gatti Florentino. Editio secunda aucta et emendata per Stephanum Lánghy. Budae Typis Typographiae R. Universitatis Hungaricae 1825. Delectus poetarum. Pars secunda, Variorum Poetarum Carmina Selecta: Descriptiones poeticas et morales; epigrammata et aenigmata continens a Stephano Langhy collecta Budae Typis Typographiae R. Universitatis Hungaricae. Thaisz András által. XI-dik Kötet 122-dik lap.

19. Laurea Virtutis, sau Tractatus de Praerogativis Nobilium I. Regni Hungariae, modis item adquirendae et legitimandae Nobilitatis, positivis Patriae Legibus, Benignis item Normalibus Resolutionibus Regiis ac Supremorum Fororum Decissionibus illustratus ab Ignatio Kassics per I. R. Hungariae Partesque eidem adnexas Jurato Fori utriusque Causarum Advocato, ad excelsam Curiam R. Agente. Pesthini 1826 Typis Nobilis Matthiae Trattner de Petroza XII-dik Rötet 88-dik lap.

B. Külföldi Literatura.

A' Külföldi Literaturának szakaszsza alatt közöltettek, megesmertettek és megvi'sgáltattak:

1. Magyaroktól Német nyelven, vagy külföldiektől írt 's hazánkat illető Könyvek. Verbegyi (ál név) által. I-sö Kötet 93-ik lap.

2. Orvos-tudományi Egyvelgek: B. P. által. II-dik Kötet 114-ik lap. III-dik Kötet 110-ik lap. IV-dik Kötet 105-ik lap.
3. Kivonás a' Skótiában Glasgow Városában lévő Dáma Intézetnek Professor Garnett Tamás által készitett leirásából. Báró Pronay Kalmán által. V-dik Kötet 117-dik lap.
4. Kivonás a' Bulletin Universel des Sciences et de l'industrie, publié sous la Direction de M. le Baron de Ferussac" tzimü folyo-irás' 1825-diki Octoberi füzetéből az Orvosi Tudományok' szakasszából. VI-dik Kötet 116-ik lap.
5. Pater Ábrahám 's a' Santa Clára sinnreiche Gedanken und scherzhafte Einfälle aus dessen Schriften gesammelt. Mit einem Kupfer. Wien 1826 gedruckt und verlegt bey Schrämbl. N. A. Kiss Sámuel által. VII-dik Kötet 112-ik l.
6. Kivonás Garnett Tamásnak Londonban a' Physica es Chemia' Professorának Skótzia' felső tartományjain keresztül útazasából. Útmutatás a' Sárrétek és posványok haszonvehetővé tételére. Báró Prónay Kálmán által. VIII-dik Kötet 120-ik lap.
7. Egy Erdélyifi útazásai Tibetben (Quarterly Oriental magazine tzimü Kalktutai folyó-irás' 1855-diki Martiusi füzetéből). Thaisz András által. IX-ik Kötet. 105-dik lap.
8. Genera nova plantarum iconibus observationibusque illustrata, Auctore Leopoldo Trattinick, Musaei botan. Caes. Reg. Custode, Magnatum Austriae infer. Phytographo etc. Fasciculus I-us Viennae 1825. Sumptibus Editoris. Thaisz András által. X-dik Kötet 113. l.
9. Der junge Mann in der Welt. Eine freundliche Anleitung leicht, glücklich und angenehm mit Menschen aus allen Ständen zu leben.

Zunächst zum Besten junger Leute verfaszt von Ebersburg. Wien 1825. Thaisz András által. XI-dik Kötet 124-dik lap.

10. Magyar országot illető Kéziratok a' Párisi Királyi Könyv-tárban. Tessedik által XII-dik Kötet 97-dik lap.

III. Tudománybeli Jelentések.

Ezen Szakasznak tzél szerint való gyarapitásában, melly megtzáfolásokat 's igazításokat, jutalomtételeket, jutalmaztatásokat, találmányokat, intézeteket, előléptetéseket 's megtiszteltetéseket, kihalt Tudósok' és Irók emlékezeteket, régiségeket, jelességeket, uj könyveket 's t. e'f. foglal magában, fáradoztak több Tudós Hazafiak, különösen pedig közöltettek az Olvasókkal 63. Petrózai Trattner Mátyásnál, és 16 más Könyv-nyomtatóknál készült Könyvek, ide értvén azokat is, mellyek a' jelenvaló kötetben esmertetnek meg, mellyek közül 39 Magyar, 16 Deák, 11 Német, 1 Rátz, 1 Görög, és 1 Tót nyelven írattak.

Ez úttal újonnan kérjük a' Könyvnyomtató 's Könyváros Urakat, hogy a' kijött új könyveket velünk közölni ne terheltessenek; hiszem ő nekik válik legnagyobb hasznokra, ha Könyveik nagyobb publicitást nyernek, melly Magyar Országban úgy is nagyon hibázik.

A' Szép Literatúrai Ajándékban is némelly helyes darabok közöltettek, 's időről időre már most Elbeszéllések, Balládák 's Romántzok is küldetnek be, és mi reményljük, hogy ezentúl Tisztelt Irójink a' Poezis' felsőbb nemeiben mind inkább fogják magokat gyakorolni. Egyébaránt itten tsupa remeket keresni nem is kell, nem is lehet; mert mi a' gyengébb próba-tételt is szívesen fogadjuk el a' jobbnak reménysége alatt, 's ez az Értekezésekről is igaz: úgy hogy mi félre

teszük inkább a' magunk' munkájit, tsak hogy másokéi helyt nyerhessenek.

Azon T. T. Uraknak 's Asszonyoknak a' kik a' Tudományos Gyüjtemény elömozdításában, hazai buzgóságtól vezéreltetvén, részt vettek, neveik betü-rend szerint háládatosságunknak jeléül ezennel közöltetnek az Olvasó közönséggel:

Ágoston János, Almássy (Zsadányi és Török Szent Miklósi) Ferentz, Balla Károly, Balajthy Jó'sef, Balogh (Almási) Pál, Baritz János, Bartfai László, Batsányi János, Bentzúr Jó'sef, Bér'senyi (Egyházas Ber'senyi) Dániel, Bessenyei György; Biankovits Károly, Bugát Pál, Csehy István, Csergheő Ferentz, Cseremiszky Miklós, Dianovszky János, Dienes Imre, Egyed Antal, Értl Nep. János, Fabriczy Sámuel, Fárnek Dávid, Fejér György, Földváry (Földvári és Bernátfalvi) Ferentz, Földváry (Földvári és Bernátfalvi) Miklós, Goró (Agyag-falvi) Lajos, Gorové (Gáttáji) László, Gozsdu Emánuel, Grynaeus Alajos, Guzmics Iszidor, Gyurikovits György, Hamulják Etelka, Hannák Fridrik, Hideg János, Hofner Jó'sef, Holéczy Mihály, Horkovits (Komiáti) Jó'sef, Horváth Elek, Horváth Endre, Oszterhueber Moritz, Hrabovszky Dávid, Igaz Dániel, Illés (Edvi) Pál, Kalchbrenner Jó'sef, Kanya Pál, Kazay Károly, Kiss (Nemes Apáthi) Sámuel, Kiss Károly, Kiss János (Superintendens) Kisfaludy (Kisfaludi) Károly, Kováts Jó'sef, Kováts Sámuel, Kolmár Jó'sef, Költsey Költsey Ferentz, Környei Jó'sef, Köteles Sámuel, Kossuth (Kossúthi) István, Meritzay Antal, Májor Jó'sef, Nagy István, Nagy (Beregh-szászi) Pál, Német János, Ormándi István, Perlaky (Perlaki) Dávid, Podhratzky János, Prónay (Tóth Prónai és Blatniczai Báró) Kálmán, Polgár Intze, Róthkrepf Gábor, Rosenthal Sámuel, Sárváry Pál, Sebestyén Gábor, Schedl Ferentz,

Sebők

Scbök (Sz. Miklóssi) Fridrik Jó'sef, Simon Florent, Stetner Gyula, Szabó Jó'sef (Professor), Szalay Antal, Szeder Fábián, Szent Miklóssy (Primóczi) Aloiz, Szemere Pál, Szigethi Gy. Mihály, Szontagh Gusztáv, Szotyory (Szotyori) Jó'sef, Szrógh Sámuel, Takáts Éva, Takáts (Téti) Jó'sef, Tar Mihály, Tatai Ferentz, Tessedik Ferentz, Tétsy Jó'sef, Thaisz András, Thomaer Ignátz, Tóbi Antal, Thótt Jó'sef (Doctor), Tóth Ferentz, Varga Jó'sef Kapitány, Virág Benedek, Vitkovits Mihály, Vörösmarty Mihály, Zibrin Jó'sef és Zsivora György.

Valóban igen háladatlanok volnánk, ha Tisztelt Irójinknak hazafiúi áldozatjaikért legszívesebb köszönetünket kinyilatkoztatni elmulasztanók; de szintúgy háladatlanok volnánk, ha Tisztelt Olvasójink ellen legkisebb panaszt is ejtenénk. Ditsekedve mondhatjuk, hogy ritka Nemzet az, mellynek Iróji olly tiszta érzéssel birnának, mint a' Magyarok, a' kik minden haszonkeresés nélkül írnak; de az Olvasókban se kisebb a' Hazafiúság, 's ditsekedve mondhatjuk, hogy számos Olvasójink vagynak, a' kik kinyilatkoztatták magokat, hogy mig tsak élnek és a' Tudományos Gyüjtemény, tart azt mindég fogják olvasni. — A' kik nem olvasóji, azok úgy sem olvasók, 's a' Magyar Literatúra ő reájok nézve ollyan esmeretlen, mint ők a' Hazára nézve.

Egy szép 's örvendetes vonást vettünk észre Tisztelt Olvasójinkban, azt t. i. hogy a' keményebb Könyv-vi'sgálatokat, megtzáfolásokat, az erősebb kifejezéseket, az úgy nevezett penna-tsatákat nem szeretik: de viszszont fájdalommal kelle tapasztalnunk, hogy ezen szép tulajdonság némellyekben túl megyen a' maga korlátjain, úgy hogy, mihelyt meg nem egyez valami az ő vélekedésekkel, azért nagyon nehesztelnek, 's azt azonnal és erő-

sen kárhoztatják: holott a' ki az igazságnak valódi barátja, annak az ellenkező vélekedéseket is tsendes vérrel 's szívesen ki kell hallgatni 's éretten megvi'sgálni.

A' Tudományos Gyüjtemény' Pártfogójinak betses sora örök emlékezetnek okáért itt következik: A' N. T. Catholicus Clerus. Méltóságos Gróf Tolnai Festetits László Cs. Királyi Kamarás. Méltóságos Felső Szálláspataki Kenderessy Ferentz, Erdélyi Fő Biztossági Számvevő. Nagyságos Kis Dobronyi Isaak Sámuel Cs. Kir Tanátsos. T. T. Baritz János Orvos Doctor és Professor Nagy Enyeden. T. T. Mihálkovits Jós'ef T. N. Jász és két Kún kerületek' Fő Jegyzője. N. T. Bitnitz Lajos, Szombathelyi Megye' Áldozó Papja, Böltselkedés' Doctora 's Matheseos Professora. T. Cseremiszky Miklós, Böltselkedés' Doctora Bécsben. T. Gyurikovits György T. N. Posony Vármegye' Tábla Bírája és Sz. K. Posony' Várossa' Senátora. T. Bereghszászi Nagy Pál, Böltselkedés Doctora, a' Göttingai K. Tudom. Társaság', 's több más Társaságok' érdemes Tagja, T. N. Bereg, Szathmár, Pest, Ugotsa Vármegyék' Tábla Bírája. Nagyon Tisztelendő Szeder Fábián Sz. Benedek, Szerzet' Áldozó Papja és az Esztergami Kir. Gymnasium' Directora. Ts. Neboiszai Bogma István, T. N. Temes Vármegye' Tábla Bírája és Számvevője. T. Vitkovits Mihály több T. N. Házak' Tabularis Ügyésze és Directora. T. Szirmai Szirmay György, T. N. Szathmár Vgye' Sz. Bírája. T. Noszlopi Noszlopy Jó'sef, B. Kienmayer 8-dik Huszár Ezered Fő-Hadnagya. T. Waltherr László Táblabíró. T. T. Kozics István, a' Győri Oskolai Kerület Igazgatósági Actuáriussa. N. Dulházy Mihály, Gróf Dessewffy Jó'sef Könyvtár-őrzője és a' Felső Magyar Országi Minerva' Redactora. T. Ivánszky Antal az Egri Kir. Lyceumban a' Magyar nyelv' 's Lite-

ratura' Tanítója. N. T. Gaspárik Kazimir, Váczi Püspöki Titoknok. T.T. Lassu István, a' N. Mélt. Magyar Kir. Udvari Kamara' Accessistája Budán.

a' Redactió és a' Kiadó.

B. Külföldi Literatúra.

Feljegyzés azon változásokról, mellyeken a' halandóság' törvényei, általmentek Europában, egy fél század alatt. (1775—1825) Bensiston de Chateauneuf Úr által. (Olvastatott a' Tudományok' Királyi Akademiájában, Januarius 30-dikán 1826)

Hivonás az

„Annales des sciences naturelles, par MM. Audouin, Ad. Brogniert et Dumas. Tome VII. Mars 1826 p. 314 nevü folyó-irásból.

1. A' természeti történetek, mellyek az embert körülveszik; az indúlatok, mellyek ötet lelkesitik; a' politikus felfordúlások, mellyek ötet hányjákvetik, befolynak az ö organizátiójára, azt megváltoztatják, módosítják. Az éjszak' lakója, ez a' szabad, bóldog ember, nem úgy születik, nem úgy nemz, nem úgy hal meg, mint a' dél' lakója, ez a' szenvedö, szerencsétlen, szolgaságban élö ember; és az élet' változásainak meghatározását czélozó felszámolások, nem azon következeteket adják többé, a' szerint, a' mint az gazdagságban vagy szegénységben, rabságban vagy függetlenségben folyik le.

2. Ezen szám-következetek tehát, valamikor az ember azokat kieszközölheti, legigazabb megmondóji lesznek, azon több vagy kevesebb bóldogságnak, mellyet rendalkatjainak (institutions) köszön. „Ezek" — a' mint egy hires angoly iró, Malthus Úr mondja — „sokkal több oktatást ad-„nak, valamelly népnek, belsö oeconomiajáról, „mint a' legpontosabb útazónak észrevételei."—

3. Az utólsó században sok tudósok foglalatoskodtak a' halandóság' törvényeinek, 's az élet' tartóssága' probabilitásának kikeresésében, annak minden szakasszaiban; ők úgy vélték, hogy számvetésök szerint, a' következő faktumok elegendőkép meg vagynak bizonyítva:

4. Egy születő generátióból, az életnek első tíz esztendejiben, sőt még elébb meghalt annak fele.

5. A' három negyedrész, nem érte el az ötven esztendöt, és a' négyötödrész meghalt 60 esztendő körül, vagy más szókkal: száz individuumokból tsak 15 érte el ezen időt.

6. Nyóltzvantól, száz esztendeig többé senki sem maradt; egy egész generátió élt.

7. Abban is megegyeztek, hogy a' hóltaknak az élőkhöz való közönséges arányát úgy nézzék, mint egyet a' 32-hez, a) a' születésekét pedig, mint egyet a' 28-hoz.

a) Cröme Úr ezen tekintetben három Classzisokra osztja a' népeket. A' gazdag és népes nemzeteknél a' halandóság úgy van, mint 1 a' 30-hoz; a' kevésbbé gazdag és népes nemzeteknél, mint 1 a' 32-hez; végre a' szegény és alábbszálló népességü nemzeteknél, mint 1 a' 36-hoz. A' 32-dik szám épen a' középső szám ezen három képestségek között; a' két szélső számok 22 Hollandiában, és 58 Muszka Országban.

8. Száztíz, száztizenöt individuumokra számláltak egy házasságot, és azt állították, hogy az emberi termékenység elég pontosan elő van adva, ha minden házasságra négy gyermek számláltatik; noha mint minden más relátiók, úgy ez is a' helyekhez képest változásoknak van alávettetve. Spanyol és Olasz Országban, tsak két gyermek esik egy házasságra; Frantzia és Muszka-Országban négy; Német Országban 6—8, Svéd Országban 8—11.

9. Mind ezen faktumok, a' Necker, Moheau, Des Pomelles, Frantzia Országi; a' Short és Price, Angliai, 's a' Vargentin Svedországi, felszámolásaikból húzattak le.

10 Illyek vóltak tehát 1780 körül a' fő törvények, mellyek alá vetették az emberi élet' folyását Európában, a' kisebb vagy nagyobb tökéletességü társaságos állapot, a' kisebb vagy nagyobb munkásságú industria, 's a' szorosbb vagy tágabb korlátok közzé szorított létel' eszközei.

11. Ezen idő ólta, a' faktumok megszaporodtak, sokkal pontosabbak lettek. Nagy politikai változások történtek, civilizátio, industria, sebes lépéseket tettek. A' tudomány azt kivánja, hogy megvisgáltassék, mitsoda befolyások lehetett azoknak az emberi életre.

12. Láttuk, millyek vóltak annak törvényei egy félszázad ólta. A' régi állapotnak tegyük ellennébe a' jelenvalót.

Mondottuk már, hogy a' mai vi'sgálódásokat, sokkal számosabb, sokkal nagyobb kiterjedésü documentumok segítették. Mi ezeket azon hivatalos darabokból vesszük, mellyeknek gondos kihírdetését, külömbkülömbféle hónapos gyüjtemények, több esztendők ólta eszközlik. Ezen gyüjtemények közül, különösen említjük a' B. de Ferussac által ki adott Bulletin universel dessciences-t, az Eyriés és Malte Brun által kiadott Annales des voyages et de la geographie-t 's a' t.

13. Azon pillantatban, mellyben írunk, (1825) akármennyi számú Európában született gyermekeknek, az első tíz esztendők alatt, valamivel több meghal mint harmadrésze, (38, 3 százból) a' helyett, hogy az előtt felc (49. 9) meghólt. —

14. Az előtt, a' születéstől az 50-dik esztendeig, egy generatiónak három negyedrésze, (74, 2) elhalt, most a' halál, ugyan időköz alatt, tsak 66-ot vagy háromhuszadrészt ragad el.

15. Végre most száz közül, 23 személyek, 60 esztendöt érnek, a' hellyett, hogy ez előtt fél századdal, 18-an érték el ezen időt.

16. Ezen képestségek' középszámok. Ha külön szakasztva vétetődnek, még kedvezőbben ütnek ki. Igy Frantzia Országban azoknak proportiójok, kik 60 esztendön túl élnek, 24, 3 százból, a' helyett, hogy az előtt 15-ön felül nem volt (14, 7)

Ezen már igen megjegyzésre méltó resultátumok, más nem kevésbbé nevezeteseket határoznak meg.

17. A' szélességnek 40-dik gráditsától, a' 65-kig, az az egy Lisbonától Stockholmig terjedő lineán, melly körülbelől ezer mértföldet, 's 65 milliomból álló népességet foglal magában, 's mint a' millyet Portugallia, Nápoly Ország, Frantzia Ország, Anglia, Burkus Ország, Dánia és Svédország együtt tesznek, a' meghóltak proportiója egy - - - - 40, 3 ból
A' születteké egy - - - - 30, 1 ből
A' házasságoké egy - - - 123, 3 ból
A' termékenység pedig - - 4, 0 gyermek, minden házasságra. —

18. He ezen képestségeket (rapports) az utóbbi század' képestségeivel öszvehasonlítjuk, szembetünő külömbséget találunk ezen két időszakaszban, az első életidő' actualis halandóságában; ez a' külömbség nem kisebb mint 38—50 százból.

19. Már maga ez a' külömbség elég vólna a' tehénhimlő szerentsés effectussainak, — mellynek ezt egyrészint köszönni lehet — megbizonyítására; de még ezenkivül bizonyítja ez a' gyermeknevelésnek nagy megjavulását is; és az erre való

gond maga azt mutatja, hogy a' familiákban sokkal könnyebb élés 's jobb állapot uralkodik. Ha most azt meg gondoljuk, hogy különösen az alsóbb Classisokban vólt igen nagy a' gyermekek' halandósága; abból azt lehet következtetni, hogy ha ma közülök kevesebb hal meg, ennek az az oka, hogy ma azoknak jobban gondjokat viselhetik, 's jobban nevelhetik őket. *)

20. A' sem kevesebbé világos, hogy ha ezen okoknak, 's még nehány másoknak befolyások az első életidőn túl nem terjedne, azoknak mind öszve tsak azon szomorú hasznok vólna, hogy a' későbbi életidőkben, a' halálnak sokkal nagyobb számú áldozatokat adjanak. Azomban épen ellenkezőkép' van a' dolog 's ma sokkal több személyek érik el az 50-dik, 60-dik esztendőt. A' gyermeki életkort megmentő okok' munkásságának, ki kell tehát terjedni a' meglett emberre, pályájának hátra lévő része alatt is; és ezen megmentő okok, (causes preservatrices) a' mi értelmünk szerint — hogy őket egybe egyesittsük, melly azokat mind öszvefoglalja; a' jobb társaságos állapot, 's a' messzebb-terjedett civilisatió, a' honnan minden polgárokra és mindenütt, bóldagabb és konnyebb létel háramlik.

21. Ezen első faktum a' halandoság' megkisebbedése mellé, egy második járúl, melly hasonlóképp', a' két epocháknak öszszehasonlításokból származik, a' házasságok' megkevessebbedésök. Ezek a' népességgel olly arányban vóltak, hogy 110 in-

*) Glenny Úr, ki Angliában sokat foglalatoskodott a' statisztikával, az asszecuráló társaságokkal való relatiójában gondolva, azt véli, hogy a' Dr. Price' idejétől ólta, a' közönséges egészség a' gyermekeknél megjavúlt, de nem a' felnevekedetteknél. Ő úgy találja, hogy az utólsó 25 esztendők' lefolytában a' gyermekek' élete' tartósságának középszáma 1/50 ed résszel nevekedett. (Revue britanniq. cahier de nov. 1825 p. 163.)

dividuumra egy esett, (No 8.) most 123-ra esik egy. Ezen közép szám még bizonyos tartományokra nézve igen nagy. Frantzia Országban, hol a' Necker calculusa szerint 111 lakosra esett egy házasság, most 135-re esik egy.

A' házasságok' megkevesebbedésének természetes következése, a' születések' megkevesebbedése. Azonközben ezen megkevesebbedés csak a' népesség' nevekedéséhez képest van; mert noha a' házasságoknak ehez való aránya 110-ről 123-ra szállott, 's a' születéseké 28-ról 30-ra; de még is úgy tapasztáltatik, hogy mind az egyik, mind a' másik bizonyos számmal nevekedett.

A' mi illeti a' termékenységet, az úgy látszik, hogy ugyan az maradt. A' most folyó, valamint az elmúlt században, az azt ábrázoló számkitétel mindég 4 gyermek, egy házasságra. De ez kétségkivül nem az igazi arány, mert a' születtek számába kéntelenek vagyunk beléfoglalni a' törvénytelen gyermekeket is, az esmertető utasitásoknak nem lettök miatt, kivált az idegen tartományokra nézve Franczia Országban a' születéseknek a' házasságokhoz való pontos aránya 3 : 9.

24. A' házasságok, valamint a' születések 50. esztendő ólta Europában megkevessebbedtek, és még is ugyan ezen Európában látjuk mindenütt nevekedni a' népességet. Egy utólsó faktum, ezt az úgy látszó ellenkezést kimagyarázza; a' hóltaknak az élőkhöz való aránya igen nagyon megkisebbedett. Régenten ez egy vólt 32-re, most pedig egy 40, 3-ra

A' halandoságnak ezen megkisebbedése, különösen az élet' első szakasszára esik. Egy részről több újszülettek maradnak meg; más óldalról többen érnek öregséget.

25. A' dolgok' ezen utolsó állapotjának szükséges resultátuma, a' középső életidőnek meghoszabbodása, melly valóban, úgy látszik, túl terjesz-

kedik azon határokon, mellyek közzé az eddig szoritva vólt.

26. Egyébaránt a' házasságok' és hóltak számának egyszersmind való megkissebbedése Europában a' jelenvaló időben, megerősiti Malthus Úr észrevételét, hogy mindenütt, a' hol a' holtak' száma nagy, ott a' házasságok is nagyobb számuak, mert akkor szükség az üres helyeket bétölteni, s' hely van minden embernek; 's hogy ellenben ott, a' hol kevesebben halnak meg, kevesebb házasságok is történnek. Mert valóban, mihelyt az individuumok' nevekedése kezdi az életnek minden útjait betölteni, minden pályákat bedugni, a' lételnek eszközei ritkábbak, bizonytalanabbak lesznek. Akkor a' házasodás' 's familiásodás' kivánságát, nagyon magtsökkenti annak előre látása, mi nehéz lesz a' gyermekeket felnevelni. Igy noha paradoxumnak láttassék, de nem kevésbbé igaz még is, hogy lesz egy pillantat, mellyben a' népesség megakadályoztatja a' népesedést, 's az industria feltartóztatja az industriát.

27. Az eddig mondottakból, úgy látszik, ezen resultátumokat lehet húzni:

28. A' halandóság' törvényei, a' mint azokat ötven esztendőkkel ez előtt, az azokkal foglalatoskodott tudósok megállapitották, úgy látszik, hogy ezen időszak ólta, következendő módosításokra mentek által.

A' külömböző életidők' halandósága.	Régi állapot.	Új állap.
A' születéstől tiz esztendeig	50 százból	38,3
50 esztendeig	74,4 —	66,0
60 esztendeig	82,0 —	77,0
A' hóltak' aránya az élőkhöz	1:32,2 —	1:40,3
A' születtek' — —	1:27,7 —	1:30,1
A' házasságok —	1:110,4 —	1:123,3
Termékenység —	4,0 —	4,0

29. Ezen táblában, minden bizonnyal több hibák foglaltatnak, a' nem eléggé szoros tudosítások miatt. Egy mód vólna azoknak megorvoslásokra. Ez az volna, hogy minden tartományban, a' hol a' népesség' törvényei, 's az azt előadó számok esmeretesek, minthogy külömben sem tudjuk azokat, hanem tsak nyomtatás' utján, melly azokat sokszor megváltóztatja, valami illy nemü számolásokhoz szokott ember, vagy pedig a' tudós társaságok tennének, ugyan ollyan relátiókat közönségesekké, mint a' millyeket mi most közlöttünk. Mind ezen külömbkülömbféle elementomokból, akkor egy közönséges bizonyos középszámot lehetne nyerni. Egyébaránt a' külömböző számok, azon sokat váltóztatnának.

Mi ezen feljegyzést ezen czélból teszük közönségessé, és hozzá kötjük Frantzia Ország' népességét különösen, úgy a' mint az a' Necker' idejében vólt 1780-ban, és a' mint az ma van 1825-ben, a' hosszúságok bureau-jának esztendő-könyve (annuaire) szerint, 1826-dik esztendőre.

	Régi állapot. 10 esztendő alatt Népesség 24,800,000 lakos.	Új állapot. 7 esztendő alatt Népesség 30,400,000 lak.
Meghóltak —	818,490 —	261,230
Születtek —	963,200 —	957,970
Házasságok —	213,770 —	224,570
Természetes gyermek.	20,480 ($\frac{1}{47}$)	65,760 ($\frac{1}{114}$)

Halandóság külömbkülömbféle időszakaszokban:

Születéstől tíz esztendeig	50,9 százból *)	43,8
— 50 esztendeig	74,4 —	67,5

*) A' Moheau, két táblája szerint, (Recherches sur la Population de la France 157, és 182 l.) 50, 517 külömböző megyékben (provinces) vett individuumokból 26,094-en

—	60 esztendeig	81,0	—	75,6
A' hóltaknak az élőkhöz való aránya	—	1:30,2	—	1:39,9
A' születteknek	—	1:25,7	—	1:31,7
A' házasságoknak		1:111,3	—	1:135,3
Termékenység	—	4,4	—	3,9

Ha most a' halandóságnak ezen új törvényeihez szabjuk, az Európában 's különösen Frantzia Országban 40. esztendők alatt történt politikus változásokat; talán azt lehet igazságosan 's örömmel gondolni, hogy a' jó intézeteknek 's a' jó igazgatásoknak van egyedül azon szerencsés privilégiumok, hogy azoknak atyai befolyások alatt, az emberi élet megmarad, és meghosszabbodik, az alatt, hogy megemésztődik 's hamar kialszik az igazságtalanság 's elnyomás alatt.

Már elvégezők ezen feljegyzést, midőn Dureau de la Malle Úr, ki most nagyon széles kiterjedésü vi'sgálódásokban foglalatoskodik, Olasz Ország' régi népességéről, következendő resultátumokat közlötte velünk.

Nagy olvasása bebizonyitá néki, hogy elejinte a' Senátus, 's azután a' Római Császárok, nem

---

meghóltak tíz esztendős korig, vagy 51,6 százból, az első szerint; a' második szerint pedig 20,000-en 39,699-ből, vagy 60, 2. Moheau irt 1778-ban, 's tudósításai felmennek 1770-től 1752-ig.

Azólta Duvillard Úr, számos tudósításokkal élvén, mellyeket öszveszerezhetett, (100,000 hóltakat) a' halandóságnak egy új tábláját adta, a' millyennek, a' mint hiszi, kellett lenni Frantzia Országban, a' revolutió előtt, és a' mellyben a' hóltak' aránya, az első tíz esztendőben, nem több, mint 44, 8 százból. (551,121 hóltak 1,000,000-ból. De l'influence de la petite vérole, sur la mortalité p. 123). Ezen különbség, kétségkivül a' tudósításoknak nagy számokból, és kiváltképen azoknak újságokból, (de leur nouveauté) származik. Duvillard Úr 1806-ban hirdeté ki munkáját, 28 esztendővel Moheau után; megengedvén, hogy ő 1780-tól 1790-dikig szedte öszve a' faktumokat, mellyekre támaszkodik, ezeknek 20 's több esztendőkkel későbbi dátumok vólna; mint a' Moheau-éinek.

mulatták el adminisztrátiójokban azon statisztikai feljegyzéseket, mellyeket sok mostani Státusok, olly nagy gonddal és pontossággal öszveszednek. Dureau Úr a' mi több, azon külömbkülömbféle utasításoknak segedelmökkel, mellyeket néki a' Pándekták és a' Római törvények nyújtottak, kitsinálhatta tökélletes tábláját azon kérdéseknek, mellyeket a' Censorok minden polgárhoz intéztek, 's ebből láthatni, hogy ök ezen tekintetben, sokkal nagyobb kiterjedésü egyes környülményekbe ereszkedtek a' nemekről, életidőkről, életmódokról, fekvő földekről, a' cultúra' külömbkülömbféle nemeiről, a' rabok' számáról, 's a' t. mint a' miéink.

De a' mi még intereszánsabb, Dureau Úr felfedezte a' Pándetákban, az élet' lehetősége' számait, minden életidőkre nézve, és így bizonyossá lett a' felől, hogy akkor Olasz Országban, a' közép életidő, 30 esztendő vólt, Severus Alexander alatt, a' 3-dik század felé; tudjuk, hogy körülbelől e' volt annak tartóssága, 50 esztendő előtt is. (28 esztendő).

Dureau Úrnak engedjük azon gondot, hogy ezen faktumot, azon elmélkedésekkel kisérve adja elő, mellyek abból folynak, 's mellyek azt azon helyre teszik, mellyet annak a' tudományban el kell foglalni; de maga ezen faktum, melly egyszerre öszveköti azt, a' mi van, azzal a' mi vólt, eltüntetvén két ezer esztendei időközt, 's melly olly régi időkorból közli, az első esmereteket az emberi életről, nekünk olly különösnek, olly interesszansnak tetszik, hogy mi sietünk azon engedelemnek hasznát venni, mellyet ada nékünk Dureau Úr arra, hogy azt ezen feljegyzéshez ragasztva kihirdethessük.

B. P.

III.

Tudománybeli Jelentések.

1.

Jelességek.

Egy magát meg nem nevezett, a' köz jót és tudományok' virágzását szivén hordó, nemes gondolkozású hazafi, Professor és Tábla Bíró Tek. Péczely Jó'sef Úrnak mostan sajtó alatt lévő: Summarium Historiae Recentioris Europaeae tzimű munkája' 5o nyomtatványaira praenumeralt olly móddal, hogy azok időről időre a' szorgalmatos, szegényebb sorsú tanúló ifjak közt osztassanak ki. Botsásson meg a' titokban maradni kivánt Jóltévő, hogy nemes tette el nem halgattatott, sőt, hogy az illy áldozatokat betsülni tudók' kedvéért annak kinyilatkoztatására is szabadságot vesz magának a' tudósító, hogy ezen Magyar Maecenás Méltóságos Kis Rhédei Rhédey Ferentz Úr.

Th.

---

2. Új Könyvek.

1) Óda, mellyel Méltóságos Báró Aszódi Podmanitzky Károly Úrnak, a' Cs. 's Ap. Királyi Felség' Kintstári Tanátsossának, Ő Nagyságának, midőn a' Dunántúli Ev. Ekkle'siák Fő Inspectorává Sopronban Aug. 16-kán 1826. beiktattatnék, a' Soproni tanuló Magyar Társaság nevében tiszteletet tenni kivánt ennek egyik Tagja Kis János. Sopronban, 1826. Kultsár Katalin Asszony' betűjivel.

2) Szivből ömledező Tisztelet, Méltóságos Báró Aszódi Podmanitzky Károly Úrhoz, a' Cs. Kir. Ap. Felség' Kintstári Tanátsossához, a' Bétsi Cs. Kir. Mezei Gazdasági Társaság' 's ugyan a' Morvai és Slésiai Társaságok' valóságos Tagjához, midőn a' túl a' Dunai Fő Tiszt. 's Tek. Ev. Magyar Superintendentiának Junius 8-ikán 1825. eszt.ben Pápán tarta-

tott Köz Gyülésében közönséges buzgó felkiáltással Fő Inspectori Hangra választatnék, érezte 's kifejezte Belicz Jonás Högyészi Ev. Prédikátor 's Hemenesalljai Egyh. Jegyző. Sopronban, 1826. Kultsár Katalin Asszony' betüjivel.

5) Orvosi Értekezés a' Köszvényről, mellyet a' Ts. Ns. és Tudós Magyar Orvosi Kar' Engedelme 's helybenhagyása mellett, Orvos Doctorságra emeltetésekor, a' bevett szokás és rendelés szerint, a' Tudósok, köz itéletök alá terjesztett Cseresnyés Sándor Magyar Nemes. Az Értekezéshez kötetett Orvosi-állitványok nyilván fognak védelmeztetni a' Pesti Tudományos Egyetem' nagyobb Palotájában Augustus-reggeli-órakor, Budán a' Magyar Királyi Universitás betüjivel.

4) Tentamen publicum ex Historia Universali, quod coram Facultate philosophica Regiae Academiae Cassoviensis ex Institutione Josephi Magyar AA. LL. et Philosophiae Doctoris. Historiae Regni Hungariae et Universalis Professoris P. O. Physicae Supplentis, Facultatis Philosophicae Pro senioris I. Cottus Abaujvariensis Tabulae Judriae Assessoris. Mense Augusto Anno MDCCCXXVI. Casoviae Typis Caroli Verfer Typographi Academiae.

5) Ode honoribus Reverendissimi et Clarissimi Domini Joannis Nep. Veisz, antea Parochi Carponensis, dum C. E. Neosoliensis Actualis Canonicus renunciatus ad capissendam novam dignitatem Carpona discederet, die 16. Julii 1826. a Scholis Piis oblata. Schemnicii Typis Stephani Aloysii Mihálik. Caes. Reg. priv. Typographi 1826.

6) Oratio Inauguralis Pauli Magda de originali forma hominis, habita S. Patakini 30 Jan. 1825. cum is munus, Oeconomiam Ruralem, Hist. Naturalem, Literaturam Romanam et Germanicam publice docendi adiret. Edita impensis Auditorum suorum et aliorum S. Patakini impressa per Andream Nádaskay 1826.

7) Andächtige Betrachtungen und Gebethe zur Zeit des Jubilaeums und des von Sr Päbstlichen Heiligkeit Leo XII. verliehenen allgemeinen Jubel-Ablasses, bey Besuchung der vorgeschriebenen vier Kirchen. Pesth 1826. bey Josef Leyerer Buchhändler. Ofen gedruckt mit königl. Hung. Universitäts Schriften.

8) Auditores Juridicae et Philosophicae Facultatis in Lyceo Agriensi secundum Examina, annuumque progressum in classes distributi. Anno MDCCCXXVI.

9) Béla' Futása' Énekei. Leg első Nemzeti Opera adatott elő Budán a' Város' Játék-színébe 1826-dikban Aug. 4-dik 7-dik és 27-dik napjain, a' Borsod Vármegyei Nemzeti Játszó Társaság által. Nyomtattatott Landerer Anna betüjivel.

10) A' Római Kath. és Protest. Keresztények között fenálló Uniónak másodszori vi'sgáltatása. Guzmits Iszidor által. Streibig Leopold betüjivel. Győrött 1826.

---

3. Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek.

1) Batsányi János' Versei. 1827. 12-ed rét, lap 132. finom velin papiroson, metszett czímlappal, és festett boritékkal. Az árra egy ezüst forint.

2) Salamon Király. Szomorú Játék, irta Vörösmarty Mihál. 1827. 12-ed rét. lap 168.

3) Schematismus Venerabilis Cleri Archi-Dioecesis Colocensis et Báesiensis. 1827.

5) Közönséges Isteni Tiszteletre rendeltetett Énekes Könyv, melly Sz. Dávid' 'Soltárin kivül magában foglal némelly kiválogatott, és a' Helvetziai Vallástételt követő 4. Szuperintendentzia által jóvá hagyódott Énekeket egynéhány buzgó Imádságokkal egygyütt. 1827. 8-o lap 536.

6) *Παιδαγωγικὰ Μαθήματα, Συντεθέντα παρὰ Στεφάνου Κομμητᾶ τοῦ ἐκ Φθίας, Ε'κ Χωραρχίας μὲν Κοκοσίου, Κώμης δὲ Κωφῶν. Αναγνωσικὰ. Α'λφαβητάριον, περιέχον ὅσα συμβάλλουσιν εἰς γνῶσιν τῶν Γραμμάτων, τοῦ Συλλαβίζειν, καὶ τῆς ἁπλῆς Α'ναγνώσεως τῶν πρωτοπείρων.* 1827.

I. Kötet' Foglalatja.

I. Értekezések.

1) —i— A' Frantzia Országi Academiákról vagy tudós Társaságokról. l. 3.
2) Szabó Jó'sef. Értekező Észrevételek a' Székelyek' eredetéről. l. 9.
3) Kováts Sámuel. Az Ember' élete, bőltsőjétől fogva koporsójáig. l. 33.

II. Literatúra.

A) Hazai Literatúra.

1) Könyv-vi'sgálat. Kisfaludy Károly, Aurora hazai Almanach 1827. 's a' t. l. 69.
2) Könyv-esmertetés. Gebhardt Xav. Ferentz, Útmutatás az Orvosi gyakorlásra 1827. 's a' t. l. 99.
3) Az 1826-dik esztendei Tudományos Gyűjtemény' 12. Kötetének áltnézése 's foglalatja, az azokban előadott tárgyaknak betű-rendje szerint, l. 102.

B) Külföldi Literatúra.

1) Balog Pál. Feljegyzés azon Változásokról, mellyeken a' halandóság törvényei általmentek Európában egy fél század alatt. Kivonás az „Annales des Sciences naturelles, par MM. Audouin, Ad. Brogniert et Dumas. etc. nevű folyóírásból l. 115.

III. Tudománybeli Jelentések.

1) Jelességek. l. 126.
2) Új Könyvek l. 126.
3) Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek. l. 128.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY.

1827.

II. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével.

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' betűjivel
es költségével.

PÁPA
KÖNYVTÁRA

I. Értekezések.

1.

Miben van még a' Magyar hátra leginkább?

Ein Mensch sollte sich nie schämen, einzugestehen, dass er unrecht gehabt; diess heisst nur mit anderen Worten sagen: er sey heute verständiger, als er gestern war.

Swift.

Valahányszor egy vagy más nemzet' hibáji felfedetnek a' szomszéd nemzetek által, mindannyiszor intésül szolgál az — az érdeklett hon' fijaira 's leányira nézve; 's ugyan azért az e'féle hijányoknak — ha méltók és hitelesek, — dobra-ütése nem ártalmas, sőt elfogadható, mivel a' hézagok' kipótolására hathatósan buzdítván, ösztönt ád a' tökélyesülésre. De mindnyájunk előtt tudva van, hogy e' világon semmibe sem avatja magát az ember olly tüzzel 's olly gyakran, mint az ítélethozásba. Mihelyt a' birálás csupa tapasztalástudomány- és ész-fitogatásból, vagy a' némellyekkel veleszületett igaz akarásból (Rechthaberey) származik, mindjárt tökélletlen az, 's még roszszabb akkor, midőn előitélet, részrehajlás és kaján indúlat szüli azt. A' külömböző nemzetek is nagyon szeretnek egymás felől itéletet hozni, még ollyanok is, a' kik egymást igen roszúl ismerik. Ugyan ez okozá, hogy édes hazánkról 's nemzetünkről is elejitől fogva sok birálgatásokat kelle látnunk, mellyeket a' szomszéd külföldiek

adának tükör gyanánt nekünk: nevezetesen a' német szomszédok gyakran olly köszöntéssel tisztelének minket, melly a' német udvariassággal alig volt egyeztethető. Valamint egyes emberre, úgy egész nemzetre nézve is legjobb, ha maga megismeri 's vallja tulajdon hibájit. Nemzetem' 's hazám' részéről kivánom én megvallani azt, mennyiben van a' Magyar hátra; a' mit én magyar öszinteséggel fogok itt előadni. Minthogy azonban nemzetemet, általános hijányt érdeklő vád nem illeti, tehát jegyzéseim csak bizonyos időkorhoz, bizonyos körökhez, bizonyos felekezetekhez, rangokhoz és társaságokhoz lesznek alkalmaztatva. A' mit öregekről mondhatni, nem lehet a' fiatalokról; a' mit a' pallérozottabb rendről, nem — a' köznépről; a' mit a' szép nemről, nem — a' férjfiról, 's megfordítva. Ugyan azért fogok ezekről, a' mennyiben kell, — külön szóllani, hogy így a' dolog világosságot nyervén, az állítások igazak legyenek.

Hátra van a' Magyar:

1. A' nevelés' módjában. Itt előbb a' férjfiak' neveléséről, azután a' szép neméről fogok értekezni.

A' férjfiak' nevelése nálunk türhető karban állana, csak annyiban hibás ez nálunk az én látásom szerint, a' mennyiben a' latán nyelvnek olly igen rabjai vagyunk. Midőn a' móstani Országgyülésen több buzgó 's jeles itéletü Hazafiak dicséretes beszédeket tartának a' nevelés' módjairól, édes öröm vala hallanom némelly lelkesebb és nagyobb belátású Követektől azt, hogy a' latán nyelvnek azon mód szerint való gyakorlása, mint azt mi tanulni szokjuk, nem csak a' nemzeti nyelv' kiterjedésében, hanem a' tudományos ismeretek' ügyében is valóságos akadály. Nem várt ellen-

mondást terjesztett azonban egy valaki elő, megvallván, hogy iskolájinkon a' tudományoknak nemzeti nyelvünkön való előadását ő teljes lehetetlenségnek tartja: „Deák nyelven" — így szóllt ő, — „tudnám én is a' tudományokat iskolákon előadni; de magyarúl nem, mivel a' terminus technicusokat nemzeti nyelvünkön még nem tudjuk kitenni"! — Hát ez ok volna-e' arra, hogy iskolájinkon a' tudományokat nem taníthatnók magyarúl? Nem gondolom. A' ki nyelvünkkel és Literatúránkkal ismerös, látja 's tudja, hogy nyelvünk naponként gyarapúlván, a' műveket és tudományokat is képesek vagyunk magyarúl nevezni, valamint ama' kitételeket is, mellyek azokban előfordulnak. De ha ez így nem volna is, valamint a' Rómaiak megtartották a' latán nyelvben a' görög szavakat, szint olly jussal lehetne azokat nekünk is a' magyar tudományokban használnunk, mig azonban rövid idő múlva jobban kitisztitanók nyelvünkből a' Hellenismust, mint a' híres Rómaiak a' magokéból, mellyet némellyek hazánkban olly igen magasztalnak 's nem is tudják, miért. A' ki azt merné állítani, hogy a' latán nyelv tiszta római nyelv, azt arúlná el, hogy sem a' latán, sem a' görög nyelvet nem érti. Tudjuk, hogy e' nevezetek: Astronomia, Astrologia, Geographia, Mathesis, Arithmetica, Geometria, Trigonometria, Architectura, Philosophia, Theologia, Hermeneutica, Encyclopedia, Physica, Politica, Neologia, Orthologia, Palaeologia, Diplomatica, Heraldica, Grammatica, Syntaxis, Rhetorica, Poësis, Historia, Biographia, Monologia, Theatrum, Diameter, Scholion, Hexameter, Pentameter, Chronologia, Synchronistica, Craniologia, Anatomia 's több számtalanok mind görög szavak, mellyeket a' Rómaiak nem is tud-

tak kiseprözni. — Hogy a' latán nyelv iskolájinkban több kárt okoz mint hasznot, tökélletesen hiszem. Tulajdon tapasztalásom győz meg engem ezen igazság felöl, azért csak azt emlitem bizonyságúl, a' mi velem is történt. Nyolcz, kilencz évet alig halad el a' gyermek, latán könyvet adnak kezébe. Az újságon kapni szerető gyermek vágyva veszi kezébe a' latán könyvet, hamar megtanúl abból olvasni, 's ez meglévén, legott könyv nélkül tanulásra kényszerítik, a' feladott latán leczkét néhányszor nem értve is jól megtanúlja, 's a' kis pedánt ebben már gögöt is láttat magán. Igy múlván el egy darab-idö, lankad az idegen nyelv' szakadatlan tanulásán a' gyermek' tüze; a' nyelvet nem értvén, a' száraz felmondásokon lelke semmi táplálatot nem nyer. De minthogy már most a' leczkézésre kényszeríttetik, únva 's kedvetlenül elkínlódik a' latán leczkéken egy pár évig, azután nem tanulásbéli elömentsége, hanem testi nagysága szükségessé teszi, hogy öt a' szülöji városi iskolákra vigyék. Ide jutván ö, már most még nagyobb fenyíték lánczolja öt a' latán leczkék' mindennapi tanulásához, 's ha azokat szajkó' módjára el tudja mondani, dicséri tanítója. De mi történik? a' mikor legnagyobb tüzének kellene lenni a' tanuláshoz, már belé is únt, mivel a' nyelvet 's így a' tanulandó tudományt nem érti. Ha kitelt egyik iskolában az ideje, nagyobbá viszik öt által a' tanítóji; 's így múlnak el unalmas és csömörlött tanulása mellett néhány évei. Az alatt serdülö korra jutván, kezd gondolkozni, 's legott észreveszi, melly igen hátra van ö abban, a' mi neki szükséges volna; minthogy az idö is elhaladott, a' latán nyelvet sem tudja, 's igy tudományos ismeretsége sincsen. Ha így észreveszi a' serdülö ifjú a' maga veszteségét, 's azt önszorgalom által kivánja iskolán kivül helyre hozni, természeti do-

log az, hogy iskolai kötelességei fognak szenvedni, 's a' jó igyekezet miatt a' classificatióban olly calculust fog jótévő tanítójitól kapni, mellyből öt az egész világ a' legrestebb, a' legostobább ifjúnak véli lenni. Legalább én úgy tapasztalám, hogy a' tanítók nem a' jó elmét, hanem a' száraz leczkézést veszik tekintetbe, 's tanítványaiknak az érdemet e' szerint osztják. Én ismertem olly eminenseket, kiknek csak Mídási fülek hibáztak; 's utánnok olly ifjakat classificálva, kiknek remek-talentomaik voltak; mind ezt a' latán nyelv okozza. Ki is nem látja által, hogy a' ki most megy a' grammaticai osztályba, nem értheti még a' latán nyelvet, mivel ehez még a' Syntaxis és Rhetorica is megkivántatik? azonban még is mindjárt minden leczkét latán nyelven kell tanúlnia. Tehát a' ki házi szorgalom által nem igyekszik a' nyelvet megtanúlni, 's mellette vagy német vagy hazai nyelven írott munkákból tudományos ismeretséget szerezni, hijában vitték azt szülöji a' tudományok' műhelyére. Magyarúl kellene az iskolákon tanítani, 's a' latán nyelvet mint tudományt úgy kellene az ifjakkal tanúltatni, de nem nyolcz évü korokban, hanem rhetoricai osztályban, mellyet midön már értenek, a' jobb római irókkkal való megismertetésre kellene használni. Igy nem lenne az iskolai pálya olly gyülöletes mechanismussá, melly már sok ifjakra örök veszélyt hoza.

Ha az erkölcsi nevelést tekintem hazai gyermekeink 's ifjaink körül, sóhajtanom kell. Hányszor látunk egész csoport ifjakat valamelly társaságban, 's alig van a' sok közt egy kettő, a' kinek magaviseletéből a' szépnek, jónak és dicsönek érzetét látnók kitündökölni! Tisztelet a' jó nevelésüeknek! de gyakran fájt nekem azt tapasztalnom, hogy némelly magyar ifjak szinte gondolkoznak társaságokban az olly beszédeken, 's

kivánják mindenektől láttatni olly tetteiket, mellyeket a' vadság és nyers pajkosság bélyegez, mintha ez a' Magyarnak veleszületett karaktere volna. Illy beszédeket hallván, illy tetteket látván, eszembe jutott, minő igaza volt annak, a' ki azt mondotta, hogy a' férjfi' érzése mindég nyer az aszszonyok' társaságában, az aszszonyoké többnyire veszt a' férjfiakéban *). Keresve is ritkán találunk aestheticai érzést 's valódi nemes indúlatot ifjainkban, mivel a' szívet képző munkákat nem olvassák; innét van nálok mind erkölcsi mind tudományos tekintetben a' sok deficit, mint a' regulátlan igék' hajtogatásában. A' durva magaviseletet ők magyarosnak mondják; és épen ez adott különösen német szomszédinknak okot arra, hogy mihelyt kimondják ezt a' szót: Unger vagy Magyar, azonnal ott terem ez az idea: barbár. De talám ifjaink is azt tartják, a' mit Fáy András, hogy a' sok utánozás mellett a' nemzeti karakter elvész **). Talám azt gondolják, hogy a' hazánkba már bejött franczia bon ton-t soha nem kell a' Magyarnak indigenálni. Jó volna e', ha most is a' régi Á'siai eredetiségében állana minden tekintetben a' Magyar? ha most is minden Európai cultúrát megvetne, csak hogy igaz eredeti karakterrel birjon? Igaz, hogy a' míveltség bizonyos tekintetben a' luxussal egy nyomon jár; de nem következés az, hogy a' fényüző nemzetnek rosz honvédőnek kell lennie, ebben maga a' fényüzés' bölcsője Franczia-ország világos példa. A' mi régi eredetiségünkből is leginkább a' hajdani hősszellemet volna kár elvesztenünk, a' néminémü elpuhulás által, mellyet a' pal-

*) Lásd: Élet és Literatúra. 1826. a' 7-d. lapon.

**) Eredeti Mesék és Aphorizmák. — A' Majom.

lérozottság szülni szokott. Azonban nem csak a durva Birmánok lehetnek jó katonák; miért nem lehetne a' Magyar itthon finom ízlésü, pallérozott, kellemes és nyájas magaviseletü, 's e' mellett a' csata-piaczon is vitéz? — Van annyi meggondolásunk, hogy más nemzeteket csak annyiban követünk, a' mennyiben azt magunkra nézve jónak látjuk. Illendőséget tanúlni pedig szükséges attól, a' kitől lehet, 's azzal a' nemzeti karakter nem fog veszélyeztetni; a' mellett mi a' magyar nyíltszivüséget, barátságot és haza-szeretetet megtarthatjuk.

A' mi a' lyányok' nevelését illeti, ebben olly hátra vagyunk, hogy még lépést sem tevénk annak ügyében. Serdülő-korra jutván a' lyánykák, valamint az ifjak úgy ezek körül is szorgalommal kell vigyázni, hogy nevelésök el ne hibáztassék. Az emberek' nagyobb részének csudálatos, vagy épen semmi ideája nincs a' szép nem' számára szükséges nevelő-intézetről. Az Országgyülésen Gróf Dessewffy Jó'sef, mint egyébaránt is jeles hazafi, jól általlátta, miben van nemzetünk nagyon hátra. Derék javallatot tett ő írásban, a' szép nem' czélerányos nevelését adván abban elő; 's a' dicséretes ohajtás, részvétel nélkül maradott. Nálunk csak azért is jó lenne a' szép nem' számára nevelő-intézeteket felállítani, mivel tudjuk, hogy lyánykájink az olvasáson és tánczon kivül alig tanúlnak valamit. A' ki már egészen pallérozottnak mondatik, annyiban külömböz másoktól, hogy nem csak a' német, hanem a' franczia nyelvet és klavír-játszást is megtanúlja; ezekhez járul még a' szüléi háznál a' gazdasszonyságbéli tapasztalás. Igen jó lenne ugyan, ha a' lyányok mind ezeket tökélletesen megtanúlnák; de hol vannak ama' tudományos ismeretek, a' mellyek őket is illetik, 's mellyekből a' finom ízlést, az erkölcsi

józan gondolkozást és a' szépnek, jónak érzetét nyernék? — Ha van valakinek elmulhatlan szüksége a' legpontosabb nevelésre, a' lyány az. A' szüléi háznál nem érheti el a' lyány azt a' czélt nevelésében, mellyhez eljutnia kellene; tudjuk pedig, hogy ide külföldi Gouvernantokat nagy fizetéssel az úri rendnél sem minden édes anya hozhat; mivel rendszerint az a' hiba, hogy a' kinek módja van benne, gyakran az is sajnálja az áldozattételt, inkább a' lyányt teszi áldozattá. Ritka lyánykának ád édes anyja már a' bölcsőben olly oktatást, mint Ninájának a' széplelkü Malvína adott, így szóllván:

Vigyázz! kiszabd lépésidnek
Már előre a' határt;
Mert a' leány ollyan virág,
Mellynek egy szellő is árt. *)

Midőn a' lyányok eljutnak amaz időszakaszra, mellyben a' gondolkozó-tehetség nálok nagyobb mértékben kifejtözik, ide 's tova keringő Phoenomenon' módjára könnyen túl lépnek az illendőség' korlátjain. Izgásba jönnek az érnikezdő test' organumai, 's ezek' tüzét a' józan okosságnak kellene zaboláznia, hogy féktelen gondolatjaiktól el ne ragadtassanak; de az ész nálok még most csak ábránd körökben csapongván, a' fényért 's kényért hamar lemondanának a' valóról, hamar kitörnének a' veröczén. A' lyánynevelés' fontossága megkivánja a' szüléktől, hogy a' lyányok körül nyomos vigyázattal legyenek, arra vigyázván főképen, hogy a' lyányi szelídség, alázatosság és szerény indulat nekik szent legyen, el ne vaduljon, sőt mind nagyobb mértékben bírjanak azzal. Ben-

*) Lásd: Hébe. 1823. lap 84.

nök mint gyenge edényekben, csak ezek tudnak mindenkor hatalmasan győzni, midőn őket a' veszély' ostromai fenyegetik; az ezekben való állhatatosság az a' bájfegyver, melly a' gigászerőt is leveri.

Hátra van a' Magyar:

2. Abban, hogy még nincs magának Katonanevelő-Intézete. Politikai 's egyházi hivatalra készülvén hazánkban ifjaink' nagyobb része, tudjuk minő bajos ügy az, midőn nálunk valamelly ifju katonai életre kívánja magát adni. Az Austriai Katonanevelő-Intézetekben igen sokba kerül a' nevelés. Ott minden tudományok németül taníttatván, gyenge magyar ifjaink még azt a' nyelvet jól nem is értik; mellynek azután csak az a' kedvetlen következése van, hogy vagy nem tesznek olly elömenetelt, mint kivántatnék; vagy ha mégis megakarják az akadályt, önbecsületök és szerencséjök miatt győzni, nagy szorgalomba 's magok' megerőltetésébe kerül, az idegen nyelven való tanulásban el nem maradni azoktól, a' kik ott anyanyelvökön tanúlnak. Az Ezredeknél lévő Kadetek' állapotja nem tekinthetik úgy, mint valóságos Katonanevelő-Intézet. Hogy a' Magyarok e' szükséges Intézetre nézve való hátramaradásokat érezik és fájlalják, bizonyítja az, hogy a' most folyó Országgyülésen, Vármegyéjétől kiszabott Instructiojának következésében mindenik Követ előadá azon szives ohajtást, hogy a' Ludovicea Academia minél előbb felállíttatnék. Szükségesnek látta a' Magyar Ifjuságnak a' hadi tudományokban leendő oktatást, 's e' mellett nagylelkűséggel nyújtá segédkezét annak sikerülétére, *) az igaz

*) Illyen a' valódi nemes tett! midőn nem puszta kivánatot és javallatot terjesztünk elő, ha valamelly szükségről

magyar szívekben halhatlan emlékü Hazafi, néhai N. M. Tolnai Gróf Festetics György Úr Ö Excellentiája, midön az 1802-ik évi Országgyülés alatt, a' nemes czélra 40000 forint tőkepénzt ajánlott, melly summát az elhúnyt nagy Magyarnak egyetlen fija, kiben az atyai nemes lélek most is élvén, árasztva hint áldást édes hazánkra, — pengő pénzben továbbra is megállapított, és 10000 pengő forintokkal azt meg is szaporította *). Biztat már most minket a' remény, hogy a' kivánt Intézet, Ö Felsége' a' mi kegyelmes Királyunk' pártfogása mellett, bizonyosan fel fog állíttatni; 's ez mind Ő Felsége' dicső Uralkodását, mind a' Magyar Nemzet' érdemét nagy fénysugárral fogja még késő maradékaink előtt is diszesiteni.

Ezekben van még leginkább elmaradva a' Magyar egyéb nemzetektől. A' magyar Academia is ide tartoznék még, hanem néhány oszlopférjfiaink Atlási vállaikat öszvetéve kivánják a' Magyar Nemzetet oda tolni, hol öt nimbusz fogja körül ragyogni. Ez az ügy is a' mostani Országgyülésen van dicséretes pártfogással felvéve, úgy hogy a' foganat eránt a' Nemzetnek már eleve is nagy reménnyel buzog a' szive.

De még sok egyéb hijánnyal vádolnak minket a' külföldiek, 's ezt csudálni sem lehet akkor, midön a' Német Országi Professorok most is azt vallják, hogy Amerikát mindeddig jobban ismerték mint Magyar Országot. Innét azok a' sok balitéletek, mellyeket már több ízben hallánk a'

---

van a' szó; hanem a' mennyiben tehetségünk van, legott segitünk is. Igaz, hogy a' minő nagy tett ez, olly ritka, 's csak istenemberek' tulajdonna szokott lenni.

*) Lásd: Az Ország' Rendeinek az 1826-ik eszt. Oct. 6-dik napján Ö Felsége' elejibe terjesztett Felirását, mellynél dicsőbbet már olvasni nem lehet.

külföldiektől. A' nagy érdemü Schwartner is mondotta, hogy a' déli Német-tartományban, nevezetesen Bécsben gyakran lehet hallani: Der Unger ist so stolz, als er dumm ist. A' jó Bécsiek aligha másról tesznek az egész Magyar Nemzetre meggondolatlan következtetést, mint arról, hogy a' bort és pályinkát felhordó magyar fuvarosokat olly neveletleneknek és durváknak látják lenni; vagy arról, hogy az ott megfordúló kanászokat az alföldi subában nem győzik bámulni, 's őket gúnyolódva Waldteufel névvel tisztelgetik, valamint a' dumm titulussal is. De józan ésszel illy egyes alsorsú emberekről az egész nemzetre soha nem lehet következtetni. A' mi az öszves népcsoportot illeti, hajlandó vagyok azt hinni, hogy a' Magyarnak a' nemes büszkeség veleszületett tulajdona; de a' melly ő benne inkább a' nemzeti méltóság' érzete, mint kevélység. Igaz, hogy a' Magyar sem mindenek előtt csúszni, sem hizelkedni 's szót szaporítani nem szeret, mivel ez az ő komoly természetével nagyon ellenkeznék; de becsüli azért a' kit kell, alázattal hajtja meg magát a' felsőbbek és Királyja előtt; barátságát erőszakosan senkire sem tolja, de a' vele rokon szívüek' barátságát tudja becsülni 's igazán viszonozni. Gyávaság tehát a' Magyart kevélynek mondani. Magát nemesen reátartani nem csak szabad, de szükséges is, mivel az által józan érettséget, méltóságot és erős talpkövön álló karaktert sejdítetünk magunkban egyebekkel. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy az ember magát neki feszegesse, 's minden tette csupa száraz és utálatos mechanismusra mutasson; hanem hogy a' nemes lelket a' természeti csendes komolysággal párosítván, a' szerény indulat a' minden józanoktól gyülölt göggé ne változzék által. A' durvaság, neveletlenség pedig tulajdona a' köznépnek még a' legpallérozottabb Nem-

zeteknél is nem csak a' Magyarok közt; de azért egész Nemzetet durvának mondani nagy igazságtalanság. A' közkedvességü Matthisson is ezt mondja egy ivó-dálában:

Kein roher Scythe
Nah' diesem Kreis!
Des Frohsinns Blüthe
Liebt Mittelgleis. *)

Reményljük, hogy az újabb időkben a' külföldiek sem fognak már a' szépnek 's jónak kivívásában meg nem lankadó Magyarokról, a'féle balitéleteket tenni, mint a' minémüeket hallanunk hagyának ezelőtt: mivel alkalmat nyújtunk nekik arra, hogy minket jobban megismerhetvén, lássák, miként haladunk a' Cultúrában naponként elő. Magunk is megvalljuk most, miben vagyunk még hátra; de biztat és éleszt bennünket az a' boldog remény, hogy csak egy tized' lefolytával is szünni fogunk e'féle hátramaradásunkról panaszolkodni. Hogy mi rajtunk eddig sem múlt semmi, söt előhaladásunkat a' nemzet mindenkor önáldozatjaival eszközlé, — bizonyos. A' nemzet' hazafiui tüze most is egyre szent lánggal ég; ehez már meg van a' legnagyobb, legszükségesebb ohajtás, t. i. lelkesebb hazánkfiainak búzgó pártfogások.— Ha még iskolájinkban a' tudományok magyarúl fognak taníttatni, ha nemzeti Katananevelő-Intézetünk lészen, és ha majd felállván honunkban a' rég ohajtott Magyar Academia, bölcsen fog az elrendeltetni 's kormányoztatni, — nem lesz akkor többé hátramaradásunk; söt el fogjuk mi is ha-

*) Lásd: Fridr. v. Matthisson's Gedichte. II. Band. S. 18. A' legújabb Kiadás szerint, melly Bécsben Mausbergernél jött ki 1826.

zánkról mondhatni azt, a' mit a' jeles Mailandi Költö, Parini nagy örömmel vallott Olaszországról, így szóllván mi is vele:

— — Ungheria (Italia) oggi si ride
Di quello ond' era giá derisa, tanto
Puote una sola etá volger le menti. *)

N. A. Kiss Sámuel.

2.

Ötsödnek leirása.

Ötsöd az éjszak 's nyugot közt nyuló oldalon végsö helység, T. N. Békes Vármegyében fekszik a' hármas Körösnek együttfolyásánál; melly ezen helységnek határát katskaringós tsavargásaival két egyenlö részekre osztja úgy, hogy az éjszaki tájról tsak réven járás által történhetik hozzája a' a' közelítés. A' mellette fekvö kies Bábotzkai pusztával éjszakra végsö határa a' N. Váradi deák Szertartású Püspökségnek, 's Filiája az ebben lévö Sz. Andrási Anyaegyháznak. Tartozik a' Debreczenyi T. Superintendentziához, a' Békési Egyházi vidékhez, és a' Csabai Járás' második osztállyához. — Határos napkeletröl Túr M. Várossával 3; és Kúnsági Mesterszállás nevü pusztával $\frac{1}{2}$; délre Szt. András 1; Szentes 5; és Kún Szt Mártony 1. Városokkal; éjszakra Tisza Földvárral 1 $\frac{1}{2}$; és a' Martfüi pusztával 1; nyugotra a' Gyalui pusztával 1. és Czibakházával 2. órányi távolságra. Gyulához 7. Pesthez 12. Váradhoz 14. mértföld.

---

*) Il Mezzogiorno czimü munkájában, nálam a' 8-dik lapon. Ehez valók még ugyan töle: Il Mattino; Il Vespro; és La Notte czimü Versezeti, mellyek Mailandban Galeazzinál jövén ki, méltók az olvasásra.

Első eredete és történetei ezen helységnek a' hiteles tanúságoknak fogyatkozása miatt homályosak, bizonytalanok. Azomban tulajdon határában, némelly helyeknek ősi, 's mai napon is fenmaradt elneveztetései, u. m: Tatárszállás, Fehéregyháza, Veresegyháza 's a' t. ezeken szemlélhető ősz régiségre mutató emlékezedékek, t. i. itten, 's az Arátsi ér mellett álló halomból kiásott fundamentom - kövek, a' közép Csapoti szőllők alatt a' Körös' öblögetése által lemosott partból kilátszó sok ember tsontok, mind ezekben találtatott hamvedreknek megzúzott töredékei, a' legutolsó megülök által itten lelt puszta Templom, az ez alatt lévő kripta, 's körében sír-boltok tsontokkal rakva nyilvánságosan bizonyitják nem tsak ősz régiségét Ötsödnek; hanem az emberi sors' változandóságával azt is: hogy ős elejinek, a' hajdan szeretett honnunkban uralkodott háborús visszontagságokban, 's országos zürzavarokban, sok veszélyekkel kelletett küszködniek, mig nem ama' roszszaknak ellentállhatatlan árjától népe tulajdon lakhelyéről elsepertetvén, a' helység pusztasággá változott által, egyedül szomorú emlékeit mutatván hajdani virágzásának, mig nem újonnan telepíttetnék meg.

A' 18-dik századnak első tizede bizonyosan az a' határ-idő-pont, mellyben a' mai kornak tör-'sökös attyai Ötsödöt újontan megszállották. — A' helységnek jól rendbeszedett leveles tárában találtatik egy az újlakosok' részére kiadott bátorságosító pecsétes levél, melly azon idő-pontot nyilvánságosan meghatározza, 's mellynek szóról szóra 's betüről betüre kiirt mássa ez:

„Császár és koronás Király Urunk Eő Fel-„séghe Szöged Arad és ahoz tartozandó Fiscalis, „Districtusoknak Praefectussa, és azon Eő Felsi-„gének gondviselője. Adom tudtára mindeneknek

„a'

„a' kiknek illik: hogy mikoron némelly szegény „emberek az Ötsödi pusztát a' Körös mellett meg-„kivánták szállani, elsőben is három holnappal „hozzám jöttenek, kikérvén és Protectionalist vet-„tenek, hogy eö Kglmek ezen pusztákat úgymint „Szent Andrást *) Babotzkát, Fejéregyházát, és „Tatárjteleket birhassák, és usuálhassák, a' kitt „nékiek pro tempore és consequentia nélkül oda „is adván és engedvén, de hallom hogy már sok „felöl Turriák, Kürthiek, Szenthessiek, és egyébb „Tiszamelléki helyek hatalmassan Határaékra reá „mennek, Halászák, marhájokat raita tartyák, „azon kis füz Erdötskét vágiák, és pusztetyák, és „szegényeket minden felöl szorongadgyák: kére „nézve én Hozzám folyamodván, akarván is sze-„gényeknek pártyokat fogni. Ezen Levelemel min-„deneket 's feökipen felyül nevezett Helyeket erös-„sen tiltom, hadgyom, és parantsolom: hogy „hirem passusom és Levelem nélkül senki azon „az Ötsödieknek megh Engedet határjokat megh „ne mérészülye jártatni, az Füz Erdötskéket pusz-„tétanyi, és azon puszták határján a' Körösben „halászni, ha jó szoval, és intéssel nem gondolna „szabadok légyenek marhájokat el haitanyi, cso-„nékokat, haloékat el vennyi, és minden okve-„tetlensig nilkül e'félékben magoknak elleget ten-„ni. Hogy pediglen senki magát tudatlansággal ne „menthesse, Levelemnek páriát mindenék Helyre „küldhetik eö Kglmek, a' melynek is nagyobb Bi-„zonyságára Ezen Levelemet kezem irásom, és „Pöcsétem allatt Attam ki eö Kglmeknek. Hölt „Szegeden die 6-a February 1715. L. S. Joseph „Comet m. p. Praefectus." Ezen hiteles levélnek értelméből nem csak Ötsöd' utóbb. megülésének

*) Már ez ma nagy, derék falu Békésben. Lásd leirását Tud. Gyüjt. 1823. darab 10. lap 36.

időpontja meghatározottan nyilvánosodik ki, hanem e' felett az is: hogy a' helység 1715-dik esztendőben már a' Sz Andrási, Bábotzkai *), Fehéregyházi és Tatárteleki puszták' hasznavételei' birtokában volt.

A' számos Református Magyaroknak itten lett megtelepedések természetesen vonta maga után az egyháznak szükséges léttét is, 's ugyan tsak a' helybeli leveles tárnak tanúbizonysága szerint az 1715-dik esztendő az, mellyben az Ötsödiek legelőször a' Mindenhatónak nádból kerített tulajdon templomokban zengették a' ditsőséget helybeli lelki pásztorok' vezérlése alatt. — Azomban a' mai napon is fenálló hosszában 22. szélében 8 ölet főglaló derék templomnak az 1784-dik esztendőben tétetett le fundamentoma, mellyhez tsak 1804-ben ragasztatott a' torony. — Ezen tornyot ékesítik, az óra, 's több má'sákat nyomó 5. harangok **).

Ötsödöt birják néhai b. e. Báró Hamcher Ferentz' véréből a' leányágon származott örökö-

*) Ezen kies, magában 3600 holdakat foglaló puszta Ötsödhöz kaptsolt Harucheri birtok volt. 1770-ben a' Gr. Keglevich Familia' birtoka alá esett per által. — Egyébiránt a' Fehéregyházi, Veresegyházi puszták a' hajdani fehér, 's veres templomaikról elneveztetett helységeknek emlékezetét tartják fen tsupán. — A' Tatárteleki puszta a' honját szívszakadva szerető magyar szívben szomorú emlékeztetést gerjeszt.

**) A' toronynak homlok-falán az ajtó felett ezen chronosticon olvastatik: HanCCe Creatorl hIC VIVens ECCLesIa JesV eX. ferVente sVa tVrrIm pletate saCraVIt. — A' legkisebbik harang alsó szélén ezen irás olvastatik; NE Curavit fieri Gener. Dn. Steph. Gerinczy de Passaezecz S. C. H. M. Part. Hung. Super. Capestr. Vice Capit. in propr. Posses. Felső Dobza mense: — Anno 1633. ezen kis harang a' Kőrösben találtatott. — A' toronyban laknak két vigyázók, kik felváltva, éjjel nappal a' fertály, és óra' számát síp riadással adják tudtára a' népnek, 's szüntelen vigyáznak a' kigyuladásokból támadható szerentsétlenségeknek elfojtására.

sök. Jelesen felét Gr. Stockhammer Ferdinánd; a' másik felét pedig Gr. Stockhammer Ferencznek örökössei, u. m. Gr. Stockhammer Herman, Vilhelmina, B. Bedekovits János' felesége, Carolina, B. Dreschsler hitvesse, Sophia Gr. Auersperg felesége, és Johanna Gr. Stockhammer Ferd. hitvesse. — Azomban valamint eddig mindenkor, úgy most is mindennémü, regale és urbariale haszonvételeknek árendális birtokában maga vagyon a' helység. A' haszonbérért, a' folyó esztendőre fizet pengő pénzben 7200 Rftokat.

Vagynak ezen faluban öszvesen 651 házak — 355. házzal 's földdel biró gazdák, 287. házzal bírók, és 9. szabad épületek, — 158. házatlan zsellérek, — 10. száraz malmok. — Ékességére szolgálnak a' környékében fekvő kies legellők szép ménessel, ökör-, tehén-tsordákkal, gulyával, juh, sertvés nyájakkal *), a' gazdagon, 's a' Megye' kebelében legjobb, életerővel teljes, ró'sa pirosságú, a' Pesti pékeknél legkapósabb búzát termő szántó-földek; a' hármas Körösnek a' helység körül katskaringós folyása, gazdag halászattal **); a' helységet körül övedző szőllő-kertek, a' jó ízléssel készült szabad épületek, 's a' lakosoknak némelly házai gazdag készülettel, a' tzélerányosan

*) Az idei dicalis Conscriptio szerint találtatik: szarvas marha 902. — lófele 1045. — sertvés 300. — júh, birge 6000. — öszvesen 8247. darab. — Fizet a' Contributionalis Cassába 1503 for. 12 ßö xr. a' domesticába 1479 for. 45 ßö xr. pengőben. —

**) A' halászat Sz. Mihály-naptól fogva Sz. György-napig gyakoroltatik, egyéb részeiben az esztendőnek tilalmas, 's ezért gazdag. — A' 86. személyekből álló halász társaság egy fő', 's két tizedes' vigyázata alatt tulajdon rendszabások alá van vettetve. — Ezek közül egyik ez: ha valamelly tag a' halnak rosszat mond, vagy a' halat, vizet megszidja, büntetés alá vonatik. — A' viznek mesterséges elállása halászatkor a' nézőnek gyönyörködtető látományt szerez.

elrendelt helység' háza, melly különös figyelmet érdemel.

Tulajdon határa Ötsödnek hosszában 4. szélességében $1\frac{1}{2}$ óra. Határának ezen kiterjedése mennyit foglaljon magában, eléterjeszti a' következő tabella, melly a' helységnek authenticált mappája szerint készült:

	Sessió	Hold
Urbarialis szántó 's kaszáló földek	$164\frac{7}{8}$	—
A' legellőnek jó része — —	$78\frac{4}{8}$	—
dtto székes része — —	71^{7}	—
dtto kiöntések alatt való része	72^{4}	—
Belső fundusok, temető, és aklos kertek	$4\frac{7}{8}$	—
Szőllős kertek — — —	$4\frac{5}{8}$	—
Kender-földek — — —	$2\frac{0}{8}$	—
Füzesek — — — —	$2\frac{3}{8}$	$2\frac{7}{8}$
Ország-útak, és düllők — —	$7\frac{3}{8}$	$1\frac{2}{8}$
A' Körös vize' árka — —	10^{3}	—
Allodialis föld — — —	3	—
dtto — — — —	$\frac{4}{8}$	$4\frac{3}{8}$
Allodialis kert — — —	—	$\frac{5}{8}$
Parochialis, Notarialis, et Commun. földek	$0\frac{6}{8}$	—
Javítás' fejébe imitt amott kiosztatott	$\frac{5}{8}$	—
Hék tsárda' legellője — — —	$\frac{2}{8}$	—
Öszvesen	— $434\frac{1}{8}$	$1\frac{7}{8}$*)

*) Ezen summa egy sessióra 58 holdakat számitván, teszen: 25181 1/8 holdakat. — Ezen mennyiségből 14331 holdak 1100 □ öllel vannak számítva 10850 1/8 1200-al. — Az Ötsödi Territóriumot a' Körös vize szinte két egyenlő részekre osztja. Túl a' Körösön éjszaknak fekszik az Urbariális Sessiókból 66 5/8 's a' legellőnek egy darab része, 2 tsárda épületekkel; az úgy nevezett Heki tsárda Túrnak, és Szolnoknak vezető útban, és Körös hajlati tsárda, Pest felé szolgáló útban. — Találtatnak határában 15. nagyobb halmok. — Igen hihető, hogy ezen halmok édes hazánknak szomorú idejében résszerint strázsa helyűl szolgáltak, résszerint pedig az itten elesteknek temető helyei. — Egy ezek közűl megásattatván, abban ember tsontok, fegyverek találtattak.

A' tanya-földeken találtatnak házak, istállók, félszerek, a' szarvas-marhák' 's lovak' számára, aklok a' juhok teleltetésére; szénás kertek, kútak 's a' t. A' gléba minéműségére fekete, homokkal vegyes, résszerint fekete agyagos és használható székkel 's iszappal kevert. — Vagynak $\frac{3}{8}$ sessiótól kezdve $\frac{1}{4}$ söt $2\frac{2}{8}$ sessióval biró gazdák is. — A' szántást közönséges magyar ekével teszik, 's mag alá tsak az egyszer-szántás vagyon szokásban, 's erre is alkalmatos időre bőséges a' termés.

Az idei népfelszámlálás' alkalmatosságával úgy találtatott, hogy ezen helységben öszveséggel vagynak 4205 lelkek. — Ezek közül 10 R. Cath. 9. n. e. Görög, 58 Luther. A' többi mind Reformatus, 's ezek között 10 Armalista Nemes gazda. — A' lakosoknak tsak kisded része üzi a' kézi mesterségeket mintegy 38 külömbféle művü Kontárok. A' többi része a' lakosoknak földmíveléssel, barom 's juh-tenyésztetéssel foglalatoskodik. — Ben a' helységben is esnek heti vásárok, azomban gabona-terméseit Pesten szokta elárulni, sajtját, vajját N. Körösön, gyapját helyben adja el a' Zsidóknak, marháit a' Ketskeméti, Sz. Mártonyi, Szentesi, Szarvasi, és Túri vásárokra hajtja eladni.

Ezen falunak vagyon a' nép savából, józan értelmü, tisztes férjfiakból álló becsületes Tanátsa. — Ez egyetértőleg tulajdon Nótáriussával, szép készségü férjfiúval,*) végzi az előadott ügyes bajos dolgokat, a' jó rendre felvigyáz, kormányozza a' helység' 's árvák' dolgait, a' N. Vármegye' parantsolatjait végrehajtja, elintézi az árendális dolgokat, a' jövedelmekről számol 's a' t. A' Bíró' választása, 's a' Tanáts' megújítása esztendőnként minden Szentek' napján szokott tör-

*) Ez Fazekas István Úr, a' ki' készségének köszön a' Szerző több Ötsödöt érdeklő jegyzékeket.

ténni. — A' választást egy a' helység' házánál adatni szokott ebéd rekeszti be, mellyre a' honoratiorok, 's a' helységnek tisztességesebb lakossai hivatalosok.

Ötsödnek tulajdon lelki Pásztora', 's az úgy nevezett iskolai Inspectoroknak felvigyázása alatt vagynak tzélerányosan elrendelt iskoláji, mellyekben a' fiú 's leány nevendékek külön épületekben, a' kiszabott időnek lefolyta alatt szorgalmatosan oktattatnak a' vallásban, 's erköltsi tudományokban, hogy így idővel jó keresztények, 's polgárok váljanak belőlök; nem külömben tanittatnak mind azon tudományokra, mellyek nélkül az egyes polgár sem lehet el, ha tsak a' kimiveletlenségnek durva állapotjában nem akar sorvadni. — Az idei felvetés szerint, a' fiúk' iskolájában, 3 osztályban, 3 érdemes tanitóknak vezérlése alatt számláltattak 216. a' leányokéban 2 osztályban, kettős épület alatt, 2 rendes oktatók alatt 185. — A' nép általján véve vallásos és erköltsös, előljáróji iránt engedelmes, rendet szerető. — Az aljas nép ugyan kitsapongó, káromkodó, 's a' lopásra hajlik, szilaj, (mert a' tanyákon elvadúl), de a' nagyobb rész emberséges, engedelmes, szelíd, 's vendég szerető, barátságos.

Ötsödnek lakossai tiszta magyarok. — Férjfiai közép termetüek sovány test alkattal, barnás sápadt arcz szinnel, azomban nyílt homlokkal, 's bátor tekintettel, mint a' kik nem érzik a' nyomás' terheit. — Fejér népe hasonlóan közép termetü, fejér szőke ábrázattal; tisztaságot szerető, a' ház körül határoztatnak foglalatosságai. — A' magokat biró férjfiak fejér gombos setétkék posztó dolmánt, és hasonló színü magyar szíjjas nadrágot, magyar szabású bő újjú gyolts inget viselnek, mellyet ugyan tsak setétkék posztóból készült melljrevalóval szorítanak a' derékhoz; — fejeket

kerek tetejü kalap, lábokat alkalmas magyar tizma fedi, hajokat nevelik 's kenik. — Az asszonyok setétkék posztóból, vagy más materiából készült rekliben, magyar szoknyában, piros, vagy fekete kordovány steklis tizmában járnak, fejeket a' magyar Debreczenyi fejkötő fedezi. — A' leányzók tsinosan öltözködnek, szemérmetes voltoknak magyar jelével, pártával ékesítik fejeket. — A' Magyar Haza' köz javára éljenek az Ötsödiek! *)

Ágoston János.

3.

A' Nemzetiség és a' Kultúra.

Vissza Magyar! ha Magyarnak akarsz tartatni: düesöült
Eldődeidnek nyomdokait kövesd;
Azt, a' mit bátor fegyver 's ész szerze: kitompúlt
Szív 's kardok által védeni nem lehet.

Virág Benedek.

Tápasztalja a' Magyar is nyelvének azt a' csudálatos erejét, melly után reája kimondhatatlan sok jó hárúl; hiszi, hogy az a' nemzetiségben erösit, hiszi, hogy azzal nemzete közt a' kultúrát leghamarább és legnagyobb foganattal terjesztheti. Ez, olly két punctum, melly mind a' hazafiúságnak, mind az universalitásnak vagy cosmopoliticismusnak megfelelni látszik. Ez volt talán olly indító-ok, melly sok hazafiat, a' nemzetről elfelejtkezvén, csak a' nyelv' ügyére ragadott. Másoknak jobban szíveken feküdt a' nemzet' ügye, a' nyelvet eszköznek tekintették és azt egyedül a'

*) Több illyeneket is kérünk; mert semmi feleslegvalóval nem terheltetik az Olvasó, 's még is minden szükséges megvagyon benne.

A' Red.

nemzet' fentartására használták: a' nyelvet pallérozni csak annyíra volt ohajtások, a' mennyire szebben, megfoghatóbban, szivrehatóbban adhatni valamelly tárgyat elő. — Amazok a' nyelvben éltetik a' nemzetet, emezek a' nemzetben a' nyelvet. Amazok állitások' erősitésére felhozzák a' Római, Görög nyelvet, mondván: hol a' Római és Görög nemzet? és azt nyelve közöttünk még most is élteti! tsak egynehány esztendővel ez előtt a' Római nyelv uralkodott, országokat osztogatott Európában; emezek, épen ezen példából kívánják öket megczáfolni: ki lészen az, ki a' nemzetnek illy életével megelégedjék? tehát inkább éljen a' nyelv, mint a' nemzet, vagy elég e egy nemzetnek csak ideában élni? a' nyelv él 's nemzete nem. A' nyelv fel nem tartotta urát, nemzetét korunkig, csak nevét. És, hogy neve a' nemzetnek fenmaradjon szükséges e a' nyelvnek olly kultúra? annyi hajdani nemzet sőt nép*) is vagyon, mellynek nyelvéről igen keveset, vagy semmit se tudunk, és nevéről elegendőkép ösmerjük. Mennjünk tovább: a' Magyar Nemzet eddig, akármelly szempontból véve, tett ügyekezete mellett is nyelvének kevéssel szerzett nagyobb keletet, holott mellette a' korcsosodás sebes lépéssel halad. Némellyek, tudván a' nyelvnek az emberekre való hathatósságát a' magyar nyelvet e' pontban egésznek nem tartják; fogyatkozást állítván hajlékonyságában, böségében, lágyságában, és kellemetességében. Hazánknak ritka fijai is, illy különö-

*) Különbség van a' nép és nemzet között. Ezen szó alatt nép értjük mindenféle ember' vagy had' (familia, mondják a' Tisza és Duna közt) összeállását, kik bizonyos darab földön más Uralkodó' pártfogása alatt élnek. A' nemzet pedig az, melly egy Országot formálván tulajdon törvénnye és Fejedelme alatt összeállva él, és olly hatalmas, hogy valahányszor szükség, bár melly ellenség légyen, annak mindég ellentállhat, és más nemzettől való függetetlenségét megmutatja.

ző vélekedéssel vannak a' nemzet' és nyelv' elömozdítása felől. De egyezzünk meg ebben: mindenek elött kivánjuk eszközölni a' nemz et' fenmaradását, és tartsuk ezt nemzetünk' első boldogságának, azután ügyekezzünk azon javakat eszközölni, mellyekben egy állandó nemzet részesülhet.

Minden nemzetnél uralkodni kell a' nemzetiszeretetnek, mert a' nélkül egy nemzet se maradhat fen. Ennek lélekként, rúgóerőként kell a' nemzetben élni. A' nemzet' bölcsebbeinek erejeket és tudománnyokat arra kell fordítani, hogy az a' nemzetből ki ne aludjék. Gyakran kell tehát arra a' nemzetet emlékeztetni, éleszteni, eleven képeit ábrázoltatni, és e' boldogitó érzést ártatlanúl magasztalni. Hogy pedig ezeket haszonnal tehessük, szükség, a' nemzetnek hajdani és mostani ösméretével birnunk; el kell ösmernünk: mi dícséretes és mi gyalázatos nemzetünkben, mivel bövelkedünk, és minek híjjával vagyunk; tudnunk kell: mi az ösztön, mi az akadály; és azonnal szemünkbe tünik nemzetünk' ájúlása, szemünkbe a' nemzet-szeretetben való tévedés, szemünkbe számtalan Magyarnak honnyától való elpártolása, szemünkbe mindennek, a' mi nemzeti, megvetése, tiporása, bitanglása és kicsúfolása. Tapogatódzunk tovább és két extremitás akaszt meg bennünket: az úgy nevezett világ' tonussa után való lelezés, a' szerint való élet *) és a' durva betyárság. **) Mennyire elhatalmazott az

*) Ösmértető jelei: megvetése a' nemzeti nyelvnek, szokásnak, viseletnek, azok' ösméretének és polgárainak. Öltözetek, viseletek erköltsök, módi.

**) Ösmertető jelei a' ruházatban: 'sinóros nadrág, hosszú bodor hajjal, frakkal, vagy Átilla dolmány síkos pantalónnal, feszes nyakravalóval és széles karimájú kalappal. Életmódjok: vetélkedés a' boritalban, pipázásban, vadászatban, éjszakázásban, könyv-nem-olvasásban.

első, látjuk e' következőkből: minden szülő, a' ki csak mozoghat, és gyermekeivel a' tudományokat és a' világot akarja megösmértetni, módi szerint ügyekszik nevelni, vagy jött ment külföldi férjfiak' vagy aszszonyok' nevelésére bízza. Járjuk be az országot, egy népes várast se találunk privát nevelő-ház nélkül, főkép a' leánykák' számára, hol többnyire aszszonyok nevelnek; de azok között egy magyar nevelő-aszszonyt se nem tudok, se nem hallottam *). Millyen személyek keverednek azok kőzzé, felhozom szomorú tapasztalásomat: ösmertem egy nevelő-aszszonyt, kit, erkölcstelenségeiért innen Bécsből két három nemes házból elutasitottak. Lement Magyar Országba, és hallám később, hogy túl a' Tiszán egy Vármegyében letelepedett és a' környéken lévő módosabb nemesek leánykájikat keze alá adták nevelni, — elhíresedett. Egy más várasban tudok egy nevelőasszonyt, ki komornája volt egy dragonyos Tisztnének. Ezeken nincs mit csudalkoznunk, ha meggondoljuk, hogy azon Urak, kik illy személyeket felfogadnak, a' vármegye, vagy város határjában megengednek, vagy kik gyermekeiket illyesek' nevelésére bízzák, megelégesznek azzal, ha a' személy magyarúl nem tud és magát német-országinak, vagy plane franczia-országinak vallja; azonnal megvan az illy személyben minden tudomány, jámborság, illendőség, szép példa, az erkölcsről szó se legyen **).

---

*) Olly hőcsös Értekezés volna a' leánykák' nevelő-házokról, azokban mikre oktattatnak, és milly személyek által, 's a' t. mint Pechata Károly Úrnak a' Temesi Bánság' nemzeti oskolájinak ösmértetése. Lásd Tud. Gyűjt. XI. Kötetében 1825.

**) Magam is tudom, hogy Pesten is vagynak helyek, a' hol betsületesebb emberek 's számos előbbkelő Nemesek' leányai neveltetnek, mellyekben valóságos Eleusini mysteriumok tartatnak, — de elbámúlva tapasztaltam többször 's most

Mennyire elhatalmazott a' másik extremitás, kitetszik ebből: ezek lettek nemzetünk' repraesentansai. Ha valaki a' fentemlített jelekhez alkalmaztatva viseli magát, azt Hazánk' kebelében Magyarnak nevezik. Többet mondok! a' külföldön, hol a' mostani Magyarokat ösmerik, bennünket', kevélység', felfuvalkodás', pazérlás', tudatdatlanság' nemzeti characterével festenek. Ezt azok az újjokból nem szopták. Ott festenek bennünket úgy, hol a' mostani magyar népet ösmerik. A' hol minket legdücsöbb eleinkről ösmérnek, hol a' mostani tunya, gögös unokák még meg nem ösmértették magokat és meg nem mutatták, *) hogy a' mostani magyar nemzetiség pazérlásban, torkoskodásban áll, hogy a' mostani magyar nemzetiség, ah! ha minden nap nem tapasztalnánk, nem mondanám: a' mi nemzeti, annak csúfátételében áll; mondom, csak ott szeretnek, tisztelnek, böcsülnek minket **).

---

is legközelebb, hogy egy betsületes Úri háznál az egyetlen egy leánykának nevelése olly Gouvernantera bizatott, a' ki itt alatsonyabb rendű közönséges személy volt: — de késő volt az én intésem; — mert ezt tsak akkor tudtam meg, midőn már épen a' nevelést befejezte. — Ébredjetek fel szülék!

Thaisz Redactor.

*) De már hallottam, hogy ott is mutatni kezdik, hogy ő hennek még magyar vér foly. Mert egyszer 3 milliom forintos ebédet adott 's a' t. Hiszen lehet ebből az igen gazdag Magy. Országból! Az Ország úgy is tele jó Institutumokkal, egy virágzó Ország. Ah! de minek a' magyarnak az institutum? Hiszen a' nélkül is elélünk.

**) E' tudva meg nem ütődhetünk egy Anglus' tévedésén, ki nem sok esztendővel ez előtt Magy. Országban utazván Po'sonyba érkezett, és egy vendégfogadóba szállott. Belép az ebédlőbe, hol épen egy magyar nemes is volt a' többi polgárok között. Uraim, szólla az Anglus, mondják meg, micsoda Országban vagyok? Én nem tudom, folytatván beszédjét, a' mappám hibás-e, vagy az útat tévesztettem el? Mert a' mappám szerint már Magy. Országban, de az emberek szerint még Német Országban vagyok. Jó Anglus, úgy te nehezen akadsz Magy. Ország' útjára.

Minden nemzetnél a' felebaráti szeretetnek, háladatosságnak, a' jóban való állhatatosságnak, az az: egy szóval mondván, a' virtusnak kell a' nemzetiség' alapjának lenni.

Mindent a' példa koronáz. Ez az állitást, a' puszta szavakat, az árnyékot felvilágositja és abba életet lehell. Midőn tehát a' felebaráti szeretetet, háládatosságot, jóban való állhatatosságot magasztaljuk, példákat hozzunk kedves Eldődeink közül. Mert nincs a' virtusnak az az ága, mellyben a' Magyar Nemzet' eldődei 's ősei közül olly jeleskedőket ne mutathatna, kiknél jelesebbekkel egy nemzet se dücsekedhetik.

Úgy kell el Eleinket a' Hazával ösmértetni, hogy azokat dücső tetteikre, magoknak és nyugodalmoknak feláldozására nem más, csak a' nemzet' szeretete, a' virtus ösztönözte, és ez által ügyekeztek a' nemzetnek méltó tagjaivá lenni; *) hogy a' maradék, az unoka annál jobban láthassa, tapasztalhassa távozását a' nemzetiségtől, vagy is a' virtustól. Annyira ki kell, mondom, dücső Eleinket a' homályból emelni, hogy azok, mintegy megtestesülve, új életre jövén, nemzetünk' egén napként ragyogjonak. Éltetni kell a' nemes lelkeket a' síron túl és olly közönségessé tenni, annyira megösmértetni, hogy azokat a' hazának legkisebb polgárja is a' nemzet' példájinak tekintse. **) Köt ez szívet szívhez, ösztönözi a' vonakodót, lelket ád a' kétség-

*) Voltak, vannak is a' nemes szándékoknak ellenségei, kik készek voltak nemzeteket, ennél fogva az egész emberiséget kénnyekért feláldozni 's az ártatlan vért borzadás nélkül folyni nézni. Álljonak elő a' Nemzet előtt mint annyi sátányok.

**) És méltán. Mert az, a' ki mindenét, életét, vérét feláldozta érettünk, megérdemli, ha emlék-oszlopokkal meg nem bizonyithatjuk hálánkat, hogy minden magyar nevet viselő polgár szivében hordja emlékét; vagy legalább, ezeket előbb ösmerje a' külföld' jeles embereinél.

beesö nemzetbe 's öt a' világ' piaczára kisérti. Tündökleni, magához vonzani, éltetni kell, mondom, a' nemzeti léleknek minden polgárt, mint a' napnak; mert a' nélkül úgy vesz el a' nemzet, mint a' világ nap nélkül. — Hol a' nemzeti erkölcs vagy virtus hanyatlik, vagy eltünt, meg van ott romolva a' nemzet, és elszakadva, honnya' édes kebele megfertöztetve, idegen társa eránt a' polgár, 's annak boldog vagy boldogtalan sorsa ötet nem érdekli, — könnyen lemond nemzetiségéről, felejti szent Attyáit, 's a' felvilágosodás' az universalitás' színe alatt elfajul. Egy olly nemzetnél a' nyelv, szokás, viselet, törvény el van hagyva, megvetve; él kiki a' mint neki tetszik, kedvére bünhödik a' polgári társaság' törvénnye ellen, tapos, ha neki tetszik minden szentet és jót.

A' Nemzetiség egy olly különös érzés bennünk, mellyel semmi más nemzet eránt a' magunkén kivül nem viseltetünk. Természetes izé *) ez. Mert Attyáim' boldogságát, e' szerint az enyimet is soha se eszközlötte Anglus, Franczia vagy Olasz; Attyaimért, e' szerint érettem is vérét soha nem ontotta, érettem más megnem halt csak Magyar. Nem igazságos ösztön e' tehát ez, melly után én Nemzetem eránt különös szeretettel és hajlandósággal viseltetem? sőt nem kötelességem-e?

Más tanújit adták hajdan, és mást kell most adni a' nemzetszeretetnek. Hajdan, más principiumai lévén az uralkodásnak, nyitva állott a' harcz' mezeje: a' haza' minden polgárja arathatta a'

*) Midön valamelly tárgyat, vagy akármit mondani akarunk, és azt meg nem nevezzük, igy szóllunk: azt az izét akarom mondani. Kitetszik, hogy ezen szónak izé épen ez légyen az értelme a' mi res-nek deákúl, németül Ding-nek vagyon. Ha igy mondjuk miért irjuk dolognak? labor.

borostyánt; és ez az az üdő, mellyben csuda vitézséget látunk magyarinkban. Ezek az uralkodás' politicájinak változásival elmúltak. Most széles Európában a' nyelv és nemzeti okosság *) lettek a' nemzetiség' élesztöji és feltartóji.

---

*) A' mennyire egyik nemzet a' maga féléit ápolgatja és boldogítja a' másik nemzet' kárával, és a' hazafi az eltiprotton könyörül és a' nemzeten segít, a' nélkül, hogy a' másik azt észrevenné, csak annyira nevezem nemzetinek, egyébaránt e' következő jegyzés jobban felvilágositja e' szót, okosság. — A' moralis okosság (prudentia) mondja egy külföldi Iró, mivel a' virtust a' régi Philosophusok ágazatokra osztották, annak harmadik ágazata vala, mellyek így következnek: hajlandóság a' jó cselekedetre, ügyesség azt végbevinni, alkalmatosnak lenni azon ügyességet a' legjobb czélra fordítani, állhatatosság az elkezdett cselekedetet minden akadály mellett végbevinni. Ezen ágazatoknak harmadika fogatja meg velünk az okosságot; ez az a' gyakorlás által nyert különböztető erő, melly által az ember czéljának böcséről, fontosságáról, valamint a' módok' választásáról is igazán itél. Ezek nélkül eltökéllve, állhatatosan és szerencsés kimenetellel semmit se mivelhet az ember. Ferguson azt mondja: Az okosság tanitja meg az embert arra, mit miveljen és kivánjon magának, barátinak, hazájának és az emberi nemzetnek. Szorosabb értelemben az okosság alatt csak azon kötelességeket érthetjük, mellyek az ember' tulajdon állapotját érdeklik. Ennek ezek a' reguláji: hátratartás, illendő viselet, józanság, takarékosság, eltökéllés és vigyázás. — Különösen ezt Világ' bölcsességének is nevezik: ha az ember minden környülállásban úgy tudja magát alkalmaztatni, hogy más eszközlő lévén ő czélját éri. Ez által sokszor többet nyer az ember mint erőszakkal. Ezen, már Magy. Országban is annyira dicsért és annyira kapós, ránk a' külföldi kultúrával becsúszott Világ' bölcsessége megérdemli, hogy megforgassuk: ez, a' mint tapasztalni is, olly igen ajánltatik, hogy a' társaságos életben mintegy szükségesnek és elkerülhetetlennek lenni mondják. De ha csak ugyan abban áll a' Világ' bölcsessége, hogy czélunk' elérésére más embert eszköz gyanánt használjunk, akkor ebből az következik: hogy, az ollyan ember önnön javát, önnön hasznát és önnön személlyét tekinti. Mert hogyan vehetné az ember másképen? Nem lehet arról másképen gondolkodni, a' kinek örökké tele plánummal a' feje, és minden igyekezeteit arra fordítja, hogy czélját akármelly úton, módon, ha másképen nem lehet, a' más bőrén elérhesse. És így tesznek mindnyájan azon világ' bölcsei. Ők magokat embereknek, másokat pedig izéknek tekintik, kiket czéljok' elérésére hasz-

A' nyelv ezen csuda és bámító hangzat, ezen ösztönöző és gyötrő nyelv, melly eszközlője az emberi szeretetnek, az édes anyanyelv, nem egyebe a' nemzetnek elhunyt attyáiról legrégibb hagyománnyánál. Ezen szóllott Arpád, Lehel, a' vad nemzetek' áldozatja, ezen vette végbúcsúját Hunyadi, ezen enyelegtek, ezen ringattak, ótottak édes Annyáink, dajkájink bennünket, ezen adák Attyáitokra, ti reátok utolsó áldásaikat a' haldokló ősz Atyák. És tik válhatnátok-e el könnyezés nélkül e' fő nemzeti dísztől? nincs más nyelv, melly bennünket a' nemzetiségre élesztene, nincs melly lelkünket elhunyt Attyainkhoz felemelné, nincs, melly a' Magyar-hajdant velünk éreztesse, nincs melly a' virtusra buzdittson.

Szóval anya-nyelveteknek pártfogását bizonyítjátok kedves Magyarim, tettel pedig annak

---

nálnak, azután rajtok kiadnak. És ezen világ' bölcsessége légyen-e a' társaságos életnek legjelesebb virtussa? Nem. Ennek talán ellenkezője: mert ha minden ember világ' bölcse volna, mi lenne akkor a' világból? Nem olly társaság-e, mellynek tagjai hasonlók volnának a' vérszomjazó vadakhoz? Talán illetlen állítás ez? Nem. Ez logicai philosophicai, magában eldőthetetlen talpon áll. Mert, a' ki csak magával és soha mással nem gondol, annak egy makranczos, útálatos, nyakas, kevély, magának valónak kell lenni. Maga a' világ' története mutatja: hogy az igazán nagy férjfiak (mink a' morális és nem politice nagy férjfiakat értjük) soha se voltak világ' bölcsei, tehát a' külső világgal örökös ellenségeskedésben voltak, épen azért, mert a' más' java jobban szíveken feküdt, mint a' magoké. Hozzunk-e fel férjfiakat állításunk' erősítésére? Mint Socratest a' régiek kőzül, Rousseaut az ujabbak közül, ki utólsót a' világ nagy férjfinak tartott ugyan, de épen nem világ' bölcsének, pedig ha ő már fejlődésében jeles, világ' bölcse akart volna lenni, ki lett volna nálánál boldogabb? Maga Voltaire, a' ki igazán, az ő hírre-névre vágyása mellett is jobb ember volt, mint mondják, többre tekintette a' más' czélját magáénál, és azt magáénál előbb eszközlé; ezért lett neki Hazája ellensége. Illik tehát egy erkölcsös embernek, hogy soha, és feltétel alatt se legyen világ' bölcse, hanem mutassa meg az igazságot és egyenességet, annál inkább ott, hol ennek ellenségeire akad.

megvetését. Vagy, mire mutatnak ezek: Magy. Országban a' Királyi tisztségektől a' leggazdagabb földes uraktól fogva a' középszerűkig, sok, inkább magyar mint német polgárokból álló városoknál a' tiszti, hivatalbéli nyelv a' német *); pedig minden rendes Országban jobban tudják az anyanyelvet az idegen nyelvnél 's annak nagyobb is kelete: mert nem szabad a' nemzetnek az idegen nyelvet másképen mint luxust tekinteni. Kérdezem már: van-e ezen idegen nyelv' tanúlására ösztönözőn kivül valami, a' mi a' Magyart anyanyelve' tanúlására jobban, de csak annyira ösztönözze? nem kénytelen e' minden vagyontalan magyar ifjú azon nyelvnek megtanúlására? **) hát anyanyelve' tanúlására mi ösztönözi? „Eránta való szeretet, melly ó de ritka!" A' szegény Magyarnak, ha mások' kegyelméből akar élni, mintegy megkell anyanyelvét vetni. E' nyelv mellett éhen is meghalhat attyáinak vérével szerzett hazájában, Magyar Országban.

Az említettekből kitetszik: hogy, bennünk kevés a' Nemzetiség, ön magunkkal és létünkkel keveset gondolunk, sőt fenmaradásunknak módját e' szerint eszközölni se tudjuk.

A' Nemzet' fentartására és előmozditására kell a' nyelvnek mint leguniversálisabb eszköznek

---

*) A' Vármegyék Tisztei között is, sokkal többen vannak, a' kik csak beszéllgetésből tanúlták és tudják az anyanyelvet, mintsem könyvből is. E' mellett köszönik a' Haza' hű polgári a' Ns. Vgyéknek e' tárgyban tett fáradozásait és minthogy még többet tehetnének szebb reményekkel is biztatják magokat.

A' magyar katonák' Ezredeiben oskolák vannak, hol minden közlegényt tanítának németül írni és olvasni, ha mindjárt a' legénynek annyi ideája van is arról a' nyelvről, mint nekem az Eskimók' nyelvéről.

**) De tótúl is kell tanúlni, külömben azt mondják: ma, holnap a' szántóvetőkkel nem beszéllhetünk. Hát magyarúl? E' nyelv ünneplő mint köntösse.

czé-

célozni. És ki is lészen a' hazafiak közül az, ki felfuvalkodásból nagyravágyásból, passióból választván magának tárgyat, annak ösméretére kényszerítse a' nemzetet, nem vévén fontolóra, mire légyen a' Nemzetnek legnagyobb szüksége?

A' nyelv eszköze a' Nemzetnek, ollyan mint az evező lapát a' hajósnak, mellyel ő hajóját feltett céljához tolja a' víz' hátán. Legyen drága nyelvünk azon evező lapátunk, mellyel mi kincses hajónkat a' nemzetet toljuk a' világ' tengerén kitett célunkhoz, a' közös boldogsághoz. A' nemzet és nyelv között tehát ne a' nyelv legyen az első, hanem a' nemzet: mert nem a' nemzet van a' nyelvért, hanem a' nyelv a' nemzetért. Ennél fogva, ki azért fogott tollat, hogy nemzetének használhasson, nem keresi előbb a' nyelv fogyatkozását, hanem a' nemzetét, mint a' nyelvénél elsőbbet. Mert közönségesen ott a' nyelvé is. Ez a' cultura' rende, mellytől távozni nem lehet Egy példát!

A' test eledellel tápláltatik, nő és nevekedik. A' lelket táplálja a' tudomány, melly után az fejlődik, nő és nevekedik. Nőljön fel, öregedjék meg az ember és ne pallérozza elméjét, ne gyakorolja azt a' memoriaban és ítéletben, ott lészen az, a' hol hat, hét, legfeljebb tíz esztendős gyermek korában volt, az az: egy olly ember tíz esztendős korában tudhatta volna mind azokat, a' miket most 50, 60 esztendős korában tud. Így van a' nemzettel is. Igen világos izé ez: lelket akarván pallérozni, az embernek nem teste' korát és erejét, hanem lelke' korát kell tekintenem és a' szerint palléroznom. Az olly emberek' pallérozásának ez a' legbizonyosabb módja: legelől az olvasáshoz kívántató patientiára vagy is türésre szoktatni, azért elméjét mulatságos könnyü tár-

gyakkal a' figyelemre gerjeszteni, így, lassan támad benne az a' kívántsiság: mi foglaltathatik egy könyvben. Igaz az, hogy itt történet foglalja az első helyet, az is ollyan, mennél közelebb esik localitása az olvasóhoz, tehát nemzeti, még ebben is egy két embernek a' története

A' nemzet' és nemzetiség' éltetésére, feltartására legfőbb izé a' nevelés. — Olly Intézetekkel kell minden Országnak bírni, hol a' gyenge polgár nem csak egymás tárgy' hanem a' nemzetnek hajdani és mostani tiszta ösméretét is megszerezhesse, hol a' Nemzeti nyelvben és szokásban nevekedhessen, hol az erkölcsre és szép észre különös figyelem légyen, és jövendőben, midőn az ifjú alkalmatos polgárrá elkészíttetik, hívatal, vagy más olly tisztség bízattassék reá, mellyben megkülömböztetik. Következő okokból: lássák a' szülők mint kellessék nevelni, millyen erkölcsesel kellessék az ifjúnak bírni, hogy nemzete előtt böcsületet vallhasson, melly tudományok szükségesek arra, hogy alkalmatos Haza' polgárja válhassék belőle. Magok is tapasztalják az ifjak, milly tulájdonságokkal kellessék nekik bírni. Röviden szólván: azért szükségesek illy nevelő Institutumok, hogy mustrája (mutatója) legyen a' nemzetnek, hogy így 's nem máskép lehet a' Hazának alkalmatos polgárt nevelni. Mikép kellene elintézni az illy nevelő-házakat, elhallgatom, úgy is Magy. Országban az illyesek pia desideria maradnak. — Convictust vagy Collegiumot értek 's tartok a' nevelésre legjobbnak, hol a' nevendék örökké szeme előtt van az Előljárónak, a' nyilvános Oskoláknak csekély befolyások lévén a' nevelésre. — Illy Intézeteknek minden Státusban kell lenni, van is. Van az Orosz, Austriai, Török Biroda-

lomban, Franczia, Anglus, *) Spanyol, Portugallus, Olasz Országban 's a' t. **)

A' leánykák' nevelése nem csekély tárgy a' nevelésben, mellyről hallgatni annál inkább nem lehet, mert a' nemzetiségre legnagyobb befolyások vagyon. Ugyan is: az anyák az első nevelők. A' első nevelésnek bélyege leggyakrabban kitörülhetetlen a' gyermekből. Általjában majd azt mondhatjuk, hogy az anyák a' nemzetnek nevelői. Melly fontosnak kellene tehát azok' nevelésének lenni! ***) A' nevelés és annak bölcs elintézése legfőbb izé mondom a' nemzet' életére és nemzetiség fentartására: mert a' legszentebb törvényeket hozni, a' legboldogítóbb végzéseket rendelni és a' nevelést elhagyni, annyi, mint száz mértföldes utra készülvén otthon jól lakni, hogy az úton megne éhezzünk.

A' Nevelés' bölcs elintezése után szükségesek olly törvények, végzések, parancsolatok, mellyek a' hazafiat vagy a' jó polgárt megkülömböztessék a' magának való fiaktól, mellyek az elfajultakat zabolában tartsák, annyira, hogy senkin a' méltatlanok ne paczkázhassonak ****).

---

*) Hogy az Anglus hazájában alkalmatos legyen valamelly hivatal' elviselésére, ott kell neveltetni néki, külömben minden hivatalból kimarad.

**) Volt Magyar-országban is illy Intézet, az úgy nevezett Váczi Therezianum, a' mellyet Jó'sef Császár eltörlött a' Bécsivel együtt; de az utólsót a' mostani Felséges Királyunk ismét felállította a' Magy. Országinak fundussait is hozzá kapcsolván. Ez az a' Váczi épület, mellybe a' Ludoviceumot akarák későbben helyheztetni, de abból se lett semmi. Kassán, N. Váradon, Zágrábban Királyi Convictusok vannak.

***) Bécsben van olly Intézet, Penzionátnak hívják, a' hol jövendő Nevelő Asszonyokat nevelnek. Magyar Ország is tele van az innen valókkal.

****) Tehát a' Világ' és Nem'et' betyári kezdik nálunk a' fő rollét játszani! — Az előbbeniekben kevesebb character van, mint az utóbbiakban, kitetszik: mert ők egészen

A' Szokás is egy hatalmas eszköz a' nemzetiségre, ha az ember abban születik, nevekedik. A' szokásnak nagy a' kiterjedése, a' társalkodásra, életmódjára, öltözetre és gondolkozásra nézve, melly annyira megrögözhetik az emberben, hogy csak azon társalkodást, életmódot, öltözetet és gondolkodást kedvelheti, neki csak az tetszhetik, a' mire ö kisded korától fogva szokott, és nem más.

Most midőn a' nemzetnek jó nevelö Intézetei és szép szokásai virágoznak, tünik fel a' nemzeti character, fejlik nyelve a' homalyból hajnalként és emelkedik fel bíbor szinével magyar egünkre; csudálkozik, bámúl maga a' nemzet ennek Isteni hathatósságán, melly velünk ezer ideát ösmértet, melly lelkünket az egekbe ragadja, melly lelkiösméretünkké válik. Mint a' nap, míg délre nem hág, minden perczenetben erösebben lövel-

---

a' Világ' és módi' rabjai: változván azok, változnak ök is; Országok, Hazájok, barátjok nincs, hasonlók az oláh czigányokhoz; ma itt, holnap ott. — Emezek épen ellenkezök: küzdenek a' világgal és módival, változván azok, ök változni nem akarnak; Országok, Hazájok, barátjok vagyon, és hasonlók a' Hazához ragaszkodó polgárokhoz azon külömbséggel: nem tudják mi a' nemzet, miben áll a' nemzeti boldogság, és egyes polgár, bár melly csekély tehetsége légyen, miképen lehet nemzete' hasznára. Sokszor tünödtem és okát kerestem ez utólsó betyárságoknak. A' többiek közül legyen szabad ezt felhoznom: közönségesen mintha érezné a' jó vérü magyar azt, hogy a' koresodás az Országot ostromolja, és siet a' nemzet nemzetiségéről lemondani; némelly férjfiak azt indúlat nélkül nem nézhetik, akadályoztatni akarják, semmi nemzetiséget sehol se látván betyárságra vetemednek és azt magyarosnak, nemzetinek nevezik. Ök megvetést nem érdemelnek, szándékok nem rosz; de látjuk a' csalatkozást, a' nagy tévelyedést: azt tartják nemzetinek, a' mi minden nemzet' gyalázatjára volna. Kitetszik innen, hogy útmutatáshan, vezérben van a' fogyatkozás. Útmutató a' nemzeti lélek. — Ah! tüntessük már fel valaha gyászos Egünkre!

Az elsök honnyoktól elpártoltak, egészen a' testiségnek élnek, kiket a' törvény, fenyiték téríthet honnyok', édes annyok' kebelébe.

li súgárit, úgy a' nyelv is, napról napra hathatósabb lészen a' szívre és észre.

A' Theátrum a' mostani üdökben a' nyelv', szokás' fentartására és gyarapítására elkerülhetetlenné vált. Ez is igen hasznos és foganatos eszköz a' nemzetiség' fentartására *) Kedveli a' Magyar a' nemzeti darabokat és azok' látására tolakodva mén, tsak alkalmaztassuk azokat a' ö természetéhez **) sőt meggyőződve merem állítani, hogy, ha minden népesebb városban Magyar Theatrum volna

*) Az Anglus nemzet, melly az enyészéstől nem retteghet, mert nincs akadály, melly ötet pánumában, feltett szándékában tartóztassa, nem retteghet attól, hogy más nemzetek elnyelik. Az Anglus nemzet politica és physica existentiájára nézve, hasonlithatatlan a' magyarral, és csak a' múlt század' végén is a' theátrumra nézve melly jeleit adta nemzetiségének. — Midőn a' gazdagságtól minden testiségre ingereltetett nagyjai a' magok, temérdek költségein Pári'sból a' legjobb Franczia theatralistákat Londonba hozatták, megunván a' magok felséges theátrumokat. Ki volt hirdetve a' nap, mellyen a' külföldiek fellépnek. A' sok úri vendég, a' publicum megjelent. Szóll a' mu'sika, felhúzzák a' kárpitot és egyszerre zúgás támad. Csirizt, büdös tojást, szurkot hánynak a' néző helyre, a' játszók fel nem léphetnek. Erre az ő pátrónussaik kikeltek lógéjokból, ülőhelyekből és a' zúgolódókat megtámadták; de ezek vissza feleltek, sőt hányakodásra, végre kardra kaptak és kiüzték a' Franczia theátrum' szomjúhozóit.

**) Nincs az a' virtus, az a' gonoszság, mellyet önnön nemzetünk' kebelében fel nem lelünk; minek hát külföldi darabok? A' nemzetet pallérozni. Mire? a' társalkodásra. Hát nincs az Irónak annyi tudománnya hogy a' nemzetet a' köztünk kelendő társalkodásra pallérozza; vagy annyira megtetszett neki a' külföldi társalkodás (conversatio) hogy azoknak hódúljon? Azért akarja ő azt az egész nemzettel megkedveltetni. Gyávaság a' nemzetet a' magáétól elcsábítani, belőle majmot akarni tenni! — Az egyik Angliáz, a' másik Franciáz, a' harmadik Németez. Mellyik tetszik kedves Nemzetem? úgy tartom a' dicső németet válasszuk, mert ez legszerényebb. Lám a' Franczia hebehurgya, az Anglus (így kell, különben nyelvünk nem fog varázsolhatni) feszült ideájú, magának való, mert neki csak a' magáé tetszik, — a' Német szerény. Mert ő az Anglusét, a' Franciáét, Olaszét is magáévá teszi, kever, zavar, hideg is meleg, mindenbe kap, gyönyörű quodlibet, a' mi legfőbb társalkodása valami kellemetesség: arra forditja köpönyegét a' merről a' szél fú.

és azokban jó nemzeti darabokat játszanának, most félmagyar város, egy generatio után egész magyar lenne; de most az ellenkezőt tapasztaljuk. És mi fáradságába kerülne a' Nemes Vármegyének a' jött ment idegen csavargókat határjából kitiltani? ha a' Vármegyebéli Urakat a' szív, a' nemzet' szeretete meg nem győzheti abban: hogy, a' külföldi, az idegen színjátszók erkölcsöt, szokást, nyelvet rontanak., tollam kevés lészen azok' lebeszéllésére. — Annyira mentünk már kedves Nemzetem, hogy állandó, idegen nyelvü theátrum több van Hazánkban a' nemzetinél. — Nemzeti a' Fejérvári, Miskolczi, mellynek tagjai is alig élhetnek; állandó idegen nyelvü van Budán Anyavárasunkban, Pesten Hazánk' diszében, Sopronyban, Po'sonyban, *) Temesváron.

A' Mu'sika' gyönyörü hangzata, melly mintha álomból vonná ki pislogó tüzünket, és belénk új lelket önt; — szívet olvaszt, lelket emel, és ha Nemzeti, visszaragad ősz Elejinkhez. Ezt úgy lehet tekinteni, mint valamelly nyelvet: ha hozzám valaki szóll, szava, vagy is tőle ejtett külömbféle hangok lelkemre hatnak és ösmertetik vélem azon tárgyat, mellyet közölni akar, így a' mu'sikában is az egymást váltó hangok, lelkemet figyelemre gerjesztik és vêle ezer képzeteket fogatnak meg. Egy pár esztendő ólta felvették a' nemzeti mu'sika' ügyét, és azt tisztitják a' zavarékoktól. Illyenek a' Veszprém Varmegyei darabok és Pannónia nevü magyarok. Az utólsónak első füzete megjelent 1825-ben a' második 's harmadik tavaly. Ezek' szerkeztetésében az a' gyönyörü, hogy az eredetiségnek leghivebb követője, és inkább látszik

*) Ezen Theátrumban vagy négyszer fordúltam meg, és mindannyiszor nemzeti szokásunkat csúfoló jelenéseket és tetteket láttam. Hazánkban is csúffá tesznek bennünket, mit csudálkozzunk, ha a' külföld gyaláz.

a' gusztusra hallgatni és a' nemzeti darabokat természetekben örizni, mintsem német tactusra rámázni *).

A' nemzeti tárgyak' festése, rajzolása, vésése, és gyüjtése. Illyenek tehát a' nevezetes ütközetek jelenések, tájak **).

Ezek a' nemzetnek belső ***) megőrzésére, virágoztatására és nemzetiségre megkívántató szükségek. Ujságot nem mondottam, csak a' nemzetet emlékeztetni akarom: mennél több nemzetiség vagyon egy nemzetben, annál eredetibb, annál különözőbb. A' külföldről várni a' jót, a' mi még a' nemzetnél jó volna, megvetni, elfajúlásra mutat. Úgy is tapasztaljuk: míg egy külföldi jót meghonnosítunk, meghonnosodik addig száz külföldi rossz. — Hol van most már a' miveltebb századokban egy tudós társaságunk? Mátyás' üdejében kettő állott: Budai és Erdélyi — Budán, Pécsett, a' Királyi oskolák mellett Collegium, Convictus volt, hol egynehány száz ifjak tartattak. És most? — Milly szép előmenetel a' miveltségben! — Csak ez előtt 80 esztendőre gondoljunk vissza, elijjedünk, mennyire elestünk nemzetiségünktől. Még ma is tapasztaljuk, én sok gaz-

*) Ezen darabok Angliában is kedvességet nyertek 's oda több példányok küldetnek; mivel az Anglusoknak a' magyar muzsika 's tántz kellemetesnek látszik, — Hazánkban azomban már minden betsét elvesztette, 's ma holnap egészen elfelejtetik, — mint a' lejtős elfelejtetett.

A' Red.

**) Nem titkolhatjuk örömünket a' Gömör Vgyei tájak' megjelenésén, kérvén hazánkfijait az illyes munkákat pártfogások alá venni.

***) A' nemzetnek belső őrzéséről és fentartása' módjáról szóllottam, mellyek' elérésére fegyverek, várak, munitziók nem szükségesek, mellyeket csak adakozás, nemes szív tehet erőssé és állandóvá Külső fentartása' módjáról hallgatok, mert ennek alapja a' szomszéd nemzeteknél fenforgó politicának ösmerése, mellyhez alkalmaztatni kell magát az élni kivánó nemzetnek.

dag nemes házat ösmerek: (a' Bárókról, Grófokról, Herczegekről szó se legyen) Uram Atyám csak tud magyarúl, de fijam Uraim igen keveset, — magyar könyv talán, olvasás végett soha kezekben nem volt. Ez előtt, mondom, csak 80 esztendővel is, Magyar volt a' nagy Urak', Aszszonyok' nyelve, a' Grofné, Báróné azon nem csak beszéllt, de levelezett is örökké, most már ez szégyen' és tudatlanság' jele. *) Anyanyelvünk olly ritka közöttök, mint az Anglus nyelv. Nem csuda: a' nagyobb Urak' leánykájikat egészen külföldiesen nevelik: külföldi nyelv, szokás, viselet (ah, de fontos szavak) után — külföldiek a' nevelő Asz-

*) Igaz! Gróf Farkasfi tegnap érkezett Budára. Hozott ám Olasz Országból, ah! abból az Európa' kertjéből egy Schwaiczernét. Ő az egész tájon hires volt. Az én Grófom huszár Tiszt lévén arra vetődött tapasztalás végett; megtetszet neki a' személy, tüstént quiétált és elvette Lell Comtessét. Lell Comtesse megtudván hogy a' Gróf Magyar, azonnal fellobbant benne a' szerelem' tüze és csak a' tarsoly után verdesett. Mert régen hallotta már ő, hogy Magy. Ország Európában igen gazdag Ország. Most Gróf Úr, Hazájában, csendességben, a' szerelem karjain henyélve akar élni; kincsét honnyába hozta, vele a' buzgó magyar anyák' számát szaporítani. A' mint Magy. Országba érnek, látja a' Grófné a' falukon a' parasztokot ringy rongy gúnyában, mezitelen hassal és nyakkal, kiknek képeken a' sanyarúság a' keserűség sáppadt színnel ül. Csak ezekről gyanitotta, hogy idegen Országba érkezett. Megijjedett, midőn hallá Urától „Magyar Országban vagyunk", magát az uraságban egészen csalatottnak vélvén. Meg se is állotta, hogy az első vendégfogadóban a' mint kiszállottak ne tudakozódjék a' fogadóstól. — Ó Nagyságos, Méltóságos Grófné, felele a' fogadós, épen azért rongyok ezek, mert az uroknak van sok. Ezen megnyúgodott a' Grófné, férjéhez ismét hódító tekintettel repült és őt' egy forró csókkal boldogitá. — Már drága Grófné magyarúl is tanulhatna, hogy egész magyarné lehessen. „Oh hát oszt' egész magyarné leszek? Jól van holnap lesz a' napja, hogy magyar mestert fogadok". Ime! magyar mestere van! — Grófné, drága Grófné! az Istenre kérem elég a' magyarságból, már egész magyar, ha magyarúl nem tud is, csak hogy mestere van. Nekünk szív, nekünk szokás, nekünk nevelés nem kell, még is hasonló lészen legeslegtöbb magyar dámáinkhoz.

szonyok. *) A' külföld nevel nekünk magyar anyát. — — Ha a' külföldön valamelly intézet támad, tárgyazván az, vagy országutakat, vagy csatornák' csinálását, vagy a' mezei gazdaságot, vagy más egyéb ágát a' kulturának és industriának, tagjaivá és pártfogójivá lesznek legmódosabb Magyarink, és legyen plánum Magyar Országban valamelly Intézet' felállítására, tárgyazván a' kultúrát és industriát vagy a' nemzet' boldogságát, embere nem találkozik széles Magyar Országban, mellynek gazdagai az Anglusokkal vetekednek. — Tudom már miért? Mert a' Magyar kultúra, industria, boldogság most nem módi. — Vagy elég e nemzetnek lenni egy czélra nem járó ügyekezet nélkül? elég-e Magyarnak lenni puszta nevet viselvén? elég-e a' Hazát szeretni boldogsága' elömozditásáért semmit se áldozván? elég-e hazafinak lenni, kevélykedvén, vagy, a' szegényeket sanyargatván? ah nem! az, ki a' kevélységet lába alatt tiporja, ki személy-külömbséget nem ösmér, kinek boldogsága a' közjónak használni, kinek karjai tárva állanak embertársa' ölelésére, az a' tiszta lelkü ember, a' felebarát szerető, a' hazafi, és nem más.

A. J.

---

*) Nem rég' olvastam valakinek sóhajtását a' Tud. Gyüjt. „Mikor lesz a' Magyar Haza olly boldog, pallérozott magyar nevelő Asszonyokkal dücsekedni mint a' külföld". Mikor a' magyar leány férjet nem kap, becsületesen élni akar, és nincs miből.

4.

J* Budai Várban talált régi gazdag sírboltról, és benne hihetőleg helyheztetett Katalin Királyné, Podiebrad' leánya' teteméről.

Méltán panaszolja Bél Mátyás nemzetünknek káros gondatlanságát hajdani EMLÉKI iránt ezen szavaival: „Nulla in re desides magis sumus Hungari, quam in asservandorum Majorum nostrorum Monumentis" a) Mert valóban az eltünt nemzetek' ditsősége is nem annyira hősi vitéz tetteikben, — mellyeknek hire sebes szárnyakon repülvén előttünk, évenként enyészik, — mint inkább az emlékjeleknek fen tartása által örökösödik, 's nemzésről nemzésre által kelvén magasztaltatik.

Az a' nemzet, melly ősseinek EMLÉKEIT hideg vérrel tekintvén, sem tiszteli, sem betsüli, nem tsak önnön kissebbitését, 's megvetését, a' külömben is egymás között természeti irígységben lévő idegen nemzetek előtt maga szerzi — de egyszer'smind saját karjával ellenzi 's hátráltatja önnön tökélletesedését — tsinosodását, és elömenetelét az által, hogy munkára termett virgontz Magzati előtt a' DITSŐ PÉLDÁKAT elboritja, vagy épen le is rontja, mellyeket külömben az iparkodásra — a' nagy tettek', 's ditső tárgyak' elérésére az emberiség' legsikeresebb, és legfontosabb rugójinak lenni, elmúlt éveknek történetei mindenütt mindenkor bebizonyitottak; ugyan azok a' még el nem kortso-

a) Math. Bel Notitia Geographiae Hungariae in folio. Tom. IV. p. 551.

sodott nemzeti fajzatban már tsak tekintettel is gerjesztik a' hazafiui érzést — élesztik a' vetekedő erőt — hevitik, 's gyulasztják a' ditsőség' lángját — sőt annak személlyét is, ki külömben tehetetlenségében elálélt volna, nagyobb tetteknek felvalolásában, 's gyakorlásában foglalatoskodtatják.

Azért miolta élek, könyeim tsurdúlási meg sem szünhettek, szemembe ötölvén minduntalan a' Régiségeknek elkövetett dúlásai (ha közönségesen már bevett nevezettel élnem lehet) a' Vandalismusnak, melly az ő pusztitásait vagy szinlett tsinosodás, vagy pedig nyilvános 's közönséges haszon' tsillamló és tsábitó örve álatt, valossággal pedig tsak a' tudatlanság' és tsekély szennyes haszonnak ingerléséből előttem folyton folyva üzi.

Nékem mondom, ki gyermekded koromtol, édes Hazámnak viszontagos történetei' vi'sgálásában töltöttem életemet, és ezer veszélyek' örvényeiből kiragadott édes Nemzetemnek betses MARADVÁNYIT 's EMLÉKEIT. minden kitelhető szorgalommal, és gyenge tehetségemmel megtartani, 's öszve gyüjteni iparkodtam, illyen tselekedetek' látására annál inkább újúlnak sebeim, mivel tapasztalásaim voltaképen bizonyossá tettek, hogy hajdan Hazánkban felállitott, és itt hon szerzett mesterség' miveit, — Romai Kastélyokat — diadalmi kapukat, — oszlopokrá boltozott viz tsatornákat — képszobrokat — mértföldi kőjeleket 's több illyen még fenálló Romai elmét, erőt, és hatalmat hirlelő jeles omladékokat — tagy pedig a' közép évben többnyire kősziklák' vetejére fészkelt Várakat, — Monostorokat — Templomokat, — Tornyokat, partokban beásott lakó barlangokat — földvárakat, — emlékdombokat, — sirköveket 's több e' féle nemzeti hatalom-, szorgalom-, tsinosodás-, izlés-, mesterség- és tudo-

mánybéli emlékeket, kétszáz esztendeig tartó Török ostrom alatt az ellenség nem annyira, mint annak utánna következett béke idönek tsak egy százada folytában tulajdon bünös kezeink lerontottak, pusztitottak 's elemésztettek.

Éltem' kora igaz tanuvallást tehet sok Magyar kultsos varosok' leterítéséröl — Oriási erőt hirdetö mohos falak, — ormos tornyok, — hajdani borzasztó hatalmat képző, 's rettentő kapu bástyáknak lerontásairól — nevezetes Váraknak, és Hazánk böltső idejétől lakott épületeknek elhagyásáról, pusztitásáról — roppant Monostoroknak, — Királyoktol, Fejedelmektől, Hazánk' Nagygyaitól bámúlt költséggel, nem kissebb miv-szorgalommal ékesített Templomoknak roskadásáról, vagy elemésztéséről — arany, üst, réz, ólomból öntetett képszobroknak, edényeknek, vagy apróbb mivszereknek kémélletlen elolvasztásárol öszvezúzásáról 's megsemmisitéséröl.

Gyermeki létemnek még volt szerentséje a' buzgóbb, szinte bübájos felhitelig üzött Ájtatosságnak, hajdan időkori remek mesterséggel készült jelesebb edénnyeit 's miv szereit látnia, — közelébb megismérnie azokat, mellyeknek már máí napig alig egy, vagy két példánnyai fennmaradtak. — Láttam ifjú koromban, Árva — Szomolyán — Trenchin, — Ghymes, — Krasznahorka — Léka - Tata — Po'sony Várakat, majd tsak nem egész ép voltokban: holott most már a' nemzeti kárt hirdetö hollók fészkelvén, és éjjeli denevérek rejtekezvén, nem emberi népet, hanem puszta düledékeket, omladékokat szemlélhetni. — Láttam Pesten, Budai Kiralyi Palotának ellenében magosan halmozott, és negyven nyoltz lépés szélességü hosszan terült köhalmat, ez alatt a' Dunába benyúlt ölnyi hosszú és két nyomdok széles temérdek kövekből, rendes négyszegü vilá-

gosságra készült tsatornát, melly szörnyü romhanyást forrasztásának minémüségéért, inkább Barbarusok ellen állitatott Romai Kastélynak, hogy sem Sigmond Tsászártól elkezdett köhidnak állitottam. — Láttam még Posony Városának, hármas tornyokkal héjázott, setétségével borzasztó, Hazánk' történeteiben nevezetes Vedriczi örkapuját, mellynek hellyét 1790 esztendöben már egészen ki világosodva, új épületekkel elfoglalva lennie álmélkodtam — a' Zobori, és Majki Klastromok' Szerzetes lakosival társalkodtam, láttam, ékes Templomaikat, czellájokat, könyvtárokat, mesterséges tsatornákat, ugró kutyájikat, jeles régiségeiket, hol már mostanában mind ezeknek le rogyott néma omladékain egyedül a' baglyok süvöltenek. — A' Czeglédi 1270. esztendő-tájban Er'sébeth Királynétól ékes mesterséggel helyheztetett Templomban, szinte úgymint a' Samboki két tornyú, 's Királyi költséggel épittetett Monostorban, én mint gyermek az Oltár előtt szolgálatot tettem, mellyeknek azomban már mostani lerontását múlt öszszel megkönnyeznem kíntelenittettem. — Láttam a' Zágrábi Sz. László' Monostorának közepettén (szinte úgy, mint a' Marburgi Sz. Er'séheth' Templomában most is fen áll) mesterséges köfaragással felállított oltárt, éneklő karral együtt még ifjú koromban, mellyeknek már semmi nyoma sintsen. — Láttam a' Szepesi nagy Templom' fő Oltára előtt ékesen emelkedett Zápolya István Nádor Ispánnak sírköhalmát, melly már helyéből mozdíttatván, írással jegyzett kövei néminémü emlék' okáért a' Templom' oldal-falába bérakattak. — Láttam Erdélyben Kolosi dombon már meszszéről feltünő és fejedelmi méltósággal kérkedő roppant Monostort majd tsak nem egész épségében, mellynek nagyobb része már letöretvén, 's elhordatván, borzasztó omladékjai szomo-

rúan nyögik és kesergik előbbi méltóságát, várják enyészetét. — Láttam én még Székes Fehérvárnak meszsze terjedő nádas posványsággal békerített odvas kőfalait. — Láttam ditsőült Sz. István Apostoli buzgósága' világszerte híres maradvánnyát, a' Magyarok' nagy Aszszonya' gazdag templomának éjszaki oldalát, a'hoz ragasztott bálvány kövekből ékesen faragott, sudaras oszlopokat, és ezekből kihajlott külömbféle állatoknak, 's képzeleteknek kimetszésivel, ékesitett boltozatok' karjait. — Láttam ennek tulsó oldalán még harmad részben fedél alatt, első Lajos Királytól tizenöt öl hoszszára kőből fonyott boltozatra, hármas padolat osztályra felségesen épített, és régisége által már egészen setét éjjelben borúlt a' Prépost' udvarában helyheztetett Kápolnát, mellynek magasságát kivülről közel 14 ölre tartottam, és a' mellyben 1793—5 esztendőkben többszöri ízben ájtatoskodtam de tavali esztendőben ennek elpusztított helyén már üres udvarhelyet találtam. — Láttam ugyan ott a' régi Prépostság' épülete alatt, tudós Jakosith Jó'sef által nékem mutatott hajdani keresztény Catacumbát, melly a' közepetten álló egy gömbölyü granit oszlopra ékes faragott kövekből, nem szegletes Góthus, hanem Római lapos kör-hajlatra, szinte mikép a' gömbölyüre kerített épület kivánta, kerekdeden befedezve vala: melly épités' évkorát ő Krisztus Urunk' születése után a' negyedik, vagy ötödik században helyheztetvén, hazánkban találtató minden épületek között legrégiebbnek tartotta; melly maga nemében egyetlen egy nevezetes hajdani épités' maradványa hazánknak, azonban, noha mind a' Római birodalom alatt, mind pediglen a' vándorló vad népek', és Vandalok, dúlása között, nem külömben a' Töröknek kétszáz esztendeig dúló ostromában épen fentartatott, nem előbb, mint most két esztendő

előtt szemem' láttára nagy erővel bétörettetvén, egy kertetske' keritésének alsó párkánnyára fordíttatott. — Láttam még ezen városnak a' XIV. század' kezdetén, a' mint irányozhattam, készült palotai ékes kapuját, mellynek négyszegü széles tornya közepetén, a' Magyar Királyoknak képei rendszerint helyheztetve, és félig előállván kifaragva valának. — Láttam még Sz. Márton' hazájának tartatott Szombathely hajdani várát is, minekelőtte a' most fenálló roppant és díszes épületek felemelkedtek, néztem a' város útzáin fetrengő több gömbölyü granit oszlopokat, oriási nagyságú, de időnek emésztő agyarától megtsonkitott Római képszobrokat, a' Vár' és házak' falaiban berakott kőirásokat. — Két izben 1816, és 1818 esztendőkben jelen voltam a' nevezetes Római temető völgynek, nem annyira ott elrejtett Régiségeknek megszerzése, mint inkább tsekély haszonnak keresése okáért rendkivül történt, káros felásásán a). — Vi'sgáltam figyelemmel, noha még

a) Valamint Nápoly mellett az Eliseumi völgy, úgy Sabáriának' a' tsendes patak' folytában lévő, öblös rétje szolgált a' világból kiköltözött Rómaiak' hamvainak eltakarítására, — a' volt nagy város' népeségéhez képest tsekély terjedésü volt e' táj: hosza 800, széle 200 lépés; közel van egy malomhoz, mellynek pataka keskeny árkát felülhaladván, iszapos árjával gyakor elboritja, 's azért a' munkát állandóul folytatni nem lehetvén a' felfedezett régiségek többnyire nedv, és viz által szerzett fulladások' nyomait, 's béllyegeit azonnal elárulják: kivált a' gyanta mivszerek, mellyek átlátásokból (perluciditas) megfosztatván, arany színökből átaljában gyászra, 's feketére változtak Jeles nekünk főképen e' temető hely azért, hogy ámbátor Hazánkban több népes Római városok, mint Aquinoum (Ó Buda) — Bregetium (Szöny) Siscia (Sissek) Mursa (Eszék) Syrmium (Mitrovicz) valának, azomban tsak egyedül itt k ö z ö n s é g e s t e m e t ő r e akadni lehetett — egyébb helyeken tsak hajdani Római módra (mint szinte még az Oláhoknál szokásban vagyon) külömb, és külömb helyeken kiki magának, hitvessének, és magzatjának saját telkében épitette sírboltját, vagy egy darab kőből faragott sir' szekrénnyét, abban helyheztetvén hamvait, és a' megholt hasznára,

gyermeklétemben, Budai határban Szent Pál' hegye alatt volt Magyar Eskuriálnak, — Károly és Nagy Lajos Királyoktól helyheztetett Klastromnak, — akkoron még emberi magasságig fen álló omladékait, tsudáltam kö-faragó Frater Vin-

---

gyönyörüségére szolgált mindennémü szereit, a' szennyes haszontól nem ingereltetvén, hogy ezen időkori mesterség' müveit, a' késö maradékoknak megirigylenné. Szombathelyen a' köz-temetőben is mindenütt nemzetséges sír-boltok valának, nem meszsze egymáshoz, de a' kényszerint üzött feltakarás, és szét-hányás miatt nem tudnia, rendben-e? vagy sem helyheztetve. Sír-boltok' helyeit föld alatt lévő talp-falak mutatják, mellyek négy szögre, belső világosságok közönségesen egy és fél, vagy két ölre terülvén, és falaiknak másfél nyomdok szélességök lévén, vóltak épitve. A' pázsit földnek négy vagy öt nyomdok mélységü eltakarítása alatt, találtatnak mindenikben több számú hamu-vedrek; de ezek a' Római széles tégláknak héjjazatra való öszveállitások alá úgy rakattattak: hogy a' hamuvedrekben tsak a' könyhúllató üvegetskék, hol több, hol kevesebb, és az arany, vagy gyanta ékességek találtatnak; a' lámpások, korsók, medentzék és egyébb nagyobb szerek, tsak a' vedrek mellé helyheztettek. Voltak ezek köből, fekete, veres 's fehér tserépből, de a' nemesebb mívszerek mellett számosan üvegből is, a' millyek Magyar országban még tudtomra sehol sem, — hanem tsak Erdélyben találtattak. Mind ezek a' mesterségben járatlan kézzel, simán, ne mondjam idomtalanúl készitettek minden ékesítés, képzelés, betük annál inkább az időkornak feljegyzése nélkül, és méltán a' Római nagyság' már alkonyodó időszakaszára mutatnak. Találtattak a' hamu-vedrekben többnyire tsak aszszonyi ékességek, felette ritkán arany-borsók, vékony haj-tőjök — parány fülbevalók, tudtomra tsak két, vagy három gyürök — gyántából (a' mi Hazánkban eddig hallatlan volt) külömbféle ereklyék, bálvány képzetek, állatok, egész gyürök, és gyöngyök, mellyek azonban külömbféle Zomántzból, üvegekből, és más tüz által fényesre olvasztott ismeretlen keverékből is készitettek, — szinte úgy nálunk eddig ismeretlen Atzél Római apró tükrök a' szép-nem' használására, mellyek tsudaképen megtarták sok századok ólta földalatti nedvnek, és ro'sdának ostromát annyira, hogy most is a' betekintők' képeiket bennek megtalálhatják, megismérhetik. De férjfi eszközök, kardok, kések, sisakok, pántzélok, paizsok sem rézből, sem vasból ki nem ásattak egynehány nyilakon kivül, mellyek talán későbbi kornak maradványi lehettek. Tsak egynehány kevés és a' zöld ro'sdától eledzett Római pénzek találtatnak, annál több külömbféle, és némelly ismeretlen apróbb réz

cze

cze a) mesterséges míveit, még megszámlálhattam ezen valaha igen kies templomnak hat és hat, két rendben földből félig emelkedő oszlopait, hét ol-

---

mívek, haj-tűk, vagy inkább viasz táblák tűzésére alkalmatos stylusok, kultsok felvevődtek. — De az üstből készült Míveknek szorgalmas kérdezésem, 's vi'sgálásom után is semmi hirét sem hallottam, nem is láttam. — E' Római temető véletlen felfedezésére ugyan okot adott a' haszon de egyszer'smind, annyi századok olta földnek anyai méhében békességgel nyugodott, és épen tartatott sok Régiségek' kéműletlen emésztésére is. Mert kézi munkájokkal magokat tápláló szegén emberek észrevévén azt, hogy a' réten kiálló, és a' kaszállást hátráltató kövek földnek szállása által inkább emelkednének, azoknak kiásására, épitésnek fordítására, és így azokból pénz szerzésre gondoskodtak - bámulva felfedezék ezek azon négy szegre készült talpfalakat, mellyeket felfeszítvén oldalaslag nagy Római téglák öszve állítására, 's azok alatt helyheztetett vedrekre akadának, azokat vagy kéműletlen öszve zúzták, vagy pedig edények, és korsók használására fordíták, némelly régi kézmiveket pénzért eladhattak, akkoron már a' rét birtokosai számára oltsóbb áron azon kövek kihányását elvállalák, és napról napra e' vidéken több Tudós és Kedvellő személlyekkel megismérkedvén mint a' világ szerte nevezetes Pompéj romjainak Olasz feltakarói felvették a' tölök épségben felvett régiségeknek példánnyait, annyira, hogy egy üveg hamuvedret 20. 30. forintokon, és drágábban eladának, az arany szereket pedig belső árán felül tizednyi fizetésért is töllök megszerezni nem lehetne. E' felfedezésből szerzett gyűjtemények között ott helyben legszámosabb Petrédi Jó'sef Tábla Biró Úré, ezt követte Farkas Mihályé, melly Ő Cs. K. Hertzeg, és Nádor Ispány kegyes adakozása által a' nemzeti Museum számára megvétetett, és Bittnicz Professor Úré, mellyet ő kevesebb, de válogatott jeles darabokból szerzett. A' régiségek reménytelen és a' munkás nép előtt szörnyű árá annyira szorgalmaztatta igyekezeteket, hogy egymást megelőzni kivánván már nem ásással, hanem hoszú vasfúróval igyekeznének a' Római tserepek ép léttét, és alatta rejtett régiségeket kikémleni, és azon helyeket előre kibérleni, melly feszegetés által természetesen a' régiségnek kintseiből többet öszve zúznak, és megemésztenek hogy sem annyi századok alatt feltartatott épségekben felvehetnek.

a) Híres kőfaragó Mester, és Sz. Pál Remete Rendjében szerzetes, ő készítette ezen ékes templomnak nagy mesterséggel készült Sanctuariumját — ő ékesítette fel tűz által megromlott Fehérvári nagy templomot — ő helyre hozta Nagy Váradi és Bácsi kies templomoknak az idő mostohasága által megrongált kőfaragásait.

taroknak épen maradott asztalait, láttam veres, fekete, fehér, kék márvány sír-köveket, — mind Gothus, mind Római betükkel jegyzett írásokat olvastam, külömbféle címereknek ékes kifaragását tsudáltam, de mind ezeknek már a' múlt ősszel annyira ment pusztítások, 's enyészetek, hogy a' kies templomnak helyére sem akadhattam. — Pengettem nem egyszer az oriási lántznak temérdek nagy szemeit, melly hajdan a' Királyi Fellegvártól Pestre által hatván Dunán hajókázóknak elzárására szolgált, és 1784. esztendőben a' Bétsi fegyverházba felvitetett. — Bámúlva tsudálta gyermeki korom a' várnak Bétsi belső kapujában Vitéz Tóldi Miklósnak felaggatott maradványit, csónakját, sisakját, pántzélját, paizsát, bozogánnyát, 's parittyájában használt vas-golyóbisokat, mellyek azonban mái napig már a' vi'sgáló szem előtt eltünvén ezen Nógrádi Hős jeles tetteinek hirdetőjök lenni megszüntenek. — Látták mások, én nem azon felében száradott körte-fának szerentsétlen ágát, mellyen néha napján Bornemiszsza (ha jól emlékezem) a' vár feladása gyanujáért függött. — Látták ők a' mostani Palotának építése előtt Mátyás Király fejedelmi lakhelyének felséges Düledékeit, és udvarában ama nevezetes még óriási nem pedig közönséges emberi erővel iszonyú bálvány kövekből felállított hat csöves héjázatú tsonka Tornyot némelly részében, irtóztak annak üregében lévő, és a' halálra szánt gonoszoknak rendelt borzasztó, setét, kinos, és feneketlen örvénnyétől; mellynek hajdani helyheztetését épen ott voltnak lenni vélem, hol három esztendővel ez előtt, a' Királyi udvar léjebb ásattatván, templom ajtajától délre tizenkét lépésnyire hasonlóképen iszonyú bálvány kövekből rakatott, és tornyot képzelő talp-falra akadván, bajos 's költséges munkát abban hagyniok kénteleníttettek. — Látták

mások a' várban hajdan épített templomoknak, két század olta dúló ellenséges ostrom alatt egészen le nem roskadott, vagy elpusztított voltokat, nevezetesen a' Sz. 'Sigmond' Királyi Prépostságát is mellynek helyén, a' mostanában felásott gazdag sírbolt, értekezésem' tárgya, találtatott.

Ennyire terjedt Honnyi Régiségeinknek enyészetében valóságos mennyei gondviseletnek ismérem, és tulajdonítom azon felsőbb rendeléseket, mellyek NEMZETI EMLÉKEINKNEK további emésztéseit gátolván, sikeres fentartásokat tárgyazzák, és így a' nemzeti ditsőség fénnyének alkonyodását távoztatják. Már ez előtt egynehány esztendőkkel a' Tud. Gyüjtemény leveleiben örömmel közlöttem Felséges Koronás Fejedelmünknek, az ithon talált RÉGISÉGEK', és remek mívszerek' kivitelének, birodalmaiból megtiltó kegyelmes parantsolatját, most annál nagyobb gyönyörüséggel sőtt hazafiúi hálaadással említem, Ő Tsászári és Királyi Herczegségnek, Hazánk bölts Nádor Ispánnyának Felséges figyelmét ollyan köz hírekre is, a' mellyek némely Régiségeknek feltalálása iránt, bár nem épen valóságosan, elterjedtek: sőtt még e' mellett nagyobb tekintetü sorvadt Tetemekre is, könyörületes lebotsájtkozását.

Ő Tsászári, és Királyi Herczegsége megértvén azon sebesen széjjel repült közhíreket, mellyek szerint e' folyó esztendő Boldog Aszszony hava 13-dik napján Budán a' Várban Sz. György piatzának egyenitése, és lejebb szállítása alkalmával, mostani Jádzó-szín előtt földalatt lévő talpfalak között felnyílt üregben, egy drága köntösben öltözött, ragyogó kövekkel ékes koronával koszorúzott, egész emberi Tetem találtatott, és a' Város Tanátsának által adatott volna: azonnal, tudniillik már 16. Januariusban költ kegyes levelében a' városi Tanátsnak parantsolta, hogy mivel a' tör-

ténet-írók szerint azon helyen Templom állott, és Budán némelly Magyar Királyoknak temetések meg is történt, de külömben ezen városban, mint a' ditsöséges Magyar Királyok' hajdani fényes székében, nevezetes Régiségeknek feltalálása lehetséges volna, ezen felfedezés iránt környülállásos tudósitást küldjön. Azon esetre pedig ha az emlitett drága kövekkel ékesített egesz tetem valóban felfedeztetett, legnagyobb szorgalommal a' találásnak módja, vallatásoknak kihalgatásával rendszerint jegyző könyvbe foglaltasson, és a' tetemnek legkissebb részei, minden hozzá tartozandó mívszerekkel laistromba foglaltatván, figyelmes vigyázat alatt tartassanak, minthogy e' nevezetes tetemnek bövebb megitélése után illendő, és tisztességes helyéről, 's fentartásáról gondoskodnia szükség lenne.

Oh! ha illyen ditső példát, nem pedig ellenkezőt, néhanapján Hazánk Nádor Ispányai, Érsekei, Püspökei, Zászlós, és birtokos Urai, a' ditsöségben, és ösei tetteiben gyönyörködő Magyar nemzetnek nyújtottak volna —— mi gondatlan, és háláadatlan magzati eleinknek, mennyi jeles Emlékeket, – és annyi JELES PÉLDAKAT mutathatnánk tulajdon fajzataiknak!! a) Fen maradt volna még

---

a) Köteles hálaadásomat rútul megtagadnám ha Ő Herczegségének, Hazánk Primássának, nemzetünk valódi ditsöségét tárgyazó költséges szorgalmát, és felséges igyekezeteit elhalgatnám. Az ő bölts rendelésének tulajdoníthatjuk Bakats Tamás kápolnájának hazánk legnevezetesebb, a' XV. század elein készült épitményének fentartását, és a' mit közönségesen óhajtunk örökösödését is, melly részenkint elbontatván, ismét a' maga egész épségében és valóságában az új monostornak déli oldalában felállitatott. — Ő parantsolatjára a' várban felfedezett hajdani Érsekek', Püspökök', Prépostok', Kanonokok' kifaragott sir-köveik' töredékei ép voltok szerint öszve szerkeztetvén, templom alatt készült nagy sir-bolthan rendben elő állittattak. — Ő Harmadik Béla Király, és Jób Érsek úgy nevezett szép templomának, Barkótzi idejében széjjel

emlékezetemre azon I. Maria arany Koronája mellyet a' Váradi vár puszta kútjában több drágaságokkal ez előtt 80 esztendővel találtatottnak és azonnal Bétsbe küldettetnek olvastam, és kinek arany kar-kötőjét tsak ugyan nálam lenni vélem — fen maradott volna Botskai Istvánnak Brassó városától küldetett arany koronája a' Homonnai ház örököseinél, vagy talán még most is a' mit kívánnék, fen tartatik. — Fen maradott volna ez előtt 10. esztendővel Szekszárdi szőllők között felásott egy tetem koponyáját foglaló arany koszorú, melly Baján elolvasztatott, 's a' mint mondatik 8—10 nehezéket nyomott 's t. i.

A' fel fedezett Budai RPGISÉGNEK szárnyalló híre mennyire nevekedett, és valóságától távozott elő adásombol kifog tettzeni. Ki noha Tiszti visgálódásban részt nem vettem, mégis a' régiségek felfedezésében több esztendők olta gya-

---

hányatott márvány Romjait, — Konstantinápolyi Görög mozaik mesterséggel készült kő képeket — 60 esztendei omladékok közül kiválogattatta. — Régiségnek minden egyéb maradványait, a' hajdani kőfaragás mesterséges példányait, edényeket, mív-szereket, mellyek a' leebb ásatott vár piatz üregeiben találtattak szorgalmatosan öszve szedetni, fentartani, és a' mennyire használhatók leendenek az új épületekben illő helyre fordíttatni rendelé. Ha Báró Patatich mint Püspök Nagy Váradon — mint Érsek Kalocsán — ha Szili Püspök Szombath-helyen — ha Gróf Althán Váczon, ha Gróf Eszterházi Egerben, Püspök Nagy Ignátz Székes Fehérvárott még fen álló Régiségek iránt illyen hazafiúi érzéssel, — illyen kéméllléssel — lettek, és Püspöki székeikben még nem épen elenyészett Monostorok, Emlékek, Épületek maradványait a' veszedelemtől inkább mentették, hogy sem a' mesterséges képfaragásokkal, és jeles koporsó írásokkal jegyzett márványokat lap kövekre simítatván, oldal tartalékra, padolatokra nem fordítatták, vagy a' régiség minden ékeivel kéméletlen a' földben nem süllyesztették, a'vagy a' falakban nem rakatták volna. Oh Magyar! nem mondhatná akkor néked bizonnyára pirulás nélkül az idegen Gúnyolód, hogy vad, durva, tudatlan és a' szép mesterségekben járatlan valál!!!

korlott szorgalommal mindenekre figyelmemet kiterjesztettem.

Buda Vára szépítése Commissiojának már régi, és minekelőtte Gróf Sándor háza épült, javallata és szándéka volt a' Sz. Györgyi Piatznak alább szállitása: halasztatott ez szinte mult 1826. esztendőnek őszi holnapjáig, a' midőn a' Katonai fő kormányszék, Budán lévő foglyait illyen közhasznú foglalatosságra forditotta Kik a' fegyver háznál kezdvén, és már közel tzéllyokat érvén, béfejezték volna munkájokat, midőn e' f. esztendőnek Januarius 13. napján Sz. Sigmond Templomához eljutván talp falait is a' rendelt alapig felszagatták. Igy nyilt meg azon sirbolt, mellyben a' hirlett jeles Tetem találtatott. A' setét üregben lebotsájtkozott két munkások több elhányt tsontokat, de különössen egy hoszszan terült, már elavúlt, de tsillámló ruházattal boritott tetemet mellnek koponyája hasanlóképpen a' setétben tsillamló bokros fodrokkal koszoruzva volt, észre vettek. Azonnal mint a' fodros koponyát, mint pediglen a' letépett avúlt ruha szakadékokat, valamintis némelly sorvadt tsontokat, korhadt fa (vélni lehet koporsó) darabokat magokkal haza vittek: mind ezeket azonban a' vísgálat rendelése szerint visza hozván a' Város Tanátsának béadták. Volt szerentsém kezemben forgatnom mind a' koponyát és a' koszorúnak elavúlt arany tsüggőrojtait, mind pedig a' rúházat' lefosztásából visza adott szakadékokat.

A' kissebb koponya, és annak tsontforrása fehér személyt, és mivel a' hátulsó böltsesség fogak szinte kibujásban valának, 16. vagy 17. Esztendőst jelenteni láttatnak. — Hajának tövei, mellyek még a' koponyán maradtak, setét barnák valának, inkább az avúlt régiség, hogy sem természeti szőke vagy fekete szint nyilatkoztatván.

Mikép foglalták volt környül a' fejet ezen rojtok mivel már lefosztva voltak, képzelnem nem lehetett: vélném azomban, mivel nemzetünk szepei hajdan Konstantinápolyi Görög viselet modra alkalmaztatták magókat, hogy ezen két vagy három újnyi széles arany pártából lefüggő rojtok, és kötések homlókát, 's füleit takargatták. Ezen maga idejében ékes koszorú selyemre sodrott arany vastag 's vékonyabb sinórokbol pillangós gomkötő munkával, mesterséges virágok ábrázolására, készittetett. — Rúházatnak apró Szakadékiban vagy négy szegü és mint egy két hüvelynyi nagyságú, — vagy pedig fél hüvelnyi széles, és két hoszú öszve szövött ttszta, 's egészen arany fonalak találtattak; nyilván azt bizonyítván, hogy az aszonyi selyem öltözetben, arany virágok, vagy egyébb képzetek, és rajzolatok beszöve valának.

Ezekből a' környülállásokbol tehát, hogy a' tetem kopányája aszszonyi személyt jelent — hogy köntöse, és koszorúja egyébkint egészlévén tsak mostani alkalmatossággal róla szakasztatott, méltán következtethettyük és könnyen el hihettyük, hogy ezen most felfedezett tetem egy jeles, fiatal, és ezen Cseh Templomhoz néminémüképpen tartozó jeles Cseh személly légyen — és az emlitett okokra nézve ennek első felnyilásában az ollyant illető hajtüek — függők — karkötők — nyakkötők — pártöv — gyürők — olvasó — kereszt, mellette lehettek, és mind ezeket azonnal felkeresnie kelletett volna.

Már annak megfejtése előtt, lehessen é valamellyik, a' történeteinkből jeles Aszonyi személynek, és neveztessen KINEK? e' drágán felékesitett tetemet tulajdonitani, kivántam a' helyről, vagy is a' hires Sz. Sigmond Prépostságárol és Templomáról értekeznem.

Sigmond Német Tsászár, és egyszer'smind Magyar Országi Király a' mint Bohuslaw Balbin a) bizonyittyá, Attyának példája szerint nagy tisztelettel viseltetett Sz. Sigmondhoz. Az attya ezen fiának születését betegségitöl szabadúlását Sz. Sigmond Pártfogásának tulajdonitá: Eö pediglen sok veszedelmektöl lött megmentését nekie köszöné 's azért annak amint Bonfin b) elö adja, Budán a' Királyi vár elött lévö tér piatzon Templomot épitett, abban Prépostot, több egyházi személlyeket rendelt, kiknek tartásokra többi Jószágok között Eszéki mezö várost is Istvánfy tudósitása szerént c) ajándékozá. Éppen ott, a' hová Bonfin elö adása helyheztette, találtattak most is Sz. Sigmond Templomának talpfalai, és azok között a' sírbolt.

Mint hogy Budán Boldog Aszszony Templomában a' Német, Sz. Magdolnáéban a' Magyar Isteni szolgálat tartaték, méltán a' Császár maga Cseh Udvarnokinak számára Sz. Sigmond Templomában Cseh Isteni szolgálatott rendelt. — Azért azt nem tsak külsö Országi Csehek, hanem honnyi Tótok is együtt gyakorlották, Budának kölömben is Sz. Lörintz klastroma felé egyik külsö városában jobbára Tótok telepedvén, azon taj Tóth falunak hivattatott. A' Csehek szamára rendelt Isteni szolgálatot alkalmasint Cseh Országi Papok véghezvitték, mind Sigmond, mind utánna következett Magyar és egyszersmint Cseh Országi Királyok — Mátyás — Ulászló — II. Lajos idejekben, a' kik mellett a' Cseh Országi Cancellaria, és egyébb Cseh Udvarnokok, sött Udvari test örzö seregek is, nagy számmal Budán laktak. Innét véleményem szerént eredett, hogy VI. Károly Csá-

a) Epitome Rerum Bohemicarum Libro III. Cap. XXI.

b) Decadis III. Libro IV.

c) Nic. Istvánffy Historiar. sui Temporis Libro XIII.

szár Sz. Sigmond Prépostsága hivatalát viszaállitván, arra nem Magyar, hanem mind untalan Cseh Országi Papok rendeltettek.

Nem tsak felséges Épületjéröl, gazdag Prépostságárol, de történeti jeleségéröl is nevezetes előttünk Sz: Sigmond Temploma: itt hirdettni nyilván bátorkodott Abelárd Frantzia. — Viklef Angol után — Huss János Baráttya nyomdokain Prágai Jeronymos a' Predikálló székből elöszer a' Romai Annyaszentegyháztol leéndő elszakadás', és a' Vallásbéli Reformatio szükségét, egy századdal előbb, mintsem Luther Német Országban; de azonnal tömlötzbe vetetett, és tsak maga nemzetének alattomos segedelme által, kiszökhetett.— Itt temettetett el Mátyás Királynak első Hitvese Katalin Podiebrad Leánnya — ebben a' Templomban az Ország Nagyai szinte úgy, mint valaha Concordia Isten Aszszonynak szentelt Palotájában a' Romaiak, remitő veszedelmeikben öszve gyültenek, hogy a' köz jóról, bátorságról, és fenmaradásokról tanátskozzanak. — 1490. Esztendőben Mátyás Király halála után azért, hogy meg egyezhessenek abban, Hunyadi Jánost e? vagy II-dik Wlászlót inkább emelnék a' Thronusra, több gyülekezeteket itt tartának. — Itt és a' terebelyes Sz. György piatzán öszve sereglett népnek 1512 Esztendőben hirdetéki Kardinál Bakats Tamás Hazánknak később nagy veszedelmére változott Keresztes Hadat, és Székely Dósa Istvánnak mint Vezérnek kezében adá veres keresztel festett nagy fehér zászlójat Hazánknak, mellyet ő hitetlen Szentségtöréssel nem a' pogányok, hanem a' Keresztények, és önnön Hazafiak vérében feresztett.

Midőn a' többi Keresztény Egyhazák, jobbádon Török istálóknak fordittattak, Sz. Sigmon d Templomának Oltári szerentsésen megmaradta k és az Isteni szolgálat, hol egy hol más nyelven de

hol egyik, hol máslk kerestény Vallásbeli felekezet hatalmassabb volta szerént is, tartatott.— 1686 Esztendöben Buda Várának szerentsés visza vétele után, Gróf Kolonits Estergomi Érsek személlyesen ebben tartotta a' gyözedelmes Magyar és Segéd seregek diadalmas TEDEUM-ját. Még az Atyám oktatásának zsengéjében, e' Templomnak épen álló hátulsó részében, többször Oltári szolgálatot tett. — 1737. Esztendöben Bél Mátyás a) így ír róla: „Praepositura (a' Prepost háza) „adhuc in ruderibus est, sed etiam expectatione, ut „Caroli VI. providentia datis jam ei Praepositis „ad pristinam dignitatem reponatur:„ — Hogy ezt tsupán a' Prépost házának elpustitásáról lehet értenünk, 30 esztendövel késöbben élt Sz. Agoston szerzetbeli Xystus Schier b) világosabban elöadja: „superfuere ad aetatem nostram rudera „prioris aedificii (az az a' Prépostság döledéki) „Cum Aedicula S. Sigismundo dicata, (az az: a' „Templom Sanctuariumjának belsö része) dum annis praeteritis haec quoque jussu Augustissi„mae Dominae diruta sunt, jure omni ad novam Ecclesiam in Aula nova Regia exstructam trans„lato.

Már ez elött bébizonyitván, most talált sírboltnak valósággal a' Sz. Sigmond Templomában volt helyheztetését, józan következéssel azon benne lelt drága köntössel ékesített tetemet, ollyan személynek tulajdonitanunk kelletik, kinek ezen templomban volt temettetéséröl tagadhatatlan, és hiteles tanú vallásunk vagyon. Pessina c) ezt írja: „Anno 1464 Mense Februario Kunegundis Regi„na quam Hungari Catharinam dixere, Phtysi

a) Bel Math. Notitia Hung. Nov. Tom. III. in fol. Poson. 1737.
b) Buda Sacra, sub Priscis Regibus. Vien. 1774. in 4.
c) Mars Moravicus. Pragae. 1690. fol.

„consumpta inaede S. Sigismundi Budae honori-
„ficentissimae nec absque luctu Mathiae Regis se-
„pulta est".

Tarthatjuk e' tehát a' felfedezett drága tetemet valósággal Katalin Királyné tetemének? — Ezt bizonyítani azért, mivel Katalin ezen templomban temettetett nem lehet, mivel más gyenge idejü, és gazdag születésü aszszonyi személyek is ezen templomban kétségkívül temetkeztek. — Azért, hogy gazdag köntössel, és arany-rojtos pártával vala ékesítve? épen nem — mert nálunk Magyaroknál nem tsak Fejedelmek és Nagy Urak, de a' Nemesek, sőtt városi Polgárok, és Mesteremberek aszonyai még az én emlékezetemre is, arannyal bészövött köntösöket, keszkenőket, kötényeket, nevezetesen pedig arany-tsipkés főkötőket, a' leányok aranyos Pártákat, kar-kötőket viseltenek, és így sem felfedezett drága köntös, sem a' párta egyedül a' Királynéknak tulajdon lévén, a' tetemet azért Királyné tetemének tartani nem épen szükséges.

De valamint egy óldalról azt vitatni nehéz volna, hogy a' felfedezett drága tetem, más jeles fehérszeméllyé nem lehet, hanem épen tsak egyedül KATALINNAK tulajdoníthatik; úgy más részről az is bizonyos, hogy mivel lehetetlen egyetlen egy nyomós tagadó ellenvetést is elő hozni, melly által Katalin Királyné személyét a' felfedetett tetemtől megtagadni kellessen, — nem is egy vagy másik környülállás, hanem több okok és jelenségek úgymint:

1-ör Hogy a' koponya fiatal aszszonyságé.

2-or A' Történetek tsak Katalin Királynéról emlékeznek nem pedig más valamelly Jeles fiatal személyről ki Budán a' Csch templomban temettetett volna.

3-or A' hátulsó böltseség fogaknak sarjadéka a' telemnek korát 16—18 esztendők közé helyhezteti. Katalin már 13-ik esztendős korában mint Mátka küldetett Threntsénben Mátyás Király Jegyesséhez 1461. eszt. és 1464. eszt. száraz-korságban meghalálozott, az az életének 16-ik esztendejében.

4-er Katalin bár valóságos Királyné volt, de korona fejére nem illett, mert 1464. esztendőben még Fridrik Császárnál zálogban tartatván a' Magyar Sz. Korona, sem Mátyás sem Katalin avval meg nem koronáztattak.

5-ör Katalin Királynénak kissebb ditsőséggel, és fényességgel ékesített temető helyét mint egyébb Magyar Királynéknak sok okoknak lehet tulajdonitani, tudniillik: ő még gyermeki korban vesztvén életét semmi Királyné jussokat nem gyakorlott, — megkoronázva nem volt, — ámbátor nagy jegyhéli sommát igére vele Podiebrad, de által vételének a' Történet Iróknál, és oklevelekben semmi nyoma sintsen, hihetetlen is, mivel mostoha annya már 13-dik gyenge esztendejében jegyesséhez által küldötte, — és így ő, úgymint a' többi Királynék lelkének idvességéért a' Templomoknak, vagy Egyházi személyeknek, sem gazdag sem koronázott Királyné lévén, akár pénz, akár jószágbéli adakozásokat nem is tehetett. — Halála után pedig, bár sok foglalatossági Mátyás Királynak engedték volna is, hogy valaha fogságában vídámító alakjának emlékezetét Királyi adakozásával felderítse és fényesítse, attól több rendbéli tekintetek viszsza húzták, — ő második házasságra lépett fenhéjázó, még saját jobbágyait is gyakor megvető, Nápolyi Király leányával; kedvezés Katalin emlékezetének, megbántása lett volna az élő Beátrix fellengségének; hozzá járúlt az is, hogy Podiebrad György a' Hussitákkal tartván Mátyás

Király mint Római szék hív védlője annak nem tsak ellensége lőn, de vele hadakozott is, és így az eretnek leányának, ki talán maga is abban neveltetett, halotti és egyházi tiszteleteket nem is tehetett.

'Ezek a' jelenségek öszveséggel tsak magához Katalin Királynéhoz, és Podiebrad György leányához, nem pedig akarki más személyéhez illenek, és alkalmaztathatók, azért legjózanabb ítélettel azon állítást, hogy a' felfedezett tetem KATALIN Királyné személlyéé legyen, helyben hagyni, és elfogadni lehet; valamint is reményleni, hogy a' többször előadott jelenségekből mind magának a' sír-boltnak, mind pedig abban már találtattaknak, vagy ezután találandóknak bővebb vi'sgálása által. Kunegunda Podiebrad György leánya, és Mátyás Király első Hitvese tetemének' bébizonyítására több és bizonyosabb jelek kinyomoztathatnak.

J**.

5.

Szózat Napnyúgotról.

Barátnémhoz írtt Levelem Nemünk' ügyében a).

Kedves Barátném!

Nemünk' ügyében irtt mind első, b) mind második c) leveledet édes elragadtatással olvas-

---

a) Jó humorral készült Darabok, lehetetlen, hogy egy vagy más oldalról érdeklők ne légyenek. Tsekély tárgyak is vehetnek tudós szint magokra, 's a' legkomolyabbak is lehetnek nevetségesek. A' munka más az olvasó — és más az értelmes olvasó kezében. Az okos, eltalálván a' szempontot, mosolyogja a' bohót. Σ. *Γ*.

b) Tud. Gyüjt. 1825. Köt. XI. l. 62 —

c) Tud. Gyüjt. 1826. Köt. IX. l. 73 —

tam. Mindegyik illő hozzád, illő nemünkhöz. Nem irígylem Gonzaga Lucretiát, ama' tudós és szép tollú asszonyt, az Olaszoknak, kinek leveleit annyira betsülték, hogy még a' legalább való tselédjéhez irottakat is öszve szedték, 's Venetiában (1552) kiadták. Nem irígylem Rabutin Máriát, a' Sevignéi Henrich Marquis feleségét, a' Frantziáknak, kinek gyönyörü levelei, mellyek a' magok nemekben pár nélkül való remekek, Párisban (1738) Perrin által pompás és a' legjobb kiadásban jelentek meg. Nem irígylem a' többi levelező tudós asszonyokat is a' Külföldnek, kik szebbnél szebb leveleikkel mind a' Litteraturát gazdagíták, mind magokat halhatatlaníták. A' tiéid is igen szépek- gyönyörük- tudományosok.

Büszkélkedhetik benned szép nemünk: büszkélkedhetik a' Magyar nemzet. Nem üstökös tsillag vagy te a' tudós világban, mint a' Privilegium akarja; a) hanem, a' felvett hasonlítás szerint Venusnál is szebb fénnyel ragyogó planeta. Ha Venus, Vesta, Juno, Pallas, Ceres, kik semmit sem irtak, a' Napországában ott lehetnek; miért nem te a' tudós világéban? te! ki a' gyertyát véka alá nem rejted, hanem közjóra világoltatod; te! ki Nemünk felett tündökölsz, 's a' Magyar eget hajnali tsillagként diszesíted.

Szép dolog a' vastag göz-körből szinte a' legvéknyabb aetherekig felemelkedni, 's onnan alá világolva, a' kilövellett sugárokkal, setét homályt oszlatni! szép dolog a' fényt, bár költsönözöttet is, használni tudni: 's a' gátló fellegeken áttörve, a' túl-világra szivárványt deriteni. b) Katzagom azo-

a) Tud. Gyüjt. 1826. Köt. II. I. 124 —

b) Szivárványt ugyan rendesen tsak a' nap formál; de Augustus 14-dikén 1826. Rigában Hold-szivárvány is látszatott. Lásd. Haz. Külf. Tud. 1826. Haszn. Mul. 20.

kat, kik benned fogyatkózást keresnek, 's azt is annak nézik a' mi nem az. Napbeli fogyatkozáskor sem a' nap szenved; tsak a' beárnyékolt néző nem láthatja egész pompájában a' ditső fény-kört. A' ki pedig puszta szemekkel is mérészli annak motskait kurkászni; vigyázzon, ne hogy utóbb is maga vakuljon meg.

Értesz — kedves Barátném! tudom te engemet jól értesz; és talán azok is értenek, kik irígyelvén fényünket, tsak úgy engednének minket pislákolni, mint a' konyhára kárhoztatott métset. Katzagd ki az illyeket, 's küld a' szolgállók közé. Igaz ügyedben ne félj, bár mit mondjon is a' világ. Bátran — bátran vívd ki magadat: van erőd — van segéd-erőd. Tárogatók' harsogásai között már is megjelenének melletted a' csata-piatzon (hol talán nem vér, tsak tenta folyand) ama' két Gránátos Bajnokok, kik (a' mint Tud. Gyüjt. 1826. Köt. VIII. l. 75. magok mondják) nemünk' jussait nyilt sorompók között *életre 's halálra* fogják védelmezni. No! lesz is élet — lesz halál; Literátori élet — literátori halál — végre Élet és Literatura a).

Mindennek tetszeni lehetetlen: akarni együgyüség. Volt van 's lesz is mindég ellenkedő. Nemünkhöz — különösen hozzád igazságtalan a' világ. De te bátran elmondhatod *Desmarets* Franczia Költővel:

---

a) A' tudós Bajnokok nemünket *Nő-nemnek* mondják: holott a' *Nő*, melly annyi mint feleség, nem a' férjfinak, hanem a' férjnek felel meg. *Nőtelen*, kinek felesége nints. *Nős*, kinek van; ha pedig az illyen parázna — *nősparázna*. Szivonyanő vagy Szivonyáné, Szivonyának a' felesége. A' *Nőnem* ollyan, mintha a' férjfi nemet *férj-nemnek* neveznők.

Car le siecle envieux juge sens équité,
Mais j'en apelle à toi, juste Posterité a) az az:
Az irígy század nem itél egyenességgel, azért rád appellálok igazságos jövendő. Nyujtson vigasztalást Ovid e' versében:

Pascitur in vivis livor, post fata quiescit:
Tunc suus ex merito quemque tuetur honor.
Terjed ez élet alatt az irígység, nyugszik azon túl:
'S érdemeként akkor nyer kiki tiszteletet.

Mi korán születtünk: ez a' század nem a' mi századunk. Mar Schurmann Anna Mária szépen megfejtette azon kérdést: kell e az aszszonyoknak tanúlni? Fonte Moderata pedig (igaz neve Modesta Pozzo) egy híres Venetiai aszszony (a' XVI-dik Században) De meriti delle Donne címü munkájában tudósan megmutatta, hogy a' férjfiaknál az aszszonyok érdemre és okosságra nézve nem alább valóbbak. Sőt Marinella Lucretia, ugyan tsak Venetiai aszszony (XVIII. Sz.) több munkáji közül, egyikben elmésen előadja az aszonyoknak a' férjfiak felett való elsőségöket. Nem is vagyunk mi alábbvalók a' férjfiaknál: sőt Ádám földből — Éva pedig Ádám' oldalából — és így jobb masszából lévén alkotva, eredetkori származásunk is nemesebb mint az övék. Hogy a' tudományokra is szint olly' alkalmatosok vagyunk mint ők, példa lehet, a' többek közt, Athenais (későbbi neve

a) Én ugyan francziául igen annyit tudok, mint te deákúl; de hadd olvasson a' Publikum tőlem is idegen verset. Talán ez is ide illik úgymint a' Nocte pluit tota — vagy az ökör a' szemre. A' tudós hang ezt megkívánja: és némellyek, az illyen Excerptákból, nagy olvasotságot következtetnek. Tudományból vagy sok jó, vagy semmi, mert a' mint Pope mondja: A' little learning is a' dan'grous thing: A' kevés tudomány veszedelmes dolog.

Eudoxia

Eudoxia kit az attya Leontius Philosophus, minekutánna a' szép tudományokra megtanitott, az örökségből ki tagadott azon az okon, mert a' jó neveltetés és a' tudomány elég gazdagság. Szerentsés is lett; mert utóbb Theodosius Császár vette feleségül. Példa lehet Aspasia (Miletusi Görög aszszony) ki az eloquentiában és statisticában olly hatalmas volt, hogy Socrates mind a' kettőt ő tőle tanulta. Pericles pedig, szép tudományáért annyira bele szeretett, hogy feleségétől el válván ötet vette el. Példa lehet Habert Su'sánna (XVII. Sz.) ki a' tudományokban egész csudának tartatott: a' Zsidó, Görög, Deák, Olasz és Spanyol nyelveket értette; a' Philosophiában és Theologiában igen gyakorlott volt. Példa lehet Bernard Katalin Franczia tudós aszszony (XVII. Sz.) Páduában a' Ricovrati Academiának tagja, ki szép munkáival az Academie Francoiseban sokszor jutalmat nyert: — de hagyjuk el a' holtakat, mikor te magadis élő példa vagy. Igazán hideglelés borzogatta tehát Báró Kniggét így ir a). „Meg kell vallanom, hogy engemet min„denkor egy hideglelés forma borzodozás bánt, „valamikor a' társaságban egy ollyan Dáma mel„lé esem, melly tudósnak tartja magát. Vajha jól „meggondolnák a' fejér népek, mennyivel na„gyobb kedvességet találnak azok, a' kik mago„kat természeti köteleségeikhez tartják 's azoknak „hív tellyesitésében keresik ditsőségeket! mit hasz„nál nekik, ha a' férjfiakkal ollyan dolgokban „akarnak egy pályát futni, mellyekben soha vala„mi nagyra nem mehetnek, minthogy többnyire „azon első esméretek nélkül szökölködnek, mellye-

a) Az emberekkel való társalkodásról irt remek munkájában Magyarra forditotta Kis János. Győr. 1798. Köt. II. l. 113.

„ket a' ferjfi gyermekek már gyenge korokban „meg szoktak tanúlni? vagynak ollyan Dámák, a' kik „nemeket ékesítő minden tulajdonságok 's virtusok „mellet, széles tudományjok 's mély eszek által „sok tudósokat megszégyenítenek. De óh melly „igen kitsiny az illyeteneknek száma! 's valyon „nem kötelesség-e a' középszerű aszszonyi elmé- „ket arra intenünk, hogy a' magok 's mások bol- „dogságának kárával ollyan magasságra, a' mellyet „kevesen érhetnek el, ne igyekezzenek? én is „helyben hagyom azt, hogy a' fejér nép a' beszél- „getésben 's az írásnak néki szükséges módjaiban „jó könyvek' olvasása által magát tökélletesíteni „igyekezzék, 's azon legyen, hogy birjon némelly „tudománybeli esméretekkel; de ne üzzön mester- „séget a' tudományokból, 's ne szalangáljon ide „'s tova azoknak külömbkülömbféle részeiben" a). — Mit szóllasz mind ezekre? Én a' tudós Bárót tsak a' példákra útasitom; mert elegen voltak 's vagynak nagy tapasztalású és szép tudományú aszszonyok. Honni nemünkből is számosan válnának pedig, ha előttünk a' tudományos pálya felnyittatnék, 's e' végett czéleránYos Intézetek tétetnének.

Más nemzeteknél még közönséges tanitói székeket is foglaltak el aszszonyok, kik foganattal tanitották a' férjfiakat. Arete, az ifjabb Aristippus Philosophusnak annya, a' ki ezen ő fiját a' philosophiára maga tanította, a' honnan ötet Metrodidactosnak nevezték, Athenében 25. esztendeig tanított; és a' Socrates' életéről, a' gyermekek' neveléséről, az aszszonyok' boldogtalanságokról könyveket is írt. Hypatia, Theon philosophusnak és Mathematicusnak leánya (VI.

a) Épen ide vág a' Mennyből jött kirekesztő Privilegium' valóságos értelme is. De, magunk közt legyen mondva, nem tudom a' Privilégium' iróját kárhoztassam-e — vagy azt, a' ki azt kivánta? A' Privilegium igen jó annak a' mi.

Sz.) a' philosophiában, Astronomiában és más Mathesisre tartozó tudományokban, mellyekben az attya volt tanítója, annyira ment, hogy a' maga idejebeli Tudósok között legelsőnek tartatott, és az Alexandriai oskolának, mellyben ő előtte olly sok tudós emberek vóltak, igazgatójává lett. A' tanítványi közt nevezetes Synesius Cyrenei Püspök, a' ki ötet maga annyának, nénjének, a' philosophiában tanítójának, és jóltévőjének nevezi; és hozzá sok levelet írt, 's a' maga munkáit az ő ítélettétele alá botsátotta. Agnesi (Maria Gaetana), tudós Olasz aszszony, már 9. esztendős korában deákúl perorált, 11. esztendős korában pedig Görögül beszéllett, és 1750-ben Bononiában Professorrá lett. Göttingai Professor Schlötzer Úr' 20. esztendős leánya, az oda való Academiának 1787-ben tartatott 50. esztendő Jubileuma alkalmával, néhány Fejedelmek' jelenlétekben, a' böltsesség' grádusáért disputálván a' Doctori grádust el is nyerte, 's azután letzkéket is adott a' világi böltsesség' tudományában, és a' Jénai tudós Társaságnak tagjai közé is bészámláltatott. Gozzadina Baptista, egy tudós Bononiai Szüz, a' deák nyelvben és jusban igen jártas volt, és 1535-dik esztendőben a' Jusban Doctor grádust, azután pedig Cathedrát nyert, 's tanítói hivatalát nagy dítsérettel folytatta: írt is a' jusra sok munkákat. Szinte illyen híres Törvény-tudó Olasz aszszony volt Amoretti (Maria Pellegrina, XVIII. Sz.) kinek jeles munkája: De jure Dotium apud Romanos. Bassi (Laura Maria Catharina, XVIII. Sz.) előbb az Experimentalis physicában, utóbb pedig a' philosophiában Professor és sok tudós Társaságok' tagja volt: a' férje Veratti Orvosi tudományt tanított. Borromeo Grófné, (Clelia, a' Grillo familiából, XVIII. Sz.) igen tudós aszszony, a' maga házában egy Experimentalis phy-

sica Académiát állított fel. Erxleben Dorotty a 1756-diki Junius 12-dikén a' Medicinában Doctor grádust nyert, és azután is a' praxist igen szerentsésen gyakorolta. Lenclos Anna Párisi igen tudós aszszonynak a' házában, az Udvarból és a' Városból, a' legtudósabb, legfőbb, legméltóságosabb, legelmésebb személyek együvé gyültek: Scarron a' maga Románaiban, St. Evremont a' Poësisben, Moliere a' Comoediákban, Fontenelle a' Dialogusokban az ő tanátsával élt. Meghalt 1705-ben.

Mit akarnak tehát még is a' férjfiak? Ne — édes Lelkem! a) ne hagyjuk magunkat. Ész dolgában az okosabbnál az erő. Azomban igen helyesen tevéd, második leveledben (80. l.) az Ádám Éva historiájából azt a' kérdést, hogy az-e az erösebb, a' ki leszakasztja a' gyümöltsöt, vagy a' ki tsak helyébe várja? mert a' gyümölts, ha tsak igen el nem érett vagy romlott, külső erő nélkül soha le nem szakad, és senkinek is helyébe nem gördül: sőt ha leesik is, akkor sem esik meszsze a' fájától, — non procul a proprio stipite Poma cadunt. Azokat a' férjfiakat pedig, kik a' gyümölts' leszakasztásából, nem tsak erőt, mint te, hanem bünt is következtetnek, útasítsuk azon jeles Colloquiumnak megolvasására, mellyet Nogarola Isota, egy a'

a) Tsak az okosabbakat szoktam én szép lelki tulajdonságaikért Lelkemnek nevezni. A' férjem is ezért mondja nékem Lelkem! szerelmemért pedig Szivem! jóságomért Angyalom! gazdagságomért Kintsem! fiatalkoromért Fijam! szépségemért Rózsám!! Az Angol Királyi házból való Gordon Katalint is a' férje, az ő bőrének különös fejérségéért, fehér Rózsának szokta nevezni. Az én szépségem természeti: annál fogva tartós. En nem teszek úgy, mint Poppaea, a' Néro második felesége, kimindennap szamár tejben mosdott, tsak hogy szépségét megtarthassa. Úgy sem járok pedig mint Acco aszszony, ki vén korában azért bolondúlt meg, hogy a' tükör ötet rútnak mutatta.

nyelvekben, philosophiában és Theologiában igen jártas leány (XV. Sz.), Foscaro ellen, ki Ádámot menti, írt: ebből megláthatják, hogy Ádám vétkezett-e inkább vagy Éva? ő legalább Ádámot vétkesebbnek tartja a), és nem is ok nélkül. Valamint a' lelki — úgy a' testi erő is gyakorlás által fejtődik ki: toll-fosztás mellett Herkules is elgyengülne. Az erőnek gyakorlás kell; e' nélkül, a' mi van, az is elvész: vagy a' mint Gellert mondja:

Wer Kräfte hat, wird durch Gebrauch
Von Gott noch mehr bekommen;
Wer aber nicht hat, dem wird auch
Das, was er hat, genommen.

Nemünk, gyengének kiáltott állapotjában is, mutathat a' férjfiakkal, valamint lelki — úgy testi erőre 's vitézi bátorságra nézve is megmérkőzhető aszszonyokat. Maupain, az a' híres Franczia éneklő aszszony, a' legizmosabb férjfit is, ha ötet megboszszantotta, jól megpáltzázta: duellumban három személyt meg is ölt. Berners Juliánna (az Anglusoknál a' XIV. Sz. legelső író az aszszonyok között) a' vadászatott igen szerette 's ügyesen értette: írt is róla egy munkát, melly Angliában a' vadászatról legelső. Clelia, nevezetes Római ifjúaszszony, a' kit Porsennának, midőn ő Róma városát megszállotta, a' táborba kezesnek küldöttek, éjjel az őrzők közül elszökött, lóra ült, 's azon a' Tiberis vizén Rómába által úszott. Ginga, Angolai Királyné (Afrikában) hogy az attyának, kit a' Portugallusok megöltek, halálát meg-

a) Nogarda különösen az ékesen szóllásban birt nagy tehetséggel, mellyet tanitott is. V. Miklós és II. Pius előtt gyakran perorált. Cardinalis Bessarion Veronába útazott az ő halgatására. Két testvérei is Genevieva és Laura nagy tudománnyal birtak.

boszúlja, azoknak tartományaikat tűzzel vassal pusztította, és semmi rendű 's idejű embernek nem kedvezett: ember-húst evett, férjfi ruhát viselt, mindenütt 600. Négerek vagy fekete emberek kisérték, kik közül 300. férjfiak aszszony öltözetben, 300. aszszonyok pedig férjfi öltözetben jártak. Hachette Johanna, vitéz Franczia aszszony, Beauvaisban, más aszszony társainak vezérekké lévén 1472-ben a' Burgundusokat, kik a' várost ostromolták elkergette Melly vitéz tettéért maradékai minden adó fizetés alól felszabadíttattak: és Beauvaisban Julius' 10-dik napján minden esztendőben processiót tartanak ezen történetnek emlékezetére, a' mellyen az aszszonyok szoktak elől menni. Telesilia, híres poëta és vitéz aszszony, midőn a' Lacedaemoni Király Cleomenes Argost megszállotta, ő minden aszszonyokat felfegyverkeztetett a' város' oltalmára, mellyet az ellenség észrevévén, a' város alól azonnal elment: Hazája a' piatz közepén az ő tisztességére egy pompás oszlopot emeltetett. Cameron Johanna, egy Scotiai nemes embernek leánya, az ifjú Praetendens' seregénél, Obristerré lett. Híres vitéz aszszony volt Hessencassel (Amalia Elisabetha de Hanan) és még több számtalanok is. El nem halgathatom még Theodorát, Theophilus Császár' özvegyét, ki midőn neveletlen fija helyett a' napkeleti Birodalmat igazgatná, az ellene ok nélkül hadat inditó Bogorisnak a' Bolgárok' Királyának (843) nagy bátorsággal ekképen izent: „Theo„dorát Bogoris a' maga serege előtt fogja látni, „hogy ötet megbüntesse azért, mert ő olly gyalá„zatosan üt egy ollyan Birodalomra, mellynek „Monarchája gyermek, igazgatója pedig aszszony, „Theodora bizik az isteni segedelemben. De akár„mint végeződjön a' dolog: Bogoris minden mó„don veszt. Ha Theodora nyer; Bogoris nem di-

„tsekedhetik, hogy egy aszszonyt győzött meg: „ha pedig Bogoris meggyőzettetik; mindenkor „rajta marad az a' gyalázat, hogy ő rajta egy asz-„szony-vett hatalmat" a). Ímé tehát az erő a' vitézség nints a' férjfi nemhez köttetve. Voltak vagynak 's lesznek is nemünkből vitéz Amazonok, kiknek oldalaikra oda illik a' fegyver. Semiramis' b) idejétől fogva, a' mi időnkig, hány aszszony-kézben volt egész Országok' kormánya! c) 's az illyen Fejedelem-aszszonyoknak ditsőséges uralkodásokból nem tetszik-e meg, hogy nemünk nem épen tsak a' konyha és háznép' igazgatására

---

a) És igazsága vagyon Theodorának: a' honnan Bogoris is viszsza tért, 's épen ez által nyert. Jól mondja azt Ovid: Cede repugnanti, cedendo victor abibis. Jobb is a' férjfiaknak elhalgatni, mint vélünk háborúskodni: különben is, a' mint Szirmay (Hung in Parabolis Budae 1807. p. 151.) megjegyzi, Nulla victoria ex femina. Azomban a' te szép okos fiatal Prokátorod' mondása szerint (Tud. Gy. 1826. K. IX. l. 87) „a' háború sok alkalmatlansággal „jár, és sokszor az is szenved miatta, a' ki nem vétkes, „'s az okosabb félnek úgy is illendő engedni" Azt pedig épen magad mondod (Tud. Gy. 1823. K. VIII. l. 83), hogy a' gorombáskodás egy aszszonyhoz semmi tekintetben nem illik. Melly mondásod tökéletesen megtzáfolja Juvenalisnak ezen vádját (Sat. 3.)

— — Continuo sic collige, quod vindicta
Nemo magis gaudet, quam femina.

b) Semiramis (Ninus' felesége) legelsőben uralkodott egész népeken, és tartományokon az aszszonyi nem közül. Lásd. Budai Köz. Hist. 1811. l. 53.

c) Hol van szebb 's nagyobb rend mint a' Méhek között? Itt pedig az egész társaságnak feje az Anya-méh a' Királyné. A' himek tsak herék. Férjfiak! mit szóltok erre? itéljétek meg magatok jól okoskodik-e Haug (filigrain-Arbeit. Pest 1818. I. Th. 19. S.) ezen Epigrammában:

Wie vermag sichs zu begeben,
Dass sich zwischen Bienen nie
Hass und Zwistigkeit erheben? —
Keine Weiber haben sie.

vagyon rendeltetve? bujjon el Acidalius a) bujjanak el a' véle egy húron pendülő férjfiak: mi is emberek vagyunk, 's a' ditsőség útja mi előttünk sints' elzárva. Vajha alkalmatos Intézeteink volnának! de, fájdalom, nemünk igen szenvedőleg vagyon.

Fájdalom veled együtt én is, hogy, édes Hazánkban rajzolást tanító oskolánk nem lévén, nemünk a' szép mesterségeknek ezen ágában bé nem avattathatik. Helyesen mondod (Tud. Gy. 1825. Köt. XI. l. 71.) „hogy ha majd illyen intézettel ditsekedhetünk, akkor Schurmann Anna tálentumával bíró leányokat mi is fogunk mutathatni, és akkor nemzeti historiánkat tárgyazó képeink bőséggel fognak leányaink által készítve a' nemzet előtt megjelenni; óh mert akkor nemzetünk' Nagygyainak képeire leányaink'! etsetjét önnön charakterünk' esmérése fogja vezetni!" Úgy vagyon: akkor leányaink nem a' magok' — hanem tájak' 's más képek' festegetéseivel foglalatoskodván, 's a' lehetségig tökélletesülvén, nagy hírt nevet fognak magoknak szerezni. Lám! a' külföldön Ruyseh Rachel (XVII. Sz.) az Amstérdámi festő Academiának tagjává leve: munkáit tsak a' nagy urak

---

a) Acidalius (XVI. Sz.) illy czímű munkát írt: Mulieres non esse homines. Voltak mindég nemünknek illy ellenségei. Seb. Schefferus írt: De septem mulierum proprietatibus, és De novem mulierum pellibus. Zeno futott az aszszonyok elől, 's philosophiájába is belé szövé az aszszonyok' megvetését. Egy Tudós a' számokból okoskodott. A' számok, úgymond, repraesentálják a' férjfiakat; a' Zerus = o, az aszszonyokat, melly mindegygyiknek utánna illik, elől pedig nem állhat. Miért hivják, úgymond, a' Zerust Nullának a' Syntaxis ellen, holott adjectivum sine substantivo ponitur in neutro genere — 's így kellene Nullum? — Azért, úgymond, mert nulla quantitas est intus. — Nevesd az illyen tréfaságokat: gyűlöletes az aszszony-gyűlölő. Mit szóllasz az 1821-dik esztendei Szép Lit. Ajándék' 36-dik lapján közlött danára? Nem jut-e eszedbe ama' vers:

Rusticus est vere qui turpia de muliere Dicit.

házaikban lehet találni; minthogy azok olly drágák, hogy tsak egyért is 1000 forintot megszoktak adni. Angnosciola, egy Portrait festő híres aszszony (Cremonából XVII. Sz.) ki a' Spanyol udvar' számára sok szép munkákat készitett, midőn már vén korában megvakúlt, az őtet meglátogató Vandicknak a' festésben olly útasítást adott, hogy azután Vandick így ditsekedne: „Egy „vak több világosságot adott nekem, mint minden „tanitóim"? Carriera Rosalba (Venetiai híres képíró aszszony XVIII. Sz.) nagy tehetségeiért a' Római Bonóniai és Párisi Academiának tagjává lett, és az ő szép munkáival a' Dresdai Gallerieben egy egész szoba tele vagyon. Chemin Katalin (a' híres Girardon' felesége XVII. Sz.) a' virágokat olly igen szépen tudta festeni, hogy ezért az Academie de Peinturenak tagjává lett Párisban; néki a' St. Landri' templomában emlékoszlop is emeltetett. Illyenek a' XVII. és XVIII-ik századból Ajrola (Angol. Veron.), Bergalli Luisa, Bernasconi Laura, Bianchi Lucretia, Casalini Lucia, Cheron Er'sébeth Sófia (az Academie de Peinturenak és Páduában a' Ricovrati Academiának is tagja), Grafin Maria Sybilla, Herault Magdolna, Rosa Anna (kinek remek munkája a' Picta de Turchini nevü Templomban vagyon), Timarete — és még több más híres festő aszszonyok. Vajha a' mi leányaink is ezeknek ditső nyomdokit követhetnék! 's ők is, mint mi, az illuminálaskor illuminálódhatnának! ők talán nem kötnék úgy meg magokat, mint Marcia, Rómában a' tudós Varronak tudós és mind a' festéshez mind a' metszéshez igen jól értő leánya, ki olly szemérmes Szüz volt, hogy soha egy férjfinak is képét ki nem festette tsak azért, mert azt a'

részt, mellyet a' természet elakart fedezni, szégyenlette babrálni a).

Helyesen mondod második leveledben (92. l.) „hogy ha az aszszonyoknak a' babonás illendöség nem tiltaná a' férjfiakat nevelö Intézetek boldogításában részesülni, akkor reménylem több tudományok egészen új szint vennének magokra, kivált a' Psychologiára, Poësisre és a' természet tudományra ollyan világosság jelenne meg, mint Kopernikus és Newton által az ég systémájára nézve". — Igazságod van: söt én azt mondom, hogy ekkor mind a' Kopernikus mind a' Newton systemája nyerne; mert már 1680-ban Dumee Johanna, Párisi tudós aszszony, a' Kopernikus systemájára, negyedrétben, illy czímü derék munkát adott ki: Entretiens de Copernic touchant la mobilite de la terre. Cunitzin Mária pedig, egy Sileziai Orvosnak az Astrologiában igen jártas leánya 1650-ben „Urania propitia" nevü munkáját nyomtatatta ki Oelsben a' férjének elöljáró beszédével. Úgy szintén Breteuil Aemilia (Gabriele), Marquis de Chatelet Laumont Franczia Királyi General Lieutenantnak tudós felesége, sok szép munkákat irt: nevezetes az Institution de Physique. Mairan ugyan ellene írt, de ennek ö megfelelt Reponse aux lettres de Mr. de Mairan sur les forces vives nevü munkájában, mellyet a' professor Gottsched' felesége fordított németre. Egy munkát küldött ö az Academie des Sciencshez, a' tüznek természe-

a) **Mennyire** ellenkezik ezen szemérmességgel ama' pajzán czélzás, melly szerint a' 81-dik lapon (Tud. Gy. 1826. Köt. IX.) a' Mózses I. Könyve XVII. Része 10. 's több versei emlitettnek! O tempora! o mores!

téről és terjedéséről, mellyet a' jutalmat nyert munkák közé nyomtattak ezen titulus alatt: Dissertation sur la nature et propagation du Feu. Newtonnak Principia philosophiae naturalis nevü munkáját Francziára fordította, mellynek harmadik Tómusa mellé egy commentariust akart ragasztani, de meghalt 1749-ben — Imé! a' külföld' aszszonyai nem tsak úgy repkednek a' tudományos világban mint a' Lessing' Strutz madara, melly tsattogott ugyan szárnyaival, repült is, de lába a' földet el nem hagyta; hanem sasi szárnyakkal szinte a' tsillagokig felemelkednek a). Honni nemünknek nints mestere — nints útmutatója: egyikünk sem merészel pedig maga magának illy magas útra szárnyakat tüzögetni, ne hogy a' magasról Icarusként alá zuhanjon. Helyesen mondja Hazánknak egy Tudóssa: „Ha, úgymond, az „aszszonyi nyelvek olly örömest pörögnek, miért „nem szoktatjuk öket arra, hogy okosan pörög„jenek? Ha a' napban találtató foltokról tudnának „beszélni: akkor talám nem emlegetnék minduntalan az ő szomszédjaik hibájit. Ha az égi testek„nek egymás eránt való állásokról 's járásokról „tudományjok volna: nem hallanánk töllök má„soknak szerelme vagy házasodása felöl annyi „balra magyarázásokat. Egyszóval: ha a' szép mes„terségek és tudományok elméjeknek fontosabb „tárgyakat adnának; nem lenne ez sokszor kénte„len költeményeket kigondolni" b).

---

a) Igazán mondja tehát Ovid (Libr. 15. Metamorph.)
Nos quoque pars mundi, quoniam non corpore solum,
Verum etiam Volucres anima sumus.

b) Felső M. Or. Minerva 1826. Negyed II. l. 759. Melly helyen azt vittatja a' tudós Iró, hogy a' fő rendü aszszonyoknak szükséges a' tudományokat tanúlni. De miért nem az ollyanoknak is mint én vagy TE?

Ugyan tsak második leveledben (76. l.) azt lobhantod a' Férjfiak' szemérehogy a' jó aszszony, jó feleség és jó anya foglalatosságainak megtanúlása végett még nemünk' számára egy mákszemnyi Intézetről sem gondoskodtak. — Az igaz: felnőnek 's férjhez mennek leányaink a' nélkül, hogy a' feleség az Anya tisztiről tudományos oktatást vehettek volna. De talán leányoknak nem is lenne tanátsos az illy Intézet (kivált férjfi oktatók alatt;)a' férjhez menetel után pedig férje nehezen eresztené oskolába a' menyetskét. Ne bízzuk tehát ezt a' férjfiak' gondoskodásokra; hanem mi magunk mutassunk jó példát, vagy, ha szükséges az Intézet, magunk tegyük ezt. Már Spanyol Országban jó ideje, hogy felállott egy aszszonyi társaság, mellynek czélja az, mint lehessen legjobb eszközöket találni, mellyek a' virtusnak 's szorgalmatosságnak előmozdítására szolgálhatnak. A' fő Minister Florida Blanka, levél által jelentette ennek a' Társaságnak, hogy fő gondja légyen a' gyermekek' jól neveltetésekre; az erköltsnek mind írások, mind példák által való jobbítására: az ifjaknak a' munkának szeretetére, a' hasztalan időtöltésnek, tékozlásnak 's vétkeknek megutálásokra való felindításokra. Ennek a' Társaságnak Prézes aszszonyává Benaventa Grófnét Ossunai Herczegnét, Montióí Grófnét pedig Secretariájává maga a' Király választotta. Ennek az aszszonyi társaságnak legelső közönséges gyülése 1787-dik Esz. 5-dik napján tartatott a) — Scotiának Glasgow városában (1796.) Anderson által fundáltt Dáma Intézetben alkalmatosság adatik az aszszonyi nemnek, mind azon tudományok' megtanúlására, mellyeknek életé' jövendő helyheztetés-

a) Lásd Mindenes Gyüjt. Komárom 1798. Negy. 1. l. 251

seiben hasznát veheti a) — Moszkvában II-dik. Katalin Császárné 1803-ban felállította az úgy nevezett Katalin nevelő Intézetet, mellyben 242. szegény nemesek és Tisztviselőknek leánykái neveltetnek: a' hit dolgaiban, Orosz, Német és Franczia nyelvben, történetekben, föld leírásában, számvetésben Fizikában, természethistoriájában és egyéb tudományokban oktattatnak; ezenfelyül ékesen írni, rajzolni, muzsikálni énekelni és tántzolni taníttatnak. Ehez tsak nem mindenben hasonló a' Sándor Császár Intézete (1805-ben állittatott fel) mellyben 119. közép rangú Szülék' leányai neveltetnek: és azon tárgyakra tanittatnak, kivévén némellyeket, mellyekre a' Katalin Intézetben lévő Kisaszszonyok. Sándor ezen Intézetnek 400,000. Rubelt ajándékozott. Mindegyik Intézetben ügyes Tanítónék vagynak b) Franczia Országban Maintenon (Francisca d' Aubigne Marquise) egy 50. Apáczáknak való Conventet építtetett (1686.) kiknek dolgok 300. Nemes leányokat ingyen nevelni és tanitani: a' Király ezt a' házat 40,000. tallér esztendei jövedelemmel ajándékozá meg. Bonneau Mária pedig, Franczia aszszony, Miramion' felesége, több hasznos aszszonyi Intézetei között (millyenek a' du Refuge, Ste Pelagie nevü házak építtetett (1661.) egy ollyan házat, mellyben tizenkét aszszonyok adtak letzkéket, és ezt a' kis Communitást la sainte famille-nek hivták. — Mikor lesznek hazánkban illyen Intézetek! illyen helyeken lehetne pedig nemünknek gyarapúlni, 's leányainkból jó házi aszszony c) jó fe-

a) Lásd Tud. Gyűjt. 1826. Köt. V. l. 117.

b) Lásd Hazai 's Kül. Tud. 1826. Hasznos Mul. 30.

c) A' gazdaszszonynak foglalatosságai ugyan (a' mint te Tud. Gy. 1823. K. VIII. l. 85. mondod) sem városon sem falun nem olly terhesek, hogy azokat szives igyekezet által,

leség és jó anya illyen helyeken készülhetne. Ha du Barri aszszony, ki Pompadour helyébe állott, már 15. esztendős korában mindenféle bujaságra tanító könyveket nem olvasott, hanem jó fenyíték alatt sorsához illőleg neveltetett volna, bizonyosan elkerülte volna a' Guillotint. — A' külföld' aszszonyai, nemünk' sorsosiról, még másképpen is gondoskodtak. Cyz Mária (XVII. Sz.) özvegy korában felállította Párisban a' communauté de bon Pasteur nevü társaságot, melly olly aszszonyokból áll, kik az ő buja életeket el hagyták, és ezen végre a' Király is egy házat és 1500. livrát ajándékozott neki. Bonneau Mária is, a' fellyebb emlitett Ste Pelagie nevü házat, azoknak számokra épitette, kik a' tisztátalan élettel felhagyták a.) Egymást érik külföldön a' sok szülő, dajkáló, nevelő, férjhezadó 's egyéb nemünket illető hasznos Intézetek: nálunk még illyenek nintsenek; de talan majd honni nemünk is gondoskodik magáról, 's édes Hazánkban is lesznek több jóltévő aszszonyi egyesületek. Addig is pedig óhajtom veled együtt „hogy nemem közzül, „a' kik szerentsés neveléseknél fogva bövesmére„tekkel gazdagok, szívekre vévén nemünk' elha„gyattatását, pallérozódásunkat előbb mozdító „munkáikkal igyekeznének rajtunk segiteni, mert ha így magunk nem igyekezünk magunkon „segíteni, a' Magyar nemzet' leányai kevés idő

---

ha egyéb mód nints benne, a' jó szomszéd aszszonyoktól meg ne lehetne tanúlni? úgy vagyon: a' szomszédaszszony mindent jobban tud, 's jobban tesz. Vicinumque pecus grandius uber habet.

a) Nicht' jede Besserung ist Tugend;
Oft ist sie nur das Werk der Zeit.
Die wilde Hitze roher Jugend
Wird mit dem Jahren Sittsamkeit;
Und was Natur und Zeit gethan,
Sieht unser Stolz für Tugend an. — Gellert.

mulva tsak Báb-játékkoká lesznek! (Tud. Gyüjte. 1823. VIII. l. 86.) Kitől várhatna pedig e' részben tökélletesebb munkát a' Publicum, mint tőled? ki nemünk' neveléséről és az aszszonyok' némely köteleségeiről, a' Tud. Gyüjteményben, mintegy elöljáró postául, már is értekezél. a) Ha Graham nevü Anglusnak a' felesége Katalin írt a' gyermek nevelésről egy igen derék munkát (Lettres on education 1790) miértne irnál, honni nemünk' ditsöségére és hasznára, te is hasonlót? egy illyen tökélletes munkára, nemünknek, kivált a' mai időben, igen nagy szüksége vagyon: mert, hogy Horáttzal megvalljam (Lib. III. Oda 6.)

Aetas parentum pejor avis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem.
A' már ösinknél sokkal alább való
Időnk tsinált minket gonosszá,
'S még gonoszabb fiakat hozunk mi b)

Halljuk tsak hazánknak egy igen jeles Tudóssát: „A' férjfiak tiszte, ugy mond, nagy, de kevés: az „aszszonyoké apró, de örök. A' házi gazdaszszony„nak hajnaltól estig ritkán van egy fertálya apró „gondoktól üres: vagy a' major vagy a' konyha, vagy „a' cseléd, vagy a' gyermekek egészen elfogják „idejét. 'S ő ezen apró örök gondokat nem tsak „örömest viszi, hanem azokkal még ditsekszik is.

---

a) Van egy eredeti nyelven. aszszony által íratott illy czímü könyv: Elisa, avagy millyennek kell lenni az aszszonynak. (Magyarra forditotta Veres Márton. Második kiadás Po'sonyban 1818). Ezen betses könyv a' tudós Újság (Lit. Zeitung) által 1797. történt nagy megelégedést okozó helybe hagyatásától fogva tsak 1801-ig, és igy négy esztendők' elforgása alatt ötször látott az originálba, mindég öregbedő kedvességgel új világot. Vajha honni nemünk is nagyobb figyelmére méltatná e' remek munkát.

b) Édes Gergely forditás szerint. Pest 1819. l. 133.

„A' mi nagy anyáink nem jártak olly szép öltö-
„zetben, mint most feleségeink; de egyszeri te-
„kintetettel által láttak mindent, a' mi a' háznép
„javára szolgálhatott; nem terjeszkedtek úgy ki,
„nem vóltak mind untalan házaikon kivül; meg-
„elégedvén az otheni uralkodással, a' házi gaz-
„daságnak minden részeit úgy nézték, mint igen
„fontos dolgokat, a' ház belső igazgatásában ál-
„lott mind boldogságok, mind dicsösségek, a'
„kormányok alatt lévő dolgokban jó rendet tar-
„tottak 's virágoztatták körülöttök a' boldogságot.
„Mostani leányaik ezen dicséretes erköltstől elfa-
„julván, a' nagy társaságokban 's a' nagy világ
„lármáji között keresik az örömet. Hajdan a' ház-
„tartás körül szükséges ezer aprólékos dolgok
„elég foglalatosságot adtak nékik. A' takarékos-
„ság virágzásban tartotta a' fő rendü házakat,
„mellyek annak nem léte miatt ma olly gyakran
„alá szállanak. Az aszszony szintén olly hasznos
„és munkás tagja vólt a' háznak mint a' férje,
„minthogy a' házi gazdaságnak belső gondjait vi-
„selte. A' leányok jó idején szorgalmatosságra
„szokván, jobb kezeik lettek annyaiknak, hatha-
„tóssan segítették házaikban a' magányos élet csen-
„des és édes örömeinek gyarapodását, 's a' háza-
„sodni akaró ifjú félelem nélkül választhatott fele-
„séget, 's bizonyos lehetett abban, hogy a' jó
„példák és hasznos foglalatosságok között nevel-
„kedett leány a' gondos és minden kötelességeik-
„re figyelmező aszszonyok' számát fogja nevelni.
„Melly távol estünk mi ezen egyszerü 's olly igen
„bájoló erköltsektől! a' mi aszszonyaink nem es-
„mernek nagyobb gyötrelmet a' rendes és egyfor-
„ma életnél ők a' hiúságnak és pompának szem-
„fényvesztő játékai nélkül nem lehetnek el, szün-
„telen a' társaságokat bujják, 's mindenkor mu-
„latságban akarnak lenni. 'S életeknek ezen mód-

„ja

„ja is soha nem szerez nékik megelégedést, mert „mindég ott akarnak lenni, hol a' természet nem „akarja; 's mihelyt a' háznép' igazgatását elvesz„tik, sehol nem lesz másutt módjok igazgátni és „uralkodni a) — De menjünk viszsza a' te leve„leidre" :

Második leveledben kérded (77 l.) milyen jegye van a' muzsikában a' Tudós hangnak? — Én ugyan sem az éneklésben Astrua Giovanna, Faustina (Signora) Gluck Mária, Hunt Arabella, Journet Francisca, Catalani — sem a' muzsikában Bause Friderice Charlotte, Jacqet de la Guerre Elis. Claudia, Parthenay Anna, Pelissier — 's több híres leányok' 's Aszszonyok talentumaival nem birok; de annyit még is mondhatok, hogy a' tudos hangnak jegyekkel való kifejezésében, nem tsak a' muzsikában 's éneklésben használtatni szokott 7. esmeretes betük, hanem az A, B, C-nek minden betüi (a' mennyiben ezek az okosan öszve tett szavaknak részei) tesznek szolgálatot: Tropice vévén pedig a' dolgot, a' mi leveleinkben is tudós hang zeng; de a' ki Hangmester (componista) akar lenni, szükség, hogy ne tsak a' Claviaturát, hanem, a' General Basst is értse.

Méltó figyelmet érdemel azon jeles kérdésed, hogy t. i. (l. 77.) Férjfiakhoz illik e' czukros sütemény készítés, aszszony ruhák varrogatása? mert valóban a' sütés főzés, szövés fonás, bábaság 's több illyen aszszonyi foglalatosságok bajuszas — még inkább pipás — még még inkább tobákos férjfiakhoz nem illenek. Nemünknek szegényebb sorsosit fosztják meg kenyerektől a' sok Pékek, Bábsütők, Szabók, Kukták, Szakátsok, Takátsok, Czukkerpackerek,

a) Élet és Literatúra 1826. l. 8. —

Accoucheurök 's több illyen aszszony férjfiak. Mintha számból kapta volna ki Himfy e' Dalát.

Gyülöllek én aszszonyférjfi
Ki kiléptél rendedből,
'S téged férjfi aszszony a' ki
Ki csaptál lágy nemedből.
Herkulest, ha rokkát pörget,
Nem lehet nem nevetnem;
Minervát, ha fegyvert zörget,
Lehetetlen szeretnem.
Van határa a' két nemnek
'S nem toldása az érdemnek,
Hanem hiba 's csorbaság,
Ha ki ezen által hág.

Úgyvan: a' két nem között való határt kellene már megujjítani; mert a' ferjfiak nagyon felénk csaponganak 's nagyobb nagyobb tilalmas foglalásokat tesznek — és azután az usussal mentik magokat. Örök hálára méltatna nemünk, ha az átkozott usust el rontanád! Óhajtva várja a' Publikum azon igéretedet (81. l.) melly szerént arról, hogy jól teszik e azt vagy nem, hogy sokszor az usust veszik törvény helyett, máskor fogsz értekezni. No tsak rajta! fogj ki az usurpatorokon: elég régen tyrankodnak már rajtunk a). De miért is avatják magokat mindenbe? Csak valld meg illik e nekik-

a) Mi terhes az! hogy leányaink (a' mint Tud. Gy. 1823. K. VIII. l. 71. mondod): „a' házasság' dolgában is, mint „egyébben mindenben, nem birnak egész szabadsággal. „A' férjfiaktól eleikbe szabott illendöség' regulája sze„rint, nékik kezekkel és szivekkel kínálkozni nem sza„bad, tsak a' kéztől kell várni. A' várakozásban eltöl„tik sokszor a' férjfiak által elejekbe szabott ifjúságnak „húsz esztendejét 's a' t." — Igazságos dolog-e ez? usus — usus! óh átkozott usus! No de mind másképen lesz ez (a' mint Horátz mondja ad Pis.) si volet usus, Quem penes arbitrium est, et vis, et norma loquendi.

(hogy egyebeket elhalgassak) a' bábaság 's az aszszonyok' gyógyitása? valyon a' nyavalyáról gõndolkozik e a' fiatal orvos Úr mikor a' szép leány vagy menyecske pulsusát tapogatja? és sokszor nem halgatja-e el a' szemérmes leány 's aszszony nyavalyájának igaz okát a' férjfi Orvos előtt? úgy vagyon e' részben is alkalmatosabbak lennének az Aszszony-orvosok, kik mind velünk jobban tudnának bánni, mind nyavalyáinkat jobban esmernék, mind pedig önnön tapasztalásaik után többet fedezhetnének fel, mint a' soha semmi aszszonyi nyavalyán keresztül nem mentt Orvos Urak. Aspasia tudós görög aszszony a) aszszonyokat gyógyított: írt is az aszszonyi nemnek nyavalyáiról; némely Töredékei Aetiusnál megmaradtak. Erxleben Dorottyával a' Németek — Cunitzin Máriával pedig a' Sileziaik, mint híres tudós Aszszony-orvosokkal még ma is ditsekednek. De mi Magyarok is ditsekedhetünk Er'sébeth Királynénkkal, Károly Robert' feleségével, kinek önnön nyavalyái (Paralysis és Podagra) adtak alkalmat ama' világ előtt esmeretes Magyar Királyné vizének találására. A' Receptet arany betükkel maga írta le, melly a' Bétsi Bibliothecában vagyon. Ditsekedhetünk Bethlen Katalinnal, előbb Gróf Haller László, utóbb pedig Gróf Teleki Jó'sef' Hitvesével, ki minden — de kivált a' füvész és Orvosi tudományokban igen nagy esmerettséggel bírt; és az orvoslásban, honni nemünknek örök dítséretére, sok hasznot tett. Elmellőzvén most azon sok hasznos kezü kenő fenő aszszonyokat, kikkel még férjfiak is simogattatják magokat.

Második leveledben (85. l.) azt mondod, hogy Sz. Pálnak a' Privilegiumban felhozott sza-

a) Ez másik Aspasia, nem az a' kiről feljebb volt szó. Ez Cyrus' ideje táján élt.

vai, tsak a' Korintusi és Efezusi asszonyokat illették, ezek közzül is tsak tsak azokat, a' kik a' templomban fetsegni szerettek, vagy legfellyebb azokat, kik mint Papok tanitani igyekeztek. —De maradjunk tsak a' fetsegökre való magyarázat mellett; mert azolta hány tisztes aszszonyok voltak, kik a' Sz. tudományokban igen jártasok lévén, kegyességre vezérlő könyveket irtak, közönséges tanításokat tettek, predikállottak, sőtt mennyei jelenésekkel ditsekedvén prophetizáltak is! a) Ama' híres Dacier Anna ugyan olly félénk volt, hogy a' minémü tudós jegyzéseket a' Sz. írásra tett, azokat éppen a'. Sz. Pál' parantsolatja ellenére nemakarta világra adni: de bezzeg Nogarola Isota, mint fellyebb láttuk, az Adam Éva esetét ugyan megdisputálta. Adrichomia Cornélia (Augustiniana Apátza XVI. Sz.) Sz. Dávid' Zsoltárit versekbe foglalta. Valliere (Louisa Francisca de la Baume) kiadta illy czímü munkáját: Reflexions sur la misericorde de Dieu. Adelheidot, Bingeni tudós Apátzát (XV. Sz.) Prophetának tartották. Armelle (Franczia aszszony. XVII. Sz.) hiressé lett az Inspiratiórol, mellyet De amore puro-nak nevezett. Asseburg (Rosemunda Julianna) egy alsó Saxoniai leány XVII. Sz. nem külömben Bourignon Antonia (Olasz aszszony XVII. Sz.) különös isteni jelentésekkel ditsekedtek. Szinte illyennel ditsekedett Leade Johanna Angliai aszszony is, a' ki halála előtt maga mondott magáról halotti predi-

a) Istùc est sapere, non quod ante pedes modo est videre, sed etiam illa, quae futura sunt, prospicere. Terentius in Adelphi Act. III. Sc. 4.

kátziót 1704-ben. Poniatowski Christina pedig (Lengyel aszszony) Barátból Protestans Pappá lett Cseh Országban Boleslauban. 1627. mennyei jelenéseket kezdett látni's jövendölt az Ekklesiának boldog állapotjáról 's annak ellenségeinek veszedelmekről: a' profetiait Comenius adta ki 1657. illy czím alatt: Lux in tenebris. — Ímé tehát ezen oldalról is derítettek aszszonyok a' setétségben világosságot: 's e' részben is fellyül multák a' vélek egy időben élt legbőltsebb férjfiakat is! — Végre.

Második leveledben (95. l.) mondod, hogy leveledet titokban a' padláson elbujva írtad. — Úgy vagyok én is verseimmel; még tsak Rímet sem merek a' szobában vagy konyhában gondolni; hanem illyenkor csendes fére való helyre vonúlok, tudván Oviddal:

Carmina secessum scribentis et otia quaerunt.
Versírónak kell csendesség 's fére való hely.

Tsudálkozom, hogy a' földmívelő nép állapotjáról való barátságos beszélgetésedet, nem a' szokott helyen t. i. titokban a' padláson elbujva, hanem a' szobában — tészta gyúrás közt — és egy kigágogónak jelenlétében dictálád író fiadnak tollába a) Máskor vígyázóbb légy: midőn engemet a' versírás' verejtéke ver — nehogy Reumát kapjak, vagy meglepettessek — zárt ajtón előtt kell a' férjemnek strázsát állani, 's mindennek azt mondani hogy én nem vagyok otthon. b) Így tégy te is, és az-

a) Tud. Gyűjt. 1826. Köt. VII. l. 25. Hogy más aszszony is van, a' ki kézi foglalatossági között tudós dolgokat forgat eszében, példa lehet Putnoky Anna, a' ki (alább megnevezendő munkája előbeszédjében a' XV-dik lapon) igy ír: „Törekszem még akkor is, midőn kézimunkával „foglalatoskodom, elmémnek mindenkor valamelly tárgyról való foglalatosságot adni". Par nobile Sororum!

b) Wer weiss! (hogy a' Schiller' szavaival élek) Die Blume der Dichtkuust erquickt mich vielleicht mit ihrem lieb

után nem üti dobra senki is titkos tettedet. Az én verseim tárgyazzák a' 18 mértföldnyire terjedő Geographiát (már 9 mértföldig haladtam közép ponttúl vévén a' tanúló leány állását) és a' 20. esztendeig felmenő Historiát (éppen a' mai napon kezdvén) mellyeket leányaink' kezébe kivánsz adatni a) Versekben azér szedtem, hogy így jobban megragad a' fejbe a' pia materbe: azomban végig nézvén a' tudós világ író aszszonyait, úgy látom, hogy a' többség még eddig tsak versifikált; 's gondolám magamban, miért lennék külömb én is a' Deákné vásznánál? — nem mi vagyunk az elsők a' tudós aszszonyok között, kik el rejtőzve dolgozunk; 's valamint az időt, úgy a' tudományt is tsak lopjuk. Már Axiothea, ez az Athenei aszszony, férjfi ruhában járt a' Plátó' halgatására. Cent Livres Su'sánna is férjfi ruhában tanúlt az Angol Collegiumokban. Fájdalom! az ekképen lopott kis mézért is megfúlánkolnak bennünket némelly Darázsak: 's legszebb tudományaink mellett is úgy járunk mint Bracci Rinald Mária (Florentiai tudós aszszony XVIII. Sz.), ki szép munkájival olly sok ellenségeket szerzett magának, hogy azok előtt szüntelen kellett neki magát rejtegetni 's lakó helyét változtatni. Vagynak pedig tudós aszszonyi munkák, mellyek haladják a' legtudósabb férjfiakét is. Mellyik férjfi adott valaha hasznosabb könyvet aszszony' kezébe, mint

---

lichen Hauch. Úgy vagyon: quid quid tentabam dicere, versus erat! — A' férjem igen jó ember: békesség' kedvéért mindent megtesz, a' mit mondok. Ő bámúlja az én talentumaimat. Igy kellene, úgy mond, minden aszszonynak teremni: mindegyiknek illy olvasottnak — illy tudósnak kellene lenni: akkor osztán minden férj, én hozzám hasonló lehetne:

'Talia voce refert, curisque ingentibus aeger,
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
(Virg. Aen. L. I.)

a) Tud. Gyűjt. 1825. Köt. XI. I. 69.

Amalthea, ez a' Cumaei Sybilla, a' Tarquinius Superbusébа? mellyet olly nagy betsben tartottak a' Rómaiak, hogy a' Tanátsból két személyek voltak mindenkor árra rendelve, kik azt a' könyvet a' városnak nevezetes környülállásaiban megnéznék, 's mit mondana, megvi'sgálnák. Valamint pedig a' nagy dolgokban, úgy a' kitsinységekben is mutathatnak remeket író-aszszonyaink. Neveu Magdolna (Roches felesége) és ennek Katalin leánya, Franczia Dámák, a' magok verseikben egy Balhát halhatatlanná tettek, mellyet Mademoiselle des Rochesnek mejjéről Pasquier levett. Meg nem állhatom, hogy a' már említetteken kivül, némelly ollyan tudós aszszonyokat, kik jeles munkákat írtak, ha tsak név szerint is (mert mind egyikről tudnék bővebben is értekezni, de a' fürkésző olvasó, illy rövid útasítás után is, tudhatja hogy a' Historiában mit és hol keressen) meg ne említsek. Illyenek: Agreda Mária, Akerhielm Anna, Alberghetti Mária, Amata (Antonia Felix), d'Ambra (Elisab. Girolami), Anna Comnena, d'Aragona, Ardoini Anna Mária, Andreini (Isab. a' Páduai Intenti nevü Academiának tagja), Astell Mária, Aubepine Magdolna, Auin Euphrosina, Aunoy Mária Cath. Barbier Mária Anna, Bassewitz Sabina Elisab, de Beaumer, Behn Aphara, Bellamy George Anna, Bertana Lucia, Bichitti vagy Bicetti Francisca, Bins Anna, Blot vagy Belot (Madam), Bocage (Maria Anna le Page de: — a' Lyoni, Roueni, Paduai, Bolognai és a' Római Arcas Academiának tagja), Boiardo Mária, Borghini (sok Academiák magok társaságokba vették), Boyer (Madame), Brigitta (Sz.), Caillot, Camus (Charlotte le), Cartes Katalin (Cartesius Phil. unokája), Cassandra Fidelis, Castelnau Henriette Julia, Catharina Arragonia (Angliai Király-

né), Catharina (a' Sveciai Király' Gustav' leánya), Cerda (Bernarde Ferreira de la), Chandler Mária, Chardon (Madame), Chudleigh (Lady), Cleopatra, (Egyiptomi Királyné), Cockburne Katalin, Colonna Victoria, Corinna (Görög poëta aszszony), Cornelia (Gracchus' felesége), Cornelia Cornara (Helena Lucretia), Costa Margar. Dalibart (Francisca Theresia Aumerle de St. Phalier.), Damophila, Durand Bedacier (Cathar.), Elstob Er'sébeth, Erinna (Görög poëta assz.), Eucheria, Eveque (Louise Cavalier le), Faini (Diamante Medaglia), Falconia vagy Faltonia (Proba), Falconieri Juliánna, Fauques (Mademois), Fayette (Mar. Magd. Pioche de la Vergne), de la Force (Charlotte Rose de Chaumont), Foster (Mistriss Anne Emel.), Froriez (Amalie Henriette Sophie), Fuchsin Anna, Gabrielle de Bourbon, Gad Cilla (Coppenhágai), Gambara Veronica, Genlis, Geofrin, Gersdorf Henriette Catherine, Gillot Louise Genevieve, Gomez (Magdaléna Angelica Poisson), Gottsched Louise, Gournai (Maria de Jars), Graffigni, Grierson Catharina, di Grimaldo (Mar. Fer. Irene de Navia Marchese. Spanyol Dáma; halála előtt olly rendelést tett, hogy minden munkái cassáltassanak), Grumbachin Argula, Guyon Claud. Maria, Haeneln (Maria Erdmuth Benigna), Sz. Hildergardis, Hipparchia, Houlieres (Antonia du Ligier de la Garde, — és ennek leánya Male des Houlieres. Mind a' ketten tagjai voltak az Academie de Ricovratinak, az annya pedig az Arlesinek is), Huber Mária, Jardins (Marie Cathar. des), Johanna d'Albret (Navarrai Királyné), Karschin Anna Louise, Koenigsmarck Maria Aurora, Kowalska Er'sébeth, Lambert (Anna Theresia de Marguenat de Courcelles Marquise de), Landa Katalin, Leontium, Liancour (Johanna de Schomberg), Louise Margareta, Lou-

vencourt Maria, Lussan (Margaret. de), Marchina Martha, Margaretha de Valois, Margaretha a' Maximilián Császár' leánya), Maria Stuart, Maria de Incarnatione (igaz neve Maria Guyert), Marquet Anna, Masquieres Francisca, Maudry Mariane, Merián Maria Sybilla, Moellerin Gertrud, Molesworth (Milady), Molsa vagy Molza Tarquinia, Montpensier (Anna Maria Loise d'Orleans), Motteville (Francisca Bertaut de), Müllerin Maria Clara, Myro, Nemours (Marie d'Orleans Longueville), Parthenay Katalin, Philipps Katalin, Polla (Argentaria), Pichler Carolina, Praxilla (ezen a' néven két Görög poeta aszszony volt), Razilli Mária, Rochechouart (Maria Magd. Gabrielle de), Scuderi Magdolna (Discours de la gloire nevü munkájával az Academie Francoisenál 1671. jutalmat nyert. Az Academie di Ricovratinak és mind azon társaságoknak, mellyek az aszszonyokat béveszik, tagjok volt), Seymour (Anna, Margaretha, és Johanna — három testvérek), Sheridan Francisca, Sigea Louisa, Smith Charlotte, Sulpicia (a' többek közt írt: De amore conjugali), Suze (Henriette de Coligni), Terentia, Zaeunemaennin (Sidonia Hedwig), Zaieska (Angela), Winchelsea Anna — és még több más tudós aszszonyok, kiket tudós munkáikról esmer a' világ. Nemünknek minden törekedései mellett sem vett ugyan még eddig a' tudományos világ valami új formát magára; de a' ki közülünk feltalálná Archimedes pontját, könnyen kivethetné azt egész sarkából.

Édes Hazánk is mutathat tudós író aszszonyokát. M. Petrótzi Katalin szép tiszta magyarsággal készített egy gyönyörü könyvet illyen czím alatt: Arnd János' az igaz Keresztyénységről írtt könyveiből szedegetett lelki elmélkedések. Melly először

Kolósvárott 1705-dik eszt. 12-tőd formában, azután' pedig 1764-ben Báró Veselényiné aszszonyság által kinyomtattatott. Ugyan ez a' tudós aszszonyság írt magyar nyelven egy más könyvet is, illyen czím alatt: Jó illatot illatozó szív Arnd János' oktatásaszerént Lőtsén 1708 Végre pedig E. Majer Jánosnak az Idvességről írtt munkáját magyarra fordította, és más több épületes munkákat is hagyott kéz írásban. Ezen tudós aszszonyság nyomdokit követte az ő unokája is Báró Hadadi Veselényi élete párja, Polikszéna, Vargyas István Dániel' leánya. Ez az aszszonyság, szép tudománnya mellett, a' több nyelvek közt, mellyeken folyvást beszéllett, a' Görög és Deák nyelveket is annyira értette, hogy Piktét Benedek' a' Keresztyény erköltsi dolgokról irtt könyveit magyarra fordította, és Kolosvárott 1752. eszt. 8-ad formában ki is nyomtattatta. Az ő tudós attyának is az által nevelte ditsőségét, hogy az ő deák nyelven: Paterna monita Atyai íntések czím alatt írtt könyvét magyarra fordította, és nyomtatás által közönségessé tette. Néhai Báró Hellenbach Károly' özvegyét, mint igen tudós aszszonyt b. e. Mária Therézia is nagyon bötsülte és sürü levelezésére méltóztatta. Egy igen szép és tudós 's hasznos mánkát botsátott eż a' tudós özvegy még 1763-dik esztendőben Lipsiában, német nyelven a' világ' eleibe illyen czím alatt: Getreue Vaterweisung einer Mutter an ihre einzige Tochter, 8-tzad formában. Kár! hogy nints e' jeles munka magyarra fordítva, hogy minden édes anya az ebben adatott oktatás szerént nevelné leányát. Bár tsak Leányainkat megajándékoznád ennek magyar fordításával: 's tészta gyúrás köztt ezt a' könyvet diktálnád író fiadnak tollába. Bethlen Katalin, ama híres aszszony-orvos, özvegységében, életének vége felé, igen szép

és épületes lelki elmélkedéseket írt, mellyeket maga költségén ki is nyomtattatott. Molnár Borbála tudós poéta aszszony, sok munkákat adott ki. Kassán 1794-ben kijött munkáinak III. Darabjában a' 146-dik lapon az okos aszszonyról így szóll:

Más a' ki a' virtust nem tartja tsak szóban
Hanem a' szép rendet követi valóban,
Nem határozza azt mélly tudományokban,
Gyakorolja ugyan ő magát azokban,
De nem abban képzel leg főbb boldogságot
Hogy azzal másoknak eleikbe vágott;
Sőt a' tudományban ez a' legfőbb vége,
Hogy esmérje mi az ő kötelessége,
'S mint egy rest here méh férjére nem fekszik,
Hanem fele terhét viselni igyekszik s' a' t.

Putnoky Anna (Fekete Májorné) németből fordított illy czímü munkát: Az erkölcs és a' böltsesség nek tanításai Pesten 1820. Ennek előbeszédében (XV. l.) így ír a' tudós aszszony: „A' kézi munkák és egyéb foglalatosságok „bár melly számosok légyenek is, azok nem ad„hatnak nékem elég foglalatosságot; mindég ér„zek szívemben valamely hézakot, mellyet tsak az „elmének munkálódása által pótolhatok ki 's a' t." Említést érdemelnek még Fábján Judith, Fáy Katalin, Vályi Klára, Szüts Sára, Dukai Takáts Judith és többek kiknek neveik bizonyosan tenálad fellesznek jegyezve; némelly ujjabbaknak munkáik a' Tudományos Gyüjteményben 's a' Szép Literaturai ajándékban is közöltettek.

Imé kedves Barétném! nem példa nélkül való dolog tehát aszszonyi kezében az írótoll 's aszszonyi szájban a' tudós hang. Én kész akartva szőttem illy halmozva, nemünk ügyét tárgyazó levelembe a' tudós aszszonyokat, tud-

ván Leo Pápának ama' mondását (in Serm, de Jejunio.) Validiora sunt exempla, quam verba: erősebbek a' példák, mint a' szavak. Most víttassák már a' férjfiak az ellenkezőt: és most tzáfolják meg, ha tudják a' factumot, a' príori megtzáfolni. A' tudománynak mintegyik ágában voltak mester aszszonyok; és igy nem illetlen hozzánk a' tudós hang — nem a' Critica. Dacier Anna a' Criticában is igen jártas volt; de kinek is a' kezében illik jobban a' Rosta mint a' mienkben? midőn tehát te a' tudós világ elébe legelsőben is az aszszonyi practica rostálgatásával lépél ki, sem példa nélkül való, sem nemünkhöz élletlen dolgot nem tselekvél. Nem szégyenelheted pedig többi jeles munkáidat is: illők azok hozzád — illők nemünkhöz. Ha Baroni Leonora Olasz aszszonynak (XVII. Sz) olly sok csudállói és dítsérői voltak, hogy Rómában egy egész Gyüjtemény jött légyen ki, melly tsak az ő ditséretére írott, Deák, Görög, Francz, Olasz, Spanyol versekkel volt tele: valóban a' te dítséretedet is eléggé hangozza a' Tudományos Gyüjtemény 's a' Szép Litteratúrai ajándék a) Méltán is mert valamint Hortensia (Hortensius Orator leánya) nagy ékesen szóllással és szerentsésen oltalmazta a' Triumvirek előtt a' Római aszszonyok' dolgát: úgy te is munkáidban 's leveleidben Nemünk' ügyét hatalmasan véded. Kár! hogy nálunk nintsenek olly Academiák mint a' Külföldön, mellyeknek tagjaik tudós aszszonyok is lehetnek. A' virtus ugyan már maga magának jutalma; de a' külső megtiszteltetés tenné fel annak koronáját. Csókollak olly forrón, mint akkor, midőn Pest utszáján utolszor öszve ölelkezénk.

Szivonyáné.

---

a) Szép Lit. Ajánd. 1822 l. 191. és 1823, l. 93.

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

a.) Könyv-esmértetés.

Ázaël halála, a'vagy Dina elragadtatása, Dugat D. P. után kiadta Szeder Fábián. Pesten 1826. Petrózai Trattner Mátyás' betűjivel, kis 8-ad rét. Tzimképpel és festett borítékkal. Az Előszó VIII. lap. a' többi munka 472 lap.

Mind egyébb foglalatosságaim mind pedig és leginkább a' hazai Iróknak még nem egésszen kedvező környülállások által gátoltatván, már jó ideig tsak a' literatúrában való ama' részvétellel elégedtem meg, ha a' Magyar régiebb, és újabb munkákat olvasgatnom, néha, de tsak magam számára, rostálgatnom, és az illyetén szebb pályákon honnyomon kívül létemben is örvendeznem lehetett; hanem miolta Posonban tartozkodván az említett könyv annyira vonta magára figyelmemet, hogy nem állhatom meg, róla való vélekedésemet az olvasó Publicummal a' Tudományos Gyüjteményben nem közölni, és a' betses munkát azokkal, a' kiknek az még nem forgott kezek között, meg ne ismértetni és egyszer'smind megnem kedveltetni.

Természetes azt mondanom el elsöben is, hogy mit foglal Ázaël' halála magában, a' mit is a' N. Tiszt. Fordító Úr az elö szóban azért látszik elhállgatni, mert a' Történet' folyamatjának, és kimenetelének eléadásával az olvasónak kivántsiságát félig kielígitvén, hevét a' munkának szorgalmatossabb elvasására megtompította volna. Ez a' foglalatja rövideden: midőn Jákob hoszas, és fárasztó utazása után, mellyre ötet testvérjének

gyülölsége kénszeritté Socotba érkezett, leánya Dina, az ottani tájbéli fejérnemet, ha valljon ollyan szép e' mint a' millyent oda hagyott Mesopotámiában, látni kívántában, Sichem, a' vagy Sálem Városának környékére lódult el leány társaival, gondolván, hogy még az nap visza térhetnek attyának Sátoraiba. Azomban ott nyomván az éjjelí setétség őket, az erdőben szédelegtek, és egy barlangban vonták meg magokat Ázaël, Hémornak, az oda való Királynak fija, éppen vadászatban lévén akkor, a' félékeny leányokat megpillantotta, és Dina' szépsége által megbájolva, őket, a' Királyi mezei házba bátorságos hálásra vezette. Megszomorodván a' leányának oda haza nem létében Jákob, és dühödésre hevülvén báttyaí, más nap fegyveressen mentek őtet mindenfelé, és a' szomszéd néphez is keresni, és Alzaid hertzegnének, kinek szerelmét és eljegyzését Ázaël hideg vérrel fogadta, boszúlló fortéllyainál fogva felégetvén és feldulván Salem városát, éppen midőn a' mezei házban Ázaël és Dina' mennyegzőjökre Hémor' engedelmével készületek tetetnének, és midön ezen véletlen de első tekéntettel szerentsésnek vélt egybekelésről utban voltak Jákobot is tudósítani, megölvén a' Királyt, Ázaëlt és a' népnek nagy részét, Dinát haza viszik attyokhoz.

Illyen poétai lepelbe burkolta Dugat D. P. Úr ezen szerentsétlen esetet, és a' magyarra fordított Ázaël' halála elejbe függesztett Elő-szóban, N. Tiszt. T. S. F. Úr szerint: „könnyen átlátja kiki, csak egy futólagi olvasás után is, millyen poétai fellengzéssel adja a' Frantzia Szerző elé ezt a' teremtés' könyvének XXXIV-dik részéből kölcsönözött történetet, és millyen mívészi ecsettel festi ama' jeles képeket, mellyeket a' költemény Azaël és Dina bal sorsának szembetünőbb,

és szívrehatóbb volta miatt alkotott. Könnyen átlátja tovább, hogy midőn Dugat Úr, mint érzékeny és jó lelkü Poéta a' szentebb elő időket énekli, mindőn Jákobnak és vérségének, mellyből megváltásunk eszközlője születék, szép erkölcseit napfényre teszi, a' Mindenhatónak fölségét, a' védszellemek' kegyességét, a' virtus' becsét, és a' bünnek undok voltát, az emberiség' méltóságát, annak szelídebb és keményebb érzeményit, és annálfogva földi, és azutáni állapotjának mivoltát mindenütt a' maga miniműségében rajzolván, nem csak gyönyörködtető hanem hasznos és érdemes munkát (is) készített". És erről magunk is azonnal meggyőződtünk; hanem nem futólagi olvasás után, mint az Előszó állítja; mert nem olly közönséges az elbeszéllés, se nem olly mindennapi a' stylus, hogy azt tellyes figyelem nélkül jóllehetne megérteni.

Ázaël' halála époszi hangon van eléadva, és sehol sem szünik meg fennyen lebegni; de mint folyó beszédbe foglalt költemény, az Epopeják közé nem tartozik, és Szerzője sem látszatott erre ügyelni, így szólván a' 2-ik lapon az Invocatioban „És te legfőbb valóság, ki a' nagy bölcsességü törvény hozóknak író eszközét kormányodra méltattad, te, ki felhevítéd lelkét Ábel' éneklőjének, és Jó'sef' dallosának finom ecsetjét vezérléd, trónusod' magosságán eredett lehelettel illessed szívemet 's a' t. „'S elégnek tartván azt, ha munkáját régen virágzó nemzete az első rendü Románok rangjára méltatja.

Leghelyesebb ítéletet hoz ezen munkáról Tek. T. Kultsár István Úr, midőn annak az 1826-diki 2-dik félesztendei Hazai és Külföldi Tudósításokban a' 15-dik szám alatt, a' N. Tiszt. T. S. F. Úr által kiadott fordítását jelenti, mondván: „A' folyó beszédnek 's a' szívreható előadásnak

jeles példája ezen munka; mert abban a' magos és nemes érzések, a' világos és tiszta előadás, a' könnyü de elmés fordulások egymást váltják fel. Nem alljas próza ez: hanem poétai felemelkedéssel a' szebb nevelésü lelkekhez sietö próza, mellyeknek tetszését kétségkivül meg is nyerendi; mert méltán megérdemli. Óhajtjuk tehát, hogy az olvasást kedvellők ezt a' mind tárgyára mind előadására nézve jeles könyvet a' közönséges Rómánoktól megkülönböztetve tekintsék".

Kitetszik már az eddig mondottakból is, mit nyert légyen literatúránk és olvasó publicumunk Azaël halálának anyai nyelvünkön való kiadásával, és milly hálával tartozunk N. Tiszt. S. F. Úrnak, ezen derék munkának, mellyel, legalább tudtomra a' németek nem ditsekedhetnek, vélünk való megismértetésiért. Hogy azomban még közelebbi ismeretségbe hozzuk a' könyvet azok előtt, kiknek azt még nem vólt alkalmatosságok olvasni, ide iktatunk egy keveset belőle, hogy lássuk, millyen válogatott, és tiszta magyarsággal élt légyen az érdemes fordító. Igy másolja le a' 397-dik lapon a' szerencsétlen estvét: „A' napnak szekere, melly csak vonakodva tetszett fel ezen iszontató (iszonytató) nap' történeteire sugárait hinteni, sietve végezé elfutását. Márig is elnyugodék. A' tollas nép félben hagyván énekléset, a' fák' csúcsain lankadozva üldögélt. Egyedül a' halálmadarak' éles sikojtása lazítá fel a' táj' rémítő csendjeit. Az egész természet magát halotti fátyolba beburkolni látszaték, és a' Jordán' vize néma zúgása a' fájdalom' szomorú zokogását követé 's a' t.

Az Istent pedig e' képpen beszélteti a' Jákobért könyörgő Archangyalhoz: „szíved' kivánsága ezentúl betellyesedik, mond a' Magosságbeli neki; közelget igazságom' napja, és azt irgalmam nyomban

ban fogja követni. Gálaád' bérczc tövénél lévő térségekre intézzed gyors repültöd. Ott leled te Jákobot; add sietve tudtára, hogy ideje már, hogy keserüsége árjait, mellyek lelkét áztatták, vigasztalás váltsa fel, és hogy az őket környékező borongás' setétjét szép napjának derülete széljeszsze. Mond meg neki, hogy ügyelnek rá szemeim, és hogy az Ábrahámnak és maradékinak tett régeni fogadásnak ellene nem mondhatok. Nem, nem fogja az embernek ellensége háborgatni létemet, és dicsőségemet sem lehet neki mostan büntetlen megtámadni: leg szebb templomának elromlása tanúja lesz szava' üres hangjának és hiú hatalmának ezentúl. Még az én hív szolgám' fijainak karjai is meg boszulják ezen bálványozó népnek istentelen tetteit. Mond meg Jákobnak, hogy iszonyúbb probája van még hátra hitének, mint a' millyenre eddig kivolt téve erkölcse. —— Mond meg, hogy olly földet adok pótolásul nekie, mellyen böséggel fog a' tej 's méz folyni, és hogy nemzetségében fog születni az Isteni próféta, a' ki a' világnak rablánczait széttöri, és a' kinek kiterjesztet karja a' földnek valamennyi nemzeteit az igaz Isten' ismeretére, és tiszteletére fogja viszsza vezetni. Elveszti akkor zsákmányát a' pokol; viszszamegy a' sárkány a' pokolnak melyjébe, mellynek öntött réz kapui örökre reázáródnak. Eljön a' nap mellyen vérrel könnyezi meg a' gyüzedelmet mellyel jeleskedett, és az őtet most ditsőitő diadalmat örökre el átkozza. — Eredj mostanában és szárnyaidat Daphne' ernyőseinek szegezvén, mond meg az én szolgámnak, hogy Sálem felé utazzon, és sátorait Socothnak mosolygó térségein üsse le. Újra fogom ott némelly írtóztató, de mindég változhatatlan rendeletimnek tellyesitése által venni hitét kérdőre".

Lássuk, miként ömledezik Jákob, midőn egy domb' csúcson ágaskodva tekinti meg ama' szép tajékot, mellyre az Isten az ő lakását rendelte (37-dik lap.) „Üdvözlégy kiált ő, és szava hevültével együtt erősbödik 's hangosb lesz; üdvözlégy ó gyonyorüséges föld, mellyre engem az Úr hít. Üdvözlettek legyetek fölséges pálmafák! kinálni fogtok ti ágaitoknak kedves ernyejével engemet. Üdvözlégy kristály víz, éjtani fogodt te szomjamat, és testemet fürösztni, midőn alkonyonként nap estig fárasztó munkám után magam kipihenni jövök ezüstözött kádadba. Áldott légy örökre ó föld, hol a' Magasságbelinek megfoghatatlan rendelései által a' gyenge emberi szem elöl elrejtett csodák fognak történni: hanem mindenek felett áldással, és dicsértessél valamennyi érzékeny teremtményid által te, kinek szereteted a' természet' minden ajándékival való ékesitésében és gazdagitásában foglalatoskodik a' gondoskodásod által számomra választatott lakhelynek."

Dinának is eléhozzuk ama szavait, mellyekkel leány társait a' szomszéd nemzet' fejér népét megtekinteni hivja az 15-dik lapon: „Jösztetek szerelmesim! kegyesen mosolygva szólván nekik; nyomba legyetek utánnam, siessünk minekelőtte a' nap súgárait fejünk felett tüzesebben lövelli, látni eme' tanyákbeli pásztornéknak kecseit. Használjuk a' reggeli hüsséget, és tekintsük meg magunk, ha olly szépek e' itt a' fejérnépek, mint azok, kik amaz árnyékos völgyekben őrzik kövér nyájaikat, mellyeknek Lábán és Báthuel az öregatyám lakja kics virányit; ha megegyeznek e' kecseik ama' sokféle mezei szépséggel, és amaz ezernyi bájokkal, mellyek szülő földjöknek térségeit himezik. Első hódító látásra megtetszenek ők nekünk, és azonnal a' leg kevesebb barátság köt bennünket hozzájok. Úgy is dolgoznak Jákob-

nak fijai az attyok' láttára mihelyettünk azomban, valamint a' serény ökröket is eleget izgatják a' munkásnak ösztöni 's a' t."

„Mond ö, és társnéival karon öltve halad Jákob sátoraitól. Az enyelgö vigság, és az ártatlan örömök nagyitják kellemének bájait. Mint a' fejérlö fellegek, a' nyári szép éjekben az ég' kékjein gyönyörüen borongnak, szinte midön Dina társneival ide 's tova szállongva ficzkándozik a' réteknek közepén, ruhájok fejérsége, a' mezök' világos zöldjét és a' virágok' zómánczát olly gyönnyörün hímezi. Nem tudá az ártatlan galamb, hogy lábának fürgesége ötet a' lesben alló kányának körmeibe, keríti. „Ezen szép festés is megérdemli a' figyelmet".

Hanem milly elevennek characterizálódik Azaël midön Jassen barátjának elbeszéli, hogy jóvá hagyta az attya Dinával való egybekelését. A' 215-dik lapon. „Enyim ö, így kiáltja magát el; az atyámnak jávolta Dinát nömnek engedi. Az öröm' tengere borítja el lelkemet, nincs Olympnak semmi ollyas boldogsága, a' mellyet irigyelnem lehetne. Ah! az Istenek' minden boldogsága ezen mennyei szépségnek karjai közt vár éñ rám. Jassen, te láttad szerelmemet csirázni: megfogod e' ugyan csak amaz elragadó gyönyörüségeket, a' mellyekbe torkig úszkál szive Azaëlednek? a' te barátságod osztozott bajaimban én velem; Ah! ha lehet, osztozzál elevenségében is vidám indulatimnak; segíts legalább az engem égetö lángoknak egy részét közölhetnem Dinával. Jelentsük meg a' Salemi népnek, hogy elérkeztek az ötet és engem bodogitó gyöngy napok, hogy Hémor a' vér köteléki által akar csatolódni Jákobhoz; hogy Azaël és Dina menyegzöje lánczává lett az örökre nevezetes kötésnek, mellyet ezen napnak, ezen ezerszer szerencsés napnak fognak ragyogtatni sugári, és

hogy azonnal Dina ártatlan iziséhez alkalmaztatott mezei ünneplés előzi meg felébredtét, és a' kétséget, és a' búnak minden neszét e' szeretett idegenné szívében el széllyeszti" 's a' t.

Sátán pedig illy beszédet tart társaihoz a' 317-dik lapon: „Földalatti Birodalom' oszlopi, mond nékik, méltó támaszi a' trónusnak mellyre az egekben volt régi rangom, és bátorságom ültetc, illy figyelemre méltó pontban; és midőn koczkára van kitéve minden, egyenesen felkell födnöm alöttetek szívemet. Úgy tetszik nekem, noha többen szóllottak már közületek, hogy egyik sem jutott el a' dolognak fenekére, se nem érdeklé beszédében az igaz indító okot, és alapot, mellynél fogva munkánk végre szerencséssen mehessen. Mit tettünk fel különösen magunkban, minő gyümölcsét reménylettük főkép ennyi munkánknak? elakartuk Jákob' vérségét veszteni, és gátolni, hogy az életnek csírája, melly Júda' kebelébe van elrejtve, erőre ne kaphasson, és annál fogva ne vethessen a' szomorú örvény' örök pusztáira bennünket. Hogy ezen czélhoz hozzá férni lehessen, egy hathatós mód adta magát elé: kitanultuk, hogy ha az Isten' szolgájának gyermekei a' vétek' fertőjébe dülnének, ha arra jöhetnénk, hogy az áthágás bíllegét sáppadt homlokokra süthetnénk, és szíveiket a' legutálatosb indulat' játékává tehetnénk, mi csalhatatlanul bünös nyakokba kerítenenk az ő Istenek' átkának mindég tartó ostorát. Saját tapasztalástok tanít rá benneteket, milly készséggel gyúlad fel haragja annak, a' ki magának Mindenható nevet ád, és örökös balsorsotok által nem vagytok nyomtányig meggyőződve arról hogy mit tehet illy harag. 's a' t."

Nincs itten sehol erőltetés a' nyelvben, vagy szó csigázás, a' mi az olvasást kellemetlenné tenné; sőtt igen nemzeti válogatott mindenhol a' ki-

fejezés, valamint a' grammatikai, és ortográphiai pontosság is (nem számlálván ide a' Typográphiai hibákat, vagy néhol a' tolnak vétkeit is) megérdemli a' dicséretet. Valóban megismérni Ázaël' halálának fordításában és azon figyelemre méltó Grammatikai és Ortográphiai Észrevételekben, mellyeket T. T. S. F. Úr egyszer is másszor is a' Tudományos Gyüjteményben közlött, hogy ő Guzmics Izidór Úrnak Theokrítosz' Maradványi elejbe függesztett tudománnyal tellyes értekezése szerént a' nagy emlékezetü Révai Miklósnak valamint (hajdani) kedves, ugy mélto tanítványa is arranézve, hogy halhatatlan Tanítojának nyomdokit anyai nyelvünk' csinositása körül búzgón fáradozva követi.

Nem követi azomban T. T. S. F. Úr mindenben nagy mesterét. A' suffixumnak, és néhol a' Relativumnak szerkeztetésében eltávozik tőle, és ezen utolsóban magával sem látszatik még megbékülve lenni minden esetben. Nem annyira a' szerkesztetés reguláira épit ő itten, mint pedig a' köz beszédbeli szokásra; a' mi is tsekély itéletem szerint nyelvünknek nem árthat.

A' mi legnagyobb különösségnek, és újságnak látszik lenni Ázaël' halálában előttem, az, hogy a' benne lévő monologoknak, orátióknak, sőtt magoknak a' románosnak elbeszélléseknek többnyire mind olly számba vannak véve szótagjaik, hogy az embernek azt kelletik első tekintettel gondolni, hogy Ázaël' halála versekbe volt valamikor foglalva; hanem mivel a' publicumnak nagyobb része örömestebb olvas prózát, mint verset, tehát a' munka a' nélkül, hogy sok versei egészen elváltoztak volna, folyó beszédben adatott a' világ elejbe. Valamint a' 92-dik lapon így lehet a' sorokat elválasztani, és azokat mintegy verseknek tekinteni:

„Szép Dina, mond neki:
Tiszta lelked a' tettetést
Nem ismérte soha is.
Azonnal megbizonyította
Boldogságom' a' te szád.
Jól vagyon! a' vadászban,
A' ki neked tetszhetett,
A' vadászban, kit Jó'sef öcsédnél.
Jobban tudtál szeretni,
Ismérj Azaëlre, Hémor'
Sálem' Királyának fijára 's a' t."

Hanem észrevenni csak ugyan nem sokára, hogy a' szótagoknak ezen számba vevése által a' Nagy Tiszteletü Fordító Úr egy olly írásmódot talált fel, a' mellynél a' Románra egyik sem lehet alkalmatosabb. Mert a' folyó beszédben elő adott Román, mint költemény, a' próza miatt nem szünik meg Horatius minden ellenkezése mellett is néminémü tekintetben vett poéma lenni — legalább a' poézist kiki látja benne; sőt az illyetén munkáknak szerzőik prozaicus költeménnyeiket régtől fogva Énekeknek nevezik; illik tehát, és mintegy természetessen reá köllött jönni, hogy ha versekben nem adódik is elé az illyes költött történet, legalább kötözöttebb, és néminémüképen vershez közelítő légyen az írásmód; hanem hogy ez által sem az úgy nevezett numerus Oratorius ne szenvedjen, sem a' Cantillatio se sértse a' fület, és a' beszédnek folyamatja is tiszta maradjon. És ugyan erre Azaël halála valóban mustráúl szolgálhat.

Elég tsinosan jött ezen munka a' Publicum elejbe, valamint a' Tzímkép és Boríték is jól készült. Harmintz árkusnyi volta mellett eleintén az ára 3 for. vólt Váltó-tzédulában, most egy forinttal feljebb ment.

Dézsy Imre.

B. Külföldi Literatúra.

Könyv-esmertetés.

Allgemeines Deutsches Reim-Lexicon herausgegeben von Peregrinus Syntax, in zwey Bänden. Leipzig F. A. Brockhaus 1826. I-sö Kötet. XX. 941 lap. 2-dik Kötet 824 lap. nagy 8-d rétben.

Mi a' Kadentzia vagy is inkább, mivel ezen nevezet az Európai nyelvekben közönséges, az újjabb nyelv szerint rím, ezt a' mi Verselöjink jól fogják tudni, valamint azt is, hogy a' régi nyelvekben egyáltaljában tsak a' mérték a' metrum uralkodott, 's a' Kadentzia tsak a' keresztény századokbeli romlott Római ízlésnek 's az újabb napnyúgoti nyelveknek, mellyek már Kadentzia szerint neveltettek, szüleménye; azért itten erről szóllni feleslegvaló. Az a' kérdés támad, mellyik szebb a' két verselés' módja közt; de abban is a' tudósok egy általjában megegyeztek, hogy a' metrumnak a' kadentzia felett elsősége vagyon. Ennek hoszszabb vitatását elmellőzvén, ezt a' régi nyelveknek mértékes remek munkáji is bizonyítják; a' mérték kellemetes, férjfias, hatalmas, méltóságos, fellengező, a' kadentzia puha, asszonyos, 's egy hangzású lágysága által unalmat, sőt undorodást gerjeszt annyira, hogy még azon nyelvek is egyáltaljában kellemetesebbek, hatalmasabbak, méltóságosabbak, gerjesztőbbek, mellyekben meghatározott rhythmus uralkodik. Ezt bizonyitja a' mu'sika is, a' melly a' szóbeli poezisnak testvére; millyen disztelen, millyen viszszatetsző az, ha rhythmus nem uralkodik benne. Ezt bizonyítják végre az újabb nyelveknek számtalan törekedései, mellyek által poézisokba a' mértéket akarták behozni, de haszontalanúl. Az újabb Európai nyelvek t. i. vagy egyáltaljában, vagy nagyobb részint,

a' romlott deák nyelvből származtak, 's a' romlott Római izlés szerint képeztettek, midőn már a' Leoninusok a' poézis' legnagyobb szépségeinek tartattak, 's végre a' metrumot egészen elhagyván tsupa kadentziákká aljasodtak el; 's ezért lehetetlen vólt a' mértéket a' nyelvbe később behozni, melly benne elejitől fogva nem termett. A' hajdan alkalmasint hatalmasabb, méltóságosabb 's kellemetesebb német nyelv is a' romlott deák szerint rongáltatott el, 's abból nem tsak formákat, végezeteket, sőt legelső szükségbeli szókat is költsönözött; mert még a' német Vater és Mutter is a' deák Pater és Mater. Igy lett, hogy a' németek is tsak rimeltek, még pedig, ámbár nyelvek nem minden metrum nélkül való, erre legkisebbet sem ügyelvén. A' mértékes versek köztök tsak a' múlt században hatalmaztak el; már most igen rosz vers-faragónak kell lenni, a' ki, ha kadentziás verseket ír is, egyszer'smind a' metrumra szorosan ne vigyázzon. Azomban az ő tiszta mértékes Verseik a' sok egy tagú 's határozatlan mértékü szavaik miatt 's a' sok a' rövid szótagokban is öszve ütköző mással hangzók által kellemetlenekké lesznek; úgy hogy még Klopstoknak hexameterjei is 's főképen Schillernek némelly epigrammájiban találtató hexameterjei 's pentameterjei kinyöghetetlenek: a' Szláv nyelv is egy kevéssé a' deákhoz alkalmaztatván magát, felvette a' kadentziákat; de a' deák járom alól sokkal hamarább és sokkal szerentsésebben szabadúlt ki, 's így minden Európai nyelvek felett legjobban tartotta meg eredetiségét. Ezen szép rhythmusú nyelv már magában is sokkal alkalmatosabb a' poézisre a' németnél; de ezen felyül már a' nemzet magában is egy különös jókedvü, eleven eszü, született poétai nemzet, úgy hogy az ő egész élete, az ő örömei, az ő fájdalmai is

tsupa poézis: sőt még a' köznép is élete minden viszontagságaiban verseket még pedig mély érzésü 's fellengező verseket költ és azokat eldalolja. Nálok még a' köznépnél is minden születés, minden lakadalom, minden vendégség, minden mulatság, minden munka, minden nyomorúság, sőt még a' halál és temetés is verselésből és dalolásból áll, 's melly gyönyörüséges Anacreonticumokat költenek, és dalolnak még a' paraszt leánykák is a' szerelemről! Nem tsuda tehát, hogy költőjik már az első időben is szerentsésen gyakorolták magokat a' mértékes versekben, 's a' hazánkbeli Tótok is a' többek közt Kollár Jánosnak — Slávy Deera-nevü remek költeményével ditsekedhetnek, mellyről talán később még többet.

Hogy a' Magyar nyelv minden Európai nyelvek felett a' mértékes versekre legalkalmatosabb, sőt alkalmasint tsak ezekre legalkalmatosabb, ezt talán senki se fogja tagadni; mert ezt a' nyelvnek kellemetes meghatározott rhythmussa 's a' kadentziáknak szük vólta, ha tsak a' puszta utóljárókat 's ragasztékokat, a' nakokat, nekeket, valókat veleket, 's az újabb lang, leng, ling, long, löng, lung lüngeket a' kellemetes kadentziák közzé nem számláljuk, bizonyítják. Azomban a' Magyar nyelven is igen nagyon megtetszik a' deák nyelvnek sokáig viselt járma, úgy hogy ha némelly lelkesebb Poétájink a' nyelv szépségén nem könyörültek vólna, ekkoráig a' mi verseink tsupa négy sorú, vagy talán nyoltz sorú vólna vólnából állanának. Mind e' mellett nem akarjuk mi a' jobb kadentziás verseket poézisunkból kirekeszteni, tsak azt óhajtjuk sőt kívánjuk, hogy Költőjink, a' kadentzia mellett a' mértékre is vigyázzanak, 's ne legyenek alábbvalók a' németeknél, a' mire a' legújabb időben Kazintzy, Költsei, Szemere 's mások is követésre méltó szép példát adtanak.

Ezeket előre botsátván feleslegvaló lenne a' Rimes Lexicon hasznáról a' német nyelvbe szóllani, vagy e' jelenvalót bővebben ajánlani, melly úgy is minden nyelvű rimes Lexiconok közt legtökélletesebb, 's nem tsak ennek hanem legtökélletesebb 's legbővebb szoros értelemben vett német szótárnak is használtathatik; mert Hübner Jánosnak ekkoráig legtökélletesebb Lexicona tsak hatvan ezer rímeket számlált, ez pedig három száz ezeret foglal magában; melly véghetetlen kintse a' szavaknak, 's melly nagy szorgalom két esztendei munkára! különös figyelmet érdemel az Előszó is, melly Ebert Drezdai Bibliothecarius neve alatt jött ki, 's mellyben a' Rímes Lexiconokról rövideden értekezik. Vélekedése ez, hogy, mivel a' közép században a' deák poéták is rimeltek, Rimes Lexiconaiknak kellett lenniek. Az újabb nemzetek közt az Olaszok készítettek legelőször Rím lexiconokat. A' legelső Mantuai Pellegrino Moreto-é: Rimario de tutte le cadentie di Dante e Petrarca" 1528, a' kinek hires poétria leánya Olympia Fulvia Moráta vólt. Utánna jött három esztendővel később Giammoria Lanfrancónak: Rimario di tutte le Concordanze di Petrarca, 's ez után négy esztendővel később Benedetto di Falcó-nak Rimarió-ja, 1556-ban Onofrio Bononzio-nak, 1659-ben Girolamo Ruscelli-nak 1641-ben Udeno Nizieli-nek (igaz neve Benedetto Fioretti) 1658-ban Tommaso Stigliani-nak, 's a' többi újabbaknak munkáji.

A' németek közt legelső Rim-lexicont készített Erasmus Alber 1540-ikben, utánna 1641-ben Philipp von Zesen: Anzeiger der deutschen gleichlautenden und einstimmigen männlichen und Weibli-

chen Wörter" 's 1696-ban Hübner János, poëtisches Handbuch nevü munkáját: melly ötször nyomtattatott ki 1696. 1712. 1720. 1731. és 1743-dik esztendőben. A' Frantziáknál ezek írtak Rim Lexicont: Jean le Fevre 1572 Pierte le Gaynard 1585. és egy névtelen 1596. Legtökélletesebb Richelet-nek: nouveaux Dictionnaire de Rimes, melly elöször 1667-ikben jött ki, 's későbben Wailly és Drevet által tökélletességre hozatott. Kiadásai ezek: 1667. 1673. 1692. 1702. 1721. 1751. 1799. 1812. 1810. 1814-ikben. A' Spanyoloknál tsak egy esmeretes: Juan Diaz Rengifo arte poëtica espannola, Madrid vuida de Martin 1628".

Végre említi a' mi derék Simai Kristófunknak végtagokra szedett 's Budán két kötetben 4-ed rétben 1809 és 1810-dik esztendőben kijött Szótárját, a' ki 1747-dik esztendőben Komáromban született, 's mint a' Rajzolás' tanítója a' Körmötzi Kir. Gymnásiumnál még most is ép 's jó egészségben egy nagy Magyar Szó-könyvön munkálódik, 's a' kit a' Magyarok Istene többi derék Magyar Szerzetes Társaival együtt még sok esztendőkig éltessen szerentsésen!

Thaisz.

III.

Tudománybeli Jelentések.

1.

Megtzáfolások, és Igazítások.

Felelet.

A' Tudományos Gyüjtemény közelébb múlt Esztendei utolsó Hötetjében ezen Czimü Munka felet „Laurea Virtutis, seu Tractatus de Praerogativis Regni Nobilium s'a't. egy névtelen visgáló által tett észrevételekre.

Igen is ditséretes, 's mind a' Természetes Igazsággal mind pedig Hazánk Törvényeivel megegyező szokása az Biráinknak, hogy minekelőtte valamely Panasz vagy Vád felet Itéletet hoznának, mind a'két Felet kihalgattyák, ezen köz példe beszéd szerént „Audiatur et altera Pars.“ Ezen reménységtül kecsegtetvén a' szerző is kötelességének tartya az elöhozott Jegyzésekre felelni, és viszonti Észrevételeit itten előadni *

Valaminthogy azon Munkának előljáro Beszédjében nyilván kijelentette a' Szerző, hogy Munkáját illető Jegyzéseit vagy is észrevételeit akár kinek is szivessen elfogadja; úgy mostánában is szinte azon Törvényhez szabván mágát, koránt se vélje a' visgáló, hogy észrevételeinek közlését nehezteló szivvel olvasta volna, ha mindjárt betsületes nevét eltitholta is, és ál-orcza alat terjesztette elö azokat; azt az egyet mind

*) A' Redactornak jegyzése nélkül is, tapasztalásából tudni fogja a' T. T. Iró és Olvasó Közönség, hogy a' mi a' Tud. Gyüjteményben kinyomtattatik, az nem mind a' Redactornak vélekedése: — ö mind azt, a' mi nem épen rosz és helytelen 's a' Királyi Censura által, mellynek jokos belátását valóban tisztelni kénytelen, helyben hagyatik, ha egyébaránt különözölt vélekedése meg nem egyezne is azzal, kinyomtattatja ezért a' Munka se gondolkozás, — se kifejezés, — te irásbeli hibájit nem lehet a' Redactornak tulajdonitani. —

A' Red.

azonáltal még is ohajtotta, hogy egy némely csipkedő és vagdalódzó kifejezésekkel felhagván a' Visgáló, azokat egy mértékletes módon, s' illő hidegvérüséggel, a' szerént t. i, valamint azt ugyan csak a' Tudományos Gyüjtemény tavaly Esztendei 11-dik Kötetében a' 96-dik és 97-dik Lapokon egy igen jeles Értekezésben olvashatni, atta vólna elő; egy részt azon okból mivel az efélék a' dolog velejére nem tartoznok — más részrül pedig azért, mivel egy Tudományos Könyvbe, mellybe csak a' józan ész és okosságnak szüleményei, a' nyugott Léleknek példái, és a' részrehajlást nem esmerő egyenes Szivnek gyümöltsei foglalhatnak helyet nem is illenek; de jó lett vólna továbbá a' visgálónak azt is fontolóra venni, hogy ő is csak egy Ember, gondolkozása hasonlóúl emberi, és hogy még az ő magános állitása nem a' Község (Publicum) Itélete; az ő vitatása még nem olly szent, és csalhatatlan valóság, mint vólt ama Görög Böltsé, kinek minden mondásait Tanitványai tagadhatatlan igazságnak elfogadták, és azokat minden alkalmatossággal az αυτος ἐφα (ipse dixit — Ő mondotta) kifejezéssel védelmezték — De végtére nem ártott vólna arra is figyelemmel lenni, hogy nem olly könnyü dolog egy Tudományos Könyvet készitteni, mint abból némely Jegyzéseket kifürkészni, és öszve kalapátsolni."

Zoile! res alia est, quam composuisse Libellos;
Zoile: fac Librum, Zoilus alter ero.

Ezeket előre boesájtván, lássuk már most menyiben lehet a' közlött Jegyzéseket helyeseknek elfogadni.

Legelöször is abban akad fel a' Visgáló, mintha a' Munkában, előfordúló Tárgyak nem vólnának a' Logicának szabásai szerint felosztva, nevezetessen a' Munkának 1-sö Részére nézve azt állitván, hogy egy némely Nemesi Elsőbbségeknek előterjeztések inkább ebben, mintsem amabba a' Czikkelybe illettek vólna. Való ugyan hogy átalyában minden Nemesi megkülömböztetéseket csupán egy Czikkelyben is lehetett vólna előszámlálni, mivel azok mind a' Nemesnek személlyét illetik, de minthogy azok külömbbféle tekintetek miatt még is külömböznek egymástul, azt tartya a' szerző, hogy éppen semmi, vagy legalább nem olly nagy hiba követtetett el a' Logicának Törvényei ellen, midőn az első Czikkelyben előszámitattak azon Nemesi megkülömböztetések, mellyek a' Nemesnek személjét közelebbrül illetik, a' 2-dikban azok, mellyek annak

Polgári megtiszteltetését és Méltóságát érdeklik — a' 3-dikban azok, mellyek annak a' közönséges Terhek alúl való kivételét illetik — a' 4-dikben végre azok, mellyek a' Nemesi Jószágnak birtokával egybe vannak köttetve — Úgy továbbá a' Munka 2-dik Részének felosztására való nézve azt jegyzi meg a' Visgáló, hogy a' 4-dik és 5-dik Czikkelyben elöhozott Nemesség elnyerésének módjai, a' 2-dik Czikkelybe illettek vólna, mivel a' fiusitás, és örökösités hasonlaúl a' Királyi Adománynak nemei. Elesméri ugyan a' Szerző, hogy ezek is nemei a' Királyi Adománynak, a' mint azt a' 115 dik lapon nyilván megmondotta, de minthogy azok a' Nemesités módjára való nézve amattúl még is külömböznek, nem lehet hibáúl tulajdonitni, hogy annál fogva különös Czikkeljekben adattak elő — 's végtére nem lehet a' Munka 3-dik Része felosztásán se felakadni, mert ott sem akarván a' Szerző mindeneket öszve zavarni, reményli, hogy mind a' mellett is, hogy a' felosztás nem kénye szerint történt, megértette a' Visgáló átallyán fogva azt, a' mint az illyes tárgya Munkából megérteni lehet, a' nélkül hogy képző tehetségei zavarodásba jöttek vólna. Ezen Jegyzések azonban csupán csak a' külső Formáját illetvén a' Munkának, lássuk továbbá azokat is, mellyek annak belső mivoltára való nézve hozattattak elő.

Az 1-sö Pont alat egy különös, de képzelhetni hová czélozó fellengező tüztül ragadtatván el a' Visgáló, ohajtotta vólna, hogy ezen Munkának folytában a' Magyar Nemesség felkelését (Insurrectio) illető Kötelességek bövebben adattak vólna elö, de nagyon megfelejtkezett a' szerző a' 17 dik Pont alat lévö vitatásárul, föképpen pedig a' Munka Czimjérül, melly azt tartya, hogy ezen Könyvben a' Nemesi megkülömböztetésekrül és szabadságokrúl lészen az Értekezés, nem pedig a' Nemesség terheirül, és kötelességeirül. — A' Borostyán Koszorú továbbá, mellyrül itten szó vagyon, nem azoknak számokra füzettetett, kik már azzal mint Nemesek, úgy is meg vannak koszorúzva, és a' kik akkor midön a' Haza java kivánnya fegyvert fogni tartoznak, hanem azoknak részekre, kik annak elnyerése végett a' Királyi Szék és Haza Oltárára ollyas érdemeket tettek, mint a' mi félék a' Munkának Elöljáro Beszedjében, ugy nem külömbben a' 176-dik 177-dik és 178 dik Lapokon elö számitattak. Elég vólt tehát az efféle Könyvben a' Nemesi Felkelésrül anyit mondani, a' menyi a' 125 dik és 127-dik Lapokón (nem

tehát csak a' 127-dik lapon lévő Jegyzékben) mondattatott, anyival is inkább: hogy a' Nemesi felkelést illető rendszabásokrúl, és kötelességekrúl Hazánknak e y igen érdemes Tudóssa Kovachich Mártony György Úr ezen czimü Munkájában Codex Juris Eximalis Hungariae — értekezett.

A' 2-dik Pont alat ismét kikel és pedig nagy tüzzel a' Visgáló azon okból, hogy a' Szerző vitatásinak Fundamentumáit és próbáit t. i. a' Haza Törvényeit, némely Helyeken tulajdon szavai szerént hozta elő, felesleges dolognak tartván ezen cselekedetet annálfogva, mivel minden Olvasórúl feltehetni azt, hogy vagyon Törvény Könyve, a' hol is a' felhozott Törvényeket felkeresheti, és megolvashattya — de könnyen által láthatta vólna a' Visgáló, hogy ezt a' szerző föképpen azon okból cselekedte, hogy a' vitatásoknak igazságárul azonnal kiki magát a' legrövidebb úton meggyőzhesse, és ne kellessék nékie még a' Nagy Törvény Könyveket is segitségül venni, és az abban elöhozott Törvény Czikkelyeket az idő vesztességével keresgélni, a' mit valójában sokan az érdemes Olvasók közül helyeseknek is elesmértek; de azt se lehet állitani, hogy minden Olvasónak Törvény Könyve vagyon, s' talán még inkább az ellenkezött lehetne állitani; meg kivánta azonban és meg is érdemlette a' fel vett Tárgynak mivólta, hogy némely sarkalatossabb Nemesi meghülömböztetéseknek meg bizonyitására szolgáló, meg világositó, 's a' vitatást föképpen megpróbáló egy némely Törvények saját szavai szerént azonnal elöhozattassanak; — azt pedig hogy egy két helyen a' felhozott Törvényeknek néhány sorokból álló szavai ismételtettek, csupán csak a' visszantallás elkerülése tekintetébül történt; úgy hasonlóképpen, hogy némely helyeken a' Törvény Czikkelyekre való utallások pontossabban tétettek ki még az sem olly nagy hiba, hogy abban valaki fel akadhasson, de nem is szokatlan dolog, mivel tekintsen csak a' Visgáló Törvény Könyveinkbe, vagy akár Pereinkbe is, nem egy hellyén fogja tapasztalni, hogy az utallásokban nem csak a' Törvény Czikkeljnek számja és Esztendeje, hanem az illető Királynak néve, és Törvény Könyvének számja is nyilván ki vagyon téve, vagy ha a' többiekrúl nem szollunk is, olvasson meg bár csak egy Világos adósságbéli (Liquidi Debiti) Pert a' Visgáló, vallyon nem fogja e' tapasztalni, hogy a' szerént szoktak a' Felperesek a' Mátyás és

Ulászlo Királyok Törvényeire Hereset Levelekben utallani — az efféle észrevételek tehát valóságos szörszálhasogatások — úgy nem külömbben hogy a' Munka végén szemlélhető, jó ritkán nyomtatott utasító Lajstrom az Olvasónak könnyebbsége tekintetébül böv ebben, de ki meritve dolgoztatott ki — vallyon lehet e' ezen hasznos, de eléggé is fáradságos igyekezetet a' Szerzönek vétkül tulajdonitani? itélje meg akár ki is de végtére azon észre vételébül, melly szerént az utasító Lajstrom előtt lévő Jegyzéket felesiegesnek lenni találja, se tulajdonitson magának olly nagy ditsőséget, az inkább a' homályt mint sem a' Világosságot szeretni látszó Visgáló, mert hiszen, ha egyébb szerzőknek e' féle Jegyzéketl el halgatyuk is, elég légyen mostan előhozni, hogy ama érdemekkel tellyes Hazánk Törvény Tudója és Tanitója néhai Királyi Tanátsos Helemen Imre Úr sem átallotta Munkája Lajstroma előtt nyilván kitenni az usque szót, utóbb pedig a' felvő vonatot. Ezek is tehát valóságos keresve keresett csempeszkedések, a' mi pedig a' H. Királyi Rendeléseket, és a' N. M. Magyar Királyi Heltartó Tanácsnak azon Intézeteit illeti, mellyek a' Nemességet vitató Perekre való nézve szoros megtartás és ahoz való alkalmaztatás végett minden Törvényhatóságoknak (Jurisdictio) megküldettek, a' Munka 3-dik Részében olly pontosson és hiven vagynak előadva, tulajdon foglalattyok szerént, hogy az ellen a' ragalmazás vétke nélkül senki ki nem kelhet, következésképpen a' Visgálónak ebbéli ohájtása magától elenyészik, sokkal fórrobb a' szerzőnek azon kivánsága, hogy a' melly Királyi Rendeléseket az Enchiridim czimü Munkájában rövidebb kivonatban kiadni kéntelenitetett, egész foglalattjok szerént is kiadhatná, és a' végre megujitandó kérése mellett engedelmet nyerhetne.

A' 3-dik Pont alat mindenkép igyekszik a' Visgálo azt megmutatni, mintha a' szerző azt vitatta vólna, hogy a' Királji Hivatalokban lévők, úgy nem külömbben a' Királyi Itélő Táblának Hites Jegyzői az 1723-dik Esztendei 10-dik Törvény Czikkely rendelésénél fogva Hivataljok tekintetébül szinte ollyan Nemesi szabadságokkal birnak, mint az Országos Nemesek; de igen is igazságtalan az észre vétel, mind azért: mivel ugyan azon a' Helyen világossan megmondatott, hogy azok csak akkor és anyiban élnek vagy élhetnek Nemesi meg külömböztetéssel, a' midön és a' meddig a' most érdeklett Törvény Czikkelynek rendelé

delséhez képest Hivataljokat Törvényesen tellyesítik; hogy pedig őket ezen tekintetből az Országos Nemesek közé számitani nem lehet, és a' Szerző nem is számitotta tagadhatatlanúl megtetszik a' 7-dik lapon lévő Értekezésből, a' hol egyenként elö számláltatnak azon Személyek, kiket kellessék a' mái időben az Ország Nemesei által érteni, ugy nem külömbben megtetszik az 54-dik lapon olvasható értekezésből is, a' honnét nyilván megérthette a' Visgáló, hogy az illyes személyeket menyiben illeti az 1723 Eszt. 10-dik Törvény Czikkely szerént azon Nemesi szabadság, mellynél fogva ök is, úgy mint az Országos Nemesek a' Czégéres hatalmasságnak büntetését tulajdon Felperességek alat is eszközölhetik — de lásd e' részben hasonló Értekezését Tisztelt Helémen Úrnak is az 1814-dik Eszt. ki adott Munkájában.

A' 4-dik és 5 dik Pontokra való nézve elég lenne ugyan azt mondani, hogy a' Visgáló a' 6-dik és 7-dik §okban foglalt értekezéseket figyelmetessebben olvassa el, és hogy akarja is azoknak tartalmait megérteni; igy a' 6-dik §-ban az hozattatott fel, hogy a' Városi Polgárok csak akkor tartoznak a' Fiscus Felperességéért a' Vármegyére folyamodni, midön a' Nemes ellen hatalmaskodásbéli, vagy a' személyes megsértésnek büntetését követelő Pört akarnak inditani. Ez pedig az 1802-dik Esztendei 20 dik Törvény Czikkelynek világos rendelése, a' hol az mondatik, „Ut illorum, quibus hucusque personalis Actoratus non competebat, sed pro illis vel Magistratus Civici, vel Terrestris Domini Actoratu procedebatur, negotia litigiosa facilius promoveantur, SS. et OO. cum annutu Suae Majestatis Sacratissimae statuunt, ut Civibus et liberae conditionis nulli Jurisdictioni Dominali subjectis in Contractualibus et simplicis successionis casibus proprio nomine contra Nobiles litigandi Activitas concedatur, in potentiariis autem et Personalibus Actoratus Fisco Magistratuali ex Publico ordinando ea ratione competat etc. Megengedjen tehát a' Visgáló, hogy e' részben is inkább a' Törvény rendelése mint sem az ő vitatása mellett maradok — ugy nem külömbben az 5-dik Pont alat előadott kételkedése 's állitása azonnal elenyészett volna a' Visgálónak, hogy ha a' most emlitett Törvénynek rendelésérül meg nem felejtkezvén, a' 40-dik és 42-dik lapokon lévő Értekezéseknek világos tartalmait jól megértette volna, á' hol is az

mondatik, hogy az ön Felperesség utoljában a' Nemteleneket a' Nemesek ellen az 1802 dik 2-dik Eszt. T. Czikkely szerént a' TársáságosÉletben elö fordúló majd minden (nem tehát minden) dolgokra való nézve a' menyiben (nem tehát közönségessen) azokba béfolyások lehet, és ezeket birhattyák, illeti. Ezen vitatásnak igazsága felül továbbá még jobban meggyözhette magát, hogyha a' következendö 7-dik §. is meg olvassa, és a' hol nyilván feltalálhatta vólna, mind az általa érdeklett N. M. Curia Itéletét (Dec. 9. pag. 62.) mind pedig azt is, hogy mennyiben vagyon a' Nemtelennek ön felperességek a'Jus gyökerességet követö Perekben, és lehet e' ezeknél fogva 1817-dik Eszt. hozott Itéletét a' T. Királyi Itélö Táblának, mint éppen külömböző esetet, ide alkalmaztatni.

A' 6-dikra. Azt mondja a' Visgáló, hogy az 7-dik §-ban érdeklett állitásra való nézve, melly szerént ha a' Nemtelen Nemesi Jószágot birna, azt tölle minden Nemes deposito inhaerente eidem justo pretio elveheti — jobb lett vólna az 1715-dik Esztendei 25-dik Törvény Czikkelyre utalni, mivel ezen kifejezés kétséges — de éppen nem lett vólna jobb, mivel azon kifejezés deposito inhaerente eidem justo pretio, az 1630-dik Eszt. 30-dik T. Czikkelynek, melly utóbb az 1659-dik Eszt. 37-dik T. Czikkely által is meg erösitetett, saját szavai, és átallyában nem csak a' Hazabéli Nemtelenekrül, hanem a' Külföldi Idegenekrül is szóll — az 1715-dik Esztendei 25 dik T. Czikkely ellenben csak a' Külföldieket illeti, ott azonban a' hol ezen Törvény Czikkelynek vitatására nagyobb szükség vólt t. i. a' 99-dik §ban a' 208-dik lapon, azt a' Szerzö elö hozni el nem mulatta, valamint a' 7-dik §-ban is vagyon arrúl említés téve, a' menyiben ez altal is megerösitetett az 1630-dik Eszt. 30 dik T. Czikkely.

A' 7 dikre, A' midön a' Szerzö a' 10-dik §-ba azt mondotta, hogy a' ki a' Nemesek Házába, lakó Házába (Residentia) vagy is (seu) Curiájába eröhatalommal bérohan, a' czégéres hatalmaskodásnak büntetésével fenyitetik, többet mint sem kellett nem állitott mivel az ott elöhozott régibb és ujjabb Törvények ezen Nemesi megkülömböztetést szorossabb értelemben nem veszik; — értvén azonban mindenkor a' Curia nevezet alat a' Nemesnek belsö Udvar Házát, vagy is belsö Telekét, mellyen a' rendes lakása vagyon, mivel, hogyha az ahoz tartozó külsö Telkeken volnának valamely Épületek, és ezekbe rohanna bé valaki

erőhatalommal, ezen tettért őtet szinte azon okból nem lehet a' czégéres hatalmaskodásbéli büntetéssel fenyiteni, a' mellyből nem lehet azon hatalmaskodót, ki a' Nemesi Jószágnak valamely részetskéjét elfoglalta — Hogy pedig az mindegy akár maga a' birtoko, akár pedig más lakjon az efféle Nemesi Curián, bizonyos csak onnét is, mivel ezek képviselői, vagy csak haszonbérlői a' Tulajdonosnak, ki magának a' sajátosságot (proprietas) fentartotta. — Ide mutatnak a' lefolyt és folyamatban lévő több rendbéli Perek is — de lásd Hövy Urnak is hasonló vitatását.

A' 8-dikra. A' 60-dik lapon való hogy rút nyomtatásbéli hiba vagyon, de még se lehet azt egészen a' Könyvnyomtatónak, 's tekintve a' Szerzönek sem hibául tulajdonitani, mivel nézze meg bár a' Visgáló a' Planum Tabulare seu Decisiones Curiales nevezett alat lévő Könyvet a' 175-dik lapon Dec. 10-a itt is úgy vagyon Si Actor etc. Nobilis sit, holot pedig megegyezek a' Visgálónak észrevételében, hogy csak ugyan úgy kellene lenni S i A c t o r etc. i g n o b i l i s s i t — Innét is megtetszik tehát, hogy még mások is hibázhattak, és hibáztak is ekképpen.

A' 9-dikre. Hogy az Erdő rongállás tettén rajta kapatott Nemes Embert úgy mint a' Nemtelent nálla lévő Holmijérül megfosztani Törvény szerént nem lehet, hanem hatalmaskodásbéli Perrel kelletik a' Kárvallottnak elégtételt szerezni — bizonyos a' 62 dik és 63-dik lapokon előhozott Törvényekből is, de ha ezeknek nem is akarna hitelt adni a' Visgáló, tudhatta azt a' Nemeseknek első sarkalatos a' 8-dik és 22-dik lapokon előhozott szabadságából is, melly szerént kétségen kivül való, hogy a' Nemes Embert sem Személyében, sem pedig Javaiban a' rendes Törvény útyán kivül, kivévén az ott előhozott föben járó (Crímínalis) eseteket háborgatni nem szabad. Hogy e' részben a' Törvények ellenére szokatlan tettek (abusus) történtek, vagy történhettek, azt a' Szerző nem tagadja, az időt vesztegetni az illyes esetek felkeresésében, hogy t. i, a' megfosztó büntetődött vólna, noha ellenben szinte amaképpen szivessen venné a' Szerző, hogy ha e' Visgáló ollyas esetet tudott vólna felhozni, melly szerént a' Kárvallott, ki az Erdöt rongáló Nemest nálla lévő Holmijétül megfosztotta, ő ellene azon kivül hatalmaskodásbéli Pert is inditott, vagy indithatott, és azt meg is nyerte vólna — de továbbá nem tudta a' Visgáló az 1802-dik Esztendei 24-dik Törvény Czikkely-

nek rendelését; a' honnét nyilván megérthette vólna, hogy az ollyas Nemes Embernek ki a' tilalmazott helyeken vadász, és rajta kapattatik puskájától a' Törvényes büntetésnek terhe alatt, megfosztani nem szabad; ezen eset hasonló az Erdő rongálláshoz, mivel mind a' kettő a' Polgári vétkek közé (inter Delicta Civilia non Criminalia) tartozik — Lásd bővebben a' 14 dik §-ban előadott Értekezést is.

A' 10-dikre A' 18-dik §-ra való nézve felesleges dolognak tartya a' Visgáló a' Törvénybéli orvoslásoknak (Remedia Juridica) előhozását, mivel úgymond azokkal nagyobb részint a' Nemtelenek is élhetnek. Ezen tulajdon szavaiból is tehát megtetszik: hogy még se élhetnek mind azon törvénybéli orvoslásokkal, a' mellyekkel a' Nemes Személyek, a' mint azt a' Visgáló mind azon §-ban lévő, mind pedig átallyában a' munkában több helyeken előfordúló Értekezésekből nyilván megérthette, és így tehát épen nem vólt felesleges dolog a' Nemeseknek ezen nevezetes polgári megkülömböztetéseket az illyes czimü munkában előhozni; annyiban mindazonáltal helyes a' Visgálónak észrevétele, hogy a' 73-dik lap allyán ezen szavaktól fogva: „Illis praeterea nutu articuli etc. és a' 74-dik lap első sorában hibás a' nyomtatás, mivel ott így kelletik lenni: Illis praeterea saltem a mortis, aut huic aequivalente trium annorum Carcerum vel 100 baculorum aut scuticarum ad semel infligendarum poena appellata competit etc. de hogy ezen hibát a' Szerző hibás vélekedésének tulajdonítani (a' mit a' Visgáló örömest oda akarna magyarázni) éppen nem lehet, megérthette a' Visgáló, ha megolvasta vólna a' 349-dik lapon lévő ezen sorokat „Appellata Ignobilibus a Sententia mortis aut huic aequivalente trium annorum Carcerum vel 100 Baculorum aut Scuticarum ad semel infligendarum poena haud inferente non competit. — Úgy éppen nem kételkedhetett vólna a' Visgáló, hogyha megolvasta vólna a' 382-ik lapon lévő ezen sorokat: „mortis aut huic aequivalente etc. poena haud gravatis Ignobilibus appellata non competit; Nobilis e contra a poena etiam levissima appellare potest. Pag. 71—74. — Kár valakit hibásnak állítani, előbb mintsem a' hibának

igaz vólta jól ki nem nyomoztatik, de kár az effélékben olly kevessen fel is akadni; hiszen jól tudhatta a' Visgáló, hogy a' mi Törvény-könyvünkben is számtalan helyeken hibás a' nyomtatás, a' többi közt elég légyen azt az egyet előhozni, hogy az 1649-dik eszt. 15. T. Czikkelybe hibássan csúszott bé ezen foglaló szótska et, holot pedig ottan ezen elválasztó szótskának vel kellene lenni (melly a' dolognak értelmét egészszen megváltoztattya) ezen hibát utóbb az Ország Gyűlése észrevévén, azt annakutánna különös Törvény-Czikkely által t. i. áz 1659-dik esztendei 127-dik articulus által jobbította meg. Igy hasonlóképpen itten a' 8-dik Pontra előhozott Értekezésből is világo san megtetszik, hogy az Planum Curiale nevét viselő, mint egy úgy szólván második Törvény-könyvbe hibássan nyomtattatott ki ezen szó Nobilis, e' helyet Ignobilis — már pedig kimerné ezen hibát azon jeles Kiküldötségnek (Deputatio) ki azon munkát kidolgozta tulajdonitani?

A' 11-dikre. Azt hogy az Ország Nemessei csupán csak a' Fejedelem által választatnak, megérthette a' Visgáló a' 19-dik § ban előhozott Törvény Czikkelynek (Dec. Trip. P. I-ae T. 3-o §. 6-o) kétséget nem szenvedő szavaiból Azt pedig hogy az Egyházi Személyek valamint tekintve egy némelly mások is az Ország Nemesei közé számitatnak a' Törvény rendeléséből, megolvashatta a' Visgáló a' munkának 4-dik 5-dik 6-dik és 7-dik lapjain. — Azt azonban hogy az Egyházi Személyek csupán per ordinationem lesznek Nemesekké, kár a' köz véleményre útalva állítani, mivel ezen nevezetes 's Országos tanátskozásra való kérdést el nem fogja intézni sem a' Szerző sem a' Visgáló; és mostanában elég légyen a' közönséges szokást itten előhozni, és addig is még ezen (Juris Publici) kérdés világos Törvény által meghatároztatna, a' Visgálót azon jeles Értekezésnek, melly 1820 dik esztendőben Veszprémben ezen Czim alatt: Verbőczi 1-sö Része 2-dik Czikkelyének magyarázattya a'vagy az Egyházi Rendnek Polgári megkülömböztetése Magyar Országban" kiadatott, pontos megolvasására útasítani.

A' 12-dikre. A' 34-dik §-ban foglalt vitatás ellenére azt állitya a' Visgáló, hogy semmi esetben sem szabad az Alperesnek a' Felperestül kérni, hogy győzze meg ötet Nemessége felül, hanem egyedül csak a'

czégéres hatalmaskodásbéli perekben, azt pedig tagadni még ezekben sem lehet, de meg nem állhat a' Visgálónak ezen állitása, mivel hogy a' Realis perekben szabad az Alperesnek magát a' Felperesnek Nemessége felül meggyözettetni (capacitáltatni) kérni, megtetszik ugyan csak a' 34-dik § ban foglalt Értekezésnek allyán lévö N. M. Curia végzéséből (Plan. Cur. de poena Emendae Linguae Pag. 37. Dec. 1-a) a' hol ezeket olvashatni: Si in Causa Reali Incattus Actoris Nobilitatem, et litigandi capacitatem doceri petat, propterea in Emenda Linguae convinci non potest, quia circa Nobilitatem capacitari petendo, eandem directe non negat. — de hogy a' czégéres hatalmaskodásbéli perekben a' Felperes nemességének tagadása nem is büntethetö, megtetszik a' Visgáló által is elöhozott és a' személyes Felperességről szólló 1-sö és 2-dik végzésekből; mert noha ugyan ezen Ige negare az utóbbi végzésben nem foglaltatik, hanem csak az mondatik potest petere Nobilitatis probam, mivel azonban azon végzéseknek értelmek szerint a' czégéres hatalmaskodásért perbe vonattatott Alperes, hogyha a' Felperes Nemességit kétségbe hozza, a' nyelv váltságnak büntetésétül minden esetre menté tétetik; úgy nem külömbben mivel a' Felperes is, hogy a' személyes Felperessége megálhasson, tartozik Nemességét bébizonyitani, ez ellen pedig minden Alperesnek a' maga észrevételeit, és védelmét elöadni, következésképen azt kétségbe is hozni, vagyis ragadni Jussa vagyon, a' sikerére (quoad effectum) pedig mindegy, akár kérje a' Nemességet a' Felperes által megbizonyitatni, akár pedig, hogyha azt egyenessen tagadja, mivel az efféle perben a' nyelv váltsága terhében nem marasztathatik, A' Szerzőnek tehát úgy látszik, hogy a' Visgáló fentebbi okoskodása ezek szerint magától elenyészik, és hogy e' részben Kövy Úrral egy értelemben továbbá is megmaradhat.

A' 15-dikra Hogy a' Városokban házzal bíró Nemesek szinte úgy (adinstar) mint a' többi Polgárok házaiktúl adózni tartoznak világossan megtetszik a' Visgáló által is felhozott 1647-dik eszt. 78-dik Törvény czikkelyből, a' hol ezeket lehet olvasni §. 16 „Taxam vero a Domibus suis non alio tempore, quam dum Suae Majestati sol

venda post Diaetas imponitur, et tunc etiam adinstar Concivium, et nequaquam plus solvere debeant. — Hogy pedig a' személyes terhek viselésétől itt is szabadok a' Nemesek, azt is világossan előatta a' Szerző a' 115-dik lapon lévő ugyan azon Jegyzékében ezen szavakkal: „Abonerum publicorum personalium nihilonimus supportatione (Nobiles) etiam in his casibus immunes sunt, sic a capite contributionem non solvunt, relate ad Personas proprias et Bona sua mobilia Jurisdictioni Magistratus Civici non subjacent etc. épen nem lett volna tehát oka a' Visgálónak az efféle Jegyzésre, hogy ha figyelmetesebben megolvasta volna a' Szerzőnek ezen Jegyzékét is a' 41-dik §-al együtt, valamint az általa érdeklett 1647-dik esztendei 78-dik Törvény-Czikkelyt is, a' hol semmi említés sintsen „de quarteriis Militaribus", hanem csak in genere de Immunitate Nobilium ab oneribus personalibus" sokkal tanátsossabb vólt tehát e' részben is inkább a' Törvények világos rendelése és az usus mellett megmaradni, mintsem a' Visgálónak puszta állítását követni.

A' 14-dikre. A' Dézma terhétül való szabadság mennyiben illesse a' Nemest, azt nem annyira az általa felhozott 117-dik lapon lévő Jegyzésből, mintsem a' 114-dik lapon olvasható Értekezésből tanúlhatta meg a' Visgáló, hogyha azt is megolvasta vólna, — hogyha pedig a' Szepesi Nemesség ezen teher alúl a' N. M. Királyi Fő Törvény-Szék által felszabadítatott, meg van kémélve bizonyossan a' 117-dik lapon olvasható azon kifejezés által (ubi usus est) természetes következés lévén, hogy ubi usus non est ott a' Nemes Dézmát adni nem tartozik.

A' 15-dikre. A' midőn a' Szerző a' 4-dik Czikkelyben előatta mind azon nemesi megkülömböztetéseket, mellyek a' Nemes személyt a' nemesi birtokra való nézve illetik, nem ereszkedett sem a' Tengerbe, sem ollyas tárgyak előhozásába, mellyeket a' munkának Czímiével megegyeztetni nem lehetne, ítélje meg bár akár ki is, de a' Visgálóról a' midőn ollyas tárgyaknak előadását is kivánnya, melly a' hazai Törvényeknek bővebb és nem ide illő magyarázására tartoznak, méltán ellehet mondani, hogy ollyas

valamit kiván, a' mit ha a' munka czimjéről meg nem felejthezett vólna, épen nem kivánhat.

A' 16-dikra. Azon állitása mellett a' Szerző, hogy a' természetnek némelly elrejtett adományit tökéletes földes Úri jussal a' földes Úr nem szedheti, sőt tekintve még ő tartozik némelly terhek viselésével, és adózásokkal p. o. az Urburák fizetésével, és továbbá, hogy némelly ollyas fundusokat, mellyek p. o. a' Szent Koronához tartoznak, éppen nem, némellyeket pedig nem egész földes Úri Jussal birhat, most is megmarad, 's a' menyiben azt a' Visgáló elhinni nem akarja Ulászló 1-sö Dec. 30-dik ugyan annak III dik Dec 32-dik ugyan annak VII. Dec 1. 2. 3-ik — 1523-dik eszt 39. — 1574. 19 — 1608 22 1609 48 és 54 — 1618: 29 — 1622: 46 — 1625: 64 — 1649: 47-dik — 1659 72 — úgy nem külömbben Lajos Király 1-sö Dec. 15. Mátyás VI. Dec. 49-dik Sigmond III-ik Dec. 13-dik 's több más Törvény Czikkelyeknek, 's az úgy nevezett Codex Maximilianus (Maximilianische Bergordnung) Könyvnek, 's végre Buchholcz jeles munkájának pontos megolvasására illendöen utasitatik; mivel ezekből fogja általlátni, hogy menyiben lehet az efféle birtokot a' 146-dik és 147-dik lapokon, és átallyában az egész 4 dik Czikkelyben elöszámlált földes Úri jussokkal, és hatalmokkal megegygyeztetni.

A' 17 dik. Hogy a' Vásári jussal bíró földes Urnak az ugyan azon jussal bíró egy némely nemtelen ugyan, de külömbben szabados (Privilegiált) Községek felet már a' Törvények rendelésébül is nevezetes megkülömböztetése vagyon, megérthette a' Visgáló a' 148 dik lapon elöhozott Törvényekből úgy nem külömbben, hogy a' föbenjáró hatalmat is, csak a' földes Úri hatalommal felrúházott Nemes Személy nyerheti meg, és hogy azzal koránt sem minden nemtelen, hanem csak az ollyas szabados Községek, kik t. i. eggyébbiránt is különös Királyi kiváltságokkal élnek, vagy pedig a' földes Úri hatalom bizonyos Törvényes feltételek mellett, vagy a' régi usus által azokra által vagyon ruházva, bizonyos a' 158-ik lapon elöhozott Törvényekből. Ezen tekintetbe esnek a' Vám és Révbéli jussok is, átallyában megjegyezvén, hogy a' Vásári, Vám, vagy Révbéli 's több efféle jussokkal biró nemtelen Községek, a' menyiben Királyi kiváltsággal vagy régi usussal nem birnának azon jussokat földes Uroknak engedelmökkel vagy helybe-

hagyásokkal nyerték meg, és azoknak elnyerése végett ott a' hol a' földes Úr vagyon, annak megegyezését is kikérni tartoznak érthetni a' 42-dik §-ból. Ezen földes Úri megkülömböztetéseknek e könyvben történt előadásokat nem lehet tehát úgy tekinteni, mint nem oda való tartozandóságokat, hanem inkább úgy mint a' pontos Munkaságnak jeleit, mivel ezen tekintetből is nevezetes elsöbbsége vagyon a' Nemesnek a' Nemtelen felet.

A' 18 dikban, Nem esmérheti el hibának a' Szerző, hogy a' Külföldiekre való nézve kik Magyar Nemességet nyerni, vagy is Hazafiúsitatni akarják magokat világossan kitette, hagy az Ország alkotmánya szerint egygyet a' bévett négy Religiók közül követni tartoznak, mivel a' Külföldön sok helyet külömbböző azoktúl a' Hittartás, de hogy azon Czikhelyben is hol a' Nemesség megnyerésére közönségesen megkivántató tulajdonságokrúl vagyon Értekezés, ezen környülállás érdekeltetett a' Szerző által, megtetszik a' 80-dik §-búl.

A' 19-dikre Azt se tarthattya végtére hibának a' Szerző, hogy a' Hazafiúsitott Külföldieknek Lajstromát, a' Királyok és Diaeták idő rendje szerint készítette, mivel ebből kitanulhatja kiki nem tsak a' számát különössen minden Király és Diaeta alatt Hazafiúsitott Külföldieknek hanem azok Hazafiúsításoknak rendszerént kidolgozott idejeket is; a' miket a' Visgáló által javallott t. i. betüszerént kidolgozandó efféle Lajstromból ki nem lehetet vólna sütni, vagy legalább nagy ügygyel bajjal juthatott vólna valaki a' fentebbeknek megtudásába — de azonban, ha az illyes Lajstromot inkább kedvelli a' Visgáló, a' Törvény-könyvbe meglévő hasonló Lajstromot használhattya egész 1741-dik esztendőig.

Egyébiránt hogyha a' Visgálónak az obvenibilis vagy conspicibilis közönségessen szokásba vett, 's világos értelmű szavakkal való élés nem tetszik, és kivánná hogy a' Tudományos Munkákban az efféléh elkerültetnének — szinte azonképpen viszsza tetszik a' Szerzőnek (noha éppen nem Barátya a' Magyar Neologismusnak) és hasonlóúl óhajtya: „hogy az ollyan rosz hangú, és könnyen másokkal felváltható szavak mint competál, existál, és az illyes kifejezések Corpus Jurissa, Jus Civilét a' Magyar Értekezésekből örökre számkivettetnének.

Ezekből már, kinek és mennyiben légyen Igazsága? itéljék meg bölts bélátások szerént a' részre hajlást nem esmérő érdemes Olvasók: — de légyenek bár helyesek vagy helytelenek a' Visgálónak észrevételei, a' Szerző azoknak közlését minden esetre köszönettel veszi, — hogyha belsőképpen megvagyon arrúl győzödve a' Visgáló, hogy visgálódását koránt sem valamelly részre hajló, mellékes kinézésekből, vagy a' mi még undokabb, másnak kissebbitésére és kárára törekedő szándékból, hanem egyedül csak a' köz Jónak elömozditása tekintetéből kezdette, és végzette is. —

Hassics Ignácz.

---

2. Jutalom Tételek.

Néhai Tekintetes Tudós Schwartner Márton Úrnak, a' Pesti Királyi Fő Oskolában a' Diplomatika' és Heraldika' vólt Professorának, a' Könyvtár Őrzőjének, és a' Böltselkedő Kar Seniorának hagyományából száz forint V. Czéd. ajánltatik a' következendő tárgyról készitendő legjobb értekezésnek jutalmául:

Valjon Réza Simon Kronikája e', vagy pedig Thúrótzy János historiai Gyüjteménye Magyar Országnak historiájában nagyobb hitet érdemel? mitsoda kútfőből származott azon Krónika, a' melly közönségesen Thúrótzy Jánosnak tulajdonittatik?

Azon értekezés, a' melly a' jutalmat megnyeri, máshonnan e' tzélra ajánltatott költséggel kinyomtattatik, és annak 12 példányi a' Szerzőjének által adatnak.

A' határnap, a' meddig azok, kik a' kitett jutalomért vetélkedni szándékoznak, értekezéseiket az ide való Királyi Fő Oskola Méltóságos Rectorának, a' póstabér terhe nélkül, által küldeni tartoznak, a' jövő 1828-dik esztendei Januarius Havának utólsó napjára vagyon rendelve; — a' nap pedig, a' mellyen a' 100 forintból álló jutalom a' legjobb értekezés Szerzőjének oda itéltetik, az 1828-dik esztendei Május 1-sőjére határoztatott meg.

Az ollyan értekezés, a' melly Szerzőjének nevét nyilván kijelenti, ezen tudományos vetélkedéshez nem botsátathatik, — hanem csak az ollyan, a' melly valami jelszót a' homlokán viselvén, Szerzőjének nevét, és más ötet megesmértető jeleket, egy melléje kaptsolt, de zárva lepetsételt levellében foglalja, a' mellyre kivülről ugyan azon jelszó legyen írva.

Ezen tudományos vetélkedésre mind a' hazai, mind a' külföldi tudós férjfiak meghivatnak, a' kik értekezéseiket deák, magyar, német, vagy frantzia nyelven készíthetik. Költ Pesten December 20 dikán 1826-dik esztendőben.

A' Schwartner jutalom hagyományának Gondviselőji. —

---

3. Kérés.

Tekintetes Íróinkhoz és Mivészeinkhez.

A' magokat akármiképpen jelesített férjfiaknak 's asszonyoknak képeiket nem részvétel nélkül szoktuk fogadni, örömest látván arcz vonásaikban, a' kik önségöket mások felett meglülömböztetni, és személyjeik eránt esmeretségre való vágyjainkat felébreszteni tudták. Ezen kivül vagynak különösebb tárgyak is, mellyek a' jelesítésnek nem minden nemeivel közösek; és vagy csak a' mivelő eszközök vagy magok a' derék mivmunkák, avagy egyébb jelességek, a' miket látni és esmerni hasonlóan természeti bennünk. Becsesek, hogy rövidségért csak egy két példát emlitsek, az Arpádok' fegyverei, a' Canováknak vésüjik is, nem csak szobraik; kivánatos a' Tudósoknak, főképpen a' kik maradandóságra írnak, vagy a' kik írásaikkal nagy dolgokat eszközlöttek, saját kezökből eredt kézvonásaikat olvasni és esmerni. Innen a' mivek' Muzeuma, és a' kézvonások' kedvellt másolatjai.

Ugy látszik annak okáért, nem tenné kedvetlen munkát azon születhető honfinak, a' ki most élő Íróinknak és Mivészeinknek kézvonásaikat egykor másoltatni, 's az idejebelikkel láttatni akarná hogy ha számára T. T. Íróinknak 's Mivészeinknek saját kézivonásaikat egy gyüjteménybe összve szerezném.

E' gondolattól indítatván, de Íróinknak 's Művészeinknek nagy lelküségökben is bizakodván: fogok a' féle gyüjteményi levelemmel nálok udvarolni, hogy hazafiúi szándékomat tisztelettel való kértemre felsegiteni méltóztatnának. Én pedig egykor ezen gyüjteményről a' T. T. Literárai közönségnek számot adni, kötelességül veszem. Igy minekutánna leveleimet kegyes pártfogásbá ajánlanám hódúló tisztelettel maradok.

Holéczy Mihály.

---

4. Kisfaludy Károly' új vigjátéka „A' Leányőrző" *) német játékszínen.

A' Pesti német szinjátszó-test ma kellemesen meglepte a' hazafiakat Kisfaludy Károlynak egyik legújabb és Paziazi Mihály által fordított vígjátékának eléadásával. Neve: A' leányőrző, prózában irva, három felvonásban. Eleven taps követte; 's erre mi Magyarok annyival büszkébbek lehetünk, mivel ezen időben, még a' Németeknél is felette ritka jelenet egy szerencsés vígjáték. De ritka az minden időben, 's bármelly literatúra a' poézisnak bármelly nemében több jeles, sőt remek mivet felmutat, mint ebben; a' mi a' komikus talentum' természetéből önkényt foly. Minden dolog' nevetséges oldalának felfogása a' pillantat' munkája, 's ha keresve van, helyes (trefférid) ugyan lehet de mindenkor nehézkés lesz; a' tréfa is villanás, 's az eléadás is a' költés' pillantatiban foganszik és simúl a' tárgyhoz, csak a' helyhezetek' szövevénye lehet a' gondolgodásnak gyümölcse, de ez maga nem tehet classzikus mivet: a' humoristikus vagy komikus munka tehát legkevesbbé lehet a' tanulás' resultátuma és hasonlíthatatlanúl több, vagy legalább serényebb munkálkodásu, geniét kiván, mint bármelly egyéb mű.

A' vígjáték költők jobbára csak egy főeszközét használják a' komikus sikernek; vagy t. i. a' cselszö-

---

*) Nyomtatva van az Élet és Literatura' 2-dik kötetében. lap 141.

vevénybe helyhetik a' komikus erőt, keveset gondolván a' characterekkel, 's ezek helyett részint lokális, sokszor universális tréfás fürtöcskékkel a' dialógban; részint átváltozásokkal álruhákkal, álajtókkal, hasanlóságokkal, számtalan zavarral 's egyéb külső furcsaságokkal costümben, nyelvben, mozgásban 's több ékesitvén szeszélyök szüleményét — 's ezeket intrígos vagy situátiós vígjátékoknak nevezték-el. Ennek átellenében áll közönségesen a' charakteres vígjáték, mellynek már nevéből világos; de ez milly könnyen téveszthetí el a' Költőt, példák arra sok mívek, mellyek nem egyébb mint allegóriai 's dramatizált eléadása bizonyos véleményeknek, 's gyakran, nincsenek ugyan belső becs nélkül, de szükölködnek azon külső mozgással, mellyet minden értelembéli miveltség mellett is nem szívesen nélkülezünk sem a' játékszínen, sem az olvasásban. Amannak tehát igen gyakor hibája a' charakter' tartalom' és mélység' hijánya; ezé a' feszesség, a' külső és sokszor a' belső mozgásnak is nem léte. Kisfaludy' újabb vígjátékainak pedig abban áll múlhatatlan jelességök, hogy a' két speciest mindenütt öszvetestvéresíti; 's hogy különösen a' fennemlitettről szóljunk, situatióji meglepők és természetesek; sokszor újak is (evvel sokat mondánk, 's az ki a' komikus poésis' literatúrájában járatos, ezt érteni fogja mért)? mindég pedig fontos evolutióknak magvai; történeteken (Zufall) a' mennyire ezen nemben csak lehet, nem épülnek, hanem a' charakterek' vagy fennálló környülállások' öszveütközéséből erednek; maga a' szövevény felfüggesztő, oldása eléggé elkészült, motivált, meglepő és kielégitő; a' charakterek az életnek mély psychológiai és tapasztalási ismeretéből merítve, 's ritka igazsággal (Wahrheit) 's élettel adva; a' dialog *) pedig hasanlíthatatlan ügyességgel az élet' minden formájin keresztülvíve, mindég charakteristikus, mindég hajlékony simuló, eleven, a' játékszíni eléadásra reducálva, szóval: mindég igazi drámai dialogus.

---

*) Elértik olvasóink hogy drámáról lévén beszéd, a' dialóg (szó) nem vétetik mindég etymológiai értelmében, 's nem kettős beszélgetést tészen.

Hálával tartoznak itt Paziazi Urnak is azon igyekezetéért, hogy litteraturánknak más nemzettel való megismertetésére jeles Magyar miveket németre fordit 's annyi hüséggel fordit, hogy fordítása felett elfeledjük a' költő' nemzetét 's a' fordító' fáradságát. 'S hogy a' nézö gyülekezet annak is, ennek is érezte és megismerte érdemét, jele volt a' köz derültség és taps, mellyel a' színpalota elhagyatott.

Emil.

---

5. Magyar Régi Nemzetségekhez intézett kérelem.

Felséges Fejedelmünk' és Hazánk' ditsöségének, — javának — boldogságának serkentése, szinte mint elömozdítása és fentartása fö érdeme ugyan minden Hazafinak, kiváltképen midön az igyekezet nem mellék czélból — hirnek, haszonnak, nagyravágyásnak ösztönéből, hanem az igaznak — derékнek — betsnek, az az: összveséggel, az *Emberiségnek* indulatjából gerjed: de a' hazafiak különös személlyeinek is kikből tudniillik édes Hazánk összveszerkesztetett hív szolgálatot tenni, ahoz közelitö érdemnek, és ditsöségnek láttatik elöttem, mert minden egésznek az ö fentartása tsak részeinek épségében leendö maradásától függ. Melly tekintetből én nem tsak már elholt Tudóssainknak Genealogia Táblájokat, festett ágazásaikat, Nemzetségbeli deductiokat, és azok származását illetö Okleveleket nagy igyekezettel, fáradtsággal, költséggel megszerzettem, hanem föképpen oda intéztem szorgalmamat, hogy a' MAGYAR GYÖKERES NEMZETSÉGEK elsöbb, vagy régiebb Osztály leveleit mind azokkal, kiknek szükséges közölhessem; — Valamint tehát bátorkodom megkérni mind azokat, a' kik illyen régiségeknek birtokában vannak, hogy az 1400. esztendö elött történt nemzetségbeli osztály leveleket (mivel illyekkel senkinek birtoka úgy sem ostromoltathatik) vélem közleni ne terheltetnének, szinteúgy ajánlom kinek kinek nálam, mind másolatban, mind több eredetben is találtató osztály leveleknek közlését, és e' mellett minden nemzetségi, és genealogiai származásoknak, Magyar, Erdély, és Horváth Országokra nézve (mind azonáltal Posta költségek-

nek megkéméllésével) kész szivességgel és ingyen tellyesitendö közlését. Pesth 1-sö Januariusban 1827

Idösbb W. Jankovich Miklós.

---

6. Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek:

7) *Παιδαγωγικὰ Μαθήματα συντεθέντα παρὰ Στεφάνου Κομμητᾶ τοῦ ἐκ Φθίας ἐκ χωραρχίας μὲν Κοκοσίου, Κώμης δὲ Κοφῶν. Ἀναγνωσικὰ. Ὀνομασικὸν περιέχον ὅσα συμβάλλουσιν οὐμόνον εἰς ἔτι εὐχερεξέραν ἀναγνωσιν ἐν ἐπιγνώσει, ἀλλὰ καὶ εἰς γνῶσιν πραγμάτων οἰκιακῶν τε καὶ φυσικῶν.* l. 144.

8) Élet és Literatura 1827. Második Kötet. 5-dik — 10-dik Rész 12-ed rét lap. 420.

9) Nagy Británniának Geographiai — Statistikai és Historiai Leirása Lassu István által. 1827. n. 8-ad rét lap. 168.

10.) Tábori Imádságos Könyv, mellyet Galanthai Herczeg Esterházy Miklós Nemes Magyar Gyalog Ezredjebeli Hadi Vitézek számára, Gyalog Ezredes Kapitány Méltóságos Auenfelsi August István Úr' rendelése szerént öszveszedett Schutek János ezen Nemes Ezrednek Tábori Papja. 1827. 16, rét lap. 144.

11) Tentamen Publicum ex Physica, in Regia Universitate Pestinensi e praelectionibus Adami Tomtsányi, Physicae, et Mechanicae Prof. P. Ord. R. Primo Semestri Anno 1827. Mense Martio.

12) Tentamen Publicum ex Logica, quod in Regia Scientiarum Universitate Hungarica annuente D. Praeside facultatis et studii Philosophici Directore juxta praelectiones Joannis Imre, Presbyteri Dioecesis Agriensis, A. A. L. L. Philosophiae ac S. S. Theolog. Doctoris in eadem Universitate Philosophiae Professoris Publ. Ord. Facultatis Theologicae membri Collegiati, Philosophicae facultatis h. t. Decani Pestini mense Martio 1827. Subiverunt Philosophiae primum in annum Auditores.

II. Kötet' Foglalatja.

I. Értekezések.

1) N. A. Kiss Sámuel. Miben van még a' Magyar hátra leginkább? l. 3.
2) Ágoston János. Ötsödnek leírása. l. 15.
3) A. J. A' Nemzetiség és Kultúra. l. 23.
4) J**. A' Budai Várban talált régi gazdag Sírboltró', és benne hihetőleg helyheztetett Katalin Királyné Podiebrad' leánya teteméről. l. 42.
5) Szivonyáné. Szózat Napnyúgotról. l. 61.

II. Literatúra.

A) Hazai Literatúra.

1) Könyv-esmertetés. Azaël halála, a'vagy Dina elragadtatása, Dugat D. P. után kiadta Szeder Fabian. l. 93.

B) Külföldi Literatúra.

1) Könyv-esmertetés. Allgemeines Deutsches Reim-Lexicon, herausgegeben von Peregrinus Sintax, in zwey Bänden. l. 103.

III. Tudománybeli Jelentések.

1) Megtzáfolások és Igazitások. l. 108.
2) Jutalom Tételek. 122.
3) Kérés. l. 123.
4) Kisfaludy Károly' új Vígjátéka „A' Leányőrző" német Játékszinen. l. 124.
5) Magyar Régi Nemzetségekhez intézett kérelem. l. 126.
6) Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek. l. 127.

Javítás: lap 18. sor: 20 Hamcher olvasd: Harucker.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY.

1827.

III. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével.

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' betűjivel
és költségével.

Nagy Méltóságú
Gróf Tolnai
FESTETITS JULIANNA,
Tsillag Keresztes Dáma,
A Nagy
Gróf Sárvári Felső Vidéki Széchényi Ferentz'
Hitvesse,
És
Gróf Tolnai Festetits György'
Testvére,
A' Magyar Gracchusok' Annya.
Született Oct. 30kán 1753. megh. Jan. 20kán 1824.

I. Értekezések.

1.

A' Nyelvnek eredete, kifejlése, elágozása.

Valamint minden állatok között tsak az ember bir azon tehetséggel, melly által a' magában, és magán kivül lévő tárgyakat helyesen megesmérheti, a' dolgok' okait és következéseit általláthatja, a' történtekről 's tapasztaltakról emlékezhetik, lelkében új, 's a' külső dolgoktól egészen független képzeteket kohólhat; úgy egyedül tsak az ember van a' Teremtőtől azon tulajdonsággal és móddal felruházva, melly által mind ezeket más hozzá hasonló valóságokkal megfoghatólag közölheti, megértheti; ezen mód 's tulajdonság a' Nyelv.

A' Nyelv kettős értelemben véttetik: subjective azon tehetséget jelenti, melly által valami való az ő érzéseit és képzeteit másokkal érthetőképen közölheti; objective pedig az érzetek' és képzetek' kijelentő eszközeinek és módjainak öszveségét teszi.

Ezen eszközökre és módokra nézve a' nyelv többféle: a) a' szó-nyelv (Wortsprache) vagy is az igazi értelemben vett nyelv, mennyire az ember bizonyos renddel tagolt hangokkal, mint legkönnyebb, legtermészetesebb eszközökkel él képzetinek és megfogásainak kijelentésére. Ennek póto-

lékja az írott nyelv, mellyben azon képzetek írott jelek által közöltetnek. b) Ábrázat-, vagy tagnyelv, mellyben az ábrázatnak vonásai, a' tagoknak mozgatása és helyheztetése minden hang nélkül jelenti ki a' képzeteket. Ezt az egymástól távol lévő személyek között a' kép-nyelv (Hyeroglyphica) és virág-nyelv, melly a' nap-keletieknél ma is divatban van, pótolja ki. — Az ábrázat- vagy tagjártatási nyelv, a' mennyire gondolatink' kijelentésére valamelly tagunkkal élünk, ismét külömbféle neveket kaphat; p. o. szem-nyelv, új nyelv 's a' t. Ez utólsóval még most is sok vad nemzetek élnek a' többségnek kinevezésében. Ezen néma nyelvhez számlálhatjuk méltán a' tiszteletnek és köszöntésnek a' nemzetek külömbségéhez képest, igen külömböző módjait a).

Igen természetes hinnünk, hogy az első nyelv, a' mennyire képzetek, ideák, valának tárgyai, tsupa tag-jártatási nyelv volt, nyilván bizonyítván ezt a' kisdedeknek és némáknak példáji. Hang által inkább érzéseit fejezte ki az ember, és olly dolgokat, mellyek hallásának és látásának valának tárgyai.

Az Istennek egy nemes ajándéka a' nyelv, az embernek pedig egy fő kintse; és valamint nyelv, ész nélkül nem származhatik, úgy az ész' pallérozásának, és a' lélek' nemesítésének egy kiváltképen való eszköze; nem következik mindazonáltal, hogy az, mint valamelly kinyilatkoztatott igazság egyenesen magától az Istentől származott légyen. Ő a' nyelvet, tsak subiectiva nem pedig obiectva értelemben véve, adta az embernek. Tekintsük a' legrégiebb nyelveket, úgy találjuk, hogy az ember legelőször is a' külső természeti tárgyak' hallható hangjait követte. A' Sanskrit nyelv, mellynek ré-

a) Érdemes olvasni Rabener' 5-dik Szatiráját a' 2-ik Részben.

gisége tagadhatatlan, a' matskát w i l a l a, a' tyúkot k u k a d a, a' szelet w a i h a, az állatok' orditását r u d i d a szóval nevezi. Mi is lehetett természetesb, mint: az éggel dörögni, a' hollóval krákogni, az oroszlánnyal orditani, az ökörrel bögni, a' kakassal kukorékolni, a' kigyóval sziszegni 's a' t.? —

Szaporodván az emberek' száma, eloszolván a' familiák, többesedvén az életnek szükségei, gyarapodott ugyan a' nyelv is; de ez igen lassú lépésekkel haladhatván, a' tag-jártatási nyelv több századok után is szükséges maradott; mert minden képzeteknek, érzéseknek, megfogásoknak különös és állandó neveket adni nem tsekély mesterség vala. Nem tsak a' durva, szük nyelvü nemzetekről tudjuk, hogy szavaiknak szükségeit mutogatással pótolják, hanem ön' magunkon is tapasztaljuk, mennyire iparkodunk, tagjaink''s ábrázatunk' segitségével magunkat érthetökké tenni olly személyek előtt, kik beszédeinket nem értik. Bölts munkája a' Teremtőnek, hogy a' tagoknak jártatása, a' testnek mozdulásai, az ábrázatnak változásai, a' belső indúlatoknak, érzéseknek, képzeteknek kifejezésében, a' föld' minden lakosinál hasonlók, ugyan azok: következésképen ezen nyelv, a' legkülönbözőbb szó-nyelvü emberek között is megérthető. De, noha illy széles kiterjedésü, mindazonáltal még is igen szegény nyelv, és a' történeteknek hoszszasb öszvefüggö elbeszéllésére, valamelly jeles, több személyek által közösen véghez vitt dolgoknak előadására épen nem használható. Nem is tsuda tehát, hogy, a' melly elejintén fő nyelv volt, utóbb tsak a' szó-nyelv' szükségeinek pótoló segédje lett.

Részint ezen néma beszédnek, részint a' már közönségessé lett szavaknak segedelme által utóbb, a' mind inkább inkább szaporodó emberi Nem

ismét más új, még névtelen dolgoknak elnevezésében állapodott meg. Hoszszabb idő után pedig több familiák, társaságok, kereskedés, házasság, vagy más módok által közelébb öszveszövetkezvén, több, még nálok eddig nem esmért, névtelen tárgyakat megesmérvén, esméretökkel együtt szavakat is költsönöztek egymástól; nevelkedni kellett tehát szükségképen a' szó-nyelv' körének is. Innét lehet megmagyarázni azt is, miért vannak, bár melly nyelvben is több, ugyan azon értelmü szavak; megőrizte t. i. minden familia a' már felkapott szót, és a' szoros társalkodás a' másikkal, észre-vétetlenül tulajdonát is hozzá ragasztotta.

Az első szavak a' külső hangoknak utánozása lévén, következik, hogy azokkal tsak az érzéki megfogások fejeztethettek ki; — több-üdő, nagyobb fáradság vala szükséges a' lelki (abstractum) dolgoknak, 's az érzék-feletti képzeteknek kimagyarázhatására *).

Sok nemzetek fáradoztak már annak megmutatásán, hogy az ő nyelvek volt az első. Egy Hollandus Tudós épen most iparkodik ezen ditsőséget tulajdon nyelvének megszerezni. Sesostris felakarván e' dologban világosíttatni, egy kisdedet tsupán nyelvetlen annyának társaságában neveltetett, de a' következés várakozásának meg nem felelt. Leghihetőbb még, hogy a' Zsidó nyelv vala első. Ezt vítatja Calmet; — ezen értelemben van Kereszturi, — Gatterer 's más több Tudósok. —

Mennél rövidebbek, mennél kevesebb szótagokból állók valamelly nyelvnek szavai, annál bizonyosabb annak régisége, 's tiszta eredete; mert lassú és nehéz munka lévén úgy is a' napon-

*) 'S azért igen kevés képzést mutat azon Nemzet, mellynek nyelvében kevés abstractumokat jelentő szók vagynak.

A' Red.

ként terjedő esméreteknek kifejezése, nem hihető, hogy ok és haszon nélkül a' hangokat szaporitották volna. Illyenek pedig a' Chinai, Tunchinai, és Siami nyelvek. E' szerint mi is méltán ditsekedhetünk édes nyelvünk' régiségével, mellyben a' legszembetünőbb tárgyaknak nevei, mellyeknek szükségképen igen korán kellett születni, mind rövid szótskák, mint: ég, föld, hold, nap, tüz, viz, szél, fa, kő, hegy, völgy, 's a' t. a' testnek majd minden részeivel. — T. T. Horváth István Ur még inkább meg fog bennünket erről győzni most készülő munkájában. —

A' nyelv tsak a' társasági életben terjed; — a' magányos ember, ha tsak magával, 's képzeletében alkotott valóságokkal nem mulat, kitanul belőle. Épen ezen társalkodási ösztönnek köszönhetvén a' nyelv' eredetét, nagyon hihető, hogy a' parantsoló mód tsak hamar, a' nyelv' első kezdete után származott, kitetszik ez abból is, hogy majd minden nyelvekben, a' beszéd-részek között ez legrövidebb: jöjj, mennj, hozz, várj, ülj, nézz, üss 's a' t. dic, duc, fac, ... geh, gib, sprich... — Hogy a' Chinai, mint egy igen régi nyelv, parantsolóval, mint mondják, nem bir, nem lehet tsudálni; mert e' különös tulajdonságú nép azt szer-feletti udvariságból egészen kihagyta nyelvéből. Bizonyosan állithatjuk azt is, hogy a' felkiáltások, és interjectiók a' beszédnek eredeti részei, nem lévén azok is egyebbek, mint egy hirtelen, és erősebb érzet által akaratunk ellen természetesen kitolatott hangok, — mint: oh! jaj! juj! ni! no! 's a' t. —

Azon kérdésre: ha valljon minden nyelvek egy valamelly közönséges, eredeti anya-nyelvtől származtak-e, vagy külömben *)? Voltaire, Phi-

*) Igen mérésznek gondolom Chamissót, ki igy szóll: Wir ahnen, dass, wer mit gehörigen Kentnissen gerüstet,

losophia' Dictionariumában nem-mel felel; 's állításának erősítésére' a' kisdedektől először kimondatni szokott szavakat hozza elő, mellyek majd minden Európai népeknél ugyan egyformák: papa, mama, dada, bibi.... De már a' Chinai kisded attyát Ou-nak mondja, a' Huronoknál aystán, Canadiaban notoui; — a' papa, ou, aystán és notoui között pedig, úgymond ő, nagy a' különbség. A' kérdésre tehát megfelelni lehetetlen; — annyi bizonyos, hogy valamint sok nyelveknek másoktól való eredete kétségtelen, úgy sokaké másoktól egészen független. Ha azt képzeljük, hogy az egész emberi nem mind addig barátságban, egy társaságban 's egymassal való öszveköttetésben volt, valamig a' nyelv annyira terjedett 's bővíttetett, hogy azon már mindenek folyvást, 's minden környülállásokban világosan 's érthetőképen beszéllének, úgy elhihetnők azt is, hogy az utóbbi nyelvek, legalább nagyobb részről, mind azon első, közönségestől származtak; de ez nem igen hihető; mert az emberek szükség, élet-mód és szaporodás által előbb familiákra, és különbféle tsoportokra szélledtek, hogy sem a' nyelv olly közönséges kiterjedésü lett volna.

Hogy némelly egyforma 's hasonló hangzású és kimondású szavaknak több nyelveken ugyan azon értelmek vagyon, nem bizonyitja azt, hogy az egész és már nagyon elágazott emberi Nem elejénten azon egy nyelvet beszéllte légyen; ezen hasonlóságnak külömbféle okai lehetnek; vagy t. i. tsupa történetből eredtek; vagy olly szavak, mellyek által a' dolgot olly formán mondjuk ki, mint

---

alle Sprachen des redenden Menschen überschauen, und vergleichen könnte, in ihnen nur verschiedene aus einer Quelle abgeleitete Mundarten erkennen würde, und Wurzel und Formen zu einem Stamme zurückzuführen vermöchte. — Museum der Reisebeschr. 3 darab 71 old.

az a' hallás' organumát érdekli; vagy végtére ollyak, mellyeket először egy familia szükségtől kisztetvén, koholt, ettől kereskedés 's a' t. által másokra is ragadott, 's onokákról onokákra szállván, mindenhol közönségessé lettek. Mert valamint abból, hogy p. o. Bajonet, Fabrica, Politia, czitrom, guillotin 's a' t. mindenhol, hol ezen dolgok esméretesek, ugyan azon egy értelemben véttetnek, év-ezeredek, vagy századok után nem lehet azt megmutatni, hogy mind ezek köz eredetü nyelvek, épen illy kevessé lehet azon okból, mivel p. o. olaj, oleum, oel, — eczet, acetum, essig, — só, sal, salz, — nagyon hasonló hangzású szavak, azt következtetni, hogy a' magyar, deák és német nyelvek egy anyától származtak. Több nyelvekben lehetnek tehát némelly hasonló hangzású, 's ugyan azon értelmü szavak, a' nélkül, hogy ebből azoknak köz-eredetöket következtethetnök *). Annál több nyelvekben hasonlíthatnak ugyan azon dolgoknak nevezései egymáshoz, mennél kevesebb familiákra volt elejéntén azoknak szükségök, vagy hasznok szoritva; ellenben, mennél több nemzeteknél voltak azok esméretesek, annál különbözőbbek nevezeteik is, ha t. i. azok nem a' külső természet' hangjainak követései. Azt pedig épen nem lehet tsudálnunk, hogy a' testi 's akarattól nem függő érzéseknek kifejezései több nyelvekben hasonlók: mert a' fájdalomnak, örömnek, ijjedésnek, szorongatásnak, tsudálkozásnak, 's a' t. érzései természetekre nézve minden embereknél hasonlók, ugyan azok, 's mindeneknél ugyan azon hirtelen, akarattól épen

*) 'S azért a' historiát etymologiára épiteni rettenetes bajos és igaz marad az, a' mit egy derék Frantzia mondott, hogy a' historia ott kezdődik, a' hol a' mese megszünik.

A' Red.

nem függő tagolatlan hangot taszítják ki; nagyon természetes hát, hogy ezen érzéseknek kifejezései, leírásai is azon hangokhoz hasonlók, mint: jajgatni, zokogni, — bőgni, 's a' t.

Akár melyik volt is az első nyelv, idő' járta-val annak olly változásokon vala szükség által menni, hogy abban a' későbbi maradék nyelvének első zsengéjét alig esmérhette meg. A' naponként nevelkedő szükség, az esméreteknek nagyobbodó köre, az új tárgyaknak gyarapodása, a' mesterségeknek feltalálása, az ide 's tova hányattatás, és másokkal való megesmérkedés, a' belső tehetségeknek naponként táguló kifejlése által új szavaknak koholására, érzéseiknek új kifejezésére, a' nyelv külömbféle részeinek feltalálására 's módosítására kinszerítték őket. Innét: mennél tágasabb valamelly népnél a' tudományoknak 's esméreteknek köre, mennél mélyebben hat lelke a' dolgoknak esméretébe, annál nem tsak gazdagabb, hanem pallérozottabb, tsinosabb is a' nyelve. Szük és szegény ez a' Tüz-földieknél, tsak kevéssel gazdagabb az Eskimoknál; széles 's tsák nem határtalan volt ez valaha a' Görögöknél 's Rómaiaknál, és ma a' Németeknél *). Sok század, talán sok ezered fog addig lefolyni, mig a' nyomorúlt Peschere tsak a' szép-savanyt is kifogja tulajdon nyelvén mondhatni. Bizonyosak lehetünk, hogy a' Yamäok D. Amerikában, kik háromnál tovább számlálni nem tudnak, és ezt is a' rettenetes P o e t t a r r a r o r i n c o u r o a c szóval mondják ki, a' nagyobb számot pedig egy marok hajjal, vagy homokkal jelentik ki, a' Világnak egy hamar Cicerókat, Demosthenes-eket adni nem fognak.

*) Leghövebb talán az Anglus, de a' mi az eredetiséget 's a' formatióknak véghetetlenségét illeti, a' Szláv.

A' Red.

Nagy befolyása van a' nyelvre az éghajlatnak, életmódnak, kornak, nemnek, nevelésnek és az egészség' mivoltának is. Europának azon édeni boldog tájain, hol a' napnak égető melege, és a' télnek zordon hidege között való bájos középszerüség egy szakadatlan tavaszban uralkodik, és a' lelket a' gyönyörü természet egy édes andalgásban ringatja, a' beszédet is egy elragadó kellem, egy édes harmonia követi. Durva, erös, selyp és sziszegő ellenben azon szánakozásra méltó népeknél, kik ezen két szélsőségeknek (extremitas) egyikével, akár mellyik legyen az, küszködnek. — Hangos és rettentő a' felboszontott férjfié; bájos, kérlelő a' szelíd szép nemé. Rendesen és folyvást beszéll az egészséges, szakadozva, bádjadtan a' beteg, 's a' t.

De még az egy korú, nemü, nevelésü, életmódú személyeknél is nagy a' beszéd' hangjának különbfélesége, 's ha szabad mondanom, physionomiája, melly azt teszi, hogy sokszor azon személyeket, kikkel életünkben tsak egyszer, 's talán nagy üdő előtt szóllottunk, meszsziről is, egyedül hangjoknál fogva, azonnal megesmérjük.

Ez tzéleányos beszédnek bámulásra méltó erejét a' mindennapi tapasztalás bizonyítja. Hol valamelly félre magyarázott tselekedetből támadt tzivódások a' testvéreknek, barátoknak, házasoknak szíveket évek által egymástól elkülönözték, ott egy okos közbenjárónak rövid, de fontos beszédje, elegendő a' szeretet' akadályjainak lerontására. A' bölts Vezérnek helyes beszédje még azon tapasztalatlan katonának szívében is tüzet gerjeszt, kinek talán különben inai egy puska durranásra rángatódznak. Az ösz atyának hathatós intései olly erősek, hogy a' vétekbe megrögzöttnek látszó fiút egy szempillantatban az erkölts' útjára térítik. Egy két néma sóhajtás közt tördelve ejtett szavak néha a' babéros Vitézt is annyira meglágyítják,

hogy kis üdő múlva a' különben félni nem tudó, reszkető ajakkal koldul szerelmet.

Mennyire vannak már most a' nyelvek elágozva és szaporodva? minő hasonlóságok és különbözések vannak a' nyelvek között közönségesen? mellyek vették eredetöket másoktól, és különösen mellyiktől? — olly kérdések, mellyekre tsak az felelhetne meg, ki a' világnak minden nyelveivel, — legalább résznyire — megesmérkednék; mi halandónak lehetetlen.

A' XVI-dik század' közepén kezdték némelly tudós útazók külömbféle nemzeteknek némelly szavait feljegyezni, azokat egymással hasonlítgatni; de hogy az illy próbákkal nem meszsze mehettek, tsak azon egy észrevétel is eléggé mutatja, hogy minden szavakat minden nyelveken, eredeti formájokban, kimondani nem lehet, nem lévén minden nyelveken ugyan azon betük; innét eshetett: hogy az illy szavakat, úgy, mint az útazók értették, felírván, az eredetiektől egészen különböző szavak származhattak. Példa erre a' déli tenger-szigetieknek nyelvök, kik Koczebue helyett Totabu, Chamissó helyett Tomisso, Chismareff helyett Timaro szavakat mondottak *).

Ezen munkának kevés sikeréről 's haszontalanságáról még inkább meggyőződhetünk, ha azt is felveszük: hogy az illy útazók igen kevés üdőig, néha talán tsak kevés órákig társalkodván valamelly néppel, az attól ejtett szavakat talán épen ellenkező, legalább nem egészen azon értelemben vették, mellyben kimondattak.

Némellyek későbben általlátván, hogy a' Missionariusok, kik a' még esméretlen Nemzeteknél mulattak, velek megesmérkedtek, 's azoknak egyszer'smind nyelvöket is leginkább megtanulhat-

*) Museum der neuesten, und interess Reisebeschr. 2 K. 80 l.

ták; az ő segitségök által tehát a' Mi Atyánkat külömbféle nyelveken öszveszerezték. Már 1427-ben ezt Örmény és Tatár nyelven kiadta Schildberger; későbben Geszner 1555-ben illyent; azután 1680-ban Müller, és 1715-ben Vilkims már nagyobb Gyüjteményt adtak ki. Meghaladta ezeket Schutze Beniamin Missionarius, az említett imádságot 200 nyelveken adván ki. Még többet tett Hervas Lőrincz, Spanyol Jesuita, ki Cesenában 1778—87. 21 darabban kijött Encyclopaediájában 63 legszükségesebb szavakat, 134 különböző nyelveken öszvehasonlított; 55 még soha nem esmért nyelveket megesmértetett, és a' Mi Atyánkat 307 nyelveken közlötte. De mind ezeken felül emelkedett munkájának tökélletessége által Adelung, ki már azt 500 különböző nyelveken 's dialectusokon adta a' Világnak. Ha nem tsalatkozom, úgy tetszik, valahol olvastam, hogy egy Német-országi Universitásnál 800 nyelveken kiadódott.

Illy hijányos 's bizonytalan esméreteken építvén, már régen iparkodtak némellyek minden nyelveket egy bizonyos rend-szerbe (Systhema) szedni, 's azokat közönségesen három fő törzsökökre részelték, u. m. a' Semitak', Kámiták' és Jáfetiták' nyelvére; mellyeknek két elsője nap-keleti, az utólsó nap-nyugotinak neveztettek. Mind a' háromban olly esmértető-jelek kerestettek fel, mellyek által ezen három fő törzsökök egymástól megkülönböztessenek. De ezen rend-szer a' nyelveknek még mindenkor hijányos esmérete mellett állandóságot 's köz helybenhagyást nem nyerhetett.

Nem boldogulván a' nyelveknek illy módon való tökélletes rendszerének ki dolgozásával, hogy még is tsak valamennyire is rendbe hozattathassanak, Adelung, Vater, Jamieson és Townsend nagy Philologok, azokat inkább geographiai vagy

helyhesztetési rendbe szedték. Nehéz azt egészen meghatározni: ha valljon mind azon nemzeteknek nyelvei, mellyek egymást még nem értik, valóban különböznek-e egymástól? azért a' nyelvek' rendszere egész tökélletességre soha nem juthat. —

A' nyelveket felosztjuk classisokra; ezeket ismét különös familiákra. Egy osztályba teszük azokat, mellyek szerkeztetésökre 's természetökre nézve egymás közt némelly hasonlósággal birnak. Egy familiába tartoznak azok, mellyeknek külső formájokban több a' hasonlóság, mint a' különbség. — Itt a' nyelvek részint geographiai helyhesztetésökre nézve felosztva következnek.

Az első osztály foglalja magában az egy szótagu nyelveket, mellyek, mint mondám, az eredeti anya-nyelvhez legközelébb vannak, 's mellyeken a' Mongoli hegyeken túl legalább 150 millio ember beszél. Két al-részre osztatik: A) olly nyelvek, mellyeknek irása érthető jelekből (Begriffs-zeichen) áll; illyenek: 1) a' Chinai, leg együgyüebb minden nyelvek között, 's két mássalhangzót együtt meg nem szenved. Minékünk több mássalhangzót kell öszveraknunk, hogy a' Chinaiaknak egy betüjöket kifejezhessük; 's a' mi B, D, R, X, Z, betüjink nélkül szükölködik. Négy dialectjei vannak: a' King vagy Kou-ven, régi irásbeli nyelv; Ouen-tsang mostani irásbeli; Kouan-hoa a' nagyoknál társalkodás-beli; és Hiang-tan a' köznép' nyelve. 2) A' Tonkini vagy Tungquini nyelv, a', mellyen itt a' Papok és Tudósok beszéllnek, Pali vagy Bali nevet visel és több szó-tagokbol áll. 3) A' Kochinchinai, mellynek lakosi Moysoknak neveztetnek, 's mint egy tizen nyoltz milliomot tesznek. — B) Olly egy szótagu nyelvek, mellyekben egy jel vagy betü egy szótagot jelent; illyenek: a) a' Tibeti két irás-móddal; Utschen vagy Szent nyelv, a' Sanskritihez sokban hasonló; és Umin köz-nyelv.— b) a' Siami nyelv, melly a' nem-

zetnél Thay nevet visel; c) a' Birmani nyelv Avában és Peguban; d) a' Lavsi és Kambodiai. A' Lavsi Law, a' Cambodiai Khohmennek mondatik, tulsó Indiában, még nagyon esméretlen nyelvek.

Második Osztály: Indostani nyelvek, mellyek a' következendö familiákat foglalják. a) A' Sanskrit (Samskreda Schanskritt, vagy Krdam) igen régi, gazdag és tsinos nyelv. Alphabetje (Sanskrit nyelven Deva Nagary) ötven betükből állott, már most holt nyelv. Ez hihetöleg Indiának eredeti anya-nyelve, mellyen a' Hindusoknak Szent Könyveik — Vedasik — vannak irva. Ezzel rokonok voltak: 1) a' Prakrit, ezen beszélltek különböző dialectussal Hindostánban, és innenső Indiában: a) a' Saresvaták a' Saresvata folyónak partjain; b) a' Canyacubjasok. Nemellyek szerint ez egy a' mostani Hindi vagy Hindevi nyelvvel, de mellyben már sok az Arabs és Persiai keverék; c) a' Gaurák vagy Bergalok, ezen beszéllnek most tsak nem egyedül a' tudós Hindusok; d) a' Mithilaiak vagy Tirhutiak; kevésse' pallérozott ezeknél; e) az Utcala vagy Obradesa; ennek ismét különös dialectje az Uriga; f) a' Támuli vagy Malabari nyelv, ezen hirdettetett Jesus' Evangeliuma a' Missionáriusok által Madrasban, Tranquebarban és Tanjorében; g) a' Maharasthra vagy Mahrattai nyelv; h) Carnata vagy Carnara; i) Tailanga, Telingah vagy Tilanga, a' Sanskrittal sokban rokon, tulajdon betüji vannak; k) a' Gurjara vagy Guzerat Félszigetiek' nyelvök. — 2) A' Paisachi vagy Apadhransa, a' hegyi lakosoknál volt divatban; 3) a' Magadhi vagy Misra, igy neveztetnek közönségesen mind azon jövevény nyelvek, mellyek az Indus és Ganges melléki tartományokat meghódoltató nemzetektől vették eredetöket. Ezeket Indus Chinai nyelveknek mondhatjuk, 's részint több, részint egy szótagúak. A' többesek: a) Malayi, igen elterjedt nyelv, némellyektől szin-

te különös nyelv-familiának lenni állittatik. Ennek első hazája hihetőleg Sumatra, azután Malacca; innét a' Malayok nyelvökkel együtt Africának nap-keleti partjaitol fogva a' nap-keleti Indiai tenger-szorulatokon tul szinte a' Déli-tengernek Husvét' szigetéig esméretesek. Ezen beszéllnek az Eidahanok' és Daratok Borneo' szigetén, a' Biadschuhok és Makassok Celebes' szigetén, a' Haraforák' a' Molukki szigetén, a' Sudanok Magidanas' szigetén. Ezen szigetben mind öszve 14 nyelveken beszéllnek: α) Pampangok Manilán, Bissajok a' kisebb Philippinai szigeteken; β) a' Jawai a' Malayhoz hasonló nyelv; γ) a' Bugis nyelv Celebes' szig. δ) a' Bimin Szigetiek' nyelve; ε) a' Battasoké Sumatrának nap-nyugoti partjain; ζ) a' Tagaloké Luzon philipp. Szig. Egy szótagúak: η) a' Rukheng nyelv Arrakánban: betüji a' Deva Nagaryhoz valamint általjában az egész nyelv a' Sanskrittihez sokban hasonló; ϑ) a' Barma nyelv szelid 's igen pallérozott; ι) a' Moni ny Pegunak Mon nevü lakosi között; κ) az Amen nyelv. —

B.) A' Mediai nyelvek. Ide tartoznak: 1) a' Zend nyelv: ezen voltak irva Zoroasternek könyvei, mellyek Zend-avestanak neveztetnek (Zend élő, avesta szó), még tsak a' tudós Papok értik. Valamint Prakrit a' Jaina' követőjinél, Bali vagy Pali Buddha Papjainál Tonkinban, ugy Zend a' Parsiknál (tüz-imádóknal) szent nyelv; 2) a' Pehloi vagy Pehluvani hajdan a' Parthus Királyoknál udvari nyelv; ezen beszéllnek még most Schirván' táján a' Puddarok, egy kisded pásztor-nép; 's a' Chaldaeai nyelvhez sokban hasonlit. Ennek helyébe lépett 3) a' Parsi, Farsistán tartománynak szép, gazdag és hajlékony nyelve, 's a' Sanskrittal egy eredetünek látszik lenni. — Persiának az Arabok által lett elfoglalása után ezen nyelv sok Arabs szavakkal, söt egész mondásokkal kérertetett, 's ezen keve-

rékből lett 4) az új Persiai, már most nagyon pallérozott nyelv. Ez nem annyira ugyan, hogy a' Német (mint Leibnitz állitá) a' Persát könnyen megérthetné, de valamennyire még is a' germaniai nyelvhez hasonlít; melly nyilvánitja azt, hogy a' két nemzet Asiának ugyan azon tájáról eredt légyen. Az Udvarnak 's tudósoknak nyelve Deri, a' köznépé Valaat nevet visel. Ezen gazdag nyelvnek egy romlott dialectje 5). A' Kurdi vagy Kurdistani nyelv. 6) Az Afghanok vagy Patanok nyelve napkeleti Persiában, egy Persa, Tatár és Sanskrit keverék, a' Turáni, Periani, Belogesi és Rohillai dialectusokkal.

C) A' Semitai nyelvek — három fő részekre osztatnak: 1) Aramäi, és pedig a) napkeleti Aramäi; ide tartoznak: α) Assyriai, melly, kivévén némelly Királyok' neveit, kiveszett; β) a' Babyloniai, mellynek Palaestinában több dialectjei eredtek, mint: a' Chaldaeai, Chaldaea-Syriai, Galilaeai és Samaritani; b) napnyugoti Aramaei: α) Syriai szóllás-móddal, mint templom-beli nyelv még most is minden Syriai vallás-belieknel divatban van, de mint nemzet' nyelve, tsak kevés helyeken; β) a' Palmyrai nyelv, mellynek még tsak Wood és Dawkins Anglusoktól a' mult század' közepe' táján kiásatott felirásokban találtatnak nyomai; γ) a' Szábi vagy Zabi romlott Syriai dialect, mellyen a' Sabinusoknak, vagy János' tanitványinak Vallás-könyveik irva vannak. — 2) A' Kananitak nyelvei, az az: azon régi nemzeteknek nyelvei, kik az Arabiai puszták, és a' föld-közi tenger között telepedtek meg; ide tartoznak: a) a' Phoeniciai, mellynek maradványit még tsak némelly pénzek és kövek mutatják, dialectussa volt a' Puni; b) a' Zsidó, ha nem első nyelve is az emberi nemnek, legalább a' Semitai nyelvek között az elsőbbeknek egyike. Abrahám üdejétől Moyseséig

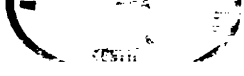

eredeti valója Aegyptusi és Arabs hozzá-tételek által kevéssé változott. Moysestől Salomonig a' Phoeniciusoktol feljebb emeltetett. Ettől Fsraig virágzó és gazdag volt, de külső nyelvek' befolyása által már kortsosodni kezdett. Esrátol a' Mackhabaeus' üdeje' végéig tsak nem egészen az új Aramaei nyelvvel felváltoztatván kiholt, 's irás-belivé lett. Ennek dialectje a' Rabbinus nyelv; kiüzettetvén t. i. a' Rabbinusok Babylonból az Arabsok által, megromlott nyelveknek tisztitásán 's helyre állitásán iparkodtak, jelesebben: Aben, Esra, Dávid Kimchi, Elias Levita; de már annyira eltávoztak eredeti tisztaságától, hogy minden iparkodások mellett sem vehették azt ki Chaldaeai formájából, 's igy származott a' Rabbinus dialectus, mellyel azután éltek a' tudósabb Zsidók Spanyol, Portugallia, Olasz és Német Országokban. — 3.) Az Arabs nyelv; tüzes és nyilt eszü az Arabs, hazája pedig a' természetnek minden javaival bőven megáldatván, nem tsuda, hogy ezen nyelv egy vala a' leggazdagabb, legszebb, legkellemesb, legtsinosabb nyelvek közül; bizonyitják ezt több minden nemzetekhez általszállt szavai, mint: Almanach, Algebra, Alkohol, Zenith, Nadir, 's a' t. valamint számjai, mellyekkel ma is élünk. Ebből származott az Aethiopai vagy Habeschi (sz. nyelv itt a' Ghee) valamint a' Máltai nyelv.

D.) A' Görög nyelv. Valamint több felé elágoztak a' Helleni népek, úgy külömbfélék voltak dilectussaik is. A' négy fő tör'sökökre nézve a' négy fő dialectusok ezek: a) Aeoli, kis Asianak Aeoli' gyarmatjaiban, és az Aegeumi tengernek némelly szigetein; ezen leginkább Alcaeus és Sappho irtak; — b) Dorisi, amannál durvább, keményebb; Peloponesusban, a' Dorisi gyarmatokban, Tarentumban, Siciliában, legtisztábban a' Messeniusoknál; ezen énekeltek Pindár, Theocrit, Bion és Moschus; c) a' Joniai, az ezen nevü

kis Asiai gyarmatokban és az Archipelagus' szigetein; ezzel élt Hippocrates Orvos, Herodotus, Homerus, Hesiodus és Theognis; d) Atticai, Atticában: ez Aeschylos, Sophokles, Euripides, Aristocles, Thucydides, Plato, Demosthenes 's egyebbek által kimiveltetvén, közönségesen iróí-nyelvé vált. Ez ismét igaz Atticaira (aecht attisch!) és közönséges Atticaira osztatott, és ez volt a' közönséges görög vagy helleni dialect, mellyel Theophrastus, Apollodorus, Polybius 's mások éltek. Már Bizantiumnak Constantinapol név alatt, a' Romai Birodalom' második Anya-városává lett felemelésekor romlani kezdett a' tiszta görög szó, mellyet még inkább segitettek a' keresztes hadak, 's Görög Országnak a' Törökök által lett elfoglalása pedig egészen megrontott; 's igy lett az új görög nyelv, melly most legszebb még az Athenai és az Athos hegy körül lévő lakosoknál. Most három féle görög nyelv él: a) a' közönséges új görög nyelv, mellyen most közel három miliom ember beszél; b) a' templombeli nyelv, mellyel a' Papok és a' tudósabbak élnek; c) a' régi igaz, tiszta görög, melly még a' tanultak között egészen ki nem veszett.

E) Germaniai nyelv. Germanusoknak neveztettek hajdan nem tsak azon népek, mellyek a' Duna, Rajna, éjszaki Ocean és Visztula között laktak, hanem ezeken kivül a' Danusok, Norvegusok, Schvedek, Finlandiaiak Liflandiaiak és Burkusok is, kik t. i. test-alkotásokra, szokásaikra 's nyelvökre nézve egy eredetüek valának. Több ágai: 1) az éjszaki nyelvek; mellyek a) a' Skandinaviai; ennek leányai α) Schvedi, Schvecziában, Finnlandban, és a' déli tengernek orosz szigetein: dialectjei a' Dalekarli és Gothlandi; a' régi Schvedi nyelv Schvev-gothus nevet visel; β) a' Danus nyelv, Daniában, Worms és Rügen szigeteken;

a' Norvegiai és az Orkney szigeteknek némellyekén uralkodó nyelv, a' Daniainak dialectje; — b) az Islandi, mint egy 47,000 lelkek között. — 2) A' Német nyelvek, mellyeken közel 40 milliom ember beszél. Dielectjei a) a' Frank, mellyhez a' hajdani Schváb, a' fő Német, és a' Cimbri nyelvek tartoznak; b) a' Szászi vagy Saxoniai; ide tartozik: α) az Anglo-Saxoniai, 's annak leánya, a' külömbféle zavarékokbol származott Anglus nyelv, melly Britti, deák, Angol-Saxoniai, Ó-német, Dánus, Normani, Frantzia, Olasz és Görög szavakból áll; most nagyon elterjedt, gazdag és pallérozott nyelv; legtisztábban lehet hallani Dublinban.

β) Alsó Saxoniai (Plattdeutsch) — γ) a' Frieslandiai előbb kelendőbb, most hanyatló nyelv; — δ) a' Niederlandi két dialectussaival, t. i. a' Holandus nyelv Niderlandnak éjszakiabb tartományiban; és a' Flandriai a' Brabantiaival. — 3.) A' Moeso Gotthusok' nyelve. Erre fordította le Ulfilás Püspök 360. Eszt. táján a' Sz. Irást, melly minden német nyelveknek legnagyobb régisége.

F) A' Celti, hajdan messze terjedt nyelv. A' hetedik századig régi Galliaban diszlett, innen a' győzödelmes néppel Brittaniába általköltözött, hol leányiban most is él; mellyek: 1) az Iri, vagy Irlandi, nem igen réginek látszó nyelv. Legrégibb maradványa a' 9-dik szazadból van. Rokonjai: a) Gaeli vagy Ersi nyelv felső Scotiában, 's a' Hebridi szigeteken; és b) a' Mann szigetieknek (Mankoknak) nyelve, melly az Angolból, Hiberniaiból 's a' régi Brittusokéból van keverve. 2) A' Cimbri vagy Celto germaniai nyelv, a' Belgáktól Britaniába hozatott; maradéki a) a' Vallisi vagy Valesi nyelv, hasonló nevü Herczegségben Angliában; b) a' Cornvalli, és c) az alsó Bretagniaiak' (Breyzardek) nyelvek. —

G) A' Római nyelv, és az ó latinus, latán vagy deák nyelv különböznek egymástól. Ez, mellyen valaha az Önotrok, Ausonok, Umbrusok beszélltek, 's mellyel az Etruskusi, Volski és Oski nyelvek, ugy látszik, rokonok voltak, annyira kiveszett, hogy Cicero' üdejében a' Saliusok (Márs' papjai), énekeit már nem értenék; és ebből eredt a' görög nyelv' befolyásával a' Római nyelv. Valamint Romának urasága, ugy nyelve is naponként terjedett; de ez tsak a' sermo rusticus, nem pedig az urbanus vagy classicus volt, minthogy többnyire tsak a' gyalulatlan katonák által terjesztetett a' meghodított tartományokban; mivel pedig az illy tartományok' lakosinak eredeti nyelveik egészen ki nem irtattak, ezekkel mind inkább inkább öszvekeveredett. Ezekhez utóbb Spanyol Országban és Portugalliában az Arabs nyelv is járulván, külömbféle nyelvek származtak, mellyeket közönségesen a' Romaiak sermones peregrini-nek neveztek. Ezeken most mindöszve 60,500,000 Europaiak beszéllnek. Igy keletkezett: 1) az Olasz (Italiai) nyelv, mellynek Fernow szerint 15 dialectjei vannak. Legdurvább, 's kellemetlenebbek a' Bergamaski, Genuai, Paduai, Bolognai és Friauli dialectek. A' déliebbek, főkép a' Neápoli, gyengébbek, teljesebbek 's kellemessebbek. Irói és társalkodásbeli nyelv egész Olasz-országban a' Florentiai vagy Tosconiai, mellyhez igen közelit a' pallérozotabb Rómaiaknak és Velentzeieknek nyelvek. — 3) A' Spanyol nyelv, melly a' magán és mássalhangzók közt való szép megegyezésre, lágy és szelíd, de még is férjfias és méltóságos kimondására nézve tsak nem egyetlen 3 fő dialectusokkal, u. m. Cataloniai, Galliciai és Castiliai, melly utolsó 5-dik Károlytól fogva egész Spanyol-országban mint irói, és a' nagyobb rangnál társalkodási nyelv lett. 3) A' Portugalliai

hasonlóképen Római és Germaniai nyelvből eredt, de nyilvános nyomai vannak benne az Arabs és Frantzia nyelveknek is. Társalkodásban a' Spanyolt felülhaladja, annál rövidebb, könnyebb és egyszerübb, melly tulajdonságaiért még a' Spanyoloktól is virág-nyelvnek neveztetik. Irásaikat a' sok synonimák, kisebbítő és nagyító szótskák miatt, hoszszabb körülírás nélkül nem könnyen lehet más nyelvre fordítani. — 4) A' Romaniai, Helvetiának Graubünten Cantonjában, deák, német és olasz keverék, mellyel egy keskeny völgyben 22 faluk élnek. — 5) A' Provencei, kellemes, 's főkép III-dik Berengár' üdejében virágzott poetai nyelv; de a' 14-dik századtól fogva a' frantziával tsak nem egybeolvadt. — 6) A' Frantzia nyelv. Ezen Országban Julius Caesar' üdejében kezdődött a' Római nyelv, melly a' napnyugoti Birodalom' ledülésével hanyatlott, 's frank, burgundi, gothus keverék által lett a' Romanzo, két beszéd-móddal, a' déli volt: Langue d'Oc; éjszakra a' Langue d'oui vagy d'oil; ettől lett a' mostani Frantzia nyelv. Tökéletességének azon pontját, mellyen most áll, leginkább Richelieu Cardinál által 1635 felállított Negyvenek' Academiájának (Académie Française, vagy Académie de quarante) köszönheti. Négy fő dialectjei vannak: Bearni, Auvergni, Flandri és Walloni. Párisban vagy Orleansban tisztább-e a' nyelv, a' Tudósok meg nem egyeznek. — 7) Az Oláh (Valachiai) nyelv; melly egy, Római coloniák által Daciába hozatott, és ott megromlott deák nyelv; de noha német, tót, 's török szavakkal bövelkedik, eredetiségét még is egészen el nem vesztette. Ők magokat Rumani vagy Rumuni (Rumuny), az az Romaiaknak nevezik, Moldvában, Valachiában, Magyar és Erdély Országokban Daciai Oláh nyelvvel élnek;

Thraciában, Macedoniában, Thessaliában pedig Thraciai Oláhhal.

H) A' Cantabri vagy Baschki nyelv a' Pyraeneusoknak éjszaki részein Spanyol-országnak Biscaya', Guipuscva' és Navarra' tartományiban. Ezen nyelv a' Spanyoloktól Bascongada, vagy Bascuenca, tulajdon nyelveken pedig Euscara nevet visel; a' Cantaberoknak máradéka. Olly bonyolódott, 's rendetlen szerkeztetésü, hogy Larramendi az ezen nyelvről 1729. kiadott munkáját: meggyözettetett lehetetlenségnek nevezi.

I) A' Szláv nyelvek (némelly hasonlóságok van a' görög, deák és német nyelvekkel) az adriai tengertől az éjszaki jeges tenger' partjáig, és Elbának jobb felétől az Orosz éjszaki Archi-pelagus' szigetéig terjednek ki. Ezekkel több mint 50 millio emberek élnek. Dombrowszky után ezek a' régi már kiveszett szláv nyelvnek maradéki; két fő részekre osztatnak: 1) Tót nyelvek, ide tartoznak: a) az Oroszoknak templombéli nyelvek, ó tót nyelv; — b) a' közönséges Orosz, most írói nyelv; — c) a' Malorossok vagy Kis-oroszok nyelve, kevés lengyellel keverve, Ukraitában és Kis Oroszországban; — d) a' Susdali, görögggel kevert, Thraciában; — e) Serviai, Rácz; dialectussai az Uskoki Gurk mellett Carnioliában, és Ragusani. A' servus nyelvnek rokonjai: α) Bosnyák nyelv; β) Bulgariai; γ) Morlakok nyelve; δ) a' Monte-negrói, Albania és Dalmatia között; — f) Horváth nyelv, Horváth Orsz. Carnioliában, Magyar Orsz. Dalmatiában és Istriában, itt nagyon megolaszosodva, és Morva-országban, hol a' Horvátok különösen Podluzakoknak neveztetnek; — g) a' Vendek, vagy mint magok magokat nevezik, Vindek-vandalusok' nyelve, cseh, lengyel és oroszszal kevert, nem egészen kellemetlen 's pallérozatlan nyelv; — h) Lengyel nyelv, noha sok benne a'

mássalhangzó, de hajlékonysága és teljessége által kevés nyelvektől hagyja magát meggyőzetni; kimüveltetése sokat nyert az 1801-ben Varsóban Albertranti Püspöknek elölülése alatt felállíttatott társaságtól; — i) a' Kassuboké, Pomeraniában, német és lengyel keverék; — k) a' Cseh nyelv, már régen gazdag és pallérozott; rokonok ezzel a' Hanákok' Morva-orsz., és a' Magyar-országi Tótok' nyelvei; — l) a' felső Lusatiai Vandalus vagy Serbi nyelv; — m) alsó Lusatiai, amattól egészen más; — n) a' Polabok' nyelve; Lüneburg 's Hannoverai tartományokban. — 2) Lithvaniai nyelvek, mellyeknek $\frac{1}{3}$ német, $\frac{2}{3}$ pedig tót; — illyenek a) az ó Burkus nyelv, már holt nyelv; — b) a' Burkus-Lithvaniai, Ister és Memel között: — c) a' Lengyel Lithvániai nyelv, mellyel még tsak Samogitiában, Lithvánianak egy kis részében élnek a' Schamaiták; — d) a' Lettek' nyelve, Orosz orsz. Kurland' Helytartóságában; sok benne a' Finni tulajdon. Előbb miveltebb, de a' népnek nagy nyomorgatásai által sokat vesztett nyelv.

A' harmadik rendben vannak az Ásiai nyelvfamiliák; két osztályban: A) a' Sporadi, az az: olly nyelvek, mellyek geographiai helyheztetésekre nézve egymástól különböznek; ide valók: 1) a' Tschudi nyelvek, mellyek a' Finnek, Lappok, Livek, Esthek, Tseremissek, Tschuvassok, Morduinok, Wotjákok, Permiek vagy Permjäekek, Surjänek, Wogulok és Ostjäkok nyelveit foglalják magokban. A' Finnek' (nyelveken Suomalain, Mocsár-lakók) nyelve, noha nem pallérozott, de a' poesisre nem egészen alkalmatlan; a' Lappoké (tulajdon nyelveken: Sabme-Ladzh) pedig igen sok dialectusokra oszlik! — 2) A' Magyar nyelv; Valamint maga a' Magyar Nemzet, úgy tagadhatatlanúl nyelve is Asiai faj. Kevés nyelv tartotta meg magát eredeti tisztaságában annyira, mint ez; —

a' magán és mássalhangzók között való szép proportio, a' szó' minden betűjinek teljes kimondása, a' magán-hangzóknak rendes egymásra következése, a' magyar nyelvnek férjfias és fellengző charactert adnak. Változtatásainak, hajtogatásinak 's kaptsoltatásinak rendes törvényjeit tsak a' Sanskritihez hasonlíthatni. Poetai mértékére nézve minden Európai nyelveket felülhaladván, a' görög és deákéval vetélkedik. Dialectjei számosak, úgy hogy a' Magyarnak beszédjéből is észrevehetted, mellyik részéből legyen a' Hazának. — 3) Az Albaniaiak vagy Arnauták' (tulajdon nyelveken Skipatar vagy Skipitar) nyelve, hihető a' hajdani Thraciabelieknek vagy Pelasgoknak maradéki; Dalmatiának déli részét, Albaniát, Epirust és Macedoniát lakják. Nyelvek részint görög, deák, német és tót keverék, részint tulajdon, 's minden másoktól különböző. Ennek szakadéka a' Clementineké, nem tsak Syrmiumban a' Herkofcze és Nikincze falukban, hova 1737-ben jöttek, hanem Calabriában és Siciliában is, hová 1461-ben, midőn a' Törökök az Albaniai partokat elfoglalták, szaladtak. — L. Bisinger 294 lap.

B) A' Caucasus táji nyelvek, mellyek átaljában Asianak éjszaki nyelveihez, főkép a' Samojedi dialectekhez hasonlók; ide tartoznak: 1) az Armenus (örmény, vagy mint magok magokat nevezik Háji) nyelv, kétféle ó és új; amaz tiszta 's tulajdon eredetü, még tsak mint tudósok' nyelve a' Klastromokban él, főkép az Etschmiazini Klastromban, hol nem tsak fő Papjok (Katholikos) lakik, hanem szép könyvtárjok, nyomtató mühelyek és fő oskolájok vagyon; — emez Syrus, Chaldaeai Zsidó és Arabs keverék 4 dialectusokkal. — 2) A' Georgiai nyelv, (Gurgistan Grusiai a' lakosoknál Iberia) ez is tudósok vagy templombéli, és köznép' nyelvére oszlik; amaz noha igen palléro-

zatlan, Bibliával mindazonáltal, és más vallásos könyvekkel bír; emez annak egy romlott szülménye 34 dialectusokkal. 3) Az Abchassok vagy Abassok' nyelve (magok' nyelvén Absneiek) a' fekete tengernek éjszaki partjain sok Tscherkassi szavakkal. Az Abasszok 3 nemzetségekre u. m. Beschildbay, Schapsich és Ratukasch oszolnak, mindenik különös dialectel. 4) Tsckerkesszek' (Circassiaiak, Kahardiaiak) nyelve, hol némellyek állítása szerint a' főbb ranguaké, Szikowschir név alatt, a' jóbbágyokétol különbözik. 5) Az Osszetek (Kuschakok, magok' nyelvén, Irónek) német és persához valamennyire hasonló nyelvek, Kaukasusnak magos tetőjin; 6) a' Kistek (magoknál Lamurok) vagy Inguschok nyelve, Kistiában, a' Terek forrásánál; 7) a' Lesghierek' nyelve Lesghistánban kik a' Finnekkel rokonoknak látszatnak lenni: mivel 22 nemzetségekre vannak osztva, dialectjeik is többfélék. Ezen elöszámlált 7 Caucasusi nyelvek közül tsak a' két elsönek vannak betüji, élnek pedig az ötödik században feltalált, nagyobb részint a' Zent nyelvből költsönözött régi Örmény betükkel, de a' mellynek 38 betüjiből a' Georgiai tsak 37 bir; a' többiek mind eddig szükölködnek tulajdon betüjik nélkül.

C) A' szorosabb értelemben vett Tatár nyelvek a' Caspiumi tengertől Amur torkolatjáig nyúlnak ki. A' Tatároknak honni anya-nyelvekről igen keveset tudunk, 's azoknak tsak két kivándorlott törzsökjök, mellyek valamennyire kipallérozottak, emelték nyelveket irói nyelvre t. i. az Osmanok vagy Törökök, és a' Mandschuk Chinaban; Ágai: 1) Török-tatár nyelvek; ezek: a) Caspium mellékiek, és a' Mongoli nyelv. — Azok a) Török nyelv mind a' Persa, mind az Arabs nyelvtől egészen különböző, de minthogy ez, ámbár grammatikai szerkesztetésére nézve elég rendes, még is

igen szegény; azért a' Törökök, nyelveknek meggazdagitása végett, a' Persa és Arabs nyelvből nem tsak magányos szavakat, hanem egész mondásokat, szóllás-módokat költsönöztek, 's igy azt nagyon megzavarván, tanulását is megnehezitették. Ezt magok is általlátván, nyelveket Muvella, vagy Mulemmának (tarka ló) nevezik. Ezen három nyelveket a' napkeletiek különös közmondásokkal characterisálják, igy: p. o. azt meséllik, hogy Éva Anyánkat a' kígyó Arabs nyelven ámitotta el; Ádám és Éva egymás közt Persa nyelven enyelegtek; az Angyal pedig törökül beszélt, midön öket a' Paraditsomból kiparantsolta. Nálok tehát ámitó 's hitegető az Arabs, nyájaskodó a' Persa, büntető a' Török nyelv. Ezen nyelv Európában, Constantinápolnak a' Törökök által lett elfoglalásától fogva esméretes 1453 eszt. 29. Majus. — β) A' nagy Tatárságban divatban lévő több tatár dialectek még előttünk majd nem egészen esméretlenek. Legkevesbé esmérjük a' Törökökkel rokon eredetü nemzetek' nyelveit, mellyek: a' Tkurkestánok, Turkmanok (Truchmenek vagy Terechmenek) Usbegkek, Bucharok (Tadschikek), Karamanok és Kárakalpakok (fekete kalpakosok) magok' nyelvén Karakiptsakok (fekete marha gazdák.) Pallérozottabbak a' fekete Caspiumi tengernek éjszaki részein a' Duna torkolatjától Siberiáig lakó népek, de tatár nyelvek már a' Mongollal nagyon kevert. Jelesebbek a' Krimi és Kasani dialectusok, főkép ez utolsó, mellyel Kásánban, Astrachanban és Oremburgban élnek, legtisztább és tudományosan tsinositott nyelv. Ehez leginkább közelit a' Baschkirok' nyelve az Oremburgi és Permi Helytartóságokban, és a' Kirgiseké vagy Kiregizkaizakoké. Esméretlenek nagyon azon Sibiriai vagy Turani Tatárok' nyelveik is, mellyek a' Mongolokkal özzve nem keveredtek. —

A' Tschulmy Tatárok, Teleuták, (Telengurok vagy déli Kalmukok) Inakutok, Burátok, Turalinczek, Korjákek Jaskutok, Tschbaltschirek 's a' t. nyelvei merő tatár és mongol keverékek. A' Volga melléki Tschuvaschok' nyelve, némellyek szerint a' többi Tatárokétol egészen különbözik; b) a' Mongol nyelv, mellynek a Tibetihez nagyon hasonló alphabetje a' 13-dik századnál nem régiebb 's bizonytalan, ha eredetét a' Tatároktól e' vagy a' Lama papjaitol vette? még nagyon együgyü és faragatlan. Az egész Mongol nemzetség két fő részekre oszolván: a' tulajdonképenvaló Mongolokra (lakják a' Lalkas és Scharra Mongoliát) és Kalmukokra; ezek ismét Songárók, Choschoták, Derbeték és Torgotok; — nyelveknek dialectjeik is többek 's különbözők; de mindnyája sok Tatár szavakkal bír. 2) A' Mantschu nyelv, melly a' Törökkel és Persával rokon; irását a' 17 század' közepén Chinatol költsönözte, 's azólta Litteraturája, a' Chinainak segitségével szépen halad. A' Mantschuk, vagy Mantsckurok' ágai, mellyek részint nagy Tatár-országnak belső és napkeleti részein, részint Korea fél szigetén laktak, kevéssé esméretesek; legmüveltebbeknek tartatnak Chinától és Koreától éjszakra lévő Nutschek, mellyektől vették eredeteket a' Chinai Császárok. 3) A' napkeleti Siberiai, és Chinának egy részén szét kóborló Tungusok' (magok' nyelvén Bevornok) nyelve, mongollal kevert. Ezt némellyek tsupán a' Mantschui nyelv' dialectussának tartják, betüjik kevesek, 's irásmódjok a' Chinaihoz hasonlít.

D) A' hegyes Tatár-ország, és a' jeges tenger között otthonos Siberiai nyelvekről is keveset tudunk. Hogy a' Mongolok Dschengis Chan alatt ezen tájakig nyomultak, 's nyelveket itten más nemzetek is eltanulták, bizonyos; de mellyek azon nyelvek, mellyek török eredtek, meghatározni

nehéz. Azon nyelvek, mellyek Europa és Asia szélein élnek, újabb származásuak, 's nem Mongol eredetüeknek látszatnak lenni. Némelly nyelvek, mint Kama körül a' Permiáke, Uraltól éjszakra a' Mongoloké Irtisch és Ob táján, az Osztiákoké, Volga bal partján a' Tscheremisseké, Oka' és Volga mellékén a' Morduinoké, olly sok finn szavakkal bírnak, hogy nem kevesektől annak leányinak tartatnak. A' Samojedek (magoknál Nenets — emberek, — vagy Chosovo férjfiak) nyelve több dialectusokra, valamint a' nemzet ágakra oszlik, mellyek valamint eredetekre, ugy nyelvekre, melly igen silány és szegény — nézve is rokonok; illyenek a' Koibalok, Tubinzek, Scjótek Mutorok, Kajmasok, Jurakok 's a' t. Részint a' Caucasusi, részint a' Woguli dialectusokhoz hasonlit. A' Kamtsadálok' — (Kamtsatkaiak nyelveken Itelmen) — nyelve a' Mongolhoz igen hasonló, több dialectusokkal; ennek rokona a' Tschuktsoké is. —

E) Az Asiai szigetieknek nyelveik, mellyek közül némellyek Malayi, mások Mongoli eredetüek, átaljában kevéssé esméretesek. Ide tartozik: 1) A' Kurili vagy Kusi, A'siának éjszak-keleti partjainál lévő számos szigeteken uralkodó nyelv, mellyen egyszer'smind a' száraz földi Kurilek (Möhratir) is beszéllnek; szinte Kamtsatkáig terjedő nyelv; — 2) a' Japani (Schapan, Nipon, Dschepuen,) nyelv, melly, noha 1541-től fogva ezen szigetekkel a' Portugallok; ezek 1637 kitiltatván a' Hollandusok kereskedésekben vannak), még sem eléggé esméretes, mivel ezt semmi külföldinek megtanúlni nem szabad. Nyelvek tulajdon eredetünek látszik lenni; kevés Chinai szavak vannak ugyan benne, de a' Mantsu és Kurilitől egészen különbözik. — Ehez sokban hasonlít a' Liutscku szigeti nyelv. — 3) A' Tagali nyelv, melly a' Manilai (Lu-

zon, vagy Philippi) szigeteken uralkodó nyelv, Malayi eredetünek tartatik, valamint maga a' nép is, és a' durvább Bissai. Különös dialectus az Ygalotti és a' durvább Bissai. A' Spanyolok, kik itten 1504. fogva kereskednek, kiadott könyveik által ezen nyelvet eléggé megesmértették. — 4) A' Bugis, mellyen a' Celebes szigetén beszéllnek nem csak a' Boni-ak vagy Bugines-ek, hanem a' Macassarok is. — 5) A' déli szigetbeli lakosok, noha iszonyú távolságra vannak egymástól választva, úgy látszik még is, hogy nyelveik nem egészen különbözők. Jobban megesmérvén, talán kevés familiákra lehet őket majd osztani. Közülök igen sokan birnak Malayi szavakkal. — A' negyedik rendben vannak az Africai nyelvek. — Úgy tartatik, hogy egész Africában mintegy 150 nyelv él, mellyek közül közte 80 az Európaiak előtt esméretes. — Jelesebbek és esméretesebbek: 1) az Aegyptusi vagy Coptus nyelv, melly, noha még most is Aegyptusban mintegy 30,000 Coptus familiák élnek, még is már közel kétszáz évek előtt kiveszett, 's helyét az Arabs foglalta el. Több dialectjei voltak, jelesbek a' Memphysi és Thebai. — 2) Nubiai nyelvek. A' tulajdonképenvaló Nubiaiaké kellemes, édes hangú és semmi más nyelvhez nem hasonló; ezzel élnek nagyobb részint Aluah, Kanen és Sennaar tartományokban. Laknak itt ezeken kivül Makorrahk, Barabrasok, Schillukok (magok' nyelvén: Fundschi-k-hódoltatók). Arabok 's a' t. kik részint Marysi; részint romlott Arabs nyelven beszéllnek. — 3) Habeschi, vagy Abissiniai nyelv, sok dialectekkel. Gheez a' tudósoké, és papoké, Tigri vagy Amhar, a' közönséges nyelv, — mind a' kettő Arabs származású, mellyen beszéllnek az Agovok, vagy Agauszok, Gallaiak (Agag-ok) Schangallák, Agazianok, Arabok, Zsidók, mind öszve mintegy 4 millió. —

4) A' Berberek vagy Breberek nyelv — éjszaki Afrikának pusztáji, főkép' az Oaseken *) hová a' Berberek (hihetőleg a' Mauritanusok' és Numidák' maradéki) az Araboktól szorítattak. Ezen beszéllnek a' Berbereken kivül a' Maurusok, Beduinek, Kabylenek, Négerek, Zsidók. Ehez sokban hasonló a' Kanari szigetieknek nyelvök. — 5) a' Mandingó nyelv, — mellynek eredeti honja Senegal és Gambia folyók' melléke, de most már egész Afrikában elterjedt. Ezzel hasonló a' Dschallonkák' nyelve Nigritziában; de magok ezt tagadják, különös és tulajdon eredetünek állítván azt. A' Mandingoerek szorgalmatosan tanulják az Arabs nyelvet is. — 6) A' Négerek' külömbféle nemzetségei külömbféle nyelveken beszéllnek, mellyeknek egymás között való rokonságokról keveset tudunk, noha némellyekről a' Missionariusok néminémü tudósításokat adtak. — Esméretesebbek a' Néger népek közül a' Mandingók (kikről feljebb), a' Jalosfok vagy Quabfok-Dschalofok' gazdag nyelve Senegaliában; a' Dahomiak hajdan Fojerek, a' Kongiak, Angolaiak, Benguelai-ak felső, 's a' Karrou-k alsó Guineában, Fulierek közép Senegaliában, az Antzikok vagy Antzislaok Aethiopiában, a' Jaggák Abyssiniának szélein; a' Mambok és Czimbók; a' Mokaranjik, a' Szarnkoleczok 's a' t. — A' Gellák-é minden más Néger nyelvektől különbözőnek tartatik. — 7) A' Kafferok nyelve, déli Afrikában igen meszsze terjedt. — 8) A' Hottentoták (önn nyelveken Guäguäs), kiknek több fajaik lévén, u. m. a' Coloniai vagy letelepedett Hottentoták, Schakal vagy kóborló Hottent. — Chonaquats

*) Oasek, így neveztetnek azon termékeny tájékok, mellyek a' nagy fövény puszták' közepén, mint szigetek, feküsznek. A' Sakarai pusztán 32 illyen Oasek vannak, de 12 laktalan. Jelesek Aegyptusban az: El-Wah, és El-Gherbi Oasek.

vagy Gonakas Hottent. a' Kaffereknek szomszédjaik, és a' Baschmanok vagy Bosjemanok a' hegyeknek zsivány lakosai; — beszéd-módjok is több féle, mellyet külföldi, pattantó kimondásai miatt nem könnyen tanúlhat meg, melly pattanást az írásban T', T'', T''', jelek, a' pattanásnak nagyobb vagy kisebb mértékéhez képest fejeznek ki. Igy p. o. a' Bosjemanoknál az ég T''gachuch, a' többieknél T'''köey.

Az ötödik rendbe tartoznak az Amerikai nyelvek. — Valamint egyébb testi tulajdonjaikra, úgy nyelvökre nézve is az Amerikaiak a' világnak minden más népeitől különböznek. Lopcz 1,500, mások 1000, vannak, kik szinte két ezer nyelveket állítanak Amerikában lenni, ide nem számlálván az Európából általköltözött nemzetekét, valamint az Afrikából ide hozott rabszolgákét sem. Kevessé esmérvén még egész Amerikának minden nemzeteit, némellyek járulhatatlan erdökben, 's motsáros helyeken lakván, semmi más nemzetekkel nem barátkoznak, egészen esméretlenek, 's azért nyelveket sem lehet tökélletes rendbe szedni. — Schlözer, Gatterer 's más újabb tudósítások szerint még is illy formán osztathatnak fel az Amerikai nyelvek:

I. Az Eszkimoi nyelv (Fsuui Maux) magok' nyelvén Kerezlis, az az: emberek. A' tulajdonképenvaló Esquimek az Eszkimói tengernek napnyugoti és éjszaki partjait, Labradort és New Foundlandot (itt nevök Mikmak) lakják. Nyelvekre nézve résznyire rokonok a' Grönlandiakkal; külömben egészen tulajdon eredeti nyelv.

II. A' Huronok' nyelve; kik előbb a' Huron, most az Erie tó tájékit lakják. Ezen nyelvvel rokonok: 1) az ugy nevezett öt Muháki nemzetek; mint az Onondagiak Oneidák, Senekaiak, Teskaroriak, és Irundokok, kik együtt véve Irokesek neve

neve alatt esméretesek. 2) A' Mohàki nemzetekkel szövetséges Mingok, Delawárok, Schavnaiak, és Twigtwik; vagy a' Myamis folyótol, melly mellett laknak Myamiak.

III. A' Schipiwäi nyelv. Ezen éjsz. Americában igen kiterjedett nyelven több nemzetek beszéllnek a' Winnipigoni, Mischigani és Huroni tavak, úgy a' Missisipi, Uiskonsin és a' Róka folyók között u. m. a' tulajdon Schipivàk, a' Monsoniak, Killistinok (Christianux) Nipegoniak, a' már kevés számra olvadt Algonkinek, Siuek vagy Nussik, Ottovaiak vagy Sontiek, és ezeknek ágai; a' Messisaugounok, Ottagamiak, Sakiek és a' tsekély számu Winnebagok, kik ezen nyelvet legdurvábban beszéllik.

IV. A' Nadovessi nyelv. Ezen beszéllnek a' Nadovessiek' 12 fajjai, u. m. három folyó melléki, és kilentz róna-földi Nadoressiek. Amazok a' Nehogatauswnahiak, Matabantowahiak és Schahswietowahiak; emezek az Assinipoilek vagy Assinibuliok, Wapintowahiak, Tintorok, Asrakuntonok, Mahaiak, Schianok Schianesak, Tsonguscetonok és Waddapatzehestinek. —

V. Scheroki nyelven beszéllnek a' Scherokiak, Schikasák, Natherek, Schaták és Krikek (Creeks) vagy Muskogulgok, 's ezeknek ága, a' Siminolok. A' Schektak és Krikek a' legpallérozottabb, leggazdagabb és legtisztább fajok minden eredeti Americaiak között, kik már több kézi mesterségeket is üznek. —

VI. Lousiani nyelv uralkodik az Ilinäk, Missuriak és Akansák között. A' két elsöket némellyek a' Nadvessiek, mások a' Schipivàk, az utolsókat pedig a' Scherokiakhoz számlálják.

VII. Az Apatschi vagy Apachiak új Mexicót lakják, 's tulajdon nyelvekkel élnek. —

VIII. Uj Navarrában két nemzetek, t. i. a' Teguak, és Pimaek egy nyelven beszéllnek, melly még nagyon esméretlen.

IX. Kalifornіában több apró nemzetségek élnek, kik három különböző nyelveken beszéllnek, de rokonek-e ezek egymáshoz, még nem tudni.

X. A' Tschitschimekok Mexiconak ősi lakosi, az újabb Mexicóiak által helyeikből kitolattván, részint honnokból kivándorlottak, részint magokat a' hegyekbe vonták, hol ámbár kevés számmal, de még is ősi nyelvekkel élnek. Ettől különböző nyelv az újabb Mexicóiaké, melly minden Mexicói tartományokban elhatalmazott, noha ezeknek mindenikében más nyelv is él, mellyek közül a' Missionariusok által leginkább elterjesztetett az Otomiti nyelv; bizonytalan mindazonáltal, ha valljon ezen legalább 14. 15 beszéd-módok, ugyan annyi nyelvek-e vagy tsak a' Mexicóinak dialectjei? —

XI A' Karaibok hihetőleg a' Scherokiaknak szakadéki; mert azon tartományból jöttek az Antilli szigetekre, honnan némellyek tovább, u. m. Oronokó mellé, Guianába 's a' t. költözködtek. A' Karaibok az Antilli szigeteket elfoglalván a' férjfi lakosokat mind leüldözték, az aszszonyokat pedig a' szaporitásra meghagyták. A' férjfiak fiaikat tulajdon nyelvökre, valamint aszszonyjaik is leányjaikat a' magokéra tanitották; ezért a' Karaiboknak ezen ágánál a' férjfiak' nyelve ma is különböző az aszszonyokétól. Ezen nyelv még tsak a' kisebb Antillákon él, a' nagyobbakban a' Spanyoloktól minden eredeti Americai nyelv kiirtatván, Sz. Domingót kivévén, hol talán még a' régi Hayti nyelv él.

XII. Az Oronokó folyó melljékén 9 fő nyelvek élnek, következésképen annyi különböző nemzetek, mellyek az ide vándorlott Karaibok,

kiknek nyelvökkel 18 apró nemzetségek változó dialectusokkal élnek; a' Saliwak, 3 különböző dialect; a' Maipurok, kiknek nyelvén, mint a' többinél könnyebben szanaszét 6—7 dialectusokkal mások is beszéllnek. Az Ottomachok, kiknek a' Taparitták nyelv-rokonjok; a' Guamarok, ezeknek nyelvével élnek a' Quaquariak is; a' Guajuvák, ettöl keveset különbözik a' Ciribók' nyelve. A' Jarurák' nyelvének több leányival több nemzetek élnek, 's azért fő nyelvnek tartatik, noha sok Ottomachi szavakkal bír. A' Guaraunok' és Aruakák' nyelve, noha nem bizonyos, de nagyon hihető, hogy egymástol különböző.

XIII. Guianában több nemzetek vannak, kiknek különböző nyelvek túlajdonittatnak, de talán tsak ezen nyelveknek kevés esméretek miatt. Illyenek a' nevezett Karaibokon kivül a' Galibyak Taraupiak, és Kalipurniak melly utolsóknak igen messze terjedett nyelvök virágzik.

XIV. Peruban. Minek-elötte ezt először 1500 táján Vasco Runoz de Balbas, azután 1525-ben Pizarró Ferentz feltalálták, az Inkák' Uradalma alatt nyelvök is igen elterjedett, mert minden általok meghodittott népek köteleztettek az ő nyelvöket is megtanulni. Ezen nyelv, mellyen még ma is Quito, Peru, Chili, Tukuman, Chako 's a' t. tartományokban nem tsak a' benn születtek, hanem még a' Spanyolok is beszéllnek, Inka nyelvnek, vagy Quichua (Kitschua) neveztetik. A' Zsidóval némelly szavakra nézve hasonló; noha szavai kevesek, kijefezése még is gazdag; mert ugyan azon szó, kimondására nézve, több jelentésekkel bir. Édesded, kellemes 's lágy kimondására nézve nints párja. L. Neueste Länder- und Völker-Kunde 1822 16. B. 44. l. Ezen nyelvvel élnek az ott született Spanyolokon, Hollandusokon és Portugallusokon kivül a' Mainaiak, melly nagy tartomány-

ban — Mainasban — mindazonáltal mintegy 20. különbféle nemzetek, annyi féle nyelveken beszéllnek. Neveztesebbek közülök a' tulajdonképen való Mainaiak; a' Yamäok-é durva és nehéz, — de az' Omaguak-é igen könnyü 's kellemes hangu. A' kevés számu Maiuruanok' és a' Thschiquitok' nyelvök, kik a' szomszéd Paraguaiakhoz szokásaikra nézve hasonlitanak, egészen más.

XV. A' Brasiliaiak több ágakra oszolnak. Fő nemzetek e' következendők: a' Topinakok, kiknek nyelvén az itt letelepedett Portugallusok többnyire tudnak beszéllni; — a' Tupikok, durva, kegyetlen nép; a' Topinambok, kiknél legtisztább még a' hajdani eredeti Brasiliai nyelv, — és a' Tapuyok; — igy neveztetnek közönségesen minden Brasiliának belsejében lakó, még független, szabad, több mint hetven népek, kik között közel 40 részint egészen kölönböző nyelvek, részint tsak dialectek vannak; jelesebbek: a' Botocudok, Maschakarik, Patachók, Malalik, Maconik 's a' t. tulajdon nyelveikkel, mellyek különösen gazdagok az Onomatopoeticumokban; az az; olly szavakban, mellyek a' nevezendő dolognak természeti hangját követik. L. Museum der neuesten und interessantesten Reisebeschreibung 9. D. 164 l.

XVI. Paraguaiban jelesek a' vitéz Abiponiak és Mokokók; mind eredetökre, mind nyelvökre nézve rokonok; és a' Guaraniak, kiknek a' Missionariusok által valamennyire pallérozott, és kiterjesztett nyelvök Brasiliai eredetünek látszik lenni.

XVII. Patagoniát vagy Magellan' földjét két fő nemzet lakja; t. i. a' Molutschok és Pueltschek. Amazok másképen Aukazok Pethuetek három ágra osztatnak: 1) a' Pikuntok, Pethunetek és Huillittek, kikhez tartozni látszatnak a' valamint

mindenekre nyomorult, ugy nyelvökre nézve is szegény Pescherék a' szomszéd tüz földön; — 2) a' Puelchek, kiknek szakadék-ágai: Taluchetek, Diwihetek, Tschetschehetek, Poguenchek, Sanguaelchek, Leuwutschek, Kallilehetek és Tehueltschek, kik öszvesen noha szálas termetü és izmos emberek, de még sem Oriások, mint olly sokan regélik; nyelvek szegény, durva, és hörgő hangokból áll.

Illy sok, 's illy külömbféle nemzetek, fajok 's familiák (testi alkotmányokra, lelki tehetségeikre, hajlandóságaikra és szokásaikra nézve egymáshoz sokban hasonlók) mint juthattak ezen, a' többi száraz földtől annyira elvált földre? talán örökre megfejthetetlen kérdés marad! még tsudálatosabb, hogy az egymáshoz tő szomszéd népek, sokszor egészen egymásnak érthetetlenek, 's a' több száz mértföldekre egymástol távol lévők nyelve gyakran, ha nem egészen egy is, legalább sokban hasonló. Közönségesen véve majd minden Americai nyelveket szegénységökre, rendetlenségökre, durvaságokra nézve, nehéz megtanulni; könnyebb gondolni, mint leirni, 's mennyi munkába, fáradságba kerül a' Missionariusoknak az illy nyelveknek megtanulása! — A' szavaknak hoszszassága, mellyek néha husz, és több betükből is állanak, fökép szembetünő, és neheziti a' nyelv' megtanulását; p. o. Taru-carapoch-cudgiló-Curäck-nipman-tiocu-niom, disznó, Nuptschaaptangmang, a' Patachoknál hideget jelent. Hekengnahekuekkae, a' Mongojóczoknál Bahiában annyi, mint énekelni 's a' t. Museum der neusten und interessantesten Reisebeschreibungen IX. Könyv. 151 's a' köv. lap.

Reménylenünk lehet, hogy azon utazók, kiket vagy a' kintseknek, vagy a' tudományos esmé-

reteknek szomjúzása éleszt, még több nyelvekkel, 's tökélletesebben megesmérkedtetik Európát; a' mit az üdőtől kell várnunk. —

2.

Rövid rajzolatja a' paraszt lakadalomnak Gömörben *).

Ámbár az emberi élet' rendes ünnepélységeire (solennitas) nézve a' földnek minden népei között általán fogva néminémü megegyezés találtatik: mindazáltal nem csak a' külömböző nemzetekre, hanem ugyan azon egy nemzetnek külömböző felekezeteire nézve is, vannak olly charakterisztikai külömbségek, mellyek másutt bámulásra méltó különösségeknek és mulatságosoknak tetszenek. Illyenek többek között, a' Gömör Vármegyei parasztoknak ünnepélységeik, mellyek közzül most a' lakadalmi rendtartásoknak akarom némelly rövid rajzolatjait adni.

A' házasságokat ő köztök nem az előre való ismeretség, nem a' hajlandóság és szerelem szövi, hanem a' Szülék' önnön kényök 's kinézésök szerént alkotják. Bár mint ismérjék 's szeressék is egymást két fiatalok, annak a' jövendő házasságra nézve semmi következése nincs, hanem a' kit a'

*) A' köznép' életének 's szokásainak 's egyáltaljában minden különözött szokásoknak és szertartásoknak előadása egyébaránt is hasznos és gyönyörködtető, de főképen ethnographiai tekintetben megbetsülhetetlen; azért e' szép példa' követését ajánljuk Tudós Hazánkfijainak, főképen a' Baranyaiaknak, különösen pedig kötelességünknek tartjuk Barátunkat Tek. Voxith Horváth Antalt a' Palótzok' általa olly annyira esmert 's olly szépen előadott szokásai leírásainak beküldésére emlékeztetni.

A' Red.

végre a' Szülék választanak, azzal kell megelégedni és egybeházasúlni. Szintúgy kinézik ök, mint a' legspeculánsabb elökelö emberek, mellyik lesz, nem a' legényre vagy leányra, hanem az ö önnön házi állapotjok' nevekedésére, vagy egyéb világi czél' 's haszon' elömozdítására nézve a' legjobb partie, a' mit ök, minthogy jártokban-költökben minden illyes dolgokra figyelmetesek, és önnön házoknál is minden köztök megfordúló vidéki emberektöl szeretnek szorgalmatosan tudakozódni, könnyen kitanúlhatnak. Ekkor osztán, ha hatodik faluban lakik is az ö inyök szerint való leány, elmennek oda egy két jó embereikkel a' legény nélkül, 's elöadván, mint hatott nékik is fülökbe ez 's ez becsületes leány' híre, és a' magok' házi állapotját is dicsérve leírván, felveszik Ádámtól, vagy az Eliézer' hisztóriájától hosszú beszédjeknek textussát, 's szépen megkérik a' leányt. Ha a' másik félnek tetszik az ajánlás, ez is hasonló hosszú beszéddel elfogadja azt, (a' leány ekkor nincs jelen, hanem az anyjával együtt, a' ki azonban nem mulatja el az anyai örvendö híradást és buzditást, kivül a' kamarában van, és a' dolog ottbenn csak férjfiak közt foly), — azzal meghatározzák a' kézfogás' napját, 's elvégezik pályinka közt az egész egybekelést. Haza menvén a' szüle, tudtára adja fijának, milyen jó, millyen alkalmas személyt választott neki jövendö házastársúl, 's mint fog az által gazdasági dolgok feljebb emelkedni, — 's ezek ellen a' fiúnak nem szabad szóllani, vagy ha szóll, sikeretlen minden beszédje, mivel annak kell meglenni, a' mit az öregek magok közt elvégeztek. — Láttam olly meny-asszonyokat, a' kik sírva mentek a' szent hitre, láttam bús és kedvetlen völegényeket, 's midön a' szüléknek szemekre hánytam ezen illetlen erőltetést és érzékenyen festettem annak veszedelmes következéseit, csendes

vérrel halgatták szavaimat, 's mosolyogva felelték: „Ej, majd megjön az; én is úgy voltam, mikor elvettem a' feleségemet, még is összetörődtünk"! 's valóban úgy is találtam ezen síránkozó mátkákban is, hogy összetörödtek. Illyen az áldott szokás! kivált a' megrendíthetetlen ősi falusi szokás.

Azonban az eljegyzett leány' atyja, hasonlóképen egy két jó emberével, elmegyen a' kézfogás előtt a' vőlegényes házhoz, a' mint ők nevezik ház-tűz-látni. Ekkor önnön szemeikkel megvi'sgálják, ha úgy van-e mindenekben a' dolog, a' mint a' legény' atyja beszéllte; megnézik még a' legkisebb baromfiát is, és jó karban találván mindeneket, tudósitják 's neki biztatják otthon a' leányt.

Midőn az öregek által magok közt meghatározott kézfogás' napja elérkezik: akkor a' szülék a' legénnyel együtt elmennek a' leányos házhoz, és illyen formával: Kedves jó Uraim! nekünk egy igen kedves galambunk elrepült, és egyenesen a' Kigyelmetek' becsületes házába szállott; nem látták-e Kigyelmetek? — vagy más illy forma képet (allegoriát) szóllásokkal beköszönnek. Hanem az ekkori czeremónia ő köztök azt kivánja, hogy a' vendégeket egyszerre el ne fogadják (mivel ők a' leánynak egyszerre kiadását felette gyalázatos dolognak tartanák), 's ha alkalmatos a' szószólló, ötször, hatszor is kiküldi őket egymásután, minekelőtte a' házban letelepedhetnének. Ekkor tehát a' szószólló mintegy illy formán felel: Kedves jó Barátim! mi nem láttuk a' Kigyelmetek' galambját, nekünk magunknak is van galambunk, de az a' miénk; Kigyelmetek pedig menjenek Isten' hirével, és keressék a' magokét. Ekkor a' kérő félnek minden további szó nélkül ki kell menni a' házból. Kevés idő múlva ismét visszamen-

nek, és jelentik nagy czeremóniával, hogy épen az idevaló galambot kivánnák ők magokhoz venni, és szép gyönyörüséges kalitkába tenni 's gondosan táplálni. Erre az a' felelet: hogy ez a' dolog gondolkozást kiván, azért is menjenek ki, míg felöle gondolkoznak, — 's innét ki kell menni. Így foly ez, míg csak lehet, 's az a' legderekabb Szószólló, a' ki a' kérőket legtöbbször kiidézheti, — 's e' nélkül a' kézfogás egyátaljában meg nem eshetik. Végre kifogyván a' kiadó a' mentségekből, a' kérőket nagy becsülettel leültetik, a' legényt pedig, a' ki azonban kalapját le nem veszi, állva marad, 's ekkor először lesi oldalt a' nagy kalap alól jövendőbeli mátkáját; a' ki ekkor hasonlóképen előáll, és a' kiadótól nagy becsülettel 's czeremoniával megszóllítatik: No kedves Húgom-asszony, hát tetszik-e Kigyelmednek az ő kigyelme' becsületes személye? mellyre a' leány tetszését jelentvén, a' legény leveszi kalapját, és kezet fognak. Ekkor mindnyájan letelepedvén, a' kérők' a' leánytól vizet kérnek, a' mikor hátulról — azután ismét tüzet, a' mikor elölről nagy gonddal megnézik, ha elég gyors-e, és nincs-e valami hiba testében?

Minthogy pedig ez a' dolog késő estve kezdődik, és sok hosszas 's tekervényes beszédekkel és czeremóniákkal jár *): tehát a' kézfogás éjfélnél elébb meg nem esik. Ekkor hivogatják osztán éjfél után a' vendégeket, felvervén édes álmokból mindent, valakit meghívni akarnak. A' gazdasszonyok pedig tűzhöz teszik az étkeket, hogy hajnalra elkészüljenek. Az alatt a' pályinkázás szüntelen foly; a' vendégek egymásután gyülekeznek, 's tehetősebb helyeken, a' hol mu'sikus van,

*) Mivel azt a' megkérést tartják díszesnek, a' melly mellett egy szál gyertya el ég, míg a' leányt kiadják.

tánczolnak, a' hol pedig nincs, dallanak. — Minekutánna a' vendégek begyülekeztek, a' jövendőbéli menyasszony, a' szerént, a' mint tehetősebb vagy szegényebb, véknyabb vagy vastagabb kendőket osztogattat ki a' körülötte forgott 's fáradozott személyeknek, melly így megyen véghez: általadván a' menyasszony' anyja a' kendőket a' Szószóllónak, ez azokat ölébe veszi, 's azután egyenként elővévén, mindeniket illyen beszéddel adja által: kedves N. N. Uram! ímé a' mi menyasszonyunk nem kivánja hijába a' kigyelmed' fáradságát, hanem ezzel a' kendővel kiván kedveskedni, hanem azt tudakoztatja általam hogy: inkább örül-e kigyelmed az ő kigyelme' jó hírének, nevének, becsületének, világban való életének, mint ennek a' kecsély mulandó világi jószágnak?— mellyre az általvevő a' legnagyobb seriositással felel, elvévén a' kendőt, inkább örülök az ő kigyelme' jó hírének, nevének, becsületének, világban való életének, mint ennek a' kecsély mulandó világi jószágnak. Azzal elteszi a' kendőt, és így megy ez sorba minden személyekkel, 's mint mondám, a' legnagyobb seriositással. Mindenek mély csendben fülelnek, mintha templomban volnának. Hajnal tájban elkészülvén a' lakoma, vendégeskednek (a' legény a' mátkájával külön a' kamarában), 's azzal széllyel oszlanak.

Ezekután első gond az új mátkákat a' Prédikátornak a' kihirdetés végett bejelenteni, és a' lakadalomhoz mind a' két részről készülni. Az eskетés rendesen a' harmadik hirdetést követő Szeredán van (kivévén a' R. Catholicusoknál). De már az előtt való pénteken marhát vágnak 's azt feltisztítják; az asszonyok pedig egybegyülvén, a' hurkájit kimossák 's megtöltik, mivel ez a' paczallal együtt téjben főzve, a' Gömöri paraszt lakadalomnak múlhatatlan tálétke. Szombaton ugyan

csak az asszonyok gyertyát mártanak; vasárnap tanakodnak holmi aprólékos dolgok eránt; hetfőn fáért mennek; — ugyan ezen a' napon elszokott menni a' vőfély a' leányos házhoz, hogy a' menyasszonyt haza kérje, és annak képében a' guzsalyát el is viszi a' vőlegényes házhoz; kedden a' konyha-készítéshez fognak, mellyet a' ház előtt, két egymásra tett, fával keresztül rakott 's megföldelt szánkából épitenek. Mind ezen idő alatt a' pályinkázás éjjel nappal foly, mellyet a' lakadalomra nagy bővséggel készíttetnek, és különös arra rendelt személy által sáfároltatnak, a' ki kócsárnak (kulcsár) mondatik. Ugyan csak kedden a' leányos házaknál felállítják az úgy nevezett kendőfát, az az egy egyenes és igen nagy magas fiatal szál-fát, ki magosabbat kaphat, mellynek tetejére egy kendő, pántlikákkal és egynehány pereczekkel köttetik, és osztán a' fiatal jó erősen a' földbe beásatik. Némellyik olly magasat szerez, mint egy torony. Ezen kendő-fákról, mellyek a' faluban a' házak felett messze kilátszanak, meglehet tudni, hány menyasszonyos ház van a' faluban? — Mert bevett szokás az is, hogy a' lakadalmakat mind egyszerre tartsák.

Szerdán reggel, eligazitván a' ház' táját és házi bajokat, á' menyaszszony' kikéréséhez fognak; ha pedig az más faluban van, minekutánna jól fröstököltek, a' szószólló és a' vőfély többed magával, többnyire aszszonyokkal és leányokkal két, három 's több szekereken, mellyek közül a' legotólsó a' mu'sikusokat viszi, elindúl, magával vivén a' pályinkás tonnát, két három morványt (így hivjak az illy solennitásokra készült nagy, hoszszú, sokszor gömbölyü, fonott kalácsokat) és mindenik szekeren böven szalmát. A' mu'sikusok az úton folyton folyvást mu'sikálnak, az aszszonyok s' leányok pedig tele torokkal dallanak; azon-

ban a' kocsis minden futamatra megállván, levet egy csomó szalmát, mellyből lángoló tüzet gerjesztenek, 's a' tonnát elővévén, mindnyájan két három üveg pályinkát a' tűz körül állva megisznak. Ez így megy, valamig a' menyaszszonyos falut elnem érik. Itt ámbár a' szállás már előre elvan beszéllve és rendelve: a' falu' végén ismét megállnak, szalma-tüzet csinálnak; a' vőfély pedig bemegyen a' már tudva lévő házhoz szállást kérni. Ezt ismét sokáig szokták tartóztatni és eröltetve itatni, a' mig a' többiek folyvást a' falú' végén tüzelnek, isznak és várakoznak. Végre megszabadúlván a' vőfély, kimegyen hirt adni, hogy jöhetnek, 's ekkor a' szállásra beszállanak. Itt a' beköszönés, fogadás, áldás, szerencse-kivánás nagy czeremóniával véghezmenvén, ismét foly az ital. Ekkor elküldik a' vőfélyt a' menyaszszonyos házhoz a' menyaszszonynak a' szent hitre való kikérésére; a' ki már ekkor törölköző kendővel pantallér módra által van kötve, és oda pályinkával megtöltött üvegecskével köszön be. Ott a' szószóló ujra elkezdi a' kötődést, tartoztatást, eröltető itatást, úgy hogy kétszer háromszór is el kell menni a' vőfélynek, mig a' menyaszszonyt a' szent hitre kinyerheti; mind annyiszor, valameddig tsak lehet, tartóztatják, úgy hogy ebben gyakran órák telnek el.

Mihelyt a' menyaszszonyt, a' ki már ekkor menyekzősen fel van öltöztetve 's koszorúzva, a' szent hitre kinyerhetik, azonnal a' vőfélynek elmenetele után, egy az Ékesenszóllóbbak közzül elővesz egy irást, melly mintegy két ivni paraszt versekből áll, és elkezdi a' menyaszszonyt szüléjitől, testvéreitől, atyafiaitól', minden jó akarójitól, barátnéjitól, komájitól, sorról sorra búcsúztatni, mintha végképen ki kellene a' világból menie, mellyre a' szülék, testvérek nagy jaj-szót

ütnek, és a' legkeservesbb bánatnak minden jeléivel egész torokbol siratják az elköltöző menyaszszonyt, 's a' sympathia a' több jelenlévőnek is könnyeket tsal szemeikbe, úgy hogy ekkor a' lakadalmas ház egy igen keserves halotti búcsúztatást ábrázol, melly a' Vers-olvasónak csendes és tempóra tett komoly indifferens tónusával különösen contrastirozik. Azonban a' búcsúztatónak utólsó szavával jajszó sirás egyszerre ketté vágódik, 's a' legharsányabban jajgató, mintha nem is ő lett volna, elsö ugrik a' legvigabb tánczolásba.

Az alatt a' völegényes háznál elkészülvén, jel adatik harangszóval; 's ekkor a' menyaszszonyos háznál lévök is kiindúlván, mind két rész külön seregben bemennek a' templomba, rendésen kisérvén öket a' mu'sikusok egész a' templomig; sokszor pedig énekelve mennek az úton. Ott az éneklés 's könyörgés után a' Predikátor jelt adván a' kiállásra, mind a' völegényt, mind a' menyaszszonyt a' maga vőfélye kiállitja, a' templom' közepén elhelyheti, és kiki a' magáénak melléje áll, mellyre a' hit által egybekapcsoltatván, ismét mind a' két fél különösen a' maga szállására megyen, és magának lakomát üt.

A' vendégség' végeztével általmegyen a' völegény a' maga' pártjával a' menyaszszonyos házhoz, a' hol egy két tánez után kezdik estve felé pakolni a' menyaszszony' holmijét, úgy azonban, hogy annak minden portékájáért, ládájáért, ágyáért 's a' t. fizetni kell a' vőfélynek, különben ki nem adják a' nyoszolyók. Ugyan ezen nyoszolyók a' völegény' részéröl való szószóllóra és vőfélyre téli zöldböl, 's holmi száraz virágokból való bokrétát is tukmálnak, mellyre alkudni kell, mivel elfogadni és fizetni érte, kötelesség, a' mellyik rész jobban alkudhatik, azé a' nyereség, de a' száraz bokréta min-

denképen drága marad. Minekutánna felrakodtak, mindenik kocsisnak lovára tartozik a' menyasszony kendőt adni. Az első kocsist (a' ki legelől megyen) illeti pedig az, hogy a' kendőfát kivágja, mellyet fejszével kell kivágni, mintha igazi élőfa volna, 's övé annak tetején lévő kendő a' pántlikákkal együtt; de minekutánna a' fát annyira kivágta, hogy dőlő félen van, nagyon gyorsnak kell lenni, mivel már akkor tiz húsz gyermek is készen lesi, merre dől a' fa, és oda rohanván egymásra omolva igyekszik mindenik a' fára kötött pereczeket elkapni.

Elkapván a' kocsis a' maga' portékáját, sebesen vágtatva nagy mu'sika-szó, dallás, újongatás köztt megindúlnak, de ha más helységbe mennek, ekkor is gyakran megállnak egyet inni, vagy néha korcsmákra is betérnek; — ha pedig ugyan azon helységbe viszik is a' menyaszszonyt, még is elmennek egy jó darabon, 's úgy térnek viszsza, vagy pedig egyszer kétszer megkerülik a' falut, 's úgy viszik haza a' menyaszszonyt.

Midőn a' menyaszszony megérkezik, készen várják a' ház' ajtajában az aszszonyok, egy tányérral, mellyen méz vagyon, és egy késsel, 's az új párt a' házba be nem eresztik, míg abból mindenik egy egy kés-heggyel nem veszen, mellyel jelentik, hogy ollyan édes légyen házassági szerelmök. Ez meglévén, bemennek, a' holmit a' kamarába lerakják, és elkezdődik a' tulajdonképen való lakadalmi mulatság, mu'sika, táncz, evés-ivás, melly pályinkából és morványból áll, és folyvást megyen vacsoráig, a' melly rendesen estveli tíz óra után szokott kezdődni. Erre különösen meghívnak minden hivatalos vendégeket. Meghivások' formulája ez: „Illyen becsületes embernek póstája és követje, mint N. N. általam hívatja ki-

gyelmeteket, az ő kigyelme' királyi házához *), az ő kigyelme' kedves magzatjának közepső tisztesség-tételére **), egy tál ételre, egy korsó italra. Ha azokat az ételeket és italokat az Isten megáldja, megszaporítja, költeni, közleni kívánja kigyelmetekkel is, mint több hívatalos vendégeivel. E' szóm és mondásom". — Igy' meglévén híva minden vendégek, azonnal a' beestveledés után a' vőfélyek az asztal-terítéshez fognak, 's azzal a' vendégek az asztalhoz beülnek. De még ekkor csak a' pályinkázás kezdődik, és foly két három óráig, először tisztán, azután mézesen. A' vacsora közelítésekor ismét elmennek a' vőfélyek a' tisztességesebb vendégekért, a' kik még meg nem jelentek, és azokat magokkal hozván, 's magok előre menvén, illyen formulával ajánlják bé a' Násznagynak és Szószóllónak: „Illyen becsületes vendégekkel köszönök be a' kigyelmetek' királyi házához, mint a' kiket ihon utánnam látnak", 's ekkor a' megérkezett vendégeknek mindenikkel kezet kell fogni.

---

*) A' lakadalmas házat általjában királyi háznak hívják, honnan és miért? nem tudom. Leghihetőbbnek látszik előttem, hogy azt a' Bibliából vették, a' hol a' menyekzőre való hivogatás Királynak tulajdonitatik. Mát. 22.

**) A' Gömöri parasztoknál minden embernek három tisztesség-tétele van, 's mind a' három nagy czeremóniával és vendégeskedéssel innepeltetik. Első tisztesség a' születési vagy is inkább keresztelési vendégség, melly poszriknak mondatik *). Középső tisztesség a' házasulás' innepe, vagy a' lakadalom. Utólsó tisztesség a' temetség, mellyen értetik a' tisztességes eltakaríttatás, a' prédikátzióval, búcsúztatóval, és az azt követő halottas vendégséggel vagy torral egygyütt. Mind ezek nagy czeremoniával és költséggel tartatnak, 's illyenkor a' legszegényebb ember is, akárhonnan veszi, ha kölcsönözi is, nem kiméli költségét, hogy a' mint ők szóllnak, a' módját megadhassa; és ezeknek elmulatások ő nálok igen gyalázatos dolognak tartatnék.

*) Ezt is le kellene írni, 's a' tótoknál szokásban lévő czeremoniákat is, mint p. o. Nógrádban 's Honthban.

A' Red.

Végre elkészülvén a' vacsora, a' szakácsnék tálalnak, de a' mi ő nálok nagy tisztátalansággal megy végbe. Már magokban véve a' szakács-asszonyok is, a' kik rendesen a' legvénebbek közzül választatnak, nem igen nagy gustust gerjesztenek, mellyet nevel a' sok ételnek kábító gőze, mellyeket, minekutánna megfőttek, a' konyháról vacsora előtt a' már különben is dugva lévő fojtó gőzű házba mind behordanak, de a' ki még tálalások' módját is láthatja, melly szerint minden étket szurtos kezeikkel kaparnak a' fazékból a' tálba, 's rút szennyes-zsiros köntöseiket, az a' még megmaradott appetitusát is könnyen elvesztheti. Azonban mind ezeket jó szívvel, 's a' legjobb gusztussal kell venni, mint a' hogy ők magok veszik.

Ki lévén tálalva az étel, a' vőfély' kötelessége, azt az asztalra felhordani, melly alkalmatossággal minden tál-étket versekkel tartozik felköszönteni, a' mellyek mindenik ételhez különösen vannak alkalmaztatva, de egyszer'smind a' lakadalomra és annak titkos czéljára való két értelmű czélzásokkal is meghintegetve, a' mellyek őket a' legédesdebb hahotákra fakasztják, 's a' vőfély is nagy önnelégszéssel mondja nyers elmésségeit, mint meg annyi remekeket. 'S így köszöntetik fel minden tál étek. Az utólsónak tejben főtt kásának kell lenni, mellyet midőn megettek, a' szakácsné kezét bekötvén, egy nagy főző-kalánnal és egy tányérral sorban jár, panaszkodván, hogy kezét a' kása megégette, 's kéregetvén annak gyógyógyítására; a' főző-kalán pedig fenyegetés' jele azokra nézve, a' kik a' tányérra vetni nem akarnak; ekkor sorra menvén az asztalnál ülő vendégeken, mindenik tartozik számára, önn tetszése szerint, valami pénzt vetni. Vége lévén a' vacsorának, azok ülnek-le, a' kik fenn-szolgáltak vólt, és

és vacsorálnak, — 's ezentúl az asztalok kihordatván, foly a' táncz és mulatság világos viradtig.

Éjfél előtt a' vőfély bevezeti a' vőlegényt a' háló-kamarába, és lefekteti. Ekkor visszajövén; hallgatást kér, és előadja versekben a' vőlegénynek az ő kedves menyasszonya után való nagy forró kivánságát. Azzal meggyújtván egy épen ezen alkalomra készített három ágú gyertyát, és ugyan ollyat adván a' menyasszonynak is, 's elkezdvén a' mu'sikus az épen csak e' végre szolgáló, vagy a' mint hívják, lefektető dalt, mellynek különös melodiája van, megindúl a' vőfély, utána a' menyasszony, 's ismét ez után sorban egyenként a' jelenlévő leányok, és különös táncz-figurákkal megkerülgetik egynehányszor a' szobát, fenn hangon danolván a' mu'sika mellett a' lefektető dalt *). Igy menvén ez egy darabig, egyszerre kifutamodik a' vőfély az ajtón, utánna a' menyasszony és a' leányok, egyenesen a' hálókamarába. Itt a' vőfély' kötelessége az, hogy a' szüz-koszorút a' menyasszony' fejéből, már akár szép szerével, akár erőszakkal kiragadja; azután a' nyoszolyó leányok levetkeztetik, és a' vőlegény mellé fektetik; a' vőfély pedig bemenvén a' koszorúval, mutatja a' benn lévőknek dicsekedve, 's felteszi kérdésül a' szószóllónak, hogy: találja-ki, mit érdemel az a' Vitéz, a' ki illyen koszorút nyer? — mellyből sok tréfák következnek.

Reggeli szürkületkor kimennek a' hajnal-tánczot járni, melly abban áll, hogy a' falu' közepére kimenvén, szalmából nagy tüzet raknak, és azt körül tánczolják; a' menyasszonnyal pedig, a' kit oda magokkal kivisznek, több ízben egymás

*) Bár e' dal is közöltetnék 's annak nótája; — mert a' majmolás 's újítás dühe mellett, ma holnap kifogyunk minden eredeti Nemzetiségből.

A' Red.

után (az az a' mennyiszer lehet) keresztül ugráltatják. De a' menyasszony, mihelyt egyszer ált ugrotta, némellyik még az ált-ugrás előtt, ne hogy öszveperzselődjék, rést keres, és ha csak lehet, megfutamodik hazafelé, de már az alatt a' vőlegényes háztól kizárják, és hogy a' perzselésre (mert így is hívják a' hajnali tüzelést) vissza ne vitessék, pénzt ígér, csak nyissák ki, és különben be se bocsátják. — Mihelyt béeresztetett, azonnal az öltöztetéséhez fognak, és fejére a' kontyot reá varják, annak jelentésére, hogy már asszony. Szokásban vólt ez előtt az is, hogy fényes napvilágnál égő-fáklyával menjen reggel vizért a' kútra, de ez igen kiment már a' szokásból.

Azonban az árván maradt leányos-háznál szint olly lakadalom van, mint a' vőlegényes háznál, és a' menyasszony' elvitelekor igéretet tesznek, hogy másnap ők is megtisztelik a' vőlegényes házat, a' mit mulhatatlanúl tartoznak is megtenni. — Másnap tehát, akár a' helységbe, akár messze földre vittetett a' menyasszony, elindúlnak egynehányan, és többnyire jó számmal, a' hőrészbe (így hívják a' leányos háztól valóknak a' vőlegényes háznál való mulatságokat 's vendégségeket), a' hová megérkezésekkor, a' menyasszonynak egész fejét kendővel bekötvén, kiállítják az ajtóba, ki is kötőjét tartja a' hörészeseknek, és míg abba pénzt nem vetnek, addig a' menyasszonyt meg nem mutatják nékiek. De még másképen is megfizettetik őket. Ugyan is némelly legények öszvebeszéllvén a' mu'sikusokkal, és valamit igérvén nékiek, reá veszik azokat, hogy a' hőrészeseknek ne mu'sikáljanak. Midőn tehát a' hörészesek jó kedvnek indúlván, mu'sikát kivánnak, a' mu'sikusok rájok sem hal gatnak, ellenben kinn a' pitvarban a' legényeknek folyvást mu'sikálnak, 's azok a' mellett pajkos ingerlő vígsággal tánczolnak; a' mikor

a' hörészesek, — ki vígságtól, ki bosszúságtól indítva — sok pénzt hajigálnak a' mu'sikusoknak, és úgy vásárolják meg jó áron, hogy nekik is mu'sikáljanak.

A' mi a' mulatásokat illeti, felettébb nagy szívességgel fogadtatnak, és minekutánna kimulatták magokat, vacsorához ültettetnek, és megvendégeltetnek. De még el sem végezhetik a' vacsorát, a' mikor (nem tekintvén még az ott jelen lehető előbbkelő 's becsületesbb vendégeket is) holmi pajkosok a' házban lévő tüzre paprikát vetnek, vagy, hogy annál inkább eltitkolódjék, azt pipából szívják, mellynek szörnyü erös és csipös füsti fojtogat, köhögtet 's prüszköltet minden jelenlévöket, e' mellett elkezdenek ablakokon, ajtón dobolni 's dörömbözni, annak jelentésére, hogy már takarodhatnak. Ekkor sokan nevetve, sokan boszszankodva kifakadnak az embertelenség ellen, de azonban vitézségből állják, míg csak lehet; mikor osztán nem állhatják, felkelnek, és haza mennek, mert a' füstölés és dobolás, akármint vegye a' vendég folyton folyvást foly, és annak engedni kell, mert így van a' változhatatlan bevett szokás. — A' hörészesek' elmenetele után, ismét mintha semmi se történt volna, foly a' mulatság, és a' mint kedden estve a' konyha-táncz beállott, úgy tart folyvást Vasárnap reggelig, örökös pályinkázás, evés - ivás, mu'sika, táncz, és dallás között. Mert az is bevett törvény, hogy a' Lakodalom egész héten tartson, mellytől eltávozni nem szabad. Vasárnap pedig eljönnek a' menyasszonynak szüléji 's közelebbi atyjafiai a' Kárlátóba (így hívják ezt a' látogatást), hogy meglássák, nem esett-e valami kár a' menyasszonyban vagy holmijében? Ekkor osztán mindnyájan a' templomba mennek, hogy az új asszonyt az Isten' színe előtt bémutassák, — a' mikor ismét vendég-

séget ütvén, kiki haza tér, és az egész lakadalmi pompa berekesztetik.

Mig a' lakadalom tart — mivelhogy ők, a' mint mondám, ha csak szerét tehetik, egyszerre tartják lakadalmaikat — szokták egyik a' másiknak lakadalmát meglátogatni, a' mikor a' látogató borral vagy pályinkával megtöltött edényt szokott magával vinni, és azzal beköszönni illy szavakkal: „Illyen betsületes vendéggel kivántam a' kigyelmed' királyi házánál megjelenni, mint magam, ha nem hisznek, itt az igazságom!" — akkor az itallal megtöltött edényt leteszi az asztalra, mellyet elvévén tőle, szép szavakkal elfogadtatik, és a' kénnye szerént való mulatásra felszabadittatik. Minekutánna pedig kimulatta magát, ismét megtöltik az edényét, és úgy bocsátják útjára.

A' mi illeti a' násznagyoknak, szószóllóknak, vőfélyeknek, és egyéb vendégeknek a' lakadalóm körül és annak folyása alatt való különös magok viseletét 's aprólékos tréfájit, azokat hosszas, 's talán némellyekre nézve unalmas is volna előszámlálni.*) Meglehet, hogy sokakra nézve már ez is kelleténél több. Én részemről, a' ki ezen paraszti tréfákat több izben láttam, és figyelmezve szemléltem, sok különös észrevételekre gerjedtem, mellyek az emberi természetnek különös képestségei és árnyékolatjai által mulattatásomra voltak.**) De mivel minden embernek másféle nézetei, 's más hajlandóságai vagynak; a' magam' sajátságai által senkit nem botránkoztatok, hanem kinek kinek szabad kényére hagyom,

*) Nem igen; mert ethnographicum.

A' Red.

**) Nem tsak az, hanem ennek előadásából is kitetszik az Előadónak tudományos szép lelke, 's mi a' derék két testvérnek a' Haza' nevében igen örvendünk.

A' Red.

hogy ezen rövid, és talán még is szószaporitással teljesnek látszó rajzolatban kereste a' maga emberi természetről való elmélkedéseinek, — vagy ha erre valót benne nem talál — a' maga mulattatásának tárgyát. Ha pedig mulatságot sem talál benne, legalább őrizze magát kiméletlen itélettől, azon előterjesztés által, hogy ez, ha nem tanuságos is, de legalább egészen igaz lerajzolása azon lakadalmi mulatságnak, mellyet az ő embertársainak egy része, mint ösi szokást gyakorol.

Azonban minekelőtte ezen leirást bérekeszteném, méltónak itélem még a' megjegyzésre azt, hogy a' násznagy, a' kinek kötelessége a' jó rendre felvigyázni, ekkor különös hatalmat gyakorol, és a' paraszti subordinatiónak ehez hasonló csudálatos példáját nem könnyen lehet látni. A' leggarázdább, legittasabb emberre is tsak egy szóval parancsoljon reá, egyszerre meghunnyászkodik és szót fogad, úgy hogy a' néző nem győz rajta bámulni. Meg ha ő maga elázik is, a' mi a' sok köszöngetések közt gyakran megesik — tartozik az ő szavának minden ember egyszerre minden kifogás nélkül engedelmeskedni, külömben a' mulatságból kiméllés nélkül kivettetik.

Ha ezen paraszti mulatkozások némellyek előtt csupa nevetséges játékoknak látszanak is nem játék-e az embereknek minden mulatságok? — mindazáltal ezekben is feltaláljuk az emberi társaságos életnek ártatlan képestségeit ábrázoló scenákat. Nevezetesen a' kérőknek gyakori kiküldésök által jelentődik, hogy a' szüzi szeméremnek nem illik magát egyszerre általengedni. Hogy ezzel azt kivánják jelenteni, magoktól hallottam, és a' kérőknek egyszerre való elfogadásokat a' leány igen nagy gyalázatjának tartaná. A' kendő-osztogatásban való intés, hogy inkább örüljenek a' mátka' jó hírének, nevének és életének, mint azon mulandó jószág-

nak, igen ártatlan és szívreható. A' menyaszszonyt az első kocsis viszi; őtet illeti tehát az, hogy a' menyaszszonyt ábrázoló kendő-fát kivágja, és elviszi 's másuvá plántálja. A' hörészesek' elidéztetése jelenti, hogy nekik ott többé semmi keresetek nincs, és a' menyaszszony már egészen a' vőlegényé; az új házasoknak mézzel fogadása szép jelentés is, intés is. A' Násznagy' hatalma és a' garázdálkodók ellen való keménysége szépen ábrázolja, hogy a' földi ártatlan mulatságokból is szintúgy kiméllletlenül ki kell rekeszteni a' másokat botránkoztató, alávaló, kártékony tagokat, mint ama mennyei Király kirekeszté a' maga menyekzőjéből, a' ki oda menyekzői ruha nélkül menni merészlett. Mát. 22. 11 — 14.

B. S.

3.

A' Nagy nevezet.

A' Nagy nevezet tsak egy ollyan palást, a' mellyel többnyire helytelenül ékesitették a' népek, eddig is némelly Elöljárójikat, 's kétségkivül ezután is ugy fognak tenni. Szükséges lesz hát egy kis elmélkedés arról, hogy millyen embernek kell lenni annak, a' ki a' Nagy nevezetre valósággal érdemes? — Én azt tartom, ollyannak, hogy abban mindenféle személyes virtusok feltaláltassanak, vagy ha illyent lehetetlen volna kapni, legalább sok találtassék fel benne. A' kiben nints egyébb érdem, tsak a' vitézség, mellynél fogva szerentsés háborukat folytathat, az nem tiszteltethetik Nagy nevezettel: pedig fájlalva tapasztaljuk, hogy többnyire illyenek nyerik meg; mert illyenek voltanak régen-

ten Nagy Sándor, Cézár, Hannibál, Atilla, Tamerlán, azután 2-dik Mahumed, 2-dik Szolimán, Hunyadi János, 12-dik Károly, és sok mások, utoljára pedig Bonapárté, a' kik tsak vitéz tetteikért és Országok' foglalásáért mondattattak Nagyoknak. Ezen lét-érdemek, igaz, hogy betsesek akkor, midőn mellettek egyébb szükségesek is vagynak. Midőn a' vitéz egyszer'smind jó szívű is, okos is, tanúlt is, haza-szerető is, ember-barát is, magát másnál többre nem betsülő is, akkor igazán méltó a' Nagy nevezetre; de midőn ezek nintsenek meg benne, akkor tsak egy szerentsés katonának mondattathatik *). — A' feljebb említetteket sem lehetett volna egyebbeknek mondani, de a' velek együtt élt kisebb emberek' hizelkedése, helytelenűl is nagyította őket, melly a' maradékra által jött. Az efféle foglaló Hősek, két okokra nézve sem neveztethetnek méltán Nagyoknak; egyikre nézve azért, hogy ők a' magok' híres tetteiket, nem egyedűl, hanem egész seregek által mívelhetik, következésképen tsak a' mások' eszközlésével szerezhetnek érdemet, és így ennek tökélletes betse nem lehet. Tsupán a' kijegyzett virtusok, egyedűlvaló személyes tulajdonságai egy embernek, tehát tsupán azok is tehetik tisztelet' tárgyává. Másik oka, a' vitézségnél fogva Nagynak nem lehető neveztetésnek az, hogy annak gyakorlása mindenkor vérontással van egybe köttetve, ezt pedig magára, nem lehet senkiben ditsérni.

Az említett, foglalásokban, gyönyörködő fők, úgymint Nagy Sándor Átilla, 's a' többek, úgy nem kiméllték az ember-vért, mint a' vizet. Ollyan örömest vitték katonájikat a' mészárszékre,

*) Néha még annak se, hanem rabló gyilkosnak à la grosso.
A' Red.

mint a' mészáros az ökröt, mellynél fogva méltatlanúl nyerték népeiktől a' Nagy nevezetet. Nem visgálták bennek a' népek hogy: valljon jó szívüek-e? haza-szeretők-e? ember-barátok-e? vagy egyébb szép tulajdonsággal bírók-e? — Mind ezek nélkül is, elég tökélletességnek tartották bennek a' vitézséget, ellenben más, sok virtusokkal bíróktól, megvonták a' megérdemlett nevezetet. A' népek nem mondották Nagynak sem az emberi nemzetet gyönyörködtető Titus Császárt, — sem az egész Európa által betsültetett Hunyadi Mátyás Királyt, — sem a' maga' népét különösen szerető, még is meggyilkoltatott 4-dik Henrik Frantzia Királyt, — sem a' Hazáért magát önként feláldozott Zrinyit. Nem mondották Nagynak sem azt a' ritka vezért Nádasdi Tamást, a' ki a' vele ellenkezett hatalmas Szolimán előtt is tekíntetben volt, — sem a' derék Bethlen Gábor' Fejedelmét, a' kinek nevét tsak az is eléggé ditsőítheti, hogy ámbár Királynak választatott, 's a' Korona is kezében volt, még sem engedte magát megkoronáztatni, — sem azt az Vashingtont, a' ki, jobbágyságban volt Hazáját, ollyan édes szabadságba helyheztette, hogy abba azolta Európából is elegen költöznek lakni. — — Hány betses uralkodókat adtak, a' kereszténység' felállása után elfolyt sok századok, még is tsak örön nyerhettenek Nagy nevezetet, úgymint: a' Magyaroknál I-sö Lajos, és I-sö Leopold, a' Frantziáknál Károly, az Oroszoknál I-sö Péter, és a' Prussusoknál II-dik Fridrik. A' többek akár millyen érdemesek voltanak is, még sem méltóztatódtak erre, — vagy ha igen is, tsak némellyek által, nem közönségesen.

Majd illyen igazsággal téttetnek a' köz nép' mérő fontjaiba, a' kisebb emberek' személlyét is. Elégszer látjuk, hogy a' jók gyaláztatnak, a' rosz-

szak pedig magasztaltatnak; mert amazok valóságos betsességeket érezvén, nem akarnak magoknak semmi alatsonsággal koldúlni tekintetet, de ezek akár mire készek, a' mivel hijános voltokat kipótolhatják. Az is véghetetlen hiba a' népekben, hogy az érdemet, tsak a' fő emberekben fedezik fel, de a' kisebbekben soha sem. Hány derék szegény legény talált fel hasznos mesterséget, vagy gondolatot, még sem ditsértetik érette úgy, mint egy vérontást okozó Generális, a' vitézségiért. Nem említek most mást, tsak az egy Jenner Doktort, a' ki a' Himlő beoltást szerzette. Valljon mellyik Vezér, sőt Fejedelem használt valaha az emberi nemzetnek annyit, mint ez? még is ez nem neveztetik Nagynak, amazok pedig igen. Ez, a' ki arra törekedett, hogy mennél több életet tartson meg, nem kapja azt a' megkülömböztető tzimert, a' mellyet azok a' vitézek kapnak, a' kik arra törekedtek, hogy mennél több életet oltsanak el. — Lehet-e ennél világosabb méltatlanság? — — Hány derék Írók, Tanítók, Nevelők, Gazdák, vagy egyebek gyakoroltanak leghasznosabb foglalatosságokat, még sem tiszteltettek tsak azért, hogy fő emberek nem voltanak. Voltairenek, a' ki, munkáji által, a' világot nemesen gondolkozni és érezni tanította? még eltemettetését sem akarták megengedni Párisban. Azonban az emberi nemzetet pusztító vitézeknek nagy része, pompás sír-boltokban nyugszik. Ezt pedig, a' feljebb említtettek inkább megérdemelnék. Egy szegény legény, a' ki magát tulajdon virtussai által felemelheti, betsesebnek tartathatik, mint egy érdem nélkül fő poltzon üllő Úr. Az okos emberek előtt, Bonapárté nagyobb volt Consul, mint Császár' korában, mert az első állapotjában önnön tetteiért, de a' másodikban, tsak fényes méltóságú hatalmáért tiszteltetett, még is

nagy Consulnak neveztetni soha se hallottuk, de nagy Nápoleonnak elégszer. —

Ritkán lehet hát a' nép' itéletén építeni, mellyet nem az egyenesség, hanem vagy a' hízelkedés, vagy a' környülállás szokott vezérelni. A' nép a' külsőségen kap, és a' belső valóságot fel se veszi. A' kitől vagy fél, vagy vár valamit, azt magasztalja, másra pedig nem is ügyel. Igy a' kitsint nagynak, a' nagyot pedig kitsinnek nevezheti, és a' tzím-adást, tsak a' maga jövedelméhez mérsékeli. Elégszer tapasztaljuk, hogy ha akár millyen gazdag, de esméretlen Gróf, egy idegen városba bészállván, közönséges sorsot mutat, tsak az Úrnak mondják, ellenben ha egy esméretlen Tisztartó, ugyan oda bészállván, bőven adakozik, mindjárt Nagyságos Úrnak mondják. Böltsen írta Ovidius, hogy: Vulgus amicitias utilitate probat. — — Ha ezek szerint, a' nép' itéletén nem építhetünk, nem is kell magunkat egészen ahoz alkalmaztatni. Nem kell sem tsak azokat tartani nagyoknak, a' kiket ő így nevez, sem tsak azokat tartani kitsideknek, a' kiket ő így nevez. Fontoljuk meg szorosan, kit minek kell tartanunk, és a' mellett maradjunk. — Magunkra nézve pedig azon igyekezzünk, hogy belső érdemeinknél fogva ollyanokká lehessünk, a' kiket nem tsak a' köznép, hanem az Isten, és az okos emberek kedvelljenek.

Boér Sándor.

4.

Magyar Országot illető okleveles Gyűjtemények' szerzésében fáradozó Hazánkfiai.

Azon előmenetelnek, mellyet a' Hazai Historia a' lefolyt század' második felében álmélkodást

érdemlő gyorsasággal tett vala, az fő oka, hogy Tudósaink u. m. Bel, Kollár, Vágner, Pray, Katona, Palma, Cornides, Kaprinay, Engel, Kovachich, rejtett ereket kerestek, azokat nagy szorgalommal megnyitották, a' régiségnek maradványait gondosan öszvegyüjtötték, és hogy sem használatlanúl ne heverjenek, sem a' nemzetnek el ne veszhessenek, tulajdon munkájikba nagy részben bele szövték, és azok által elháritván homályait, történeteinket, mellyek az ő korokig sok részeikben inkább mesés könyvnek, mint Historiának látszattak, sok részeikben pedig hézagokkal teljes, öszve nem függő egészt mutattak, megállapitották. E' részben a' mi korunkat a' régiebbhez képest még gazdagabbnak lehet mondani, mert Tudósaink ellankadni nem tudó szorgalommal öszve gyüjtenek Diplomákat. Azok a' most élő férjfiak közül, kik az oklevelek' öszvegyüjtésében fáradozván, kézíratban gazdag okleveles gyüjteményekkel birnak, Perger János Ur, a' magy. oklevél-esméret' tudománya„ nevü munkának Szerzője 20. §. 49. lap. tsak kettőt emlit. u. m. Jankovits Miklós és Horváth István Urakat. De minthogy már azon munkának 1821. esztend. lett kiadása előtt több érdemes Hazánkfiai az oklevelek' gyüjtésében fáradozván, azoknak kiadásával a' tudós Magyar világot megörvendezni szándékoznak, kiket a' tisztelt Szerző Ur nem emlit; ugyan azért bátorkodom amazokat itten előszámlálni. Azok közül méltán első helyet érdemel.

Méltóságos Báró Mednyánszky Alajos Cs. K. Kamarás, nem tsak Hazánkban, de a' külföldön is szerte esmeretes tudós Litteratorunk, kinek igen nagy sokaságú 's nagyságú kézirat 's okleveles Gyüjteményei Nitra Vármegyében fekvő Veszele helységében őriztetnek, 's hasonló Gyüjteményeket Magyar Országban, egyedül a'

Jankovits Miklósét kivévén, mind ritkaságra, mind sokaságra nézve felülhaladnak. A' lelkes és gazdagságaival böltsen élni tudó Tulajdonos a' maga kintseit nem egyedül azon örömért gyüjtötte, hogy azokat magáéinak mondhassa, hanem azért is, hogy azokat közre botsássa; és valóban tökélletes szándéka vagyon nékie, a' Stiborius Familiát illető Diplomákat ezen tzim alatt: „Diplomatarium illustris condam in Hungaria Stirpis Stiborianae", nem tsak azon nevezetes maga által szerzett Gyüjteményből, de Méltóságos Nemzetsége' Archivumából is közre botsátani. Lásd erről a' Gyüteményről B. Hormayr Jos. Arhiv für Geschichte, Stat. Lit. u K. nevü folyó irásának 1824. eszt. folyamatja 121. Számát, 667. lap.

Tek. Gyurikovits Györgynél T. N. Po'sony Vármegye Tábla Birájánál és Sz. Kir. Po'sony Városa' Senatoránál, a' Magyar Historia' esmeretes Visgálójánál sok esmeretlen kintsek találtatnak elrejtve. A' Magy. könyv-tár, vagy a' Magyar Országot illető könyveknek száma és ritkasága olly nagy és gazdag nála, hogy minden bizonnyal egy sints hozzá hasonló Po'sony Vármegyében, valamint hinni is lehet, hogy olly tudós lelkü törekedéssel mint Gyurikovits, senki sem fáradozott vólna azoknak öszvegyüjtésében. Sok ezer forint fekszik benne. Az ő számos kézirásait, kidolgozott munkájit, és Értekezéseit itt nem hordom elő, mert azok Tudományos Gyüjt. 1819-ik esztendei folyamatja' XI. Kötetjében 118. lapon, és tavaly az Archiv für Geschichte, Stat. Lit. u K. nevü Bétsi német folyóirásnak 1825. eszt. folyamotjában 106 szám alatt, 652. lapon, és Hesperus XXV. Kötetje 112. lapján a' Haza-esméret' kedvellőjinek közönségessé tétettek; de a' Magyar Országot illető oklevelek' válogatott Gyüjteménye tsak ugyan érdemes arra, hogy ezen közhasznú és

sokaktól olvasott nemzeti folyóírás által bővebben esmeretessé tétessék: mert a' Magyar Historiának fáradhatatlan visgálója a' Hazai középkori Geographiát, a' Magyar Országi történetek 's régiségek' criticai megvilágositását tárgyazó Okleveleket számosan, nagy munkával 's költséggel rejték helyeikből kikeresvén 's öszveszedegetvén, a' Hazánk' kimondhatatlan nagy hasznára közre botsájtani szándékozik. Foglal pedig magában e' Gyüjtemény egynéhány ezer Diplomákat, mellyek több részekre lévén felosztva, tizenhat kötetekből folio formában állanak, nevezetesen pedig:

T. N. Po'sony Vármegyének okleveles Gyüjteménye 2. kötetből.
Szab. Kir. Po'sony Városáé — 2. dtto
T. N. Trenchin Vármegyéé — 1. dtto
T. N. Árva Vármegyéé — — 1. dtto
T. N. Moson és Sopron Varmegyéké 1. dtto
T. N. Veszprém Vármegyéé és Pápa M. Városé — — — 1. dtto
Többi T. N. Vármegyéké öszvesen 7. dtto
Szab. Kir. Városoké, és némelly Mezö Városoké — — — 1. dtto

Mind ezek pedig nagyobb részén az eredeti Authenticumaiból nem kevés szorgalommal és költséggel ö általa másoltattak, tsak az kár, hogy rendes Lajstromjok nintsen elkészitve, mellyhasználtatásokat kiváltképen segétené.

Tek. Nem. Beniczky Lajos. T. N. Zólyom Vármegyének Fö Jegyzöje, azon Megyében fekvö Mitsinye helységében bir fontos okleveles Gyüjteményekkel, mellyeket eredeti levelekből öszveszedegetett. Érdekelnek azok kiváltképen Zólyom Vármegyét, és a' Bánya Városokat. Ezek 10. Kötetekből negyed rétben állanak.

Nem. Motsy Elek Cs. Kir. Pósta Expeditor Pápán kéziratban nem megvetö okleveles Gyüjteményel bir, mellyet több esztendei fáradozása

után, Veszprém, Szala, és Vas Vármegyékből öszveszedett 's melly minden Tudomány-kedvellőnek betses.

Nemz. Pull János Szab. Kir. Nagy-Szombath Várossának Senátora öszveszedett egy válogatott oklevelekből álló, Nagy Szombath Várossának régiségeit, politicai és egyházi Historiáját tárgyazó Gyüjteményt, melly az esztendők', honapok' 's napok' sora szerint igen helyesen van elrendelve.

Ezek a' nemzeti oklevél-isméret Tudományának elrejtett, 's minden esetre igen fontos, előttem esmeretes kintsei, mellyekre itten Hazánk' Tudóssait figyelmetessé tenni akartam.

Győri Kováts György

5.

A' Magyar nyelvmivelők között lábra kapott selypségről.

A' Magyar nyelvmivelők között lábra kapott valami selypség; melly szerint p. o. Genius: Geni-Gyeni-Jenie-ósz-usz-nak; Musa: Mu-z-sz-a-ének; Nimbus: Nimbusznak; Susa: Szu-Czu-Zu-za zi-ze szu-sza-szi-sze-nek; s' a' t. iratik és ejtetik.

Ezen selypités idegen eredetü; a' Magyar nyelvből kisír; és hiba. Igy élhetnek ezzel ez vagy az más nemzetek; de a' magyar nyelvmód között igen puhán jön ki; 's tsak a' szóllni kezdő gyermekben nézzük el mint gyengeséget: mellynek neve pöszeség vagy tsöszeség.

Ha tetszik a' lágyítás idegen szavakban, miért nem tetszik viszsza a' keménység a' hasonló betüjü magyar szavakban?. Gergő miért nem Gyergyő vagy Jerjő? hus miért nem husz, sav miért nem szav? holott következőleg igy kellene lenni; sőt mindent a' mi tsak lágyabbitható, lágyitni kellene: fa lenne pa; rák lenne lát: mint ezt a' pösze gyermekek szokják; viszont:

Ha megtartatik a' magyar szavakban a' kemény hang; miért lágyittatik meg ugyan az a' magyar szó közzé felvett idegen szavakban? a' jövevény nem Úr hogy különözzön; mi nem vagyunk más nyelv' kötelessei, hogy a' magunkénál jobban kényeztessük; minden nyelv maga' rámájára vonja a' más nyelv' szavait; mert egyik se is képes vagy köteles hogy azoknak eredeti ejtéseit figyelemmel győzze vagy tartsa különösen.

Miért kell majmolódni a' deak és görög szavak' ejtésében akármi más idegen példa után? Ezen nyelvek mindenütt holtak; meghatározott ejtések sehol sints; minden nemzet a' maga élő nyelve' ejtése szerint szóllja őket; nekünk is van élő nyelvünk; 's semmi se tilt, hogy a' holt nyelvek' ejtését ahoz intézzük. Végre.

A' mit egyik nyelv a' másiktól kivánhatna állhatna tsupán azon legtöbből, és legkevesebből, hogy a' nem nemzetesült idegen szavaknak leírásában tartassanak meg lehetségig azon betük, mellyekkel eredetiképen iratnak. E' szerint írni kellene: Augustus nem Augusztusz, mert így deák soha sem írta, Hermes, nem Hermesz, mert azt görög soha sem írta, Barrasz, nem Barrász, mert így Frantzia soha sem írta 's a' t. *) Mint ejtessenek osztán ki? az minden egy nemzetnek sőt személynek magányos jussa és dolga. — 'S nem kellene a' helytelen betü forgatással és tóldással mindenkit egyformán kénszeriteni, hogy akarja, nem akarja, legalább szemével tsőszitsen.

Méltóságos a' sajátság; szolgai a' majmozás 's rút az erővel esetség.

Szetsödy János.

*) Valóban viszsza tetszenék a' Grof Zichy familiának, ha őket a' Németek Sitzschy-eknek irnák; hibás tehát, ha mi Chateaubriand helyett Satóbrián-t irunk, igen gyakran az igaz kimondást sem esmervén. A' Red.

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

Könyv-vi's gálat.

2. (Berekesztése).

1. Zalán' futása. Hősköltemény tiz énekben. Pesten, Trattner' bet. 1825. 245 lap.
2. Cserhalom. Hősköltemény egy énekben. (Az Auróra' ötödik évében, 1826.) 52 lap.
3. András és Béla. 2 lap, és Árpád' emeltetése. 1. l. (Ugyan ott).

Aesthetikai Levelek Vörösmarty Mihály' épikus munkájiról, némelly bévezető észrevételekkel. Irta Toldy Ferencz.

Tizenötödik Levél.

Egy pont, kedves barátom, melly hasonlóképp a' religiót illeti, ezen époszunkban elkerülte figyelmedet, 's elkerülte talán sokakét. Tudod, hogy a' halálutáni élet' ideája minden mythoszokban — akár a' görögöt, a' keltát, akár az éjszakit (gothot), a' napkeletit, a' keresztyént vedd — nagyobb kisebb mértékben megvan: noha különböző formákban, czélzással, 's különféle befolyásival azon religiókba. Vele elválaszthatlanúl öszve van kapcsolva a' jutalmakról 's büntetésekről való hit is: 's ezen pontoktól függ nagy részint az éposz' derültebb vagy komorabb világossága 's egyik legtetemesb eszköze; mert hit és honszeretés a' hősök' leghathatósb indulatai. Mi szép, midőn a' haza' ügyéért elhulló bajnok' lelke halálának édességét magával viheti a' túlvilágba! Ellenben, milly aesthetikátlan e' nélkül minden halál; midőn a' hős érezvén tökélletes megszünését, dül-ki. Ő, ki éltében annyi kötelékkel volt honához, ügyéhez, barátihoz 's ezek által az egész világhoz kapcsolva; egyszerre minden mosolygó foglalékiból kiszakasztatik, ki, az egészből, mellynek része volt, 's halála, ürességet hágy vissza világában, mert szellemét hátrahagyottai nem érzik magokhoz lelebegni, egy új

végtelen hazából; ő nem figyelmez többé reájok, sorsaikban részt nem vesz; barátjai hozzá fel nem emelkednek lelkökben, mert hiszen ő nincsen többé, vele többé össze nem fognak kerülni, mert ők is megszünendnek, 's a' testi kötelékek' megbomlásával, a' lelkiek is megfeselnek. A' phantásia nem tür határokat, sem halált — 's így a' költő sem. A' halál-utáni élet olly kellemes álma a' nyersebb embernek, hogy attól szüntelen igazgattatja magát, kivált mikor itt-alanti életét kell koczkáztatni. Ezen önkényes maga-átengedése illy határozatlan, homályos 's épen azért olly bájos fejtéseknek, olly poétai, olly hathatós motivum, hogy csak kárával lehet-el nélküle a' költő olly mívben, hol annyi népek és számos individualitások hágnak fel 's alá. Érezé ezt a' mi költönk is, midön a' Táltossal ezt mondatja a' magát népéért halálra-szánt Etének:

„Ó ne nagyon számláld, deli hős, ifjúi korodnak
Napjait, ó ne igen szomorodj e' létel' utólján!
Mert nem kéne-e menned utóbb? nem kell-e nekünk is?
Ott hol Atillának iszonyú árnyéka huzódik,
Hol nagy Ügek, nemes Álmossal vigadva parancsol
A' sok ezer népnek, mellyet dárdájok elejte,
Ott még áll üresen végetlen tére az éjnek;
A' mi helyünk. Te korán jutsz-el jelesedve közökbe
Jobbodat a' Kutigúr árnyékok is áldva fogadják,
'S a' döntő Magyarok' vérképei néked örülnek".
l. 48.

'S felebb magával Etével,
„ezen eskü' hatalmát
Örözzék az atyák' suhogó árnyékai". l. 46.

'S ismét:

„Nem sok időre magam föld' árnyékába borúlok".
l. 47.

Utóbb pedig a'meghalt magyar bajnokokról olvassuk:
'S száguldó p a r i p á k t e l e p í t i k e l e j b e
H a d ú r n a k,
Hol diadalmasan ül nagy fellegen a' magos árnyék".
l. 137.

De ez egyszer'smind minden lévén, a' mit a' költö e' tárgyról ád, a' munka' végig olvasásáig rég elfeledteti velünk, mert többé alkalmaztatása nem történik. Továbbá ugyan ez a' túlvilág nem olly mosolygó mint a' görög Elysion, vagy az éjszaki Walhalla, vagy a' keresztyén Paradicsom, hanem inkább Osszián' felhös világához hasonlít. Mért? én csak a' honkeresök' környülállásaiból fejthetném-meg magamnak valamikép: mindazonáltal úgy vélekedem, hogy a' napkeleti színtöl nem kell vala annyira eltávozni.

De a' halál-utáni t r i b u n á l' ideájának semmi nyoma sem találtatik; ha csak azt nem veszed jutalomnak, hogy az elhullt hös az atyák' árnyékaihoz jut: de akarta-e ezt jelenteni a' költö, nem tudhatom. Ö erre nézve Ossziánnál még homályosabb. Hádúr' képe azért olly rideg és bús elöttünk, hogy választott és szentesült lelkektöl körül nem látjuk véve, 's azért nem gerjeszt bennünk hozzá-simúló bizodalmat, mert bírói pálczát nem látunk kezében. De hiszen, kit büntetne Hadúr? A' Magyarok közt nincs sem áruló, sem gyilkos, de még gyáva sem. Mennyivel felebb szállt volna ezen hösköltemányünk' méltósága s belsö nagysága illy Bíró által! Milly nyugasztaló varázs-kötelék szövödött volna általa az ég és föld között, azonban hogy így csak egy iszonyító hatalmú Urat látunk ellebegni a' föld felett. Véleményem, söt hitem az, hogy olly éposznak, melly nemzetes es országos tetteket fest, a' nemzeti charakter' minden oldalait ki kell meríteni. Az áldozatokban erre nézve a' kezdet megvagyon.

Mit tartasz a' felöl, barátom, hogy a' költő Zalán' 's népének religiójáról, ritusairól egészen megfeledkezett, 's machinákkal nem segíté? A' Görögök' lobogójin a' Krisztus és a' Szűz Mária' képeit látjuk, különben ezeknek hitéről sem álmodhatnánk. Én ezeket olly hijánynak tekintem, mellyet a' költő könnyen, 's szép phantásiája' hatalmával gyönyörüségünkre, kitölthetne, ha a' kibocsátott mívre javító kezét szánni nem átallaná.

Tizenhatodik Levél.

Utólsó leveletnél fogva szükségesnek lelem, kedves barátom, hogy Vörösmartynk' characterejiről közönségesen még kifejtsem gondolatimat; mert a' mi különösen illeti azokat, kifogásaid az enyémekkel egyre ütnek-ki. De egyáltaljában azt tartod Magyarjairól, hogy az emberi míveltségnek egy magasb mértékéhez vannak szabva, mint sem kellene szabni egy vándor és harczoló nép' individuumait. Egy kis igazság van szavaidban, de reménylem, hogy vádjaid' egész súlya alól kimenthetem költőnket. Lássuk.

A' Magyarok, a' mennyiben régi hisztóriánk' homályából kitapogathatni, közép Asiának tájait lakták, 's így olly nemzetekkel voltak határosak, sőt a' mint hasonlíthatatlan Horvátunk, elébb utóbb hihetőkép be fogja bizonyítani, rokonok és társak, mellyek már egy nem csekély lépcsőjére vergődtek fel az emberi miveltségnek. Szabad-e tehát feltenni, hogy azok olly vadak és tudatlanok voltak, mint a' közép év' sok íróji erövel ki akarták vívni? De a' nélkül, hogy a' nemzetnek különös cultúrát akarnék tulajdonítani, vedd tekintetbe azon környülállásokat, mellyek alatt vezérei 's fejedelmei nevelkedtek és éltek. Először is, vezéreknek természetesen olly férfiak válasz-

tattak, kiket már az anya természet ügyesb ésszel, erősb szívvel és sokféle testi díszekkel a' többiek felett kitüntetett. Rájok volt bízva a' határok' fentartásának 's öregbítésének gondja: a' kisebb 's belső szükségek' kielégítése a' népé volt, melly amazoknak őrzése alatt élt. Azok tehát hivataloknál fogva minden erejöket a' nekik szükséges tulajdonságok' kimivelésére fordították, gyermekeiket hasonló tekintetek szerént nevelték, 's természetes lőn, hogy a' vezéri nemzetségekben nem csak testi erő, szépség, ügyesség, serénység, hanem történetek' tudása, ebből sarjadó előrelátás, tanács 's valamelly praktikus helyes itélet egyesültek. Ezen kivül, midőn a' Magyarok' egy része ősi székeit elhagyá, az útfélben meggyőzött népek' kincseinek nagyobb része a' vezérek' birtokába jutott, de új ideákkal, új szokásokkal is bővültek, 's gazdagok lévén, a' külső ékesség' napkeletről hozott szeretetét is mind inkább táplálhatták, és így külsőkép is mind inkább meghaladták a' közembert. A' belső becs' és külső tehetség' érzése szükségképen büszkeséget szült, 's ez méltóságban nyilatkoztatta ki magát. Igy kell legalább a' költőnek gondolni a' maga népe' elsejit, 's Vörösmarty ezen szabadsággal teljes voltában él ugyan, de vissza soha sem él. A' társasági életet, a' mennyiben annak viszonyai körülök ki fejlettek, igen is ismerték, mint az minden nyílt elméjű embernek tárva áll; abstractumokra az életről, lélekről, ennek végeztetéséről soha nem vetődnek.

Árpád' ajkairól ugyan illy szókat hallunk:
„Éneked, óh Kárel! szomorú, gyötrelme szívünknek
Mert harag és szerelem, ha határ nincs benne, keserves
Romlással megyen a' rövid élet' napjain által.

Még is az elmúltról mindenkor kedves az ének,
És örömest halljuk dalszóban az ősi hatalmat.
Csak rokon a' rokonok' keblébe ne mártana gyilkot,
Haj! csak véréhez soha senki ne lenne kegyetlen.
l. 136.

De minekutána Kárel épen ezen indulatok' bús következéseit olly meghatóan éneklé dalában, nem kellett a' nemzet' apja elé kénytelen is tolúlnia azon reflexionak, melly mindenkor olly közel áll az emberi szívhez? van-e ebben valami speculatio? — A' magasb erőket soha sem vizsgálják, hanem csak az Istenek' alakjában félik és imádják. Te igen mívelt morált látsz bennök: én igen is szép 's minden ember méltó erkölcsiséget lelek nálok, de mindég csak ollyat még, mellyet philosóphi cultúra nélkül is egy romlatlan emberiségről fel tudok tenni. 'S milly egyszerű következése amaz egyszerű reflexiónak az a' felkiáltás: Csak rokon — — 's mi mélyen van az az elébbeniekben motiválva, minekutána a' mondott dal is illyen történetről emlékezett, 's ki tudja, nem tudá-e Arpád jobban minálunk, hogy belső egyenetlenségek indították a' nemzetet arra, hogy rokonaitól elválva új lakot keressen? — 'S a' mi még az erkölcsiség' érzését illeti, arra emlékeztetlek, a' mit már a' régi 's vándor életet élő Szittyákról mond Justinus*), 's pedig még azon megjegyzéssel; hogy nem kell csodálni, ha ez a' gyöngéd rény-érzés a' mivelt Görögöknél olly tisztán, mint azoknál, nem mutatkozik.

Különösnek tetszik előtted az az asszonytisztelet is, mellyet költönk ezen époszában

*) Hist. Philipp. L. II C. 2.

kifejt. Ezen megakadásod, tisztelt barátom, onnan látszik származni, mivel magyarjaink' emberiségét olly tulajdon szemmel nézed. Az asszonyok' tisztelése ollyan erkölcsnek vétetik ugyan, melly nagy szív és elme-miveltséget hágy feltenni, annyira, hogy sokan azt a' cultúra' mérőpálczájává tették; de noha itt történetek nem l á t s z a n a k állatásomat gyámolítani nem épen a' romlatlanságnak egyik legbíztosb jelensége-e az? csak süllyedt emberiség nem érezheti, hogy azon teremtmény, mellyet a' természet gyengébbnek 's még is olly nehéz tisztekre alkotott, teljesen megérdemli az erösb fél' ótalmát 's nemes bánását. 'S e' szerént a' legfőbb szív-miveltség valóban nem egyéb, mint helyreállitása egy józanabb természetnek: 's így ez az asszonytisztelet bélyege mind a' kettőnek. 'S ezen szempontról állok ki ellened. Vörösmarty tehát szebb oldalról nem mutathatta hőseinek eredeti nemességét, 's erre nézve semmiképen elevenebb contrasztba, nem tehette Magyarjait ellenségeikkel (a' buja Görögökkel, a' lyány-orzó Zalánnal, Csernával). Etére még „Lovagságot" is ruház: én csak a' tisztelettel összeforrt mély szerelmet látom benne. S hiszen Csongor is, midön Hajna és Szömér sebeit kötözné:

„megörüle sebének,
És mosolyogva hajolt a' gyenge kezeknek alája.
— — — 's hozzájok nyájason így szólt:
— magam is könnyü sebet ejtek testemen önkényt,
Hogy ti bekössétek, és annak lelkem örüljön"
l. 221.

Én itt is, nem udvariságot, hanem n a í v s á g o t látok, 'S becses is volt leánykezektől ápoltatni, azért:

„illyen kezek ápolták a' bajnokot akkor! "
l. 220.

Azon néminemü kegyetlenséget pedig, melylyel Ete (l. 118,9) a' Cserna' testéért vívókat öldösi, csak a' harczolónak 's nem az embernek kell tulajdonitani. Vallyon nem küzködik-e minden harcz az emberiséggel.

Vörösmarty' Magyarjai nemzet-szeretők, barátjaikhoz halálig hívek, fejdelmeiket önkényt és szívesen urallók, az Istent félik, a' gyenge nemhez tisztelettel viseltetnek, a' vitézséget 's hüséget az ellenben is becsülik, holtjaik iránt ajtatos érzést nevelnek, szeretik a' regés emlékezetet, az éneket, forgott elméjüek 's karuak a' harczban, józanok a' tanácsban. Ezen általányos vonások pedig ollyanok, hogy philosophiai magasb miveltséget nem kivánnak. 'S még is, mennyivel különböz e' nép a' vadságban magának tetsző bolgártól, de másfelől a' finomabb és sok szövevényes viszonyok által módosított görögtől is.

Tizenhetedik Levél.

Lássuk most, barátom, a' charakterek mint viszik az actiót. Époszunk' főactiója Zalán' harcza Árpád ellen, 's ez a' főactió' katastróphja több 's különfele mellék-actiók által segíttetik, ha nem mingyárt nem egyenesen is mindenkor. Így Csernát gonosz indulatja csatára ingerli (l. 57) 's azon történetek' láncza, mellyek ez által okoztatnak (Antipater', Izács' Cserna' és sok társainak halála, a' vezérek' egyenetlensége) Zalán' veszteségére czéloz. De árt a' Magyaroknak is, kik sok jeles bajnokot az által elvesztének, Ete pedig mind inkább félre tolódik a' harczmezőről. Ez által a' csomó annál szövevényesebb lesz. A' mit Ármány tesz ('s ide látszik tartozni Bors' elveszte is:) mind a' Magyarok' romlására czéloz; a' Magyarok' áldozatjai, imádságai olly mellék-actiók, mellyek Hadurt engesztelvén, a' magyarság' üdvességét moz-

dítja elé; énekeik önönmagok' serkentésére vannak. A' két Istennek harcza pedig (l. 204) épen úgy r é s z e a' főactiónak, mint Homérnek isteni harczai. Eddig tehát minden a' Zalán 's Árpád közt szövődött csomó' oldását egyenesen irányozza. De az 1, 5, 9-d. énekek Bodrogközre visznek 's az Ete, Huba, Hajna közt folyó scénák nem hatnak ugyan egyenesen a' főactióba, de belé hatnak Etébe, 's közbevetvést ez által, öszvefüggenek a' főactioval is, 's így epizódot formálnak. Etét tudnillik Ármány halálba igyekszik üzni (l. 73) Hadur az esdeklő Hajna' képét idézi Ete elé, hogy vele újra megkedveltesse éltét: tehát már az a' befolyása van a' főactióba, hogy annak egy jeles hősét tartja-meg: 's így, ha a' fiatal Ete' feltünő b a j n o k s á g á n a k egy motívja nem volna is szerelmes leánykája, már is elég szorosan függene-össze ezen epizód a' fő fabulával. A' Hajnalfi' története már epizódnak epizódja, de azért van a' költeménybe fonva, hogy ez által Hajnának szerelemre méltó volta annál tündöklőbb színekben fejljék ki, 's ez által Ete' szerelme is tökélletesen motiválva legyen 's annál ragyogóbban tessék-fel honfiúi nagysága, midőn nemzete' javáért kedvesétől — ettől az égiteremtéstől — elszakad. 'S így, a' mi Ete' és Hajna' charaktereiknek viszonyos és bövebb kifejlésére szolgál, szolgál a' főczélra is, és ennél fogva a' Tündérfi' másadik rendbelí epizódja az egésznek az e g y s é g é t fel nem bontja. De a' Bodrogközi háborgások (a' vének és pórok közt) itéletem szerént, semmi kapcsolatban sincsenek, 's valóban egy független, különös és magában elvégződött történetet formálnak, melly az egészbe dualismust hoz-be, 's figyelmünket elszórja. Mert caussalis nexus, hogy a' pórok azért támadtak-fel, mert Árpád Alpárra költözvén a' vidéket örizetlen hagyá — csak ollyan, mint a' magv, melly el-

vetve új fát szül, de az anyafával egészet még sem tesz; az epizód pedig ága a' fának, melly folyvást rajta marad törzsökén. De a' finalis nexus sem olvaszthatja egységgé: 's azért semmit sem használ, hogy Ete a' főactiónak is egyik hőse - ezen másik actió' katastrophját szerzi - meg. A' hős' egysége nem egysége a' költeménynek is. De a' főactió általa még azt a' kárt is szenvedi, hogy Ete a' főactiótól elvonatik, kinek még is a' költő kitünő befolyást akart abba adni, 's végre annak színéről váltig letün. Mingyárt az 1 énekből világos (l. 11.21-31), hogy Ete a' költőnek egyik legkedvesb alakja, kit minden elképzelhető jelességekkel felékesit, itt és mindenütt. L. 30. Árpád' harczába látjuk menni, 's bucsuzásakor így szól:

„Megtérek majdan öledbe
Úgy, hogy tetteimet hallhassd a' téli napoknak
Vendégségeiben: hol csak nagyok' éneke hangzik"

Lap. 24 hasonló Homér' Diomédeszéhez, az ellenséges istenségtől sem rettegvén, Ármányt bátran megtámadja. Lap. 45 nemzetéért önkényt halálra szánja magát, 's (l. 69-73) oroszlánként küzdve, ezer veszélyt gyüjt maga körül, mig Háborért való fájdalmában magán kivül, halált 's csak halált üzvén sebekkel megtelik elromlandó, ha Istene által fenn nem tartatik. Fájdalom neki, hogy most ki kell maradnia Árpád' harczából (l. 96) 's Hadúrtól meggyógyítva (l. 98) a' ráhagyott temetést végbevinni siet (l. 109). Itt Csernával ütközetbe vegyül, ő azt bölcsen intézi 's nagy erővel megvíja, nagy ellenét megölvén (l. 20.) meg vala ugyan sebesítve, de könnyen, 's vissza térhete Árpád' hadához, 's mi azt most annál inkább ohajtjuk, mert őt már próbaedzett vezéri hősnek látjuk. De most (l. 154) Hajna a' munkája után megpihenőt Bodrog' partjain leli, elpanaszolja neki az övéi-

nek szomorú ügyét, 's itt már természetesen lehetetlen vala, hogy az elaggott hősöknek 's Hajna' szeretettjeinek védlétére ne száguldjon. Megtörtént ez is, ő a' pórokat szétüzé (l. 214,) de még nem vítta azon csatáját, mellynek szomját örökké hordja szívében, 's azért Hajna' körében is nyugtalan még:

„Némán áll a' hős, szeme Alpár' tája felé vész
— — — — —
Nem vagyok én, ó Hajna, nyugott, és karjaim innen
Messze kivánkoznak".
l. 221.

Alpár' mezején azonban hevesen 's még kétes szerencsével forr a' csata. Mi Etét várjuk: ő nem jö. Közelget az elválasztó óra, isten és nép végső elkeseredéssel, feszített erővel vív a' győzelemért: Ete még sem jö tetteinek itt a' legragyogóbb koronát feltenni; a' győzödelem végre megvívatik: de nála nélkül; nála nélkül, ki eleitől fogva arra volt már határozva, hogy Árpád' dicsőségében osztozzon, 's kit eleitől fogva ohajtánk látni mink is, mint fog abban osztozni. Ez által tehát a' költemény' egésszége (totalitása) csorbúl; de Ete' individuális története is csorbúl egyszer-'smind. Midőn harczba megy, azon boldog idővel bíztatja kegyesét, midőn ő hivatalának eleget téve vissza fog térni. 'S Huba is így szól:

„Ha szerelemmel akarsz bízvást mulatozni, hadakra
Gondolj, 's hozz békét harcz-zárta lakunkra, fejünkre".
l. 24.

'S noha itt világosan ki nincs ejtve, hogy Árpád' harczaiból dicsön visszajövendö Hajnát ju-

talomban sajátúl fogja venni, tagadhatatlan még is, hogy a' költő arra célozott. 'S ha mi a' nemzet' színe előtt beláttuk volna telni dicsőségét, ennek következéseit is elére tudván, az epizód' katastróphja is előttünk lebegett volna: melly így hasonlókép elmaradt. 'S ki tagadná, hogy ezen kettős hijány a' költemény' vége felé mélyen érezteti magát?

Tizennyolczadik Levél.

Gáncsaimban, mellyek költeményünk' egységét 's egészségét illetik, meg látszol egyezni, barátom; de ezeken kivül még az époszban megkívántatott egyszerüségre 's a' részek' elrendelésére nézve is vannak kifogásaim. Illyetén nagyobb költemény' könnyebb átnézhetőségére ez két igen szükséges tulajdon, 's ha azt teljességgel nem állíthatom is, hogy Vörösmarty az egyszerüséget sok, vagy talán heterogén matériák' összehordása által feldúlta vala: még is úgy látszik hogy, ha a' scéna' gyakor változását tekintjük, jó volt volna azt egy kisség több egyszerüségre reducálni. „Az époszban az idő ellen való vétek megbocsáttatik, a' hely ellen való megbüntettetik" mond Jean Paul. Igen is, mert képzetünkben a' múlt idő kényünk szerént szét vagy össze olvad: a' hely megtartja hosszát. Phantásiád könnyebben szökell-szét az idő' láthatlan aetherében, de a' helynek üzésében hamar elfárad. Ezt ugyan érezvén költönk, mindenkép igyekezett a' scénákat szoros kapcsolatba hozni. Így a' negyedik énekben Bors' története (l. 98) a' főjátékszínről elvisz: de a' költő az útat oda leírja, 's itt szöknünk nem kell; a' visszaszökést pedig elég elmésen könnyebbíti, midőn először is Borsnak társaihoz von-által, kik utána várakoznak; idcabéli nexus tehát itt van, 's alig érezzük, hogy megint

a' táborban vagyunk (lap 101); de még sem tudunk ezen helyen egészen behonnosodni, úgy lévén mint az, ki álmában messze szerte járt, 's első ébredésekor még mindég kétkedik, hol legyen tulajdonkép. — Ugyan azt akará eszközleni a' költő az 5 énekben is, hol Hubától a' Bodrog-melletti csatasíkra általszáll. Huba' álmaiban t. i. fellátjuk tünni Etét, képzetünk tehát már nála van; de a' költő ezenkívül még egy reflexiót is közbe vet, melly elménknek híd gyanánt szolgáljon az átmenetelre:

„Itt ugyan ők (Huba 's az övéji) rövid álmaikat nyugalomban alutták
A' baj után; — de kik a' véres hadi téren alusznak,
Álmaikat valahára megint fogják-e elüzni?
— — —
Szürke világánál (a' holdnak)
Látszanak éktelenül a' termetes éji leventák (Ete, seregével)
Bús lábok, valamerre tapod, holttesteken áll-meg"
's tb.
l. 107, 8.

Itt tehát semmi érezhető hijány nincsen: kivált mivel a' hely, mellyet elhagyunk már, semmit sem hagy felfognunk. De más felől, simplicitás' kedvéért Bors' elvesztének történetét a' költő alkalmasan el is hagyhatta volna: nem csak, mivel azon 4-dik énekben úgy is többféle actiók öszvetalálkoznak, 's azon kivül motiválva sincsen, miért Ármány *) épen Borsot igyekszik elrontani, ki, elékelőképen legalább, meg nem vette figyelmün-

*) Én legalább azt hiszem, hogy a' Borsot elcsaló alakot Ármány' teremtésének kell tartani, mert különben ez az actus tűrhetetlen függelékje volna az Egésznek, ok és czél nélkül.

ket, de kivált, hogy a' történetnek az egészbe épen semmi következése nem látszik. A' mit pedig érezhetetlenül ki lehet hagyni valamelly aesthetikai müből, már az valóban kihagyandó. De első okomra azt mondhatnád, hogy Ármány mindenütt és mindenképen iparkodott a' Magyaroknak ártani, 's ekkor épen Borsot vetette neki martalékúl az eset — de az eset, barátom, nem türhető az aesthetikai mív' actiójában (a' physikai világban igen); 's ha maga a' hisztória illyet beszélne Borsról, a' költőnek, mint művésznek, már elére máskép kellett volna Borsot felvezetni, 's a' történetből némelly fontosabb következéseket is kifejteni; tehát vagy motiválni, vagy elnyesni! Bors' veszedelme ha az egységet nem is, de az egyszerüséget bizonnyal megsérti; 's én meg nem menekedhetem azon vélekedéstől, hogy Vörösmartyt ezen scénára csupán Rinaldó' története inditotta Tasszónál. — Hajnának Bodrogmelletti viszontagságai is inkább az egyszerüséget sértik mint sem az egységet: mert a' főactióhoz képest, noha igen csekélyek, figyelmünket tőle valamennyire még is elvonják.

A' részek' elrendelésében a' költő' szorgalma és ügyessége tagadhatatlan. Elbeszélésében ő az idő' és történetek' rendét követi, 's ez által az egésznek könnyebb felfogására czéloz. Csak egy helyen, úgy látszik, eltévedt ezen principiumtól, midőn legnevezetesb machináját, Ármány' 's Hadúr' harczát (l. 204) már a' 8 d énekben festi-le. Azonban még a' 10-diknek elején semmi sikerét nem látjuk, sőt a' szerencse a' két Ellen közt ingadoz, míg csak (l. 226) észre nem vesszük, hogy Ármány még él — 's hogy a' képzetünkkel már felfogottat a' 10-d. ének' történetei közzé kell beiktatnunk. Ez által a' belső szemlélés' (Anschauung) 's az ebből sarjadt érzés' mene-

tele nyiltan felzavartatik. De más gánes látszik még az epizódok' közbe-közbevetésére szállni. Árpád már a' 4-d. énekben érkezik Alpár alá, 's noha a' főactió ezen órától fogva soha meg nem áll, a' főhös soha nem henyél; a' közbevetett mellék-actiók (Bors, Cserna' végső ütközete, Hajnalfi' epizódja) mellyek a' 4-d. 5-d. 's 6-d. énekeken keresztül-terjednek, legalább késtetik; végre, midőn a' főütközet a' 7-d. 's 8-d. énekekben már forr, a' 9-d. ismét félre visz Bodrogközére, ott a' támadást mutatja, melly — a' mint itéltem — ismét különös actió lévén, a' maga okaival, csomójával, katastróphjával, figyelmünket felosztja; 's analógiája által el is fárasztva, itt az elrendelés által még inkább bele vág az egésznek folytába, 's a' totális benyomást nem keveset fogyasztja. Világos ugyan, hogy költönk ezen közbevetés által azon monotóniát akarta elkerülni, mellyet három éneken átterjedő ütközetek szerezhettek volna: de kétlem, hogy czélját elérte, mert ez a' kilenczedik ének is a' maga vitájival 's általjában való pathetikus charakterével alig ád nyugpontot a' phantásiának. Ha a' költő a' már említett okokból a' támadást egészen elmellőzvén, egy (rövidebb, de) érdeklő házi scénát adott volna Hubánál, melly a' béke' gyönyörüségeit festvén, átellenében a' durva harcznak, a' megvívandó győzelem' malasztjait mint egy jóstükörben mutatná: én úgy tartom, a' szükséges nyugpont el volt volna érve; 's épen a' contraszt által (melly két képet mutat) a' főactiót sem vesztvén-el szemeink elől, még több kiváncsisággal repültünk volna vissza a' csatasíkra. Igy pedig phantásiánk heterogén tárgyak által félre vonatván, csak bajosan tudjuk a' 10-d. ének' kezdetén a' jelent a' multtal ismét összekapcsolni. 'S ha azon felül a' két isten' viadalma is a' 10-d. énekben történnék, ha Ete

is ekkor jelenne-meg, — nem csak a' végső benyomás öregbedett volna, de jobban 's látszhatóbban is volt volna motiválva a' hosszu kétes harcz után a' Magyaroknak nagy erőltetéssel és sok vérrel megvitt győzödelme.

A' mi különben a' motívumokat illeti (tehát a' történetek' belső szükségét), nagyobb részint hellyel közzel már érdeklettem; 's én azt tartom, hogy egész Zalánnak végig olvasása alatt senki sem fogja e' kérdést tenni: miért? kivált ha e' tekintetben Jean Paullal tartunk, hogy az istenek' szabadsága belső szükség (Nothwendigkeit), 's hogy a' poézis' lebegő aetheri szellemvilágával a' valóság' bírószékének lassu ítélet-folyása öszve nem fér. 'S így az általad gáncsba vont halála a' Hajnalfinak nálam csak annyiban gáncsos, a' mennyiben az, ennek halhatatlansága által lehetetlennek tétetett-fel:

„Vagy mért lett örök életem is? — — —
Mért tart, míg az egek, 's tündöklő csillagi tartnak".

l. 19.

Tizenkilenczedik Levél.

Az éposz' tartásáról Aristoteles és Horácz nem adnak rendszabásokat; Homér 's Virgíl tizenöt hónap és hét hetek között lebegnek. Költönk' története egy hét alatt végződik-el. Első nap a' Magyarok' elfoglalásainak híre felindítja Zalánt, hogy Árpádot harczra ingerelje. Követei harmadnap juthatának-el a' magyar táborba; innen tüstént visszaindúlnak, 's ismét három napot veszekfel hontérésökre. Arpád, igérete szerént, nyomon követte őket, 's ugyan azon (hatodik) nap juta Alpár alá. Ezen estve küldi-el kedveseit Zalán, hogy menten a' harcz' következései elől, a' Dunamélléken várnák-be hírét. Ezen éjjel áldoznak a'

Magyarok, ezen éjjel történik a' lakozás, zeng az ének. 'S erre következik-be az actió' hetedik napja: napja Hadúrnak, mellyen t. i. Hadúr' népe a' főcsatát diadalmasan kivívja. — Noha szép tulajdonsága minden époszi költeménynek, ha az actiónak ideje szerí felett meg nem nyújtatik, mert ez által a' felfogás elevenebb lészen; de nekem úgy látszik, hogy e n n y i történeteknek illy rövid időre való összeszorítása, nincs bal következések nélkül. Elménk' szárnya könnyen lebeg az i d ő b e n, 's épen ezért úgy látszik, hogy, midőn nem repülhet, hanem állnia kell a' tetteknek ezen sokasága felett, elfárad. Mikor én a' költeményben a' nyugalom' anyját, az éjt l á t o m leszállani, szinte kipihen phantásiám is, 's új erő fűz neki szárnyakat új röptére. Zalán felett pedig, a' hol nincsen nyugalompont, (az első két tettetlen nap csak mint m ú l t 's nem mint j e l e n vonúl-el előttünk), a' hol még az éj is csupa élet, csupa mozgás, készület a' napi munkára, 's csak annyiban éj, hogy nap nem ragyog — szinte el látszom tikkadni. De ezen subjectivus phoenoménen kívül, még objectivus gáncsot is hord magában. Árpád' hadát Kladni' érkezésétől fogva (sőt már elébb) folyvást mozgásban látjuk, Kladni után tüstént elindúl, vele érkezik-meg a' kijegyzett helyre, 's ki sem pihenve — mert Hadúr' éjjelét virrasztva húzza-ki — rohan a' csatába. Ez, barátom, physikai hihetetlenséget involvál és valószínetlenséget (Unwahrscheinlichkeit). 'S még is, számvetésemben nincs hiba. Kladni Alpárból elindúl, 's onnan, hol a' Zagyva a' Tiszába omlik — a' mi, noha említve nincsen, hihető, hogy másadnap vala: —

„még e g y n a p i útat
Tettenek a' sikon, 's már hallák messze zajogni

A'

A' rohanó hadakat".

l. 6.

A' visszatérés' ideje is nyilvánságos, mert: „Kétszer kelt 's kétszer lefutott a' tiszta verőfény, 'S Bodrog' méntében már akkoron öszvegyülének A' meghitt hősök".

l. 40, 41.

Ez tehát ötödnap volt; 's Árpád egy nappal később (a' hatodikon) érkezett. De már most, nem szinte lehetetlen-e? hogy egy nap alatt annyi történjék, a' mennyit költőnk ezen hatodik nap történni hágy? Ezen nap egy heves csata foly Viddin és Cserna 's a' Magyarok közt, ezen nap esik Antipater' veszedelme, ezen nap tart hadi gyülést Philo, ezután jön Árpád, 's ugyan tanácskozást tart a' táborban. A' rá következő éjjel: temetés, Cserna' végső harcza, Bors elveszése, áldozat, lakozás, ének; a' Bodrog' közén a' pórok' lázzadása 's ütközeteik — 's így minden szempillanat tömve van actiókkal. Lehetetlen, hogy a' népek lankadtan ne érezzék magokat, 's mivel a' geniális költő olly elevenen festi hősei' érzéseiket, mint a' geniális képíró beszélteti képeit: mi reánk is tapad ezen lankadtság, 's inaink eltompúlva, a' totális benyomás alább száll. De még egy kérdést. Árpád minekutána követeket szerte küldött vala a' megbírt földekre, hogy Alpár alá rendelnék a' vezéreket, legott elindúl. Hogy történhetett tehát, hogy a' — természetesen készületlen is talált — segédseregek még is egy nappal elébb öszszegyültek már Bodrog' mellékén? Illy hiba nem lehet egyéb mint gondatlanság' szüleménye, 's ez Vörösmartyra, a' gondolkodó és gondos művészre méltatlan.

Ezek ötlöttek elmémbe az actió' sarkalatos pontjain; 's így vizsgálatom a' psychológiai 's hisztóriai részen néminemüen túl volna; 's még az

van hátra, hogy arról értekezzünk a' miben a' poéta praevaleál: az eléadásról. Költönk' nyelvéről és verséről Cserhalom után fogok szólni.

Huszadik Levél.

Tegnapi leveledben azt a' kérdést indítod: milly manierban fest Vörösmarty? 's én erre minden habozás nélkül ezt válaszolom: egy tulajdonban, de melly más manierok' összeolvasztásából folyt elé, 's Tasszóra emlékeztet ugyan, de utánazóvá épen nem bélyegzi, mint Vandycket sem Rubens' iskolája.

Az Áziai magyar kor, mellyet Vörösmarty fest, olly viszonyban áll az újhoz, mint Homér' Görögjei álltak egy utóbbi görög korhoz; és mind Homér' mind Vörösmarty' emberei közelebb állnak még az egyszerü emberiséghez; ebből természetesen következik, hogy képeik, legalább a' contourban, nem lehetnek hasonlatlanok. 'S valóban ezek is, azok is kényes-erős, vad-bátor 's egyszerün de hatalmasan érző hősök, kik keveset abstrahálnak, sokat cselekszenek, az érzésben gyermekek vagy férfiak: közepet nem ismernek. De a' költő e' korbéli, nem csupa szemlélő hanem buvárkodó is, nem ad csak külső de belső physiognomóniát: azért az ő fejei nem egészen antikkfejek, 's rajtok finomság, erős színek, árnyék 's világosság ömlenek-el: ő nem csak lefest hanem ki is fest; 's elékelöbb hősei nem annyira cópiák mint müvészi ideálok, millyenek az újabb müvészekéji mind. Azonban ez többször ráillik költönk' Görögjeire, mert ezek már sokkal összetettebb viszonyok által módosúltak. Hajna' leirásában pedig az antikk és románs poézis feltünő remekséggel ölelkezik: benne felleled a' görög naivságot úgy, mint sohol sem inkább; de ott, hol az ó költö bizonyosan olly öszinte hüséggel fes-

tegetett volna mint Homér Páriz- és Helenával tett az Iliász' 3-d. éneke' végén: ott elünkbe áll az új költő 's lyánykája' bájait a' szemérem' fátyolán által hagyja szemlélnünk. A' fürdőscénában (l. 16) tagjait a' folyóban festi, 's emlőjét hajfürtjei alá rejtve hagyja csak felénk mosolygani. 'S mennyi finom-érzés Hajna' 's Ete' beszélgetésökben (l. 22); milly elégiai íhlet Hajnában (l. 222), midőn Ete harczba elsóhajt.

Költönk' tündérvilága egészen napkeleti, főkép Tomboli, ki egyenesen a' Húriszok' és Périk' honából jő; átváltoztatásának (ünő l. 98) majdnem minden mythoszokban van analogonja. Tündéreinek charaktere inkább bájjal hát-meg mint bámulattal: 's mert amazzal szivesebben rokonúl az emberi természet, soha el sem fárasztanak. 'S csak ez a' kellemes érzés' eszközlése lehetett költönk' czélja, mert actiója általok nem nyert Azonban ez a' kellem' érzése igen rövid tartású, igen szállékony (flüchtig), mivel ezen mythoszok sem a' nemzet' hitében nem alapúlnak, mint a' két isten; sem értelmi igazságokat nem repraesentálnak, mint p. o. Ármány' ördögjei. — Hadúr Ossziáni alak, de több physiognomóniával 's magasb álláspontón; Ármány a' napkeleti gonosz-szellemek' manierjában vagyon.

Huszonegyedik Levél.

Zalánban költönk' szesze (Stimmung) tagadhatatlanúl az elégia felé hajladoz; de ez nem annyira a' költemény' tárgyában gyökerszik, mint a' költő' világában, mellyben él. A' tárgy hősi, dicső végzetü, boldog következésü: de a' mai költő hasonlítgat, 's minél mélyebb contrasztot lel, annál mélyebb fájdalma keblében. Ez a' fájdalom pedig a' környülmények' következésében nem' törhet-ki haragra, hanem panaszra olvad-fel; 's így

tónusa nem héroszi hanem elégiai. A' bemenetelt (l. 1, 2) 's a' 2-dik (36) 's 3-dik (l. 68) énekbeli kitéréseket ugyan gyöngéd neheztelés bélyegzi: de melly az első helyen könyben forr-ki; a' másadik helyen reflexiójával megfagyaszt: míg fájdalmasan fel nem kiált: „Hova lettünk, nemzetem!" 's így válamint a' 4-dik helyen is — szelíd megnyúgovásba megy által, 's ez az elégiának első charaktere. De ide tartozik Schedios is, ki világosan nem egyéb, mint a' költő' érzéseinek repraesentánsa; 's e' felkiáltásban: „Hej, Magyar — — tendentiája legmélyebben éreztetik. E' scéna felett Hamlet' pikantsága jut eszembe Shakespearnél, midőn anyjának a' megölt dicső 's az élő álnok férj' képeiket mutatja 's felkiált: Ez volt férjed, ez most férjed' Lyrai tüz kapja-el az énekest ott, hol képzete előtt elvonúl az örömzajgó Magyar sereg a' kürtölő lehellel; átolvad ugyan itt is egy bús reflexióra (l. 75,) de csak hamar felszökik megint lelkesedésében. De tiszta elégia azon reflexio, mellyben a' lakozó Bolgároknak halált jósol:

„Haj! mi keserves lesz reggelre az étel ezeknek!
Hány vagyon itt, ki ma tobzódik jó kedvvel utólszor,
Kit többé se' velős csontok' bele meg nem erősít
A' sírnak fenekén, se' vidáman rája köszöntött
Életadó bornak ragyogó szép nedve nem ébreszt.
l. 129

Ezen kitérések, 's a' kitérések' ezen tónusa is az új költőt bélyegzik, ki nevelésénél fogva hajlik a' subjectivitas felé; 's minekutána az olvasó is érzi magában az illyetén kitérések' szükségét, 's szereti ha philosophikus miveltségének is áldoztatik: lehete ezt a' költőnek szemére vetni, kivált ha úgy rátalál szivünk' húrjára, mint Vörösmarty. Mert a' mit ő énekel, azzal meglepőleg szemmel talál-

kozik ennen érzésünkkel, gondolatunkkal. De ott is, hol individuális subjectivitásra tér-el, mint a' kilenczedik énekben:

Délnek völgye, szívem' titkának régi hazája!
Dél' völgyében is illy tüzes a' lány' szép szeme:
rajtam
Nem könyörül, de megöl ragyogó sugarával
utóbb is —
Vagy hova vesztem el így! (l. 202)

lesz-e közöttünk ollyan, ki keblébe tekintve, a' költő' érzését nem fogja kísérhetni, legalább vissza-emlékezéssel? avvagy, neheztelhetünk-e, midőn azokat üdvezelvén, kik a' régi fény' sugarát tiszta kebellel felfogva áldozatot lobbantanak vele a' haza' színén, lyrai átmelegüléssel felsohajt:

„Ó ha ezek' számát érhetném gyenge dalommal,
Föld! gyönyörüséget nem kérnék töled azon túl".
(l. 68.

Az első rendbéli kitéréseket tehát az új poézis — melly alkotó elemeinél fogva általjában a' reflectálásra hajlandó — megengedi; az utóbbiakat megbocsátja; 's annyival inkább, mivel az egésznek époszi tartását ritka elékerültével nem sérti. 'S ezen tekintetből is Vörösmarty' manierja, a' mint már érintettem, minden újabb költőkéhez hasonlít, az agg Görögtől pedig tökélletesen eltávozik. De közelít ismét hozzá más tekintetből, 's te könnyen ki fogod találni harátom, mert rend kivül feltünő. A' természet' szépségei iránt való hidegséget értem. Egész Zalánban tájfestést nem lelni, 's ez annál különösebb, mivel korunk ezen poétai tájfestést annyira szereti, hogy nem csak egy nevezetes alkotó része lett az újabb épikus költeményeknek, de már különös osztályát is teszi a' költésnek. Pedig milly tág,

eleven és dús phantásiájának igen megfelelhető mezőt hagya itt költönk elsiklani! mert azon tájkép, mellyet a' 101-d. lap szerént egyik levelemben projectálni mertem, a' képirónak csak compositiót nyujt; 's a' hol valamelly természeti szépség csak említtetik is, p. o.

„Bodrog alattok megy, csillámos habjait üzvén;
Kedvez az ég, suhogó szeleit lassúdan ereszti"
l. 221.

az sem maga miatt történik, hanem a' személyek' festésének néminemű emelésére (mert az imént felhozott két versnek is kétség kívül azon tendentiája van, hogy a' csendes és kellemes külső természet Hajna' 's Ete' szerelmét szépítse, de egyszersmind ennek belső nyugtalanságát is a' contrasztoló kép' segedelmével háthatóbban kitüntesse). 'S innen van, hogy a' scenárium mindég pusztán 's kietlenül tün-fel előttünk, szemünk nem tapad titkos báju ligetekben, virúló Tempékbe fülünk csörgő erektől nem varázsoltatik, 's a' földet nem látjuk tündöklő égtől födözve. 'S ámbár tudom, hogy a' táj, mellyen, a' főactió véghez megy, Vateaunak nincs teremtve, a' költőnek még is volt volna szabadsága azt szépíteni — Bodrog közét pedig mész paradicsommá bájolni. De ezt Zrínyi sem t é, Tasszónak hű tanítványa. Nem teszi Horváthunk sem. Vallyon miért barátom?

Mind ezek szerént, Vörösmarty' szelleme még az antikk és románs közt látszik lebegni, de tendentiája világosan Tasszó felé van. 'S én azt hiszem, hogy soha tiszta nemzeti 's korunknak egészen megfelelő époszt ezen tendentia nélkül nem fogunk bírhatni. Zrinyi pedig, Székely és Vörösmarty ennél fogva állnak közelebb az ő korokhoz, és az eredetiséghez is.

Huszonkettedik Levél.

A' leirásokról különösen még nem szóltam. Itt mindenek felett hasonlításaival fénylik költönk, mellyek soha nem henyék, mindég a' tárgynak felvilágitására, emelésére, ékesitésére szolgálnak; 's phantásiánkat kellemesen ingerelvén, az eléadásba rend kivül való elevenséget öntenek. Eberhard a' hasonlítást (Vergleichung) a' hasonképtől (Gleichniss) megkülönbözteti, 's amaz alatt érti azon rövid 's csak kevés szóval érintett hasonlóságot valamelly tárggyal, melly csupán csak nevezve van; midőn pedig ezen hasonló tárgy maga is ki van festve, hasonképnek nevezi. A' német nyelv már rá látszott mutatni az idea' különségére, nekünk az utóbbira még nincs szavunk, de én meggyőződve ezen különböztetés' aesthetikai becséről, használom. Hasonlítások:

„Valamint a' sárga halálnak
Birtoka, olly szomorú 's csendes most
vára" (Zalánnak),.

mellyben t. i. sápadtan a' hosszú gondtól, 's félelemtől remegve jár kiki fel 's alá, félholthoz hasonló.

„Távolb a' Mátrai bérczek
Hamvas felhőkként az egekhez látszanak érni".
l. 6.

„Valamint a' csillapodó vész
Lassú zúgással megszünt a' tábori vas-zaj".
l. 7.

Izács „vasazottan előre
Toldúl mellével, valamint a' szikla tolódik
A' tengerbe, habok szelek ellen víni keményen".
l. 33.

Hermes' ménjének:

„Barna sörénye lobog, repdes mint saskeselyü
szárny".
l. 38.

Antipater' hölgye, férjének
„Balja felöl, mint örangyal tündökle vasában".
l. 40.
Ármány' barlangjában: „szüntelenül, mint
A' közelítő fergetegek' zaja 's éjszaki széllel
Játszó tengernek zúgásai, tompa moraj van".
l. 41.
Ete' ménjének, remegtében „sörénye
Hánykódott, mint melly fának szél lengeti gallyát".
l. 45.
A' kétségbe hullt Laborczánnak:
„Mint a' sír' mély gödre, üres vala keble 's borongó".
l. 51.
„Mint vad párducz fölrobbana Hábor".
l. 51.
Dalamér:
„Gyenge minő a' harmatgyöngy és tiszta szívü volt".
l. 52.
Halálába menendő Ete „valamintha világnak utóljan
A' szakadó egeket föl akarná tartani, állott".
l. 55.
„Mint két felhő, melly távol az égen
Jár 's meg-megdördül, a' mint egymásra közelget,
Úgy zajog a' két had".
l. 58.
Viddinnek:
„öldöklő fegyvere, mint a'
Vérbe borongó nap, megvillan".
l. 74.

Viddint:

„Szégyene marja nagyon; valamint, kebelébe huzódván
Kurta kigyók marják a' parton csendesen alvót".
l. 84.

Kladninak „mint a' sír' éje, borúlt vala képe".
l. 92.

„Amaz (Ete) sem szóla sokáig
Mint fecsegő szajkó".
l. 119.

„Most lezörög, mint egy kisértet" (Zalán).
l. 124.

„Huron jő
Két élü dárdával elő, mint éjszaki csillag
Melly haragos szikrákat hány 's fut az égen ijesztve",
l. 138.

Ügek előtt a' harczolók: „zörögve lehullnak,
Mint a' sárga levél szélnek futtára mozog 's hull".
l. 138.

Tüzimáról:

„Mint melly szikla' felét az üdő' vas karja letörte,
Olly vala ő, balról meglévén termete rontva".
l. 210.

„Így fordúl-meg az égi vihar nagy tengerek' árján;
Így fordúl vele meg a' tenger' szörnyü hatalma:
Mint Viddin! te reád fordúlt-meg erőszakos Árpád".
l. 227.

'S mind ezek mint emelik (erősítik), mint elevenítik, mint világítják tárgyaikat.

„Íjam

Olly szépen hangzott, mint a' liget-esti madárszó".

l. 13.

Mennyi charakter van ebben! A' gyermek Bodor mondja. Milly igaz! 's egyenesen a' gyermek' felfogó köréből véve.

De olvassunk némelly hasonképeket is.

Milly hasonlíthatatlan hasonlítás, mellyel a' költő a' kétségben sajogó Laborczánhoz szól, Kinek már sohonnan remény nem mosolyodik:

„Állsz, mint tengernek partján az egekre növő fa,
Mellynek zöld tetejét villám és fergeteg éri,
Életadó gyökerét csapkodva emészti az árvíz".

l. 49.

„Fennyen emelkedik a' fiatal cser' törzsöke Fátrán,
Égnek eresztgeti zöld sudarát, és zúgva czivódik
A' viharos bérczek' lecsapó mérgével: azonban
Fejszés jő, 's alacson bokrokhoz fekteti lombját.
Így fetrengesz most, Hábor, te is a' hideg úton,
A' gyávák mellé leborúl nagy bajnoki tested".

l. 72.

Találó a' legfínomabb vonásokig (de Homérra emlékeztet felette, Íliász, IV. 482—9).

„És Ete még állott, mint a' nagy Tátrai kőszál.
Annak kormos agyát sok villám szállja ropogva,
'S kár nélkül elenyész, mikor eljut régi tövéhez,
Melly mélyen gyökerezve megáll a' föld' közepében
'S ott az üdők' végét ingatlan fogja bevárni".

l. 117.

De milly ünnepélyes és erős színü ez:

„A' csend, mellyet az éj' viadalma szegett-meg, ezentúl
Még iszonyúbb, mélyebb lőn: mint mikor a' nagy üdő még
El nem kezdődött, 's a' fő hatalomnak ölében

Életerő nélkül nyugodott a' néma teremtés".

l. 120.

Milly gyöngéd és bájos ismét ez:

„Szőke Melitta meg' állt, mint ékes völgyi virágszál,
Melly gyönyörü kebelét a' csalfa melegre kitárta,
'S csak hamar a' fagyos éj' dere hullott gyenge fejére.
Leng azután a' langy szellő, fris harmat esik-rá,
'S fürte fölött melegen tündöklik az ifju verőfény:
De kebelét az már többé nem nyitja, hanem vész,
'S hervadt gyenge fejét vékony szárára lehajtja.
Szőke Melitta imígy állott fejcsüggve Zalánnál".

l. 122, 3.

Lován Apor „ül aranyos dárdát ingatva kezében:
Mint zöld ág' tetején reggel szép égi madár ül,
Melly ott szárnyat emel ragyogó tollának örülvén".

l. 131.

De milly nagy stilusban festetik Ete, oroszlánhoz hasonlíttatván:

„És aluvék deli testével nagy messze kinyúlva:
Mint aluszik, ha nagyon fáradt, a' bátor oroszlán,
Melly leterül barlangjában 's jónagy helyet elfog,
Lábait és izmos derekát hosszúra kinyújtván;
Sárga sörénye pedig fetreng borzadva fejénél,
És nagy rettenetes feje a' sziklára lehajlik:
Így aluvék, haja nagy paizsán szóródva terült-el.

's tb. l. 153.

Milly erős természet, egyszerü valóság! szépítés nélkül, de meglepő sikerrel. — De mi végnélkül kecses kép az, melly Hajnát Etéjével mutatja:

„Állt mellette, hogyan fiatal szép kerti fa mellett
Áll a' völgyi virág, 's ráhajlik az esti szelekkel,
Szűz feje ott a' fát gyengén megfekszi, 's puhán nőtt
Lombja közül a' hajnallal pirosodva ki-fejlik".
l. 218.

Zalán' seregének a' zavart nyájjal való öszvehasonlítását (l. 84) nemtelenséggel vádolod, barátom, annál fogva, hogy alacsonabb tárgy soha a' nagyobbat nem öregbitheti, sőt mindenkor gyöngíti. Hát mikor Homér Ájászt szamárral (l. l. XI. 558—65) hasonlítja? De helyén kívül nem kell kényeskedni, 's a' költőt úgy kell érteni, a' mint ő értetni kívánt. Homér Ajász' vastüredelmének valóbb képmást nem találhata az élő világban mint ezen legtürőbb állatot; 's a' mi költőnk alig találhata képet, melly olly mindennapi, 's innen phantásiánkhoz olly közel álló lévén, tárgyát elevenebben hagyá vala szemlélni, mint ez. De javallom azon gáncsaidat, mellyek a' 124-d, 's 129-d. lapokon alló hasonképre szállanak: mert ezek a' helyett, hogy világítanának, olly nehéz felfogásúak, hogy magok is látszanak világítást kivánni. Ez utóbbi kép pedig (Tündér l. 139) előttünk valami ismeretlen, új, 's figyelmünket elvonja a' fő tárgytól azon kívül, hogy a' hasonlító pontok erőltetve is vannak.

De egyáltaljában Vörösmarty' hasonlításainak természetéről azt kell vallani, hogy szépítnek és nemesítnek, vagy figyelmünket rájrányozzák a' főtárgyra, 's azt kiemelik; szép egyszerüségök és természeti igazságoknál fogva mindenkor 's nagy mértékben elevenítik tárgyokat, nagyságokkal több jelentést adnak nekiök. A' hasonlitásokban megkivánt tulajdonok' nagyobb számát tehát bírják; de monotó-

nia uralkodik bennök. A' szélvésszel, villámmal, fákkal, oroszlánokkal 's tb. való olly gyakor élés nem a' legdúsabb vénára mutatnának e' nemben; ha olly gazdagságot nem látnánk Vörösmarty' phantásiájában, hogy ezen hijányt gondtalanságnak ne tulajdonítanók. Hasonlításai jobbára a' nagynemüek közzé tartoznak, 's gyakrabban megtudnák rázkodtatni szívünket, ha több kecsesek és gyöngék volnának közbe vegyítve, virágok a' természet' rettenetesb szépségei közzé; leginkább pedig azt kell sajnálni, hogy az emberéletből nincsenek kivéve soha! ez milly kellemes forrását szívrehatóbb képeknek tartá legyen fel Homérnak, azt te, 's én, 's mindnyájan egyiránt tudjuk.

Huszonkettödik Levél.

A' szóló mivészségekben az epithetonok vagy azon jelentéssel bírnak, mellyel a' rezekben az árnyékolat, vagy mellyel a' színek a' képíró' mivében. Amazok talán a' csupa charakteristikusok, ezek inkább a' szépitök (ornantia). De az aesthetikai mívben a' charakteristikum nem véthet az aesthetikai szépség ellen, a' szép pedig nem lehet charakter nélkül: valamint a' rezen is az árnyékolatnak nem szabad elfedni a' szépet, a' festett képben pedig a' színek is mindég az árnyék' és világosság' törvényeinek kell engedelmeskedniök. E' szerént nehéz lenne, de szükségtelen is a' kettö közt szoros határt vonni. Költönk epithetonjai' feltalálásában gazdag, választásokban szerencsés. Arany fövenyet hordó Körös, Bodrog fut csendes özönnel, felhöbekelö Mátra, kis partu Maros', dagadó hullámai, fürge Bodor, komoly Und, nyalka Zoárd, lángfürtü Pfeheszka, Spartai Hermes, kürtösen éles úti Lehel, Árpád' hadkötözö fejedelmi tekin-

tete, 's th. olly nemüek, hogy nem csak charakterisálják az individuumot, de jobbára aesthetikai színt és jelentést adnak reá; az által pedig, hogy valamelly speciális tulajdonságot festenek, a' felfogást könnyebbítik, 's interesszénket azon individuumokért örögbítik. Mit mondasz kivált a' két utóbbik epihetonra? A' hadkötöző tekintetü Arpád, a' kürtösen ékes úti Lehel nem egész kis epizódok-e ezek? mint Schlegel Friderik teszi észrevételét a' Görögök' öszvetett epithetonaikról, mellyeket a' mi gyönyörü nyelvünkön olly szerencsésen visszaadhatunk. Mennyi. psychológiai actiókat tétet-fel 's hí elménkbe az a' hadkötöző! 's mennyi, Lehelt közelébb kitüntető környülállásokat emez. Közönséges tulajdonságokat kitevő mássalérthetőkkel (adject.) is él költönk, de individuális jelentést ad nekik: milly individuumot festő legyen p. o. Leo Császárról a' jó mássalérthető (l. 35) érted az előrejárókból; a' szép pedig, melly Ete' nevét folyvást kíséri, nem vágum, mivel Ete' férfias kecseit mind széttagolva láttad, 's az ezeket összefogó közönséges epitheton' elékerültekor csak hamar phantasiád elébe szöknek, mint a' báj-lámpának már egyszer látott képei, mihelyest magát az eszközt megpillantod. Némelly epithetonai költönknek ismét a' velök-élőt charakterisálják, így midőn Zalán gőgös, ravasz, nemtelen, lator Árpádról szóll, csak azt mutatja, milly szemmel nézi ellenségét ő t. i. az ő individualitása milly befolyást veszen-fel Árpádtól. Mind ezen nemü epithetonok' használásában Vörösmarty hasonlít az ó és új költőkhez, de az örökösökkel (epith. perpetua) való élésben Homér' 's az antikk iskolának tanítványa; 's nagy kérdés nyer-e általok a' költemény, 's mennyiben lehessen azokat védelmezni. Tudva van, hogy ezen manier még az ó-hel-

len poézisban képződött, mivel elmondásra készülvén azon régi hősénekek, sőt Homériji is: a' képek a' legnagyobb szemlélhetőséget kivánták, hogy a' hallóktól könnyen felfogathassanak; továbbá, mivel nagy részint hevenyében készültek: 's a' dallót nem keveset segitették a' versnek kiegészítésében; végre pedig a' szokás is sanctionálta, 's annyira, hogy midőn az említett feltételek megszüntek is, ez folyvást gyakoroltatott. Jenisch Homérnek ezen szokását nem csak mentegeti, de javallja is, 's a' mint látszik, elég nyomos okoknál fogva. A' meztelen név — mond — a' mindennapiság által elveszti szemléltetése' elevenségét, melly egy jólválasztott epitheton által felujúl 's mintegy feléled szemeink előtt: azért jól tészen Homér, hogy sok epithetonjait mindég öszvekapcsolja substantívumaikkal. Ezt tagadni nem lehet; sőt én azt tartom, hogy az éposz' tág mezején számosan fel 's alá járó alakok' megkülönböztetése is könnyebbedik, mert itt a' belső szem vétetik cselekvőségbe, nem a' külső, mint p. o. a' játékszínen. De mivel most a' hőskölteményeket is olvasóknak iratnak, és olyanoknak, kiknél sokfélekép gyakorlott észt 's phantásiát szabad feltenni: legalább azt ohajthatjuk, hogy bizonyos epithetonok ott ne használtassanak, hol a' környülállásba semmiképen be nem folynak. Igy vádolja már Homért is annak egyik legtudósb és legigazságosb commentátora Köppen, hogy a' pillantat' enthusiasmusában nem csak szükségtelenül de helytelenül is él velök néha. 'S így én sem látom, mért akarja költőnk l. 233 emlékezetünkbe híni, hogy Zalán Alpári; nem látom e' képben:

„Mint a' sós tengeri tajték
Válla 's emelt nyaka 's lábának teli szára fehérlett.
l. 145.

milly befolyása van a' sós ideának. Hogy a' tenger sós, való: de megfelel-e a' tengeri tajték' ezen tulajdonsága a' Hajnalfi' fejér teste' valamelly tulajdonságának. Vagy mért hasonlíttatik Tomboli' sebessége a' jó gondolathoz (l. 214)? Ezek: istenes Und, komoly Und, kürtös Lehel, rohanó Kadosa, szép Ete hős, nyilazó Tarczal, kellemes ifjú Laborczán, ősz Huba, fejedelmi Zalán, hü Kladni, rettenetes Viddin, bölcs kormányu Philo, deli Hajna 's tb. bár hányszor elékerüljenek, jelentenek mindég, 's jobbára charaktert adnak az actióknak is. Igy a' patronymikákat is meg nem lehet vetni, mellyek öszvevonva nálunk most is, de kivált az előtt, sőt eleinte minden nemzeteknél közönségesen szokásban voltak, 's régi színt öntenek-el a' míven. Te nem javallod, midőn Árpád a' harcz' hevében Kadosát illy hosszasan szólitja-meg:

„Hüleknek
Gyermeke, édes öcsém, harcznak szeretője 's veszélynek"!
l. 166

(ezt az utántételt adjectivum postpositumnak lehet, sőt kell venni). Ehhez hasonló a' Lebőhez való felszólítás is:

„Gyors paripáju Lebő!" l. 167.

's mingyárt utána: „Menj-el Izárfi!"

Elmélkedő mivésznél, mint Vörösmartynál, érdemes a' külsőn meg nem állapodni, barátom; 's te bizonyára igazságtalan vagy, midőn azt itéled, hogy a' felhozottakkal ő csak a' verset akará betölteni. A' költő, meggyőződésem szerént, azon lócuszokkal nem czélozott kevesebbre, mint Árpádnak szelleme' 's szive' oldaláról való charakterizálására. Árpád tudnillik ismerte, sőt birta maga is, hőseinek azon szép és ékesítő gyengeségét,

gét, melly szerént őseikben büszkék 's bennök kívánkoznak tiszteltetni; melly szószóló lelhetett volna tehát sikeresb captatio benevolentiaet, mint a' magyar fejdelem, mikor Kadosát annak atyjára, sőt önmagával való rokonságára is emlékezteti. De nem elég, hogy veszedelmes kivánságát mindenképen alaposnak sőt könnyen betölthetőnek is mutassa, annak önnön vitézségét is dicsőiti. Így megmutatja Lebőnek is kivánata' igazságos voltát, mert gyors paripája van, de egyszersmind fija is a' viadalmas Izárnak! Azon felül ezek Árpád' indulatját is igen szelíd világításban mutatják: ő kér, ő mintegy mentegeti magát (sic) hol parancsolnia lehetne.

A' beszélgetések' egyforma kapcsolatai, midőn t. i. a' költő a' szólókat felvezeti, p. o.

„Mond pedig a' seregek' fejedelme dicséretes Árpád"

Homérból mentek által Vörösmartyba, mint az örökös epithetonok is; a' románós poézis ezekkel nem él, hihetőleg a' rím' ellenkezése miatt.

Huszonharmadik Levél.

A' csatázások' leirásai legterjedtebb részét teszik költeményünknek 's a' legfőbbet: mert minden actiók a' harczviselésre czéloznak, és ebben gyülnek öszve; ez tehát minden elementumoknak, mellyeket már vizsgáltunk, profluviumát teszik. Csatájinak Vörösmarty, legtöbb belső beçset és bájt a' személyeknek, hellyel közel bevegyített leirásaik által adott, mert a' mint többször említém már, e' részben költőnk legszerencsésb. Hasonlításai, hasonképei, reflexióji által hasonló czélt ér, szépitvén, világositván De hogy most főkép magokat az actiókat tekintetbe vegyük; ezekben szemlélhetőség először is a' kitételek' jól-

talált választásából ered; 's ezt mint bírja költönk, némelly példák mutassák.

„Már zengett kürt tárogató, már kész paripákon
Ültenek a' Magyarok, mikor itt a' völgynek öléből
Ellenök a' bolgár seregek lovagolva jövének.

— — — —

Kik mikor a' völgyből már mind sik földre kelének
És a' kész sereget látták, hadi zajra fakadván
Megrivadások után sebesen zúdúltak előre.
Ellenben délczeg lovakon szágúldva rohantak
A' Magyarok mint két felhő, melly távol az égen
Jár, 's meg-megdördül, a' mint egymásra közelget:
Úgy zajog a'két had. Cseng, döng paizs és sisak' orma
A' mint a' suhogó nyilakat föltartja rezével,
'S róla kemény gerelyek lekoczognak tompa törötten.

l. 57. 58.

Annyi egyszerüség mellett, milly elevenség. Milly sikerrel állnak itt az epithetonok, adverbiumok; milly pittoreszk hangúak a' szavak, milly világosítva kiemelő a' hasonkép! az egész olly tömött, hogy egy szó nem üres, nem helytelen. De hogy messzébb ne menjünk, lássuk nyomban az után Viddin' történetét, midőn Hábor gerellyel leveri sisakját, 's Viddint csak sebes lebukása menti-meg veszedelmétől:

„Megszédül a' hős; de hamar meg' helyre verődik
'S rettentőbbre borúl képén nagy szíve' haragja.

Ollyan most ö, mint a' széltöl hányva boszontott
Tenger. Lelkének minden nyugodalma kifordúl,
A' hadakon végig hangzik rivadása szavának,
És dárdája' hegyén viszi bántott lelke' hatalmát.
Össze robog már a' két had, dörmölvé nagyobbúl
A' moraj és sürü por kelvén lábaiknak álóla;
Bodrog' szép táján szomorún besetétedik a' föld"
l. 59

Itt egyszersmind van alkalmunk látni, Vnak mindenütt kitünö ügyességét egy két verssel kimeríteni a' belsö actiókat, motivjaikkal, következéseikkel. Viddin' állapatját itt egy a' legfinomabb árnyéklatokig kirajzolt hasonképpel emelhette volna a' költö; de Viddin mindenütt érzéseinek masszájával toldúl élénkbe, 's így jól tön a' költö; ama' röviden odavetett hasonlítással csak a' masszát velünk láttatni. Nem említem azt a' müvészhez illö fortélyt, e' helyen (ollyan — kifordúl) cólákban beszélni. A' cólák itt úgy munkálkodnak, mint éjjeli viharban egy két sebten elvillogó villám, melly még rettentöbb sejtéseket gerjeszt a' csak félig megpillantott zajról A' sok talán még jobb helyek közzül lehetetlen, hogy emlékezetedbe ne hívjam a' népéért végsöt küzdö Antipater' vitáját Csernával (l. 81), melly ha nem ollyan is, mint szoktak lenni azon helyek, mellyek confurore vétetnek-fel; olly jól van gondolva, annyi egyszerüséggel kivíve, hogy a' kiemelést mindenkép' megérdemli. A' legremekebb csata-leirások közzé tartozik Árpád' 's Viddin' csatája (lap. 229-232): így mikor a' daliák — megtörte halálod:) mennyi erövel, élettel,

de milly psychológiával 's poézissal is van ez tartva elejétől végig: mint gerjesztetik, mint feszittetik mind inkább a' figyelem, míg a' győzhetetlennek vélt Bolgár Árpád' óriási csapása által elhül. Ez a' páthosz' kifejtésére is egyik a' legalkalmatosb példák közzül. A' két Isten' viadalma (l. 204-6) nagy stílusban van végiglen, 's roppant képeket nyújt, mint szinte a' görög mythológia a' Titánokról.

Szerencsés Vörösmarty a' halálok' leirásában is. Sokféleség bélyegzi, de mindenkor tragikus czélzással, a' mi véleményem szerént ismét az újabb poézisnak a' tragoedia felé való hajlására mutat. A' gyönyörü Tarczal az első, ki a' kapitányok közzül vész. Cserna halálos ütéssel éri s ö lováról

„lehanyatlik. Az ékes
Fegyvereket dühös ellensége letépi, örülvén
Szép arany ívének 's terhes puzdrája' nyilának.
A' bajnok pedig ott fetreng vérében aléltan,
Vissza sohajt hőstársainak harczára's
elalszik"
lap. 61.

Milly gyönyörü halál. Az ékes ifju bajnok elhull: diszeitől megfosztatik, minden testi kötelékek engednek — de a' lélek dicsőítve van utólsó magát-feledő sohajtásában, melly nemzete' harczáért kél; 's ezen nemes érzésben elszenderedve, véghetetlen kedves, de egyszersmind nagy alakként is lebeg előttünk; 's mikor aztán társait is érte kesergeni látjuk; szívünk mindannyiszor felé repes; 's végre sorsában engesztelődve megnyugszunk, midőn halálát Ete által megboszúlva látjuk, 's ékességeit — ezen drága maradványokat — hü kezekbe vissza kerülni. Lágyabb színekkel van adva Hábor' eleste; sötétekkel nagyon Laborczáné. Hábor' szívét elvesztett kedvese után való bú borítá-el, ö mint gyönyö-

rüséget viselte azt kebelében, tőle meg nem akart válni, 's a' halál néki keserves nem lehete: Laborczán maga fosztá-meg magát idvességétől, ötet a' bánat' furiáji marczangolák, mig kétségbe esve maga keresné halálát, mentségéül. De ennek ölébe még sem szállhata mint óhajtott révpartjába, mert végzete a' gyönyörü görög nőt vezeti elébe, 's midőn benne az élet' szomját legepesztőbben felingerlé, akkor végzi-ki. Hábor azonban csendesen-bús lélekkel vitézkedik, 's ön veszedelmével kedves társát, Etét, tartja-meg 's ennek tudásában nyugottan 's dicsőn hal-el. Hábor' élete 's halála elégia, Laborczáné tragoedia és pedig a' legfélelmesebb, mert rajta a' fátum' szellemét látjuk átlengeni; a' hol ő boldogságot keres lélekhalál várja, a' hol ő vesztét keresi, ott éje egy szép csillag által felvilágosíttatik, hogy fajdalmasan érezze vesztét: mind ezek pedig a' történetek' egy láncznak mindannyi szemei, mellyeknek elseje önnön dőre cselekedete. Az ő szerencsétlensége belső, midőn Háboré hozzá képest csak külső. Mind ezekből már az következik, hogy ennek halála fájdalmas, amazé megrenditő és fanyar. A' meleg Hábort a' hideg útón látjuk fetrengeni (l. 72.), de szelleme általszáll Etébe, 's ennek szivszakasztó fájdalmában megdicsőül; amaz:

„Összerogy és kedves képét elfutja setétség,
És melly ollyan igen nagy volt, szive' lángja elalszik.
Néz iszonyodva, szemét a' tágas egekre szegezvén,
És nem lát egyebet, mint Ármány' ördögi képét,
Mást, mint vesztének keserü fájdalma,
nem érez"

lap. 67.

's a' ki ötet keblébe temetné, Bellira, nincs többé. — Preheszka' halála nagynemü. Minden fija elvesztek a' csatán 's körüle. Boszút állani meg ölöjöken Televéren, ezzel tusába rohan, 's dől ugyan keserves fájdalmában, de magával együtt halálba vívén Televért is. Így a' boszúlás' angyala mind a' két fél felett engesztelöleg vonúl-el. De borzasztó előttem Schedios' sorsa; ez, kinn az Ellen sem foghata-ki, történet által esik-el 's azon kéztől, melly üdvességét irányozza, Kadosa sír felette 's mi borzadunk azon kéz előtt, melly, hogy a' törvénytelenséget elfordítsa, ennen fegyvereinkkel idegen vétekért lakoltat. Cserna' veszedelme magában nem tragikus, hanem az eléadás által physikai iszonyatosságot kap (lap. 118); hasonló másutt (lap 109) egy haldokló hös' utólsó perczeinek képe is: 's én azt tartom, hogy az illyen kinövések mindenkor túl fekszenek az aesthetikainak' határain. *) Elég nyers ugyan ez a' hely is (a' csatatéren hálva fekvő hösökről):

„Lassu hideg szellő játszik huzakodva hajokkal,
Némúlt ajkaikon besivít és (hallani szörnyü!)
Tompa sohajtásként jö vissza halálos özönnel."
lap. 108

de úgy látszik, hogy kevesbbé kegyetlen, mert inkább a' fülhez intéztetik mint a' szemhez; 's holtakhoz vezet: a' holt-test pedig nem olly borzasztó, mint a' haldoklók' végső vonagló küzdése testi halálokkal.

---

*) Egy illyen helyre emlékezem Czuczornál is:
„Két Szászt vágott-le 's rugódzó
Vaskörmü paripája kilöccsantotta velöjök".
Ágostai ütközet, III. Ének, 201,202 vers.

Szép különféleség uralkodik a' viadalok' leirásában is, melly függ testi, lelki erőtől, elmétől, ügyességtől, fegyvertől, szenvedelemtől, eléitélettől (p. o. hires hősök iránt) 's egyéb környülményektől. Az ezekre való példák úntig elegek minden lapon. Csak némelly hihetetlenségekre akartak itt figyelmeztetni, tudnillik a' lehetetlenséggel határos, midőn Alkes egy kőhasábot fog-fel „fülepte köréből

melly földbe merülten
Álla, holott tetején sok századok' árnya borongott".
l. 184.

Vagy midőn Televér Preheszkának egyik fiját laptaként forgatja kezében: 's ha ezt lehetetlennek épen nem mondom is, az attitüd komoly tekintetű ugyan nem lehete. Illyenek, midőn a' hősök egy bevasazott főt egy vágással le — pajzst, pánczélt, mellcsontot 's tb. meg keresztül szelnek, egész sorokat lekaszálnak. De hiszen Homér' emberei is néha illy, a' mí generátiónk előtt megfoghatatlan, erőt gyakorlottak. Azonban olly roppant alkotásuaknak még sem tudom képzelni: két ember, Huron és Ügek — amaz bemerülve Álom' patakjába, ez csak lábával bennállván — miképen okozhatja, hogy „tajtékozva kitérjen nagy földet elöntve vizével a' dagadó csermely". (l. 140).

A' személyek' sokasága és sokfélesége, a' viadalok' változó formáji, az istenségek' befolyása, a' sokszor közbe vetett beszédek, az itt amott felszökellő epithetonok 's hasonképek, epizódok, reflexiók, egy szóval tehát az époszi, drámai, lyrai és didaktikus eléadás' magát-váltogatása, a' csaták' leirásaitól a' mennyiben lehet, eltávoztatják a' monotóniát; 's bizonyosan sok elevenséget hoznak beléjök. De mondám a' mennyiben lehet: mert az elbeszélő tónusnak 's a' csatáknak még is a' fővebbeknek kell lenni, tengernek ama' szi-

getekhez képest, mellyeken néha kipihenünk. Az actió, ha módosítva is, utólsó munkálatában még is egyforma; a' személyek' sokasága pedig teszi, hogy figyelmünk eleinte felosztatik, 's lassanként gyengíttetik is. De ez örökös és véleszületett bűne az éposznak, mint Richter mondja; historice véve legalább, az az, hogy eddig minden epikusok így cselekedtek. 'S ezt a' részét a' két hasonlíthatatlan görög epopoeiának illeti Horácznak gyakran félre-értett 's utána nyekegett elfátuma, hogy néha Homér is aluddogal. Ő nem aluddogal, hanem a' tárgy a' maga hosszasága és egyforma reactiója által nem tehetős, figyelmünket mindenkor hasonló erővel feszíteni. A' legnagyobb fájdalom iránt is p. o., ha sokáig ránk hat, végre eltompúlunk. Nem ismerek pedig helyt Homérban, melly kiszakasztva az egészből, éleményt ne nyújtana. A' mi Zalán' futását illeti is, e' részben csak kevés van, a' mit gáncsolnék. Mindenek előtt azt óhajtanám, hogy annyi személy ne jelenne-meg, mert az a' sok különféle n é v, test nélkül való, belső különféleséget nem ad, hanem ürességet hagy vissza. Úgy vélekedem, hogy époszban is azok, kik nem i n d i v i d u a l i t á s o k által munkálkodnak, hanem az által, hogy az egésznek részei, maradjanak in concreto az egésszel, 's munkálkodjanak masszában. Így pedig a' test feldaraboltatik, a' fejekkel össze vegyíttetik, 's az egésznek, mint egésznek, átnézhetősége szükségképen fogyasztatik. Horvát Endre 's Czuczor ezen tévedést ügyesen elkerülték, de költeményeik' kisebb körében ezt tenni könnyebb vala. Tanácsom által, ne véld barátom, hogy az epikusnak mezeje szűkíttetik. Vörösmarty e' szerént is fel hagyhatná lépni 50—55 személyeit; 's én e z e k e t értém, holott azt írám egyszer hozzád, hogy bár mennyi személyt vezet ő fel a' színre, 's ha csak egy perczre is,

mindeniknek van annyi sajátsága, hogy másoktó különbözzék. Illyenek p. o. Theophil, Alkes, Orontes, Leo, Edömér, Televér 's mások. De a' csupa neveket nem értém ide. 'S ez a' visszaélés majdnem egyetlen egy kútfeje a' szélességnek ezen költeményünkben. Remek p. o. Ete' fájdalmának és dühének képe (Hábor' elestén):

„Haj Hábor! hol vagy, bajaim' hü társa! ki bántott
Tégedet oh Hábor? Hol vagy? hova vesszek-el érted?
Igy ordít, 's vas dárdáját két kézre szorítván
Mintha egész sereget le akarna sodorni dühében,
Nem szúr és nem döf, hanem ordítozva körül vág,
'S a' hova ér, tör, zúz; vele jár és dúl az enyészet".

l. 73.

Sajgó fájdalma tehát nem keres embert hanem népet; 's a' költö még is ezen hasonlíthatatlan leírás után egész nyugalommal elbeszéli, miként Ete ezt derekra, ezt arczon, azt mellybe vágta; holott neki csak azt kellene látni, a' mit ekkor Ete lát, a' mire ekkor Ete czéloz. Öregbítik-e a' hatalmas benyomást a' következő sorok? söt alább szállítják. 'S ez a' tautológia. Mennyivel nyerne az egész, ha ez a' hat sor kihagyatván, tüstént látnók az ellenségnek reactióját:

„Rája nyilak jöttek, kopják szállottak —
Távolról".

Ott.

Ismét remekül! mert a' sokaságot látjuk a' nagy ellenség ellen munkálkodni, 's nem csak közelről; 's az iszonyú veszedelem' elhárítása hasonlíthatatlan itélettel Hadúrra magára bízatott. (De említenem kell itt azt is, ha jól van-e gondolva, hogy Viddint önnön lova elragadja? nem volt lova az ö ha-

talmában? vagy nem akart talán a' büszke Bolgár a' rá-rohanónak megállani?) Vörösmarty' bágyadtabb helyei mind illy nemüek, de nem olly gyakran eléfordulók, hogy az egésznek érezhetőképen ártanának. Erre ugyan azt mondhatnád, hogy a' különös szemlélhetőbb a' közönségesnél. Igen! de néha az, a' mi kevesbbé szemlélhető, a' mi csak contourjai által munkálkodik, nagyobb sikerrel bir, mert szabad mezőt ád a' képzeletnek 's az érzést meg nem köti; 's a' felhozott helynek azon felül idoma (Anlage) is már eleve az volt, hogy épen határozatlansága 's így mérhetetlensége által annál erősben meghasson.

Itt még egy két lócuszt említhetnék, melly helyén kívül állván, a' történet' fonalával futó elménket kellemetlenül feltartóztatja, p. o. hol Árpád gyors rendeléseket tétet mindenfelé (l. 167) Lebőnek életét beszéli-el 19 versben, melly más helyre, időbe 's személyek' körébe visz által a' nélkül, hogy azon helyre, a' hol áll, befolyása volna. Más az, ha illyen epizódi kitérések ott tolatnak-be, a' hol az actióban egy kis nyugpont vagyon, vagy ha azért tolatnak-be, hogy az időnek némi megállapodását érezzük, vagy az időnek röptét feltartsuk, hogy az másutt annál szembetünőbb legyen.

Pope után Jenisch Homérnak azon ügyességét méltán kiemeli, melly szerént ő a' hőseket ellentétel által méri egymáshoz, 's egyet emel, hogy a' másik annál inkább emelődjék. Erre Vörösmarty kevés figyelmet fordított. Harczai' leirásaiból igen nehéz, hőseit, hősségökre nézve classificálni. Árpádról ugyan ezt nem lehet mondani; Viddin, Zalán' hadában a' leghatalmasb katona, Etén, ki Csernát győzé-meg, erőt vesz: de Árpád előtt megrendül, sőt tőle halált is vesz. De a' gradátiónak ezt a' keresését másutt alig vesszük

észre. Televérről, kinek az egész történetben olly szük hatáskör adatott, költönk igy énekel:

„Izmos volt Televér, iz'mosb valamennyi vitéznél,
A' ki ma itt harczolt, 's volt bátorsága szívének Tagjaihoz képest".

l. 242.

Mi marad tehát a' többieknek, ha ő az egész hadnak legizmosb és legbátrabb vitéze? 'S a' mit itt a' költő csak mondott, tett által is meg látszik erösíteni utóbb, mert, az oroszláni Preheszka által dől ugyan, de minekutána neki is élte' végét megszerezte (l. 244).

Huszonnegyedik Levél.

Egy szót még, barátom, a' beszédekről, mellyek gyakran viadal közben is eléfordúlnak, de más környülállásokban is. Ezeknek vizsgálatával kapcsolom össze egyszer'smind ideáimat Vörösmarty' pathetikájáról is, mert ez nem csak tettekben, de szóbeli kinyilatkoztatásokban, 's ezekben még nyilvábban, feltárul.

Például csak egynehány beszédet vegyünk-fel. Philo gyülést rendel (l. 86), mellyben jövendőre az önhatalmas hadakozásokat — millyen vala Csernáé — keményen megtiltja. Tudván a' forgott udvari férfi, hogy Cserna ellen kikelni veszedelmes, mert ennek pártja az egész Bolgárság, melly hadi erejének java volt: azért ő közönséges igazságokkal nyitja-meg beszédét, 's mindnyájokat inti, hogy csak az egyesített erőnek lehet foganatja illy hatalom ellen mint a' Magyaroké, 's Izács' halálát fájlalja leginkább. De legott jóval bíztatja Zalánt, 's a' hadi szerencse' nagy részét Viddintől reménylteti vele. A' legjelesb szószóló bölcsebben nem intézheti dolgait. A' captatio be-

nevolentiae megvolt. De utána felkél Notaras, 's a' mit az elérelátó 's magán győzni tudó fővezér ügyesen el akara hárítani, azt a' vénnek roszúl használt egyenessége 's önérzése már félig megszerzi. Viddin' elsőségét tagadja 's ötet gáncsolja, miérthogy Cserna' tanácsára hajtott. Erre elbeszéli ifjúsága' tetteit és sajnálkozva néz agg korának erőtlenségére, mert hogy Antipatert meg nem boszúlhatja. Végzetül javallja, mert hogy Philo parancsa mellett hajolhatatlan maradjon-meg. Milly czéltalan beszéd: új tanácsot nem ad, a' régit ismétli; önmagát fonja a' történetbe, 's individuális motivumokat tesz azon rendelés alá, mellyet Philo a közjó' eszközlésére alapított; előrelátatlan meggyújtja a' meghasonlás' fáklyáját, mert nem tudja érzését elnyomni — a' mi agg-gyermekségének következése, mellyben a' férfinál az érzés felett álló ész' hatalma ismét alább szállott. De milly charakter-festő ez a' beszéd! Hasonló valósággal (Wahrheit) felpattan most a' vad Bolgár. Notaras valóban gyönge oldalát érintette, t. i. értelmének míveletlenségét, 's ennek ez csak lármát 's erőszakkal-fenyegetést tehete ellen. 'S illy drámai elevenséggel 's valósággal folytattatnak a' szóbeli versengések — mindenkor indulatot 's charaktert festve, sohà nem üresen, nem czéltalanúl. — Milly nyomós az ősz Und' beszéde a' magyar vezérek' gyülésén az elhullt bajnokok' temetéséről (l. 93)! mintha a' rhetorika' törvényei szerént volna kiszabva: igen! ő a' nyílt és tapasztalt ész' nem keresett törvényeit követi. Meginti a' vezéreket, hogy ezen tisztelettel tartoznāk az elhaltaknak; de kivánja a' religió is, kivánja Hadúr, kinek haragját említi, midőn azt Kiónál is elmulaszták. Ezután individuális kivánságát nyilatkoztatja, melly szerént sírban ohajt elhamvadni — de ő, a' komoly és lelki erejében ifjú Und nem cseveg czéltalan

maga felöl, mint láttuk Notarast, hanem önnön érzését tárja-fel tudván, hogy így hasonló érzést fog gerjeszteni hallgatójiban is. — Melly visszalökhetetlen erövel 's mintegy ad hominem szól Zoárdhoz Tas, midön az, Orontes' életét kímélni akarja:

„Vallyon meggyözted-e már a'
Ránk rohanó sereget, hogy imitt nekik életet osztasz?"
l. 172.

's agyon vágja a' Görögöt; de hogy Zoárdot most megnyugossza, az ellenség' szép fegyvereit neki nyújtván, szelíd hangon szól:

„Baliát ez rúgta-meg arczúl,
Nézzd ott kínlódik, napfényt nem láthat ezentúl,
Vér ül orczáján, vérkönny csordúl-ki szeméből:
Ezt sajnáld, de ne a' jövevényt — hadd vesszen, azért jött".
ott.

Lehet-e a' legjobb szószólónak több elmével válogatni 's elrendelni okait? — Milly egészen a' környülményből merítve 's ehhez mérve van Árpád' buzdító szava népéhez (l. 185), midön a' termetes Alkest földre terítvén legott meginti népét, miként ellankasztja a' rémület a' legerösbet is, 's hogy a' bátorság maga győz a' hatalmon is. — Philo a' Konstantiváriakat akarván feltüzelni, úri rangjokra emlékezteti, mellyet hösség illet, 's az Ellent parasztságnak nevezi (l. 180). De ezek úntig elegek Vörösmarty' rhetorikájának kiemelésére.

Említést tessz, barátom, az igen gyakran elöforduló szóváltogatásokról a' harcz közepette. Én itt gáncsot nem lelek, mert azon csatákon a' seregek nem csak mint seregek egymással, hanem nagy részint személyesen viaskodtak; 's így,

csak elegendőkép motiválva legyenek az illyen szóváltások, az eléadásnak bizonyosan nagy díszére fognak válni, mert különös életet öntenek belé, figyelmünket felfüggesztik, a' tetteknek több nyomosságot adnak.

Huszonötödik Levél.

Hogy költőnk az érzések' és szenvedelmek' gerjesztésében, nevelésében — tehát a' pathetikában — különös erővel bír, az eddig tett vizsgálatokból önkényt kiviláglik. Árpád' fennsége előtt, mihelyest fellép, legott, és mindenkor, meghajlik szívünk. Örvendetes érzés repül mindég Undnak elébe, mert benne egy ép erejű ősz bajnokot látunk, 's atyját szívünk' kedvesének Etének, kit szüntelen dobogó kebellel fogadunk. Kéjhullámot vet érzésünk, mikor Hajna' átellenében tekintjük, fájdalom fog-el mikor halálra szánja magát 's ezen scénában(l. 45—8) habozásának mozgó képe olly eleven, olly való, hogy önfeledve, vele együtt vetünk számot az élettel. Mennyi részvéttel követjük a' csatán; milly kényesen nyugszik rajta tekintetünk, midőn a' Bodrog' partján kipihenőre Hajna ráakad, 's Hajna itt csak enmagunknak repraesentansa. Mint remegünk érte, midőn Hábort megtorlani rohan a' legvadabb Bolgár ellen; 's nem lágyúlunk-e el, mikor vele együtt lehajlunk Hábor' kardját leoldani (l. 109)? Ete majd nem inkább szerettetik általunk mint Árpád — de tudjuk is mért? mert rajta több emberi van mint amazon, 's mert amaz előtt bámulva meghajlunk, midőn ezt mellünkhez szorítjuk. — Ki nem olvadoz, mikor a' fiatal görög nő' keblén az a' szeretetre méltó gond kél férje után; vagy midőn Huba kedves gyermekeit siratja; vagy ha Melitta ártatlansága után kesereg. Van-e annyi szübeli nyugalmunk, hogy Laborczánnal ne küledezzünk, mi-

dön a' görög nő' sisakját emeli-fel, hogy váltig eltépett keblet vigyen a' sírba. Nem ereszkedünk-e le az égi nemtő' gyermeki búvához, midőn Hajnát odahagyni kénytettetik! nem lázzad-fel minden csepp vérünk, valahányszor Ármány' neve zeng? nem félünk Hadúr' komoly tekintetétől, melly a' föld' harczán nyúgoszik? nem nyúlunk ennen keblünkbe Schedios' férfias keserve felett? Milly szélvesze a' páthosznak ragad-meg, mikor a' gyermeke-fosztott Preheszkát elsőben ordítozva, de végre n é m a kinban magzatai' megölője után látjuk rohanni. Zalánnak szerencsétlensége, noha ő szerencsét nem érdemel, nem gerjeszt-e bennünk elęven szánást? 's nem rejdezünk örömben, mikor Árpád' végső csatája után, az állítandó országot látja képzeletében felkélni? Azonban kénytelen vagyok megvallani, hogy az utólsó énekekben f e l e b b legalább nem hág a' páthosz, 's hogy Vörösmarty benne csak az oekonómiát vétette-el.

Egy pillanatot vissza még, barátom, költönk' stílusára. Láttuk a' nagy különféleséget tárgyaiban; de látjuk a' könyv' minden lapján milly hajlékonyan simúl az eléadás is a' tárgyhoz, a' leggyengébbtől 's a' nyugalomtól fogva az emelkedésig 's iszonyatig: hogy mindenütt a' minden jónak 's szépnek első feltételét a' szóló művészetekben, megleljük, az arany p r o p r i e d i c e r e t. Stílusának ezen valósága és érzékisége (Sinnlichkeit) a' kellő s z e m l é l h e t ő s é g e t hozza magával. Milly e l e v e n s é g omlik-el az egészen! melly minden lelketlen testnek is (Lehel' sípja lap. 11. Árpád' pajzsa lap 157) mozgást, jelentést 's valamelly nyugvó életet ád. Milly e g y s z e r ü s é g! melly az ürest elkerüli, nem ékesít, ha nem világít is egyszersmind. 'S az a' magosabb p o p u l a r i t á s, melly a' nemzeti éposznak mint nemzeti birtoknak egyik szükséges feltétele, magát mindenkinek

megkínálja könnyüségével, 's még is mindenkor elég nemes, és sehol tárgya alatt el nem maradó: mert nemzetnek, nem a' népnek íratott. 'S mind ezekből kél azon világosság, melly az egész míven úgy omlik-el, mint' a' nap' világa a' földön.

(A' berekesztés, melly Cserhalmot foglalja, következik).

B. Külföldi Literatúra.

1) Könyv-esmertetés.

Geschichte des Osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven durch Joseph von Hammer. Erster Band. Von der Gründung des Osmanischen Reiches bis zur Eroberung Constantinopels. 1300—1453. Mit einer Karte. Pest, in C. A. Hartlebens Verlage. 1827. gedruckt bey Anton Strauss in Wien. lap XLII. 686. nagy 8-ad rétben.

Ambár e' jelenvaló munkát már az ő tzimje, (az Ozmán vagy is Török Birodalomnak históriája) a' Szerzőnek, Udvari Tanátsos Hammer Jó-'sef Úrnak, a' kiről e' folyó-írásunkban is méltó ditsérettel emlékeztünk *), és Kiadónak Pesti Könyváros Hartleben Úrnak, a' ki a' classicus könyvek' kiadásában szerentsés választással bír, nevei is eléggé ajánlják; még is ezeken feljül kötelességünknek tartjuk, hogy ezen, a' világ' 's főképen Hazánk' 's Nemzetünk' történeteire nézve, valóságos historiai nyereséget most ugyan tsak rövideden ajánljuk, későbben pedig kötetenként Olvasójinkkal bövebben megesmertessük.

*) Lásd 1823. eszt. Tud. Gyüjt. VII. Köt. l. 123. 's k.

Ham-

Hammer Úrnak ügyessége 's járatossága a' napkeleti nyelvekben 's Literaturában, már hivatalából 's helyheztetéséből is, mint Udvari Tolmátsnak, kitetszik, de eddig kiadott munkáji által is eléggé bizonyittatott be a' tudós Világ előtt, mellyek e' következendők:

Encyclopaedische Uebersicht der Wissenschaften des Orients aus sieben arabischen, persischen und türkischen Werken übersetzt. Leipzig 1804.

Resmi Achmed Efendi's gesandtschaftliche Berichte. Berlin 1809.

Die topographischen Ansichten auf einer Reise in die Levante. Wien 1811.

Hadschi Chalfas Rumili und Bosna. Wien 1812.

Geschichte der schönen Redekünste der Osmanen. Eichorns Literatur-geschichte. Göttingen 1812. III. Band 2. Abtheilung.

Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung. Wien 1815.

Die Geschichte der Assassinen aus Morgenländischen Quellen. Stuttgard 1818.

Umblick auf einer Reise nach Brusa und dem Olympos. Pest 1818. melly munka a' Tudományos Gyüjtemény 1823-ik eszt. VII-ik kötetében is megesmertetett.

Türkische Gesandtschafts-berichte. Archiv für Geographie, Historie, Staats und Kriegskunst 1822. und 1823.

Uebersicht der Geschichtschreiber der Osmanen. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. 1822.

Bibliographisch-kritische Uebersicht der in Europa über Osmanische Geschichte erschienenen Druckwerke, ugyan azon Archivumban 1823 egész 1826.

Constantinopolis und der Bosporos Pest 1822.

Baki's des grössten Türkischen Lyrikers Diwan. Wien 1825.

Die Geographischen Uebersichten VII. VIII. XIII. és XIV. Jarhbücher der Literatur.

Belső meghivását a' História'-s főképen a' Török História' irására 's a' nyelvek' tudásának, a' történetírás' magasabb tzélja alá rendelésére ezelőtt harmintz esztendőkkel a' hasonlóképen híres 's kellemetes Történet-író Müller János' barátságos biztatása költötte fel benne, 's ha a' kútfők eddig való ritkaságát, drágaságát, az azokkal való esmeretlenséget és azon majd nem meggyőzhetetlen nehézséget azokat Europában használhatni, tekintetbe veszük, — ha tekintetbe veszszük, hogy a' Török Históriának ekkorráig legjobbaknak tartott Iróji is, mint Cantemir, Petis de la Croix, sőt még a' legcriticusabb 's legszebb tollu Gibbon is a' Török történetekre nézve, teli vannak a' legnagyobb hibákkal 's fogyatkozással; bámúlni kell a' Tudós Szerző' vasszorgalmán, 's örvendeni, hogy azon temérdek akadályokat olly szerentsésen meggyőzhette, midőn a' kétszáz török, arabs és persa munkák közül, mellyek Török Históriát foglalnak magokban, maga a' nagy Anglus Orientalista Sir William Jones sem esmert többet tizenkettőnél, 's még Constantzinápolynak közönséges könyvtáraiban is legfeljebb 20—24 históriai kötet találtatik.

De a' Tudós Szerző harmintz esztendőknek lefolyta alatt se fáradságát, se költségét nem kiméllte, hogy a' kútfőket felkeresse, megvehesse, vagy ha az épen lehetetlen volt, legalább használhassa. E' végre két izbeli tartózkodása alatt Konstantzi-

nápolyban, 's a' Levantéban tett utazásakor nem tsak szorgalmatosan látogatta meg a' könyvtárakat és könyv-vásárokat, hanem az ólta is, Konstantzinápolyban, Bagdadban, Halébben és Cairóban levelezések által szünet nélkül keresett históriai munkákat, és talált is. E' végre használta Német Országban a' Bétsi, Berlini, Drezdai, Angliában a' Cambridgei és Oxfordi, Parisban a' Királyi és Arsenali, Olasz Országban, Velentzében, a' San Marco, Majlandban az Ambrosiána, Florentziában, a' Laurenziana és Magliabechiana, Nápolyban a' Museo Dorbonico, Rómában, a' Vaticáni, Barberini, és Maria sopra Minerva és Bolognaban a' szerfelett gazdag Marsigli Bibliothecákat. 'S így fizetését kivévén minden vagyon nélkül, minden napkeleti Academiák', vagy Asiai társaságok' segedelme nélkül, a' nagyoknak 's gazdagoknak minden elömozditása nélkül, azon 30 esztendeig folyatott kutatásai 's költekezései által, úgy hogy tsak hét nevezetesebb históriai munkákért 500. aranyakat fizetett, olly gazdag kútfőket gyüjtött a' Török Históriában, a' millyenekkel tökélletességekre nézve Europának 's Á'siának egyik könyvtára sem ditsekedhetik. Tsak az utolsó Internuncius Nagy Méltóságú Gróf Lützow Ö Excellentziája, a' ki Körösynk' sorsa eránt is olly nemes lelküen tudakozódott, 's tudósitásokat küldött, ajándékozta meg négy nevezetes munkával; a' többi nagyobb részének megszerezhetését, barátja Császári Királyi Tolmáts Raab Úr' szüntelen fáradozásának köszönheti. Különös köszönetet érdemel a' Királyi, Porosz és Szász Ministeriumok által felállitott, 's a' Kir. könyvtárak' Örjei által olly szépen használt szabad lelkü gondolkozás is a' Literaturai kintsek' köz-

lése eránt, melly szerint azoknak költsönözése a' külföldre is használás végett megengedtetik.

A' Török História' forrásain kivül, mellyeket a' Tudós Szerző minden kötet' elején elöszámlál 's munkája' folyamatjában is ott, a' hol előadásának bebizonyitására szükséges, felhoz, 's mellyek ekkoráig többnyire esmeretlenek voltak, egyéb még ekkoráig teljességgel nem használt kútfők nyiltak meg a' Tudós Szerzönek, ugymint a' Status-Archivumok, a' legelső időtől fogva, mellyben a' Török Birodalom ellenséges és barátságos öszveköttetés által a' szomszéd Országokra hatalmasan hatott, egész a' legutolsó időig, mellyben az ő erőtlensége a' szomszédok' szerfelett való békeséges türése, vagy a' félszeg politika által, az emberiségnek nem nagy ditsöségére, félig fentartatott. Ennek legelevenebb képéül hozza fel a' Tudós Szerző Homan' mappáját, mellyen a' Szultán egy vánkoson ülve a' Római és Orosz Császárok 's az Anglus és Frantzia Királyok által hordoztatik ezen aláírással: „si cedunt, ruit". A' Török Birodalom, mellynek böltsője a' középkor végezetén kezdődik, mellynek ifju, férjfi és ösz kora az ujabb történeteknek — három századját, gazdag munkássággal 's következésekkel tölti be, nagy 's világ-történeti tekintetben igen nevezetes Birodalom, mellynek sorsa nem tsak Ásiai 's Európai szomszédjainak sorsával szorosan öszve vagyon köttetve, de a' melly az Európai és Africai Országokba is az éjszaki tengertől egész a' középföldiig, 's Britanniának és Scandináviának végpartjaitól egész Hercules oszlopjaiig és Nilus' cataractajiig hathatósan munkálódik. De minden Európai hatalmasságok közül tsak kettő vőlt az Ozmán Birodalommal a' legelső időtől fogva szoros históriai összveköttetésben, úgymint Magyar Ország, későbben Austria szélesebb értelemben véve és

Velentze, 's egyetlen egy hatalmassággal se folytattak az Ozmánok olly gyakran háborút, kötöttek olly gyakran fegyver-nyugvást, mint e' kettővel. Ha tehát egész Európára nézve is igen nagy nyereségnek tarthatjuk e' jelenvaló históriai munkát; minő megbetsülhetetlen nyereséget nyújtand nekünk Magyaroknak az Ozmán Birodalomnak illy tökélletes Historiája: mert, ha elmellőzzük is, hogy a' hagyományok 's minden nevezetesebb történet-írók' véleménye, sőt a' dolog' természete szerint a' Magyar a' Töröknek attyafia 's vele a' legrégibb időkben is, hol barátságos, hol ellenséges viszszonthatásban volt; ha elmellőzzük is, hogy maga a' Tudós Szerző is a' Törököket Herodotnak Targitaos-sától, 's a' Genesis X. 3. Togharmajától, a' miről Tettes Tudós Horvát István is a' Magyar nemzet' rajzolatainak 70. 's következendő lapjain olly széles olvasással 's olly bő tudománnyal értekezik, származtatja: úgy szollván tulajdon tapasztalásunkból tudjuk, hogy majd nem ötszáz esztendő ólta, a' legujabb időkig, nem tsak a' legszorosabb összeköttetésben voltunk, hanem velek majd nem három száz esztendeig azon egy házában, ezen mi kedves Magyar Hazánkban laktunk is, 's így a' Török Birodalom' történeteinek felvilágosítása egyszer'smind Hazánknak igen homályos történeteit is fel fogja világosítani.

Ez e' jelenvaló esetben annyival is inkább bizonyosabb, mivel ezen Historiának irására a' Tudós Szerzővel, minden Velentzei és Austriai Követek' jelentései, minden béke-kötések 's oklevelek a' titkos Udvari és Status Cancellaria' Regestraturájából, a' Cs. Királyi Házi Udvari és Status Archivumból, mellyben a' néhai Birodalombeli Archivum a' Magyar és a' Velentzei is őriztetnek, és a' főhádi Tanáts Archivumaiból is, minden tartózkodás nélkül közöltettek, 's Velentzének legré-

gibb kötéseit a' Bizantzi Császárokkal 's az Ozmán Szultánokkal a' mult esztendőben a' Velentzei Archivumban vi'sgálta meg a' Szerző.

Ezeket előre botsátván megvagyunk győződve, hogy Hazánknak egyetlen egy tudóssa sem, a' kinek tehetségei engedik, fog késni ezen munkának, mellynek belsejéről későbben még bövebben fogunk értekezni, megszerzésével.

Ajánlva vagyon ezen munka, melly hat, 40 — 45. ivnyi. kötetekből fog állani, 's mellynek a' munka' tsinosságához 's tökélletességéhez képest tsekély előfizetési árra 5 fr. ezüst pénzben Kötetéért Ő Felségének I-sö Miklósnak, minden Oroszok' Császárának 's önn Uralkodójának, és Lengyel Ország' Királyának. Az 1-sö kötet, melly 12 könyvből áll az Ozmán Bírodalom' Historiáját kezdetétől fogva,(1300) Konstantzinápoly' bevételéig (1453 foglalja magában, 's egy tsinos magyarázó mappával ékeskedik. Egyébaránt minden kötethez egy hasonló mappa fog kaptsoltatni a' szükséges magyarázattal együtt, nem külömben az ugyan abban az időben élt Ozmán Szultánoknak és azok gyermekeinek genealogiai tabelláji, valamint az akkori időbeli Schahok és Khánok, nagy Vezérek, Muftik, Kapudán Basák, Reis Efendik, Hertzeg-tanitók, Porta-tolmátsok 's a' t. chronologiai jegyzéke is. Előfizetni lehet, Pesten a' Kiadó Hartleben Könyváros Úrnál e' folyó Esztendei Majus 15-dikéig, de úgy hogy mindenkor tsak két Kötetre fizettetik előre.

Thaisz.

III.

Tudománybeli Jelentések.

1.

Eredeti Oklevél.

Már régi óhajtásom vólt, némelly hibás elöladással élö Irójink által, bal vélekedésre vezettetett Hazánk' Tudósait, és olvasásban gyönyörködö fijait, meggyözni a' felöl, hogy ezen N. Somogy Vármegyének Czimere, nem makkal megrakott tölgy, vagy cserfa-ág légyen, mint a' többi közt Szentiványi Jésuita, Lehotzky, Windisch, és ö utánok mások állitják; hanem alól, egy könyökén álló fél kéz, melly három zöld leveles szöllö-veszszöt, azokon függö két fejszöllövel tart, feljül pedig egy koronás veres kotzkás tarka sas, kiterjesztett szárnyakkal légyen. — Azon kötelességemet imé most örömmel teljesitem, midön 1498-dikban erröl költ Diplomáját Ulaszló Királynak, hitelesen leiratván ide iktatom, — melly már egynehány esztendövel ez elött a' Magyar Museumnak általunk megküldött párhoz épen hasonló.

Nos Uladislaus Dei gratia Rex Hungariae et Bohemiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod scilicet Regum et Principum generale sit Officium cunctorum sibi subiectorum Merita condignis retributionibus prosequi. Ad illorum tamen Merita abundantius prosequenda se debent extendere. Pro quibus non solum fidei, et devotionis puritas, sed operum quoque gratitudo multiplex intercedunt. Itaque nos cum accepta Supplicatione fidelium nostrorum Magnifici Jose de Som. Comitis Themesiensis et generalis Capitanei partium Regni nostri inferiorum, et Egregii Petri de Buthka' Comitis Cottus Simigiensis per eos in suis ac Universitatis Nobilium, et aliorum possessionatorum Hominum eiusdem Cottus Simegiensis personis et nominibus Maiestati nostrae propterea porrecta, cum vero animo revolventes et assidua meditatione pensantes, fidelitatem et servitia gratissima praefatorum fidelium nostrorum universorum sicut

scilicet et singulorum Nobilium eiusdem Cottus Simigiensis, quae ipsi, cum antea semper Sacrae in primis huius Regni nostri Hungariae Coronae, deinde etiam praecessoribus nostris Regibus Hungariae. Ac postremo tandem nobis quoque, posteaquam ad apicem huius Regalis Dignitatis nostrae, Dei munere assumti sumus, omnibus in rebus fideliter, et constanter exhibuerunt, qui tametsi post felicem Coronationem nostram per Gentes et exercitum Serenissimi Principis Domini Maximiliani Romanorum ac Hungariae etc. Regis fratris nostri charissimi, qui hoc Regnum nostrum ambiebat, et diversis spoliis adficiebat, inexplicabilia damna et pericula perpessi sint. Nullis tamen terroribus, nullis comminationibus, nullis denique periculis ab instituto coeptae fidelitatis officio deflecti potuerunt, sed omnia pericula, et fortunae discrimina, parato animo et constanti fide pertulerunt. Nec ea solum, sed maiora quoque si necesse esset, pro statu nostro, et Reipublicae utilitate promovenda subire parati essent. Cupientes igitur erga Universitatem praeattactorum Nobilium munificentiam nostram Regiam ostendere, et fidelitatem eorum ad altiora status, et gratiarum nostrarum ornamenta sublevare, Eidem Universitati Nobilium dicti Cottus, haec Arma, sive Decoris Insignia, videl. clipeum cum campo coelestieo. In cuius fundo Corona aureo fulgore splendet, de qua lacertus, sive Manus armata in cubitu recurva, in altumque versus Spatium Literarum protensa tres Vites, sive palmites virides, cum tribus foliis, et duobus botris ex eisdem palmitibus dependentibus complectitur. Quorum quidem Armorum vera Denotatio est, quod cum ipsi fideles nostri poenes Sacram Coronam ac Maiestatem nostram prout superius tactum est, multa et varia hostilia passi gravamina, experti insultus insuper duros et casus constanter adhaerere studierunt, in multisque et variis conflictibus cum plerisque nostris et Regni nostri aemulis habitis plura certamina inita et Victorias inter alios nostros fideles reportassent, iure meritoque Insignium huiusmodi ornamentis illustrare meruerunt. Palmites autem et botri exinde dependentes, fertilitatem terrae, et Vini denotat abundantiam, cuius in illo Cottu tanta abundantia est, ut cum aliis Regni nostri opulentioribus Comitatibus conferri potest. — Super clipeum stat galea erecta Argenti coloris de cuius summittate

flores variorum colorum hinc inde velut flato violentiori agitati circumfunduntur. Super Verticem galeae stat Aquila erecta in Modum stachi, rubeo alboque coloribus distincta, pedibus in diversum sepositis, alisque ad volandum extensis, Coronam auream in capite gestat prout et quemadmodum haec in principio seu capite praesentium literarum nostrarum pictoris arte suis appropriis coloribus depicta conspiciuntur. Animo deliberato, et ex certa nostra Scientia, de Praelatorum et Baronum consilio dedimus donavimus et contulimus. Imo damus et praesentibus elargimur decernentes ut ipsa Conmunitas, ac universitas Nobilium praedictorum, eorumdemque universa posteritas ptacta Arma et Decorum insignia More aliarum nostrarum civitatum et Conmunitatum Regni nostri armis utentium a modo inposterum in proeliis Hastiludiis, torneamentis Duellis, et aliis omnibus Exercitiis militaribus uti et frui valeant, atque possint. Caeterum ex super abundantiori Plenitudine nostri favoris et gratiae, volentes ptactam Armorum et Insigniorum collationem, quae inter alia opportuna etiam in Vestrae communitatis Sigillis deferetis amplioribus Ornamentis decorare, eisdemque id duximus annuendum et concedendum. Ut ipsa universitas Nobilium praedicti Cottus Sigillum pro se disponere ac illo uno tantum modo in causis quibuslibet universitatem eiusdem Cottus concernentibus deinceps, tamquam authentico uti et frui atque ptacta Armorum et insigniorum ornamenta in ipso Sigillo insculpi facere, universasque has etiam scilic. missivas iuridicasque et testimoniales causales que etiam Sententionales, seu aliasquascunque, quas videlicet sub appressione, vel appensione Sigilli ipsorum huiuscemodi ederint, seu confecerint, cera rubei coloris sigillare, et consignare ex praesenti nostra annuentia et concessione speciali liberam et expeditum habeant Potestatis facultatem. In quorum fidem et testimonium roburque, et perpetuam firmitatem praesentes litteras nostras fieri, et secreto Sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae utimur impendenti Communitas eisdem duximus concedendas. — Datum Budae in festo Epiphaniarum Domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo Regnorum nostrorum Hungariae etc. anno octavo, Bohemiae vero vigesimo septimo.

Illyen rosz előadás az is, mintha Szigetvár köszíklás hegy-tetőn épült Vár volna, nem különben, hogy ama Csáktornya mellett lévő Druskótzi erdő, hol Zrinyi a' vad-kan által elszaggattatottnak állittatik, köves hely légyen; mert se egyik se másik helyen termés-követ nem is lát az ember, ha csak azt előbb oda nem viszik. A' vad-kant pedig mikép' kell érteni, — ezekről más alkalmatossággal.

2. Intézetek.

Selmetzbánya' Hont Vármegyében lévő Szabad Kir. jeles Bánya-városának R. Kath. nyilvánvaló Pozsonyi Tud. kerülethez tartozó oskolájiban, a' közelebb múlt 1826-dik oskolai esztendő' végén, következő számú Ifjúság találtatott:

I. A' Hegyes Osk. Szerzetesekre, és egy világi Tanitóra bizatott Kir. Gymnasiumban:

Hatodik Osztályban		—	—	24
Ötödik	—	—	—	27
Negyedik	—	—	—	40
Harmadik	—	—	—	41
Második	—	—	—	53
Első	—	—	—	72
				257

Ezen Gymnasiumban 1820-dik eszt. fogva 71-el szaporodtak a' Tanulók.

II. A' Világi Igazgatóra; Káplányokra, — és Világi Tanitókra bizatott Nemzeti Oskolában:

Második Osztályban		—	—	61
Első	—	—	—	72
				133
Leányok' II. Osztállyában			—	36
I.	—	—	—	44
				80
			Összvesen	470

III. A' Windschachti Nemzeti Oskolában.

Világi Igazgató helybéli Plébános, és Világi Tanítók alatt:

II. Osztályban	—	—		57
I. —	—	—	—	67
				104
Leányok' II. Osztállyában			—	15
— I. —	—		—	43
				58
			Öszvesen	162

A' Gymnasium; — és Nemzeti oskolabéli férjfi nemen lévő Tanulókén kívül; — a' többiek' nevei nyomtatásban nem adattatnak ki. — A' Gymnasiumbeliekéhez 1825-dik oskolai eszt. végén (a' Tatában, és Privigyén bevett szokás szerint) a' Nemzeti oskolabeliek' nevei is kaptsoltattak; múlt esztendőben a' sajtó alól következő tzímmel szabadúlván ki: „Juventus Gymnasii Regii Schemniciensis Scholarum Piarum, ac Nationalium Scholarum, e studiis semestris alterius anni MDCCCXXVI. in classes redacta. Az 1825-dik eszt. Tanulók' nevei Özvegy Sulzer Julianna'; — a' múlt eszt. Mihalik Alajos István' betűjikkel nyomtattattak. Azon Tanulók, kiknek a' neveik nyomtatásban jelentek meg: mindnyájan Római Katholikusokból állottak.

Zibrin Jó'sef.

---

3. Előlépések és Megtiszteltetések.

Ő Felsége méltóztatott Doctor Töltényi Szániszló Urat, a' Pesti Kir. Egyetem' Szülészintézete' Segéd-orvosát, Bécsbe a' Császári hadi Orvos-akadémia mellé közönséges pathologia', therapia' és az orvos-szerek' tudománya' rendes és nyilvánvaló Professzorává kinevezni, 's egy úttal Cs. mezei Stáb-orvos' rangjával 's Császári Tanácsos' czímével megajándékozni. A' Jelesség' és Érdem' ezen megjutalmazása nem csak azon kart örvendeztetheti, mellynek a' fentisztelt Doctor Úr díszes tagja; hanem a' Magyar Literatúra' barátit is. Ugyan is már több természet-vizsgálói értekezéseit olvastuk

Tud. Gyüjteményünkben; 's Sonettjei (Pest, Trattner, 1821) 's az Aurórában kijött apróbb költeményei Szép-Literaturánknak nagy díszére válnak, 's csak azt óhajtjuk még, hogy a' Nagyságos Szerző színjátékait is, mellyek nyolcz tragoediából állanak, 's Veszprémben 's Fejérváratt részint már eléadatván, nagy kedvezéssel fogadtattak, minél elébb kiadná 's ez által drámai Literaturánkat díszesen öregbítené. Reménylvén, hogy a' hazán kivül is üres órájit honja' tudományosságának elémozdítására fogja fordítani; a' legmelegebb hazafiúi és baráti öröm-részvétellel nézünk a' kedves Elváló után.

Emil.

---

4. Jelentés a' szép Nem' Jussainak védelmezéséről.

Örömmel tapasztaltuk, hogy a' Szép Nem' Jussainak nem épen helyben hagyható feszegetésére Hazánk' Tudósai azonnal számosabb megtzáfoló 's a' Szép Nem' érdemes Jussait védelmező Értekezéseket küldtek be, 's mi is azon tiszta 's álortzátlan betsülésből, mellyel a' rendeltetésének megfelelő Szép Nem iránt viseltetünk, siettünk azoknak nagyobb részét kinyomtattatni; de mivel még ezeken kivül számos e' tárgyú a' kinyomtatásra igen is érdemes Értekezések vagynak nálunk, mellyek két kötetnél is többet tennének, azomban a' folyó-irások' tzélja ellen való lenne, egy tárgygyal a' Tudományos Gyüjteményt igen megterhelni: — azért, hogy a' Szép Nem' igazságos várakozásának eleget tehessünk, arra határoztuk magunkat, hogy azon Értekezéseket A l á í r á s 's É l ő f i z e t é s iránt külön kiadjuk. — Tsak az érintett köz jó lévén egyedül való tzélunk, az Előfizetés' árát tsupán 2. fra határoztuk, 's meg vagyunk győzödve, hogy a' Magyar Nemzetnek a' Szép Nem iránt tapasztalt udvarisága siettetni fogja ezen munka' kijövetelét. —

Végre egynehány izben tapasztalván azt, hogy némelly talán még nem egészen tökélletes gondolkozású férjfiak, aszszonyi álortza alatt írnak 's néha még a' neveket se választják meg igen jól; azért

egész bizodalommal kérjük őket, hogy ezen illetlenséggel felhagygyanak.

Thaisz Redactor.

5. Tudósitás a' Magyar Theátromról Jászberényben.

Soha nagyobb örömmel nem fogtam pennát, mint most, midőn a' Jászberényi Ifjúság' hazafiúi törekedéseinek, szerentsés foganatjáról tudósithatom.

A' Jászberényi Ifjak, azok t. i. kiket a' mostani Ország-gyülése a' törvényes pállyán elömenni megakadályoztatott, hogy azt az időt, mellyet a' Törvény-szünetek miatt itthon töltenek el, a' Haza' javára szenteljék, arra a' nemes gondolatra jöttek; hogy egy Társaságba állván ön magokból Színjátszó Társaságot állitsanak fel, — 's mig rendeltetések engedi, folyvást minden héten egyszer vagy többször is játszanak. — Hezet fogtak velek a' Haza-Leányai közül is egynehányan, és magokat ezen nemes czélra szinte felajánlották. —

Öszveadván tehát bizonyos somma-pénzt ez előtt nehány hetekkel szándékjokat foganatba venni elkezdették. — Hogy pedig a' nyelv' ügyének elömozditása és a' Hazafiaknak hasznos mulattatások mellett — ezen nemes igyekezetből az Egészre más haszon is háromoljon, de egyszer'smind az ő minden haszonkeresés nélkül való nemes indúlatjok annál inkább kitessen, a' Játékok' jövedelmeit, a' szenvedő Emberiség' gyámolitására az Ispitályra szánták és rendelték.

Ezen nemes igyekezet a' feljebb valók' helyben hagyását is megérdemli nem csak, hanem Játék-helynek a' Ts. Kerületek' közönséges szálája is által engedtetett; — a' hol a' Játékszín igen diszesen elkészülvén a' múlt Vasárnap Böjt elő Hava 4-dikén ezen Társaság legelőször lépett fel, — és Ilkát adta elő Hisfaludy Károly Úr' esméretes eredeti Játék-darabjai közül. A' Játékszín egy ezen végre készitett ajánló előbeszéddel nyittatott fel, mellyben ezen jeles tételnek tzélja adatott elő. — A' Publicum, melly a' külsőkkel annyira szaporodott, hogy az elég nagy tágasságú szálába alig fért be ezen egészen új tü-

neménynek kimenetelét várva várta, — azomban olly szerentsésen ütött ki a' dolog, hogy senki sem volt a' jelenlévők közül, a' ki a' játéknak egész folyamatját gyönyörködve ne nézte, és a' Játszók' ezen első darabban kitetsző rendkivül való előmeneteleket ne tsudálta volna. — A' Játszó személyek mindnyájan olly ügyességgel és bátorsággal viszik rolléikat, mintha már több esztendőben is gyakorolták volna különösen. — Taczman Francisca a' Ts. Kerületek' Adószedőjének T. Taczman István Urnak igen jó nevelt Hisasszonya, olly jelesen vitte Illka' személyét, hogy minden jelenését a' nézőknek tapsolással kijelentett megelégedése követte, és a' Játéknak végzete után is a' Publicum személyes megjelenését kivánta, és újabban szóval 's tapsolással ditsérte meg. — Az Ifjak közül Sipos Imre, Bartsik Márton, Darázs Pál, Kis László, Kallai András, Morzúl István, Sismis Mihály Urak, kik ezen Ns. mulattató Intézetnek előmozditóji voltak, magokat jelesen megkülömböztették. — Az első Játék' szerentsés kimenetelének a' lett a' foganatja 's következése: hogy sokan, a' kik eddig magokat a' Társaságból kivonták, — látván ezen hazafiúi törekedésnek illy szerentsés kimenetelét és jutalmát, — magokat a' Társasághoz csatolták, — 's már most annyira nevekedett a' Játszók' száma, hogy akar melly darabot előadhatnak.

B. J.

---

6. Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek:

13) Beszéd, mellyet Császári Királyi Hintstári Tanátsos Báró Podmanitzky Károly, a' Dunántúli Evangelica Ecclesiák Főinspectora, beiktatásakor, az öszvegyült districtualis Convent előtt tartott, Sopronyban Augustus' 16-dikán 1826. 4-to 1. 8

14) Institutiones Hermeneuticae Scripturae Sacrae Veteris Testamenti, quas Joannes Nep. Alber e Scholis Piis S. Theologiae Doctor, S. Scripturae Vet. Test. et Lingv. Hebr. Professor, Facult. Theol. Senior in Reg. Univ. Pestiensi, et Revisor Libror. Hebraic. juxta systema Theologiae novissime prae-

scriptum concinnatas tertium edidit. In Tomulo I-mo. 8-vo lap. 408.

15) Der kleine Katechismus (Enchiridion) für die Gemeine Pfarrherren Augspurgischer Confession sammt christlichen Fragstücklein für die, so zum Sacrament gehen wollen. 12-ed rét lap. 48.

16) Der Mittlere Goldene Himmels-Schlüssel, in mittlern Druck: oder sehr nützliches und trostreiches Gebeth-Buch, darinn kräftig- und andächtige Morgens und Abends, Mess-Beicht und Kommunion-Gebether: wie auch zum Hochwürdigen Sakrament, und der H. Dreyfaltigkeit: zu Christo und seinem bittern Leiden; zu der Mutter Gottes und den Heiligen: an allen hohen Festen und besondern Tägen; in gemeinen und besondern Nöthen: für schwangere und gebährende Weiber: für kranke und sterbende Personen: und dann letztlich für die armen Seelen des Fegfeuers begriffen seynd. Aus dem grossen Himmels Schlüssel gezogen, und neu verbessert in diese bequeme Form gebracht, zum sonderlichen Gebrauch des andächtigen Weiber Geschlechts durch P. Martin von Cochem, Cap. Ord. 8-ad rét lap. 369.

17) Cantate und Hymnen, welche sammt dem rührenden 50. Psalme, vom Hochwürdigsten Herrn Johann Michael von Sailer, Weih Bischof, Coadjutor des Regensburger Bisthums aus dem Grundtexte entlenht, und in vier Stimmen, mit einer Musikbegleitung vom Hochwürdigen Herrn Thomas von Gabrielli, Priester des Waitzner Bisthums, und Pfarrer zu Matsa, gesetzt in dem Pesther Gotteshause zu St. Joseph, am Gründonnerstag und Charfreytag abgesungen werden. 8-ad r. lap. 16.

18) Slabikár pro Djtky. s Prjdawkem latinskych článku kejtánj. 8-ad rét. lap 24.

III. Kötet' Foglalatja.

I. Értekezések.

1) A. J. A' Nyelvnek eredete kifejlése, 's elagozása. l. 3.
2) B. S. Rövid rajzolatja a' paraszt lakadalomnak Gömörben. l. 38.
3) Boér Sándor. A' Nagy nevezet. l. 54.
4) Győri Kováts György. Magyar országot illető okleveles Gyüjtemények' szerzésében fáradozó Hazánkfijai. l. 59.
5) Szetsődy János. A' Magyar nyelvmívelők között lábra kapott selypségről. l. 62.

II. Literatúra.

A) Hazai Literatúra.

Könyv-vi'sgálat.

1) Zalán' futása. Hősköltemény tíz énekben. 's a' t.
2) Cserhalom. Hősköltemény egy énekben, 's a' t.
3) András és Béla, és Árpád emeltetése 's a' t. l. 64.

B) Külföldi Literatúra.

Könyv-esmertetés.

1) Hammer Jós. Geschichte des Osmanischen Reiches, 's a' t. l. 112.

III. Tudománybeli Jelentések.

1) Eredeti Oklevél. l. 119.
2) Intézetek. l. 122.
3) Előlépések és Megtiszteltetések. l. 123.
4) Tudósítás a' Magyar Theátromról Jászberényben. l. 124.
5) Jelentés a' szép Nem' Jussainak védelmezéséről. l. 126.
6) Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek. l. 127

Jobbitások. II. Kötet 85-ik sor. ez után: (Lengyel Aszszony) tedd „kinek Atty a". — 105-ik lap. 14-ik sor. olvasd: Dcera. 22. és 23. sor. valokat. — 107-ik lap. 6-ik sor. olvasd: Pierre. 9-ik sor. add hozzá: Berthelin. 12-ik sor. add hozzá: 1781. 14-ik sor. olvasd. viuda.

NB. Elhagyta a' Sajtót Martius 31-kén.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY.

1827.

IV. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével.

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' betűjivel
és költségével.

I. Értekezések.

1.

Királyi Tanácsos Stettner Gábor' élete, 's művész munkáinak esmertetése *).

Alig van olly nemzet, melly megkülömböztetett elmetehetségü individuumokat, zseniket, ne mutathatna elő, azzal a' külömbséggel, hogy ezen ritka tüneményeknek előhozására 's kifejtődztetésére, némelly éghajlatok kedvezőbbek. A' legmiveletlenebb, sőt a' vadság állapotjában lévő nemzetek' közt is sokszor bámulásra méltó talentomok vagynak, mellyek különösen a' hadvivésben, 's többieknek igazgatásokban tündöklenek ki, ezek lévén a' természeti állapotban, a' legtöbbször előforduló környülmények, hol a' fentebb lelki adományoknak módjok van magokat kijelelni. Az Angolyoknak tanúbizonyságok szerint, a' vad embereknek beszédjeikben, sokszor szív-rázkódtató erő, 's a' legszebb költői tüz uralkodik. — Az illy magas lelki erő, a' természet' állapotjában is fényes csillag' módjára feltűnik ugyan, a' sok kevés vagy középszerü lelki tehetségek között; de még is a' tapasztalás azt bizonyitja, hogy sokszor a' nem ked-

*) Ezen közlés egyszer'smind feleletül szolgálhat, a' Po'sonyi Ujságnak azon kérdésére, (Unterhaltungsblatt Nro 49, 1825) ha valljon igaz-e az, hogy egy a' Berlini Gesellschafterben nagy dicséretekkel emlitett virág- és pillangó-rajzolatok' gyüjteménye, egy Magyarnak munkája volna.

vező környülmények, a' legnagyobb elméket is bimbójokban elfojtják 's megtompítják, ha szinte igen szokszor, a' zseni minden akadályokon hatalmasan keresztül törjön is. Hány nagy elmék tünnek el esmeretlenül a' földről, a' pusztában virágzó, 's hasztalan illatozó virágként? mi sokakat fed a' föld, kikből Shakespearok, Newtonok, Rafaelek lehettek vólna, ha a' szabad kényü sors, a' természetnek ditső adományait kedvező kezekkel ápolta, 's megfelelő munkásság-körbe helyheztette vólna? mi sokakat fedne ellenben az elfeledés vagy tám esmeretlenség' homálya, ha a' mindenfelől serkentő 's elevenitő környülmények, a' lelki erőnek kifeslő virágait hatalmasan elő nem segitették vólna?

A' Physiologiának tanitásai szerint, az állati Organismusban, egy felsőbb és egy alsóbb rendü életet lehet észre venni. Ezen kettős életet legszebben kifejtődztette a' magas elméjü Bichat, Franczia-Országnak egy legszebb zsenijei közül. Az elsőbb és nemesebb életkép az agy-velőben, 's az ezzel legközelebbi öszvefüggésben lévő érzőin-rendszerekben; a' másik alsóbb rendü életkép pedig az élet' fentartására szolgáló, 's az akarattól nem függő organumokban tapasztaltatik. Mentől nemesebb az állat, annál nagyobb az elsőbbik életnek kifejtődzése, 's annál magasbb pólczra emelkednek a' lelki tehetségek. Az emberben, ki a' természetnek legnemesebb productuma, ezen kettős életnek egymáshoz való képestsége felette külömböző, úgy hogy az individuumoknak egymástól való külömbségök nagy részint ezen épül. Ezen orvos-tudományi kicsapást azért tettem, hogy innen egy gyakori okát, az emberi tehetségek' hátramaradásának a' kifejtődzésben, érthetőbbé tegyem. A' tapasztalás ugyan is azt bizonyitja, hogy rend szerint ezen kettős életnek energiája, egy-

mással megfordított arányban vagyon. Mentől nagyobb a' növevényi vagy az élet' fentartására szükséges organumoknak kifejtödzése, annál kisebb polczán áll a' tökélletességnek az állati elet, melly a' lelki tehetségek' organumaiban lakozik, 's megforditva. Mentöl jobban ápolja valaki az egyik vagy másik életet, annál többet szenyved a' másik. Innen rendszerint azoknál, kik magasbb lelki tehetségekkel bírnak, gyengébb test-alkatást, sokszor betegeskedö organismust találunk, vagy legalább azt tapasztaljuk, hogy az ollyak, a' test' szükségeire keveset ügyelnek, 's inkább lelki gyönyörüséggel táplálják magokat. Ha egész nemzeteket veszünk fel, ott találunk, legtöbb kitetszö elméket, a' hol az éghajlat, 's más környyülmények a' has' szükségeinek nem sokat kedveznek, a' hol ennél fogva a' lélek' tehetségeinek szabad kifejlése 's fentebb emelkedése, a' test' alsóbb rendü szükségeinek feleslegvaló kielégitése által meg nem akadályoztatódik. Azomban nem értem ezen sem az éjszaknak fagyos tartományait, sem a' délnek olvasztó egét, hanem a' mérséklett éghajlatú tartományokat.

Egy más szint olly gyakori akadálya, a' nagyobb talentomok' hátra maradásának, az inger' nem létte. Az ember természet szerint restségre hajlandó, 's tetteire mindég különös belsö és külsö okok által ingereltetik. — Ezek nélkül, a' legnagyobb elmék is rend szerint elenyésznek, a' többi embereknek öszveségében, annyival inkább, hogy a' talentomnak elsö kimivelése, nem a' szabad akarat' hatalmában van. Ha senki sem ápolja a' kitetszö elmét, ha röptében senki elö nem segiti 's nem bátoritja, a' legfényesebb gyümölcsöket igérö talentom is elmarad, 's felemelkedésében elnehezedik. Ide tartozik a' poetának azon mondása

is, hogy ha Maecenások lesznek, a' Virgíliusokban nem lesz fogyatkozás. De a' már kimivelt nagy elmék is, ha hozzájok illő munkásság-körbe nem helyheztetődnek, többnyire úgy tünnek el, hogy vagy csak a' legközelebb lévők, vagy még azok sem tudjanak róla valamit. Mi sokszor lappang az isteni szikra, mindenek tudta nélkül, valamelly individuumban, 's mi sokszor enyészik el örökre, a' környülmények' nem kedvezése miatt? Valóban a' nagy zsenik' hatalmas kitünésöket, egy részént mindég a' kedvező környülményeknek lehet tulajdonítani. Példa a' politikai világban, az újabb idők' nagy hőse, Napoleon; a' tudományos világban, Goethe, 's mások.

Ezen két akadályait, a' nagy elmék' kitetszésöknek, azért illettem különösen, mivel ezek Magyar Hazánkra kiváltképen illenek. Nem lehet tagadni, hogy itt szint olly nagy elmék, szint olly nagy zsenik tündöklenének ki a' többek felett, ha többféle okok, azoknak kifejlésöket meg nem akadályoztatnák. Valóban sokat tesz ezen tekintetben az, hogy szép földünket a' természet, minden becses ajándékaival gazdagon megáldotta, a' mit különösen akkor tud az ember egész mértékben érzeni, mikor a' külfölddel is megesmerkedett. Az életnek minden főbb szükségei, könnyen kielégitődvén tehát, sőt az alsóbb rendü életnek való kedvezésre is, feleslegvaló alkalmatosság lévén; nem csuda, hogy sok nagy elmék, mellyeknek e' mellett más környülállások sem kedveznek, elrestülnek, 's a' többek között elvegyülvén, csak nem esmeretlenül maradnak. Mi kevés ingere lehet nálunk a' zseninek, mi kevés okaik lehettek itt mind eddig, a' legnagyobb elméknek is, a' sok fáradsággal 's feláldozásokkal járó tudományokban való elömenetelre? azt mindenki eléggé tudhatja, 's mindennap tapasztalhatja.

Egy különös nemök a' zseniknek az, melly minden külső ingerek, dicsőség-kivánás, jutalom vagy más világi javakra való ügyelés nélkül, egyedül a' természeti belső ösztönnél fogva vitetődik a' munkásságra. Az illyeneknek fejöket, a' hatalmas természet, olly különös bővségű és gazdagságú tudással áldotta meg, hogy az minden legkisebb alkalmatosságra, szinte ömlik belölök, a' nélkül hogy az nagy munkájokba, vagy megerőltetésökbe kerülne.

Et qvod tentabam scribere versus erat.

azt mondja ama könnyü és termékeny verselő Ovid; 's ezt tapasztalják és mondják, minden más hasonló talentomok is. Úgy látszik, mintha a' legfényesebb zsenik, instinctus gyanánt vitetődnének, bámulásra méltó munkáiknak végbevitelére. Nevezetes az, a' mit Voltaire, írt egy levelében Diderotnak 1775-ban: „Tous les philosophes fondus ensemble, n' auroient pu parvenir à faire l'Armide de Quinault, ni les animaux malades de la peste que fit Lafontaine, sans savoir même ce qu' il faisoit. Il faut avouer que dans les actes du génie, tout est l'ouvrage de l'instinct. Corneille fit la scène d'Horace et de Cornelie comme un oiseau fait un nid, à cela près qu' un oiseau fait toujours bien, et qu' il n' en est pas de même de nous". Ki tagadhatná, hogy az elménck geniális erejét semmi szorgalom, semmi igyekezet, semmi feláldozások, semmi mesterségek által megszerezni nem lehet? Hány költők szeretnének Shakespearok, Göthek, Schillerek, Byronok; hány festők Rafaelek, Correggiók, Tiziánok; hány filosófok, Newtonok, Leibnitzok, Kántok; hány Orvosok, Sydenhamok, Boerhaávok, Frankok, Hufelandok lenni? Mi nehéz némellyeknek csak a' középszerüség' lépcsőjére is feljutni, minden vas szorgalmok és fáradhatatlan igyekezetök mellett

is? mig a' zsenik csak nem minden munka nélkül, olly pólczon mutatják magokat, hová mások szédülés nélkül alig tekinthetnek.

Stettner, kinek rövid életleírását 's esmertetését kivánom közleni a' Hazával, azon zsenik közzé tartozott, kiket a' vele született lelki tehetségek' ingerén kivül, semmi más világi tekintetek nem inditanak, szép talentomoknak gyakorlására. Született ő Budán 1743-ban, hol Attya Cs. Kir. Udvari Hadi-tanácsos vólt, 's ugyan ott végezte iskoláit is. Közönséges szolgálatját Po'sonyban kezdette, 's 1785-ben, a' N. M. K. Magyar Udvari Kamarához, Budára neveztetett ki Tanácsosnak. Később a' harminczadok' igazgatása is reá bizatott, 's érdemeit Ő Felsége, Kegyelmes Királyunk, 1814-ben a' Sz. István' rendjével jutalmazá meg. Sajnálom, hogy ennél több dátumokat nem gyüjthettem a' jeles ember' életéből, melly minden bizonnyal, több nevezetes dolgokkal bövelkedék. A' természet ritka müvészi talentommal áldotta meg ezen kedveltjét, melly sokféle arányokban fejledezett ki. A' rajzolásra és festésre való nagy hajlandóság, már a' gyermekben, kitetszőleg mutatta magát. Kár hogy ifjabb esztendei munkáiból semmi emlék nem maradott fel, mellyből a' lassanként felébredő Geniust látni lehetett vala. Ehez járúlt a' mechanikai munkákra, faragásra 's öszverakásokra való nagy kedv, melly által Stettner a' müvészségnek ezen nemében is a' tökélletességnek ritka lépcsőjére emelkedett. Ezen fő arányán kivül sok esmeretekkel gazdag lelkének, a' mu'sikára való hajlandóság 's nyelvek' szeretése is birtokában vóltak néki. Klaviron ügyesen játszott; Németül, Francziául 's Deákúl folyvást beszéllt; de lelkének fő szenvedelme a' festés volt. Stettner soha rajzmestertől nem tanúlt, 's mivel hivatalbeli apró útjain kivül nem is útazott, más festők'

munkáik sem vóltak tanúságára. Ön maga a' természet vezérlette ötet, azon magas pólczára a' művészségnek, hová a' festésnek ezen nemében, — a' virág-festésben, — ő előtte még egy művész sem emelkedhetett. —

Harmincz esztendős korában kezdett egy munkához, melly plánták' gyüjteményéből áll, 's ezen munkát folytatta egész hetven esztendős koráig, midőn szemeinek nagy elgyengülésök miatt, kénytelen vólt kedves foglalatosságával felhagyni, Hivatalos munkáitól felmaradott minden üres óráit festésre forditotta; 's hogy részszerént az idővel gazdálkodjék, részszerént pedig nagyobb csendességben dolgozhassék, többnyire a' Bureauban festett, hol mindennap már öt órakor reggel ott vólt; de sokszor meglátogatta a' szabad természetet is, mellyben különös gyönyörűsége vólt, nevezetesen Budának annyi szépségekkel bíró mulató-helyét az Auwinkelt, mellynek búja növésü, 's nem közönséges plántái közül, sokakat helyben lefestett. Egyébaránt is Stettner minden plántáit a' természetről festette, kivévén, nehány még akkor nálunk ritkább virágokat, mellyeket a' legjobb festések 's leírások szerint másolt le. Ezen festések fólió-leveleken vagynak 's a' mi különös, durva papiroson. Számok ötszázra megy, 's tiz darabba vagynak bekötve. Ezen festéseket három esztendőkkel ez előtt vólt szerencsém látni Budán, 's nem tudtam, mit csudáljak inkább, a' festőnek ügyességét-e vagy békeségestürését; mert ezen különös szépségü darabokban, a' természet' legcsekélyebbnek látszó, sokszor szemmel is alig látható részetskéi, a' legfinomabb szálatskák, pelyhetskék, vagy pontotskák is, a' legnagyobb hívséggel és szorgalommal vagynak követve, 's az egésznek charaktere, olly mély belátással, olly geniussal kiadva, hogy a' virító természetnek tsaknem követ-

hetetlen gyermekeit, itt a' papirosra elömbe bájolva találnám. Claude Lorrain vólt, mindenek' itélete szerint, a' tájképek' festésében a' legnagyobb mívész, mivel olly igazsággal, a' természetet senki sem tudta követni. A' szellöknek a' fák' hegyeivel való játszodozását a' mormoló patakotskákat, a' harmatos füvet, a' napnak külömbkülömbféle megvilágosításait, különös ügyességgel és igazsággal követte ö. Stettnerünk a' virágfestésben, nem kisebb mester vólt, 's a' szinadásban, mellyhez bámulásra méltó szerencsével értett, Tizian ö a' maga nemében. Én meg vagyok felöle győzettetve, hogy a' legnagyobb festö is ezen munkát magáénak vallani nem szégyelhetné. A' festékeket, mellyeknek vegyitésökben, olly különös ügyességgel birt, maga készitette, de módja titokban maradott. A' plánták mellett sokszor azoknak gyümöltseik, virágaik, vagy más nevezetesebb részeik is ott állanak, 's különösen nevelte a' jeles müvész, festett plántáinak szép tekintetöket az által, hogy melléjök többnyire, azon bogarakat, 's pillangókat is, szinöknek minden pompájában oda festette, mellyek a' lefestett plántán szeretnek élösködni. Mi nagy scrupulositással kivánta a' természetet hiven követni csak abból is megtetszik, hogy sok darabokon három, sőt hat hétig is fáradhatatlanúl dolgozott. Gyakran az illy szorgalommal kidolgozott darabokkal nem vólt megelégedve, 's elvetette. Az illy félrevetett daraboknak, — mellyek többnyire szint olly szépek, hogy az eredetitől alig külömböznek — számok sokra megy.

Stettner müvészi talentomának ezen pompás teremtményeit a' legnagyobb magányban 's elvonattatásban készitette. Senki sem tudott azokról, még önnön hozzá tartozói sem egész haláláig. Megelégedve a' természet' szerencsés ajándékából származó

belső gyönyörüséggel, a' világról elfelejtkezve, 's csaknem minden mulatságról letéve, ült ő mindennap festő-asztala mellett, 's egyedül a' természettel, ezzel a' legigazabb bíróval vetette öszve másolatjait. Semmi más kritikus szem nem látta azokat. Stettnernek semmi czélja nem vólt mester-míveinek készitésökben, 's ennélfogva nem is találtatott ahoz semmi magyarázat, semmi rendelés. Successorai váratlanúl akadtak a' nagy kincsre, melly Stettnernek halhatatlanságot szerez. Kinek nem jutnak itt akaratján kivül eszébe, az állatoknál uralkodó művészi ösztönnek productumai? a' bogaraknak, madaraknak, négylábú állatoknak, lakhelyeik' 's életök' fenntartására szolgáló eszközeik készitésében való ügyességök, kisebb nagyobb mértékben csudálkozásra méltó. A' nagy Franklin azt mondotta, hogy „az ember is csak eszközt csináló állat". A' kettő közt való külömbségnek kieszközlését, 's egyátaljában az ezen nagy figyelmet érdemlő dologról való emelkedést, a' feljebb mondottakkal öszvevetve, az olvasóra bízom. Nem kisebb ügyességgel bírt Stettner, a' mint már emlitém, az esztergályos munkáknak, 's holmi kifaragásoknak is készitésökben, mellyek, a' mint mondják, szint olly geniális művészséget mutattak, de a' mellyeket mind elajándékozott, jó esmerőseinek, 's mellyekből ennélfogva én semmit sem láthattam.

Stettner egész életét munkálkodásban töltötte el, a' természetnek egész kiterjedésben nagy barátja vólt, a' mint azt nagy és szép csiga-gyüjteménye is bizonyitja. A' leírás szerint kis termetü és kinőtt ember vólt, a' honnan némellyek azt állitják, hogy ezért vonta vólna magát félre a' világtól, 's adta vólna magát a' virág-festésre, de a' mi nem hihető. Stettner minden környülményekben 's helyheztetésekben, nagy festő lett vólna, akár kedvezőbb akár hibásabb testalkatással ruházta vólna fel a' természet.

Lessing azt mondja Rafaelről, hogy ő akkor is a' legnagyobb festő lett vólna, ha kezek nélkül született volna, 's ezt lehet állitani mind azokról, kiket a' természet mások felett kitündöklő talentommal megajándékozott Egyébaránt a' legszerényebb, legnemesebb érzésü ember vólt Stettner, kit Királya becsült, 's minden hozzá-tartozói szerettek. Meghólt 1815-ben csak nem minden vagyon nélkül, de hátra hagyván egy a' hozzá-értők előtt, sok vagyonnal felérő müvészi munkát, melly azonkivül nemzetére dícsöséget, hozzátartozóira díszt és tiszteletet terjeszt.

A' mi ezen szép hagyománynak történetét illeti, Stettnernek halála után, a' többi természettudományhoz tartozó gyüjteménnyel együtt ez is, az Universzitásnak e' végre meghívott tagjai által, megbecsültetett, a' mint azt alább az 1-sö szám alatt lévő bizonyságlevél mutatja. Mind e' mellett is, kilencz esztendeig maradt még ez, csak nem egész esmeretlenségben, a' birtokosnak jeles leányánál Kir. Tanátsos Nyitray Úr, Ő Nga élete' párjánál. Eleibek terjeztödött ez, sok nagy rangú személyeknek, de a' kik vonakodtak a' sokatérő gyüjtemény' árának megadásától. Heilbronn Sándor Úr, Hannoverai születésü, de Londoni lakos, ki Nemzetünkhöz különös hajlandósággal viseltetik, 's a' legnagyobb figyelemmel van, minden itt serkedező zseniknek munkájokra, hallott valamit ezen jeles monumentumáról is a' festő talentomnak. Felkereste a' Birtokosnét azonnal, 's a' minden várakozását felülmúló munkát magáévá tenni kivánta. Hajlott rea bizonyos feltételek alatt a' derék asszony, annyival inkább, mivel már itt semmi reménye nem vala arra, hogy méltó kezek közzé jusson a' gyüjtemény, noha más részről fajdalmas érzéssel küszködött annak általengedésében. Heilbronn Úr nem tágitott semmit, 's így övé

lett a' gyüjtemény, melly Nemzetünknek nagy diszére szolgál ugyan, de a' melly fajdalom! szülötteföldét elhagyni kéntelenittetett. Heilbronn több más itt oszveszedett, 's különös figyelmet érdemlő dolgokkal eggyütt, Londonba vivé a' gyüjteményt; utjába azonban több helyeken, mint Frankfurtban, Kasselben, Göttingában, Hannoverában, Hamburgban láttatta azt minden hozzáértőkkel, 's csak hamar eltöltek a' német folyó-irások 's újságok, annak magasztalásával és dícséretével. Azoknak, mellyeket megkaphattam, kivonásait közlöm, az eredeti nyelven, mivel náluuk úgy is németül minden ért, — a' 2-dik számtól fogva a' 8-dikig. Frankfurtban eleibe terjesztette Heilbronn ezen gyüjteményt a' Senekenberg természetvi'sgáló társaságának is. A' Társaság' Protokollumának ezt illető kivonása, a' 8-dik szám alatt van. Londonban hasonló nagy figyelmet gerjesztett, hol a' gyüjteménynek ingyen való látására meghívta Heilbronn Úr az egész mivelt közönséget; a' nagyobb Urakhoz különös leveleket küldözött sok nagy és nevezetes emberek, tudósok, 's asszonyságok, több izben megnézték ezen nevezetességet, a' mint a' látogatók' hosszú 's interessáns laistromából láthatni, 's nagy gyönyörködésöket és bámulásokat mindnyájan kijelentették. Az Angoly folyó-irások 's napi-levelek, mind nagy dicséretekkel emlékeznek róla. Némellyeknek, mellyeket Heilbronn Úr— ki ezen nyáron ismét meglátogatta Pestet*) — ma-

*) Heilbronn Úr ez úttal is szép művészi darabokat vitt el magával Londonba, a' többek közt Wrabetzky Úrnak, egy valóban remek pennával irt Qvodlibetjét, mellyen a' szép tájképek, 's egy mejjkép különös ügyességgel, 's bámulásra méltó szorgalommal vagynak, kivivé. Több más hasonló jeles, és a' külföldön is figyelmet gerjesztő darabokon kivül elvitte a' Heimbucher által kiadott derék képes munkát a' nemzeti öltözetekről, 's a' Jaschke által készitett még sokkal szebb drága és ritka képesmunkát is, melly több szép Magyar országi tájké-

gával hozott, közlöm kivonásait, a' 9-dik számtól fogva, magyarra forditva. Heilbronnak czélja a' lett vólna, hogy a' Brittus Múzeum' birtokába jusson a' gyüjtemény, de a' mi még eddig sok okok miatt meg nem történhetett; 's mivel az Ángoly könyv- és mívészség-gyüjtők, nem annyira a' munkának szépségét, mint a' müvésznek nevét veszik tekintetbe vásárlásaikban, 's annálfogva, egy illy soha nem hallott név, bár mennyire meg legyenek is a' munkával elégedve, nem annyira intereszálja őket, még mind eddig az eggyes emberek közt sem találkozott ollyan, ki a' gyüjteményt öszvesen megakarta vólna venni. Egyenként, vagy részenként, régen 's nagyobb áron elkölt vólna, de a' mi Heilbronnak czélja ellen van. Nincs tehát még eladva ezen pompás gyüjtemény, 's ennél fogva nem nyomhatom el, azon buzgó ohajtást, hogy bárcsak nagy lelkü Nagyainknak, annyiszor megbizonyitott nemes érzésök ez úttal is felgerjedvén, ezen Hazánknak dícsőségére szolgáló munkát, nagy mívészi utjából, mellyen annyi koszorúkat gyüjtött, dicső Hazájába visszatéritené 's nemzeti Múzeumunk' kincsei közzé helyheztetné!

Stettner öt gyermeket hagya maga után, kik közül az egyik Helytartói Tanátsos Nyitray Mátyás Ö Nagysága' életepárja, nevezetes példájául szolgál, a' talentom' örökség szerint való általmenetelének. Ezen ritka lelki míveltséggel bíró Asszonyság, egykor órákat vett ugyan a' rajzolásban, de később minden mester nélkül, egyedül önn szép talentoma' útmutatásánál fogva az olajos festésre adta magát, 's ezt a' tájképfestésben a' tökélle-

---

peken kivül, a' Magyar, Horváth és Tót országokban lévő öltözeteket foglalja magában, a' derék Báró Mednyánszky magyarázatjával; hogy nagy Nemzetével, a' Magyar országi öltözeteket 's szokásokat megesmertesse.

tességnek magas lépcsőjére vitte. Valamint bóldog emlékezetü Attya, úgy ő is a' világtól elvonva, egyedül ezen lelki gyönyörködésnek élve tölti üres óráit, a' nélkül hogy másokkal csak tudatni is kiváná a' mívészi ügyességét. Szobái önn szép festéseivel, — mellyeket eredetiség, szép rajzolás, gyönyörü elrendelés, 's eleven colorit ajánlanak — vagynak felékesítve, mellyeket mindennel, ki azokban gyönyörködik, örömest láttat. Maga a' jeles müvészné, szerénységével, 's szelid nyájasságával mindeneket tiszteletre gerjeszt.

Itélet-hozások Stettner müvész munkáiról.

1) Infra scripti ad aestimandam collectionem conchyliorum per defunctum Magnificum Dominum Gabrielem Stettner S. C. et R. A. Majestatis ad Excelsam Cameram Regiam Hungarico Aulicam quondam Consiliarium procuratam, ad aestimandas item plantarum, papilionum aliorumque insectorum icones per eundem pictas, invitati, et illa et has singillatim perlustravimus atque omnibus rite pensitatis mutuisque consiliis et opinionibus collatis hisce profitendum constituimus.

1-mo Relate ad conchylia a) horum species et varietates in illa collectione mille quinquaginta septem adesse b), multorum bina terna plurave specimina praesto esse c) eaque omnia et singula selecta, nitida, optimeque servata d) inter bivalvia rarissime alteram valvam desiderari, e) plurima eorumdem rara aliquot etiam (velut Turbinem Scalarem, Ostream Malleum, Ostream Japonicam ect.) rarissima esse, f) hinc pretium collectioni toti mille florenorum in moneta conventionali juste tribui posse.

2-do. Relate ad icones a) tabulas earum quingentas adesse b) singulam fere earum praeter plantas singulas, binas, ternasve etiam papilionem

aliudve insectum exhibere; c) icones vivis coloribus ea solertia, dexteritate et arte expressas esse, ut objecta qvae referunt, non picta sed viva putes, nec possis artem in iis adhibitam non stupere d): denique hanc iconum perfectionem non tantum apparere, cum nudo inspiciuntur oculo, verum majorem etiam reddi dum lente vitrea penitius considerantur. e) Nos itaque his consideratis firmiter persvasos esse ad iconem talem perficiendum non dierum aliquot, sed et hebdomadum, imo plus quam mensis assiduitatem requiri, adeoque non habita summae artis, alioqvin per se inaestimabilis nec facile a quoquam adsequendae ratione singulas icones in moneta conventionali ad triginta florenos aestimari posse.

Pesthini 15-ta. Maji 1816.

Paulus Kitaibel
Professor emeritus.

Joannes Schuster
Professor Chemiae p. o.

Joannes Reisinger.
Professor Hist. Nat. special p. o.
Musaei Reg. Scient. Universitat.
Praefectus.

Ludovicus Tehel
Custos in Museo Nationali Hungarico
Naturae et Artis productorum.

2) Hamburgische Adresz-Comtoir Nachrichten, den 18 Februar 1825.

Es ist dies eine Flora Ungarns, in Original Zeichnungen und Gemälden, oder getreue Abbildung nach Gestalt, Farbe und Grösze aller Pflanzen, Gesträuche und Bäume, jenes von der Natur so reich gesegneten Landes, deren Zeichnung und Illumination, nach der Natur, ein an Stand und Bildung ausgezeichneter Mann dreiszig Jahre seines Lebens gewidmet hat; zusammen ein in seiner Art unschätzbares Werk in zehn Foliobänden. Man mag auf Treue und Fleisz, im Detail der Zeichnung wie im ganzen, sehen oder auf das Feuer und die Lebendigkeit der Farben, so musz man einräumen, dasz man in seiner Art nichts Gelungeneres finden kann.

3) Die Biene, den 5-ten März 1825.

Kunst-anzeige.

Wir können nicht umhin, die Freunde der Botanik und Malerei auf ein Kunstwerk aufmerksam zu machen, das in Hinsicht auf die ungemeine Sauberkeit, Genauigkeit und den innern Kunstwerth der Ausführung schwerlich seines Gleichen findet. — Es ist dies eine Sammlung von fünfhundert, meist in Ungarn einheimischen Pflanzen, die so täuschend, und dabei so richtig, mit Wasserfarben nach der Natur gemalt sind, dasz es dem Beschauer auf den ersten Anblick erscheint, als lägen die Pflanzen selbst frisch gesammelt vor ihm auf dem Papier. Erstaunenswerth ist die treffende Wahl und Lebhaftigkeit der Farben, vor allen in den Blättern, an denen jede Ader genau zu unterscheiden, und die besonders deshalb der Erwähnung werth sind, weil es jeden Kenner und Kunstliebhaber hinlänglich bekannt

seyn musz, wie unendlich schwer es dem Maler wird, die Nuancirungen des Grün naturgemäsz und dabey ungekünstelt hervorzubringen. Das eben nun hat der Verfertiger des erwähnten Kunstwerks, ein ungarischer Magnat, der der Ausführung dieser Arbeit den grösten Theil seines Lebens widmete, so sehr erreicht, dasz dem Maler, wie dem Botaniker, keine Forderung übrig bleibt, und der Unterzeichnete, dem in seinem Leben die Gelegenheit ward, sehr ausgezeichnete Arbeiten dieser Art zu sehen, kann mit voller Warheit versichern, nie etwas Aehnliches gefunden zu haben. — — Vorzüglich bemerken'swerth sind die Abbildungen Folgender: Scolopendria vulgaris, Oliva odorifera, Crataegus oxycantha, Sabina Cupressus, Cedrus carpathica, Cercis Siliquastrum, Crassula perfoliata u. a. — Den meisten Pflanzen ist eine Abbildung des Schmetterlinges, der sich auf ihr aufzuhalten pflegt, beigefügt, und so eine nicht allein die Kunst und Wissenschaft, sondern auch das Auge erfreuende Abwechslung zugesellt. Man musz das Werk jedoch selbst sehen, um sich von dem Fleisz und der Ausdauer, mit der es gearbeitet ist, einen Begriff verschaffen zu können.

4) Originalien

aus dem Gebiete der Wahrheit Kunst, Laune und Phantasie. Nro 31. 1825.

Kunst-Anzeige.

Herr Alexander Heilbron, aus Hanover, seit einigen Wochen in Hamburg anwesend, hat mit groszen Kosten ein botanisches Werk an sich gebracht, mit welchem er in sehr kurzer Zeit die Reise nach London anzutreten gedenkt, wo es gewisz bald den gehörigen Absatz finden wird.

Dieses Werk bestehet aus zehn Heften, deren jedes fünfzig colorirte Zeichnungen auf grobem Papier in folio enthält. Ein Ungarischer Magnat hat über fünf und zwanzig Jahre daran gearbeitet, und man weisz in der That nicht, was man am meisten bewundern soll, die Correctheit der Zeichnung, die Pracht der Farben, oder den unermeszlichen Fleisz in der Ausführung, die meisten Pflanzen darunter sind in Ungarn einheimisch, sehr viele darunter finden sich aber auch bei uns, und anderswo. Viele dieser Blätter sind mit Insecten geziert, welche den, bis jetzt noch nicht übertroffenen Röselschen Zeichnungen, sowohl in Rüksicht der Treue als der täuschenden Färbung auf keine Weise nachstehen, auch befinden sich diese Luftbewohner fast immer bei dem Blatt, das ihnen zur Nahrung dient. Man kann den Fleisz des Malers darnach berechnen, dasz er auf mehrere Blätter z. B. ein groszes Doldengewächs während sechs Monaten ununterbrochen gearbeitet hat, mit den Früchten ist dieses häufig auch der Fall gewesen. Besonders ist der Schlagschatten und die Rundung zum Erstaunen; die meisten dieser Gegenstände liegen so hoch auf dem Papier, dasz die durch das Auge getäuschte Hand sich ausstrekt, um die Pflanzen oder die Früchte aufzuheben. Der Besitzer hat dieses in seiner Art einzige Kunstwerk mit groszer Gefälligkeit allen Liebhabern zur Einsicht mitgetheilt.

5) Iris

Unterhaltungsblatt für Freunde des Schönen u. Nützlichen. Frankfurt a. M. 4 November 1825.

Auswärtige Nachrichten

Pesth im Oct. Wir verlieren in diesen Augenblik aus dem ungarischen Vaterlande ein Kunstwerk, das in seiner Art zu dem Auszerordentlichsten gehört, was im Gebiete der nachgeahmten Natur gesehen worden. Es ist dies eine aus 10 Heften bestehende Sammlung von ungefähr 500 Folioblättern, welche die lieblichsten Kinder Pannoniens und Florens, meist auf Pannoniens Fluren reifend, dann, als eine den Raum ausfüllende Zugabe, eine Menge der herrlichsten Schmetterlinge, alles aber ohne systematisirten Zusammenhang, mit Wasserfarbe von eigener Behandlung, meist nach der Natur gemalt darstellt.

War es je einem menschlichen Auge vergönnt das eigentliche innere wegetabilische Seyn, und die geistige Rührung herauszufinden, die jedes einzelne Blüthenkind der Schöpfung beleben, und das Herausgefundene mit dem sublimsten Gefühl und dem empfänglichsten Schönheitssinne gleichsam poëtisch aber dennoch mit der täuschendsten Naturähnlichkeit auf das Papier zu hauchen, so hat es in der Hand dieses Malers sein herrlichstes Werkzeug gefunden; das Kühne und dennoch Einfache- Naturgemäsze in der Zeichnung, die gleich geschikt die botanischen Merkmale wie die eigenthümliche Schönheit eines jeden Stückes ins Licht zu stellen weisz, der südlich glühende Farbenschmuck mit allen zarten Nuancen des Schattens und Lichts das wahrhaft Treffende und Täuschung Erhöhende des Schlagschattens, die überaus saubere Ausführung, zusammen genommen,

machen beynahe jedes Blatt zum Gegenstande der Bewunderung. Am Staunenerregendsten aber ist der in allem bis zum Unglaublichen ins Detail vorherrschende Fleisz, welcher der Natur in ihrem kühnsten launischsten Gewirre auch nicht eine Krümmung, ein Härchen übersehen haben will, und daher genauer Beobachtung nicht selten ein bewaffnetes Augé nothwendig macht; für dieses zeugen vorzüglich die Blätter, Dolden, Blumen u. dgl. mehr, die alles Aehnliche überbieten; ja wir können unsere Ansicht nicht verhehlen, dasz wir unsern Maler in dem Grade meisterhafter schaffen sehen, je gröszere Schwierigkeiten ihm das Original entgegenstellt, da Wahrheit immer als sein höchster Zweck erscheint. Wenn auch nicht ununterbrochen, so hat der Urheber dieses Prachtwerks den gröszten Theil seines Lebens an dieser so umfangreichen Sammlung zugebracht. — Es wäre vergebliche Mühe, die Schönheiten dieses in seiner Art einzigen Kunstwerkes aufzählen zu wollen, wozu so wie zur kritischen Auseinandersetzung es uns auch an zureichender Vertrautheit mit dem Gegenstande fehlt; man musz nur sehen, um den überraschenden Eindruk zu fühlen, den es auf jeden Beschauenden unwiederstehlich ausübt.

Wer wollte nach dem Vorangegangenen nun wohl glauben, dasz der Schöpfer dieses herrlichen Gebildes zugleich, oder besser gesagt eigentlich, ein allgemein geachteter und von seinem König gewürdigter Staatsdiener war, der schöpferisch und sinnig waltend in den Hesperidischen Gefilden der Kunst, auch in den schwülen Oeden des Berufslebens mit ruhmwürdigem Eifer mit reger Thätigkeit seinen Pflichten lebte woran wir uns am Platze selbst, wo der Edle im Schmerz seiner Familie und im Andenken sei-

ner Mitbürger fortlebt, zu überzeugen Gelegenheit fanden. Wer sollte ferner wohl glauben, dasz nur er allein und seine Einsamkeit um das Entstehen seines schönen Werkes wuszten, und nur erst sein Hintritt der Familie die Schätze offenbarte, die dieser Mann in selbstgenügender geheimnisz-vollen Zurükgezogenheit, gleichsam im vertrauten Zwiegespräch mit der Natur, unterstützt von der Magie der Künste, durch unermüdete Anstrengung zu Tage förderte. Nächst der Malerei die unser Künstler nicht einmahl erlernt hatte, sondern dem angebornen Talent verdankte, betrieb derselbe auch mit vielem Glück Botanik, Mechanik und Drechseln, wovon vorhandene Stücke zeigen, und stand in sehr enger Verbindung mit dem berühmten Kempelen. — Dies ist alles was wir vor der Hand über diesen merkwürdigen Mann auf den das Vatterland ja die ganze Kunstwelt mit Stolz blicken darf erfahren konnten. Der dermahlige Besitzer vorerwähnten Werkes, ein geborner Hanoveraner seit vielen Jahren in Ungarn privatisirend dessen menschenfreundlicher Bereitwilligkeit wir die Ansicht des Kunstwerks verdanken, hat es nicht ohne bedeutende Schwierigkeiten und mit groszem Kostenaufwande gesammelt und an sich gebracht. Blosz der edle Gedanke, dieses anerkante Meisterwerk der öffentlichkeit nicht länger vorenthalten zu sehen, und ihm einen seinem hohen Kunstwerthe angemessenen Platz gesichert zu wissen, vermochte die sehr geachtete, selbst kunsterfahrene Familie des verblichenen sich von dem geerbten Kunstkleinode zu trennen.

6) Morgenblatt für gebildete Stände 21 Nov. 1825.
Korrespondenz Nachrichten.

von Main.

Einsender hatte das Vergnügen, bey seiner letzten Anwesenheit in Frankfurt a. M. die interessante Bekanntschaft des Herrn Alexander von Heslbronn aus Pesth zu machen, und diese Bekanntschaft verschafte ihm einen groszen Genusz. Es besitzt nämlich Herr von Heilbron eine der merkwürdigsten Sammlungen kolorirter Handzeichnungen, — das Resultat des mehr als dreiszigjährigen Fleiszes eines Mannes, dem diese Kunstarbeit Erholung war. Der Königlich Ungarische Kammerrath von Stettner, Ritter des St. Stephansordens starb im Jahre 1815 zu Ofen als Director des Zollwesens. Neben seinen vielfachen Berufsgeschäften trieb derselbe die Blumenmalerey, und brachte es dahin zur Meistarschaft. Nur in der Natur selbst suchte er seine Muster, welche ihm die reiche Flora der Gärten, Wälder und Fluren Pannoniens darbot. So entstanden in dem stillen Umfange eines sehr prosaischen Geschäftszimmers diese wahrhaft poetischen Kunsproduktionen, welche zehn Foliohefte füllen. Erst nach dem Tode des merkwürdigen Mannes endekte seine Familie den köstlichen ihr bis dahin verborgenen Schatz. Herr Alex von Heilbronn, einem in Ungarn angesessenen Deutschen, gelang es die ganze Sammlung mit bedeutendem Kostenaufwande an sich zu bringen. Auf solche Weise ist nun das Kunstwerk in die Welt getreten und diese Rücksicht scheint auch ein Hauptbeweggrund für die Familie geworden zu seyn, sich von dem theuren Vermächtnisse zu trennen. Aber schon droht diese in ihrer Art einzige Gallerie wenigstens von Deutschland Abschied zu nehmen, indem der Besitzer, ein

geborner Hannoveraner, Willens ist solche dem brittischen Museum in London vorzulegen, welches gewisz alles aufbieten wird, dem mächtigen und reichen Vaterlande eine solche Seltenheit zu erhalten. Eisender fühlt sich deszhalb aufgefordert, das Deutsche Publikum auf ein Werk aufmerksam zu machen, welches ein Laie würdig zu beschreiben auszer Stande ist. Das hohe Interesse, welches der Kunstschatz selbst gewährt; so wie die gefällige Humanität des Besitzers, werden und müssen einen Jeden ansprechen, der so glüklich ist, die Bekanntschaft beyder zu machen. Sehet und staunet! darf man sagen. Einsender wuszte nicht was er beym Beschauen der Stettnerischen Blumengallerie mehr bewundern sollte, ob das Vollendete der Blumen und Früchtenzeichnung — die ängstlichste und doch zwanglos erscheinende Genauigkeit selbst der allerkleinsten Details des Pflanzenorganismus oder die blendende und doch naturgetreue Farbenpracht und die sprechende Aehnlichkeit dieser wahren Miniatur-gemälde. Die fünfhundert kolorirten Blätter zeigen dem Beschauer bald Blumen, Blüthen und Gesträuche, wie sie Ungarns gesegnete Hügel und Thäler hervorbringen; bald solche, die selbst das südliche Panonien nur in Gewächshäusern erzieht: — bald Pilze, Knollengewächse, Gemüse, Baum-Feld und andere Früchte verschiedener Zonen; und daneben Smetterlinge und Käfer der alten und neuen Welt, mit ihrem möchte man sagen, nachgezauberten Farben Schmelz und Staub. Man staunt, ob der unsänglichen Mühe und Arbeit, ob des ausdauernden Fleiszes eines einzigen Mannes der oft an einer Blume ja an einem Blatte Monate lang mag geschaffen haben; — der nur im stillen Gelingen seinen Lohn fand, und der selbst sein eigener und einziger, aber wie man sieht strenger

Kunsrichter war; denn Herr von Heilbronn zeigt auch Blätter, welche der Künstler selbst verworfen hatte und die man für recht wohlgelungene Arbeiten halten würde, wenn man sie abgesondert, und nicht neben den vollendetern Gemälden erblikte.— Die rothen blauen und grünen Färbungen der Stettnerschen Bilder erinnern an die blendende Farbenpracht altdeutscher Gemälde; es scheint es habe der Künstler ein besonders Farbengeheimnisz besessen. Einen herrlichen überraschenden Effekt macht die ganz eigene Behandlung des Schlagschattens, wodurch die gemalten Gegenstände ganz erhaben erscheinen. Auffallend genug — ist das Papier auf welchem Stettner seine lieblichen Bilder geschaffen, oft das allergewöhnlichste.

Möchte doch bald das Auge eines Künstlers das erschauen was Einsender gesehen, und eine geübtere Feder es denen erzählen, welchen das Schauen nicht vergönnt ist!

7) Kasselsche allgemeine Zeitung den 19 Dec. 1825

Eine der merkwürdigsten Samlungen ist jetzt in unserer Stadt. Es ist eine in hohem Grade vollständige Ungarische Flora, das Werk wohl dreiszigjähriger stiller Muse und treuen Fleiszes des verstorbenen Königlichen Ungarischen Kammerraths und Zolldirektors von Stettner. Etwa 500 Blätter in 10 Heften, jedes Blatt mit einem Fleisze und einer Sorgfalt ausgemalt, die eben so in Verwuderung setzen, als die grosze Sauberkeit die Behadlung und der Farbenglanz, welcher zuweilen an die Farbengeheimnisse älterer Malereien erinnert, und der überaus feine Natursinn, womit die zartesten Nuancen, und Empfindungen vom Blumenleben neben dem verständigen Streben, die Pflanzen zu erkennen zu geben, ausge-

drükt sind. H. Alexander v. Heilbronn, der gegenwärtige Besitzer, welcher diese Blätter mit Mühe und Kosten gesammelt und an sich gekauft hat, ist willens selbige, da eine Geschäftsreise ihn nach London ruft, dem brittischen Museum vorzulegen. Wir wünschen, dasz die Sammlung in Deutschland bleiben möchte.

8) Auszug Protokolles
der
Senckenbergischen naturforschenden Gesellschaft *)

Frankfurt a. M. am 9 Novber 1825.

H. Heilbronn aus Hanover, welcher sich auf seiner Durchreise nach England jetzt hier befindet, hatte die Güte, die ihm zugehörigen, von dem verstorbenen kön. Ungar. Hofkammerrath, Ritter des St. Stepfans Ordner, Gabriel von Stettner, in dem letzten Viertheil des vorigen und zu Anfange dieses Jahrhunderts verfertigten 500 Blätter in 10 Foliobänden gemalter Handzeichnungen von Pflanzen u. Schmetterlingen der heutigen Versammlung vorzuzeigen. Algemein bewunderte man an diesen treflichen Arbeiten den überaus groszen Fleisz in Zeichnung und Malerei, die Frische, Lebendigkeit und eben so wahre als künstlerische Behandlung der Farben. Bei weitem die gröszte Zahl der von den anwesenden Mitgliedern in Augenschein genommenen Blättern erkannte man für der Natur vollkommen treu nachgnahmt.

Zur Beglaubigung
der Sekretär
Med. Or. Mapp. m. p.

*) Ez ki is van nyomtatva, a' Frankfurtban kijövö Irisnek 227-dik számában 1825.

9) The New Times London. March. 9. 1826.

Egy igen különös szinelt virág, plánta és gyümölts rajzolatok' gyüjteményét hozott mostanában ezen Országba, egy Heilbronn nevezetü Német Ur, ki azt ingyen mutatja a' kisebb és nagyobb rendü Nemességnek. A' rajzolatok, közel ezer tárgyakat foglalnak magokban. — Ezek egy régi familiából való Magyar Nemesnek munkái, ki magát ezen müvészségre szentelte, némiképpen enthusiasmussal és szerencsével, mellynek a' jelenvaló gyüjtemény' bövv bizonysága. A' státusnak szolgálatjában, minden üres idejét, ezen kedvelt foglalatosságban töltötte ö el 30-ik esztendejétől fogva 73-ikig mindég gondosan ő elzárván magát ezen Studiumába, mellyhez senki sem fért nálán kivül egész haláláig, 's csak akkor fedezte fel familiája legelöször ezen kincsét, melly ennyire nevekedett az ő magányában. Rendeléséből azomba megtetszik, hogy a' tárgyak' legnagyobb része, a' természetből vétetödött, kivévén némelly pillangókat, mellyek a' tartományban nem laknak, és hogy ő gyakran több hónapokat töltött el, egyetlen egy levélnek festésében. Azon apróságokra ügyelö pontosság; a' természethez való tökéletes hüség, az emberi szemnek csaknem észrevehetetlen kicsinységekben, 's a' színeknek külömbkülömbfélesége és gazdagsága, mellyek ezen gyüjteményt megkülömböztetik, azt rendkivül különössé és interesszánsá teszik. —

10) The Courier London March 16. 1826.

Elhagyván ezen gyüjtemény' eredetének már többször elöjött történetét, a' tudósitó ezt mondja a' többek közt: „Ez a' gyüjtemény ötszáz rajzolatokból áll, mellyek között csak húsz másolat van, 's ezek télben festödtek és olly tárgyakat képzenek, mellyek azon tartományban nem találtatnak. A' többiek, nem csak az, hogy a' természet-

ről, hanem tulajdon kertében, — mellyre minden pénzét költötte, — nevelt plántákról és virágokról festődtek. — A' mi az ezen szép festések által gerjesztett csudálkozást neveli, az, hogy Stettner Úr, a' mint mondják, soha sem vett a' festésben órákat, 's hogy ezen mívészségben való nagy fenségén (excellency) kivül, jó mu'sikus is vólt, 's beszéllt deákúl, francziául és németül egyenlő könnyüséggel.

A' legjobb rajzolatok közt, mi külön ösen megjeleltük a' czukor-dinnyét, az Indiai búzát, a' bogács-kórót 's grenadillát, de nevezetesen az Amaranthus cristatus-t, és az Amaranthus caudatus-t, mellyek olly ügyességgel vagynak festve, hogy a' papirosról csak nem felemelkedni látszatnak, 's úgy tetszik mintha maga a' természet inkább, mintsem valamelly természet' napszámosa hozta volna öket elő.

11) The Representative April 17. 1826.

A' Representative Kiadójához.

Uram! a' minap jó szerencsém lévén bevezettetni egy idegen Urhoz, a' Trithstreet-be, ki birtokában van, talán a' legrendkivülvalóbb rajzolatok' gyüjteményének, mellyet valaha mutattak, kötelességemnek érzem, hogy a' közönség' figyelmét arra felinditsam, 's én úgy hiszem, hogy ezen levelemet beiktatván becses levelébe, az által elősegiti azon szándékot, hogy az ezen Országban maradjon. Ezen gyüjtemény áll ötszáz fólió-levelekből, mellyeken homályos víz-festékkel, a' természet-históriának valami 1700 tárgyai, mint virágok, gyümölcsök, plánták, fa-ágak, pillangók, bogarak, 's a' t. vagynak lefestve. Forgatván a' leveleket, nem tudtam, mit csudáljak inkább, a' természethez való szoros (scrupulous) hívséget-e,

vagy az elrendelésnek ékességét; a' távolra való effectust-e, vagy a' microscopiumi piczinségeket, közelebb vivén a' tárgyakat a' szemhez; a' festések mind kiállani látszanak a' papirosból; 's én azt hittem volna, hogy inkább egy herbárium fekszik szemem előtt, mint a' természetnek festésbeli előterjesztései, ha a' könyvbe zárt virágok és ágak, megtarthatnák a' festéknek azon elevenségét, a' színeknek azon fényét (brilliancy) és characterizáló külömbkülömbféleségeit, a' frisseségnek és erőnek (vigour) azon rendkivül való grádusát, mellyek ezen csudálkozásra méltó festéseket megkülömböztetik. Minden ér, minden szál, minden fólt, minden hajlás, minden kinyövés, mellyekkel szereti a' természet változtatni termesztményeit, a' legnagyobb hívséggel vagynak követve a' szárakban, levelekben vagy virágokban; és egyszer'smind minden egyes festésben valami poétai tökéletesség van, melly átaljába egyetlen egynek lenni látszik a' hasonló nemü festések közt. A' mi még interesszánsabbakká teszi ezen festéseket az, hogy azok egy magyar Nemesnek munkái 's a' t. Senki sem látta ezeket, még familiája sem, egész haláláig, úgy hogy néki nem lehetett egyéb vezére, mint ön géniusa, és a' természet, senki sem dolgozásainak kritizálója mint ön maga. Azomba világos, hogy ő kemény kritikus vólt, mert noha több darabokat meglehetne nevezni, mellyek magokat különös fenségök által megkülömböztetik, de nincs egy darab is az egész gyüjteményben, melly a' többieknél alábbvaló vólna, 's teljes bizonyossággal el lehet mondani, hogy mennél nehezebb a' munka, annál csudálatosbb ügyességgel vitte azt a' müvész végbe 's a' t.

12) The London Litterary Gazette and Journal of belles Lettres, Arts, Sciences, etc. — April. 8. 1826.

Egy víz-festékekkel színelt rajzolatok' gyüjteményét mutatta nehány hetek előtt privatim egy Heilbronn nevü idegen Úr, 's az újság-kivánók' figyelmét nagyon magára vonta. Az egész, valóba rendkivül való munka egyes embertől; mert tiz folio-darabokból áll, mellyekben ötszáz levél van, 's azokon közel ezer külömbkülömbféle tárgyak a' Botanikából és természethistoriából, mind olly gondos tökélleteséggel, és a' természetnek a' piczinségekre is kiható előterjesztésével, hogy az ember lehetetlennek gondolná, hogy egy illy munkára, egy életnek köze elégséges vólna. Azt mondják, hogy valami negyven esztendőket fordított, ezeknek kidolgozásokra egy magyar Nemes, ki valamelly testi fogyatkozás miatt, a' magánynak 's mesterségeknek nagyobb kedvellője volt, mint a' társaságnak; és a' ki hónapokat fordított egyetlen egy levélnek, vagy virágocskának festésére, inkább mintsem a' munkás világ' foglalatosságaiba 's lármáiba vegyült vólna. A' tárgyak, különösen a' Magyar Flórát és Pomónát illetik, 's úgy látszik, hogy mind a' leghívebb másolatjai a' természetnek. Némellyek közülök rendkivül szépek, 's meglepő az arra való figyelés, mennyi ezer finom érintéseknek kellett történni, egy levél molyhára, egy szárnak szőreire, vagy egy egyes virágzatnak virágocskájára 's a'-t.

Csak nem hasonló tudósítás van, a' híres Ackermann által kiadott Repository of Arts, Literature, Fashions, Manufactures etc. czím alatt kiadott Módi-Journálnak ez esztendei Májusi füzetjében, a' 303-dik lapon.

13) Le Mercure de Londres par Mr. F. Chatelain à Londres 15. April 1826. p. 125.

Színelt rajzolatok.

Heilbronn Úr hozta Londonba ezen rajzolatokat, mellyek 35 esztendei szorgalmatos munkának gyümölcsei. Nincsenek olly kitételek, mellyek ideát adhatnának, ezeknek tökélletes kivitelekről. A' Szerző, a' természetnek legelrejtettebb titkait lopta meg, 's ezen tolvajságot olly móddal tette, hogy szerencsés követéseiben a' természet önnmagát meghaladta 's a' t.

14) The Star Chamber. April 26. 1826. p. 28.

Egy természet-historiai festések' igen tökélletes és különös gyüjteménye van most ezen Országban a' Heilbronn Úr birtokában, a' ki azt egy magyar Nemestől vette. 's a' t.

B. P.

2.

Jász-Berény' Városának esmértetése *).

Jász-Berény szabad népes Mező-város a' Jászságban, és valamint ezen Jász Kerületnek, úgy mind a' két t. i. a' Nagy és Kis Kun Kerületeknek is közép pontja, és annya-városa. — Eredete ezen városnak mind ez ideig homályban vagyon, minthogy azt, a' hiteles próbáknak és bizonyitásoknak fogyatkozások miatt voltaképen kitudni nem lehetett; mindazonáltal régiségét több jeles Privilegiumok bizonyitják nevezetesen:

---

*) A' Nemes lelkű Jászok többi Várossainak és Helységeinek efféle esmertetéseit is kedvesen vennök.

A. Red.

a' régi Privilegiumokban Belén szállásának iratik, 'Ssigmond Király, 1407-ik és 1412-ik Esztendei Privilegiumaiban Jász Bewolen szállásának, Korvinus Mátyás Király 1469-ben, úgy Ulászló Király 1492-ben Berén szállása széknek (Sedes Berén szállása), 2-ik Ferdinand Király pedig 1625-dikben már Jász-Berény Mezővárossának, (Oppidum Jász-Berény) nevezik. De nem kevéssé bizonyitja Jász-Berény Városának régiségét a' magyar krónika is, a' hol a' második Résznek 21-dik lapján a' 45-dik szám alatt, mint ditsőséges Sz. István Király által felosztott Vármegyéknek a' sorában, Berén Vármegye olvastatik; nem külömben a' Magyar Ország' Törvény-könyve is, a' hol in serie Comitatuum szinte Comitatus Beréniensis-t lehet látni, hasonlóan bizonyitja. —

Ezen Város a' Zagyva vizének két felöl való partjain lévén helyheztetve, Pest, Vácz és Eger Városoktól 7. és 7 Ketskeméttől 8 Gyöngyös és Szolnoktól 4 és 4. úgy Arokszállás, és Apáthi Megyebéli Mezö-városoktól 2 és 2 mértföldnyire fekszik, belső terrenumában 40,000 holdakat *) számitván, mellynek hossza, és szélessége éjszak felöl 1, délről 3, napkeletről 1, és végre napnyúgotról 2. mértföldnyire nyúlik. —

Ezen Városnak többnyire kisded, és alatson házai között egész méltósággal emelkedik fel roppant Parochialis Temploma, melly a' népnek nagy szaporodásával a' hajdani Templomból, a' Zagyva vizének napkeleti partján épittetvén, és nagyobbittatván Nagy Méltóságú Eszterházy Károly Ö Excellentiája, mint akkori Egri Püspök által 1782-dik Esztendei Szent Jakab hava 28-án

*) 1,600. □ ölekkel számitva. —

Bol-

Boldogságos Szűz Anyánk' menybe-menetelének tiszteletére consecráltatott.— Diszesíti ezen templomot, a' körülötte lévő, és sok Szenteknek státuáival ékesített kő-kerités, annak déli oldalába helyheztetett és Sz. Rosália' tiszteletére épült kápolnátska, úgy az igen szép és régi gothikus munkával készittetett, és bőven megaranyozott rezes torony.

Ezen Várost igen kellemetessé tészi a' rajta tekervényesen keresztül folyó Zagyva vize, mellyen szinte a' Városnak közepén egy 6. kerekü, a' Városon kivül pedig egymásnak általellemben helyheztetett 4. és 4. kerekü vizi malmok a' lakosoknak nem kevés szolgálatot nyújtanak, mind a' kettőnek a' tájéka igen kellemetes, nevezetesen a' külső malomtól fogva, egészlen a' szőllők' végzetéig szép füzes, és topolyos erdő, nem külömben jó nádallók vagynak, a' másik, t. i. a' belső malom mellett lévő szép kies szigetek is, mellyek a' Publicumnak mulatására külömbféle fákkal lévén beültetve, nyári mulatságra jó alkalmatosságot nyújtanak. — Ezen szigetnek egyike boldog emlékezetü Leopold Fő Herczeg, és Nádor Ispánynak emlékezetére Leopold szigetnek, a' másodika pedig a' most szerentsésen kormányozó Jó'sef Fő Herczeg és Nádor Ispány' nevére Jó'sef szigetének neveztetik; mellynek a' közepén azon kedves emlékezetre: hogy tisztelt ő Császári Királyi Fő Herczegsége ezen Jász-Kerületet 1797-dik esztendőben személyesen megtekinteni és nevezetesen ezen Városban mulatni méltóztatott, egy jeles Márvány Öröm-oszlop emeltetett, mellynek déli oldalában ezen felírás vagyon metszve:

JOSEPHO. AUSTRIO.
FRANCISCI. II. AUG. FRATRI.
REGNI HUNG. PALATINO.
QUOD PROVINCIAM. HANC.

IDIB. NOVEMB. MDCCXCVII.
INVISERIT. AC EXIMIA UBIQDE.
BENIGNIT. SUAE. VESTIGIA.
RELIQUERIT.
JAZYGES. ET. CUMANI.
OPTIMO. JUDICI. ET. COMITI. SUO.
GRATI. POSVERE.
M. DC.CXCVIII.

A' Városnak nem kevés gyönyörködtetésére szolgál még az itten lévő Szent Ferencz Szerzetesseinek régi templomjok és klastromjok is, mellyeknek környékét a' sürü halom-dombok, és azok körül most nem régiben szép rendbe ültetett füz-fák, úgy az emlitett belső malomtól kezdve a' Zagyva' partján egész klastromig szép töltéssel készittetett sétáló-út, továbbá a' Zagyva vizének tekervényes folyása, és abban a' klastromtól nem messze, még egy más kis szigetetske is, melly egynehány lakosok által káposztatermesztésre használtatik, igen kellemetessé tészik, tsak annyival is inkább, minthogy a' klastromnak napkelet, dél és napnyúgot felől való részein a' Zagyvának, nagy munkával kitisztitott árkaiban a' hajókázás is igen kellemetes. — Ezen klastromnak helyén keresik némellyek Atilla Királynak a' többek között legékesebb várát, — valóban ezen hely most is mutatja a' régi várnak formáját, és annak oltalmára készült véd-helyeket, mert napkelet, és dél felől, a' Zagyvának mély tsatornájával, napnyúgot és éjszak felől kettős sántztzal (mellyekbe a' szükség úgy hozván magával, a' viz annak idejében beeresztethetett) úgy bástya formára felhányattatott partokkal erősitve vóltnak lenni most is megtetszik. — De megtetszik továbbá a' Magyar Krónika' I-ső Részének 110-dik és 111-dik lapjain is, a' hol említés va-

gyon a' Magyaroknak, szinte Magyar-országban a' Tisza mellett lévő erős palánkjokról; mellyről ezek olvastatnak: „Ezen Vár a' Tisza mel-„lett vala, és ottan, holott most a' „Jászság lakik". Továbbá ugyan azon a' lapon: „Lakott akor" (t. i. 790-dik esztendő' táján) „Theodo az Avaresek Chágánnya „egy sánczos palánkban, ottan, ho-„lott most Jász-Berény vagyon". 1788-dik esztendőben, a' midőn a' Zagyva' folyásának napkelet felől lévő árka kitisztittatott, találtattak ezen ároknak fenekén, jó kemény fából készült hidaknak lábai, külömbféle hadi eszközök, bilintsek, és egynehány régi Római pénzek, melyek a' régi várnak existentiáját, mint egy újjal mutatják, és bizonyítják. — Különös figyelmetességet érdemlenek itten a' Sz. Ferentz Szerzetesseinek ezen klastromjokban történt viszontagságaik. Ugyan is: Igal Fábiánnak, mint ezen szerzetbeli Provincialisnak, úgy Zarnast Gergelynek szinte azon provinciabéli Paternek, azon érdemeikért: hogy a' Jászoknak, vagy is Philistaeusoknak az igaz hitre lett megtérítések mellett sokat fáradoztak, Korvinus Mátyás Király' közbevetésére IV. Sixtus Pápa által, az 1472-dik esztendei Május 17-kén költ Diplomájában megengedtetett: hogy itt templomot, és klastromot építsenek; mellyet ezek a' régi várnak helyén a' Maria' nevére tsak hamar fel is építvén, azt az 1585-dik esztendeig birták, és lakták is: melly esztendőben ezen szerzetbeli Atyák, a' mint Istvánfy, Históriájának 28-dik könyvében a' 387-dik lapon írja, Mustafa Budai Basa által innen kiüzettetvén, kéntelenek vóltak a' tsendes ájtatosságnak szentelt templomjokat, és klastromjokat, elhagyni, és azt a' pogányoknak hatalmába engedni; melly klastromjokat az említett Atyáknak Mustafa

Budai Basa, kastély formára vévén, azt megerősitette. Továbbá ugyan azon a' lapon írja Istvánfy: hogy Hazán Basa, és Beglen Bég 10,000 Törökökkel a' Hatvani Basának, (a' kit Tieffenbach Generalis ostromlott) segitségére igyekezvén, a' Jász-Berényi kastély mellett lévő hídon ment légyen által a' Zagyván. Ennek a' hídnak a' lábai lehettek tehát azok, mellyek, a' mint feljebb emlittetett, a' Zagyvának mély árkaiban találtattak. — Azomban 1594-dik esztendőben, midőn Tieffenbach Generális a' Hatvani győzedelme után a' Jász-Berényi kastélyt is, a' Török' kezéből kiragadni igyekezvén, seregével ide sietett vólna, az itt tartózkodó Török őrizet, jó előre megijjedvén Tieffenbach nagy seregétől, az egész kastélyt felgyújtotta. Melly elhagyattatott, és dülledező félben lévő állapotban egész 1694-dik esztendeig állott ezen klastrom, a' mikor Leopold Császárnak a' Törökökön tett több rendbéli győzedelmeskedései után, azok az Országnak nagyobb részeiből kiüzettetvén ezen klastrom ismét az előbbeni Szerzeteseknek visszaadattatott, kik is egy kis Residentiát, és Sz. László Király' nevére egy kis kápolnát épitvén, az Isteni szolgálatot abban végezték. — 1698-dik esztendőben még tsak 1. Praesidens, 1. Pater, és 1. Fráter vólt az emlitett Residentiában, a' kik a' nagy puszta templomot már abban az esztendőben fedél alá vették; 1730-dik esztendőben pedig, már a' régi klastrom is újra felépült, és a' Templom is tökélletesen elkészült, mellyet ugyan azon esztendőben Jésus Üdvözitönk' szentséges nevére fel is szenteltek.

Ékesíti továbbá ezen Várost a' Boldogságos Szüznek tiszteletére épittetett még egy másik kápolna is, melly külömben Sz. Kúti Kápolnának hívattatik; úgy a' Reformatusoknak kis Oratoriu-

ma. — Valamint pedig a' Jász, és két Kun kerületeknek közönséges, és jó ízléssel készült, úgy tsupán a' Jász kerületnek egy emeletü Jurisdictionalis háza is, mellyek a' piartznak egyik szegletében lévén helyheztetve, nem kevés diszére vagynak a' városnak. Épittetett ezen Districtualis ház 1782-dik esztendöben, jó emlékezetü Császári Királyi Tanátsos, és Nádor Ispányi Fő Kapitány Almásy Ignátz *) Ö Nagysága Fő Kapitányságának 4-dik esztendejében, mellynek a' közönséges piartzra, vagy is napnyugotra szolgáló részének közép-ponti ablakjai felett helyheztetve lévö nagy kö-térségre ezen felírás vagyon metszve:

REGNANTE.
IMP. CAESARE. JOSEPHO. II. PIO. FELICE.
AUG. HUNG. BOH. GALL. ET. LODOM. REGE.
APOST. P. P.
AEDES. HAE.
PERTRACTANDIS. PUBLICIS. IAZYG. ET
CUMAN. NEGOTIIS. AC. IURI. DICUNDO.
DESTINATAE.
CURA.
IGNAT. ALMASY. CONS. REGII. ET. SUPR.
LOCUMT. CAPIT. EX. FUNDAM.
RESTAURATAE. ET. AUCTAE.
ANNO. R. S. M.DCC.LXXXII.

Vagyon itten még Királyi Gymnasium is, a' hol a' 6 deák oskolákban a' közönséges tudományok világi Tanítók által tanittatnak; királyi pósta-statió, Patika a' Szent Háromsághoz, és az útasoknak számára jó, 's alkalmatos szobákkal készült vendégfogadó, a' Jász-kürthöz. —

*) Most Gróf 's nyugodalomra botsátott V. Cancellarius Ö Exja.

A' Red.

Több nevezetességei közzé tartoznak a' következendők, ugyan is: 1-ször a' Városnak közönséges házánál igen nagy betsben tartatik, egy — bizonyos elefántnak fogából, vagy is agyarából formáltatott tábori-kürt, mellynek fél röf hosszassága, és negyedfél font nehézsége lévén, rajta külömbféle figurák, és tsinos metszések szemléltetnek, mellyek nem egyebet, hanem a' Magyaroknak Scythiából lett kiköltözéseiket és győzedelmeiket ábrázolják, és mintegy győzedelmi pompát mutatnak. Állandó hagyomány (traditio) felőle, hogy ezen kürt, a' Lehel' kürtje vólt légyen; melly még most is Lehel' kürtjének, de közönségesen már Jász-kürtnek hivattatik, az egész tekintete régiséget, és nagy ritkaságot mutatván *).

2-or Ama híres Rákótzy Ferentz azon alkalmatossággal, a' midőn veszedelmes pártütésével M. Hazánkat felháborította, itt Jász-Berényben is hosszabb ideig mulatván, egy kis gyermeknek keresztattya volt, a' melly régi mátriculából megtetszik.

3-or Az itten lévő Sz. Ferentz Szerzetesseinek régi Jegyző-könyveik bizonyitása szerint laktak régenten, t. i. 1700-dik esztendő' táján Jász-Berényben Szent Klára Rendén lévő Apátzák, a' kiknek 1533-ik esztendőben Pater Abony Clemens Franciscanus mint Gyóntató Atya rendeltetett. Ezeknek lakások azon a' helyen vala, a' hol még most is fenn áll a' Boldogságos Szüznek azon kis Kápolnája, a' melly fentebb Sz. Kúti Kápolnának nevezteteti. —

4-er Theodo az Avaresek' Fejedelme, Krisztus Urunk' születése után 799-dik esztendőben a' hartzban megölettetvén, itten temettetett el. —

*) Ezekről bővebben lehet olvasni Molnár Ferentz, hajdan Jász-Berény Városa' Fő Notáriussának, később pedig a' Kis Kun kerület' Kapitánnyának 1789-dik esztendőben kiadott munkátskájában.

5-ör A' város' egyik Tanátsosának, Nemzetes Benedek Istvány Urnak, a' múlt 1820-dik esztendei nyáron újonnan kiásott pintzéjében ama híres Rákótzy Ferentz' pénzei közül 130 darabok találtattak, *) mellyeknek egyik oldalán a' Magyar Országi Czimer és Korona, úgy részszerint 1704-ik, részszerint pedig 1706-dik esztendő, két felé osztva, a' másikon pedig, holmi tzifra vonások között Római numerus, és ennek felette két sorban ezen szavak „PRO LIBERTATE" szemléltetnek. —

6-or Azon Országos 4 Vásárjainak, mellyek most már Jász-Berényben, rendszerint minden esztendőben tartatni szoktak, Privilegiumait különböző esztendőkben, és Királyok alatt nyerte; nevezetesen 1692-dikben 1-sö Leopold Király alatt nyerte az első vásári privilegiumot tsupán tsak két országos Vásárra, a' másodikat nyerte 1779-dikben Boldog emlékezetü Mária Theresia Király alatt, a' harmadikra; végre a' harmadikat 1782-dikben 2-dik Jó'sef Császár alatt, a' negyedik, és utólsó országos Vásárra.

Mi illeti továbbá Jász-Berény Várossának terrenumát, ez több részekre lévén felosztva, minden féle gabonát középszerüen terem, az egy homokos részt kivévén, mellynek haszonvehető része marha-járásra, és legelésre használtatik, azonban kaszállói meglehetősek. — Van 2. szőlleje is, a' hol kerti borok közönségesek, de benne gyümöltsök jók termenek. Úgy hasonlóan a' szántásra és kaszállásra haszonvehetetlen homokba ültetett Hajta nevü erdeje is fával ugyan

*) Méltó itten megjegyezni még azt is: hogy Rákótzy Ferentz ama zürzavaros időkben, a' mikor Magyar Hazánkat veszedelmes pártütésével felháboritotta, itten Jász-Berényben is hoszszabb ideig mulatván, azon a' helyen, a' hol most a' Patika vagyon, tartotta gyüléseit, következésképen lakását is. — Hihető tehát: hogy ezen pénzek meg azon időben maradtak légyen Jász-Berényben. —

még igen keveset, azomban a' benne helyheztetett és szinte Hajta nevű tóban termő, 's található nádakkal, és vadakkal bővségesen szolgál. — Van ezeken felül Jász-Berény Várossának még Tekintetes Nemes Pest Vármegyében helyheztetett Ketskeméth, és N. Körös Mezővárosok, úgy Tatár Szent György, és Örkény helységek határai között fekvő három, t. i. Lajos, Mizse és Bene *) pusztái is; mellyek noha Jász-Berény Városától 7. —8. mértföldnyire vagynak, még is a' lakosok által egész serénységgel használtatnak. Mind a' háromnak határaiban az imitt amott széjjel lévő halomdombok' tetején még most is látható régi, 's úgy nevezett Puszta Templomokon kivül, vagynak még részszerint tölgyes, részszerint pedig nyirjes erdők is; nevezetesen a' Lajosi Pusztában, melly külömben Földeáknak is hivattatik, Pestről a' Szegedre vivő ország-útban helyheztetett nagy vendégfogadó mellett vagyon még királyi pósta-státió is. —

A' mi pedig ezen Városnak népességét illeti, ez — az 1826-dik esztendei öszveszámlálás szerint eképen találtatott, nevezetesen:

a) Ház öszvesen vagyon	2,862
b) Familia, az az házi nép	3,359
c) Tisztviselők és hetsületbeliek	50
d) Polgár, és Mester-ember	2,181
e) Külömbféle élet-nemüek	771
f) Férjfi-nemen valók	7496
g) Aszszony-nemen valók	7590
Öszvesen	15,086

*) Ezen pusztát a' Jász-Berényiek közösen birják a' Jász-Ladányiakkal, fele t. i. a' Jász-Berényieké, másik fele pedig a' Jász-Ladányiaké.

mellyek között vagyon valami 900. Reformatus, a' kik a' Duna melléki Superintendentiához; a' többi mind Katholicus, (idé nem értvén az igen kevés számmal lévő ó hitü kereskedőket) a' kik az Egri Érsekséghez tartoznak, beszéllnek tsupán tsak magyarúl.

Ezek közül születtek 776.

meghaltak 621, és így ezen elmúlt esztendőben szaporodott 155-el. — E' szerint tehát vagyon ennyi ember között Jász-Berényben:

Áts Mester 5. Asztalos 9.

Bába aszszonya 9. Bádogos 1. Bodnár 10. Bóltos Kereskedő 12. Borbély 2.

Csizsmadia 130.

Esztergályos 2.

Faragó 52. Fazekas 1. Férjfi Magyar Szabó 22. Német Szabó 8. Festő 2. Fésüs 2.

Gombkötő 3.

Halászok: ezek számosan vagynak, kik is, minthogy leginkább a' Zagyvának, az illy száraz esztendőkben történt, 's történhető kiapadásával az úton élelmeiket nem kereshetik, mezei munkákra is alkalmaztatják magokat.

Kalapos 5. Kávés 1. Kémény-seprő 1. Képiró 1. Kortsmáros 6. Kováts 29. Kőmíves Mester 3. Könyvkötő 1. Kötelerestő 3.

Lakatos 6.

Mészáros 5. Molnárok is igen számosan vagynak, a' kik kétfélék, de egy Czéhbeliek, t. i. vizi malomban lévők vagynak 2. a' száraz malmokban pedig szerfelett sokan. —

Nyerges 1.

Órás 1. Orvos 4. Ötvös 2.

Pék 1. Pintér 2. Posztós Kereskedő 3. Puska-míves 1.

Rostás 1.

Serfőző 1. Szijjártó 5. Szitás 1. Magyar Szűts 129. Német Szűts 2. Szappanos 1. Szög-tsináló 1. Szűr-szabó 5.

Takáts 60. Tégla-verő 3. Timár 2.

Varga 25. Vasáros 2. Vendégfogadó 1. Üveges 1.

1746-dik esztendőtől t. i. a' Redemptio, vagy is föld-váltság' kezdetétől fogva, a' Város' hajdani Fő-Biráinak és Notariussainak neveit is, a' mint azokat a' Városnak régi Jegyző-könyveiből kiszedhettem, ide iktatom.

	Fő Birák.	Fő Notariusok.
1746.	Sipos Pál.	Nagy György.
1747.	— —	— —
1748.	— —	— —
1749.	Kállay András,	— —
	emeritus	— —
1750.	— Hadi Kapitány	— —
1751.	Décsy István.	— —
1752.	— —	— —
1753.	— —	— —
1754.	Kállay András	— —
1755.	— Kováts Ferentz	— —
1756.	— —	— —
1757.	Kállay András.	— —
1758.	— —	Molnár Ferentz.
1759.	— —	— —
1760.	Iványi István.	Ferjéki János.
1761.	— —	— —
1762.	— —	— —
1763.	Kállay András.	— —
1764.	— —	— —
1765.	— —	— —
1766.	Gulyás Ferentz	— —
1767.	— —	— —
1768.	— —	— —

1769.	Ozorószky János.	— —
1770.	— —	— —
1771.	Gulyás Ferentz.	Kováts Imre.
1772.	— —	— —
1773.	Molnár Jó'sef.	— —
1774.	— —	— —
1775.	Kis Antal.	Katona István'y.
1776.	— —	— —
1777.	If. Szabó Mihály.	— —
1778.	— —	— —
1779.	— —	— —
1780.	— —	— —
1781.	Nagy Mihály.	— —
1782.	— —	Pethes János.
1783.	— —	— —
1784.	— —	— —
1785.	Kis Antal.	— —
1786.	— —	— —
1787.	Nagy Mihály.	— —
1788.	Bartal Ferentz.	— —
1789.	— —	— —
1790.	Anvander Mihály.	— —
1791.	— —	— —
1792.	Bartsik János.	— —
1793.	— —	— —
1794.	Avander Mihály.	— —
1795.	— —	— —
1796.	Nagy Mihály.	Molnár András.
1797.	— —	— —
1798.	— —	— —
1799.	Bessenyei Ferentz	— —
1800.	— —	— —
1801.	Kállay László.	— —
1802.	— —	— —
1803.	Bessenyei Ferentz	Köszöghy Menyhárt.
1804.	— —	— —
1805.	Kállay László.	— —

1806.	Alavander. Jó'sef	—	—
1807.	— —	—	—
1808.	Kállay László.	—	—
1809.	— —	—	—
1810.	Dzián Imre.	—	—
1811.	Kállay László.	—	—
1812.	Alavander Jó'sef.	—	—
1813.	— —	—	—
1814.	Kállay László.	—	—
1815.	— —	—	—
1816.	Tóth Imre.	—	—
1817.	— —	—	—
1818.	— —	Bathó Ignátz.	
1819.	Kállay László.	—	—
1820.	— —	—	—
1821.	Tóth Imre.	—	—
1822.	— —	—	—
1823.	Kállay László.	—	—
1824.	— —	—	—
1825.	— —	—	—
1826.	— —	—	— a' ki

ezen hivatalát még most is egész serénységgel viseli, és folytatja.

Bartsik Márton.

3.

A' Magyar emlékezetes Irományok' közléséről.

Midőn a' deák vagy német nyelven írt oklevelek' és régi Irományok' kiadása sok hasznot hajt a' történeteknek bővebb 's tökélletesebb esméretére, és mind a' két, az az közönséges és különös Törvény-tudományokra nézve: a' magyar régiségek' kibotsátása mellett a' nemzet' nyelvének

is igen kedves szolgálatot nyújt, mert a' magyar Irományoknak segedelmek által juthatunk leginkább a' honni nyelvünk' régi szavai' formálásának, állapotjának, az elmúlt kor' vélekedéseinek, szokásainak szükséges, hasznos, gyönyörködtető esméretére. Ha mostani beszédünk más színbe öltözik is, ha némelly szavaink elavultak, feledékenségbe süllyedtek, értelmek vagy kétségessé lett, vagy egészen elváltozott is, ha némellyek most más szerkesztetést kivánnak is, mint hajdan, ha ismereteink kiljebbre terjednek is, ha szükségeink szaporodnak is, ha a' régi és mostan virágzó nemzetek' classicus Irójiknak munkájikat azon tzélból, hogy az ő szépségeiket beolthassuk a' mi nyelvünk' tőkéjébe, olvassuk is: még is felette szükséges, hogy a' régibb kornak írásait is esmerjük, és azokat úgy mint az előidőnek ritka és igen drága maradványait méltán betsüljük, mert azokban is van, a' mit tanúlhatunk.

Noha az Oklevelek a' Királyi Kanczellariából, Káptalanokból 's hiteles Konventekből magyar nyelven soha ki nem adattattak, még is XVI. és XVII. *) századból találkoznak számtalan más Irományok, úgymint: osztályos, zálogos, örök vallás — kötelező, hivatalos, barátságos levelek, végső intézetek, jelentések, jegyző- és napló-könyvek, mellyek az Ország' lakosai által magyarúl vannak feltéve. Közönséges véleménnye a' mostani Törvény-tudóknak 's Ügyészeknek, hogy a' törvényes perek egyedül a' mi időnkben, nevezetesen pedig 1805. esztendőtől fogva az akkori Ország' Gyülésén hozattatott 4. törvény-tzikkely 3. dik §-nak következésében, honnyi nyelven folytattatnak: de bebizonyithatnám elegendőképen,

*) Sőt még elébb.

A' Red.

hogy a' mi elejink már 200. esztendő előtt magyar nyelven vitték pereiket *). Találkozik tudniillik az én okleveles Gyüjteményemben, melly a' Haza' nyelvén írt, nem kevés nevezetes és ritka maradványokkal ditsekszik, valóságos mása egy pernek, melly 1626. eszt. Junius 22. napján Tata Mezővárossában T. N. Komárom Vármegyének megbiráltatott birósága előtt (u. m. Pajor János Fő-Jegyző mint azon Vgye' kirendeltetett Al-Ispánya, Thály Gergely Szolgabirája, Czime János Esküttye, és Bogydi Mátyás Deák kirendelt Jegyzője előtt) Sike nemzetségből eredett némelly felperesek, és Pápán lakozó Vizkeleti János mint alperes között, Komárom Vármegyével egyesült Fejér Vármegyében Sár-vízen innend fekvő Czecze falu eránt vitetett. Annak egész foglalatja, birói itélettel együtt, magyarúl fel van téve.

Az nyilván való dolog, hogy a' magyar nyelvnek legnagyobb kiterjedése vala Botskay István és Betlen Gábor idejekben. Nagy köszönettel tartozik a' Nemzet D. Rumy Károly Urnak, és Kazintzy Ferentz Urnak, hogy az első magyar emlékezetes Irásokat 5. kötetben 1815. és 1817. eszt. az utólsó pedig Zrininek minden munkájit 2. kötetben 1817. közre botsátotta. Én tökélletesen meg vagyok győződve, hogy a' Tudományos Gyüjtemény a' magyar oklevelek' és Irományok' közlésére legalkalmatosabb eszköz, és mivelhogy a' deák nyelven írt okleveleket minden készséggel elfogadta, a' mint tulajdon tapasztalásomból tudom, épen nem kételkedem, hogy azoknak annál inkább helyet fog engedni. **) Teljes reménységgel tehát közlöm itt Fáy Péternek végső rende-

*) Kérdést sem szenved.

**) Igen is szívesen.

A' Red.

sését, mellyet 1620. eszt. Aprilis' 3. napján Konstantinápolyban tett. Fáy Péter, a' ki azon régi nemzetségből származott, melly 1188. eszt. körül élt Mugats-tól, és az fijától Don, Donch, Dominicus, Domonkos-tól, IV. Bela Király' szabaditójától vette eredetét, vólt Betlen Gábornak, Erdélyi Fejedelemnek követje Korláth István mellett Konstantinápolyban, 's ott egy Törököt levágván, halálra itéltetett. Az ő rendelése mind a' historiára, mind a' magyar nyelv' tudományára, 's szavai igaz értelmének kitanulására nézve nevezetes. Azon okból tehát azt itt közlöm:

Én Fay Péter teszek illyen emlékezetet magam felöl mivelhogy az Ur Isten énnékem az én régi büneimért itt Constantinopolyban létemben rendelte halálomat, mert bor italom közben illyen szerentsétlenség esik rajtam, hogy egy Törököt találék őszve veszésből levágni, az melly Török halálát kezembe kapták, noha megfutamottam vala és ugyan talán el is szabadulhattam volna de meggondolván azt, hogy magyar Országnak követével vagyok, és nem akartam mind Országomra, nemzetemre, és az Ország követére olly gyalázatot hoznom, mellyel hóltam utánn is gyalázatos hírt hattam vólna magam jó akarattyából kezekben jöttem az fejemet halál elejben hoztam. — Annak okáért hagyok még is holmi Ingó Bingó Marhárúl hóltam utánn illyen emlékezetet Feleségem és Atyámfiai között: Hogy az két Öcsém Ingó Bingó Marháját az mellyeket kezemhez vettem vólt, úgy mint Fáy Mihály és Fáy György Öcséimét úgy mint Juhokat, Tehénféle Barmokat Disznókat, ezüst müvéket, tehát mindenek, kideputáltassanak. Az melly Juhokat pediglen én magam pénzen vettem vólt és közre is nem ment az osztáskor is, azt az én édes Feleségemnek hagyom bojtos bársonnyal béllett zöd és skarlatt menté-

met, és az pamukával béllett veres Iskarlát mentémet az Porta övet is, az mellyet ajándékon adtam vólt néki és két ezüst kalánt, és ezüst aranyazott villát, két új szőnyeget, ezüst sarkantyút, az mellyek az Atyámtúl marattak és marhán kivül vagynak ezeket is; azonkivül az mi illeti, vegye el Ország Törvénye szerént. Mivel hogy penig Czeke János Uram Apám Ő kglme mikoron ide bejöttem, adott vólt énnékem akkor negyven ezüst Tallért úti kelcsigemre, az mellyről Ő Kegyelmének én Levélet is attam vala kötés alatt; azt is az levelem continentiája szerint tartozzanak az atyámfiai praestálni. Az mi pedig az atyámtúl maratt Ingó Bingó marhát illeti, én arról nem tudok testálnom, egy tafotával béllett kis mente veres failondis, azt Fáj Benedek Bátyám Urnak hagyom az dolmányomat Fáy Györgynek vagyon egy ezüstes pallasom, azt az két öcsémnek hagyom, Fáy Lászlónak és Fay Istvánnak hagyom.

Vettem vólt útban egy aranyos tegzet kézijastúl, nyilastúl, ezt Fay Mihály Öcsémnek hagyom, vettem vólt és még egy rezes lóra való szerszámot, azt is Fáy Mihály Öcsémnek hagyom, más is vagyon egy szironnyal varratt, azt Fáy Györgynek hagyom, vettem volt is még egy szép selyem övet vereset öt aranyon, azt Czeke János Apám Uramnak hagyom, vettem vóltis még egy czafragot, azt is Fay Mihály Öcsémnek hagyom, illén formán, hogy az én szegény Feleségemet megne háboritsa, és meg ne keseritse az egynehány Pénzért az mellyet én elköltöttem, az borokért se háboritsák meg. Fáy Mihály, és Fáy György hiszem, az melly szölő termette vólt, ezutánn is övék lészen Isten engedelmébül. Vettem vólt pedig egy lovatskát itt bent, de Isten az én büneimért azt nem engedte, azt Fáy Györgynek hagyom. Mivelhogy látván, hogy közötünk ö

vólt

vólt szegényebb állapottal; az Istenért kérem penig hogy jól viselye magát, egész életében imádságban, jozanságban, legyen foglalatos, hogy illyen hirtelen veszély ne találllya mint engemet, mostan. Holmi aprólék marhákat, az mellyeket vásárlottam, én mind elöl nem tudom számlálni, hanem im mind haza küldöttem az Feleségem kezében, ő tudgya kit hová kell benne tenni. Aszszonyom Anyának is részt tegyen az patyolatban, az anyának is, egyébbüvéis az hová gondollya, im az apró atyafiaknak is küldöttem aprólékot. Ennek az én szólgámnak penig úgy mint Török Imrének jámbor szólgállatyáiért, hattam fiúrúl fiúra egy fél ház helyet Csécsben, az mellyet Korocz Mihálytúl vettem vala negyven forintban, de ő is tartozzék ennek utánnais hüséggel lenni az Fáyaknak, de meg ne háboritsák sem dizmában, sem semmiben, hanem azon küvül is jó akarattal legyenek hozzá, mert énnékem igaz szólgám volt. Az szabljámat, hogy ha Korláth Úr kiviszi, azt feleségemnek hagyom. Az deres paripámat az szolgámnak hagyom. Mivelhogy pedig az Török halálakor Horváth Tamásnak is nem akaratom szerint három ujját elvágtam, hogy hóltom után reám ne nehesztelljen, az Kinisi malomból adgyatok néki huszonöt köböl búzát. Ezeknek pedig fő Executorának hagyom Fúló Miklós, Lenkei Miklós, és Fáy Ferencz Uramot, az mostoha Anyám aszszonyommal együtt. Nem mindeneket írhattam penig meg, mert az halál imár tsak előttem vólt. Hanem mindenekről végeznek úgy azok az emberek, az kik előtt lészen az dolog, hogy az én lelkemre senki ne kiáltson, szóval is üzentem Korláth Úrtól, és szolgámtól is. Az Istenért kérlek pedig édes Bátyám Úr Fáy Benedek Úr, és édes öcsém Fáy Mihály, Fay György, hogy az én szegény gazdám asszonyt meg ne keseritsétek valami-

ben. Ezeknek utánna édes kedves házas-társom, és anyámfiai, rokonim, jó akaró barátim, gonosz akaróim, kicsinytül fogván nagyig, én nékem megbocsássátok az miben valaha tinéktek vétettem. Isten hozzátok. Költ Konstantinápolyban 3. die Aprilis Christus Urunk születése után 1620. Irtam penig az Testamentomot Korláth István Úr Magyar országi Követ előtt, Gergellaki Miklós előtt, Kanasi Gergely előtt, Jakab Diak előtt, Zakany András Úr előtt, Ragályi István előtt, Miskoczi Csizmadia Ferencz előtt, Nagy Sigmond, és Szakacz János előtt, melly az szegény atyámnak hóltig való szolgája vólt. Melly Testamentumat saját kezemmel és petsétemmel erősitettem meg ez felől megnevezett személlyek előtt. Söt addáltam ezt is, hogy ez felől megnevezett Executorok tartozzanak in paribus mindenik Atyámfiainak és feleségemnek kiadni, az kik kiványák. Az Executorok közül ez petsétes Testamentumom állyon Fúló Miklós Uramnál. Ezeknek utánna az én kegyelmes Istenemnek szent kezeiben ajánlom lelkemet, az én utólsó feltámodásomnak napjáig, és azután is mind örökön öröké, testemet pedig az ő anyának az földnek."

„Zakany András Uramtúl penig kértem vólt szükségemre költsön hat aranyat, az melly aranyat tartozzanak az jószágombúl az Atyámfiai megadni, nem az feleségem; ha pedig meg nem akarnák adni, ezen Testamentum Executori tartozzanak Jószágombúl megelégiteni. Fáy Péter." *)

Fáy Péternek Mihályon és Györgyön kivül még három testvérei valának, úgymint Benedek, Istvány és Gábor. István Abaújvármegyében Al-Ispányi hivatalt viselt, és II. Mátyás Királynak

*) Ezt a' Tudós beküldö velünk is közlötte Po'sonban.
A' Red.

Konstantinopolyi Követje vólt, de 1620. eszt. már nem élt, mert ezen az esztendőben az egyenlő nevű fija ugyan azon Abaujvármegyében Al-Ispány, és egyszer'smind Betlen Gábor Fejedelemnél lévő Test-őrző katonaságnak Fő Kapitánya 's első Udvarnok vala.

Philologiai tekintetre több észrevételeim vólnának, mellyek ezen Irományból erednek; de tsak egyet hozok elő, a' magyar nyelv' kedvellőjinek megvi'sgálására, ez pedig a' többször benne előfordúlt szó marha. Ez a' mi időnkben, a' mit minden nyelvetértő tudja, jelenti a' házi vagy a' gazdasághoz tartozó állatot, t. i. ökröt, tehenet, lovat, juhot, disznót, 's a' t. de a' régi időben, nevezetesen pedig ezen a' Testamentomban, jelent mindenféle ingó javát, vagyont, értéket, portékát *) (res mobiles). Hogy ez úgy van, kitetszik világosan Betlen Gábor' 1620. eszt. October 17. napján Sz. K. Po'son Várossa' Tanátsához anyai nyelven írt parantsolatjából, mellynek foglalatja a' valóságos eredeti Documentomból általam lemásolva így következik:

„Gabriel Dei gratia electus Hung. Dalm. Croat. Slav. etc. Rex, Princeps Transyl. et Siculorum Comes etc. Prudentes et Circumspecti fideles nobis sincere dilecti, salutem et gratiam nostram. Komáromban lakó Kowacz Imreh adgia értéswnkre alázatos könörgése által, hogi bizonios Marhákkal kereskedésnek okáért az előbbi szokás szerint ide fel városokba jövén, hogi fogadott Boltiában deponálta vólna Marháit, reá köldöttetek, és bizonios Marhait potentia mediante el hozattatok vólna, kinek nem kellett

*) Ez tagadhatatlan igaz, 's illyen forma értelme volt a' deák pecusnak, a' honnan a' Kir. Városok peculium regiumnak mondatnak.

A' Red.

vólna lenni, nem is engediük azt megh, hogi senkiis efféle kereskedő embereket a' mi hívségwnk alatt megh háborgasson. Igy lévén azért az dologh, hagiuk és serio parancziolliuk is ez levelünk' látván, mindgiarast Kowacz Imréhnek minden el vett Marhait adja megh fogiatkozás nélkül. Secus non facturi. Datum Posonii die 17. Octobr. 1620. Gabriel m. p. Prudentibus et Circumsp. Magistro Civium, Judici, caeterisq. juratis Civibus Liberae Regiaeq. Civitatis nostrae Posonien. etc. fidelibus nobis dilectis. (L. S.)

Ki fog azon tsak egy szempillantatig kételedni, hogy bóltban letétetett (deponált) marhája Komáromi Kováts Imrének nem más, mint kalmár-portéka értetődik, mert az állatot, vagy barmot nem szoktak bóltba deponálni. A' házi állatnak, mellyet mi leggyakrabban marhának, ritkábban pedig baromnak hivunk, az előidőben barom nevezete vólt folyvást. Igy p. o. azon levélben, — mellyet Rima-Szétsi Széchy György, Gömör Vgye' Fő Ispánnya, 's Betlen Gábor Erdélyi Fejedelem' Fő Vezérje 1619. eszt. October 19. napján (Po'sony Várossának megvétele Harmad napján) Szenczről Gróf Thurzó Imréhez és Szaniszlóhoz írt 's 21. Oct. Po'sonyba küldött, és a' melly szinte a' maga eredetiségében a' városi leveles Tárban őriztetik, — világosan ezek mondatnak:

„Spectabilis ac Magnifice Domine, et Frater observandissime"! E' feleöll kelletik Kegyelmedett levelünk által megh általnunk, és értésére Kegyelmednek adnunk, hogy itt Szencznél vetettem el valami Hajduságtúl Po'son tájáról elhajtatott egy héa negywen barmot, kiket ugyan itt való Biróházához hajtattam, meghagywán az Birónak, hogy gondot wiselyen reaiok, migh az emberei, kié wóltanak, érettek jeönnek. Kit hogy

megh kiáltassa az Po'soni Biró, megirtuk nekie, és a' kinek azok között lészen, ide igazitsa. Mind azon által Kegyelmedet is kériük, annak megkiáltatását szorgalmaztassa az Po'soni Birónál, és ha az megh nevezett baromnak emberei találkoznak, 's érettek jeönek ide Szenczre, adassa megh nékiek. Éltesse Isten Kegyelmedet. Datum in oppido Szencz die 19. Octobr. 1619. Sp. ac Magn. Dom. V. Servitor et Frater paratissimus Georgyus Szechy m. p. P. S. A' mint értettem, Po'soni és chak ott körniül waló Barom."

Gyurikovits György.

4.

A' Juhok' legeltetéséről.

Minthogy a' szabad levegö, és a' testnek mozgása az egészséges állopotot nagyon elösegitik; azért mindenféle marhák, de legiöképen a' juhok, ha mindjárt a' legelön semmi eledelt sem találhatnának is, a' száraz legelőre kihajtattassanak, ugyan azért

A' legelőre való kihajtás elött, a' legeltetés alatt, és a' legelőről való behajtás után legföképen vigyázni kell:

1-ször. Hogy a' juhok tavasszal miglen azoknak gyomra a' száraz eledeltől tökélletesen el nem szokott és a' gyenge fü meg nem erösödött, száraz takarmánnyal, kihajtás elött, 's behajtás után jól tartassanak.

2-szor. A' harmatos, zúzmarázos (esös, havas és jeges) nedvességtől meg nem száradott legelőre a' juhokat hajtani nem kell; hanem inkább az akolban száraz takarmánnyal tápláltassa-

nak, mert a' nedves legelő azok' nyálkás természetének nagyon ártalmas és dögleletes. Ugyan azért estve is kell arra vigyázni, hogy a' juhok még a' harmat este előtt az akolba hajtassanak. Mindazonáltal igen tanátsos ez illyes nedves időkben a' juhoknak előző szert is adogatni, melly porrá tört vad-gesztenyéből, vagy e' helyett veres ezer fűvet, és gyalogfenyö - magot megtörvén öszveelegyitett büdös-kö virágból áll, ezen keveretből adattassék minden 31 darab juhra $\frac{1}{2}$ ℔ valami nyalató korpában vagy darában.

3-szor A' régi Tisztelendő 's híres Columella szerint, a' legeltető Juhász arra is vigyázzon, hogy dél előtt a' juhok napnyugot, dél után pedig nap-kelet felé legeljenek, hogy a' napnak ereje a' gyenge velejekre hatván, kábulást, és keringelő nyavalyát a' nyájban ne okozzon.

4-szer A' nagy melegségben száraz, szellős és árnyékos helyet keressen a' Juhász, hova a' juhokat delelés végett hajthassa, vagy pedig, ha közel volnának az ólhoz, oda hajtassanak p. o. nyárban reggeli 9-órától fogva, délután 3-óráig.

5-ször Tudva van minden Juhász előtt, hogy a' gazdagabb, völgyes és árnyékos legelők a' harmattól legkésöbben szoktak kiszáradni, ha az illyes legelöket azoknak alkalmatos kiszáradásáig elkerülni lehetetlen; tehát elsöbben a' juhok azon siettető lépésekkel ide 's oda hajtogattassanak, és minekutánna a' lábaikkal a' harmatot elegendöleg leverték, botsáttassanak a' rendes legelöre.

6-szor Ha a' legelők kivált tavasszal és öszes pókhálóval bevonva volnának, ugyan az ollyan helyen is a' juhoknak ide oda való hajtogatása szükséges, és ha már lábaikkal a' pókhálókat elszaggatták, csak úgy kell öket legelni hagyni, mert a' pókháló ártalmas a' juhoknak.

7-szer Télen által ha a' föld száraz és jól fagyos, haszonnal lehet a' juhokat a' legelőre kihajtani; mert a' zöld legelő azoknak orvosságul szolgál, de főképen arra vigyázzon a' szorgalmatos gazda, hogy illyes esetekben előbb a' juhok az ólban száraz takarmánnyal jól tartassanak.

8-szor Naponként a' juhok tiszta folyó, vagy kút-vizzel, melly itala előtt egy két órával meritetett, megkináltassanak. A' legelőn pedig az álló motsáros és posványos vizektől ugy öriztessenek, mint valóságos pestistől. Ugyan azért,

9-szer A' Banátusi Gazdák és Juhászok a' Bójtárjaikat integetni és figyelmetes szem alatt tartani meg ne szünjenek, hogy juhaikat a' székes legelőkön gyakran találtató székes motsároktól szorgalmatosan örizzék, mert ha az illyes tavakból, kivált nyáron (mert tavasszal, és télen által, midőn ezen sós víz még híves, nem annyira ártalmas) isznak, a' meleg sós víz a' juhoknak has-menést, vérhast, és ebből következő halált okoz. Tehát a' mennyire a' gondos Gazda' keze alatt a' Banátusi sós legelőre a' juhok' tenyésztetését elősegitik, ugyan annyira vagy még jobban a' gondatlan Gazda alatt az emlitett legelők azoknak halálát is siettetik.

10-szer Vizes, poros, és homokos helyeken, deleltetés végett, vagy akarmi szin alatt is a' juhok ne tanyázzanak, mert nem tsak hogy a' gyapjának, de a' kigőzölgés még az egeszségnek is ártalmas; ugyan ezen tekintetből az ólakban az álmot télen és nyáron által, ha a' juhok az ólban hálnak, gyakortább meg kell szalmával teriteni, mert a' trágyának kigőzölgése az egészségnek ártalmas, a' nedves trágya pedig a' gyapjut elmotskítja.

11-szer A' szoptatós juhok' tölgyeit a' gyapjutól megtisztitani szükséges, hogy a' szopós báránynak 'a gyapjú akadályt ne okozzon, vagy

azt el ne nyelje, mert ha megtörténik, hogy valamellyik szört nyelt le, a' bárány elbetegesedik, 's utóljára el is döglik.

12-szer. Minthogy némelly esztendő szerfelett nedves, a' legelők tele vannak motsárokkal, igen szükséges, hogy a' juhok az illyes időben, 's az igen kövér, és lápályos legelőkön is a' mételytől megőriztessenek; ugyan azért tanátsosnak tartom a' nemzeti Gazdában 1816. I. Dar. 301. lapon a' Stajer Országi juhokon tett próbát itt is ajánlani: a' porrá tört kövér földet (Talk vagy Federweisz) de asbes ne legyen, mert ez is federweisz név alatt árultatik, kell a' juhoknak közönséges nyalatójába, minden juhra egy hétben egy evő kanállal keverni, is azt nekik adni. Ugyan ott Stajer Országban ezen előző szerrel próbát is tettek, mert 48 darab métélyes öreg juhot, zab darában kevert kövér földdel gyógyitgattak 's azok közül tsak 6 darab veszett el, a' többi megegészségesült. Ezeken kivül télen és nyáron ha nedves és esős éjtszakák vannak, vagy nyáron a' legelésben eső érné a' nyájat, azon iparkodjék a' Juhász, tehettsége szerint, hogy azt még az eső előtt a' fedél alá hajthassa, 's esős napokban inkább szalmát rágottasson a' juhokkal, mintsem azokat a' nedves legelő által a' veszedelemnek kitegye.

13-szor Télen, midőn a' juhok száraz takarmányon élnek, és nyáron által, midőn kivált nagy a' szárazság, tanátsos a' juhoknak sóval öszvekevert keserüföldet (antimonium, piskóltz, Spiesz-glas) legalább minden juhra egy kés-hegygyel véve, büdös kéneső virágot, és porrá tört ürmöt hozzá adván, legalább minden két hétben egyszer, adni, melly által a' juhoknak az evésre való hajlandósága izgattatik, és az emésztés előmozdittatik, a' rothadástól pedig megőriztetnek.

A' Juhoknak egy időre való megkülömböztetésére és esmérésére, ollyan festékkel kell élni, melly sokáig tart, 's a' gyapjunak nemességét meg nem kisebbíti, az ollyas festék a' mi itéletünk szerint legalkalmatosabb, melly 2 lot Therből, és fél font Talgból, mellyek parázs tüzön felolvasztódván, porrá tört hólt szénnel addig kevertetnek, mig elegendő fekete festéket nem adnak, készül. Szükséges még a' juh-tenyésztetésben e' következendőkre is szemügyelni: a) harmad fél esztendő előtt a' kosnak hágatás ne engedtessék, és hághat 5 egész esztendeig, mikor osztán azon mint alkalmatlanon odább adhatunk; b) a' jerke tökélletes két esztendős legyen, midőn elsőbben megellik. Az esztendő' számát meg lehet tudni a' fogakról: első esztendőben 8 hegyes fogaik nőlnek, második esztendőben a' két közepső fog kiesik, és azok helyébe másik két nagyobb és szélesebb fog nől. A' harmadik esztendőben ismét kiesik a' két következendő foga, melly után nagyobb és szélesebb fogai következnek, 's ekkor már három esztendős a' juh. A' negyedik esztendőben, ismét kiesik az elsőkből két fog, 's azok helyekbe nyől más kettő, mikor a' juh már tökélletes 4 esztendős. Az ötödik esztendőben kiesnek a' következő két fogak, 's azok helyébe más két nagyobb, és szélesebb fog következik, 's ekkor már a' juh 5 egész esztendős, és elvesztette a' fent emlitett 8 fogait. A' hatodik és hetedik esztendőben, ha valami más erőszak előbb a' juhhal nem történik, sorjában kihullanak a' fogak, de már most a' juh egyszer'smind a' tenyésztetésre is alkalmatlan, ki kell azt mustrálni, meghizlalni, 's rajta odább adni.

T- y és T—p.

5.

Az Udvariságnak, és józan Manérosságnak szükséges voltáról.

A' természet erántunk sokkal mostohább (vagy tsak mostohábbnak látszik) mint más fajjai eránt. — Legnagyobb ostora a' nagy halandóság (mortalitas), melly alatt legnemesebb állatja — az ember — nyög. A' kis csibe alig hagyja el töredékeny leplét, már is futkos; sőt merem mondani, hogy szorgalmatos annyának gyengéded nyögdétselése nélkül is képes lenne kis parájának megtartására élelmet találni. Nem úgy az ember! — sírással tölti be a' levegőt, és így jelenti létét, így ösztönöztetik ember-társainál segedelmért esedezni. És ha az annya (borzadok — mivel ennek a' természet ellen kiáltó bűnnek lehetségéről megvagyok győzödve), és ha irgalmatlan annya, mondám, zsenge életének révénél kezeit tőle elvonja? — — Nyomorúlt! visszaesel semmiségedbe. —

De minek hoztam én ezt elő, holott ez senki elött sem ösméretlen? — azért hogy azok (és vannak ollyanok) a' kik a' könnyebbség-keresést, vagy az úgy nevezett commoditást uralják, hogy azok lássák magának a' természetnek új-mutatását arra, hogy az embernek szüksége van ember-társainak segedelmére, szemeinek első felnyitásától fogva utolsó behunyásáig; következendőképen kötelesek az udvariságot, és néminémüképen a' manérosságot is, mellybe egész nemzetek megegyeztek és megállapodtak, megtanúlni. Hogy ez, minden szép — és új — után való — sovárgásig ne aljasodjék el, önként értetődik.

Nem szándékom nekem itten azt megmutatni, és hoszszasan előadni, hogy miben áll az udva-

riságnak, és józan manérosságnak mivólta. Vakmerőség lenne az tőlem; de feleslegvaló is, tudván, melly jó karban legyenek Országunkban a' nagy oskolák, és egyes Familiáknak ditséretre méltó helyheztetései; kivévén némelly kis oskolákban mai napig uralkodó, és minden eredeti bélyegét és betsület-érzést kiirtó szoros fenyítéket: ámbár itt sem vádolhatók az Előljárók, a' kik kéntelenek azon eszközökhöz nyúlni, mellyekre a' tanuló gyermekeket már tulajdon szüléji szoktatták. (Kár hogy egy némelly Előljárók minden személy-válogatás nélkül — ámbár ez mústutt tilalmas — az ollyanokkal is, a' kik nem vészövel neveltettek, egyenlően bánnak). Az én törekedésem oda tzéloz, hogy azokat tzáfoljam meg, a' kik azt vitatják: hogy az udvariság az eredetiséggel (Originalität) meg nem fér közönségesen; hogy a' nemzeti bélyeget (Charactert), melly eddig erős épségben, büszkeséggel párositva állott, eltörli. Különösen (félnek t. i. az elpuhulástól); — egy szóval: hogy haszontalan!

Az ember — az ollyan t. i. a' ki a' pórság' közzé nem számlálható — minekutánna az oskolai port magáról lerázta, veszi észre, hogy Státusban vagyon. — Hogyha tehát a' mostani Státusnak természetét szem-ügyre veszszük; azonnal szemünkbe tünik az udvariságnak és józan manérosságnak szükséges vólta: a' Státusnak mivóltáról pedig legjobban győződünk meg, hogy ha azt úgy tekintjük mint valamelly testet, vagy mint egy eggyes embert, kinek részei vagy tagjai, a' társaságban élő polgárok. — De most az a' kérdés támad, hogy miképen lesz a' részekből egész, vagy hogy lesz egyes emberekből Státus? — És millyen Státus kivánja meg az udvariságot, és a' józán manérosságot? — ezt a' két kérdést így fejtem meg.

Az egyes embert két szempontról tekinthetjük, vagy mint vadat, vagy mint miveltet (cultus). Az első érzékiségének (sensualitas) és úgy szólván ösztönének rabja, a' természetnek pedig tyrannja. — Gondolható-e tehát az embernek illyen állapotjában a' Státus? — korántsem. — Mivel érzékesége, melly gyermekként kötőjén jártatja, semmi határt sem ösmer. Tegyük fel tehát, hogy két illyen határtalan érzékű ember öszvejönne: az érzikiségnek kielégitésében egyik a' másikát akadályoztatná, 's egyik a' másikba botlana; vagy kéntelen lenne mind a' kettő érzékiségének határt vetni, és ezt bizonyos korlátok közzé szoritani *), de már most megszünnék mind a' kettő vad ember lenni. — De talán tehet illyen valódi vad embereknek gyülekezetjek természeti Státust? — Azt sem. — És még is vannak annyi vad emberek, kik együtt élnek p. o. Americában Indiánus név alatt ösmeretes szigetek lakossai? — De meg kell ám külömböztetnünk a' valódi vad embereket az úgy nevezett vad emberektől; ezek már tudják mi enyém, és mi tiéd, és ezen ösméret, és ennek teljesitése első lépés a' miveltséghez, és társaságos élethez. Eztet mondhatjuk néminémüképen természeti Státusnak. Már az illyen Státus is megkivánja, hogy tagjai azon szokásokat mellyekbe megegyeztek, teljesitsék. Igy p. o. a' mi tsókunk helyett orraikat egymáshoz dörzsölik, köszöntés gyanánt. — De mivel ezek a' szokások részszerint a' természettől magától költsönözöttek (az orr-

*) 'S ez a' természeti törvénynek egyik principiuma: az én szabadságom vég és határ nélkül való, de másnak szabadsága is vég és határ nélkül való, ott tehát, a' hol a' két vég és határ nélkül való szabadság öszveütközik, ott vagyon az én szabadságomnak és más' szabadságának természeti határa.

A' Red.

dörzsölést alkalmasint a' madaraktól tanulták) részszerint pedig a' természeti szemérmet is kivetköztetik, p. o. buja magok viseletjek ceremonialis köszöntések alkalmatosságával, (hogy ha egyébbaránt az utazóknak hihetünk; — és miért is nem? —) ezen silány szokásaik, mondám, nem érdemlik meg, hogy udvariságnak (etiquette) neveztessenek.

Mitsoda tagokból támad tehát az ollyan Státus, a' melly megkivánja az udvariságot, vagy is az erköltsi Státus? — az erköltsi Státus' tagjának nem tsak azt kell tudni, mi enyém és mi tiéd, de késznek kell lenni, birtokát a' közjónak feláldozni, ha mindjárt nem is remélhetné azt, hogy az ő reá, mint tagjára, viszszahárul, mivel ez tisztátalan inditó ok (motivum impurum), következendőképen az erköltsi Státus' tagjához nem illő. 2-or Nem tsak rabja ne legyen érzékiségének, de annak Ura legyen (nem mondom kiirtója, mivel nem vagyok Stoicus). Minek a' járma alá vetem az érzékiséget? — vagy az észnek, vagy az erköltsiségnek. Az első általlátja, hogy az érzékiség maga magát rontja, hogy ha szabad kényjére van hagyva, — ez ismét tisztátalan inditó ok, az Epicureusok' rend-törvények (principium). — A' másik általlátja, hogy a' törvénnyel ellenkezik, és ez neki elég inditó ok arra, hogy mérsékelje, — ez tiszta inditó ok (purum motivum) és rend-törvénnye minden jó kereszténynek. — 3-ik béllyege (character) az erköltsi Státus tagjának az: hogy nem tsak tyranja ne legyen a' természetnek, de legyen annak barátja is. És ez az utolsó tulajdonság sarkalatos allapja (ultima ratio) az Udvariságnak, és józan manérosságnak.

---

*) Kánt' principiuma; de egy kevéssé igen elvont.
A' Red.

De itten ismét kérdés támad: hogyan lehetek én a' természet' barátja? — igen könnyen, – t. i. én itten a' természet alatt nem tsak a' kába földet értem, de ember-társaimat is. Az első értelemben lehetek a' természetnek barátja, hogy ha nem úgy élek vele mint határtalan Ura. — A' második értelemben leszek a' természetnek t. i. embertársamnak barátja akkor, hogy ha mind azt el követem, a' mit ember-társam szerzet, és elkerüllöm azt, a' mit nem szeret, a' mit útál. — De honnan tudom én meg azt, hogy mit szeret, és mit nem szeret közönségesen? — az egész nemzetnek vagy nemzeteknek egyes szokásokban való alattomos egyetértéséből *), és jóváhagyásából, vagy egyes szokásoknak alattomos elmellőzéséből. És ez semmi sem egyébb az udvariságnál, és józan manérosságnál. — De minek illy' hoszszasan? — Azért hogy lássuk magának a' természetnek út mutatását arra, hogy Köteleztetünk az udvariságnak és józan manérosságnak követésére, hogy ha némineműképen erköltsi Státust formálni akarunk. Erre kénszerit minket az egész Nemzetnek egyetértése, és jóváhagyása. A' ki tehát az udvariságot, és józan manérosságot ótsárolja, ótsárolja egyszer-'smind az egész Nemzetnek tenkintetét!

Bezárom ezen óhajtással, hogy: bár a' mi ditső Nemzetünk is a' németeknél bevett fenéktételt (principium) a' nevelésben felvenné, a' melly szerelem-tekintettel mérsékelve — jót költsönözni nem szégyen, — és hagyná el azt, melly eddig (soknál) volt: tekintet fenyitékkel párosítva.

Grynaeus Aloyz Bécsben.

---

*) Tacitus consensus.

A' Red.

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

Kônyv-vi's gálat.

1) Élet és Literatura 1826. Első, Második, Harmadik, Negyedik Rész. Pesten Petrózai Trattner Mátyásnál. 12 rétben 312 lap. 3 for. B. Cz.

A' fenn említett czimü munka, kiadattatott Szemere Pál és Kölcsey Ferencz esméretes érdemü Literatoraink által. A' 3-dik laptól a' 12-kig Aphorismák terjednek el, mellyek közül egynek Ferenczy Lajos', egynek Vitkovics Mihály' neve van alatta. Az elsők azt gyanítatják, hogy a' IV-dik számig, mind Ferenczy' tulajdonai, — Vitkovicsé csak az V-dik. Bennek helyes és lelkes irásmód, a' maga tisztaságában 's férjfiasságában gyönyörködtet bennünket; a' gondolatok nagyok és mérészek, nagy igazságokat 's talpra esett életregulákat foglalnak magokban, mellyekben józan életbölcseség látható.

A' VI-dik és VII-dik sámok alatt lévő darabok, Cselköviéi; terjednek ezek a' 12-dik laptól az 59-dikig. Az elsőben az elmének oskolai és autodidaktikai, vagy öntudományos iparkodási formálása adatik elő. Szépen, és sokaknak, kiket önszeretet elragad, tanitásokra, mondja itt a' Szerző, a' 13-dik lapon: „A' ki sohasem lát ma„gában tökélletet, mindég közelebb van ahoz, „mint csalhatatlan" az egészben szép és igaz gondolatok találtatnak. Dicséri a' Szerző a' régi Görögök' és Rómaiak' szellemi méltóságokat — és méltán. Ők férfiúi erőben, Grácziáktól kegyelve 's mint a' Szerző mondja, „szerencsés környülmények közt", szeretve 's szerettetve, haladtak a' dicsőséges pályán" — minket az érzékenység és speculatio

„'s a' történetek' nyugodt keresése egyformán el-
„rontanak.„ Merni kell tehát, ez a' Vi'sgáló' meg-
jegyzése, 's nem mindég érzékenykedni, speculálni és nyugodtan történeteket keresni, hogy a' Magyar Helikon is olly eredeti 's olly illatos virágokkal diszeskedjék, mint ama Görög és Római! a' második az az a' VII-dik szám alatt találtató munka, hoszszabb, 's tárgyazza közönségesen a' nemzetek' kifejtődését 's különösen a' Magyar Nemzetét. Helyesen jegyzi meg a' Szerző, hogy az egyes nemzetek' kifejtődése, hasonló az egyes emberekéhez. A' mi illeti közönségesen a' nemzetek' kifejtődését a' hősi hagyományok által fellelkesíttetett költésnek világában ebben a' tárgyban, mindenek, bár röviden is, belátással vagynak fennfogva. A' Magyar Nemzet' költői kifejtődésére térvén által a' Szerző, helyesen fejtegeti az okokat, mellyek miatt az, olly fényes nyomokat, mint né melly egyes némzetek, a' költés' világában még eddig nem tehete. Lelket megrázók, de igazak a' 39-dik lapon e' szavak: „hoszszu idő ólta vétkein-
„ket ki nem menthetjük. Nem kérdem, ha szen-
„teltünk-e valaha emléket a' régiség' hős tettei-nek,
„tsak azt kérdem ha viseltettünk-e valaha tisztelettel
„valamelly emlék eránt, melly a' régiségből reánk
„általjött? ime Rákosnak szent mezején egy ma-
„gányos embernek ökrei szántanak; Magyar Ki-
„rályainknak sírhalmaikat az elpusztulástól meg-
„nem védelmeztük; 's a' Bethleneket és Rákóczia-
„kat borító márvány daraboknak, megtagadtuk a'
„kimélést. Mi által dicsőitők meg a' helyet, hol
„Zrinyink elhullott, hanemha az által, hogy a'
„tőle védett sánczokat, kótyavetyére bocsátottuk?
„nem kész akarva feledkeztünk-e meg Dugovics-
„ról, kinek neve még Bocskai' korában köz isme-
„retben vala. Mit tálál a' szem, melly régiségein-
„ket visgálja? nemde őseinknek várfalait, mellye-
„ket

„ket a' gondatlan unoka lehagyott omlani 's kö-
„veiből falújában korcsmát rakatott, 's maga vá-
„rosi fedelet ment keresni? nem azt mutatják-e
„az illyenek, hogy nemzeti lelkesedés' hijjával va-
„gyunk 's a' nemzet' hőskorának hagyományjai ke-
„belünk' bünös elhülésében lelték sírjokat?

A' Magyar nemzet' költői kifejtődése' történetében a' tekintet az újabb időre elmellékeltetett. A' Szerző talán szerénységből nem akart koráról emlékezni, okosan tartván azt, hogy csak később kor itelheti meg igazán, mik vagyunk tudományos tekintetben. Azonban, korunk költői szellemének felfogása 's megitélése részrehajlás nélkül, a' munkához igen illett volna. Általjában véve, az érdemes Szerző e' darabban sem tudományját, sem követésre méltó, tiszta és férjfias irásmódját, elhintegetni, nem kimélette.

A' 60-dik laptól a' 166-dikig Körner Theodornak Zrinyije foglal helyet, mellyet Szemere Pál magyarositott. Láthatni e' fordításban, melly alkalmatos, melly hajlékony, és melly kecses nyelvünk a' Görög szabásu versekben. Kivánhatni, hogy Magyar Költőjink, Görög lábakon ömledeztetve igyekezzenek nyelvünk' kellemeit jobban megesmértetni 's annak a' magyar szivekbe nagyobb béhatást szerezni. A' Fordító' könnyüsége a' mértékes versekben, azt kivántatja velünk, hogy minél több illy mértékes dolgozatokkal ajántékozza meg nemzetét.

A' 167 lappal Cselkövi' levelei kezdődnek barátjához. Az elsőben ezek közül, azt írja meg a' Szerző barátjának, melly kellemetes behatást okozott néki Körner' magyarosított Zrinyije' eljátszásának látása 's mint elegyedett elragadtatva a' többség' tapsaiba, mind a' mellett is, hogy Körner' Zrinyijének forditása hálátlan munka volt légyen. A' Visgálónak észrevétele itten az, hogy a' miben a'

közönség gyönyörüségét találja, és megindító erővel bír, melly a' müvitélőt is ön vallása szerint elragadta, bár müvészi tekintetben nem tökélletes is, hálátlan munka egészen nem lehet; megjutalmazza mind a' Szerző', mind a' fordító' fáradozását legalább azzal, hogy általa hazafijaival egy vagy két órát kellemetesen töltet el. Ide járul még az is hogy Körner' Zrinyijében, mint nem tökélletesben is, az új Leonidás' dicsősége fénylik viszsza minden Magyar hazafira, még magára is a' müvitélőre, mint megvallja a' 109-dik lapon, melly buzdítva szállja meg a' jobb érzetü maradékot. Ezek miatt feledte a' müvitélő a' Játékszínen a' Kritikust 's érzett 's lelkesítetett, mint Magyar. Az emlitettteknél még a' legtökélletesebb munka sem tehet többet a' közönségre nézve. Köszönetet érdemel tehát Szemere, kinek kezei közt a' fordításban inkább nyert a' munka, mint vesztett, hogy a' nem tökélletes Körneri Zrinyivel is, míg müvészi tekintetben Ltiteratoraink által tökélletesebb adattathatik, Nemzetét megajándékozta. Mi lenne a' nemzetek' Literatúrájából, ha csupán a' remekek, e' kevesek, szemeltetnének ki, 's a' nem remekek mint idétlen fajzatok elcsapattatnának? mi lenne különösen mi belőlünk Magyarokból, kiknél még olly kevés a' remek, ha a' nemremekekre legkisebb figyelem sem lenne? használni, használni kell. Ez rugója minden dolognak: a' nemtökélletes is támaszthat ideákat, szepeket 's nagyokat; nemzetiséget tenyészthet, mellynek köréből utóbb a' tökélletesbb varáslo erővel lép elő.

Körner a' Visgálónak vélekedése szerint, nem Austriai vólt, hanem születésére Dresdai Szász. Láss erről az ő Leyer és Schwertje kiadójának előbeszédében. Hogy azonban Bécsben is tartózkodott egy ideig, tudva van 's bizonyitja bucsuzása Bécstől,

mellyben így szóll: „Leb' wohl! „leb' wohl! mit „dumpfen Herzensschlaegen begrüss' ich dich und folge meiner Pflicht". Hogy nem Austriai vólt, bizonyitja a' Burkus határszéli sasnak köszöntése is, mellyhez így szóll Bécsből hazamenetelével:

„Bald werd' ich unter deinen Söhnen stehen,
„Bald werd' ich dich im Kampfe wieder sehen,
„Du wirst voran zum Sieg, zur Freiheit wehen!"

Bizonyság erre végre az elesettnek tartott Burkus Királyhoz intézett versezete is, mellyet így kezd: Heil Dir mein Fürst auf deinem Strahlenthrone! Hadnagy volt ö a' Lützowi szabadseregnél.

A' második levélben, melly a' III-dik lapon kezdödik, a' kritikának kedvetlenségét fejtegeti a' Szerzö. Melly tökélletesen igaza légyen ebben, mind a' sértegetö kritikák, mind a' felettébb érzékeny íróknak éles viszszacsapásaik, mind a' részrehajlóknak, mint a' Szerzö is állítja, felboszonkodások, eléggé bizonyitják. — Megczáfolhatatlan marad a' Szerzönek e' mondása a' 175-dik lapon: „nem találsz „ingerelhetöbb portékát mint a' Literátor." Azonban kritikának kell lenni; mert ez tisztogatja a' gyomot a' tiszta buza közül. De józan, szenvedelem nélkül, 's igazsággal 's nemzeti haszonnal megegyezöleg nyesegetö Kritika szükséges közénk. Az indulatos és részrehajló, útat téveszt 's kemény vetojával a' bimbóból gyengén feselö virágokat letépdesi 's azok örökre elvesznek a' nemzetre nézve. Igaz, hogy megkellene tartani e' Horatianumot: „nonum prematur in annum:" de ha valaki korán 's gyorsan akar használni, az akarat is már dícséretre méltó. A' járni tanuló gyermeket támogatjuk, hogy el ne essék 's magában kárt ne tegyen, korbátstsal sujtsuk-e s' kiméletlenül a' kezdö

Literátort, mint már többeken történt náluńk, hogy lelke elcsüggedjen 's fajdalmasan váljon meg elkezdett munkájától? minden kezdet nehéz a' köz mondás szerint 's még a' hoszszas munkás sem lehet csalhatatlan, nem lehet hibátlan; mert az em„ber mindég ember marad, az Íróban, a' kriti„kusban, az olvasóban egyformán" lap 187. Minek tehát a' despotai keménység? de minek egyszersmind az érzékenykedésis? Boldogtalan, ki csak a' maga szülöttjeit tartja szépeknek 's szeretetre méltóknak: de az is, kinek epések lévén intései, rontanak inkább, mint épitenek!

A' 3-dik 4-dik 5-dik 6-dik 7-dik leveleiben értekezik a' Szerző a' drámáról. Ebben az értekezésben helyesen fejti meg a' Körner Zrinyijének hijányjait 's szép útasitást ád a' Dráma költőnek a' Drámának mind belső alkotására, mind külső formájára nézve. A' Vi'sgáló óhajtja, hogy ezen helyes rendszabások szerint, minél több Drámáji készüljenek nemzetének; mert a' Literaturának ez ágában vélekedése szerint még igen kevés tétettetett.

A' 239-dik lapon, a' Szerző B.'senyi Dániel' Antikritikája ellen kel ki harczra. A' dolog maga ezt megérdemli: mert jobbítani a' hibát embertársunk' tetteiben, hogy annál több légyen a' jó 's kikelni félrelépései ellen, szent kötelesség. De e' mellett őrizkedni kell, hogy az illendőség' határjai közt maradjunk 's ne a' személyt, hanem a' hibát, vagy tévelygést gyülöljük benne. Itt azonban másképen van a' dolog: mert a' hibák' felfedezése mellett a' személy is élesen, sőt kiméletlenül sértegettetik. Ki nevezhetné másoknak, mint személy sértegetéseknek e' szavakat? „csu„dálatos ízlésű férjfiju, lap 239; paradoxum után „kapkodó, paradoxum kereső, egész pallérozott „Európát barbarok' honjává demonstrálni 's ifjain-

„kat a' jobb ízlés' útjától félrevezetni készült, lap „240; ne háboritsuk meg Ber'senyit azon boldog- „ságában, mellyet bizonyosan érzett, midön balul „használt mestereiből, a' középszerüség' princi- „piumát kivi'sgálta, lap 241. Ide járul a' 180-ik „lapon a' Jegyzésekben: nem pirúl-e az ember, „midön olvassa, mint igyekszik Ber'senyi a' vi- „lággal elhitetni, hogy ö nem szük körü poeta „'s hogy ö hozzá nem fér semmi gáncs? lap 183, „ki ne mosolygana, látván, mint él Ber'senyi a' „maga Recensense ellen Repressaliákkal, midön „annak Jegyváltóját a' poesis' köréből szám- kivetni igyekszik? 's t. Literátorok! Hazafiak! minek az epés kifakadások? „Csinálni, csinálni „kellene inkább!" lap 15. Ha „az ember mindig „ember marad az Iróban, a' Kritikusban, az ol- „vasóban egyformán, mint a' 187-dik lapon ta- láljuk, ne tulajdonitson egyikünk is tökéletesség- get magának. Az ember könnyen tévedhető, könnyen eleshető — a' nagy lelkü kimélve felemeli 's szeretve véle tovább halad. „Óva, kény nélkül, „kiméléssel és csak mintegy elhintve, hordjuk „elő itéleteinket; jól érezvén, hogy könnyebb a' „mustrálgatás a' teremtésnél, hogy Literaturánk' „mostani állásában inkább sarkantyúra szorultunk, „mintsem ostorra, és hogy ott is, a' hol vesz- „szőcskére lenne szükség, tanátsosbb legyinteni, „mint veszszőzni. Dessewffy a' 306-dik lapon a' * alatt."

A' 249-dik lapon némelly rövid észrevételek és utasitások következnek Beregszászi Nagy Páltól, Balla Károlytól, Horvát Istvántól, Vay Ábrahamtól, Szent Miklóssytól, Döbrenteitől, Kazinczytól. Ezektől eltér Virág Benedek' munkája a' 253-dik lapon, mellyben Zrinyi Miklós czimü Játéknak eleje adatik szabad fordításban.

Sok szükséges egy nyelvének kimivelése által nemzetiségében emelkedni kívánó nemzetnek: — végetleneknek kell lenni nála a' reguláknak, serkentéseknek, pártfogásoknak. A' nemzet' miveltebb fijai menjenek elő világító szövétnekkel, mutassák-meg az örvényeket, mellyektől félni kell, és az egyenes útat, melly czélra visz: — támogassák a' gyengét, emeljék-fel nagy lelkűen az elesettet 's — könnyüvé tétettetik a' haladás. A' fenntebb emlitettekben némelly óldalról, ennek elégtételett.

A' 265-dik laptól a' 275-dikig Kazinczynak és Levelezőjének némelly Levelei közöltetnek Vályi Nagy' és Kölcsey' Homer 1-sö Éneke' fordításának ügyében. Kazinczy itten, midőn keményen keseriti is a' vád, magához hasonló marad: — az öszkorban ifjui tűzzel szereti boszus barátját, mindent elkövettet a' békeségre 's szavait igy rekeszti-bé: „A' mi Kölcseynknek nagyon szívén „a' dolog — nyugtassa meg Uram Öcsém teljes „mértékben. Nem hiszi Uram Öcsém, mennyire „fájt nekem eddig-is, hogy ötet erántam elhide„gültnek képzelnem kelle 's ime ez a' viszszás tör„ténet ötet talám még távolabbra tolá tőlem. Kö„vessen-el Uram Öcsém mindent, nagyon kérem, „hogy Kölcsey ne bánja, hogy egykor barátom „volt. Ez nekem fáj". Illy érzékenyen venni a' boszonkodást 's igy szeretni 's megszerezni kivánni a' békeséget, csak ollyan léleknek lehet tulajdona, melly Kazinczyéval rokonos.

A' 275-dik laptól a' 282-kig, a' Kritikának hasznos befolyása a' Literatura' terjedésére és virágoztatására, adatik elő. Helyesen állítatik itten, hogy a' hibát a' Literatura' ügyében elhallgatni sem nem kell, sem nem szabad: mert a' Literátor nem magáé, hanem nemzetéé — ennek 's nem magának ügyében kell néki szóllani, hogy „közönsé-

gessé légyen a' felvilágositás, mint a' 278-dik lapon mondatik". Megjegyzésre méltók a' következendő szavak is, a' 279-dik lapon: „a' tudomá„nyos perek, a' tollcsaták csak akor gyalázato„sok, midőn gyalázatosan folytattatnak; hasznok „pedig képzelhetetlen. Mit nem lehetne tennünk, „ha ügyünket olly mértékben becsülnők, mint „kötelesség 's ha azon csekély 's tartatlan fényecs„kéért, melly egy később 's teljesebb ragyogás „által bizonyosan elfog homályosíttatni, inkább „nem rettegnénk, mint illik! — Igazak e' szavak „a' 280-dik lapon: A' Kritikusnak sem magaszta„lás, sem gyalázás nem áll kötelességében. Tiszte „csak az, hogy a' helyest és helytelent, az igazat „és nem igazat, a' jót és roszat, a' szépet és ru„tat, kimutassa". Azonban, mint alább mindjárt következik, nincs ember botlás nélkül. Alája van tehát enek vetve mind az Iró, mind a' Kritikus; „nonnunquam et bonus dormitat Homerus". Ebből önként következik ez az igazság, hogy se Iró, se Kritikus ne tartsa magát csalhatatlannak. Amaz szenvedje a' gáncsokat békével; ez diktátori dölyffel ne szórja gunyjait, hanem mutassa ki a' jobbat 's szebbet szeretve 's részrehajlás nélkül. Az Iró ne mondja ezt, mint a' 282-dik lapon áll: „Recensens, te roszul itéltél; mert ime én egy „vagyok azon jelesek közül, kiket csak bámulni „kell! — a' Recensens ne harsogjon mérték felett αὐτος ἐφα jával; hanem bizza az igazságnak megitélését a' publikumra, mint ama' boldog Egü Hellasz szülöttjei; mert „az ember ember marad „mind az Iróban, mind a' Kritikusban, mind az „Olvasóban egyformán 's a' ki soha sem lát ma„gában tökélletet, mindig közelebb van ahoz, „mint a' csalhatatlan. Lásd fennebb a' 187-dik „és 13-dik lapokon". A' 282-dik lapon egy vers kezdődik Vida Lászlóhoz. Erről a' 286-dik lapon

vagyon már ítélet hozva. A' Vi'sgáló ehez még azt adja, hogy a' vers ollyan, belső alkotására nézve, a' millyennek illyen dolgozatnak kell lenni. A' setétes alak itt nem egyébb, mint komoly szellem, melly az érdemet festi. Vidám alak ebben a' nemben, gondatlanul, felderítve, de nem szívet illetve megy által a' tárgyon. Az illetés pedig szükséges, külömben a' benyomás elmarad, 's a' példa, melly felvétetett, hogy emeljen és jobbitson, tehetetlenné leszsz. A' Vi'sgáló, ha érzése meg nem csalta, több szívilletö helyekre talált benne 's vélekedése szerint, ha hibája van a' Darabnak, az abban áll, hogy valamivel fellengősbb poetikai nyelvnek kellene benn' lenni.

A' 286-dik laptól a' 303-ig, egy előbeszéd terjed-el. Előbeszédnek sok; mert ez annál jobb, minél rövidebb 's velősebb. A' dolgok, mellyek benne vagynak, játszi tollal, nevetve némelly újmódi tudós bohóságokon, vannak írva. Sok felesleges és utmutató van benne. Egyaránt neveti-ki benne a' Szerző mind az Iróknak, mind a' Vi'sgálóknak hibájikat. A' nyelv benne imitt amott gondatlan, mit e' végző versecske-is bizonyít:

Kit tőlem végy jó néven hív ólvasó,
Hogy Istentől néked adassék sok jó!

A' 305-dik lap 's a' következők, a' Literatura' ügyében némelly észrevételeket 's kivánatokat közölnek mind az egyesekre, mind a' közönségre nézve, 's végre a' már elholt hajdani 's a' most folyamatban lévő Folyóírások adatnak-elő. Sok szép van ebben a' Darabban-is. E' kifejezést: „sujtsd-le a' Kontárt", a' 306-dik lapon, keménynek 's a' többivel ellenkezőnek állítja a' Vi'sgáló: mert ez nem egyébb, mint neki keseredett boszunak hangja, a' melly pedig nem ide illő.

Végre a' 311-dik és 312-dik lapokon Ber'senyi ellen az 1807-dik esztendei Hálai és Lipsiai Literaturújságnak 200-dik száma alatt a' 355-dik lapon lévő szavakkal él a' Szerző, megmutatván, milly' itéletet hozott ott a' Recensens Göthe' poetai érdeméről.

Az egész munkáról általjában véve a' Vi'sgáló' itélete ez, hogy czéljának megfelel; a' nyelv benne szép és tiszta, nagyobb részint — ollyan, mint a' millyent a' benne munkás tagoktól várni lehete; a' tárgyak hasznosok és helyesen kidolgozottak; — a' Kritika és philosophicum sok. Nem ártott volna több dilettant Daraboknak adni benn' helyet, mellyeknek olvasások a' Kritikumokon és philosophicumokon gondolkodót gyönyörrel meglepve enyhithette vólna. Ehez járul még az is, hogy a' dilettant Darabok gyönyörködtetik a' szép nemet is, mellynek nem nagy kedve van a' Kritikára 's philosophikumra. Ezt a' hijányt reményli a' Vi'sgáló, hogy a' következendő Darabokban kifogják pótolni az érdemes Kiadók. Nyomtatásbeli hibákra csak igen kevesekre akadtt a' Vi'sgáló. A' 45-dik lapon höskor helyett köskor, a' 311-dikén Clavigo helyett Cavigo áll. A' könyvnek külsője csinosabb lehetne. Kívánja a' Vi'sgáló, hogy sok Olvasók örvendeztessék meg az érdemes Kiadókat 's kösse öket még szorosabban öszve fáradhatatlan buzgóság, tartós szeretet, egyenes lelkűség a' nemzettel 's annak állandó hasznával!

K. J.

B. Külföldi Literatúra.

1) Kotzebue Móritz, Orosz Császári Kapitány, a' Wladimir és Persiai Nap és Oroszlány Rendek' Vitézze'. Persiai útazásának kivonása.

(Moritz von Kotzebue's Russisch-Kaiserlichen Hauptmanns im Generalstabe, Ritters des Wladimir- wie auch des Persischen Sonnen- und Löwen-Ordens, Reise nach Persien mit der Rusisch Kaiserlichen Gesandtschaft im Jahre 1817.)

Az Orosz Birodalomnak ama' halhatatlan Uralkodója I. Sándor a' Persiával történhető hadakozásoknak, mellyek Ő Felsége és a' Sach (titulussa a' Persiai Monarchának) közt, mint szomszédok közt, ez előtt magokat gyakran kiütötték, eltávoztatása végett, örökös békeségről gondolkozott, ennek megkötésére Persiába egy fényes követséget küldött, mellynek tagjai ezek voltak:

Vezér Hadnagy Jermoloff, meghatalmazott rendkivül való Követ, a' Sz. Newsky Sándor *), — Sz. Anna **), — a' Badeni katonai érdem

*) Newsky vagy Newskoi Sándor volt egy Muszka Hős, és Szent 's fija Jaroslav Nagy Herczegnek, született 1218. Hogy a' minden oldalról, de főképpen a' Tatároktól szorongattatásban lévő Országot jobban védelmezhesse, Jaroslav elhagyta Novgorodot, 's a' két fiját Fedort és Sándort tette visszajöveteléig a' Nagy Hertzegség' helytartójivá. Sándor egy született Hős vitézi módon vissza verte a' felé nyomuló ellenséget. Legfényesebb győzedelmet nyert az egyesült Dánus, Svékus és a' Német vitézi rend seregén, melly már a' Néva vizénél szágúldozott, 's egyenesen Novgorodnak tartott. Tulajdon kezével sebesitette meg a' Svékus Királyt, és ezen Névai győzedelemtől Newsky Sándor nevet kapott. A' Tatároknak fizetett adótól is megmentette hazáját. Ezen nagy tetteiért hazája, háládatossága' jeléül Szentté tette; Nagy Péter pedig az ő emlékezetére Petersburghan egy pompás Klastromot épittetett arra a' helyre, a' hol a' győzedelmet nyerte, és felállitotta a' Newszky Sándor rendjét, mellyet Katalin Czárné a' felesége vitt 1725. tökéletességre.

**) Szent Anna Rend, egy mindenféle Classisnak, sőt külföldieknek is osztogattatni szokott rend Orosz országban; felállitotta 1736. Holstein-Gottorpi Hertzeg Fridrik Károly, és ennek fija az utóbbi III. Péter Czár vitte be Orosz országba.

*), — veres Sas **), — Nap és Oroszlány rendeknek első, — a' Sz. György ***) és Wladimir ****) rendnek második, — és az Austriai, Maria Therezia *****) rendjének harmadik rendü vitéze.

Valóságos Státus Tanátsosok, Negri és Sokoloff, mint a' követség' Tanátsossai.

Jermoloff ezeredes Kapitány, a' követség' hadi vezére.

Kollegyiomi Tanátsos Kudabaseff, mint a' követség' Titoknokja.

Kollegyiomi Tanátsos Richlefsky, mint a' követség' Biztossa. (Commissarius).

Kollegyiomi Tanátsos Masarovits, a' Diplomai ******) tudomány-ágból.

---

*) A' Bádeni katonai érdem Rendet Fridrik Károly Nagy Hertzeg fundálta 1807. Nagy Mestere a' rendnek maga a' Nagy Hertzeg, és három osztállya van, u. m. nagy, közép, és kis keresztesek.

**) Ez egy Prussziai három osztályú rend, megerősítette II. Fridrik Vilhelm 1791. ez a' rend ugyan is eredetiképen az Anspach-Bayraithi Hertzegségben fundáltatott, 1705. 's innen vitte be Prussziába II. Vilhelm.

***) Egy Orosz birodalombeli négy Classisú katonai Rend, fundálta II. Katalin 1769. I. Sándor megerősítette 1801.

****) Ez is Orosz rend, mellynek mindenféle sorsú emberek, sőt külföldiek is lehetnek tagjai, fundálta II. Katalin 1782. megújította I. Sándor 1801. áll 4 Classisokból.

*****) Az Austrial Birodalomnak egy három Classisú rendje, a' nagy keresztesek húszan 1500 for. a' Commendátorok százan 600 for. a' kis keresztesek százan 400 for. esztendei fizetést kapnak, fundálta Mária Therézia 1757. a' Kollini híres győzedelemnek emlékezetére, mellyet a' Magyarság Nádasdi Ferentz vezérlése alatt nyert; a' vitéz Nádasdit maga Maria Theresia ékesitette fel a' Rend' Czimerével. A' ki a' Rendbe felvétetik, ez által nemes lesz, a' nemes pedig Báró, ingyen, az az minden Taxa nélkül.

A' Nap és Oroszlány rendeket a' Követ Persiában kapta, a' mint alább elő fog adódni.

******) Diplomatica (ezen görög szótól *δίπλοω*, kétszeresen öszve hajtom) bizonyság vagy oklevelek, p. o. nemes, privilegiumokról szólló, orvosi 's a't. levelek' tudománnya.

Krausz Major, a' követség' Kaszszássa.

Müller Udvari Tanátsos, mint a' követség' Orvossa.

Riccard, Borosdna, Jarzoff, Korf Báró Urak, mindnyájan a' diplomaticai tudomány-ágból.

A' fő tiszti karból lévő Kapitányok: Bekovits és Bebutuff Hertzegek, Popoff és Samoiloff Gróf, Hadnagyok, mint a' Követ' Segédjei (Adjutans).

A' Követ' kísérőjihez tartoztak a' fő tiszti karból: Ivanoff ezeredes Kapitány, Muravieff és Kotzebue Kapitányok, Rennenkampf, Babarikin és Serbinin Hadnagyok, Wojeikoff és Latsinoff Zászlótartók.

Gyalog Hadnagy Fedoroff, mint a' követség' politzia-mestere. Maskoff egy Akademiai tanuló, mint a' követség' festője. Stabous és Matvejeff Hadnagyok, mint tábori vadászok. Egy Kabardiniai Hertzeg nyoltz katonájival. Aufmord Úr, mint a' követség' Patikáriussa.

Egy gyóntató Atya.

Nasaroff, Semirka, Madatoff, Meserikoff és Leonidseff Hadnagyok, mint a' követség' tolmátsai, kellegyiomi Titoknok Parisszky, fő mu'sika-mester, titularis Tanátsos Letasinszkoy, az udvari Kabinét' *) Tisztje. A' követség' 12. inassai, öt szakáts, 24. granátos, 45. kozákok, 30. mu'sikás, és a' követséghez tartozó Urak' inassai. Az egész ment mintegy 300. személyekre.

Ezek, ki egy ki más úton indúltak ki Pétersburgból, mivel kinek kinek szabad tetszésére

*) Kabinét egy nagyobb szoba mellett lévő kisebb szobát tesz tulajdonképen; itt pedig azt a' szobát jelenti, mellyet valamelly Fejedelem a' Státus' foglalatosságainak elintézésére, 's az ő titkos Tanátsossainak kihallgatására használ, és a' honnan az Uralkodó parantsolatjai kiadatnak.

volt hagyva, merre és mi módon útazzék? tsak hogy November hónapjában Tiflisben *) legyen okvetetlenül. Kotzebue (ezen utazásnak leírója) az Astronomiai eszközökkel 17. Augustusban 1816. hagyta el Pétersburgot, és Moskau, 's Tula városain keresztül útazván, (ezen utolsó város nevezetes a' benne lévő szép atzél fabrikákról) a' Kozákok' tartománnyoknak fő városához Novotserkaskhoz ért. Már Woronesen **) túl, melly a' Kozákokon innen fekszik, kezd a' vidék puszta és kopasz lenni. A' pósták olly nyomorúltak, hogy egy nap is kell, mig az útas egy státziót elhaladhat, 's ha Woronesben nem gondoskodik magáról, út közben éhen is meghalhat, — a' póstakotsisok egész útban dinnyével táplálták magokat, melly itt igen jó, — a' pósta-házak tsak kunyhók. A' Kozákok földmivelést nem üznek, hanem barom-tartásból, halászatból és kereskedésből élnek, a' honnan zöld mezőt, a'vagy fát újságúl se lehet látni. A' házaikban való tisztaságot rendin is túl szeretik, főképen egy Roskolnik ***) nevü felekezetnek, mellyhez tartoznak többnyire a' Kozákok, az a' vallásbéli szokása van, hogyha valamelly házban Orosz lakott, abban minden házi eszkö-

*) Fő városa Grusiának vagy Orosz Georgiának, melly egy Kormány-széke az Ásiai Orosz Birodalomnak, kiterjedése 872. □ mf. és 300,000 lakossai vannak.

**) Vorones hasonló nevü Európai Orosz Kormány-Szék' fő városa, a' Vorones vizének a' Donba való szakadásánál.

***) Igy neveztetik Orosz országban egy vallásbéli felekezet, melly magát Starovertzinek, az az ó hitünek nevezi, azon ujitásokat, mellyeket Nikon Patriárcha az Orosz-görög Ekklésiában tett, be nem veszi, és a' vallásbeli tzeremoniák végbevitelére a' többi Oroszoktól átaljában külömbözik. Nagy Péter Czár alatt sokat 's sőt halált is szenvedtek Vallások mitt. II. Katalin Czárné szabad vallás gyakorlást engedett nekik. Sok Kozák familiák és Sziberiának nagy része követi ezen felekezet' rendtartásait-

zök, a' mit az tsak illetett, kifüstöltetnek és mint tisztátalanok a' Paptól újra megszenteltetnek. Megjegyzést érdemel itt a' Doni bor, melly könnyü, és igen kellemetes édeses ize van, 's forr mint a' Champaniai. — Két nap múlva elérte a' követség a' Vanitsei Jerlik nevü tisztulás' helyét, (Contumacia) mellynél kezdödik az Orosz Birodalomnak Kaukasusi Igazgató Széke, a' hol Stavrapol' várossánál már fák is találtatnak. Ezen a' vidéken örizet nélkül utazni nem lehet, mivel a' Kuba vize' túlsó részén lakó Tserkesz és Kabardin nevü népek tsak ragadozásból élnek, és nem tsak az idegeneket, hanem magok közt is öldösik egymást, 's legszentebb kötelességek, az egymáson való boszúállás, melly a' familiák közt fiúról fiúra örökségül marad. Hogy ez a' bárdolatlan és kegyetlen nép az Orosz Birodalomnak sok károkat nem tesz, a' döghalálnak lehet köszönni, melly öket néha néha megfogyasztván, nem elég erösek 's hatalmasok, zsiványságoknak egész erővel való folytatására 's üzésére. Van még ezen a' tájékon egy más ragadozó nemzet, a' Tsetsentzek, ezek elébb a' Kabardinok alatt voltak, most pedig szabadok, és a' zsiványságban elébbeni Uraikat jóval is feljül múlják.

Stavrapol és Georgefsk közt (ezen két városok az Ásiai Orosz Birodalom Kaukasusi kormányszékében vannak) a' Severnoe nevü posta-állásnál (statio) lehet legelőször a' Kaukasus' hegyeinek felséges lántzát meglátni. Ezek a' roppant bértzek, mellyek hihetetlen rendetlenséggel öszve viszsza tsak nem a' felhökig felemelkednek, és a' mellyeknek hó lepte tsutstsaik külömbféle szineket játzanak, borzasztó benyomást szülnek a' nézökben. Az Elborus és Casebek nevü tsutsok úgy látszanak ezen hegy-lántz' két végén mint két hatalmas bástyák. A' hegyi lakosok esmernek egy helyet a' közepe

táj ján, mellyen tul menni nem lehet, mivel valamelly kegyetlen szél tüstént megöli a' vándorlót, sőt a' madarak is lehullanak, mihelyt ezen a' ponton tul repülnek a' mi hihetőképen a' mértföldekig nyuló granit-kő üregektől okoztatott szél huzás' következése, mellynek senki ellent nem állhat.

20-dik Septemberben Georgefskben volt Kotzebue, a' hova maga a' követ is Jermoloff Vezér Hadnagy megérkezett. Gyakran dühösködik itt a' döghalál, mellynek elragadása felette különös. Némellyekre a' kik illyen betegekkel bánnak, el-nem ragad, mások a' nélkül is elkapják, hogy valaha beteghez nyultak volna; talán az emberi testben magában lehet ennek okát keresni, a' mennyiben egyikbe könnyebben be hat a' méreg, mint a' másikba, ősszel és tavasszal legveszedelmesebb az elragadás. A' méreg' munkálkodása legelőször is az oldalakban jelenti ki magát, mellyekben fajdalmakat okoz, ezeket követi az iszonyú főfájás, ezt nagy kelések, rendszerint a' hónok alatt; a' szemek elvadúlnak, a' száj tajtékzik, 's ezt halál követi. Nem halálos a' pestis, ha a' betegen még életében veres főltok ütik ki magokat, mellyek rendszerint tsak a' holtakon jönnek ki. Gyakran van arra példa, hogy a' kelés felfakad, 's az illyen beteg meggyogyúl. A' pestis a' mint jő, el is megyen, de honnan? és hova? nem tudja senki. Némelly Grusiában lakó tisztek beszélték, hogy pestiskor minden ember, mint a' rab házába bezáratik, az utszán nints más, mint némelly tömlötzből ki hozott gonosztévők, kik szurkos köpenyegbe öltözve a' megholtakat hosszú horgokkal a' városból kihurtzolják és egy gödörbe bele vetik. Melly keserves állapot lehet ez? a' kiben érzékeny szív van, képzelheti, mikor valamelly familiából egy elkapja, minő szívbeli fajdalmat okoz egy

szeretett atyának, férjnek, feleségnek vagy akármelly familia' tagjának kinlódásait 's haldoklását nézni, a' kin nem tsak nem lehet segiteni, de hozzá érni sem szabad, 's minekutánna meghólt, ha a' szurok köpenyegesek nem érkeznek, napszámra szagolni a' megbüszhödt testet, mig nem ezek végre szánakozásból az ablakon horgaikkal kihurtzolják minden hozzá tartozó ruhájival együtt. Hathatós orvosságnak mondják az elragadás ellen a' foghagyma evést. — A' Georgefsk' szomszédjában lévő meleg ferdőkről azt állitják, hogy minden Europai ferdők közt legtöbb orvosi erővel birnak.

Georgefskből Mosdokba kell menni a' Terek vize' mentében, melly végre a' Caspium tengerbe szakad. Itt rendelések tétettek a' Kaukasus' hegyén való általmenetelre. October 2-kán a' Tereken által menvén, bútsút vettek az utazók Europától: A' Mosdoki három napi út Wladikaukasusig igen veszedelmes a' Tsetsentz nép' rablásai miatt, kivált az erős helyeken, mivel a' térségen nem szokta az utazókat megtámadni. Wladikaukasus egy erősség és kultsa a' Kaukasus' hegyének, mellyet kiváltképen Delpozo Orosz Vezér, a' Kaukasusi határ-szélek akkori fő Igazgatója, szépitett meg, fekszik a' Terek' vizénél, melly igen sebes és gyakran a' rajta lévő hidat is elhordja. Ezen a vidéken Ostober 5-kén utazott a' követség, 's ekkor esett a' legelső hó, a' hideg a' Reaumur *) meleg mérője szerint 5-o volt — Wladikaukasusból Darielláha utaztak; ez egy nyomorult sántz-bástya (redout) tsak két házakból áll, a' hova a' roppant gránit-hegyek miatt, mellyek közt a' követség tsak

*) Reaumur született 1683. Frantzia Országnak Rochelle nevü várossában, ő készitette a' legelső bor-szesz meleg mérőt, mellyet 80. gradusra osztott fel; ez az osztály azután is megtartatott, midőn később a' bor-szesz kéneső vel tseréltetett fel.

nem

nem élete' veszedelmeztetésével folytatta útját, a' nap' napjában tsak $1\frac{1}{2}$ óráig süt. Dáriellától mintegy egy mértföldnyire van egy hely a' hegyek közt, mellyen rendszerint minden hetedik esztendőben a' Casebek tsutstsáról, a' rajta lévő örökös jégből a' nehézség miatt egy darab elválván irtozatos rohanással, köszikla darabok is ragadván hozzá, mint egy lapta lehengereg, nagysága ollyan, hogy a' Terek' vizét, melly a' hegy alatt foly, elgátolja, és Dariellánál a' víz' árka egészen száraz, 's a' halak a' víz nélkül lévő feneken vitzkándoznak, mig nem a' víz valahol keresztül tör, és gyakran más járást vévén magának, mindent elragad, a' mit tsak utjában talál. Ez a' hó-lapta azután esztendők mulva olvad el, és tsak a' gránit darabok maradnak meg, mellyeken sok időmulva fenyő-fák nőnek 's a' víznek szép formát adnak. — Tovább utazván Kobi nevű kitsiny 's tsak három házakból álló sántz-bástyához ért a' Követség, mellyet 7-dik Octoberben elhagyván az irtozatos Rasavo hegyen útazott keresztül, a' kotsikat embereknek kellett fel huzni; két tsutstsai vannak ennek a' hegynek, Krestovaja Gora, a' másik Gud Gora, és az út olly keskenÿ rajta, hogy két szekér alig mehet el egymás mellett. Ezen két tsutson és a' mintegy egy német mértföldnyire lévő Rusaour hegyén is szerentsésen által menén Grusia tartományába értek, melly olly kellemetes, hogy a' természet mintegy megédesiteni akarni látszott az utazóknak a' fent emlitett helyeken kiállott szenvedéseiket; egy paraditsom forma völgy, mellyet az Aragua víz nedvesit, gyönyörködteti a' nézők' szemeit, a' hegy' tövében áll a' Daniloff ezeredes Kapitány' emlék-oszlopa, a' ki Kaukasus' hegyének ezen közét járhatóvá tette.

Grusiában Passanaourt, Ananourt, Duchetet elhaladván Msetbe mentek, melly valaha a' Grusiai Czárok lakhelyek, és igen roppant város vólt, most pedig egynéhány szegény familiák húzták meg magokat benne. Egy szép templom ékeskedik még most is azon kőfalak közt, mellyek hajdan a' Czárok' Kastélyát formáltak; ez a' templom sok századoktól fogva áll fenn, és az egész épületben nints vas. A' többi Grusiai templomok is így vagynak épitve, tsupa szürke kőből, — a' házak pedig a' földben vagynak fedél nélkül, és nem veszi az ember észre városban van-e vagy faluban? hanem ha, úgy szóllván, belé üti az órrát. A' Kastély kő-fala aljában van egy kis kápolna, mellyben Szent Ninon, egy leány, a' ki a' keresztény vállást a' IV. században Grusiába bevitte, szokott imádkozni, legelőször is Mirian Czárt teritette meg, a' kinek példáját azután alattvalóji és követték. — Mesetből Tiflisbe a' Kura vizén kell keresztül menni, ezen a' vizen van egy híd, mellyről azt mondják, hogy Pompéjus épitette. De vessünk egy két figyelmetes pillantatot Grusiára, minekelőtte a' Követséggel odább mennénk.

Grusia vagy Orosz Georgia' Tartománnya fekszik a' fekete és Caspium tenger közt, két hatalmas szomszédjaitól a' Persától és Törököktől sokat szenvedvén, a' Keresztény hit miatt, mellyet egész Georgia vall, magát Orosz hatalom alá adta, és azolta nyugodalomban is élnek lakossi. Mig még Czárok uralkodtak rajta, magok közt sem vólt a' Grusiaiak közt tsendesség, minden Hertzeg és minden nemes ember határtalan szabad úr lévén, szabadon kirabolta 's gyílkolta a' parasztokat, a' nélkül hogy valakinek jussa lett volna tőle számot kérni; de ezen gyalázatos szabadságnak már most vége van, a' mit Hertzeg és Nemes Uraimék nem is igen szívelnek. Kereskedés

á taljában nem vólt, de nem is lehetett, mivel a' Czár maga minden irgalom nélkül megfosztotta önnön kereskedőjit — Nevezetes az Asszonyok' szokása, a' kik a' hajokat és szemöldököket feketére, a' körmöket veresre festik; ábrázatjokat pedig fejér 's fekete színnel tarkázzák be; fekete fátyolban járnak és csak nem egész testeket befedik, tsupán a' festett szemöldök az, a' mit örömest mutogatnak. Ha egy vagy több Aszszonyok egy Oroszt meglátnak az útszán, és előle ki nem térhetnek, a' fal felé fordulnak, 's onnan el nem mennnek, mig tsak az Orosz el nem halad, — melly szokást némelly katona Tisztek úgy szoktak megtréfálni, hogy ők is a' fal felé fordúlnak, 's néha fél óráig is eláll mind a' két fél, mig nem ezen ajtatos áldogálást mind a' ketten megunván 's jó ízün nevetvén, kiki elmegyen dolgára. — Egyetlen egy mulatság, a' mit a' Férjfiak az Aszszonyoknak megengednek az, hogy vasárnap és innepnapokon a' ház fedelére (melly lapos) fris levegőt szívni kimehetnek, és, ha többen is jönnek öszve, egy dobotska mellett tántzolhatnak: a' tántzban a' kezeik' mozgásai nem helytelenek, de lábaikat a' hosszu ruha miatt nem lehet látni. Vólt még egy más mulatság is, mellyen az Aszszonyoknak szabad vólt jelen lenniek; az az nagy innepeken, tsak nem az egész Város a' kapuk elejibe kijött, ott két tsapatot formált, és a' játék' tzélja a' vólt, hogy egyik fél a' másikat hellyéből vagy állás' pontjából kimozditsa, innen lehet látni, hogy mindegyik rész mindenféle eszközöket elővett, tsak hogy az ellenkező félt megfutamtassa, illyenek p. o. az ütés, kővel való hajigálás, fa-kardok; sőt a' gyermekek is részt vettek ezen borzasztó mulatságban, 's gyakran olly üléseket kaptak, mellyeknek örökös sántaság lett a' következése, általjában véve ritkán mult el egy

illyen tsata két három ember' halála nélkül. Különös ditsöség vólt a' vett sebek miatt nem panaszolkodni. Ezen vad játékot, mellynek neve Tamasa, Jermoloff Vezér a' Tartomány 1817-dik Kormányozója egy átaljában eltörlötte, ez a' derék Férjfiú sokat tett a' Város' szépitésére és a' jó rendre nézve is. A' Tartómány' Igazgatóji határtalan Uralkodók.

Éghajlatja rendkivül meleg, nyáron kiváltképen, midön a' magas helyeken kell hívességet keresni, magában ugyan a' Városban Tiflisben szüntelen éjszaki szél fú, melly az égető hévséget enyhiti, de a' meghütés miatt az idegeneknek veszedelmes, a' lakosoknak ellenben semmit se árt, mivel ezek gyermekségektől fogva meg szokták a' szél húzást. Az 1817-dik télen, mikor a' Követség arra utazott, a' hó tsak három hétig tartott, és a' hideg feljebb nem ment 8. graditsnál Reamur szerint. Februariusban már ujra zöldül a' gyep és virágoznak a' mondola-fák, — Martius rendszerint esös, azután jö a' hévség, melly mindent elszáraszt és sárga szinre fest. A' meleg éghajlattal együtt járnak a' Skorpiók, a' Tarentulák és Falangok, (ez egy bizonyos neme Asiában a' póknak) mellyeknek tsipések ugyan ritkán halálos, de még is kellemetlen dolog azokat a' falon mászkálni látni, vagy épen az ágyban lenni gondolni. — A' Kertek rendetlenek, és szöllö-tökékkel vannak beplántálva: a' bor könnyü és jó, tsak az a' kár, hogy a' lakosok a' hordó-tsinálásra nem akarják magokat reá adni, hanem a' helyett a' bort disznó-bőrben tartják, mellyet belöl hegyi bal'sammal (Naphta) kennek bé; ez a' bornak igen kellemetlen izt ád és sokkára lehet hozzá szokni; ezek a' disznó-börök Burdukoknak neveztetnek. — Gyümöltse sok és jó van. — A' szántásra vetésre, valamint jó erköltsökre nézve is so-

kat fognak tenni idővel a' Vürtembergi Coloniák, mellyeket a' fő Kormányozó tsak mostanában telepitett meg. A' föld olly termékeny, hogy az elvetett gabona harmintzszor annyit ád, és ez az oka a' lakosok restségeknek. — A' vadászat is megjutalmaztatja a' fáradságot, vannak igen sok nyúlai, szarvassai, vad ketskéji, fátzánjai, — egy bizonyos Tsekalka nevü ragadozó állat, melly hasonló a' farkashoz, de kissebb ennél és sokkal kegyetlenebb, ha éhes a' temetőben is felássa a' holt testet, — Hyena is sok van ezen tartományban.

Tiflis' városában, melly Grusiának fő várossa és a' Kormányozó' lakhelye, öszvegyülvén a' követség tagjai, Aprilis 17-kén 1817. a' Jermoloff Vezér Hadnagy, mint meghatalmazott rendkivül való Követ' vezérlése alatt, elindúltak Persia felé. Ez időtől fogva a' követség következendő helyeken utazott keresztül: u. m.

18-dik Aprilisben érkezett Emir-Aivasliba, melly a' Hram vize mellett fekszik, — ezen a' sebes és a' lovaknak hasig érő vízen még azon a' napon,

19-ikben és 20-ikban pedig az Asebejuk (melly Tatár nyelven nagy szájt jelent, mivel két gránit hegy közt, a' hol szüntelen tartó forgó-szél dühösködik, kell az utazóknak, mint valamelly kapun, a' hegy' tulsó részén ki menni) hegyén által menvén,

21-ikben egy Kamenaja nevü vízhez ért, mellynek borzasztó és kősziklás partjaitól nem messze látszanak, a' hajdani hatalmas Örmény ország' nagyságának több maradványival együtt, nevezetesen Lori, kis Örmény ország fő várossának omladékai, melly régen 6000. házakból állott, és hét esztendei ostrom után vétetett meg, most pedig tsak 30 házak vagynak benne.

22-kén a' Besabdal hegyen utazott keresztül, mellynek alján virágzó fák diszeskedtek, felfelé ellenben mind inkább inkább láttatott a' természet kihalni, mig nem végre a' tetőn hó, szél, egy szóval valóságos tél volt, a' honnan nagy nehezen leereszkedvén, ismét le kellett a' mentét vetni a' hegy tulsó aljain lévő tavaszi idő és meleg miatt. E' tájon foly a' Bambak vize, egy híddal, — itt fekszik egy Karaklissa (fekete templom); nevü városotska, melly szép pisztrángjairól és mézzéről nevezetes. — Ebben a' kis városban három nap pihenvén a' követség,

23-ben Bekanti nevü falu felé folytatta útját. Onnan

26-ban Gumri vár felé, mellynél a' Török, Persa és Orosz határok egyesültek. A' föld itt olly kemény, hogy 10 ökör is kell a' szántásra, a' boronálás pedig erős és vastag fa-ágakkal megyen végbe, mellyre néha egész familia is reá ül, hogy foganatja legyen. Harmad nap mulva (beteg lévén az alatt a' Követ) útnak indúlt.

29-ben a' Követség az Apartsai vize mentében, mellytől balra esik egy Alages nevü magas hegy. Az útban egy temetőre akadt, melly megerősítette azon vélekedést, hogy itt valaha Örmények laktak, a' sír-kövek 1000 esztendőn is túl mutatnak, éjtszaka némellyek egy követ ástak ki, mellyen Sándor név volt, alatta bámulásra méltó nagyságú tsontokra találtak, mellyek már 1050 esztendőktől fogva feküdtek a' sírban. Mintegy 1 ½ német mértföldnyire vannak innen Nagy Örmény ország Anna nevü fő várossának omladékai; ez hajdan olly pompás város volt, hogy még a' Görög Uralkodók is gyakran tartózkodtak benne, 's most tsak tíz familiának lakhelye. Még most is lehet a' város' kőfalainak, templomoknak és palotáknak maradványaikat, mellyeket részszerint a'

Persák, részszerint a' föld-indulások pusztitottak el, látni.

30-ban Persia' határához, melly egy puszta tartomány, ért a' követség, a' hol megköszöntetett Asker Chantól *), a' ki Napoleon' idejében Párisban mint Persiai Követ lakott, és most házájában Memandari hivatalt viselt, az az, a' kinek az idegen követeket elfogadni, 's azoknak szükségeikről gondoskodni, kötelessége.

Legelső helység, mellyet Persiában találtak, volt egy Taline nevü falu, egy ezer esztendősnél régibb várral. Innen egynehány órányi köves útat elhaladván, megláttak az Örmény Pátriárchának Jetsmiasin (az Isten fijának leszállása) nevü lakhelyét. Efrem az akkori Pátriárcha harang-szóval, 's az egész Örmény nép öröm-kiáltása közt vezette bé a' követséget a' klastromba, melly maroknyi kereszténység úgy van a' Muselmannok **) közt, mint a' fegyvertelen juh a' farkasok közt. A' klastrom igen pompás épület, udvara szép fákkal és szökő kutakkal ékes, 's már 1500 esztendők olta áll ellent az idő viszontagságainak. Számtalan kints gyül ide az egész világból, mert az Örmény sehol se veheti meg a' szent kenetet, tsak itt, mivel annak készitésénél a' Pátriárchának magának és még 12 Püspököknek kell jelen lenniek, melly szám tsak a' Jetsmiasini klastromban, a' hol 300 papi személyek vannak, találtathatik fel. A' klastromhoz tartozó faluk is igen jó állapotban vannak, és már régen állott volna itt fel valamelly virágzó város, ha a' Persiai Uralkodók az Eriván tartománnya (Persiai Örmény ország) Igazgatójának meg nem engednék a' klastromot szabad tetszése

*) Chan Fejedelmet vagy Uralkodót jelent; nevezetesen igy neveztetnek a' Tatárok Fejedelmeik.

**) A' Mahomed buzgó követöji neveztetnek Muselmannoknak.

szerint pusztitani, — ha valamelly utazó keresztyén tér be a' klastromba hálás végett, már azért felette nagy summát köteles a' klastrom fizetni; sőt nem szégyenli az Igazgató azt mondani: a' keresztyén kutyák Jetsmiasinban örülnek, ha egy most érkezett attyokfiát megvendégelhetik; legyen az öröm övék, nékem a' pénz kell! — ha épen semmi szín alatt se prédálhat, vadászatot rendel, 's út közben betér a' klastromba, melly tiszteletet a' szegény keresztyénség drágán megfizet. Sokan kedveltjei közül hét számra vendégeskednek a' klastromban, 's a' Muhamed parantsolatja ellenére isszák a' jó bort. A' feljebb emlitett huzavona volt annak is az oka, hogy a' Követ Persiából vissza felé útazván, Jetsmiasint kikerülte, tudván azt, hogy a' mostani bemenetele is sokban került a' szegény klastromnak.

3-dik Májusban hagyta el a' Követség Jetsmiasint, és Eriván városának fele útján Hassan Chan, Erivan tartománnya' fő Igazgatójának Öttse, 4000 lovassággal elejibe jött a' Követnek, — lovaik szépek és gazdagon felvoltak szerszámozva. A' lovasok, főképen a' Kurdinok (ez egy derék 's szabad nép, Persiának zsoldos katonáji) messzire hasonlóknak látszottak a' pongyola vén asszonyokhoz, a' lovon görbén ülnek, tarka selyem ruhájok van, fejek valami tarka materiával van körül kötve, mellynek lenyuló végei rojtosok. Ezen nevetséges süveg alól igen furtsán néz ki a' bajúszszok és tzitrom sárga ábrázatjok. Az egész sereg igen éktelenül kintornált, mellyhez a' két dobos és a' sok siposok igen jól illettek. Fő fegyverek nádból készült lántsák, mellyekkel ellenségeiket sebes futtokban is igen ügyesen megtudják találni. Puskájik, pistollyaik, és kardjaik igen szép vasból készültek; a' töltésben és lövésben is jártasok. A' Sanga vizén által menvén, nem messze a' vár fa-

laitól elejibe jött a' követségnek maga a' Sardar, vagy fő kormányozó is (Satrapa) Hussein-Kuli-Chan; előtte hat kengyel-futó, és egy Tiszt, kinek a' vállán egy ezüst fejsze volt, annak jeléül, hogy a' Sardar életnek és halálnak Ura, utánna pedig sok gazdag öltözetü Persák. A' vár alatt mintegy 2000 Sarbasok (neve a' regularis gyalogságnak Persiában) állottak, 6 ágyús lovas pattantyúsokkal; közelitvén hozzájok a' Követ, dobolni kezdtek a' Persiai dobosok, és a' síposok elfújták amaz esmeretes Anglus éneket: God save the king! Isten hozott Persiában te régi esmerős! *)

Erivánban látott legelőször Kotzebue igazi Persiai házakat, mellyek igen könnyen vagynak épitve, 's kevés szobákból állanak; ezek rendszerint éjszak felé nyitva vagynak, az az fal helyett egy külömbféle színü ablak karikákból álló nagy ablakot tsinálnak, melly éjjel be van téve, nappal pedig nyitva áll. A' szobákban igen sok vakablakok vannak, mellyek a' szegényeknél tsak fejér szinüek, a' gazdagoknál pedig szép virágokkal sőt arannyal tzifráztatnak ki. Minden szobában van egy kandalló az ablakkal szemben, — a' pádimentom kő, mellyet a' gazdagok szőnyeggel, a' szegények gyékénnyel terítenek be. Szék, asztal, tükör, vagy más házi bútor a' szobákban nints. A' Persák lábokat egymás alá keresztül téve ülnek, tzipőjöket az ajtó előtt hagyják, az ételt, kináló (praetentir) tányérokról, eszik meg, és ha az Ur nem a' Serailban **) hál, egy vánkost visz-

*) Persiában sok Anglus Tisztek vannak, a' kik a' napkeleti Indiai Companiához tartoznak; ekkor voltak ott a' többek közt: Lindsay, és Mac-Intosh Majorok, Hard, Moutis Kapitányok, Cormik és Kampbell Doktorok 's a' t. Ezektől tanulták meg az Európai hadakozás' mesterségét is a' Persák, mellynek Abas-Mirza nagy kedvellője.

**) Serail, Sarai, vagy Serai, az az nagy épület, palota, azt a' Kastélyt jelenti, mellyben a' Török Szultán lakik;

nek be, 's a' hol eszik, ledül és alszik. Sétálni menni igen nevetséges 's valami alávaló dolog, annyira, hogy a' kit sétálni látnak, megörültnek gondolják: a' Persa ha tsak egynéhány lépésnyire távozik is el a' háztól, már lóra ül; — otthon pedig az ablakban illő ülni, bal kezét a' törön tartani, a' jobbal a' kinálló szolgáknak, kik egész nap szájjokat tátva lesik Urok parantsolatját, rendeléseket tenni, minden fertály órában Kalliont *) parantsolni; ha vendég is van a' háznál, sok illyen Kallionok hozatnak elő, mellyek közül némellyek arannyal 's gyémántal vagynak kirakva; azonközben confectet készítnek juh zsírból, mellyel a' vendégek megkináltatnak, azután Serbetet **) isznak és gyümöltsöt esznek. Az evés közben a' vendégek a' gazdának erősítik, hogy ő épen olly piros, mint az ő almáji, olly fényes, mint a' nap, olly barátságos és nyájas, mint a' hold, mikor elmennek, magok ajánlása mellett kivánják, hogy az ő sorsának kertjében mindég szerentse ró'sáji virágozzanak. A' gazda mind ezeket megköszöni, jó időt kiván az útazóknak, és sajnálja, hogy ő ezen szempillantástól fogva szerentsétlen leszsz, mivel az ő füle a' fülemilék' éneklésekhez igen hozzá szokott; azután leül 's ásitozva lesi a' nap' lementét, hogy imádságát elvégezvén elmondhassa: „ezt a' napot is elpipáztam". — Az elmenő

---

de így neveztetnek minden Mahumedanus Uralkodók', Hertzegek' 's más Nagyok' palotáji is. A' Haremtől meg kell külömböztetni, melly a' Serailnak az a' része, a' hol az asszonyok a' férjfiaktól külön válva laknak, a' Harembe még az Attya se mehet bé semmi némű szín alatt a' Mahumedánusnak, ámbár azon (az az a' Haremen) kivül fátyol nélkül is szabad a' menyét látni.

*) Kallion ollyan üveg-pipa, mellyben a' füstnek vízen kell keresztül menni, hogy meghülve menjen a' szájba.

**) Serbet bizonyos ital' neme, melly vízből, tzukorból és savanyúságból készittetik, olly forma, de nem olly jó, mint az Európai tzitromos víz.

vendégek azonban előkeresik tzipőjöket, 's egy fertály óráig is elkomplimentiroznak, hogy melyik menjen ki legelőször? — a' leggazdagabb vagy előkellőbb végre nyájasan enged és szüntelen való fő-hajtogatások közt fel ül kényesen a' lovára, 20 néha több nap-lopó szolgáji karikát formálnak körülte, megfogják a' lovat kantáránál fogva, 's haza hurtzolják a' nagy Urat. Közönségesen véve a' Nagy Urak felette hajlandók a' ragadozásra és kivált a' mások rágalmazására, 's ebből áll beszélgetések és minden mulatságok. A' Hertzegeknél 's igen Fő Személlyeknél néha ezeren is öszvegyülnek illyen Urak, a' kik az Udvarban egész estig is elátsorognak, a' nélkül, hogy Ő Hertzegsége vagy a' Nagyságos Úr tsak egy szóra is méltóztatta volna őket, azután pedig szerentsésen haza mennek.

Megérkezvén a' Követség Erivánba 10 óra tájban, a' Sardar (Persiai Kormányozó) meglátogatta a' Követet, melly alkalmatossággal a' Liqueurből 's más részegitő italokból jól felhörpentett; egy órái itt való mulatása után elment 's meghívta a' követséget ebédre. 12. órakor megjelenvén a' követség' tagjai a' Sardar (Satrapa) Kastélyába, egy Szálába vezettettek, mellynek falai külömbféle formájú apró tükrökkel voltak kirakva, a' közöttök lévő köz pedig tarka virágokkal 's kitsiny rajzolatotskákkal kifestve. A' Persák festéseiben ataljában nints árnyékozás, ellenben pedig a' színek rendkivül elevenek és tartósak. A' Szála nyitva lévő oldalával szemben, az épület egy nagy vak ablakot formál, mellyben egy szép medentze van fejér márványból, sok szökő-kutakkal. Ezt az oldalt ki is lehet nyitni, 's illyenkor egy ujjonnan épült kertbe való szép ki látás lepi meg a' nézőket. A' Sanga vize az ablak alatt foly el, a' partok szép fákkal vagynak beültetve,

és egy több bólthajtásokra épült híd viszi az embert egyik parttól a' másikra. Szebb nyári lakó helyet képzelni se lehet, a' szökő kutak friss vizet adnak, 's az innen nem felette messze lévő Ararat' hegyének örökös hó-lepte tsutstsáról híves szellő lengedez, melly a' rekkenő hévséget mérsékli; mind az által azt mondják, hogy mind e' mellett is nyáron a' lakosok kénytelenek a' hévség miatt Erivánt elhagyni 's magos helyekre költözni. — Minekutánna az Oroszok helyet foglaltak volna, Kallionok hozattak, mindenik elejibe egy kis asztal, 's arra juh zsírból készült confect (ezt lehet gondolni melly jó ízű tsemege lehet) és Serbet tétetett. Ezek tsak nem a' nélkül, hogy valaki tsak hozzájok is nyúlt vólna, elvitetvén, számos Inasok jelentek meg Indiai materiából készült abroszokkal, mellyeknek szegleteikre külömbféle oda illő mondások voltak fekete színnel nyomtatva Persa nyelven, mint p. o. minden a' mi ezen eleitekbe tétetik enni vagy inni, jó és jó szívből adatik 's a' t. valóban annyi is jött jó szívből, hogy ezer ember is jól lakhatott vólna. Kotzebue tsak azt említi, a' mi elötte és Müller Doktor elött vólt, ebből osztán megítélheti az olvasó a' többit. — Először egy olly nagy tésztából tsinált sütemény tétetett fel, melly az asztalon meg nem fért, hanem fél röfnyire is lefüggött, ezt a' Persák Tsureknek nevezik és kenyér 's asztal kendő helyett használják. Azután egy fél juhot, egy ökör tzombot, két tállal külömbféle petsenyét, öt tállal külömbféle és sáfrányos vagdalt hust (Ragout) két tállal főtt riskását, két tálat főtt, kettőt sült tyukokkal, kettőt sült ludakkal, kettőt hallal, kettőt savanyú téjjel, egy nagy tálat serbettel és négy korsót borral hoztak fel. Mind ezekhez sem kést, sem villát, sem kalánt nem adtak, valamint széket sem, hanem Persiai modon kellett az Oroszoknak

is az asztal melett ülni. Egyik tál ételt a' másikra olly nagy sietséggel tornyozták, hogy a' mint Kotzebue írja, egyszerre elvette a' kilátást a' roppant sült és tál halom, és társait tsak a' fel tornyozott falak közt való nyilásokon láthatta, valamint azt is a' mit a' Sardar tsinált, t. i. bal kezét a' törre tévén le, mivel a' Persák bal kezeket evés közben soha se használják, a' jobbal 'a síros riskásás tálba nyult, mellyből három újjával egy jó portiót a' szájjába tömött, a' mit több ízben tselekedvén, leszakasztott egy dárabotskát az óriási süteményből, 's megtörölvén azzal az újját, szerentsésen utánna nyelte azt is, — azután sorban a' többiből is tetszése szerint evett, végre elővette a' serbetet, 's jól ivott belőle közönséges szokás lévén a' Persáknál, hogy mentől nagyobb Ur valaki, annál kevesebbet egyék, a' sok ételből kevés fogyott el; a' maradék a' szolgáknak, vagy az ott körül átsorgó népnek adatott a' be vett szokás szerint, a' honnan a' fővebb emberek házánál háromszorta többet sütnek főznek, mint a' mennyi szükséges, hogy amazoknak is jusson. Vége lévén az ebédnek az inasok vizet hoztak, hogy a' vendégek a' kezeiket megmossák, de törölköző-kendőt nem adtak, mivel a' Persák a' vizet kezeikről nem szokták letörleni, hanem rajtok hagyják megszáradni. Azután ismét igen nagy tálakban tsemegét és gyümöltsöt adtak fel, azonközben tántzosok is jelentek meg, kiknek mu'sikájok Guitarre, a' hegedünek valamelly három huros neme, két dobos, egy énekes, a' ki irtozatos tag-rángatódások és atsarkodások közt tele torokkal ordított. A' mu'sikában ugyan volt tactus, de hangja olly forma vólt, mint a' matska nyávogásnak, melly mellett három szép gyermek hosszú ruhába felöltözve ugrált és hengerbutzkokat tsinált. — Melly nevetséges lehet ez egy mívelt Europai ember előtt!

Más nap az Orosz Követ meghívta a' Sardart ebédre, melly alkalmatossággal a' Persák nem hajtván a' Muhamed' törvénnyére és tilalmára a' borból, rhumból 's más tiltott italokból jól feltöltötték garadra annyira, hogy a' Sardar Orvossa Muhamedet bolondnak vallotta, mivel a' borítalt megtiltotta. A' Sardarnak is megtetszéttek ezek az ítalok, és egynehány üveg liqueurt és rhumot kért. A' Sardarnak voltak 60 feleségei.

Eriván Várossa' történetei: a' neve örményül annyit tesz „megjelent, vagy meglátott" mert a' köz vélekedés szerint Nöe leszállván az Ararát hegyéről, melly ide mintegy két német mértföld, ezt a' helyet látta meg legelőször, és ott meg is telepedett. Nem messze tőle vagynak két folyó vizek, egyik Sanga, melly épen a' Vár alatt foly el; a' másik a' Kverbulák. — Az első az Eiráni tóból ered (ez a' tó három napi járó föld a' Várostól, Persiai nyelven Deria Sevín, édes tó, mivel a' vize édes) keresztül folja nagy részét Örmény Országnak, és nem messze a' Káspium tengertől egyesül az Araxes vizével. A' Vár egy ágyú-lövésnyire van a' Várostól. A' Törökök megvették Erivánt 1582 és ők építették a' Várat is. III. Amuráth' Uralkodása alatt: a' Persák visszavették 1602. Abas Sachjok alatt 's még jobban megerősitették. 1615. négy hónapi ostromot állott ki, a' föld bástya sokkáig ellent állott a' Törökök' ágyújinak és végre kénytelenitettek a' várat is elhagyni. A' nagy Abas' halála után ismét ostrom alá vették a' Törökök Erivánt 's el foglalták, de nem sokkáig birták, mert Sofi Sach visszavette IV. Amuráth Sultántól a' mikor a' Persák az egész Török örizetet lekaszabolták. 1721-ben ismét Török kézre került azon viszavonások miatt, mellyeket a' Sofi' maradékai támasztottak, de ama híres Nádir Sach 1734-ben a' Törököket ismét

kiverte. A' Grusiai Czár, Heráklius használván Tamassa halála után, a' Persiában támadt zürzavarokat, megvette Erivánt, de ismét elvesztette tulajdon országával együtt; — az Orosz seregek is ostromlották azt Gudovits Gróf' vezérsége alatt, de visszaverettek.

Már oda feljebb vólt említés az Ararát' hegyéről: valljon melyik Keresztyén az, a' ki előtt ez a' név esmeretes nem volna a' Szent Historiából? és a' Katekhismusból? méltó leszsz hát erről egy két sort írni. Ez a' hegy, mellyen Noé' bárkája megállott, van Örmény Országban, két tsutstsai vagynak *), mellyek közül egyik kisebb a' másiknál, és a' lakosoktól Ararát-Sadachnak, Ararát' fijának neveztetik; tövében foly az Araxes vize; felét a' teteje felé egészen hó fedi, a' hová senki se mehet fel, mivel a' közepétől fogva meredek és jeges. Egy gazdag és kivántsi Török Basa próbát tett ugyan, de már a' közepén a' hideg és a' szél olly erös vólt, hogy szándékát kénytelenittetett félben hagyni. Esmeretes sok vad-állatairól és nagy kigyójiról, mellyeknek lakó-helyül szolgál. A' tövében van egy Arokilvank (Apostolok' Klastroma) nevü klastrom. Az Örmények ezt a' helyet szentnek tartják, 's azt mondják, hogy Noénak ezen a' helyen volt első lakó-helye, és elsö hálaadó imádságát is itt végezte el az özön víz után.

A' Persák mindent lovakon, szamarakon, vagy tevéken szállítanak, a' honnan szekér-útak nintsenek, sőt a' másféle útakat is tsak arról lehet megesmerni, hogy a' fü le van tapodva azon helyeken, a' hol útazók szoktak járni, a' köves helye-

*) Ezt Móses így adja elő I. Könyve' 8. Részének 4. versében: megnyugovék, úgymond, a' bárka heted hónapban, annak a' hónak tizenhetedik napján az Ararát' hegyei közzül egyen.

ken pedig épen semmi nyomot sem lehet látni, 's kalauz nélkül könnyü eltévedni. A' Persák közönségesen lovagolnak, 's tsak az asszonyságoknak van valamelly szekerek, de a' melly igen alkalmatlan; — ez ugyan is fa-rámákból áll, 's szinte ollyan mint egy kalitka, melly két hoszszú rudakon fekszik; ezek előre is, hátra is hosszan kinyúlnak, 's két öszvér szokta vinni; az egész machina veres posztóval van behuzva; melly ajtó' helyett kivan hasítva, és olly alatsony, hogy inkább fekszik, mint ül az ember benne. A' Persák Trachtavarannak nevezik.

7-dik Májusban a' Követség Dugin falu felé utazott, itt van egy igen felséges tekintetü völgye az Eriváni tartománynak, igen sok falukkal megrakva, mellyek közt az Araxés vize kigyódzik.

8-ban Davalu nevü falut erte, mellynek környéke számtalan tsatornákkal van tele, a' riskása, és pamut mezök' nedvesítése végett, de a' mellyek büdösségek miatt főfájást okoznak. Az aszszonyok felette tisztátalanok, motskosok és formátlanok. Itt meglátogatta a' Követséget egy azon Dervisek' rendjéből, a' kiknek egész életeket a' szabad ég' alatt kell eltölteniek: ruhája egy juhbörből állott, kezei lábai mezítelenek, 's a' fején egy virágkoszorú vólt, jobb kezében egy dárdát, a' balban egy üstöt tartott 's rettenetesen ordított, és az Ali név minden lépten előjött, melly által a' Követségnek szerentsét kivánt.

9-ben Olly puszta vidéken kellett utazni, hogy a' Persia' paraditsomi szépségét, mellyről az Europaiak álmodnak, 's a' mit a' Persák magok is állítanak, kétségbe lehet hozni, 's mivel Május hónapban a' hegyek kopaszok, a' mezök sárgák vóltak és fát látni ritkán lehetett.

10-ben Hogye' Városához ért a' Követség, a' melly legkedvesebb nyári mulató-helye a' Korona-

örö-

örökösnek Abas Mirzának; egy hegy látszik ide messzire, melly kigyó-hegynek neveztetik, a' benne lévő sok kigyókról, itt talált legtisztább ivó-vizet a' Követség, mivel a' Persiai forrásoknak többnyire sár izü vizek van. Itt foly az Apartsai vize is, melly Erivan tartománya, és a' Nakatseváni birtokok között határúl szolgál.

11-ben ment a'Követség Nakatsevánba, melly Városon túl az Orosz seregek' hódoltatása soha sem ment. A' fő emberek' házai számtalan kitsiny udvarokból és szobákból állanak, mellyek keskeny setét folyosók által köttetnek öszve, minden szobának egy ajtaja, és a' főbb rangú aszszonyok közül mindeniknek, egy illyen szobája van, az alatsonyabb születésüek pedig többen is laknak egy szobában. Az utzáról tsak egy bemenetel van a' házba, és az első udvarban maga a' házi gazda lakik. A' kőfalak, mellyek közzé az asszonyok záratnak, olly magosak és szélesek, hogy emberek és kutyák sétálhatnak azokon, a' minek oka a' Persák' szerelem-féltése. Nakatseván' Várossa, a' Jetsmiasén Klastromban lévő örmény' historia szerint ama híres Artaksát és egy Örmény Országnak leghíresebb Várossi közül, hajdan 30,000 házból állott, most alig van benne ezer; a' Várost Nakatseván' vize két részekre osztja.

13-ban hagyta el a' Követség a' Várost, és az Araxe' vizén által menvén, Julfának egy igen híres régi Városnak omladékihoz ért, melly hajdan az Arméniai kereskedésnek közép pontja vólt; minekutánna pedig Abas-Saçh a' lakosokat innen Ispahánba költöztette volna, most 20 szegény örmény familiák lakják.

14-ben és 15-ben mintegy 5 német mértföldnyi hegyes völgyes helyen való utazás után meglátta a' Követség Maranda' Várossát, melly az eddig látott Városoktól felette igen külömbö-

zik, kőfalai egyenlők és tsinosak, némelly útzáin' még sétáló-helyek is vagynak; a' Várost keresztül folya egy tsekély folyótska, mellynek neve Selu-lu. A' Persák olly jártasok a' víz-egyesitésben (Comunicatio), hogy minden lakos tetszése szerint megáztatja ebből a' folyótskából a' kertjét, és ha akarja, a' vizet kiereszti, melly vízi munkáknak, és az azokban lévő jártasságoknak okai, a' nagy hévségek, mellyek mindent kiszárasztanak, és a' kevés eső, 's folyó-vizek. Erről a' Városról azt állitják a' Mahumedánusok, hogy a' Noe' felesége itt volna eltemetve, és a' koporsó' helyén egy templom is van épitve.

17-ben Marandából egy magos Mesau nevü hegyen kell keresztül menni Safian nevü faluba, innen Szegilanba, azután Tauris' Várossába a' hova a' Követség

19-ben érkezett meg; a' Város előtt foly az Adgasu vize egy tíz bólthajtásos régi hiddal. Ez a' város a' Korona-örökösnek Abas Mirzának lakóhelye. Ide megérkezvén, a' Követségnek szállásúl rendeltetett az első Ministernek Mirza-Bejurknak a' háza, ki egyszer'smind Kaimakán titulust is visel, a' mi annyit tesz, mint Ország' Vice Cancellariussa harmad nap mulva a' Korona-örökőshez ment a' Követség audentziára, az utzán kétfelől sorban álló katonaság közt, 's egy szép nagy udvarban leszállván, egy kertbe ment, mellynek ajtaja előtt egy szökő-kút, és egy igen hoszszú veres materiából készült kárpit vólt kifeszítve; ezen szökő-kúthoz közel egy abláknál állott Abas Mirza egyedül, jobbra távol tőle a' falnál a' Minister Mirza Bejurk, balra három gyermekek állottak aranyba és ezüstbe gazdagon felöltözve, kik közül egy a' testvér öttse, egy a' fia és egy az unoka öttse vólt. Abas Mirza, a' ki a' pompának ellensége, igen együgyüen vólt felöltöz-

ve, u. m. veres posztóban ezüst 'sinórokkal kihányva, juh-bör sapkában, a' mit a' Persák közönségesen viselnek, tsak a' tör vólt drága kövekkel kirakva. Abas Mirza a' Követnek egynéhány lépésnyire elejibe kiment, kezét barátságosan neki nyujtotta, akkor a' Követ által adta neki a' Császár' levelét, mellyet ő Asiai szokás szerint tiszteletének jeléül a' feje felé felemelt, és az után maga mellé az ablakra letett. Mintegy 35. esztendős, külsője igen szép, módja illendő és beszédje igen okos, igazság-szerető, 's a' Pérsiai kegyetlen törvényeket nem gyakorolja, sőt a' hol lehet enyhíti; vége lévén a' költsönös köszöntgetéseknek, a' Korona-örökös kivánta a' Követség' tagjait egyenként esmerni, melly alkalmatossággal mindegyikhez valami rangjához illőt mondott, p. o. a' Követnek azt mondta, hogy a' vitézségnek azon jelei, mellyeket benne lát, meggyőzik őtet a' felől, kogy Császárának hiven szolgált, és kérdezte, ha ebben a' hosszas háborúban nem kapott-e sebet? mellyre a' Követ azt felelte, hogy az ő sebe a' lábán tökélletesen meggyógyúlt, ezen feljül a' Persiában lévő jó fogadtatása elégséges, az elmultakra való kellemetlen visszaemlékezés' eltörlésére, erre Abas Mirza megigérvén, hogy a' Követség' sorsáról ez után is gondoskodni fog, a' Követ töle bútsút vett.

Ebéd után a' Korona-örökös lovakat küldött a' Követséghez, hogy vele lovagoljon ki. A' külső városban egy tsoport Kurdinok vóltak, mintegy húszan a' legtarkább ruhában, a' kik az ő módjok szerint mu'sikáltak, a' fejeken hosszú veres olly forma hegyes süveg vólt, mint a' czukor süveg, a' mu'sikai eszközök pedig kitsiny, 's a' nyereghez kötött dobokból és valami Clárinette nemből állottak, mellyek éktelenül visitottak. A' városon kivül egy osztály Kurdínok és 18 ágyúnyi

lovas pattantyúsok várták a' Korona-örököst. A' Kurdinok, minekutánna a' Vezér' segédje (adjutans) gyalog egy tzipöben ide 's tova nevetségesen futkosván, a' parantsolatokat a' komendirozónak megvitte volna, öszvetsaptak, kiknek a' töltésben és a' lovakkal való bánásban, kimutatott gyorsaságok bámulásra méltó vólt; mindazáltal legkedvesebb fegyverek a' lándsa, mellyet jól tudnak az ellenségre hajtani. A' lovakat kiméllni épen nem tudják, mivel leggyorsabb futásában hirtelen megállitják, 's innen van, hogy a' Persiai lovak lábokra mind gyengék. A' lovak hosszú nyakuak, fejeket elöre elnyujtják, mejjek szük, 's épen azért a' lábok hosszú, tüz bennek kevés van, annyira hogy egy ember több tsüdöröknek parantsolhat; a' Persák magok is az Arábiai fajt többre betsülik a' magokénál. Azután a' pattantyúsok visgáltattak meg, a' kiket egy a' napkeleti Indiai Compániához tartozó Anglus Major tanitott, ezek is igen jártasok vóltak az agyúval való pontos lövésben. Mindezeket a' Persák az Anglus tiszteknek köszönhetik, a' kiket a' Korona-Örökös annyira szeret, hogy két fiait is Angliába küldötte tanúlni, mellyeket bár a' minden ujitástól idegen és lomha Persák nem szenvedhetnek is, a' Korona-Örökös mindazonáltal feltételéröl el nem áll. Mind a' gyalogság, mind a' pattantyúsok, könnyen és tzélhoz képest vagynak öltözve, az elsöbbek kék ruhába, melly a' köz embereknél pamut, a' tiszteknél ezüst, vagy arany 'sinórokkal van kihányva, ezek azonkivül még veres selyem övöt is viselnek mint az Anglus tisztek. Mindnyájan fejér materiából készült széles pantallonokban járnak 's fejeken juhbör (Persiai nemzeti süveg) van, melly tsunyán néz ki; a' Persiai tzipö helyett tsizmát viselnek, a' mire elejinte nehezen állottak, a' puskák Angliából valók, hanem az

ágyúk Taurisban öntetnek, a' hol jó puskapor is készittetik. Katonai gyakorlásaik együgyüek 's csak oda tzéloznak, hogy az egész együtt tartassék a' mozgásokban 's jól lőjjenek. A' lovasság 's a' lovas Artilléria Anglus kardot visel, a' gyalogságnak az oldalain semmi sints, kivéven néha a' bajonét.

A' Katonai gyakorlások után meghívta a' Korona-örökös a' Követséget egy uj kertjébe; ez egészen Europai izlés szerint van alkotva, mellybe egy Persának sem lévén szabad bemenni, minden tartózkodás nélkül (mivel a' Persáknál a' legkisebb mosolygás is vétek a' fő emberekben) engedett természeti jókedvüségének. Van a' kertben a' többek közt egy magos mulatóház, a' honnan az egész várost, és azon tiszta veres szinü hegyeket is lehet éjszak felé látni, a' hol azon szörnyü zúgást lehet a' város alatt hallani, melly a' lakosok' észrevételek szerint minden 40. esztendőben föld-indulást szül, és a' városnak valamelly részét néha el is süllyeszti; egyébbaránt a' levegő Taurisban olly egészséges, hogy a' hideglelést is meggyógyitja.

Melly derék Uralkodót várhat Persia a' Korona-Örökösből Abas Mirzából, megtetszik azon tselekedetéből, melly az Orosz Követ előtt történt ez alkalmatossággal: a' kertben sétálván ketten, észre vett a' Követ egy kinyuló kőfal szegletet, melly a' kert' többi részét igen elformátlanitotta. Megkérdezte annak okáért a' Követ Abas Mirzát, miért nem rontatja le azt? mellyre az azt felelte: én, ugy mond, ezt a' kertet több emberektől vettem, azon helynek birtokossa pedig, a' hol a' kőfal kinyúl, egy öreg paraszt, a' ki az ő földjét, mint familiai 's öseiről reá maradt jószágot semmi úton sem akarja eladni, a'mi ugyan nekem nehéz, de betsülöm benne még is az Elejt eránt

való tiszteletet, 's még inkább azt a' mérészséget, hogy azt meg merte tőlem tagadni; már most várok, mig valamelly örökösse talán más gondolatokra jő. — Egy illy nemes szivvel szép ész is van öszvekötve ebben a' férjfiuban, melly megtetszik a' Török Katonaság' organisatiojára nézve tett helyes észrevételeiből, gyalázta kiváltképen a' lovasságban a' sok haszontalan tábori podgyászt; melly alkalmatossággal magának sem kedvezett, 's megvallotta, hogy a' Persáknál is ez a' hiba, talán még nagyobb mértékben, mivel mindnyájan a' Kallion dohányozáshoz szokván sok eleven szén-vivőket*) hordoznak magokkal, a' kikből szinte lehetne egy sereget formálni, és a' kik nem tsak haszontalan kenyér-vesztegetők a' táborban, hanem a' katonai fordulásokban is akadályúl vagynak, söt gyakran gyúladást is okoznak. A' dohányzás, folytatá tovább, magában nem rosz, de ugy látom, a' mi Országunkban mód nélkül is élnek vele, mivel tsak nem az egész napot azzal töltik el és gyakran hasznos foglalatosságaikat mulasztják el miatta a' Persák. Én jó példával kivánván elöl menni, leszoktam róla, de a' restséggel sokkal szorosabban öszve van kötve a' dohányozás, mint sem hazamfiai példámat követnék. — A' mi tudományát illeti, jártas a' Historiában, a' hadi tudományban, Mathesisben és az Anglus nyelvben.

Más nap estve felé tüzi játékot rendelt Abas Mirza a' Követ' tiszteletére; egy nagy udvar tele volt külömbféle ehez való eszközökkel, a' közepén állott egy levegő-golyóbis, de hihető nem tudták

*) Minden Persa, a' kinek tsak középszerű jövedelme van is, egy inastól kisértetik, a' kinek minden munkája abban áll, hogy egy vas üstötskében eleven szenet vigyen az Ura után, a' Kalliont megtöltse és meggyújtsa.

megtölteni, mert meg sem mozdult. A' játék eleje rákétákkal kezdődött, melly minden rend nélkül folytattatván és szüntelen való ágyúzással kisértetvén, valóságos poklot ábrázolt; az egész játék, mellynek ideje egy órára volt kiszabva, alig tartott tíz minutumig, mivel a' rendetlenség miatt egyik tüzi eszköz a' másikba kapván, 's egyik a' másiktól fellobbanván, az egész egyszerre lángot vetett, mellyet a' ravasz Mirza Bejurk azzal mentett, 's azzal akarta a' Persák' tudatlanságát jóvá tenni, hogy annak ugy is kellett lenni, 's ugy volt a' dolog előre elintézve, nem akarván a' Követet holmi tsekélységgel sokkáig feltartóztatni. A' Korona-örökös maga jelen nem volt azon helyes oknál fogva, mivel a' Ministereknek és más Nagyoknak a' Persák' szokások szerint, kint az ablak alatt kellett volna lenniek, az Oroszokkal pedig ezt nem akarta tenni, és igy hogy a' nép közt, melly igen számosan öszvegyűlt, okot ne adjon a' zugolódásra, inkább el sem ment.

(Folytatása következik).

III.

Tudománybeli Jelentések.

1.

Intézetek.

A' Magyar Királyi Universitástól a' Nemzeti Oskolákig terjedő, Római Katholikus nyilvánvaló*) Oskolákban 1824-dik esztendőben foglalatoskodott tanuló Ifjúságnak száma.

A' Tudományok' M. Kir. Universitásában.

Pesten

A' Hittudományi Tehetségben:

4-dik eszt. Hallgatók valának			—	8
3-dik esztendőbeliek		—	—	16
2-dik eszt.	—	—	—	20
1-ső eszt.	—	—	—	23
				67

A' Törvény tud. Tehetségben.

3-dik eszt. Hallgatók		—	—	40
2-dik eszt.	—	—	—	57
1-ső eszt.	—	—	—	58
				155

Az Orvos tud. Tehetségben.

Az Orvosi Tudományokat Tanulók		—	97
A' Seborvosi Tud.	—	—	221
Patikárosságot	—	—	29
Bábaságot	—	—	48
Barom-orvoslást	—	—	22
			417

*) A' nyilvánvaló szó által, én egyedül az oskolai Intézetek' 's Hivatalok' Tárában (Schematismus Literarius) találtató Intézeteket értem.

A' Böltselkedés tud. Tehetségben.

3-dik eszt. Hallgatók	—	—		154
2-dik eszt.	—	—	—	150
1-sö eszt.	—	—	—	196
				500
Földmérés Tud. Tanulók	—	—		30
		Öszvesen	—	1169

A' Királyi Akademiákban.

	A' Törvény-tudományokat Tanúlók' száma			A' Böltselkedést Tanúlók' száma			A' két Tehetségben volt Hallgatók' száma
	II. éviek' száma	I. éviek' száma	A' Törvény-tud. Tan. száma öszves.	II. éviek' száma	I. éviek' száma	A' Böltselkedést Tanul. száma öszvesen	
1. Györben	41	52	93	93	121	214	307
2. Kassán	47	54	101	135	127	262	363
3. N. Várad.	33	60	93	61	104	165	258
4. Po'sonyb.	108	88	196	92	131	223	419
	229	254	483	381	483	864	1347

Az Érseki Lyceumban.

	A' Törvény-tudományokat Tanulók' száma			A' Böltselkedést Tanulók' száma			A' két Tehetségben vólt Tanulók' száma
	II. éviek' száma	I. évieк' száma	A' Törvény-tud. Tan. szám. öszvesen	II. évieк' száma	I. évieк' száma	A' Böltselked. Tan. száma öszvesen	
Egerben	61	72	133	117	150	267	400

A' Philosophiai Oskolákban.

	II. évieк' száma	I. évieк' száma	A' Hallgatók' száma öszvesen
1. Szegeden	113	165	278
2. Szombathelyen	95	108	203
	206	272	481

A' Királyi Fő Gymnasiumokban.

A' Tanúlók' száma osztályonként.

	Poéták	Rhetorok	Syntaxisták	Grammatisták	Principisták	Parvisták	egész fő Gymnas. öszvesen
1. Budán	87	91	80	96	134	130	618
2. Győrött	38	36	50	46	70	89	329
3. Kassán	52	69	64	65	83	137	470
4. N. Vár.	31	45	45	57	78	88	344
5. Po'son.	86	85	96	93	101	105	566
	294	326	335	357	466	549	2327

A' Királyi Gymnasiumokban.

A' Tanulók' száma osztályonként

	Poéták	Rhetor.	Syntax.	Gramm.	Princip.	Parvist.	egész Gymnas. öszves.
Aradon	52	57	59	79	81	83	411
Baján	37	40	49	72	89	97	384
Besztertze Bányán	22	23	26	24	40	41	176
Debretz.	10	9	15	14	16	20	84
Egerben	69	59	79	68	87	104	466
Eperjesen	48	35	57	42	64	70	316
Eszterg.	62	29	44	45	56	68	306
Fejérvár. (Székes)	41	31	57	45	81	80	335
Gyöngyös.	60	65	73	79	77	115	469
Jászber.	16	20	20	41	42	50	189
Kalotsán	18	19	28	28	41		134
Kanizsán	30	28	31	43	72	57	261
Kaposvár.	21	10	21	22	32	41	147
Károlyb. (Nagy)	12	24	28	33	30	44	171
Keszthel.	17	11	15	27	25	37	132
Ketskem.	13	15	24	36	38	51	177
Komár. (Rév)	37	35	26	41	41	77	257
Körmötz Bányán	26	32	35	30	37	43	203
Kőszegen	51	32	45	41	62	69	300
Léván	28	27	28	52	44	93	272
Lőtsén	46	48	54	59	61	80	348
Magyar Óvárban	20	16	21	41	25	30	153
Miskoltz.	38	29	35	56	58	53	249
N. Bányán	21	19	16	21	28	42	147
N. Szomb.	66	59	58	78	93	104	458
Nyitrán	48	36	54	67	75	91	369
Pesten	110	124	130	165	191	205	925
Pétsen	49	55	77	70	98	106	455
Podolinb.	34	42	54	69	72	80	351
Privigyén	11	17	10	14	37	39	128

Rosnyón	23	22	28	35	44	47	199
Selmetz-Bányán	13	24	30	42	51	42	202
Sopronyb.	59	35	66	56	50	48	314
Szabadk.	81	60	60	62	89	78	430
Szatmár-németib.	14	12	18	18	32	42	136
Szebenb. (Kis)	16	16	29	28	29	39	157
Szegeden	45	56	87	80	115	96	479
Szigeten	21	34	43	41	46	61	246
Szombath.	38	37	52	48	79	50	304
Tatában	36	42	37	35	29	25	204
Temesvár.	46	72	67	68	72	75	400
Trentsén.	18	13	28	42	38	68	207
Újhelyen (S. A.)	41	42	48	42	54	59	286
Ungváron	45	34	38	60	75	88	340
Vátzon	25	39	42	52	57	91	306
Veszprém.	37	33	30	54	56	75	285
Zolnán	21	17	18	29	48	40	173
	1692	1634	1990	2274	2757	3094	13441

A' Királyi kisebb Gymnasiumokban.

	A' Tanúlók' száma osztályonként.				
	4. Gram.	3. Gram.	2. Gram.	1. Gram.	egész kisebb Gymnasiumb.
Breznó-Bányán	6	9	19	41	75
Korponán	17	15	20	33	85
Mohátson	29	18	16	25	88
Pápán	23	25	45	42	135
Rosenber.	16	17	31	41	105
Szakoltz.	27	22	44	52	145
Sz. Györ.	17	28	31	22	98
	135	134	206	256	731

II. A' Magyar Országhoz tartozó Horvát és Tót Országokban R. K. nyilvánvaló Oskolájiban 1824-ben foglalatoskodott tanúlók száma:

A' Királyi Akademiában.

	A' Törvény tud. Tanulók' száma			A' Böltselkedést Tanulók' száma			
	II. eszt. száma	I. eszt. száma	A. Törv. Tan. szá. összes.	II. évie. száma	I. évek száma	A'. Bölt. Tan. szá. összes.	Az egész Ifjúság száma
Zágrábban	20	28	48	73	94	167	215

A' Királyi Fő Gymnasiumban.

	A' Tanulók' száma osztályonként						
	Poeták	Rhetor.	Syntax.	Grammat.	Princip.	Parvist.	Öszvesen
Zágrábban	72	48	74	98	79	99	470

A' Királyi Gymnasiumokban.

	A' Tanúlók' száma osztályonként.						
	Poeták	Rhetor.	Syntax.	Grammat.	Princip.	Parvist.	Öszvesen
Eszeken	24	35	37	45	53	66	260
Fiumében	9	9	13	27	41	44	140
Károlyváron	19	15	22	31	35	49	171
Posegában	13	11	11	18	14	24	91
Varasdon	39	47	53	38	50	70	297
	101	117	136	159	193	253	959

Az előterjesztettek szerint tanúltak:

I) A' tudományos Intézetek' rende szerint

A' Magyar Királyi Universitásban	—	1169
A' Magyar Országi Kir. négy Akademiákban		1347
Az Egri Érseki Lyceumban	— —	400
A' Szegedi, és Szombathelyi Philosop. Oskolákban		481
A' Budai, Győri, Pozsonyi, Kassai, N. Váradi fő Gymnasiumokban.	— —	2327
A' 47. Királyi Gymnasiumokban	—	13441
A' 7. kisebb Gymnasiumokban	—	751
Öszveséggel	—	19896

A' Magyar Országhoz kaptsolt Horvát és Tót Országokban.

A' Zágrábi Királyi Akadémiában	—	215
A' Zágrábi fő Gymnasiumban	—	470
A' Zágrábi kerület' 5 Gymnasiumaiban	—	959
Öszveséggel	—	1644

II.) A' tudományok rende szerint.

Az egyházi Szent tudományokat	—	67
A' Törvény - tudományokat M. országban		771
Ugyan azokat a' Zágrábi Akademiában	—	48
Az Orvosi tudományokat	— —	417
A' Böltselkedést M. Hazánkban	—	2112
Ugyan azt a' Zágrábi Akademiában	—	167
A' Földmérés' tudományát	— —	50
A' Vers-szerzés' tudományát (Poetica) M. országban	— — —	1986
Ugyan azt, Tót és Horvát Ország' oskolájiban		165
Grammatikai tudományokat M. országban		12553
Ugyan azokat, Tót és Horvát országban		1091
Öszveségesen tanúltak	—	21540

Hogy illy későn teszek igéretemnek eleget, annak oka az: hogy az 1825-dik évi Tud. Gyüjtemény' IV-dik kötetének 117-dik 's következő lapján lévő kérelmemmel nem boldogúlhatván; kéntelenittettem mind azon helyekre, mellyek azokon feljegyezve találtatnak, költségemen küldött leveleimmel tzélomra igyekezni érni; 's hogy ezen úton is a' kivántakat egy két helyről tsak a' harmadik levelemre vehettem.

Édes Hazám!

mellyben engedtetett nekem szerentsésnek, javaiddal a' legnagyobb megelégedéssel élönek e' világra jönni: kedves anya! melly a' boldogabb életre jámborsága' jutalmát elvenni ment felejthetetlen Atyámat egykor, édes Szülömet pedig még most is táplálod: Szülöjim Szülöjinek hajdani kedves lakhelye! boldogítója, a' jó Teremtőtől a' halandók' örömére rendeltetett Országoknak egyike! Töled vévén a' teljes elégedést a' Szerző, az élet' terheit érezni nem engedő, jókat, háládatlan legyek hozzád? óh nem! az nem lehetek! szeretlek, fiúi hiv szeretettel szeretlek, a' szélesen kiterjedő Világnak akármelly Országával el nem tserélendöm; ohajtom virágzásodat, ohajtom boldogságodat; bár olly tehetséggel bírnék, hogy a' legnagyobb virágzásba, 's boldogságba jöhetnél általam bár mind azoknak, mellyekkel tartozom neked, a' legjobb Hazafi' kötelességének teljesítésével, pontig megfelelhetnék. Boldogtalan azonban

nem azt tehetem, a' mit tenni kivánnék; a' legtöbbek helyett tsak kevéssel, a' legnagyobbak helyett tsak tsekélységgel szolgálhatván neked. Sz n etsésnek tartanám magamat: ha a' jelenvalókat Te is olly kedvesen fogadnád (inkább az ezeket küldő szívre mintsem a' küldöttekre tekintvén) a' mint az 1824. évi Tud. Gyüjtemény' IX. Kötetének 115. 's következő lapján lévőket a' munkás, a' hazafiúi szeretettel teljes Tudós Redactio fogadta.

Z.

---

2. Veszprém Vármegyei Mu'sika-Intézet.

A' Veszprém Vármegyei Mu'sika-kedvellők által kiadott Magyar nótáknak négy elsőbb fogásairól, az 1825-dik esztendei Tud. Gyüjt. III dik Kötetének 76 's több lapjain, tevék említést; most pedig, minekutánna már több fogások is jelentek meg, kivánom ezeket is az érdemes közönséggel néminémüképen megesmertetni.

Az V-dik fogásban, melly Mlgos Festetich Antal Hamarás Úr' Hitvessének, született Mihálydi Báró Splényi Amália Asszonyság Ő Nagyságának ajánltatott, 1-sö, vagy is inkább, a' folytatott szám-sor szerint, a' 31-dik nóta lassú magyar vagyon T. Bezerédy Amália Asszonyságtól. A' 32-dik friss magyar. A' 33 és 34-dik (emez Füredi lassú magyar) Rózsavölgyitől. A' 35-dik friss magyar. A' 36 és 37-dik, lassúk, Csermáktól. A' 38 és 39-dik lassúk, Ruzitskától (ki szokta minden nótájinkat Fortepiánóra alkalmaztatni). Ezen fogással a' tisztelt Mlgos Asszonynak illyetén levél küldetett:

„Méltóságos Asszony! Imé a' T. N. Weszprém „Vármegyében fen. álló Muzsikai Intézet' nevében „szerentsém vagyon a' Magyar nótáknak V-dik fogá„sát, Nagyságodnak, mint tiszteletünk' kiválasztott „tárgyának egész alázatossággal bémutatni. Biztat „az édes remény, hogy valamint az eddig való fogá„sokat, azon Magyar Dámák, kiknek ajánltattak, tel„lyes megelégedéssel fogadták; úgy Nagyságod is, „mint Megyebéli lelkes magyar Asszonyság, az illy „nemzeti csinosodásra való szívvel törekedést, mind „jóvá hagyni, mind pedig különösen ezen V-dik fo-

„gást, melly a' Nagyságod' neve alatt jelent meg, „tölünk kegyesen venni méltóztatik.

„Mi kitsinyek akkor bátorodunk, ha iparkodá„sunk a' Nagyok előtt is kedvet nyerhet. Kettőztetett „igyekezettel futunk ekkor a' kezdett pályán; 's ele„gendő jutalomnak tartjuk, ha kötelességünknek „megfelelhetve, édes Nemzetünknek legkevésbé is „használhatunk. Illy szempontból tekintse Nagysá„god a' mi közjóra czélzó 's tiszta hazafiúi buzgó„ságból eredett Intézetünket, és engedje meg mi„nékünk, hogy a' feltett czél felé való futásunkban, „ezen 5-dik lépést, a' Nagyságod' neve alatt bátor„kodánk tenni. Mi belső meggyőződésünk szerint „kivántuk Nagyságodat, mint a' Magyar Asszonyság„ok' egyik ékességét, tsekély erőnkhöz képest e' „részben is megtisztelni: és a' nemzeti fényt, a' „Nagyságod' neve alatt, mind édes Hazánkban ne„velni, mind a' külföldre is elragyogtatni.

„Egyébaránt midőn magunkat Nagyságodnak szü„letett fő úri kegyességébe ajánlanánk, mély tiszte„lettel maradok a' Méltóságos Asszonynak Pápán „September 8-kán 1825. alázatos tisztelő szolgája „Sebestyén Gábor m. k. Fiskális".

Melly levélre következendő válasz jött:

„Különösen tisztelt Fiscális Úr! Az ezen Tekin„tetes Nemes Megye' kebelében fen álló Muzsikai In„tézetnek erántam mutatott figyelmetességét, melly „szerint az ezen Intézetből eredett Magyar Nótáknak „V-dik fogásával engemet megtisztelni tetszett, va„lamint egész szívességgel megköszönöm, úgy más „részről különös örömmel elfogadván, büszkélkedek „azon tisztelettel, mellyel a' muzsikai honni Intézet „erántam viseltetett, midőn V-dik szülöttjét nékem „ajánlani, és nevem alatt megjelenni, érdemesnek „talált. Tessék az Úrnak, ki ezen nemzeti tsinoso„dást tárgyazó Intézetnek egyik érdemes Tagja, „mindnyája Tagoknak nevében igaz forró köszönete„met, és azon buzgó tiszteletemet elfogadni, mellyel „vagyok az egész Intézet eránt, és különösen az Úr „Fiscális Úramnak Déghen 8-ber 17-kén 1825. tökél„letes szolgálója Festetics Amália m. k. született „Báró Splény".

A' VI-dik fogásban, melly Mlgos Topolyai Báró Kray Francisca Asszonyság Ő Nagyságának, Mlgos

Marich István Dávid Hamarás Úr és T. N. Fehér Vármegye' első Al-Ispánja' Hitvessének ajánltatott, a' 41-dik Nóta Biharitól Primatialis lassú magyar. A' 42-dik lassú, Rózsavölgyitől. A' 43-dik lassú, Csermáktól. A' 44-dik lassú, Ruzitskától. A' 45-dik lassú, Rózsavölgyitől. A' 46 és 47-dik friss magyarok. A' 48 dik lassú, Biharitól. Ezzel a' fogással illy levél ment:

„Méltóságos Asszony! valamint minden más egyéb „dolgot, úgy a' muzsikát is, tsak az tudja érdeme„hez képest becsülni, ki ahoz maga is ért. Midőn „tehát mi, egynehány Veszprém Vármegyeiek, az „általunk kiadandó Magyar nótákból a' VI-dik fogást „Nagyságodnak, mint a' muzsika különös kedvellőjé„nek szenteljük, szinte előre hizelkedünk magunk„nak, hogy Nagyságod is szintúgy, mint a' több „'s általunk megtisztelt főbb rangú Magyar Asszony„ságok, szíves tiszteletünknek ezen külső jelét, jó „néven venni, 's kegyesen el is fogadni annyival in„kább méltóztatik, mivel ezen világ elébe botsátott „nótákban a' nemzeti charactert kívánjuk néminémü„képen kitündöklöltetni, 's a' magyarnak muzsikabéli „ügyességét a' külfölddel is megesmertetni. Vajha „kívánt czélt érhetnénk! vagy legalább a' Nagysá„god' neve alatt azt megközelíthetnénk! de ha Nagy„ságod és a' Haza kedvezően fogadják ajánlásunkat „'s igyekezetünket, mindnyájan édes öröm-érzésre „ragadtatunk; és ez által, eléggé megjutalmazottnak „tartván magunkat, az előbbre való törekedésre hat„hatósan lelkesittetünk. Még most kezdők lévén, „lassan haladhatunk. Gyenge lábaknak töretlen úton „járni nehéz; de talán majd a' Magyarok' Istene „boldogabb jövendőt derít reánk, és ekkor, ha mi „is erősödünk 's vélünk több buzgó Hazafiak kezet „fognak, kezdett pályánkon czélerányosabban futha„tunk. Addig is pedig, míg a' Haza' ör-lelke szebb „'s nagyobb pályát nyitna fel előttünk, magunkat „Nagyságodnak született fő úri kegyességébe ajánl„ván, mély tisztelettel maradok a' Méltóságos Asz„szonynak Pápán September 8-kán 1825. alázatos „szolgája Sebestyén Gábor m. k. Fiskális".

Ezen levélre a' tisztelt Mlgos Asszony igy válaszolt:

„Kedves Fiscális Úr! Meg nem tudom eléggé „köszönni azon megkülömböztetésemet, mellyel a' „Veszprém Vármegyei Urak akkor tiszteltek meg, „mi-

„midön a' közöttök kijövő Magyar Nóták' hatodik „fogását nékem ajánlották. Vegye el kedves Fiskális „Úr! azon derék Urak' nevébe is, szivemnek érzé„seit, mellyekkel mind azokhoz, mind különösen „Fiscális Úrhoz, ki vélem ezeket közlötte, viseltetni „soha meg nem szünök. Szép mustráknak, és nem „próbatételeknek lehet nevezni azokat, a' miket a' „Veszprémi Urak már eddig is elömutattak, és bizon„nyal nagyra fog ezen feltétel jutni, midön olly erös „nemes szíveknek szüleményit, olly világos tiszta fő „igazgatja, és ezeknek intézete után a' Társaság olly „gyors és bizonyos lépésekkel siet a' szép tzél felé. „Midön kedves Fiskális Urat kérném, hogy felele„temnek eddig való elmaradását egészségemnek vál„tozásával mentené' ki, szivességébe ajánlott állan„dóúl vagyok kedves Fiskális Úrnak, Pesten Novem„ber holnapnak 27-dik napján 1825. lekötelezettje „Marich Fanny született Báró Kray".

A' VII-dik fogásban, melly Mlgos Mauspergi Báró Schröffl Antonia Asszonyság Ő Nagyságának, M. Gróf Eszterházy Mihály' hitvessének ajánltatott, az 50-dik nóta lassú magyar, Krommertől; az 51 és 52-dik lassúk, Csermáktól; az 53-dik friss, Ruzitskától; az 54 és 55 dik lassúk, Csermáktól; az 56-dik friss, Kleinmanntól. A' tisztelt Grófnénak ez a' levél küldetett:

„Méltóságos Grófné! A' Nemzeti érzést, bár a' „legszebb magyarsággal készültt irásban avagy köny„vekben adjuk is elő ide; de illy módon tsak azt „érdekelhetjük 's tsak azt buzdíthatjuk fel, ki anyai „nyelvünket érti: a' nemzeti muzsika — a' Magyar no„ták által pedig annak szívébe is becsepegtetketjük, „ki vagy megszünt lenni Magyar, vagy soha sem „volt az. Ezen édes behatásnak meggondolása volt „egyik fő indító-okunk, nékünk némelly Veszprém „Vármegyeieknek, hogy minden megkapható szebb „eredeti Magyar nótákat, egymásután, fogásoként „és minden fogást más más Magyar Dámának ajánl„va, világ' elébe botsássunk.

„Imé épen a' VII-ik fogás vagyon szerentsém Nagy„ságodnak, Társaságunk' nevében, egész tisztelettel „bé mutatni; melly a' dicső czél felé intézett pályán, „reánk nézve VII-dik határ-kő, — a' főbb rangú „Magyar Asszonyságokra nézve pedig VII-dik Emlék„oszlop gyanánt szolgal. Tekintse Nagyságod szíves

„törekedésünket kedvezően; 's ajánlásunkat fogadja „olly érzéssel, mint a' millyennel tesszük, ekképen „mi is elegendően meg lészünk jutalmazva, 's a' nem„zeti csinosodásnak ezen ágát valamint eddig, úgy „ezután is, minden önn haszon-keresés nélkül a' leg„tisztább hazafiui buzgóságból, tőlünk kitelhetőképpen gyarapítani, és a' nemzeti érzést, a' nyelvün„ket nem értőkkel is megkedveltetni, vagy legalább „megesmertetni lelkes eltökéléssel iparkodunk.

„Egyébaránt midőn magunkat Nagyságodnak szü„letett fő kegyességébe ajánlanánk, mély tiszteletteI „maradok a' Méltóságos Grofnénak Pápán Septem„ber 8 kán 1825. alazatos tisztelő szolgája Sebestyén „Gábor m. k. Fiskális (A' válasz eltévedt)

A' VIII-dik Fogásban, melly Nagy Méltóságú Gróf Eltz Imréné született Medgyesi Gróf Somogyi Mária Aszszonyság Ő Excellentiájának ajánltatott, az 57-dik Nóta Dietális lassú magyar, Rózsavölgyitől; az 58-dik lassú, Ruzitskától; az 59-dik friss; a' 60 és 61-dik, lassúk, Csermáktol; a' 62-dik friss; a' 83-dik lassú Rózsavölgyitől; a' 64-dik friss; a' 85-dik lassú, Csóri Andrástól; a' 66 dik és 67-dik friss magyarok. Ezen fogással a' tiszelt Grófnénak így írtunk:

„Nagy Méltóságú Grófné! kegyelmes Aszszonyom! „Mi némelly Veszprém Vármegyeiek, kivánván a' „jelesebb eredeti Magyar nótákat az örök feledékeny„ségtől megmenteni 's közönségesebbé tenni, és ek„képpen a' Nemzet' ditsőségét néminemű részben ne„velni, azokat minden legkissebb önn-haszon-keresés „nélkül, egymásután fogasonként világ' elébe botsát„juk. Illyen fogás ez is, mellyet Társaságunk' ne„vében bémutatni szerentsém vagyon: és hogy en„nek homlokán is hazai fény sugározhassék, ezt az „Excellentiád' nevével, mint a' honni szép Nem' és a' Csillag-kereszt rend' eggyik szem igaz gyöngyével ékesíténk fel.

„Most van az a' rég óhajtott idő-pont, mellybe minden igaz és lelkes hazafi, á' mi jót, szépet, „hasznost és nagyot a' Haza' szent oltárára tehet, tesz „és tenni köteles, hogy így a' kissebb és egyes ré„szeknek czélerányos iparkodása által a' nagy egész „boldogúlhasson, és tökélletesülhessen. Midőn tehát „mi, a' nemzeti csinosodásnak ezen, szivet lelket ne„mesítő 's a' nemzet' characterére is kiható ágát, az „Excellentiád' neve alatt is gyarapíthatjuk, szinte „büszkék vagyunk ebbéli kötelességünknek tellyesit-

„hetésében. Adja a' Magyarok' Istene, hogy Excel-„lentiád, mind lelkes Magyar Aszszonyság és a' Csil-„lag-kereszt rend' Dámája még szebb 's nagyobb „hazafiúi áldozatok' vezér-csillagául is tétessék; „hogy midön nemes virtusainak fénnyében áldott „honnját részelteti, annak jóltévő sugárai édes Ha-„zánkon kivül messze földekre is elragyogjanak!

„Különböztetett mély tisztelettel maradván a' „Nagy Méltóságú Grófnénak Pápán Martius 3-kán „1826 alázatos szolgája Sebestyén Gábor m. k. Fis-„calis.

Melly levélre a' tisztelt Grófné ezt a' választ küldötte.

„Bizodalommal tellyes Fiscális Uram! Igen szép „emlékezetemben vagyon Veszprém Vármegye, „mellyet ugyan tsak egyenes hazám' földének nevez-„hetni szerentséltetem, mint sem hogy távul létem-„ben is nem örvendeztem volna, midön hazámfia „által magamat illy képen megkülömböztettnek lel-tem. Egész és szivbéli köszönetet mondok az ebbé-„li diszes hazafiúságban foglalatoskodó Társaságnak „egyetemben, az Urnak pedig különösen: a' ki en-„gemet tudósítani, söt még az én nevemre kijött „fogást kezembez szolgáltatni nem terheltetett. Ajá-„lom magamat hazafi-társaimnak tóvább is jó voltok-„ba és maradok Fiscalis Uramnak Vukovárban Apri-„lis 11-kén 1826. minden készséggel lekötelezve Ma-„ria Eltz Grófné született Somogyi Grófné m. k

A' IX-dik Fogásban, melly Mélgos ifjabb Gróf Zichy Miklosné született Topolyai Báró Kray Mária Asszonyság Ő Nagyságának ajánltatott, a' 68-dik nóta, lassú magyar a' Felséges Magyar Királyné' Koronázására (1826) Biharitól; a' 69 és 70 dik frissek; a' 71-dik lassú, Árvaitól; a' 72-dik, friss, Ruzitskától; a' 73 dik friss; a' 74-dik, lassú de vig, Arnold Györgytől; a' 75-dik friss; a' 76-dik, lassú, Rózsavölgyitől. Ezzel a' fogással a' tisztelt Grófnénak ezen level küldetett.

„Méltóságos Grófné! A' Magyar Nóták' Gyüjte-„ményének e' jelenvaló fogását a' Nagyságód' neve „alatt kivánván a' Veszprém Vármegyei muzsikai In-„tézetünk Világ elébe botsátani, reményljük, hogy „Nagyságod mind hazafiúi buzgóságunkat, mind „szives tisztelet-tételünket annyival inkább kegyesen „fogadni méltóztatik, mivel mi minden leghisebb

„haszon — a' vagy ditsöség-keresés nélkül, a' legtisz-
„tább érzéstől indittatva, szándékozunk minél több
„eredeti jeles Magyar Nótákat, nem tsak édes Ha-
„zánkban közönségesebbé tenni; hanem a' nyelvün-
„ket nem értő — a' muzsikában pedig gyönyörködő
„Külföldel is megismertetni. Ezen fogásra nézve a'
„Nagyságodé legyen a' tisztelet — a' nemzeti ditsö-
„ség — a' miénk pedig azon édes öröm-érzés, hogy
„a' Haza' szent oltárára ezt is, mint polgári áldoza-
„tot le tehettük. Ha a' Haza, és a' Nagyságod' szivé-
„hez hasonló rokon érzésü szivek kedvezően fogad-
„ják ebbéli iparkodásunkat; mi is ezen kegyesség
„által kétszerezve megjutalmazottaknak érezvén ma-
„gunkat, kezdett pályánkat, valamint eddig úgy
„ezután is, szint olly buzgósággal folytatni — 's ek-
„képen a' szebb mestersegeknek ezen ágát tsekély
„erönkhöz képest gyarapitani tsüggedhetetlen szor-
„galommal törekedünk. Magunkat Nagyságodnak
„született fő úri kegyességébe ajánlván, mély tisz-
„telettel maradok a' Méltóságos Grófnénak Pápán
„Augustus 9dikén 1826. alázatos szolgája Sebestyén
„Gábor. m. k- Fiscális.

Melly levélre a' tiszteltt Grófné ekképen válaszolt:

„Nagy érdemü Fiscális Úr! A' Nemes Veszprém
„Vármegyei muzsikai Intézetnek ama' különös figyel-
„méért, hogy a' Magyar Nóták' Gyüjteményének IX-
„dik fogását nevem alatt botsájtotta a' világ elejbe,
„'s az ebbéli megtiszteltetésemért jelentse, kérem
„szives köszönetemet. Meggyőződve lévén arról, hogy
„az Intézetnek szent czélja érdemes Tagjaira nézve
„igen is ditséretes, a' nemzetnek pedig örökös hál-
„adására méltó: azt ohajtom tsak, hogy e jeles In-
„tézet' polgári áltozatjai által eléggé immár bébi-
„zonyitott azon édes érzéstől, hogy a' Hazafit tsak a'
„Hazáért tett érdemei béllyegezik azzá, ezután lel-
„kesittetvén, kezdett pályáját tovább is fussa, mel-
„lyet lehetségemhez képest eszközlendeni magam
„is, mint Haza' leánya főkötelességemnek tartom. Kö-
„szönetem msgujitása közt úri jóvoltiba zárt mara-
„dok tisztelettel Fiskális Urnak Palotán October 7-
„kén 1826. jó akarónéja G. Zichy Mária született B.
„Kray m. k.

A' X-dik Fogás — mellyben a' 77-dik Nóta lassú magyar, Rózsavölgyitől, a' 78-dik Ruzitskától, a' 79

és 80-dik fris magyarok, a' 81 dik Arnold Györgytől (lassú) a' 82-dik lassú magyar, Rózsavölgyitől, a' 83 és 84-dik fris magyarok Méltóságos Rába Bogyoszlói Vajda Anna Asszonyságunk, Méltóságos Köri Márkus Jgnátz Ő Cs. Kr. Felsége' Udvari Tanátsossa a' Fő Méltóságú Udvari Magyar Cancelláriai Referendáriussa és Sz. István Magyar Király' jeles Rendjének Keresztes Vitézze és Kintstartója Hitvesének illy levél mellett ajánltatott:

„Méltóságos Asszony! Midőn mi némelly Vesz-„prém Vármegyei Muzsika-kedvellők, több eredeti „magyar notákat fortepiánóra alkalmaztatva egymás-„után fogásonkent kiadunk, 's azoknak czimlapjait „a' jelesebb Magyar Dámák' neveikkel diszesítjük; „akkor mi — hazafiúi kötelességünket néminémüképen „tellyesíteni akarván — valamint egy részről a' Nem-„zeti csinosodásnak ezen ágát gyarapítani kívánjuk, „úgy más részről a' honni főbb rangú Asszonysága-„kat ez által megtisztelni szerentsénknek tartjuk. Fo-„gadja tehát Nagyságod mint a' Szép Nemnek külö-„nösen a' Megyénkbelieknek egyik ékessége, ezen „X-dik Fogást, melly édes Hazánkra nézve Nemzeti „buzgóságunknak — Nagyságodra nézve pedig igaz „tiszteletünknek valóságos jele és záloga — tőlünk „olly szívvel, a' millyennel ajánljuk. Minket nem a' „hiú ditsőségre vágyás — nem az alatson haszon ke-„resés; hanem egyedül a' minden jó Hazafi előtt szent „kötelesség — különösen a' Nemzeti tsinosodásnak „— bár igen tsekély részben is lehető előbb mozdi-„tása buzdit és ösztönöz. Szent lévén ekképen a' tzél, „és tiszta az indulat; bátorkodunk a' Nagyságod' ke-„gyes elfogadását és szíves részvételét reményleni: 's „magunkat továbbra is kegyességébe ajánlván, kü-„lömböztetett mély tisztelettel maradok a' Méltóságos „Asszonynak Pápán Februarius 11-dikén 1827 alázatos „szolgája Sebestyén Gábor m. k. Fiskális és a' Vesz-„prém Vgyei Muzsika-Intézetnek Fő Jegyzője".

Melly levélre a' tisztelt Mlgos Asszony következendőképen valaszolt:

„Édes Fiskális Úr! Kedvesen veszem rólam emlé-„kezését az hazafiúi érdemes Muzsika-társaságnak, „mindenkoron örömmel értem szeretett Hazám' tökél-„letesedését, mellyen dolgoznak Uraságtok is. Fogad-„ják el azért szíves köszönetemet: és legyenek meg-„győződve, hogy az egész Társaságnak — különösen

„pedig kedves Fiskális Úrnak vagyok és maradok
„Béts 20-dik Februarius 1827. igaz és jó akaró szol-
„gálója Markus Anna született Vajda m. k."

Imé tehát már tsak eddig, tíz fogásokban öszvesen 84. e edeti Magyar Nótákat nyomtattatánk ki; mellyeket, az elsőbb fogásokon kivül, Pápán nálam alább írtnál, és Pesten Müller Urnál (a' kis híd utszabeli boltjában) lehet találni. Egy egy fogásnak az ára ezüstben 24. xr. Mi légyen a' tzélunk 's a' tzél felé mi útat választánk? leveleinkből kiki megértheti. Hogy a' fő rangú Magyar Asszonyságok is mind igyekezetünket, mind a' megtiszteltetést, édes részvétellel fogadták, hozzánk küldött betses leveleikkel megbizonyíták. Rövid időn megfog jelenni a' XI-dik fogás is *).

Sehestyén Gábor.

3. Jelentés.

Minden Magyar országi érdemes Könyvnyomtatókhoz.

Midőn a' Haza azt kivánja Nemzeti Irójitól, hogy munkákat dolgozzanak, hasonlóképen kivánja Nemzeti Könyv-nyomtatójitól azt, hogy a' munkákat közönségesekké tegyék. Ezen két köteleségek, olyan egybeköttetésben is vagynak, hogy egyik, a' másik nélkül nem teljesedhetik, mellyre nézve, egyik a' másikán segiteni tartozik. — Ennél fogva kivánom most én is, minden Magyar-országi érdemes Könyvnyomtatóknak jelenteni, hogy nálam feles kiadni való új kéz-írások állanak készen, tudniillik Nemzeti Játékszineink' számára, a' régi hazai nevezetesebb történetekből kidolgozott eredeti érzékeny

*) Ha A. Ur (Anonymus Alcsúti vagy mi? Lásd Tud. Gyüjt. 1826. Köt VI. lap. 107.) leveleinket jobban megolvasná és Intézetünk' czélját 's módját jóbban felvenné, hírre vágyásal nem vádolna bennünket, 's olly alatsonyan nem gondolkodna egy nálánál aligha nem külömb emberekből álló Intézetről.

darabok. Ifjúságomtól fogva, mellynek már van harmintz esztendeje, semmi munkámat (némelly apróság verseken kivül) világ eleibe nem botsátván, most akarom azt teljesíteni. Minthogy pedig most a' nyomtatás' állapotja, ebben a' mi Erdélyi Hazánkban, igen gyenge lábon áll, kéntelenittetem ez iránt a' szomszéd atyafi Magyar Hazához folyamodni. Azt tartom, hogy régi betses tárgyakat megújitva terjeszteni kedves Nemzetem elejibe, leghelyesebb is most, midőn egyebekben is, a' régiségekben való gyönyörködést látjuk uralkodni. Most törekednek azon Nemes Magyar-ország Nagyjai, hogy régi nyelvünk, a' virágzásnak uj méltóságára emeltessék, — most örvendenek azon, hogy a' Hunyadi Mátyás Király' régi elpusztult híres könyvtára helyett, más újabb állott elé, a' nagy Gróf Szétsényinek kezdő adakozásából, — hogy ezt azolta többek is ditsőségesen szaporitják, — és hogy a' főbb Urainк' Palotáji' falait, már nem tsak idegen, hanem régi Hazafi Hőseink képei is ékesítik. — — Midőn hát Nemzetünk így gyönyörködik, a' régiségek megújulásában, akkor talám én sem unalmas dolgot tselekszem, régiségekből választott velejü munkájimmal való eléállásommal. Ezekkel akarok mind Olvasójinknak, mind megszaporodott Játszó-társaságainknak szolgálni, Nemzeti Darabok nevezete alatt, a' mellyek így következnek:

1-sö Negyedik Béla Király, vagy is a' Tatárok' megverettetése. Érzékeny Játék 4 Felvonásokban, mellynek veleje a' Szekér Joakim Historiájából vevödött, és történt 1260. tájban.

2-dik Apor László, vagy is a' két Királyok. érz. Játék 4 Felvon. mellynek veleje a' Budai' Historiai Lexiconából vevödött, és történt 1310. tájban.

3-dik Mária és Sigmond, vagy is a' Korona felett való vetélkedés. érz. Dráma 4 Felvon. mellynek veleje ismét a' Historiai Lexiconból vevödött, és történt 1385 tájban.

4-dik Szengyörgyi Cicilia, vagy is a bánatból származó öröm. érz. Dráma 4 Felv. mellynek veleje a' Felmer Historiájából vevödött, és történt 1420 tájban.

5-dik Gróf Szilágyi Mihály, vagy is az okos Szakáts. érz. Ját. 3 Felv., mellynek veleje a' Historiai Lexiconból vevödött, és történt 1468 tájba.

6-dik Nádasdi Tamás, vagy is a' ritka Generális; érz. Ját. 3 Felv. mellynek veleje a' Historiai Lexiconból vevődött, és történt 1529 tájban.

7 dik Isabella Királyné, vagy is az könnyen hivés; ér. Dr. 4 Felvonásokb. mellynek veleje a' Historiai Lexikonból vevődött, és történt 1551 tájban.

8 dik Pokainé, vagy is a' Fagarasi Pártütés; vitézi ér. Dr. 3 Felv. mellynek veleje a' Bethlen Farkas Hist. vevődött, és történt 1575 tájb.

9-dik Lonyai Albert, vagy is az igaz mondók' sorsa; szomorú Ját. 3 Felv. mellynek veleje a' Bethlen Fam. Hist. vevődött, és történt 1594 tájban.

10-dik Mihály Vajda, vagy is a' Hirszegés; vitézi ér. Dr. 4 Felv. mellynek veleje a' Bethlen Fam. Hist. vevődött és történt 1601 tájban.

11-dik Gróf Homonai, vagy is a' Vérség a' Méltósággal; ér. J. 3 Felv. mellynek veleje a' Bethlen Fam. Hist. vevődött, és történt 1607 tájban.

12-dik Károlyi Susánna, vagy is a' végin csattan az ostor; ér. Ját. 5 Felv. mellynek veleje a' Lebrecht Histor. vevődött, és történt 1613 tájban.

13-dik Imrefi Klára, vagy is az ezüst Korsó; ér. Ját. 4 Felv. mellynek veleje a' Lebrecht Historiájáb vevődött, és történt 1627 tájban.

14-dik Gróf Bethlen István, vagy is az üldöztetett Ház-nép; ér. Drá. 4 Felv. mellynek veleje a' Lebrecht Histor. vevődött és tört. 1635 tájban.

15 dik Gróf Szétsi Mária, vagy is az Murányi Vár; vitézi ér. Ját. 4 Felv mellynek veleje a' Murányi Vénusból vevődött, és tört. 1646 tájb.

16 dik Második Rákótzi György, vagy is az nagy változások; vitézi ér. Drá. 4 Felv. mellynek veleje a' Betlen Miklós életéből vevöd. és történt 1660 tájban.

17 dik Bánfi Ágnes, vagy is az Örményesi Paripa; ér. Ját. 4 Felv. mellynek veleje a' Lebrecht Histor. vevődött, és tört. 1662 tájban.

18-dik Bartsai Mihály, vagy is a' szegény Képíró; ér. Ját. 4 Felv. mellynek veleje a' Cserei írásbeli Histor. vevődött, és tört. 1683 tájban.

19-dik Zaid, vagy is a' veszedelmes Titok, szomorú Ját. 4 Felv. mellynek veleje a' Kotzebue munkájiból vevődött, és történt 1687 ben.

20 dik Zrinyi Ilona, vagy is az Eperjesi szerentsétlenek; ér Já. 3 Felv. mellynek veleje a' Német Magazinból vevődött, és tört. 1688 ban.

21-dik Bádeni Lajos Hertzeg, vagy is az Feleki Erdő; ér. Já. 4 Felv. mellynek veleje a' Benkő Jó'sef Histor. vevődött, és tört. 1691 tájban.

22 dik Eugénius Bétsbe, vagy is a' Zentai Győzedelem; hadi ér. Ját. 5 Felv. mellynek veleje a' Cserei irásából vevődött, és történt 1698 tájban.

23-dik Geréb Antal, vagy is a' Kurutz Háború; ér. Já. 5 Felv. mellynek veleje a' Cserei Irásából vevődött, és történt 1711 tájban.

24-dik Gróf Bornéval, vagy is az idegenek Konstántzinápolyba; ér. Já. 4 Felv. mellynek veleje a' Mikes leveleiből vevődött, és történt 1730 tájb.

Ezek a' 24 Játékok régen készültek, egymás után rendre, mellyek 8 kötetekre osztva, és egybekötve is vagynak. Azután készültek a' következők:

25-dik Gróf Bánko, vagy is a' keritőség' bére; szomorú Játék 3 Felv. mellynek veleje a' Bonfiniusból vevődött, és történt 1213 tájb.

26-dik Gritti Lajos, vagy is az semmiből lett Nagyságos Úr; vitézi ér. Drá. 4 Felv. mellynek veleje a' Histor. Lex. vevőd. és tört. 1535 tájb.

27 dik Zombori, vagy is a' Belgrádi lakás; ér. Já. 4 Felv. mellynek veleje az Ifjúság barátjából vevődött, és történt 1560 tájban.

28-dik Josika István, vagy is a' metszet Poharak; szomorú Játék 4 Felv. mellynek veleje a' Berlen Farkas Hist. vevőd. és tört. 1598-ba.

29-dik Bátori Sofia, vagy is a' Feleség eladás; ér Já. 3 Felv. mellynek veleje a' Lebrecht Histor. vevődött, és történt 1614 tájban.

30-dik Kölcséri, vagy is a' hasznos kár. Ér. Já. 4 Felv. mellynek veleje a' Felmer Historiájából vevődött, és történt 1717 tájban.

31-dik A' Rózsa Kalap; ér. Já. 5 Felv. mellynek veleje Franczia Historiából vevődött, és történt 1640 tájban.

52 dik Kordáj Károlina, vagy is a' bátor leány; szom. Já. 3 Felv. mellynek veleje a' Frantzia Revolutióból vevődött, és történt 1794 ben.

Ezen nevezetekből, a' foglalatokat is alkalmas sint kitalálhatják a' Históriákban jártasok, a' nem jártasok pedig, úgy várhatják megjelenéseket, mint ollyan munkákat, a' mellyekből tanulhatnak. Mert úgy igyekeztem készíteni, hogy nem tsak mulattatók, hanem tanitók is lehessenek. Az én dolgozásomnak tzélja, nem a' szerzői ditsőség-vadászás volt, hanem egy felől falusi magányos életem' unalmainak elüzése, más felől az, hogy láthassanak általam, az ollyan érdemes gondos szülők is, kedvek szerint való Darabokat, a' kik azért félnek érzékeny leányaikat Játékszínbe vinni, hogy ott mind tsábító szerelmes történeteket látnak. Mert igazán megvallva, efféléből áll, az idegen munkákból való fordításoknak nagyobb része. Némellyekben mintegy tanittatnak, a' kikapóságra vezethető lépések: hogy lehessen azokat alattomban ejteni? — hogy lehessen a' Kis Asszonyoknak, Urfiakkal titkon találkozni? — az Anyák vigyázását megtsalni, — a' szoba-leányokkal szeretőket kerittetni, — azokat mesterségesen elrejteni, — sőt vélek még el is szökni? — — Hiszem ezeket, a' tüzes Ifjuság előtt, nem mutogatni, hanem eldugni kell. Az éhező farkast, nem kell bárány húsra ingerelni, mert különben is igen szorgalmatosan felkeresi ő azt. Az én Játékaim sintsenek ugyan, minden szeretet nélkül, mert a' nélkül, a' tsupa száraz Historiából, igen izetlen Munka is származnék. A' nélkül, talám tsak a' Voltaire' Édipussa volt egyedül kedves Játék, 's míg az is késöre nyerhetett kedvet. De az én Darabaimban lévő szeretet, ártalmas nem lehet. Egyiknek sem költemény a' veleje, hanem valósággal megesett igazság, a' mint ezt a' kinevezett kútfők mutathatják, a' mellyekből meritettem. Mindeniket sok munkával, számos könyvek', és ritka kézirások' olvasásával, részszerint Magyar-országi, részszerint Erdélyi válogatott régiségekből dolgoztam ki. A' leg különösebb, érzékenyebb, vitézebb, és játszásra alkalmaztathatóbb történeteket kiszedegetvén, azokat egyéb nyájas jelenésekkel, változásokkal, illő személyekkel, és szives formáló beszélgetésekkel úgy megtöltettem, hogy sem az Olvasók, sem a' Nézők előtt unalmasoknak lenni, nem remél-

lem. Igaz hogy a' Játék-irással való kedv-találhatás, csak az olvasókra nézve függ az Irótól, de a' Nézőkre nezve, inkább a' Jatszó személyektől függ. Ezt volt módom tapasztalni az alatt, a' mig ifjabb koromban, a' Kolosvári Nemzeti Theátrumnak, a' felsőbbek által kineveztetett Directora voltam. Mihelyt a' Játszók hibáznak, leg ottan unalmassá válik a' legszebb Darab is, mellynél fogva elégszer megesik, hogy az Olvasóknak tetsző munka, a' Nézőknek nem tetszik. Nem lehet hát egy Iró is bizonyos, a' közönséges megelégedés iránt, de azért csak dolgozzék jó reménységgel. Én is illyennel dolgoztam, emlitett tzimű Darabjaimat, a' mellyekben megjelennek sok hajdani Höseink, Fejedelmeink, Vezéreink, Tanátsosaink, és ritka Asszonyaink, a' kik régenten magokat világi pályafutások alatt, ditsőségesen megkülömböztették. Mintegy feltámadva állanak elé, a' századoktól fogva porrá vált híres személyek, mintha most is gyakorolnák az akkori külömbnél külömbféle betsességeiket, úgymint Uralkodókhoz való hívségeket, Hazai és Nemzeti vonszodásokat, kedvesseikhez való igaz szereteteket, megrettenthetetlen vitézségeket, vagy egyéb fénylő virtusokat. A' különös tiszteletben volt régi; Hunyadi, Zápollya, Nádasdi, Bátori, Rákótzi, Bethlen, Zrinyi, Kemény, Rédei, Eszterházi, Bartsai, Apafi, és más nagy Fők, most újra tündökölnek az én Játékaimban. Valamint pedig egyfelől, az illyen követést érdemlő férjfiak ditsérve mutogattatnak, úgy másfelől a' vétkesek is eléfordulnak mellettek, hogy mind a' szépet megkivánni, mind a' rútat megútálni lehessen. Mert ezért kell menni a' Játékszínbe, kivált az Ifjúságnak, nem csak azért, hogy katzagjon. Arra is vigyáztam, hogy Darabaimban kevés személyek álljanak elé, mellyet nagy fötöréssel tsinálhattam ki, minthogy sokkal könnyebb, több személlyel, mint kevéssel dolgozni. De én nem néztem azt, hanem azt hogy két nevezetes tzélt érhessek el: egyiket azt, hogy így a' Játékok könnyebben érthetők legyenek, másikat azt: hogy így a' kiseb játszó-társaságok is használhassák azokat:

Készen lévén hát ezek az Eredeti Nemzeti Darabok, mellyeknek száma (a' forditásaimon kivül) harmintzkettőre menyen, most Világ elejibe akarom botsátani, úgy pedig, hogy belőlek magamnak semmi hasznot nem kivánok hajtani. Jelentem azért minden

nemes Magyar országi érdemes Könyvnyomtatóknak, hogy a' mellyik engemet legelébb ez iránt levelével megtalál, és abba magát, Munkájimnak szép betükkel, szép papirossal való kiadására igéri, én annak azokat ingyen által adni kész vagyok. Ennél betsesebb ajánlást nem tudom ki tehet, és mi lehet kedvesebb a' világon, a' vagyonnak ingyen való kaphatásánál? A' ki nékem akar írni, utasítsa levelét Frankozva Érdélybe.

pr Clausenburg
Torda à N. Enyed.

Pedig talám többet is kivánhatnék, midőn eszembe jut, hogy ifjúságomban készitett, ezeknél tsekélyebb Munkájimnak is minden árkussáért másfél forint ezüst pénzt, és 50 darab fáin papirosra nyomtatott Exemplárokat kaptam Kolosvárt. De még is most semmit sem kivánok, tsak a' kiadás hiba nélkül való, és tisztességes légyen. Nékem egy krajtzárt se adjon a' Könyvnyomtató, míg azon Exemplároknak is számát, a' mellyeket minden Irók szoktanak kapni, önnön tetszése határozza meg.

Boér Sándor
több Ns. Vgyék Táblabirája.

---

4. Néhai Böszörményi Pál Úrnak, Sz. Kir. Debretzen Várossa' Fő Birájának munkáji.

1) „Certamen Danubii, et Tibisci" honoribus Serenissimi Regii haereditarii Principis Archiducis Austriae, et Incl. Regni Hungariae Palatini Josephi dicatum, dum partes Regni Tibiscanas inviseret. Debretzini impressit Georgius Csáthy 1805.

Ezt a' munkát ugyan nem ő maga irta, hanem az ő költségén, pártfogása és befolyása alatt adatta ki Robok Lajos Debretzeni Philosophus által. A' versezet ugyan 12 lapokból áll nagy negyed rétben értve, de a' benne lévő méltóságra, nyomos gondolatokra, és válogatott szavakkal ékesített hexameterekre nézve igen közel jár Virgilius' Heroicumjához, mellyben az Aeneast lefestette.

2) Luctus Szatmariensis, et plausus Hevessiensis, utrobique excitatus, dum Excell. Illust. ac Rdiss. Dnus Stephanus e L. B. Fischer de Nagy Szalatnya etc. Archiepiscopulum Agriensem, una fasces Supremi Comitis Inctorum Comitatuum Hevess, et exterioris Szolnok lege unitorum, anno 1807. 16-a Febr. capesseret, carmen nunc primum luce donatum. Debretzini impressit Georgius Csáthy 1812.

Ezen munkájában a' nevét ugyan ki nem tette, de tulajdon kéz-iratját láttam, tehát ő maga szerzette. Ez is negyedrétben 16 lapokra mégyen, 's tudós deáksággal irott hexameterekben vagyon foglalva, 's tele van férjfiúi érzéssel, 's finom gondolatokkal.

3) A' köznép számára készült kézi-könyv, melly Szölöske nevü falu' állapotjának leirásában, eléadja minémü hibák — — vesztegetik a' köz népet, 's hogy kell azokat orvosolni? Két részekben. Schlez után szabadon fordította Böszörményi Pál. Debretzenben nyomtattatott Tót Ferentz által 1824.

A' munkának két részei kisebb nyóltzad rétben öszvesen 564 lapokat foglalnak magokban, és a' magyar faluknak hogyan lehető legjobb elrendeltetésekhez, és behozandó jó rendhez vannak alkalmaztatva, 's a' köznépnek valamint felvilágositására, úgy sorsa' jobbitására is igen szükséges, és a' tapasztalásból meritett, tiszta értelmü tanuságokat foglalnak magokban. A' példák benne nagy behatásuak, a' magyarság velös, az oktatás' módja ragadó.

4) A' Falusi Oskola-tanitók' számára készült kézikönyv, mellyet Schlez munkájiból szabadon forditott, és a' hazánkbeli falusi oskolákra alkalmaztatott Böszörményi Pál. Első Darab Debretzenben. Nyomtattatott Tót Ferentz által 1824.

Ez a' könyv 163 lapokat foglal magában, és hasonlóképen kisebb nyóltzad rétben van kiadva, erről is azt lehet mondani, hogy az érdemes iró szerzeményével a' falusi gyermekek' nevelésére nézve nagy hasznot tett, a' midön a' helységek oktatójinak millyenségét, érett itélettel lefesti, és minéműségeit kirakja, sajnálni lehet, hogy változó egészsége miatt a' 2-dik darabot le nem fordithatta, hanem azt Debretzeni Prédikátor T. Szoboszlói Urra bizta, a' ki azt elvégezvén kivánni lehet, hogy nem sokára sajtó alá botsássa.

Két Dietákon vólt néhai Böszörményi Pál Úr jelen 1796-ban, tudniillik mint Debretzen Városának Fő Nótáriussa, a' mikor a' Város' Fő Birájával néhai Szombati Istvánnal volt oda küldve. Másod ízben is viselt a' Tisztelt Város részéről, mint Senator 1802-ben követséget, a' mikor Követ-társúl az Ország-gyülésére Sárai István Senator adatott mellé. Tárnoki Székekre is több ízben meghivattatott.

A' fáradhatatlan Iró, bizonyosan több betses munkákkal is gazdagította vólna Literaturánkat, ha a' halál Februárius' elején 1825-ben munkás életének véget nem vetett vólna.

Gorové.

5. Új Könyvek.

1) Érdem Koszorú, mellyet Tekintetes, és Nagy Érdemű Veszerle Jó'sef Úrnak Pesti Magyar Királyi Egyetemnél Történet-tudomány Rendszerintvaló Tanitójának örvendetes neve ünnepe' alkalmával mély alázattal benyujtának háladatos Tanitványi Böltseségtudomány 1. Esztendőbeli hallgatóji Böjt más Hava' 19 napján 1827. Pesten Patzko Ferencz Jó'sef betűjivel.

2) Felséges Császári Magyar és Cseh Országi Királyi Örökös, és Austriai Fő Herczeg Jó'sefnek, Arany-gyapjas, és Sz. István Magyar Király Rendje Nagy Keresztes Vitézzének Magyar Ország Nádor Ispányának, Királyi Helytartójának és Fő Kapitányának a' Jászok és Kunok Grófjának 's Birájának, Cs. Kir. Feldmarschalnak, 's két Huszár Ezredek Tulajdonossának, Pest Pilis Solt törv. egyesült Vármegyék Fő Ispányának, a' Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanáts, a' hét Személyes Fő Törvény-szék Elölülőjének: mély tisztelettel 's a' legalázatosabb hódolással ajánlja Bertha Sándor. MDCCCXXVII-dik Esztendőben.

3) Ode, Josepho NoVakY Praeposito aC Vna VICarIo GeneraLI, a GYMnasIo AgrIensI oblata. Agriae Typis Lycei Archi Episcopalis.

4) Felső Magyar Országi Minerva nemzeti folyóirás 1827. Harmadik Esztendei folyamat 1-ső negyed Januariusz, Februariusz, Martiusz. Kassán Ellinger István Cs Kir. priv Könyvnyomtató és Áros' betűjivel 's Költségein.

5) Öröm-érzés, mellyet a' Nagy Méltóságú Vásonykői Gróf Zichy Familiának, nevezetesen Gróf Zichy

Ferraris Ferentz T. N. Győr Vgye' Fő Ispányának 's a' t. Ő Excellentziájának, és Gróf Zichy Károly T. N. Mosony Vgye' Fő Ispányának 's a' t. Ő Fő Méltóságának, a' Komáromi Vár-erősséghez hazafiui szivességgel által engedett ősi örökségök helyett, a' Leben Sz. Miklósi és Orosz Vári Uradalmaikhoz Királyi Jutalmazásúl kaptsolt Lébeni, Bormászi, Liszkói és Barátföldi Jószágokba Böjt elő Hava' 13-kán 1827 történt béhelyheztetésök alkalmával, a' szomszéd környékből öszve sereglett Nemes Birtokosok részéről kizengeni kivánt Perlaky Dávid Ev. Pr. és Bezi közbirtokos. Győrben Streibig Leopold' betüjivel.

---

6. Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek:

19) *Παιδαγωγικὰ Μαθήματα, συντεθέντα παρὰ Στεφάνου Κομμητᾶτου ἐκ Φθίας, ἐκ χωραρχίας μὲν Κοκοσίου, Κώμης δὲ Κωφῶν. Ἀναγνωστικὰ. Ἱερα Ἱστορία περιέχουσα ἐν ἐπιτομῇ τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Γραφῆς τὴν ἱστορίαν, διηρημένην ἑκατέραν εἰς ἱστορίας ἑξήκοντα καὶ δύο.* V-ik Köt. 8 lap. 184.

20) Oda in tesseram pietatis profundaeque venerationis, Illustrissimo Domino Josepho Lánczy de Eadem, Sacratissimae Caesareo-Regiae et Apostolicae Majestatis Consiliario, ad Excelsam Tabulam Septemviralem Assessori, nec non Inclyti Comitatus Békéssiensis Supremo Comiti, die 19-na Martii onomasticum suum feliciter auspicanti Anno quo: BeLLa TagVs CVMVLat LVrIDVs Hesperiae, ab infimo suo cliente J. H. dicata 4-o 8 lap.

21) Mindennapi ájtatos Gyakorlások, Imádságos könyv a' Katholikus keresztények' számára 1827. 24-ed rét lap. 48.

22) Ájtatos Imádság az Ur Jésus Szent Szivéhez. 8-o

23) Katechismus über die Lehren der Christlichen Religion, nach Luthers kleinem Katechismus zunächst für die im Tolnenser und Baranyaer Comitat befindlichen Ev. Schullehrer, verfaszt von einer Gesellschaft Evangelischer Prediger. 12-ted rét lap. 126.

IV. Kötet' Foglalatja.

I. Értekezések.

1) B. P. Királyi Tanátsos Stettner Gábor élete' 's művei munkájinak esmertetése. l. 3.
2) Bartsik Márton. Jász-Berény Várossának esmertetése. l. 31.
3) Gyurikovits' Sámuel. A' Magyar emléketes Irományok közléséről. l. 44.
4) T—y és T—p. A' Juhok' legeltetéséről. l. 53.
5) Grynaeus Aloyz. Az Udvariságnak, és józan Manérosságnak szükséges voltáról. l. 58.

II. Literatúra.

A) Hazai Literatúra.

Könyv-esmertetés.

1) Élet és Literatura 1826. Első Kötet. első, második, harmadik, negyedik Rész. l. 63.

B) Külföldi Literatúra.

1) Kotzebue Móritz, Orosz Császári Kapitány, a' Wladimir és Persiai Nap és Oroszlány Rendek' Vitézze' Persiai útazásának kivonása. l. 74.

III. Tudománybeli Jelentések.

1) Intézetek. l. 104.
2) Veszprém Vármegyei Mu'sika-Intézet. l. 110.
3) Jelentés. l. 118.
4) Néhai Böszörményi Pál Úrnak Sz. Kir. Debretzen Várossa' Fő Birájának munkáji. l. 124.
5) Új Könyvek. l. 124.
6) Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek. l. 127.

NB. A' Szép Literaturából, mivel a' darab hoszszabb a' jövő Kötettel két ív fog küldetni.

NB. Elhagyta a' Sajtót Aprilis' 30-kán.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY.

1827.

V. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével.

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' betűjivel
és költségével.

I. Értekezések.

1.

Az Orvosi Tudományt illető rövid értekezés.

Az Orvosi tudomány, minden Systemák' változtatása mellett, tsupán természeti tapasztaláson épült okoskodás által tökélletesedett. Valahányszor valamelly nagy eszü ember újonnan koholt Systemájával elékelt, annyiszor kész vólt a' gyengébb eszü Orvosok' sokasága, újság - szeretete által ösztönöztetvén, az előbbiek' tudományokat megvetni 's ötet seregesen követni. Illy Systemákhoz való ragaszkodás, kivált az Orvosi tudományban, igen veszedelmes. Tapasztalásból tudjuk, hogy némelly Orvosok, inkább a' veszedelemben forgó betegek' életét áldozták fel, mintsem bal vélekedéseket meg akartak volna esmerni. A' természet' bölts elrendelése' folyamatjából kitetszik, hogy minden változások között, az fordúl mindég győzedelmesen elé, a' mi igaz, és a' koholt vélekedések elenyésznek. Hippocrates, Bőrhav, Sydenham, Hofmann, Baglivius, Burserius, Haller, Morgagni, Stoll, Zimmermann, Frank, halhatatlanokká tették magokat tudományok által, mellyet kiki maga idejében, az emberi nyavalyák' enyhitésére 's gyógyítására, egy értelemmel a' természet', mint jó annyok' kebeléből meritettek. Az az Orvos, a' ki ezeknek bölts tapasztalások szerint való nyomdokait

követi, a' nyavalyák' gyógyitásában, győzőbb argumentumokra talál, mintsem azok, a' mellyek a' vélekedéseknek megerősitésére koholtattak. De könnyebb is Musaeumban nyavalyákat, szabadon játszó gondolatok' módjára teremteni, a' mellyek ismét, ha úgy tetszik, képzelödésünk szerint nyujtott orvosságra elenyésznek, mintsem a' beteg' ágyánál, a' gyógyitó természet' munkálódásait kinyomozni, és azt tulajdon vóltában elősegiteni. Tsak valljuk meg igazán, hogy Hippocrates, az Orvosi tudómány' fundamentomait, a' köz nép' templomokban fekvő betegek felett táblákra jegyzett tapasztalásaiból szedte öszve, 's az ólta is, számtalan Orvosi szereknek a' nyavalyák gyógyitására való feltalálását, a' köz népnek köszönhetjük; söt azt is merem állitani, hogy még mai napon is, betegeit gyógyító köz nép' módjának szabad lélekkel való meg vi'sgálása, nem kis hasznot hozhatna tudományunknak. Még az állatok azon tselekedetei is, mellyekből, szívekbe irt tulajdon életek' megtartása' természeti törvénnye kitetszik, méltók figyelmetességünkre. A' kutya, megterhelt gyomrát az éles fünek okádásig való rágásával üresíti ki, a' vérmes ló vérerét harapja fel; az egyiktől hánytatóra, a' másiktól pediglen ér-vágásra vezéreltettünk.

De mind ezekből nem azt akarom következtetni, hogy az Orvos, tudománnyát tsupán a' betegek' ágyainál tanúlja: mert egy az, hogy nem egyenlő lelki tehetséggel 's érző-eszközzel áldattunk meg, — (az orvosi tudománynak tárgya legnemesebb a' földi dolgok között, az ember' élete, melly eránt való igaz szeretet 's tisztelet, méltán kivánhatja, hogy kiki vi'sgálja meg maga magát, minekelötte az orvosi tudománynak felszentelné életét), más az, hogy minden tehetségünk 's akaratunk mellett is, sokkal rövidebb az ember' élete, mintsem hogy elegendő volna az orvosi tudomány' tsupán

tapasztalásból való megtanulására. Azon részben szerentséseknek mondhatjuk magunkat, hogy az Orvosok, Hippocrates' idejétől, huszonhárom századokbeli tapasztalásoknak egyik részét, irásban hagyták meg minekünk. A' szent fogadásának kötelességét bóteljesiteni iparkodó Orvos, ezen kintset nem veti meg, nem tékozolja, mint az együgyü, érdemetlen magzatok, szüléiknek szerzett vagyonát; de minden tehetségeit arra fordítja, hogy ez által tulajdon maga' és felebaráti' szerentséjét 's bóldogságát elömozdíthassa. Olly férjfiu, a' ki szabad lélekkel minden Systemákat tanúl 's vi'sgál, a' régiben szinte úgy mint az újban, valamint a' szorgalmatos méh, külömbféle virágokban mézet, tsupán az igazat keresi 's azt megesmervén követi, tsak az érdemli meg méltán, hogy Orvosnak neveztessék. De sokkal nehezebb munka ám ez, mint egy Systemának megtanúlása 's ahoz való ragaszkodás.

Minden bölts férjfitől nem várhatunk egyebet, hanem azt, hogy mindenkoron kész légyen a' jobbat 's tökélletesebbet megesmerni 's meggyőzödve követni, tudván azt, hogy ez az emberi tökélletesedésnek módja: de magunk eránt való szeretetünk 's tiszteletünk azt kivánja tőlünk, hogy a' próbált jót, kétséges újjal fel ne tseréljük; mivel ez által, főképen mint Orvosok, a' bennünk helyheztetett bizodalmat elvesztjük, és a' mi még főbb, tulajdon lelki esméretünk győz meg arról, hogy kötelességünknek meg nem feleltünk.

Ezen igazságot legjobban világosítja meg azon Systemák' rövid előadása, mellyek szemünk előtt koholtattak.

1. Brownak Systemája majd nem minden akkori Orvosoktól nagy tüzzel elfogadtatván, az előbbi tapasztalást elnyomta. A' betegek' gyengeségét gyógyítható Talismánja tsak Moschusban, Kamforában, Borban 's Opiumban találtatott; minek

utánna kevés esztendők alatt, ezen vélekedésnek sok emberek áldoztattak fel, 's a' jobban érző Orvosok, az okos tapasztaláson épült tudományokhoz visszatérvén, több áldozatokat tenni nem akartak, elenyészett, 's már is kevés nyomát tapasztalhatni.

2. A' Magnetismus, álmodozásokkal teljes éjszaka felől, tsak azt lehet mondani: felviradt már!

3. Hahnemannak Homöopathia név alatt közlött Systémája, tsak némelly Orvosoktól fogadtatott el, mellynek is az előbbiekhez hasonló sorsát halgatással várhatnók, ha tudományunk' előmozditóji eránt köteles tiszteletünk 's újabb találmányokból, tulajdon meggyőződésünk által származott, magunk' 's felebarátink' szerentsés állapotja, nem buzditana arra, hogy mindeneket megesmervén, a' jót tartsuk meg.

Némelly orvosi-szereknek tulajdonságok az, hogy egyforma betegséget gyógyítanak, de okoznak is: p. o. a' China a' hideglelést meggyógyítja, de az egészséges ember gyomrától is nehezen megemésztődvén nagyobb mértékben hideglelést okoz. — Az etzet a' sülyt (scorbutus) meggyógyítja, de etzettel való éléssel a' fiatal személyek a' kövéredést elhárítani akarván, sokszor sülyt húztak nyakokra. — A' kényesöből készült orvosságok a' búja-dögöt gyógyítják, de hozzá igen hasonló betegséget okoznak is. — Mértékletlen borral való élésre, gyengeség szokott következni, de nints is hathatósb szerünk a' gyengeség ellen, mint kanálonkint nyújtott jó ó bor. — A' megfagyottakat hóval hozzuk életre. Hahnemann illy féle tapasztalásait, fundamentomává tette Systemájának, principiumnak állítván azt, hogy hasonlót hasonlóval gyógyítani kellessék: de nem vakmerőség vólna-e, gyengeséget gyengitő, az élet-erő' fel-

háborodozását, ingerlő szerekkel gyógyítani akarni? —

Ezen Systema' nevezetesebb tulajdonságai közzé tartozik, az egyszerre nyújtandó orvosi-szer' részének meghatározása, a' hol is a' fő regula ez: a' mi nagy mértékben megártott, annak legkisebb részetskéje meggyógyit. Ezen állitásnak, — ha úgy értjük, a' mivel megrontottad magadat, azt kerüld, igazságán semmi esetre nem kételkedhetünk, és ha tsak valamennyiben megvi'sgáljuk a' dolgot, könnyen általláthatjuk, hogy ez a' lelke a' régi Orvosok' azon gyógyítás-módjának (methodus expectativa), melly szerint magára a' gyógyító természetre bizván a' nyavalyát, hogy az, munkálódásában ne akadályoztassék, az élet' módját szorosan meghatározván, minden orvosságokkal felhagytak.

De a' Homöopathusok nem úgy veszik a' dolgot, az ő vélekedések szerint még a' legkissebb alig gondolható orvosság' részetskéjének nagy ereje vagyon, p. o. a' székfü-virágból készült extractum egy granum $\frac{1}{100,000}$ részére három 's négy napig tartó hideglelést tapasztalnak Illy forma tapasztaláson nem kételkedhetnénk, ha tulajdon tapasztalásunk nem győzne meg arról, hogy szinte olly érző-eszközökkel megáldatván a' természettől, azt észre nem vehetjük. Ezeket megfontolván, azt következtetnünk kell, hogy azon tapasztalás, vagy már előre azon Systemához való ragaszkodást kivánja, vagy a' természet némelly embereket, úgymint választottakat e' végre a' szokottnál finomabb érző-eszközökkel áldott meg. Elsőbb esetben, mit nyernénk, képzelődésünk' teremtményeivel? de a' választottak is szerentsés tehetségekkel halandók lévén, egy emberi kor' el folyta után tsak bánatot hagynának magok után.

Az orvosságok' kis mértékben is nagy erejeket megmagyarázni iparkodó Homöopathikusok azt

állítják, hogy azoknak erejek, dörgölés 's többszöri felolvasztás által nevekedik: tulajdon mindennapi tapasztalásunk pedig már régen arról győzött meg, hogy a' testek felolvasztatván 's dörgöltetvén gyengülnek 's kopnak. — A' Chemiai munkálódás' sikerét, galvanismust, electricitast, az említett vélekedésnek megerősítésére húzni nem lehet, mert az elsőnek minéműsége meghatározott testek' befolyásától függ, az illetődés 's dörgölés által támadt galvanismus és electricitás pedig az előbbiek' megszünése után elenyésznek.

Praxisban igen hasznos, ámbár nem tökélletes Systema szerint elrendelt betegségek' nemeit megvetvén, azt állitja Hahnemann, hogy minden nyavalya csak egyszer forduljon elé, és annak meggyógyitására csak egy tulajdon orvossága természetben találtassék. Jollehet nem tagadhatjuk, hogy minden előforduló betegséget, tulajdon környülállásai, ugymint a' beteg' neme, kora, testi alkotása, élet-modja, foglalatossága, lakóhelye, esztendő-ideje 's a' t. határozzák meg, mellyeket a' szerentsésen gyógyitani iparkodó Orvos mindég szemei előtt tart, 's igy a' betegségek' egy más közt való hasonlatosságán 's hasonló gyógyitás modján nem kételkedhetünk.

A' mi a' betegséget gyógyitható tulajdon Orvosságot illeti, a' már előfordúlt betegségek' száma nem nagyobb-e mintsem a' természeti testeké?

A' Homöopathusokat, a' gyógyító-szer választásában, a' betegség és az orvosság' élése által okozott Symptomaji közt való hasonlatosság vezérli. Valljon az el nem talált, és vélekedések szerint olly hathatós szerek nem ártanak-e? Bámúlva néztem egy Homöopathikust, betegének egy tsésze kávét nyujtani azon intézettel, hogy egy más Homöopathikustól beadott orvosságok' sikerét törölje el.

Azon véghetetlen kis orvosság' részetskéje p. o. egy tsepp (melly hosszú útján sokszor egészen be száradott, minekelőtte a' betegnek kezébe került

vólna) olly hatalmas ereje felöl való vélekedés' következésében, minden harmad vagy negyed nap egy dósist adnak betegeiknek. Ezen tselekedet' módját, ha hosszas és olly forró nyavalyáknál, a' mellyek' gyogyitását magára a' természetre bizhatjuk, el is néznök, de a' hól a' veszedelem segitség-késéssel nevekedik, nem szivelhetjük. E' részben álmos 's tunya Systemája felöl meggyözödve, tseppei helyett tudtomra rendelt egy Homöopathikus, egy vért köpö betegének, bö mértékben Haller' savanyú elixiriumát málna-syruppal.

Protocolumba betegségek' symptomait feljegyzeni behozott szokások, azon részben ditséretre méltók, a' mennyiben az Orvos' tökélletes figyelmetességét bélyegezteti; de ha azt ott is szemléljük, a' hol emlékező elménk' erejével beérhetök, nem forgolódik-e szemünk elött inkább a' nagy inquisitor, mint az Orvos? — Órákig tartó kérdezösködés 's feljegyzés által még az erös 's lábaikon járó betegek is elfáradnak; de az illy feljegyzéseknek épen ott alig vagyon helye, a' hol a' segitö Orvos legszükségesebb. V i z b e n, szén-gözben való elfuladás, guta-ütés, megfagyás, villámlástól való illetés, vértöl szájon 's orron való elboritás 's több a' félék nem Jegyző-könyvet, de sietö segedelmet kivánnak.

Minden ezen Systema ellen formált ellenvetéseket, a' betegségek' meggyógyitása felöl való meggyözödés tzáfolná meg; de ha a' meggyógyitott betegségeket szabad lélekkel megvisgáljuk, könnyen láthatjuk által, hogy azok vagy magától a' gyógyitó természettöl gyógyittattak meg, vagy magok a' betegségek a' képzelödésnek teremtményei valának. — Betegségen, orvosságon — 's Orvoson gyözö, betegségeket gyógyitó természet' munkáját, magokénak tulajdonitván, betegségek' gyógyitásával ditsekednek sok koholt 's már el is felejtett Systemák' követöjivel imádkozó abrán-

dozók (eszelősködők) , babonázók 's olajokkal tsavargó lomha 's másra alkalmatlan tsalárd emberek is. Eleven képzelődésnek pedig az egészségre 's betegségre való be folyása, sokkal esmeretesebb, mintsem hogy azon kételkedhetnénk. — Innen magyarázhatjuk meg magunknak azt, hogy valamelly orvosi szer eránt bizodalommal való teljes reménység , előttünk titkos módon szerzett változás által, súlyos 's haszontalanúl gyógyitott betegségeket gyógyithat meg.

Diaetára való nézve , köszönettel tartozunk a' Homöopathusoknak , minthogy betegeiknek élet' módját rendelvén, az ártalmas fűszerszámokkal való viszszaélést eltiltották , 's más Orvosokat , a' kik tsupán gyógyitó - szerek' elrendelésével foglalatoskodtak , e' részben figyelmetesekké tették , de itt is elhagyták már a' módot , nem tekintvén a' szokás' és önnön testi kivánság' hatalmát. Régi tapasztalt dolog az , hogy az egyik nehéz , másik pediglen gyenge ételekkel rontja meg a' gyomrát.

Igy megvisgálván Homöopathusoknak állitmányit , nem mondom érezhető , de alig gondolható orvosságait látjuk, hogy az egész tudománnyok tzenvedőleg hasznos ugyan , de tselekvőleg haszonsalan.

Tóldalékúl vessünk szemet még , útolsó esztendőkben a' Chemia' miveltetése által feltalált Metalloidok' 's Alkaloidok' vadászatjára. Ezeknek mesterségesen véghez vitt minden más testektől való elválatztása, azzal ajánlaná leginkább magát , hogy kis mértékű szerekkel támadhatók meg a' betegségeket, ha azok' gyógyitásához Metalloidok és Alkaloidok tsak magok, és nem azon testek, a' mellyekkel öszve vannak egyesülve , kivántatnának.

Vannak ugyan ezen uj orvosságok közt ollyanok , a' mellyek , practicus hasznáról már a' tapasztalás is meggyőződött p. o. Jodina , China, só 's a' t.

De némelly Orvosoktól a' betegségek' gyógyitásában véghetetlenül ditsért erejeket, tulajdon tapasztalásokra támasztván magokat kisebitik mások, azokat közönséges Orvosi szerek' sorába helyheztetik, mellyek jól használtatván a' gyógyitható betegségeket meggyógyitják, nehezekben, keveset, gyógyithatatlanokban semmit se használnak, sőt vakmerően használtatván ártanak is.

Ennél fogva, az uj orvosságok haszon-vételében az Orvos ezen reguláról soha se felejtkezzék el: jobb az esmert orvosság az esmeretlennél, kétséges esetben pedig, jobb a' bizonytalan is, mint semminő.

Szuhány Márton.

2.

Pittacus élete' leirása.

Virágzott a' 42-dik Olympiásban, meghalt az 52-dikinek 3-dik eszt. 70 évi Korú.

Pittacus Hirrádnak fia, Thrácziai származatú, született Lesbos' szigetének Mytiléne nevü kis várossában a' 29-dik Olympiás' táján. Ifjú korában igen merész jeles vitéz, nagy vezér, mindenkor jó hazafi volt 's maximául tartotta: szabd időhöz magadat, 's alkalomhoz dolgodat.

Első törekedésére öszveszövetkezett, Alcesnek testvérével Melanchr Tyrann ellen, a' ki Lesbos' szigetén hatalmaskodott, 's azt megtörte. Melly tette nagy vitézi nevet szerzett néki. Annakutánna nagy időre a' Mytileniek 's Athenaiak közt Achitild nevü határ' birtokára tekintve, kegyetlen háború támadott. A' Mytileniek Pittacust választák seregeik' vezérévé. Mikor a' két sereg megje-

lent, 's az ütközetre készen állott, Pittacus javaslá, hogy a' pört különös páros harttzal végeznék; Phrynont az Athenaiak' Vezérét, a' ki mindenféle tsatákban győzött, 's az Olympiái játékokban több koronát nyert, viadalra kihívta, Phrynon elfogadta a' viadalt. Elvégeztetett, hogy minden ellenvetés nélkül, a' pör alatt lévő földet a' győzedelmes birná. Ezek ketten a' két seregközi térségre kiállottak magok. Pittacus a' maga paizsa alatt elrejtett egy hálót, 's az idővel serényen és helyesen élvén, Phrynont, mikor nem is gondolá, azzal bekanyarítá, 's elkiáltván magát, igy szólla: nem embert, hanem halat fogtam, 's azonnal a' két sereg' láttára megölvén ötet, ura lett a' pörös határnak. Innen lett a' hálók' eredete, melly annakutánna a' nép' mulatására a' Játékszínen is eléadatott.

Az életkor Pittacusnak nagy hevességét igen mérséklette 's tsillapitotta; lassanként a' böltselkedésnek édességét kóstolni kezdé. A' Mytileniek, kik ő hozzá különös tekintettel voltak, városok Igazgatójává tették ötet. A' hosszas és bajos tapasztalás arra vitte, hogy a' szerentse' külömbféle változásit jeles bátorsággal szemlélné. Minekutánna a' köztársaságot jó rendbe állitotta, önként lemondott a' fejedelmi hivatalról, mellyet 12 esztendeig viselt, 's teljességgel elvonta magát az ügyek' zavargásaitól.

Pittacus a' szerentse' javaihoz, minekutánna azokat igen kiváná, nagy megvetéssel viseltetett. A' Mytileniek az ő jeles szolgálatit tekintvén, egy tsermelyes ligettel és szőlőkkel környülvett gyönyörü helyet, több majorsággal ajánlottak neki, mellynek jövedelmei elegendők voltak arra, hogy ő a' maga elvonakodásában is fényesen élhetne. Pittacus vévén dárdáját minden erejéből elhagyitá, 's megelégedék annyi négyszegü térséggel, a'

mennyire kidobatott dárdája elhatott. Az Előljárók tsudálván az ő mértékletét, kérték ötet, hogy mondaná meg az okát. Ő felelé nékik, minden további kifejezés nélkül, mondván: h a s z n o s a b b e g y r é s z, m i n t a z e g é s z.

Crézus egykor levél által kérte ötet, hogy jönne hozzá az ő gazdagságait és kintseit látni. Kinek Pittacus így felelt:

„Lydiába akarsz engem' kintseid' látására „vonni; ha nem láttam is azokat, koránt sem ké„telkedem, hogy Haliatnak fija a' Királyok közt „leghatalmasabb ne légyen; de ha mindjárt mind „az, a' mivel te birsz, az enyém volna is, azzal „gazdagabb nem lennék; javakra, jószágokra „semmi szükségem; megelégszem annyi kevéssel, „a' mennyi a' magam, és némelly barátim' élel„mére szükséges; meglátogatlak mindazáltal, hogy „kedvedet töltsem".

Crézus az A'siai Görögök' meghóditása után eltökélle hadi hajókat készittetni a' szigetek meghóditására. Pittacus akk[illegible] Szardisba jöve. Crézus kérdé tőle: nints-e valami ujság Görög-országban. Fejedelem! mondá néki Pittacus: a' szigetbeliek 10,000 lovat vettek, feltették magokban, ellened hadat indítani, és téged Szardisban megtámadni. Ezt Crézus nem vévén tréfának, vajha, úgymond, az Istenek besúgnak a' szigetieknek, hogy lovagokkal jönnének a' Lydieket megtámadni! úgy látszik, felele Pittacus, hogy a' szigetieket lóháton, és a' száraz földön látni kívánod; helyesen: de nem gondolod, hogy a' szigetiek is nevetni fognak, ha megtudják, hogy ellenek hajós sereggel szándékozol indúlni? egész elragadtatással fognak veled szembeszállni, hogy rajtad és a' Lydieken, a' Görögök' szerentsétlenségéért, kiket szolgaságba vetettél, bosszút álljanak. Crézus vélvén, hogy Pittacus tudja az ő szándékát; el-

állott a' hadi hajók' készíttetésétől, és frigyet kötött a' szigeti Görögökkel.

Pittacus termetre és formára nézve elég rút vala, szemeire mindég szenvedett, kövér, motskos, 's némelly lábfájása miatt kellemetlen járású volt. Drácon Törvény-szerzőnek leányát vette feleségül, a' ki egy vad és türhetetlen természetü asszony volt; férjét faragatlanságáért, 's a' mint ő állítá, különös születéséért igen útálta 's megvetette. Bizonyos napon baráti közül több Bölcseket ebédre hitt: mikor már minden elkészíttetett, a' felesége, a' ki szüntelen komor vala, felfordítá az asztalt a' rajta volt ételekkel eggyütt. Pittacus minden indúlat nélkül tsak azt mondá vendégeinek: ez egy esztelen, meg kell engednünk gyengeségének. Ez a' nagy viszálkodás, melly felesége 's ő közötte volt, igen idegenité ötet a' rendetlen házasságoktól. Némelly ifjú ember hozzá jöve egykor azt kérdezni, hogy a' két asszony közül, kiket ő magának választott, mellyiket tanátsolná elvenni; kik közül egyik majd vele egyenlő sorsú volt; a' másik javaira és születésére nézve nálánál sokkal előkelőbb: Pittacus a' botját, mellyre támaszkodék, felemelvén, takarodj, mondá néki, a' játszó gyermekek' gyülekezetéhez, 's a' mit azok az eránt értésedre fognak adni, kövessed. Az ifjú ember oda ment; a' hol a' gyermekek vígan és teljes örömmel mulattak, 's játék közben egymásnak mondották: válasz magadhoz egyenlőt. Ez arra határozta ötet, hogy többé a' nálánál előkelőbb asszonyról nem is álmodnék; hanem magához egyenlőt venne.

Pittacus olly józan ember vala, hogy majd soha kútviznél egyebet nem ivott, ámbár Mytilén e a' legkellemetesebb borokkal bővelkedett.

Ő javaslá titkon Periandernek, hogy a' boritallal hagyna-fel, ha tzélját abban elakarná érni,

hogy Korinthnak ura lenne és a' hatalomban állandó maradna.

Azt rendelé, hogy a' ki részeg fővel valamelly hibát elkövetne, kétszeresen büntetődnék.

Azt mondá közönségesen, hogy a' szükség egy illy erős és hatalmas dolog, hogy az ő törvényeinek még az Istenek is kötelesek engedelmeskedni.

Hogy a' köztársaság' igazgatásában ismértetheti meg az ember, tulajdon eszének kiterjedését.

Hogy a' Böltseknek elő kell látniok a' lehető szerentsétlenségeket, hogy elfordíthassák; és hogy a' nagy szivű embernek, mikor azok már megtörténtek, állhatatosan kell türnie azokat.

Hogy nehéz jó 's betsületes embernek lenni.

Hogy legjobb mindenkor azon igyekezni, hogy a' mit az ember tesz, azt jól tegye.

Hogy valami jól üssön ki, annak megfontolására idő kell, 's végrehajtására serénység. Hogy a' legditsőbb győzedelmek azok, a' mellyek vérontás nélkül nyerettetnek; és hogy valamelly Birodalom jól igazgattassék, szükség, hogy a' Király 's mind azok, a' kik főbb hivatalokat viselnek, a' Törvényeknek szint' úgy engedelmeskedjenek, mint a' legalatsonyabb magánosok.

Mikor valamelly dolgot akartok mivelni, mond a' Tanitványinak, soha azzal előre ne kérkedjetek: mert ha a' bal szerentse miatt feltett szándéktokat végre nem hajthatjátok, benneteket kigúnyolnak.

Senkinek szerentsétlenségét szemeire ne hányd, tartván attól, ne hogy valaha te is hasonló esetre jussál.

Senkiről, még ellenségedről se, szóllj roszúl és gonoszúl.

Tartsd meg Barátidat, és olly figyelemmel élj velek, mintha azoknak valaha legnagyobb ellenségeidnek kellene lenniek.

Szeresd a' tiszta mértékletes életet és igazságot.

Tiszteld az Isteneket.

Add viszsza híven a' reád bízott 's nálad letett jószágot, 's a' titkot soha kinc nyilatkoztasd!

Bizonyos verseket írt, mellyekben azt mondá, hogy vegye az ember a' maga ívét és nyilait, mennjen 's a' gonosz embert, akárhol eleibe jön, végezze ki, mivel valamint az ő szíve kettös vólt, úgy az ő szája soha semmi hihetőt nem mond.

Crézus néki az ő magánosságában nagy somma pénzt küldött, mellyet ő nem akarván elvenni, hidegen felelt: felényire gazdagabb vagyok, mintsem lenni akarnék; mert a' testvérem magtalanúl kimúlván, az ő öröksége reám maradott.

Pittacus gyorsan és nyersen felelt, semmiféle kérdés tétovázásba nem ejtette őtet.

Kérdék egykor tőle: mi volna e' világon legváltozóbb? a' vizek' folyása, úgy mond, és az aszszony' kedve.

Mi az, a' mit legkésőbben kellene tenni? Barátjától pénzt költsön kérni.

Mi az, a' mit mindenkor és mindenütt kellene tenni? mind a' jónak, mind a' rosznak hasznát venni.

Mi a' legkellemetesebb? az idő.

Mi a' legtitkosabb? a' jövendő; a' leghivebb? a' föld; a' leghívtelenebb? a' tenger.

Phoaaicus mondá néki egykor, hogy valamelly betsületes emberhez akarna folyamodni, némelly, szivében rejtett dolog eránt: hasztalan keresel, felele Pittacus, soha sem fogsz találni.

Tirreus, Pittacusnak fia egykor Cumában a' Borbélymühelyben vala, a' hol az ifjak közönségesen öszvegyülekeztek a' történt dolgokról magokat mulatni; ott egy némelly mester-ember vigyázatlanul elveté fejszéjét, melly Tirreusnak fejére

jére esvén, azt ketté hasitá. A' Cumaiak megfogták a' gyilkost, 's a' holt' attyának eleibe vezették. Pittacus az esetnek minden környülállásait tökélletesen kitanulván, úgy találta, hogy a' fejszét elvető munkás semmiben se vétkes. Szabadon bocsátá, mert, úgy mond, az akarat nélkül tett hiba engedelmet érdemel, 's a' ki illyenért boszszút áll, vétkesebb lészen az ártatlanok' igazságtalan büntetése által.

Pittacus néha a' Versköltéssel (Poesissel) mulatta magát; törvényeit 's némelly más munkájit versekben irta. Legközönségesebb gyakorlása a' malomkerek' forgatásában állott. Ő vólt Tanitója Pherecidesnek, a' kit többen a' Görög Bölcsek' közzé számlálnak, kinek élete' vége elég különös vala a).

Mondatik, hogy egy időben, mikor az Epheziusok és Magnéziusok közt a' háború legtüzesebb volt, Pherecides, ki az Epheziusok' részére igen buzgó vala, öszvetalálkozék útjában némellyel 's kérdé tőle, honnanvaló volna? 's megértvén hogy Ephezusból: fogd meg lábaimat, mondá neki, 's azoknál fogva hurczolj be engem a' Magnéziusok' tartományába 's mennj frissen, mond meg az Epheziusoknak, miként bántál Pherecidessel a' maga kivánságára: add tudtokra, hogy minekutánna győzedelmeskedni fognak, temessenek el engem. Ez behúzván Pherecidest a' Magnéziusok' határába, tüstént elment a' történetet Ephezusban hirül adni. Erre az Epheziusok megteltek reménységeikkel, fényes győzedelmet nyertek. Legottan azon helyre futottak, a' mellyen Pherecides lenni mondatott, holott halva találván ötet, elvitték onnan és nagy pompával eltemették.

Pittacus Lesbos szigetben mintegy 70 esztendös korában halt meg az 52-dik Olympiásban.

Szentgyörgyi Gellért.

---

a) Erről méltó Funke' Lexiconját olvasni.

3.

Az Erköltsiség és a' Vallás.

Az Erköltsiség és a' Vallás két legfőbb tzélja az okosságnak és az emberi lételnek, mellyek közül mind a' kettö az ember' eredeti méltóságának örökös és változhatatlan bélyege.

Örökös és változhatatlan bélyege az Erköltsiség, mellynél fogva az ember tsupa állati létel felett a' valóságos emberi lételre; a' természet' szükségességének kötelei közül, a' maga felsöbb szabadságának, méltóságának és ditsö rendeltetésének érzésére felemeltetik. Minden földi teremtmények közt tsak egyedül az ember hallja a' maga lelkében a' lelki esméretnek szózatját, tsak ö veszi észre a' maga belsejében az erköltsi okosságnak szent törvénnyét, mellynek önnön tudása és követése által meggyözvén az önnön szeretetnek és érzéki természetnek hatalmát, megkülömböztetö méltóságot szerez magának minden más földi teremtmények felett. Ezen felséges tulajdonságnál fogva, tsak egyedül az ember elött nyilik fel a' véghetetlen tökélletesedhetésnek pályája, mellyen ö végtzélja és rendeltetése felé, lankadhatatlan igyekezettel törekedhetik.

Örökös és változhatatlan bélyege a' Vallás; mert az egész teremtésben, a' mennyire azt, az ö véghetetlen kiterjedésében és külömbféleségében, a' mi véges értelmünk esmeri, tsak egyedül az ember az, ki a' maga gondolatjával a' végesröl, a' térnek és az idönek határain feljül, a' véghetetlenre fel tud emelkedni, és a' tiszteletnek, szeretetnek és háladatosságnak tiszta áldozatját az Örökkévalónak be tudja mutatni. Minden földi teremtmények közt tsak egyedül az embernek jutott részibe az e' felséges praerogativa, hogy az Istent

és a' világnak erköltsi igazgatását, magában, és a' természetben sajditsa és megesmerje; hogy a' maga földi rövid pályájának elfutása után, a' maga lételének és munkásságának egy véghetetlen, egy az időnek határaihoz nem szorittatott pályáját a' halhatatlanságot, és az Örökkévalóságot, tántorithatatlan bizodalommal várja, és reménylje.

Az erköltsiség és a' vallás — az erkölts — a' vallás-tudomány két szelid testvérek, mellyek egy anyának gyermekei; két szép folyamatok, mellyek egy közös forrásnak folyamatjai; két termékeny ágok, mellyek ugyan azon egy szelid gyümöltsfának ágai. Ezek egymástól elválhatatlanok; mert se az erköltsiséget vallás nélkül, se a' vallást erköltsiség nélkül nem lehet gondolni. Nem az emberiség' Philosophiája az, melly ezeket egymástól elválasztja, és a' kik ezeket egymástól elszakasztották, azok az emberiség ellen vétkeztek.

Sőt méltó jussal állithatjuk: hogy az erköltsiség, és a' vallás, az erkölts — és a' vallástudomány eredetiképen nem két, hanem egy dolog. A' kettő közt eredetiképen tökélletes egység találtatik. Mind a' kettőben megkivántatik az elménck és a' szivnek a' véghetetlenhez való felemelése; mind a' kettőben az erköltsi tökélletesedés tétetik fő tzélnak. Az Erköltstudományban a' teljes és tökélletes erköltsiség, mint Ideal; a' Vallástudományban egy szent akarat — az Istennek tökélletes akaratja az a' mustrakép, mellynek követésére serkentetünk. Ennek követésében áll emberi méltóságunk, ditsőségünk és boldogságunk. Mi ugyan ezeket, tudományos tekintetben, a' reflexio által, egymástól elválasztjuk; de azok az életben egymással ismét atyafiságosan eggyesülve, birják és igazgatják az embernek minden gondolatjait, érzéseit és tselekedeteit. Igy a' kettő elválasztva, 's még is elválhatatlan eggyességben áll.

A' jelenvaló Értekezésnek, mellyben a' Vallásnak eredeti forrása felkeresteiik, tárgyait két pont teszi :

a) Az Erköltsiség' és a' Vallás' öszvefüggésének kifejtése.

b) Ennek a' kifejtésnek haszna.

I. Honnan vagyon a' Vallás? Mi annak funtamentoma? Ezt a' Problemát böltselkedö okosság, a' megfejtés végett, maga magának méltán teszi fel. Mert ha a' világon szerte széljel nézünk: úgy látjuk, hogy minden időben, minden éghajlat alatt, minden nemzetek közt, nyomdokai találtatnak a' vallásos idéáknak, és az isteni tiszteletnek. Nints' ollyan durva és miveletlen nemzet (ha tsak az okosság abban valamennyire kifejlödött), melly minden vallásos érzés nélkül lenne, és egy láthatatlan fö valóságot ne tisztelne, — kivévén azon keveseket, mellyek tökélletes vadságban, és úgy szóllva, az Emberiségnek tsetseméi és gyermeki állapotjában élnek.

Ez a' Vallás ugyan sok népekben, a' pallérozodásnak tsekély mértékéhez képest, tsekély és, úgy szóllva, gyermeki : mindazáltal a' reflexionak ezen legalsó grádittsán is, a' durva takaró alatt, (a' salaktól külön válaszva az aranyat) mindenütt ugyan azon lelkét találjuk. És épen ez a' közönséges, ez a' nagy megegyezés, mellyet a' vallásos ideákra és érzésekre nézve, az emberi nemzetben találunk, gyanittatja velunk, hogy a' Vallásnak mélyen kell gyökerezni az emberi természetben, külömben ez a' szélesen elterjedett meggyözödés a' Vallás eránt kimagyarázhatatlan vólna.

A' Vallásnak eredetét és valóságát akarván kimagyarázni, mindeneknek elötte szükség feltenni azt a' talp-igazságot: hogy a' Vallás az emberre nézve, nem valamelly idegen dolog, melly egészen kivülről öntetnék az emberbe, hanem az, magában

az emberi természetben fundáltatik *). Ennek az igazságnak feltételével, addig is, mig az, bövebben kifejtetnék és teljesebben felvilágosittatnék, meg nem állhatnak azok a' vélekedések, mellyek a' Vallást úgy képzeltetik velünk, mintha az, nem az emberben fundáltatnék, hanem tsak kivülről ragadott vólna az emberi természethez. Illyen ez a' vélekedés, melly a' mesterséges elhitetést teszi a' vallásos hit' funtamentomának, és azt állitja: hogy a' Vallás egy politikai találmány, melly a' Törvényadók, és a' Vallások' fundálóji által az embereknek könnyebben lehető zaboláztatásokra, vezéreltetésekre és kormányoztatásokra nézve találtatott fel, 's mint egy függelék, az emberiségnek nyakára tolatott. Se igazság, se gyökeresség nints' ebben az állitásban; mert ha az emberben, a' vallásos érzésnek és hitnek természetes kifejlődésére, egy eredeti alkat (Anlage) vagy tehetőség nem találtatnék: úgy ez a' feltett, de meg nem bizonyított elhitetés, soha a' vallásos érzéseknek egyformaságát, soha a' vallásos igazságok eránt való közönséges meggyőződést az emberi nemzetben nem szülhette vólna.

Az emberi okos természetet, a' vallásra nézve, nem lehet ollyan szenvedő állapotban képzelni, mint egy tükört, melly a' reá esett sugárokat viszszaforditja. Minden vallásos törvényadásban, melly egy külső, és idegen Törvényadó által szabatik az embernek eleibe, arra, hogy az állandó befolyást nyerhessen magának az emberbe, szükségesképen megkivántatik, hogy az emberi okos természetnek örökös bélyegét hordozza magán, külömben azt az emberi okos természet el nem fogadhatja.

*) Úgy vagyon. A' Red

A' keresztény kijelentésben foglaltatott szent Vallás is, melly egy felsőbb befolyás által adatott az emberi nemzetnek, valósággal nem külső törvényadás, és teljességgel nem idegen az emberi természetre nézve; mert az Isten, mint minden erköltsi valóságoknak tökélletes és szent Törvényadója, ezen kijelentésben nem szabad kényből származott törvényeket adott nekünk, mellyek a' mi okos és erköltsi természetünkkel ellenkeznének; hanem ollyanokat, mellyeket okos természetünkben is feltalálunk. Következésképen ebben a' kijelentésben foglaltatott igazságoknak elfogadására épen azért vagyunk olly készek és hajlandók, mivel azok az emberi okos természettel tökélletesen egyeznek. Hogy ha valamelly más kijelentésben felállított principiumok és törvények, az emberi okos természetnek örökös igazságaival tökélletes ellenkezésben állanának: úgy azokat az emberi okosság semmiképen be nem vehetné. Mellyhez képest, mivel a' mi okos és erköltsi természetünk egyedülvaló próbaköve minden kijelentett vallások' igazságának, nyilvánvaló dolog, hogy a' vallás eredeti kútfejének magában az emberben kell lenni.

A' vallás' ezen eredeti kútfejének keresése és nyomozása, eleitől fogva, egyik legfontosabb tárgya és foglalatossága volt az emberi elménck. Miólta az emberi nemzetben a' böltselkedő okosság felserkent, az emberi elme számtalan próbákat tett, mellyek által a' vallásos érzésnek és hitnek eredetét törekedett kimagyarázni, 's ennél fogva az emberiségnek legfőbb Problemáját megfejteni. Mindnyájan egy tzélra siettek azok, kik ennek a' kérdésnek megfejtését tették vi'sgálódásaik' tárgyává: de többnyire külömböző útakon próbálták a' megfejtést. Ezekre a' próbatételekre az emberi természet, és a' világ bővséges maté-

riát szolgáltatott. Azok, kik az emberi természetből indúltak ki, azon szemponthoz képest, mellyből az emberi természetet vagy tsak külső oldaláról fogták fel, vagy pedig azt mélyebben és gyökeresebben vi'sgálták, a' vallásnak is külső, vagy belső, nemtelenebb, vagy nemesebb fundamentomára akadtanak.

a) Vóltanak ollyanok, kik a' vallásnak első eredetét a' természeti okok' nem esmerésére, és a' fántázia' munkásságára vitték viszsza. Ez a' vélekedés ha psychologiai tekintetben érdemel is figyelmet, erköltsi és vallásos tekintetben legkissebbet se érdemel. Igaz ugyan, hogy az emberi elme, az emberiségnek gyermeki állapotjában, nem esmervén a' jelenések' természeti okait, a' termesztő fántázia' segedelmével, az elementumokat, a' természetnek, kissebb, nagyobb részeit, és az abban munkálkodó erőket megszemélyesitette, mellyeket felemelvén isteni méltóságra, az eget, földet és a' tengereket, sőt még az al-világot is beplántálta Istenekkel. 'S így a' tudatlanság és a' termesztő fántázia, szülő-annya lett a' sok istenség' hivésének — a' Polytheismusnak.

De mitsoda vallás volt az, mellyet az emberi nemzet ezen az úton nyert magának? Egy érzéki vallás, melly az embernek tsak gyermeki állapotjához illett; de a' megért embernek értelmét és szívét ki nem elégitette. Egy ollyan vallás, melly a' külső tiszteletet és engedelmességet törvénnyé tette ugyan; de az emberi tselekedeteknek a' félelemnél és reménységnél nemesebb rúgót nem tudott adni. És millyenek vóltak azok a' vallásos ideák, mellyek ebből a' fundamentomból származtak? Ollyanok, mellyek az Istennek méltóságával tökélletesen ellenkeztek; ollyanok, mellyeknek, már ez előtt szinte harmadfél ezer esztendőkkel, a' legnagyobb tűzzel, ellene szegezte magát a' fel-

emelkedett lelkü Pythagorás, ki', noha a' maga vallásbeli systemáját mathematikai köntösbe beburkolta; mindazáltal a' takarónak homállya alatt is látszik, hogy ő a' tiszta okosság által, az érzékiség' köréből, az Istennek tisztább és felségesebb ideájára felemelkedvén, a' maga Monássában megesmerte a' világ' Teremtőjét és igazgatóját; ki a' maga idejében a' sok istenség' hivésének legnagyobb antagonistája, és a' tisztább vallásos esmereteknek legbuzgóbb pártfogója vólt, 's mint ollyan, azt mondotta (noha ez tsak egy elmés költemény volt), hogy ő látta az al-világban He'siodust és Homerust kinoztatni azért: hogy ők, az isteni Felséghez illetlen és botránkoztató tulajdonságokat ruházták a' magok isteneikre a).

b) Mások az emberi természetnek gyengeségében, és a' félelemben keresték a' vallás' eredetét, Lukrétziusnak amaz esmeretes verse szerint: Primus in orbe Deos timor facit. Igaz, hogy az ember, a' természetnek hatalmas befolyása által, érzi a' maga megszorittatását, gyengeségét, tehetetlenségét és idegen okoktól való függését, 's ennél fogva, a' félelem szülhette az ember' lelkében, az embernél felsőbb hatalmasságoknak, mellyeknek az emberi sorsba jóltévő, vagy ártalmas befolyások vagyon, homályos sajditását. De ez a' felsőbb hatalmasságokról való tudomány (Daemonologia) úgy külömbözik a' vallástól, mint a' setétség a' világosságtól, mint a' babona a' vallásnak tiszta esmeretétől. A' vallásnak eredeti fundamentoma nem a' félelemben és a' rettegésben, hanem az emberi léleknek nemesebb természetében vagyon, melly fundamentom nélkül, a' tsupa félelem által felgerjesztetett homályos sajditásnál fogva, az ember az Istennek igaz esmeretére, és

---

a) Diogenes Laërtius VIII. K. a' Pythagorás' életében.

a' vallásnak igaz méltóságára soha el nem juthatott volna. A' félelem szülte a' külső áldozatoknak véghetetlen nemeit, mellyek által az emberek az isteneknek haragjokat megengesztelni, és jó akaratjokat megnyerni törekedtek: de a' szívnek belső és tiszta áldozatját, az istennek határtalan tiszteletét és szeretetét, a' vallásnak nemesebb esmerete szülte.

c) Nemesebben gondolkoztak azok, a' kik egy felsőbb valóságnak ezt a' sajditását az emberi léleknek természetes érzésében, a' szeretetben és a' háládatosságban gyökereztették, és ez az állitás sokkal nagyobb betsületére válik az emberiségnek, mint a' közelebbi. A' természet' gyermeke, kinek szíve még nints' megvesztegettetve, látva a' természetnek szépségét; látva annak gyönyörü és termékeny vóltát, a' virágos réteket, a' termékeny térségeket, a' gyümöltsökkel megrakott élőfákat; látva a' napot feljönni minden nap a' maga méltóságában, melly minden teremtménybe uj életet önt, 's az egész természetben áldást terjeszt el, lehetetlen, hogy a' maga lelkében, egy felsőbb esmeretlen valóság eránt, mellynek olly sok áldásokat köszönhet, a' szeretetnek és a' háládatosságnak érzéseit ne érezze.

De minden külső inger és serkentés felteszi a' lélekben a' vallásosságnak eredeti alkatját, vagy készületjét, melly nélkül a' külső serkentésnek kevés foganatja lenne. Igy a' külső természetnek megtekintése által felébresztetett háládatosság' érzése épen nem rekeszti ki a' vallásnak egy belsőbb fundamentomát, mellynek kifejlődésével, a' természetet figyelemmel vi'sgáló emberben, a' szeretetnek és a' háládatosságnak érzései, a' fő valóság eránt, természetesen felserkennek.

A' vallásnak igaz fundamentoma, és eredeti kútfeje, az embernek okos és szabad, vagy más

szókkal, erköltsi természete. A' vallásnak fő igazságai, az embernek erköltsi természetéből és rendeltetéséből erednek, és folynak ki, mint a' világosság' sugárai a' napnak tulajdon természetéből. Az erköltsi természet egy eredeti alkatja, vagy készületje (Anlage) a' mi lelkünknek, mellyből úgy fejlődik ki a' vallás, mint a' magból egy szép gyümölts-termőfa. Következésképen a' vallás egy ollyan mennyei plánta, melly egyfelől az erköltsiségnek mezejében terem, és annak nedvességétől tápláltatik: más felől viszont az erköltsiségnek gyümöltseit termi.

Ez az eredeti alkat, mint közönséges tehetőség meg vagyon minden embernek lelkében. Annál fogva méltó jussal mondhatjuk, hogy a' vallásos hit, a' tudományos kifejlődés és pallérozodás előtt is, kifejtetlen megvagyon minden emberekben. Nem állitom én ezzel azt, hogy az Istennek idéája és esmerete velünk született volna, mint a' Cicero, 's mások állitották; a) de azt állitom, hogy ennek az ideának kifejlődhetésére szolgáló eredeti alkat, vagy készület velünk született, és mihelyt az erköltsi természet az okosságnak és szabadságnak munkálkodása által, kezd bennünk kifejlődni, a' vallásos hit is kifejlődik a' mi lelkünkben.

Nem tsuda hát ha a' Vallásnak hathatós, és jóltévő erejét a' miveletlen ember is, minden tudományos esmeret nélkül érzi a' maga lelkében, mint a' vak a' napnak jól tévő melegét, ha szinte annak fényességét nem látja is. A' vallásos hitnek egy illyen forma eredeti alkatjára kellett Cicerónak tzélozni (ha szinte formában is) azzal a' mit igy nevez: az Isteneknek a' tudományt megelőző

a) Insitas eorum (Deorum) vel potius innatas cognitiones habemus. Cicero de nat. Deor. L. I. C. 17.

sajditása (anticipatio Deorum sine doctrina a). A' Cicero' jegyzése szerint, Epikur is azt állitotta; hogy a' természet az Isteneknek esmeretét minden embereknek lelkébe benyomta. Ha Epikur ezt az esmeretet nem kifejtve, hanem tsak ennek az esmeretnek eredeti magvát kifejtetlen értette: úgy igaza vagyon.

Mellyek szerint az Erköltsiség' és a' szabadság' képzete az az első pont, mellyből, mint alapos pontból, a' Vallástudományban ki kell indulnunk. Mind az az Erköltstudomány, mind a' Vallástudomány ugyan azon egy eredeti alkatból t. i. az embernek erköltsi természetéből származik. Ennél fogva a' Vallástudományban szükségesképen az erköltsiségnek képzetét kell fundamentomúl tenni; mert ha az erköltsi okosságnak principiumai, mint meg annyi vezér-tsillagok a' vallásos vélekedéseknek véghetetlen örvénnyében, és az emberi tévelygéseknek köszikláji közt elöttünk nem világolnak; ha ezek a' principiumok a' vallástudományban funtamentomúl nem tétetnek, és az ember, az Isten idéájának formálásában nem a' maga erköltsi természetéből indúl ki: ugyan hol lészen úgy egy kemény és állandó pont, mellyhez az ember a' vallásban mindenkor bátran támaszkodhassék? mi lészen az a' védeszköz, melly a' vallást a' kitsapongó fántázia' képzeménnyeitől, a' tévelygésektől, és az emberi találmányoktól, mindenkor megörizheti? a' mi az Istennek idéáját mindenkor a' maga tisztaságában és méltóságában megtarthatja?

Hijában mondja a' valaki azt, hogy igy a' véghetetlen a' véges szerint; nem pedig megforditva, a' véges mint másodkép, a' véghetetlen, mint eredetikép szerint formáltatik, képzeltetik. Mert ne-

a) Quae est enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam deorum? Cicero de not. Deor. L. I. C. 16.

künk embereknek — hanemha az Idealistákkal az Istennek közvetetlen látását és esmeretét teszszük fel (a' mi magában képtelenség, és a' véges emberi természetre nézve lehetetlenség), nintsen más módunk, melly szerint a' maga örök természetében megfoghatatlan fő valóságot képzelhessük, hanem ha az erköltsi természetnek hasonlatossága szerint képzeljük; hanem ha azt, a' mi az emberben mint egy Isteni — a' mi ő benne a' legfelségesebb tulajdonság, t. i. az Erköltsiséget, a' maga teljességében, tökélletességében, mint szentséget a' véghetetlen valóságnak tulajdonitjuk. A' meggyőződés az emberben, hogy az Isten egy szent valóság, tsak az erköltsi önnön tudás által eszközöltethetik.

Hogy a' vallásnak élő principiuma és eredeti kútfeje az erköltsiség — ha a' tudományos vitatást elmellőzzük is — megtetszik tsak abból a' tapasztalásból is: hogy a' vallás, minden időben, és minden nemzetekben, szabja magát az embernek erköltsi állapotjához és pallérozodásához. Mentől nemesebb az emberben a' gondolkozás' módja, mentől tökélletesebb az erköltsi pallérozodás, annál tökélletesebb az ő vallasa is. Mentől alsóbb grádittsán áll az ember az erköltsi tökélletességnek, és pallérozodásnak, annál több fogyatkozásokkal teljes az ő valásos hite is. Ugyan is, valamint az Isten a' maga képére formálta és teremtette az embert (theomorphismus), úgy az ember viszont a' maga képére és haszonlatosságára formálja ki az Istennek idéáját (anthropomorphismus) A' Jákobi hathatós és velős kifejezése szerint: „A' melly mértékben alá süllyed, vagy felemelkedik az embernek lelke: abban a' mértékben süllyed alá, vagy felemelkedik az ő hite is" a)

a) Jakobi von den göttlichen Dingen, und ihrer Offenbarung. Seite 98.

De azt kérdi valaki: miért indúlunk ki a' vallástudományban, inkább az embernek erköltsi természetéből, mint a' külső természetnek vi'sgálásából, mellynek alkotmánnyában az Isten' végheteten tökélletességeinek olly sok felséges példájit tsak nem szemeinkkel látjuk? igaz, hogy a' világnak felséges alkotása, érettebb vi'sgálás mellett, bámulásra ragadja az emberi elmét: de nem kissebb bámulással és tisztelettel telik el lelkünk, ha az embernek erköltsi természetét illő figyelemmel veszszük vi'sgálat alá. Mert ha a' nagy világban (macrocosmus) sok féle tökélletességeket — ha rendet, harmoniát, tzélerányosságot és szépséget találunk, a' kis világban, (microcosmus) az emberben, még több tökélletességeket fedezünk fel. Az ember égető pontja minden tökélletességeknek; külső, vagy testi természetére nézve is, remek mive az ember az Istennek; de főképen lelkének ditső alkotására nézve. Ha a' Sz. Péter' és Pál' remek templomait Romában és Londonban kivülről meg tekintjük: ez a' látás méltán arra a' vélekedésre viszen minket, hogy az a' mivész, ki ezeknek a' remek munkáknak alkotója, a' maga tökélletes mivészi erejét azoknak belsejekben mutatta ki. Igy lehet vélekedni az emberről is, kinek ha külső formájában látjuk a' Teremtőnek remek mivét, belső természetében tisztelettel tsudáljuk annak ditsőséget.

Az emberi okos lélek élő temploma az Istenségnek. A' mi lelkünkben ragyognak az Istennek ditső sugárai; a' mi lelkünkben látjuk világolni azt az örök fényt, melly mi előttünk az örökkévalóság' útját világositja — vagy hogy világosabban szolljak: a' mi lelkünkben találjuk az Istenségnek képét, az okosságot és szabadságot, elválhatatlan eggyességben, mint az embernek legfelségesebb tulajdonát; a' mi lelkünkben hall-

juk az okosságnak törvényadó szavát, melly az Örökkévalónak szózatja; a' mi lelkünkben olvassuk a' lelki ismeretnek szent törvénnyét, melly az Istennek a' mi lelkünkbe irt törvénnye; a' mi lelkünkben találjuk azt a' méltóságot és ditső rendeltetést, mellynél fogva mi a' halhatatlanságnak és örök életnek részessei vagyunk. Hol találunk ehez hasonlót, az emberen kivül, a' nagy világban?

De vagynak más fontosabb tekintetek is, mellyek minket erre határozhatnak. Az ember ugyan is az erköltsi természetnek közbejövetele és segedelme nélkül, az Istennek méltó és legfelségesebb idéáját, mellynél fogva ő a' határtalan tiszteletnek tárgya, nem tudná kiformálni; a' világnak, és az emberiségnek végtzélját és rendeltetését nem tudná megérteni és kimondani. Az Istennek idéájában elmúlhatatlan, és legfelségesebb praedicatum a' tökélletes erköltsiség', vagy szentség' praedicátuma. Vedd ki ezt az Isten' ideájából: úgy azt egészen le rontod; úgy többé Istent nem gondolsz. Ezt pedig nékünk a' külső természet teljességgel nem adhatja. A' külső természetben nyomdokait találjuk az örök hatalomnak, egy mindenható erőnek, és véghetetlen böltsességnek: de a' tökélletes erköltsiség', vagy szentség' praedicatumát, mellynél fogva az Isten úgy képzeltetik, mint minden erköltsi tökélletességeknek idéája, egyenesen lelkünknek erköltsi természetéből meritjük. A' külsö természetnek visgálása tsak részes tzélokra vezet minket: de a' világnak, és az emberiségnek egész, és vég czélját, t. i. a' virtusnak tökélletes uralkodását, és az idvességnek az erköltsi törekedéssel és érdemmel való harmoniáját tsak erköltsi természetünknek eszközlése által érthetjük, és állapithatjuk meg.

Ezek a' pontok pedig a' vallásnak lelkét teszik. Az Istent tökélletes erköltsiség, vagy szentség nélkül, a' világot és az emberiséget egy erköltsi fő, és vég tzél nélkül, mellyre mind a' világi történeteknek, mind az emberi tselekedeteknek intéztetni, és igazgattatni kell, még tsak gondolni is lehetetlenség. Képekben, és allegoriában ugyan, de még is az értelmesekre nézve elég érthetőleg fejezi ki ezt az igazságot Jákobi: „Vedd ki, u. m. az elvonás' segitségével, az Alphát, 's az Omegát a' Homerus Iliássából, 's osztán probáld, ha annak értelmét kitalálhatod. Igy van a' dolog a' természettel is. A' természet nekünk tsak néma betüket ád. Azok a' szent Vocalisok, mellyek nélkül annak irását nem lehet olvasni; mellyek nélkül azt a' szót, melly a' természet' zürzavarjából egy világot hiv ki, nem lehet kimondani, az emberben vagynak." a)

Azonban, hogy az embernek erköltsi természetében gyökerezett vallásos hit, élő és eleven hitté váljék, arra szükségesképen megkivántatik a' külső természetnek vi'sgálása, melly az Isteni tökélletességeknek számtalan nyomdokait fedezi fel mi elöttünk. Valamint a' magokra hangzó, és másokkal eggyütt hangzó betük' részei egy tökélletes egésznek, és a' beszédnek teljességére mind ketten szükségesképen megkivántatnak: úgy az erköltsi természetnek, és a' külső természetnek visgálásából merittetett vallás-tudományok, t. i. az erköltsi vallástudomány (ethicotheologia) és a' természeti vallástudomány (physicotheologia) egy szép, és tökélletes egészet formálnak, mellynek alkotó részei költsönös öszveköttetésben vagynak, és egyik a' másikat költsönösen segitik.

---

a) Jakobi. S. 99.

Igy a' lelki ismeret' szózatját, melly az Isten' létéléről bizonyit, a' nagy teremtés mintegy viszsza hangozza. Ezért mondja Kant: Két dolog vagyon, a' mi az elmét mindenkor ujabb, és nevekedőbb bámulással, és tisztelettel tölti el, mentől gyakrabban és huzomosabban foglalja azzal magát az elmélkedés: a' tsillagos ég én felettem, és az erköltsi törvény én bennem a)

Ez az én bennem lévő erköltsi törvény, az az eredeti tiszta forrás, mellyből az Istenbe, es a' halhatatlanságba való élő hit származik. Két nagy, és felséges igazságok, mellyek két fő oszlopait teszik a' vallásnak.

Minden ember ha magába viszszatér és az önnöntudásra részrehajlás nélkül figyelmez, érzi maga lelkében, a' pallérozodásnak külömböző mértékéhez képest homályosabban, vagy tisztábban, az okosságnak, vagy lelki isméretnek szent törvénnyét. A' millyen bizonyos az, hogy az ember okossággal biró valóság: épen ollyan bizonyos az, hogy az okosság' törvénnye örökös és kitörülhetetlen betükkel az embernek lelkébe iratott. A' ki azt eltagadja, megtagadja egyszer'smind a' maga emberi igaz méltóságát is.

A' lelki isméretnek ez a' szent törvénnye elmúlhatatlan kötelességévé tészi minden embernek azt, hogy törekedjék az erköltsi tökélletességre; minden embernek azt a' nagy tzélt teszi eleibe, hogy a' virtusnak tökélletes uralkodását előmozditni, és az erköltsi tzélt mind magában, mind magán kivül a' világban megvalósitni teljes erejéből, és tehetségéből törekedjék.

Egy ollyan kötelesség — egy ollyan tzél ez, mellyet az erköltsi törvény tészen fel mi elönkbe;

---

a) Kritik der pr. Vernunft. S, 285.

Kö-

következésképen az alól senki magát ki nem huzhatja, hanemha megtagadja a' maga éredeti felséges charakterét.

Mikor az ember a' lelkiismeretnek ezen szent törvényét, melly az erköltsi tzélt az emberi törekedésnek és tselekedeteknek végtzéljává teszi, tisztelettel megesmeri, elfogadja és magát annak tökélletesen alája vetvén, lelkesen és buzgón törekedik az eleibe feltett erköltsi tzélt, mind magában, mind magán kivül a' világban, tselekedeteivel, és egész életével megvalósitni: ugyan akkor az ő lelkében szükségesképen felserken az a' hit, hogy ez a' jelenésbeli világ, mellyben az erköltsi tzélnak olly sok akadállyai vagynak; mellyben a' virtus sokszor hajótörést szenved; mellyben egy általjában a' természet' törvényei nem szabják magokat az erköltsi törvényekhez, a' lételnek és munkásságnak nem egyedülvaló mezeje: hanem vagyon a' dolognak egy felsöbb és nemesebb rendje, a' világnak egy erköltsi plánuma, egy a tapasztalási világnál felsöbb világ, mellyben az erköltsi törvény által kiszabott tzél beteljesedik, tökélletességre vitetik, és megvalósittatik. Következésképen az erköltsi törekedéstől a' világ' erköltsi rendjébe való hit elválhatatlan. Ha az elsöt teszem: szükségesképen tennem kell a' másodikat is.

A' Világnak ezt az erköltsi rendjét, az okosság' szükséges tzéljának tökélletességre való vitethetését szükségesképen felkell tennünk, külömben az emberben az erköltsi természet, és a' törvényadó okosság, melly egy lehetetlen, és soha meg nem valósítható tzélt teszen mi elönkbe — azomban még is szent, és elmúlhatatlan kötelességünkké teszi, hogy annak megvalósitására teljes erönkből törekedjünk, magával tökélletes ellenkezésbe jönne; egy megfoghatatlan dolog, egy képtelenség, egy megfejthetetlen mese, söt az egész emberi létel egy valóságos álom lenne.

A' Világnak ez az erköltsi rendje; az igazságnak és a' virtusnak ez az országa, mellyet a' Szent irás Isten' országának nevez, (Máté VI. 33) szükségesképen két nagy igazságokra vezet minket, mellyek a' világ' erköltsi rendjének szükséges feltételei; mellyek nélkül a' világ' erköltsi rendje lehetetlen, és képzelhetetlen:

A) Az Isten' lételének nagy igazságára. Nints' emberi, nints' véges erő, melly a' természet' folyását az erköltsiség' tzéljának alája vethetné; melly a' fizikai világnak változásait és történeteit az erköltsiség' tzéljára tudná intézni és igazgatni. Az ember, testi természetére nézve, egy por-szem a' mindenségben. Az ő ereje, és hatalma a' természet' erejével öszveméretettve, elenyészik a' semmiségbe. Az egész emberi nemzet' ereje és hatalma is tsak a' mi földünkre szorittatott, 's itt is, minden lelki ereje és tökélletessége mellett, a' természetnek tsak kitsiny részét vetheti a' maga hatalma alá.

Szükségesképen fel kell tehát tennünk ennek az erköltsi rendnek egy véghetetlen, mindenható és szent principiumát; — egy ollyan teremtő, lelkesitő és igazgató principiumát, melly az egész Világot úgy alkotta és rendelte, hogy az erköltsiség' tzéljának kivitele semmi természeti erők, és okok által meg ne gátoltassék; egy ollyan principiumát, mellynek a' szabadság, és a' szükségesség — a' lelkeknek és a' testeknek világa — az erköltsiségnek és a' természetnek országa egy aránt alája vagynak vettetve; melly a' maga mindenható erejével az egész világot birja, és igazgatja; melly, mint szent valóság, a' fizikai és erköltsi törvények közt tökélletes harmoniát szerez, és az egész természetnek folyását az erköltsiség' nagy tzéljára vezérli és igazgatja; — egy ollyan principiumát, mellynek igazgatása alatt,

az igazság' és a' virtus' országa terjedjen; az emberiség' nagy tzélja mi bennünk, és a' világban mind inkább inkább beteljesedjék, és az Isten' országa, mellynek eljövetelét mindennap' kérjük, mi hozzánk mind inkább inkább közelitsen.

Mellyekhez képest, a' millyen bizonyos a' mi lelkünkben az erköltsi törvény: épen ollyan bizonyos a' világnak erköltsi rendje; épen ollyan bizonyos az Istennek létele. Az Istenbe való hit a' világnak szemlélése és a' természetnek vi'sgálása elött, az erköltsi önnön tudás által adattatik minekünk. A' mi lelkünkkel együtt a' tökélletes lélek — a' végessel együtt a' véghetetlen közvetetlenül feltétetik. Igy az erköltsi törvény, mellynek önnön tudásából már régen Sokrates egy tökélletes erköltsi Törvény-adónak lételét következtette, az örökkévalónak törvénnye és szózatja a' mi lelkünkben. Az által beszél ma az Isten mi hozzánk a). A' Jakobi' kifejezése szerint: „az erköltsi önnön tudás az örökkévalótól a' mi lelkünkbe nyomattatott petsét" b).

Szépek és felségesek Herdernek azon versei, mellyek ezt a' nagy igazságot aesthetikai módon terjesztik elönkbe:

A' valók' harmoniája „egy üres szó
Halló nélkül". Hallgasd mélyen
A' te szívedben, 's megnevezi szíved
Mély tsendben, teljes karjával
A' világoknak őtet, a' fő lelket,
A' valóságok' valóságát — az Istent.

B) A' halhatatlanságnak és az örök életnek igazságára. Az erköltsi önnön tudásban, és az er-

a) Sie (die Götter) reden zu uns nur durch unser Herz. Göthe az Iphigeniában.

b) Jakobi. S. 185.

költsiségre való rendeltetésben kifejtetlen már benne vagyon a' halhatatlanságra és az örökkévalóságra való rendeltetés. Az erköltsi törvény teszi mi elönkbe az erköltsi tzélt, mellynél fogva köteleztetünk a' tökélletes erköltsiségre törekedni. Ez a' nagy tzél a' jelenvaló rövid életben teljességet és tökélletességet nem nyerhet. Itt a' virtus nem teljes és tökélletes, hanem tsak részszerintvaló ; itt a' legnagyobb erköltsi tökélletesség is fogyatkozásokkal teljes ; itt még a' virtus a' testi természet' kötelei közzé bonyolittatva hartzol az érzésekkel és indúlatokkal, és sokszor kéntelenittetik azoknak engedni a' győzedelmet. De az erköltsi tzél nints' az időnek keskeny határaihoz szorittatva. Ez a' tzél véghetetlen, és az örökkévalóságban határozódik. A' millyen azért ez a' tzél, ollyanoknak kell lenni azoknak a' valóságoknak is, mellyeknek elejekbe tétetett ez a' tzél. Az ő lételeknek, és munkásságoknak is ki kell terjedni az örökkévalóságba. A' millyen véghetetlen az erköltsi tzél, ollyan véghetetlennek kell lenni annak a' pályának is, mellyben az erköltsi valóságok, ennek a' felséges tzélnak megvalósitására törekednek.

Igy az erköltsi törvénynek önnön tudása által a' lételnek és a' munkásságnak egy véghetetlen, és határtalan mezeje nyilik fel mi elöttünk; egy ollyan mező, mellyben nyereségről nyereségre mehetünk a' tökélletesség' tzélja felé; és ollyan mező, mellyben az Isten' országát mi magunkban mind inkább inkább felépithetjük, mellyben a' tökélletes erköltsiségnek, vagy szentségnek eredeti képéhez, az istenséghez, megszünés nélkül közelíthetünk; egy ollyan mező, mellyben a' belső boldogságot, mellyet nemzeti nyelvünken idvességnek (Seeligkeit, beatitudo) nevezünk, mint földi lételünknek, mint minden erköltsi töreke-

déseinknek és tselekedeteinknek végtzélját, az erköltsi világnak isteni igazgatása alatt, teljes bizodalommal várjuk, és reményljük.

Ez a' meggyőződés, ez az Istenbe és a' halhatatlanságba való hit más két nagy igazságokra viszen minket:

a) A' világnak erköltsi igazgatására. Az erköltsi rend' képzeténél fogva, az erköltsi valóságok közt szükségesképen egy tökélletes Systemát, vagy egyesületet kell képzelnünk, mellyben minden erköltsi valóságok ugyan azon egy közös törvény, ugyan azon egy tzél, ugyan azon egy törekedés által kaptsoltatnak egy testbe. Ennek a' felsöbb rendnek és egyesületnek, ennek a' láthatatlan erköltsi országnak principiuma, feje, törvény-adója, itélő-birája, igazgatója és végrehajtója az Isten. Az ő mindenható szava, mellyel a' légyent kimondotta, hívta ki a' semminek méhéből a' lételre a' testeknek szintúgy, mint a' lelkeknek országát. Ő írta be a' maga szent törvénnyét minden erköltsi valóságoknak lelkébe; ő vi'sgálja a' szíveket, és a' tzélzásoknak tisztaságát; ő itéli meg az embereknek erköltsi érdemeket általán fogva, és ő szerez tökélletes harmoniát az erköltsiségnek és a' természetnek országa közt.

Ez a' harmonia a' gondviselésnek tsendes folyamatjában fejlődik ki. Az emberiség' Historiája ennek a' kifejlődésnek néminemü rajzolatja. A' világ erköltsi rendjének kifejlődése itt alatt a' földön, ebben a' jelenések' világában, kezdődvén, egy felsöbb világban, és az örökkévalóságban megyen tökélletességre. Mi ugyan ebben a' jelenések' világában, az erköltsi világnak folyása, és az erköltsi tzél közt, sokszor látunk ellenkezést, annyiban a' mennyiben a' mi rövid látásunk miatt, nem tudhatjuk, hogy minden különös történetek, miképen igazgattatnak az erköltsiség' tzél-

jára; nem tudhatjuk, hogy az erköltsi plánum' kivitele miképen esik. Nem — mert mi tsak a' részeket látjuk: de az egészet mi reánk nézve egy örök homály fedi. „A' Világ egy bölts embernek hieroglyphicumokkal írt levele. Nekünk tsak annyi engedtetett, hogy ezen titkos írás' magyarázatjának kultsait keressük, és annak magyarázatját próbálgassuk". De ha ezeket a' tetszö ellenkezéseket, és öszvebonyolódásokat nem tudnók is a' kielégitésig kimagyarázni és kifejteni: a' világnak isteni igazgatása megnyugtat minket, és meggyöz az eránt: hogy az erköltsi világ' folyamatjában minden tetszö ellenkezések valaha a' legszebb harmoniává fognak kifejlödni.

b) Az emberi nemzet' tökélletesedésének ideájára. Az emberiség, a' világnak isteni igazgatása alatt, a' tökélletesség' útján nem megyen vissza felé, nem is állapodik meg egy helyben, nem forog egy keringöben; hanem, ha szinte lassan, és észrevehetetlenül is, szüntelen halad, és nyomul elöfelé a' tökélletességnek, és az Isten' országának nagy tzélja felé. Egy mindenható hatalom oltalmazza, egy láthatatlan kéz vezérli az emberiséget a' tökélletesség' tzélja felé. Akár mint törekedjék az emberi erö és hatalom: az emberiséget a' tökélletesség' nagy tzéljára való törekedésében — az Isten' országát a' maga kifejlödésében meg nem gátolhatja. Minden akadály tsak ideig való. A' gondviselés mindenkor talál bölts eszközöket, mellyek által az emberiség' ügyét védje, és elömozditsa.

Azomban a' világnak erköltsi igazgatásában az emberek is fö részesek, és a' világnak erköltsi tzéljára az Istennel együtt munkálkodnak. Sok bizatott itt alatt a' földön az emberekre is, kik, sok részben tehetik, hogy a' Világot vagy egy valóságos paraditsommá, vagy pedig egy pokollá

által változtassák; tehetik, hogy vagy az igazság' és a' virtus', vagy a' setétség' és a' gonoszság' országát terjesszék; tehetik, hogy az emberi nemzet' tökélletesedését és boldogságát vagy előmozditsák, vagy pedig gátolják, és egy bizonyos ideig hátráltassák. És ha még a' világban nints annyi tökélletesség és boldogság, a' mennyi lehetne; azt nagyobbára magoknak tulajdonitsák az emberek.

Kötelességek azért minden embereknek azon munkálkodni, hogy a' világnak erköltsi plánuma, a' mennyiben az, az emberi véges erőtől és hatalomtól függ, beteljesedjék, és az Isten' országa mi hozzánk itt alatt a' földön is elközelgessen; — kötelességek, a' törvényességet, igazságot, erköltsiséget, emberi és felebaráti szeretetet terjeszteni; kötelességek arra törekedni, hogy az erköltsiség és a' vallás, mint a' mag a' jó földben, részint a' magok belső erejek, részint az emberi törekedés által (elhárítván minden akadályokat) kitsiny kezdetből, lassanként az Isten' országává magát kiformálhassa, és kiformálja. (Máté XIII. 31. 32. 33) Itt a' legfelségesebb pálya nyilik fel az ember előtt, mellyben a' Királytól fogva a' koldusig, minden ember, a' maga munkásságának nagyobb, vagy kissebb köréhez képest, munkálódhatja az emberi nemzetnek tökélletesedését, és boldogságát.

Ezen közös és buzgó törekedés által érettetnek el a' gondviselésnek nagy tzéljai, az emberben és a' világban: az emberiségnek megnemesedése az erköltsi törvénynek követése által; közönséges boldogság, a' költsönös jó akarat és szeretet által; közönséges és örökös békeség, mind a' magános emberek, mind a' nemzetek közt, mellyek ha szinte tsak ideák is, de az emberi

okosságnak szükséges ideáji, mellyeknek megvalósítására hogy törekedjünk, erköltsi okosságunk által szükségesképen köteleztetünk.

A' vallásos hit, az eddig tett fejtegetés szerint, mélyen gyökerezik az emberi lélekben. Azt a' lélek' valóságától és erköltsi természetétől elszakasztani, lehetetlenség; következésképen egy láthatatlan, de természetes lántz köti öszve az emberi szívet a' fő valósággal; úgy hogy a' ki igazán törekedik a' virtusra, annak szükségesképen vallása vagyon. „Mélyen nézzük, u. m. Jakobi, a' lélekben az életnek eredeti képét, és látjuk azt, a' természetnek befedeztetett ábrázatja által, visszasugározni". Úgy vagyon. Az erkölts törvénynek munkálkodása által a' mi lelkeinkben felgerjesztetett vallásos hitet, a' természetnek vi'sgálása eleveniti, gyarapitja, erősíti, és azt nékünk a' természet mintegy visszasugározza. A' lelkiismérettel együtt az egész teremtés hirdeti az Istennek lételét. És épen ezért itt a' hellye a' physico-theologiának, mellynek midön a' szabadság' és az erköltsiség' mezejében a' vallást egy felsőbb szempontból tekintettük, és a' vallásos hitet az erköltsi törvénynek kötelezéséből fejtettük ki, szükségesképen alája kell rendeltetni az erköltsi vallás-tudománynak.

Ebben a' szoros és atyafiságos szövetségben legkissebbet se veszt a' maga betséből a' physico-theologia. Mert a' ki erköltsi és vallásos szempontból nézi a' világot, tsak annak tetszik ugy a' természet, mint az istenségnek temploma, mint egy láthatatlan erköltsi rendnek külső képe és példája; tsak annak lelkében serken fel az a' néma bámulás, mellyet az Isten' felséges munkájinak szemlélése gerjeszt fel a' szívben, és a' mel-

lyet Ruszszó az istenség' legméltóbb tiszteletének nevez a).

Ezen alárendelés által nem tsak semmit se veszt, hanem nyer is a' physico-theologia. Ez által elenyésznek azok a' nehézségek és ellenvetések, mellyek sok természeti jelenések' és történetek' tzélerántalanságából a' physico-theologia ellen felhozattathatnának. Ha az erköltsi okosságnak örökös igazságaiból az Istennek létele, és a' világnak erköltsi igazgatása felől meg vagyunk győződve: úgy jól esik nekünk, ha erköltsi fundamentomon épült vallásos hitünknek megerősittetését találjuk a' természetben. Hogy ha pedig néha azt a' fátyolt, melly a' világnak erköltsi igazgatását elfedi, félre nem huzhatjuk, és nem láthatjuk, hogy a' világban sok rongások, és pusztitások miképen egyeznek az örök böltsesség' tzéljával: akkor is tisztelettel és bizodalommal megesmerjük a' gondviselésnek mi előttünk elrejtett bölts tzéljait.

Ezen atyafiságos szövetség által az erköltsi vallástudomány is sokat nyer. Mert az isteni tökélletességeknek ideáji, magokba vétetve, az érzékiségtől elvont, magos és homályos ideák, mellyeknek a' természet' vi'sgálása életet és elevenséget szerez, mellynél fogva azok az emberi elmét és szivet hathatósabban inditják és érzékenyitik. Az Isteni tökélletességeknek a' természetben találtató nyomdokai és példáji egy mértéket adnak a' mi kezünkbe, melly a' mi véges értelmünkre nézve mindenkor véghetetlenül nagy; az isteni tökélletességekre nézve pedig mindenkor véghetetlenül kitsiny; következésképen éreztetik ve-

a) Je ne trouve point de plus digne hommage á la Divinité, que cette admiration muette, qu' excite la Contemplation de ses Oeuvres, et qui ne s' exprime point par des actes developpés. Confessions. Liv. XII. p. 122.

lünk azt, hogy az Istenségnek ideája, bár ha a' természetnek szemlélése által a' mi véges képzetünkhez közelebb hozatott is, a' maga teljességében mi általunk elérhetetlen.

Mentől nagyobb figyelemmel és eszméléssel vi'sgáljuk a' világnak mesterséges alkotmánnyát; mentől mélyebben behat a' mi esmeretünk a' természetnek belső rejtekeibe; mentől inkább kifejtetik és felfedeztetik elöttünk a' teremtésnek felséges rendje: annál elevenebb lészen bennünk a' vallásos hit. A' Plato' gondolatja szerint, az Isten a' világ' teremtésekor teremtette a' világ' lelkét is, és azzal a' világot körül övedzette, azért, ne hogy az, semmitől se tartoztatva, szerte széljel omoljék a). A' világ' alkotmánnyának mostani helyesebb esmerete szerint, az Isten a' világot a' közép ponti erőknek, t. i. a' vonszó és viszszataszitó erőnek, közös munkálkodások, vagy a' nehézkedés közönséges törvénnye által tartja fenn abban a' felséges rendben, mellyben mi azt szemléljük. Ezen két erők által formáltatnak a' világok' ezeredjei, mellyek, a' Lambert' gondolatja szerint, (a' hasonlatosság szerint következtetve a' nap' systemájáról) hihetősen egy közös nap körül úgy fordúlnak meg, mint a' mi napunk körül, forognak a' planeták: „Itt vagyon az Istenségnek thronussa, melly körül minden világ — systemák, mint meg annyi holdok, tisztelettel udvarólnak." A' vallásos érzésü ember, a' világnak ezt a' felséges rendjét vi'sgálva, és a' bámulástól 's tisztelettől elragadtatva, igy kiált fel: melly nagyok a' te tselekedeteid Uram! Mindeneket böltsen teremtettél. (Sólt. CIV: 24)

II. Ezen vallás - systema, melly szerint az Istenbe, a' halhatatlanságba és a' világnak er köl-

a) Timaeus. p. 1051.

tsi igazgatásába való hit az erköltsi törvények' önnön tudásából, és az embernek erköltsi rendeltetéséből fejtetik ki, mi réánk nézve nagy fontosságu, és annak sok hasznai vagynak:

a) Annál fogva, hogy a' vallás az embernek erköltsi természetéből fejtetik ki, meggyőződünk, 's meggyőződhetik akár melly okoson gondolkodó Sceptikus is (ha az erköltsiség szent és tiszteletes ö elötte, és magával megeggyezőleg gondolkodik) a' felöl, hogy a' vallás nem tsupa politikai találmány; nem félelem' mive; nem a' fantázia' kokolmánnya, hanem az, az emberi okos és erköltsi természetbe mélyen beszövetett, és az embernek okos és erköltsi természetében fundáltatik. Ennél fogva egyszersmind a' vallás állandó funtamentomra épittetik. Mert mellyik funtamentom lehet állandóbb annál, mint ha az erköltsi funtamentomra épittetik? mint ha az, az embernek okos és erköltsi természetével elválhatatlan öszveköttetésbe hozatik?

b) Más haszon, melly ezt a' Systemát ajánlja az: hogy ennél fogva a' vallásos hit a' tudománytól, az elmé' talentumától, és a' természet' titkaiba való mély belátástól függetlenné tétetik. Ezen systema szerint valásos hit nem a' mesterséges bizonyitások' és okoskodások' következése; hanem vallásnak eredeti magva kifejtetlen megvagyon minden emberekben — a' miveletlen emberben szint ugy, mint a' legnagyobb Philosophusban. A' vallásos érzés és hit hamarább felserken az emberi szivben, mintsem az okosság, a' tudomány és a' természet vi'sgálása által kipalléroztatnék; noha a' természet' vi'sgálásának későbbre felette jóltévő befolyása vagyon ennek az érzésnek és hitnek elevenitésébe és erősitésébe. És ez, egy nagy jó tétemény az emberi nemzetre nézve; mert ha a' vallás a' nagy tudománytól és talentumtól

függene: úgy kevés embernek lenne és lehetne vallása. Ugyan is hanyadik ember tudja megitélni a' bizonyitásoknak, az értelem' törvénnyei szerint való öszvefüggéseket, gyökerességeket, erejeket és pontosságokat?

A' tudományos kimivelödés nem is kedvezö mindenkor a' vallásosságra nézve, kivált ha a' tudomány az embernek erköltsi rendeltetésétől független intézetet veszen magának. Nem tapasztaljuk-e sokszor az emberben azt a' szakadást, és magával való meghasonlást, melly szerint a' sziv és a' jozan okosság, magára hagyattatva, hajlandó vólna a' vallásra, de a' szörszálhasogató és fellengös szemlélödések tévelygö útra viszik, megzavarják és magával ellenkezésbe hozzák az embert? nem látjuk-e azt a' jelenést, hogy a' vallás az észlánggal biró Tudósok által, néha addig sublimáltatik, addig tisztogattatik, mig az, úgy szóllva, a' kezek közt merőbe elenyészik, és a' valóság helyett tsak az árnyék marad? nem láttuk-e, hogy Fichte, meg akarván tisztitni az Istennek ideáját minden érzéki salaktól 's nem egygyeztethetvén a' substantia' gondolatját az Istennek, mint véghetetlen és határtalan valóságnak ideájával, a' maga vallás systemájának minden erköltsi tendentiája mellett is, belé esett az erköltsi Pantheismusba, azt állitván: hogy a' maga magát formáló és fentartó élö és munkás erköltsi rend az Isten a). Ez a' Tudomány (a' mint tudatik) azért, hogy az Istennek se személyességet, se önnön tudást, se maga magától való fennállást, se a' világtól, és az embertől külön vált lételt, se szabadságot nem tulajdonitott, és a' világ' erköltsi rendjének a' világtól külömböző okát, és principiumát meg nem esmerte, hanem ezt az er-

a) Apellation an das Publicum. S. 66. 's több helyeken.

költsi rendet magát tartotta Istennek, sok Tudósok által a' vallástalanság' nevével bélyegeztetett meg.

Még a' természetnek mély esmerete sints mindenkor vallásossággal öszveköttetve. Ha a' szivben nintsen vallás: úgy az a' főből könnyen kieshetik. Egy természet-vi'sgáló (ha nintsen vallásos érzése) megelégszik a' tudományos interesszével; azzal, hogy a' maga esméreteit a' világról szaporithatjá és szélesebben kiterjesztheti: de az egésznek alkotmánnyát, és egybeszerkeztetését hajlandó nem az Istenségnek, hanem a' természeti okoknak tulajdonitni; minden jelenéseket, és változásokat, úgy az egésznek mechanismussát is egyedül a' természetben munkálkodó erőkből kivánván kimagyarázni; melly állitásra példa lehet a' Parisi hires égvi'sgáló, Lalande, ki noha nagy buvárja volt a' természetnek, és annak szélesen kiterjedett esmeresével birt: még is, a' mint tudatik, nyilvánságosan Atheista volt, mellyet, mint közönségesen esmeretes dolgot, közölebbről Bernard a' Chalotais' ügyvédlője, az Itélőszék előtt tartott beszédjében, Lalánderől nyilván állitott. a)

c) Nagy nyereség, ezen Systema szerint, az is, hogy a' mi vallásról való képzeletünk megmarad az erköltsiség' mezejében, és a' mi vi'sgálodásainkkal a' szörszálhasogató és fellengős szemlélődésnek széles és fenketlen tengerében magunkat nem vesztjük el. Ezen Systema szerint a' vallás az erköltsiségre épittetvén, az Istent szükségesképen ugy kell képzelnünk, mint az erköltsiség' és a' természet' Országának élő és szent principiumát; mint egy tökélletes erköltsi szent valóságot. Ebből az ideából kiindulva, megérthetjük az Istennek a' többi tökélletességeit is, megérthetjük

a) Allg. Zeitung. 1816. Nro 105.

az ő akaratját és tzélját; megérthetjük az Istenhez és emberekhez való kötelességeinket; megérthetjük rendeltetésünket és végtzélunkat; megérthetjük azokat a' gondolatokat és érzéseket, mellyek által nekünk lelkesittetnünk kell.

'S mi kell nekünk még több ennél? mi szükség, tzél és haszon nélkül, arra törekednünk, hogy beláthassunk abba az örök homályba, melly az emberi esmeret' határán feljül lévő dolgokat beboritja, és az Istennek örök természetét 's valóságát elrejti a' halandok' látása előtt? nem eleget szemlélődtek-e eleitől fogva az emberek sikeretlenül ezen tárgy körül? Xenophanestől, és Parmenidestől fogva, az ujabb időkig, hányféle formában nem jelent meg a' Pantheismus, melly a' szabadságot a' szükségességgel, az okosságot a' materiával, az Istent a' világgal öszvezavarta, 's mint egy khémiai módon öszveöntötte?

Nem tsak a' régi, hanem az ujabb időkben is, illyen sikeretlen próbák tétettek. Az unalomig látta a' Világ az ujabb időkben, az időnek örvénnyében visszakerekedni, és ismét a' láthatárra felemelkedni a' Pantheismusnak külömbféle formájit, mellyek a' természetet megistenesitik, és az Istent a' világgal tökélletesen ugyan azon egy dolognak tartják, amaz esmeretes principium szerint: a' minden egy, és az egy minden. Látta a' Világ visszajönni az uj platonikusoktól azt a' tudományt, melly azt állítja: hogy az ember az Istennek véghetetlen valóságát, és természetét, az értelembéli nézés által — (intuitus intellectualis) közvetetlenül láthatja, és tökélletesen megesmerheti; a) azt a' tudományt, melly a' világot egy véghetetlen kifejlődés által a' teljesből (az Absolutumból) úgy származtatja, mint

a) Az Istennek természete a' lélek' szeme előtt közvetetlenül épen ollyan látható, mint a' testi világosság a' testi szem előtt. Schelling Philosophie, und Religion, S. 58.

hajdan a' Gnostikusok, és uj platonikusok egy örök és eredeti világosság' tengeréből a' kifolyás által származtatták.

A' világnak, és a' világi dolgoknak ezt az isteni természetből való származását a' Gnostikusok, kifolyásoknak; az uj platonikusok kivillámlásoknak, kiszikrázásoknak; Spinoza a' véghetetlen substantia' módosittatásainak; az uj Pantheisták vagy Idealisták az absolutum' kinyilatkozásainak, kijelentéseinek, kifejlődéseinek és kifejeztetéseinek nevezték. Mit nyerünk ezen Theosophiák által? esmerhetjük-e ezek által tisztábban a' maga örök természetében megfoghatatlan fő valóságot, mellynek fátyolát soha egy halandó is fel nem fedezte? esmerhetjük-e ezek által tisztábban a' Világ' teremtetését? nem kielégitőbb, és nem megnyugtatóbb-e a' szeretetre méltó Plato tudománnya, melly szerint az Isten, mint egy bölts Alkotó, mint öröktől fogva jó, és mindęn irigységtől üres valóság, a' Világot szeretetből és jóságból teremtette, a' maga örök értelmében lévő mustra-képek szerint, és azt akarta, hogy az, az ő tulajdon tökélletessegeinek tüköre, 's ő hozzá mentől hasonlóbb légyen? a) Bizony, haaz emberi észnek sebes repülése az emberi véges esmeret' határainak szemérmetes megesmerése által mérsékeltetett; ha a' tüzes fántáziának kitsapongása, illendő korlátok közt tartoztatott; és ha az ember az erköltsi önnön tudásnak bizonyitása mellett megmaradott vólna: úgy sok tudós, elmés, de azomban üres speculatiók, mellyek a' fántáziát elég gazdagon táplálják, de az értelmet nem világositják, a' szivet nem nemesitik, és nem jobbitják, kimaradtak vólna a' Philosophia' Hi-

a) Timaeus. p. 1047.

storiájából. 'S vallásos tekintetben, mi kára lett vólna benne az emberiségnek?

d) Ezen vallás-systema mellett a' vallás megmarad mindenkor a' maga tisztaságában és méltóságában, és épen nem tarthatunk attól, hogy az, idegen toldalékokkal és emberi találmányokkal megzavartassék 's bemotskóltassék. A' vallásnak alapos ideája, ezen systema szerint, az, hogy az Isten erköltsi Principiuma és szent Törvényadója a' világnak. Ezen fundamentomos ideánál fogva a' legtökélletesebb, és a' szükséges valóság ideáját is, mellyekre minket a' tiszta értelemből, okosságból, folyó képzetek' tudománnya (Ontologia) és a' Világ' tudománnya (Cosmologia) viszen, az Istenben, mint egy tökélletes erköltsi, vagy szent valóságban megvalósittatva találjuk. Ezen funtamentomos ideánál fogva nem tulajdonitunk az Istennek emberi érzéseket, indulatokat, hajlandóságokat és fogyatkozásokat, mellyekkel a' vastag anthropomorphismus felruházta az Istent.

Ezen fundamentomos ideánál fogva továbbá, a' mi végtzélunkat és rendelésünket abba helyheztetjük, hogy (mint Pythagorás és Plató régen megmondotta, de a' Jézus tökélletesebben tanitotta) az Isteni tökélletességeknek követése által törekedjünk az Istenhez hasonlókká lenni, hogy legyünk tökélletesek, miképpen a' mi mennyei Atyánk tökélletes. (Máté V. 48). Ezen ideánál fogva, a' mi fő kötelességünk abban áll, hogy mindenek elötte keressük az Istennek Országát, és annak igazságát, 's egyebek megadattatnak minekünk. (Máté V. 33). Ezen ideánál fogva végre meggyőződünk a' felől, hogy az Istent, mint tökélletes lelket, lélekben és igazságban kell imádnunk; hogy az Istent tsak egyedül a' mi tiszta gondolatainkkal tisztelhetjük igazán, hogy az ő tetszését és helybe hagyását tsak az erköltsi törvény-

nek

nek sinór-mértéke szerint folytatott életünkkel nyerhetjük meg. a)

c) Ezen vallássystema, melly a' Reinhold' észrevétele szerint, valamint tiszta kifejtödésére nézve utolsó, úgy az emberi szivben kinyilatkoztatott munkásságára nézve elsö vólt, a' köz értelemmel és gondolkodás' módjával is tökélletesen eggyez. Igy mind a' köz értelem, mind a' Philosophusnak az igazságot kereső és nyomozó okossága kielégittetik. A' vallásos hitre nézve, a' köz értelem ugyan azon pontból indúl ki, mellyből a' Philosophus, t. i. lelkiesméretből, és ugy nézi a' vallást, mint a' lelkiismeret' mivét. A' józan okossággal biró köz embert is az igazságnak, és igazságtalanságnak kitörülhetetlen érzése arra az igazságra vezeti: hogy vagyon a' dolgoknak egy erköltsi rende, és ennek a' rendnek, a' világnak szent és igazságos Igazgatója alatt, győzedelmeskedni kell. Mellyre nézve, valahányszor győzedelmeskedni látja, az erköltsi világ' folyásában, az erőszakot, a' hamisságot és a' gonoszságot az ártatlanságon, egyenességen és a' virtuson; mind annyiszor úgy itél: hogy ez nem mehet mind örökké igy, hanem lenni kell egy nemesebb és igazságosabb rendnek, mellyben az egyenesség, és a' virtus a' gonoszságon győzedelmeskedni fog; lenni kell egy felsöbb rendnek, mellyben minden ember elveszi erköltsi érdemének jutalmát, és gonoszságának érdemlett büntetését.

A' világ' erköltsi rendének ideája, nem tsak a' Philosophusok' tanitásaiban, hanem a' Poeták' költeménnyeiben, és a' külömbféle népek' szerzett vallásaikban is, elejitől fogva, egy uralkodó idea volt. A' külömböző takarók alatt mindenkor u-

a) Vis Deos propitiare? Bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Seneca. Ep. XCV.

gyan azon egy fő igazság lappangott. Isten, halhatatlanság, a' virtusnak jutalma, a' gonoszságnak megbüntetése, — ezek a' fundamentomos ideák találtatnak minden, szerzett vallásokban — ezek a' Poeták' költeménnyeiben, homályosabban, vagy tisztábban. A' Poeták' költeménnyeiben Nemesis tulajdonképen a' világnak erköltsi igazgatását fejezi ki. Azok a' festések, mellyekkel a' termesztő fantázia a' boldogság' és a' boldogtalanság' lakhelyét — az Eliziumot, és a' Poklot kifestette, ugyan ezt az igazságot terjesztik előnkbe. A' Zoroaster' Sz. könyve (Zendavesta) szerint Ormuzd, és Ahrimán — a' jónak és a' gonosznak megszemélyesített principiumai hartzolnak egyik a' másikkal, és egy bizonyos időszakasz alatt győzedelmeskedik Ahrimán, ki az Ormuzd követőjit, t. i. a' jókat, mindenféle rosszakkal látogatja. Az ő országlása alatt mindenféle gonoszság, istentelenség, igazságtalanság és a' kegyetlenség uralkodnak a' világon. De végre megtöretik az Ahrimán hatalma; a' világ minden roszszaktól megtisztittatik; a' gonosz lelkek kigyomláltatnak; a' halottak feltámadnak; 's így a' jóknak eredeti boldogsága és arany ideje, az Ormuzd' országlása alatt, helyre állittatik. Ki nem látja, hogy ezen képek által is a' világnak erköltsi igazgatása példázoltatik?

f) A' vallás, ezen Systema szerint, az erköltsiségre épittetvén, szükségesképen a' virtusnak és a' szeretetnek vallása. Az erkölts- és a' vallástudomány ugyan azon egy eredeti forrásból eredvén, lehetetlenség, hogy a' kettőnek tanitásai egymással ellenkezzenek; épen ollyan lehetetlenség, mint az, hogy a' napból világosság is, setétség is foljék ki. Melly szerint a' vallás

aa) A' virtusnak vallása, és szükségesképen az erköltsiségnek, mellynek nedvességétől táplálttatik, gyümöltseit termi. Veszedelmes tudomány

az, melly azt tanítja, hogy a' vallás egy élő-fa, mellynek gyümöltsei a' virtusok. Az élőfa pedig fen állhat, a' nélkül, hogy gyümöltsöket teremne; mert a' melly fa nem terem gyümöltsöt, a' Jézus' tanitása szerint (Máté VII. 19.) nem érdemel egyebet, hanem hogy kivágattassék, és a' tüzre vettessék. A' vallásnak lelke, tzélja és intézete abban áll, hogy az által az ember erköltsiképen megnemesittessék; abban áll, hogy az ember minden virtusoknak és jóságos tselekedeteknek gyakorlása által törekedjék az Isten' országának érdemes polgárja lenni.

bb) A' szeretetnek vallása. Az a' hadi vezér, ki a' maga zászlójára ezt a' Symbolumot íratta: „barátja az Istennek; ellensége minden embereknek" nem tudta, hogy a' Jézus' tanitása szerint, az Istennek szeretetétől, felebarátaink' szeretete elválhatatlan. „Ha valaki azt mondandja: szeretem az Istent, és az ő attyafiát gyülölendi, hazug az: mert a' ki nem szereti az ő attyafiát, a' kit látott; mi módon szeretheti az Istent, a' kit nem látott? és illyen parantsolatot vettünk tőle: hogy a' ki szereti az Istent, szeresse az ő attyafiát is". (I. János. IV. 20, 21.) Az erköltsi vallás, épen azért, hogy erköltsi, azt kivánja; hogy minden embereket, minden nemzeti és vallásbeli külömbség nélkül, szeretettel kaptsoljunk magunkhoz. Következésképen minden hidegség, szeretetlenség, gyülölség és türhetetlenség ellenkezik a' vallásnak lelkével.

Mellyekhez képest az erköltsi vallás-tudomány legdrágább klenodiuma az emberiségnek, mellynek megtartása, megörzése és követése tészi az embernek egyedülvaló diszét, méltoságát és boldogságát. És ez a' vallás betsére nézve, véghetetlenül feljül múlja a' Pantheismust, akármelly formában jelenjék meg az, a' világon. A' Pantheismus-

nak fundamentoma nagyobbára a' termesztő tüzes fantázia, melly az erköltsiség' és szentség' praedicatumát az Isten' ideájától elszakasztván, az Istent a' természettel egynek tartja; következésképen annál fogva a' vallás nem egyébb lészen, hanem tsak a' Mindenség' Poesisse. Egy illyen vallás se az okosságot, se az emberi szivet ki nem elégitvén érettebb vi'sgálás mellett, a' maga betsét minden jozanon gondolkodó ember elött elveszti. De az erköltsi vallás, mint ollyan, melly erköltsi természetünkre épittetik, a' maga betsét a' vélekedéseknek minden változásai közt is, örök időkre megtartja, Ciceronak ama gyökeres jegyzése szerint: Opinionum commenta delet dies; naturae judicia confirmat. (Cicero de nat. Deorum L. II. 2.)

Köteles Sámuel.

4.

A' Bodaiki ásványos ferdőnek orvosi leirása és ajánlása.

Tekintetes Nemes Fejér Vármegyében helyheztetett Bodaik Mező Városában vagyon ez a' külömbféle orvosi erőkkel biró és igen hasznos ferdőviz; melly, az idevaló híres Kálvária-hegynek tövénél, számtalan eretskékből, holmi veres, sárga 's fekete fövenyek és tűzkövek között kifelé tsergedezvén, a' legkeményebb télben is ásványos melegsége miatt, be nem fagyhat: a' honnan, a' természetes és bölts Chymiának legtermészetesebb következésében, tudományosan és lélek szerint állithatni: hogy ezen Ásványos-ferdőviznek két fő fő alkotó részei; ugymint: b ü d ö s k ö és a' v a s, mellyek is minden egészségünkre

szolgálo ásványos ferdőknek a' legelső és a' legszükségesebb valóságok a' legszorosabb egybeköttetésben lévén, ezen ferdőnek illy ásványos melegségét egyenesen és természetesen ezek szülik.

Továbbá, ez az ásványos ferdőviz, e' f. századnak 14-dik esztendejében ezen Ts. N. Megyében uralkodott nagy földindulások' tájján *) kilentzféle Chymiai Oldozványokkal (Reagentibus Chymicis) megvi'sgáltatván, úgy találtatott: hogy ezt, im e' következendő jeles, az ásványos ferdővizeket orvosi erejekre nézve, igen nagyon javasló, kissebb 's nagyobb mennyiségben feltalláltató, és külömbféle nyavalyákban kinlodó-emberiséget viga ztaló 6 az az hat istenes ajándékokkal ajánlja az igen kegyelmes gondviselés!!! — mellyek is; 1. A' szappan föld, (Terra saponacea s. Terra Fullonum s. Lythomarga vel Medulla Saxorum); ez majd tsak nem hihetetlen mennyiségben találtatik ezen ferdőben (ugy; hogy az idevaló fejér személyek legszennyesebb ruhájikat is, ebben, télen és nyáron, minden szappan nélkül, tistára kimossák) ezután (a' mint már ezt tsak mostan emlitém) 2. A' büdöskő és vas; 3. A' szék só; 4. Lúgsó; 5. A' tsudálatos só. Mellyeknek orvosi erejek im ezek; tudniillik: a' szappan — (vires saponaceae) Az oldozó (vires resolventes) és a' széllelosztató erő (vires incidentes); erősitő tehetség (vires roborantes); végezetre a' külső hústos és a' belső részeknek szükséges rúgó erejeket megszerző tulajdonság (vires tonicae, vis vel proprietas tonica)

*) A' Nagy Mélt. H. M. Tanáts' egyenes és világos parantsolatjának következésében.

Innen, sok századoktol fogva, számtalan embereknek tsudálkozásokra, ezen ferdőnek, igen nagy szerentsével és örömmel éltenek (a' mint ezt sok élö Orvosok, és volt sok betegek bizonyithatják) a' többek között, illyes nyavalyások tudniillik: a' máj és a' lép-daganatokban, keménységekben és dugulásokban nyomorgó emberek, ezt a' veszedelmes nyomorúságot, és elébb vagy utóbb maga után húzó halálos nyavalyát pedig okozni szokott, kiváltképen akármelly rázos és veszedelmes orvoslási álortzával elpalástolt hideglelés; a' nagy, görtsös, száraz és hosszas köhögés; a' nagy, és erő felett való tehernek, vállaira sokizbeli felemelése, és felhányása; a' szüntelen ülő, és gondolkozó 's fej-vagy elme-töréssel járó munkás hivatal, és élet' neme, 's a' t. (a' sinlödő méhanyás aszszonyok, a' szánakozásra méltó vakaranyeresek, a' fekete vérüek (Melancholici) a' megzavarodott elmejüek (Maniaci;) a' sovány emberek; sőtt a' valóságos tsontvázok is, itt épen a' tsudálkozásig meghiznak; *) a' gyermektelen aszszonyok, ezen ferdővel való, okos, szorgalmatos és illendő élés után, termékenyekké lesznek! annyival inkább, mivel az Orvosoknak halhatattlan Patriarchájok is hiszi és allitja: hogy a' soványság, egy a' leggyakrabbi okok között a' meddőségre, ezt hagyván tudományúl: „Quaecunque muli„eres praeter naturam graciles exis„tentes utero gerunt, priusquam cras

*) Ezen szerentsés Orvosi állításnak szentséges igazságát, sok számos, és még mind e' mái napiglan is szerentsés egészségben élő példákkal bebizonyíthatni: ha ezt, egyébb erköltsös környülmények megengednék!

sescerent, abortiunt, az az, az igen sovány „asszonyok, ha viselősök is, minek- „előtte megvastagodnának, idétlent szülnek, a' mint irva vagyon: Hippocra- „tis Aphorismorum Sectione V. §. XLIV. pag. 129.

5.

Halhatatlan Péczelink mellett egy két véd-szó.

Sok érdemekkel teljes Hazánkfija T. Papp Jó'sef Úr, Öröm-ünnepében, a' Haza' nyelve' tanulásának szükséges voltáról írt beszédére tett 47-dik Jegyzésében, a' 170-dik lapon ezeket mondja:

„Emlékeznek ezen Magyarról, Kis Faludy „Sándor Úr, Hunyadijának 284-dik lapján; „Hatvani Pál, ezen munkájának: Némelly „feljegyzésre méltó Történetek 's a' t. „a' 274-dik lapján, és ezen munkának: Haza- „fiúi szózat a' Magyar Nemességhez— „jeles Irója, a' 35 's 36-dik lapokon; sőt emlé- „kezik róla Péczeli Jó'sef is, ezen munká- „jának: Haszonnal mulattató Mesék, a' „végén lévő rövid orátziójában, azzal a' külöm- „bözéssel mindazáltal amazoktól; hogy ő ezt a' „dolgot Jaycza városban történtnek lenni mond- „ja. A' nevéről azonban mind a' négyen hallgat- „nak, kétségkivül azért; mert velem együtt nem „tudták, valamint én azt sem tudom, 's nem ku- „tathattam ki sok foglalatosságom miatt úgy a' „dolgot; hogy meggyőződve merném állitani, hol „történt legyen. Három, kiket én is követtem,

„lévén mindazáltal boldogúlt Péczeli ellen, „valljon nem ollyan egy hibázása lesz-e ez ezen „Tudósunknak, történeteinkben, mellyekben nagy „jártasságot mutat, mint a' Természet-história„ban, mellyben hasonlóképen széles esméretei „voltak, az; hogy a' 26-dik Meséjéhez adott Jegy„zésben a' Vidráról állitja azt, a' mit az soha „sem; hanem a' Hód, vagy Kásztor tsinál? sze„rentsés azonban, ha annyi munkájában, tsak „ezen vagy egy, vagy két hibába esett: de ha „százba esett volna is, én illy munkás és hasznos „Hazafi társamnak hideg porait, mig élek, mele„gen áldom és nyúgosztalom.

Jegyezzük meg! írja alól a' Jegyzésben:

„Hogy Tekéntetes Tudós Döbrentei Úr„tól Bécsből vett Tudósítást az eránt, mikor e' „munkája vi'sgálat alatt lett volna; hogy a' dolog „valósággal Belgrádban történt, 's a' halhatatlant „Dugovics Titusnak hívták, mint ez egy „még ma is élő nemzetségnek adomány-leveléből „világos, mellyet a' tisztelt Tudós rövid időn kö„zönségessé igyekszik tenni a' Tudományos Gyüjteményben".

A' vitatás alatt lévő matéria ez: Hogy időn a' Törökök, akár Belgád', akár Jaycza' Várát vitták, egy Török katona a' Toronyba felment, és kezében lévő Zászlóját kiakarta függeszteni, mellyet egy, hazáját szerető Magyar Vitéz látván, utánna futott, vele ölbe kapott, és mivel rajta erőt nem vehetett, magával együtt lerántotta a' Toronyból, — mellyik helyen esett valósággal?

Hatvani Pál 1796-ban adta ki az említett könyvét, Kis Faludy' Hunyadija még

közelebbi — ama harmadik is gondolom nem sokkal előbbi. Péczelit pedig, a' kedves Péczelit, a' nagy Péczelit, a' hazai minden igaz Tudósok' 's Nagyjaink' kedveltjét, már 1792-ben befedték az irígy hantok. Ez az ékes tollú Magyar, kit én soha nagy tisztelet nélkül említeni nem tudok, 1788-ban adta ki Meséjit Toldalékjaival együtt. Ha az említett munkák már akkor nap világon lettek volna, és a' Decsy' Osmanographiájának 2-dik Darabja is, melly 1789-ben nyomtattatott, és a' mellynek 145-dik lapja' alján O Jegyzés alatt, ez a' történet hasonlóan Belgrádba tétetik; de minden kútfő' említése nélkül — kétségkivül, ő ezeket olvasván, jobban utánna látott volna; hogy igazábban kikeresse, összevesse és meghatározza a' helyet. De minthogy ezekhez szerentséje nem lehetett, nem kellett-e valljon hinnie a' híres Bonfiniusnak, ki ezt Rer. Hung. Dec. 3. l. 10. Jayczába teszi? valamint amaz 1635-ben Tübingában Typis Brunnianis kijött, eme titulusú Könyv is: Consultatio de principatu inter Provincias Europae, a' 487-dik lapon, ugyan Bonfinius után Jayczába teszi*). Egyébbaránt az is megjegyzendő; hogy sokszor, egy, hitelesebb a' Historicusok között, soknál. Hány Catholicus Historicusok állítják 8-dik János' R. Pápának Asszonyságát, 's egy Ref. Blondellus mind azokat a' meggyőződésig elhalgattatja. Osztán akár Jayczában történt legyen, akár Belgrádban, csak oda megy ki a' dolog; hogy Dugovics derék vitéz és halhatatlan, és az nagy köszönet Döbrenteinknek, hogy nevével megesmerkedtet bennünket.

*) Én is ezen tzimű tsekély Értekezésemben: a' Hazáról 's annak szeretetéről, Péczeli után tettem.

Páriz Pápai Magyar, Deák 's Német Lexiconában a' Vidrát így teszi ki Bod Péter: Castor, Fiber, Lutra, németül: Biber-Thier. Ugyan ezen deák 's német nevekkel van kitéve a' Hód is; nem azt lehetne-e tehát innen következtetni, hogy a' kettő egy? Büffont citálja Tudósunk, a' crisis alá vett Jegyzésében, én azzal nem birok, 's onnan hát itéletet nem tehetek. 1801-ben jött ki Földi Állatok' országa, ki a' 103-dik oldalon Castort, Fibert, Hód magyar névvel teszi ki, Lutrát nevezi magyarúl Vidrának. Sándor István Sokféléjének 5-dik darabja is, melly Természeti Históriát foglal magában, 1798-ban nyomtattatott. Ezekben olvashatta volna a' boldogúlt Tudós a' kettő közt lévő külömbséget; 32 esztendeje annak, hogy Péczeli elhúnyt, avagy kell-e mondanom: hogy azolta ment minden Tudomány nálunk óriási lépésekkel előbbre? osztán, ha Blumenbach, Gmelin 's más illyen természet' búvári ejtenének illyes hibát, méltábban neheztelhetnénk; de mikor egy régi tudós Pap botlik valami tsekélységet, kinek is különben ez egyik sem fachja, dehogy érdemel megtámadtatást! leginkább, mikor írunk, utánnaznunk kell, és ki merné ezt tagadni? kivált a' Historiában, a' melly régen esett meg — és itt mondjuk ki az igazat; hogy bizonytalanabb semmi sints ennél.

Én itt az elfelejthetetlen kedves Péczeli mellett bátorkodom azt felhozni; hogy ama' Hazánk' fő Tudóssa, Nagyságos és Fő Tisztelendő Fejér György Úr, Consiliarius, Prépost és a' Magyar Kir. Pesti Univ. Könyvtárának őrje, az 1806-ban megindúlt Pesti Nemzeti Újság' elején ezen nagy emberünkről azt jegyzette meg; hogy ennek helye mind ekkorig betöltetlenül maradt, 's ki itélhetne ezen fő Tudós' itélete ellen?

ki, midőn Honnunk' Tudóssai a' külömbkülömbféle tudományokban bizonyos tzélra meghívattattak volna, és ki egyikre, ki másikra kineveztetett volna feljebb való valamellyik esztendőbeli Tudományos Gyüjteményünkben, a' nagy Fejér, mindenikre alkalmatosnak itéltetett. Jobb lett volna hát tsak azt tenni fel: a mazok Belgrádban, Péczeli pedig Jayczában történtnek írja — én nem tudom — a' minthogy a' nem tudom, tsak ugyan ott áll *). Igy tselekedett Decsy, ki Osmanographiájának 2-dik darabjában a' 148-dik oldalon, midőn a' Hunyadi' 's Kapisztrán' derék vezérkedések alatt Belgrádnál elesett Törökök' számát írná, igy teszi ki: „Sokan 100, némellyek 60, néme„lyek 40, ezerre teszik — magam sem tu„dom azt tökélletesen meghatározni; „de hogy nagy kárt vallottak, abból világos; „hogy Mahomet látván seregének megveretteté„sét, maga is minden tábori bútyorát megéget„tette, 's test-őrző katonájival együtt azon éjjel „nagy félelem között elfutott", és sem Paul. Langiust, sem Hartmannus Scheïdelt, sem Platinát, állitásaikért meg nem támadja, hibával nem vádolja, nem bántja.

Szabad legyen még itt azt kimondanom; hogy énnekem felette kedvetlenül esik, ha valaki azt a' nagy férjfiút, ki a' maga idejében a' Haza' egén első nagyságú tsillag volt, tsak legkissebbé is bántja, kit nekem személyesen is volt szerentsém esmerni, és nehezen hibázom, ha azt mondom; hogy hozzá hasonló Prédikátor talán egész hazánkban sem volt — engedjenek meg az idejebeliek, kik még élhetnek, bátor állitásomnak! — hiszem felőlök; hogy velem egy értelemben vagy-

*) De itt osztán megkelle vala állapodni.

nak. Csak azt adom itt fel probáúl: ritka ékesen szóllású Pap az, ki egy 18. 19. esztendős ifjut, úgy megtudjon illetni beszédével, prédikállásával, hogy a' mint szokták mondani: talpában álljon meg a' vér. — Illyen volt pedig Péczeli — tulajdon tapasztalásomból szóllok. Ennek igazságáról meggyőzhet akárkit 2 darabban kiadott erköltsi Prédikátziójinak olvasása — mennyivel inkább meggyőzhette volna pedig a' hozzá járult gyönyörü actióval lett el mondásoknak hallása! Nyugodjanak porai tsendességben!!! és az Isten adjon időről időre a' Reformáta, sőt más Ekklé'siabelieknek is sok Péczeli Józsefeket! buzgó szívvel óhajtom és kérem.

Ez alkalmatossággal méltónak itélem; hogy azok a' versek, mellyeket gyászos halálára írt és a' Magyar Kurirban kiadott, Hazánk' első rangú Poetája, akkor Nagy Körösi, most Halasi Prédikátor Nagy Tiszteletü 's Tudós Superintendentialis Assessor Kovács József Úr, itt állandóképen megmaradjanak, és ezek által a' nagy embernek édes emlékezete mintegy feleleventessék:

Péczeli József, itt nyúgoszik a' porban
Oh melly sok jajt 's virtust mondék ki egy sorban!
Egy erős oszlopa 's dísze a' Vallásnak,
Egy első 's legbelső Barátja Pallásnak,
A' köz-társaságnak egy nagy hasznú Tagja,
A' Szent Rendnek első nagyságú csillagja,
A' Hazának egy leggazdagabb Reménnye,
A' Tudományoknak sok súgárú fénnye
A' Virtus' örökös Barátja és Társa
A' bünnek Bírája, 's győzödelmes Mársa
Egy leghívebb Barát, egy ember-szerető,
Egy nyájas, 's mindennel magát kedveltető

A' köz-nép' öröme, a' Fő-Rend' szerelme *)
A' sok Árvák' Attya 's Özvegyek' védelme,
Egy ékes pennájú és nyelvű Orator
Egy hív, kegyes, tudós, serény Prédikátor,
E' száznak, melly szülte, egy nagy ékessége,
A' népnek, melly közt élt, fő gyönyörüsége.
Imé illy nagy számmal gyültek e' gyász boltba
Illy sokan holtak meg ebbe az egy Holtba;
Ez egy személyben itt ennyi személy fekszik,
Illy sok névvel mellyik márványkő dicsekszik?
Folyj hát szőke vize! folyj le a' Dunának,
Zugjad mindenfelé jajját a' Hazának,
Hirdesd! hogy senkinek nem kedvez a' Halál
Por vagy, 's porrá leszel, elő csak azzal áll,
A' Virtus sem borít senkit olly pánczélba,
Hogy a' Halál' nyila ne vehetné czélba
Az Ész, Hír, nagy Érdem, mind csak gyenge paizs,
Külömben Péczeli József élne ma is;
Élne, 's ez Országnak lett volna Nesztora
'S tisztelné a' jövő század' könny-zápora.
Ennyi virtussinak, mik lettek már béri?
Fájlalják most őtet nem csak hív Testvéri,
E' jó Atyafinak halálán kesereg
Nem csak egy nagy számú jó atyafi sereg,
Nem csak árván maradt két kisded magzatja
Atyám! édes Atyám! zokogva jajgatja;
Nem csak hív özvegye, járván külső gyászban
Jelenti, melly nagy bú van ott benn a' házban
Tudniillik szívében, mellynek könny-forrása
Buzog, mint az özvegy Niobénak mássa

*) Midőn Ármádánk' fő Vezére Gróf Hadik, Belgrád' ostromára Bétsből lefelé ment volna, siettében Komáromnál meg nem állapodhatván, beizent hozzá; hogy Neszmélyre sietve menjen utánna. Esztendőnként a' Balaton-Füredi savanyú-vízen megjelenvén, Hazánk' Nagyjai gyönyörködtek édes társalkodásában. — Nem pár nélkül való Pap volt-e?

Minden vígasztalást szívéből kizárván,
Lesz férje' Sírjánál holtig síró márván,
Nem csak a' sok özvegy és árva siratja,
Annak gyámola nincs, ennek édes Attya.
Nem csak a' jó embert becsülő Komárom
Kiáltja zokogva: melly nagy az én károm.
Pusztává változik már legszebb szigetem
Mert lantjával együtt Áriont temetem:
Hanem, az általa kiadott sok könyvek *)
Cselekszik; hogy értte csorognak sok könyvek
Mindenféle Rendek siratják hazámba
Az őt tisztelő jajt nem vehetni számba.
Mellyhez ím' sóhajtva én is adok egyet
'S e' por-szemecskével nevelem e' hegyet
Az illy jajok ám a' legjobb órátorok,
Mellyek azt érdemlik, boldogok a' porok,
A' Múzsák is, kiket addig édesgetett
Hogy a' Seynén velek Dunát cseréltetett,
Liliomot hintvén sírjára könnyeznek,
A' mint veszem észre vissza igyekeznek,
Sőt a' hír, e' megholt' régi gyors szolgája
Könnyezvén száz szeme, jajgatván száz szája
Lement a' halálnak tömlöczébe hozzá
'S rab lánczíról nemes nevét leoldozá,
Majd réz-táblát vévén, 's vas-pennát kezébe
A' halhatatlanok' sorába jegyzé be.
Látván ezt az Érdem, a' Virtus' Goële
Pora felett ő is oszlopot emele,

*) Henriás — Mesék — Zayr, Alzir, Merop, Tankréd Tragédiái — Yung Éjtszakáji 2 darab. — Herwey' sír-halmai — Majzonnet ó Testamentomi Históriája 5 darab. — Szent Irás' Theologiája — Erköltsi Prédikátziók 2 darab. Mindenes Gyűjtemény 6 darab. a' 4 első darab dolgozásán Társai voltak h. e. N. T. Mindszenti Sámuel és N. T. Perlaki Dávid Urak, hanem a' 2 utolsó darab egészen a' magáé, drága kintsekkel rakva. — Ezeken kívül temérdek apróbb munkátskáji, mellyeket elő sem tudnék számlálni. — Oh! hát ha még ekkorig élt volna, mennyire gazdagította volna Literaturánkat!!!

Mellynek márványnyára, hogy magát kisírta
A' jó emlékezet e' verseket írta:
„Útazó! ki' hamva van itt megtisztelve
„Ennyi könnyel? ha majd kérded idő telve,
„Tudd meg! egy fáklyáé, ki a' köz-jó végett
„A' munkának író-asztalán elégett,
„Péczeli Józsefé, kinek rövid élte
„A' Dávid' 80-ját csak félig szemlélte
„De ha calculussán veted az Érdemnek
„Még százzain is túl élt Mathusálemnek".

Tudom és hiszem; hogy a' Nagy Tiszteletü 's Tudós Szerző Ur, nem fog azért reám megneheztelni; hogy engedelme nélkül mérészkedtem remekjeit, úgy hozván magával az alkalmatosság, ide iktatni, kit én mint Péczelit, hasonlóan tisztelek.

Kovács Sámuel.

6.

Tóldalék a' Baróméterrel való magosság-mérésről írt értekezéshez.

1. §. A' logárithmusokkal való élés nélkül is lehet magosságokat mérni a' baróméterrel, melly mérés' módja, a' levegő' közép fontosságának a' kénesőéhez képest való meghatározásán épül. Ha két egymással közösülésben lévő tsők (tubi communicantes) közül mindenikbe külömböző tulajdon fontosságú folyó-testet töltünk: a' külömböző fontosságú testeknek magossága, ezen tsőkben, viszszás arányban lesz azoknak tulajdon fontosságával. Feltévén, hogy a' levegő mindenütt egyenlő tömöttségü, 's hogy mindenütt 10466,8-szer ritkább a' kénesőnél, ha egy ollyan helyről,

mellyen a' barométer' magossága = 28″, egymásra mégyünk, mellyen ezen magosság 2 hüvelykkel kissebbedett: ezen második helyen 2× 10466,8 hüvelykkel rövidebb levegő-oszlop nyomja a' barométerben lévő kénesőt, és így a' második hely — 20933,6 hüvelykkel, vagy 1744,46 lábbal magosabb az elsőnél. De minthogy a' levegő nem mindenütt egyenlő tömöttségü, hanem mentől fentebb vagyon, annál gyerébb (ritkább): tulajdon fontosságának is, a' kénesőéhez képest, változni kell, és ezen környülállás miatt, a' levegőnek azon két magosságok között való közép tulajdon fontosságát kell tudni, mellyeknek külömbségét ki akarjuk keresni. A' levegőnek tömöttsége úgy nevekedik, mint az azt egybenyomó terhek. Ezen terheket a' barométer' állása fejezi ki, 's ennél fogva a' levegő' tömöttsége a' barométer' állásával is egyenes arányban vagyon. Ha annakokáért a' barométer' magossága valamelly hegynek alján 28″; a' tetején pedig 20″: a' hegynek alján lévő levegő' tömöttsége úgy vagyon a' hegy' tetején lévőnek tömöttségéhez, mint 28 a' 20-hoz. Ezen arányt (proportio) tévén fundamentomúl, akármelly magosságban megtaláljuk a' levegő' fontosságát, ha a' barométernek valamelly meghatározott állásánál, a' levegő' és kéneső' tulajdon fontosságának egymáshozvaló aránnyát, és azon magosságban, mellyben a' levegő' fontosságát megakarjuk tudni, a' barométer' állását tudjuk. Ha p. o. a' tenger' színén a' barométer' közép állása 28,-895 Bétsi hüvelyk, és a' kéneső' tulajdon fontossága ugyan ott, a' levegőét egynek véve, 10466,8: a' levegő' tulajdon fontosságát egy ollyan magosságban, mellyen a' barométer 20 Bétsi hüvelyken áll, a' következő arány szerint kereshetjük: 20: 28,895=10466,8 az aránynak negyedik tagjához, melly

melly $= \frac{28{,}895 \times 10466{,}8}{20} = 15122$; következésképen az említett magosságban a' kénesö 15122-szer fontosabb, mint a' levegö. Már ha a' levegönek két magosságok között lévö közép tulajdon fontosságát akarjuk megtudni a' kénesöéhez képest: ki kell elébb keresnünk a' barométernek ezen két magosságok között való közép állását, mellyet megtaláluuk, ha a' két magosságokat egybeadván, a' summát kettövel elosztjuk. Ezt kikeresvén, az elöbbeni arány szerint, könnyü felvetni a' levegönek azon közép tulajdon fontosságát, melly a' barométer' közép állásának megfelel. A' barométer' állása p. o. a' tenger' színén, a' mint fentebb is mondódott, $= 28{,}895''$, a' Bétsi tsillag-vi'sgáló-toronyban $= 28{,}315''$. A' barométer' közép magossága, ezen állások között, $= \frac{28{,}895 + 28{,}315}{2} = 28{,}605''$. A' levegönek közép tulajdon fontossága tehát, a' tenger' színe, és a' Bétsi tsillag-vi'sgáló-torony között, ezen arány szerint kereSödik:

$$28{,}605 : 28{,}895 = 10466{,}8, \text{ és}$$

$$= \frac{28{,}895 \times 10466{,}8}{28{,}605} = 10573{,}3.$$

Már hogy kijöjjön, mennyivel légyen magosabban a' Bétsi tsillag-vi'sgáló-torony a' tenger' színénél, a' barométer' állásainak külömbségét, ezen két helyeken, sokszorozni kell a' levegönek, ezen két helyek között, a' kénesöéhez képest kikeresett közép fontosságával, és így a' keresendö magosság $= 28{,}895'' - 28{,}315'' \times 10573{,}3 = 6132'' = 85^{o}$, a' mekkorának találja az ember a' logárithmusokkal való felvetés által is.

2. §. A' barométerrel való mérés, kétféle egyidőben tett tapasztalások által legpontosabban végbehez mehet. Könnyebb ugyan sokkal ha, a' tenger' színénél, a' barométer' állását állandónak vévén fel, e' szerint vetjük fel a' magosságokat; de ez csak az egyenlítő alatt, vagy az ahoz közellévő helyeken eshetik meg, minthogy a' nagyobb szélességek alatt a' barométer' állása felette változandó, 's az e' miatt történhető hiba a' közép állás' felvétele által is egészen el nem távoztatódhatik. A' barométerrel való magosság-mérésben külömben is igen sok nehézségekre találunk, mellyek annak pontosságát akadályoztatják.

Nagy akadállyára vagyon, a' barométerrel való magosság-mérés' tökélleteségének elsőbben is az, hogy a' levegő' mérsékletje' változásának törvénnyét nem tudjuk egész bizonyossággal meghatározni. A' barométeri formulának kikeresésekor azt mondottuk, hogy az felfelé árithmétikai sorban kissebbedik; de némellyek, mint Euler és Lindenau, erre nézve, a' hármoniás sort vették fel. De ha ezen törvények közül valamellyik, a' mérséklet kissebbedésére nézve, kifogás nélkül igaz vólna is: a' levegőnek kiterjedése, a' nyomásnak, 's következésképen a' rugó-erőnek külömbsége miatt, még se eshetnék tökélletesen a' felvett törvény szerint. Ide járúlnak továbbá a' szeleknek, gözölgéseknek, 's a' gőz-környéknek számtalan történetes változásai, mellyeknek következéseit kitsoda tudná, egész bizonyossággal, felszámlálni?

Továbbá valamelly magosságnak mérsékletét nem is tudhatjuk meg bizonyosan, minthogy a' mérséklet, valamelly hegynek tetején, közel a' föld' színéhez, mindenkor nagyobb, mint egyenesen az alsó állás felett, ugyan azon magosságban.

Utóljára a' méréshez megkivántató eszközök is ritkán olly tökélletesek, hogy azokkal pontos tapasztalásokat tehessünk, és a' szem is, a' kéneső' magosságának megmérésében, ejthet kitsiny hibákat, mellyek itt mind nagyoknak lésznek okai.

3. §. Sok mellesleg való környülállásokra is kell vígyázni a' barométerrel való mérésben, ha azt akarjuk, hogy a' magosság' meghatározása, a' lehetségig, pontos légyen. Ramond, sok próbatételei után, úgy találta, hogy a' magosság igen kitsinyre vetődik:

1) Ha a' mérés reggel, vagy estve esik.

2) Ha az alsó barométer tér-helyen, a' felső pedig valamelly keskeny, mély völgyben vagyon.

3) Ha kemény déli szél fú.

4) Ha az idő változó; különösen ha essőre, dörgésre és villámlásra hajlandó.

Igen nagy pedig a' talált magosság:

1) Ha a' mérés 12 órától fogva háromig megyen véghez; különösen nyárban. Legalkalmatosabb órák a' mérésre délelőtt 9-től 12-ig, és délután 3-tól 6-ig.

2) Ha a' felső barométer térhelyen; az alsó pedig mély völgyben vagyon.

3) Ha kemény éjszaki szél fú.

Ezen tapasztalásokhoz teszi Parrot a) azt, hogy ha valamelly hegynek azon oldalához, mellyen a' mérést véghez visszük, kemény szél tsapódik: mindenkor hibás a' felvetés; még pedig ha a' szélnek tsak a' felső barométer vagyon kitétetve: a' magosság igen kitsiny; ha tsak az alsó: igen nagy.

Az eszközökre nézve, mellyekkel mérni akarunk, szükséges:

---

a) Physik der Erde. S. 170.

1) Hogy a' barométerek' tsöji mindenütt egyenlő által-mérőjüek és ne felette vékonyok légyenek.

2) Hogy a' barométerek mellett lévő melegmérők tökélletesen egyformán mutassanak. Továbbá

3) Ha a' barométerek, mellyekkel mérünk, gombosok: pontosan tudni kell a' barométerek' tsőjinek és gombjának egymáshoz való arányát. Ezen regulára ugyan szükség nintsen, ha kettős tsőjű barométerekkel mérünk; de az illyenek a' gombosoknál érzéketlenebbek szoktak lenni. Ezeken $\frac{1}{32}$ lineányi külömbséget is észre lehet venni; amazok pedig alig mutatják meg egy lineának $\frac{1}{16}$ részét.

4) A' barométereket, a' méréskor, függőleg (perpendiculariter) kell állitani, és a' naptól 's széltől oltalmazni kell.

5) Meg kell várni, hogy a' barométereknek a' levegővel egyenlő mérsékletjek légyen, mellyre, ha a' tsők favésésben állanak, legalább is egy fél óra kell: ha pedig szabadon vagynak, 10 minúta is elég.

4. §. A' magosságok' felvetésének könnyebbitésére némelly Mathématikusok táblákat is készíttetnek, kik között nevezetesen Lindenau, Biot, Oltmann, Benzenberg és Englefield. Az utólsónak tábláját, melly Ánglus mérték szerint vagyon dolgozva, Bétsi mértékre változtatta Triessnecker, Ebben meg lehet találni, Bétsi lábakban kitéve, mekkora magosság feleljen meg a' kéneső' $\frac{1}{10}$ hüvelyknyi alászállásának, a' barométernek valamelly meghatározott állásánál, annak 19,340 hüvelyknyi magosságától fogva 31,012 hüvelykig. Minthogy ezen táblának segítségével a' közönséges magosságokat könnyen, és elég pontosan fel-

lehet vetni: talám nem lészen szükségtelen ezt, a' felvetés' módjával együtt, ide tenni.

Barométer állása, Bétsi hüvelykekb.	Egy tized rész hüvelyknek megfelelő magosság lábakb.	Barométer' állása, Bétsi hüvelykekb.	Egy tized rész hüvelyknek megfelelő magosság lábakb.
19,340	130		
—,485	129		
—,633	128	21,845	115
—,784	127	22,035	114
—,938	126	22,228	113
20,096	125	22,425	112
—,256	124	—,625	111
—,420	123	—,827	110
—,588	122	23,039	109
—,759	121	—,256	108
—,933	120	—,476	107
21,110	119	—,701	106
21,290	118	—,930	105
—,472	117	24,157	104
—,657	116	—,397	103
24,639	102	27,927	90
—,883	101	28,234	89
25,128	100	—,554	88
—,383	99	—,884	87
—,644	98	29,227	86
—,911	97	—,564	85
26,189	96	—,903	84
—,468	95	30,258	83
—,749	94	—,628	82
27,038	93	31,012	81
—,331	92		
—,628	91		

A' magosságoknak barométer által való megmérése, ezen tábla szerint, a' következendő módon megyen véghez.

A' kénesőnek állásait, azon két helyeken, mellyeknek egymástól való függő (perpendicularis) messzeségeket meg akarjuk mérni, egybeadván, a' summát kettővel elosztjuk, hogy ezen két helyek között, a' kéneső' közép állását megtalálhassuk. Azután, a' táblában, megkeressük, mekkora magosság feleljen meg, lábakban, a' kéneső' $\frac{1}{10}$ hüvelyknyi szállásának, a' barométernek azon állásánál, mellyet a' talált közép szám jelent. Megkeressük továbbá a' mérésre elővett és külömböző magosságokon álló két barométerek' magosságának külömbségét $\frac{1}{10}$ rész hüvelykekben, 's ezzel a' lábakban talált magosságot sokszorozván, a' faktum egyenlő lészen a' keresett magossághoz. Ha a' barométer' állását jelentő közép szám a' táblában nem volna meg: az ahoz legközelébb lévőnek megfelelő számot kell venni, vagy, ha valaki nagyobb pontosságot kivánna, a' hármas regulán könnyen meg lehet találni azon magosságot, melly a' táblában nem találtató számnak megfelel.

A' tenger' színén p. o. a' barométer' közép állása — — 28,895″

A' Bétsi tsillag-vi'sgáló-toronyban 28,315

Ezeknek summája — 57,110″

Közép állása a' kénesőnék — 28,506″

A' kéneső' állásainak külömbsége a' két helyen $\frac{1}{10}$

Hüvelykekben — 5,80

A' közép álláshoz legközelébb járó számnak (28,554″) megfelelő magosság, lábokban, a' táblán — 88′

Ez a' külömbséggel (5,80) sokszorozva — 510,4′—85,066,° melly szám a' Bétsi tsillag-vi'sgáló-toronynak a' tenger' színe felett való magosságát jelenti. Ezen magosságot pontosabban e' következő arány szerint vethetjük fel: 28,554 : 28,506 = 88 : 87,85.

A' talált negyedik tag a' fentebbi külömbséggel (5,80) sokszorozva — 509,5 lábhoz, melly az elébb talált magosságtól tsak egy lábbal se külömbözik.

Péterfi László.

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

Könyv-vi'sgálatok.

1) Salamon Király, szomorú-játék (öt felvonásban). Irta Vörösmarty Mihál Pesten, Trattner' betüjivel. 1827. kis 8-rét. lap 154 és 12.

Sokan azok közzül, kik nem minden elékészület nélkül itélnek valamelly poétai mívről: nem tudják javallattal nézni azon gondolatot: Salamont tragoedia' hősévé tenni; mert a' tárgy nekik nem drámai, de Salamon is nem tragikus charakter, 's ezen kivül: Vörösmarty eddig csak az époszban fénylett! Ezeket volt hallani a' mívnek jelentése után, 's hallani majd nem mindenfelé most is, pedig annál több praetensióval, mert a' könyv kezek közt van, és senki azt, mit nem kerese, nem találá. Hogy illy eléitélettel váratott a' munka, nem nagy baj; de baj, hogy a' munka azt meg nem czáfolhatá. Ki legyen itt a' hibás, a' miv-e, vagy az olvasó, alább talán világos lesz.

Melly tárgy nem drámai? Erre ugyan különböztetés nélkül nem tudnék felelni. Számtalan, sőt a' legtöbb hisztóriai tárgyak, magokban, az az úgy mint azokat a' történet-könyv adja, nem drámaiak; de nagyobb kisebb mértékben azok lesznek a' mívész' keze alatt, 's a' nagy mívésze

alatt talán minden tárgy az lehet. De neki érzeni kell azt a' szabadságot, mellyet a' mívészet' géniusa ád, hogy kénye szerént hajtogassa, messe, toldja, rendelje a' történetet; neki érzeni kell, hogy tőle belső igazság kivántatik, nem külső, 's hogy noha jó ezt is fentarthatni, amannak még is mindenkor alá van rendelve. Salamon olly tárgy, melly nagy távol áll a' magyar elöidőben, mellyet a' hisztória csak félvilágosságban és sok hézagokkal mutat; 's így nem csak megengedi, de minden esetben szorosan meg is kivánja, hogy a' mívész teremtsen, 's czélja szerént vigyen belé színeket, csak azok a' világításhoz, mellyet a' hisztóriának kell adnia, illjenek: 's hogy így hamis vegyületet ne szerezzenek. 'S ekkép Salamon épen olly drámai tárgy, mint a' Richardok és Henrichek Shakespear' mindenható szellemében, mellyektől senki csodálását meg nem tagadhatja.

Igazságosabb az az ellenvetés, hogy Salamon nem tragikus charakter; 's Recensens is úgy hiszi, hogy hisztóriai charaktere nem az, mert Salamonnak minden ereje mellett is nincs magánállósága, 's boszankodnunk kell, midön látjuk, hogy értelme ott sem bir tüzével, szive' gyengeségeivel, hol az, hasonló környülmények által, már tanúlhatta volna, vigyázattal intézni lépteit. Látjuk, hogy Salamon ezen vétkeiből soha ki nem gyógyúlhat, hogy a' legnyilvánságosb 's legbiztosb barátság, a' legnemesb áldozatok benne tartós bizodalmat nem szülhetnek; hogy ő azt, a' miért víva, ha nyertes, nem tudja bírni; hogy ő olly könnyü valami, a' mi az időnek minden leblétől ingásba jő — azon felül, ha átellenében minden nagyot és dicsőt egyesülve látunk: nem óhajthatjuk, hogy nyerjen, tartósan nem csodálhatjuk, biztosan nem szerethetjük; leginkább sajnálatot

fog gerjeszteni — de illy charakter, kivált illy concursusban, szükölködik a' szükséges tragikai mélység és méltóság nélkül. 'S így, tragoediának főszemélye ő belső szüksége szerént már nem lehet, 's akkor sem, mikor az bukását adja elünkbe. Tudom ugyan, hogy a' költőnek hisztóriai charaktert is szabad néha módosítani, de Salamonnál ekkor a' charakterrel az actió is elvész.

Salamon tehát nem tragikus, de ki mondhatja, hogy nem drámai charakter? sőt nagyon is az. Ő nyugtalan, mindég és folyvást a' legtetemesb változtatásoknak van kitéve: szenvedőleg, mert fogékony minden leggyengébb külső behatás iránt; cselekvőleg, mert belső- 's külsőkép szüntelen mozog, 's ha maga nem is, ide kölcsönzi nevét, 's mozgatja körét. Illy charakter minden megállapodást kizár határaiból, 's így igen is drámai. Főszemély is lehet a' drámában, azon álláspontnál fogva, mellyre őt a' sors felemelte, 's melly miatt a' történők ő miatta történnek. De míg a' fő siker elékelőképen ötet illeti, addig tragoediának nincs helye, hanem hisztóriai drámának, millyenek az uj kor' költőjinek sok mívei; 's ez a' Vörösmarty' Salamonja is a' legszorosabb értelemben hisztóriai dráma.

A' harmadik pont, melly szerént Vörösmarty kizárólag epikusnak tartatik, sok méltatlanságok' kútfejévé válhatik. E' miatt nem látja senki az ő érdemeit a' lyrai költésben; 's ez fogja legtökéletesb drámájától is a' méltó becsülést elvonhatni. Nincs itt annak helye, hogy Rec. azt vizsgálja, lehet-e, 's mennyiben lehet egy költőnek ezen két, leginkább különböző formában, szerencsésnek lenni? 's csak arra int, hogy az eléitélet mindenkor a' legfonákabb vélemények' anyja; hogy a' génius, ha akarja, minden formában nagy le-

het, ha nem is egy mértékben; 's hogy Vörösmarty drámákkal kezdte költői pályáját.

Vörösmarty Salamont még 1821-ben írta, 's felőle egy szép episztolában *) emlékezik. Azóta aesthetikai tekinteteinek tetemesen meg kelle változniok, 's ez a' jelen kidolgozás, tanúja azon stúdiumnak, mellyet az új dramatikusokra, 's főkép Shakespearre fordított. De, valamint hogy feltehetjük, miképen ő az első dolgozásban a' hisztóriát félénk szorossággal követte, mert a' fiatal művész zsengéjiben sokszor fél vonzódásait szabad fékre bocsátani; úgy itt is ritkán látjuk a' történetkönyvtől positívus módon távozni, 's ha mikor teszi, mint midőn a' király' anyját még a' Mogyoródi veszedelem előtt hagyja elhúnyni, művészi czélokból teszi, 's a' kicsinyben is a' mestert árulja-el. Hogy pedig kevésben távozott, jele, hogy tárgya igen is alkalmatos a' drámai formára.

Drámánk' oekonomiája sok belátással van elintézve. Az első felvonásban ugyan még haladás nincs, csak készület; de ez bévezet a' király' 's a' fejdelmek' udvaraiba, holott a' főszemélyekkel megismerkedünk; 's Salamon' gyanús szive' hullámzásai, hitvesének dölyfe, Vid' álnoksága tekintetet hagynak vetnünk a' jövendő' borongó képére, mellyen köd-árnyékok határozatlan, de sejdíthető mozgásokkal vonúlnak-el. Azonban a' harmadik scéna, kezdete már a' fejdelmek közt kötendő békének, 's közvetetlenül összefügg a' nagy történetlánccal, mellynek első szemét teszi. De a' jövő felvonásokban már sürübben 's mind inkább elevenebben tolják egymást az actiók, egyik a' másikból fejlik-ki, míg a' katastróphában mindenek egy végre oldódnak-fel. (II. Felv.) László,

*) Virág Benedekhez. Lássd Szép-Literatúrai Ajándék, 1822, lap 132.

ki, hogy magát védlő kárba tehesse, a' lengyel földre mene segítségért, üresen jő haza; 's azon habozásban, mitevő legyen ő 's Géza, lepi-meg Dezső püspök, 's hajlandókká tészi a' két fejedelmet a' frígykötésre. Hasonlót vitt végbe Ernyei a' királyon, 's Esztergam mellett a' Duna' szigetén a' felek közt megkőttetik a' béke, 's Ernyei és Vid kezességül a' fejedelmeknél maradnak. De épen ez által lőn, hogy a' jónak csak hamar eleje vétetett. Vid élt, 's ott élt, hol béke lakott, ő pedig a' békével nem tud egy ég alatt élni: felbojtja tehát a' lelkeket a' fejedelmek körül, László feloldja őt társastúl a' kezességtől, 's így elkerülhetetlenül meg voltak vetve magvai a' kitörendő polgárháborúnak. Mert most (III. Felv.) a' kezesek' visszaküldése frigyoldásnak magyaráztatik, ehhez járulnak Sóphiának büszke szívből eredt izgatásai, a' király a' legfenébb indulatok' martalékja lesz, dühödik az őt kínzó hitves ellen, de hisz neki, dühödik a' világ ellen, mert mindenütt álnokságot 's incselkedést lát: ebben a' szempillantásban jő Vid — 's az első szerencsétlen lépés megtétetik. Sejti ugyan Salamon mindég, hogy Vid nem a' tisztáknak közzé való, 's még is vonzódik hozzá, mert ez gyanakodásait táplálni tudja, 's az ő ügyéért látszik serénykedni, mikor a' magáéjért fárad. Salamon neki most teljhatalmat ád, elkövetni bármit, ha roszat is, csak hogy forrjon a' világ: a' nyugalom, gyilkosa. Csak veszélyek által felejtetheti-el képzelt szégyenét: 's ezeket ohajtja, bár melly eszközzel, foganattal. Ernyei ugyan, ekkor is ki tudja könyörögni belőle Vid' visszahivását, de ez szélszárnyakon robbana-el, félve, ne hogy Ernyei a' habzó király' csapongó indulatjait ismét medrökbe vissza simítván, feltételében meggátoltassék. László azonban böles elélátásból a' Morva fejedelemhez indúlt se-

gedelmért egy harczos jövendőnek esetére. Géza Ingoványban vadász. Vid ott álorczásokat rendel-el, kik a' fejedelmet orúl megöljék. De Bátor által, ki ezeket meglesé, gátoltatik feltétele' végrehajtásában. A' dolog tudatik, 's így a' frígy már annyi, mint ha felmondatott volna. Salamon ezt fájlalja:

„A' mi békeségünk
Szépen virágzott! Vid, te ördögöm vagy".
l. 79.

de többé vissza nem léphet, 's a' dolgot orvosolni nem lehete. Haboz ugyan Salamon itt is, ha kövesse e Vid' tanácsát, ki Gézát Nagyváradon haddal elnyomni sürgeté; haboz, mert benne a' jó 's rosz principium örök küzdésben van egymással: de midőn most az ördögfi Lászlónak haddal jövéséről tudósítja, azonnal rááll. A' jámbor apátur, ki ezeket történetből meghallgatá, Gézát serény követ által ója a' veszélytől. Ez kapitányaival hadakat szedet, 's (IV. Felv.) a' Kemei mezőre száll bevárni a' királyt. A' csata nagy tűzzel megered, a' három fejedelmi hadnagyok, kik Vidtől elcsábíttatva által menének a' király' részére, elveszének, mivel jelök a' királyiaktól a' harczi hévben nem vigyáztatott; 's Géza ekkép meg vala győzve, árulás által inkább mint roszul vitt védelem miatt, 's futott. (V. Felv.) Azonban László morva segédet hoz 's Mogyoród' táján a' futamó Gézával találkozik, kit még csak Bátor' kisded de hü serege ó-meg a' végveszélytől. Salamon Bátorral viaskodva fellép, 's Lászlót lelvén igen meghökken, egy népi-monda ötölvén eszébe, melly szerént László mellett egy angyal küzd, vele megvíni átall, ő, Lászlóval korának legnagyobb hőse. László ismét a' régi kötésre emlékezteti, 's neki ennek megtartása 's Vid' kiadása mellett békét ajánl, de hijába. Salamon a' belső

gond 's gyanú' férgét már el nem ölheti, 's új harczra készülnek a' pártok, sorsok' vég-elhatározására. Tábort ütnek a' vezérek. Salamonhoz anyja' halálának híre jö. Fájdalom 's bús elöérzés szállja-meg:

„De mért ez a' nap, hah, mért épen ez,
Ez lett halála' napja 's gyászomé?

l. 131.

De nem elég, hitvese is elment udvarából, vissza nem térendö, míg „egész királlyá nem lesz". Itt a' keserüség' fanyarúsága futja-el szívét; elmetszve lévén most minden vonzó kötelek, egyedül áll, csak egy ördögtöl késérve mindenütt, 's így a' harcz' belsö szüksége tökélletesen megért. Egy felsöbb hatalom mindazáltal virrasztani látszik felette: midön el akar rohanni egy tébolyodott remete állja útját, ója a' viadal elöl, mert ez vesztét hozandja, mint a' csillagokból olvashatni. De Salamon:

„Tüz és halál! hát minden ellenem van?
'S rám küldi a' sors minden ördögét"?

l. 134.

Fenyegetés, átkozódás omlik ajkairól, 's még is az öregnek szavai bemarták magokat szívébe, 's ö ezeket akará magával elfelejtetni, midön mondójokat viteté-el. Fájdalom, keseredés és boszúság vájván belsejét, angyala az agg Ernyei jö hozzá, 's ellenállhatatlan hatalommal szól szívéhez; kinhabjai lecsillapodnak, ö gyermekké olvad, 's békét igér — de ördöge azonban nem nyugodt, a' legszerencsésb pillanatban jö, Ernyei' jól intézett mivét szerte rombolni:

„Azt mondja minden: hol van a' Király?
Bátor vitézek' serge jö reánk,
'S félénk vezérünk itt elveszni hágy.

l. 142.

Jól ismeré királyát Vid, 's ez a' szó elég vala minden belső hangot benne elnémítani.

„Hah! nem lehet hát! sorsom visz magával,
Ki, kard, örökre! hagyjd-el a' hüvelyt:
Félénk vezér még nem volt a' Király.
Ott.

Harcz. Viden a' poétai igazság kiszolgáltatik; Ernyei felett a' csata' kétessége legfájdalmasb alakjában mutatkozik. Salamon ismét Lászlóba ötölvén, megrendül:

„Víjon-meg a' ki ördög, mint te vagy.
Én emberekkel harczolok".
l. 153.

és seregét elhagyja. Ez meghódol Lászlónak, 's Gézát királyává kéri.

Szerencse, hogy olly időben élünk, mellyben a' franczia szükmellüség rajtunk már el nem hatalmazhatik. Vörösmarty annak korlátait jobb példán, merészen megtöri, 's a' hely' és idő' egységéért nagy történeteit nem csonkítja. De annál szentebb előtte az actió' egysége. Itt minden mívelet természetesen, sőt szükségképen a' másikból fejledez; 's ki azt vélné, hogy a' Kemei ütközettel a' drámai bevégződik, azt látszanék felejteni, hogy Lászlónak is el kell még jönie, hogy sem László e' harczon meg nem nyughatik, sem Salamon magát addig győzőnek nem tarthatja, míg csak felét veré-meg ellenségének. Az epizódról utóbb szólok, mert az, míg epizód, kettőséget nem hozhat semmi poetai formába.

De egészsége is van ezen drámánknak. Valamint az okok, úgy az okozott 's a' következések ki vannak merítve. Minden mívelet elegendőkép van motiválva, de a' siker is megfelelő proportióban van mindég az okkal. Sehol nem gerjesztetik figyelem, melly ki ne elégíttetnék.

A' kerekség kevesbbé van elérve. Tudja ugyan Rec., mit akara a' költő Bátor' és Jolánka' szerelmes epizódjával: de ha egy részről czélját elérte is, más részről ártott a' praecisiónak, melly nélkül nincs kerekség. Nem is azt érti itt Rec., hogy minden epizódot egyáltaljában, vagy különösen ezt itt természetének fogva nem tűrheti a' dráma; söt igen, de ki ne fityegjen belőle úgy, hogy ha elmetszenök, hijánya nem is éreztetnék. Úgy szövessék a' főactióba, hogy katastróphája ezétől függjön, vagy ennek katastrópháját megszerezni segítse. A' költő itt nyúgpontot akart phantásiánknak hagyni, 's a' fanyar érzéseket Jolánka' első scénájában kellem-érzéssel enyhíteni; de többi scénájiban ismét fájdalmat gerjeszt, 's fájdalmat, míg a' lyány meg nem örül. Továbbá, Bátort a' költő nyilvánságos előszeretettel dolgozá, 's Jolánka által egy még ismeretlen oldalát akará kifejteni, mellynél fogva mind a' maga körében inkább feltünne, mind szívünkhez közelebb állna. Utóbbi czélját ugyan elérte, de nem egészen; söt Bátort kétes világosságba iktatja, mert ő, ki az imént égett érte 's örülésbe ejtette, csak hamar el látszik öt feledni. Látszik ugyan róla (l. 145.) még egy kis monológban emlékezni, de egész valója ezután is a' régi marad, a' mit különben Bátorról fel nem kellene tehetni, mert a' mit ő ifjui erejével megragad, azt nyom nélkül el nem hagyja síklani. Jolánka hová tün? azt ugyan épen úgy nem kérdezem, mint azt sem, hová Thekla a' Wallensteinban, de Recensens' ideája szerént volt volna mód az eltünt bájképet Bátor' lényébe átolvasztani, 's Rec. erősen meg van győződve, hogy ha a' költő ezt feltételéül tevé, charakter-remekjeinek galléríája egy új hasonlíthatatlannal öregbedett volna. Kiszakasztva a' drámából ez az epizód, egyike a' legszebbek-

nek, mellyek valaha költettek. Bátor' és Csatás' viadala leggyengébb része Vörösmarty' minden munkájinak.

De dicsérhetjük-e eléggé költönk' ügyességét a' harczokkal való bánásban. E' részben lesz világos, hogy Vörösmartynak nem középszerü hivatala van a' drámára. Kikerülni a' harczot nem lehetett, 's ámbár azok, kik azt drámájikban elbeszéltetik, ezerszer jobban cselekszenek azoknál, kik azt egész (theátrumi) valóságokban hozzák a' színre, Vörösmarty itt egy fenntebb való postulátumot teljesített: nála a' harcz drámában megy véghez, de ő azt drámaivá tette, 's ezen ismerszik Shakespear' iskolája, 's a' szerencsén, mellyel azt tette, Shakespear' tehetős tanítványa. Ő a' harcz' kimenetelét nem bízza a' vak szerencse' kényére, a' történet' makacs játékára; ő az egész történet' kerekletével ismertet-meg már előre: meg a' két rész' eszközeivel, a' vezérek' érzéseivel 's tehetségeivel, meg a' köz-ember' okaival is (lap 97—100) — azonban ezt kisebb nagyobb mértékben teszi az epikus is: de ő a' masszák' határozatlanságának formát ád, a' csapatokat mindannyi individuummá olvasztja össze, 's így mutatja, miként ezen indivíduumok' viszonyaiból fejlik-ki belső szükségnél fogva illyen vagy amolylyan vég: 's ez a' belső szükségnek megléte az, mit a' dráma e' részben kiván. De Vörösmarty még egy felsőbb hatalmat is át hagy vonódni drámáján; melly meg nem engedhetvén, hogy a' nemzet' java egy magányos álnok emberéért feláldoztassék, a' jámbor fejedelmeket mindég megőrzi a' végveszélytől, ezekben hitet 's jobb reményt táplál, más felül Salamont félelem lankasztja; 's az az ok, mellyért Salamon Lászlóval meg nem mer vívni, nem azért helyes, hogy a' történetkönyv beszéli-el, hanem, mert a' tizen-

egyedik

egyedik század' köznépében ama' környülállásoknak kelle illy hitelt gerjeszteni: mert a' köznép az abstractumnak, kivált ha szokatlan, mindég alakot szeret keresni, 's tegyük hozzá, szereti ezt a' mívelt is, a' poéta pedig keresve keresi. És Salamon, a' papos Salamon, midőn illy valamit saját tapasztalása is igazolni láttatik, megóhatná tőle érzetét? Itt megvan a' belső szükség, és becsület a' költőnek, ki inkább költő akart lenni mint metaphysikus. — 'S ezen második eszköz által a' drámának vége egy felsőbb világosságba van helyhetve, 's ünnepi érzést gerjeszt a' nézőben, ki mintegy parton érezvén magát a' hosszú küzdés után, derülve pillant egy szebb jövendőbe, melly a' dicső fejedelmek alatt nyílandó a' nemzetnek. Itt már egy ér sem ver Salamonért. Mondám már, hogy ez a' dráma nem szomorujáték.

Vörösmarty ezen mívében is mint jeles charakterfestő ragyog. Annyi hisztóriai hüség mellett, mennyi poétai igazság! mint van minden helyhezeteken végig víve a' hullámzó Salamon! Ő érzékeny és ingerlékeny, tele becsület-szomjjal 's büszke önérzéssel; majd geniális erőben és tüzben háborgó és lobbanó, majd ismét elcsüggedő: de mind a' két esetben magától semmit sem kezdő, más által pedig mindég könnyen elhatároztatható: tudnillik ő roppant cselekvő erő mellett semmi akaró erővel nem bir. Anyját, hitvesét szerető, Ernyeit határ nélkül tisztelő, rokonaitól csak ármánykodó kezek által tolatik viszsza, mert a' bizatlankodás charakterének fővonása, 's még Vid iránt sem gyanútalan, de ez annyira körülvette hódolásaival, 's maga által szerzett bajaiban olly szükségessé tette magát neki, hogy rajta már ki nem adhat. Szánást nem tür, 's kevés szeretetet tapasztal, de maga hasonlíthatatlan vitéz, 's a' vitézséget az ellenben is becsülő.

Az orgyilkolástól egészen tiszta, a' rokonai ellen való háborút igazságosnak tartó, Ernyeinek okait még is szívesen elfogadó — büszkeségének, mellyet Vid ingerelni szokott martalékja lesz.

Illy élet' szönyegén a' legkülönfélébb színek játszván, a' legellenkezőbb formák belé szövődvén, még is el nem takarhatják soha az alap-fonalakat, mellyek minden tettén keresztül vonúlnak: a' királyi érzést 's a' szív' jóságát; valahányszor ő balúl cselekszik, indulat és tévedés viszi: akaratja soha sem. Ő így minden ellenkezései mellett is consequens magának mind végig, mert hasonló okok benne hasonló sikert hoznak elé. — Az érzés, mellyet bennünk gerjeszt, sokféle. Eleinte a' fájdalom a' főbbik, mert látjuk, mikép ez a' fiatal király mások' fortélyai által szenved, 's mint szeretne e' nyommasztó homályból kigázolni, csak lehessen; 's nemessége csodálatot érdemel, midőn a' legiszonyúbb belső háborúk között eltökéli magában, hogy tűrni fog, és szenvedni, és boszútól tartózkodni, hogy a' haza polgárharcz által ne vérezzen. Nem tartóztathatom magamat önnön szavainak felhozásától.

Salamon (gondolkodva).

Önként leginkább én akarhatok?
És legszebb jót akarni? jót akarni,
Mellyben lerontom szívemnek felét,
'S szabad röpültét elfelejti lelkem!
De így is törve, így is összezúzva
Nem mondok ellent. Azt a' háborút,
Melly itt marad-meg (keblére mutatván) elviszem magam,
'S ha ingadozni láttok útamon,
Ne szóljon-meg gyalázó nyelvetek,
Mert én egy ország' harczát hordozom.

(elmerülve.)
Király! ország! országom nincs nekem,
Egy harmadával, egy szép harmadával
Szükebbre szabták azt a' végzetek.
Vagy mit beszélek? — Béke hát velünk!
Békét kiáltson minden, 's bünajakkal
A' had' nevét bennem ne keltse-fel.
Én harcczal álmodom bár éjemen,
Békén köszöntöm a' kelő napot.
Vigyétek hírül: én már áldozám. (el).
lap. 37.

Utóbb gyöngeségéért sajnálni kezdjük, míg vaksága boszankodást nem fakaszt. De most egymást tolva jönek a' legkeserübb csapások, mellyeket a' költő igen ügyesen az utólsó felvonásba tett-által, 's olly rendben, melly a' páthosznak lépcsönként való öregbitését eszközli, míg végre fájdalommal vegyült szánakodásunk a' legfőbb pontra hág. Ekkor jő Ernyei nyugasztaló 's érdeklő ékesszólásával, a' jobb érzés felbuzog ismét a' fiatal szenvedőben:

Ősz ember! engem gyermekké tevél,
Elolvadoznak minden képzetim,
És nem tudom hová hajoljak-el.
l. 141.

's végre győz rajta:

Irtóztató! vedd-el hát kardomat,
Én több csatára nem megyek, míg élsz.
l. 142.

Itt ismét befogadtuk szeretetünkbe; de jő Vid a' maga „félénk vezérével", a' megsértett büszkeség, a' szégyent-félés egyszerre minden érzést kiirt kebléből, csak a' legsajnosabbat nem, tudnillik a' magánállóság' vesztének fanyar önnön-érzését: ő többé nem cselekheti a' jót, mellyet akar, a' történet' szele kiragadta sarkából:

„Hah! nem lehet hát? sorsom visz magával" 's elrohan vesztébe. Ezen utólsó felvonásban látszik leginkább a' költőnek iparkodása hősét tragikussá tenni, 's bizonyosan az lett volna, ha Salamon valaha az lehetne. De Vörösmarty' pathetikájának ez a' rész örökké legszebb termékei közzé fog tartozni.

Mivészi ügyességgel hagyá a' költő átcsillámlani a' királyt minden viszontagságai közt: hatalmával mindeneken felülragyog a' csatatéren; maga a' dölyfös királyné érzi a' szenvedőnek és csüggedőnek méltóságát, 's Vid, ki akaratjával 's szivével játszik, remeg a' haragvó előtt.

A' kivitelre nézve is, Salamon tökéletesen drámai maradt, 's szenvedése soha sem lesz általa elégiai. A' költő neki öt monológot adott, melylyek Salamon' öt fő szakaszait mesterségesen megjelelik.

Vid, ha hisztóriai charakter nem volna, 's a' költő tetteit nagyravágyás által nem motiválná, azt is vélhetnéd, hogy csak Salamon' rosz principiumának személyesített képe; 's Rec. véleménye szerént ennek a' német embernek több individualitást lehet 's kell vala adni. Ő czéljánál 's eszközeinél fogva egy a' maga nemében igen közönséges gonosz, 's nevezetes gonosz nem lehet, mert semmi, csodálatot vagy tán tiszteletet érdemlő tulajdona nincsen. Gonoszságainak indító oka a' haszonvágy; eszközei a' színelés, ármány; de kegyetlen módot sem átall ő használni, mint orgyilkosságot, söt háborút is, mert emberhalál neki légyhalál: noha maga gyáva, mivel neki az élete fő kincse; maximája, a' világ' elejétől fogva minden titkos gonosznak maximája: „fordúlj palást! szelünk megváltozott". 'S e' szerént ő hol büszke, okoskodó vagy ellenkező, hol mászó, színre könnyen-hajló, hallgató. Igy gondolván

magának Videt a' szerző, csak a' kivitelben maradt mezeje ezt a' charakterét valamennyire kiemelni. És erre nézve szerencsés volt. Nagy ügyességet ada neki, minden bal környülállásokból kigázolnia, 's magán sok hatalmat, azzal érzése ellen is élni. Egyáltaljában véve, Vid nem sokat szól, 's az épen fő fortélya, hogy mindennek megtudja lesni idejét: hallgat hol szükséges, 's nem szól, minekelőtte a' sikerről nem bizonyos; a' hü jobbágyot hasonlíthatatlanúl játssza királya előtt, privátus feltételeit jól el tudván takarni; fulánkait pedig elrejti beszédében, hogy czélzása magát el nem árulja, de nem csalatik. Csak az látszhatnék egy kis gyanut gerjeszteni mestersége ellen, hogy az egész világ ismeri, 's maga Salamon tökéletesen soha benne nem bízik: de mindenki ismeré a' királyt 's embereit, 's nem kételkedheték, hogy bal tettei, csábítás' következései; Salamon pedig, természetéből bizatlankodó, de a' jókhoz még is természetéből vonatva, látván miként ellenkezik ezekkel Vid mindenkor, miként ő másokkal alattomosan bánik, tanácsain pedig soha áldás nem nyugszik: lehetetlen hogy minden gyanukat kizárjon melyéből; de ki már nem adhat rajta, mert az általa szerzett bajokban, reá is látszik szorúlni.

Minden gonosz, az is ki ex professo az, és ezt érzi, magának ebben nem tetszik, 's a' gonoszságot nem czélnak veszi hanem eszközül használja; azért szereti magát önmaga előtt mentegetni 's okokat vadász és talál is mindég, mellyekkel önnön vádait megsemmisítse. Igy Vid is első monológjában, 's a' többiekben is részint; de Vid olly exaltátióval szól, melly öntetszést árulel, 's olly bosszusággal, mintha ő a' megsértett volna, 's nem a' sértő. Első monológja (I. Fclv. 1. Scéna) crős, tömött, kerek 's nem minden

theatrális pompa' nélkül való, 's azért színen bizonyosan nagy szerencsét teendő.

Géza, László, Ernyei, Dezső és Bátor öt szeretetre méltó charakter; fő oldalok a' drámában a' hazafiúság, köztök Géza 's Ernyei analógonok, mint László és Bátor; mind a' négy egyformán békét ohajtók; nyílt lelkűek és hűvek 's „rokon ellen sírva csatázók"; de az elébbeni kettőben, kik korral ezeket meghaladják, a' szelídség, tanács és engedő türödelem kitetszőbb, Ernyeiben erővel is párosúlva; ezekben sok tűz van, roppant erő, mindég kész cselekvőség 's ingerlékenyebb lélek: de Bátorban, korához képest, délczeg tűz, hamar lobogó elme, nem kevés exaltátio — 's epizódként lovagi szerelem, melly rózsafényben tünteti-fel ifjuságát; Viddel való scénájában pedig élesség is; vitézségre nézve Ernyei és László közt áll, azt ifjui tüzével haladja-meg, ennek erőben enged. Dezső jámbor, hazaszerető 's bölcs tanács, 's beszédei a' tanult 's lelkes papra emlékeztetnek.

A' három hitetlen hadnagyok' festésén bizonytalan kéz látszik. Az első felvonásban Szónok nem sok lovagi érzést mutat, 's midőn Bikás a' vitézi dicsőség mellett buzog, az csak pénz-szeretetet nyilatkoztat-ki, 's pedig principiumokon épült pénz-szeretetet; Bikásban sok tűz és serény cselekvőség lakik, 's a' csupa harcz szóra már kardhoz kap, midőn Szónok még fontolgatásra int. A' második felvonásban Vid üzi csábítgatásait, Bikás itt tiszteletet mutat az Oroszoknak fogadott hit iránt, 's önnön kegyes urától megfoghatatlan könnyelműséggel elpártol; Szónok pedig, kit azelőtt nem igen látszott a' harcz' kívánása bántani, most egyszerre pompás beszédet tart a' béke ellen, 's az elpártolásra kezet nyújt, csak ez által háborúhoz alkalmat nyújtson: 's pe-

dig van háborúja akkor is, ha Vidnek megszegvén igéretét, urainak marad híve. De nem sokára egy új motivum találkozik: ő csak egy főt akar türni maga felett, 's igen nemesen azt óhajtja: „olvadjon eggyé megszakadt hazánk"! De mi ennek következése? ismét béke, mellyet ő utál. 'S illy nemes czélt ő undok hütlenséggel akar eszközölni? 'S lehet-e az hü hazafi, ki jó urát illy rútul elárúlja? Mert ő nem lép-el tőle a' világ előtt, hanem biztatásaival még elandalítja elébb, hogy neki annyival biztosabban mérhesse a' halált. Bikás mind ezekben megegyez. Úgy látszik, hogy illy nemtelen tetteknek nem szabad illy nemes motivumot alá tenni, 's a' két charakterben világosan igen kevés a' consequentia. Midőn Bátor rájok bízza az általa megfogott gyilkost, 's ezek, noha tudván tettét, még is elereszt ik: már a' király' részére dolgoznak: t. i. corpus delicti-ját eltávoztatják. Szónok a' vérmezőn, árulása után, halálosan sebesíttetik-meg, 's nem látván rajta megbánást, örülünk, hogy neki érdemlett sors jutott. Másképvagyunk Bikással: mikor az hütelensége' következésit látja, bánat forr melyében, és sínli az önszeretett gyalázatot, 's dicső halált keresvén, becsülésünket vissza-nyeri; 's a' költő arra méltatja, hogy a' királytól ejtessék-el. Petrudnak legkisebb magánállósága sincs, és kevés sorai közzül ez a' kevés szó kimeríti: „Ha háborútok kész lesz, híjatok". Neki csak harcz: ő nem kérdi miért, vagy ki ellen, ő megy arra, merre viszi akárki; de egyszerre megszállja őtet is a' nagy hazafiúság:

„'S ha eggyé olvad nemzetünk, talán
Rokonra többé nem viszünk hadat.

l. 113.

De akkor neki nem lesz harcza. Ő is halálosan megsebesíttetik, 's ekkor látván törödelmét és

szíves bánatját, észre vesszük, hogy ő valóban nem pártos indulatból, hanem gyengeségből csábíttatta-el magát, és sajnáljuk. De az a' kép, mellyet Ernyei ad felőle apológiájában, csak ugyan nem illett az élőre. Hol itt a' rendülhetetlen lélek, a' nagy szív, 's tb, 's tb?

Nagy mértékben szerencsés a' költő az asszonyok' festésében, kik e' szük mezőn is ki vannak merítve. Neste és Zófia tökéletes ellenképek: amaz szelíd, engesztelő, emberi, hű 's bánatos anya; ez nagyravágyó, felizgató, a' kegyetlenségtől nem egészen ment, dölyfös, hütlen feleség; amaz ellenállhatatlanúl vonz szíve' mélyéből királyi érzéssel felkelő szavaival 's csak Salamont nem hatja-meg; ez mesterné a' tettetésben, minden hangot egyforma ügyességgel vesz-fel férje' tántoritására; amaz rénnyel királyné, nem félti méltóságát a' világtól: ennek önérzése súgja, hogy neki e' polczon kell állania, hogy ragyogjon. Nestén a' költő a' legszebb poétai igazságot követi-el, midőn a' nagy bánat előtt hagyja elhunyni, melly fia' veszedelme után annál sajnosabban végezte volna-ki.

Jolánka a' leg szeretetre méltóbb teremtés. Ez az egyszerűség a' rajzolatban, ez a' lágyság és általolvadás a' színekben, ritkán éretett-el. A' még szabad szívü leányka naivsággal bájol-meg; a' szerelmes, rózsaszínü melancholiájával olvaszt; 's fájdalmának, melly annál mélyebb, hogy kedvese szerzé, szükségképen fel kell dúlnia illy gyöngéd lénynek szellem-alkotását: 's így a' költő beteg lélekkel hagyja eltünni 's mi azon supositummal nézünk utána, hogy ő megőrül; de az épen a' geniális vonás, hogy ő ezt nem festi, hanem éreztetni tudja.

Nem tévednek, kik ezen drámában sok helyt declamátiót találnak; de Rec. itt arra kíván em-

lékeztetni, hogy a' történetet maga a' régiség helyheti már valamelly fél-költői világosságba, 's hogy a' charakterek különféleségét az által kelle kipótolni, hogy azokat poétaibbakká tette: itt pedig az a' mesterség, azt válogatva, mértékkel és consequentiával tenni, 's ez el van érve. A' nyelvre és versre nézve pedig, Recensensnek komoly megfontolás után tett itélete szerént ez a' mív minden nagyobb poétai munkáinkat nagy mértékben meghaladja.

'S igy e' dráma azt a' buzgó ohajtást gerjeszti a' Rec.ben, hogy Vörösmarty olly kedvvel folytassa drámai pályáját, melly erővel és szerencsével lépett-fel rajta, 's hogy még szekrényében nyugvó többi színjátékaival is minél elébb ragyogtassa literatúránkat.

Toldy Ferencz.

2) Vörösmarty Mihály' épikus munkájiról aesthetikai levelek.

(Befejezés).

CSERHALOM.

Huszonhatodik Levél.

Barátom! most költönk' noha kisded, de legtökéletesb; literatúránknak pedig egyik legclasszicusabb mívére jövünk: mellyben a' legcsiklandósb orru kritikus is csak bájillatokba ütközik, 's melly felett a' legszorosabb vizsgáló csak enkomiaszt lehet.

Nézzük által a' történetet. Ozúl, a' Kúnok' fejedelme Moldvából berohan Erdélybe, 's onnan pusztítgatva a' Tiszáig nyomúl elé. Ernyei, a' király' agg tanácsnoka, honn siet várába, mellyet dúltan lel 's megfosztva legnagyobb kincsétől,

Etelke leányától. Elkeseredve száguld a' bús atya 's hazafi Fejérvárra királyát a' történőkről értesíteni; ki azonnal felülleti vezéreit 's az ellenség felé tart. A' Kúnok azonban Cserhalom' hegyén tanyázva vígadnak, csak Árbocz ifju vitéz aggódva őrzi sátorában szép rabját, Etelkét. Több ifjak jőnek ennek szépségét csodálni, 's magasztalásaik által annyira felindítják Árboczot, hogy viadal támadna a' bajnokok közt, ha a' fejdelem nem jő, ki őket elválasztja. Jő Salamon király, Géza 's László vezérekkel, velők Ernyei és Bátor. A' Kúnok felriadnak. Csata: Salamon osztályával a' legmerevényb úton tör-fel a' hegyre; Géza másfelől biztosabb ösvényen, László közepett küzd. Kemény vérengzés után eldűl László alatt Ozúl, a' király a' tetőt vîja-meg, a' szaladókat öldösik és szélesztik Géza 's Bátor. Árbocz látván nemzete' romlását, rabjáért üget, azt lovára felragadja 's vele megfutamlik, de László eléri, 's őt megölvén, a' megmentett leányt atyjának visszaadja. A' csendesedő téren a' három fejedelmi vezér összejő, 's a' sereggel hálát zeng az Istennek.

Te, ki történeteinket ismered, barátom, látod melly barátságos karöltésben halad itt a' hisztória mellett a' poézis, 's milly ügyesen fejti-ki költőnk amabból a' legszebb epizódot. A' leányt, kit László megmentett, 's kiről csak azt tudjuk, hogy formája 's viselete nemes születésre mutatott, ő Ernyei' leányává tette, hogy charakterét motiválhassa, 's interesszénket többfelől ingerelje. Ezenkívül a' leánykát okbeli kapcsolatba is hozta az egésszel, Ernyei' fájdalmát a' közönséges fájdalom' repraesentansává tette — 's ez az epizódnak poétai motívuma. A' figyelem fel nincs osztva, mert az epizód a' főactióval szakadhatatlan összefüggésben van; t. i. ezt annál buzgóbb részvéttel kisérjük, minél szorosabban függ en-

nek kimenetelétől Etelke' sorsa is; 's ennek jórafordulása tükrözi végre a' megvítt diadal' boldog következéseit. 'S ez a' költeménynek morálja.

Ámbár a' Cserhalmi győzelem a' magyar hőstettek' évkönyveiben ragyogni fog mindég, így magában erős képre ad ugyan tárgyat, de melly egyszínűségével fáraszt, 's ha megragadja is a' lelket, ha csodáljuk is, kedvenczünk nem lehet. De epizódja által Vörösmarty mindeneken a' romantikának lelkét hagyhatá előmleni, 's phantásiájának szabad mezőt nyitván, hol megragad nagy erővel, hol ismét bájol 's olvaszt. Ez által lehetett csak a' charakterekbe több-oldaluságot, az érzeményekbe lágyságot hozni 's így a' véres világot rózsa-csillámmal enyhíteni. Csak így a' Kúnok iránt poétai interesszét gerjeszteni, a' Magyarokra lovagi színt elönteni, 's olly csodaszépségü poézist illy tartalmu költeményben virágoztatni.

Vizsgáld már mind végig, mint irányoz minden actió, minden kép, minden szó a' közönséges czél felé, 's mint elégít-ki minden várakozást; mint meríti-ki eszközeit, de mint gazdálkodik is velök; mint rendeli-el részeit, hogy mindenik ott 's azon kapcsolatban hasson-meg, mint a' fő siker kivánja: meg fogod vallani, hogy tökéletesb egységet, szorosabb egészséget, dagálytalanabb gazdagságot, czélirányosb contraszt-vegyülést nem lehet gondolni, mint a' mellyek ezen költeményt örök példánynak avatják nemében.

Huszonhetedik Levél.

Cserhalomban nagyobb pompával lépnek-fel a' személyek, mint Zalánban, mert a' költemény' szükebb határai közt a' színek nagyobb concentrálást kivántak. Azért jelen-meg itt minden személy olly határozott vonásokkal, olly

feltünő színekkel; 's midőn a' poétának a' nagy költeményben arra czéloz gondja, hogy mindég új oldalakkal kecsegtetvén, interesszénket fenntartsa: itt erről bizonyos lévén, folyvást lelkesedésben tartani czélja.

Krónikáink azt írják, hogy Salamon bátorság, Géza okosság, László erő által tünteték-ki magokat Cserhalmán; 's Vörösmarty ezen intéseken indúlva képezte három fejedelme' képeit. A' k i r á l y i i f j u szépséggel erővel teljes, méltóságos 's ragyogó alak; nagyra törő 's tüztől forró lelke nyugtalan a' csatán, vakmerő bátorsággal keres veszélyt, 's fáradságot nem sajnálva, a' vezér és közvitéz' tiszteit egyesítvén, mutatja, melly polczra állította legyen végzete:

„A' vérben fürdött Salamon fölütött az oromra,
Elfoglalt ragyogó zászlót lobogatva kezében.
Már csak tetteiből vélnéd országok' urának:
Mindene tépve vagyon,tetemén nincs semmi királyi".
Vers 633—636. *).

G é z á n a k a' csendes, komoly bölcseség, istenes, jámbor hazafiszív bélyegző vonásai; ő okosan és népkímélve halad, lassan de biztosan, 's így tulajdon módja szerént dicsőn tölti bé tisztét.

---

*) „Oh láttad volna ottan (Nándorfejérvártt) a' királyt!
Fáradtan ült a' megvitt vártetőn,
Mint egy közbajnok, vérrel elboritva,
'S csak tettek által főbb a' többinél".

Salamon király. I. Felv. 1 Scéna (lap 4).

Azon személyek' festésében, mellyek Cserhalomban is, Salamonban is elékerülnek, többször hasonló parallélonokat lelni; a' mi arra mutat, hogy a' költő charaktereinek conceptusában nem ingadoz soha, 's mindenütt philosóphiai consequentiával viszi-ki.

László nak a' hisztória nevezetesen vallásosságot 's hősséget tulajdonít; hogy hölgye volt hihető, hogy a' leányért vitézkedett, bizonyos: itt tehát a' hisztória kész lovagot nyújtott a' költőnek. 'S így költeményünkben is ő egy, istenétől, dicsőségtől, szeretettől lelkesített bajnok, ki istenéért, honáért küzd 's megsebesítve is a' hölgytisztelést gyakorolja. A' csata' megnyerésében ő teszi a' legkiterjedtebb 's legsikeresb munkát, mivel okos bátorsággal roppant erőt köt-össze; a' négy fő Kún általa hull-el, általa a' leányrabló (ezek hisztóriai factumok). Ő levén hát a' költemény' hőse, 's benne gyülvén össze minden lovagiság, ez belőle hinti romános sugárait az egész Magyarságra. Lehet-e szebbet gondolni, mint midőn a' harczban fenndörgött büszke vitéz, Etelke' pirulásától elfogódva, elnémul, 's szíve 's tiszte közt habozva, lekötve érzi magát:

„Látta pirúlását László, 's nem enyelge továbbá.
Mint a' tiszta harang' kedves csengései, gyengén
Hangzott a' rebegő lánynak szózatja fülében
És lelkébe hatott; de az érzés' könnyü hatalmát
A' nagy gondolatok kiveték tusakodva eszéből.
Még is szép szemeit nem merte bevárni szemével.
Harczkoszorúzta fejét a' szünő zajra fölütvén
Szerte körülnézett: de futókat nem mene üzni".

Vers 699—706.

Morális fennségében ragyog a' christianismus Ernyei' 's leánya' alakjaiban. Az a' jámbor magát-odaadás, az a' megnyugvás a' búban, melly egy magasb Hatalom' kegyes igazságában való bizodalmon épül — a' mennyel való rokonságra mutatnak. A' magyar világ itt egy szent szeretet'

rózsaszínében mosolyòg-fel 's vonz, míg a' Kunokban szép orientális alakokat, de még is pusztítókat látunk.

Az agg Ernyeinek egyszerü, de szeretetre méltó képének vonásai: buzgó hazafiúság, bölcseség, vitézség, gyermekének szeretete, keresztyén áhítat.

Etelkét a' költö, szívének egész szerelmével 's phantásiája' gazdagságainak tékozlásával dolgozta. Szépségét a' kún ifjak' szemeiből ragyogtatja vissza. Charaktere egyfelöl égi szelídség', nemes bízodalom', gyermeki szeretet, szüzi szemérem' 's tiszta áhítat' vegyülete; másfelöl a' hazafi 's hös atyára méltólag, nemzete' dicsöségétől 's hatalmától lelkesített magyar leányé, kivel a' költö a' Kunok' veszedelmét jóslatja: t. i. nemzetének ismerése 's bizodalma az istenben sugallja neki ezt. 'S ez a' hasonlíthatatlan teremtés még is úgy az emberiség' korlátain belöl van tartva, hogy boldog érzettel hat-meg, barátom, midön gondoljuk, hogy illy angyal e' földi.

Említést érdemel itt még Bátor Opos, ki contourjaiban Salamon' analógona; csak hogy ezt — úgy látszik — mintha forró dicsvágy 's ifjonti tüze vinné: azt inkább hona' pusztításáért való bosszuja. Ezt a' különséget az egy harag szóból merem kivonni, mellyel Vörösmarty Oposról él, holott Salamont mindég büszkesége-'s tüzétöl hagyja elragadtatni. Ki költönket érti ott is, hol neki csak inteni tetszett, érzeni fogja, hogy én semmit rá nem tolok, hanem csak abstrahálok. (Az Opost illetö versek ezek:

„Elöttök
Bátor Opos száguld 's csak alig zabolázza haragját.
Menne, rohanna, röpülne — de nem hagyhatja vezérét.

Messze kerüld, idegen föld' gyermeke, messze kerüld őt!
Irgalmatlan erővel jár a' harczi veszélyben,
'S még kezeit soha ellenség nem hagyta-el élve".
Vers 468—473).

A' költő nem nyer kívánt resultátumot, midőn két hatalmat iktat küzdésbe, mellynek egyikén van az interesszének 's kedvezésnek egész masszája: t. i. hol az összeütközés igen egyenetlen, nincs felfüggesztés, meglepés, nincs öröm a' jó sikeren, mert felőle nem kétkedtünk, de alkalom sincs magának a' kedveltebb résznek bővebb kifejtésére. A' mi tárgyunkat illeti: a' hisztória egy rabló csoporttal hagyja megütközni a' mieinket, de, ámbár ez erős és vitéz lehet 's kemény ellenállást tehet: poétai interesszéje nincs, holott a' Magyaroknak annyi van. Mi által szerzé pedig ezt meg Vörösmarty a' vad csoportnak? Ő a' Kúnokat szerencse-vadászoknak tette, kik vitézséggel 's harczi ügyességgel mindenkivel kifognak — de a' mi a' legfőbb: ő poétai alakokká tette, 's ez ellen kelsz te olly nagyon ki, édes Józsim. Emlékezzél csak arra, a' mit hasonló tárgyról már egyszer mondtam *); a' Kúnok napkeleti nemzet, azért elég volt itt napkeleti nemzetet adni. Mondanád: a' Magyar is az; igen, de melly a' keresztyén hittel 's a' polgári alkotmánnyal más charaktert vön-fel: lovagit.

Vörösmarty' Kúnjai szabad férfiak, 's fejedelmök despotismusról semmit sem tud: ezzel a' költő talán a' Magyarokkal való rokonságokra akart emlékeztetni. Bajnok vezérök alatt tartományról tartományra költöznek, kincseket 's szép hölgyeket kivívni, 's prédájokkal hősségök' díjában élvedezni. Így leljük őket Cserhalmán is. Lágy

*) Lássd a' XVI. Levelet. (Tud. Gyűjt. 1827. III. lap 67.)

napkeleti szőnyegen elterülve nyúgszik Ozúl; körüle vígadoz az ifjuság 's dalokat zeng szép arczokról 's győzödelmekről. Az alapideát javallván, igazságtalan volnál, ha még tovább is motiválását kivánnád a' Kún ifjak' legnagyobb mértékben-poétai magasztalásaiknak, mellyeket Etelkére ömlesztenek. Azon ifjak közt, kik Árbocz' sátorában vetélkednek egymással, szebb szebb beszéddel a' leány' kegyét megérdemelni, Dember az, kinek a' természet a' legszebb külső mellett a' leggazdagabb phantásiát adá, de bátorságot is, az isteni leányért megvíni (Vers 125—144). A' harczban is a' szép ifju a' legjelesb bajnokok' egyike, kinek csak midőn László terem előtte, „halványság üli

Arczait, és most éltében legelőször ijed-meg".
Vers 546.

Ellent áll, de a' legdicsőbb hős által elhull.

Általellenében Árbocz áll, Demberhez hasonló eredet, kor, viszonyok, foglalatoskodás, miatt nem hasonlatlan, de az ő egész természete egy roppant szerelem 's vad tüzü féltékenység által van felolvasztva. Ezek, majd vaddá, majd mesterkedővé teszik. De neki — az erős bajnoknak — éltétől megválni kín volna, mert a' legszebb leány az övé: ez erőtleníti-meg vég-eltökélésében, 's így ötet futamban éri halála. Nem gyülölhetjük öt, kinek Etelke sajnálkozással áldoz, mert:

„Nem volt ő zordon, szerelem' szép szózatival jött
Lábamhoz,'s mikor úr lehetett kényére,rabom volt".
V. 677, 8.

Ozúl is részt vesz azon poétai oldalban, melly itt a' Kúnokat bélyegzi,'s midőn Árboctól Etelkét kéri, virágos beszéddel él ő is. Benne a' költő fejedelmet akara festeni, 's azért Lászlóval

hozta

hozta küzdésbe, hogy így viszonyos erejöket kifejtvén, mind a' kettőt magosabb lépcsőre emelje. A' harczban, rendben tartja bajnokait, szóval 's példával buzdítja; közzülök ő maga a' legveszedelmesb az ellenségnek. Sok öldöklése után végre Lászlót rohanja-meg iszonyú erővel,

„És ha mikor Lászlót megszédíthette halandó,
Most vala az".

V. 616—7.

's őtet tetemesen megsérti — a' mire a' magyar fejdelemtől halált veszen. Erre a' pontra kelle vinni mind kettejét, hogy mindegyikének hősi fennsége annál ragyogóbban tessék-fel. Ozúlnak állandó epithetona g ő g ö s (néha győztös, diadalmas), 's ez a' kemény katonához illő, ki a' legszebb lyányban is, ugy látszik, csak a' nemet szereti, 's ezen kitétele:

„nem volt még férjfi karok közt".

V. 162.

nála, itéletem szerént, a' testi jelesség' mértéke. Milly jelentése volt volna ennek László' ajkain!

Huszonnyolczadik Levél.

Ha Cserhalmot alkotására 's charakteristikájára nézve t ö k é l e t e s mívnek kell vallanunk, melly Vörösmartynak, a' művészség' főpolczához való óriási sietésére, kiterjedésében szerény, de legnagyobb mértékben biztos kezese; phantásiáját itt csodálnunk kell. Hallgatok a' gyönyörű hasonlításokról, mert ezek egy természetüek többjeivel, noha bátorkodom ezekről is kimondani, hogy több praecisióval 's consequentiával vannak adva az utólsó vonásig, mint soka Zalánban; hallgatok a' személyek' leirásairól, mellyek itt a' genialitás' szökellő erejével ömlenek; azon nagynemű páthoszról, mellyel Vörösmarty olvasójit az elé-

korba ragadja vissza (v. 1—28) midőn az éneklés-hez fog; azon kimondhatatlan kedves búvu reflexióról, melly nélkül e' tárgyat el nem lehete hagyni (v. 728. 's tb), 's melly Cserhalmot egy nagy elégiává teszi; nem említem a' szóváltások' (beszélgetés) drámai elevenségét; hallgatok még László' 's Etelke' scénájáról is, mellyben az előadás' naivsága szokatlan polczot ért-el, — hanem azt a' boldogabb éghajlati phantásiát említem, mellyet a' kún ifjak' scénája ragyog Árbocz' sátorán. Te, ki a' spanyol 's a' napkeleti poézist a' Németeknek remek fordításaiból ismered, 's azt hivéd egykor, hogy e' nemben szebbet, elmésebbet, geniálisabbat többé írni nem lehet, hogy jövendő költőktől a' meglephetés' szerencséje elére el van ragadva, vallyon te, milly lélekkel olvastad ezeket? Megsértenélek ha neked itt kijegyezném, mert felteszem, hogy könyv nélkül tudod; vétenék a' költés' szelleme ellen, ha kritikai retortába vetném, mint Schlegel Auguszt mondja valahol, mert ebben a' költemény' legaetheribb részei szétpárolganak. De engedd, hogy Dember' képét és beszédét a' magam' kedvéért ide írjam, gyönyörüségem' megújitására, 's tárgyunknak egyszersmind befejezésére. Hányszor mondom én ezt el magamnak!

Legbátrabb vala Dember, erős magzatja Czikának.
Szőke fodorhajjal teljes két válla, piroslók
Arczai, termete nagy 's deli, pillantása hegyes tőr,
Szíve sebes szélvész, 's lobogó láng arra, mi nagy
's szép.
Ez beszökött, a' lány' arczát megnézte 's
elámult;
És mikor a' szó visszakerült ajakára, imígy szólt:
„Árbocz, téged az ég megbüntet, hogy kiraboltad,
Vagy maga e' lánykád rablá szépségit az égtől,

'S most bűntetve van itt. Asszony nem szülhete illyent;
Téj nem táplálá, hanem élt fenn illat-özönnel.
Elkerülék őt a' szelek, és harmatba fürészté
Arczait a' Hajnal, 's mert arczai szebbek azénál,
A' Hajnal csak azért lett szégyent vallva pirossá.
Nézzed bár szemeit: mi van ottan földi? az éjfél'
Legfeketébb foltját napnak közepébe ha tenném,
Még az lenne talán szeme' nyílt fényére hasonló.
Oh Árbocz! mondd, 's a' Hajnalt leimadkozom érte,
Elhozom a' napot, és minden ragyogásit az égnek,
'S itt hagyom érte neked, mert ő maga szép nap előttem.

Vers 125—144. *)

A' mennyiben Cserhalom, Vörösmarty' művészi diadalának legbüszkébbike, annyiban ezt a' refrainsorát is a' költőre lehet alkalmaztatni:

„Cserhalom! a' te tetőd diadalnak büszke tetője".

Huszonkilenczedik Levél.

Árpád' emeltetése. András és Béla.

Árpád' emeltetését Vörösmarty kép után írta **). Stílusában a' Homéri hymnusokhoz közelít, a' mennyiben t. i. azok is egy istennek (itt fejedelemnek) valamelly nevezetes tettét vagy történetét époszi hangon 's versben, dicsőségére elmondanak. Csak hogy itt nincs felszólítás a' magasztalt férfiúhoz. Zalán előtt jól állna, mert az olvasót Árpádra valamennyire elkészíti.

---

*) Ez után még ezt olvassuk: „minden gyenge sugár 's árnyék mellette, kivűle". Hogy ez a' fenntebbiek után csak gyöngítve munkálkodik, érzi mindenki; 's azért ezt a' sort kihagyatni ohajtanám a' költeményből; de ezen kivül csak egy hangot sem.

**) Kisfaludy Károly' kérésére az 1826-diki Auróra' czímlapjához.

András és Béla a' hisztóriából vett kisded, de magában elvégzett épikus elbeszélés. Milly pragmatikával fejti-ki Vörösmarty ezen kevés (57) versben is a' történetet okaival 's következéseivel, mint tudja egy tökéletes kis egésszé kerekíteni. Disze erő és plastika. Híjába barátom, a' génius' bélyege a' legapróbb míven is feltűn.

Kazinczymnak a' napokban vevém ismét levelét, mellyben egyebek közt ezt írja: „jer, 's lássd, mint tanulja fiam scandálni a' hexametert Zalánon, mint tanulja érteni a' poetai szólást Zalánon, 's midőn vele olvasom Zalánt, mint tanulja ellágyult, elváltozott hangomon ismerni a' nemzet' nagy díszét". Eszembe jött, hogy a' versről, a' nyelvről még nem szóltam. De lehet-e ezekről valamit mondani, mit első szemre nem érez a' legjáratlanabb is. Hexametere teljes, hangozó, folyó, 's felette charakteristikus, majd tudnillik könnyen lebegő; majd méltóságosan lépdelő; majd tele lágy és kényes hangokkal, majd ismét keményebb. Példát minden lap mutat. A' nyelv tele új fordulásokkal 's szókkal, de egyáltaljában eredeti, 's távol van minden idegen színtől ugy annyira, hogy Vörösmarty bizonyosan a' legszerencsésb példányok' egyike, mint kelljen az avúltat és újat a' mostanival, a' különözőt és szokatlant a' mindennapival összeforrasztani. De neki a' természettől a' nemesnek és kellőnek rendkívül-fínom érzés jutott, mellyért sem a' makacs, magát orthológnak nevező pedánt, sem a' balul ugy nevezett neológ, nyelvében soha meg nem botránkozik; 's (a' kitételekről szólunk) csak az insorvadásban szenvedő nézhetné ollykor erejét vadságnak: de melly kettőt Vörösmarty soha fel nem szokott cserélni.

Élj mind ezekkel, édes barátom, a' legjobb egészségben, 's tb.

Toldy Ferencz.

3) Augusti Ignatii Pauer, dissertatio de morbis simulatis. Pestini, typis Trattnerianis. 1827. 8-rétben, 64 l.

Minden hitelt felülmúl a' nyavalya-tettetés' gyakorsága. Nincs kor, nincs nem vagy rend, mellyben nem volnának, kik ezen álnok eszközök által ne iparkodnának valamelly czélt elérni. Noha ez a' tárgy leginkább a' bírónak, a' törvénytudósnak, a' törvényszéki orvosnak figyelmét vonja magára; még is, nem ritkábbak azon esetek, sőt talán gyakrabbak, mellyekben a' házurnak, a' férjnek, az atyának, néha a' kedvesnek is, kisebb vagy nagyobb mértékben hasznára válhatik ezen betegségek' néminemű ismérete, 's a' tettetettek' felfedezésének mestersége; pedig annál inkább, mert kisded körben is káros lehet illy csel' következése annak, ki megcsalatik. De tudtomra mind eddig senki czéljává nem tette ezt a' tárgyat úgy kimerítve, de egyszersmind olly popularitással is eléadni, hogy minden nemű olvasóknak a' szükségest haszonvehetőleg elmondja. A' törvényszéki orvostudományban, mellynek e' dolog egyik czikkelye, az jobbára azon rövidséggel van adva, melly az olvasóban sok diagnostikai cléismereteket feltesz — 's helyesen, mert ezen könyvek az orvosoknak irattak. Nem sok szorgalommal 's röviden dolgoztattak-ki az ebbéli úgy nevezett monographiák; a' leghasznosb észrevételek pedig, mellyeket kétség kívül az új kornak kell tulajdonítanunk, sok orvosi folyóírásokban szerte el vannak szórva. Mind ezeket használva, 's egyszersmind különös tekintetet vetve a' betegségek' bélyegző jelenségeire is, adá Pauer Úr ezen tudományt; azon renddel, melly a' philosophusra méltó, olly egészséggel, millyent a' könyvnek szük határai közt várni alig lehete, 's végre olly világossággal, melly a' munkácskát a' profánusnak

is haszonvehetővé teszi. *) Több mint huszonnégy belső 's hét külső beteg állapotot fest, mellyekhez az emberi csalárdság folyamodni szokott; 's lehetőségig-biztos utakat mutat felfedezésökre. Csak azt ohajtaná Referens, hogy a' szerző, ki a' doctori rang' felvétele' alkalmára latánul irá-meg ezen, tanultságról, szerencsés combinátióról 's eléadási ügyességről ajánlásra méltó munkácskát; azt már most hazai nyelven adná, hogy a' belső popularitást külsővel is párosítván, nagyobb publikumot nyerjen 's így, a' haszon is, mellyet terjeszt, nyomósabb légyen. 'S ezt annyival buzgóbban köszönnők-meg a' szerzőnek, minél nagyobb a' reá való szükség még seborvosaink közt is, kik ha ismernek is külföldi nyelvet, annak használnát venni nagyobb részint nem iparkodnak.

S. F. J.

B. Külföldi Literatúra.

1) Kotzebue Móritz, Orosz Császári Kapitány, a' Wladimir és Persiai Nap és Oroszlány Rendek' Vitézze' Persiai útazásának kivonása.

(Moritz von Kotzebue's Russisch-Kaiserlichen Hauptmann im Generalstabe, Ritters des Wladimir- wie auch des Persischen Sonnen- und Löwen-Ordens, Reise nach Persien mit der Russisch Kaiserlichen Gesandtschaft im Jahre 1817.)

(Folytatás.)

A' Persák orvoslás-módjok: a' Persa Orvosok' orvosi tudománnyok ezen két principiumon fundáltatik: a' forróságot hideggel, a' hideget forrósággal kell elhajtani. Egy azon Tserkeszek (Circassiai) közül, kik az Orosz követséget kisérték, és a' Muhamed' vallását tartják, megbetegedett,

*) 'S ezen okból mi is meggyőződésből ajánljuk azt, nem mondjuk ugyan a' profánusoknak, de a' nem orvosoknak is, — 's óhajtásunkat a' Referens' óhajtásához kaptsoljuk.
A' Red.

és a' követség' orvosa Müller gyógyitotta; minthogy egyszerre ki nem gyógyúlt, Persa Orvost kivánt, a' ki a' forró hideglelésben fekvő betegnek egy jó portio fagylaltat (Gefrorenes) adott be, melly miatt a' szegény Tserkesz harmadnapra meghólt.

Kereskedések a' Persáknak: Tauris várossa erre nézve egész Persiában legnevezetesebb, de ország-útak, valamint másutt, itt sintsenek, hanem tsak kitsiny, görbe kőfalak közt való gyalog útak. A' legelső, Basar nevü fő kereskedő utsza sem egyéb egy szoros utszátskánál, melly feljül náddal van befedve, és két oldalról mindenféle boltotskák vannak benne épitve. Itt amott némelly nyilásokat lehet látni a' Basar' oldalain, mellyek nagy udvarokba visznek: ezekben vagynak az ollyan nagy boltok (Caravan Saray), mellyekbe a' portékák szoktak lerakattatni, és nagy mennyiségben tartatni, 's innen osztán a' kis boltokba egyenként eladás végett vitetni. Ez a' nevezetes Basár girbegurbán körülveszi az egész várost, és henyélőkkel 's külömbféle nyerekedőkkel van tele. Itt lehet látni káposztafőt és foghagymát, selyem materiákat, és sült juh-husst shavlok mellett feküdni minden rend nélkül. A' kereskedők olly szemtelenek, hogy a' portéka' kétszeres árránál is többet kérnek, 's a' mellett még is szegények. Az adónak minden materiából tsak apró darabjai vagynak, ha valakinek több kell, fut a' Basarba, 's keres a' barátinál. Shavljok kevés van, 's a' mi van is, a' legrosszabb, bár is az Europaiak a' Persiai shavlokat a' legjobbaknak tartják, melly vélekedés felette hibás, mert a' legjobbak Kasemirből Bagdádon keresztül hozatnak Konstantzinápolyba, és onnan küldetnek el széllyel Európába.

A' Persák' öltözetjeik: Minden Persa a' Sachtól kezdve a' legutolsóig fekete bárány-bőr süve-

get 's szük alsó ruhát visel, melly a' melljén ki van hasitva, és bokáig ér; a' szegényeké durva matériából, a' gazdagabbaké Europai tzitzből, és a' fő rendüeké aranyos matériából készíttetik. — Ezen alsó ruhán feljül öv van, melly materiából vagy shavlból áll, ahoz képest; a' mint mind egyiktől telik. Ezen öv mellett oltsóbb vagy drágább tört hordanak tehetségekhez képest, a' hivatalbelieknek kard is van az oldalokon; a' lábaikon külömbféle szinü kaptzákat és közönségesen zöld tzipöket viselnek. A' felső ruha térdig ér, és ez a' hónok alatt fel van hasítva, úgyhogy az ujját tetszések szerént behúzhatják, vagy a' hátok megett tsüngve hagyhatják. Körmöket és kezeket veresre, hajokat feketére festik. Az egész külömbség a' legfőbb rangú Chanok és a' parasztok közt a' ruha' jóságán kivül egy shavl, mellyel tsak a' Chánoknak szabad a' süvegeket körülkötni. Tsak a' felső ruhákban áll tulajdonképpen a' fény -üzés, mellyek finom Anglus posztóból, aranyos materiából vagy shavlból készittetnek. — Az Asszonyok' öltözetek, a' kiket az Á'siai szerelem-féltés mellett is volt alkalmátossága a' Követségnek látni, igen tsúnya: rendkivül széles pantalont (széles nadrág) melly bokáig ér, 's térdig érő rövid ruhát viselnek, és az egész fátyollal, vagy patyolattal van eltakarva; ábrázatjokat tsak nem egy ujnyi vastagon festik; a' főbb rangúak' ruhájok shavlból, a' szegényebbeké pamutból készíttetik. Legfőbb tzéljok 's minden iparkodások a' férjeknek tetszeni, és mivel ötvenen 's hatvanan is vetélkednek a' megkülömböztetés felett, lehet gondolni; mik történnek a' Serailokban. Jóllehet ezeket a' Serailokat méltán lehet esmeretlen világoknak nevezni, mivel belől senki sem esmerheti, és az az asszony, a' ki egyszer abba belépett, a' világról örökre lemond; még is volt alkalmatossága a' Követségnek

ezen szerentsétlen teremtésekről valamit kipuhatolni. Már maga a' Serail' épitésének módja ollyan, hogy még magosról se lehet belátni: a' fő ajtót heréltek őrzik, a' többi szolgálatot asszonyok teszik: a' szegény asszonyok, a' kik egymást halálban gyülölik, olly közel laknak egymáshoz, hogy eggyik se szólhat egy szót is a' nélkül, hogy a' másik ne hallja, a' honnan egymáshoz bizodalmok sints, bár is örömest kitöltenék egymás kebelébe panasszokat, mert a' szomszédságban lévők mindég leskelödnek, és a' férjeknek mindjárt megvisznek mindent: ha valamellyik, időtöltés végett énekel, a' többiek kinevetik: az, a' mellyik fiat szül, kap asszony nevet, mellyel büszkélkedik is, 's a' többinél elsőbbnek tartja magát; de ha az elsőséget nagyon vitatja, a' többiek reá támadnak,'s azt vetik szemére, mi is épen olly feleségei vagyunk a' férjünknek mint te, —'s ha a' férj eleibe megyen a' dolog, rendszerént kedvező ítéletet kapnak, mivel ezek ifjabbak és szebbek. Egy szóval kéntelen a' szegény asszony egész napot pompázással és sóhajtozással eltölteni, azon édes reménységben, hogy talám ő lessz éjtzakára a' szerentsés kiválasztott. Hiteles kútfőkből, úgymond tovább Kotzebue, merítettem, hogy a' vallás és szokás szerént nem tsak arra köteles a' férj, hogy a' feleségeinek tisztességes élelmekről és ruházatjokról gondoskodjék, hanem hogy jó summa költeni való pénzt is adjon. Vannak ollyan asszonyok, a' kik ezt a' pénzt meggyüjtik, és azután a' heréltek által a' férjeknek elküldik, tsak hogy ez öket válassza el éjtszakára, a' mi bizonyosan meg is szokott történni; így adja el a' férj magát a' feleségeinek. Innen lehet gondolni, minő erkölcsiség lehet a' Serailokban? 's szerentsétlenségre a' gyermekek nyóltz 's tíz esztendős korokig az annyoknál maradnak; mit látnak? mit hallanak

ezek ott? sőt gyakran követségbe is küldetnek, az attyokhoz, hogy ez emlékezzék meg az annyokról. Lehetős-e a' Serailokban a' férjek ellen tsalárdságot koholni, épen nem állitom, de hallottam több példájit, sőt festéseket is láttam, mellyek olly valamit ábrázolnak. Ha a' férjfiak had vagy más ok által sokáig kimaradnak, illyenkor az asszonyok megvesztegetik a' herélteket, — ezek leginkább vakokat keresnek ki a' Hárembe való belopódzásra, a' kik hol voltak legyen? nem tudhatják, és pintzében tartatnak, mig az asszonyok kiszöktethetik, a' mi a' herélt' megegyezésével igen könnyen megtörténhetik. — Az Asszonyok igen vigyáznak férjek egészségére, mert ha a' férjfi meghal, minnyájan örökre bezáratnak. — Egy olly gyermek, a' ki tíz esztendős koráig a' Háremben lakott, és egész nap tsak az annyának tzifrálkodását és a' testiségre 's állatiságra való törekedését látja, semmi igazi vonszódást nem érezhet szülei eránt. A' gyermek kilép a' Haremből a' nagy világba, 's egynehány esztendők múlva minden módokat elkövet az attya' feleségeinek eltsábitásokra, a' miben gyakran az anya is elősegiti a' fiját, 's erre számtalan példák voltak, — innen van az, hogy a' melly gyermek egyszer a' Háremből kilépett, annak az annyát többé nem szabad látni. De elég ennyi ezen útálatosságokról: ti pedig nemzetem' szépei adjatok hálát a' Mindenhatónak, hogy nem Persiában, hanem ezen téjjel mézzel folyó szabadság' földére, a' Magyar földre telepitett meg benneteket.

A' régi világban olly híres Orontes' vize, azt mondják, hájdan Taurison folyt keresztül; melly most egy tsekély tisztátalan folyótska, és Spingtsának neveztetik. Tauris fekszik az északi szélesség 38° alatt: a' hévség Reaumur szerént 22°-nyi volt.

26-ik Májusban hagyta el a' Követség Taurist, és homokos 's hegyes völgyes úton, a' Bavineu vize' jobb partján, Wasmits nevü faluba ért, melly egy hasonló nevü viz mellett fekszik. Fája, valamint egész Persiának, kevés van, és font számra adják 's veszik igen drága pénzen, Abas Mirza volt az első, a' ki ezen a' nyomorúságon segíteni kivánt, a' fák' plántálását megparantsolván. — Ez nap eső esett, a' mi igen nagy ritkaság Persiában 's épen azért nagy hálákat adtak a' lakosok az Istennek. Estve a' Követ levelet kapott Abas Mirzától barátságának megbizonyitására, és olly leereszkedéssel irt, hogy petsétjét a' levél' bal oldalára ütötte, a' mi Persiában tsak ollyankor történik meg, mikor valamelly alsóbb rangú ember felsőbb rangúhoz ír. A' Persák ugyan is neveket soha se irják alá a' levélnek, hanem tsak petsétjeket nyomják le az aláírás' hellyére.

27-ben és 28-ban hosszas pusztaságon, hegyes és köves helyen kelle a' Követségnek útazni, mellyet Kotzebue szomorúság' országának nevez; ennek közepén fekszik az Abas Mirza mulató kastéllya Udgani, mellyet ő még Taurisban ajánlott a' Követségnek lakhelyül, míg a' Sach Szultániába, a' hol akarta a' követséget elfogadni, megérkezik. Udganiban a' Követnek Augustus hónapig kellett volna mulatni a' Bairam (neve a' legszentebb böjtölés' idejének a' Persáknál) miatt elébb a' Sach meg nem jelenhetvén, ez idő alatt dolgozni, nap' feljöttétől nap lementig enni, sőt vizet inni és dohányozni se szabad, 's tart két hónapokig; — de a' hely' kellemetlensége, a' pusztaság, 's az a' miatt okoztatott szomorú kilátás miatt a' Követ más helyet kért a' Memandartól, a' mit meg is nyert, és

5-ik Juniusban oda hagyta Udganit, mellytől nem messze egy roppant város' omladékait lehet

látni, ebben a' lakosok' mesélések szerént Persiai Oriások laktak, kik Kausiknak neveztettek, ezek közzül egy Rustan nevü gyakran említtetik a' napkeleti regékben és dalokban is, mint igen nagy vitéz, — elpusztíttatott ez a' Város Nagy Abas, Persiai Sach által. Az út itt is, valamint

6-ikban is köves volt egy darabig, — végre beértek Sengilabat nevü faluba, melly Udgani helyett lakó hellyül rendeltetett a' Követségnek; — ez egy igen románo's és szép völgyben fekszik, 's a' kilátás a' Követséget mintegy újjá szülte. A' meleg 40° volt Reaumur szerént, 's a' hévség miatt kéntelen volt a' Követség Ásiai módon élni, ú. m. reggel 9 órakor fröstökölni; estve 6-kor ebédelni, nap közben pedig az árnyékban keverve a' hives estvét várni. A' hévség' következése a' falángok' sokasága, ez egy igen nagy, és veres szörü pók, lábain apró körmei, es szájjában négy fogai vagynak, mellyekkel kegyetlenül harap. Ha a' skorpióval egy üvegbe záratik, szörnyü veszekedés támad közöttök, mellyben rendszerént a' falang a' győzedelmes fél.

Ezen alkalmatlansággal öszve volt kötve a' borbeli szükség is, mivel Persiában tsak az Örmények termesztenek bort, 's ezek is tsak magok szükségekre, a' honnan nehezen lehet reá szert tenni, 's azt sem lehet meginni; — kéntelen volt tehát a' Követ Tiflisből bort hozatni, mellyből a' Persák is részt vettek, nem gondolván a' Muhamed' tilalmazó parantsolatjával.

Gyümöltsöt némelly rosz tseresznyén kivül, épen nem lehetett az esztendő' ezen részében is találni, hasonlóképen zöldséget sem. Valóban, igy szóll Kotzebue, nyomorult Tartomány! ha némely Utazók' leírásainak hitelt lehet adni, úgy Persiában az ember a' legszebb gyümöltstől körülvéve, tsupa pompás shavlokba takarózva: 's ró'sákon

heverve bámulja a' Persiai éghajlatot. — Ebben a' szempillantásban is talám azt gondolják othon az atyánkfiai, hogy mi is ró'sákon heverünk, holott a' ró'sák helyett kemény homokos földön fekszünk, és tiszta szívünkből óhajtjuk az ebből a' paraditsomból való kiszabadulásunkat.

A' változás végett, vagy talám, hogy a' lakosoknak tovább alkalmatlan ne legyen, a' Memandar' javallására elhagyta a' Követség Sengilabatot Junius 20-dikán, mellynél egész Persiában szebb szállása nem volt, és Versagan nevü falun, — mellyet nem lehet ugyan Sengilabathoz hasonlítani, de még is szép vidék, mossa a' Versagantsai folyótska, itt ismét megszünt fa lenni, 's messzire kiterjedö puszták váltották fel a' Versagani kies tájékokat.

22-ikben Turkmantsai falun, — 23-ikban, és 24-ikben pedig sok, bizonyos mérges büdös férgek miatt elhagyatott 's elpusztúlt falukon keresztül menvén, Miana várossába ért, melly a' feljebb említett büdös férgek' lakhellye; ezek miatt a' Követség a' várostól mintegy fél mértföldnyire a' Kaplantai bértzek' tövében a' Karlanku vize mellett szállott meg, mellyen egy Nagy Abas Sachtól építtetett 25 bolthajtásos szép híd van.

Eż a' mérges büdös féreg, melly tulajdonképen Mianainak neveztetik, valamivel nagyobb mint az Europai, feketés szürke szine van, 's háta alig észrevehető apró veres pettegetésekkel teljes. Tsak kőfalakban lakik, és mennél régibb az épület, annál szaporább 's mérgesebb — nappal nem mutatja magát, és a' világosságot nem szereti, hanem még is van reá példa, hogy gyertya világnál is kijö. Mianában ezek a' férgek rég idötöl fogva megvagynak, 's innen terjedtek el a' szomszéd helyekre is, a' hol már nem épen olyan mérgesek. Télen minden mozgás 's élet nélkül fe-

küsznek a' kőfalakban, tsak nyáron jönek elő, midőn a' hévségben, mint minden mérges állatok, legveszedelmesebbek. Mivel pedig a' kőfalakban legörömestebb tartózkodnak, ennélfogva a' Persák házaikat kivált Miánában nem téglából épitik, hanem sárból, mellyet apróra vágott szalmával gyúrnak öszve. Különös ezekben a' férgekben az: hogy az oda való lakosokat nem tsípik meg, avagy ha megtsípik is, ők tsak annyira érzik azt, mint mi az Europai büdös férgek tsípéseket, — ellenben az idegennek meg kell benne 24 óra alatt halni. — Miana nevezetes szönyeg fábrikáiról, mellyek teve szörből dolgoznak, és kivált színekre nézve igen szépek az itt készült szönyegek.

25-ikben. Egy töltött út, mellyet még nagy Abas Sach tsináltatott, 's némelly helyeken még most is jó, viszi az útast a' Kaplantai hegyek közzé, mellyek Aderbegant (neve a' hajdani Médiának), Irakka Atgemtől (a' régi Párthiától) elválasztják. Ezen bértzek' tetejéről már lehet a' Szultániai hegyeket látni; mellyeknek vidékeik tsupa szegénységet mutatnak, — nints fa, sem fü, — az egész környék sárgásló homokból áll. A' hegy' túlsó óldalán balra van egy öszveromlott szüz leány nevü vár, mellyet, a' mint mondják, Artaxerxes Persiai Fejedelem épittetett, és egy leányt tartott benne fogságban, — melljéke a' várnak teljes kövekkel, és kővé vált tsigákkal. Az út mellett imitt amott apró berkek találtatnak, mellyeknek nevek Pir, ezek ollyan szent helyek, a' hol az útazók, ha gyengék, vagy valami bánat terheli szíveket, megállván imádkoznak, és némelly ruha darabokat hagyván ott, megvígasztalódva tovább mennek. Ezen a' vidéken foly a' Kisil Osun (arany víz) is, mellyen egy szép bolthajtásos, sárgás, négyszegü kövekből épittetett híd van. — Egy rajta lévő Arabs irás azt mutatja, hogy 144

esztendőkkel ez előtt egy Kásbin nevü Mianai lakos tsináltatta.

26-ban arra a' helyre ért a' Követség, a' hol a' nagy hévség kezdődik, 's a' levegő' mozgását hét számra se lehet érezni 's tapasztalni, — a' felemelkedő por a' felhőkhez hasonló göz-környéket formál, melly miatt az útazók tsak nem megfúltak. Az egész vidéken nints ember, kivévén egy kis falut, mellynek lakosi az Abas Mirza' parantsolatjára telepedtek ott meg a' Sangatsai vize mellett.

27-ben olly szomorú tájékon utazott a' Követség, mellyet így rajzol le Kotzebue: „képzeljen az ember egy folyó sárból álló tengert, melly szélvész által habokká verődvén öszve, a' Teremtőnek egy intésére megkeményedett; gondolja továbbá ezen sár habokat ezer meg ezer tsavarodásokban a' nap' forróságától miliomnyi részetskékre öszverepedezve, 's láthatja a' mai útunknak képét a' Nikpe nevü rakodó bóltig (Caravan Saray) a' hol portól belepve 's a' naptól megsülve, megháltunk. Épittette ezen bóltot ide Bagadir Sach 1049-ben, mivel az Eriváni ostromból lett haza-menetelekor itt pihent meg, — ez a' hely egyszer'smind a' Taurisi kerület' határa.

28-ikban tsudálkozásra méltó a' Kaplantai hegyeken túl (ezt Kotzebuera nézve kell így érteni, mivel ő már ekkor a' hegy' tulsó részén volt, magunkra nézve pedig innen kell gondolni) a' szél' fuvása, melly reggeli 8 órától fogva estvéli 6 óráig tart, — itt ellenben estve 6 órakor kezd fújni 's meg nem szünik reggelig, nappal pedig az égető hévséget legkissebb szellőtske sem enyhíti. Melly örvendetes újság volt tehát a' Követségre nézve Jengidge nevü faluban hét napi pusztán tett útazás után fákat 's iható vizü folyót ta-

lálni, melly utolsó főképen igen nagy ritkaság Persiában. Két napi itt maradása 's pihenése után,

30-ban Sangan várossába, mellyben Avdula Mirza a' Sachnak egy fija uralkodott, alattomban ment be a' követség, tsak hogy azon tzeremoniáktól, mellyeket az Uralkodó tenni akart, megmenekedhessék. Az útban ismét meglátták a' Sangatsai vizet, melly az előtt két nappal más oldalra tért volt el, ennek partjain vannak a' szép kertekkel ékes Bari, Sarim, Gusker nevü faluk is.

Sangan várossa már messziről igen szépen mutatja magát, egy, apró tornyotskákkal megrakott kőfallal van körülvéve, közepén a' városnak emelkedik fel egy szép, négy szegletü, zöld ablak rostélyokkal díszes torony, melly az Avdula Mirza' feleségeinek mulatságokra szolgál. Úgy tetszett, nem tartattak itt az asszonyok olly kemény őrizet alatt, mint másutt, mert az ajtókon kinézegettek, és a' képeket eltakaró fátyolt is olly szabadon szellőztették, hogy alá is be lehetett nézni és sok szép ábrázatot lehetett látni, a' mint Kotzebue írja; természet szerint így rekeszti be vélekedését, a' mi itéletünken nem sokat lehet épiteni, mivel már több mint két hónapoktól fogva asszonyt nem látván, talám maga a' Sátán is megtetszett volna asszony-ruhában.

Megérkezvén Sanganba a' Követ, meglátogatta Avdula Mirzát *), a' ki olly nagy emberséggel fogadta a' követség' tagjait, hogy azoknak székeket adott. Avdula Mirza még tsak 24 esztendös, tsak nem legifjabb fija a' Sachnak, Abas Mirzának nagy barátja (ez neki testvér báttya), és hozzá sokban hasonlit, 's hogy a' báttyának tetszhessék, ő is tart két Bataillon rendes katonasá-

*) Ha ez a' szó „Mirza" a' tulajdon név után áll, annyit tesz „Sach fija" ha pedig a' név eleibe tétetik, tsak nemes embert jelent.

got

got, a' kiknek számokra a' palotája mellé egy szép Kaszárnyát is épittetett. Avdul Mirzának ott létünkben két beteg gyermeke lévén, a' követség' Orvossát Müllert kérte meg, hogy segitsen rajtok. Mi, így szóll Kotzebue, irígylettük neki ezt a' szerentsét, hogy egy szép asszonyokkal teljes Háremet megláthat; — elöször egy herélt kihozta a' gyermekeket, de ezek úgy sikoltottak, mintha nyárson lettek volna, és Müller semmire se mehetett velek; — másszor az anyák és a' dajkák magok jöttek el, de mit nem gondol ki az Asiai szerelem-féltés? egy vastag és sürü kárpit függött Müller és az asszonyok közt, melly megül a' gyermekeket kitartották, úgy hogy Müller egyebet szép kezeknél és láb-hegyeknél nem láthatott.

Sangan városában van egy bizonyos, a' kitsinység miatt tsak nem láthatatlan légy, melly tsak ezen városnak tulajdona, 's ez is tsak az idegeneket tsípi, mint a' Mianai büdös féreg. Az innen származott alkalmatlanság miatt kéntelenittetett a' követség Sangant elhagyni, melly

5-dik Juliusban meg is történt, és elérkezett Samanarchia falu' omladékai mellé, melly Szultániától mintegy két német mértföldnyire fekszik, a' hol már készen volt egy sátor, melly a' követségnek szállásúl szolgált a' Sach' megérkezéséig. Szomszédban volt a' második Minister Mirza Avdul Vehab sátora, a' kit a' Sach a' Követ eleibe küldött, — ez egy igen okos és kellemetes maga viseletü férjfiú, szépségére nézve (minthogy valóban szép ember is volt) egy kevessé hiu volt, 's öltözete jó ízlésre mutatott. Mint Seit *) kereken

*) Ez egy felekezet Persiában, melly Muhamedtől származik, és a' melly nagy tiszteletben tartatik, söt minden fél tőle: Egy Seit megmeri az igazat mondani a' Sachnak, a' nélkül, hogy valami rossz következéstől tarthatna. Bemegyen szabadon akármelly házban, 's a' gazda

kimondta ő az igazságot a' Sachnak, a' ki őtet egyenességéért és szép eszéért igen szereti.

A' Sach olly lassan útazott, — mivel az ő tsillag-magyarázói (astrologus) neki egy bizonyos napot határoztak meg, melly előtt Szultániába be menni veszedelmes volna, — hogy a' Követségnek a' Reaumur szerént 30° hévségben 20 napig kellett várakoznia; — a' meleg mérő 8-nál lejebb soha sem esett, 's még éjtszaka is olly száraz volt a' levegő, hogy az éjtzakára kitett papiros meg nem nedvesedett. — Melly külömböző volt ettől a' Szultániai éghajlat, a' hova a' Követség' némelly tagjai, a' Kastély' belső részének megszemlélése végett ellovagoltak, mivel a' Sach' megérkezése után, a' kit 19-dik Juliusra vártak, senkinek se volt abba szabad bemenni. Szultánia magas helyen feküvén, éjtszaka fagy is volt, a' mi tsak nem hihetetlennek látszott az északi szélesség 36°nál, de a' zúzmarázos fü kétségen kivül valóvá tette ezt; hanem mihelyt a' nap feljött, azonnal 10°nyi, három óra múlva pedig már 30-nyi volt a' meleg. A' Kastély nem nagy és tsak maga a' Sach lakik benne a' Háremmel, a' több vele lévők sátorokban laknak; egyébaránt nem egyéb az egész épület, mint nyári múlató-hely; megette van egy hasonló nevü falu, balra egy nagy és pompás metsét (neve a' Muhamedánusok' templomának) körülvéve a' hajdani Szultania várossának omladékaitól, — a' vidéke puszta, magos kopasz hegyek veszik körül, egy szóval semmit se lehet látni, a' mi a' szemet gyönyörködtethetné, az egy hívesség az, a' miért a' Sach nyáron szeret benne bizonyos ideig mulatni, a' mi minden négy

köteles őtet a' legpompásabban megvendégelni, 's azon felyül megajándékozni. A' legközönségesebb ember is, mint Seit, betér a' Ministerhez, az asztalhoz ül, 's jól eszik iszik minden meghívás nélkül.

esztendőben alig tesz egynehány hónapot, a' honnan nem is igen pompás, 's az egy kihallgatás (audientzia) szobán kivül egy sints, melly a' kastélybeli szoba nevet megérdemlené, a' többiek pedig apró lyukak, mellyek ajtókkal és folyosókkal vagynak egymással öszveköttetésben.

Nevezetes a' Persiai Asszonyok' privilegiuma, mellynek egy orosz tiszt, a' ki a' Sach mennyi távolságra létének megtudása végett küldetett ki a' Követtől, szemmel látó tanúja volt. Egy helyen a' vele lévő Persa kísérők több lovakat kívántak, mint mennyi megkívántatott, 's talám azoktól is, a' kik már az előtt, mikor a' sor rajtok volt, adtak. A' parasztok lármát ütöttek, de egy Memandarral; a' ki az Uralkodó nevében parantsol, legkissebb részben sem szabad ellenkezni, annyival kevésbé azt megbántani. Az illyen esetekben az a' tréfás szabadságok van, hogy a' feleségeiket hívják segítségül, és ezek azon nevetséges privilegiummal bírnak, hogy — a' fejeken egy maroknyi földet keresztül vetvén ezen szókkal: Ali, (egy Mahumed után következett Próféta) látja, hogy mi magunkon kivül vagyunk! — a' kivel a' férjeknek baja van, neki esnek, 's minden következhető büntetés nélkül jól megütögetik: — melly privilegiumot az Europai asszonyoknak nem volna tanátsos adni.

A' Ramasan (böjt) miatt Persát ujságúl se lehetett egész Samanarchiában látni nappal, kiki a' sátorában ült, 's egész nap koplalt; a' mi ugyan még türhetőbb, mint a' szomjúság az itt lévő hévségben. Mihelyt pedig a' nap' legutolsó súgárai is elenyésznek napnyúgoton, azonnal elkezd egy Mollah (Persiai Pap) tele torokkal kiábálni, melly annak a' jele, hogy a' böjtnek azon a' napon vége van, 's ekkor osztán ételre 's italra rohan minl-egyik Persa. Egy illyen böjt, melly hónapokig

tart, meg is látszik a' Persákon, és mind testi, mind lelki erejeket úgy elvesztik, hogy míg a' legtsekélyebb dolog' megfontolására is tehetetlenek.

Más napra a' Minister a' Követet ebédre hívta, melly a' Ramasan (böjt) miatt estveli 8 órakor volt. Reggel ajándékban Chiras bort küldött, melly valamennyire hasonló a' Portoi *) borhoz, tsak hogy ama sokkal könnyebb, és igen kellemetes illatja van. A' Minister sokkal figyelmetesebb volt, mint az Eriváni Kormányozó, itt voltak székek 's asztali készületek is, a' tálak sem halmoztattak egy rakásra, hanem sorban hordoztattak, 's kiki vett, a' mennyi kellett; az ételek ugyan nem tetszettek, valamint a' kenyér se, a' mi nem egyéb tészta lepénynél, 's a' napon sül meg, hanem a' bor jó volt, 's az Ispaháni hasonló a' Madeiraihoz.

Astronomiai esmereteik a' Persáknak: Kotzebue e' tárgyat következendő módon adja elő: a' Követ engemet Astronomusnak (csillag-vi'sgáló) adván ki a' Minister a' ki maga is gyönyörködött ezen tudományban, meghívott magához, és a' Követség' Tanátsossával Negrivel el is mentem. A' Persák sokat tartanak a' csillag-magyarázatokra, a' honnan ezt használni kívántam a' Követség' czéljának előmozditására, — 's épen eszembe jut, hogy Jupiter most a' skorpio jegyben van; mindenek előtt tehát azt magyaráztam meg a' Ministernek, hogy ez a' planéta nagyságára és fényére nézve, Orosz Országot példázza, Ásia pedig az Europaiaktol a' skorpio jegy alatt értetik; mivel pedig ezek most épen együtt vagynak, bizonyos hogy

*) Porto Lissabon után első várossa Portugalliának, az Atlantikumi tenger mellett; kikötő hellyében megfordúl esztendőnként legalább is 1200 hajó híres boráért, mellyel a' lakosok nagy kereskedést üznek.

ezen két nemzetnek a' barátsága magától az Istentől meg van az égbe kötve. A' Minister helyben hagyta az én mondásomat, 's azt felelte reá, hogy a' Persiai Csillagmagyarázók is olly értelemben vagynak; hogy a' Követség a' legkedvezőbb égi jel alatt érkezett Persiába.

Egy vastag Persa volt jelen tsak beszéllgetésünken, a' ki félre ülvén tőlünk, egy nagy könyvet forgatott szüntelen, 's néha néha görbén reám veté fekete szemöldökei alól szemeit. A' Minister ajánlotta nekünk mintegy mathematicust, de én úgy vélem, astrologus volt, a' ki az én megpróbáltatásom végett hívatott oda, mert mindég tüzesebben forgatván a' könyvet, valamit mormolt a' Ministernek, mellyre az tőlem azt kérdezte: honnan származnak a' nap' 's hold' fogyatkozásai? Én felkeltem 's a' vastag Astrologust körül sétálván, a' ki görbén 's félénken nézegelt, hol erre, hol arra, eleinte teljességgel meg nem foghatván mit akarok vele, de még jobban megrettent utóbb, mikor a' háta megett hirtelen leguggoltam, és a' Ministertől kérdeztem: lát-e engem? — Az Astrologus jó vastag lévén, engemet egészen elfedett, és a' Minister nevetve nem-mel felelt. Erre felállottam, 's megkértem az Astrologust, ne vegye rosz néven, hogy a' mi földünk' rolléját játszottattam el vele; azután a' Ministernek mondtam meg, hogy ő nap volt, én pedig a' hold, 's az egész historia, melly miatt még most is alig jött az Astrologus magához, a' hold-fogyatkozást adta elő. Továbbá ismét a' Minister és föld közzé állottam, mondám neki: most az Astrologusnak nints szerentséje a' napot látni, 's e' szerént napfogyatkozás van a' földön; én ugyan egészen nem adhatom azt elő, mivel Astrologus Úr igen vastag. A' nap (az az a' Minister) nevetett, és a' föld az az: az Astrologus dörmögött.

Ezen rollák által neki bátorodván, azt kezdték ketten állítani, hogy a' mit az ember az égen lát, nem egyéb, mint Isteni pompa és fény, mert ök tsak Jupitert, Saturnust, és Vénust tartanák testeknek, és pedig sokkal szerentsésebbeknek, mint a' mi földünket, mivel azok közelebb volnának a' naphoz a' földnél, 's azért ott melegebb is van. A' mi Vénust illeti, felelék én, igazságok van, hogy ez közelebb van a' naphoz, mint mi, külömben nem láthatnók minden száz esztendőben a' napon általmenni, hanem Jupiter és Saturnus sokkal messzebb vannak, mint mi, 's ennél fogva mi köztünk, 's a' nap között soha sem jelenhetnek meg. Az Astrologus, a' ki félt, hogy ismét valami fogyatkozásbeli czeremóniához kezdek, mindenben megegyezett, 's egy levélre nyitott a' könyvébe, mellyen egy nagy ketske-bak volt festve hieroglyphumokkal. Ezt egynehányszor nyájasan megnézegetvén, azt kérdé tőlem komolyan: mi volna a' mi vélekedésünk szerint a' tsillagokon túl? Én azt feleltem, hogy a' mi csillagvi'sgálójink az iránt nem egyformán vélekednek, hihetőképen pedig az utolsó csillagokon túl még vég nélkül volnának csillagok, és ha ezeknek valahol végek volna, ez a' végzet ismét valamelly kezdettel köttetne öszve, de már a' melly minden végnélkül való volna. Ekkor kiesett a' ketske-bak a' kezéből, nevetett, mint maga a' győzedelmes böltseség, arról monda végre, ez úttal többet nem beszéllünk; kikapott ezen jobban, mint én, a' ki a' kezdet, és végnélkülvalót úgy sem értettem, mint ő.

Azután más helyre nyitott, melly tele volt pontokkal és apró festett ördögökkel, 's kérdé: mi volna a' szél? — Én elkezdtem a' vékony és sürü levegö részekről beszéllni, mellyek több vagy kevesebb részben, külömbféle helyeken a' naptól

megmelegedvén, bizonyos mozgásba jönek, 's innen származik a' szél, még pedig hihetőképen tsak a' mi göz környékünkben, mivel azon felyül már igen vékony levegő van, mellynek neve levegőszesz (aether) és — mitsoda hijábavalóságot beszél az Úr? reám kiált ekkor; tsak ollyanok, az Europaiak mindég okok után tapogatódznak, és az által végre a' tárgyat is elvesztik szemeik elől. A' szél ollyan matéria, melly önnön magában, és magától fennáll; munkálkodik, és az egész közt (spatium) betölti, melly a' látható és láthatatlan testek közt van. Hogy repülhetnének ki különben az üstökös tsillagok? holott ezek az igazi szél-tisztítók, mellyek az egészet körülrepülik, és mindent elégetnek, a' mi a' szél' erejét megakadályoztatná, vagy épen semmivé tehetné; mert a' szél az Istennek jóltévő adománnya! melly utolsó mondás valóban igaz, mert szél nélkül Persiában a' hévség miatt elkellene veszni.

Azonközben szél' módjára forgatván a' kezében lévő nagy könyv' leveleit, ismét megállott egy oldalon, mellyen sok festett golyóbisok, és felyül egy iszonyú pongyola vén asszony voltak festve. Mit ítél, kérdé tőlem, a' testek' mozgásáról? áll-e a' nap vagy megyen? — Áll felelék. Hát nem esmeri, monda ismét, a' természet' erejének munkásságát, melly egy a' maga nemében? a' természet minden dolognak tsak egy erőt költsönöz, de kettőt egyszerre soha sem, különben igazságtalan volna, annak pédig nem szabad neki lenni. Ha már ez az erő egyszer munkálódott, többé azt a' munkásságot semmi se nevelheti, avagy kissebbitheti; 's még kevésbé adhat hozzá egy másodikat. Ha azt veszi fel az Úr: hogy a' föld a' maga tengellye körül forog, már ez egy erő következésképpen nem foroghat a' nap körül is, ha pedig azt állítja, hogy a' nap forog a' föld körül, úgy a'

föld nem forog a' maga tengellye körül. E' szerint visszonozám én, a' természet, a' mi földünknek tsak az egy helyben való állás' erejét adta. Úgy van, mi Persák azt állítjuk, ti azt a' napról állítjátok, 's nints igazságtok. Az emberek és a' Sach' örömére teremtetett minden; mi a' földdel a' közép ponton állunk, 's háládatosan nézünk arra. Ekkor betette a' könyvét, 's így szóllott: ezek a' dolgok igen fellengősök, az embernek meg kell az eszét jövendőre nézve kímélni, hanem tsekélyebb tárgyakról beszélljünk, a' millyen a' Mathesis. Azután megmutatta nekem, miképen kell egy valamelly helyet egy folyóvízen túl megmérni, ha t. i. nem lehet hozzá menni, a' millyent, a' mint a' Minister bizonyítá, a' Sach' parantsolatjára ő is mért, — hogy kell valamelly magas helyet messziről megmérni 's a'.t. Hanem akkor igen megzavarodott: mikor azt mondtam, hogy nálunk a' kis gyermekek a' földmérést ezzel kezdik el. — Egy trigonemetriai feltételt kezdtem el megmutatni, de azt sehogy sem foghatta meg, és úgy látszott, azt se tudta mitsoda fán teremnek a' Logarithmusok.

Berekesztésül beszéllnem kellett az elbámult társaságnak a' világ körül való útazásomról, mellyben két dolog látszott előttök hihetetlennek, ú. m. hogy velek egyszer lábbal voltam szembe (antipodes), és hogy a' világon szebb tartományok is vagynak Persiánál. A' Minister megköszönvén a' múlatságot, kikérte, hogy többször is látogassam meg, a' mit még egyszer tettem, és akkor megmutattam az írótáblának 's vesszőnek hasznát, mellyről Persiában semmit se tudnak, 's a' mi a' Ministernek igen megtetszett.

III.

Tudománybeli Jelentések.

1.

Megtzáfolások, és Igazítások.

1. Bodorfalvai Baranyay János Felséges Tsászári és Királyi Lovas Seregeknek Fő Generálissa, egy Magyar Lovas Regementnek ezeredes Fő Kapitányja, és tulajdon Ura 's a' t. — fundált Majkon egy Camaldulensis Cellát még 1749. eszt. 1-sö Martziusban 's dotalta 2000 az az két ezer Rforinal és igy igen hibásan van a' mult 1826-diki Tudományos Gyüjtemény' 7. kötetében előadva, hogy az első Cellán jobb felől Familia Boronkay de Bodorfalva légyen írva, mert Boronkay' nemzetsége azon predikátumot soha sem usualta, és Maykon Camaldulensis Cellát nem is fundált; mindazonáltal ha Holétzy Úr ezen állitásomon kételkednék, tehát nevezett, Urat oda bátorkodom útasitani, tekintse meg még egyszer a' provocált irást, én reménylem, ha a' most ott lévő fabrikánsok el nem rongálták a' Fundátorok' nevöket, bizonyosan Familia Baranyay de Bodorfalva lészen, ha a' munkások letörülték az irásokat, és Holétzy Uram bővebben meg akarna e' tárgy felől győződni, tehát én alól irt, részemről ezen refutatiomat hiteles oklevelekkel betudom bizonyitani. — Költ Kurtakeszin.

Bodorfalvai Baranyay Sigmond
több T. N. Vgyék' Táblabirája.

2. Az Iris e' folyó esztendei Januarius 25-dikén költ 11-dik számában hibásan azt adja elő, hogy Pesten és Budán alkalmatos Tanitó nintsen, a' ki a' szép-irásban helyes oktatást adhasson, holott mi magunk is a' többek közt esmerjük Fischer Jó'sef Urat, a' ki a' szép-irás' tanitására, a' Nagy Méltóságú M. K. Helytartó Tanátstól engedelmet nyervén, itt Pesten több esztendőktől fogva, a' szépirás' terjesztésében jeles érdemeket szerzett magának, 's több derék ifjakat mind a' szép, mind a' helyes irásra

tanitott, a' kik már most magok is tanitanak. — Ezen kivül egynehány remek darabjai által nevezetessé tette magát Fischer Úr, úgy hogy őtet 1820-dik esztendőben Ő Cs. Apost. Királyi Felsége egy nevezetes irás és penna rajzolatjáért egy arany medaillal megajándékozni méltóztatott.

Igen jó vólna, ha Fischer Úr szépirásbeli példányokat is metszetne a' közönség' javara, 's ebben a' hazafiak által elősegittetnék, így a' külföldiek nélkül ellehetnénk. Lakik most az Ország' utján az 530-dik szám alatt, Kolb' házában.

Thaisz.

2. Jelességek.

1) A' Pesti Ágostai Vallású Evangelika Oskolában e' f. e. Febr. 5-kén tartott Examen alkalmatosságával Nemes Ochs Sámuel Úr' Károly nevü fija, e' következendő beszéddel fejezte be az Exament, mellyet mint egy szót a' maga idejében ide iktatunk:

„Érdemes és különös tiszteletre méltó gyülekezet!

Valóban tsudálkozásra méltó dolog az, hogy ez a' kisded Magyar nemzet' eredeti honjából a' sorsnak viszontagságai által ide Európába, idegen és hatalmas nemzetek közzé vettetvén, mind eddig megmaradott, és hogy kilentz századok alatt, a' mellyekben annyi veszélyekkel és bal esetekkel küszködött, nyelve és nemzeti mivolta az idegenekével öszve nem zavarodott, és el nem enyészett. — Mert a' ki a' Magyarok' történeteit esmeri, tudja, hogy ők mostani honjokba érkezvén, itt magoknál sokkal számosabb Tót nemzetségekre akadtak, a' mellyek a' földet birták, és a' jövevényektől meggyözettetvén, mind eddig mellettek és közöttök laktak; tudja, hogy napkelet-felől időről időre vad és vérengző Hún, Jász és Tatár seregek ütöttek be, a' kik közzül amazok meggyözettetvén az országban telepittettek meg, az utólsók pedig győzedelmesen hagyták el azt, minekutánna öldöklés és rabszolgaságra való hurtzolás által az addig népes tartományt lakatlan pusztává tették vólna; tudja, hogy a' Nikápolyi, Várnai, Mohátsi napok után a' fél hold száz negyvenöt

esztendeig tündöklött véresen a' Budai bértzről, míg azt a' napnyugoti sas' merész röptében le nem rántotta; tudja, hogy eleitől fogva mennyi külföldiek szállongtak a' szomszéd napnyúgo i tartományokból ezen földre, a' mellynek külömbözö részeiben, 's föképen városaiban magokat megfészkelték; söt tudja azt is, hogy az ujabb időkben azon hatalmas szárnyaknak árnyékában, a' mellyeknek óltalma és enyhe alatt olly bátran és nyugodalmasan hevere a' Magyar nemzet, nyelve és nemzeti mivolta tsak nem elszunnyadott. De felserkent álmából, hogy el ne veszítse tulajdon restsége és gondatlansága által azt, a' mit kilentz száz esztendö, és sok ezer öldöklö fegyver el nem törölhetett.

Szembetünö és világosan kifejezett szándéka tehát az Isteni gondviselésnek, a' melly a' nemzetek' sorsát kórmányozza, hogy a' Magyar nemzet és a' Magyar nyelv fennállyon és megmaradjon. Mellynél fogva nem tsak a' hazának és minden hazafiúnak tulajdon java, a' mellyröl most nem vólt szándékom szóllani, hanem a' történetek' útmutatása is, a' mellyet röviden elö adtam, azt kivánja, hogy ki ki, a' ki a' Magyar nemzetnek földén lakozik, annak nyelvét tanúlja és gyakorolja, hogy igy valahára a' Kárpát' öblének külömbféle nyelvü és nemzetségü lakosi egy nagy nemzetté váljanak, a' melly nyelvének diszére nézve is szintúgy vetélkedhessék egyéb Európai nemzetekkel, valamint vitézségére nézve azoktól mindenkor betsültetett, söt gyakran tsudáltatott.

Ezen tzélra törekedvén mi is, tiszteletre méltó hallgatójim! azon vóltunk az elmúlt fél esztendöben, hogy a' többi tanúságok mellett, a' mellyek által az ifjú elmék az emberiségre formáltatni szoktak, hazánk' nyelvét is tanúljuk és gyakoroljuk. Örvendünk, ha ebbeli igyekezetünknek tsekély próbáji, tsak valamennyire is megelégedéstekre szolgáltak, 's fogadjuk, hogy a' következö fél esztendöben is a' magyarság fö gondjaink közzé fog tartozni".

Az Intézet' 's annak érdemes Tanitója' Academicus és Tabularis Ügyvéd Fábry Pál Rector Professor Úrnak ditséretére felesleg való lenne többet mondani, mint azt, hogy ezen beszédet az említett Pesti születésü Tanúló, (megigazitván a' megigazi tandókat) maga készitette 's tökélletesen és tisztán elmondotta.

Thaisz.

2) A' Soproni Ágostai Vallást-tartó tanuló Ifjuság b. Nagy Megyeri Rajts Péter Rector és Professzor Urnak mintegy 6000 darabokból álló nevezetes Könyvtárát, ugyan mintegy 1200 ritka Föld rajzokkal együtt, az első felszóllitásra, a' maga hasznára 's javara felbuzdulva, önkényesen sajat pénzén 1600 forinton megvette 's tulajdonává tette. A' Tekintetes Nemes Convent ezt megértvén, az említett Könyvtárnak, különös 's betses kegyelme szerint, nem csak helyet engedett a' Lyceum' épületében, h nem a' könyveknek állásokat is készittetett. Mélló hogy az illy nemes indulatok 's tselekedetek köztudásul legyenek. Ugyan erre nézve az ajánlók' nevei, az ajánlással együtt, mind egyik Magyar Új-águnkban ki fognak nyomtatódni, mind pedig a' Könyv-tár' szobájában a' legszebb helyen felfüggesztve örök emlékül fennmaradnak.

Sz. J.

3) A' Selmetzi Ágostai Vallású Evangelicusok' Anyaoskolájokban fenálló Magyar Társaság' Tagjai, Tiszteletes Tudós Schevrlay Mátyás Fő Tanitó Urok' engedelmével bátorkodtak az ő nevének szent ünnepén, úgymint Böjt elő hava 24-kén 1827. esztendőben, ugyan azon különös tiszteletre érdemes Férjfiú eránt való szives hajlandóságok' kinyilatkoztatása okáért egy vig-játékot elő adni e' név alatt:

A' Tisztségre Vágyódók.

3. Felvonásban.

Személyek:

Bagoli öreg Gubernális	—	Bachar István
Déáki, Bagoli' Tisztje	—	Buócz Diénes
Farmatringosi, nyugodalomra botsátott Kapitány	— —	Homokay Pál
Fegyverneki, Farmatringosi' szolgája		Skoda Pál
Téntási Akademikus Doktor	—	Sneider András
Pitvarszky, Téntási' szolgája	—	Molitorisz Károly
Hámjai, gazdag ember	—	Kitka János
Fantsali, hizelkedő	—	Lesskó Mihály
Rendes Gétzi, Poéta	—	Kürthy Pál
Kortsmáros	— —	Platskó István

Melly ártatlan mulatságra az azt kedvellő T. T. Úri Személyek a' fent említett Társaság' köz óhajtásából legmélyebb tisztelettel meghivattatnak.

Játékszin helye a' Gymnásiumbeli Alumneum.

4) Csernyéről Ts. Ns. Veszprém Vgyéből Május 21-kén 1827-ben küldött levél' hiteles kivonása. „A' múlt hétben, Tiszt.dő T. Berke Mihály Megyebeli Senior Úr, Lajos-Komáromban a' Tót Hallgatósággal majd egy hétig veszödött, 's a' Tótok, készebbek tüzhelyeiket elhagyni, mint nyelvöktől megválni. Ellenben az én Csernyei tótjaim, magok akarnak magyarosodni. A' múlt télen, harmadfélszáz gyermek volt magyar oskolánkban, kiket Sztanó Mihály derék Oskola Rectorunk annyira vitt, hogy mindnyájan olvasni, szépen énekelni, sőt némellyek helyesen beszéllni is tudtak magyarúl Examentkor. Ezen a' szülék annyira örvendeztek, hogy mindjárt meg is kértek engem, hogy többé tótúl egy betűre se tanítassam gyermekeiket, és az isteni tiszteletet is azonnal felére magyarra változtatták, úgy hogy Csernyén, — a' hol századoktól fogva csak tótúl imádkoztak, — már Judica Vasárnapjától fogva, — melly napon először tartottam magyar nyelven prédikátziós Isteni tiszteletünket, szóllván azon szavak szerint, mellyek megirva vagynak péld. k. 23: 25 — minden Vasárnap alternátim magyarúl tartjuk áhitatosságunkat. Hozattam Györből Magyar Énekes Könyveket, 's már mind elkeltek, újabb transportért kell küldenem viszont. *) Ezen esetet megírtam Fő Tisztelendő Superintendens Urunknak is".

Fárnek Jónathán
Csernyei Evang. Prédikátor.

3. A' Redactiónak Jelentései.

1. Az előbbeni IV-dik Kötet' 46-dik 's k. lapjain lévő Testamentoma Fáy Péternek már az 181-dik esztendei Tud. Gyűjtemény' IV. Kötete' 58. 's k. l. is közöltetett, de pusztán, minden jegyezgetés nélkül.

2. Legszorosabb, de egyszer'smind legkedvesebb kötelességünknek tartván, a' magyar nyelv' 's Literatura' terjesztésén minden kitelhető erőnkkel,

*) Rövid időn több illyen örvendetes történeteket fogunk jelenteni.

A' Red.

minden igazságos és törvényes úton módon munkálódni, azoknak, a' kik a' Nemzeti nyelvet tökélletesen megakarják tanúlni, tiszta meggyőződésünkből ajánlhatunk egy alkalmatos, szorgalmatos, betsületes, jó nevelésű, tisztességes társalkodású, magyar születésű, de a' német 's deák nyelvekben is jól gyakorlott ifjút, — a' ki mindenkor kész a' magyar nyelvben oktatást adni.

Thaisz Redactor,
a' Jó'sef Piatzán Frölich Sámuel Úr
házában a' 2-dik emeletben.

4. Új Könyvek.

6) A' Királyért való Könyörgések' a' Szent Irásból vett formája, mellyet Felséges Királyunk I. Ferencz, Ausztriai Császár' születésének örvendetes Innepén, a' Helvetziai Vallás-tételt tartó Debreczeni Gyülekezet előtt a' nagy templomban, Februarius 2-dik napján MDCCCXXVII. esztendőben tartott közönséges egyházi tanitásban, megvilágositva, és Felséges Urunkra alkalmaztatva, Hallgatóinak szájába adott Budai É'saiás, Debreczeni Prédikátor és a' Tiszántúl lévő Reformata Ekklé'siák' Superintendense. Debreczenben, nyomtatta Tóth Ferencz MDCCCXVII.

7) Az Istennek lélekben és igazságban való imádása, vagy a' kereszténységhez illő Isteni tisztelet, egy Prédikátzióban előadva, mellyet a' Debreczeni Ref. Collegium' oratoriuma' felszentelése alkalmatosságával Februarius hónap 26-kán 1826. esztendőben elmondott Arányi István, ugyan azon Collegiumban a' hit- és erkölts-tudományt, 's az Ekklé'siai történeteket tanúló rendes Professor. Debreczenben nyomtatta Tóth Ferencz 1826.

8) Lessus perenni memoriae Clarissimi Viri Ignatii Várion de Mumok, in Regio Archi Gymnasio Budensi secundae humanitatis Professoris P. O. Budae V. Calend. Februarii MDCCCXVII. LXIII. aetatis anno fatis functi, oblatus ab Alumnis II. Humanitatis Scholae Regii Arch. Gymnasii Budensis. Ceciuit Antonius Hiáltosy, Pro Senior Professor Grammaticus. Budae Typis Regiae Universitatis Hungaricae.

4) Gyász Versek, mellyeket Méltóságos Cs. K. Kamarás és Tanátsos Hökönyi Bek Pal Úr O Nagyságának utólsó tisztességtételnek megadásakor énekelt a' Debreczeni Ref. Collegium' hármoniás Karja Tegláson Aprilis 2-dik napján 1827-dik esztendöben. Debreczenben nyomtatta Tóth Ferencz 1827.

---

5. Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek:

24) Deutsch-Ungarisches und Ungarisch-Deutsches Wörterbuch, nach Holzmann, Scheller, Páriz-Pápai und von Márton bearbeitet, und zum Gebrauche beider Nationen herausgegeben. Erster Band, oder Deutsch-Ungarischer Theil.

Német-Magyar és Magyar-Német Szókönyv, a' többek között Holtzmann, Scheller, Páriz-Pápai és Márton után dolgozva, mind a' két nemzet' hasznára kiadattatott. Első Darab, Német-Magyar Rész. 1827. 8-ad rét lap 840. Találtatik Hartleben Konrád Ádolf Könyváros' Boltjában a' Váczi útszában.

25) *Παιδαγωγικὰ Μαθήματα, συντεθέντα παρὰ Στεφάνου Κομμητᾶτου ἐκ Φθίας, ἐκ χωραρχίας μὲν Κοκοσίου, Κώμης δὲ Κωφῶν. Ἀναγνωσικὰ. Χρησοήθεια περιεχοῦσα, ὅσα συμβαλλουσιν ἑκάστῳ οὐ μόνον εἰς γνῶσιν τῶν Καθηκόντων, ἀλλὰ καὶ τῆς Συμπερίφορας, των χρησιμωτατων ἐν τῳ κοίνωνικῷ βιῳ ἐν Πεςῃ, Παρὰ τῷ εὐγενεῖ Ματθαίῳ Τράττνερ τῶ ἐκ Πετρόζας ᾳωκζ'.* 1827. IV. Kötet lap 80.

26) Keresztény Kis Hátékismus. Készittetett, a' Helvétziai Vallástételt követö túl a' Dunai Superintendentzia' Fötiszteletü Conzisztoriuma' rendeléséből, az alsóbb Oskolák' számára. 4-dik Kiadás 8-ad rét lap 72.

V. Kötet' Foglalatja.

I. Értekezések.

1) Szuhányi Márton. Az orvosi Tudományt illető rövid értekezés. l. 3.
2) Szentgyörgyi Gellért. Pittacus' élete' leírása. l. 11.
3) Köteles Sámuel. Az Erköltsiség és a' Vallás. l. 18.
4) A' Bodaiki ásványos ferdőnek orvosi leírása és ajánlása l. 31.
5) Kováts Sámuel. Halhatatlan Péczelink mellett egy két Védszó. l. 55.
6) Péterfi László. Töldalék a' Barométerrel való magosságmérésről. l. 63.

II. Literatúra.

A) Hazai Literatúra.

Könyv-vi'sgálatok.

1) Salamon Király, szomorú-játék öt felvonásban. 's a' t. l. 71.
2) Cserhalom hös Költemény egy énekben (befejezés) 's a' t. l. 89.
3) Augusti Ignatii Pauer, dissertatio de morbis simulatis etc. l. 101.

B) Külföldi Literatúra.

1) Kotzebue Móritz, Orosz Császári Kapitány, a' Wladimir és Persiai Nap és Oroszlány Rendek' Vitézze' Persiai útazásának kivonása. (folytatás) l. 102.

III. Tudománybeli Jelentések.

1) Megtzáfolások és Igazitások. l. 121.
2) Jelességek. 122.
3) A' Redactiónak Jelentései. l. 125.
4) Új Könyvek. l. 126.
5) Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek. l. 127.

NB. Elhagyta a' Sajtót Május' 31-kén.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY.

1827.

VI. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével.

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' betűjivel
és költségével.

I. Értekezések.

1.

Barátságos Tudósitások Külföldről.

Béts Aprilis 30-ikán 1825.

Megigértem neked, hogy mind erántad való szíves indúlatomnak jeléül, mind pedig, hogy útazásomnak örömeivel 's szenvedéseivel kétszeresen éljek, leírom, 's közlöm veled azt, a' mi figyelmemet érdeklé miólta egymástól elváltunk. Én le nem irhatom neked azon örömet, mellyel útazásomhoz kezdettem, noha sok nehézségekkel kelle küszködnöm, mellyek megcsökkenthették vala kedvemet. Tudom te is örömmel követsz képzeletedben, mindég kedves lévén előtted az útazásleírások' olvasása, 's én elérném czélomat, hogy ha leveleim valami interesszével birnának, 's néminémü gyönyörködtetésedre szolgálnának. Azt ne várd semmi esetre, hogy tudósitásaim kimeritők 's minden kivánságidnak megfelelők legyenek, mivel arra nem annyi idő, nem annyi költség kivántatnék, mint a' mennyit én reá szentelhettem.

Po'sonyig való utamról nem szóllok, mivel ez inkább esmeretes előtted, 's kevésbbé interesszálna; csak annyit irok, hogy az útazást kellemetessé teszik többnyire a' jó utak, a' termékeny 's szép tájak, noha ezek többnyire lapályosok lévén nem birnak olly sokféleséggel, mint Felső Magyar ország' környékei. Po'sonynak fekvése a' Duna' bal partján felette szép; környékei igéző

szépségüek. A' város nagy részint egy kis behajlásban feküdvén, távolról kevés látszik belőle a' Duna jobb partjáról. A' város felett, egy jó magas hegyen fekszenek, a' régi várnak égés által elpusztúlt magas falai. A' város nagy és elég szép, de Pestnek több szép útszájit, 's nagy palotájit, itt hijjába keresnéd. — Valamint Pesten, 's több más útban eső városokban, úgy itt is többnyire német hangok érdeklik az ember' füleit, 's Hazánk' szép nyelvét csak néha néha hallod kedvesen hangzani.

Po'sonyból tizedik Aprilisben indúltam el Bétsbe. Ezen útnak sok szépségei vagynak, 's ezek között különös említést érdemel Haimburg, mellynek mind fekvése, mind a' felette egy magas gömbölyü hegy' tetején fekvő, 's messzére ellátszó váromladék, mind szép környékei kellemes tekintetet nyújtanak. Balra a' setét erdőkkel fedett bércz' óldalában, felnyúló Wolfsthal omladékai, 's majd tovább jobbra a' szépen fekvő, 's dicső kilátást nyújtó Dévéni vár, — melly a' Pálffyaké, — foglalatoskodtatják az utazó' szemeit. Haimburgon túl nagy részint felemelkedett lapályon visz a' derék töltés, sok csinos falukon keresztül Bécsbe, mellynek magas Sz. István' tornya már messzére feketéllik. A' lejtős útról, sok szép kilátások vagynak, a' jobbra elterülő, 's nagyrészint cserjékkel és erdőkkel fedett, az utóbbi véres ütközetekről nevezetes, nagy lapályra, mellyen a' Duna keresztül csavarog, az óldalt lévő sok szép falukra 's azoknak várkastélyaira; balra a' távol lévő Stiriai havasokra.

Délután egy órakor értem Bécsbe, 's kellemes tavaszi nap lévén, képzelheted, mi nagy benyomást tett belém, ezen pompás és roppant fő városnak tekintete. A' belsővárosnak, hová hét kapuk visznek be, nagy és szép, noha többnyire

régiség kormától lepett palotáji, a' belsővárost nagy körmódjára körülvevő, 's hasonlókép szép épületekkel ékeskedő, külső-városok, a' széles és most gyönyörű kertté változtatott Glacis, a' belső és külső városok között, a' minden útszákon tolongó, többnyire csinos öltözetű sokaság, a' sok pompás eqvipage-ok, a' kereskedőknek vetélkedve felékesített kirakásaik bóltjaik előtt, különösen a' Kohlmarkton és Grabenen, a' mindenütt uralkodó fény és nagyság, annak ki Bécset legelőször látja, méltó tárgyak a' gyönyörködésre. A' belső városnak szépségét, nagyon kissebbiti az útszáknak egyenetlenségök, és keskenységök, — sok útszák 1—2 öl szélességüek, — a' minek az egészségre nézve is káros befolyása van, mivel a' miatt a' magas, 3, 4, 5 emeletes házak közzé, sem elegendő világosság, sem friss levegő nem férkezhetik, noha az ebből eredhető veszedelmek, a' mennyire lehet, eléggé elhárittatnak a' szép, négy szög kövekkel kirakott útszáknak, a' lehettségig tisztán tartások által. A' város' épületeinek ezen nagy öszveszoritások miatt, sokszor a' legszebb épületek, 's templomok el vagynak dugva. Egyébaránt a' városnak szépitésére mindenfelé nagy a' törekedés, mivel a' régi házak lerontatnak, 's helyettök szép izlésü paloták épülnek, másoknak füstös falai bemeszeltetnek és kicsinosíttatnak. Különösen munkálkodnak a' város' körének szépitésén; 's ezen tekintetben a' Bécsiek Ő Felségének legtöbbet köszönhetnek. A' pompás Burgthor, ezen szépitéseknek mintegy közép pontja. Ha az ember az egyrészént tiszteletreméltó régiségü, másrészént újabb ízléssel épült, 's nem rég meg is nagyobbittatott, de épen nem pompás tekintetü Császári Rezidentziából, ezen vele általellenben lévő kapunak megy, balra esik a' Császári Udvari kert, középen I. Ferencz Császár'

puha érczből készült, 's lovon ülő oszlopképével, és a' sok botanikai nevezetességekkel gazdag, 's igen szép elrendelésü csinos üvegházzal, mellynek közepén, a' szép virág-szálát, nyólcz pompás korinthusi oszlopok ékesítik; jobbra az 1813 óta felnyitott gyönyörü népkért (Volksgarten), melly szép, de még csak fejtödzésben lévő, hárs-nyár- és juharfa alléekkal, egy szép szökökúttal, egy óldalon igen szép izléssel épült, félkör forma nagy és csinos kávéházzal, mellynek elején 20 jóniai oszlopok, 's ezeknek közein nagy ablakok vagynak, belől igen csinosan meublirozva, a' Császár és Császárné nagy és szép képeikkel; más felől Theseusnak, egészen a' régi Athénei szerént épitett gyönyörü templomával, mellyben a' Centaurust agyonsújtó Theseus, Canovának ritka szépségü mestermíve, — van felékesítve, 's a' Publicum' gyönyörködtetésére egész nap nyitva áll. Ezen kert, a' Bécsieknek kedves mulatóhelyökké lett, úgy hogy itt minden estve, tolongásig vagynak az emberek. A' kávéház, 's az előtte többszörös sorban lévő székek, ékes öltözetü, 's mindenféle rangú vendégekkel vagynak tele, és a' fel 's alá sétálóknak szakadatlan sorok, a' mindég más más képek, a' kávéház' piatzán, egy ékes templomka alatt lévő szép mu'sika, és az egész csinos kis kertben uralkodó elevenség, ezen helyet, — kivált egy szép estve — Bécsnek egyik legmulattatóbb helyévé teszik. Estve messzire ellátszik, a' népkertből felemelkedő nagy lámpásfény, mellynél a' víg Bécsiek, késö éjtszakáig mulatoznak. Ha az ember az új kapunak tetejére áll, vagy a' közellévö Löwel-Bastey-ra, melly az előtt legkedvesebb sétálóhelyök vólt a' Bécsieknek, 's hová a' népkertből is fellehet menni, az ott lévő csinos kávéházhoz, felette pompás kinézés van, a' kétszáz ölnyi szélességü Glacis-nak, minden arányba

menő, 's kotsiktól és emberektől pezsgő alléein, a' félkör' modjára elterülő 's messzeterjedő Wieden — Joseph — Alser 's több külvárosokra, ezeknek szép útszájira 's nagy épületeire, különösen a' nem rég megujittatott Császári istállókra, a' H. Auersberg' palotájára, a' Polytechniai intézet' épületére, a' pompás Károly' templomára, 's több más roppant és szép épületekre, ezeken túl pedig, a' Bécset körülvevő kékellő hegyekre. A' Francziák által lerontott keritésfalai is a' városnak, most újonnan felépittetnek, a' sánczok az omlásoktól megtisztittatnak, óldalai szép pásithantokkal befödetnek, 's alól alléek ültettetnek, mellyek közt kocsikázni is lehet. A' Glacis, — mellynek egy része katonai gyakorlásokra használtatik, — az egész város körül megegyengettetik, 's felékesíttetik minden arányokba menő vadgesztenyeés ákász-fa alléekkal, mellyek közt nagyrészint négyszög-kövekkel vagynak a' főbb útak kirakva. Estve ezen alléek mind ki vagynak világosítva, 's illyenkor a' bástyákról felette szép a' tekintet, a' körüskörül lévő lámpás tengerre. Ezen munka nagy sebességgel megy, mivel naponként, most temérdek sok ember dolgozik itt. Bécsnek szépitésére, 's az ellenség által tett károknak helyrehozására, 1818-ban 200,000 for. rendeltetett. —

Bécsnek nevezetességei nagy számmal vagynak, úgy hogy ha az ember azokat mind haszonnal akarná látni, arra több hónapok kellenének. Intézeteivel azon sorban igyekezlek tégedet megesmertetni, mellyben engemet interesszáltak, 's ezen tekintetben első helyet foglalnak gyógyító intézetei. A' közönséges Kórház, (allgemeines Krankenhaus) egy szörnyű nagyságú egy emeletes épület, az Alser külsővárosban lételét a' nagy II-ik Jó'sefnek köszöni. A' főkapu felett ezen felülírás van: Saluti et solatio Aegrorum Josephus II. Aug.

1784. Az egész épület, — melly az előtt árvákháza vólt — hét nagy udvarokat foglal magában, mellyek közzül az első legnagyobbat, eperfa alleék, szép pásitok, és nagy viztartók ékesitik. A' betegek' számára 111 szobák vagynak, 61 a' férjfiak', 50 az asszonyok' számára, 's az egész kétezer ágyat vehet fel. A' betegek négy klasszisra vagynak felosztva, mellyek közzül a' három első, többet vagy kevesebbet; az utólsó semmit sem fizet. Az intézetnek igazgatója, az orvosi Praxis' Professora, ki most Raimann igazgatói Tanátsos. A' betegek' gyógyitását négy első orvosok (Primärärzte) vezérlik, kik most Festi, Beletzky, Schiffner és Renzi Urak. Ezen orvosoknak mindegyike mellett van, két másodrendü Orvos, és öt praktikáns, kik a' rendelt szereket feljegyzik, 's egyátaljában a' rendre ügyelnek. Ezeken kivül vagynak, három első, és három másodrendü seborvosok. Ezek mind benn laknak a' házban. A' betegszobák igen tágasok, hosszaságok 16, szélességök 17 láb, magasan lévő ablakokkal. A' betegágyak két óldalt, egymástól illendő távolságra vagynak, 's mindenütt tisztaság, és szép rend uralkodik. Mindennap, nyárban hét, télben nyolcz órakor kezdődnek az Ordinátiók, mellyeken az első Orvos' engedelmével, idegenek is megjelenhetnek. Ezek rendszerént a' Dr. Schiffner ordinátiójit szokták látogatni, mellyek tanúságosok. Schiffner — egy közép idejü ember — igen gyakran él az Extractumok' szeszes óldozatjaikkal, 's új szerekkel is sok próbákat tesz. A' vénusi betegségben lévőknek, 's veszett kutya harapottaknak számokra, külön szobák vagynak.

Ezen közönséges kórházzal öszve vagynak köttetve, a' gyakorló orvosi iskolák is. Az első udvar' közepén, van egy szabadon álló jó nagy két emeletes épület, az orvositudom ányt tanúlók'

számokra, mellyben a' beteg szobákon kivül vagynak a' hallgató-szála, a' bonczoló-szobák, a' pathologiai gyüjtemények' Muzeuma, melly a' Báró Stifft közbenjárására 1812-ben fundálódott, 's valami 4000 darabokkal bir, és a' Professor' lakása, de a' mellyet a' mostani, ezen czélra nem használ. A' betegek' számára, a' felső emeletben, két nagy szoba van, mellyeknek mindegyikében 12 ágyak vagynak, egyik a' férjfiak', másik az asszonyok' számára. Melly tanúságos itt a' gyakorló orvosi iskola, abból képzelheted, hogy a' Professor, az egész közönséges kórházból válogathatja a' betegeket. Tisztelettel lép az ember ezen szobákba, hol olly nagy emberek, mint Stoll, Frank Péter, 's Hildebrand tanitottak a' beteg ágyaknál. Ezeknek nyomdokait követi, a' mostani Professor Raimann is, ki közép idejü ember, 's kinek szerény és nyugodt valója a' beteg ágyaknál, nagy orvosi esmeretei, és tanítványihoz való nyájas leereszkedése, mindenek előtt kedvességet 's tiszteletet szereznek *). Az orvosi gyakorlások nyólcz órakor kezdődnek, 's rendszerént tízig, néha tovább is eltartanak, úgy hogy ritkán marad valami kevés idő a' Praelectiókra. A' most uralkodó nyavalyáknak sthenicus characterök lévén, az antiphlogistica methodus legtöbbet, és pedig sokszor nagy mértékben használtatik, még a' nálunk igen ritka Diabetes mellitusban is; noha nehány napok alatt, igen sok esetekben, ellenkező charactert öltöztek a' nyavalyák magokra, 's a' vízibetegségek gyakoriak. Raimann Úrnak tanitásmódja a' betegágyaknál igen jeles, azon igyekezvén kérdései által, hogy a' tanítványok magok fejtsék ki a' nyavalya' természetét, 's róla helyes itéletet hozzanak; e' végre különösen szorosnak kell lenni nála a' Diagnosisnak. —

*) Azt magunk is hallottuk Tanitványaitól. A' Red.

A' köz Kórház' homloképületében, alól van a' Seborvosi iskola, melly ismét két kis szálát foglal el, a' férjfiak' és asszonyok' számokra. Ezen iskolának Professora, a' múlt esztendő óta Wattman, ki még fiatal ember, de jeles operátiói által, magát nevezetessé tette. Az előjövő operátiókat rendszerént az intézetnél lévő, fizetett Operateur-ök, kiknek számok 16, szokták végbe vinni a' Professor' jelenlétében, a' nem nagy, 's a' nézőkre nézve alkalmatlan operálószobában. Maga a' Professor rendszerént csak a' nevezetesebb operátiókat szokta megtenni. Igy köté le a' többek közt Prof. Wattman Úr a' nyakverő-ért a' múlt napokban egy erős és fiatal embernél, ki egy karján lévő fungus medullarisban szenvedett, de szerencsétlen kimenetellel. Ezen nagy és fontos operátió, már másod ízben történt Bécsben, de mind eddig nem szerencsésen. Egyébaránt ezen iskolában most is használtatik, a' Professor Kern által behozott, meleg vízzel való gyógyitás, mellynek sok tekintetben, nem lehet hasznát tagadni, mivel ezen könnyű és szelid szer, különösen a' sebeknek gyógyitásokra, sokkal többet ér, mint a' sokféle szerekből vegyitett flastromok, és kenetek. A' Klinikum 9 órakor kezdődik.

A' kaputól balra, az óldal épületnek első emeletében van a' Chirurgusoknak gakorló orvosiiskolájok, 12 ágyakkal. A' Klinikum' igazgatója a' derék, és tudós Prof. Wawruch Úr, egy közép idejű ember, kinek egyszerű és praktikus esmeretekkel teljes előadása, a' beteg ágyaknál, dicséretre méltó. —

A' köz. Kórháznak hátulsó udvarában, jobbra van az 1784-ben, II. Jó'sef Császár által felállitatott Szülőház, mellynek nagyságát csak abból is

megitélheted *), hogy itt esztendönként csaknem három ezerre megy a' szülések' száma. Az Intézet, mellybe három óldalról van a' bemenetel, mindég zárva van a' két óldalon, 's csak csengetésre nyittatik ki. Három osztálya van. A' titkos és fizető osztályban, 12 egyes szobák; a' második osztályban, hat több, de egymástól elrekesztett ágyas szobák; a' harmadik nem fizető, és a' tanúlóknak is nyitva lévő osztályban pedig, 8 kissebb nagyobb szobák vagynak. Mind ezen szobák, többnyire tele vagynak, a' honnan gondolhatod, mennyi alkalmatosság van itt, az asszonyi 's gyermeki nyavalyáknak stúdiumokra. Most is nagy kiterjedésben uralkodik, az is gyakran epidemice pusztító, és még olly kevéssé esmert gyermekágyihideglelés, 's el visz sok betegeket. Az itt született gyermekeknek egy része, kevés summa pénzért, más része ingyen felvétetödik, a' talált gyermekekházába. Az intézetnek igazgatója Prof. Klein, egy fiatal ember.

Ugyan azon útszában, mellyben a' közönséges Kórház van, áll az általellenben lévő óldalon, 's nem messze ide a' talált gyermekek' háza, melly 1818 óta Státus' intézetének declaráltatott, 's hová a' Director' engedelmével, biléttel be lehet menni. Ezen intézetnek egy emeletes, és kétszárnyú épülete, nem igen nagy; homloklapja a' hátúl lévő kertre néz. A' szülőházból, a' városból, 's közelébb vagy távolabb lévő helyekről, meghatározott fizetésért, melly 12, 24, vagy 48 for. ezüstben, a' környülményekhez képest, — vagy ingyen fel vétetett gyermekek, kik mind katholikusoknak kereszteltetnek, addig mig megerösödnek, itt szoptattatnak, azután pedig külvárosok-

*) Mint minden Intézete Jó'sefnek nagy volt, emberszerető, és jóltévő. A' Red.

ra, vagy falura adatnak nevelés végett. Az ekképen falura adatott gyermekekre a' papok, tisztviselők, és seborvosok vigyáznak fel. A' neveléssel különös hasznok vagynak öszveköttetve, 's ezen okból az intézet' Kanczellariájába, tódúlva mennek az emberek a' falukról, felnevelendő gyermekek' kérése végett. A' szülőháznak nem fizető osztályából, ide kell jönni, az arra alkalmatos személyeknek szoptatni, 's az Intézetnek négy hónapig szolgálni. A' dajkák rendszerént két gyermeket szoptatnak, de nem mindég. A' dajkák' száma mindég 72, a' szopos gyermekeké pedig körülbelől 110. Az intézet' szobáji tágasak, világosak és csinosak. Ezen ház is, a' közönséges Kórház' directiója alá tartozik, de azon kivűl van az intézetnek négy felvigyázója, 9 tisztjei és egy szolgája. Egy bennt lakó segédorvos, felvigyáz a' rendre; az első orvos pedig mindennap meglátogatja az intézetet, 's a' betegeknek orvosságokat rendel. Ezen házzal öszvefüggésben vagynak, a' szoptatósdajkák' intézete, honnan mindég egészséges és jó dajkát lehet kapni 15 forintért ezüstben; és a' himlőóltó Intézet.

A' köz. Kórház' hátulsó udvarában, balra van a' Szemorvosi Intézet, melly igen csinos, és czélarányos. Az első szoba, Auditorium 's egyszer-'smind operálószoba is. A' szembetegek' számára, két, zöldre festett tágas szoba van. Az intézet' igazgatója Prof. Rózsás, egy fiatal ember. — A' nagy Kórháznak leghátúlsó részében van egy alacsony épület, mellyben történnek az orvosi és törvényszéki bonczolások. —

Nem messze ezen intézetekhez, a' Währingi útszában van, a' Cs. K. orvosi és seborvosi Jó'sef Akademia, mellynek pompás két szárnyú és emeletű, 's az útsza felől, csinos ráttsal kerített épülete van. Udvarát egy csinos kőfaragásos kút éke-

síti. Az épület' homloklapja, ezen felülirást viseli: Providentia et Auspiciis Imp. Caes. Josephi II. P. F. Schola Anatomico-Medico-Chirurgica, Militum vulneribus et morbis curandis sanandisqve instituta, Omni supellectile salutaris artis, qvae manu medentur, instructa. Anno R. S. MDCCLXXXIV. Az épülethez hátúl, az Akademia' tulajdon füvészkertje van kötve, melly nem nagy, de czélarányos, 's egyszer'smind a' betegeknek is sétálóhelyül szolgál. Ezen jeles intézetet is, II-dik Jó'sef Császár fundálta, a' végre hogy itt az Ármádiához, alkalmatos Orvosok, és Seborvosok készüljenek. A' mint tudod, ezen Akademia az utólsó esztendőkben fel vólt függesztve, de a' múlt esztendőben, ismét helyreállittatott, és innepileg felnyittatott. Az intézetnek mostani új Igazgatója, K. Tan. Isfordink. A' Professorok' száma öt, kik mind Stáborvosok, és K. Tanátsosok. A' Klinikumok, csak a' jövő iskolai esztendőben kezdődhetnek el. A' gyakorló orvosi osztálynak, melly a' második emeletben van, Prof. Castellitz az igazgatója. — Ezen jeles, már hanyatló idejü orvos, most egy jó nagy szobában, csupa syphiliticusokat vett fel, 's rajtok, az egykor nálunk is nagy hirre kapott Aqva antimiasmatica Köchlinüvel tesz próbákat. — Ezen orvosságból, ezen nyavalyának minden képeibe, rendszerént reggel és estve egy evőkalánnal adat be, 's ezenkivül néha lágyítókat is rendel, de külsőkép a' tisztaságon kivül semmit sem; többnyire mind eddig szerencsés kimenetellel. Ezen próbatételre, különösen a' magasztalt specificumban, a' kényesőben való igen sokszori megcsalatkozása, — a' mit egy más, kivált ezen nyavalyában nagy tapasztalású Bécsi orvosnak, Dr. Sautin-nak sok esztendőki tapasztalásai is erősitenek, — inditotta Prof. Castellitzet, ki egyébaránt is szerényen megvallotta az

orvosi tudománynak tökéletlenségét, 's bizonytalanságát.

Egy külön szobában, láttam azon nevezetes beteget is, kiről némelly újságlevelek is szólltak már, — ki olly sokáig aludott. Úgy gondolom interesszálni fog, ha tégedet ezen betegről bővebben tudósitalak. Haag Károly, 38 esztendős Furir, Junius 6-dikán 1823-ban, egy becsületben járó büntetéstől való félelmében, és bánatjában, Komáromban catalepticus állapotban esett, mellynél fogva, noha éjjel nappal merön egy pontra függesztett szemei, mindég nyitya vóltak, tagjainak minden mozgathatóságát elvesztette, 's a' melly helyhezetbe tették testét, abban maradt. Késöbben szemei is bezáródtak; azomban testének functiói, mint kigözölgése, melegsége, vérforgása, 's a' t. nem változtak, csak gyengültek. Élelemül, szájába csak folyós étkeket, mint bor-levest, riskását, grizt, tejet 's a' t. töltögettek, mivel a' kevessé keményebb étkek, erőszakos köhögést okoztak 's kivetödtek. Ezen beteget, nevezetességére és ritkaságára nézve, a' Jó'sef Akademia' Igazgatója, Isfordink, Bécsbe felküldetni rendelte Komáromból. Itt mindent elkövettek vele, a' mit az orvosi mesterség tehet. Belsökép' kemény hánytató borkö olvadékot töltögettek szájába, kanálonként minden órában, nehány nap; máskor erős hashajtószert, azután, ingerlő szereket, minden következés nélkül. Egyszer'smind külsökép is, erős ingerlőket alkalmaztattak, így a' többek között, a' hátgerenczére hosszú és nagy körösbogár flastromot tettek, 's utánna erős pokolköves ferdőbe tették, a' nélkül, hogy ezen nagy ingerlésre is, az életnek valamelly jelét mutatta vólna. Végre ezen esztendő' elején, Januarius 23-dikán felébredett, minekutánna tizenhét hónapokig aludott vólna, — a' mit sokan nem a' beadott

orvosszerek' hanem valamelly magneses manípulátiók' erejének tulajdonítanak, — de tagjainak eleinte semmi hasznát sem vehette, mivel azok könemü megmerevedésben vóltak. Prof. Castellitz, ki igen erős, izmos ember, minden erejével sem tudta lábát behajtani. Lassanként jött meg tagjainak hajthatósága, de még most is tsak mankó segítségével tud járni. Eleinte beszéllni sem tudott, de utóbb ez is megjött, hanem most is keveset beszéll. Méltó lett volna ezen fontos esetben, az itt sokat ígérő Galvanismust megpróbálni. Ezen közönséges újságkívánást gerjesztett, 's valóban ritka nevezetességü esetnek, bővebb közlését ígérte meg Prof. Castellitz. a)

Ezen epületben van egyszer'smind, a' katonai kórház is, melly 1200 betegeknek adhat helyet, 's melly mindég tele van. A' tanúlók önnön Klinikumokon kivül, itt is nevelhetik orvosi esmereteiket.

Az Akadémiának tulajdon derék könyvtára van, 's ezen kivül sok igen jeles és gazdag gyüjteményei; mellyek tizenegy pompás szobákban, 's csinos üveges almáriomokban vagynak felállítva. Az első nagy szobában, természettudományi 's legközelébb a' materia medicára tartozó tárgyak vagynak, a' természetnek mind a' három országából; az öt következő szobákban vagynak a' pathologiai természetes, és viasz készítmények, elegendő útasító felülírásokkal, a' seborvosi operatiókhoz tartozó minden készületek, természetes és csudás fétusok' gyüjteménye; a' nyavalyás csontoknak nagy gyüjteménye, (melly egykor a' Dr. Veringé volt,) — ezek közt a' híres Generális Mecséry öszverontsolt kaponyája; az emberi hallás' organumainak igen szép készitményei, Prof. Ilgtől; a' madarak'

a) Ezen derék orvos, azóta meghalt.

's halak' hallásorganumainak, hasonlókép szép készítményei Hermanntól. A' hátralévő hét szobákban, van az Academia' legnagyobb kincse, a' hasonlíthatatlan szépségü, anatomiai viasz készítmények: mellyeket Abbé Fontana vezérlése alatt, Mascagni készített Florentziában, 's mellyeknek finomságok, és a' legnagyobb apróságokig menő szoros hasonlatosságok, bámulásra méltó. Két szoba ezek közzül, a' második emeletben van, mellyekben a' szülési tudományra tartozó, szép készítmények vagynak. Kár hogy ezen gazdag 's igen tanúságos gyüjtemények, csak egyszer láthatók hetenként, t. i. Szombaton 11 órától fogva, és így ekkor is kevés ideig. Ez úttal méltó, hogy megemlíttsem, hogy egy idevaló Szemorvos Hofmayer, a' szemnyavalyákat ábrázoló, különös szépségü és finomságú viaszkészítményeket készít.

A' közönséges Kórház szomszédságában van az ú. n. bolondok' tornya, melly egy kerek 5 emeletü, apró ablakos épület, egy szabad környékü helyen, 's mellyet Jó'sef Császár építtetett fel újra. Minden emeletben 28 apró szobák vagynak. Ezen intézetnél, melly ismét a' közönséges Kórház' Directiója alá tartozik, egy első és egy másodrangú Orvos van. A' szobáknak nagy része apró, setét, tömlöczforma, mellyekben ezen szerentsétlenek, — kik közül sokan, mint valamely gonosztévők le is vagynak lánczolva, eltöltenek nehány esztendöket, 's akkor vagy javúlva elbotsáttatnak, vagy a' gyógyíthatatlanokhoz küldetnek. A' szenyvedö emberiség' számára felállított intézetek közzül, egy sem képes, olly szomorú érzéseknek gerjesztésére, mint ez, hol az ember, ama legnemesbb mennyei tulajdonának, az észnek, olly sokféle bomlásait látja; valamint hogy a' magokat szerentsétleneknek érzöket, csak hasonló, vagy akármi másnemü nagy kórházakba kell

kell gyakran vinni, hol az emberek' számtalan nyomorúságaiknak tekintete, ézibe enyhülést, ha nem meggyógyulást szerez. A' most itt lévő észbetegek' száma valami kétszázra megy, de a' kik nehezen férnek, 's a' mint hallám most plánumban van az intézetnek megnagyobbítása, és kívánatos jobb rendbe szedése. a) A' torony körül egy kert is van, a' betegeknek mulatságokra, mellyet 1796-ban a' híres Frank eszközlött. A' bolondok' tornyán túl, vagyon az ú. n. Lazaretum, melly egy szép kilátású helyen lévő régi épület, hol a' segédorvos lakik, 's hol nagy részént gyógyithatatlanok vagynak.

Az itt lévő nagy orvosi intézetekhez méltóképen van felkészítve, a' Baromorvosi intézet, melly az Országút nevü külső városban fekszik. Ezen intézetet is, II-dik Jó'sef Császár fundálta, de most uralkodó kegyelmes Fejedelmünk, egy egészen uj roppant két emeletü, 's szép épületet építtetett a' régi mellett ezen intézetnek, melly igen jeles elrendelésü. Ezen épületben vagynak az intézet Professorainak, 's az Adjunctusoknak is csínos lakásaik. A' derék anatomiai theátrom mellett, van egy még kezdöben lévő, anatomiai készítmények' gyüjteménye. Az intézet könyvtára, még nincs felállítva, 's egyátaljában még több részei nincsenek rendben az épületnek, de minden készületek

a) Későbbi tudósítások szerént, Ő Felsége' parantsolatjára az uj nagy észbetegek' intézete, a' Páris'si és Londoni hasonló intézetek' formájára, állíttatik fel. Az Ő Felségének benyújtott plánum szerént, ezen intézetben, gond lesz a' betegeknek téli, és nyári mulatságaikra: 's lóiskola, madárlövés, biliárd és más hasonló időtöltések lesznek a' betegek számára. A' dühösök' szobáik, kőfal helyett szamárbőrrel lesznek egymástól elválasztva. Az intézet' helye, az Alser külsővárosban lessz, a' Brünl ferdő, 's a' mellette lévő ángoly kert' helyén, melly 5900 négyszög ölet foglal magába. Az egész intézetre 2,400,000 forintot számolnak, 's ezen summának fele, az intézet' elkezdésére, már megvan. —

sokat láttatnak ígérni. A' fő épület előtt van, a' nagy állatkórház, mellyben nyólcznyólcz lóra való 12 nagyobb, és egy más épületben több kissebb; ezeken kivül pedig, a' beteg szarvasmarhák', sertések', ebek' számára is, több istálók vagynak. A' patika, az úsztató, oldalt a' ferdő, a' kovácsmühely, 's a' t. mind czélarányosan vagynak elkészitve.

Az apróbb orvosi intézetek közül, legnevezetesebbek a' Dr. Goergen által Gumpendorf nevü külső városban feállított észbetegek' intézete, melly a' maga nemében egy a' jelesebbek közzül, 's hová a' betegek bizonyos summa pénzért vétetődnek fel, de a' mellyet nem könnyen láthatni; és a' szegény beteg gyermekek' intézete, mellyet Dr. Mastalier állitott fel 1787-ben, 's 1793-ban közönséges intézetté tétetődvén Dr. Gölisnek adatott által, ki önnön lakásában, a' belső városban mindennap d. u. két órakor orvosi rendeléseket ád ingyen a' beteg gyermekeknek. Ezen híres intézetet, mellyben esztendőnként nehány ezer beteg gyermekek, és igen sok interesszáns és ritka esetek fordúlnak meg, azelőtt, sok ifjú orvosok, kivált idegenek meglátogatták, de 1820. óta Dr. Gölis bezárta ezek előtt ajtaját, úgyhogy én is, csak különös kedvezésből vehettem nehányszor részt ordinátiójiba, mellyeket két segédorvosok' társaságában ád, de a' mellyekből, mivel azok nagy részént érthetetlenül, 's mintegy titkolódzva történnek, a' nélkül, hogy az idegenre sok tekintet volna, — keveset tanúlhattam. Egyébaránt Dr. Gölis, ki egy komoly, már hanyatló idejü ember, minden esztendőben közönségessé szokta tenni, az általa felvett, meggyógyitott 's megholt betegeknek számokat. — Különös említést érdemel ezen helyen, a' Dr. Soherr által felállított, 's egykor nagy hírrekapott savanytárgyközlő maschina, (Oxigenir maschin) mellyről más úttal kíván-

lak tégedet tudósítani. Akkor egyszer'smind egy álomjáró gyermeknél tett észrevételeimet is, közleni fogom veled. — Figyelmet érdemel még a' Wolfsohn Chirurgus, elgörbült hátgerénczüeket gyógyító intézete is, melly — fájdalom! — tsak egyetlenegy ezen nagy városban, hol már magában is, ezen nyavalya nagyon gyakori. Wolfsohn' maschináji, — mellyek nyomás által dolgoznak, — elmések, de azonkivül hogy nehezek, 's mindég hordani a' betegeknek igen alkalmatlan, a' hátgerénczneknek is leginkább csak egy részére dolgoznak, 's ennélfogva a' hosszú és nagyon költséges cúrának szerentsés következése ritkán van. —

Az Universzitás' épületе, a' belső városban van, az ú. n. Universzitás' piaczán. Ez a' derék, és jó nagy két emeletü épület, lételét Mária Therésiának köszönheti. Az épület alsó részében lévő szép, és tágas pitvarba, melly húsz oszlopokon nyugszik, három oldalról van a' bemenetel: oldalt vagynak az orvositudományokat illető szálák. Itt van a' jól felkészített Chemicum Laboratorium is, melly egy tágas tiszta szoba, a' mellette lévő, hasonlóképp tágas Auditóriummal, mellynek egy részében, ismét sok chemiai eszközök, 's készítmények vagynak. Az első emeletben van a' szépen kifestett pompás szála, mellyben az innepi öszvegyülések, 's közönséges Disputátiók tartatnak. Általellenben ezen szálával, van a' Physicum Auditorium; mellynek oldalain, üveges almáriomokban, sok kivált Mechanikát illető eszközök, modellek, 's maschinák vagynak; a' többi ide tartozó physikai és mechanikai eszközök' gyüjteménye pedig, egy szomszédszálában van. A' felső emeletben van, a' nagy orvosi hallgatószála, a' Báró van Swieten bronz mejjképével. Itt van az Anatomiai Múzeum is, hol a' Prosector, a' nyájas Dr. Csermák velem mindent láttatott. Ezen Muzeum egy nagy, és egy kis szo-

bából áll; de Bécsnek több nagy Múzeumaihoz képest, ez nagyon szegény. Egy egész nagy óldalt csaknem egészen, a' csontok foglalnak el, mellyeknek itt ennyi helyök nem volna. A' kaponyák között, nevezetes az itt nehány esztendőkkel ezelőtt, meghólt Botocude asszonynak kaponyája. Az anatomiai készítmények közt, nehány igen szép injectiók, microscópiumi darabok, különösen pedig nehány különös szépségü macerált darabok, — mellyeknek nagy része a' Prof. Mayer munkája, — nagyon interesszánsok. Legnagyobb kintsei ezen Muzeumnak, a' híres Lieberkühn és Prochaska ritka és drága injectiójiknak tökélletes gyüjteményje. A' hasonlító anatomiára, Bécsben semmi legkissebb tekintet nintsen, holott ezen szép tudomány' mivelésére, itt olly sok szép alkalmatosság volna. Az épület' tetejében van a' csillagvi'sgáló torony, mellynek nem nagy, 's egyszerü dolgozó szobájában, Frauenhofernek egy derék csőjénél, 's egy Meridiánkörnél egyebet alig látni. a) A' torony' fedele alatt lévő szobácska, egy igen gyönyörködtető Camera obscurává van csinálva, mellyben Bétsnek minden részeit, és emberektől 's kotsiktól 'sibongó útszáit, szépen lehet árnyékolva látni, egy fejér asztalon.

A' tanító intézetek közt, teljes figyelmet érdemel a' polytechniai intézet is, melly a' Wieden nevü külsővárosban van, 's szép ízlésü két emeletü nagy épületének homloklapjával, a' belső városra néz. Felülírása ez: Der Pflege, Erweiterung, Veredlung des Gewerbfleiszes, der Bürgerküns-

a) Litrownak, a' derék Bétsi Csillagvizsgálónak tanítása szerént, a' Csillagvi'sgáláshoz más eszközök nem kellenek, mint egy 2—3 láb átmérőjü Meridiánkör, egy 4—5 lábnyi parallacticti és felállított messzelátó cső, és egy jó óra, 's a' híres Königsbergi csillagnézö toronyban is több eszközök nintsenek.

te des Handelns, Franz der Erste. Ezen jeles intézetet, most uralkodó kegyelmes Fejedelmünk 1815 ben fundálta, 's belső elintézésére 50,000 forintot rendelt ezüstben. Az intézet' igazgatója, a' híres Cs. Kir. Tan. Prechtl, ki egy igen nyájas ember. A' Professorok mind jeles emberek, kik közzül a' derék Meissner, — a' melegített levegővel fütés' feltalálója, — Erdélyi fi. Az intézetnek, három rendü Muzeumai vagynak. A' technologiai Muzeum, melly négy szép szobákat foglal el, az első emeletben, különösen megnézésre méltó. — Ennek egyik részében, (National-Fabriks-Produkten-Cabinet) a' Monarchiában lévő minden fabrikai productumok, a' legdurvábbtól a' legfinomabbig; a' másik részében, (Sammlung von Musterwerkzeugen) minden kézi mesterségekhez megkívántató müszerek, mellyeknek egy része Angliából hozatott, résszerént csínos üveges almáriomokban, résszerént asztalokon, igen szép rendben vagynak mintegy mustra gyanánt kirakva. A' második emeletben van, a' machinák' 's modellek' gyüjteménye, négy szobákban, de a' melly középszerü; és a' Physicum Múzeum négy szobákban melly igen jeles, és nagy részént draga darabokból álló szép gyüjtemény, 's egykor az Ő Felsége' önnön tulajdona volt. Az intézetnek derék, és válogatott könyvekből álló könyvtára is van. Az épület' háta megett van, a' derék chemicum Laboratorium. Ezen hasznos intézetnek Professorai egy különös folyóírásban is közlik dolgozásaikat a' tudós világgal. —

Béts Május 15. 1825.

Az eddig elészámlált intézetektől, egy nagy és pompás két emeletü épületre forditom figyelmedet, melly a' tudomány' maradandó emlékeinek van szentelve. A' Jó'sef piaczán lévő Cs. K. Udva-

ri könyvtár' épülete ez, mellynek tetején, középben van a' Minerva státuája, négylovas győzedelmi szekérben; óldalt egyfelől Átlás, az ég' — másfelől Tellus, a' föld' golyóbisával. Minerva alatt ezen felülírás van: Carolus Austrius, Divi Leopoldi Augusti filius, Augustus Romanorum Imperator, Pater Patriae, bello ubique confecto, instaurandis fovendisque litteris, avitam bibliothecam ingenti librorum copia auctam, amplissimis exstructis aedibus, publico commodo patere jussit. 1726. Az épület előtt lévő piaczot Jó'sef Császárnak pompás lovonülő bronz státuája ékesíti. Le nem írhatom neked, mennyire elragadott a' könyvtár' dicső szálájának 's a' tenger csinos kötésű könyvekkel rakott falaknak tekintete. A' templommagasságú, 's 240 lábnyi hosszaságú és 54 lábnyi szélességü szálának hosszukás négyszög formája van; de közepe mind két oldalon kigömbölyödik, 's felül kerek kupola emelkedik fel, melly Gran Dániel' pompás festésével ékeskedik. Alól nyólcz szép 's magas oszlopok vagynak körüskörül, mellyeknek köreiben, a' VI-dik Károly Cs. Carrárai márványból készült állóképén kivül, 12 az Ausztriai házból való Császároknak márvány állóképeik díszeskednek. Mindenütt szép ízlés, gyönyörü festések, vesztegető aranyozás tünnek a' néző' szemeibe. A' falaknak osztályait ékesitik, a' csínos könyves almáriomok, mellyeket a' két sor ablak közt, körüskörül menő galéria választ el. Az itt lévő könyveknek száma valami negyedfélszáz ezerre megy, de mivel ez mindég nevekedik, ma hónap, nem lesz helyök a' könyveknek. Most is már több ablakoknak könyvekkel rakott öbleik, könyves almáriomokkal vagynak elfedve. A' könyvek mind ékes, 's részszerént gazdag kötésüek, mellyek közt különösen szembetünik a' Printz Eugenius' pompás, és ritka kiadású munkák

ból, 's veres maroquin kötetekből álló könyvtára. Két eltakart, öldalt lévő szobákban vagynak, a' 60,000 darabra menő kéziratok, mellyekben ez a' könyvtár, minden Németországiakat felül múl. — Azon sok ritka napkeleti, arabs, török, persa, 's más kéziratokon, 's némelly ritka imádságos könyveken kivül, mellyeket egy az őrzők közzül futtában láttatott, csak a' Dioscorides festett plántákkal ékes kéziratját pergamenen, a' megszabadított Jéru'sálemnek kéziratját, — de a' melly nem egész, — magától Torquato Tassótól, Titus Liviusnak egy töredékét, a' Peutinger földabroszát pergamenen. melly a' legrégibb geográphiai emlék, a' N. Károly feleségének, Hildegárdnak, pergamenre, 's egészen arany betükkel írott imádságos könyvét, egy Mexikói hiéroglyphicumokkal írt munkát, szarvasbőrön; egy Alkorántot, egy nagy olasz-dió formájában, gyönyörű török betükkel, pergamenen, 's végre több Párisból visszakerült, híres spanyol románoknak igen csinos fólio kéziratjait említem. Az Incunabeleknek gyüjteménye, egy különös szobában van, 's benne sok ritkaságok vagynak. Könyvek' vételére esztendőnként 6000 forint van rendelve ezüstben; ezenkivül minden Ausztriai Könyvnyomtató, tartozik a' sajtóji alól kijött könyvekből ide adni. A' könyvtár négy őrzők', négy irnokok', két segédek', és három szolgák' gondviselése alatt van. Az egész intézetre, egy Praefectus ügyel fel. Kár, hogy ezen gazdag és ritka könyvtárnak kincseivel, az ember meg nem esmerkedhetik úgy a' mint kívánná! — Egyébaránt a' könyvtár mellett két tágas olvasószobák vagynak, mellyekben bizonyos napokat kivévén, csaknem egész nap lehet olvasni.

A' könyvtár' épületéhez csatolt, hasonló szépségü szárnyépületben van bizonyos idő ota, egészen új rendbe állitva a' természeti tárgyak' kabi-

nétje (Naturalien-Kabinet). Az ide tartozó tárgyak, 25 szálákban, és szobákban vagynak elrendelve. Földszint balkézre négy szobák vagynak, mellyek közül a' két elsöben van, a' majmoknak gazdag gyüjteménye; nevezetesen az elsöben a' Cebus, Simia, Ateles, Midas, Callithrix nemeknek 7; a' másodikba a' Papio, Lemur, Cercopithecus, Semnopithecus, Simia, Colobus, Hylobates, Inuus nemeknek 42 fajjaik; a' harmadik szobában, a' Mustela nemnek 15, az Ursus nemnek 8, a' Sorex nemnek 7, a' Talpa nemnek 5, az Erinaceus nemnek 3, a' Viverra nemnek 10, a' Procyon, Nasua, és Herpestes nemeknek, egy egy fajjaik vagynak. A' negyedik szobában, a' macska és kutya nemek vagynak, az elsönek 15, a' másiknak 11 fajjaik. Ezek közt van a' Jó'sef Császár kedves vadász kutyájának is kitömött bőre. Földszint jobbra két szoba van. Az elsöben vagynak a' Sciurus, Spalax, Hystrix, Mus, Castor, Hypudaeus, Cangurus, Cavia, Lepus, Dasyprocta, Coelogenus, Myoxus, Dipus, Phascolomys, Arctomys, Manis, Ornithorhynchus, Echidna, Myrmecophaga, Bradypus, Dasypus, Hippopotamus, Hyrax, Sus, Elephas, Rhinoceros, Tapirus fajok; a' másodikban a' Moschus, Camelus, Cervus, Giraffa fajok. Ezen állatok résszerént üveg alatt, résszerént szabadon vagynak felállítva. — A' második emeletben egy szoba van, mellyben Capra, Bos, Ovis, Antilope, Auchenia fajok vagynak szabadon felállítva; 's ezeken kivül négy almáriomokban denevér, nevezetesen Vespertilio, Rhynolophus, Phillostoma, Cephalotes, Nycteris, Taphozous, és Pteropus fajok. A' harmadik emeletben, a' bal óldalon öt szobák vagynak, ezek közül az elsöben Equus, Delphinus, Phoca fajok, egy czethalkaponya, és két Monodon monoceros vagy Narval kaponyák, hosszú két elsö fogaikkal, vagy-

nak szabadon felállítva. Óldalt négy almáriom áll, mellyekben madárfajok, állatkaponyák és csontvázak vagynak. A' többi négy szobákban madarak vagynak, mind üveg alatt, nevezetesen a' második szobában Falco, Strix és Vultur fajok; a' harmadikban Muscicapa, Lanius, Turdus, Ampelis, Tanagra, Loxia, Fringilla, Emberiza, Alauda, Trochilus, Certhias, Merops, Upupa, Mona, Sylvia, Parus, Hirundo, Caprimulgus, Cypsalus, Alcedo, Picus, Trinx, Buceros, Cuculus, Rhamphastos, Gracula, Corvus, Momotus, Oriolus, Icterus, Coracias, Paradisea, Turdus, Ampelis, Lamprotornis, Sturnus, Psittacus fajok. Ezt a' szobát különösen megszépitik a' gyönyörü Paradisea, Trochilus, Certhias, és Psittacus fajok. A' negyedik szobában vagynak az Ardea, Tantalus, Grus, Tringa, Gallinula, Rallus, Scolopax, Himantopus, Charadrias, Platalea, Phasianus, Otis, Numida és Columba fajok. Ezen szobának nevezetességei az Ardea Argele, Mycteria americana, Phoenicopterus ruber, (veres Flamingo) két Struthio Camelus, Struthio novae Hollandiae és casuarius 's a' t. Az ötödik szobában vagynak a' Pelecanus, Larus, Mergus, Diomedea, Anas, Podiceps, Alca, Colymbus, Uria, Plotus fajok. A' madarak osztálya különösen szép rendben van. — Ugyan ezen emeletben jobbra három szoba van. Az elsöben a' lepkéknek meglehetös gyüjteménye, 's bogarak vagynak; a' másodikban kigyók, mellyek közt a' szörnyü nagyságú Boa murina, két borzasztó Crotalusok, Cr. Catesbeji és Cr. horridus; a' Krokodilusnak öt fajjai; tekenösbékák, ezek közt a' nagy Caretta atra, és gyikok vagynak. A' harmadikban halak, nevezetesen Raja, Pleuronectes, Muraena, Perca, Squalus, Diodon, Lophius, Tetrodon fajok vagynak. Ezen emeletből, ismét a' második emeletnek más részében megy le az

ember, hol három igen csinos szoba van. Az elsőben férgek 's Molluscák vagynak; a' másodikban gyönyörü csigahéj és rák' gyüjtemény. A' rákok közt nevezetes fajok, a' Palinurus ornatus, Homarus qvadricornis, Astacus marinus, Limul Polyphaemus, Squinado vulgaris, Cancer laomedia, Skamander Lucifer, Actaea spinifrons, Lithodes arctica, Rhodia olivacea, Cancer pagurus, Macas vulgaris, Maja aculeata, hispida, Parthenope horrida, Uca ruricola 's a' t. A' harmadik nagy szobában tengeri növevények, mint Polypusok', Spongyiák', 's Korallok' szép gyüjteménye van; nevezetesen a' szép Isisek, Gorgoniák, Corallinák, Sertulariák, Celluláriák, a' Spongyiák közül Madrepora, Millepora, Astroita, Fungites, Maeandrina, Tubipora, Spongia, Cidaris, Echinus, Alcyonium fajok. Ezen szoba közepén van felállitva különös almáriomokban, a' híres Dr. Bremser bélférgek' gyüjteménye is, melly Európában egyetlenegy a' maga nemében a). A' férgek csinos felkészitésü apró üvegekben vagynak. Ezen szépen elrendelt 's gazdag Zoologicum Muzeumnak igazgatója, a' derék Schreibers, kinek engedelmével, minden tsötörtökön, számos idegenek, szokták ezen tanúságos szobákat végig nézegetni. A' száritott plántáknak igen nagy gyüjteménye, és a' plántákat, gyümölcsöket, gombákat ábrázoló viasz készitmények is, ezen épületben vagynak, a' Tratinnik' gondviselése alatt, de a' mellyeknek látása több nehézségekkel van öszveköttetve. Egy gazdag könyvtár, neveli az egésznek becsét. Kár, hogy a' külömben szép, de néha apró szobák, nem egyfolytában vagynak, 's ennélfogva a' természeti tárgyak' sora megmeg szakad. —

a) Egy hasonló gyüjteményt Párisban, apróbbakat pedig több Németországi Muzeumokban küldött Dr. Bremser.

Nehány esztendők óta, egy más igen nevezetes és interesszáns Múzeummal szaporodott a' Bécsi pompás gyüjtemények' száma, 's ez a' Brasiliai Múzeum, mellyben azon természet-históriai tárgyak vagynak felállítva, mellyeket az Ő Felségétől, Leopoldina Herczeg Asszonnyal, Brasiliába küldött természetvi'sgálók, onnan küldöztek, 's magokkal hoztak. Ez a' Múzeum is, a' belső városban, a' János útszában van, a' Gróf Harrach háznak második emeletében, 's hét szobákat foglal magában. Reménylem nem veszed rosz néven, ha ezen gazdag Múzeumnak is tartalékját, közelebb megesmertetem veled. Az első szobában hat almáriom van, mellyeknek elsőjében állatok, nevezetesen Felis melivora Illig, Felis macrourus, (Gatto do matto) Didelphis cancrivora, Nasua narica, (Coati) Mustela barbata, (Eurara) Lutra brasiliensis; a' másodikban állatkaponya-gyüjtemény van, mint a' többek között Cavia capybara, Didelphis virginiana 's a' t. kaponyájik; a' harmadikban denevérek, különösen a' Phyllostoma, Vespertilio, Molossus, Glossophaga fajok vagynak; a' negyedikben nagy részint majmok, mint Callithrix personatus, Stentor fuscus, Cebus Apella 's a' t. — Ezeken kivül Viverra vittata, Didelphis Azarai, Bradypus tridactylus és torquatus, Dasypus uni- és novemcinctus, Felis brasiliensis (fekete tigris), Tapyrus americanus, Felis onca; az ötödikben nyúl szarvas, mókus, egér 's a' t. fajok, ezek közt a' pitzi lepus brasiliensis, mus brasiliensis, dasytrichus, leuco- és pyrrhogaster 's a' t. Cervus rupestris, simplicicornis, és rufus, Dasyprocta Aguti, Histrix insidiosa, Sciurus aestuans 's az Ateles arachnoides; a' hatodikban, Gibraltár körül gyüjtött állatok, kivált madarak, többek közt szép Larus fajok, melanocephalus és glaucus. A' második szoba különösen meglepő tekintetü. Ugy

tetszik, mintha a' nézőt egy varázsvesszö Brasiliának pompás és buja vegetátiójú partjaira tette vólna által, egyszerre a' legelevenebb 's ragyogóbb szinekkel ékes madársereg tünvén körüskörül szemeibe. Ezen nagy szobában tíz almáriomok vagynak, mellyek közül az elsöbe, sok szép Tanagra, Fringilla, és Pyrrhuloides fajok, különösen, a' csaknem egészen veres T. aestiva, a' sárga hátú, egyébként csaknem egészen zöld T. chlorocephala, a' feketeszárnyú és farkú, veres T. brasilia, a' csaknem egészen kék T. archiepiscopus, a' setétkék T. diadémata, veres bóbitával, a' fekete T. bonariensis veres beggyel, a' kékhátu 's fakóhasu T. vittata 's a' t. a' másodikban vagynak Emberiza, Emberizoides, Pipra, Phibalura, Pyrrhula és Fringilla fajok; ezek közt a' fekete Pipra rubrocapilla, veres fövel; a' veres fejü, fekete nyakú és szárnyú, kékhátú és hasú P. caudata; a' fekete, fejér és sárga színekkel tarka Phibalura flavirostus; a' veresfejü és nyakú, fekete 's fejértarkahátú, fejérhasú Fr. dominicana; a' feketével árnyékolt veres Fr. flammea; a' feketével árnyékolt sárga Fr. canadensis; a' veresbóbitás fejü, feketebarna hátú, fejerhasú Fr. cucullata; a' harmadikban vagynak a' sok szép Muscicapa, Tyrannulus, és Platyrrhynchus fajok; ezekközt a' veres fejü, nyakú és hasú, feketebarna hátú M. coronata; a' nagy M. vociferans és sulphurata; a' negyedikben az elébbi fajokon kivül, a' hasonlíthatatlan szépségü Trochilus fajok (Kolibrik); ezek közt a' gyönyörü, kékfejü, egyébként zöldaranyszínü Tr. pileatus; a' Tr. lamprus-ok apró zöldaranyszín madárkák; a' setétkékaranyszin Tr. macrourus; a' csudálkozásraméltó kicsinységü Tr. collaris, ragyogó veres nyakkal; a' ró'saszín nyakú Tr. amethistinus; a' mindnyájok közt legkissebb (csak egy mogyorónyi) 's legszebb Tr. magni ficus,

barnazöldaranyszín nyakkal, és fakóveres bóbitával; a' veres fejü, 's ragyogó sárga nyakú Tr. moschitus; a' kék hasú és hátú, fekete szárnyú és farkú Certhia cyanea, zöld fejtetővel, 's a' t.; az ötödikben a' Myorrhera, Sylvia, Anabates, Opetiorrhynchus, Sylvicola, Oxynchus fajok; ezek közt a' kék, 's fekete tarka Sylvia cayana; a' szép Oxynchus flammiceps, verestarka bóbitával; itt vagynak az Anthus, Synallax, Tinamus fajok is, több madárfészkekkel és tojásokkal; a' hatodikban Anabates, Dendrocolaptes, Xenops, Coereba fajok; a' hetedikben a' sok szép Alcedók, (ezek közt a' fekete fejü és farkú, fejér nyakú, hamuszin hátú és szárnyú, veresfakó hasú A. torqvata) Picusok, (ezek közt a' veresfejü és hasú, sárga nyakú fekete szárnyú P. rubriventris; a' veres fejü, tarka hasú, veresfakó hátú P. melanopterus; a' tarka P. campestris fekete bóbitával; a' veres bóbitás fejü P. comatus 's a' t.) a' gyönyörü zöld zamanczos színü Galbula viridi, és sok szép Trochilusok; a' nyólczadikban a' nagy orrú Rhamphastosok (Rh. tucanus, dicolorus, toco) Capito, Trogon, Coccyzus, Crotophaga fajok: a' 9-dikben, az elébbi nemeken kivül Pteroglottus, és Mystacophanos fajok; a' 10-dikben több mint húsz gyönyörü papagáj fajok (Psittacus vinaceus, araraura, Dufresnianus, Illigeri, vittatus, aestivus, mitratus, auricapillus, pulverulentus, cyanogaster, guineensis, Macao, agilis, versicolor, Maximiliani 's a' t.) Az almáriomok' tetején, négy lábú állatok vagynak, mint Bradypus tridactylus, Felis pardalis, Coelogenis Pacca, Procyon cancrivorus, Myrmecophaga bivittata, és jubata, Canis cinereo-argenteus és jubatus, Dicotyles albirostris és torqvatus, Tamandua guaçu, Hydrochaeris capybara. A' szoba' közepén, harántfekvő almáriomokban van a' sok pompás színekkel játszó

pillangó-gyüjtemény. — A' harmadik szobában, ismét madarak vagynak, három almáriomokban, nevezetesen az Ampelis, Lanius, Procnias, Icterus, Psaris, Tamnophylus, Muscicapa, Corvus, Tyrannus, Bethylus, Prionites, Coracina, Turdus, Casmarhynchos fajok az elsöben; a' Falco, Cathartes és Spizetos fajok a' másodikban; a' Strix, Caprimulgus, Hirundo és Cypselus fajok a' harmadikban. — A' negyedik szobában lévö három almáriom is, madarakkal van tele; az elsöben vagynak a' Tachytes, Procellaria, Anas, Rhyncops, Larus, Podiceps, Mergus, Sterna, Carbo, Dicotyles, és Rhea fajok; a' másodikban a' Columba, Picus, Tinamus, Penelope és Tetrao fajok; a' harmadikban a' Vanellus, Platalea, Hymantopus, Ardea, (A. lence, braziliai Gém. A. candidissima, nycticorax, Soco 's a' t.) Charadrius (hiaticuta és marmoratus) Ibis (ruber, mexicana 's a' t.) Parra (jacana) Rallus (obscurus), Tringa (semipalmata, sqvallida) Totanus (flavipes, bartramia) Strepsilas (interpes) Numanius (minor) Scolopax (frenata) Gallinula, Tantalus (loculator) fajok. Ezen szoba' közepén van a' bogár-gyüjtemény, mellyek közt sok különös és ritka fajok vagynak, de még meghatározva nincsenek. Az ötödik szobában, Brasiliának lakosai, foglalatoskodtatják a' képzelödést, mivel itt hat almáriomokba, a' Brasiliaiaknak interesszáns öltözetjeik, házi és mu'sikai eszközeik, 's fegyvereik vagynak kirakva, sok állatbörökkel 's kevés érczkövekkel. A' hatodik szobában, rákok és halak vagynak, ezek közt sok nevezetes Trigla, Scomber, Salmo, Pleuronectes, Squalus, Raja, Clupea, Balistes, Perca, Tetrodon fajok. A' hetedik szobában, kígyók, békák, szalamandrák, krokodilusok, és bélférgek vagynak, nagyrészint mind spiritusban. Még sok fajok nintsenek meghatározva, de a' Múzeum-

nak gondviselöji, Dr. Pohl, és Natterer Urak, az egésznek teljes elrendelésébe, szorgalmatosan fáradoznak, 's a' Múzeumnak kincseivel, rövididön szándékozzák megajándékozni a' tudós világot, egy nagy munkába. Dr. Natterernek testvére, még most is Brasiliában van, 's szorgalmatosan gyüjt, és küldöz a' Múzeum számára, mellyet bilét mellett, minden szombaton látni lehet.

Ugyan ezen épületnek első emeletében van, a' nem rég felállitott Egyiptomi Múzeum, (Mumien-Cabinet) öt szobákban, mellyekben sok nevezetes régiségek, edények, papirushengerek, emlékkövek, óltárok, scarabeusok, — mind hieroglyphicumokkal, — bálványképek, különösen pedig nyólcz ép, férjfi és asszony múmiák, 's ezeknek ép koporsójik és nehány állat-múmiák vagynak. Az utólsó szobában ezen kívül, egy régi mozáik padimentom, Theseus és Ariadne mythuszával, figyelmet érdemel. Ezen megnézésre méltó Múzeumot is, — melly a' Dr. Burghart gyüjteményének megvétele által eredett, csak szombatonként lehet látni. —

A' többi régiségeknek egy más Múzeum van szentelve, (Cabinet der Antiken und Münzen) melly a' Cs. K. Residentzia egyik szárnyában van. Az ajtó felett ezen felülírás van: Franciscus Austriae Imper. Museum vet. monumentis instruxit, locum ampliavit; előtte nehány gránit oszlopok vagynak, római felülírásokkal. Az ezen Múzeumban lévö drágaságok, és régiségek öt szobában vagynak felállítva. Az elsöben basrelief-ek, büsztök, állóképek vagynak márványból. Ezen szobának legnagyobb becsü, 's legnevezetesebb emléke, a' Függer' féle koporsó, (Függerischer Sarcophag) mellyen az Athenebélieknek az Amazonokkal való harcza van elöadva. Görög munka, a' müvészségnek legvirágzóbb idejéből. Egy más szobában van

a' medalliák, 's régi és új pénzek' gyüjteménye, fiókokban. A' pénzgyüjtemény, a' Páris'si után — mely 120,000 darabból áll, — legelsőnek tartatik Európában; eddig már valami 35 ezer darabra megy; az újjabb pénzek' gyüjteménye, 23 ezeren felül van, 's szaporodik mindég. Igen interesszáns, a' régi emlékpénzek' gyüjteménye is, mellyek közt némellyek ritkaságokkal 's nagy becsökkel, mások különös nagyságokkal és szépségökkel jelelik ki magokat. A' pénzeken kivül apró, agyag, bronz, 's elefánt-csont emlékek, gyürük, fegyverek 's a' t. vagynak itt. Egy harmadik szobában, van az 1200 darabra menő igen csinos Hetrúriai edények' gyüjteménye, sok arany és ezüst régi emlékekkel, 's ritkaságokkal. Különös figyelmet érdemel ezen Múzeumban, a' sok nagy betsü 's hasonlíthatatlan szépségü régi Caméeknak vagy Onyx-kömetszéseknek gyüjteménye, melly a' maga nemében egyetlenegynek tartatik, akár a' bámulásra méltó munka, akár a' már most nem is találtatható kődarabok' tekintetében. Az Augusztus Császár' apotheosisát ábrázoló nagy Caméc, a' legtökélletesebbek közzé tartozik. Van itt egy gazdag czélarányos könyv-gyüjtemény is. Ezen Múzeumnak számos és nagy fontosságú nevezetességeit, a' felvigyázó egész készséggel megmutogatja; 's innepnapokon kivül, ha több idegenek vagynak mindennap be lehet menni, a' Directornak Steinbüchel Úrnak, előre megnyert engedelmével.

Közel ezen Múzeumhoz van, a' természet egyik országának, az érczeknek szentelt Kabinét is, melly ritkaságaira 's drágaságaira nézve, csak nem első rangot érdemel Európában. Négy nagy szobák vagynak itt, mellyekben az érczek' gazdag gyüjteménye, tudományos rendszer szerént van elosztva. Az első szobában, mindennémü kövévált

vált darabok, (petrificátiók) és a' meteor kövek' interesszáns gyüjteménye van, több, hazánkban lehúllt darabokkal. A' legnagyobb darab, 150 fontnyi. A' második szobában, föld- és könemek, durva és pallérozott állapotban; a' harmadik szobában pedig az érczek vagynak. Az érczkövek' gyüjteménye reá megy valami száz ezer darabra. Az itt lévő sok nevezetes és ritka érczdarabokon kivül, vagynak itt sok drágaságok is, mint a' többek közt egy szép és nagy opál, melly ezer aranyra becsültetik, 's egy még sokkal nagyobb, ökölnyi nagyságú, 's 34 lat nehézségü, megbecsülhetetlen darab, egy mindenféle drága kövekből készült pompás bokréta, mellyel Mária Theresia, egykor férjét neve' napján megajándékozta 's a' t. A' hátulsó szobában, gyönyörü Florentziai kirakott munkák vagynak, asztalokban és képekben. Nevezetesek még: a' tökélletes márványgyüjtemény, a' pompás drágakő — és egy ritka kövekből készült pixis-gyüjtemény. Az itt lévő mulatás annál gyönyörködtetőbb, mivel a' Kabinét' egyik örzője a' jeles kristályleíró Dr. Bartsch, egy komoly de szíves ember, mindent barátságosan megmutogat. Ezen Kabinétot minden kedden lehet látni.

Bécsnek szépmívészségi intézeteivel, csak rövideden kivánlak megesmertetni. Ezek közt első helyet foglal el, a' Cs. K. Kép-galeria, mellyet Jó'sef Császár 1775-ben a' felső Belvederbe tétetett által. Ezen pompás két emeletü épület, — mellyet Savoyai Princz Eugenius épittetett egy parton, 's Bécsben legszebb helyen fekszik. Földszint szobájiban, a' Galeriából kirekesztett, vagy a' szük hely miatt fel nem állított képek vagynak. Az első emelet' közép márvány szálája, hová hátúlról pompás felmenetel van, — nagy és gazdag felkészitésü, mellyben a' Jó'sef Császár, és Mária Therésia nagy képeiken kivül, több fejedelmi sze-

mélyek' mejjképei vagynak. Jobb kézre hét szép szobákban, az olasz iskola van, sok eredeti, de nagy részint másolt festésekkel. Balkézre ismét hét szobákban, a' hollandiai iskola van. Egy egész nagy szoba, a' Rubens festéseivel van tele, de a' mellyekben én nem sok gyönyörüséget találtam, de annál többet a' Mieris, Teniers, Moucheron, Seghers, Berghen 's több mások, szép eredeti darabjaikban. A' felső emeletben, nyólcz szobák vagynak. A' négy jobb kézre lévő szobák, a' régi német, — a' balkézre lévők az új német iskolát, — nevezetesen Fügernek 's Krafftnak sok jó darabjaikat foglalják magokban. Ezen gazdag, és pompás galeria, minden kedden és pénteken nyitva, 's számos nézőkkel és dolgozókkal tele van. Az épület' tetején lévő Terrass-ról, 's a' felső szobákból Bécsre pompás kilátás van.

A' partnak alljában van az alsó Belvedére, melly jó nagy és csinos alacsony épület, 's mellynek szobájiban, a' híres Ambrási gyüjtemény van. — Az első szobában mindjárt, nagy figyelmet gerjeszt, egy ritka nagyságú Mozaik Raffaelitől, melly a' Leonardo da Vinci Úri Sz. Vacsoráját, természeti nagyságú figurákkal adja elő. Nehány azután következő szobákban, hires régibb fejedelmek' és vezérek' figurájik egész hadi öltözetjökben, — némellyek lovon — vagynak felállitva; a' falakon sok hadi és vadász régiségek vagynak felaggatva. Egy nagy szobában, régi nevezetes emberek, különösen fejedelmi személyek' mejjképgyüjteménye van. Az utólsó szálában sok régiségek, ritkaságok, drágaságok, nevezetesen régi edények, kő- és ércz- készületek, mivészmunkák elefánt-csontból, szaruból, gyöngy- csigahéjból, üvegből, fából, régi állatok' csontjai, szarvai, mesterséges órák, mechanikus eszközök, török, indus, chinai ritkaságok, kéziratok, réz és famet-

szések, egy nem nagy de becses ércz-gyüjtemény 's a' t. találtatnak. Ezen gyüjteményt hétfön és csötörtökön lehet látni. A' két Belvedére közt egy szép sétáló-útakkal, régi izlésü — de csak bizonyos időkben megeresztett cascádokkal és szökő-kútakkal 's alól egy kis erdötskével ékes, egész nap nyitva lévő nagy kert van, melly a' felső Belvedéren túl terjed, és ott egy nagy halastóval is bir.

A' Császári Galeria után, nevezetes a' H. Lichtenstein' Kép-galeriája, melly a' Rossau nevü külső városban van, egy meglehetős nagyságú, álléékkal, vízomlásokkal, lúgosokkal, árnyékos útakkal, kis tavakkal 's egy csinos kertiházzal felékesitett, 's egész nap nyitva lévő kertben, egy szép épületnek felső szobájiban. A' kert kapuja felett kivül, ezen felülírás van: Der Kunst, den Künstlern, Joh. Fürst von Liechtenstein; belöl pedig: Der Natur und ihren Verehrern MDCCCXIV. A' képek valami 15 szobákba vagynak elrendelve, 's minden iskolákból sok szép és drága mestermüvek, 's a' többek közt Rafaelnek egy szép Madonnája is, nevezetesitik ezen gazdag gyüjteményt. A' képeken kivül, sok szép márvány, alabástrom, 's bronz állóképek, edények 's a' t. ékesitik a' szobákat. Ezen Galeriát, a' Herczegi Háznál nyert engedelemmel lehet látni; csak a' kár, hogy a' benne találtatható gyönyörüséget, a' felvigyázóknak udvariságtalanságok nagyon megzavarja.

Ezeken kivül megnézést érdemlenek a' belső városban, a' Császári lakhelynek pompás szobáji; a' tiszteletre méltó 's pompás gothus architecturájú, négyszög kövekből épült Sz. István' temploma, — mellynek elromlott részei most megújittatnak, — 434 lábnyi magas tornyával, 's belöl sok régi és nevezetes emlékeivel, — ezek közt a' 40 ezer aranyba került IV-dik Fridrik Cs. veres márvány sirjával, 's egy óldal kápolnában a' Princz Eugén

szép monumentumával; — az Augusztinusok' temploma, mellyben — II-dik Leopold Császárnak Zaunertől készített, 's Feldmarschal Daunnak Maria Therésia által emeltetett emlékeiken kivül, egy óldal kápolnában, — legnagyobb figyelmet érdemel, a' Kristina Herczegasszonynak Carrárai márványból emeltetett, hasonlíthatatlan szépségü, 's húszezer aranyba került monumentum, melly Canovának, úgy vélem, legnagyobb mestermíve, 's mellynek nézésében, órákat el lehet gyönyörködve tölteni; a' Kapuczinusok' temploma alatt lévő, szoros és setét, de most megnagyobbittatott Cs. K. sírbólt, — mellyet Napóleon is meglátogatott, — hol Mátyás Császártól fogva, az Ausztriai Háznak 78 tagjai fekszenek, 's mellynek czifra és drága koporsóji közt, interesszánsok, a' nagy Jó'sef és Leopold Császárok' egyszerü réz koporsójik; a' Cs. K. Rezidentziában lévő kincstár, nehány nem szép de erös szobákban, — temérdek drágaságaival és ritkaságaival, mellyek között a' legnagyobb kincs, t. i. a' 139 és $\frac{1}{2}$ karat nehézségü, 's a' múlt században 1,043,334 forintra becsültetett nagy Florentziai gyémánt, az Austriai Ház' familiai ékessége, több Császároknak pompás koronázási öltözeteik, sok nagy becsü edények, Caméek, rendkeresztek, mivészségi drágaságok 's külföldi ritkaságok vagynak; a' Császári és polgári sok nevezetes régiségekkel és ritkaságokkal biró, nagy fegyverházak, mellyeket minden tsötörtökön; — a' pénz-verőház, mellyet a' nyájas K. Tanácsos Weingarten Úr' engedelmével akármikor látni lehet; az ágyúfúró-intézet az Országút nevü külső városban, mellynek egyszerü de elmés masináji interesszánsok; a' roppant kiterjedésü Cs. K. Porczellán-fábrika, a' Rossau nevü külső városban, mellynek igen csinos elrendelésü, 's több szobákból álló, gazdag magazinja, az em-

beri ügyességnek sok pompás műveivel rakva van, 's mellyet mindennap szabadon látni lehet. Különösen magokra vonják itt, az olly nagy tökélletességre vitt porczellán-festések, a' figyelmet.

Bécsnek közelébb 's távolabb lévő környékei, csaknem minden kivétel nélkül, mulatóhelyül szolgálnak, a' Császári város' víg lakossainak. A' közellévők közt, a' népkerten kivül, alig látni olly sok embert egy helyen, mint a' város, és az országút közt lévő részén a' Glacis-nak, hol nyárban egy szük árnyékú, 's nem igen kellemes helyen, deszkabóltokban, reggel érczes-vizeket, estve kávét 's más frissitőket kaphatni. Egy a' leginteresszánsabb állópontok közül, a' veres torony nevü kapunál lévő bástya, kivált innepnapokon; honnan a' belső városnak több szép épületjeire, a' Duna' két partján elnyúló külső városokra, nevezetesen a' Leopoldstadtra, 's ennek több a' parton lévő csinos kávéházaira, az emberekkel 's kocsikkal rakott szép Ferencz-hidjára, igen mulattató kilátás van. A' nagy Duna' szigetén fekvő Leopoldstadtnak fő útszája, (Jägerzeile) egyenesen a' széles kiterjedésü Práterbe vezet, melly Bécsnek legkedvesebb 's legnépesebb mulatóhelye. Négy, egy pontból menő hosszú, és szép alléei közül, leginkább csak a' szélső, jobb kézre menő használtatik, melly kivált innep- 's vasárnapokon, igen gyönyörködtető látományúl szolgál. Az allée kezdetétől, harmadfélezer ölre lévő, csinos mulatóházig lemenő, és feljövő, 's ezerekre menő szebbnélszebb egvipage-oknak, délutántól egész estig meg nem szakadó kettős sorok, az egymást érő lovagok' csoportja egy óldalt, más óldalt pedig az allée mellett, 's fák alatt lévő székeken, vagy asztaloknál ülő 's mulató, vagy sétáló, sok ezer minden rangú embereknek, princzektől fogva a' napszámosig, — to-

longó serege, 's a' minden pillantatban változó, sokféle tárgyaknak látása, gondolhatod, hogy elegendő okok, az elszóródást 's mulatságot keresö embereknek ide vonására. Az alléek közei magokban nem igen szépek, mivel kevés nagy erdei, hanem többnyire füz- eger- 's jegenye-fákból állanak, de megszépitik, a' sok mindenütt elszórt csinos korcsmák, vendéglőházak, apró házatskák 's mulatóhelyek, mellyek illyenkor mind emberekkel tele vagynak. Vasárnapokon interesszáns, ezen kis világot ábrázoló „'s minden rendü és nemzetü, életöknek örülő embereknek csoportjokba vegyülni, 's látni ezeknek egy részét, fel 's alájárással, evéssel ivással, más részét kuglival, kerengőjátékkal, (Ringelspiel) hintókázással, madár- 's czéllövéssel és több másféle móddal mulatni; vagy a' marionette - játékos, kukucskáló-almáriom 's koczka-játék körül csoportozni. A' fő alléctól jobb kézre, az u. n. gymnasticus Circus' számára egy igen csinos épület van itt, melly belől szép festésekkel 's képszobrokkal van felékesítve. A' nézők' számára alkalmas ülőhelyek, lózsik, frissitő kabinétok 's a' t. vagynak. A' balkézre lévő Panoráma' épületében most Pári'st mutogatják, melly igen szép, 's a' mint mondják, igen jó. A' tüzi-játék' számára, egy igen nagy pásitos szabad hely van. Az idei első tüzi-játék, 8-dik Májusban volt, 's pompás decorátióji mindenek' tetszését megnyerték.

A' Práterrel két balkézre menő alléeknál fogva, öszveköttetésben van az Augarten, melly valamint a' Práter is — II-dik Jó'sef Császárnak köszönheti, mostani szép állapotját. Kapuja felett ezen felülírás van: Allen Menschen gewidmeter Erlustigungsort von ihrem Schätzer II. Jos. A' bemenetelnél van a' nagy és szép kerti ház, mellyben egy csinos nagy evő-szála, 's nehány szép szo-

bák vagynak, a' Császári Familia' számára; jobbra fekszik, a' II-dik Jó'sef Cs. egykori csinos nyári mulatóháza. Ezen nagy kertnek, — mellyet a' halhatatlan uralkodó tett, közönséges mulatóhellyén, — nincsenek statuái, üvegházai, bassinjai 's más ékességei, hanem nagy és szép fáktól árnyékolt helyei, kellemetes lúgosai és sétálóji, 's a' Duna' partjaira szép kilátást nyújtó helyei, mellyekben a' természet' barátja több mulatságot találhat mint a' Práterben. Első Májusban, Bécsnek szine az egész délelőtti időt, a' fő alléen való sétálással tölti el; minekutánna jókor reggel a' Práterbe, a' kengyelfutóknak, nagy öszvetódulás közt történő, csak nem mindég emberéletbe kerülő, 's ennélfogva veszedelmes, és külömben is haszontalan versentfutásokban gyönyörködtek vólna. Most ezen öszvejövetel Május 2-dikán volt, 's Bécsnek szép, különösen főbb rangú népe, nagy számmal, 's pompával dicsőitette, a' kifejlett természetnek innepét.

Bécsnek környékei között különös figyelmet érdemel Schönbrunn, melly a' mellette lévő faluval Penzinggel együtt, igen kedves nyári mulatóhelyök a' Bécsieknek. A' Császári két előszárnyú, 's két emeletű palota, egy a' legszebb izlésű 's pompásabb, noha egy kevéssé czikornyás sztilű épületek közül. A' Császári Ház' Princzei, nyárban itt szoktak lakni. A' háta megett lévő Császári nagy kert dicsőséges, mellynek Franczia sztillel készült, magos zöldágfalú, 's szép, fehér márvány státuákkal felékesitett alléei, vizmesterségei, csinos filegoriáji, nagy bassinjai, 's a' part óldalban lévő szép kis erdeje, a' természetnek kedvező bujalkodása által is segittetve, igen kellemetessé teszik az itt való mulatást. A' part tetejében van a' pompás Gloriet, egy Salaterrenával. Mind az oszlopzat előtt lévő Terrasse-ról, mind pedig felülről, egy óldalt Bécsre, 's ennek románo kör-

nyékeire, más óldalt a' szép Bádeni hegyekre, hasonlíthatatlan szép kinézés van. A' Bécs' bájos völgyét annyira elevenítő, és szépitő csinos faluk, Ottakring, Dornbach, Weinhaus, Petzelsdorf, Währing 's a' t. a' szép mezeiházak, kertek, 's a' köröskörül elvonúló hegyek, kellemetes látományt nyújtanak innen. A' kertnek jobb részében vagyon a' Császári híres fűvész-kert, 's ebben a' sok szép virágos, nevezetesen most tulipányos ágyak, több meleg- és üvegházak, mellyeknek gazdagságaival szeretnélek közelebbről megesmertetni, ha nem félnék, hogy ezzel majd nagyon hosszúra terjednek, talán már most is hosszú tudósításaim Bécsről. A' Brasiliai Flórának, különös üvegház van szentelve, 's ennek ritkaságaival való megesmerkedésem, annál gyönyörködtetőbb vólt, mivel a' kertnek második gondviselője, a' nyájas és derék Schott, ki három esztendeig lakott Braziliában, vólt Ciceróm. Az itt lévő állatmenageria most nem igen gazdag, 's csak egynehány nevezetesebb állatokkal bir. Ezek közt legtöbb figyelmet érdemel, 's a' nézőknek legnagyobb mulatságokra szolgál, egy nagy elefánt.

Az általellenben lévő óldalon, még románosabb, 's felemelőbb kilátásokat nyújtó helyek fekszenek, mellyekhez a' Rossau nevü külsőváros on keresztül jut az ember. Egy kis kicsapással a' Währingi csinos temetőt is meg lehet látogatni, hol ama híres és nagy orvosnak Frank Péternek porai nyugszanak. Széles lapú, csinos emlékköve, hamuszin márványból van, 's elölapján következendő felülírás:

Divis Manibus
D. Joannis Petri Frank
Rossorum Imperatoris a Cons. Status Act. et Archiat.
Ordinis SS. Georgii et Constantini Equitis

Artium Medicarum
Gottingae, Ticini, Vilnae, Petropoli
Olim Professoris Pub.
Academiarum, qvae per Europam et Americam
florent,
Sodalis
Qvi vixit annos LXXVI, Mensem unum, Dies 17
De vita decessit XXIV. Aprilii CIↃIↃCCCXXI.

Bécshez igen közel, kellemetesen fekszik egy partóldalban a' Duna felett Felső-Döbling, egy csinos falu, melly ferdőjivel, 's árnyékos mulatókertjeivel számos Bécsieket ide von. Az u. n. Heilbad' lugosos kertjéből, egy filegoriából, gyönyörű kilátás van Bécsre. Még dicsőbb kilátás van a' magasabb helyen fekvő Grinzingből, nevezetesen derék és nyájas Hazánkfiának, Mélt. Görög Kamarás Úrnak, Hazánk' legnagyobb szőlőesmérőjének, szép ízlésű és fekvésű házából, de kivált, minden magyarországi, csaknem minden olasz, 's igen sok franczia, és más szőlő — fajokkal gazdag szőlőskertjéből, a' pompás környékre, melly panorámaként fekszik az ember szemei előtt, amphitheátrom' módjára körülvevő szép hegyeivel, mellyeknek legtávolabb pontján a' Po'sonyi vár látszik. Az igéző szépségű kerekvölgy' allján, fekszik a' kevély Császári város, roppant épületeivel, templomaival, 's harmincznál több külvárosaival; balra a' Duna szigete a' Leopoldstadtal, Práterrel és Augartennel, távolabb messzeterjedő rétek, erdők 's faluk; idébb a' két magas, u. n. kopasz, és Leopold hegyek, pompás fekvésű klastromaikkal; jobbra csinos épületekkel, falukkal 's mezőkkel ékes tájak, mellyeknek szépségökben eléggé gyönyörködni nem lehet. Grinzingtől balkézre, fekszenek Heiligenstadt, 's a' Duna partján Nuszdorf, csinos faluk; ezek fe-

lett pedig, a' már említett kopasz, és Leopold hegyek, honnan kimondhatatlan szép kinézés van, Ausztria' nagy részére, jobbra a' Stiriai nagy hegyekre, középen kedves Hazánk' egy részére, balra pedig Morvaországra.

Bécsnek öt theátromai vagynak, kettő a' belső, három a' külvárosokban, de a' mellyek sem nem nagyok, sem nem szépek. Ezek közt nagy elsőséget adnak az udvari theátromnak, több első rangú művészei, kik között Anschütz különös említést érdemel. Sok vólna még, a' mit ezen roppant 's eleven városról irhatnék, mivel itt a' nevezetességekből, 's figyelemreméltó dolgokból, az ember soha ki nem fogy, ha időm vólna, 's ha még több más tudósitásaimra is nem kivánnám figyelmedet megkiméllni. Csak annyit említek még, hogy Bécsnek az 1824-diki számlálás szerént 289,598 lakossai vagynak. Hónapután indúlok Prágába, melly ide 42 mértföldnyire van, honnan tőlem új tudósításokat várhatsz.

(Folytatása következik.)

2.

A' föld minden élő állatoknak ugyan, de különösebben az embereknek lakóhelyök.

Természetnek felséges Theátruma! a' te szemlélésednél nints kellemetesebb foglalatosságom. Oh mint óhajtanám, hogy a' te nagy búváriddal szent titkaidba kényöm szerint behathatnék! bámúlásomnak 's tiszteletemnek azok a' nagy emberek tárgyai mindenkor. Vi'sgálásaikat 's azokról írt betses munkájikat olvasni a' legnagyobb gyönyö-

rüséggel szoktam. Tsekély létemre is, soha a' nap reám úgy fel nem jöhet; hogy nagyságát elmémben forgatván a' Teremtőnek, el ne teljek mélységes tsudálkozással. Az éjnek ragyogó tsillagait úgy soha nem nézhetem; hogy ne imádjam böltseségét a' világ' Alkotójának. Azok a' temérntelen világok, mellyek forognak a' megmérhetetlen üregben, édes andalgásba merítenek egészen. Rólok alá szállván, e' mi földünk' gőz-környyékén egymást váltogató tiszta, homályos és zavaros idők, a' nappalt éjtszakává változtató setét fellegek, a' zuhogó szélveszek, a' szörnyü záporok, a' rettentő menydörgések, villámások, tsattogások, föld-rengések, Vulkánok, — ezeknek sok helyekre nézve káros következéseik; de a' mellyek az egészre nézve hasznosok, — velem a' világnak felséges és kegyelmes igazgatóját álmélkodtatják, 's magasztaltatják.

Tsak magát a' földet vévén tekíntetbe, úgy nézem ennek minden részeit, mint meg annyi magános világokat. Soha se útazhat a' szemes Természet-vi'sgáló ezeken úgy; hogy hasznos észrevételekkel megrakodva, és Isten eránt való tisztelettel betölt szívvel, és hozzá való bizodalommal megerősödve ne térjen vissza. Nem szóllok én most földünknek egyébb remek tulajdonságairól, tsak arról értekezem rövideden: hogy ez minden élő állatoknak ugyan; de különösebben az embereknek lakó-helyök, 's gyanithatóképen hozzá vetve elbeszéllem, mint népesedett meg lassanként és idő' jártával mindenfelé.

Nints a' szárazon, vagy a' vizekben sehol ollyan hely, vagy tér, hol külömbkülömbféle élő állatok ne volnának, és ámbár ezeknek szükségök sokféle; de tsak ugyan mindenütt feltalálttatik, a' mi őket kielégítheti. Mindenik ott jö a'

világra, hol neki való eledel terem, azon a' tájékon, mellynek levegője 's melege legjobban hozzá való. Nagy jó az, az állatokra nézve; hogy nem minden nekik való nevekedik egyszerre; hanem lassanként, egymásután, és hogy addig tart, míg rá az állatoknak szükségök van, — hogy a' tápláló eszközöknek egyik neme ollyankor áll elő, mikor a' másik megszűnik, — és mikor némelly állatokra nézve bizonyos időben semmi eledel nem találtatik, a' természet' Ura úgy alkotta őket; hogy azon idő alatt életöknek veszedelme nélkül mélyen alusznak, vagy pedig mások elmennek az ollyan helyekre, hol böven feltalálják eledelöket, vagy pedig mások előre gondoskodván magokról elégséges eledelt hordanak öszve, vagy pedig másképen viselnek gondot magokra, mint a' medve, melly télben a' barlangokba, vagy pedig a' sürü erdőben találtató vastag odvas fákba rejti el magát. Ez mivel télen semmit sem eszik, nem is gondoskodik télre valóról, és semmi eleséget sem gyüjt öszve, meg van az ő belső részében az az eledel, mellyel egész télen által megéri, t. i. a' hideg öszveszorítván testének minden gőzölgő lyukait, kevés húst veszt el, és azt az a' kövérség, mellyel az ősz' kezdetén bir, könnyen kipótolja, lassan lassan vérré válván ő benne *).

De ha az állatoknak megtermi a' föld, a' mi nekiek szükséges, megtermi az embereknek is, és a' föld mindenütt alkalmatos az ember' lakására 's táplálására. Tsak kevés helyek vagynak ollyanok, mellyekből az ember eddig ki volna rekesztve, és ki tudja, idővel azokat is nem üli-

*) A' kitjezekről az állatokról böven kíván olvasni, olvassa meg Sander Henrik' munkájának ezen magyar fordítását: az Isten' jósága és böltsesége a' természetben lap 302—315.

e be? mert az ember sokkal inkább kiállhat, mint akármelly más állat, minden ég-aljat, 's a' külömbkülömbféle eledelek' neméhez is könnyen hozzá szokhatik *).

Meg kell jegyezni; hogy az egész földön mindenütt vagy megvan minden, a' mire az embernek szüksége van, vagy ha nints, könnyü megszerzenie, úgy hogy nyilván úgy tetszik; hogy az egész föld egyenesen az ember' lakására rendeltetett. Ezer milliónál több ember él a' földön. Mennyibe kerül az a' természetnek? 's még is soha sints szükségünk. Mitsoda az éhen holtak lajstroma azokéhoz képest, kik a' nélkül öszülnek meg; hogy tudnák, mi az éhség? az ember elrabolja a' természetnek mind a' három országát, 's az üres helyek ismét megtöltetnek. Eledelünket vesszük a' levegőből, földből, vízből 's a' föld alól? ruhájinkat a' leghidegebb 's hevesebb tartományokból hozzuk, megöljük az állatokat, 's a' plántákat elfogyasztjuk. Naponként ha tsak két font kenyeret számlálunk is minden emberre, ki foghatja meg, hogy terem a' föld elégséges eledelt tsak magoknak az embereknek? az a' föld, mellynek nagyobb részét tengerek, hegyek, rétek, erdők, városok, faluk, gyönyörködtető kertek, várak, útak foglalják el **).

A' leghidegebb tartományokban ollyan intézetet tett a' természet' Ura; hogy hidegök szelidüljön, és legyen világosságok, melly a' nap' nem létét kipótolja. Az éjszaki fények ***)

*) Reimars Abhandlungen von den vornehmsten Wahrheiten der natürlichen Religion. lap 41.

**) Magyar Sander. lap 116.

***) Az éjszaki fény, az a' vereses oszlop, vagy holthajtás forma súgárzó fény, melly leginkább az őszi aeqvinoctium körül tűnik az éjszaki égen szemünk eleibe, a' hol nagy gyorsasággal lövöldözi ki magából su-

megvilágosítják azon tájakat, és éjszakon a' tsillagok sokkal jobban ragyognak mint másutt. És az Afrikai szelek, mellyek a' Zaara, vagy Szára pusztaságán még hevesebbekké lesznek, meg nem hülnek annyira, míg Nova Zemblába jutnak; hogy annak nagy hidegét ne mérsékelhetnék.

De valamint tudja a' természet mérsékelni a' nagy hideget, úgy tudja a' forró-öv alatt a' nagy meleget is. Bevonja t. i. az eget vastag felhökkel, 's ejtet nagy záporokat. Vagynak jéggel befedett magas hegyek is, mellyekről fujdogálnak a' hívesítő szelek. Ha A'siában a' Taurus', Amerikában a' Cordilleras hegyek' lántzai nem volnának, több tartományokban a' meleg elszenvedhetetlen lenne. Rendszerint minden heves tartományokban magasra nőnek a' fák, hosszú, széles és nagy árnyékot botsátó leveleik vagynak, 's ezen kívül a' futó füvek által sürü ágaik és terepély tetejeik úgy öszvefonódnak; hogy azokból egy lakhely, és természeti zöld térség lesz annyira; hogy ha a' törzsökfát elvágják is, még sem esik le a' fa. Az illyen fákkal, mint meg annyi természeti árnyék-tartókkal van egész India befedve. Itt a' kívánatos híves árnyékban a' barátságos fák alatt laknak és alusznak az emberek, ott találják meg ruházatjokat és eledelöket — feljül pedig édesdeden fetsegnek, énekelnek, fütyölnek, enyelegnek a' majmok, papagályok, evetek, madarak a' legédesebb barátsági kötelesség' erős lántzaival öszvefüzettetve *).

---

gárait. Nem egyeznek meg a' Tudósok az éjszaki fénynek okában. Leghihetőbbnek tetszik azt; hogy az nem egyébb, hanem gyenge electrica világosság, melly onnan származik, ha a' levegőben lévő felette gyenge jég-porotskák tulajdon dörzsöléseik által a' levegő' electricitását felébresztvén, a' világosságot külömbféleképen megtörik, visszahajtják, 's az által színessé teszik 's a' t. Magyar Sander lap 225.

*) Magyar Sander Lap. 208.

Termenek még azon tartományokban bőséggel ollyan plánták és gyümöltsök is, mellyek által az emberek megfrissülnek. A' lineától fogva a' Jeges tenger' partjáig, nints tsak egy tartomány is, hol az ember' eledelére valami ne teremne.

De nem tsak az ember' ételéről; hanem italáról is gondoskodott a' természetnek Ura. — Az Afrikai meleg homok pusztákon van egy ollyan plánta, mellynek levele kehely forma, mellyben mindég annyi friss víz találtatik, a' mennyi egy üveg pohárba fér, a' levele' felső nyílása be van fedve, hogy a' víz belőle ki ne gőzölöghessen. Ugyanott némelly tartományokban vagynak ollyan nagy élőfák — ezeket a' Négerek Boának nevezik, — mellyeknek törzsökök irtóztató nagy, és tsatorna módra ki van vájva. Essős időben sok víz gyűl ezekbe, és a' legnagyobb melegekben is frissen megmarad a' fáknak igen sürü fedező leveleik miatt. *) Amerikában a' legmagasabb fák' tetejére fut egy Liána nevü fü, mellynek levelei a' hegyein és szélein kiterjednek, a' hol pedig a' szárához ragadnak, ott mintegy kis pohár öszvehúzódnak és zsugorodnak. Ezek meggyüjtik az esső vizet, mellynek gyakran veszik osztán hasznát, az útazók, barmok és madarak, mint meg annyi természeti apró váluknak — vékony ágaival edényeket abroncsolnak, veszszeiből kosarakat fonnak, a' vastagabbakat pedig elmetszi a' szomjúhozó bújdosó egy lábnyi magasságra a' földtől, alá tartja a' kalapját, vagy kezét, és sokkal kedvesebb ízü vizet veszen onnan, mint akarmelly kies forrásból. **)

Még azért is lakhatik az ember mindenütt, mert vagynak állatok, mellyeket könnyen megsze-

---

*) Jacobs Practische Philosophie I. Theil. seite 359.

**) Magyar Sander lap. 183.

lídíthet, 's dolgaiban magán velek segíttethet. — Van kutya a' világnak minden részeiben, 's könnyen hüséges társává leszsz az embernek. Ez az embert oda is követheti, hol más állat meg nem élhet. A' Grönlandusnak, kutyáján kivül semmi szelíd állatja nints, — ez vonja az ő szánkóját, ez vadász neki medvéket, mellyeknek böriből készíti ruháját. A' Kamtschadálusok, Eskimózok, Osztyákok hasonló foglalatosságokra használják kutyájikat. A' kutya majd épen ollyan könnyen hozzá szokik minden ételhez, mint maga az ember. Az ökrök, juhok, ketskék, mellyek az embereknek sok tekintetben hasznosok, több külömböző égaljakat úgy kiállhatnak, mint a' kutya, tsupán tsak éjszakon a' nagy hideget nem. A' lovak, a' szamarak mindenütt megvagynak, hol tsak abrakjok terem. És ha a' jeges tengernél fekvő hideg pusztákon ezek a' hasznos állatok nem lehetnek, de talál magának a' hideg hó alatt mohot az Irám szarvas vagy Taránd, és a' Lappoknak, Osztyákoknak, Szamojédoknak, 's hosszan a' Jeges tenger mellett lakó nemzeteknek még több szolgálatokat tesz mint a' ló, mert a' havon alkalmatosabban futhat, a' legnagyobb hideget kiállja, és tsekély eledellel megvan. *)

Mitsoda szerentsétlenek volnának Arabia' 's Áfrika' lakossai, ha az Isten tevét nem teremtett volna, vagy ha nem az ő sivatag homokos földjökre helyheztette volna? A' teve' lábai alól vastag börrel vagynak megerősítve, hogy az égető homokban szaladhasson. Ott, azokon a' helyeken, hol a' sok követs és repülő homok miatt — hol, mintegy folyni látszik a' föveny, 's árvíz' módjára egész földeket borít el — nem lehetne alkalmatosan útazni, a' teve kevés költséggel, nagy teher-

*) Jacobs Practische Philosophie Seite 360.

rel

rel is igen hoszszú és nehéz útakat tehet. Midön Schaw, a' Sinai hegyre útazott, minden teve többet vitt hét mázsa tehernél, 's egy nap 10—15 órát útazott, minden órára harmadfél mértföldet számlálván. Ebben a' homokos nagy pusztában, négy napig is futhat a' teve, míg egy jó forrásra akad — ebből hát annyit iszik, hogy nyolcz nap is megéri vele. Az ő nagy és széles gyomra négy részekre van osztva, ezt ő mikor teli tölti, azt mondja Sander, hogy a' kalmárok forrásra nem akadván, a' lankasztó szomjúság miatt egy tevét levágnak, 's mint valamelly korsóból a' gyomrából úgy isznak. Siámban és Pegubanközönséges a' szarvorrú, nagy szolgálatokat tesz A'siában az elefánt, melly a' leghevesebb övnek hegyeit bátran tapodja. Peruban pedig a' Láma könnyen járja a' Cordillerast.

De nem tsak minden készen volt előre, a' földön az emberi nemzet' elfogadására, ennek táplálására 's fenntartására; hanem épen úgy elrendeltetett ennek kiformáltatása 's szaporodása is a' földnek előállása 's formáltatása által. Ne határozzuk meg azt, hogy formáltatott a' föld elsőben; de annyi azonban bizonyos, hogy ez nem mindenkor volt úgy, mint most van, és hogy nagy, 's meszsze kiterjedő változások estek rajta. Bizonyítják ezt azok a' kővé vált tengeri testek, mellyek a' száraz földön majd mindenütt találtatnak. A' tsigák az egész földön tsak nem hihetetlen sokasággal szét vagynak szórva, a' magas hegyekben a' földnek, mélyjében egyik a' másik nemüvel öszvekeveredve gyakran egész sorokkal fekszik. Gazdag az illyekkel Német Ország, Hannovera melljéke, Helvétziában a' Pilátus' hegye, a' Geneva mellett lévő hegyláncz, fő helyök a' kővé váltaknak az Apenninusok és Alpesek. Spanyol, Franczia, Norvégia, Svéczia, Lengyel, Magyar, 's

minden Európai Országokban nagy számú tengeri állatoknak tsontjaik vagynak kővé válva. Á'sia sints ezek nélkül. Sibériában, Napkeleti Indiában Chinában, Natóliában, Syriában, Palesztinában; kivált a' Kármel' hegyén sok kővé váltakat találtak. Persiában 's a' Káspium tengere mellett vagynak tsigákból, 's homokból állott hegyek. Áfrikában 's Amerikában sem ritkák ezek.

Mind ezekből a' legnagyobb bizonysággal lehet következtetni, hogy mind ezek 's a' közben fekvő tartományok, mint a' földnek nagyobb része, hajdan vízzel voltak fedetve, és hogy a' mostani száraz föld tsak lassanként, és igen sok revolútiók által formáltatott ki.

Van mindazáltal Á'sia' közepén a' legszebb éghajlat alatt egy darab száraz, melly hihetőképen megmenekedett az illyen revolútióktól, minthogy ott e'féle nyomokra találni nem lehet. Egy tsúts, vagy hát, melly szembetünőképen magasabb, mint minden más száraz tartományok az egész földön, legelőször szabadúlt meg az özöntől. Innen erednek hoszszú hegy-lánczok az égnek mind a' négy, széleire a' földön, és ebben a' tartományban mint közönséges közép pontban egyesülnek egymással. Itt erednek nehány nagy folyóvizek, mellyek a' világ' minden részeire kiömölnek, t. i. a' Ganges, Indus, Hoangho, Jenisey, Oby Irtis, és Gihon.

A' hegy-lántzok' völgyeinek, ott, hol a' tenger hozzájok közel volt, 's következésképen elég essőjök volt, bizonyosan igen termékenyeknek kellett lenniek, — noha most már, midőn a' tenger meszsze távozott tőlök, szárazakká 's pusztákká lettek. E' volt hihetőképen (a' mint a' földnek azon eredeti minémüségéből, a' Zsidóknak, Indusoknak, Chinaiaknak, Tatároknak sok hagyományaikból, 's több más környülállásokból gyanít-

hatni) az első embereknek lakó-helyök 's kifejtödzésöknek helye. *) Itt ajánlott önként a' föld az embernek mindent, valamit kívánhatott, itt ébresztette a' legelső munkásságra. Itt hozott elő a' természet külömbkülömbféle gyümöltsöket, növevényeket, zöldségeket az esztendönek mindenik szakaszszaiban, hogy könnyítene az embernek tápláló eledele körül való foglalatosságán. Egy szóval volt az egész tartomány egy természeti gyümöltsökkel teljes kert, hol könnyü volt az embernek eledelét megszerezni. **)

A' Kókos, Szágó-és Kenyérfa, Á'siában van otthon, 's nints szüksége semmi emberi mivelésre. Ezek a' fák tsalogatják magokhoz a' legegyügyübb embereket is, hogy szükségeikre használják. A' Kókos fának minden részeit használhatják az emberek a' nélkül; hogy sok munkájokbà kerülne. Gyümöltsének igen kellemetes íze van, és minekelötte tökélletesen megérnék, jó ízü italt lehet fatsarni belöle. Külső héjjából könnyü munkával ruhát készítenek az Indusok, másikból ivó-edényeket, kanalakat 's egyéb házi eszközöket, leveleiből fedeleket, kosarakat 's más egyéb hasznos dolgokat.

A' Pálmafa épen olly könnyen segít szükségökön. Olly termékeny fa ez; hogy ennek gyümöltsét háromszor lehet esztendönként megszedni 's egyéb bajok nints a' lakosoknak vele, hanem hogy kiteszik a' napra, hogy ott gözölögjön, és száradjon ki. Azután elteszik kosarakba, zsákokba, legkissebbet sem tartván attól, hogy megposhad. Mikor a' Persiai tengerkebelnél a' meleg el-

*) Herders Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menscheit II-ter Theil. Seite 314. 's tovább —

**) Reimar lap. 53. azt mondja; Hogyha mind vissza kellene adnunk a' gyümöltsöket, mellyek Á'siából kerültek hozzánk, makknál egyebünk nem maradna.

szenvedhetetlen, 's a' pálma-gyümöltsök megértek, egész városokat üresen hagynak, elútazván a' pálma erdőkbe a' lakosok, 's ott azoknak kedves árnyékokban játék, mu'sika és öröm közt töltenek el egynehány heteket. A' Pálma-gyümöltstsel kenyér és tsemege helyett élnek, sőt külömbkülömbféle étket is készítenek belőle. Nap' lemente után a' pálma' felső részéből kinyomják a' levet, 's ez az a' kedves édes ízü ital, mellyet Terrinek neveznek. A' Pálma dorongokkal támogatják sátoraikat, ágaikkal pedig falaikat vonják be. Virág tartó rostjaiból köteleket, leveleiből pedig felső ruhát, kalapot, kosarat, papirost készítenek. A' gyümöltset öszveelegyítvén kínahéjjal, a' has' fájdalmai' enyhítésére orvosság gyanánt élnek vele.

A' Szágó és Kenyérfa minden időben alkalmatos sok emberek' eltartására 's táplálására. A' czitrom, narancs, fige, áloes, olajfák, és szőlők a' föld' ezen tartományában önként nevekednek, és többféle gabona nemek vadúl teremnekA 'siában.

Úgy látszik; hogy azokat az állatokat is, mellyek könnyen megszelídíttethetnek, az emberi nemzetnek ezen plánta-oskolájába helyheztette elsőben a' természet' Ura. Legalább Pallás' bizonysága szerént közép A'sia' mérséklett ég-alja alatt minden állatok, mellyek az északi és déli tartományokban megszelídíttettek, vadak, mint az ökrök, disznók, tevék, matskák, kutyák, lovak, és egyebek. *) De ha egyszer az ember a' lovakat 's kutyákat megszelídíti, bátran uralkodik minden más állatokon. Így könnyen öldösheti a' többieket, magát azok ellen bátorságba helyheztetheti, vagy pedig velek magát táplálhatja.

(* Herders Ideen II-ter Theil. Seite 513.

Így gondoskodott hát eléggé a' természet' Ura az első emberekről, és a' föld' egyéb részeinek vízzel való fedettetése tette szükségessé; hogy tör-'sök attyáink ezen gyümöltsös tájra helyheztettetnének. Azonközben; hogy itt az emberek elszaporodtak, 's az adakozó természet' kezeiből éltek, a' tenger mind inkább inkább mélyjébe vissza süllyedt, mindég több több száraz állott elő, míg nem lassan lassan csak nem épen az az ábrázatja lett, melly most van, noha nagyobb 's kissebb revolútiók szüntelen változtatgatták, p. o. hol ezelőtt tenger' ágya volt, lett szárazzá 's arany-kertté, mint a' köz vélekedés szerént a' Caló-köz; *) a' hol száraz volt, lett tengerré, mint Diodorus Siculus szerént a' Közép tenger. **) Így e' szerént, az emberek' világában, ha egy helyen öröm-kiáltások hallatnak, más helyeken jajgatások tsapdossák az ég' menyezetét. Mert bár, a' mint Herder mondja, az iszonyú süllyedések, 's áradások ritkábbak, mint az előtt, mivel már a' föld kifejlődzött, 's neki vált; de tsakugyan örökre ki nem maradnak, ***) a' minthogy e'féléket esztendőkről esztendőkre hallunk, olvasunk és tapasztalunk földünknek most ez majd amaz részén. — Mellynek megbizonyítására hogy messze fel ne menjek a' régi időkre, és környülállásosan ne említtsem azt, hogy K. U. születése előtt körül belől fél századdal Syriában a' föld-rengés miatt több városok öszveomolván, 170,000 emberek vesztették életeket ****) és születése után 17 esztendővel Á'siának 12 erős városi omlottak öszve.

---

*) Tudományos Gyüjtemény 1821. II-dik Kötet lap. 48. —

**) Magyar Kurir. 1807. IV. Fertály lap 556.

***) Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. I. Theil. Seite 19.

****) Lásd Usséríus' Annalissának 423-dik lapját.

Sok magas hegyek elsüllyedtek, sok lapályok pedig felemelkedtek. *) Kinek nints eleven emlékezetében Lisbonának 1755-ben 1-sö Novemberben, Kalabriának 1783-ban 5-dik Februáriusban történt veszedelme, melly utolsóban több veszett el 30,000 embernél; és hogy többet ne említtsek, illyen volt 1805-ben Julius utolsó napjaiban Nápoly Országnak, 's kivált az Abruzziói tartománynak szörnyü insége, a' mikor több helységek elsüllyedtek, és többen 20,000 embereknél elvesztek; és óh szomorú jövendölés! sok természetvizsgáló böltsek úgy vélekednek, hogy mivel Nápoly Ország alatt sok kénköves erek találtatnak, a' mellyek elébb vagy később meggyúladnak, tehát azon egész Ország öszve fog omlani és azt a' tenger' vizei beboritják, **)

De hogy az emberek' szaporodásának elkezdett folytatására visszatérjek; ezeknek szaporodásával szaporodtak a' szükségek is, mellyek több több találmányokat hoztak elő. Itt formálódtak az első társaságok, az értelem és a' nyelv kifejtődztek. Itt támadtak a' legelső mesterségek, mellyek az életnek szükségeire, 's néminémü kellemeire megkivántattak, t. i. a' halászat, vadászat, földmivelés, fegyverek', épités', ruha', 's eledelek' készitése. ***) Pope, egy a' legnagyobb tudósai 's költöji közzül Angliának, helyesen tette ki, mikor igy irt: „A' munka és a' szükség megérdemlik, „hogy az Isten' jótéteménnyei közzé számláltassanak. Ezek nélkül a' szenvedhetetlen hosszú várakozás gyötrene bennünket." Végre hát, megkitsinyedvén a' táj, nem táplálhatta minden

*) Ugyan Ussériust az 582-dik lapon.

**) ásd az 1805-diki Magyar Kurir' 245. 334. és 430-dik Lpjait.

***) Reimars Abhandlung. 491. 571.

lakossait, meg kellett érezniek a' szükséget. Támadtak azért köztök veszekedések, és a' had kiütött. Az erősebbek 's hatalmasabbak a' gyengéket, vagy erővel kiüzték tartományokból, vagy magok azok önként eltávoztak onnan. Ezek, a' nagy hegylántzok 's nagy folyók mellett elvándoroltak más termékeny még lakatlan tájakat felkeresni, hol tsendesen élhetnének. Itt hasonlóan elszaporodván végre más tartományokba gyarmatokat szállítottak magok közzül, hol ezek megint elszaporodtak és igy tovább, míg végre az emberi nemzet kiszélesedett az egész szárazon — és így, a' természet erőszakos eszköz, úgymint, a' had által az egész földet elnépesítette.

Az elsőbb emberek még nem igen mertek a' vizeken járni. De hihetővé lessz a' világ' minden részeinek korán való megnépesedése, ha megfontolja az ember; hogy hajdan Afrika és Á'sia egy hoszszú darab száraz tájék által, melly napkeletre az egész föld' fél golyóbissán egész Amerikáig tekerült, összefüggött. Az egész napkelet Indiai Archipelagus, új Hollandia, új Zelandia, 's az egész déli India hajdan hihetőképen száraz föld volt. Amérika, nem tsak Afrikával, hanem Á'siával is nagy tájak által összve volt kötve; mellyet valamint a' régibb hagyományokból, úgy azon törvényekből is, mellyeknél fogva nagy revolutiók következtek, igen hihetőleg meg lehet mutatni. *)

A' nyomatott familiák hihetőleg útjokat legelsőben napkelet felé vették, minthogy ez a' szép táj átaljában mindeneket magához édesgetett. Így terjedtek akkor elsőben az emberek Chinába 's Indiába, azután nem tsak azon Országokra, mellyek akkor Á'siát Amerikával egyesítették,

*) Jacobs practische Philosophie. Seite. 368. 369.

hanem végre déli Amerikába is. Azután idővel a' tenger nagy darab száraz földeket elnyelt, elválasztott nagy darabokat egymástól, hagyván középben nehány magas dombokat, mint meg annyi szigeteket. A' lapályokon lakó emberek egészen elnyelettettek; a' többiek pedig a' szélesebb vagy szorosabb tengerek által elválasztattak egymástól.

Minekutánna már a' föld napkeletről déli Amérikáig illyen módon megnépesedett, ez a' termékeny, és közönséges haza felesleg való fiait kiküldötte délre is, kik osztán magokat nem tsak a' nagy Mogol' Országán, hanem Arábián, 's déli Afrikán is kiszélesítették. Minekutánna ezek a' tartományok is emberekkel megteltek, kénteleníttettek napnyúgot felé is lakóhelyeket keresni. — így osztán, nem tsak Persia, kis Á'sia, Égyiptom, és egész éjszaki Áfrika, hanem Görög Ország is, és déli Európa lassanként lakosokkal beültettetett.

Midőn a' világ az embereknek napkeleten, délen és nap nyugoton még nyitva állott, és még sehol se népesedett meg, éjszaki oldalon a' tenger még közel az első emberek' legelső lakhelyökig terjedt; de idő jártatva a' Polus felé visszavonta magát az Oceán, és hihetőképen akkor támadt Amérika, Á'sia és Áfrika között ama' pusztítás, mikor osztán az éjszak is száraz földeket nyert. — Midőn már más tartományokban többé semmi térség nem volna, ekkor a' nemzeteknek az éjszaki tartományoktól való természeti iszonyodásokat meg kellett győzniek, 's kénszeríttettek ezen tájakat is megszállani. Így vándorlottak tehát némelly gyarmatok az Urál' magas hegy lántzain éjszaki Európa felé, és megnépesítették Muszka, Lengyel, Német, Scandinavia 's Britannia' Országait. Némellyek kiterjeszkedtek Tatár Ország' folyóji, 's hegyei felől, éjszakra és napkeletre, 's így mentek

végre a' Világ éjszaki részeire, mivel még az akkor éjszaki Á'siával öszve volt köttetve. Az elsőbb vagy éjszak Európai plánta nemzetek öszvecelegyedtek a' világ' ezen része' déli tájjainak már említett gyarmatival, és ezen szerentsésebb nemzetektől nyertek a' jóllételre megkívántató minden szükséges dolgokat, finomabb élet' nemét, valamint a' mesterségek' esmeretét, és a' vallásbeli tudományokat is.

A' népek' nevekedésök végre visszanyomta dél felé a' Tatárokat, melly déli rész ö-velek már akkor öszvefüggött; és a' legelső gyarmatok által már régtől fogva be volt ültetve emberekkel, kik az éjszaki népektől igen gyakran megtámadtattak, és ezek közzül sokakat kebelökbe kellett fogadniok, kik osztán a' tulajdonképenvaló régi Chinaiakkal öszvekeveredtek, a' kik itt osztán a' pallérozódás' 's nevekedés' tekintetéből a' napkeleti Indusok 's Tatárok között mintegy közép helyen ültek.

De végre nem igen tetszett az a' Chinaiaknak, hogy illyen erőszakos formán látogassák meg őket, és osztán örökre köztök maradjanak, azért is Országoknak nem tsak éjszaki; hanem napnyugoti határait is egy ollyan magas kőfallal vették körül, mellynek hossza Jácób szerént több volt 700 mértföldnél. *) 3000 torony volt reá épitve, mellyen — a' mint Fő Tiszteletü Budai É'saiás Úr írja **) — 7 lovas ember egymás mellett akadály nélkül lovagolhatott. Ez a' munka Si-hoangti Tsászár' uralkodása alatt ment véghez, K. U. születése előtt a' 3-dik században.

---

*) Practische Philosophie seite 371. — Vecsei Geographiájában 300. 400. lap. 375.

**) Közönséges História lap. 193.

Illyen módon már az egész földnek lakható felső része lakosokkal beültettetett a' legmesszebb lévő pólusi tartományokig, mellyek legkésőbben emelték fel fejöket a' tengerből, és a' hova végre, még a' legostobább nemzetek is, kik másként magokon segíteni nem tudtak, a' hadakozás által benyomúltak.

Ez a' föld' elnépesedésének rövid leírása világosan tanítja; hogy a' természet' Ura mint bánt az emberi nemzetséggel. Mindjárt eleinte ollyan tartományba helyheztette, hol az életre megkívántató dolgokat készen feltalálta. Itt látta; hogy a' föld mindenféle növevényeket előhozott, és a' vetést, plántálást könnyen megtanúlhatta. Az emberi nemzet' legrégibb hisztoriája szerént, mar Ádám behozta a' szántást, vetést, minekutánna az előtt Évával magát az Eden' kertében önként termő gyümöltsökkel táplálta volna. Ezen História' jegyzése szerént elkezdettek már az első emberek beszéllni, okosan gondolkodni, a' jót 's a' rosszat megkülömböztetni. Annyi bizonyosnak látszik, hogy az első emberek egy olly boldog tartományban okosságokat majd azon grádusra fejtödztették, melly szükséges volt arra; hogy a' természetben, az életre szükséges mesterségeket megtanúlhassák. Ha azután lakhelyökből kiüzettek, elvitték magokkal a' tehetségeket, 's tudtak a' mesterség által magokon segíteni. Ha ez, vagy amaz gyümöltshöz 's gabona' neméhez szoktak, megszerzették a' magokat, 's tartományokba által plántálták. Minden állatok között legelsöben a' juh szelídült meg. A' földek' 's kertek' mivelése, a' baromtartás így találtatott fel, hihető elébb, mint a' vadászat; mert a' még el nem vadult népek között jobban ütött ez ki, ambár némelly familiák a' vadászatot inkább üzték, mert az annyi

munkába nem került, azonban a' munka után a' haszon nem is olly későn következett.

Itt a' régi história öszvevág a' philosophusi vizsgálódással. A' társaság ered az emberi nemzetnek már anyai kebelében is. A' bátorságra ügyelő intézetek, a' sátorok, az ellenséges vadak ellen való fegyverek majd feltaláltattak. A' tartományok, mellyekbe nyomattattak a' felesleg való népek, nem voltak még olly termékenyek, még az elsőbbeknek kellemeik ott nem voltak meg. — A' szükség a' találó tehetseget itt ébreszti fel. Az ember a' mesterség által igyekszik azt követni, a' mi már amott feltaláltatott, és vagy történetből vagy éles általlátás által még valami jobbat is fedez fel. Az emberek mennél messzebb nyomattattak, annál inkább elütöttek elébbeni életök' módjától, annál találósabbak, annál élesebbek lettek az új eszközök' feltalálásában, hogy kívánságoknak eleget tennének. A' föld mutatott nekiek az uj tartományokban sok uj tárgyakat, kiszélesítette esmeretöket, valamint virgonczságokat is. Az elvált népek' kötele egészen el nem oldoztatott. A' kivándorlott atyák elbeszéllették gyermekeiknek: ök azelőtt hol laktak; és az ott maradtak tselédjeiknek: a' kiüzettettek hova vándorlottak. A' közös szükség öszvetartotta öket, és fenntartotta köztök a' társaságot. A' félelem a' szélljeloszlottakat közelebb vonta egymáshoz; hogy a' közös ellenség ellen magokat eggyesítenék. A' had majd mesterségesen viseltetett, 's arra a' gondolatra jöttek az emberek; hogy a' bátorságot, mellyet sokak' egyesülése eszközöl a' külső megtámadtatások ellen, a' belső ellenségeskedések ellen is hasonló öszveköttetés által munkálódnák.

Így származott elsőbben a' had, és a' had által a' törvényes közönségek és státusok, és ez által hajtatik mintegy az ember kimiveltetésének neve-

kedésére. Szembetünő, melly hasznos; hogy egy kis Terben sokan együtt éljenek. Így az erősek többé nem üldözik az erőtlenebbeket, ha a' szükség beáll, gondol az ember mesterséges segedelmeket, a' tápláló ágak megszaporodnak, a' társaság' kötele erősebb, és az emberiség óriási lépésekkel mégyen előbbre.

Az embernek legnagyobb tanítómestere a' szükség, mellyet éreztetnek vele úgy a' földnek nagyobb 's kissebb változásai, mint tulajdon ember-társai. Ezek azok a' kénszerítő eszközök, mellyek által untatja a' természet az emberi nemzetet; hogy a' tökélletességnek tsúttsára emelkedjék, mellyre soha el nem jutott volna, ha a' körülötte lévő dolgok benne erősebb hajlandóságokat nem ébresztettek volna, mellyek által kielégíttethetett, és ha azokat a' hasznokat meg nem vonta volna tőle, mellyeket elsőbben ajánlott neki, hogy annál fogva azokat tulajdon ereje által megszerezni megtanúlná.

Kovács Sámuel.

3.

N. M. Széchényi Julianna Grófné, született Tolnai Festetics Grófné.

A' Nagy Méltóságú Grófné, 's Tsillag Keresztes Dáma született Sághon Sopron Vármegyében Oct. 30-kán 1753. — Attya volt a' Nagy Maria Theresia' idejében megkülömböztetett Gróf Festetics Pál Ts. K. Kamarás, Belső Titkos Tanátsos, Sz. István' Vitézi Rendjének Commendátora, Tolna Vármegye' Fő Ispánnya, és a' Magyar Udvari Kamara' Al-Elölülője; — Annya: Bossányi

és Korlátkői Bossányi Julianna Grófné Tsil. Ker. Dáma; — Nagy Attya: Festetics Kristóf; Nagy Annya: Szegedy Judith. — Többi ősei: II-dik Festetics Pál; Fitter Erzsébeth: — I-sső Festetics Pál; Bornemisza Ursulya.

Testvérei: a) Erzsébeth Grófné, N. M. Galanthai Gróf Eszterházy Károly' hitvesse; — b) Gróf György a' Georgicon' örök emlékezetű felállitója; — c) Anna Grófné, N. M. B. Révay Pál' házastársa; — d) G. János Jó'sef; — e) G. Imre; — f) Maria Grófné, M. G. Batthány Antal hitvesse.

Gyermekei: a) G. György, szül. Máj. 28. 1778. † Dec. 23. 1778. — b) G. Lajos, Ts. K. Kamarás, valóságos belső Titkos Tanátsos, Zsófia Ts. K. Fő Hertzegné' Fő Udvari Mestere, a' K. Bajor Korona' polgári Érdem-rendjének Nagy Keresztesse, az Austriai Mezei Gazdaság' Társaságának valóságos Tagja, szül. Nov. 6. 1781. — c) Francisca de Paula Grófné, Tsil. Ker. Dáma, Németh Újvári G. Batthányi Miklós' Hitvesse, szül. Nov. 4. 1783. — d) Zsófia Gné, Tsil. Ker. Dáma Vásonykői G. Zichy Ferdinand' Házastársa, szül. Oct. 25. 1788. — e) G. Pál, Ts. K. Kamarás, sz. Nov. 10. 1789. — f) G. István, Ts. K. Kamarás, az Orosz Ts. Wladimir rend 4-dik osztállyának, a' Burkus érdem-, a' K. Sardiniai Sz. Móritz és Lázár, a' K. Siciliai érdem-rendjeinek Vitézze, a' Ts. K. Hessen Homburg' Huszár Ezeredjének volt Kapitánnya, szül. Sept. 23. 1791.

A' Bold. Grófné nevelését a' Pozsonyi Notre Dámák klastromában végezvén, híres szépségű 's kellemetességű édes Annyával, kit közönségesen Praesidensnének neveztek, a' Sághi kastélyban tartózkodott, midőn őtet G. Széchényi Jó'sef eljegyzé, azután pedig Keszthelyen házastársul el is vevé 1775. De ez ugyan azon esztendő Nov. 20-kán megholt, 's mély gyászba boritá fiatal nő-

jét. Ki midőn két esztendeig Horpátson Sopron Vármegyében bold. férje' kastéllyában özvegykedett volna, az Egyházi Felsőség' engedelmével bold. férje testvéröttséhez Sárvári Felső Vidéki G. Széchényi Ferentzhez Familiájának 's a' szép jószágoknak egyetlen örökösséhez (lásd életirását Tud. Gyüjt. 1821. —| és Taschenbuch für die vaterl. Geschichte 1822.) ment ismét férjhez Aug. 27-én 1777. — Mi vitte Gróf Ferentzet e' ritka választásra, lássuk önnön vallástételét, mellyet több ízben barátjaival e'képen közlött volt: „Tündér életem vala a' finom érzésü Sághi Grófné' (Praesidensné) 's a' mellette lévő özvegy Juliánna Grófné' társaságában. Ez a' két sem fényt mutató, sem világot hajházó, minden hiuság nélkül élő Asszonyságok a' világnak egyébb, általam esmert szépeit tsudaképen felejtették velem; mert ezeknek kellemei amazoké mellett úgy tünének el szívemből, mint a' gőz szélled el a' levegöben. A' jó Isten segíteni látszatott a' boldogitó feleségválasztásban, a' midőn meghatároztam, hogy Julianna Sógorasszonyom feleségem legyen. Mert íme ollyan házas-társsal bírok, kit méltán gyöngy feleség, drága jó édes anya, okos háziasszonynak nevezhetek". — Tekintsük tehát a' bold. Grófnét e' három szempontból közelebbről.

A' házastársak' boldogságát tsak a' költsönös betsülés 's tisztelet eszközli, neveli 's örökösíti. Lehetetlen volt a' bold. Grófnét nem tsak férjétől, hanem minden őt esmeröktől is tisztelve nem látni; mert nem tsak külső hanem belső számos szépségekkel is tündöklött. — Termetére nézve alatsony, szép gyenge hosszukás, komoly méltóságot mutató, tiszteletet gerjesztő ábrázatú, mindenkor tsinos 's rangjához illő öltözetü volt. Férjének hivatalbeli terheit nemes tehetségei által érezhetetlenné tenni, annak életét fedhetetlen

maga viselete 's elméssége által kellemesíteni, bajaiban érzékeny részt venni, neki számos áldozattal kedveskedni, betegségében vele türni, szenvedni, 's vigasztaló angyala lenni, példás hüséggel igyekezett. — Mindezeknek pedig bebizonyitására ritka erköltsi tehetségeit, mint meg meg annyi lelki gyöngyeit kiméllés nélkül használta. — Tudományos részről tekintvén ötet, kitetszik szép talentomának ritkasága. Mert Magyar, Német, Olasz, Frantzia, 's Angoly nyelveken nem tsak jól beszéllett, hanem irt is. Jártas volt mindenféle tudományban; mert üres óráji hasznos könyvek' olvasásával szokta tölteni. Elméje képzését nagyon előmozditák több nagy útazásai, mellyeket férjével tett volt. Megjárta t. i. Magyar ország' nagy részét, Austriát, Morva, Tseh, Stajer országot; 1787—88-ban a' Német Birodalom, Hollandia, Német Alföld, Frantzia, Angoly ország és Scotia; 1791—92-ben pedig Olasz ország' nagyobb részét, melly tartományok Fejedelmei, szép erköltsös élete 's viselete miatt méltóképen fogadták ötet. Nápolyban a' Királynak jobbján ülve gyakran kikotsizott. Ugyan ott a' Királyné lelki szépségei eránt annyira vonszódott, hogy Nápolyi mulatása közben ötet a' Fejedelem-asszony mindennapi társalkodójának választaná.

Házi boldogságát gyermekei nem kevéssé sokasitották. Azoknak neveltetését a' bold. Grófné férjével eggyütt ritka böltseséggel vezette. Mint háladatos leánya a' Hazának és méltó örökösse a' Festetics és Széchényi névnek, nem felejté el öket az édes hazai nyelvre mind önmaga, mind magyar dajkáji által minden más nyelv előtt tanitani, sőt különösen igyekezett annak szeretetét számos unokáji szivökbe is mélyen beoltani, tudván, hogy tsak innen eredhet a' Haza eránt viselendő tisztelet, szeretet 's annak javára forditandó gondosko-

dás, mellyet miként kellessék bebizonyítani önnön nagy példájával mutatá meg nekik. Nem is tsalatkozott meg e'beli reménységében, mert gyermekeinek ama megbetsülhetetlen familiai törvénnyöket, melly szerént most is a' Magyar nyelvet tsepegtetik legelsöbben gyenge magzatjaik elméjökbe, és azoknak a' haza' szent oltárára tett nemes áldozatjokat magunk is látjuk, tsudáljuk és áldjuk. — A' bold. Grófné' példás erköltsü élete tükörül szolgált, szolgálni is fog nem tsak gyermekeinek, hanem minden szülöknek is. — Ugyan ez okból eránta a' legérzékenyebb gyermeki indulattal, tisztelettel, szeretettel vonattak magzatjai, kiket édes anyai szorgalmával magához tsatlani, 's örök hálára kötelezni különös jó móddal tudott.

Mint gazdaasszony, bölts rendelései 's viselete által ritka fényt háritott házára. A' legtsinosabb rendben tartá azt, 's régi magyar szokás szerint takarékos gazdálkodással, mellyhez igen jól értett, igazgatta. Ez okból szemlátomást nevekedett udvarának nagysága és disze. Mind e' közben nem alatsonyító fösvénység, hanem nemes bökezüség uralkodott szívében. Azért nem gátlója, hanem elömozdítója, gyarapítója volt Férje' nagy nemes intézeteinek, és szándékainak. — Maga is nevezetes áldozattal jelent meg a' haza' oltára előtt. Ö ajándékozta az Országos nemzeti Museumnak: 1) A' Magyar országi ásványokat, mellyek köztt igen ritka darabok voltak; — 2) az ahoz tartozó legnevezetesebb nyomtatott munkákat; — 3) a' kristály figurákat, mellyek Bekkerhinnek e' munkája szerint: „Crystallographie des Mineralreichs" rendes systemába valának szedve; — 4) A' fák' nemei' gyüjteménnyét, az az: minden esmeretes fának egy egy darabját, meglévén egyik része fényesítve, kérgével 's nevezetével együtt különös almáriomotskákba felosztva; — 5)

Bethlen

Bethlen Gábor' petsétlő gyűrűjét, mellyel mint Magyar Király élt volt. Szép smaragd kövére igen tsinosan vagyon metszve Magyarország' tzímere. Erről Br. Miller Jakab, Cimeliotheca legújabb munkájában emlitést tesz. Ugyan abban kellett volna említeni Báthory István Nádornak ama petsétlő gyűrűjét is, mellynek sapphyr kövébe a' Báthory tzímer van vésve, 's mellyet a' ditsért Grófnénak jeles erköltsü felejthetetlen Menyje (G. Lajos hitvesse) bold. Széchényi Aloysia Grné, szület. Clam Gallas Grné † 19. Jul. 1822. ajándékozott Hazánk' Museumának.

Tselédjei eránt kegyesen 's méltóságos dámához illő móddal viseltetett; öket példás tanitásaival, anyai intéseivel oktatta, 's maga is ajtatos keresztény lévén istenességre szoktatta, mi által házát méltóvá tette a' mennyei áldásra, melly jutalom nélkül nem is szükölködött. — Nyájas leereszkedéssel viseltetett legszegényebb embertársaihoz is. Annya volt ő jobbágyainak, de kivált minden szükölködőnek, kik soha sem mentek el tőle vigasztalás, anyai tanáts, 's minden haszonkeresés nélkül való ápolgató segedelem nélkül. — Legnagyobb gyönyörüségének tartván, ha valakinek jótétellel kedveskedhete, vagy hálaadó szívét valami módon bebizonyíthatá; nem mulasztá el soha is nem tsak szóval, hanem tselekedettel is háladatos jutalommal azokat tetézni, kik neki 's familiájának hasznos szolgálatot tettek. Ez által eszközlötte azt, hogy örömmel tettek neki mindent, és soha se bánták meg, hogy valaha valamiben szolgáltak neki.

Miként tartotta fen Magyar Nemes Méltóságú házi fénnyét, eléggé bebizonyitotta Zágrábon (midőn Férje Horvát Bánsági Helytartó volt), Pesten, (midőn Férje a' Hétszemélyes Tábla Elölülője leve), és Bétsben a' nála gyakran összve-

gyülekezett Fő Nemesi Társaságok előtt. Semmi sem hibázott akkor a' külső illendő pompából. Nemes büszkesége 's méltóságos viselete különös diszt adott azoknak. Férjfiasan ítélő eszét minden vele társalkodó hamar általlátván, keresve igyekezett vele beszéllgetni; mert akármelly tudós tárgyról válogatott, világos, nyájas és mulattató kifejezésekkel szóllott 's okoskodott. Innen eredett, hogy tündöklő kellemei, erköltsei miatt mindenektől tiszteltetnék, kedveltetnék 's szerettetnék.

Végső esztendejit Familiájával együtt Bétsben töltötte, hol a' halál 1820. Déc. 13-kán elszakasztván tőle szeretett férjét, kinek hosszas betegsége közben ritka férjfias lelki erővel viselteték, régi elevensége naponként fogyni látszatott. Végre hajdani melljbeli betegsége megújulván a' nélkül, hogy ágyban fekvő lenne, minekutánna gyermekeit 's unokájit érzékenyen megáldotta, példás keresztény tsendességgel lépett az örökkévalóságba által Jan. 20-ka' hajnalán 1824. életének 71-dik, özvegysége 3-dik esztendejében. Eltemettetett Nagy Tzenken Sopron Vgyében a' Familiai ritka pompával épült Kriptában.

Fájdalmas betegségét gyermekeivel, 's házi barátjaival olly kevessé éreztette, hogy azok naponként öszvegyülvén nála nem is sejdithetnék holta' napját. Ajtatos leereszkedéssel 's nyugodt lélekkel ment ő a' sír eleibe; mert annak tudása vigasztalta őtet, hogy szeretett két leányai amaz erköltsös úton járnak, mellyre őket szerentsésen bevezette, 's három kedves fijai a' világi boldogság' pályáján tántoríthatatlan erkölttsel vándorlának. — Gyermekei, tisztelőji, tselédjei, kiknek további állapotjok eránt nemes adakozással gondoskodott, vigasztalhatatlanok voltak kimulásán.

Minden Magyar előtt kedves a' Széchényi név' emlékezete. Áldjuk tehát hamvait e' Nemes

Asszonynak, ki hazánkat olly tündöklő tsillagokkal szerentsésitette.

Róthkrepf Gábor.

4.

Egy szót a' klavir-melletti, és éneklés-közötti mozdúlatról (mimica).

Egy kitsiny társaságban, a' hol külömben a' tárgyakra, és azok' megfejtésére nézve nagy kiterjedésben folya a' beszéd, végre Vinkler Hangművészre jövének. Abban, hogy hasonlíthatatlanúl, hogy istenül játszik, mindnyájan megegyeztek; de hogy játéka' hathatóságát, közbevetett mozdulatával igyekszik nevelni, vagy hogy feltolongó, 's hangokká vált érzeményei idegrángatódzásba hozzák, (igy mondák) 's hogy ezen mozgás szép, ebben kevesen, tsak igen kevesen egyezhettek meg. Én, a' ki még Vinklert nem láttam, nem ítélhettem, de a' szóban forgott tárgyat, mint aestheticai betsüt, eszmélkedésemre méltattam. Im annak gyümöltse.

Bizonyos az, hogy már az egyes hangok is atyafiságban vagynak az emberi érzeményekkel, akar honnan származnak azok, ha tsak elég tiszta rezgésök. Az egybeolvadt hangvegyület pedig, vagy is az öszvehangzás, egyenesen az egészen kifejlett érzemény tolmátsa. A' mozdúlat megindúlt, életbe lépett ideák jele, alkatja. A' hang a' testeknek láthatatlan, tsak füllel halható rezgésében áll. A' mozdúlat szemmel látható, tért foglaló, lassúbb, huzomosabb, testesebb mozgásokban áll. A' mu'sikát szembehunyva is hallgathatom, 's meg

is itélhetem a). Igaz, de mivel bár mi eleven a' hang (itt tsak Klavirről vagyon a' szó), bár mi helyes, és elválhatatlan a' külömbféle hangok' öszvezengése, soha azon érdeklősége nints, a' millyen a' tiszta emberinek vagyon. Ugyan azért a' Klavir minden müvszeres tökélletessége mellett is, néha néha, (szinte mindég) valami óhajtást (Sehnsucht) gerjeszt az emberben. Ideájink azok' hallatával nem minden oldalról határozódnak meg, nem testesülnek egészen, ha tsak egy más kiegészitő rész hozzájok nem járúl, a' melly a' hangokban sejdített érzeményeknek lételt adjon, 's azokat testesült alkatokba öntse. Ez a' mozdúlat (mimika). Allításomat ezen egyszerü tapasztalás is bizonyítja. Ugyan azon darab müvszeres eszközön játszva (Werklein) koránt sem tetszik olly annyira, mintegy lelkes játszó keze után.

Ide járúl teljes mértékben ezen aesthetikai fötétel. Az ember, tsak minden erejei' egyenlő munkásságában képes bennünket egészen meghatni. 'S mivel a' hangokban minden indulat, minden érzemény testesülve jelen meg, mivel továbbá a' testesült idea az éneklővel vagy játszóval együtt ötlik mind szemünkbe mind fülünkbe, mivel végtére a' mozgások (kivált éneklés közben) a' mennyire a' tagokban történnek meg, az embernek legfelsöbb, legelragadtatóbb érzékét foglalatoskodtatják (a' tapintást), mind ezekért mondom a' tsupa hang képes ugyan eredeti érzeményeit bennünk felfejteni, 's nevelni, de azokat alkatokba önteni nem képes. Annál kevesbé fog pedig kielégíteni bennünket az érzékeny hangzás ott, a' hol szem elött látván a' hangzó eszközt, az érzé-

a) Ám behunyhatom testi szemeimet, de annál szélesebben kinyilnak belső szemeim, a' képzelődés 's a' külső tárgyaktól való eltérés által.

ketlen játszót, azok' merevenysége, 's a' hang' hajlékonysága, amazok' lelketlensége, emezek' elevensége igen ellenkezőleg munkálnak ránk mind addig, mig eltérvén azoktól, 's a' valóság' köréből is kilépvén, a' hangok' tartományaiba nem szóllunk, azonban a' nem látható hangzásnál a' hol t. i. a' hangzó eszközt nem látjuk, szabadabb a' képzelődés. A' hang' mívoltához, 's önnön képzelő tehetségéhez képest, eleve felszedett képeiből alkalmas alakot fog a' hallgató maga elejébe teremteni.

Világos tehát az, hogy ámbár a' mu'sika, a' hangzat egészen külömbözik a' mozdúlattól, mindazáltal ha a' szépség' e' két jele tárgyasan nem egyesül, a' hallgató, legalább a' lelkes hallgató azokat képzelődésében fogja egyesíteni.

Ezt akarám előre botsátani, annak megmutatására, hogy valamint az éneklő, úgy a' klavirjátszó sem állhat vagy ülhet mozdúlatlan, mintegy önnön érzeményeit sem érezve. Mert azon pillantatban, a' mellyben énekel vagy játszik, legalább úgy tartjuk, hogy önnön érzeményeit hangoztatja.

De mennyire kell a' mozdúlatnak a' hangokkal egyesülni, könnyebb meghatározni, mint megtartani. Annyi szükséges, hogy a' mozdúlat a' hanggal vagy együtt vagy utána járjon, 's azt tsak messziről kövesse; elejébe soha se vágjon, többet ne igérjen, ne erőlködjék, hanem huzomos hajlásokban mint az árnyék a' testet tsak utánozza. Távol legyen pedig tőle igen érzékiségével figyelmünket még a' hangzástól is elvadítani, 's rángatódzásaival egyszerűbb ízlésünket botránkoztatni.

Tágasb köre vagyon az éneklés-közötti mozdúlatnak. Ott nem tsak az artz' változásai, 's a' karok' gyenge kisérete szükséges, hanem az egész testnek követni kell a' hangot, azon szellemibb

valóságot, a' melly az ajkakról bájolva lebben el. A' test, mint érzékibb, nehezebb lőny, itt se vágjon soha a' hangzat elejébe, 's ne igérjen többet, ha tsak az actió' természete nem kivánja, hogy érzéki elragadtatásában, indulatoskodásában erőt vegyen a' hangon, a' mit nagy testi erőlködésekben, el-elhaló tsüggedő hangokkal arúl el a' színjátszó; de tsak a' színjátszó, a' ki magában egyesíti mind a' hangzást, mind a' mozdúlatot. A' klavir-játszó, a' kinek nem mind a' kettő egyesítése tzélja, szorosabb korlátok között vagyon. De még sem kell neki mozdúlatlanúl merevénykednie, — valamint hajlongania sem.

Úgy tartom, nem helytelen parallelát találhatni a' klavir-játszó' viseletében, az éneklőhöz, és a' szószóllóéban a' szóllva-játszóhoz képest. Valamint a' szószólló (declamator, orator) mérsékletebb, felvigyázóbb az actornál, hallgatójit szeme elől soha sem veszti el, a' játszó pedig actiójára nézve nem is ügyelhet hallgatójira; úgy a' klavir-játszó is indulatjait korlátolni kénytelen, ha valahogy kitalálnának is ütni, érzéki hevét mérsékelni; és ezen józanságával (minden hidegség nélkül) nem tsak figyelmünket nem fogja háborgatni, hanem inkább még a' különben könnyen enyésző hangokat állandóbban letartóztatni, a' mellyek azután olly hamar el nem oszlanak.

Simon.

5.

Vannak-e Magyar országban Vandalusok.

Atilla, a' vén Bendegúz' fija, és a' rettenetes Hunnusok' rettentő Vezére, az 5-dik század' közepe körül a' II-dik Theodosius napkeleti Császár' tartományin keresztülkasúl győzhetetlen fegyvereivel egészen Pannoniának szivébe hatott vala, a' hol Bleda vagy Buda ötsére bizván a' világszerte olly igen elhiresedett Fejedelemhez illő lakás' építtetésének terhes gondját, III-dik Valentinianus napnyugoti Császártól, ki a' maga hugát Honoriát, ámbár ennek egy drága gyürü' küldése által kinyilatkoztatott hajlandósága ellenére, pogánysága miatt néki feleségül adni nem akarta, bosszúságra felgerjesztetett, Európának legvirágzóbb várossait, 's számtalan helységeit irtóztató gyilkolások 's prédálások közt feldulta, égette, 's pusztította annyira, hogy közönségesen Isten' ostorának mondatott vala. — Gazdag zsákmánnyal visszatérvén Attila az Illdicóval ünnepelt víg mennyegzője' alkalmatosságával a' mértéketlen bor, 's szerelem' hevétől orrán száján megeredett tulajdon vérében megfullada 454 eszt. 50 esztendős korában. Másnap a' Hunnusok halva találván öt' fájdalmokat 's keserüségeket ábrázatjokon vájt sebekkel nyilatkoztatták ki, 's hármas, arany, ezüst, és vas, koporsóba tévén testét nagy pompával eltemették.

Valamint a' világ' kezdetétől fogva többnyire minden roppant Birodalmakat a' meghasonlás' mirigye emésztett meg: úgy Attila' halála után is annak osztozkodó fijai közt az egyenetlenség' tüze kigyúlván kedvező alkalmatosság nyújtatott az eddig félelemmel igazgattatott rabnépeknek erő-

szakos Uraik' terhes jármokat magoktól lerázni, ellenek feltámadni, és tökélletes szabadságra törekedvén türhetetlen parancsolójikat helyekből kimozdítani. — Úgy is lett; mert a' magok közt veszekedő Hunnusok egyszer is, máskor is megverettetvén lassanként annyira megfogyatkoztak vala, hogy Pannoniából, a' napkeleti Császárnak kegyelméből valamennyire kinyugodván, titkon, ne hogy mindnyájan elvesszenek, Scythiába visszsza költözködni kéntelenek valának. — Itt, mint az eredeti bün, vérségről vérségre szállott a' boldog pannoniai kövér földről nyert tapasztalások' gyönyörködtető emlékezete. — A' haldokló Atyák intik vala fijaikat, hogy jövendőre ismét keresnék azt magoknak vissza. — Idővel tehát megsokasodván Álmos' vezérlése alatt másodszor *) kiindúlának a' Magyarok Scythiából. Utjokban rablásból, puszta helyeken vadászatból tengődtek, míg Átelközbe, vagy a' mint Porphyrogenitus Konstantin írja, Atekuzúba (Boristhenes, Dnepet, és Pruth vizek közbe) bajosan elvergődhettek; a' hol 884-tól 894-ig laktak, és a' 70 esztendős megtöredött Álmos' helyébe egyenlő akarattal köz Vezérekké, és Fejedelmekké választák annak fiját Árpádot, kivel 888-ban segitették VI. Leo (Sapiens, vagy Philosophus) Görög Császárt a' vámfizetés miatt felzendült Simon Bolgárok' Fejedelme ellen; 892-ben Arnulf napnyugoti Császárnak is hasznos barátsággal kedveskedtek Zventibald, vagy a' mint honni Irójink nevezik, Szvatopluk Marahanusok (Morvák) hatalmaskodó Királlya ellen. Illyenkor a' Magyarok vitéz vívások által más nemzeteknél félelmesek, következendőképen magok bátrabbak lehettek; a' Pannoniai lakosok' ter-

*) Hát az Avárok?

A' Red.

mészeteiket megtanúlhatták esmerni; azoknak állapotjokról hiteles tudósitásokat szerezhettek magoknak, 's úgy osztán a' kitapogatott zavarban alkalmatos időtájban annál szerentsésebben halászhattak.

Míg ők Morvába voltak, addig a' Paczinaczitáknak az otthon maradtakat részint szétszórták, részint levagdalták. Ezt látván a' visszatérő Vezérek dél felé léptettek, némelly az útjokban álló népeket könnyü szerrel meggyőztek, kisarczolták, és tőlök kezeseket vettek; kik, hogy tsak megszabadúlhassanak a' veszedelmes vendégeiktől, mindúntalan biztaták a' Magyarokat, hogy ne sajnálnák fáradságokat, hanem szorgalmatosan iparkodnának Európának második kertjét, Pannoniát, mellyet hajdan Attila az ő öseikkel birt vala meghódítani, mert ottan mind magoknak, mind lovaiknak, minden nemü élelem-szerek, böven teremnének. — A' Magyarok tehát neki lelkesedvén a' biztatókból nagyobb bátorságnak okáért útmutató elősereget formálván tüstént tovább menésre megindulának, 's addig folytatták útjokat, míg Hóvos (Heves Vármegye) erdőkön a' Karpathusokon keresztül 895-ben fáradtan a' régen kivánt mostani lakhelyökre be nem érkeztek. — Itt külömbféle Fejedelmekre, 's népekre találtak; ezek közül mindenikre, mint Attila' földének rosz hitü Birtokosira szeles lovaikon záporosan rájok ütöttek, és rövid idő múlva Pannoniának minden lakosi a' győzedelmes Magyarokat vagy uralni, vagy a' vérrel szerzett földjökről azonnal eltakarodni kénszeríttettek.

Minekelőtte felfedezném tzélomat, szántszándékkal tartózkodva a' hosszasabb Citatumok' leírásától, e' következendő talp-igazságokat szükséges megjegyeznem:

1-ször Valamint az Evangelisták Üdvözitőnknek teméntelen sokaságú szent szavait, és tsudatételeit önvallások szerint mind fel nem jegyezték *); úgy szintén minden időbeli Történet-írók felesleges fáradságnak tartották a' külömböző Nemzetektől meghódittatott országoknak valamennyi várossaikat, helységeiket, és mind ezekben tartózkodó népeknek neveit egyenkint elszámlálni. — Valóban, ha a' legközelebb megszünt háborúban a' Frantziák egész Magyarországot magoknak tulajdonították volna, most talán egyébaránt legtudósabb Irónál sem olvashatnók különösen megnevezve minden parányi nemzeteket, mellyek abban foglaltatnak; hanem illy forma kifejezés alatt „a' Frantziák Magyarországot magokévá tették" azt kellene értenünk, hogy, mivel accessorium sequitur suum principale, az elveszett Magyarország' határai közt élő, akár millyen nevezetü nemzetségek, legyenek azok Slovákok, Ráczok, Svábok, Oláhok, Görögök 's a' t. a' győztes Frantziáknak alattvalóji lettek. — Midőn-tehát a' Magyaroknak Pannoniába jövetelekor többnyire a' Béla Király' névtelen Jegyzője után tsak a' jelesebb népek, és Fejedelmek említtetnek, u. m. a' Marahanusi Zventibald; a' Bolgár Zalán; a' Bihari Menu-morout; a' Glád; a' Slávok; a' Blacchusok; a' Rómaiak; a' Francusok — ebből még sem lehetne bizonyosan következtetni azt, hogy ezek között nem voltak volna más apróbb népek is.

2-szor A' vándorló népekről kevés bizonyost tudhatunk, mert a' középidőbeli Történetírók olly zavarosan adják elő az 5-dik században vándorlott népek' lakhelyeiknek határait, hogy az olvasó szoros vigyázása mellett is egy Labyrinthusba téveledik, mellyből kibotorkálhatásra szünetlen

*) Ján. XXI. 25.

szükséget érez az Ariadne' fonalára: „Consideratione anteriorum patet a Sec. V. Pannonias ita confusas fuisse, ut loca inhabitantium eas gentium clare, distincteque cognoscere, atque distingvere prope desperatum sit" *).

3-szor Még sötétebb homályossággal boríttatik el a' történetek' világossága a' vándorlott népek' eredeti nevezeteiknek gyakoron elváltoztatása által; p. o. a' Hunnusok, Avarok, Magyarok öszveolvadtak; a' Sláv gyökérből, mint a' vad gombák bukkantak elő, a' Vandalusok, Vindusok, Vendusok, Vindilusok, Vinilusok 's a' t. a' Gothusok Ostro- és Visigothusokra osztódtak; hát a' föld' jelenetei, Marcomannusok, Quadusok, Rugiusok, Gepidák, Herulusok 's a' t. hová tűntek el **)?

4-szer A' régi Magyaroknak szokások volt a' Karpathusi bértzektől fogva egészen a' földközi tengerig meghóditott Sláv gyökér hangzattal élő nemzetségeket Tótoknak (akár osztán eme' két kurta szavak tó-tó, az az, hallásáról ***) akár eme' gothus szótól, thiot, nemzet) mondani; a' mint máinapig is a' Magyarnak Tót a' Pannoniai Slovák; Tót az Illyriumi Slavonus; Tót a' Vandalus 's a' t. nem külömben, mint a' Német a' Windisch nevezettel nem fösvénykedik.

Most már egyenesen állíthatom azt, hogy máinapig is vannak Magyarországban Vandalusok, tehát alkalmasint vagy azokból valók, kiket Nagy Konstantin Császár Pannoniába telepitett le 335—7 eszt. körül; vagy pedig ama Belizár' diadalmas seregeitől 534 eszt. szétszórt híres Afri-

*) Kertselich de RR. Dalm. Slav. Croat. Not. Prael. Pann. Vet. Per. 1. p. 30.

**) Schütz Allg. Weltg. III. B. 92—287—237.

***) Etelka I. k. 227 l.

kai Vandalusok' maradéka *). Ezen állitásom' első részének kétségteleu bizonyosságát röviden megvilágosítani, hogy a' következtetés' hibátlansága kitetszhessen, nemzetem eránt való szeretetből iparkodom.

Vass és Szala Vármegyék' délnyugoti Alsó-Stájerországgal határos vidékein, részint a' Regede várostól Alsó-Lendva felé terjedő gabonás laposon, részint a' jó boros hegyekben Sz. Gotthárdig, mái nap is lakik egy, mind nyelvére, mind különös szokásaira tekintve, igen régi nemzet, a' melly hihető, hogy mindenkor közönségesen Vandalus-nak hivattatott egész a' Magyaroknak Pannoniába berohanások' idejeig **), de akkor tudósíttatván arról, hogy a' vér-szomjúzó Magyarok a' tó-tó rövid szavakat szájokban forgató, 's a' hadi zászlójokon marha tzimert viselő Morvákat ***) irgalmatlanúl mint a' marhákat lekaszábolják, a' megrémült Vandalusok a' fejek fölött széles kardjokat villogtató Magyarok' halálos ütésektől találmányosan kivánván magokat megmenteni, azok előtt cslovik-nak, gyengébb kiejtéssel szlovin-nak vallották magokat. — Azóta anyanyelvén szlovin maradt e' nemzet pór része, de ugyan annak megkülömböztetett része állandóan Vandalus nevezettel illeti, 's mondja a' maga földiit. — Idővel, könnyebb kormányzása végett az Országnak Vármegyékre felosztódásakor, a' Vass Vármegyének

*) Kunits Topogr. Beschreib. des Königr. Ungarn. I. B. 48.

**) Topogr. M. Regn. Hung. L. II, c. 2.

***) A' Morvákat Marháknak hivták a' régi Magyarok még azért is, mert azok az ellenségre ütvén ezen szóval éltek: mrha, mrha, nem külömben, mint a' mostani Horvátok ezzel: udri, udri; a' Magyarok ezzel: rajta, rajta. Sőt Stock azt állitja, hogy e' német szó Mährer azért száradott Morva uramékra, mert Märh kantza marhát tészen; honnét Marhhof marhaudvar. Dugonits.

VI-dik járása, minthogy abban már akkor is a' tó-tó szavakat emlegető nép lakott vala, a' Magyaroktól Tótság-ra (nem pedig Bömhétzség-re) kereszteltetett, mellyben mostanában Tettes Kisfaludy János Fő, Lippics Antal, és Sohár Jó'sef Al-Szolgabíró Urak még eddig az igazságnak részrehajlás nélkül kiszolgáltatása, és a' köz bátorságra őrszemekkel ügyelések által önnmagoknak érdemeket 's méltó tiszteletet; a' Magistratualis tisztségnek pedig illendő tekintetet szerezni iparkodnak.

Ha netalán a' Nemzet' színének a' maga ügyében hitele nem volna, tehát ime mind a' polgári a) és egyházi b) fő kormányszékeknek; mind a' történe- c) és földiróknak d) minden kifogáson felül való tanúságaik arról, hogy vannak Magyarországban igazi Vandalusok. A' sokak közül legyen elegendő e' következendőket felhoznom:

a) Midőn 1732 eszt. Sz. György Havának 9-dik napján a' Sopron városában tartatott Országgyülés' 1681. 26 tzikelyének következésében Tettes Ns. Vass Vármegyére az a' Királyi kegyes parancsolat érkezett volna: hogy az articularis helyeken kivül (Dömölk, és Nemes Csó) lévő minden templomaik (öszveségesen 40) az Evangelikusoktól szedettessenek el; a' megrázkódtatott Nemes, és Nemtelen (az időben 30000) Evangelikusok egyenlő akarattal a' Felség' kegyességében reménylvén, könyörgő leveleikben térden állva esedeztek a' végett, hogy a' tulajdon kölcségeikkel, felállított Templomaiktól meg ne fosztatnának, hanem szabadságok lehessen öseiktől rájok maradt vallásokat háborgatás nélkül továbbá is gyakorolni; ugyan ott különösen meg volt jegyezve a' tótsághiakról az, hogy ezek a' Slavi-Vindi minden egyébb nyelvektől külömbözővel élnének. — A' folyamodóknak a' levél, mellyben a' tót-

sághi nép hibásan neveztetett Vindus-nak, illyen jobbító oldalirással adatott vissza: „Supplicantibus restituendum ea cum Resolutione, quod petito eorundem ——— in derogamen publicarum Regni Constitutionum deferri nequeat. Id tamen concedi, ut propter insinuatos Vandalo-Slavos in uno et altero articularium locorum etiam hujus lingvae peritum Praedicantem servare possint" *) 2. 1824 eszt. a' N. Mélt. Királyi Helytartó Tanátstól egy Lorbeck nevü Bellatintzi Vandalus felkerestetni rendeltetett.

b) A' Szombathelyi Püspöki Megyebeli Schemmatismusból kiki esztendönként meggyözödhetik arról, hogy Vass Vármegyében a' Tótsághi Esperestségen kivül, még Szala Vármegyében a' felsöbb Alsó-Lendvaiban is Vandalus Fárák adatnak.

c) Tudós Deserici Innocentz de Initiis et Maj. Hrorum L. 1. c. V. p. 44. egy született Magyarországi Slovák nyilván vallja, hogy Magyarországnak Alsó-Stájerrel határos szegletébe Vandalusok helyeztetve legyenek.

d) Windisch Károl: „Geographie des Königr. Ungarn I. B. 329" tzimü munkájában a' Vass Vármegyéröl ezeket olvashatni: „Tractus Tóthság — meist von Vandalen bewohnt". 342 l. a' Szala Vármegyében lévő Bellatintzi Uradalomról pedig „wird von lauter Vandalen bewohnt".

Ezekhez toldhatom az élő Szombathelyi Professor Uraknak azon szokását is, mellynél fogva ök, a' mint annakelőtte emberi emlékezetet felülhaladó időktől fogva gyakoroltatott, minden bizonyságleveleikben a' Tótságból való minden tanítványikat Vandalusoknak írni meg nem szünnek.

---

*) Ribini Mem. Aug. Conf. in Regn. Ugriae T. 1.

Igy tehát a' Tudós Bitnitz Szomb. Professor Úrnak *) tsupa erőltetett tsavarásokból, ellen-'s rámondásokból öszvetűzött fűzött szokatlanságaira (paradoxia) mint egy agg, és igazán hív hazafiságú, de fájdalom méltatlanúl elhagyatott! — Vandalus nemzet eránt idegenkedésének jeleire **), tsak eme' Horátz' szavait hozom emlékezetbe":

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit — — —
— — — — —
Spectatum admissi risum teneatis amici. —

És valóban, ha a' dolgot jól meg akarjuk fontolni, e' két legvégsőbb állítások közül az egyiket múlhatatlanul elkell fogadnunk, t. i. vagy azt, hogy Magyarországban, a' Vendusoknak nyomdoka se lévén, jól neveztetett Vandalusok vannak; vagy azt, hogy a' felsőbb kormányszékekkel együtt minden Előljárók 's Irók sok századok óta hibázva hibáztak; ezt mondani vakmerőség; tehát amazt mint a' legbátorságosabbikat továbbá is követsük, hogy zavart ne okozzunk módizálásunkkal, — ama Sz. Irás' mondása szerint: „Memento dies antiquorum cogita generationes singulas, interroga Patrem tuum, et ennunciabit tibi, Majores tuos, et dicent tibi'. Deut. XXXII. 7.

Kossics Jó'sef.

---

*) Tud. Gyűjt. 1819. 3. k.

**) Ezt a' tisztelt Professor Úrról fel sem teszük, de nem is hiszük.

A' Red.

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

1) Könyv-vi'sgálat.

Summarium Historiae Recentioris Europaeae, a detectione Americae, ad Revolutionem Gallicam: per temporum intervalla digestum a Josepho Péczely. Hist. et Lingv. Gr. ac Lat. in Collegio Ref. Debrec. Professore P. O. I. Cottuum Bihar, Bereg, Szabolcs, et Ungh Tab. J. Assessore. Tomus I. a fine Sec. XV. ad fin. Sec. XVII. Debrecini MDCCCXXVII. in 8-o maiori XVI. 436.

R. Egyszer egyszer jobban, mint a' feljebb kitett munka felől való várakozásában meg nem csalatkozott. Titulussát tekintvén, legfeljebb egy szokott oskolai Compendiumot várt, millyenek rendszerént, a' Németországi Professoroknak kézi-könyveik, mellyekben a' formára semmi tekintet, a' matériák szárazon, röviden, és többnyire olly hijánosan vagynak előadva, hogy azokban, annál jobbak is, több a' magyarázni való mint nem; talán hogy Irójiknak légyen élőszóval is mit tanitani, 's drága pénzzel magokat miért fizettetni. Még Heerennek, kevés idő alatt négyszer kijött, méltán betses, 's a' mi a' történetek kiválogatását, megitélését és egybevetését nézi, talán minden Német Compendiumok között legelső helyet érdemlő. „Handbuch der Geschichte des Europaeischen Staatensystems-jéről is meg kell vallani, hogy azt, mint szintén: Spittlernek is több tekintetben ajánlható Staaten Geschichte-jét, a' ki érteni akarja, annak előbb Históriát kell tanúlni; részszerint, hogy az azokban előfordúló, gyakran igen homályos czélozásokat elérthesse, résszerint, hogy az Iróknak szakadatlanúl tartó, egyéberánt helyes,

helyes, de a' kezdőre nézve, nem czél-erányos okoskodások által el elhagyott Históriát kipótolgathassa. Annyival nagyobb vólt a' R. meglepettetése, midőn a' Summariumot kezébe vévén, 's még egészen el nem olvasta, félre nem tehetvén, abban, a' három közelebb elfolyt századnak olly Pragmatismussal teljes Históriáját, a' nevezetesebb történeteknek olly környülállásos, a' nagyobb férjfiaknak és characthereknek olly tökélletes rajzolatját találta, millyet sokkal nagyobb kiterjedésü munkákban is hijában keresett. A' mit az Iró, azonkivül, hogy minden újra előhozásokat gondosan kikerült, tsak az által érhetett el, hogy figyelmét szüntelen azokra a' fő pontokra fordította, mellyeken mint meg annyi sarkokon fordúlt meg a' három utólsó században a' népeknek, 's az egész Európai Nagy közönségnek (Staaten-system) Históriája; elmellőzvén, vagy, a' hol az öszvefüggés azt kivánta, tsak igen röviden emlitvén az ollyan kissebbeket, mellyeket, ha soha nem tud is valaki, semmi kárát nem valja. A' matéria' gazdagságánál 's helyes elrakásánál (mellyben áll egyik fő érdeme a' Szerzőnek, minden a' R. előtt esmeretes új Historia-irók felett) még jobban meglepte, 's szüntelen mintegy fogva tartotta a' R-t a' Szerzőnek az irásban 's előadásban való mestersége, mellyről azzal tartja a' R. sem sokat, sem keveset nem mond, ha azt mondja, hogy az előadást mindenütt a' tárgy' természetéhez és méltóságához alkalmaztatottnak találta; vagy, hogy a' régieknek szavával fejezze ki magát, 's a' mit a' minden szépségeknek legméltóbb birája (elegantiarum omnium Judex et arbiter competentissimus) Hazánk' egyik legszebb, legmíveltebb lelkü Irója, Gróf Dessőffy Jó'sef, Bártfai leveleiben, a' tökélletes Historicusnak legfőbb megesmertető jelévé méltán tesz: **facta dictis**

exaequata, R. invenisse. 'S ennek tulajdonítja már R. hogy az olvasás közben együtt hevült az irótoll, együtt az Iróval, mert hasonlókat írni, épen úgy, mint olvasni, hevülés nélkül, az az, az emberi nemzetnek, 's egyes embereknek most szerentsés, majd szerentsétlen történeteiken, viszontagságaikon, most tökélletességeiken, majd tökélletlenségeiken mélyen megilletödö szív nélkül, lehetetlen. Melly megilletödés, vagy részvétel (de semmi kevésbé mint részrehajlás; mert a' magából minden részrehajlást kiirtott, mindenkor szoros igazságú, mindenkor egyenes és kinyílt szivü Iró, miképen gerjeszthetne olvasójában részrehajlást?) R-ben, annál csalhatatlanabb bizonysága a' Szerzö' mesteri tollának, minél messzebb áll R-nek megért férjfiui kora, az ifjúi könnyen izgathatóságnak esztendejitöl. — A' mi különösen a' deák stilust nézi, ezt R. egészen megfelelönek találta a' Szerzö azon igyekezetének, mellyet elöbeszédében jelentett: „Sermo ut esset ‚purus, castus etc." R. nem egyszer képzelte magát, mint valamelly varázs-erö által, a' Livius, és Tacitus századiban általtettnek, a' Summarium olvasása közben, azzal a' külömbséggel, hogy itt érdeklöbb vólt, mint ott, reá nézve a' tárgy. — Itten volna már helye, hogy R. a' miket eddig mondott, magából a' könyvből vett bizonyságokkal erösíttse meg: de a' hely szük, a' választás nehéz; megpróbál m. a. egy vagy két példát felhozni, nem azok közül, mellyeket legszebbeknek, legérdeklöbbeknek talált; mert sok hely, p. o. a' szerentsétlen, szeretetre mélto Grájának (l. 109.) hóhér' pallosa által; a' derék két Witt testvéreknek (lap 366.) a' fellázzadt népnek reájok rohanása által; — a' Királyok legjobbikának IV. Henriknek, egy bérben fogadott, vagy vak buzgó gyilkos' töre által (lap. 247.) lett kivégeztetése;

úgy szintén, a' magát se hogy megadni nem akaró Zrinyinek, 's maroknyi népének (lap 217) a' vér, ditsőség 's veszedelem' mezején, a' roppant ellenséges táborral szembeszállása, 's ezt követett szomorú, de ditső vége 's a' t. ez mind ollyan tárgy, melly magában érdeklő lévén, természettel segíti az Irót, hogy az útat, az olvasó szívéhez megtalálja. Nem az illyen helyek közül hát, mellyeknek nints száma a' kis könyvben, hanem az ollyanok közül választja a' R. a' maga példájit, hol a' tárgy az érdeklőséget, hathatósságot, inkább az Iró' etsetjétől költsönözi. Illyennek nézi R.

1) Az 1672-ki Belgiumi Revolutió' historiájában (lap. 366) „Ira vulgi, haustu nobilissimi, „ac innoxii sangvinis satiata, turbisqve paulatim „conqviescentibus, cum hostes nihilominus in„starent victis, ac petentibus pacem, conditiones „Reiplae qvidem gravissimas, at Wilhelmo ta„men ipsi, Regis utpote Angliae sorore genito, „longe ad speciem amplissimas privatim offerrent, „et Belgarum pleriqve graviora veriti parendum „necessitati, subeundam ignominiam censerent, „Wilhelmus solus fere, ne pax foeda conſieret, „obstitit, et adolescens, nondum 22 annorum, „dubiam spem armorum tentare, ac, si res ita „tulerit, cum Repla simul interire, qvam alieno „beneficio regnare maluit. Neqve constantiam fe„lix successus destituit, universo mox populo, „primum in admirationem tam praeclarae tam „maturae, in ista adolescentia, virtutis, deinde „et in aemulationem accenso".

2) A' szerentsétlen I-ső Károly Anglus Király' historiájában (lap 321.) „Anno inseqventi, Fairfaxio ad oppugnandum Oxonium appropingvante, rex, cum nec paciscendi, nec bellandi rationem ullam videret, desperatis rebus, relicto clam Oxonio, Newarkiam in Castra Scotorum profu-

git; his, qvam Parlamento Londinensi, tutius fortunas suas, vitamqve concredi posse arbitratus. Sed vero Scotos non regis sui, in fide eorum ac virtute repósita singularis fiducia, non infortunium, non vetus cum Anglis simultas, non propior sibi, qvam Anglis, cum rege, utpote oriundo ex Scotia, eiusdem secum nominis, sangvinisqve necessitudo perpellere potuit, ut positis magno animo odiis, regem vel cum periculo suo defenderent. Receptum igitur per fidem, repetentibus Anglis, postqvam exsoluta, qvae restabant, stipendia, pretio velut venundatum, et regem, et supplicem, Parlamento Anglico, ipsis assentientibus Scotiae ordinibus, in manus tradunt". — Amott a' szép, itt a' rút tettet miként teszi, a' nagyobb világosságba való helyheztetés által, a' festő Iró érdeklöbbé, hathatósabbá, értik azok magyarázat nélkül is, queis meliore luto finxit praecordia Titan. — Nem állhatja meg R. hogy a' character rajzolatok közzül is, (mellyek annyival szebbek és épületesebbek, hogy a' hol tsak lehet öszvehasonlítva (parallelákban) tevödnek, mint p. o. a' 64-dik lapon I-sö Ferencz, és V-dik Károly; — a' 155-dik lapon II-dik Filep, és Er'sébeth, — a' 298-dik lapon Richelieu, és Mazarini között 's a' t.) egyet legalább fel ne hozzon. A' 318-dik lapon, így rajzolódik Cronwell: — „Furiosae perditissimorum hominum factioni praeerat Olivierus Cronwellus, supra qvam aestimari potest, magni, sed pravi ac pestiferi homo ingenii. Nullis ille, qvae magnum virum faciunt, animi dotibus, praeter unam eloqventiam; caruit, non in ineundis consiliis, iuncta promtitudini, providentia, non in exeqvendis constantia, non in periculis fortitudine; ad qvae laudum ornamenta belli qvoqve adiecerat decora, ducendorum exercituum scientiam, in praeliis audaciam: vel maxime

tamen eminuit acerrimum viri, in indagandis, ac perspiciendis hominum naturis ac characteribus iudicium, capiendarumqve inde utilitatum, ac opportunitatum solertia. Virtutes, ingentia aeqvabant vitia; infinita ambitio, ac dominandi cupido, incoctum simulandi et dissimulandi artibus ingenium, aliud clausum in pectore, aliud promptum in lingva habens; animus ad vim fraudemqve iuxta paratus, et dum voto potiatur, nec humanas, nec divinas leges ullas respiciens. Natus nobili loco, iuventute inter ludos, ac faedas voluptates transacta, non sufficientibus libidini opibus, in novam Angliam, Puritanorum, tunc in America receptaculum fugere, cum sui similibus decrerat. Nave iam conscensa, iussu Regis, e fuga retractum, et mox Cantabrigiae Urbis suffragio inter ordines Parlamenti Magni allectum, mala mens, peior res familiaris, ad novandas res, perturbandamqve Rempublicam impulerunt". — Ugyan ö róla alább a' 334-dik lapon. „Obiit scelere onustus, et gloria: de qvo vere dici potest, ausum eum, quae nemo auderet bonus, perfecisse, qvae a nullo, nisi fortissimo viro perfici possent". A' Szerzönek, a' maga személyeivel való ezen nagy esmeretségét, és pontosságát vehetni észre, a' kevésbé nevezetes személyeknek lerajzolásában is; imé erre is egy példa a' Franczia parittyások' historiájából a' 337-dik lapon — Factioni nec unum caput, nec uno semper animo regebatur. Mazarinio certe nemo magis infestus, nemo in accendenda, nutriendaqve discordia animosior, qvam Paulus Gondius Archieppus Parisiensis designatus, postmodum Cardinalis Retzius, homo excellenti ingenio, sed ad turbas nato, quietisqve impatientissimo, ad haec arrogans, temerarius, plenus popularis aurae, qvam largitione, eloquio, et pietatis sibi adiun-

xerat simulatione. — Magnum praeterea istarum partium momentum Longavillea, Condei Soror, mulier, conciliandis sibi, at proritandis invicem, committendisque inter se viris genita, potens formae et ingenii illecebris, civilium turbarum, discordiaeqve, non ad proprium commodum ullum, sed ad ludum, et sui oblectationem avidissima". Végre, minthogy sokaknak itélete szerint a' bele kezdés (exordium) szinte nehezebb, mint maga az elbeszéllés (narratio), szabad legyen erre is egy példát, a' legrövidebbet felhozni: a' 346-ik lapon. „Sexagesimus iam agebatur annus, ex qvo Portugallia, ditionis Hispanorum facta, amissum cum libertate pristinum decus suum flebat, et iniurias, ferendo, graviores quotidie invitabat. Dolor, atqve indignatio omnibus, vis et animus ad resistendum aderat nemini: adeo oppressa dominatu Hispanorum cuncta torpebat Respublica".

Nem lenne vége hossza a' kiirásoknak, ha R. minden egyes tökélletességeire és szépségeire (virtutes et veneres orationis) ki akarna terjeszkedni az Irónak; tsak hát még Thucydidesi, gondolatokkal rakott, válogatott szavainak, — 's egyszer'smind a' facta dictis exaeqvata próbájául álljon itt, a' mi a' 391 lapon van: „In qvam (coniurationem) multi praestantissimorum Civium, caritate patriae pertracti, in his Russel, et Sidney, facto pii et scelerati eodem, detecta ac tempestive oppressa coniuratione, causae bonae, non bonis artibus defensae poenas, capite luerunt". Kinek nem jut itt eszébe, a' mit Cic. de Orat. Lib. 2-o Cap. 13. Thucydidesről, a' Historicusok' Fejedelméről mond: ita creber rerum freqventia, ut verborum prope numerum sententiarum numero conseqvatur; ita verbis aptus, et pressus, ut nescias, utrum res ora ione, an verba sententiis illustrentur". —

R-nek nem jut eszébe, hogy valaha ennél szebb helyet olvasott vólna. Ezzel végét szakasztaná R. vi'sgálódásának, ha kötelesnek nem érzené magát, egy eddig nem illetett oldalára a' munkának, annyival inkább figyelmeztetni olvasójit, mivel az Iró, egyszer'smind közönséges tanító is, még pedig, hazánk' egyik legnépesebb oskolájában. Cicero felhozott munkájában, a' történet-irótól, ha mások' helybenhagyására számot akar tartani, megkívánja: declarari non solum qvid actum sit, aut qvomodo, sed etiam significari, qvid scriptor probet? R. úgy vélekedik, ez nem elmulhatatlan kötelessége a' Historicusnak, övé tsak a' megletteknek elbeszéllése, az olvasóé azoknak megitélése; de ha az Iró, azon feljül, hogy a' megletteket helyesen elbeszéllte, olvasóji közzül, azoknak kedvekért, kiknek arra szükségek van, megmutatja a' helyes állást, mellyből kelljen az elbeszéllteket nézni, és megitélni, ezzel megbetsülhetetlen szolgálatot tesz: mert gondolkodásra ébreszti a' többnyire tsak érzéshez szokott ifjúi szíveket, 's mivel a' legelső benyomások mindenkor legerősebbek, legtartósabbak, megveti azok ban jókor az igaz böltseségnek utóbb rendithetetlen alapjait, még minekelőtte megnyílnának a' rosznak, mellyet sokkal könnyebb be nem ereszteni, mint, ha egyszer beférkezett, kiszorítani.' Mit tett e' részben is a' Szerző, legyenek bizonysági azon szavai, mellyekkel, a' már emlitett I-sö Károly' szívreható, 's az iró-tolla alatt még szívre-hatóbbá lett esetét nyomba kiséri a' 325-dik lapon: „Atqve hoc primum exemplum in Europa, civium non vi, non impetu, aut structis clam insidiis, sed jure palam ac publice in caput ac vitam regis sui grassantium: exemplum sane, ut pessimi exempli, (trahentis perniciem veniens in aevum Horat. Ord. III. 5). Ha

auctoribus quoque suis infelix, non, nec si merenti quidem ac jure accidisset, probandum, imo damnandum ac summe detestandum, si vel leviter consideraveris: satis superque gratuiti furoris in multitudine esse, civitates imperio contineri, imperium autem insita mentibus religione magis quam viribus niti: istam proinde religionem, ac sanctitatis Imperantium opinionem ex animis delere, sacrosanctum imperii nomen, majestatemque publico judicio profanare, tantundem esse: ac ferocem perse multitudinem imperitam publica auctoritate armare, vinculum societatis, pro qua natus homo, dissolvere, et horrendum illum, quem vocant, naturae statum, qualem ferarum cernimus, ubi assiduum inter pares discordia malum (Sen.), visque unica mensura juris, in vitam velle, atque in communionem quodammodo inducere hominum.

Fama caedis per Europam dilata, horror ingens bonorum omnium animos perstrinxit, partim atrocitate ipsius facti, partim serpentis contagione veneni metu. Quem tamen metum, fortuna Europae, et situs Angliae interfuso mari a terra continenti avulsae vanum tunc reddidit: manente nihilominus malo, quod quo serius, eo vehementius insequenti seculo in Gallia erupit".

De legyen elég; úgy is, akármennyit mondana R. soha sem mondhatna eleget: a' ki többet akar, keresse fel magát a forrást, mellyből édesebbet is', tisztábban is meríthet: R. pedig berekeszti eddig való értekezését azzal a' kinyilatkoztatással, hogy örvend szívéből kedves Magyar nemzetének, melly ezentúl eggyel több bizonyságát fogja a' Tudós, magyarúl nem tudó külföld előtt, előmutathatni annak, hogy vagynak fijai, kiknek, akármit beszélljenek sok vagy tudatlan, vagy irigy ótsárlóji, akármellyik pallérozott Eu-

rópai nemzet sem szégyenlene, a' maga legjelesebb fijai között helyt adni. Maga az előbeszéd, és az, egy Gróf Czirákyhoz méltó, rövid ajánlólevél, elég vólna a' Szerzőnek nevét a' közönséges Irók' sorából kiemelni. De örvend, és szerentsét kiván azon oskolának is, hol több tudós, munkájikról is résszerint esmeretes férjfiak között, kik az ifjúság' tanitásában és nevelésében foglalatoskodnak, épen illyen férjfiunak mint a' Szerző, jutott azon hely, honnan az elmének, szívnek és izlésnek együtt formálására, legegyenesebben lehet befolyni Vajha a' Szerző, m. u. megmutatta, mi telik tőle egy idegen, a' köz életből kihalt, és az új világnak szüntelen nevekedő új esméreteihez, új szükségeihez hova tovább mind szükebb nyelven; mentül hamarébb (de végezvén elébb, elkezdett betses munkáját) beállana magyar Irójinknak, reá, mint született Magyarra nézve, sokkal könnyebb, de nem kevésbé ditsőséges pályájába, 's ezen hartzát újra elökezdvén, győzedelmes bajnokhoz illő kedvvel, tüzzel, bátorsággal és bizodalommal küzdve, vivna új hírt, új nevet, többszörös érdemet, 's ezzel a' halhatatlansághoz többszörös just magának.

Figyelmetes olvasásának bizonyságául inkább, mint gántsoskodó szándékból megjegyzi R. azon két helyet, (mert többet nem vett észre) mellyekben a' Szerző az R. kezén forgó Iróktól külömbözik; a' Vaucellesi fegyvernyugvást a' Szerző 1556-ra Heéren 1555-re; a' Covenantot a' Szerző 1638-ra, Eichorn 1637-re teszi. A' II,dik Károly Anglus Királyról való ítélete: „qvi peius vixerit, an regnaverit, difficile posteritati iudicium reliqvit": — egy kevesé keménynek találja R.

B. Külföldi Literatúra.

1) Kotzebue Móritz, Orosz Császári Kapitány, a' Wladimir és Persiai Nap és Oroszlány Rendek' Vitézze' Persiai útazásának kivonása. (befejezés).

(Moritz von Kozetbue's Russisch Kaiserlichen Hauptmanns im Generalstabe, Ritters des Wladimir- wie auch des Persischen Sonnen- und Löwen- Ordens, Reise nach Persien mit der Russisch Kaiserlichen Gesandtschaft im Jahre 1817.)

Végre eljött ama rég óhajtott 19-dik Julius, mellyen a' Sach nagy ágyúzások között Szultániába megérkezett. A' Követség' némelly tagjai épen ott voltak, mikor a' pompa a' Sach' tiszteletére megtétetett, melly így történt:

A' Kastélytól egy mértföldnyi messzeségre rendes gyalog katonaság állott két sorban; közötte a' bemenetel igy tartott:

Elől ment egy elefánt, melly a' hátán egy gazdag menyezetet vitt, azután 50 tevék veres hegyes süvegben lévő mu'sikusokkal, kiknek mu-'sikai eszközeik hosszú trombitákból és dobokból állottak; 500 tevék apró ágyúkkal és vitorla-zászlókkal felczifrázva, egy 18 ágyúból álló ágyúsor: husz gazdagon felszerszámozott lovak; negyven kengyelfutó, kik a' fejeken korona forma süvegeket viseltek; külömbféle színü tollakkal; ezek után jött maga a' Sach együgyüen öltözve, a' lova ellenben gyémántos szerszámokban, tsak maga egyedül lovagolt, 50 lépésnél közelebb nem volt szabad senkinek hozzá menni; — a' Sachot követték az ő 17 fijai gazdagon felöltözve és szép lovakon, kik között leginkább kitetszett a' legidősebb fija Mahmet Ali Mirza, a' kinek 15 ezerből álló lovassága rekesztette be a' bemenők' rendét.

Megérkezvén a' Sach a' Kastélyba, Persiai szokás szerint egy tevét vágtak le, és mikor a' Sach a' lováról leszállott, az 500 kissebb ágyúk megköszöntötték, 's a' teve' levágott feje lábai elébe tétetett; a' Sach tüstént megmutatta magát a' Kastély' nyitva lévő részében, 's mikor leült az ágyúk ismét elsüttettek.

26-dik Juliusban Safir Chánt elküldötte a' Sach, hogy a' Követséget a' Szultániai új szállásába vezesse el, melly a' hévség miatt délutánni 3 órára halasztatván, következendő módon ment az be Szultaniába:

Egy osztály Kozákok,
A' Generális két Segédjével (Adjutáns)
A' Követség' mu'sikussai.
Hat Tiszt a' Fő tiszti Karból.
Két hadi vadász az Orosz fő Tanáts' Kurirjaival
A' Követ egy gazdagon felszerszámozott lován, mellyet néki a' Sach küldött.
Két követségbeli Tanátsosok.
A' Követ' kisérő serege, és
Berekesztésül ismét egy osztály Kozákok.

Rendkivül nagy vólt a' por, mellyet a' Kurdinok, kik az útban kaptsolták magokat a' követséghez, még inkább neveltek, ezek a' Követ eleibe köszöntés végett küldettek. Ezeknek sokkal szebb öltözetjek van, ügyesebbek is, mint az Erivánban és Jaurisban lévő Kurdinok; sokan közülök szép pánczélt viseltek, melly nekik tsak nem régi német vitézi formát adott, 's olly nyárs forma kardjok is van, mint azoknak volt, mindegyik Arábiai mén-lovon ült. Némellyeknek közülök bizonyos számú veres tollakkal volt a' sisakjok felczifrázva, ezek közül mindenik toll egy a' vezérnek bemutatott, levágott ellenség főt jelent; melly ditsőségben még a' ló is osztozik, mivel

Koczebue elég példát látott, hogy a' ló annyi tollakkal vólt felékesítve, a' mennyivel maga a' vitéz.

Helyben lévén a' követség, első gondja vólt az Orosz Császár' ajándékait, mellyek a' Sach' számára rendeltettek, rendbe szedni. Ezek sok üveg nemű lévén köztök, nem a' szárazon, hanem Astrakánon keresztül a' Kaspium tengeren hozattak el, a' hol a' Persiai tenger-öbölbe kötvén ki, szerentsésen Szultániába szállittattak. Az ajándékok e' következendők voltak:

Egy nagy egész asztali készület, metszett üvegből.

Egy asztali készület a' legfinomabb porczelánból készült a' Pétersburgi fabrikába, mellyen mind azon népek' nemzeti öltözetök, mellyek Orosz hatalom alatt vagynak, valamint a' Pétersburg' vidékei, és a' körülötte lévő mulató kastélyok is, ki vagynak festve, ezek közt vóltak két remek régi edények is (vas).

Egy $1\frac{1}{2}$ Arsine (réf) hosszú, kináló (praesentir) tányér, metszett üvégből.

Több Kallionok metszett üvegből.

Egy öltöző asztal egy darabból, mellyen két gyertyatartó angyalok voltak sárga érczből (bronce), ezen a' Persák nem győztek eléggé tsudálkozni, 's azt kérdezték, vannak-e nálunk szárnyas emberek?

Egy, Dámáknak való pyramis formájú, mindenféle, az Orosz birodalomban lévő fákból öszverakott öltöző-asztal, a' maga természeti színében. Belől volt egy machina, melly magától kötött és selymet gombajitott.

Egy arany elefánt, mint játszó óra, melly a' mellett az orrát, füleit és szemeit mozgatta. Az aljára, a' mellyen áll, bizonyos környékek voltak tsinálva, 's brilliántokba foglalva; ezekben is minden megelevenedett, vagy mozgásba jött, mikor az óra ütött.

Tulába készült puskák, pistolyok és kardok.
Két 5 röfnyi magas tükrök.
Egy aranyos Kallion.
Három brilliántokkal kirakott tőr.
Brilliantos tobák-pixisek.
Gyürük.
Igen sok zsebbeli órák.
Két fekete czoboly-bör, mellynek darabja harmintz ezer rubelt érő, és sok kevesebb betsü börök.
Három brilliánt tollak, mellyek Pétersburgban az udvari gyöngyárostól remekben készittettek.
Két arany brilliántokkal kirakott, messzelátótső.
Igen sok aranyos, 's ezüstös matéria, posztó 's több e'félék.
Némelly fő rangú Persák, a' kiknek az ajándékok megmutattattak, magokon kivül voltak a' tsudálkozás miatt, és teljességgel el nem akarták a' sátort hagyni. Különösön nagy betsben vannálok az üveg, mellyből még eddig egyébb nálok nints tsinálva, mint a' Kallionjok.
Vége lévén a' Ramasánnak 31-ik Juliusban, a' kihallgatás (audientia) igy ment véghez. reggel 11. órakor a' Persiai rendes gyalogsága a' Sachnak, melly veres szinü ruhát (uniformis) visel, két sort formált, a' kastélytól a' követség sátoráig. Azután megjelent a' Sach' második generalisi segédje Mahmud Chan, sok udvari tisztektől kisértetve, mind veres shavlokkal körül tekert süvegekkel, és nagy nád-páltzákkal: ezek előre menvén az utból mindent eltakaritattak a' Sach' nevében, a' mi a' menetelben a' követséget megakadályoztathatta volna; ezeknek az embereknek a' nevek Essaul. A' Követnek a' Sach egy igen szép, aranyos és drága kövekkel felékesitett szer-

számos ménlovat ajándékozott. Az Orosz Császárnak a' Sachhoz szólló levele egy arany tálba tétetett 's a' követség elindúla a' kastély felé. Minthogy pedig a' Sach a' követséget nem a' kastélyban fogadta el, szükség a' meghallgatás helyéről egy kis megfogást adni. A' kastély bizonyos távolságra fákkal van körülültetve. A' kastély és a' fák közt lévő hely magas Saraperda *) nevü kárpittal van körülvéve és belől két udvarokra osztva. A' Sach' sátora a' második udvarban volt, ebben esett meg az audientzia. Az első udvar' bemenetelénél egy sátor volt felütve, a' mellyben a' Követ az első vezéri segédtől és a' Sach' vejétől Alajár Chantól, egynehány udvari tisztek társaságában, elfogadtatott. Székek adattak a' követségnek, mellyek veres bársonnyal voltak behúzva. Itt Alajar Chantól ró'sa vizet theával megvendégeltetvén, a' Követnek jel adatott a' Sachhoz való bemenetelre, a' ki a' követség' két tanátsosaival, kik közül egyik az Orosz Császár' levelét vitte be egy arany tálban, bement. Ott a' levelet maga a' Követ adta által a' Sachnak ezen rövid beszéddel: „Az Orosz Császár az én nagy Fejedelmem, állhatatos lévén törzsök regulájiban, valamint érzéseiben is, mivel a' Felséged' kitetsző tulajdonságait betsüli és a' Felséged' ditsősége neki szívén fekszik, kivánja a' mostani békeséget Persiával, melly magát a' Felséged' uralkodása alatt boldognak érzi, örökre megállapitani! Én vagyok az a' szerentsés, a' kit az én Uram arra méltóztatott, hogy ezen kivánságát Felségednek kinyilatkoztassam. Hogy ő Persiáról egyenesen gondolkozik, Isten a' bizonyságom"!

*) Ez pamut veres materia, és a' Sátorokban kő-fal helyett szolgál, 's többnyire tsak az igen gazdagok, vagy Chánok használják, a' kik Haremet visznek magokkal.

Ezeket Negri Státus Tanátsos mondta el a' Sachnak török nyelven, mivel a' Sach tsak nem mindég törökül beszéll. A' Sach kénszeritette a' Követet a' leülésre; a' szék a' királyi székkel szemben volt; ez egy ollyan megtiszteltetés, melly senkinek se adatott még meg, valamint az is, hogy a' követség' több tagjai is tsizmákban jelentek meg, mintegy egy fertály óra mulva behivattatván. A' pamut-falnak egy ajtójára, mellyen be kellett menni egy iszonyú sárkány volt festve, az első udvarban fegyveres Persák és Kurdinok állottak. A' második udvar' ajtajánál egy nagy őrálló hely, épen az ajtóban pedig egy ember volt, egy nagy ezüst bottal. Az ajtón belépvén, a' szembe lévő oldalon lehetett a' Sach' sátorát látni, a' matéria-falak pedig úgy látszottak, mintha rakva lettek volna katonákkal, mivel katonák voltak azokra festve, tsak egynéhány főbb rangú Chánok állottak két sorba az udvaron, kitéve az égető hévségnek. Az ajtó volt legalább is 100 lépésnyi távolságra a' sátortól, ennek az útnak egy harmad részén megállott a' vezér-segéd (a' Persiai) és magát mélyen meghajtotta; a' második harmad részén levetette a' paputtsát és ismét meghajtotta magát; az utolsó harmad részén pedig megállott, 's nagy fő hajtása mellett ezt kiáltotta „Az Orosz Követ kisérői kivánnak olly szerentsések lenni, hogy a' Felséged' lábainak poraihoz közelíthessenek, parantsolja-e Felséged"? A' Sach lassan felénk forditván ábrázatját kiálta: Hoskeldi! Hoskeldi! (Isten hozott), mellyre kalapjokat levévén, beléptek az Oroszok a' sátorba.

A' Követ felállott székéből, és kérte a' Sachot, hogy engedje meg a' követség' tagjait egyenként elömutatni, a' mi tetszvén a' Sachnak meg is történt, 's mindnyájokat megkérdezte, ha egészségesek-e, és a' hosszas út nem ártott-e? — a'

megneveztetettnek ki kellett a' sorból lépni, a' Sachnak három föhajtást tenni, mellyre ez Hoskeldit kiáltott.

Mikor a' sor Kotzebuera jött, a' Követ említést tett a' világ körül tett útjáról, 's tsak azért jött, monda, Persiába, hogy legyen szerentséje Felségedet látni. Szerentsét kivánok neki, kiálta a' Sach, most már mindent látott.

Azután említést tett a' Követ azon Európai szokásról, hogy a' Fejedelmek egymást költsönösen meglátogatják, örülnék, mondá reá a' Sach, ha az Orosz Császár engemet meglátogatna, bizonyosan eleibe mennék.

A' Sachban valósággal igen sok szeretni és betsülni való van. Szüntelen körülvéve hizelkedöktöl, a' kik hozzá képest, mind külső magok viseletére, mind eszekre nézve valóságos buta teremtmények, alig lehet megfogni, honnan merit mindent, a' mi benne feltaláltatik.

Külsőjére nézve középszerű test-állású, ábrázatjából egy pár szép szemein, homlokán és orrán kivül semmit se lehet látni, a' többi térdig érő szakállától egészen el van takarva, azt mondják, hogy ez a' legszebb szakál egész Persiában és a' legszentebb esküvések erre tétetnek. Egy aranyos, jóféle kövekkel gazdagon kirakott, 's a' régi karos székekhez hasonló, királyi székben ült. Öltözete aranyos matéria, 's azon felül egy shavl ruha volt. Koronája alólról felfelé mindég szélesebb, 's három brilliantos tollakkal ékeskedik. Karjait a' hol minden Persák az Alkorant viselik, két nagy gyémántok díszesiték, 's ezeket több, nem igen sokkal kissebbek vették körül. A' tör és öv nagy kövekkel és gyöngyökkel voltak kirakva.

A' sátora veres selyemmel húzatott be, és a' királyi szék' jobb oldalán állottak a' Sach 17 fijai

a'

a' fal mellett hosszára, ezeken kivül mindjárt a' királyi szék mellett állott egy igen szép 's gazdag öltözetü ifjú, a' Sachnak egy unokája, mint valamelly strá'sa, egy, igazi gyöngyökből készült szönyeg mellett, mellyen egy kerek vánkos feküdt, rojtjai pedig a' nagy gyöngyöktől merevények voltak. A' szönyegen volt még egy, nagy gyémántokból (Solitairs) öszverakott kallion is, és egy tsésze, melly egy kőből lenni látszott. Kivül a' sátor előtt három polgári tisztek állottak, kik közül egyik egy gazdagon kivarrott vánkoson egy koronát tartott, a' második egy kardot, és a' harmadik egy paizst, melly olly gazdag volt drága kövekkel, hogy a' kints-tár legnagyobb drágaságai közzé méltán számláltathatik.

A' Sach igen kegyesen botsátotta-el a' követséget, és megparantsolta az első Ministernek, hogy reá különös gondja legyen. Vissza tértekben a' vezéri segéd megtalálván elhagyott paputtsát, elkisérte a' Követet egész hazáig, a' hol ennek a' Sachról tett ditséreteit azzal nevelte, hogy a' Sach egész Persiában legelső költő is volna.

Minthogy a' Ramasan *) böjt alatt még tsak örülni sem szabad, tehát a' Sach az Orosz Császár' ajándékait nem akarta addig megnézni, mig az egészen el nem mult; a' böjt' utólsó napján az audientzia' sátora mellett egy nagy sátort készittetett, a' mellybe az ajándékok vitettek, maga pedig a' kastélyból nézte, 's több ízben megköszönte az azokkal foglalatoskodóknak fáradságokat.

*) A' Persáknak esztendőnként 4 Ramasanjaik vannak, mellyeket ők igen szorosan megtartanak. Az új esztendő előtt lévő, melly Persiában a' mi 22-dik Martiusunkon esik 's innepeltetik, legkeményebb Ezen a' napon a' Sach számtalan ajándékokat kap minden tartománnyaiból, ő pedig a' népnek új pénzt veret 's osztogat ezekért.

Ugyan azon nap' estvéjén felette nagy lárma támadt a' Persák közt, kiki az ég felé terjesztette ki a' kezeit, — és ez az új hóld miatt történt, a' mellyet a' ki meglátott, azonnal fel volt a' böjttől szabaditva. Más nap nagy innep volt, ezt határozta a' Sach az ajándékok' megnézésére, mellyek közt leginkább tetszett neki a' tükör, ez a' tükör úgymond kedvesebb nekem, mint minden kintseim, — egy szép metszett pohárról pedig azt mondta: ez a' pohár olly szép, hogy engem még boritalra ösztönözhet. Az Orosz felvigyázó, mindent egyenként adott a' kezébe, ez egy olly megbetsültetés, mellyben az első Miniszter se részesül soha, — a' mi tsalhatatlan jele annak, hogy ő tsak ott kevély, a' hol a' hazai szokások kivánják. A' czoboly-börök is megtetszettek, 's midön a' Követ azt mondta, hogy maga az Orosz Császár választotta ki, reá tette a' Sach a' börre a' kezét ezen szókkal: Vajha az én kezeim épen azon a' helyen illethetnék azt, a' hol a' Császáréi nyugodtak: az én barátságom egyenes és örökké tartó. A' tükörbe örömest nézegetett, a' mi nem tsuda, mivel most látta magát legelőször a' maga igazi nagyságában, soha az előtt olly nagy tükre nem lévén. Végre »mindent megnézvén, megengedte, hogy az Ország Nagyjai is tsudálhassák az ajándékokat, az első Miniszternek pedig megparantsolta, hogy tüstént hírmondót küldjön Teheránba, egy szála-épités végett az ajándékok' számára. Továbbá azt mondta, hogy a' ki azoknak szerentsés oda vitettetésekről őtet legelőször tudositja, 1000 tumanokat (mintegy 10,000 ezüst forint a' mi pénzünk szerint) fog jutalomúl kapni; a' legkissebb kárért is ellenben a' vivők fejekkel adóznak. Be lévén minden pakolva, megkérte az Orosz Tisztet, a' kinek felvigyázása alatt érkeztek meg az ajándékok, hogy menjen el azokkal

Teheránba. Mindennap megkérdeztette, ha készen van-e minden az elindulásra? — de mikor minden el volt is rendelve, a' tsillagból jövendölők' tanátslásokra az útra három nap mulva indúltak el, 's akkor is felette nagyot kellett kerülniek, mivel, a' mint ők állitották, a' szerentse' tsillaga arra vette útját.

A' követség' ott léte alatt a' Persiai gyalogság mindég fegyverbeli gyakorlásokat tett, a' sátor elött; de az itt lévő katonaságnak ügyességét ingyen se lehet a' Taurisbeliekével öszvehasonlitani.

A' strázsák a' puskákat társaiknak adják által, ha valahova el akarnak menni, és gyakran lehet egy strázsának több puskájit látni; de nintsen semmi szoros rend az ör-állás' idejére nézve is, mert némellyik egész napot is eltölt a' strázsálással, hanem vannak köztök olly okosok, a' kik az illy feledékeny tisztet a' felváltásra emlékeztetik.

Egy igen különös fegyver' neme a' Persáknál azon kitsiny ágyúk, mellyeket tevék hordoznak. A' fő tiszt, egy öreg ezeredes Kapitány, egynéhány százzal katonai gyakorlást tartott. Az ágyúk olly könnyűk, hogy mindenik pattantyús, hátára veheti az ágyúját 's akármerre elfuthat vele. Ha lőnek, soha se tzéloznak, hanem az ágyú a' földön fekszik, és Isten' hirével elsütik. A' pattantyúsok' öltözetök ollyan, mint nálunk a' Bajazzóké (kötelen tántzoló 's más tréfás komédiás személy), és tollas veres süveget viselnek a' fejeken.

Ama hires és roppant városnak Szultánián.k omladékai közül most tsak 3 metsetek állnak fen, mellyek közt főképen egy, nagyságára 's szépségére nézve kitetsző. Ez egy nyoltz szegletü, kerek kup tetejü torony, melly az épitésnek remeke, az egész épület mintegy 40 lépésnyi széles és 40

ölnyi magas. Belső része hieroglyphumokkal van felékesitve és feljül igen sok szobátskák és folyosók vannak, mellyek hajdan négy kitsiny oszlopokhoz vezették a' nézőt, ezek a' kup-tetőt vették körül, de a' mellyek közül most még tsak egy áll fen, belől egy kerengő gráditsal, — ha az ember ennek az oszlopnak a' tetejére ér, a' tető' hegyén lévő golyóbissal egyforma magosan van. — A' többi omladékok tsupa sár-rakások, mellyeket az esső olly különös formákba mosott ki, hogy alig lehet azokban hajdani lakóhelyeket képzelni.

Az egész vidéken semmi nyoma sints a' kereszténységnek, a' mint az Örmények állítják. Szultániában talám hajdan ezek laktak, a' kik most, mint a' 'Sidók Európában, Persiában elszéledve nyomorognak, és hasonló rollát játszanak.

A' mi az igen híres Ásiai pompát illeti, ezt igy adja elő Kotzebue: a' házak, valamint a' sátorok is felette együgyüen vannak alkotva, és némelly szép szönyegeken kivül semmi sints azokban. A' fő rangú Ásiai ember gazdagon öltözik, az az: van rajta egynehány szép shavl, egy kard, és egy tör, melly még az attyáról maradt reá, a' lova aranyos szerszámban van; de nem is bir egyébbel. A' tselédek ellenben 's az inasok, még a' Ministereknél is, tsak nem tsupa rongyban járnak; a' honnan az Ásiai pompa' hire talám még azon időből való, mikor az Európaiak vadak voltak, nem pedig a' mostaniból, midőn ezek az Ásiaiakat házi butoraik fénnyére 's tökélletességére nézve jóval is feljülmulják.

Temérdek, de minden ízlés nélkül való kintstsel bir a' Sach, némelly nagyok is igen gazdagok, ellenben a' többiek foldhöz ragadt szegények. De ez másként nem is lehet, mivel a' Per-

sák álmodni se tudnak arról, hogy valamelly tőke-pénz-interest hozhasson be, a' nélkül, hogy fogyjon. Pénz-forgás nints nálok ebben a' tekintetben, itt egyik a' másiknak nem költsönöz, ennek behozását sem polgári alkotmánnyok, sem a' betsületről való megfogások meg nem engedi. Ebből természetesen következik, hogy a' gazdag a' pénzét őrzi, 's tsak alig alig éldegél belőle, főképen ha már többet sehonnan se reményl, — ha pedig tovább él, mint kiszámlálta pénzét, úgy a' leggazdagabb Persa is koldus módra megyen a' sírba. Innen az attól való félelem, hogy a' pénzét túl éli, a' Persát az utálatosságig fösvénnyé teszi. A' 'sóldosok gyüjtenek, hogy valaha meg ne szorúljanak; a' Ministerek, nem tudván meddig fognak a' Sach' kegyelmében állani; sőt maga a' Sach is, temérdek kintsen ülnek, mellyet az egész néptől elhúznak, és tsak háborús időben adják ki némelly részét. Legnyertesebb a' szántóvető, ez az egyedül a' kinek tőke-pénze jó interest hoz be, és a' ki, ha vallása által minden nyomban nem gátoltatnék, igen boldog életet élhetne.

Egy igen különös vélekedés van a' Persákról, mintha ők mindent, a' mit egy másik megditsér, tüstént ennek által adni kéntelenittetnének. De ez nem egyéb nálok betsület-megadásnál, a' gazda ugyan is ezen szókkal fogadja a' vendéget: az egész ház az Uré, — de ezzel ő épen nem mond többet, mint mi, mikor azt mondjuk vagy írjuk: alázatos szolgája, a' nélkül, hogy valaha szolgák voltunk volna, avagy lennénk. Az igaz, hogy gyakran ajándékoznak, de tsak ollyant, a' mi nélkül könnyen ellehetnek, és azt is tsak úgy, ha reménylik, hogy két annyit erőt kapnak vissza, mivel viszont ajándékot adni, kötelesség. Szokás nevezetesen az inasokat gazdagon megajándékozni, még pedig minden tsekélységért, a' honnan

lehet gondolni, hogy egy Európai utazónak mennyi költségei lehetnek Persiában!

A' követség' Szultániában léte alatt a' Sach, a' követség' festője által magát lerajzoltatta és pedig kétszer, egyet, úgymond, megtartok magamnak, a' másik menjen Európába. Ez a' festő volt az első halandó, a' ki a' Sachot olly közelről és maga előtt ülni látta.

Egy nap a' Sach vadászatra menvén ki, megparantsolta a' segédjének, hogy minden kintseit mutassa meg a' követségnek. A' kintses kamarában van egy arányos királyi szék nagy kövekkel kirakva; egy szép, jóféle gyöngyökkel kivarrott szőnyeg, egy hozzá való vánkossal; egy kallion, mellyen igen sok gyémántok voltak, egy nagy shavl szőnyegen két korona; egy süveg egy brilliantos tollal; négy tör, mellyek közül egynek a' markolatja egyetlen egy darab smaragdból áll; két kard; egy gyémántos öv; egy sor leg kiválogatottabb jóféle, nagy és szép gyöngy; a' fent említett paizs; egy gyémántos, három, egészen gyöngyökkel és gyémántokkal kivarrott ruha. De mind ezek semmik-se azon két karkötőkhez képest, mellyeken két nagy gyémántok ülnek, tsak nem hasonló nagyoktól körülvéve: az egyiknek a' neve Dariainur, (fénylő tenger), a' másiknak: Kuinur (fénylő hegy). Valóban temérdek kints, tsak egy közüle egész familiákat boldogokká tehetne, és imé ott hever haszon nélkül. Azt mondják, hogy ezeket a' köveket Nadir Sach hozta Indiából, mikor a' Nagy Mongolt meggyőzte. A' segéd, a' ki a' kintseket mutatta, adott a' Követnek a' Sach' nevében két képet; az egyiken a' Sach a' királyi széken, a' másikon az ő gazdag szőnyegén ül. Nem rosszúl van festve, kivált a' színek igen szépek, és a' ruha 's ékességek' pontossága felette igen el van találva; a' mi minden

A'siai festésben legfőbb dolog, — izlések a' tarka barkában áll. Mikor ezeket a' képeket a' követség haza vitte, az útban a' Per'sák épen azon tiszteletet mutatták, mintha maga a' Sach lett volna.

Az örökös békeség eránt való alkudozások végre szerentsésen bevégeztettek, 27. Augustusban alá írattak, és ugyan ezen napot, délután, tette a' Sach az elváló audientzia' idejévé. Per'siából senki se botsáttatik el ajándék nélkül, mellyel a' Sach előtt bizonyos halat *) nevü ruhában kell a' megajándékoztatottnak megjelenni. A' Sach valamint egyébb tzérémoniákban, úgy a' halatban való felöltözésre nézve is megkiméllte a' Követet, mivel ez egyenesen megmondta, hogy ő azon forma ruhára (uniformis), mellyet a' Császárától kapott, semmit se veszen fel; jóllehet ezen köteleztetéstől még senki se szabaditott fel. Más nap 11 órakor az audientzia-sátorba meghivattatott, a' követség az ajándékok' elfogadására, mellyeket némelly fő rangú Chánok' vezérlése alatt, bizonyos emberek hoztak hosszú sorban, a' fejeken lévő kinálló tányérokban fejér matériával betakarva. Lerakatván a' tányérok, egy Chán a' követhez ment, és megjelentette, hogy ezen ajándékok mind a' követségéi, mellyeket a' Sach az ő jóvoltának megbizonyitására ád. Minden ajándék mellett egy tzédula feküdt, mellyre az ajándék', és az ajándékoztatott' neve volt felírva. A' Követ sok gazdag ajándékok mellett a' Nap - és Oroszlány - rendek' első rangú vitézzének is kineveztetett; sokan a' többiek második és némellyek a' harmadik rangu vitézzei lettek. Az ajándékok igen tsekélyek voltak, mert kivévén a' Követség' két Tanátsossait, a' többiek egy egy shavlt és két

*) Halat, felső ruha, mellyet a' Sach kegyelmének megbizonyitására a' Chánoknak ád, ollyan forma mintegy háló kaput; de a' nép ez előtt meghajtja magát.

darab matériát kaptak; a' shavlok is nagy részint lyukasok és több darabokból öszvevarattak voltak, a' minek nem ö, hanem az alatvalóji az oka, mivel az illyen ajándékok négy öt kézen is által mennek, 's öszve-vissza-tserélödnek, míg az, a' kinek a' számára el van szánva, megkapja.

Délután 5 órakor jelent meg a' követség személyesen a' Sachnál, a' ki igen nyájas és barátságos volt, 's több ízben elöhozta; még nem esmertelek eddig, kedves szomszédaim! — A' Követ hasonlóképen nem győzte magasztalni a' Sach' jószívüségét, ez a' barátságos fogadás, úgymond, örökre be lesz szívünkbe nyomva. Én is azt kivánom, kiálta a' Sach, mi örökre jó barátok vagyunk, — sött annyira megindúlt, hogy mintegy magával küszködni láttatott, és végre így szóllott: én az Isten hozzádot ki nem mondhatom. Ekkor a' követség végbútsút vett a' Sachtól. Kotzebue a' Sachról való vélekedést ezzel rekeszti be: meggyözödtünk, úgymond, mindnyájan a' felöl, hogy ö az egész népe közt a' leg-szeretetre-méltóbb, és legokosabb, nem tsuda tehát, hogy már 20 esztendök olta uralkodik.

A' Persiai rendek' új tagjai Firmánokat is kaptak, ez annyit tesz, mint a' Sach parantsolatjai. Ezen Firmanokat Avdul Wehab, a' kiröl feljebb, a' hol Kotzebue magát az Astrologussal mulatta, már volt szó, írta. A' követen kivül mind egyforma Firmant kapott, hanem Kotzebuenak valami hozzá illöt akart az Astronomiáról írni, fordításban ime itt van, szerentsés a' ki kimegyen belöle:

A' szent Istennek nevében!

(L. S.) A' petsétben e' van írva:

Az isteni gondviselés' segedelmével, ennek a' századnak birodalmi petsétje a' Fet-Ali Sach' uralkodása alatt.

Az ország hasonló az istenséghez, az ő parantsolatja ez, a' mint következik:

Azon naptól fogva, midőn a' gondviselésnek építő mestere, az Ország' fekvését és erős fundamentomát láthatóvá tette, és mély rajzolattal a' ház' plánumát az ő akaratjának abrosszán (mappáján) birodalommá végezte 's határozta, és az egyenes oszlopoknak elsőjét az ő állandóságát végheteltenségig emelte, mivel a' mi örökké való boldogságunknak sinórmértéket húzott, valamint az ő állandóságának is megmérhetetlen oldalakat, és a' mindenhatóság' sugárainak leküldése által, teljes fényben megjelent: a' mi egyenes gondolatunk és akaratunk az, hogy minden országokkal egyességben legyünk, a' miénk' fundamentomának még jobban való megerősítésére; mellynek tudásának fénnye a' Sach' tselekedeteinek napjától jö!

Ezen örvendetes időben, midőn az örökké való Orosz birodalom szerentsés lévén az egyetértés és kegyesség által a' mi boldog és jól megtartott országunkkal, és mind a' két legnagyobb országok' tsillagai *) is szövetségben állanak, valamint a' mi barátságunk és esmeretes kinyilt szivüségünk is, a' mi hajlandó szivünk' közép pontjában elvégeztük, mindennek a' ki ezen örökké való ország' árnyékában van, a' ki a' buzgóság léptsőjit mind a' két országban állhatatos igyekezettel általfutja, és a' ki a' szolgálat' útján mind a' két országban szorgalmatosan vándorol, — az ő magasztaltatását öregbiteni, és a' mi kegyes jó akaratunk' jótéteményének kinyilatkoztatása által

*) Kotzebue azt mondta feljebb a' Ministernek, hogy Jupiter Skorpio.

azt a' megkülömböztetésre méltóztatni, és a' mi Fejedelmünk' kegyelmének végrehajtása által, az ő betsületének öregbitésére a' mi hajlandóságunkat neki ajándékozzuk, — a' mondottnak foglalatja az: hogy azon időben, midőn ama fő tekintetű, fő rangú, hivatalának folytatása által legfőbb, legokosabb, állandó, mindent általlátó vitéz, a' Császári udvar' meghittje, a' Sándor' Rendjét és kegyelmét viselvén, a' ditsőségnek és hatalomnak pántlikájival felékesíttetvén, a' seregeknek a' betsületre vezérlője, Vezér Hadnagy Jermoloff, ama híres Orosz Birodalomnak fő Vezére és Követe, a' kinek okossága Jupiterhez, és gondolatjai Merkuriushoz hasonlók, — költsönös kívánságra a' mi igazságos udvarunkhoz megérkezett, mi kinek kinek ditsőségét és betsületét kiterjesztettük, a' ki tsak az ő kisérője volt, mivel mi annak rendet adtunk: ezeknek számok közzé tartozik: ama méltóságos, nagyságos, okos, a' kereszténységnek bölts kiválasztottja, Kotzebue Kapitány, épitő-mester, a' ki mintegy circulus mind a' két fő országok' szolgálatjában, az engedelmesség' fejét tartja a' hódolás földjén, és mind a' két örökké való országok' barátságának fundamentomában, mint valamelly pont, lábát soha a' buzgó igyekezet' határából ki nem fogja tenni: — és az ő tselekedeteinek számaiból és táblájiból jeles szolgálattételek jelennek meg és állanak elő, valamint az ő titkainak kinyilatkoztatása a' talentomok által, a' tudománynak és a' világ' rendjének kiszabott részeiben zászlókat emel fel; — az ő képzelődésének darabantja (ez maga az ember) a' világot körüljárja, és az ő hűségének tsillaga felemelkedik a' véghez vitt szolgálatok' léptsőjinek hosszára a' felsőbb tartományokba, mellyre nézve mi őtet nagyobb megbetsültetés végett megakarjuk külömböztetni, mivel néki a' gyémántos

nap és oroszlány rendet adjuk, melly jegy Per-'siában a' hűséges szolgákat-ékesiti, hogy szorgalmatoson igyekezzék a' két örökké való országoknak szolgálatjában, és a' barátságos egyetértésben még több buzgóságot mutasson.

Ezennel megparantsoltatik, hogy az én boldog Cancelláriámnak nagy tekintetü, és szerentsés Jegyzöji ezen Rendnek adását beírják és megesmerjék.

Iratott Nivala Hónapjában 1232 Canri.

Az eredetit alá írták Mirza Jeffi, Avdul Vehab, Firidun, Muhamed Hussein, Muhamed Seki, Meria, Slnul Abedina, Jasdul Lacha, Mussa Ibni Kiagina, Nisamud Devle, Mersuma. Leforditotta Negri Tanátsos.

A' követség' megvendégelése, egész Persiában létte alatt, az első Miniszter' kötelessége volt, a' ki egész országban leggazdagabbnak tartatott. Ha a' Sach látja, hogy valaki igen nagyon gazdagszik, 's az neki nem tetszik, egy felette különös eszközhez nyúl, melly által amaz szegénnyé, sőtt koldussá is lesz: küld t. i. neki minden nap valamelly ételt az asztaláról, melly kegyelemért a' Sach' kints-tárába 1000 aranyat kell fizetni: melly kegyessége a' Sachnak, ha tsak egynehány hétig tart is, természetes, hogy a' leggazdagabbnak is el kell szegényedni. Ha pedig a' Sach valakit épen koldussá akar tenni, meghatároz egy napot, mellyen ez nála ebédel, és ez a' tisztesség koldus-botra juttatja a' vendéget, annyit kell fizetni, vagy viszont ajándékozni érte.

Az idő Szultániában mindég egyforma volt, reggeltől estig rendszerint igen kemény szél fújt, melly éjtszaka letsendesedett, éjjel igen hideg volt, a' meleg-mérő mindég $\frac{1}{2}$ grádussán állott 'a' melegnek, gyakran pedig a' fagy-ponton; nappal ellenben 19 grádusra hágott a' meleg Reaumur

szerint. Az éjeli hideg és a' tartós tél azt okozák, hogy a' mérges állatok ezen a' tájon nem veszedelmesek, két Oroszt a' Skorpió megtsipett, de egy kis daganaton kivül semmi következése nem volt.

A' levegő egyébaránt igen egészséges, nem hogy senki az idegenek közül még hideglelést sem kapott, de a' ki oda vitte is, elvesztette azt; tsak az örökké tartó por kiállhatatlan. 29-ik Augustusban hagyta el a' követség Szultániát, 's még azon nap bement Sangan' városába, a' hol a' Császár nevenapjának meginneplésére 30-kát is eltöltötte. 9. Septemberben megérkezett Taurisba a' hol 11. napot késett, mivel a' határok végett még némelly dolgai voltak itt a' követnek. 29-ben meglátta viszont Erivánt, a' hol a' Sardar' házával szembe volt a' követség' szállása, mi tsuda tehát, úgymond Kotzebue, hogy az ő 60 feleségei igen kivántsian nézgéltek ki az ablakon. A' mi messze-látó tsőjinknek is volt ám dolgok, és sok kellemetes képet láttunk, keservesen nézni a' szabad természetet. Némelly ruházatjaik nem voltak épen tsúnyák. Ez a' vi'sgálódás bizonyosan már több órákig is tartott, midőn egy herélt a' sátorunkba jött és megakarta tiltani az asszonyokra való nézést, de mivel látta, hogy kinevetjük elment, 's azután az asszonyok közt kezdett egy bottal forgolódni; ezek egyen kivül mind elszaladtak, a' kinek bizonyosan a' Sardar' kedveltjének 's igen erősnek kellett lenni, mert kitekervén a' herélt' kezéből a' botot, jól reá vert, 's azután az ablakon vetette ki a' páltzát, 's még mintegy egy fertály óráig azután is az ablakban maradt. 2-dik Octoberben eljutott a' követség nagy örömkiáltások közt a' hazája' határába, 10-ben Tiflis-

be, a' honnan az előtt épen esztendővel indult volt el *).

Lassú.

III.

Tudománybeli Jelentések.

1.

Intézetek.

Részes Kivonás.

Az 1826-dik esztendei November hónak' 6-kán Szombathelyen folytatva tartatott, Tekintetes Nemes Vass Vármegye' közönséges Gyülésének Jegyző Könyvéből.

1740. Alól irattak alázatosan jelentjük: hogy mi a' Nemzeti nyelvnek ezen Megyében való terjesztése eránt tett Vármegyei több rendbeli kegyes végzéseknek minémű következéssel lett tellyesitésekről, az illető Fő és Al-Szolgabiró Urak által beadott tudósitásoknak megvizsgálása, úgy a' ne talán azokban elölfordúlható akadályok kinyomozása, és mind azoknak elháritásokról, mind a' tzélra vezető eszközökről közönségesen óhajtott javallatnak előlterjesztése végett kiküldetvén; minekutánna az emlitett tisz i tudósitásokat egész figyelemmel megolvastuk vólna, hogy megbizattatásunknak, tehetségünk szerint megfelelhessünk, magokat azon hazai Törvényeket is, úgymint az 1791-diki 16-dik; az 1792-dik esztendei 7-dik és az 1805-dik esztendei 4-dik ágozatokat, mellyek a' Tekintetes Nemes Vármegyének, a' kérdésbeli tzélnak hazafiiui buzgósággal való eszközlésére mind ösztönt, mind hatalmat nyújtanak, meg-

---

*) Ezen útazás annyival inkább megérdemli a' közönséges figyelmet, hogy a' sok 's hosszas tzeremoniák közt köttetett örökös békeség épen tavalyi esztendőben bomlott fel.

tekintettük; és mindezek' megfontolása után vezérül vettük fel különösen az emlitett hazai törvényekből, nem csak a' hazai akárminémü dolgok' idegen nyelven való folytatását helytelenitő, hanem egyszer-'smind a' hazai nyelvnek tanitását, a' közönséges tudományok közzé számláltatni rendelő világos tzikkelyeket, 's mind ezeknél fogva vélekedésünket következendőkben határoztuk meg:

1 ször Minden Megyebéli falusi Oskola-mesterek, úgy a' városokban is az Elementáris oskolákbeli mind a' két nemen lévő gyermekek' tanitóji, kik a' magyar nyelv' tanitására már 1820-dik esztendőtől fogva többször megujitott Vármegyei végzések által serkentettek; már most azon nyelvnek haladék nélkül való tanitására úgy a' mind a' két nemen lévő gyermekeknek az isteni tudományban ugyan Magyar nyelven is leendő oktatásokra, illető Fő és Al Szolgabiró Urak által szorosan kötelezttessenek, és ha épen magyarúl nem tudnának, arra szoritassanak: hogy legfeljebb is a' jövő oskolai esztendőre magok mellé olly segédet fogadjanak, a' ki a' Magyar nyelvet jól tudja és tanitsa, 's a' tanitványokat az isteni tudományban ezen nyelven is oktassa.

2-szor Közönséges panasz lévén az, hogy a' Szülők gyermekeiket oskolába nem járatják, minden gyermekes Szülők a' kegyelmes Királyi rendelések szerint is arra kötelezttessenek, hogy leány- gyermekeiket hat esztendőstől fogva tizig, fiú-gyermekeiket pedig hét esztendőstől fogva tizenkét esztendős korokig folyvást, a' hol pedig akármelly fontos okból ez épen meg nem történhetnék; legálább minden téli hónapokban az oskolába bejárassák; — olly szoros feltétel alatt, hogy a' melly Szülők illyetén gyermekeiket az oskolába rendesen be nem botsátanák, a' Mesternek járandósága' megfizetésére, minden esetre Szolgabirói hatalommal is, az egyébb ide járuló fenyitéken kivül reá birattassanak. — Melly rendelés úgy teljesednék legbizonyosabban, ha egyszer'smind a' mestereknek szoros kötelességül tétetnék, hogy a' gyermekek' elölmenetelének kimutatása végett esztendőnként két izben próbát adjanak, 's ezekre a' helybeli Tisztelendő Plébános vagy Prédikátor Urakon, kik ott egyébberánt is megjelenni szoktak, úgy a' Patronusokon és illető Földes Urakon kivül járásbéli Szolgabiró vagy Esküdt Urakat is meghivni tartozzanak. Illető Szolgabiró, vagy azok

nem érkezhetvén, Esküdt Urak pedig minden esetre az illy próbákon megjelenvén, azon tanitókat vagy tanitványokat, kik a' magyar nyelv' tanitásában, vagy tanulásában magokat megkülömböztetik feljegyezzék, 's azok' neveit a' Tekintetes Nemes Vármegyének időnként beadandó tiszti tudósitásaikban bejelentsék, a' Tek. Ns. Vármegye továbbá az illyetének' számára alkalmatos jutalmakat, p. o. a' gyermekeknek a' tzélra szolgáló magyar könyveket adatni, 's ekképen más tanitókat, és tanitványokat is, a' nagyobb szorgalomra serkenteni méltóztatnék. Hogy pedig ezen igen jeles tzélra bizonyos fundus legyen; az Insurrectionális Cassának, ugy a' Vármegye által a' büntetésekből beveendő jövedelmeinek ide forditása legalkalmatosabb lenne, mellyeket utóbb, ha megkivántatnék, az uradalmaknak, Földes Uraknak és Nemes közönségeknek serkentések mellett leendő hazafiji adakozásaik által szaporitani is lehetne.

5-szor Noha előre méltán feltenni lehetne, hogy az elől botsátott rendeléseket, még ezen Megye' idegen nyelvű lakossai is, ha tsak a' hazai föld, és levegő eránt nyilván háláadatlanok lenni nem kivánnak, mind erköltsi, mind polgári tekintetben, a' Haza' közjavára intézetteknek lenni megesmérik, és azért azoknak elől mozditásokban a' Megyének minden rangu és sorsu lakosi vetélkedve fognak törekedni. — Olly helyeken mindazáltal, hol vagy a' mesteri fizetésnek tsekélysége, vagy a' megkivantató oskolai épületek' elégtelen vólta miatt, nagyobb akadályok adnák elől magokat, illető Szolgabiró Urak, helybéli Tisztelendő Plébános vagy Prédikátor Urakkal egyet értvén, a' Pátronus' jussaival élő Földes Uraságokat, és Parochiánusokat a' megkivántató segedelemre minden lehetséges módon serkenteni, és az ezen tekintetben megkivántató hazafiji érzést ébreszteni igyekezzenek, arról győzvén meg kiváltképen mindeneket, hogy valamint minden jelesebb nemzetek önnön virágzásokat nyelvek' kimiveltetéséből, és hazájok' öszveséges lakosira való kiterjesztéséből; mintegy első kútfőből meritették; úgy ellenben a' nyelvnek ollyatén elhagyása, és példa nélkül való megvetése, mint a' mellynek itt gátok tételnek, a' nemzetiségnek hanyatlását, sőtt utóbb bizonyos megszünését elmulhatatlan következésképen hozza maga után.

4-szer Minthogy az általunk megvizsgált tiszti tudósitások közül, különösen egyikből, mellyet Ko-

csóczy Fő Szolgabiró Úr beadott, az tetszenék ki: hogy Fő Méltóságú Batthyány Fülöp Ő Hertzegségének 's örökös Fő Ispány Urunknak kegyelméből, az ezen Megyének németségi vidékén lévő némelly Mesterek pénzbeli segedelmeket vesznek; szükségesnek vélnénk, tisztelt Ő Hertzegségét arra megkérni: hogy ezen kegyelmeben különösen ollyan mestereket részesiteni méltóztassék, a' kik a' Magyar nyelv' tanitásában magokat megkülömböztetik.

5-ször A' már fen emlitett falusi, és a' városokban lévő alsóbb, vagy is úgy nevezett trivialis oskolákban megkivántató magyar-tót, és magyar-horvát könyvek, mellyekből a' Mesterek tanitani fognak, egyedül ollyanok legyenek, mellyek a' Magyar Universzitás' sajtója alól jöttek ki. Melly szándéknak úgy lehetne bizonyosabb foganatja, hogy mivel a' külső tartományokból, a' Megye' széleire behozatni szokott könyvek leginkább az oltsóság tekintetéből vásároltatnának; a' Felséges Magyar Királyi Helytartó Tanáts a' Tek. Nemes Vármegye által a' végett kéretnének meg, hogy az illyeten könyveknek a' Magyar Universitás által, mentől jutalmasabb áron leendő kiadását eszközölni méltóztassék. Melly Intézetek mellett ha meg is a' német tartományokból behozott könyvek ezen Megyében tapasztaltatnak; azok a' kegyelmes Királyi rendelések szerint is Szolgabiró és Esküdt Urak által confiscáltassanak.

6-szor A' Megyebeli Horvát lakosokra nézve, azon figyelmet érdemlő hiányosság jelentetvén, hogy olly könyvetskék, mellyekből azoknak gyermekeik a' magyar nyelvet tanulhatnák, épen nintsenek; az alól irt Szombathelyi Professorok vállalták magokra, hogy az ollyatén könyveknek készittetesét eszközölni fogják, az azoknak kinyomtatásokhoz megkivántató fundusról pedig azután a' Tekintetes Nemes Vármegye méltóztassék kegyessen gondoskodni.

7-szer Arra, hogy az elől botsátott iskolai Intézetek, a' felvett nemzeti nagy tzélra hasznos eszközül szolgáljanak: a' Méltóságos Megyebéli Püspök Ő Nagyságának, a' töle függésben lévő Egyházi Rend által való hathatós munkálódása, és különös egyetértés elkerülhetetlenül megkivántatván, — mind ezen rendeléseket tisztelt Ő Nagyságával mindenek előtt közöltetni, és hazafijúi pártfogásaba ajánlani szükségesnek vélnénk, valamint egyszer'smind közelebbről

lebbről a' következendők eránt is teljes bizodalommal megkérni, úgymint:

a) Hogy a' Megyének Német, Horvát, és Tót részein lévő Tisztelendő Plébános Uraket azon kötelességjekre emlékeztetni méltóztatnék: hogy azok a' Parochiajikhoz tartozó Iskolákat, mint azoknak helybéli Igazgatójik, gyakorta megtekintsék, 's azokban a' Magyar nyelvnek tanulását sürgessék, a' már magyarúl tudó gyermekekkel pedig kereszténi oktatásokat magyar nyelven tartsanak; a' Mesterket továbbá az esztendőnként kétszer leendő próbák' adására reá szorittsák, 's az illyetén próbákon magok is megjelenjenek.

b) Hogy ugyan azon Tisztelendő Plébános Urak olly helységekben, hol már a' nép magyarúl is tud, az isteni szolgálatnak oktató részét magyarúl vigyék végbe, és a' népet ahoz minden lehetséges szép módokkal szoktassák, és édesgessék, továbbá

c) A' Tisztelendő Plébános Urak, sőtt a' mennyire lehetséges, a' Mesterek is, a' népnek gyakorta eleibe terjesszék: hogy a' Tekintetes Nemes Vármegyének mind ezen Intézetei által, a' magyar nyelven kivül minden egyébb idegen nyelveket számkivetésre juttatni épen nem tzélja, hanem egyedül tsak azt kivánja eszközölni, hogy mivel az Országnak nagyobb része ezen nyelvvel él, 's az élő hazai törvények rendelése szerint is már többnyire minden rendelések, és dolgok' előladása, és közlése magyar nyelven történik, ezen Megye' lakosi is mint valóságos hazafiak, a' magyar nyelvet tanulják, és tudják, 's annak nem tudása miatt magokat ne talán a' nemzetet illető akármelly jótéteményektől meg ne fosszák. Egyébaránt pedig illendő is, hogy a' kik a' nemzetből való származással, mint közönségesen tudva vagyon, ditsekedni, 's annak hasznaival élni szeretnek, egyszer'smind annak nyelvét, és szokásait is megtanulják, mind tulajdonokat tekintsék, és azokat az idegen nyelvek 's szokások felett szeressék.

d) A' Tisztelendő Plébános Uraknak, az érdeklett rendelések szorgalmatos teljesitésére serkentésül szolgálhatna, ha Méltóságos Püspök Ő Nagysága azokat az 1741-dik esztendei 16 dik Törvény' rendelésére emlékeztetni méltóztatnék, melly szerint tudniillik magokra nézve is a' magyar nyelvnek, 's szokásoknak tudása elömenetelt szerző érdemeik közzé számláltatik.

e) A' többször tisztelt Megyebeli Püspök Ő Nagysága, mint buzgó érzéseiről ismeretes hazafi, talán nem bántatik meg, ha arra is a' Tekintetes Nemes Vármegye által bizodalmasan megkéretik: hogy a' szent széken elől forduló pereknek és minden egyébb tárgyaknak jövendőben magyarúl leendő folytatását meghatározni méltóztatnék.

8-szor Mind azon emlitett rendelések, mellyeknek teljesitésekre az E angelikus mind a' két felekezeten lévő Prédikátor Uraknak hozzá járulása megkivántatik, ezekkel is illető Szolgabiró Urak által közöltessenek, és a' költsönös munkálódásra, a' Tekintetes Nemes Vármegye' nevében hivatalosan serkentessenek.

9-szer Hasznosnak, sőtt szükségesnek vélnénk az Uradalmakat és Földes Urakat is, ezen nemzeti tzélnak hathatós elölmozditására, különösen olly serkentés mellett megkérni, hogy ő nekik, mint alattvalójik kegyes Urainak, és Attyainak, azoknak a' hazára iránt való világosabb esmereteknek, és szeretetteknek, úgy szinte elmebeli kimiveltetéseknek, mint a' mellyet főképen a' hazai nyelv' tudása által lehet megnyerni, főképen sziveken kell lenni, hogy így alattvalójikból hiv, engedelmes, és kegyes jobbágyok, a' nemzetre nézve pedig igaz hazafiak formáltassanak, 's ugyan azért még gazdaságbeli tiszteket is, úgy szinte tselédeket, és hajdukat magyarokat tartsanak, nem külömben gazdaságbeli számadásaikat magyarúl készittessék, 's ekképen önnön alattvalójiknak is példát mutatván, mint a' nemzetnek főbb tagjai, hazájok, 's nemzetek iránt tartozó kötelességeket, a' nemzeti nyelv' terjesztésére nézve, szives igyekezettel teljesitsék.

10-szer A' Német, Tót, és Horvát jobbágysággal biró Uradalmaknak, 's földes Uraknak arra leendő serkentetések is megkivántatik; hogy mivel számos helységekben a' birói szolgálattal nevezetes jótétemények, és kedvezések vagynak összeköttetve, a' birói szolgálatra mindenek előtt olly jobbágyokat terjesszenek választás alá, a' kik egyébb megkivántató tulajdonságaik mellett magyarúl is tudnak, 's így ekképen a' magyar nyelvnek tudására a' már felnyőlt jobbágyság is serkentessék.

11-szer Jónak látnánk a' Nemes Vármegyének azon már előbb tett rendelését megújitani, hogy minden a' Nemes Vármegye által kibotsáttandó hir-

adások, (Currensek) egyedül magyar nyelven irattassanak és nyomtattassanak.

12-szer Minden akármelly nemes tzélból ennekutánna felállittandó oszlopokra, 's emlékeztető, vagy akármelly jelekre, úgy szinte városokban az útszákra a' felirások magyar nyelven tétessenek, sőt a' Polgár levelek, úgy a' mesteremberek, 's vendégfogadók' tzímerein való feljülírasok is, egyedül magyar nyelven készittéssenek.

13 szor Ugyan a' Czéhekre nézve azt is hasznos vólna meghatározni, hogy a' Czéhek az úgy nevezett vándorló, vagy mesterségekről szólló tanu-leveleiket átaljában vagy magyarúl, vagy ha fontos akadály miatt ez még most nem lehetne, magyar és német nyelven egyszer'smind tartozzanak kiadni, úgy szinte az inasokat legényekké felszabaditani, a' legényeket pedig mesterekké tenni mind addig nekik szabad ne legyen, mig azon inasok és legények a' magyar nyelvet meg nem tanu'ják, és a' magyar nyelvnek tudása eránt illető Szolgabiró Urak előtt a' szükséges bizonyitó levelek be nem mutattatnak.

14-szer Minthogy Magyar országban feltenni nem lehet, hogy a' Czéheknek Magyar, és Német czéhekre való felosztása méltó okokból, annyival is inkább szükséges vólna, minthogy ugyan azon törvényeknek és artikulusoknak vagynak alájok vetetve, szükségesnek vélnénk Szolgabiró Urakat annak kinyomozására kiküldettetni, hogy az illy Magyar és Német nevezet által való külömbözés a' czéheknél mi okból történhetik? hogy azután, ha méltó okok magokat elől nem adnák, az illy külömbözés eltiltassék, 's az által is az egyesülés a' czéheknél elömozditassék.

Mellyekről tesszük jelenlévő vélekedésünkkel elegyes tiszti tudósitásunkat. Szombathelyen November 6-kán 1826 Szegedy Sándor m. k. mint a' választmány' jegyzője. Dienes Ferentz m. k. kiküldöttség elölülője Kamondy Lajos Tiszti Fő Ügyviselő m. k. Kocsóczy Ferentz Fő Szolgabiró m. k. Békássy Imre Fő Biró m. k. Szita János Fő Szolgabiró m. k. Gömbös János Fő Szolgabiró m. k. Szluha Márton Szolgabiró m. k. Bitnitz Lajos Professzor m. k. Plánder Ferentz m. k. Professzor.

Vármegye Végzése.

Az 1825-dik esztendei Aprilis 10-kén tartatott közönséges gyülés' jegyző könyvének 695 számu végzése következésében, járásbéli Szolgabiró Urak a' Magyar nyelvnek, a' Német, Horvát, és Vandalus helységekben minő elömenetellel való gyakorlásáról, az ő tudósitásaikat beadván, azok felvétele, és azok' következésében teendő rendelések eránt adandó javallat végett, Dienes Ferencz Táblabiró Úrnak elölülése alatt, ezennel kinevezett, 's Ajkay Pál Tablab. Gömbös János, Kocsóczy Ferentz, Békásy Imre, Szita János Fő Szolgabiro, Szegedy Sándor Jegyző, Szluha Márton, Sohár József Al-Szolgabiró, és Bitnitz Lajos Philosophiai, 's Magyar nyelvbeli Professor Urakból álló választmánynak kiadatnak, ezen választmánytól a' tudósitás még ezen gyülés alatt beváratván.

Többnyire pedig minthogy Darázs Lajos Al-Szolgabiró Úrnak beadott tudósitásából Hugler János, Lódösi Plébános Úrnak, a' Magyar nyelv oktatásában, és gyarapitásában való különös szorgalma kitetszene, ezen szorgalmát, 's buzgóságát emlitett Plébános Úrnak, a' Karok és Rendek, valamint hogy örömmel, 's épülve értették, úgy megelégedéseket e' részben el nem titkolhatják, a' mit is midőn ezennel nyilván kijelentenek, egyetemben Darázs Lajos Al-Szolgabiró Úrnak meghagyatik, hogy a' Karok, és Rendeknek ezen megelégedéseket nevezett Plébános Úrnak kifejezni el ne mulassa.

A' mi pedig 'Sohár Jó'sef Al-Szolgabiró Úrnak azon jelentését, hogy tótságban a' magyar nyelvre a' gyermekek a' Catholikusok' részéről való oskolákban mind eddig azért nem tanitatnak, mivel Plébános Urak a' többi között magokat azzal mentik, hogy e' részben ők a' Méltóságos Megyebéli Püspök Úrtól még semmi útasitást nem vettek, illeti: minekutánna a' Méltóságos Megyebeli Püspök Úr a' Karokat és Rendeket az ezennel beadott kinyilatkoztatásában, arról, hogy a' Vármegyének rendelé ét, valamint e' részben a' Vármegyétől megkerestetett, Lelki Pásztoroknak nyomban tudtokra adta, 's azon rendelés' foganositását nékik meg hagyta, ezennel bizonyossá tenné, 's azon Plébános Urakat, kik magokat a' rendelés nem vételével mentik, nevenként bejelentetni kivánná, jelentő Szolgabiró Urnak megha-

gyatik, hogy azokat Ő Méltósága Megyebéli Püspök Úr kivánságához képest, név szerint bejelenteni el ne mulassa.

Mellynek következésében a' magyar nyelvnek a' németségi, és tótsági járásokban, még sikeressebben leendő elölmozditása, úgy átaljában ez eránt a' Szolgabiró Urak által beadott tudósitásokban előforduit akadályoknak kinyomozása, és mind azoknak elhárîtásokról, mind a' tzélra vezető eszközökről, közönségesen óhajtott javallatnak előterjesztése végett, Dienes Ferentz Táblabiró Úrnak elölülése alatt kinevezett Választmány, a' reá bizottakat teljesitvén, eránta tiszti véleményes tudósitását, mellyben mind azon hazai törvényeknek, mellyek a' kérdésbeli tzélnak hazafiúi buzgósággal való eszközlésére, mind ösztönt, mind hatalmat nyujtanak, megtekintése után, vezérül különösen nem tsak a' hazai akarminémü dolgoknak idegen nyelven való folytatását helytelenitő, hanem egyszer'smind a' hazai nyelvnek tanitását a' közönséges tudományok közzé számláltatni rendelő világos törvény-czikkelyeket vette fel, ezennel benyujtotta.

Melly is pontosan szóról szóra felolvastatván, az mind a' 14 pontjaira nézve, mint igen ditséretes hazafiúi nemzeti buzgósággal készült, és azért kinyomtattatni rendelt munka, és vélemény, még tsak a' 9 dik Pontra, olly hozzá adással: hogy a' Megyebeli Uradalmak, és Földes Urak, a' Magyar Tiszteknek, és szolgáknak tartása, úgy mindennémü rendeléseknek, és számadásoknak magyar nyelven leendő készittetése eránt, a' Megyebeli Al-Ispányi hivatalok által buzditassanak; továbbá:

A' 11-dikre hogy az egész Megyében minden meghülömböztetés nélkül, a' köz hirdetmények annyival is inkább, mivel már jövendőre minden helységben Magyar Mesterek lévén, azok által, azok a' lakosoknak értésekre adattathatnak, tsak egyedül magyar nyelven adattassanak ki. Még is

A' 14 dikre olly meghagyással, hogy Szolgabiró Urak a' magyar, és német Czéhek közt való külömbséget járásaikban szorosan megvizsgálni, és a' tapasztaltakról tiszti tudósitásaikat a' jövő közönséges gyülésre beadni igyekezzenek, többnyire mindenekben helyben hagyatik, és hogy mind azokban foglalt javallatokat, mint már ezennel meghatározott köz rendeléseket, járásbéli Szolgabiró Urak minden

kitelhető iparkodással teljesiteni el ne mulassák, azoknak legszorosabb kötelességekké tétetik, egyetemben pedig:

A' 4-dikre Ő Herczegsége örökös Fő Ispány Úr á' végett megkérettetni rendeltetik: hogy az ő kegyelméből a' németségi vidékeken a' mestereknek adatni szokott pénzbeli segedelmet, jövendőre csak a' magyar nyelv' tanitásában magokat megkülömböztető mestereknek adatni méltóztasson.

Az 5-dikre a' Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács alázatosan meg fog kérettetni, hogy az alsóbb, és falusi oskolákra szükséges magyar-német. magyar tót, és magyar-horvát könyveknek igen jutalmas áron leendő kinyomtattatását a' Királyi Magyar Budai Universitásnál kegyesen megrendelni méltóztassék.

A' 6-dikra teendő rendelés, a' Professor Urak által megajánlott horvát könyveknek előterjesztéséig felfüggesztetvén:

A' 7-dik számra végtére: Megyebeli Püspök Úr Ő Nagysága a' c. d. és e. betűk alatt emlitett Plébános Urak által leendő buzditásoknak eszközlésére, úgy a' szent széki tárgyaknak magyar nyelven leendő folytatására, a' kiküldöttségnek javallatja szerint, hivatalosan meg fog kérettetni; mindazonáltal itten végtére szükségesnek találtatik, Szolgabiró Urak által is annak kihirdetése, hogy a' Vármegyének mind ezen intézetei által, a' magyar nyelven kivül minden egyébb idegen nyelveket számkivetésre juttatni épen nem tzélja, hanem egyedül csak azt kivánja eszközleni, hogy mivel az Országnak nagyobb része ezen nyelvvel él, 's az élő hazai törvények rendelése szerint is már többnyire minden rendelések', és dolgok' előadása és közlése magyar nyelven történik, ezen Megye' lakosi is, mint valóságos hazafiak, a' magyar nyelvet tanulják és tudják, és annak nem tudása miatt magokat ne talán a' nemzetet illető akármelly jótéteményektől meg ne fosszák. Egyébaránt pedig illendő is, hogy a' kik a' nemzettől való származással ditsekedni, és annak hasznaival élni szeretnek, egyszer'smind annak nyelvét és szokásait is megtanulják, mint tulajdonokat tekintsék, és azokat az idegen nyelvek, 's szokások felett szeressék, és kövessék.

Kiadta Széll Imre m. k. T. N.
Vass Vármegye' hites Fő Jegyzője.

2. Jelességek.

1) Thaisz András Úrnak N. N. forró tiszteletet.

A' nagy lelkek sokkal szerényebbek tudnak lenni, mint hogy érdemeikért fényes Panegyricumokra vágynának, mellynek tsak az is oka, hogy rényöket titkolva 's lármátlanúl szeretik gyakorlani; de midőn valakinek páratlan hazafi lelke tsak egy ember előtt is nyilvánossá leszen, illő, hogy erán'a hálás érzetét kinyilatkoztassa, nem mintha egy magasztalóbeszéd vagy a' név-említés elég jutalom volna ditsőségének: hanem azért, hogy azon a' nem-ollyanok elpirúljanak, 's megszégyenülvén, a' szent tartozás' teljesítésére buzditassanak. — Ezen okból talám engedelmet reménylhetünk a' derék Hazafitól, ha betses nevét az egész magyar olvasó Publicumnak hírül óhajtván adni, Tud. Gyüjteményünkben azt örök hála' jeléül említenök, mint ollyanét, kinek példáját követni nem tsak illik, hanem szoros kötelesség is.

T. N. Vas Vármegye' Mihályfa nevü falujában, Hemenes alatt, tartja önbirtokán lakását Tekintetes Nemzetes és Vitézlö Gerber Mihály Földes Úr, több T. N. Vármegyék' förendü Táblabirája, ki a' Honunkban eddig kijött újabb könyvek' szorgalmas megszerzésében 's folyóírásink' olvasásában lelvén méltó örömét, tsak újságokra 's egyébb tudományos folyóirásokra évenként kiád mintegy kétszáz forintokat V. Czédulában. Tudjuk, hogy a' magyar olvasó publicumra nézve, nálunk szívrehatóbb panasz nem lehet, mint az, hogy kevesen áldoznak a' Literatúrára valamit. Igen sokkal előbbre volna nemzeti Cultúránk, ha tsak minden olly Hazafi, kitől nagyon könnyen kitelik, 40—50 forintot adna is ki évenként, magyar munkákra. Némellyek ugyan e' részben megvannak elégedve az Olvasók' számával, de ez nem jól van. Mindenik, valakitöl jobban kikerül, tartoznék tehetsége szerint valamelly kis summát évenként szánni tudományos dolgokra, mivel a' ki többel bir, attól több is kivántatik; 's ha sok lelketlen Nagyjaink' (ide nem értvén a' Jeleseket) széles kiterjedésü javait némellyek azok közzül birnák, kik most középsorsúak lévén, sóhajtva jelentik, hogy tölök a' nagy áldozattétel nem kerül ki, majd megfognák tettel is mutatni, mit szül az igaz hazafiúság. Több olly helységek vannak, hogy néhány jó birtokos és tehetös Urak együtt laknak, 's nálok sem egy Újság,

sem valamelly jeles folyóírás nem találtatik, de nem is ismeretes; holott legalább öszvetartva, kis költséggel is járathatnák azokat. Innét van a' lelketlenség, a' tsinosodásbeli hátramaradás, innét a' finomabb ízlés' hijányja 's az erköltsi vadság, valamint a' tudományos ismeretekben való járatlanság is. Igy elő nem fogunk menni, 's idők' folytával is fog minket a' külföldiektől az a' vád illetni, melly mind eddig illete. — A' haza 's nemzet' ügyéhez lelkesen, férjfiasan kell fogni, el nem ijedve néhány forintnyi áldozattételtől. — Vajha az említett buzgó hazafi' 's több hozzáhasonlók' példája, serkentene, gyúlasztana egyebeket is, honunk' 's nemzetünk' javara tzélzó ditső tettekre 's áldozatokra! tenne kiki annyit, a' mennyit tennie lehet, tsak semmit el ne mulasztana illy nagy ügynek, — melly azonkívül is ezer akadályokkal küzd, — bár kitsinyenként 's lassanként való sikeritésében.

Bizonyossá teszem az Urat a' felől, hogy ezek nem compliment' szavai, mellyek által talám hízelkedni kivánnék az említett igaz hazafinak, mivel engem ő vele a' tiszteleten kívül semmi nem lánczol öszve, 's úri házánál is tsak kétszer vala szerentsém lenni. Hogy ezen részrehajlatlanság felől minden olvasó meggyőzettessék, eddigi szokásom ellen azt is kivánom az Úrnak jelenteni, hogy ha e' tudósításom a' Tud. Gyüjteménybe bemenne, nevemet méltóztatnék elhallgatni; igy az érdeklett Táblabiró Úr maga sem fogja tudni e' tudósításnak eszközlőjét, 's a' hizelkedni-vágyás' gyanúja alól is fel leszek az olvasó publicum előtt szabaditva.

2) A' közönséges ünneplések, ha azokkal valamelly közhasznú tzél köttetik öszve, vagy akarmiképen is a' tudományt 's annak terjesztését illetik, tsak úgy foglalhatnak méltó helyt tudományos leveleinkben; ellenkező esetben tsak közönséges szokásbeli complimentek, mellyek néha gondolat nélkül adatnak és vétetnek, 's mellyeket közönségesen egy, kissebb vagy nagyobb mértékben pompás lakozás, mint az egész ünneplésnek egyetlen egy java és sava be szokott fejezni; — az elsőbbek közzé tartozik e' következendő. — E' folyó hónap' 14-dike kettős tekintetből nevezetes vólt a' Pesti Ágostai vallású Evangelicus Senioratusra nézve t. i. először: minekutánna Mlgos Garamszeghi Géczy István Ur Senioralis Inspectori hivata-

láról lemondott vólna, köz akarattal az Ekklésiák' votumai által ekkoráig vólt Senioralis Vice Inspector Tekintetes Bernátfalvi és Földvári Földváry Miklós Úr, egy fiatal ugyan, de annál érettebb eszü, szép szívü, szelid lelkü, tudományosan nevelt, 's a' Tudományos Gyüjteményben is esmeretes férjfiu választatott Senioralis Inspectornak 's azon nap Junius 14-kén Péteri nevü helységben tartatott Senioralis Gyülés' alkalmatosságával igen fényesen iktattatott be ezen hivatalába. Reggeli 7 órakor kezdödött az Isteni tisztelet, melly alkalmatossággal Knarr János Úr Hartai Evangelicus Prédikátor, ezen az elött tiszta tót helységben, egy rövid, de diszes magyar prédikatziót tartott, mellyben a' textusnak szavai szerint, Felséges Urunknak igaz keresztényi indúlatját méltóképen magasztalta, a' kinek kegyes szárnyai alatt a' Magyar Evangelicusok békeségben élhetnek. Az Isteni tisztelet után Földváry Úrnak szálájába jöttek öszve a' jelenlévök a' kik t. i. a' Senioralis Egyházi Tisztviselökön és Lelki-Pásztorokon kivül nagy számmal ide gyültek vólt. — A' Beiktató Királyi Tanátsos Sturmán Márton Úr, most a' Tiszai Superintendentziának, az elött pedig több esztendökig a' Pesti Senioratusnak vólt Inspectora, a' ki jóltévöségéről, 's jóhazafiuságáról annyira esmeretes, hogy majd nem minden vagyonát, hasznos Intézetek' megalapitására fordittja, 's a' ki a' Pesti Senioratus Lelki-Pásztorai és Oskola-mesterei penziós Intézetét is megalapitotta, egy keresztény buzgósággal teljes rövid beszédet tartott; ezt követte Nagy Tiszteletü Bartholomaeides Pál Senior Úrnak az új Inspectorhoz intézett beszéde, mellyek után a' Senioralis Jegyzö Tiszteletes Esztergály Mihály Péteri Prédikátor Úr, a' ki egynehány jeles, nyomtatásban kijött magyar munkátskáji által esmeretessé tette magát, elolvasta a' Senioralis Inspectornak kötelességeit, mellyeknek szentül leendö megtartására magát Senioralis Inspector Úr, hit' letételével, lekötelezte. Letévén a' hitet Senioralis Inspector Úr, olly buzgó, olly nyomos, olly kedves beszédet tartott, hogy annak a' senioralis költségen leendö kinyomtatása azonnal köz akarattal elrendeltetett, melly után Mikulás Dániel Consenior, és Wénich György Senioralis Orator Urak, elmondván köszöntö-beszédeiket, a' gyülekezetnek szives éljen kiáltása rekeszté be a' beiktatást. Vége lévén a' beiktatásnak, az elöadatott

tárgyak vétettek tanátskozás alá, mellyek közül legnevezetesebbek valának a' már emlitett penziós Intézetnek gyarapitása, egy Tanitók' Seminariumának Pesten leendő felállitása, mellyre némelly Pesti felkes polgárok előre is tettek ajánlásokat, 's egyéb közhasznú Intézeteket. — A' Tanitók Seminariumára az Evangelicusoknak igen nagy szükségek vagyon, 's ebben ditséretre méltó példát mutatnak a' Római Catholicusok; mert a' diszes 's a' haza boldogságára munkálodó Sz. Benedek' Rendje, a' Kegyes Oskolák' Szerzete, 's egyéb virágzó Szerzetek, nem csak a' Lelki-pásztoroknak, hanem az Oskola-tanitóknak és Professoroknak is valóságos Seminariumai, mellyekből a' legjelesebbek 's legalkalmatosabbak kiválogattatván, kiki azon helyre iktattatik, a' hol a' jó erkölts 's a' tudományok gyarapitására leghasznosabban munkálódhatik. — Vége lévén a' Gyülésnek, ebéd felett Inspector Ur Ő Felségének 's Felséges házának egészségéért üritette ki a' legelső poharat, mellyet az egyben gyült Vendégek' szíves éljen — kiáltása követett. — Másodszor: délután tartatott első ülése a' többszöri emlitett Inspector Ur' nagy lelkű ajánlása, 's a' Seniorális Lelki-pásztorok' szíves részvétele által ujonnan felállitott Senioralis Bibliothecának, mellyet Senioralis Inspector Ur egy rövid beszéddel nyitván meg, legelőször a' Tudositó olvasta fel magyar munkáját, az után értekezett Schedius Professor Ur, ezt követték a' Seniorális Jegyző Urnak magyar versei 's Értekezése, 's az Ünneplést Clementis János Rákos Kereszturi Prédikátor, és a' Czinkotai Tractus Decanussának Értekezése rekesztette be, mellyeknek kinyomtatása elhatároztatott. Thaisz.

---

3. Egy Magyar Képírónk' megesmertetése.

A' hazai érdemet megesmertetni 's elömozditani nem csak illő, hanem kötelesség is egyszersmind, legalább caeteris paribus; 's ezért közöljük e' következendőket is:

Székely Udvarhelyi születésü Kissolymosi Simó Ferentz 5 esztendeig tanúlván a' Bétsi Anna Academiában a' festést, 's azon innen Füger tanitványánál

Salesnél gyakorolván magát három esztendeig leginkább az olaj-festésben, Erdélybe hazájába indúlt, honnan őtet Pál Kapitány Ur vivé fel Bétsbe, hogy a' benne észre vett festésre való talentumot ott kifejthesse. Erdélybe menetele teljesitését azomban Tartományi Biztos Döbrentei Gábor javaslására, kit Budán meglátogatott későbbre hagyá, 's az emlitett Tartományi Biztos Úr, mind megesmertetését mind szállást ajánlván neki, nála maradt 's azólta folyvást annál is lakik. Esmervén úgymint Döbrentei Gábor Úr még Bét-ből, Simo Ferentznek képirási talentomát, melly mind az artzok' hasonlatossága' jól eltalálásában, mind az etset' gyengédségében és színek elegyitésében kiváló, örömét lelé abban, ha ezen ifjú magyar művészt, jövendőbeli boldogulására nézve utjába igazithatia, 's azért barátjainak, 's a' szép művek' más kedvelőjinek esmeretségébe jutatá. Mutatóképül elejinte az emlitett Tartományi Biztos Úrnak Simó által lemásolt melyképe szolgált, mellynek eredetijét tsak ugyan Simó Ferentz festette Bétsben 1824. azon akarván akkor megmutatni, hogy tanulásában mennyire ment, 's kérésére egyedül azon okból is ült neki Döbrentei Gábor. De hogy Budán helyben új eredetin mutathassa meg ügyességét hazafiui indulatból Tek Felső Büki Nagy Benedek politico-fundationalis Királyi Fiscalis Úr *), festette magát vele Octoberben 1826. Ezen kép térdig lévő nagyságban olly szerentsésen sült el, hogy annak látására, melly most is a' Tartományi Biztos Úrnál függ, többen kivántak Simo kezétől festve lenni: nevezetesen a' Vátzi katona-intézetnek Kormányozója Feldmarschal-lieutenant Petrich András Ur Ő Excelja, 's ennek lelkes ajánlására, mint a' ki az illy szép műveknek jó izlésü megitélője, a' Magy. F. Udv. Kamaránál lévő Tanátsos Geöcz László 's Generalis Báró Pley András Urak. Ezen négy emlitett képen kivül Simo még 16. más új képet festett, mellyek közzé Bersenyi, Virág, Gróf Ráday Gedeon, Gr. Majláth János tartoznak, kiket a' Tartományi Biztos Ur a' magyar Irók' képei' gyüjteményébe feste-

*) Ezen mivelt lelkű derék ember egészsége változása miatt számos barátinak 's tisztelőjének nagy szomorúságára Febr. 1827-ben lemondott hivataláról.

tett, mellyet Kazintzyval kezde meg, azét a' derék öreg Donát után másoltatvan. De feste Simó ezeken kivűl idealban egy gesztenye szöghaju leánykat, fél artzára göndörödött fürtökkel, kökény szemmel, a' mint azokat olvadó örömmel kis gerlitzéjére forditja, mellyet gyengéd kezei közt gyügyögtet. Magyar az öltözete a' kis leánykának. Gyönyörü édes teremtés! Az ideát Döbrentei Gábor adá, feste, az Ország Szemorvossa Doctor Szabó János Ur számára egy kézi tükrébe nézegető szöke leányt, a' mint arany haját illegeti hasonlóképp kedves etsettel.

Ezzel kivánja a' Redactio figyelmetessé tenni Hazánkfijait Simó Urra, ki valóban ha több 's nagyobb munkáknak eleibe adásával segitödik, nevezetes képirónkká válik, 's igen szivesen óhajtjuk, hogy ollyanok, kik magokat ő vele akarják festetni, minél többen találkozzanak. Egy egy képnek árrát, eddig annyi forintra szabta ezüstben, a' hány hüvelyknyi magossága van a' képnek.

Meglehet, a' mint feljebb is emlitettük, találni Budán Tartományi Biztos Döbrentei Gábor Ur szállásán, most az Urak útszájában Nro 42. Sz. Jakab napján túl ugyan azon útszában Nro 34. a' Pfisterer háznál.

Thaisz.

---

4. Két kérés, 's egy Tudósitás.

Másfél esztendeje, hogy a' Posonyi német Ujság által (826 Nro 10.) Tudós Hazánkfijait a' következendő tzim alatt kiadandó munkámra iparkodtam figyelmetessekké tenni:

Tabulae genealogicae Nobilium Regni Hungariae Familiarum, quas adjectis scutis et Notitiis historico-stemmatographicis in parte nexuit, in parte collegit, ordineque alphabeti in Centurias conjunxit Franciscus Csergheö de Nemes Tacskánd Tabulae Distr. Trans Danubianae Assessor.

Akkor az vala fő tzélom, hogy több Hazánkfijaitól nemzetségeikről való az emlitett munkámra alkalmatos jegyzéseiket kaphassam, és ezek által hasznos munkámnak kiadását sietessem.

De tsak egynehányan lévén, ámbár Nagy Méltóságu Nemzetségekből, a' kik sok esztendöktől fog-

va abban való foglalatoskodásomat felsegitették, kiknek is nagy köszönettel tartozom, lassu lépéssel jöttem, hogy első darabját vagy is századját Stemmatographiámnak, ha az Ur Isten éltet, egynehány holnap alatt a' Könyvvisgáló Királyi 's Udvari Tisztségnek általküldhessem.

Ezen még hátra lévő egynehány holnapokat arra fordítom, hogy némelly Fő Méltóságú 's régi nemzetségekből való Uraságoknak a' már kidolgozott nemzetségeiket bemutatván, a' lehetséges tökélletességre hozhassam munkámat; mivel mindazonáltal lehetetlen kinek kinek beküldeni, a' mit munkámba beiktatni tudok nemzetségekről, és könnyebb másokra nézve azt nekem általküldeni, a' mit Stemmatographiámba beiktatni kivánnak, az első kérésem az, hogy legalább azok, a' kik régiebb 's szép tettei által nevezetesebb nemzetségekből valók (kiknek száma nevezetes) munkámnak tzime által elegendőképen kifejezett szándékomhoz való leirását nemzetségeknek egy árkus tizenhatod részi nagyságú tzimerével Pósta költség nélkül küldjék nékem Kőszegre, hogy azoknak, ha lehetséges, még az első darab kiadásában hasznát vehessem, vagy utánna következő 's száz száz nemzetségeket magában foglaló darabok hamarább leendő kiadását siethessem.

A' második kérésem: hogy addig is, míg előfizetés' utján vevőket szerezhessek (a' mi tsak akkor lehet, mikor munkámat, vissza nyervén az udvari könyv visgáló Tisztségtől azt nyomtatásba adom) a' Tettes Nemes Vármegyei Fő 's Al-jegyző Urak olly szivességgel legyenek itt hozzám, hogy per modum subscriptionis vagy is azoknak az Uraknak, kik munkámat szerezni kivánják, neveik aláírása által iparkodjanak azt értésemre adni, hány példányra lehessen előfizetőket reményleni minden Tekintetes Vármegyében. Ha a' Tekintetes Iró és Aljegyző Urak (kiket az által ezen szives 's hazafiúi befolyásra kérek) nagyobb számu vevőket szerezhetnek a' lészen a' következése, hogy kissebb fog lenni a' munkám ára, és talán tsak két xr. ezüstbe minden árkus, a' melly kevés vevőket reménylhetvén, négy xra mehetne; négy tzimernek pedig, mellyek a' könyv formáju nagyobb negyedét tennék egy árkusnak, hasonló áron, és annak következésében egy harmintz árkusból álló része Stemmatographiámnak

az Előfizetőknek egy vagy legfeljebb két ezüst forintba kerülne tzimerek nélkül, azokkal pedig valami két forintba háromig. Az Királyi Városi Jegyző Urakat is kérem, hogy szint így előmozditsák ezen tzélomat. Hogy pedig minden tizedik példány ingyen járul a' többihez, úgy is értetődik, a' mint az is, hogy a' Könyváros Urakat is kérem hasonló befolyásokra.

Reménységem táplál, hogy mind a' két kérésem nem marad vigasztaló következés nélkül.

Utóljára pedig azt a' Tudosítást is kaptsolom ezen két kérésemhez: hogy a' következendő tzim alatt kiadott huszonegy árkusból álló munkámnak: Historia Tabulae judiciariae Districtualis Transdanubianae ab anno 1724 usque annum 1824 az árát egy ideig egy ezüst forintra szállitottam le, hogy nem tsak az Dunántuli kerületben, hanem több édes hazánk' részeiben is esméretessé tétessék, mellyre talán nem érdemetlen, mivel, a' mint Röszler Ur a' Gem. Blätter nevü hires munkájában 824 Nro 70 vallotta, 's azok is vallják, kik hasznára forditani tudják, sok jót 's hasznosat foglal magában. Nem tsak Höszegen, hanem Pesten Eggenberger Urnál, szint így a' Po'sonyi Könyváros Uraknál is kaphatni; de más Könyváros Urak által is, kik édes Hazánkat illető 's alkotmányához tartozó intézetekről szólló könyveknek eladások által sok jót szerezhetnének.

Köszegen Június' 26-án 1827. eszt.

Csergheö Ferentz.

---

5. Egy új Német Folyóírás Magyar-országban.

E' folyó esztendei Julius 1-sö napjától fogva ki fog a' Temesvári több oldalairól ditséretesen esmert Polgár-Mester Klapka Jó'sef Ur hetenként kétszer, egy Német Folyóirást adni ezen titulus alatt: „Banater Zeitschrift für Ladwirthschaft, Handel, Künste und Gewerbe". Előfizetési ára egész esztendőre 9 forint, fél esztendőre 4 for. 30 xr. ezüstben megjelenésekor bővebben fogunk róla szóllani.

Thaisz.

6. Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek:

27) Franczia Országnak Statistikai, Geographiai és Historiai Leirása, kidolgozta Lassu István, a' N. Mélt. Királyi Udvari Magyar Kamara' Regestraturájának Accessistája. n. 8-ad rét 1827 lap 160.

28) Versuch einer nach eigenem System ausgearbeiteten Ungarischen Grammatik von Michael Tar. Erste Abtheilung. n. 8-ad 1827 lap 96.

29) *Παιδαγωγικὰ Μαθήματα, συντεθέντα παρὰ Στεφάνου Κομμητᾶτου ἐκ Φθίας, ἐκ χωραρχίας μὲν Κοκοσίου, Κώμης δὲ Κωφῶν. Α' ναγνωσικὰ. Ε'κλογάριον, περιέχον ὅσα συμβάλλουσιν εἰς εὐχερῆ ἀνάγνωσιν ἐν ἐπιγνώσει· οἷον, Α'σεῖα, Μύθους, Γ'σοριδια ἠθικὰ, καὶ τῶν ἐνδοξοτέρων Ε'λλήνων τοὺς βίους ἐν ἐπιτομῇ.* 1827. II. Kötet n. 8-ad rét lap 132.

30) Institutiones hermeneuticae Scripturae Sacrae Veteris Testamenti, quas Joannes Nep. Alber, e Sch. Piis, S. Theologiae Doctor, S. Scripturae Vet. Test. et Lingv. Hebr. Professor Fac. Theolog. Senior in Reg. Univers. Pestiensi, et Revisor Libror. Hebraic. — Juxta Systema Theologiae novissime praescriptum concinnatas tertium edidit. In Tomulo II. Introductio in Libr. Script. S. Vet. Test. et eorumdem Apologia. Második Kötet, 1827. n. 8-ad rét lap 452.

31) A' Tudományok Esméretére Tanító Könyv. Talprajzolat a' Tudományok öszves elöterjesztésére. Eschenburg J. János, Udvari Tanátsos, Kanonok és Braunsvajgi Tanitó által német nyelven készíltetett 3-dik kiadás szerint, magyarúl közli Lánghy István. Elsö Szakasz, a' Nyelv-Tudományok (Scientiae Philologicae). Második Szakasz, a' Történet-Tudományok. 1827. n. 8-ad rét, lap 136.

VI. Kötet' Foglalatja.

I. Értekezések.

1) Barátságos Tudósitások Külföldről. l. 3.
2) Kováts Sámuel. A' föld minden élő állatoknak ugyan, de különösebben az embereknek lakóhelyök l. 42.
3) Róthkrepf Gábor. N. M. Széchényi Juliana Grófné, született Tolnai Festetits Grófné. l. 60.
4) Simon. Egy szót a' Klavir - melletti, és éneklés közötti mozdulatról. l. 67.
5) Kossits Jó'sef. Vannak-e Magyar - országban Vandalusok? l. 71.

II. Literatúra.

A) Hazai Literatúra.

1) Könyv-vi'sgálat.

Péczely Jós. Summarium Historiae Recentioris Europaeae, a detectione Americae, ad Revolutionem Gallicam: per temporum intervalla digestum etc. l. 80.

B) Külföldi Literatúra.

1) Lassú István. Kotzebue Móritz, Orosz Császári Kapitány, a' Wladimir és Persiai Nap és Oroszlány Rendek' Vitézze' Persiai útazásának kivonása. (berekesztés). l. 90.

III. Tudománybeli Jelentések.

1) Intézetek. l. 109.
2) Jelességek. l. 119.
3) Egy Magyar Kép-irónk megesmertetése. l. 122.
4) Két kérés, 's egy Tudositás. l. 124.
5) Egy új Német Folyó-irás Magyar országban. l. 126.
6) Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek. l. 127.

NB. Elhagyta a' Sajtót Junius' 30-kán.

Azon Tudós Férjfiak, kik e' Tudományos Gyüjteményt alkalmatos munkájikkal elősegítik, tölem mindenik ivnyitől 4 forintokkal tiszteltetnek meg ezüst pénzben; tsak arra kérem a' Tudós Irókat, hogy a' beküldendő Munkák köz hasznú tárgyat foglaljanak magokban, tökélletesen kidolgoztassanak 's tisztán, tsinosan és hibátlanúl leirattassanak.

E' Gyüjteményből minden hónap végével egy 7—8. ívnyi Kötet, jelenlévő formában, és borítékban adatik ki; mellyre itt helyben 14. forintok, a' póstán elküldetéssel pedig 18 forintok fizettetnek elő Bécsi érték szerint.

Petrózai Trattner Mátyás

Pesten,

Trattner Mátyásnál.

Tudományos Gyűjtemény.

1827.

Tizeneggyedik esztendei Folyamat.

3. KÖTET.

E' Tudományos Gyűjteményben közöltetnek:

I. Olly eredeti, rövid, 's tudós Értekezések, mellyek Magyar ország' physikai, geographiai, természet-históriai, történetbeli 's polgári állapotjának bővebb 's bizonyosabb esmertetésére, a' magyar nyelvnek keletére, tulajdonságainak fejtegetésére, írása módjának meghatároztatására szolgálnak; mindennémű természeti, históriai, philosophiai, mathematicai (mennyiség tudományi), erköltsi tudományokat terjesztenek, gyarapítanak, 's tökélletesítenek, a' szép 's kézi mesterségeket, gazdálkodást, kereskedést tárgyazzák, közlik, 's elő mozdítják; a' helyes, és okos nevelést intézik; Hazánkbéli és külföldi derék Férjfiaknak 's Aszszonyoknak élet' leirásit magokban 'alják;

II. A' Magyar országban kijött, vagy akarhol, de Magyar országot érdeklő, vagy Magyarok által iratott újabb könyveknek, 's míveknek esmertetései és vi'sgálatai, 's a' külföldiek' vi'sgálatainak kivonásai is, a' mennyire ezek a'Tudományok' 's Mesterségek' előmenetelét, 's ezzel a' köz hasznot, és az elmének tökélletesedését eszközlik;

III. Tudománybeli Jelentések: megtzáfolások 's igazítások, eredeti okleveleknek kivonásaik, jutalom-tételek, jutalmaztatások, találmányok, intézetek, előléptetések 's megtiszteltetések, kihalt tudósok' és irók emlékeztetések, régiségek, jelességek, tudománybeli kérelmek, új művek, új könyvek 's t. e' félék eránt.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY.

1827.

VII. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével.

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' betűjivel
és költségével.

I. Értekezések.

1.

Philoszophiai Levelek a' Gondviselésről.

írta Guzmics Iszidór, 1822.

1. Máj. 5-ikén.

Életemnek boldogabb perczenetei közzé azokat szoktam különösen számlálni, mellyek engem egy egy szép lelkü férfiunak barátságos ismeretébe vezeftek. Az emberi kebel ugyan nem olly szük, hogy csak a jelenlévőnek nyiljék-meg; áltöleli az hevével a soha nem látott, csupán nevekről és derék tulajdoniknak némü részekről ismért távollévőket is, kivált ha a tulajdonok az öveivel rokonok: de alig érti ezeknek neveiket 's érdemeiket; alig támadnak-fel benne erántok a tiszteletnek 's szeretetnek indulati; 's már gyül benne a vágy azokat láthatni, kavolhatni. — Régtől ismeretes volt én előttem is a te neved, barátom; ismeretesek érdemeid, 's még nem láttalak, már is azok közzé valál számlálva, kiket tisztelek is, szeretek is. De a boldogító perczenet, melly vágyaimat erántad betölté, csak akkor ütött-be, mikor a Balaton kies partján véletlenül hozott össze bennünk jótévő géniuszunk. Áldás a nyájas szóllónak nyelvére, ki nyelvünket, 's nyelvünkkel szivünket mozgásba hozá.

Ezen első találkozásunk belém a legszebb érzéseket nyomta, mellyeket bár az idő, 's az élet fogyasztó komorságai soha ki ne töröljenek! De legmélyebben azon beszéllgetés hatott lelkemre, mellyel rövid vacsoránkat fűszereztük, vagy talán inkább keserítettük. Én legalább az ifju ember szerencsétlenségén felette illetődve érzém magamat. Okát illetődésemnek tudod. Egy nemes, vagyomos szüléktől származott, csinos nevelésü, gyönyörü alkatásu, az ész kinyiltával minden jóra hajlandó szivü ifjúnak illy szomorú, alacsony sorsra jutása, mellyik nem épen vad, embergyülölő szívnek ne légyen rezzentő? Mennyivel inkább annak, ki valaha vele, mint tanuló társával, fiatal barátjával, társalkodott; kinek a tanulásban vetélkedő, 's többnyire győzödelmes vetélkedő társa volt? 'S melly korán kezde azon örvénynek indulni, mellybe utób annyira bukott, a szerencsétlen! 'S ezt az anyai vak szeretet tevé! —

Te barátom, hallván ezeket tőlem, egy kis gondolkozás után olly elmélkedésre adál nékem alkalmatosságot, mellynek tárgya akkor alig fogott eszembe jutni. Mint lehet az eféle szomorú esetet, kérdéd te, a Gondviseléssel eggyeztetni? Az ifju romlásának, folytatád, már akkor meg vala vetve alapja, mikor még magának vétekül tulajdonítni nem lehetett; 's ím most már minden visszatérithetés nélkül megromlott, 's lealljasodásában elveszett ez a sokat igérő szép ész és szív! Megvallom, váratlan lepett-meg kiereszkedésed, 's minthogy a gondviselés mellett szóllani kötelességemnek tartám, valamit szóllottam mellette közönséges principiumim szerint; melly egybekötéssel? most már nem emlékezem. Ámbár pedig magamnak nem látszottam eleget tenni, te még is feleletemre megnyugodtnak mutatád magadat;

*) talán megakartál kémélleni a zavarodástól; 's ha ez így van, jószívüségedet igen köszönöm, ismervén magamat, ki épen nem azok közzül vagyok, kik különféle tárgyokról készek minden készület nélkül hol szerencsés, hol szerencsétlen kimenettel beszélleni. Jelentéd azonban kivánságodat, ha a mondottakat irás által bővebben akarnám kifejteni. Kivánságod helyesnek látszott; 's meggondolván azt, hogy az illyen eset nem ritka, sőt majd mindennapi, még pedig ollykor nagyobb mértékben: eltökéllém, hogy e tárgyról magamnak bizonyos kimenetet szerzek, a mit osztán veled is közlenék. — Valóban még fontosb esetek azok, mellyeknél a megromlásnak magva már az anyaméhben el vagyon vetve; midőn az atyának és anyának megvesztegetett erkölcseik a gyermeknek természetét már csirájában megrontják; vagy mikor a nevelés mindjárt kezdetben vagy épen semmi, vagy hibás és minden rossznak kutfeje **): mert

„Hol atya anya már rossz,
Hogy legyen jó magzata?
Hol a szülék nyomdokiban
Sietvén a gyermekek,
A feslettség dolgaiban
Korán lesznek remekek!"

Korán valóban, még minekelőtte tudnák, mi jó és rossz; még minekelőtte a szendergő ész kikelhetne a már kifejlett érzékiség indulatjai ellen. Szomorú illetődéssel visgálja az eféle példákat a

*) 'S valóban, a' mennyire ezen mély tárgyat véges eszünk kimeritheti, — meg is nyúgodtam. A' Red.

**) Sőt a' fogantatás' pertzenetében is a' szülék' lelki 's testi állapotjok elhatározó befolyással bir a' gyermek' testi 's lelki characterére.

A' Red.

bölcs, és méltán tárgyává teszi elmélkedésének, a nélkül, hogy a gondviselés ellen zugolódjék. Mert nem gondolván azzal, hogy az eféle eseteket a gondviseléssel megeggyeztetni nem tudjuk, a gondviselést csak ugyan, valamint én nem, úgy reméllem, te sem, fogjuk kétségbe hozni, mihelyest egy bölcs, szent, 's jó Istennek létéről meggyőztük magunkat, a miről kételkednünk még nehezebb, mint a mondott eseteket a gondviseléssel eggyeztetnünk *).

De azért nem vétünk az Isten létéről, 's az ő bölcseségéről, szentségéről való meggyőződésünk ellen, ha az előttünk nehéz tárgyot visgálatunk alá vesszük, és azt iparkodunk megfejteni, a mi sokaknak utjokba áll az isteni gondviselés megismérésében; mit ha csak annyira is, mennyire csekély bélátásunk engedi, megfejthetünk, sokat nyertünk, mind magunknak megnyugtatásunkra, mind másoknak felvilágosításokra. Vedd tehát, édes barátom gondolatim folyamatját e szent tárgyról, mellyet én egész kiterjedésében, mennyire tőlem kitelik, állítok elédbe; de megvárom bizodalmadtól, hogy különöző gondolataidat, szívedbe ütközhető aggalmaidat velem barátságosan közöld te is: ez a' viszont közlés magunknak is, a' tárgy világosb kifejlésének is felette sokat fog használni.

2. Máj. 8-kán.

Midőn hozzád irok, kedves barátom, tudom kihez irok. Félre tehát minden vastagabb vagy finomabb atheiszmussal, mellynek nem józan ész, hanem könnyelműség, 's a' szívnek vadsága lehetett egyedül forrása. Előttünk a' világ, ez a' szám-

*) Szent igaz, 's azért az apagogicum argumentum legjobb. A' Red.

lalhatatlan ezer és ezer különféleségü, gyakran ellenkező részekből össze-állott, és még is a legtökéletesb egységben tündöklő roppant mindenség; az emberrel, ezzel a' különös tehetségü testi és szellemi, állati és erkölcsi lénnyel eggyütt. Mind ez csak egy mindenhatólag munkáló erőnek, egy kimeríthetetlen életfőnek, egy tökéletes szeretetnek, mindentudó bölcseségnek, szóval egy véghetetlen tökéletü lénynek míve lehet. — Mondassza, barátom, fel szabad e, fel lehet e erről a véghetetlen tökéletről okosan tenni, hogy felállítván csuda alkotványát, maga örök álomba, munkátlanságba, vagy gondatlanságba merülvén, azt minden külön viszontagságaival a lényeknek vak erejekre, vagy a szabad lények önkényekre bizta légyen? Nem, kedves barátom, ezt róla okosan fel nem tehetjük, valameddig csak egy kis fogatunk lehet Istenről; sőt semmi, még véges bölcseségről sem tehetném ezt a' fonákságot fel. A' ki egy ékes kertet plántált, valameddig azt fentartani kívánja, gondos kezét mindaddig tőle meg nem vonja; nem haggya azt az időnek és esetnek vak tetszésére; sem gyermekeknek, rossz embereknek, vagy kártékony állatoknak pusztításokra: mit ha tenne, az ékes kertből rövid idő alatt zordon puszta lenne. Én ugyan, ha a kettő között kellene szükségképen választanom, lételét tagadnám inkáb annak az isteni tökéletnek, mint a' gondviselést; legalább nem fognám öt káromlani.

Miként is foghatnám én el ettől a' véghetetlen tökélettől a folyton folyt gondviselést? Talán megszünt ő munkálni, éltetni, szeretni, minekutánna végzette a teremtést? Ah igy megszünt volna azonnal lenni is! Miben is állhat ennek a tökéletes lénynek élete, ha nem a végetlen munkásságban, teremtésben, éltetésben, szeretben?

Az emberi lélek, ez a szellemi ugyan, de még is csak véges lény, nem szünik munkálni még akkor is, mikor testi hüvelje lankadtan szunnyadoz; és a' végetlen, soha nem lankadható erejü szellem élhessen munkálódás nélkül? Ha az élet munkáló erőben áll, hát Istennek életét, ezt a minden életnek forrását, sem tudom csak egy szempillantatig is munkásság nélkül gondolni.

Isten mérte-ki minden lénynek természetét, ő szabta-ki czélját; ő nyujtott mindennek erőt a czél megközelítésére, elérésére; ő füzte a lényeknek megszámlálhatatlan sokaságokat, és csuda különségeket azon kapcsokba, mellyek által eggyesítve mindenik különkülön a maga czélját, és eggyütt az egészét munkálja. E' nélkül a bölcs elrendelés nélkül okosan teremtést nem gondolhatni. Mindentudó lévén egyszer'smind Isten, bizonyosan előre látta mind azokat a foganatokat, mellyek az említett lények, erők és kapcsok által következni fogtak: e nélkül az előrelatás nélkül miképen tudott volna az általa teremtett lényeknek ollyan természetet, erőt és kapcsokat adni, mellyek által bizonyos és az egészet olly szép egységben tartó foganat hozatott létre? Ha pedig a teremtéskor bölcs előlátásból munkált a teremtő, ezen előre látott bölcs czélnak most is fen kell lennie, minthogy fen van a világ, fen vannak ennek minden részei, és kapcsai; 's bátor folyvást tartanak is a felbontások, összekapcsolások; elválások, összekötések: a természet ugyan azon egy marad az ő minden részeiben, 's ezeknek folyton folyt rendjekben. Valóban a mipő erő kivántatott a teremtéshez, ugyan azon erő szükséges a megtartáshoz is.

Ha Istenben a csupa akarat az a mindenható erő, melly által lenni kezdettek, a mik előbb nem voltak; fen kell lenni ennek az akaratnak,

míg a' világ fen leszen: mert valamint ez az akarat oka létének, ugy a nem akarat, vagy is az akarat megszünése, oka lenne nem létének, az az, a világ létele megszünésének. A legkisebb porszemtől fogva tehát egész a' legnagyobb, legfényesb égi testig; a legkisebb 's alacsonyabb férgecskétől egész a nagy kamélig; a legcsekélyebb patak-értől egész a megmérhetetlen Oczeanig: minden ugyan azon akarattól tartatik-fen, a mellytől vette lételét. Ha pedig Isten mind ezeket külön, és összefüggésekben közönségesen fentartja munkáló akaratjával, 's rendelt czéljokra vezérli, ne bizzam e én is, ki mind ezeknél erkölcsi természetemre nézve méltóbbnak, testi ereimre nézve pedig töbnyire gyengébbnek érzem lenni magamat, ne bizzam e én is ennek a tökéletes jóságu, bölcseségü, szentségü Istennek erántam való atyai gondoskodásába? Engem hagyott volna e el minden teremtményei között egyedül? Rólam feledkezett volna e, rólam ne tudna semmit is, ez a' mindentudó, ki előtt nincs tegnap és holnap; nincs nappal és éj; nincs homály és röjtök; ki előtt minden tökéletesen jelen van? ki jósága eránt belém bizalmat, fiui hódolást oltott? Nem, barátom, igy nékem Isten semmi volna; még annyi sem volna reám nézve, a mennyi lehetett Homérnek Istene, Zeüsz, ki ámbár Ida hegyén elszunnyadván nem tudta mi történjék a Trojai táborban, felébredvén még is a rosszul történteket javítni sietett. Igy nálam nyomorúbb teremtményt még csak gondolni sem lehetne. Az az Isten, ki az utolsó férget nem feledte, engem sem feledhetett-el! 'S ezzel a gondolattal jó éjszakát, barátom! E nélkül a vigasztaló gondolat nélkül szememet sem tudnám behunyni; ezzel pedig nyugodtan fogok elszenderedni.

3. Maj. 14-kén

Csak különös állat, édes barátom, ez az emberi állat! a hol eggyik csupán csak jót, szépet, magával mindenben eggyező rendet lát, 's ezen tapasztalásától fogva vallja, imádja, magasztalja az isteni gondviselést; ott a másik csak rosszat, maga magával ellenkező, maga magát dúló, pusztító mi s mást lát, 's mindent a vak esetnek tulajdonít. „Mire való — így szóll az utolsó — a sok haszontalan kártékony féreg, mellynek végetlen serege itt a tavasz szépen nyíló zöldjét pusztítja; ott réteinket, vetéseinket, gyümölcsöseinket, gyakran tulajdon testünket rongálják, emésztik? Mire való a mindent gyásszal fedő tél, a mindent aszító héség? A százados tölgyeket tövökből kiforgató, házainkat bontó, a dúló tengernek tajtékos habjait felkökkel keverő szélvész? A rettentő sujtó égi háboruk, orkánok, vulkánok, földindulások, mellyek annyi szomorú pusztításokat tettek, és naponként tesznek a természetben? Lehet e feltennünk arról a tökéletes bölcseségü, jóságu lényről, hogy gyönyörü mivét szántszándékkal roncsoltassa az eféle szörnyek által? Hát az ezer 's ezer nemü betegségek, mellyeket még ma sem tudnak csak nevezni is orvosaink, annál kevesbbé enyhíteni, gyógyítani, mint férnek össze a bölcs jó Isten gondviselésével, mellyek olly közönségesen gyötrik, keserítik nemünket? 'S a legvadabb fájdalmak, mellyek midön testünket roncsolják, lelkünket is lankasztják; mellyek között belső aggalmakkal, a jövendőség bizonytalansága miatt tusakodva, életünk dúló ellenségét, az irtózatos halált szabad egyedül várhatnunk! Ah! valóban, ezeket tekintvén nehéz gondviselést hinni; 's ha ezt még is kötelesség hinnünk, tartok tőle, ne talán egy bölcs jó Isten

helyett, egy csupa önkényét követő kegyetlen lényt kelljen rettegnünk, ki a világot, legalább e mi földünket, 's az emberi nemet vad kedvének játékául alkotta légyen, 's tartsa-fen!"

Mind ezek, édes barátom, olly dolgok, mellyeknek végig gondolások gyakran a legjobb, a legerősb lelkü embernek hitét is képes megrázni. De te magad észreveheted, hogy ha ezek megrázhatják hitünket a gondviselés eránt, nem különben megrázhatják a teremtés eránt is; sőt mihelyest igy teremtheté Isten a világot, ezekkel a sok haszontalan, ártalmas nemekkel, fajtokkal, jelenetekkel; nem látom okát mért kellene tőle ezekre nézve a gondviselést is megtagadnunk. A gondviselés a teremtéssel olly szorosan szövetkezik, hogy én még mind eddig sem tudom megfogni, mint hihet az Istent, ki benne gondviselőt nem hiszen egyszer'smind. Sőt, ha következőleg akarunk gondolkodni; ha valóban olly roszszak azok, mint feltétetnek; tehát vagy csak ezekre nézve is szükséges Istennek gondviselése, hogy magokra hagyatva czéljait, mellyeket a' teremtés között kijegyzett, semmivé ne tegyék. De hát ugyan olly haszontalanok e, olly ártalmasok e a felhordott dolgok, mellyek egy jó bölcs gondviseléssel épen ne férjenek össze? — A hibás itéletnek, alig van bővebb forrása, barátom, mint a félszegség, mikor egy nagy egészet csak néhány külön vett részecskékből itélünk-meg; az igy itélő előtt a legtökéletesb dolog sem fog helybenhagyást találni *). Ez olly tévedés, melly részint

*) Azért igen helyesen mondja Plinius Hist. Nat. Lib. VII. „Naturae rerum vis atque majestas in omnibus momentis fide caret, si quis modo partes ejus, ac non totam complectatur animo". 'S ezen mondását nem is lehet rosz értelemre eltsavarni. Mert akar mit mondjanak az Isteni gondvise-

ugyan természetünk szorultságának, gyengeségének, részint pedig gondatlanságunknak, röstségünknek nyomorú szülöttje. Ki egy könyvet csak egy két lapjából, egy kertet egy két fájából itélmeg, nemde itélete helyes nem lehet? Az egészet csak magából az egészből, vagy is a különféle részeknek egymás eránti viszonjaikból, összefüggésekből itélhetjük helyesen. Valamelly könyvnek hosszu előbeszédet adni, közönségesen hibának tartatik; és sok olvasó nem bir elég türelemmel megolvasni azt; de én már olvastam hosszu előbeszédü könyvet, mellyet végezvén, az előbb csak futólag érentett hosszú előbeszédre ismét visszatértem, és többszer olvastam figyelemmel. Hogy tehát a felhordott dolgokról, mint az egész roppant világnak eggyes részeiről, helyes itéletet hozhassunk, azokat az egészben, összefüggőleg a többi résszel kell visgálnunk. Tehetjük e ezt? tehetjük e csupán csak földünkre nézve is? A bölcs, jó alkotó ugyan szép elme-tehetséggel, elosztó és

---

lés' ellenségei, — akar Isteni gondviselésnek, akar természet' törvényének, akar természet' erejének, akar minek nevezzük azt, a' mi az egész világot olly böltsen kormányozza és fentartja; — elég azon, hogy az, a' mint a' természeti világból is kitanúlhatjuk, legtökélletesebb lény, legalább tökélletesebb, jobb, böltsebb, mint mi vagyunk, mellynek legfőbb böltseségét, 's kimérithetetlen jótéteményeit, minden jó teremtés, minden gondolatjában a' legmélyebb alázatossággal 's legtisztább fiúi bizodalommal imád — 's igy nem durva lelketlen matéria. — Valóban, a' ki élete' folyamatjára csak legkissebbé is figyelmez, nyilván láthatja abban számtalan esetekben az Isteni gondviselésnek igazgató újjait. — Spes confisa Deo nunquam confusa recedit. Tagadhatatlan az, hogy ha a' testi világot szemléljük, abban mindenütt a' legtökélletesebb rendet találjuk, mellyet sok esetekben magunk is megfoghatunk 's előre meghatározhatunk; de ha az erköltsi világot visgáljuk, abban szomorú érzéssel többnyire a' legnagyobb tetsző (scheinbar) rendetlenséget találjuk. — Mi ennek oka? — Az, mivel az erköltsi világba az emberek' szabad akaratja elegyedik 's igy abba tetsző rendetlenséget okoz.

A' Red.

összekapcsoló erővel, visgálódó ésszel áldá-meg embert, melly nemes tulajdonival, ha jól kifejthette, tökéllíthette, használja azokat, sok igazságra, a természet létének, munkálódásának röjtött titkaira akadhat. De bár mint kifejlettek, kimiveltek legyenek is ezek a tehetségek, végesek csak ugyan, mellyek a dolgokat csak eggyenként képesek felfoghatni, visgálhatni; összefüggéseket csak elosztás által sejthetni: 's mikor az elosztott részeket össze-rakjuk, 's összetéve gondoljuk, nem maga az összefüggés, hanem annak csak fogatja, sokszor a fogotnak is csak vékony árnyéka marad bennünk vissza. 'S még ez a nagy munkával szerzett fél ismeret is csak egy bizonyos hely: idő-pontra szolgál; csak azon tárgyokban lehetős, mellyeket szemünkkel össze 's ált visgálhatunk. 'S mennyi van, miket szemünkhez nem vonhatunk? miket csak egy oldalról tekinthetünk? Itt látjuk az okozatot, mellynek okát csak sejthetjük, nem tapasztalhatjuk; máshol az ok áll előttünk, 's az okozat még ismeretlen; hát a' távolabb, 's közép okok hol vannak még? — Mi van kicsapongóbb, mi messzebb emelkedhető benned a' képzelésnél? Eredj, üllj ennek szárnyára, 's járd-el rajta az ezerszer ezernyi világokat, ezen világoknak ezerszer ezernyi részeiket, jeleneteiket, ha tudod. 'S ha ezeket még képzeléseddel sem tudod vagy csak megközelítni is, mint fogod akár tapasztalásod, akár visgálódó eszed által ezt tehetni? 'S ha ezt nem teheted, mint lehetsz olly vakmerő, ki egy két csekélység miatt az egészet vond itéleted alá, 's mond, hogy nincs gondviselés? — Elmélkedjél addig is édes barátom, ezekről, míg levelezésem folytatását veended.

4. Máj. 16-d.

Köszönöm emlékeztetésedet, mellyel oda függesztéd figyelmemet, hogy, bármi igazak legyenek is az eddig mondottak, még is a támasztott kétségnek általok elég téve épen nincs. Azt mondod te, hogy a' jót a rossztól, hasznost a haszontalantól megtudjuk különböztetni a nélkül, hogy az egészet tökéletesen áltnézzük. Ha ez szükséges volna, a gondviselést épen ugy lehetetlen volna védelmezni, mint megtámadni: mert valamint a megtámadás az eggyes haszontalan 's ártalmas, ugy a védelmezés a hasznos szükséges dolgoknak visgálatokból lehetös egyedül; 's ha az egésznek tellyes összefüggése tudása nélkül meg nem itélhetem a rosszaknak tetszöket, épen ugy a jóknak tetszőket sem itélhetem-meg a nélkül. Jobb volna tehát az egész dolgot ugy hagyni, és sem mellette sem ellene nem szóllani.

A hallgatás, édes barátom, a világon a legkönnyebb dolog, 's mikor ezt a bölcs a legnehezebbek közzé számlálá, csak annyiban kell öt értenünk, hogy helyén hallgatni, 's helyén szóllani, egy a legnehezebb dolgok között. Természetünkben, kivált a kimiveltben, annyira ben van a tudás vágya, hogy akarjuk ne akarjuk, követnünk kell azt; 's a fontos dolgokról örömest, és sokszor nagy haszonnal értekezünk egymás között. 'S a gondviselés, a te itéleted szerint is, ollyan tárgy, mellyről hallgatni, mellyet félre tenni, nem szabad. Ha erkölcsi tekintetben Isten hite nélkül el nem lehetünk, ugyan azon tekintetből a gondviselő Isten hite nélkül sem lehetünkel. Kinek erkölcsi érzése csak annyira is kifejlett, hogy a jó 's rossz között különséget tudjon tenni; kiben az erkölcsi törvény 's lelkismeret szava nem tompult még annyira el, hogy hanyatthomlok

rohanjon a gonoszság örvényébe, minden feleszméllés, bánkodás nélkül: az, édes barátom, érzi, hogy végczélja e föld határi között meg nem rekedhet; hogy erkölcsi természete felsőbb rendelésü, mellynek a föld minden szépségével, javaival sem tehet eleget. Keblében hordozza ő a jövendőnek ki nem oltható reményét. Kitől várja ő ezt, ha nincs gondviselő Isten? A természettől? de lám ez a néma természet itt sem elégítheti-ki nemesb vágyaidat, mint várhatsz tőle egy jobb jövendőt? Maga magát fogja megváltoztatni, 's nemesb rendeltetésedhez alkalmaztatni, ez az érzéketlen természet? Erkölcsödtől várod azt? Tekintsd csak annak töredékenységét, 's a vele szemközt álló erkölcstelenségeket, mellyektől a köztünk legtisztább, legigazabb sem eléggé tiszta; 's tartok tőle, hogy szép reményedet egy leverő bús kétségbesés szét ne dulja. Kérdezzd-meg csak törvényadó eszedet, 's igazságos lelkismeretedet, ha nem így van e erkölcsöddel a dolog? Egy kegyes, irgalmas jó Isten hite nélkül, az az gondviselés nélkül, reményed hiú, 's a' jövendőképe borzasztó *). A többit gondold hozzá magad, 's fontolj mindent jól meg, 's itélj, ha a jó ember félre teheti e gondját a gondviselésről. Én a felhordott haszontalan és ártalmas dolgokot visgálom már, hogy kívánságodnak eleget tegyek.

*) Ha az Istent nem is mondjuk másnak, mint a' tökélletesség' ideáljának, mellyet magunkról vettünk le, mivel minden megfogásunk Istenről kissebb vagy nagyobb mértékben tsak ugyan anthropomorphismus, — még is valóság az Isten; — mert minden józan ideálunknak meg kell a' valóságnak felelnie, 's a' mi kissebb mértékben vagyon, annak ideáljának is kell existálnia, mivel a' kissebb tökélletesség az ideálhoz olly arányban vagyon, mint a' rész az egészhez.

A' Red.

A haszontalanoknak látszattakról nem akarok időt vesztve hosszu lenni; csak elhiheted, hogy a ki azokat alkotta, bár ki légyen az, tudta mért, mi végre, alkotta légyen azokat:

— — — „Ki várokat épít,
A' legapróbb szegnek tudja mi haszna vagyon".

A leghitványobb féreg úgy szükséges lehet az egészet összekapcsoló lánczban, mint a legnemesb földi teremtés, az ember. Sok ollyannak hasznát kitanultuk már, minek hasznát az előkor nem tudta; sokét ki fogja tanulni a későbbi kor, mit mi ma még nem tudunk. 'S lehet e azért valamelly fajtot kártékonynak tartani, mert életét a kiszabott határig fentartani ösztönöztetvén, gyümölcsfáinkat, vetéseinket, asztagainkat, éleles kamaráinkat meglopja? A természet nem adott nekünk kirekesztő just az ő ajándékihoz, sőt anyai keblét minden magzatjának nyitva tartja, hogy életet szívjon belőle*). De te munkáltad a földet, te dajkáltad, te szedted, gyüjtötted csürbe annak ajándékait; 's íme jö a kártékony fajt, és ott arat, hol nem vetett; ott emészt, hol nem gyüjtött! Barátom! a nagy természetben mindennek ki van mérve az ő pályája: te munkára, a madár röpülésre rendeltetett; te vagy a házigazda e nagy természetben, a többi a te cselédid, kik táplálást tőled várnak Isten után, 's ők ezt neked egyéb haszonnal térítik-meg, ha bár sokszor tudtod nélkül is. A természet adományiból annyi a tiéd, mennyi életed fentartásira szükséges; ezt

*) Istennek külön gondja vagyon a' legkissebb teremtésre is, de mint legböltsebb valóság a' különözöttnek javát az egész' javának alá rendeli, 's innen esik meg, hogy néha, a' mi az egésznek használ, a' különözöttnek, legalább ideig óráig, árt.

A' Red.

pedig

pedig más fajt, ha szorgalmatos, ügyes gondos gazda vagy, el nem orozza. Egy a te nemedből válalkozott gonosztévő, jóval nagyobb kárt tehet neked, mint a milliom sokaságu apró egér-verébsereg. 'S nemde egér ellen macskát, veréb ellen vércsét, mindenek ellen pedig előreláto, gondoskodó észt adott a mindent megfontoló gondviselés, hogy szám felett ne szaporodhassanak, szerfelett ne pusztíthassanak a kártékony, de más részről szükséges, hasznos állatok. — Mind ezekből én inkább a bölcs gondviselésre, semmint ellene hoznék következtetést: Mint van minden ugy elrendelve, hogy eggyik a másik szükségének szolgáljon; mint áll eggyik a másiknak ugy ellenébe, hogy felette kártékony ne lehessen; mint ébreszti az ember figyelmét, kettőzteti szorgalmát; uj meg uj felfedezésekre vezeti: 's igy mind testi mind lelki tehetségeit munkálódásban tartja, 's ez által élteti, vidámitja.

Lépjünk által a természet borzasztó, pusztító jelenetéire: a villám, jég, föld-indulás, tüz-párolgás, áradások, orkánok 's t. ef. mennyire borzasztó, pusztító dolgok ezek! Mint várhatni illyeneket egy bölcs, jó gondviselő Istennek kezeiből? Épen ugy, barátom, mint a haszontalanoknak, kártékonyoknak látszott állati fajtokat. Mindenek előtt ezek a jelenetek olly elválhatatlan társai a legszükségesb, leghasznosb, legvidámitóbb dolgoknak, hogy ezek azok nélkül alig gondolhatók. Neked szükséged van baromra — mennyi segédedre, hasznodra van neked ez az állat! — Barmod fü nélkül meg nem él; a fü az ég eseje 's melege nélkül nem nő; a meleg, nap 's levegő nélkül nem hat földünkre; 's felhő nélkül nem hullanak az esőnek olly drága cseppjei: a' hév, felhő, levegő bizonyos összeütközésekben szülik a villámokat, a menyköveket, a jeget. 'S nézzd,

ezek is mi jótévők egy oldalról: tisztítják a levegöt; a sokszor kiállhatatlan héséget mérséklik; uj erőt, életet öntenek a föld minden lakosiba, az egész természetbe. 'S mik azok a károk, miket ollykor okoznak? A leggyengébb hideglelés több embert ád ált a halálnak, mint a legirtóztatóbb égi háborunak villámai összevéve; a jég még soha sem tett csak annyi pusztítást is, mint egy ellenséges tábor; 's a kárt utób bőven kipótolja. A földindulás, talán minden rémitő tünemények között a legrettenetesb, a földalatti tüznek, szorult levegőnek származékja: tüz, víz, levegő szükséges a föld éltetésére, termékenységére. 'S maga ez a rettenetes jelenet mi jóltévő! megrázódik a magában megszorult föld, 's ujra születik; belső megrekedt erejét kifejti, és bőven fizeti-meg azt a perczenetig tartó rémülést, mellyet benned mozgásával okozott, jövendő termékenységével. Ha a nagyobb áradások ebben az esztendőben elpusztíták réteidet, vetéseidet; jövendőben többszeresen visszatérítik a kárt; egyszersmind okos gazdálkodásra tanítanak-meg, hogy szürüdet, 's csürödet soha ki ne ürítsd egészen. Egyiptom gyakor áradásoknak van kitéve, 's talán Egyiptomnál termékenyebb haza nincs. Nem, barátom, a természet soha adóssa nem marad embernek; az ő kedvetlen jeleneti soha nem tesznek ugy kárt, hogy ez a kár haszonba ne menjen, még pedig tetézve 's jutalmasan.

A betegségek! többnyire esztelenségünk, bohóskodásunk, telhetetlenségünk, vigyáztalanságunk szülöttjei ezek; legfőbb test-alkotásunk gyengeségéből származnak, de a melly esetben soha sem olly érezhetők, gyötrők, mint midőn amazok támadják-meg a maga alkotásában ép erős testet. Az első nemüekben ki ne ismerje-meg a bölcs gondviselőnek munkáját, melly által a természet

törvényének megsértése olly természetesen boszszultatik meg? melly szükséges, erkölcsi természetünknek melly jótévő, összefüggés ez! De ebben a tekintetben majd külön fogjuk az egész dolgot visgálni, most tehát csak az utolsó nemü betegségekről egy két szót Igaz, hogy az elgyengülésnek, lankadtságnak magva állati természetünkbe van oltva, ugy, hogy a legmértékletesbben élő, mindenben határt mértéket tartó jó erkölcsü embert is gyakor gyengülések, ájulások látogatják meg, kivált ha testalkotása valamivel gyengébb, melly csak a levegönek befolyása által is gyakran szenved. De már hát ki kivánhat okosan testet, melly minden viszontagságokon, változásokon túl, 's felül legyen? Hiszen ez magában lehetetlen: a legerösb érczek, kövek alá vannak vetve a változás törvényének; változhatatlan, mindég ugyan az, csak maga lehet a véghetetlen. 'S nékünk embereknek nincs e kinézésünk egy jobb, tartósb jövendőre? ide e galyibás testet, szellemi természetünk földi hüvelyét, el nem vihetjük; földből van az, és a földbe kell vissza-térnie. A' léleknek tehát, ennek az isteni szellemnek, hogy Istenhez visszatérjen, hüvelyét le kell vetkeznie. 'S nézzd, mint történik ez, melly gyengéden, kémélve, észrevehetetlenül, minden kegyetlenebb erőszak nélkül! Lassanként jönnek az elgyengülések, ájulások, ugy, hogy az elsők mindég elviselhetőbbé teszik a következőket, míg nem észrevehetetlenül alszol el a természet ápolgató ölében: innen a jámbornak halála álomhoz hasonlítatik majd minden nemzetnél. 'S nyavalyáid enyhitésekre mint gondoskodik a gondviselés! mennyi enyhítő, gyógyító szerekkel bövelkedik anyaföldünk! Ah! barátom, itt is csak egy kegyes gondviselésnek munkálódását tapinthatjuk egyedül, melly minekutánna lassanként készít el ben-

nünk egy boldogabb életre, ugy rendelt el mindent, hogy a megoszlás minél szelídebb, észrevehetetlenebb legyen. Elégedjél meg most ezekkel, míg majd mind ezt felsöbb tekintetekből is fogjuk visgálgatni, hogy hitünk, ez az igen jótévő hit, a gondviselés eránt annál bizonyosb, rendülhetetlenebb legyen.

5. Máj. 20-d.

Tekintsük barátom a dolgot más oldaláról is. Há csak ugyan az előbbi tekintetek nem volnának elegendők arra, hogy a rosszaknak vélteket szünjünk-meg rosszaknak tartani; reméllem ez az uj tekintet elegendő fog arra lenni, annál inkább, hogy a mondottakból annyi csak ugyan bizonyos, hogy, ha rosszak is a felhordott dolgok, csak reánk nézve rosszak azok, nem pedig magokban, 's csak külön tekintve, nem pedig, mint összekapcsolva az egész természettel. — Mondsza barátom, mikor volt neked tisztább, valódibb örömöd, mint midőn szeretett hitvesed, vagy kedves gyermeked, vagy magad egy kinzó betegségből felgyógyulva uj erőre, 's életre támadátok-fel? 's nem egyszer tapasztalád már, mint örvend az, ki akármelly veszedelemből szerencsésen kimenekedett: minél nagyobb volt a veszedelem, a szenvedés, az üldözés, annál nagyobb lett az öröm. 'S nemde a borzasztó égi háboru, zivatar után, az egész természet, magát az embert sem véve-ki, megujul, felvidámul? Milly tiszta, könnyü illyenkor a levegő? Szebb az égi tábor ragyogása? Milly jótévők a napnak sugarai? Mint mosolygnak illyenkor vetéseid, réteid? Mint illatszik illyenkor elődbe a megfrisült rózsa? Az erdönek zöldje, hüves árnyéka mennyivel kedvezőbb? Milly vígan lejtnek, zengnek feletted, körültted az ég madarai? 'S te magad uj erővel megtelve

mennyivel lehelsz könnyebben, 's lelkednek, szívednek derültében felemelkedve mint magasztalod ott nagy hatalmát, itt kegyes jóságát Istenednek?!

Nagy vagy te és rettenetes, irtóztató,
Fellegösszegyüjtő! menybesetétitő!
Nagy vagy, 's rettenetes!

de

Nagy vagy te! és irgalmazó! kegyelmes!
Fellegszéljelhajtó! menyfelvidámító!
Nagy vagy te és irgalmazó!

Nemde édes barátom az érzeni tudó ember e gyönyörü változást fel nem cserélné a mindenkor ugyan azon egy mértékben állhatátos szerencsével?

Öröm minden baj jutalma,
Örömet szül minden kár:
Az éj gyászos sötétsége
Után szebb a fényesség,
Édesb az egek dörgése
Szüntével a csendesség.

A legszebb, legemberibb, legboldogítóbb érzések, örömök maradnának-el tőlünk, ha a természetnek 's életünk folyásának változó víg kedvetlen változásai nem ébresztenék, éltetnék azokat. Csak tompa, vagy megromlott érzésü ember előtt *) szomorú a természet; az eleven tiszta érzésünek kedves az minden változásaiban. De tekintsük a dolgot különösen erkölcsi szempontból, melly reánk nézve mindenkor a fő pont, hova mindennek össze kell végre huzódni.

Hogy mi erkölcsi lények is vagyunk egyszersmind, azt minden okoskodás nélkül is érezzük,

*) A' bajak és viszontagságok erönknek ösztönei 's életünknek füszerei.

A' Red.

ha csak minden nemes érzés ki nem halt belőlünk. A' mi valódi javunkat tehát nem a külső természettől kell várnunk, hanem önmagunktól. A mi fő 's vég-czélunk nem földi, nem testi; hanem menyei, lelki, az erkölcsi jó. Csak ez a valódi jó; valódi rossz is tehát csak az lészen, mi ezzel ellenkezik, t. i. az erkölcsi rossz. E szerint két világot különböztetünk-meg, a látható testi világot, és a láthatatlan szellemit, vagy is lelkit. Mennyivel nemesb lelked testednél, annyival nemesebb a lelki világ ama testinél; és valamint tested csak hüvelye, műszere, 's eszköze a te lelkednek, melly munkálódásait abban és az által teszi érezhetővé; ugy a testi világ csak csupa eszköze a lelki világnak: épen ugy van tehát a testi világ alája rendelve a lelki világnak, mint tested alája van rendelve lelkednek: csak annyira jó az, a mennyire ennek czéljait elémozdítja, 's csak annyira volna rossz, a mennyire ezeket hátrálná. Innen értheted, miben kelljen keresnünk a testi világ becsét; 's mitől fogva kelljen ezt meghatároznunk. Minden műszer, minden eszköz jó, ha czéljának megfelel. Megfelel e tehát a testi világ az ő föczéljának, a lelki világnak? Ha meg nem felelne, a bölcs teremtő soha azt létre hozni nem fogta. — Jer barátom, vegyük szemügyre a testi természetben megjelenő erkölcsi lényt, az embert; ballagjunk által élete szakaszain, 's lássuk, mi befolyása van abba a testi természetnek!

A ma született gyermeket ölébe veszi az anya természet, 's ugy dajkálja azt, hogy jobban nem lehet. A kisdednek gyenge teste, melly az anyaméhben észrevehetetlenül formálódott a lélek alkalmatos műszerévé, ugy van alkatva, hogy a benne még csak szendergő lelkecskét a természet bár mi borzasztó jelenetei sem rázkodtatják-meg. A rettenetes menydörgések, zivatarok között is

nyugodtan alussza édes álmát. Azonban minden eggyesül, hogy a kis magzatnak testi 's lelki ereji kifejtődzenek, erősödjenek, tökéletesedjenek. Testének tagjai veszik mindenek előtt a szükséges dajkálást, hogy a majd kiviruló lélek alkalmas műszereket találjon mindjárt derültének hajnalán, mellyek által gondolatjait, érzéseit kijelenthesse; szükségeit kielégíthesse; akaratjának szándékait tellyesíthesse. Mi ád neki tárgyot a gondolkozásra? Mi ébreszti-fel legédesb érzéseit? Mi nyujt munkásságának alkalmatosságot? A természet, és csak a természet! Lelkében ugyan szenderegnek az erők, a tehetségek; de hogy kitünjenek, munkálódásba tétessenek, a külső természet cselekszi. Ez az ő különféle tárgyaiban, tárgyainak különféle alakjaikban, szünökben, mennyiségekben ébreszti lelkét eszmélésre. Minden elősz-er tapasztalt tárgy, a tárgynak minösége, egyebekkel összefüzése, egyebektől különözése, meg mindannyi uj képet nyom lelkébe, uj fogatot támaszt elméjében, uj okot ád a gondolkozásra. Az állatok, különösen az emberek társalkodások, egymás eránti hajlandóságok, vagy idegenségek, egymásra nézve tett munkálódások, felébreszti szivében a szendergő érzelmeket, 's ezek öt is korával 's körével megeggyezőleg munkássá teszik. A természet szóllítja öt minden emberi utmutatás, 's öntudás nélkül erejének gyakorlására: épít, ront; tüz, füz, bont; szeret, haragszik; hizelkedik, ellenkezik; örül, szomorg: mind csupa játékból. Akár mit lát hall, utánna teszi; ha nincs kivel közölje ezeket, az állatokhoz fordul, ('s ezek eránt különös vonzódással viseltetik) ezeket ölelgeti, eltászítja; szóllítja, 's felel nekik; 's mikor velek így múlat, tőlök legtöbbet tanul. Majd a süket-néma természethez folyamodik, füvel fával barátkozik; fiatal képzeletében mindent elevenné teszen.

Ez barátom mind a' természetnek ösztöne arra, hogy a gyermekben az erők, tehetségek, érzelmek, idejében feseljenek, gyakoroltassanak, munkásságba hozassanak. Játszva, mulatva munkál a gyermek, hogy a munkát szeresse. O gyermekségünk feledhetetlen Édene! emberesedésünk első, legkedvesb, legbizonyosb iskolája! ki az, ki reád, bár tartományok, tengerek válasszák is el tőled, édes érzés nélkül tudjon vissza emlékezni? *) A te tárgyaid mindenkor a legelevenebb képekben repdeznek lelkünk előtt. Hasztalan irnak téged mint szomorú vadont le a tudósok, paradicsom maradsz te mi előttünk állhatatosan.

Felserdülvén lassanként haggya játékait. A természetnek most már nem csak kedvezéseit, hanem keménységeit is kezdi érezve tapasztalni: félve tekint a villogó durrogó égre; borzadva huzza magát össze a zivatar dühöngésében; de vigasztalja, bátorítja a remény, melly minden félelem ellen feltámad még tiszta keblében. A természet uráról gondolkodik, 's a mi kis fogatokat tanultmeg róla kisdedségében, most gondolkodik azokról öntudtával, 's érzi azoknak valódiságokat. Jaj

*) Tsak én nem emlékezhetem vissza gyermekségemre édes érzéssel; — mert ennek legelső pertzenetei is keservesek, szomorúak, szerentsétlenek voltak, — 's így — érzem, — életem reám nézve egészen elveszett: — és még is tiszta szívvel áldom és imádom az Isteni gondviselést, hogy erőt adott a' sok szenvedéseknek elviselésére, — 's bár gyakran igen közel voltam, nem tsak életem, hanem létemnek is véghatárához; — még is tsudálatosan megtartott. — Valóban nem egy könnyen értek valakit annyi természet ellen való, lelket, szívet és testet megrázó, borzasztó szerentsétlenségek, — mint engemet; — 's még, — hogy másokat bántani, ne láttassam, — panaszolkodnom se lehete. — 'S hány fog még érni?! — Azért a' belátó olvasó nem fogja nehezen venni, ezen egyszeri és talán utolsó kifakadásomat, — tőlem, a' ki magamat 's mindenemet, mindenkor, minden panasz nélkül másokért áldoztam fel.

A' Red.

annak, barátom, kitől e kisded korban egy hidegen okoskodó félember megtagadja ezen fogatokat, mert, mint ő mondja, még nem tud azokról ítélni! De jaj ennek a hideg okoskodónak is, mintha ő tőle függene az időnek kiszabása, mellyben ama vallási fogatok hasznosok kezdenek lenni a nevedék lelkében! A természet titkos munkálódása ez barátom, mellybe nem tekinthet a visgálónak bár mi éles látása is. Elrepül az a perczenet, mellyben ezen fogatok haszonnal ébredtek volna fel a kisded lelkében, és talán soha többé vissza nem fordul! A te gyermekednek, barátom, az anya és apa édes nevek után első szava legyen az Isten: nem érti ő ezt most, valamint az elsőket sem érti; de beüt a perczenet, hol annak a szónak érejét érezni fogja, és belőle bizalmat, vigasztalást szív *). — A természet életre hozza most a már túdva gondolkozónak elméjében, szívében mind azt, mit ezelőtt gondolatlanul hallának fülei, látának szemei, 's petyegett nyelve. A ragyogó, esőző, ropogó, villogó ég, a melegítő világító nap; a szelíd fényü változó arczu hold, a csillagtábor: tanúji előtte a Nagynak, a Hatalmasnak; a Jónak és Kegyesnek; kitől midőn ollykor fél, mindég 's mindent reméll. — Lassanként avulva előtte gyermekségének világa, szük leszen előtte annak köre; 's feltámad benne a teremtő képző phantaszia: a tapasztaltakhoz ujakat teremt lelkében; uj viszonokat, uj meg uj változásokat, kör-

*) Be szent igazság, 's a' szüléknek melly nagy figyelmére méltó! — Mi lett volna én belőlem is, az Isteni bölts gondviselés eránt való tántoríthatatlan hitem és bizodalmam nélkül? 's volt-e okom ezt valaha megbánni? — közönséges reménység soha sem uralkodott bennem; — mert a' szerentse soha se szeretett engemet: — de annál erősebb volt hitem 's bizodalmam a' legfőbb valóság eránt.

A' Red.

nyülményeket teremt, 's ezekben él jártában keltében, ébren álmadozva. A játékok helyett valódi tetteknek vágya ragadja-meg. A józan ész szava (boldog ha erre jólkor kezd figyelni, mellynek eltévesztése annyi károkat szül!) itt ott megállítja a szárnyalló képződést, 's ennek ingerlésében mi jó mi rossz, mi illő mi illetlen, mi lehetséges mi lehetetlen, kijegyzi; azokra vezérli, ezektől megóvja. Itt az erkölcsi törvény érezteti magát először, mellyre öt a jó vagy rossz tettből származott érzés (a lelkismeret) teszi figyelmetessé; ez erősíti-meg benne a természet ura szentségéről, igazságáról már ezelőtt betanult fogatokat; most érzi igazságát mind annak, mi az előtt neki hagyva vagy tiltva volt; érzi hogy ez nem csak emberi hanem isteni törvény is, mellynek általhágását keserűség, megtartását szent öröm, megelégedés követi nyomba, 's természetesen. — Itt megállapodik: választ; megválasztja képződésének képei között a jót a rossztól; az igazat a fonákságtól, tévelygéstől; a valót az álmadozástól; a szépet a rúttók. Néhány vigyáztalanul tett lépései vigyázóbbá teszik, 's a még ifjuságában szerencsésen tett próbáji bátrabbá; kedvetlenségei, szenvedései érzékenyebbé, emberibbé. Igy formálja, édes barátom, a természet nevedékjét; hitet, bizalmat, félelmet, reményt, tiszteletet, szeretetet önt belé Isten eránt; szeretetet, bizodalmat, jótévőséget embertársa eránt; megelégedést mind azzal, mit ő nyujt neki szorgalmatossága után; 's igy teszi öt jó 's boldog emberré; 's illyen marad ember valamig a józan ész és természet intéseit, törvényeit követi. Mennyire légyen a természet alkalmatos az ember formálására, következőleg az erkölcsi világ czéljaira, tapasztalásból tudhatod barátom, midőn látod, hogy annyival

szerencsétlenebb a nevelés, mennyivel távolabb üt az a természet utjától félre.

6. Máj. 23-d.

Csak az a boldog ember e világon is valódi értelemben, barátom, a ki jó ember is egyszersmind; azt pedig semmiképen se hitessd-el magaddal, hogy az, ki minden valláson túl tette magát, jó ember legyen; 's a vallás a gondviselés hitén épült. Vedd a dolgot ismét egy példában. Ismerhetsz te is ollyan embereket, kik midön mosolyg nekik a szerencse, nevetve tagadják a gondviselést; ellenben ha inokban a szerencsétlenség, ugyan az ellen morognak, káromkodnak. Ki higgye, hogy az illyenek valaha nyugodt elmével, illő komolysággal fontolgatták légyen e valóban fontos tárgyat? 'S én ugyan meg vagyok győződve, hogy ők sem eggyiket sem a másikat nem teszik meggyőződésből, hanem inkáb a szív keménységéből, 's az ész makacságából. — Bizvást felteheted barátom, sőt nem lehet fel nem tenned, hogy a ki gondviselést nem hiszen, az jövendő életet sem hihet. Mi is lehetne alapja a jövendő életnek ha nem a gondviselés? A kettő tehát olly szorosan van összefüzve, hogy eggyik a másik nélkül nem is gondolható. A jövendő életet csak egy bölcs, jó, szent, igazságos Isten jóvoltából remélhetni, ki az ő teremtéseinek rendéltetéseket csalhatatlanul intézi, és valósítja. E pedig nem egyéb mint az, mit mi gondviselésnek nevezünk. Ha Isten reánk földi lényekre nézve nem gondviselő, mint legyen az holtunk után? Isten nem változik, 's előtte nincs volt és jövendő idő; ő mindég ugyan azon egy, 's előtte minden jelen van. A mi tehát ma nem ő, holnap sem leszen, 's a mi leendő már is az. Bizvást feltehetjük tehát, hogy a gondviselést tagadó jövendő

életet nem remélhet. — Most már állítsd magad elé az illyen embert, 's visgáld öt az ő változó szerencséjében, viszontágságaiban: igen barátom, az illyen előtt csak rossz lehet a természet az ő rettenetes jeleneteiben. Az ő boldogsága csupa földi csupa testi lévén, annyira van a jelenhez szorítva, hogy minden perczenet, mellyben nem izelheti azt, reá nézve elveszett; azért is valami öt boldogságának izlésében felakasztja, hátrálja, az neki mind rossz; 's ha ember teszi ezt, bátor törvényes igazságos uton, a rosszat kész rosszal fizetni, 's magát uj galyibákba keveri, mellyek összehalmosodván életét keserítik, nem lévén sem ember-szeretet benne, minthogy az illyen földi 's testi ember csak magát szereti; sem bizodalma egyebek eránt, mert fel nem teheti, hogy önhaszon-keresés nélkül lehessen valaki más eránt jótévő; sem békes türés, mellyet csak a gondviselés hite szülhet, táplálhat: minden kis baj elviselhetetlen előtte. Innen történik, hogy az eféle nyughatatlan emberek mindehol hibát látnak, mindent változtatni, másképen rendeltetni kivánnak; holott magokban a hiba, 's magoknak legnagyobb szükségek volna a változásra, reformatziora. Adjuk ide, a mi legnagyobb, hogy az illyen ember az erkölcsi világról még csak tudni sem akar valamit; előtte az erkölcsi törvények, minthogy ezeknek reá nézve semmi sanctiojok, erejek nincsen, 's földi boldogságát hátrálni látszanak, csupa balvélekedések, megrögzött szokások, mellyeket ő mindannyiszor minden tartózkodás nélkül kész megtapodni, valamikor képzelt boldogsága ezt kivánja. Azért igazságtalan ő egyebek eránt; kegyetlen, valamikor czélja kivánja, és büntetlen' üzheti fortélyait, kegyetlenségeit; mind azokkal, mik mások előtt szentek, és a köz hitelt az emberek között fentartják, millyenek az igére-

tek, fogadások, tanúbizonyságok, vallás, esküvés, kényére él vissza. Ha már az illyen istentelent az igazság, a lelkismeret soha egészen el nem némítható vádolása, nyakon ragadja; mond-meg édes barátom, mint lehetne az illyen ember előtt jó, szent a természet rendje, melly neki semmiben sem kedvez, sőt mindehol utját állja? Nemde épen ezen okból magasztalják mások a természet rendjében olly nyilván kitünő isteni gondviselést, hogy midőn az azt tapodó gonosznak vakmerőségét üldözi, a jóknak, az azt követőknek, nyugalmokat megszerzi. Üzheti ugyan a gonosz latorságát egy ideig, takargathatja azt a szinlett vallásnak, igazságnak leplével; lenyomhatja, kivált ha messzeterjedő hatalma, az ártatlanokat, igazakat, fortélyos fogásival, hímezett okaival; de előbb utóbb megállitja kerekét az igazságos Nemeszisz, 's felforgatja minden alattomos czélzásait; felemeli ellenben az általa lenyomott békestürő jámbort *). Hát belől? tekinthetnél csak belsejébe az illyennek! mennyi félelem, nyugtalanság, irgalmatlan háboru! A felriadt lelkismeret elé áll most minden rémitő képeivel: ki ezelőtt minden törvényt tapodott, gonosz vágyainak minden szentet feláldozott; a természet rendjét megsértette: retteg most mindentől: törvény, természet, emberiség, minden ellene emeli szavát, 's méltó üldözés alá veszi. Kain megölte testvérét: 's íme a kinzó félelem földönfutóvá tevé, ki minden emberben magához hasonló gyilkost képzele, ki öt

*) Azért helyesen mondja Wieland:
„Ich glaub, und fühl'es was ich glaube,
Die Hand, die uns durch dieses Dunkkel führ't'
Läszt uns dem Schicksal nicht zum Raube, —
Und wenn die Hoffnung auch den Ankergrund verliert;
So laszt uns fest auf diesen Glauben halten:
Ein einz'ger Augenblick kann alles umgestalten!" —
A' Red.

megölje. Hát a halált miként gondolja az illjen ember? Semmivé leszen? ezt ugyan ő, bár mi borzasztó legyen ezt csak gondolni is az erkölcsileg kimivelt jámbornak, gyakran állítá, de tudja e bizonyosan? Élni fog? Reá nézve kétségbejtő! 's lássd, ha illyenkor ez a veszni indult ember magába tér, a természet rendjét kezdi követni: a kegyes anya-természet gyakor fenyítések, tisztulások után ölébe veszi, 's, ha még nem késő, jóvá, boldoggá teszi. — Még csak azt adom ezekhez, hogy a sinlődő jámbor belső nyugalmát minden szenvedései között sem cserélné fel a külső fényben úszó gonosztévőnek színes boldogságával *).

7. Máj. 29-d.

Szomorú ecsettel festéd barátom az emberiség képét utolsó leveledben; 's nem tagadom, sok igaz van festésedben. Tagadhatatlanul tele a világ erkölcsi rútságokkal nem csak most e féktelen mi korunkban; ezelőtt is igy volt maga a dolog, csak a környülállások változnak idővel. Kaintól

*) Jól mondja Schiller: „Das eben ist der Fluch der bösen That, dasz sie immer fortzeugend Böses musz gebähren". — Minden ember lehet jó, de rosz is. — A' legelső lépés a' roszról a' jóra igaz, hogy igen nehéz; — de ha a' legelső lépést a' jóra megtette az ember, — mind örvend? — 's Isten is kézzel foghatólag látszik elősegiteni a' jóban, és mindég könnyebb könnyebb lészen a' jónak gyakorlása, 's nyugodtabb, jobb kedvű, boldogabb az ember. — Ellenben a' roszra is nem egy könnyen adja magát a' jó ember, 's itt is legnehezebb az első lépés; — de ha ezt megtette, — az ördög markába esett 's rettenetes sebességgel siet a' legnagyobb gonoszságoknak 's a' boldogtalanságnak örvényébe: azért helyesen mondja Lessing: „Lasse dich den Teufel bey einem Haare faszen, — und du bist sein auf ewig". — 'S azért a' Szent Irásnak ezen szavait nem győzöm eléggé minden jó embernek ajánlani: „A' ki áll, — vigyázzon, hogy el ne essék"! — A' ki minden tselekedeteiben Istennek minden tudására mindenütt jelenvalóságára emlékezik; — az ritkán vétkezhetik.

A' Red.

fogva rosszak az emberek, irigyek, ravaszok, feslettek, gyilkosok. Egy Abelre minden időben esik egy egy Kain, ki azt ha nem mindég bottal is, nyelvvel, fortéllyal kész felgyilkolni. A legrégibb bölcstől, kinek szava lehangzik hozzánk, az utolsóig egy a panasz: rosszak az emberek! 's te azt kérdezed, hol a közbenlépő gondviselő Isten, ki e gonoszt megállítsa, megfenyítse? Vagy talán az erkölcsi rosszat is jónak, a világ rende fentartására szükségesnek állítják a gondviselést védő philoszophusok? - Nem barátom, ők ezt nem teszik, nem tehetik; de a közben lépő gondviselést ezen oldalról még erősben vitatják, melly ha jelen nem volna, az emberi gonoszság már régen minden rendet felbontott, minden jót számüzött volna; te ki a történetben nálamnál jártasabb vagy, elég példát találhatsz abban ezen állítás erősitésére; azt az eggyet magam is tapasztaltam belőle, hogy még nem volt olly vastag gonoszság, mellyből valami jó, 's ollykor igen nagy jó, ne háromlott volna az emberiségre. — De az én itéletem szerint, barátom, az emberek, általában véven azokat, nem annyira rosszak, mint gyengék; nem annyira az akarat rosszasága, mint a természet gyengesége szüli a sok erkölcsi rosszat: ezt azon tapasztalástól fogva állitom, hogy még nem emlékezem olly gonosz emberről, a ki rosszaságain ne bánkódott volna; 's ha vannak is illy megátalkodott, minden emberi szebb érzésből kivetkődzött latrok, ezeknek számok amazokéhoz messziről sem hasonlitható. 'S nem veszed e észre, hogy épen ez igazolja a gondviselést a külső természet kedvetlen, rémítő jeleneteire nézve, mellyek nélkül az emberek, különösen a hatalmasabbak, szabadon üznék önkényeket; most pedig

ezek némü némü zabolán tartják őket, 's ha vadúl kicsaponganak, keservesen meg is fenyítik*)?

De azt is megvallom egyenesen, hogy mind ezek még el nem döntik a kérdést, melly minden időben legfontosbnak tartatott, t. i. honnan van az erkölcsi rossz, melly nemünkben annyira közönséges, hogy attól embert, tökéletesen mentet, nem is mutathatunk? különösen honnan van természetünk azon gyengesége, melly tulajdonképen forrása minden erkölcsi botlásnak, mellytől fogva az erkölcsi törvény eránt bizonyos hidegség, idegenkedés, ellene pedig törekedés, vágyódás környékezi szíveinket? Nitimur in vetitum. Ez a kérdés annál fontosabb, hogy ez a törvénytelen hajlandóság nem személyes akaratunknak, hanem inkáb természetünknek vétke, melly mintegy velünk születik. Igy teremté Isten az embert? Hogyan szent tehát ő? Vagy hát honnan ered ez a természeti rossz indulat? Nem áll e ez egyenesen végczélunknak, a tökéletes szentségnek és boldogságnak ellenébe, annál inkáb, hogy valóságos törvénytelenségekre ragadja akaratunkat is? Boldogíthatja a szent igazságos Isten az erkölcstelenséget is? Vagy mindnyájan elveszünk? — Mind ezen egymásból következett kérdéseket a magára hagyott philoszophia ugy el nem igazítja, hogy bennünk, ha a dolog igazán szívünken fekszik, tellyesen megnyugtasson; 's ha melly philoszophia neked ezzel hizelkedik, hazudik, mert nyilván túl van ez a dolog az ő horizonján. Sok szép dolgokat mondtak erről többen, kik között nekem különösen Jerusalem (Betrachtungen über die vornehmsten Warheiten der Religion.

*) Legnagyobb győzedelme a' jónak a' roszon az, hogy még a' roszak is szeretik magokat jóknak tetetni.

A' Red.

gion. Betracht. V. Theil. 2.) ébreszté figyelmemet; ajánlom olvasását; a tudós férfiú a te felekezetedből volt. De eleget ez sem tett, és nem tehet akárkinek is, ki a dolgot komolyon visgálja. Minden okoskodás oda megy-ki, hogy véges és szabad erkölcsi lény lévén az ember, hibázható és vétkezhető; de itt nem a csupa lehetőségről, nem is a szabad akaratról van szó, hanem természetünk valóságos rossz hajlandóságáról, gyengeségéről; és az erkölcsi rossznak nemünkben eláradt közönségességéről. Én tehát, meg lévén győződve arról, hogy e dologban kimenetelt, melly akárkit is megnyugtathasson, a philoszophia nem nyujthat, a keresztény religiora utasitlak, melly, ha valóban isteni tekintetü, tellyesen eleget teszen a támasztott kérdéseknek; ugy még is, hogy tanításának valódi értelmére a józan philoszophia elkerülhetetlenül szükséges. A ki e tárgyban a keresztény tanítást tiszteli, az az Isteni kegyes gondviselésről, különösen erre nézve, legbizonyosabbá teheti magát. Kell, édes barátom, valamit a hitnek is engednünk, melly nélkül sokakban vakoskodnunk kellene. Ezt tehát magadra bízván, én sietek levelezésemet azon tárgyal rekeszteni, a mellyen kezdém. Az a mi szerencsétlen emberünk, barátom, melly korán indult veszni! 's miben van szerencsétlenségének alapja? Tudva felelem, az anyai szertelen szeretetben, bolond kedvezésekben. 'S nemde földi boldogságával eggyütt veszedelmeztetik jövendő boldogsága is, mert az ember erkölcsileg romlott-meg, még gyengébb korában? Itt a visgálódó embernek több szomorú esetek adják-fel magokat, mellyekben tudta, 's akaratja ellen leszen rossz 's boldogtalan az ember; mellyek következőleg hitünket a gondviselés eránt képesek megrázni. En-

gedd ezeket rendre felhordanom, 's röviden mind eggyikről szóllanom.

1. Nemde az ember erkölcsi természete nagy mértékben függ test alkotásának elrendeltetésétől, 's a környülállásoktól, mellyekben ember helyheztetve van? A tapasztalás mutatja, hogy némelly emberek igen szerencsés vérüek, 's olly szerencsés környülállásokban találják magokat, hogy nekik jóknak 's boldogoknak lenniek alig kerül valami nehezségekbe; mások ellenben olly szerencsétlen, olly makacs természetüek, 's olly mostoha környülményekben kénytelenek élni, hogy az erkölcsi jóra nehezen emelkedhetnek, 's ha emelkednek is, minduntalan uj és uj csatákba kénytelenek elegyedni, és gyakran visszahullanak *).

2. A szüléktől, 's az első neveléstől függ tagadhatatlanúl legtöbb. Nézzd itt ez a megromlott erkölcsü ember be gonosz, be szerencsétlen! Mit tehet ő róla? szülei durvák, feslett életüek lévén gonosz példájokkal, talán már vérekkel is, melly a magzatban kezdett folydogálni, rossz vagy semmi nevelésekkel mindjárt életének hajnalán megrontották ötet **).

3. A polgári kormány, különösen pedig a vallás, mellyben neveltetünk, nagy befolyásu erkölcsi kharakterünkbe, söt a vallásról el kell mondanunk, hogy erkölcsi kharakterünknek majd nem

---

*) Igen is, vagynak ollyan emberek, a' kikben majd nem is virtus, hogy jók, annyira szokássá vált bennek a' jó; — de betsüljék meg jó természeteket 's betsüljük meg mi is: — mert a' jókori jó maga szoktatás nagyon könnyebbíti a' jónak gyakorlását. — Egyébaránt az erkölts' útja nehéz és tövises; — de ollyannak is kell lennie: — mert külömben minden bolond lenne jó erköltsü.

A' Red.

**) Néha a' leggonoszabb szüléknek legjobb magzatjaik vagynak; — mert megútálják jókor szüléikben a' gonoszságot.

A' Red.

eggyetlen képzője, mívelője. Mit tehet már arról ott az a szerencsétlen rabszolga, kiben a kormány és vallás despotiszmusa minden szebb, emberibb, szentebb érzéseket mindjárt csirájokban elfojtott, 's felélni soha nem enged? mit tehet róla, hogy ő vad, feslett, embertelen erkölcsü? Midőn amazt a legemberibb, legszelídebb kormány közepén egy tiszta, szelíd, isten-emberi szellemü religio vette még kisdedet nyájas karjai közzé; szép emberi értéseit tudta nélkül kifejté, és munkásságba hozá; Istenről, emberről, a költsönös viszonokról, kötelességekről, az erkölcsi célokról, a legigazabb, legbizonyosb, legfoganatosb ismereteket csepegteté lelkébe, 's táplálni, tökéletesítni meg nem szünik. Mit tehet arról a török, zsidó, hogy ő nem keresztény; ellenben mi személyes érdeme van a kereszténynek, hogy ő tisztábban lát érez mindent, mint látott, érzett előtte a vakoskodó pogány? *)

Mind ezek miként eggyesítetnek a kegyes gondviseléssel? Vagy személy-válogató Isten, ki másokat, mint eleve kiválasztott kedvenczeit, erkölcsi tökéletre, boldogságra rendelé, másokat, mint eleve elvettetteket, erkölcsi tökéletlenségre, gonoszságra, örök nyomoruságra kárhoztatott légyen?

Hagyj barátom ezekre előszer közönségesen, azután különösen felelnem. Hogy Isten nem személyválogató, nem önkényes despota; azt olly bizonyosnak tartsd, mint hogy Isten Isten, ki mindenben az ő bölcseségének, jóságának, szentségének, igazságának változatlan örök törvényét követi. A gondviselést pedig épen ezen felhordott

*) Azért betsüljük meg ezen Vallást mindenek felett 's adjunk forró hálákat a' Mindenhatónak, hogy ebben születtünk.

A' Red.

különféle esetek kivánják-meg leginkább, hogy legyen egy reánk figyelő, sorsunkat intéző, bölcs és jó akarat, melly mindenkinek érdemét és méltatlanságát becsülni, 's vagy jutalmazni, vagy megfenyíteni csalhatatlanul tudja, foganattal akarja. Végre lehetetlen itt elmellöznöm a keresztény kath. anyaszentegyház vigasztaló tanítását egy jövendő közép állapotról, mellyben a tökéletlen erkölcsi lények tökéletesedjenek, 's az itt elmulasztott tökélet azon pontjára jussanak, honnan lépés tétetik a tellyes szentség és boldogság birtokára *).. Vedd most különösen az esetekről gondolatimat!

1. Nem tagadhatni ugyan, hogy az erkölcsiségnek könnyebb, vagy nehezebb gyakorlásába testi alkatásunknak, és a' környülményeknek van befo'yások; azonban bizonyos az is, hogy valamint nincsen olly szerencsés vérü ember, kinek mindenkor, mindenben könnyen, 's minden magán vett győzödelem nélkül essék az erkölcsi törvény tellyesítése; ugy nem gondolhatni olly szerencsétlen természetüt, hanemha magát egészen megrontotta már, kinek ugyan azt tellyesítni lehetetlenség volna. A környülállások pedig erkölcsi szabadságunkat, csak akaratunk legyen eltökélett azzal élni, megszoríthatni soha nem képe-

*) Ez, ha a' mint kell, a' jövendő élet a' mostaninak folytatása, — philosophice is véve, nem lehet külömben; — mert, a' mint az erköltsiségben külömbségek és léptsők vagynak, úgy a' boldogságban is kell lenniek: — tsak nem kell a' dolgot igen vastagon venni, — 's igy sokra nézve eligazodhatnánk barátságosan. — Én erősen 's állhatatosan reményiem, akar mit mondjanak mások, — mert reményleni szeretem, — hogy ha megokosodunk, — ha egyszer a' nyelvben egyesülünk, — a' Vallásban is könnyebben fogunk egyesülhetni; — mert még az irigységnek is meg kell azt vallani, hogy a' Magyar Clerus mindenkor és minden időben, igen jó nevelésü, tudós, jeles, díszes férjfiakból állott.

A' Red.

sek. E mellett kötelességünk csak a lehetőségig tart; és a nagyobb nehezségeken, akadályokon vett győzödelem érdemünket is ugyan abban a mértékben neveli. Az erkölcsi világban minden a belátástól és az akarat tökéletétől függ.

2. Nem tagadhatni, hogy a szülék példájokkal és a nevelés által a gyermeknek egész életét elhatározzák különösen ott, hol idegen nevelés és oktatás a szüleihez nem járul; de csak ugyan állítni nem lehet, hogy erkölcsi kharakterünket egyedül, ők határozzák-el; nem egy példát tudunk, hogy a legjobb szüléktől legnagyobb gonddal nyujtott nevelés mellett rossz erkölcsü, és rossz életü szüléknek gondatlanságok mellett jó erkölcsü lett a nevendék. E mellett, mit a rossz nevelés elmellőzött, vagy megvesztegetett, helyre hozhatják, egyebeknek példájik, millyenek minden emberi társaságban találtatnak; ugy nem különben a felserdült ifjunak öneszmélete, tapasztalása; a rendetlen életnek mind másokban, mind magában tapasztalt szomoru következései. Ha minden iparkodása mellett is fenmaradnak benne a rossz nevelésnek nyomai, nem néki, hanem rossz szüleinek fognak tulajdonítatni; és mivel a jövendő élet e mostaninak folytatása leend, mit itt a jó de gyenge akarat meg nem tehetett egészen, remélni szabad, söt kötelesség, hogy ott megtehetnie a kegyes gondviselés alkalmatosságot fog nyujtani.

3. Azt sem tagadhatni, hogy a kormány, és a vallás erkölcsi kharakterünknek igen hathatós elintézője. De én arról is meg vagyok győződve, hogy nincs, nem is volt olly rossz kormány, és olly tévelygő vallás, mellynek szelleme kissebb nagyobb mértékben az erkölcsiségnek ne kedvezne: a legkegyetlenebb despotiszmus is közönségesen csak a gonoszokat ostorozza; 's ha külső sza-

badságunkat elnyomja is, a belsőt, az erkölcsit, el nem nyomhatja; a legsötétebb, legvakoskodóbb vallás is óvja követőjit az erkőcsi rossztól, és jóra ösztönözi. Ha volt kormány, melly a lopást, és csalást szabadnak hagyá; vallás, melly emberüldözést, gyilkolást parancsolt: az emberi nem azon vadságában kell azt keresnünk, mellyben az erkölcsi emberibb érzés még ki nem fejlett, mellyben következőleg az erkölcsi tulajdonításnak (imputatzionak) helye nem lehetett. Azonban a gondviselés ott szinte ugy munkált; mint akárhol máshol, és annyi ismerete, erkölcsi indítmánya kinekkinek jutott, a mennyi természeti állapotjához, 's helyheztetéséhez képest szükséges volt. Hány zsidó török szégyenít meg vallásának sötétsége mellett is, erkölcsi tekintetben, sok felvilágosodott keresztényt? A gondviselés nincs időhöz, helyhez szorítva, mindehol mindenben és mindenkor munkál az rendszerint a természet utján, mellyet kinek kinek kimért, 's a ki azt követni iparkodik, ha itt ott eltéved is, egész tévelygésbe soha sem fog esni. Az erkölcsi világban, édes barátom, a belátás és akarat a mérőfa; Isten tudja, 's egyedül csak ő tudhatja, kinek kinek mennyi belátása lehetett, 's mint akart belátásával egygyezőleg munkálni. Az ő igazsága csak a tudva akarva tévelygőt itéli; a tudatlant, akaratja ellen tévelygőt, felmenti; 's oda vezérli kegyes gondviselése által, hol nagyobb tökéletre vihesse mind értelmét, mind erkölcsi érdemét, hogy boldoguljon, ha itt nem, életünk jövendő szakaszában bizonyosan.

8. Jun. 7-d.

Azt véltem, utolsó levelemmel meg fogsz elégedni, 's az itt ott ejtett hézagokat magad fogod betölteni. De te kérdezéseidet folytatod. Vedd rö-

viden ezekre is válaszomat. Méltán teszel figyelmetessé arra, hogy, midön annyit beszéllnék a gondviselésről, miben álljon az, egy szóval sem érentém. Legyen tehát a gondviselés az az isteni erő, és akarat, mellyel a teremtett dolgok fentartatnak, és czéljokra foganatosan vezéreltetnek. Haki tőled többet kíván, 's azt kérdezi, miként tartja és vezérli Isten a világot? te tőle viszont bizvást kérdezheted, miként teremté Isten a világot? Vagy ha ezt is tagadná, kérdezzd-meg tőle, miként mozgatja lelke irótollát, és mint folynak ebbe által annak gondolatjai? Barátom, több közönséges dolgoknak módjok van előttünk elrőjtve, még is magok a dolgok legbizonyosabbak előttünk. Nem engedett Isten a mi véges értelmünknek nagyobb bélátást, mint a mennyi kettős természetünk szükségeinek kielégítésekre megkiván tatik. — Ez után Voltairenek, koronás tanitványának; 's egyéb majmainak gúnyoló ellenvetéseikkel késértesz: „Ezeknek Istenek magasabb, felségesebb, boldogabb, sem hogy hozzá a gondviselés illenék; ha teremtésének gondját kellene viselnie, egy kategoriában állana ő a mester-emberrel, földmívessel. Mi a mi földünk, mik vagyunk mi alacsony férgecskék, a roppant mindenséghez, az ezerszer ezernyi világokhoz képest? Méltó e, hogy az az Isten, kinek véghetetlen bölcseségét az egek foglalatoskodtatják, és az egészet tárgyazó nagy planumok mulatják e csekélységekre lebocsátkozzék? Olly tökéletlen munkát teve e ez a bölcseség teremtésében, melly mindenkori gondviselés nélkül meg ne állhasson?" — Ugyan kérlek barátom, mond-meg nékem, minő fogatjok lehet Istenről ezen gúnyoló nevető Uraknak? Miben helyheztetik ők az Istennek nagyságát, felségét? Mi vélekedéssel vannak az ember méltóságáról? Azt vélik, hogy ha Isten lebocsát-

kozik szegény teremtményéhez, megszünik felséges lenni, mint az illyen leereszkedést a finom urak méltatlanságnak szokták tartani? Vagy attól tartanak Epikurussal, hogy a gondviselés munkája kifárasztja a mindenhatót, mindentudót, 's boldogságában háborítja a végetlenül boldogot? Avagy olly szük látásu, olly csekély bölcsességü e ő, ki midőn az egésszet visgálja, intézi, feledje, észre se vegye a részeket, mint mikor ők egy országot szemlélnek a mappán, vagy egy várost valamelly tetőről? 'S miben leli tehát az ő Istenek kedvét, miben éli folyvást örök életét? Tartok tőle barátom, ne hogy ezeknek az uraknak Istenek hasonló legyen Hellasz vendégeskedő, nösző, Istenihez, Istennéihez. A mi Istenünk élete mindenkori éltetés, örökj munkálódás, boldogítás; a mi Istenünk előtt semmi elröjtve, semmi feledve nincs; az ő véghetetlensége mindenre elhat; ő előtte az ezerszer ezernyi világok épen olly csekélységek, mint egy kövecs, 's ez épen olly fontosságu mint amazok. De az ember, barátom, mint erkölcsi lény, mindenek között legfontosb előtte; eggyetlen egy erkölcsi lény fontosabb valamennyi roppant világnál: mert ezek csak hatalmának, bölcseségének tanúji, 's csak érzéketlen néma tanúji; e pedig az ő jóságának, szeretetének, szentségének érző, magasztaló tanúja, 's tehetsége szerint követője. Hah! barátom, mit várhatni az emberiség javára az illyen philoszophusoktól, kik előtt olly alacsony, olly semmit jelentő az ember? Ne kényszeríts többet ezekről az emberi józan értelemnek, nem, mint ők mondogatják, barátiról, hanem ellenségeiről szóllanom. Örvendj inkább velem, hogy a mai tudós világ előtt már az eféle portékáknak semmi becsek; 's ha itt ott akadsz ollyanra, ki ezen alacsony tudománnyal kérkedik, bátran elmondhatod neki

hogy már késön érkezik, mert már utálatba ment a maga kárán tanult emberiség előtt ezen mérges portéka.

Állj erősen, édes barátom, a gondviselés eránt hitedben; csak ebben találsz vigasztalást e jelen életre, reményt egy jobb jövendőre. Érezzd velem eggyütt, mi jó, mi megnyugtató, boldogitó, egy bölcs, kegyes gondviselés alatt élni; ellenben egy vak esetre hagyatva nyavalyogni, mi borzasztó! Ragaszkodjál e hitedhez minden boldog vagy boldogtalan állapatodban, csak ez őrizmeg ott a felfuvalkodásnak, gonoszságnak, itt a leverő kislelküségnek, kétségbesésnek veszedelmes örvényétől. Fel ne áldozzd e jótévő hitedet semmi metaphyszikai subtilitásnak, mondd, mit Rousseau irt Voltairehez: „Ha Isten hatalmas, hát az én lelkem halhatatlan; a metaphyszikai subtilitásoknak sokaságok sem teheti azt meg, hogy a lélek halhatatlanságáról csak egy pillantatig is kételkedjem". Szeressd az embereket, mint szereti azokat a te menyei atyád; tégy velek jót, mint ő jótévő attya valamennyinek: 's boldog ember vagy, reméllj, leszel is.

2.

J** Venczel Magyar Királynak tulajdonítható, mind eddig meg nem határozott, és esméretlen pénzeiről.

A' Magyar Numismatikáról kiadott tudósítások sokkal előbb a' folyó pénzeket, mintsem a' régiebbeket érdeklették, és alkalmasint a' folyó pénzek iránt felébresztett figyelem, Régiebbeknek megesmértetésére gerjesztette fel Hazánkfiait. — A' kinyomtatott munkák közül legelsőbbek tudtomra Ferdinand des I. Verboth der Groschen, und Dreyer des Johan von Zápolya Wien 1529. fol. Ismét Verboth aller ungarischen Dreyer Wien. 1533. fol, — melly tilalom valóságos oka, hogy Zápolya ezüst pénzeinek, — Tallérjainak, — és Aranyainak folyamatjok tiltott lévén, béváltattak, 's elolvasztattak, és azért olly ritkán találtatnak: ellenben I. Ferdinand apróbb ezüst pénzei, 's Tallérjai font számra kiásatnak. — Régiebb Magyar pénzeket legelsőben említették, 's lerajzolva megösmértették de Luk sylloge Numismatum ab Anno 1500—1600 excusorum Argentor: 1620 fol. és Pozonyi Hazánkfia Schödel Márton Disquisitio de Regno Hungariae Argentorat: 1630 quart. — Méltó érdemök vagyon hálaadásunkra a Jesuita Szerzeteseknek, hogy Hazánknak mind természeti, mind Geographiai, és Historiai ösméretében már száz esztendőkön túl fáradoztak, de azonban ők is csak a' XVIII. század közepettén Nemzetünk' régi pénzeit gyüjteni, 's azok iránt tudós értekezéseiket közrebotsájtani kezdették. — Sem Szentiványi Márton, a' mindennémü Tudományok Tárházában, tőle nevezett Curiosa, et

Selectiora variarum Scientiarum Miscellanea Tyrnaviae. 1702 in 4-o Decades III. vastag három köteteiben a régi Magyar pénzek ösméretét elő nem adja, sem ő utánna élő Timon, Péterfi, Schmid, tudós Jesuiták, szinte Kaprinai Istványgig, kit bizonyosan Kapitány Dobai Székely Samu tudós barátsága a' Magyar történetek legjelesebb eredeti emlékivel t. i. a' hajdani pénzekkel megösmértetett. — Ennek a' tudós Protestáns vallású Hazánkfiának valóban egyedül tulajdonitani lehet a' Magyar Numismatikának első felderülését, — ő az, ki Ezredes Szirmai Tamás seregének osztáljával Székesfehérvárra rendeltetvén, ottan Sz. István, Péter, és Aba nagy számmal kiásatott ezüst pénzeit nem csak legelső megösmérte, de azoknak példánnyait minden Honnyi, és külföldi nagy tekintetű Személyekkel is közlötte, tudós adakozással széjjel küldötte, és így a' Numismatikának ezen még akkoron ösméretlen uj tüneménjével a' tudós világot gazdagította. — Az ő találmánjának lehet köszönni, hogy Béla Névtelen Irójától emlitett Samuel Királyt Thuróczi által Abának nevezett Magyar Királyal ugyan azon egy személynek lenni bizonyíthatjuk, valamint ellenben hogy Samuel Király pénzeit Magyar Aba Királynak tulajdonithatjuk, tsak azon Anonymus közre botsájtása után megérthetjük. — Levelei között eredetiképpen meg vannak Gróf Eszterházi Cancellárnak, Gróf Festetits Kamara Praezesinek mind a' külföld, mind a' Haza jelesebb Tudósainak feleleti, kik a' ritkaság szerentsés feltalálásán örvendvén adakozását egyszer'smind halaadó szivvel megköszönték. —

Gyakoroltatott ugyan már Mátyás Király idejében a' Numismatika Tudomány Magyar országban, de az nem a' Nemzeti, hanem csak a' Görög és Római pénzek gyüjteményében, ösméretiben

foglalatoskodott. A' Királynak Budai, és az Érseknek Esztergomi dús Gyüjteményeiken kivül későbbi időkben több magános személyek abban gyönyörködtek: Janus Pannonius Pétsi Püspöknek kedv töltését a' Romai Császárok ereklyéjében tulajdon, és Barátjának versei énekelik. — II. Wlászló udvari káplánjának, és Olmutzi Prépost Augustinnak drága Gyüjteménje a' tudós világ előtt ösmeretes volt, mellyet imigy említ Cuspinianus János Marabaudi de lapidibus pretiosis Vien. ap. Hyer. Vietor 1511. in quarto, könyvének ajánlásában: „Taceo antiquitates Tuas insignes, omitto Caesarum, Consulumque et Regum vetustissima numismata quibus apud nos (Viennae) nemo est Teditior", holott Augustin, Budan, Cuspinian pedig Bétsben lakott. — Az XVI. században Nagy-Szombathi fi 'Sámboky János mind gazdag Gyüjteménje mind pedig a Romai Császárok pénzeiről írtt munkája tekintetében a' világ legtudósabb Numismatikusának közönségesen tiszteltetett, kinek Gyüjteménnye azért méltónak is tartatott, hogy a' Felséges Császáréval öszve tsatoltatnék. — A' XVII. században híre külföldön is elterjedett Gróf Zrinyi Miklós Horváth országi Bán Csáktornyai Gyüjteményének, mellyet Tollius Jakab Itinerariumjában Amstelodámban 1701 in 4-o sok ditséretekkel magasztal. — A' XVIII. századbeli számos, és jeles Gyüjteményeket értekezésem szükséges rövid volta miatt, mivel külömben is nyilván tudva vannak, — azon Felséges Gróf Viczai Mihály Hedervári Tárházát is elhalgatván — elő adnom feleslegnek itéltem.

Mostani léte a' Magyar Numismatikának immár sokkal előbbre haladott mind azt akár Simonchich (Dissertatio de Numismatica Hun-

gariae Diplomaticae accomodata Vien. 1794.—8) akár Schönvisner István Notitia Hungaricae Rei Numariae (Budae 1801. in 4-o) könyvében elő adta, akár pediglen a' Tudós Tibold Úr által készittetett Nemzeti Museum Lajstroma (Cathalogus Numorum Hungariae ac Transylvaniae Instituti Nationalis Széchényiani Pestini 1810 in 8-o cum Tabulis Numorum Hungariae 79 — Transylvaniae 20. — Miscellaneorm 8. mind leírva, mind lerajzolva előadja. — Az-olta bizonyossabb pénzei II. Istvánnak Császár-töltésén Pest Vármegyében feltaláltattak, — azolta több ollyan pénzetskékre akadtunk, mellyeket az időkorhoz közelítő tájban vert pénzekhez hasonlítván mind a' mesterség, mind pediglen a' Diplomatikai irásmód tekintetéből legnagyobb hitellel és méltán Imre Királynak tulajdonithatunk — azolta a Magyar Nemzetségek az az nevezetes Személyek ereklyéjit — és különös esetekre veretett Emlék pénzek' számát, 130-nál több külömbféle darabok feltalálásával szaporitottuk, és mind azok kik a' Magyar Numismatikában gyönyörködünk a' Pesti Universitás Tudós Professorának T. T. Veszerle Jó'sef Úrnak ditső igyekezetét, ki ezen Nemzeti Tudományt nem csak bővítve, de egészen új fénybe hozva rövid idő alatt közre botsájtandja, mind leleményeinkkel, mind észrevételeinkkel, 's tapasztalásainkkal előmozdítani iparkodtunk.

De addig is még ezen ditső, és valóban Tudományos szerkesztetésü Munka közre botsájtatik, a' Magyar Numismatikának egy reménytelen jeles Tüneményéről a' Régiségek kedvellőjit tudósitani, — az együtt találandó pénzek iránt mindenkor méltó figyelemre gerjeszteni, — és azon okaimat mellyek által közelébb feltalált, és eddig Hazánkban ösméretlen pénzetskéket Venczel Magyar

Királynak tulajdonithatóknak lenni vélem, tudós megfontolás végett közölni kivántam.

Budán e' folyó 1827. esztendőben a' Sz. Gellért Hegyének déli oldalán ültetett szőllők között azoknak homlítása alkalmával az agyagban egy csomó öszve ragadott régi pénzekre akadtak, hihető hogy azok csak zatskóban, vagy hólyagban hirtelen, 's előre volt szándék nélkül leásattak mivel sem cserép, sem vas, sem réz edénybe nem tétettek, nem is több számmal mintsem kezemhez jutottak, találtattak.

Találójok egy koros szegény Aszszony a' Régiségnek sem ösmerője, sem tisztelője, és abban sem bizonyos olmot, czint, vagy ezüstöt e' talált légyen, mint akármelly érczet Zsidóknak árulni vitte, midőn többeknek mutatná Kintsosi András Pesti lakos és Gabona kereskedő mint bizonyos és helyben talált valósággal ezüst régiséget, és azért jeles Nemzeti kintset ne hogy a' Zsidók kezekben elenyészszen kész volt csekély vagyonjával is Hazaszeretetének áldozni, és az egész találmányt belső érték szerint megváltván, magáévá tenni. Szerentséje nagyobb légyen é Venczel Király pénzeinek, vagy inkább érdeme a' Tudós Magyar Haza előtt Kintsósinak, azt Olvasóim határozzák el: én azonban a' szerentsét, melly Venczel Magyar Király pénzeit ezen alkalmatossággal tagadhatatlanúl megösmértette, és őt rendbeli példányokban fel is találtatta egyedül Kintsosi Haza szeretetének, Régiségek iránt lévő tiszteletének,— és minden Hazafihoz (de kivált nálánál Nagyobb tekéntetü, 's gazdagabbakhoz) illő adakozásának tulajdonitom, mellyek nélkül elenyésztek volna Venczel pénzeinek mind eddig egyetlen egy példányai, — elenyésztek volna mind azon okok, mellyekkel azokat Venczelnek tulajdonitjuk, ha Kintsosi azokat Hazafiúi buzgóságból

mint Nemzeti kintset egészen nem, hanem csak darabonként (mint többnyire hibásan történik) kiválogatva vagy részenként egymásután magához váltotta volna. — Egy szóval Kintsósi kintset mentett — Kintsosi volt első ki Venzel Magyar Királynak pénzeit feltalála. — Kintsósi oka, és kútforrása értekezésemnek.

Minekelőtte a' felfedezett pénzekről szóllok Venczel Magyar Király történeteit és az időknek akkori folyását előadnom szükséges.

Thurócz Chronic. 84. czikkelyében előadja miképp III. András 1301. esztendőben meghalálozván és némelly Hazánkfiai idegenek lévén Robert Károlytol: ne liberi Regni libertatem amitterent in susceptione per Ecclesiam dati Regis, II. Venczel Cseh Országi Királyt (a' ki az ütközetben megöletett Ottokárnak, és Anna IV. Béla Leánjának fia volt) megkérték, hogy a' Fejedelemséget válalná fel, de ő maga helyett a' fiát, hasonlóképp Venczelt, ki Habsburgi Rudolf Császár leányától született, nékiek ajánlá, ki is Attyától Magyar ország határáig Gödingre kisértetvén, a' Püspökök, Ország Nagyai, és Nemesek által fényesen fogadtatott, azonnal Fehérvárra vitetett, holott, az Esztergomi Érseki szék akkoron üres lévén, Ilmér János Kalotsai Érsek (mind a' Király, mind a' Haza iránt Érdemekkel tellyes most is virágzó Ürményi Nemzetségnek ditső Eldődje) által az Országnak nagyobb része jelenlétében megkoronáztatott a), és azonnal diadalmas pompával Budára kisértetvén

a) Ezen koronázása miatt Romai Pápától keményen megdorgáltatván Ilmer, Romába idéztetett: azonban az ostromlott Hazának fő oszlopa még előbb, mintsem Pápa Parantsolatját tellyesíthette, Jakab Szepesi Püspökkel együtt még azon esztendőben Budán véletlenül kihalt, netalántán alattomos méreggel megvesztegettetvén.

a' Királyi Palotába béiktattatott. — De mivel csak egyik része Hazánk Nagyainak Robert Károlyt, a' másik Lászlónak nevezett Venczelt Magyar Királynak elfogadá, azonban a' vár őrizetek, jövedelmek, és tellyes Királyi Hatalom sem egyiknek, sem másiknak egészlen által nem adatott, megboszszonkodván gyermekded Királynak Attya a' Cseh Király (hogy Thuróczi szavaival éljek) Anno Domini MCCCIII. a) cum multitudine exercitus in Pannoniam est ingressus, et circa Danubium juxta Pesth aliquantulum residens Ladislaum filium suum cum Corona Regni accipiens, in suum Regnum in pace revertitur. Melly előadása Thuroczinak nem mindenképp egyez meg egyéb történet Irók és oklevelek tudósításival: mert jóllehet Venczel egész nyaratszaka mulatott seregével Buda előtt, hogy a' Magyaroknak fiához lévő hajlandóságokat tapasztalhassa, de meggyőzettetvén annak puha, tsak a' vendégeskedés, és dobzódó mulatságokban lévő kedvtöltéséről, 's olly élte módjáról, melly az erköltsi tettekben gyönyörködő vérmes Magyaroknak tetzetős éppen nem lehetett: tudtára is adatván, hogy a' Romai Pápának minden Templomokban kihirdetett Bullája álta Fix, a' Magyar Királyság viselésétől eltiltatott, nékie kedvező Püspökök, Nagyok, Nemesek és pártyán lévő népek már valósággal excommunikálva is volnának, fiaval, és a' Magyar Sz. Koronával, korántsem békével mint Thuróczi állítja, hanem

a) Linek Chronic: MSS. ezen Történetet 1304. esztendőre teszi, kivel a' többi Chronographusok mind megegyeznek, és úgy velem a' Magyar Oklevelek (Diplomák) is: azért Thuroczink itt is mint egyeb sok helyeken a' kitett esztendőnek számát hihetőképen vagy maga elhibázta, vagy leirója helytelenül változtatta.

iszonyú

iszonyú dúlással haza sietett; seregét melly egész nyaratszaka Pesti sík-mezőn tanyázott Dunamentében viszsza vezetvén, Esztergamban a' Dunán által kelt, és előtte bézárt Várnak kapuit erőszakkal bétörette, — a' ditső SZÉP Templomnak Bizantiumi ékes faragással, és himes szinü márványnyal képzelt diszeit, rutúl megrongáltatta, sőtt még a' Sz. Királyok idejéből fentartott kintsektől is megfosztatta, azért hogy a' Romai Pápától ujdonnan Érseknek nevezett Mihály Zágrábi Püspökön, ki fiának leghatalmasabb ellensége: Robert Károlynak ellenben legnagyobb Pártfogója, és Istápja vala boszút áljon.

Haza jutván mind maga mind fia Magyar országi birodalmokra tartott Leányági Jussát a' Sz. koronával és Clenodiumokkal együtt Otto Bajor Herczegnek általadta.

Venczel Magyar Királynak illyen történetei több fontos okokat előterjesztenek mellyeknek következéseiből értekezésem tárgyának vett régi pénzetskéket méltán néki tulajdoníthatóknak vélem. — Előre botsájtván ezen két szemmel fogható Igasságot, hogy az itten talált, és akképpen első szám alatt rajzolt Prágai széles garasok mind egyenként senkié másé, hanem egyedül csak idősbb II. Venczel Cseh Királyé a' mi Magyar Venczel Királyunk Attyáé légyenek, mivel mindenikén annak neve nyilván olvastatik, t. i. az arcz képen: Venceslaus II. Dei gratia Rex Bohemiae)(a' másik oldalán a' Cseh Oroszlán körül: Grossi Pragenses *), és

*) Magyar Királynak koronáztatott Venczel több Történetírók különössen pedig Práy, és Katona által is V. Venczelnek, — az Attya IV. Venczelnek neveztetvén kiki azon ellenvetést tehetné, hogy én tsak hibásan most feltalált Venceslaus Secundus pénzeit a' mi Venczelünk Attyának tulajdonítottam, következésképpen, hogy jelen értekezésemben tett következéseim valóságos

hogy a' 2. 3. 4. 5. 6. szám alatt lerajzolt pénzetskék nem más Országiak, hanem valóságos Magyar pénzek volnának, mellyről senki sem is kételkedhet, a' ki IV. Béla, V. István, IV. László, III. András, Robert Károly, és Nagy Lajos Királyoknak pénzeit kezében forgatta, és ösméri; a' mellyek valóban nagyságok, vastagságok, és a'

---

téveledésen épitetvén, Magyar Venczel pénzeiről előadott állításom egészen helytelen légyen. — De azonban

Mivel a' Venczel Cseh országi Herczegek az utóbbi Venczel nevü Cseh Királyokkal némelly Irók által öszve számláltatnak, — és bizonyos volna mind az, hogy a' Herczegek, nevekkel jegyzett pénzeket, annál inkább Prágai garasokat nem verettek — mind pedig az, hogy 1230 —1253. esztendőkig uralkodó Venczel Király — a' Királyok sorában IV. Cseh Király — de a' Venczelek sorában első Venczel Király légyen hogy ő minden okleveleiben magát Venceslaus D. G. Bohemorum quartus Rex irta de hártya (bracteatus) pénzein ezen czimjét soha fel nem üttette. — Vastag (solidus) Prágai garasokat pedig soha nem veretett, a' mint Tudós Adam Voigt Beschreibung d. bisher bekannten böhmischen Münzen Prag 1772. T. II. pag. 43. imigy előadja: Die Geschichtsschreiber sind in Bestimmung der Zahl unserer Könige, die den nahmen Wenzel geführt haben nicht einig — der gegenwärtige nennet sich selbst in seinen Urkunden stäts Wenceslaus Dei Gratia Bohemorum quartus Rex — weil er nämlich der Ordnung nach der vierte König in Böhmen war; da Wratislaw zuerst, hernach Wladislaus, ferner Ottokar diese Würden vor ihm geführet hatten. Wir werden ihn König Wenczel den I. nennen; weil er der erste unter den Fürsten dieses Nahmens König gewesen: und werden in dieser Ordnung, auch in Ansehung seiner Nachfolger, die Wenzel geheissen fortfahren. Wir nehmen den Grund dieser Benennung aus den Münzen des Enkels unseres gegenwärtigen Königs, auf welchen dieser sich ausdrücklich Wenceslaus Secundus gleich wie der Urenkel Wenceslaus Tertius nennt. Sonst äussert sich eine ähnliche Verwirrung der Nahmens Zahlen, auch unter den Deutschen Kaysern den Heinrichen, Otten, Fridericken u. s. w. világos, hogy ezen Tudós Cseh Numismaticus oktatása szerint az itten találtatott II. Venczel Prágai Garassait azon Venczelnek ki 1275—1305 uralkodott, és nem másnak tulajdonitanunk lehet, az az a' mi Venczel Magyar Királyunk Attyának, következésképpen értekezésemnek Talpköve tagadhatatlanúl igaz, és bizonyos légyen.

mesterség tökélletessége tekintetében annyira ezekhez hasonlók, a' mennyire a' szomszéd Tartományoknak Oestreichnak, Merán, Bajor, Cseh, országoknak akkori pénzeitől külömböznek. — Ugyan azért magyarságokat bizonyosnak, és tagadhatatlannak tartván, ezentúl őket nem más Magyar Királynak, hanem egyedül Venczelnek tulajdoníthatom ezekből az okokból, és józan itéletü következésekből:

1-ör Schönvisner említett munkájának 183 lapján nyilván állítja: Priores duo (Venceslaus et Otto) ut ut Sacro Diademate incincti fuerint, in Codice tamen Juris Patrii pro interregibus duntaxat habentur *) HORUM NUMMI IN HUNGARIA SUMMAE SUNT RARITATIS HODIE. — Már pedig tőlem a' 2. 3. 4. 5. 6. szám alatt lerajzolt, és ujdonnan talált pénzetskék tudtunkra Hazánkban olly annyira ritkák, hogy azokat mind eddig egy Gyüjteményben is feltalálni nem lehetett; bizonyítja ezt a' Numismatikának Királyi Oktatója T. T. Veszerle Úr a) kinek mind a' Bétsi, mind

*) Werbőczy Op. Trip. Part. II. Tit. 14. hol azon Királyokat, mellyeknek Adomány-Levelei sikeresek, előszámlálja III. Andrásról azonnal által kél Robert Károlyra, sem Venczel, sem Otto Királyokat említvén, mintha azok sem koronáztattak, sem Országlottak, vagy éltek is volna.

a) Általam 2. 3. 4. 5. 6. szám alatt lerajzolt pénzetskékről ez a' Tudósítása T. T. Professor Veszerle Úrnak:

1) Rex Eques sinistrorsum procedens d. gladium)(Falco expansis alis gradiens dextrorsum. — Hunc numulum in nulla collectione deprehendi, nec delineatum habui, usquedum a D. Kintsósi exemplar pro delineatione obtinuissem.

2) Facies ore distorto, obversa, et pampinis reflexis circumfusa)(Rex adversus in Throno sedens d. sceptrum. S. globum cui Crux duplicata insistit. — Hunc numulum nullibi in Hungaria antea visum Anno 1825. Viennae in Numophilacio Caesareo inveni.

Hazánkbeli nevezetesebb gyüjtemények már mind ösméretesek, ki a' Magyar Numismatika Tudomány tökélletesítésében már 15. esztendők olta folyton fáradoz, és szorgalmatoskodik; méltán azért úgy, mint tudós Schönvisner itélete szerint felette ritka, és valósággal Magyar pénzek (minekutánna a' többi királyok pénzei alkalmasint már ösméretesek) nem másnak, hanem Venczel Magyar Királynak tulajdonittathatnak.

Nem oknélkül állította Schönvisner Venczel pénzeinek ritkaságát, ki azon kettőről is mellyeket csak verosimiliter Venczelnek tulajdonít, már említett könyvében hirdetett tudósítását hiteles okokkal támogatni elmulasztá, annál kevesebbet pediglen bébizonyítá. — Nékem az el-

---

3) Caput Regis coronatum adversum capillis ad aures defluis)(Porcus, vel potius sciurus cum pomo ante eum jacente. — Hunc numulum nullibi in Hungaria antea visum aeque Anno 1825. primum Viennae in Numophylacio Caesareo deprehendi.

T. T. Professor Veszerle ezen állatot sertésnek is vélte; — azonban a' sertésnek nem alma vagy mogyoró, hanem Makk tulajdon eledele, mellyet mindenkor tekertses és nem felhajtott farkkal rajzolnak, — hanem ez valóságos Evetke, az az Mókus, ki farkát imigy hordozván e'képen rajzoltatik, és mogyoróval leginkább táplálódik. — Ezen két pénzetske azokból kerülhetett Bétsi gyüjteménybe, mellyeket Venczel Magyar Király Budán veretvén elköltözése alkalmatosságával vagy maga, vagy emberei Cseh országba vittek — minthogy efféle pénzek találásának Hazánkban semmi nyoma mind eddig nem volt.

4) Rex in Throno sedens coronatus adversus d. Sceptrum. S. globum cui duplicata crux imposita)(Harpiae figura anserina sm procedens. — Hunc numulum nullibi in Hungaria ante visum, a D. Kintsósi primum pro Delineando accepi.

5) Rex dimidio corpore coronatus adversus d. gladium S. Crucem)(Basiliscus coronatus alatus cauda in anulum inflexa. — Etiam hunc Numulum a D. Kintsósi primum ad delineandum obtinui, antea haud visum. — Basiliscum habent numi Ladislai IV. at alterius formae, haud coronatum.

sönek durvább formája Oestreichi pénz verést jelenteni láttatik, — a' másik Gróf Festetits Gyüjteményjében lévő példány pedig valósággal Rúm László pénze. — Kinek pénz sorai közé méltán T. T. Veszerle Úr által is helyheztetett. — A' Nemzeti Museum II. Tábláján XXIV. figura alatt lerajzolt Forte Venceslai pénzetske nálunk lévő olvashatóbb példány szerint nem Venczel, hanem Hunyadi Mátyás Király pénze. — Volt ugyan még T. T. Szalai Praesidialis Secretarius Úrnak is Venczelnek tulajdonitott pénzetskéje, mellynek kétfelé osztott czimerén egy oldalról a' Cseh Oroszlán, másik oldalról a' W. betü látzatott; de az Oroszlán miatt ezt inkább Cseh országi, hogy sem Magyar pénznek tartom akkor is: ha bizonyos lenne hogy Venczel Magyar Királyunktól verettetett, nem pedig más Venczeltől

2-or Ezen pénzetskéken semmi ollyan jel és bélyeg nem találtatik, mellyel öket Magyar Venczel Királyhoz nem illőknek bizonyithatnunk lehetne, és azért tőle megtagadnunk kellene, sőtt józan következésekből, inkább nekie, mintsem másnak tulajdonítanunk szükséges.

3-or Mert ezen pénzeket akár későbbi, akár korábbi Évkornak tulajdoníthatnunk lehetetlen. — Korábbiaknak nem, mivel együtt és vegyest találtatván II. Venczel Cseh országi Királynak pénzeivel mind a' két rendbeli Cseh, és Magyar pénzek egyformán ujdonnan veretve valának és azon fényes, és egészen ép karba felfedeztettek. Meglehet tudniillik a' talált pénzt, volt é már folyamatban, vagy sem könnyen az által ösmérni, hogy az ujdonnan veretteteknek metál-fennye megvagyon, melly csak

későbben a' marok izadsága, és a' pénz daraboknak öszve dörgölése által enyészik, párkányjának éles szegletei is épen vannak, holott a' folyamatban volt pénz párkányjának éle szinte mint a' járt kerék sinvasának szeglete gömbölüre lekopik; következésképpen mind azércz-fénnye, mind szegletes párkánnya meglévén a' talált pénzeknek, azok folyamatban még ez előtt nem voltak, hanem Venczel Cseh Király pénzeivel együtt folyamatba eresztetvén közelébb akkoron, midőn II. Venczel Cseh országi Király széles garassai nagy számmal Hazánkba bétódúltak az az Venczel Magyar Király idejében, verettettek, — mert külömben ha kérdésben vett pénzek Magyar' Venczel előtt elő Királyok pénzei lettek volna, azok mint ollyanok, a' kik már több esztendőkig folyamatban voltak, valóban kopottan Venczel újdonnan új pénzeivel leásattak volna.

4-er Ha ezen pénzek előbbi Magyar Királyoké, és nem Venczelé lettek volna, abban, a' pénz voltára nézve igen szük időben, hatsak 10 esztendőt is engednénk folyamatjoknak, nagyon el kellett volna a' többi Magyar Királyok, és külső országok pénzeivel, mellyek Hazánkban bőven folytanak a) keveredniek, és igy ezen 7. gíra (deákul Marca) ezüstnek, melly mostani mérték szerint közel három és fél fontot nyom, valóban sokféle pénzekből kelletett volna öszve gyüjtetnie, mivel mennél szükebb a' pénz — mennél tovább van folyamatban — és mennél többféle fajú, annál inkább egymás között elszéllyed, és keveredik. — már pedig

a) Schönvisner említett könyve 150 — és 270. lapján nevenként előszámlálja Magyar országban a' XIII. és XIV. században volt külömbféle pénzeket, valamint azoknak számlálás módját is.

Venczel Király előtt folyamatban lévő pénzek nem csak több nemüek, de igen sokfélék is valának; első nemüek a' Frisachi pénzek vagy is ugy nevezett Frisatikusok a), második a' Bétsi, Bajor, Cseh, Merán és egyéb külföldi pénzek b)

---

a) Frisaticus pénzeket kivánván megösmértetni azokbó kettőt lerajzolva előadok. Ezen apró pénzetskék Frisach alkalmasint Carnioliában fekvő Várostól hivattatnak: egyik oldalokon többnyire Püspök, vagy Herczeg, másikon Templom, vagy tornyok képzetével verettettek, innét történt, hogy minden Érseki, Püspöki, vagy Apát jegyekkel bélyegzett pénzek közönségesen Frisatikusoknak neveztettek. Emlékeznek Hazánk Törvénnyei ezekről a' XIII. században: de az Oklevelekben gyakrabban a' XII. és XIII. századokban elő hozatnak. Többnyire mind finom ezüstből, egyéb metálnak keveréke nélkül, papokhoz illő lelkiesmérettel, igaz tiszta ezüstből verettettek, — némellyeken jól olvasható a' Frizach név, noha többnyire igen széjjel terjesztett betükből lévő felirások, és kopott verések nehezitik az olvasást, vagy az is hogy több más helyeken Aquileja, Basel, Bamberg, Colonia, 's t i. Városokban vert pénzek Frisák nevezet alá vétettek, és értettődtek. Véleményem szerint Magyar Hazánkban már a' XIII. század közepettén IV. Béla idejében a' Tatár járás után megfogyván el is enyésztek, tagadhatatlan tanubizonysága ennek Moyes Nádor Ispánnak 1270. esztendőben költ Oklevele, melly szerint a' Frisaki pénzek szük volta miatt a' fizetés már folyó pénz nemeivel tellyesitetni rendeltetett eképpen: Hospitum (Városi népnek) libertas hunc in modum est ordinata, ut annuatim Singulae mansiones tertium medium pondus nobis solvere teneantur, et majori. Villae unum denarium currentem pro Frisatico kétség kivül hogy akkoron is a' következő és vegyelt ezüstből készitett pénzek, az előbbeni finomabbakat béváltották, és elenyészteték.

b) Ezek a' mennyire tapasztaltam, többnyire Világi Fejedelmek és Herczegek pénzei voltak, mellyeket Robert Károly 1342. esztendőben kiadott, (és a' Törvény-könyvben úgymint Országos Törvény nem éppen alkalmassan helyheztetett) rendelésében Viennenses, Boemiales, Pachienses, nevez, hasonlóképpen számtalenfélék valának, mellyeket a' külföldi kereskedők portékájok eladása mellett azért is szerfelett Hazánkba béhoztak, hogy itten a' finom ezüstből készült Frisák, és Magyar Királyok, 's Horváth Országi Bánok jobb Materiájú és szebb formájú pénzével feltserélhessék. — Külömböző képzeteket ezeknek is 9—16 számok alatt lerajzolva elő adom, ámbár 50 külömbségnél is több féle gyüjtemé-

harmadik a' Magyar Királyoké. — Mesze terjedne beszédem, ha az első és második nemnek számta-

---

nyemben találtatik. Ezek azok az idomtalan és fertelmes képzetű ábrázatok minden emberi igyekezet nélkül nagy tunyasággal veretett pénzek, mellyeket némellyek az ékes képzetű Magyar Királyok pénzei sorába iktatni minden ok, és jelenség nélkül téveledvén szándékoztak. -- Ezek azok mellyeknek otsmány ábrázattyán a' Bétsi híres Orientalista Hammer Úr annyira elundorlott, hogy őseinek tunya tudatlanságát elismerni iszonyodván meg a' valóságos Oestreichi Herczegek és Bétsi Város pénzeiket is Baphometi ördöngös képeknek, buja titkokat jelentő keresztes Barátok miveiknek inkább állitotta, és mint ollyanokat az egész Világ előtt hirlelte is: Fundgruben des Orients VI. Band Wien. 1818. fol. — A' IV. Táblán 36. és 88. szám alatt lévő pénzek Bétsi Város Czimerét mutatják — ugyan azon Táblán több számok alatt lévő Oestreichi övedzetet (Fascia) nem Herczegség Czimének, hanem ördöngös pohárnak és tündér jelnek, itélvén ollyan Oestreichi pénzeket is mellyek már a' Templarius idejek után sokkal később verettek nékiek tulajdonitá. — Ugyan ott 38. szám alatt Baphometi undokság jeleket álmodozva látott IV. László Magyar Királynak valóságos pénzén, és munkájának 65 lapján azon szabást állapitván, hogy Baphometes, vagy Mętes koronás fejjel egyik kezében liliomos pálczát másikban keresztet tartván képzeltetik, nagyon tsudálkozék, hogy Styriában Neunkirchen; Oestreichban Valtensdorff mellett, és Magyarországban Weszprém Vármegyében találtatott régi pénzek között megegyezőleg itélete szerint egyforma Templarius pénzek találtattak. Sem a' történeti, sem Heraldikai, sem Numismatikai, és Artistikai jelenségekre, de még arra sem ügyelvén, hogy Magyar, Cseh, Bajor, és Oestreich Birodalmakban a' keresztes Barátoknak pénzveretésekről vagy arra adatott jussokról, sem a' Történet irók, sem pedig az Oklevelek valaha emlékeztek volna; és hogy mindennémű pénzeket mellyeknek valóságiról bővséges értelmek vagyon már a' Tudósoknak, orientalis mysticismus által eltulajdonitván, következnék, hogy e' széles világot tsak a' Templarius pénzeknek özöne elboritotta légyen, holott előhozott pénzeiben nem mást mint a' XII. és XIII. setét századokból, azon Tartományoknak tudatlansága és tunyasága fentartatott Valódi emlékeit, láthatta — ha látni akarta vagy kivánta volna. — Valóban ezen mostani leleménynek is az a' különös szerentséje, hogy Fundgrúben VI. kötetje előbb született, mert, mivel annak V. Tab. szám alatt a' tsuklyás képzelet keresztes Barátoknak tulajdonitatik, e' pedig a' 45. idegen országi pénzekkel együtt itt is felásatott, és azért még hét társaival általam a' 9—16

lan külömbségeit elő-adnám. Magyar hajdani Királyok pénzeinek szörnyü külömbségéről pedig minden Magyar-országi pénz gyüjtő régen megvagyon győzetve, de még annál nagyobb csudálkozással szemlélni fogja T. T. Veszerle Professor Ur rézre metzett Táblájiban szorgalmatossan lerajzolt számos pénzeket, és még ezeket is külömböztető jegyeket, annyira, hogy némelly Árpád véréből választott Királyainknak 50 és több külömböző pénzütő bélyegeket tulajdonítani kéntelenittetünk. De a' Törvény Tudók is okát adhatják ebbéli külömbségnek II. András 1222. Törvénye 25 czikelyével: Nova moneta nostra per annum observetur a Paschate ad Pascha: mellyből bizonyos, hogy minden esztendőben uj forma pénzek verettek Venczel ideje előtt. Ha tehát bizonyos, hogy Venczel Király előtt az Arpád vérből választott Fejedelmeknek véghetetlen külömbségü pénzei valának, ha bizonyos hogy a' külömbséges pénzek mennél tovább folyamatban vannak, inkább öszve keverednek, és együtt nem maradhatnak; bizonyos az is, hogy a' melly egyformájú pénzek együtt maradtak, és másokkal öszve keverve nintsenek, azok még folyamatban nem voltak, az az hogy, értekezésem által tárgyazott, és 2. 3. 4. 5. 6. szám alatt lerajzolt pénzek, mellyek II. Venczel Cseh Király pénzével együtt találtattak, Ifiu Venczelnek Hazánkban történt béjövete előtt folyamatba annál inkább nem lehettek, mivel mind metálfények, mind a' párkányjok éle épen fentartatott következésképpen hogy

számok alatt rézbe is metzetett, mind ezek, mind pedig Venczel Magyar Királynak tulajdonított, és többi velek elegyedett Magyar Királyok pénzei (külömben is egynémelly rettentő képzeteket mutogatván) a' keresztes Barátok ördöngös undokságaiknak Hammer Úrtól tulajdonítattak volna.

Venczel Magyar Király ideje előtt nem, hanem annak királyi urodalma alatt a' midőn már folyamatba jöttek és nem elébb Magyar országban verettettek.

Találtattak pedig az érdeklett pénzek illyen számmal:

I. széles Prágai Garasok II. Venczel Cseh Király pénzei felírással lerajzolva az 1. szám alatt.	—	238	darab
II. Kis pénzek felírás nélkül a' levéllel takart orczával a' 2. szám.		620	—
III. — Lovag Királlyal 3. szám		256	—
IV. — Koronázott Baziliskkel 4. szám		140	—
V. — Evetkével 5. szám	—	690	—
VI. — Harpiával 6. szám	—	589	—
Öszveséggel	—	2533	darab

VII. Ezek között találtattak, IV. Bélának neve felirásával jegyzett egyetlen egy a). — IV. Lászlónak két ösméretes, III. Andrásnak 3 ösmértt, és 4 mind eddig ösmeretlen pénzei, mellyeket T. T. Veszerle Jó'sef Professor Úr lerajzoltatván azon Királyi pénzeinek sorában már említett jeles munkájában közre fog botsájtani, és felvilágosítani.

VIII. A' külföldi Frizách kis pénzekből, a' mi valóban felette nevezetes, ezen 2533. darab pénzek között egyetlen egy darab sem b), — ha-

a) Schönvisner ezt II. Tab. 54. szám alatt; — a' Nemzeti Museum Lajstroma pedig II. Tab. 6. szám alatt de hibásan rajzolva előadja. Felmer Joachimnak Groschen kabinéttyában, ezt a' pénzetskét II. Bélának tulajdonítani kívánja, — a' Museum Lajstroma III. Béla pénzei sorában helyhezteti. — Schönvisner a' megfordított K betűt Q-ra magyarázza, és quartust jelenteni véli. — Én pedig hibásan írt: Romai IV. számnak tartom, és a' pénz verése formáját IV. Béla pénzeivel legjobban egyezőnek. —

b) Tagadhatatlan próbája már ez előtt általam felállított közönséges szabásnak, hogy a' XIII. század közepettén az ezüstnek finomsága nagyobb keverés által megveszte-

nem a' külföldi szegletes formára iszonyú fertelmes, és durva bélyegekkel, — tsak az egyik oldalra veretett Oestreichi Meraniai, Bajor, pénzetskék 46 darabok öszveséggel a).

Ezen előadás tagadhatatlanúl bizonyítja, hogy az első hatnemű pénzek egymáshoz jobban tartoznak, mint akár VII. akár VIII. nembéli pénzek amazokhoz: mert azoknak fajja (speciesse) szokatlan nagy számmal együtt találtatott; a' VII. és VIII. Nem fajjából alig egynehány darab — következésképpen hogy az I—VI. Nemek egymáshoz közelítő időkben; a' VII. és VIII. pedig sokkal előbb folyamatban tétettek, — és azért az I.—VI. számig lerajzolva előadott pénzek ugyan azon

---

getetvén a' jobb ezüstből készült Frisachi pénzeket elenyésztette; — mert ha harmadfél ezer darab ezüst folyó pénzek között egy darab Frisach se elegyedett, akkoron valóban már azok egészen megszüntek, és azért 1270. esztendőben Moys Nádor Ispánnak, hogy az ezen pénzekkel téendő fizetések, folyó pénzekkel azontúl tellyesítessenek, szükségképpen rendelnie kelletett.

a) Ne tulajdonítsa senki igaz mondásomat gyülölségnek, midőn az illyen pénzetskéket durva fertelmeseknek, készítő mesterjeket pedig Tunyáknak, Tudatlanoknak nevezem, — Hiszen éppen a' rajzolás', és Bélyeg metzés' mesterségének képtelensége téveszthette el annyira azon nevezetes Fundgruben des Orients könyvnek híres kiadóját, hogy ezen külföldi, szomszéd Tartományok' pénzein tsupán Baphomet, az az Napkeleti ördöngös undokságok képzeteit lenni vitatná, — én őket annyira nem gyalázom — tsak az emberi mesterség idétlen gyermekségét, az az tudatlanságát látom bennek: a' midőn az akkori Magyar pénzeknek mind tökélletessebb, mind pedig ékesebb és tsinossabb voltokban gyönyörködöm. — Tunyaságok vádlásától tsakugyan nem menthetik magokat, kik mind a' pénznek kerék, formát adni, mind képzetét egészen kiverni, (mert a' bélyegeknek közönségesen csak fele, vagy negyede láttatik, és így tsak a' sarka veretett az ezüstbe) mind pedig azokat két oldalról bélyegezni restellették. A' mi Magyar pénzeinkben, kivévén II. János, Báthori Christóf és Gábor tallérjait) szinte Hazánk első Királlyainak idejétől, a' legszorongattatott helyheztetésekben is illy tunyaságot nem tapasztalunk.

egy Magyar Király által, (a' kevesebbek, előbb: a' több számúak pedig, tsekély idővel, utóbb) verettek, azonban mindnyájan vagy II. Venczel Cseh Király előtt vagy éppen idejében kiadattak.

Józan itélettel immár megállapítván, hogy az ötrendbeli lerajzolt, és olly számossan együtt elrejtett magyar pénzetskék egy Magyar Királynak pénzei legyenek, — az is következhető, hogy ezen Magyar Királynak — vagy II. Venczel Cseh Király idejében, — vagy hozzá közel élni kelletett; mind azért, mivel ezek az öt rendbeli pénzetskék szinte olly ujkorban, mint II. Venczel Cseh Király pénzei, mind pedig mivel nagy számmal azokkal öszve keveredtek — ellenben a' külföldi, és előbbi Magyar Királyoké tsak egynehány darabokban, és kopott példányokban ide elegyedtek.

III. András volna tehát az ki II. Venczel Cseh Királyhoz legközelébb élt, és a' kinek Iffju Venczel mellett minden mások előtt a' kérdéses pénzeket tulajdonítani lehetne; de éppen az, hogy András Királynak több külömbféle pénzei közzül 2533. darabok között alig 7 darab találtatott, — ha ezen pénzetskék Andrásé lettek volna, ezek amazokkal magok között több esztendei folyamatjok után egyformán elkevertettek volna; — mivel pedig ezen öt rendbéli pénzetskék sem II. Venczel Garassaival, sem III. András pénzeivel de magok között is egyformán el nem keveredtek, bizonyos, hogy folyamatban nem voltak; következésképpen III. Andrástól nem is verettek, hanem együtt II. Venczel garasaival kiadatván Iffju Venczel Királytól; még pedig uj létek miatt ott hellyben Budán verettek. —

Ez előttem olly annyira hiteles állitás, hogy tárgyúl vett pénzetskéket akkor sem lehetne Iffju Venczel Magyar Királytól eltulajdonítani, — ha illyek tsupán, és éppen az előbben elő Magyar

Királyok már megbizonyított pénzei között keverve találtatnának, — mert ez tsak azt jelenthetné (a' mi ezen leleményben is történt) hogy az előbbi Magyar Királyok pénzei szinte Venczel Királyunk idejében eldugattak, — ha pedig ellenben azok később országlott Királyok pénzeivel vegyelitve láttatnának, ez is nem egyebet, mint azt, hogy Venczel Királynak folyamatban volt pénzei, már az ő uralkodása után földnek gyomrába takaríttattak.

De későbbiek sem lehettek ezen I—VI. számig előadott pénzek Venczel Magyar Királynak idejénél:

1-ör Igaz ugyan, hogy II Venczel Cseh Király pénzei Magyar országban nem tsak Venczel Magyar Király idejében de sokkal később is folyamatban voltak, több Cseh Királyok Prágai széles garasaikkal, — és igy azt állítani, hogy a' II. Venczel Cseh Király garasaival együtt talált 2—6 szám alatt lerajzolt pénzetskék tsupán, és egyedül Venczel Magyar Király pénzei légyenek, szintén ugy nem lehessen, mint azt tagadni, hogy ő utánna élő Otto, Károly, Lajos pénzei ne lehessenek.

Tudva van előttem, hogy a' dúsgazdag Ottokár magzattya II. Venczel az ő fiával ifiabb Venczellel temérdek sok Prágai széles garasokat Hazánkba hozott, és hagyott, — de az is, hogy ezen jó pénznek neme Hazánkban nagyon megkedveltetvén már sokkal Sigmond Királyunk előtt kedves volt. Péterfi (Concilia Regni. Hung. T. I. pag 27.) előád egy Oklevelet 1328. esztendőről, mellyben foglaltatik: Quod Martinus Pap quadraginta Marcas promptorum Denariorum partem in grossis Bohemicalibus solvere debuisset. És valóban ezért a' XIV. és XV. században elásott pénzek

között külömbféle Prágai garasok, azonban nem csak II. Venczelé, hanem III. Venczel — János — IV. Károly — 's t. Cseh Királyok' garasai is vegyest találtatnak, és ugy az oklevelekben is már említetnek.

De azért ezen következést, hogy a' 2—6 szám alatt rajzolt pénzetskék későbbi Királyok pénze, nem pedig Venczel Magyar Királyé légyenek nem következtethetem: mert ezek csupán, és egyedül II. Venczel Cseh Király pénzeivel együtt felfedeztettek, ugy hogy azokat a' 238 darabokat egyenként visgálván senkinek másnak, még magának III. Venczel Cseh Királynak Prágai garassa sem (holott haza jövet V o i g t tudósitása szerént bizonyossan veretett) találtathatott, és igy sem más Cseh Királyoknak, sem magának III. Venczelnek széles garasai itt nem találtatván bizonyos, hogy az említett a' 2—6 szám alatt lévő pénzek akkor keverödtek II. Venczel garasaival öszve, midőn még életben volt, és mikor még III. Venczelnek Prágai garasokat verni jussa nem vala, vagy is mikoron az Ifju Venczel Attyának éltében itt Magyar országban volt. — Támasztyák ezen állitást továbbá ezek a' környüállások, hogy egy darab későbbi vagy más Cseh Királyok pénzei is itt a' 2533 darab felfedezett pénzek között nem találtattak, — és igy II. Venczel garasival folyamatban nem lévén bizonnyára nem is veretettek, az az későbbi Cseh Királyok még nem éltenek. — Hogy metál fénnyekkel még ékesek — ujdonnan verve — nagy tsomóban együtt — és több féle kelendő pénzeknek tsak némely darabjaival keverve találtattak, — és igy valóban csak akkor hevenyében rejttettek el, a' midőn kiadattak t. i. Venczel Magyar Királynak Budára lett jövete, és ottan lakta idejében.

De ha úgy történhetett is, hogy később valaki nem a' vegyessen már folyamatban lévő Prágai garasokat, hanem kiszemelve csak II. Venczel garasait akarta elásni, azért még is a' 2—6 számig előadott pénzetskéket sem Ottonak, sem Károlynak, de még kevesebbet Lajosnak (mert közelébb jönni szükségtelen) tulajdonítanunk lehet.

Bajor Otto volna véleményem szerént ezek között kinek egyedül lehetne kérdéses pénzetskéket tulajdonítani, ha azokat Venczelének lenni nem vítathatnánk. — Lehetne talán azért, a) mivel az ő pénzei II. Venczel Cseh Király garasaival mint egy idejük legkönnyebben földbe ásathattak, — b) mivel pénzének jó materiájával, és a' pénzverés mesterségével inkább mint akár Károlyéval, akár Lajoséval megegyez, — de azonban még sem lehet imezekért az okokért 1-ör) mert ha ezen 2533. darab magyar pénzetskék Ottó pénzei volnának, azok az Ottónak valóságosan már ösmért magyar vagy Bajor valamellyik pénzével biazonyossan öszve keverve eltakarittattak volna, zonban Ottonak itt egy Magyar pénze sem találtatott; hanem Venczel Magyar Király Attyának tagadhatatlan pénzei, de Bajor pénz is egy sem, melly nékie tulajdonitathatnék. — 2-or) mert azok között a' 46 idegen durva pénzek között, ha lennének is 5. vagy 6. elavúlt Bajor pénzek Ottonak neve egyiken sints, külömben pedig ha itt találtatott külföldi pénzek között volnának is bajor pénzek, azokat bizonyos jelenségek nélkül Ottonak tulajdonítani nem lehet, — valamint azt hogy a' Bajor pénzeket tsak Otto hozta volna Magyar országba, mert Bajor pénzek a' Bétsi, Meran, Stayer durva pénzekkel már a' XII. XIII. századokban nálunk felette kelendők valának, és így azoknak itt léttét, és mostanában talált pénzeket nékie semmi okon tulajdonítanunk nem lehet. —

3-or) Azért sem lehet Ottonak inkább, mint Venczelnek tulajdonítani, mivel Venczel négy álló esztendeig Budán a' pénzverő mühely helyében állandóan lakott; Otto pedig országlásának idejében helyben nem tartózkodott, sőtt már királysága második esztendejében Erdélyi Vajdától elfogatván egy esztendeig zárva tartatott. — 4-er) Venczel bátran üzhette a' pénzverést minden mühelyekben mivel Károly Király vetekedő társa Hazánkból félre húzta magát Horvát, és Dalmat Tartományokba, és az Esztergámi Érsekiszék üres lévén a' Törvényes Pisetarius által nem is háborgattatott, — ellenben Ottonak Királysága idejében az Esztergámi Érsek ki Károly Királynak legnagyobb Istápja volt, már a' Pápától azon hivatalra kineveztetve lévén hatalmassan ellenzeni kéntelenittetett Pisetariussa által, ne a' valóságos Királynak rövidségével Ottónak számára pénzek verettessenek. — Tudom ugyan, hogy Bajor Otto Királyunknak egy bizonyos, 's nevével is kérkedő Magyar kis pénze légyen, hogy az Érsek akarattya ellen is netalántán koronáztatása idejében midőn a' Budai Várral együtt a' pénzverő mühelyben beiktattatott pénzt veretett; de azért még is bizonyos, hogy Venczelnek a' pénz-veretésre mind több ideje, (ki négy esztendeig állandóan Budán lakott) mind hatalma több volt — kinek Birodalma alatt vetekedő Társa az Országból kiköltözött, — kinek az Érsek Pisetariussa semmi akadályt sem tehetett — kinek sokkal gazdagabb arannyal és ezüstel bövelkedő Attya volt, és ezen tekintetekből azon öt rendbeli külömbféle pénzeket, ha II. Venczel Cseh Király pénzével nem volnának is elegyítve, inkább Venczelnek, mintsem Ottónak józan itélettel tulajdonítom.

Abból, hogy II. Venczel Cseh Király pénzével Robert Károly, és Lajos pénzei is későbben el-

elásathattak volt: azt a' következést hozni nem lehet, hogy a' talált pénzetskék azoké is lehetnek: mivel Robert Károly, és Lajos idejikben már több Cseh Királyok pénzei tagadhatatlanúl folyamatban lévén, azoknak bizonyosan II. Venczel garasaival keverve lennie, 's azért együtt elrejtettnie kellett volna — mind pedig azért, hogy ezen pénzek olly nevezetes sommában együtt, egyszerre, és azon ujdonuj voltokban a' Venczelével leásattak, — de azért is főképpen hogy a' számtalan külömbségü Károly és Lajos Királyok pénzeiből ezen 2533 darab pénzek között egyetlen egy darab sem találtatott. — Továbbá ha ezek akár Károly, akár Lajos Királyé volnának akkoron vagy nevek, vagy K, és L. betü, vagy Liliom azokban találtatna, azonban sem irásnak, sem betünek, sem czimernek helye nintsen, következésképen a' pénzverés módja egészen idegen lévén Károly, és Lajos Királyok idejében gyakorlott pénzveréshez, a' felfedezett pénzek nékiek semmiképp sem tulajdonitathatnak.

Ha ezeket a' pénzeket, mellyek Venczel Magyar Király Attyának Magyar országban először béhozott, és megkedvelt széles garasaival együtt találtattak, 's azért bizonyosan együtt is már folyamatban voltak, — az ő metál fényekben — párkányok szegletes ép voltokban, — a' pénz találás ritka, és szertelen példája szerint ugyan azon fajban, és speciesben olly nagy mennyiséggel egy helyen találtattak iffjú Magyar Venczel Királynak nem tulajdoníthatjuk; — Azon pénzeket pedig mellyeket Schönvisner, Tibold, nékie tulajdonítottak hozzája tartozandóknak lenni ők semmi okokkal, vagy józan következéssel nem bizonyitották, én pedig valódi okokkal azoknak kiket illet oda itéltem. — Ha Magyar Királyoknak pénzeit többnyire már mind tagadhatatlan jelek által

ösmérjük: a' mellyeket nem ösmérünk pedig, azoknak meghatározására semmi, vagy legalább annyi jelenségeink, mint ezen öt rendbeli pénzetskék megitélésére nintsenek, kéntelenittetünk ezeket Iffjú Venczel Magyar Király valóságos pénzeinek elösmérni, mert külömben nekie, ki ki Ottónál sokkal tovább uralkodott, ki Hazánkban Vetekedő Társának távullétében országlott, ki Budán a' pénz-verő mühely helyén *) négy álló esztendeig lakott, ki gazdag Ottokár Cseh Királynak örökösse volt, Magyar országban veretett pénzt semiképp sem tulajdonithatnánk.

Ekképpen tehát az elő adott okokból és azoknak józan következéseiből értekezésem tárgyának vett Pénzetskéket Venczel Magyar Királynak méltán oda itélni bátorkodom; a' Régiség Tisztelőjit egyszer'smind figyelmetessé tévén, melly szükséges légyen az együtt felfedezett, — és ugyan egy halomban elrejtett — külömbféle Kintseket, — Emlékeket, — Hajdani kornak mindennémü Müveit, — Eszközeit, — átallyában semmi válogatás nélkül ismét egy tagban fentartani, hogy egyik a' másiknak megösmérésére, az időkornak meghatározására vagy a' tulajdonosnak is netalántán kifürkézésére, hiteles ösvényül, nyomdokúl, és okúl szolgálhasson.

Ha e' folyó Esztendőben az újságokban kihirdetett Posega Vármegyében felfedezett hajdani Temetőről, benne találtattakról, kiadott tudósitás ugyan abban lelt szereket, és pénzeket visgálásra, nem külömben tudós és józan megfonto-

*) Tudós Numismatikussainknak közönséges vélemények szerint azon pénzetskék mellyek IV. Béla, V. István, IV. László, III. András, Venczel, Otto, idejéből fentartatván ösmeretessek, többnyire a' BUDAI, Királyi Tárnok mester alatt lévő, népes pénz-verő mühelyben veretettek.

lásra méltatta volna, akkoron valóban nem állíthatta, hogy azon emlékeknek elavúlt évkorát felfedezni nem lehessen, mert a' régi pénzek veretésének esztendeje bár hibáz is, azért a' régiségekben gyakorlott Tudóst idejek voltáról elég képpen tudósíthatják.

Kintsósinak a' Magyar Numismatika tökélletesitésére szerentsés, és nevezetes felfedezése, példája, és ösztöne lehet minden Tudós, és Buzgó Hazafinak a' Nemzeti Ditsőség előmozditására, és a' közönséges hálaadóság érdemére. Ez által most elsőben Ventzel Magyar Királynak bizonyos pénzek tulajdoníthattak, és már valódi sikeres okokkal bébizonyitattak. — Azok pedig mellyeket eddig Venczel Király pénzeinek lenni Schönvisner, és Tibold Urak vélték felvilágositattak, 's megtzáfoltattak. — Ezen alkalom a' Frizáki pénzek folyamatjoknak időhatárát, és Moys Palatinus oklevelének rendeléséből vont következést, hogy a' XIII. században egészen megszüntek, bizonyossá, és tagadhatatlanná teszi azzal, hogy 2533. darabok között 1301. — 4. esztendők tájban már egyetlen egy sem volt folyamatban.

Ezen felfedezés által egyszerre felvilágosittatunk, hogy a' Külföldi szomszéd Tartományok fertelmes ábrázatú, 's idomtalan munkájú pénzetskéjit a' Magyar Királyoknak ékessen, 's tsinossan vert pénzeiktől méltóképpen elkülömböztetnünk lehet, és szükséges.

De mindenek felett, leginkább érdemes az egész Találmánynak minden válogatás nélkül egy tagban volt, megszerzése és fentartása: ez által nem tsak értekezésünkben előadott következéseinket józan itélettel megtehettük, hanem mind II. Venczel Cseh garasai, — mind pedig Venczel Magyar Királynak Hazánkbeli pénzei, számok és mennyiségök nehézsége, az ezüst Girát (marcát) felül

haladván, mind a' veretett pénzeknek akkori Ligáját (az ezüst finomságát és keverését, mellyet a' Németek Löthung neveznek) — mind pedig a' mostani pénzekhez lévő értékét valósággal megtudhatjuk, és kiszámlálhattyuk sokkal bizonyosabb módon, mint azok kik 1772. esztendő tájban, Sigmond Tsászár által széles Prágai garasokban elzálogositott Szepes Vármegyei XVI. Városoknak sommáját (nem lévén kezeknél egy gyrát nyomó Sexagena, akkori Prágai széles ezüst garasok) egyedül csak Mathematikai Theoriával, kiszámlálni igyekeztek.

J**.

3.

Barátságos Tudósitások külföldről.

Prága Május 30-dikán 1825.

A' pompás Császári várost, kedvetlen, essős és hideg időben hagytam el, melly Ausztria szép tájaiban való gyönyörködésemet, nem kevésbbé hátráltatta. Azon elragadó, 's a' természetnek annyi szépségeivel felruházott tájak, mellyek Bécset minden arányokban körülveszik, erre is még messze tartanak. A' kopasz- és Leopold-hegyek, az alattok fekvő szép falukkal, balkézre maradnak, 's a' jó Chaussée, az u. n. Császári út, melly egész Prágáig tart, egy széles termékeny völgyön visz, mellynek elején Langenzersdorf nevü gyönyörü környékü, 's csinos falu fekszik. Korneuburg nevü keritett város, egy széles piaccal, 's csinos házakkal, szokta fogadni első nap délre az útasokat; éjtszakára pedig Ober-Hollabrunn, egy kies mezőváros, derék, de belől csintalan ven-

dégfogadókkal. Az útban vagynak némelly figyelmet érdemlő helyek, mint Ziererdorf és Schönborn nevü faluk, amaz a' H. Coloredo-Mansfeld, ez a' Gr. Schönborn várkastélyaikkal 's nagy kertjeikkel, Göllersdorf, egy hegy alatt fekvő mezőváros, várkastéllyal és klastrommal, Guntersdorf, csinos falu, régi izlésü nagy várkastéllyal és kerttel, 's mások. Jetzeltdorf nevü kis falun túl, mellynek igen szép, 's több falukkal rakott környéke van, kezdődik Morva-ország. Nem messze az úttól Alt-Schallendorf nevü kis faluban van, a' Taga nevü kis folyóvíz partján, egy igen nagy, és szép épületü három emeletes portobákfabrika, melly egykor a' Praemonstratenses-ek' apáturságok vólt, 's az utóbbi időkben, a' Francziák által magazin gyanánt használtatott. Ehhez közel, egy szép tájú hegyen fekszik, a' már messzére látszó Znaim, melly eleven és csinos keritett városka, régi izlésü, 's nagyrészint tüzfalakkal eltakart fedelü, egy-két emeletes házakkal, tágas piaczal, szép promenáddal és mulatókerttel. Ennél csekélyebb, az ide nem messze lévő keritett város Budwicz, nehány meglehetős épületekkel. Znaimon túl a' tájékok kellemetlenebbek, a' klima hidegebb; fenyvesek fedik a' hegyeket, mellyek nagyrészint terepélyek; de annál szebbek, mentől inkább közelget az ember Iglauhoz, melly legfigyelemre méltóbb város a' Bécs és Prága közt lévő úton. A' posztó fabrikájiról hires városka, egy hegyecskén fekszik, kőfallal van keritve, 's nagy piacza és csinos egy-két emeletes házai vagynak. Iglaun túl ismét kellemetes tájak, 's szép fenyvesek gyönyörködtetik az utazót.

Cseh országban, az első figyelmet érdemlő hely Deutschbrod, melly szabad K. V. egy völgyben, régi izlésü emeletes házakkal, 's nagy piaczal. Friedenau nevü falun túl, egy hegyről, szép

kilátás esik a' nagy kiterjedésü, sok falukkal rakott völgyre, melly egész Prágáig nyúl, 's mellynek észrevehetőkép nyájasabb klimája, 's szebb tájai vagynak. Ezen völgynek két figyelemre méltó helyei; Czaslau, kerületbeli főváros, régi izlésü emeletes házakkal, és tágas piacczal, mellyet a' város háza, és a' kerületbeli tisztség' épülete ékesitenek; és Kollin, keritett város az Albis' partján, tágas négyszög piacczal, mellyen az épületek egy-két emeletüek. A' nevezetes 1757-diki ütközet' helyét, a' hétesztendős háborúban, ezen tájat esmerő úti-társam megmutogatta. Az utak mindenütt igen jók, 's nagy gond és felvigyázás alatt vagynak, ennélfogva az utazás elég kellemetes, de a' vendégfogadók, mellyeknek nagy részökben, csintalan szobákat, 's többnyire rossz és még is igen drága ételeket kap az ember, — a' melly tekintetben csak Stannern mező-várost emlitem, — gyakran kedvetlenséget okoznak.

Prága, hová Május 21-dikén értem, keskeny és mindenfelől elzárt völgyben feküdvén, távolról egyebet nem látni belőle, nehány tornyok' hegyénél, 's a' Bécsi óldalról épen nem sokat mutat, midőn hozzá közel van is az ember. Egyébaránt igen szép, ezen nevezetes és nagy városnak fekvése, a' Moldva' két partjain. Az innetső óldalon, az ó és új város, és a' Wyssehrad, mellyek a' város' legnagyobb részét foglalják magokban; a' tulsón a' kis-óldal, (Kleinseite) és a' Hradschin fekszenek. A' városnak nagy része, régi, gothus izlésü, két 's több emeletü házakból áll, kivált az ó-városban, mellyekben sok szoros, setét és egészségtelen lakások vagynak. Az ó-városnak apró piaczai közt legnagyobb és népesebb, az u. n. nagy gyürü, (groszer Ring), mellyet mind régi izlésü, kaputlan, szennyes épületek formálnak, mellyek közt figyelmet érdemel a' ta-

nácsház, a' Tycho de Brahe astronomiai órájával. Az útszáknak nagy része keskeny, és egyenetlen, sok helyen setét, vagy csintalan és nyomorúlt, mint kivált a' 'Sidó-városban; de vagynak több széles, egyenes útszák is, új izlésü nagy épületekkel, különösen az új-városban, valamint imitt amott sok régibb nagy sztilü palotákra is akad az ember. Legszebb útszák a' Zeltner-Gasse, Königs-Gasse, és Ritter-Gasse *). Az új sőt az egész városnak piaczai közt, legnagyobb a' harom-piacz, (Viehmarkt) mellyen a' roppant és szép katonai kórház, — az előtt Jésuiták' Kollégyioma, — interesszáns; de legszebb a' ló-piacz (Roszmarkt). Az új-város egyik széles és csinos útszáján, a' Grábenen, kedvelt árnyékos sétálóhelyök van a' Prágaiaknak. A' Moldva tulsó partján fekszik a' kisóldal, melly egy keskeny völgy' öblébe felfelé húzódik, 's nagyrészint ez is régi izlésü, de szép, 's nagy palotákkal bir, mellyek nincsenek annyira eldugva, mint nagy része az óvárosban lévőknek. Közöttök különös figyelmet érdemel, a' Schiller által dicsitett hősnek Wallensteinnak nagy kiterjedésü palotája. A' kis-óldal felett jobb kézre, emelkedik fel a' várhegy (Schlossberg), mellyen a' Hradschin fekszik **). A' Hradschinnek legnagyobb ékessége, a' IV-dik Károly által 1353-ban épitett, 's Mária Terézia által megújitott 's bevégzett királyi vár, melly pompásan fekszik, a' hegynek ormóján. Ez a' roppant épület, mellynek

*) Az útszák rosszúl, 's több derék útszák még épen nincsenek kikövezve. Az éjjeli kivilágositás igen rossz, 's i é-melly útszákon épen semmi sincs.

**) A' felmenetel meredek és fáradtságos, de ezt böven megjutalmaztatja, a' grádics tetejéről való pompás tekintet, a' nagy kiterjedésü városra, annak sok tornyaira és palotáira, a' félkört formáló Moldva házakkal és kertekkel rakott partjaira, 's a' viz közepét elevenitő két árnyékos szigetecskére.

három udvarai vagynak, két emeletü, 's az egész nagy városon uralkodik. Ablakaiból, — mellyeken 1618-ban a' két helytartók levettettek, — a' legszebb kinézés van egész Prágára, 's a' Moldva' szép völgyére. Az első udvar elejét, nagy státuákkal ékesitett vas gátor zárja bé. A' Királyi váron kivül, vagynak a' Hradschinban több más szép épületek is, mellyek közt első helyet érdemlenek az Érseki Residentzia, és a' Gróf Czernin nagy palotája. Az útszát itt is, egy rövid árnyékos sétáló ékesiti. Egyébaránt a' Hradschin legkevésbbé eleven része Prágának; kivált nyárban, midőn az uraságok elútaznak, alig látni itt egy két embert.

A' két óldalt egy pompás négyszög kövekből épült, 's 28 állóképekkel felékesitett híd köti össze, mellyet 16 árkusok tartanak, 's mellynek hossza 1790, széle csak 35 lábnyi. Két óldalt széles trottoir van a' gyalogok számokra. Ezen hid, mellyet IV-dik Károly Császár kezdett épittetni 1358-ban, de a' melly csak 1507-ben végeztetett el, csaknem legszebb sétálóhelye Prágának, mivel róla igen szép kinézés van a' Moldva partjaira, 's az ezeket elfoglaló városra, különösen a' kisóldalra, hol kevélyen néz le, a' várhegynek elejét megkoronázó királyi vár, 's mellette a' sok szép kertekkel, kerti-házakkal, sétáló-útakkal rakott Lorenzberg megújító tekintetet nyújt. — Most minden estve nagy elevenség uralkodik itt a' hidon, a' Nepomuk Sz. János' érczből öntött képe pompásan kivilágositva, 's a' híd ajtatosokkal tömve lévén. — A' Moldvának legnagyobb szélessége 760 láb.

Prágának 48 templomai közt, architectúrájokra és belső felékesitésökre nézve, legszebbek, a' pompás Sz. Miklós' temploma a' kis óldalon, és a' keresztes Urak' temploma, a' híd mellett,

az ó-városban. Legnevezetesebb az Érseki nagy templom, (Metropolitankirche zu St. Veit) a' várhegyen; melly gothusi sztillel épült, 's belöl gazdag készületü épület. Falait mozáik ékesiti. — Ezen templomban azon kivül, hogy több Fejedelmi személyek, Császárok és Királyok nyugosznak, vagynak sok régiségek, nevezetes emlékek, mivészmunkák, 's híres mesterek' festéseik is. Azomban legnevezetesebb az itt lévő Nepomuk Sz. Jánosnak, Cseh-ország véd-patronusának sírja. Ezüst koporsója, melly 5000 márkot nyom, 's mellynek tetején, nagy ezüst állóképe van, egy ezüst óltáron fekszik, mellyet tizenhat Szenteknek, és Angyaloknak ezüst állóképeik, vesznek körül. Az egész felett, gazdag arany czafrangokkal szegett veres bársony baldakin függ, mellynek négy szárnyait ezüst angyalok tartják. — A' templom most *) egész napokon ájtatosokkal tele van. Több gazdag és szép templomokon kivül, nevezetes még a' városi templom is, mellyben a' Tycho de Brahe sirja van.

Csehország fővárosa, a' lármás Császári városhoz képest, igen csendes; útszáin nem találja az ember, még azt az elevenséget sem, melly Pesten van, noha lakosainak számok, csaknem százezerre megy. Mulató helyei is szüken vagynak, 's ezekben is az Uraságok kevés részt láttatnak venni. Legnevezetesebbek közöttök, a' Gróf Canal kertje, hová Prágának legszélesebb, 's egyenes útszája a' Roszmarkt viszen. — Ezen kert hová legtöbben járnak, egy partóldalban fekszik, de sem fekvése, sem elrendelése, nem interesszáns, noha kellemetes sétálóutak, 's szép parthiák vagynak benne. A' tiszteletre méltó birtokos, a' füvész és gazdasági tudományoknak nagy

*) — mint ezen Szentnek ünnepén.

kedvellője, 's szorgalmatos mivelője és terjesztője. A' kertben van, egy Technologiát, és gazdaságos Füvész-tudományt tanúlók számokra szentelt osztály is, mellynek jó elrendelése van. A' Gróf a) ehhez, 1791 óta, egy tanitóintézetet kötött, melly mellett maga tart egy Professort, ki ingyen ád leczkéket, a' mindég meglehetős számú tanúlóknak, kiknek felserkentésökre, pénzjutalmakat is tesz fel a' derék Gróf. Ezen Professor most Tausch, egy öreg tudós, ki ezen kertet Hortus Canalius név alatt jól le is írta nem régiben. Ezen kerttel csaknem általellenben van, a' hasonlókép parton fekvő Wimmer kertje, melly nagy, de még eddig két nem sokat érő sétálóutnál egyéb benne nincsen. Ezen két kertek a' Prágaiaknak mulatóhelyeik, de a' mellyekben hijjába keresnéd azt az elevenséget és vidámságot, melly Bécsnek minden szögletében uralkodik.

Prágának nevezetes, és figyelmet érdemlő orvosi intézetei vagynak, millyek nélkül mi, kedves Hazánkban — fájdalom! — szükölködünk. Mint Bécsben, úgy itt is a' gyakorló orvosi-tudomány öszvefüggésben van, a' közönséges kórházzal, mellynek épületében vagynak a' gyakorló intézetek. A' közönséges Kórház, egy nagy kétemeletü épület, a' barompiacz' végén, felemelkedett egészséges helyen', csaknem minden óldalról szabad kinézéssel. Homloklapján ezen felülirás van: Saluti Aegrorum: Josephus II. Leopoldus II. Augusti MDCCXC. A' betegeknek gyógyitások, itt is mint Bécsben, az első orvosoknak (Primarärzte) tisztjek, de a' melly hivatal itt, a' gyakorló orvositudományok Professorainak van által adva, kiknek ennélfogva nagyon el van foglalva idejök. A' Kli-

a) Ezen nagy lelkü Úr, ezen esztendő elején (Febr. 20-dikán) meghólt. Született 1745-ben.

nikumokban itt is, a' köz. Kórházból kiválogatott, 's legczélarányosabb betegek fekszenek. De azonkivül fontosabb esetekben, a' köz. Kórház' száláiban is bevitetnek a' tanitványok. Az Orvosi Klinikum, — mellynek elöljárója Prof. Jokliczke a), egy szerény és derék fiatal ember, — alól van 's nem nagy; csak három apró betegszobákból áll, mellyek most nincsenek tele. A' betegek száma esztendönként, valami 120—130-ra megy. A' gyakorló Orvosi-tudományt tanúlók' száma kevés. A' gyógyitásmódja hasonló a' Bécsihez, 's leginkább az antiphlogistica methodus használtatik. Igy gyógyitódik most itt, egy vizibetegségben lévő ember, — ki a' betegek közt legnevezetesebb, — érvágásokkal és Nitrummal. Ennél sokkal nagyobb a' Seb-orvosoknak orvosi-Klinikumok, mellynek igazgatója a' derék Prof. Bischoff b), kinek nyájassága és embersége, nagy hasznomra vólt, ezen intézeteknek közelebbről megesmerésökre. A' szobák tágasabbak, 's magasabban lévén egészségesebbek is. Prof. Bischoff Úr, — ki egy virágában lévő ember — először is itt lévő válogatott és fontos betegeit, mutogatta meg, elő adta azoknak nyavalyájokat 's gyógyitásmódjokat; azután pedig önnön osztályát is, a' köz. Kórházban, barátságosan láttatta velem. Ezen jeles Orvosnak gyógyitásmódja, annyival kedvesebb előttem, mennél nagyobb barátja vóltam eleitölfogva a' gyógyitásbeli egyszerüségnek. Klinikumában kevés orvossággal, nagyon nevezetes cúrákat láttam végbevitetni. Különös szerencsével gyógyi-

a) Ezen nagy reményü tanitó, a' múlt esztendő' végén (Dec. 31-dikén) hivatalának áldozatjává lett, a' kórházban kapott nervus hideglelésben meghalván.

b) A' múlt esztendőben, a' Bécsi Jó'sef Akadémiájához, nevezte ki ő Felsége Klinikum' igazgatójának, 's Pathologia specialis Professorának.

tódnak itt, több melybeli betegségben lévők. Ezen tekintetben sokszor, 's nagy haszonnal adja Prof. Bischoff Úr, a' Salvia extractumát. A' catarrhális és rheumaticus nyavalyák uralkodni látszatnak. Ellenben nevezetes az, hogy itt a' változó hideglelések igen ritkák, noha a' völgy' keskenysége, 's a' Móldva vize, ellenkezőt láttatnak mutatni.

A' tulajdonképi seborvosi Klinikum, — melly Prof. Fritznek igazgatása alatt van, — hasonlóképp elég nagy. Ezen közép idejű, nyájas és ügyes seborvos, nagy szívességgel esmertette meg velem Klinikumát, mellyben sok nevezetes betegek vagynak. Különösen szememben tűnt, a' beszorúlt sérésben feküvők' nagy száma, kik többnyire mind szerencsésen operálódtak. A' gyógyitás' módjában, Prof. Fritz Úr is barátja az egyszerüségnek, 's mint sok ideig vólt tanitványa Prof. Kern Úrnak Bécsben, nagy óltalmazója, az ez által behozott 's esmeretes sebgyógyitás módjának. Nagyon tetszett Prof. Fritzben, az ő igen nyájas és leereszkedő bánásmódja, a' betegekkel. Kár hogy Klinikumában a' nyoszolyák, mellyek mind tele vagynak, nagyon egymásra vagynak halmozva, úgy hogy közöttök alig tolakodhatnak el a' tanúló seborvosok, kiknek számok igen nagy. Egyébaránt Prof. Fritznek azon érdeme is van, hogy a' Rust által dicsért bekenés-kúrát (Inunctions-kur) ide behozta, és arról különös tanitást ád a' seb-orvosoknak. Az ő köz. kórházbeli osztályában, különös szobák vagynak, ezen czélra kirendelve. Ezen setét, és nyárban is fütött szobákban azomban, nem lehet szánakozás nélkül nem látni, az itt lévő szerencsétleneket, szennyes ágyaikban 's ruhájokban, a' kiszabott ideig éhezve, és elrekesztetve minden külső levegőtől, 's társaságtól. Akaratja nélkül ébred fel az emberben azon gondolat, ha valljon nem rejteget-e kebelében, más könnyebb,

és bizonyosabb módot a' természet, — melly mindenütt az egyszerüséget szereti, — ezen — fájdalom! — annyira elterjedt betegségeknek gyógyításokra, mellyek azomban sokszor még az ennyi bajjal, 's szenyvedéssel kiállott kúra után is, visszatérnek? Ezen kúra itt nem csak a' Syphilis, hanem a' Herpes és más börnyavalyák ellen is használtatik. A' köz. Kórház' szobái tágasok, de nem olly csinosak mint Bécsben, és sokszor setétek. Egyszerre 270 betegeknek adhat helyet, 's esztendönként körülbelöl 1500—1800-ra, uralkodó epidemiákban pedig kétezernél is többre megy a' betegek' száma.

Egy a' köz. Kórház' szomszédságában lévö külön épületben vagynak a' tébolyodottak, kiknek számok most valami 60—70-re megy. Az épületnek jó helyheztetése, 's a' betegszobák is elég tágasok, és világosak lévén, ezen szerentsétleneknek itt türhetö existentiájok van. Még ezen kivül, a' Sz. Katharina nevü nagy épületnek fele részében is, észbetegek vagynak, kiknek számok valami 48-ra megy. Mind a' két osztályban, sok igen interesszáns esetek vagynak. Kár hogy az orvosi folyóirásokban, rendszerént olly kevés emlékezet van, az illy nevezetes intézetekről. Kéttségkivül ennek egyik oka az, mivel az ész' betegségeiről való esmereteink, mind eddig olly bizonytalanok, és homályosok, 's mivel a' gyakorló orvosi-tudomány, olly szüken dicsekedhetik azoknak gyökeres meggyógyításokkal. A' mint mondják, a' Sz. Katharina, egészen az észbetegek számára fog eligazittatni, 's akkor a' most több felé elszórt tébolyodottakat, mint egy helyre fogják hozni. Az egész intézetnek Prof. Joklicze, az igazgatója. Kivánatos vólna, hogy ezen nevekedö intézetnek különös orvosa vólna. Az észnyavalyának stúdiuma, különös kedvet, mély be-

látást, éles ítéletet és széles esmereteket; a' betegekkel való bánás, reászületett ügyességet, fáradhatatlan felügyelést és obszerválást, nagy békeségestürést, 's mindezekhez nyájas bánásmódját; humanitást kíván; ennélfogva ennyi számú betegeknek gyógyítások, egy orvosnak egész életére elég foglalatosságot ád. A' rendszeréntvaló ispotályi, sokszor schlendrián gyógyításmódjával, a' sok erőszakos, és fellázzasztó orvosszerekkel, itt legtöbbnyire semmit sem nyer az Orvos; ellenben keves szerekkel, 's ahhoz alkalmaztatott lelki bánásmóddal, véghetetlenül többet el ér.

Nem messze ezen intézetektől, de még szabadabb 's kellemetesbb helyen van a' szülőház, melly most sokkal megnagyobbitatott, 's új organizátiót nyer. Még ezen esztendőben készen lessz. Homloklapján ezen felülirás van: Securitati partuum Josephus II. Leopoldus II. Augusti MDCCXC. Ezen jeles intézetnek három osztálya van, tudniillik a' titkos osztály, a' praktika osztály, és a' talált gyermekek' osztálya. Mint Bécsben, úgy itt is a' fizető szülőknek két első klasszisok, a' titkos osztályhoz tartozik; a' harmadik klasszisú szülők, 's nem fizetők, formálják a' gyakorló szülésü iskolát. Prágában, a' házasságon kivül született gyermekek' száma nagy, mivel minden 3-dik illyen *), holott Berlinben csak a' 7-dik. A' szobák mind csinosak, tágasak és világosak, nagyrészint szép kinézéssel a' Moldva' völgyére, kivált az új épületben. A' szülőszobában van Prof Jungmann Úrnak elmés de igen is mesterséges szülőnyoszolyája; mind a' talált gyermekek' osztályában, mind a' praktika osztályban, a' legczélarányosabb elrendelés van, úgy hogy ezen intézet, az embert csaknem minden tekintetben kielégiti. Az új épületben

*) (valamint Párisban).

lesz a' Professor' lakása is. Az itt történő szüléseknek száma, esztendőnként ezer körül van. Prágában az újszületett gyermekek közt, igen nagy a' halandóság, mivel ezerből 423 hal meg, holott Berlinben csak 254.

A' várostól legtávolabb lévő gyógyitó-intézet', a' Karlshof, ugyan csak ezen az óldalon, mellynek megnézésére, a' fő-igazgató Dr. Havrlik egy nyájas és derék öreg Úr adott engedelmet, egy emeletes, és jó nagy épület, ezen felülírással: Solatio langventium Josephus II. Leopoldus II. Augusti MDCCXC. Valamint csaknem minden betegintézetei Prágának, úgy ez is szép, felemelkedett 's egészséges helyen fekszik. Ezen intézetnek is három osztálya van: a' nyomorgók' háza, (Siechenhaus) hol szegény 's öreg elnyomorodott betegek vagynak; a' franczúsok' háza, (Kurhaus für Venerische) hová csupa fehér személyek vétetődnek fel; 's kiknek számok esztendőnként 3—400-ra megy; és a' csendes bolondok' osztálya, hol valami 48-an vagynak, 's kiknek egy kis árnyékos kertjek is van. Ezen intézetben nagyobb tisztaság, és jobb elrendelés is lehetne. A' szobák kelletinél telébb vagynak, 's kivált a' tébolyodottak' szobáik alól, szükek, setétek, 's kedvetlenek. Az intézet mellett egy szép templom is van.

Különös említést érdemelnek ezen intézeteken kivül, az Er'sébeth rendén lévő Apáczák', és a' könyörülő barátoknak Kórházok. Az első az újvárosban, 's igen szép helyen fekszik, úgy hogy a' klastrom ablakaiból, a' Moldva völgyére, gyönyörü kilátás van. Valamint az egész klastromban mellynek minden részeit, egész szivességgel láttatják az Apáczák, — úgy különösen a' betegek' nagy szálájában, a' legdicséretesebb csinosság és rend uralkodik. — Rendszerént 54 betegek talál-

nak itt helyet, kik firhangos nyoszolyákban fekszenek, 's kiknek ezen emberszerető Apáczák, a' legnagyobb részvétellel, és szorgalommal viselik gondjokat. A' számfelettvaló betegek, a' földön fekszenek. Még szebb elrendelésü, a' könyörülő-barátok ispotálya, mellynek csinos nagy szálája T forma, 's hol valami száz és nehány betegekre való firhangos nyoszolyák vagynak. Ezen kivül külön szobákban vagynak a' tébolyodottak. Ezen ispotálynak orvosa az öreg Dr. Held, ki itt nevezetes és tisztelt Orvos, 's ki ezen intézetnek leirását ezen esztendőben kiadta a). Az operateur-barát, ügyes és elmés ember, ki a' kórháznak szerkeztetését megmutogatta, 's láttatta nehány, önn ideája szerint készitett machináit is, mint egy nagy erejü electrica maschinát, egy több mint száz fontos Volta oszlopát, 's egy üveg harmonikával készitett játszó almáriomot. Az épületnek — melly az ó-városban 's nem szép helyen fekszik, — kis udvarán, csinos kertecske van, mellynek a' gyógyúlók hasznát vehetik. Ezen kórházzal, a' nem régiben itt vólt Hufeland is nagyon meg vólt elégedve.

A' IV-dik Károly által 1348-ban fundált, 's egykor olly nagy virágzásban vólt Universzitás, legrégibb Német-országban. Nagy és szép épülete, a' Király útszában van. Megnézésreméltók benne az Universzitás' palotája, és az Akademiai tanács' ülőhelye. Az első középszer nagyságú szálát, a' Prágai Érseknek — mint az Universzitás Kanczellárius-sának gazdagon feltzifrázott széke, 's az Universzitás Kanczellárius ainak és pártfogóinak képeik ékesitik. A' graduátziók még itt most is trombita és dobszó mellett, 's a' felesketés karének alatt mennek végbe. Az Akademiai tanács szobáiban, sok még az

a) J. Th. Held kurze Geschichte der Heilanstalt, der barmherzigen Brüder in Prag. Prag. 1825. 8.

Universzitás legrégibb idejéből való öltözetek, ékességek, czifraszékek, különösen pedig sok igen nevezetes kéziratok vagynak. Ezen épületben vagyon több Professoroknak is lakhelyök. Az itt lakó Anatomia' Professora, a' derék Ilg, egy közép idejü, komoly ember, megmutatta az anatomiai Muzeumot, melly magában nagyon csekély, de az általa készitett igen szép és intereszáns állatváz-gyüjtemény, — mellyhez hasonlót Bécsbe is küldött. 's a' mi neki olly sok kedvetlenséget okoza, — ennek becsét sokra emeli. Önnön birtokában van a' többek közt, egy rendkivülvaló, csaknem kétújnyi vastagságú kaponyája, egy 27 esztendeig élt asszonyszemélynek, ki gyermekségétől óta folyosóban szenyvedett. A' kaponya 9 fontot nyom, 's minden lyukak rajta öszve vagynak szorúlva. Prof. Ilgnek tudósitása szerént, ezen személy lassanként minden elmebéli tehetségeit elvesztette, az agyvelőnek minden óldalról való öszvenyomódása miatt. Ezen nevezetes kaponyának gipsz másolatjával, csaknem minden németországi anatomiai Múzeumok birnak. Az itt lévő chemicum Laboratorium jó rendben van, 's a' derék Prof. Preslnek dicséretes munkássága altal, a' tudományok' elömenetelére sokat tesz. Ezen épületnek szomszédságában lakik a' Füvésztudomány' Professora Mikán Úr, a' Brasiliában odalakott Ausztriai természettudósoknak egyike, ki közép idejü és igen barátságos ember. Több Amerikai útjából hozott nevezetességek közt, interesszált egy nagy és gyönyörü Molukkai Kakadu, 's egy Amerikai strutzmadártollakból Bahiában készült, és sokféle szinekre festett igen szép 's drága legyező. Útjának tudományos gyümölcseit, — mellyek nevezetesen a' Zoologiát és Botanicát tárgyazzák, — egy pompás fól ó munkában, közli a' tudós világgal, mellyből már nehány füzet meg

is jelent, de a' munkának mértékletlen drágasága, 's nem egészen czélarányos elintézése miatt, a' mint panaszlotta, kéntelenittetik azt félbeszakasztani. A' Botanikus kertet, a' városon kivül, 's távol lévén, nem láthattam.

A' Physikum Múzeum, az egykorî Jé'suiták', most Seminárium' roppant nagyságú, és kiterjedésü épületében van, 's egy nagy szálából áll, mellyet a' hires Prof. Hallaschka, (a' Piáristák' rendéből) igen szép rendbe hozott, 's igen sok jeles és becses eszközökkel meggazdagitott. Különös megelégedésemre vólt itt mulatásom, hol ha ezen derék Tanitónak nagy tudománya, egy óldalról tiszteletre inditott, ritka humanitása és nyájassága, más óldalról egészen magához vonszott. Társaságunkban vólt Renner, egy 80 esztendös, de még friss öreg Úr is, 40 esztentendökkel ez előtt itt a' Physikának Professora. Ezen épületben van, a' magas csillagvi'sgálótorony is, mellyet még a' Jé'suiták emeltek, 's mellyet Prof. Dávid, egy jókedvü 's nyájas öreg egész szivességgel megmutogatott. A' toronyban a' többek közt, két jó cső van Dollondtól, egy igen szép és jó Frauenhofertől, és egy csak most kapott Universal-instrument Reichenbachtól. Ezen toronynak folyosólyáról, pompás kinézés van Prágára; a' Hadschin, a' Moldva szép völgye, az ó és új városnak veresfedelü házai 's palotái, a' hatvannál többre menö tornyok, szép tekintetet adnak.

Az ó-városban még megnézésre méltók, a' Polytechnicum Institutum, — mellynek Directora a' nagy hirü mathematikus és mechanicus Gerstner, de a' kivel, betegeskedése miatt meg nem esmerkedhettem, — 's mellyben egy igen jeles Modell-gyüjtemény, és derek chemicum laboratorium van; — 's a' Cs. Könyvtár, melly 100,000

darabnál többől áll. A' könyvek több apró, 's résszerént setét szobákban vagynak felállítva, 's fakkokra osztva. A' theologikus könyvek' szálája nagy és szép. Az itt lévő ritka, kivált a' régi Szláv literaturát tárgyazó kéziratok' száma, nehány ezerre megy. Interesszáns az Universzitás' protokoluma, a' 14-dik száz óta, mellyben Huss Jánosnak is, mint Dékánynak kéziratai vagynak. A' könyvtár' őrzője, a' derék Posselt, mostanában meghólt. — A' Hradschinban, a' Praemonstratensisek' szép, és megnézésre méltó könyvtárán kivül, figyelmet érdemel, a' National-Muzeum, melly egyedül Cseh ország' tudománytszerető Nagyjainak, különösen pedig, a' nemes lelkü 's tudós, Gróf Sternberg Kászpárnak, köszönheti lételét, 's mellyben különösen gazdag, az ásványok' osztálya; valamint a' Kép-galeria is, melly 10 szobákban van elrendelve, 's igen sok szép és drága darabokkal bir. — Nem kevésbé interesszáns a' H. Coloredo, öt szobákból álló, Kép-galeriája is, az ó-városban lévő palotájában, mellyet mindennap szabadon lehet látni, 's mellyet minden idegen megelégedéssel hágy el.

Prága eleitőlfogva nevezetes vólt, azon dicséretes buzgóságról, a' szép mesterségek 's literatura eránt, melly a' városnak miveltebb részét, különösen pedig Cseh-ország Naggyait lelkesiti. Prágának legnagyobb zseni tudósai, Gróf Bucqvoi, és Gróf Sternberg, több másokkal eggyütt, a' Cseh Nemzetnek maradandó diszei. Sajnálom, hogy az idő rövidsége és igen rosz vólta miatt, ezen nevezetes embereknek esmeretségekben nem juthattam. Prágának lakossai nyájasok, 's közöttök a' miveltség szembetünő. A' nemesség, 's katonatisztek közt, esmeretekkel gazdag, 's világos fökre akadni, kikkel akármi tudományos tárgyról megelégedve lehet beszéllni.' —

Az itt lévő több jeles Orvosok közt, Krombholz, Held, és Bischoff legnevezetesebbek; de senki sem birja annyira a' közönség', kivált pedig az Uraságok' bizodalmát, mint Stáborvos Marenzeller, ki az új orvoslásmód, — Homoeopathia — szerént tett, sok szerencsés cúrái által, magának nagy hirt szerzett. Marenzeller már idös, de ifjúi elevenségü 's nyájas ember. Nyólcz esztendő óta gyakorolván a' Homoeopathiát, — mellyről enthusiasmussal beszéll, — 's széles kiterjedésü praxisa lévén, ezen methodusban, nagy ügyességet szerzett magának. Itt mulatásom óta, csaknem mindennap jelen vagyok ordinátióin, hogy ezen sokat ígérő methodussal közelébbről megesmerkedhessem. — Öszvejöttem a' napokban, a' hires utazó Sieberrel is, ki a' veszettkutya harapás ellen való csalhatatlan gyógyitószerével, az Orvosi közönség' figyelmét is annyira magára vonta, — de a' melly mind e' mai napig, — fájdalom! — titokban van. Sieber kevés esztendök alatt Afrikának, 's Á'siának egy részét, Madagascárt, Isle de France-ot, Jávát, Brasiliát öszveútazta, 's onnan ritka és fáradhatatlan szorgalommal és ügyességgel gyüjtött botanikai, 's természethistoriai gazdag 'sákmánnyal, sok ritkaságokkal és régiségekkel visszatért. Ezen derék utazó, csak valami 30 esztendös, és ifjúi tüzzel teljes ember *).

Prágának környékei kopaszok lévén, nem igen szépek. Legtöbbet ér félóranyira lévő u. n. Baumgarten, a' Hradschinon túl, egy nagy Ángoly szabású mulatókert, egy szép völgyben, sok kellemetes sétáló- és kocsizó-utakkal, árnyékos helyekkel, 's egy a' part' csúcsán lévő gothus iz-

*) Nevezetes gyüjteménye még mind eddig Dreszdába van, hová ezen napokban vissza készül.

lésü, csinos kertivárral, honnan igen szép kinézés van a' völgyre, mellynek tulsó óldalában, Troja nevü kellemes fekvésü falu van. — Az Uraságoknak, kiknek nagy része külömben is a' kisóldalon lakik, ez rendszeréntvaló kocsizó-helyök. — Az újvárosban figyelmet érdemel még, a' Gróf Salm', nem nagy, de sok szép, 's ritka plántákkal ékeskedő kertje, mellyet biléttel látni lehet; és a' kis óldalon, a' Gróf Waldstein kertje, melly hasonlókép nem nagy, de szép árnyékos sétálói, grottái, 's mesterséges szökökutai, sok embereket idevonnak. Ez a' kert, melly a' már feljebb emlitett nagy Grófi palota megett van, innepnapokon, közönséges haszonvételre nyitva van. — A' Hradschinban lévő Császári kert, (Kaiser-Garten) nem sokat ér. — Mind ezek közt, Prágának csaknem legkellemetesb mulatóhelyéül szolgálnak, a' Moldva két szigetecskéi, hol Traktérház, 's szép árnyékos helyek vagynak. Prágának egy theátroma van, melly nem nagy, de csinos és erős épületü. Az előterjesztések, mellyeket láttam, nem sokat értek, 's a' játszók közt, egy Feistmantel nevü kedvelt komikuson kivül egy sem vólt kitetsző. Különösen rosszúl adták Weber' szép operáját, a' Freyschützöt. Prágának climája jó, 's ennélfogva a' halandóság nem nagy, úgy hogy a születtek' száma, sokszor felülmúlja a' meghóltakét. Mostani népessége százezernél többre megy, a' katonasággal eggyütt. Az életmód sokban külömbözik a' Bécsitől. Azon kivül hogy rosszabbak az ételek, a' serrel, puncsal, kávéval való élés közönségesebb, a' minek az egészség' állapotjára tulajdon befolyása van.

Most itt egy interesszáns látomány is van. Kapitány Hadlock t. i. Éjszaki-Ameribából itt van, az éjszaki polushoz tett utazásából hozott fiatal Esqvimau-ival. A' férjfi, kinek eredeti neve

Marter Neiangunitto, Angliában történt megkeresztelkedésével vett neve pedig György, egy alacsony, — valami 3 lábnyi 's nehány hüvelyknyi, — nagy fejü, setét olajszín képü, hosszú, igen szép fekete hajú ember. Felesége, kinek régi neve Kunahinok, új neve Maria, egy hasonló termetü és szinü, és egy szép czigány leányhoz hasonlitó asszonyka. Orrában egy jó nagy tarka gyöngyökkel kirakott gyürü, haja tarka gyöngybojtokkal van öszvefonva. Egyébaránt mind ketten hazai, tengerikutyabör ruhájokban vagynak öltözve, mellyet Balinben kapott arany medalliájok ékesit. Képök inkább szelidséget, mint vadságot árúl el. Ezen ritka figuráknak különösségöket neveli az, hogy mind ketten hasonlók a' mozgó viaszképekhez, mivel egész nap eggyet sem szóllnak, 's minden ingerlésekre érzéketlenek maradnak. Urıknak szavára azomban produkálják, némelly otthoni szokásaikat, izlés nélkülvaló tánczokat, vadászatmódjokat a' vizen, hosszú tengerikutyabörrel bevont csónakjokban, mellynek közepében a' férjfi beléül, 's hajítólandzsájával egy kerék deszka' közepét mindég találja; azután beléül szánkójában, mellyet nemugató, fekete, poláris kutyája, sebesen köröskörül húz a' szobában. Kutyáját néha csak ezen szóval igazgatja, bekk, bekk! György többnyire kis darab papirosokra, magát, feleségét, 's kutyáját festegeti, durva vonásokkal, 's ezeket a' nézök szokták tőle megvenni, mellyből már jó summa pénzt öszvegyüjtögetett. Berlinben, a' mint mondják, egy öreg ember, ki a' Baffinsbay' szomszédságában predikálva az Evangyéliomot, született nyelvökön szóllitá meg öket, ezeknek nagy bámúlásokra. Eledelök leginkább nyers hal. — Micsoda érzés, ha az ember magát ezekkel öszvehasonlitja! Mi lelki távolság mi köztünk, és ezek közt, 's mi közelség ezek

és az állatok között! — A' szála' falain körösköröl, igen sok interesszáns nevezetesség van. Az éjszaki pólus' környékein lakóknak, sokféle, leginkább tengerikutyabörből készült ruházatjaik, madártollakból csinált ékességeik, fegyvereik, házi eszközeik, mesterséges munkáik, az ott lévő állatoknak böreik, szarvaik, 's több más effélék vagynak itt felaggatva; kunyhójok is kicsinálva. Itt van egy új Seelandiai Vezérnek is feje, mesterséggel utánna csinált, 's nemzeti öltözetében felöltöztetett testére téve. A' fő, mumia formán van megkészitve, 's czifrán és mesterségesen tawwirozva. Ezen vezér Angliában jött, hogy népe' számára fegyvereket, 's egyéb szükséges dolgokat vásároljon. Elfogyván azomban pénze, a' hajóskapitány szolgálatjába kelle neki, bizonyos időre állni, 's azon idő alatt meghólt.

(Folytatása következik).

4.

A' Birtokot jelentő Szavakról.

Ezen tárgy rég fárasztja már Grammatikusainkat, és még sem végezhettek semmit is ügyében. Egyik rész azt a' szabást tartja, hogy ha a' birtokos név a' többes számban van, a' birt dolgot jelentő szónak mindég k betü suffigáltatik, akár az egyes számban legyen az, akár a' többesben, úgymint: urak (uraknak) lovok; urak (uraknak) lovaik. A' másik felekezet épen ellenkezőt állít, és így akar szóllani és írni: urak' (uraknak) lova; urak' (uraknak) lovai, azon kivétellel, hogy ha a' birtokos név úgy elválasztatik a' birt dolgot jelentőtől, hogy

egészen más szerkeztetéshez tartozik, és mintegy magányosan áll, akkor szükséges a' suffixum, valamint az illyes mondásban: Mijek van az uraknak? — lovok, lovaik.

Minekelőtte kijelentem, hogy mellyik részre hajlom, és milly okoknál és észrevételeknél fogva, azt a' kérdést támasztom, hogy mikor kelletik mondani és írni: urak' és mikor uraknak?

Erről már Pereszlényi is gondolkodott, és így írt: „In declinando, Dativus ille, qui La„tino Genitivo correspondet, manet invariatus, „alterum autem nomen Declinationis variationem „recipit, ut: Add meg a' bornak az árrát, „(árát,) da vini pretium. At saepe in Oratione „(maxime ligata) omittitur affixum nak vel nek.

„Idque primo, quando Latino Genitivo res„pondens nomen substantivum habet affixum Pro„nominale possessivum, ut Kristus vére sar„cza, vel Kristus vérének sarcza. Pé„ter lova hátárul szakasztotta nyakát.

„Secundo, quando Genitivus ille est nomen proprium, ut „Péter lova, Petri equus.

„Sic Kristus vére, Christi sanguis, seu „Kristusnak vére.

„Nonnunquam etiam his rationibus deficien„tibus omittuntur haec affixa, ut Királyok „Királya. Pazman. pag. 471. Gonosz a' lel„ki ismeret mardozása, pro ismeret„nek, Malus est conscientiae remorsus" *).

Ezen második szabásból csak azt lehet kihozni, hogy a' birtokos név a' nak nek végződést fel is veheti és el is vetheti, és ezért inkább Scholionnak mintsem szabásnak lehet azt tar-

*) Grammatica Lingvae Ungaricae a P. Paulo Pereszlényi e S. J. etc. Tyrnaviae, Typis Academicis per Leopoldum Berger. Anno 1758,

tani; mert mindegy akár így mondjam: Királyok Királya, lelkiisméret mardozása, vagy Királyoknak Királya, lelkiisméretnek mardozása, egyéb hogy ezen második esetben a' szavat egy taggal hoszszabbítom.

Mivel megengedem én azt, hogy eleve a' birtokos név mindég n a k n e k-kel végződött; hanem midőn idő' jártával az az egyes birtokos név mellől, a' nélkül, hogy a' nyelv és az értelmesség szenvedne, elmaradt, minek toldatnék, mint haszontalan szótag viszsza megint.

Hanem hasznos szótag az ottan, midőn két (némellykor három) birtokos név kerül egyszerre elé, úgymint K r i s t u s v é r e s a r c z a, P é t e r r u h á j a s z é l e p r é m j e; itten az első példában a' második és a' másodikban a' harmadik birtokos névhez ragad a' n a k n e k végződés, és így szóllok és írok: K r i s t u s v é r é n e k s a r c z a, P é t e r r u h á j a s z é l é n e k p r é m' j e. És erre nézve Pereszlényinek említett első szabásának annyiból helyt adunk, hogy így szólljunk és írjunk: K r i s t u s v é r é n e k s a r c z a, nem pedig annyiból, hogy ezt helyesnek ismerjük: K r i s t u s v é r e s a r c z a.

Arról is akarok most egy úttal említést tenni, hogy midőn a' birtokos név mellől a' n a k, n e k végződés kimarad, szükséges-e a' hihagyás' jele vagy sem. Igy írják-e K r i s t u s' v é r e, vagy pedig így: K r i s t u s v é r e.

Erre azt mondom, hogy az elhagyás' jelét az értelmesség néha úgy megkívánja, hogy annak elmaradni semmikép sem lehet, mint ezen már egyszer, hanem más esetben felhozott példában: P é t e r l o v a h á t á r ó l s z a k a s z t o t t a n y a k á t. Itten nem tudom, mit kellessék értenem, ezt-e: Petrus-e sui equi dorso (cadens) fregit cervicem, vagy: e' Petri equi dorso (cadens quidam)

fregit cervicem ; az az : mindég kérdésben marad, Péter esett-e le a' lóról, vagy pedig Péter' lováról esett-e le más valaki. Innend az első esetben így írok : Péter lova' (lovának kell lenni a' mondottak szerint) hátáról szakasztotta nyakát ; a' másodikban pedig így : Péter' lova' hátárol szakasztotta (valaki) nyakát. Nem látszik tehát fölösleg valónak az elhagyás' jelével való élés, sőt az mindenkép az orthographiai pontossághoz tartozik *).

Ezeket előrebocsátván, már most oda térek viszsza, a' honnan eltávoztam, tudniillik megmutatni, mellyik beszéd- és írásmód helyesebb, ez e: urak (uraknak) lovok, lovaik, vagy pedig ez: urak' (uraknak) lova, lovai, és azt veszem e'végre elsőben is fontolóra, hogy mi adhatott arra okot, hogy a' birtokos névnek végső betüje a' birt dolgot jelentő névhez hibásan suffigáltassék, úgymint: urak' (uraknak) lovok, lovaik. Mondom: h i b á s a n s u f f i g á l t a s s é k; mert ezen terminus által azt értem, hogy suffigálni annyit tesz, mint valamelly szótól valami szótagot vagy betüt elvenni, és azt a' másikhoz toldani; hanem az illyesben: urak (Uraknak) lovok, lovaik, semmit sem veszek el az egyikből, és annak végső betüjét még is suffigálom a' másikhoz; tehát vagy rosz értelemben veszem a' terminust, vagy hiba van a' suffigálásban.

Hanem, hogy jó értelemben veszem a' terminust, abból tetszik ki; mivel a' birtokos névmássa a' suffigálásban elveszti végső betüjét, és nem mondom: ők lovok, ők lovaik, hanem: ő lovok ő lovaik; tehát a' birtokos névnek is elkel-

*) 'S nem is külömben, mivel épen az orthographia tanitja a' helyes irást, 's ezt is csak azért, hogy az irottat helyesen érthessük.

A' Red.

lenék azt veszteníe, ha nyelvünk' természete engedné. Errevalónézve az illyes suffigálásban: urak' (uraknak) lovok, lovaik, van a' hiba.

És ugyan ez, hogy a' birtokos névmássának végső (k) betüje suffigáltatik, adott arra okot, hogy némelly Írók a birtokos névvel is így cselekedjenek. De ez által sem az értelmesség sem a' nyelv nem boldogúl, a'mint a' már mondottakból kitetszik; jobb tehát a' régi szóllásmód mellett maradnunk, melly ezen újabbnál mindenre nézve tökélletesb.

Szeder Fábián.

5.

A' Literaturai Kritikás folyóirásokról.

Tsak egy teljes virágozásban lévő Literaturának lehetnek k ü l ö n f o l y ó i r á s a i a' tudomány' és müvészség' különböző nemeiben; a' kezdő ellenben kényteleníttetik folyóírásaiból közönséges literaturai tárházakat tsinálni, mellyekben mint hajdan Noébárkájában minden élő tsúszó mászót, úgy minden gondolhatót, prózában vagy versekben előadva, feltalálhatni.

Ezt bevezetésül azért jegyzem meg, hogy ne gondoltassék, mintha én értekezésemmel a' literaturai kriticás folyóirásokat azonnal literaturánkba felállítani igyekezném. A' ki literaturánk' állapotját esmeri, annál tudva vagyon, hogy ez még korán esnék meg, 's szint olly képtelenség, mint lehetetlenség lenne: tsak i d e á j o k a t, m i v ó l t o k a t és s z ü k s é g ö k e t akarom az olvasó közönséggel megesmertetni, mivel ezen esmeretnek köztünk előljáróképen terjedni kell, ha idővel az idea' megvalósítását akarjuk szemlélni.

A' literaturai kritikás folyó-irások' tzélja kétféle: tudósítás és itélés. Azok esméretessé teszik tudniillik olvasójikat a' tudomány' és művészség' elömeneteleiről és azoknak terjesztései felöl, akár a' hazában akár a' külföldön történjenek ezek meg, úgy hogy általok nem tsak a' nemzeti, — hanem általjában az egész mívelt világ időbéli literaturai állapotjáról tudósítatunk. De e' mellett még nem állnak meg: nem minden új tudományos idea tudniillik szükségesképen egyszer'smind igaz, úgy mint nem minden új művészi forma egyszer'smind szükségesképen helyes és szép; nem is minden popularis munka terjesztője az igazi felvilágosításnak: erre való nézve a' literaturai-kritikás folyóirások a' tudósitás mellett itélnek is: hogy a' tudományi és művészi elömenetelek öszveegyezők-e az igaz' szép' és jó ideáljaikkal? a' popularis munkák pedig nem maradtak-e hátra a' tudomány' és művészség' már elért állópontja megett? Már ezen foglalatjaikból is sejdithetjük véghetetlen fontosságaikat.

Nem is találunk a' literatúrai historiában egy nemzetet is, melly literaturai-kriticás folyóirások, vagy hogy pontosabban mondjam, kritika nélkül, kimivelödött vólna; mert látható, hogy az idő és környülállások' minéműsége ebben a' részben is sokat változtatott. A' régi Görög és Római — világ' miveltsége, sajtó és pósták nélkül állott fel; az eleven szó vala föképenvaló kútfeje: 's ha ezen hijánosságok által kiterjedése meggátlódott is, de belső kifejtődése meg nem tsonkitatott; mivel a' Görög és Római köz életnek nyilvánvalósága az igaznak és szépnek szóbeli kimivelését elő mozditá. Illy környülállások közt az ó világ olly kriticás folyóirásokat, mint a' mostaniak, nem ösmérhetett ugyan, de azért kritika hijánosságá-

val nem szükölködött, sőt ezt a' legnagyobb kiterjedésben használta, 's kritikája annál élőbb és közvetetlenebb vala, minél élőbb és közvetetlenebb az eleven szó a' nyomtatottnál. Emlékezzünk tsak, hogy p. o. Görög-országban minden a' mi tsak a' nemzetet illethette, közönséges helyeken vitetett végbe, úgymint: a' nevelés, tanitás, kormányozás 's a' t. 's hogy ezeket a' közönség ítélete rendelte el. Görög-ország több polgári alkotmányokra vólt felosztva, a' nemzet egy vólt, 's hogy ezen egységnek hazafiúi érzése tápláltassék és az egész nemzet közt vetélkedés eredhessen, minden nemzeti tökélletességek' megbirálására közönséges itélő-szék állitatott fel: az Olympiai Játékok, a' mellyeket, ha a' kritikának értelmét legnagyobb kiterjedésben vesszük, mint ennek magában legtöbbet foglaló 's legfelségesebb intézetét tekinthetjük *). — De irásbeli kritika nélkül se szükölködtek a' Görögök, mivel íratványai is voltanak. Példáúl, a' Didaskaliákon kivül (mellyek úgy is elvesztek) tsak Aristophaneszt nevezem, 's azonnal szemünkbe tünik a' Görög kritikának tulajdon minéműsége. Valljon mellyik újabb kritikus vett olly kéméllés és tekintet nélkül mindent, a' mi tsak a' kritika környékibe tartozhatik rostája alá, mint ezen Comusnak legpajkosabb nevendékje? Satyrás elméje meg nem kéméllette sem a' bölcs Socratest, a' ki vele egy városban élt, sem a' nagy Euripidest, kinek drámaji szint azon a' theátromon játszattak; sőt még magát az Atheni népet se — azon népet,

*) A' kritika legtágasb értelemben ellentétele a' practica munkásságnak, 's következésképen theoretica itélet vagy birálat, mellynek tárgya a' tett, közönséges (polgári és házi) és tudós (tudományi és művészi) világban véve; vagy más szavakkal: élethen és literaturában.

melly Souveraini hatalommal fel vólt ruházva. Olly liberalitást tsak Atheni miveltség szülhetett, melly szintúgy példa nélkül maradt mint Aristophanes' kritikája; mert Voltair'nek satyrás elmésége nem kevésszer az emberi érzést háboritja fel, 's kivált tsak azokat gyönyörködtetheti, kik ebben a' tekintetben a' nemesebb érzést elvesztették.

A' népek' költözködése az ó világ miveltségének végit szakasztotta. Az egymásra tollongó Barbarusok Európának tartományit hadi sereg formaként szállották meg, honnan birodalmaink' feudalisticai formáji szükségesképen eredtenek. A' polgári élet most magányos familiai létellé válván, 's közlő szabadság nélkül szükölködvén, a' míveltség az élő szó által fel nem éledhetett, 's így — századok által setétség fedte Európát.

De egészen más szinbe öltözött a' dolog, mihelyt az industria és a' kereskedés felállott, a' sajtó feltaláltatott, 's a' póstákelrendeltettek. A' nemzetek most módot nyerének lelki kimivelésre, 's a' nyomtatás, melly ezentúl a' miveltségnek fő eszköze lett, a' gondolatot azon bilintsekből felszabadítá, mellyekkel azt az élet' formája megrakta. Az ideák ezentúl a' tudósok magányos szobájikba épen úgy találtak bemenetelt, mint a' tengeren túl az Antipódákhoz és vissza, 's ezen eleven közlésnek 's circulátziónak eszközei kiváltképen a' literaturai kritikás folyóírások lettek.

Az újság után kapkodó Franciák elsők valának, kik politikai és literaturai folyóírásokat alkotának, ezeket ugyan valamivel későbben. Denis de Sallo már 1665. esztendőben adta ki első iveit a' még most is virágzó Journal des savansnak, Nestorát minden újabb kritikai intézeteknek, nyomban követték a' példát az Ola-

szok, Angolok, Németek, kiknek most fenálló számtalan literaturai kritikás folyóírásaik között tsak a' legjelesebbeket jegyzem meg: a' már fennevezett Journál des savans után, a' Revue encyclopediquét, az Olasz Biblioteca italianát, az Angol Edinburg és Quarterly rewieveket, és a' német Hermest.

Mennyit segítettek a' literaturai kritikás folyóírások a' külföld literaturáján? ezt a' literaturai historiából tudhatjuk meg. Véghetetlen haszonokat a' tapasztalás bizonyitja, 's könnyen általlátható, ha tzéljait a' literatura' időbeli helyhezetével 's szükségeivel öszvemérjük.

A' világ' literaturájának időbeli állapotjában egy nemzet' literatúrája se áll fel egyedül a' nemzet ön ereje által, hanem abba mindég egyszer-'smind a' pallérozottabb külföld befoly. A' dolog fő pontja tehát azon fordúl meg, hogy a' nemzeti literatura nem tsak belölről, hanem kivülről is táplálttassék, élesztessék, 's igazíttassék; hogy nem tsak a' hazában, hanem egyszer'smind a' haza és külföld közt is a' legelevenebb ideák circulatiója fenálljon. Erre való nézve, a' literaturai kritikás folyóírások azon kötelékek, mellyek által a' tudósok, művészek és a' közönség, a' haza és a' külföld szellemi közösségre öszve kaptsoltatnak? azon tsatornyák, mellyeknek segitségével az ideák legnagyobb massája elterjesztődik 's egyszer'smind azoknak elítélése elősegítetik: mert azok gerjesztik fel a' tudósok' és művészek' munkáji eránt a' közönség' figyelmét és részvételét, azok buzdítják nyilvánvaló itélettel — tzáfolás és dítséret által — a' literátorokat mindég tökélletesebb törekedésekre; azok ébresztik fel az individualitás és nemzetiség, külömböző látás módjának természetes antagoniszmusát, melly vetélkedve a' szépet, jót 's igazat minden óldalról fel-

világosítja 's tisztán kifejti; azok őrzik meg végtére a' nemzeti literatúrát azon félszegségtől 's egyformaságtól, mellyre el vólna kárhoztatva, ha a' mivelt világtól kizárva magára hagyattatnék. 'S ha a' literaturai kritikás folyóírások mind ezeket teljesítik, ki kételkedhetnék, hogy azok a' literatúra' önkörében a' leghathatósabb eszközök annak előmozdítására?

De ki is tagadta valaha köztünk a' folyóírások' hasznát? Csak a' kritikát útáljuk, 's tagadhatatlan, hogy nálunk mind azon bal vélekedések és előítéletek felett, mellyek másutt is a' kritika ellen forgásban vannak, még olly akadályok is találtatnak, mellyek a' dolognak szokatlanságából 's a' nemzet napkeleti szelleméből erednek. — Lehetetlen ez ellen nem szóllanom.

Rávágyóságnak tetszik, ha valaki ön magát más ember tetteinek megbirálására hatalmazza. „A' szálkát, mondják ők, látják felebarátjoknak szemében, de a' gerendát nem a' magokéban". Nevetnem kellett valahányszor e' mondást hallám, mert igen világosan azt bizonyitják általa, a' mit tagadni szándékok. Minden jobbúlás és tökélletesedés egyedül az ön hibák 's tévelygések megesmérése által válik lehetségessé. Ehez az ösmérethez pedig, magok vallások szerint, senki sem juthat ön maga által, mivel az önszeretet annyira elvakítja, hogy még az önlátás középpontjában gerendát se lát, hanem egyedül mások éles látása' segítségével, melly a' szálkát is észre veszi szemünkben. Ime a' kritikának véghetetlen szüksége a' kávénénikék társaságaiktól fogva egész a' tudós kritikás intézetekig; 's ez a' szükség annál nagyobb, minél büszkébb egy nemzet, az az minél több napkeleti szellemmel bir.

Által-

Általjában, a' kik a' kritikát a' literatúrából számkivetni ákarják, — azok nem tudják mit akarnak; mivel kritika nélkül a' literatúra általjában nem lehet.

Nem lehet először azért, mivel a' kritika része a' literatúrának. Lelkünk' munkásságának egy fele theoreticai itélésből áll, 's e' szerint a' kritika szintúgy eredetiképen meg van állapitva szellemünk' alkotmányában, mint akár melly más tudomány vagy müvészség, 's lehet-e tehát a' kritikát a' literatúrából számkivetni a' nélkül, hogy lelki tehetségeink' egy részét parlagon hagyjuk?

Továbba, a' kritika a' müvészi productivitásnak fáklyát gyujt, 's tőle elválhatatlan. Ha a' müvész valamit teremt, annak előbb a' tárgyat 's regulát, melly után munkálódni akar, úgymint a' formát, mellybe ideáját megakarja valósítani, ösmerni kell. Mert a' mit az ember teljességgel nem ösmér, azt teljességgel nem is adhatja elő. Innen van, hogy a' müvészség egy arányban a' müvészi értelem' kifejtődésével tökélletesedik; mint a' tudomány' világában, egyik a' másikának vállára hág 's úgy emelődik. Nincs ugrás a' természetben! mert üres képzelődés az, hogy azon ember, a' ki valamelly müvészségnek nemét feltalálta, azt egyszer'smind fő pontjára vihetné; 's a' mit Homer 's Shakespeare felől mesélnek, tsupán a' históriai dátumok' hijánosságából eredt. Ha tehát a' müvészi munkásságon segíteni akarunk, fejtsük ki a' müvészi értelmet, hogy az arra termett elmék setétségben ne ballagjanak; 's hogy ez kritika által történik meg, majd tsak nem szükségtelen mondanom.

Ne vádoljon itt senki ázzal: hogy én a' Génie' teremtő erejét elismérem. Lehetetlen mindég egészen meghatározva irni. Én nem tagadom, hogy

rendkivülvaló elmék, rendkivülvaló elömeneteleket is okozhatnak; még azt se, hogy a' genie nagyobb teremtö ereje' következésében homályos érzések után is tud munkálódni: tsak az ne vétessék: hogy a' genie' müve a' kritikának regulát szab, tehát mint elébbvaló a' müvészi értelmet és kritikát határozza meg, nem pedig ezek amazt. Mert önmagánál a' genienél tsak ugyan az idea szüli a' müvet, 's hogy egy genie — akár melly rendkivülvaló legyen is az — azt is teremthetné, a' mit teljességel nem esmer, a' miröl se tapasztalás, se speculatio által tudománya nincsen, a' miröl nem is eszmél: — azt akkor hiszem, mikor be lesz bizonyitva, hogy p. o. Raphael a' hold' lakossainak valóságos képmásait lefesthette vólna, vagy midön tapasztalom, hogy valamelly süketen született a' mu'sikát feltalálta.

De beszélljünk már egyszer a' nemzeti literaturáról, 's tekintsük a' kritikának abba való befolyását. — Ha tagadhatatlan, hogy a' müvészi értelemnek, a' müvészi productivitásra általjában határozó befolyása vagyon: úgy bizonyos lesz az is, hogy a' müvészi értelemnek minémüsége a' müvészi productionak minémüségét határozza meg. Tulajdon nemzeti literatura e' szerint tsak tulajdon müvészi értelem, tehát tulajdon kritika által leszen lehetséges. Vegyük a' tapasztalást segitségül. Mitsoda a' kezdete minden nemzeti literaturának, a' világ' culturájának mostani állapotjában? nemde a' külföld' utánozása? 's miért? mivel az alsó productivai tehetségek hamarább fejtödnek ki, mint az ész és a' müv' philosophiája, 's következésképen munkálódni kezdenek tulajdon müvészi értelem nélkül, honnan a' külföld' remek munkájinak szolgai követése eredt. 'S ennek mikor lehet vége? Tsak

akkor, mikor a' nemzet közt kritika által tulajdon müvészi értelem kifejtődik. Tekintsük tsak legközelébb való szomszédjainkat. Mikor hagyták el a' németek a' francziák' utánazásokat? nemde Lessing idejétől fogva? 's nem azért-e, mivel ezen legnagyobb kritikussok, tulajdon müvészi értelmet terjesztett el közöttök?

Végtére a' literatúra kritika nélkül még azért se lehet, mivel annak meghatározása 's megállapítása rostálást kíván. Nem minden munka tartozhatik tudniillik egy nemzet' literatúrájához, tsak a' fenmaradandó, az az a' classicus. Melyik legyen ez? pedig tsak ítélet, bírálás, tehát kritika által lehet meghatározni.

Nemde elkerülhetetlen, 's véghetetlen hasznú dolog-e Barátim a' kritika? mit, nem feleltek? — vállaitokat vonogatjátok? ösmérem útálatotoknak kútfejeit, 's azonnal fel is fedezem azokat — előre megkövetvén mindegyiket, ha beszédemnek tüzében, valamivel érzékenyebben ad hominem érintenék.

A' legközönségesebb kútfeje az útalatnak nálunk, mint mindenütt a' tunyaság és a' roszúl értett 's használt önszeretet. Rochefouceault azt mondja valahol maximájiban: „hogy talán még egy ember sem vitte azt életében végbe, a' mit végbe vihetett vólna". A' vis inertiae benne van az emberben, mint közönségesen a' természetben. Mert valljon nem szeretnéve-e minnyájan magunknak a' literaturában hírt 's nevet szerezni, de ha lehetne — erőltetés nélkül; a' nélkül hogy a' világ' örömeinek legkissebbikét se áldoznók fel? A' baj nálunk az, hogy a' kritica ezt az emberi természetben fekvő tunyaságot complimentirozás által táplálja 's egész gondatlan maga megelégedésig növeszti. Már pedig mondjon nekem egy hazámfija, mi jó 's igazi származhatik ebből a' fél-

szegségből ? a' középszerüség' munkáji a' világ' fogytáig nem alkothatnak literatúrát, 's hogy literatúránkban rendkivülvaló mestermunkák álljanak elő, ahoz nem tsak rendkivülvaló talentumok kívántatnak, hanem ezeknek rendkivülvaló kimivelése és munkássága is. 'S illy nyavalya ellen nem lehetne-e kéméletlen de igazságos kritika valódi specificus orvosság?

De hogyan idegenitené ez el majd a' talentumokat a' literaturai pályáról; hogyan nyomná el ez őket! Barátim! az igazán a' tudományokra szült elme olly keveset válhatik el tőlök mint önmagától, 's ha valóban nagy, superioritását a' kritika általellenében is érzi, 's tudja, hogy tsak ezen rigorositás által külömböztethetnek meg remek munkáji a' középszerüség' nagy tsoportja között *). A' helytelen dítséret tsak a' semmit elő nem mozditó félszegséget bátorítja, a' géniet pedig elkedvetleniti, mivel babérkoszorúját „közönséges homlokon megfertézteti" **).

Való ugyan hogy ezen kéméletlenség az ön meghittséget felfogja háborítani; de mit árt? nem jutottunk-e a' végtelen complimentirozás által már annyira, hogy irójink egy tzáfoló szót se hallhatnak a' nélkül, hogy prostitutiót ne kiáltsanak, 's eget és földet ne mozdítsanak ellene? mert valljon nincsenek-e köztünk írók, kik recensenseiktől azt is kivánják, hogy munkájokon kívül még charaktereket, söt születési privilegiumjaikat is szem előtt tartsák? Tsak a' barbarus meg nem tudja külömböztetni személyét azoktól a' történet-

*) Igaz, ha a' critica igazságos, tsak ne legyen németországi recenseálás, vagy pénzen vett magasztalás és rágalmazás.

**) Igaz; de itten is az idő legtöbbet teszen, mellynek rostáján álthúll a' haszontalan.

A' Red.

ből származó környülményektől, mellyekkel ezt az élet felruházta; az igazán mivelt ember öszve nem téveszti a' tárgyat 's irót az emberrel, 's nem hiszi személyét megtámadva lenni, a' hol tsak a' munkáról, 's legfeljebb annak irójáról szó lehetett. Ha a' kritika kötelességének eleget akar tenni, a' literatúrát mindég tökélletesebb törekedésekre éleszteni, vezetni és igazítani: úgy szükségesképen minden elébe terjesztett munkákat az igaz' szép' és jó' ideáljaik után megítélni és bírálni kénytelenittetik, 's e' szerint szükségesképen kéméllletlennek kell lennie*). De ha ez másképen nem lehet, ebből az következik, hogy minden a' közönség eleibe kiálló írónak jó előre tzáfolásra úgymint ditséretre el kell készülnie**). Mit használ az utánna járó indulatos panaszkodás! mit bizonyit? A' recensens is tsak ember ugyan, 's hibázhatik, sőt igazságtalan lehet (mivel a' kritika' környéke is ollykor ollykor a' szükkörüségnek és zabolátlan indúlatoknak tsatamezeje) de hát a' jót azért ne akarjuk, 's ne igyekezzünk-e előmozdítani, mivel vele némellyek viszszaélhetnek? melly dologgal a' világon ne történhetnék ez szint úgy? 's egy — két

*) De még is igazságosnak és semmi esetben se durvának.
A' Red.

**) Humanitás minden embert illet, 's hija senkit sem fertésztet meg inkább a' literátornál. Én még a' Franczia nevetség-principiumjának se vagyok, pártfogója, azon természetes okból, mivel az igazat nem az határozhatja meg, hogy nevetséges-e valami, hanem hogy valódi okokon épül-e vagy nem. Száz dolog lehet a' convenientzia' szempontjából tekintve nevetséges, 's vóltaképen nem az. Mind e' mellett a' recensensek' anonymitását óhajtanám, mivel lehetetlen tekintet nélkül dolgokban eljárniok, ha neveiket esmeretesekké tészik. A' számadás úgy is a' Redactiót illeti *).

*) Igaz 's így is kell lennie.
A' Red.

recensens, még egy jeles munkának nem egész kritikája! utólsó decisivum forumja pedig tsak a' közönség, a' nemzet' intelligentziája, sőt a' jelenvaló és jövő kor öszvevéve. Ezek pedig nem tsalatkozhatnak olly könnyen, 's következésképen a' kritika, ha az, a' minek lennie kell, — organumja a' nemzet' legértelmessebbeinek. Minek tehát a' félelem és lárma? égig kiáltó dolog ugyan, hogy a' Recensens Urak munkájinkba piszkálni mernek, — olly munkákba, mellyek mind tsalhatatlan génieк' tökélletes művei, az egész kritikás világ rostájin túl vannak! de ki tehet róla, hogy a' kritika privilegiumjokat nem esmeri? hogy mindent a' mi tsak gondolható, még az észt 's gondolkozást magát is rostájába tartozandónak véli? 's a' génietet kivegye-e? ha munkájit meg nem ítéli, mi más módon esmerhetjük meg, hogy génienek productumai az az classicus-munkák? tsalhatatlan tsak egy; a' kritikának tsupán azokkal lehet dolga, a' kiknek tudományok „hijánossággal teljes". A' tselekedet az idea' tökélleteségét soha se érheti el, 's azért a' kritika a' világ' fogytáig rostálni valót találhat benne. A' ki tehát önmagát a' kritikának rostáján túl lenni, tökélletesnek és tsalhatatlannak véli, — az a' bóldogtalan a' kritika' bírószéke eleibe nem tartozhatik ugyan, de annak helyébe — a' satyrának korbátsára szorúl.

Végtére azok ellen kelek ki, kik a' kritikát azon okból útálják, mivel vélekedések szerint általa „tsak perlekedések és igazságtalanságok erednek, a' béke' háborításával és az élet' elkeseritésével" 's a' t.

Perlekedés nélkül, az igaz, a' kritika nehezen maradhat, tsak hogy piszok nélkül maradjon! küzdés, hartz minden élet, az emberi mint a' természeté. Következése ezen hartznak, mint minden jelenvaló, úgy minden jó, szép és igaz is. Az

igazság másképen nem állhat talpra, mint feldöntvén az ellenálló előíteletet 's magát győzedelmesen feltartván az ellenkező vélekedések tollongásában. Vídámság — bátor szív, megkivántatnak a' tudományok' és müvek' mivelésökre, mint az életben közönségesen. A' kinek tulajdoni 's a' ki az igazságot szereti, nem fog kétségeskedni érte megviaskodni, mert a' mennyivel több illyetén hartz p szok nélkül, annál elevenebb a' szellemi élet, annál több az elömenetel a' tudományban és müvészségben is. De a' ki teljességel minden küzdéstől irtózik, és tsak tökélletes békét és nyugvást kiván, az egy általjában az életet útálja, 's örökkévaló nyugodalmat kiván, mellyet egyedül a' temetőhelyen lelhet fel! *) — A' ki pedig az emberiséget annyira megromlottnak véli, vagy sorsán annyira kétségbe esik, hogy még a' jónak, szépnek és igaznak lehetőségét is tagadja, — a' ki olly bóldogtalan ehez a' legvígasztalatlanabb vélekedéshez jutni; az számkivesse magát az emberi társaságból valami magányos pusztaságba, mert az emberi társaságba életének értelme 's fontossága egy általjában úgy is elveszett.

Tuskó Simplicius.

---

*) Minden szünet, minden tökélletes nyugvás, — halál.
A' Red.

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

1) Könyv-vi'sgálat.

Conspectus et Explanatio Legum de summaria Repositione perlatarum. Opera Antonii Ottmáyer, Juris Universi Doctoris, Almae ac Celeberrimae Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Facultatis Juridicae Commembri, per Inclytum Regnum Hungariae, Partesque eidem adnexas, Jurati Causarum F. U. Advocati, h. t. ad Excelsam Curiam Regiam Agentis. Pestini, Typis Nobilis Matthiae Trattner de Petróza. 1825. 8. 150 lap. — (Ajánlva vagyon N. M. Gróf Illyésházy István Ő Excellentiájának).

A' Szerző és a' Vi'sgáló ugyan azon egy köz társaságnak, — Respublica litteraria, — polgárjai; — mind a' kettőnek egyaránt kötelessége a' Tudományok' országát kiterjeszteni 's mívelni. Ők tehát egymásra nézve nem ellenségek, hanem polgártársok; de a' Vi'sgáló nem is birája a' Szerzőnek, hanem mind a' kettőnek bírája a' Publicum, söt néha csak a' jövendő kor.

E' nézőpontból eredve, most is bocsátkozik a' Vi'sgáló az előtte való könyvnek megitélésébe; reményelvén, hogy a' Szerző Úr is, a' maga irányát a' Vi'sgálóhoz ugyan ezen nézőpontból tekintvén, ha a' Vi'sgáló talán a' fenforgó tárgyról valami hasznost fog szóllhatni, a' mit a' könyvben nem talált, a' hazai Törvény-tudomány' ebbeli öregbitéséért inkább örülni fog, mintsem neheztelni.

Minekelőtte mindazonáltal az egyes paragraphokhoz tartozó megjegyzéseinek előadásába ereszkednék, kötelességének tartja a' Vi'sgáló a' mun-

kának foglalatját az Olvasóval megesmertetni, 's felosztásáról egy két szótskát ejteni.

A' Szerző czéljául vette a' visszahelyheztetésről hozott Törvényeknek áltnézését és megmagyarázását. Ennél fogva talán helyesen cselekedte azt, hogy a' munka' felosztásában, a' mint ezt az előbeszédben maga' is kinyilatkoztatja, a' visszahelyheztetésbeli új Törvények' (22. 1802; 13. 1807.) paragraphjainak rendét követte, de ebből az az alkalmatlanság is következett, hogy némelly tárgyak nem ott fordúlnak elő, hová a' per' folyamatjának természetes rende szerint tartoznának, p. o. a' Vice-Ispán' Surrogátiójáról szólló 94. §. épen már a' munka' vége felé, holott ez legelső lépés a' perben. Más a' Törvénynek, más ismét a' tudományos könyvnek feladása; de ez iránt nem méltó hosszasan perelni. Imé a' munkának rövid kivonása ez:

Röviden előre bocsátván a' hatalmaskodásokról hozott régi és újabb Törvényeknek summáját, (§. 1. 2. 3.) előadja a' Szerző, hogy a' mostani időben a' hatalmaskodást négyféle úton lehet megbosszúlni, t. i. erő hatalommal, (via facti), hatalmaskodásbéli vagy csupán vissza helyheztető perrel a' rendes törvény' útján, és summás vagy is rövid visszahelyheztető ügyelettel. (§. 4. 5. 6.) Ezek után megmagyaráztatik, mennyiben külömbözik a' summás visszahelyheztetés a' rendes törvény' útjától (via juris) mennyiben pedig megegyezik vele (§. 7—13). Továbbá értekezik a' Szerző a' határnap' rendeléséről (§. 14—16.) a' summás visszahelyheztetés' tárgyairól, (§. 17—18) a' felek' kihallgattatásáról és a' nyomozásról, (§. 19—21.) az esztendei birtokról, (§. 22—28.) a' hatalmas foglalásnak mivoltáról (§. 29—33.) a' cselekedet' törvénytelenségéről (§. 34—54.) a' haszonvétel' és költség' megtérítéséről, (§. 55.) A' visszahely-

heztetésnek esztendő alatt kell megesni, (§. 56—59.) Ismét a' haszonvételről, kárról és költségről, (§. 60 - 67.) A' legfelsőbb helyre való folyamodásról, (§. 68—72.) a' Törvény' útjáról (§. 73—74.) a' hatalmasan elfoglalt ingó javakról, (§. 75—77.) A' Vice-Ispány a' Jus' kérdésébe be nem avatkozhatik (§. 78—79.) se Oklevelekből nem ítélhet, (§. 80.) Az Árendásokról, (§. 81—84.) A' hozott Ítéletnek végrehajtásáról (§. 85—92.) A' Vármegyének tétetendő Tudósításról, (§. 93.) A' Vice-Ispán Surrogátiójáról, (§. 94.) A' törvényes visszafoglalásról, (Reexecutioról) (§. 96—97.) A' Calumniának és perújitásnak nincsen helye, (§. 98—99.) Lehet-e visszahelyheztetést kérni nemtelen Alperes ellen? (§. 100—103).

Ez a' könyvnek foglalatja. De a' visszahelyheztetés' theóriája nem csupán a' Törvényen, hanem nagy részint a' Nagy Méltóságú Magyar Udvari Cancellária' Parancsolatjain is épül, mellyek e' tárgyra nézve mintegy olly forma helyet foglalnak, a' Törvény-tudományban, mint a' Nagy Méltóságú Királyi Curia' Itéletei a' többi törvényes ügyeletekre nézve. De a' N. M. Cancellaria' e' részben költ parancsolatjai nem lévén még sehol öszveszedve, valamint a' Curialis Decisiók egy részint még 1709-ben, legközelébb pedig T. Mólnár István Urnak szorgalma által öszveszedettek, épen csudálni nem lehet, hogy a' magános Iró mindennek megtudására egy könnyen el nem juthat, és azért sokszor ollyan esetekről is csupán hypothetice pro et contra elmélkedik, a' mellyek valahol, — talán egy lakásától távol eső Vármegyében, — már régen el vannak ítélve. Már pedig a' practicus Törvénykezőre, Bíróra vagy Ügyészre nézve, az illyen már elitélt esetnek sokszor megbecsülhetetlen lehet a' becse, mert az illy Ítéletnek felhozásával egyszerre eldöntheti a'

kérdést, mellynek pro et contra való feszegetésében különben talán hónapokat töltött, 's egész konczokat tele írt volna.

Úgy hiszen tehát a' Vi'sgáló, hogy felesleg való dolgot nem tészen, ha ezen könyvvi'sgálatnak alkalmával, némelly ollyan kegyelmes Parancsolatokat hozand elő, a' mellyek lakása' 's munkálkodása' körében néki értésére estek.

Mindjárt a' 7-dik §-ban, mellyben azt mutatja meg a' Szerző, hogy a' summás visszahelyheztetés nem tartozik a' rendes Törvény' útján folyó perek közzé, hanem csak az úgy nevezett via politicára, jó lett volna felhozni a' N. M. Magyar Királyi Helytartó Tanács dtto 26. April. 1814. Nro 11009. országszerte kihirdettetett parancsolatját, mellyben a' többi között az vagyon, hogy a' summás visszahelyheztetésbeli perekben se Leváta, se hosszas Allegátiók, sőt még Prókátor sem szükséges, hanem magok az illető felek, vagy más akáraki készítheti az irásokat, sőt a' feleknek csupán szóbeli kinvilatkoztatásait is a' Bírák írásba foglalhatják, kikre az 1802. 22. csak ugyan a' nyomozást is bízta. Ugyan azon parancsolatban az is mondódik, hogy a' Felperes köteles mindjárt a' keresetlevéllel egyetemben, a' keresetet támogató próbákat is benyújtani, 's a' határnap rendelése' vagy is idézés' alkalmatosságával az Alperessel közölni, nehogy a' határnap' elhalasztására, 's következésképen a' költségek' nagyobbítására alkalmatosság adódjék.

Azon állítását a' Szerzőnek, hogy ha a' hatalmas elfoglaló a' visszahelyheztetésbeli keresetlevélnek benyújtása után, más újabb, bár ugyan azon czélra intézett foglalást vitt végbe, (§. 9.) ez iránt új keresetlevelet benyújtani, 's így minden új foglalást különös vádlevéllel megbosszúlni szükséges, — talán néminemű megkülömböztetés-

sel kell értenünk: mert ha valaki p. o. szántóföldemet tavaszkor beveti, 's én ötet azért summás visszahelyheztetésre idéztetem, ő pedig azután ugyan azon szántóföldemet le is aratja, bizonyosan nem szükséges az aratás miatt új keresetlevelet benyújtani, hanem a' Vice-Ispány (a' Szerző' 81-dik §-ja szerint is) a' szántóföldnek birtokába, 's egyszer'smind annak haszonvételébe (cum fructibus) vissza fog engem helyheztetni. Ellenben, ha engem valaki egy erdőben háborgat a' szabad makkoltatás' vagy legeltetés' jussában, 's én ötet azért a' summás visszahelyheztetésre idéztetem, — azon közben pedig engem ismét a' fáézásban is háborgat, már akkor a' Vi'sgáló' vélekedése szerint is új vád-levélre szükség lészen, a' Szerző által felhozott okból, hogy t. i. a' második foglalás az első vádlevélnek körén kivül vagyon. Úgy abban is tökélletes igaza van a' Szerzőnek, hogy ha valaki az első foglalást megbosszúlni elmulasztotta, abból sok esetben ollyan kára következhetik, hogy azt csupán a' rendes Törvény' útján helyre lehet hozni.

A' 13-dik §-ban helyesen állítja a' Szerző, hogy a' summás visszahelyheztetésben a' nemtelennek is vagyon személyes felperessége: de ezen helyes állításnak, a' Vi'sgáló' csekély vélekedése szerint, nem adja helyes okát; — mert azt sem az 1802-diki 20-dik törvény-czikkelyből, sem pedig az előhozott Decisióból, (Plan. de viol. Nro 10.) kihozni nem lehet, az említett Decisio csupán azt állítván, hogy a' vagyonában megsértetett nemtelen a' hatalmasság' díjját nem követheti, (ezt csak ugyan Fiscalis assistentia mellett sem kapja meg), hanem csupán birtokába való visszahelyheztetését várhatja; — de nem lévén az említett Decisioban legkissebb emlékezet is arról, hogy a' nemtelen tulajdon személyes fel-

peressége alatt, 's így Fiscális védelem nélkül nyerheti meg maga visszahelyheztetését a' rendes Törvény' útján. Azért, a' Vi'sgáló' vélekedése szerint, a' nemtelennek a' rendes Törvény' útján még a' csupán visszahelyheztetésbeli ügyeletben sincsen személyes felperessége, hanem azt is kénytelen Fiscális védelem mellett keresni; hogy pedig a' summás visszahelyheztésben a' nélkül ellehet, az, — a' mint a' Vi'sgálónak látszik, — csupán onnét van, mivel a' summás visszahelyheztetés nem rendes Törvény', hanem csak esedezés' útja, (non via juris, sed instantiae, seu politica), mellyben különben is a' nemtelen tulajdon nevével előállhat.

A' 43-dik §-ban mellesleg érintett, 's az 54-dik §-ban bővebben előadott állitást, hogy a' világos örökséget, (planam successionem), szabad minden per nélkül elfoglalni, 's azért visszahelyheztetéstől félni nem kell, már világosan kimondotta a' N. M. Cancellárĩának egy Udvari Decretuma is in Causa Joannis Gergelyi contra Paulum Engel dtto 29. Maji 1818. Nro 6284. — Méltán is: mert a' meghóltnak birtoka, az ő világos örökösseinek, nem pedig az új idegen birtokosnak használ.

Úgy a' 44 dik §-hoz is, mellyben az özvegyekről vagyon a' szó, a' K. Udvari Decretum dtto 9. Febr. 1810. in Causa Elisabethae Kálnássy, contra Elisabetham Bosnyák az özvegyet visszahelyheztette meghólt fijának jószágába, kinél jure viduali lakott volt, a' megholtnak osztályos attyafijait pedig a' Törvény' útjára útasította.

A' hegyvám' megtagadása' esetében a' visszahelyheztetésnek ugyan minden kérdésen kivül helye vagyon, (§. 51.) de a' Törvény Ulad. 1. 49; 1655. 48. még foganatosabb módot is nyújt a'

földes Úrnak a' megtagadó ellen, t. i. a' szölö' elvesztésére való ügyeletet.

A' Curiális Decisio Decim. ex usu Nro 4. azt állítja, hogy ha a' Nemes ollyan földet, melly eddig dézma alatt volt, sajátsága' jussával az előbbeni paraszt birtokostól elveszi, a' dézma azonnal megszünik. A' Szerző' mindazonáltal azt vitatja, hogy a' dézma' Urának van summás visszahelyheztetésbeli keresete az ollyan Nemes ellen is, ha a' dézmát megtagadta, a' sajátság' jussának és a' dézmától való szabadságnak megmutatása egyedül a' Törvény' útján történhetvén meg. A' Szerző' ebbeli vélekedésével megegyezőleg, 's következésképen a' Curiális Decisio' ellenére, itélt a' N. M. Cancellaria is in Causa Josephi Illavács, contra Alexandrum Záborszky, — ámbár elejinte, ditto 25. Maji 1824. Nro 2396. nem a' földes Úr, hanem a' Pap a' Törvény' útjára volt útasítva.

A' 62-dik §-ban értekezik a' Szerző a' költségek' megtérítéséről. E' részben már számos parancsolatok költek, p. o. a' Birák az úti költségen és a' rendszeres diurnumokon kivül a' feleken semmit meg ne vegyenek, Intim. E. Consilii ditto 6. Aug. 1816. Nro 22. 357. — A' Bírák' megvendégeltetésének czímje alatt semmit sem lehet az Alperesen megvenni, mert ez már a' Diurnumokban foglaltatik. B. Decr. Aul. in Causa Civitatis Késmark c. Thomam Székely ditto 28. Mart. 1817. Nro 3740. — A' Hajdunak Diurnum nem jár. B. Decr. Aul. in Causa Susannae Podhorányi contra Antonium Mattyasovszky ditto 11. Oct. 1822. Nro 12758. — Az ügyevesztett Felperes nem téríti meg a' feloldoztatott Alperes költségét, kivévén a' Reexecutio' költségeit. B. Decr. Aul. in Causa Estherae Vitkóczy, contra Elisabetham Balás ditto 15. Jan. 1825. Nro 462. — ámbár ellenkezőleg in Causa Samuelis Steinhaus, contra Joannem Ehrn-

sperger a' Felperes, az Alperes' Prókátora' béré-nek megfizetésére kötelezteteti. B. Decr. Aul. dtto 30. Oct. 1817. Nro 13380.

A' 80-dik §-ban, mellynek feljülírása ez: Vice-Comes ex Instrumentis litteralibus operari vetatur, sed non universim, — illő lett volna valamit mondani azon esetekről, midön a' summás visszahelyheztetés' útja szerződésképen (Contractualiter), meg van határozva. Az e' részben költ igen nevezetes Udvari Decretumot szóról szóra ide iktatjuk, t. i.

Sacrae Caesareae etc. benigne intimandum: In Causa Repositionali Mariae Roskoványi contra Thadaeum Horváth promota, et per Comitatum hunc dtto 17-ae Mensis et anni proxime praeteritorum Nro 1173. horsum substrata, Decisum procedentis Vice Comitis probari non posse, quod praetextu subversantium juris quaestionum, quales ex incidenti provisionum, circa correlationem Privatorum intermedio tempore Altissimo Loco dimissarum, casu in praesente nullae prorsus subversarentur, fundamento item illo, quod procedens ad ferendum duntaxat ex usu Judicium, per art. 22. 1802. restrictus sit, contra claram conditionem eatenus in Litteris pignoratitiis per ambas Partes adoptatam, nempe: quod si Pars pignus recipiens, evoluto triennio istud remittere detrectaverit, ad hunc casum Oppignoranti jus competat, Repositionem sui in possessorium Bonorum oppignoratorum, beneficio articulorum de Repositione politica conditorum postulandi, — in pignore tam recenti et claro, praemissaque eatenus per Oppignorantem erga Pignoratarium judiciaria admonitione pactata, et subnexa de summis inhaerentibus praestandae Excontentationis oblatione, Repositionem supplicanti locanti denegaverit. Eidem proinde Vice Comiti committi:

ut ad effectum conditionis, per Locantem et Conductorem mutuo consensu stabilitae, fundamento citatarum legum de Repositione sonantium procedat, ac praestitis praestandis, supplicantem Mariam Roskoványi in Possessorium Portionis suae Farkasfalvensis reponat. Quaestionatis Repositionalibus Actis hisce reacclusis. Datum in Imperiali Urbe Vienna Austriae die 23-a mensis Januarii anno Domini 1818. Comes Josephus Erdődy m. p. etc.

A' könyvnek azon részei közzé, mellyek legszorgalmatosabban kidolgoztattak, 's a' Vi'sgálónak leginkább megtetszettek, tartoznak az 54-dik és 82-dik §. Ugyan is tökélletesen egyet ért a' Vi'sgáló a' Szerzővel, midőn az 54-dik §-ban azt vítatja, hogy az osztatlan jószágból egynek jutandó részt nem szabad erőhatalommal elfoglalni, és hogy a' többi osztozandóknak az elfoglaló ellen lészen visszahelyheztetésbeli keresetök *); — a'

*) Ide tartozik néminéműképen következendő nevezetes eset: Sacrae Caesareae etc. benigne intimandum: Erga Relationem, quam Comitatus iste in merito Recursus Emerici Johányi in negotio suo Repositionali respectu Terrarum arabilium in Terreno Hunsdorfensi per se decursu 9. annorum pacifice tentarum, contra earundem Occupatorem Michaelem Strompf promoto, latum cum denegatione petitae Repositionis per procedentem Comitatus hujus Substitutum Vice Comitem Decisum reformari demisse orantis, dtto 10. Sept. a. c. horsum submiserat, penes remissionem Actorum praesentibus rescribi: Siquidem occasione Divisionis anno 1813. inter Recurrentem ejusdemque fratrem Joannem et Sororem Dorotheam institutae, communis eorundem Genitor Michael Johányi, relate ad Tenuta huic Divisioni substrata, directum jus proprietatis sibi diserte reservaverit, similis autem actus pro veri nominis, privativumque et directum jus proprietatis cointeressatis individuis attribuente Divisione reputari nequeat, aliam vero Divisionem formalem, seu vivente antelato communi Genitore, seu post ejus mortem, inter praefatas ejusdem proles initam esse nuspiam appareat; — proinde Joannem Johányi, relate ad agros quaestionatos privativum jus proprietatis habuisse, fundamento praecedentis Divisionis neutiquam statui valeat, sed neque aliis Documentis per

82-dik

82-dik §-ban pedig azt tanítja, hogy az árendásnak akkor is vagyon visszahelyheztetésbeli kereszete, midőn az árendának mindjárt első esztendejében háboríttatik, és így egész esztendei birtoka még nintsen.

De nem szinte olly világosnak látszik a' Vi's-gáló előtt a' 90. és 91. §-ban előforduló állítás, hogy t. i. az ügyevesztett alperes ellen, a' ki a' visszahelyheztető Bíró által törvényes foglalás (Executio) alá vett jószágot erőhatalommal visszafoglalta, a' Felperes Brachiumot nem kérhet, hanem tsupán új visszahelyheztetést; mert, úgymond a' Szerző, iste actus non ad procedentis Vice Comitis operationem, quae cum facta Executione jam fini mancipata fuit, impediendam, verum ad novitus injuriandum laesum tendere dignoscitur. — De valósággal itt tsupán az időben van a' külömbség, a' foganatra nézve pedig mind egy, akár visszaverjem a' Vice-Ispányt midőn Itéletét végre akarja hajtani, akár pedig visszafoglaljam az Executióba vett jószágot, mihelyt a' Vice-Ispány hátat fordított neki. Ha a' Szerző' állítása igaz, soha sem lesz a' visszahelyheztetésnek igazi sikere, sőt azt mindég csak újabb meg újabb visszahelyheztetések fognák kö-

Incattum productis legitimetur; — Usus vero, quem idem Incattus, Joannem condam Johányi in praeattactis Agris praehabuisse, productis Testium fassionibus remonstrat, solummodo ad perceptionem fructuum restrictus, et permissivus duntaxat fuisse dignoscatur; insuper demum vigore praementionati Tractatus divisionalis omnis abalienatio aut Inoneratio divisionalium Tenutorum caeteroquin etiam per expressum interdicta habeatur: - hinc ex eo, quod dictus Joannes Johányi, rem non suam abalienando, quaestionatos Agros Incatto Michaeli Stromf in pignus judiciale obligaverit et tradiderit, huic legitimo titulo eosdem agros occupandi haud suffragante, ratione eorundem petitam Repositionem, cum eo quod interest, peragendam venire. Datum in Imperiali Urbe Vienna Austriae die 4-a mensis Octobris anno Domini 1812. Princeps Franciscus Kohary m. p. etc. (Nro 12442).

vetni, ezek pedig örökké tsak a' papiroson maradnának, 's a' Felperes a' magáét soha sem kapná meg, sőt még önnön erszényéből kénytelen volna a' Birákat fizetni. Azért a' Vi'sgáló' véleménye és az 1723. 38. törvény-czikkelynek intése szerint: „ut magis rationibus legi convenientibus, quam verbis insistatur", az előhozott esetben a' Brachiumnak igen is helye volna; — a' visszahelyheztetésbeli Törvényeknek czélja lévén az, hogy a' hatalmaskodók' vakmerősége voltaképen, nem pedig tsupa szó-, vagy írásbeli Itéletekkel zaboláztassék meg, és a' Felperes a' magáét mennél hamarébb megkaphassa.

A' 97. §-ban azt mondja a' Szerző, hogy a' Reexecutionális költségek meg nem térítetnek. Még is a' feljebb előhozott esetben (in Causa Estherae Vitkóczy contra Elisabetham Balás) a' N. M. Cancellária a' Reexecutionális költségeket az Alperesnek oda itélte, ámbár nem a' többi perbeli költségeket.

A' 98-dik §-ban igaza van a' Szerzőnek abban, hogy a' summás visszahelyheztetésben a' Calumnia' büntetésének helye nintsen, de az okot elő nem hozta, ez pedig abból áll, hogy a' summás visszahelyheztetés nem rendes Törvény útja, hanem tsak via politica.

Az utolsó 103. §-ban, a' két ellenkező vélekedések' támogató okainak pontos előhozása után azt állítja a' Szerző, hogy a' városbeli polgárok ellen a' Város' Tanácsa, a' paraszt ellen pedig a' földes Úr megteszi a' summás visszahelyheztetést. A' városi polgárokra nézve a' kérdés ugyan már el van döntve egy udvari Decretum által in Causa Jacobi Dürr contra Magistratum Leutschoviensem dtto 18. Julii 1817. Nro 8639. mellyben világosan mondódik: quod dispositio articulorum 22. 1802. et 13. 1807. ad fundos civiles extendi ne-

queat, sed intuitu talium fundorum, Civicorum Magistratuum Jurisdictio etiam quoad summariam proceduram salva manere debeat. De a' parasztokról, a' kik t. i. a' Vármegye' Jurisdictiója alatt élnek, (külömben mint a' szabad Királyi Városok' polgárjai), méltán lehet kételkedni; — Kövy Professzor Úr ugyan azt mondja, (§. 713. az 1823-diki kiadásnak), hogy ezek iránt is volna már Resolutio, de azt nem közlötte.

Annyi pedig bizonyos, ('s még is a' Szerző sehol meg nem mondotta), hogy a' földes Úr és tulajdon Jobbágya között fenforgó Urbarialis kérdések soha sem tartoznak a' summás visszahelyheztetés' útjára, hanem az Úri Székre; sőt akkor is, midőn a' földes Úr erőhatalommal valamit elfoglal tulajdon jobbágyától, nem a' Vice-Ispány, hanem a' Vármegyei Jurisdictio egy kiküldetendő Szolgabíró és Esküdt által visszateszi a' jobbágyot előbbeni birtokába. B. Decretum Aul. in Causa Ignatii Koczanovics contra Camerale Dominium Lubló-Podolin, dtto 11. Maji 1821. Nro 5641.

Az olly esetekre nézve pedig, hol a' Felperes és az Alperes két külömböző Jurisdictio alá tartoznak, olly alkalmatossággal, midőn Szepes Vármegye és a' XVI. Városok között volt a' kérdés, az a' principium állíttatott fel: „Judicatus competentiam non a qualitate personarum querulantium aut querulatarum, verum a fundo, seu Substrato ipso, cujus Jurisdictioni idem subjacet, metiendam venire, adeoque relate ad Objecta intra ambitum Provinciae XVI. Oppidorum situata, Judicatum hujus Provinciae Magistratui, quoad alia autem in gremio Comitatus existentia, Vice-Comiti Comitatus cum eidem de lege adjunctis processuro competere". B. Decr. Aul. in Causa Francisci Görgey contra Officiolatum Lublovien-sem dtto 27. Febr. 1818. Nro 2554.

A' Vi'sgáló örülni fog, ha a' Szerző, munkájának netalán következendő második kiadásában, némelly itt közlött matériáléknak hasznát fogja vehetni; — most pedig elbútsúzik tőle azon szíves óhajtással, hogy a' hazai, törvény-tudománybeli Litteratura' mezején másszor is vele barátságosan öszvetalálkozhassék.

Fabriczy Sámuel.

B. Külföldi Literatúra.

1) Külföldiektől, vagy Magyaroktól a' külföldön írt, Hazánkat illető, vagy egyéb tárgyú könyvek.

1) Landwirthschaftliche Hefte v. A. Edlen v. Wittmann zu Denglátz 6-tes Heft, mit 2. Karten und Plaenen (Fertőtava' környéke és Baranya Vgye' része) Wien bey Beck 1826. — Ezen hasznos munka méltó a' Gazdák' olvasására, annyival — is inkább, mert Hazánk' javát tárgyazza.

2) Péter Suchenwirts Werke aus dem 14-ten Jahrhunderte. Wien 1827. bey Wallishauser. — Ezen régi poétai Codex-ben Lajos és Zsigmond Királyaink' tettei is előkerülnek. — A' régi irásmódja meghagyatott benne.

3) Kurze Anleitung zum Bierbrauen mit einer vorausgeschickten populaeren Theorie der Gaehrung v. Dr. Georg Carl Rumi. 12. 1827. Wien bey Fr. Ludwig.

4) Betrachtungen über die allgemeine Versorgungsanstalt 's a' t. v. Jos. Molnár v. Müllersheim Platz Oberlieutenant bey dem k. k. Platz-Commando in Wien. Daselbst 1827. bey Gerold.

5) Anonymi Belae Regis Notarii de gestis Hungarorum liber. — Textum ad fidem Codicis membranacei Bibliothecae Caes. Vindobonensis re-

III.

Tudománybeli Jelentések.

1.

Intézetek.

A' Po'sonyi Magyar Társaságnak buzgó ifju Tagjai ez idén is megbizonyíták szép elömenetelü buzgó igyekezetjeket a' Haza' drága nyelve mellett, 's a' mult Jun. 24-kén mutatták be oltárja előtt ez évi szives hódulássokat. Hazánk' számos Attyainak jelenlétekben, valamint tavaly, Molnár Gábor' Elölülése alatt, Benczúr Jó'seftől szerzett, 's Radvánszky Antaltól (két derék 's jó reménységü Ifjak) négy hangra alkalmaztatott e' Dallnak elmondása után; tehetségjeknek 's buzgó iparkodássoknak zsengéjit illy renddel mutaták elő:

A' Po'sonyi Magyar Társaság' huszonkettedik évi Öröm-ünnepe előtt és után éneklendő Dall, mellyet Benczúr Jó'seftől szerezve négy hangra alkalmaztatott Radvánszky Antal.

Hagyjuk bölts Barátim, azokat magokra,
Kik átkokat szórnak a' Tudományokra.
Superint. Kis János.

A' földmives' gazdag bére
Búza-szem 's szölö-bakar;
A' szépmives remekére
Tart, 's benne élni akar;
Pálya-futók a' fösvénnyel
Czél pálmára tevének szert;
Róma győző vitézé nyert
Pompa-szekért gögös fénnyel:

A' Tudomány áldott tájja
Nem áldja dolgosait,
Böles Pallásznak nincs olly bájja
Melly vonná férjfiait;
Vagy csak mint a' szent berkekben
Nem hág már áldozat-füst fel,
Asztak az olaj-ágak el?
Vagy csak itt nincs dij körünkben?

censuit, Prolegomena et indices addidit Steph. Lad. Endlicher Hungarus Posonien. 12. Viennae 1827. ap. Gerold.

6) Manuel du Voyageur en Sicile avec une Carte par le Comte Fedor de Karaczay à Paris 1826. 16. — Gyönyörü frantzia kiadás, 's méltó a' munka belsö betse' diszesitésére.

7) Taschenbuch für die vaterlaendische Geschichte v. Freyh. Hormayr und v. Mednyánszky Wien. 1827. — Ezen esztendei betses Zsebkönyvben ismét több, Hazánkat nem tsak a' külfölddel esmertetö, hanem minket is különösen mulattató darabok találtatnak u. m. 1) Appony vára szép rajzolattal együtt. — 2) Dietrichstein Jó'sef tudositása a' Felséghez (Jul. 25. 1529) a' Zágrábi Püspöknek Zápolya János' részére tett igyekezeteiröl — 3) Wolfgang Schreiber v. Fünfkirchen tudositása a' Felséghez Sept. 12. 1529. Szolimán' hada, 's tzélja, és Zápolyának Pesten lévö tábora eránt. — 4) Jurischitz Miklós a' Kőszegi Vitéz' tudositása Nov. 30. 1529. a' Bétsi igazgatáshoz, és segedelemkérése. — 5) Az Etsedi véres vendégség. — 6) A' Szepesi német gyarmatok' szabadságlevele. — 7) Bethlen Gábor' Testamentoma. — 8) Tóth Liptse' vára szép rajzolattal együtt. — 9) Ghymes' vára. — 10) Gróf Illésházy István' képe. — 11) A' Nyáry-ak.

Verbegyi G.

Kevés társim! versengésre
Bár nincs is arany alma,
Van szebb ösztön illy küzdésre:
Bent az érdem jutalma.
Nyilaink' ívbe szaporán!
Ha a' közép-ponthoz esnek
Kis érdemink bért nem lesnek,
Csak nagy czélra tarcsunk korán.

Az Öröm-ünnep után:

Ambár gyakran félre csapot
Egynek 's másnak fegyvre,
Bár sajkánk sebeket kapot
'S azt a' víz partra vere:
Örvendjünk még is részvevők!
Hússzor 's kétszer koszorúzánk
Pallászt, 's rá fény-sugárt húzánk.
Örvendjünk tehát részvevők!

A' Po'sonyi Magyar Társaság' huszonkettedik évi Öröm-Ünnepére a' Nagylelkü Maecenások és Pártfogók valamint minden igaz Hazafiak legmélyebb tisztelettel meghivatnak a' Társaság közös Tagjai által Junius 25-kának délutani 3-dik órájára MDCCCXXVII. (Az Auditorium, Oskola Útszában az Evang. Lyceum Bibliothekája.)

Az ég a' harmatot csak cseppenként hinti,
Pokol annak a' föld, ki végig tekinti
Gróf Desseöffy Jó'sef.

Egy Dallnak az Éneklő-kartól elzengése után Mólnár Gábor Elölülése alatt a' Társak által elmondandó munkák tárgyai:

1. Radvánszky Antal. (Radván, Zólyomi.) A' bal sors mindentől megfoszt, csak a' Tudomány marad meg. Folyó beszédben békőszönt.
2. Blázy Lajos (Aszód, Pesti.) Képzeletek és sóhajtások atyám sírja felett. f. b.
3. Bukva Lajos (A. Sztregova, Nógrádi.) Az erősek mostoha esetekben lelki esméretekben találják fel megnyugtatásokat. f. b.
4. Dedinszky Jó'sef (Maskova, Nógrádi.) Vendég az ember, élete csak utazás. f. b.

5. Király László (Pomáz, Pesti.) Köszöntés lakhelyemhez. Véghangosokban.
6. Kosztolányi Péter (Ns. Kosztolán, Barsi.) A' magyar sereg Lehel és Bulcsu vezérek alatt Agosta előtt 995-dik esztendőben. f. b.
7. Kuszmányi Károly (Breznó-bánya, Zólyomi.) Egy minden reménytől megcsalatott' panasszai. f. b.
8. Medveczky Dániel (Várszány, Pesti.) A' hasonlíthatatlan barátság. f. b.
9. Michalko János (Pilis, Pesti.) Eszünk' gyengesége a' tapasztalás' dolgaiban. f. b.
10. Nagy Pál, (Komlós, Békesi.) Hunyadi László halála. Véghangosokban.
11. Paczek Jó'sef, (K. Ladány, Békesi.) Egy Törökrablántzban sinlődő magyar ifijú' panasszai. Alcaeus mértékén.
12. Schmidt Viktor (Rosnyó, Gömöri.) A' természethez. Alcaeus mértékén.
13. Sebestény János (Komáromi.) Lucretia. Véghangosokban.
14. Szilniczky Mihály (Selymetz bánya, Honthi.) A' Duna csak Magyar-országban maga nevére méltó. Véghangosokban.
15. Tornyos István (Kiskörös, Pesti.) Hapisztrán buzditása kereszteseihez Nándor-várban. Hatosokban.
16. Ugrik János (Ketskemét, Pesti.) Dugovics Titus emléke. Hatosokban.
17. Benczúr Jó'sef (Vanyarcz, Nógrádi.) Fő Méltóságú Gróf Apponyi Antal' ez idén felnyílt Könyvtárának emlékére. Hatosokat váltó Jambusokban, Az Öröm-ünnepet befejezi.

Ki maradtak:

18. Benyovszky Móritz. — 19. Fekete Dániel. — 20. Hauser Titus. — 21. Heutschy Sámuel. — 22. Jeszenszky Péter. — 23. Koller Gábor. — 24. Lehotkay Gábor. — 25. Longaver Lajos. — 26. Melczer Lajos.

Az Öröm-innepet a' dallnak egy verse fejezé be.

A' kisded Társaságnak, melly eddig Hazánk' nyugotra nyuló vég Carpatjának határunkat őrző tövében, mintegy idegen éghajlata nemes növevény, a' komorabb levegő alatt sinlődött; — most egyszerre igen szép napjai kezdenek derülni, 's nagy öröm-

mel emlitheti ismét a' Tudósitó, hogy egymasután két év' folyása alatt virágozhata, 's gyümöltsözhete Hazánk' országosan öszvegyült Rendjeinek szinek elött. Harsány tapsal fogadtattak a' sik' fövény-pályára kiereszkedett ifju küzdök a' tisztes hallgatók által, 's a' várakozásnak megfelelö kimenetel' bizonyságául a' viszonozás is kivántata némellyektöl. Volt olly tisztes hallgató, a' ki két év mulva két Magyar Nyelv.-tanitót igére a' Po'sonyi Evang. Lyceum' ifjainak, a' kik, ámbár többnyire idegen nyelvü anyák' böltsöjiben ringattatának, hazánk' Palladiuma' tsuda erejének, sok akadályok ellenére, illy méltó részesivé kivánnak lenni. Ádják az Egek, hogy hazánknak több Szarmátmaradék lakosu tájain hiv követöket találjon a' Po'sonyi Magyar Társaság!

H. D.

---

2. Jelességek.

Méltóságos 's Fö Tisztelendö Laiesák Ferentz Úrnak, vólt Hosnyói most pedig Nagy-Váradi Megyés Püspöknek ezen pásztori levelét egyik Pap barátunk' szíves közléséböl a' legnagyobb örömmel teszük közönségessé:

„Admodum Reverende etc.

„Quantopere conveniens, optabile, immo necessarum sit, ut omnes, qui Hungarorum nomine censentur, et charam hanc patriam incolentes, multiplicibus eiusdem donis, et beneficiis fruuntur, atque sub glorioso Regis Apostolici Sceptro, hungaricae Constitutionis praesidio, securi vitam agunt, lingvam etiam hungaricam Nationalem non ignorent, atque ab exemplo etiam aliarum Nationum, quae sua propria lingva utuntur, in communi usu, et quotidiano commercio humano hungarice loqvantur; — id quidem primo statim obtutu cuivis, vel tantillum amorem patriae habenti clarius relucet, qvam ut pluribus exponi debeat, praesertim, cum SS. et OO. actu in Regni Comitiis diaetaliter congregati ad provehendam lingvae Patriae tam intensivam, qvam extensi-

vam culturam, omnes conatus impendere contendunt, adeo: ut plures ex Iisdem per notabilia oblata, praemissum in finem facta, ardentem suum in Patriam amorem nobili, generosoque zelo contestati sint.

His considerationibus moti II. SS. et OO. Cottus Gömör, e Congregatione, die 14-a Decembr. a. pr. celebrata, meam quoque solicitudinem in eo provocarunt: ut, cum Parochi, et animarum Curatores penes suam sublimem, qua Religionis Ministri, destinationem, una etiam ad reliqvam Populi Culturam magnum influxum habeant; eos in Dioecesi, praesertim superioribus Comitatus huius oris *) facerem ordines: ut saluberrimus hic lingvae Hungaricae cognitionem, et communem apud omnes usum promovendi scopus, adminus successive obtineatur.

In horum sequelam Dilectioni Vestrae, et per Eandem cunctis Condistrictualibus Fratribus hisce committendum duxi:

1-o) Ut singuli Parochi, et Animarum Curatores omni oblata occasione, in familiari cum fidelibus suis colloquis Parentes, et Seniores ad amorem, et aestimationem lingvae Hungaricae excitent, iis ignorantiae huius inconvenientiam ob oculos ponant, et praecipue ad media pro libus suis, — quo lingvam nationalem condiscere possint, suppeditanda, serio hortentur, atque a ponendis hac in parte impedimentis districtim, ac sub comminatione etiam animadversionis contra tales Parentes, qui Proles suas a discenda lingva Hungarica impedirent, ex parte Publici indubie secuturae, cohibeant.

---

*) Gömörben magában 6 Esperestség vagyon. A' Rosnyóiban vagynak hivek, kik magyarul beszéllnek, és tótúl imádkoznak, gyónnak. Az Alsó-Gömöri, tiszta Magyar. A' Putnoki, kivévén Málé helységet (Gyarmat, 785 lélek) szinte magyar. A' Rima-Szécsi, kevert. A' Garami (Garani) csupa tót. A' Felsö Gömöri, szinte. Kis-Hontban is tótok laknak. Az egész, Kis-Honttal egyesült Vármegyében a' kath. hivek' száma 64,838. Ha ennek fele magyar lenne, jó lenne: de azt hozzávetésből sem mondhatni. A' tót nyelv, Gömörben magát igen hosszú időre húzta meg.

A' Beküldö.

2-o) Parochi, et Animarum Curatores eo conatus, et studia convertant; ut tam ipsi lingvam Hungaricam idoneis mediis excolant, quam, et imprimis, ut Ludirectores, et Docentes ad Scholas suae directioni subiectas, caeteris paribus praeferenter, semper Lingvae Hungaricae gnaros suscipiant; qui consveta pietatis exercitia, et prima litterarum elementa lingva hungarica proles docere, explanare, et teneris earum mentibus lingvae huius praedilectionem instillare capaces sint; — quo sic adminus successu temporis in succrescente generatione lingva Hungarica in Hungaria apud omnes, et singulos communis evadat. — Haeque ratione sensim ad maiorem culturae gradum, et optatum florem perducatur.

Qui piis precibus commendatus, maneo D. Vestrae addictus Franciscus Laicsak m. p. Eppus Rosnav"*).

3. Kérések.

T. Csaplovics' Ethnographiája eránt.

T. Csaplovics János Úr 1821-ben a' Tud. Gyüjtemény' VII-dik kötetében Statistikai és Ethnographiai értekezéseket inditott meg azon tekintetből, hogy javitások által tiszta igazság jöjjön elö. 1) Ment a' dolog egy ideig szelíden, csak a' köz jót tartva szem elött, 2) és Csaplovics kedvesen vette 's köszönte; 3) de utóbb mindég keserübben esipve, mivelhogy

*) Ezen pásztorilevél költ f. esztendei Januariusban. Sükere lehet — de csak in succrescente generatione — vagy talán succedente; mert alig van az egész Országban a' diák nyelvnek ollyan kelete, mint ezen a' tájékon. — Ha pedig valamelly más nyelven akarunk beszéllni: akkor bizonyosan a' tótra szorúlunk.

A' Beküldö.

1) Tud. Gyüjt. 1822. II. 79.

2) T. Gy. 1822. V. 116. és XI. 110, 's más sok helyen, leginkább a' patikáról.

3) T. Gy. 1822. VI. 112 és 116.

csipést gondoltak a' Bécsi Irótól érezni. 4) A' Redactor nem akarván a' Tud. Gyüjteményt csatahellyé, irójinak pennájokat öklökké tenni, 5) hogy a' pernek határt vethessen, nem engedett több fegyvert, ha ugyan utóbb is küldetett hozzája, az olvasó közönség előtt villogni *). De vajha felélesztené a' megszünt ethnographizálást akár maga Csaplovics, akár Dóhovics, (kétségen kívül ál név) akár Q, X, Y vagy Z! 's hogy újra el ne akadna, szükséges ollyan szempontból mind indúlni, mind haladni, millyent Thaisz jegyzett meg: „Becsüljük, szeressük 's világositsuk fel egymást viszont, és a' helyett hogy egymást elnyomjuk, állitsunk fel közösen egy épületet, melly az igaznak legyen szentelve". — 6) Nem kell félni, hogy ethnographiai és statistikai egy tárgygyal a' Tud. Gyüjt. igen meg fogna terheltetni; 7) vagy ha talán bővebbetskén találkozna is belőle, nem kell félni, hogy úgy megunatná magát a' lelkes hazafi előtt, mint az asszonyharcz, a' mit még csak azért olvastak, hogy az elmék' győzni kivánó erőlködéseit lássák. Trattner' folyóirása nem akarván az asszonynem' ügyének gyüjteménye lenni, helyes volt azt félbe szakasztani; 8) de ha valamennyire tárházzok a' honunkat illető értekezéseknek, 9) sem nevével, sem rendeltetésével nem ellenkezik 10).

T. Csaplovics Úr az ő patikai Catastrumát Székesfejér Vármegyére nézve igy igazitsa: „VIII-dik osztály, 5 patikával; Székesfejérvár 3; Mór 1; Csákvár 1."

---

4) T. Gy. 1825. X. 108 és XI. 124. — 1824. IX. 3—12.

5) T. Gy. 1826. II. 126.

*) Söt a' Redactor kész volt az Ethmographiai darabok' elfogadására; de nem küldetett több 's Csaplovics Úr, ámbár nyilvánosan fogadta, hogy ezentul tsak magyarul fog irni — németül ir.

6) T. Gy. 1826. II. 126.

7) T. Gy. 1827. III. 124.

8) T. Gy. 1827. III. 124.

9) T. Gy. 1826. X. 104.

10) Jelentés a' T. Gy. borítékján.

Ne az én szavam serkentse T. Csaplovics Urat magyar irásra, hanem az a' lélek, mellyel vallotta, hogy több nyomos oka vagyon ezentúl időről időre magyarúl szóllítani meg kedves hazafijait 11). Bétsből is szépen hangzik által a' magyar szó hozzánk!

Holéczy.

4. Philológiai Kérdések.

1. Az egyházi esztendőben előforduló szent napok *) magyar elnevezésében, akármellyiket vesszük, azonnal könnyen rátalálunk a' szónak eredetére és származására: egyedül a' Krisztus' születésének Innepe van olly névvel elnevezve, mellynek egyéb nyelvekben analogiájára nem akadunk. Ez a' szó Karácson tehát, mitsoda nyelvből veheti származását; vagy, akár magyar, akár ideigen nyelvü szó legyen, jelent-e tulajdonképen valamit vagy semmit se **)?

2. Ugyan az egyházi magyar Halendáriomban a' Krisztus' menybemenetelének ünnepe Áldozó (nap-) nak neveztetik. Melly elnevezés viszont nem olly világos, mint a' többi ünnepeké. Mert hogy hit-tudományos okból neveztetett volna igy el, fel nem tehetni. Hogy pedig azon analogia szerint, mellynél fogva a' lenyugovó és eltünő Nap áldozni mondatik, vitetett volna általa e' szóllás-mód a' Krisztusnak földről eltünésére: az is igen erőltetett trópusnak látszik. Kell tehát vagy az áldozási szónak még más jelentményinek, vagy tsak ez elnevezésnek más származatjának is lenni. De mellyik az?

---

11) T. Gy. 1821. VII. 75.

*) Nap, kis n-nel dies, naggyal sol. Az elsőt, az éjszaka' hasonlatosságára talán helesen mondhatnók napszakának.

**) Származik ezen diáktól Incarnatio (t. i. Domini) olaszosan ejtve Incarnatsione, Incarnatsion 's magyarositva Harátson. — A' tót is sok helyen Kratsunnak mondja, külömben Hodi.

A' Red.

3) Azt a' fekete festésü fa alkotmányt, mellyen halottainkat kihordjuk, mi magyarok közönségesen Szent Mihál' lovának hivjuk. A' Szent Irásban fordul ugyan elő Mihál Archangyal: de erről az a' vivő-eszköz alig neveztethetik. Mert ha ennek á' Szent Irásban vala alapja, bizonyosan más nyelveken is igy neveztetett volna el. Mi tehát ennek is története és származása?

Mind ezek eránt, Hazánk jártasabb Philologusaitól, e' folyó-irás által, minél előbb adandó elégséges világositás bizodalmasan kérettetik.

Edvi Illés Pál.

---

5. Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek:

32) Krisztus Atyafiságának Könyve, (Imádságos Könyv a' Catholikus keresztények' számára), mellyben az Imadság között tanitatnak a' Hívek mindennapi, hétbeli, és esztendőbeli keresztény kötelességekre, Lelki tudományra, szent erköltsökre, 's a' jóságos tselekedetekre; összeszedte Kókai Benedek. Magyar Nemzetének Lelki javára, 's egynéhány régi, most pedig a' Sz. Miséhez alkalmaztatott új Normális Énekekkel megbövitette. 354 l.

33) A' Magyar Országi esztendei Dohány-termés' mennyiségének Áltnézete (az Országbeli termesztések Megnemesitését, és a' kifelé kereskedés előmozditását tárgyazó Nemzeti Egyesület' Javallatjához) Deyák Jó'sef által.

34) Tentamen publicum e Mathesi Theoretica et Geometria Practica, quod in Lyceo Regio Sabariensi Mense Augusto 1827 e Praelectionibus Ludovici Bitnitz, Dioecesis Sabariensis Presbyteri, AA. LL. et Philosophiae Doctoris, eruditae Societatis Silesiacae Wratislaviensis Membri Matheseos purae et adplicatae, Philologiae item Hungaricae Professoris Publici Ordinarii subiverunt Philosophiae I-um in annum Auditores. lap 24.

35) Tentamen publicum ex Algebra Geometria Pura, et Practica, quod in Regia Universitate Pesthiensi e Praelectionibus Caroli Hadaly de Hada,

S. C. et R. A. Consiliarii, II. Comitatuum Strigoniensis, Castriferrei, Simeghiensis, Mosoniensis, et Posoniensis Tabulae Judiciariae Assessoris, AA. LL. et Phil. Doctoris, Regiae Societatis Scientiarum Göttinganae Membri; Matheseos purae et adplicatae, Architecturae civilis, et Hydrotechniae Professoris Publici Ordinarii, anno MDCCCXXVII. Mense Augusto pro utroque Semestri. Subiverunt Philosophiae I-um in annum Auditores. 16 lap.

36) Institutiones Hermenevticae Scripturae Sacrae Veteris Testamenti quas Joannes Nep. Alber e Scholis Piis S. Theologiae Doctor, S. Scripturae Vet. Test. et Lingv. Hebr. Professor, Facult. Theol. Senior. in Reg. Univ. Pestiensi, et Revisor Libror. Hebraic. In Tomulo III. Regulae Scripturam S. interpretandi, et exegetica Exercitatio. Harmadik Kötet. 518 lap.

37) Allocutio, qua Nicolaus Földváry de Eadem et Bernáthfalva, Munus Ordinarii Inspectoris Ecclesiarum Evang. A. C. per Contubernium Pesthanum auspicatus est in Conventu Seniorali d. 24. Jun. 1827. in Péteri celebrato.

38) Idyllion Honoribus Reverendi Patris Constantini Eschner, Presbyteri Scholarum Piarum, in Regio Majori Gymnasio Pesthiensi Poeseos Professoris occasione Diei Onomasticae oblatum a II. Humanitatis Alumnis cecinit Mauritius Rosenfeld, Poeseos Alumnus. 8 lap.

39) Elegia, quam ad Reverendum ac Eximium Patrem Antonium Dienes e Scholis Piis, Domus Colocensis Rectorem, nec non Directorem Local. Gymnasii scripsit Andreas Jallosits II. Humanitat. Professor Colocae 1827. 8 lap.

40) Tentamen Publicum ex Physica, quod in Regia Universitate Pestinensi, e Praelectionibus Adami Tomtsányi Physicae, et Mechanicae, Prof. P. O. Secundo Semestri Anno 1827. subiverunt Philosophiae 2-dum in annum Auditores. 16 lap.

VII. Kötet' Foglalatja.

I. Értekezések.

1) Guzmits Iszidor. Philosophiai Lèvelek a' Gondviselésről. 1822. l. 3.
2) J** Venczel Magyar Királynak tulajdonítható, mind eddig meg nem határozott, és esmeretlen pénzeiről. l. 42.
3) Barátságos Tudósitások külföldről. (Folytatás) l. 68.
4) Szeder Fábián. A' Birtokot jelentő szavakról. l. 87.
5) Tuskó Simplicius. A' Literaturai kritikás folyóirásokról. l. 91.

II. Literatúra.

A) Hazai Literatúra.

Könyv-vi'sgálat.

1) Ottmayer Antal. Conspectus et Explanatio Legum de Summaria Repositione perlatarum. 's a' t. l. 104.

B) Külföldi Literatúra.

1) Külföldiektől vagy Magyaroktól a' külföldön írt, Hazánkat illető, vagy egyéb tagú Könyvek. l. 116.

III. Tudománybeli Jelentések.

1) Intézetek. l. 118.
2) Jelességek. l. 121.
3) Kérések. l. 123.
4) Philologiai Kérdések. l. 125.
5) Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek. l. 126.

(NB. A' Szép-Literaturából a' következendő Kötettel két árkus fog közöltetni.)

NB. Elhagyta a' Sajtót Julius' 31-kén.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY.

1827.

VIII. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével.

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' betűjivel
és költségével.

II. VENCZEL CSEH KIRÁLY.

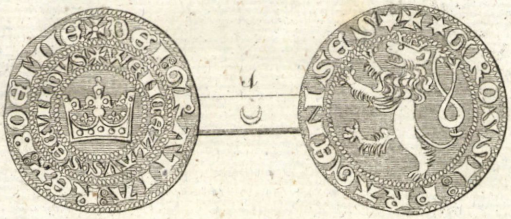

IFIÚ VENCZEL MAGYAR K. PÉNZEI.

FRISÁKI PÉNZEK.

IDEGEN PÉNZEI SZOMSZÉDJAINKNAK.
1100 – 1350 ESZTENDEIG.

I. Értekezések.

1.

Nagy Hunyadi János *).

Nagy lelket, erős hadi vezért szokott az Ég küldeni a' veszni indúlt nemzeteknek, ha kedvelli ezeket; — 's valóban tsudálva szemlélhetjük a' gondviselésnek bölts intézeteit, 's áldhatjuk a' Mindenhatónak hatalmas karjait az ollyan férjfiakban, kik épen ákkor kelnek ki a' nemzetekből, midőn azokra legnagyobb — söt elkerülhetetlen szüksége van a' köz jónak; — kik az Országot nemes lelkök, nagy áldozatjaik, halhatatlan tetteik 's különös hadi erejök által a' vég-veszélytől megóvják; — 's kik érdemeikkel a' többi Nagyok között ditsőn ragyogva, nem vonnak homályt azokra, hanem öket kissebb fényökkel világolni engedik, e' miatt ragyogások — legkissebb hiányt sem szenvedvén.

Illyen volt Hunyadi János is; — kit az isteni gondviselés épen ollyankor küldött Honnunkba, midőn ő reá a' Magyar Nemzetnek 's Hazának legnagyobb — söt elkerülhetetlen szüksége volt; — midőn ennek egy ollyan férjfiú kellett, ki öt a' vég-veszélytől megóvja; — ki olly nemesen tün-

*) A' f. eszt. Tud. Gyűjt. III-dik Köt. 55. lapján olvashatni Hunyadi Jánost azon férjfiak közzé számítva: „kikben nints egyéb érdem tsak a' vitézség, mellynél fogva szerentsés háborúkat folytathatnak, 's a' kik következőképen nem tiszteltethetnek méltón Nagy nevezettel"?!

dökölt a' többi Nagyok között, hogy ragyogásával homályt nem hozott a' nálánál, — ha nem szivre, legalább tettekre nézve, — sokkal kissebb hazafiakra!

De fájdalom! mint nem tudták sokan az akkoriak között is érdemeihez képest méltón betsülni, 's mint vagynak ma is, kik öt nem úgy tekintik mint egy Nagy férjfiut, Nagy hazafit, ki teljes készséggel szolgált veszni indúlt hazájának ama' zivataros környülállásokban, midön ez megfosztva koronás fejétől szültjeinek segedelmét leginkább megkívánta; — azon vészes környülményekben, midön ennek több 's hatalmasabb fijai, nem a' Haza' jovát — söt egyedül a' magokét keresték, ennek nem kevés veszteségével; — nem úgy tekintik mint egy derék Höst, okos had-vezért, erös vitézt, ki, midön úgy kivánta azt Honnyának, Nemzetének és a' Religiónak köz jova, feláldozva ezeknek szabaditásáért és boldogságáért életét, bátran vezette az ellenség ellen tsoportjait; — hanem tsupán mint egy ollyan férjfiút, kiben nem volt egyéb érdem mint a' vitézség, mellynél fogva szerentsés háborúkat folytathatott; — ki a' foglalásokban gyönyörködvén, szinte nem kiméllette az ember-vért mint a' vizet; — ki olly örömest vitte katonájit a' mészárszékre, mint a' mészáros az ökröket?! — f. eszt. Tud. Gyüjt. az említett helyen. —

Él-hal minden Magyar, kinek ereiben még a' Szittya vér folydogál, 's ditső Eldödeihez igaz rokon és atyafia, — él-hal mondom édes Hazájáért, mellyet vérökkel szereztek nemes szivü össei, — él-hal a' téjjel-mézzel folyó Hunniáért, — 's nem hiszem, hogy lenne a' föld-tekén ollyan nemzet, melly ezen vonásban a' Magyart felülmúlná; — kész ez mindenkor, ha a' Haza' vagy Királynak jova azt megkivánja, feláldozni életét;

— 's elég Hősöket számlálunk, kik érette fel is áldozták éltöket; ezek között a' Szilágyiak, Rozgonyiak, Zrinyiek, Nádasdyak, Eszterházíak 's a' t. kiknek neveik addig fognak ragyogni a' magyar Égen, míg nemzetünk fenálland; — de alig fogok tsalódni ha azt állítom, hogy mind ezeket sokkal felülmúlta Hunyadi János, mind vitézségére, mind hazafiúságára nézve; — mert valóban nagyobb áldozatokat tett ö, mint akármellyike az említetteknek; 's bár életét a' tsatában nem veszté is, de azt mind annyiszor nem áldozta-e fel, valahányszor a' Haza' vagy Religió' jováért a' hartzba szállott? — 's ím! Zrinyi Miklós vagy Nádasdy érdemesek a' Nagy nevezetre, de — nem Hunyadi János! — valljon miért? mivel nem esett el a' hartzban, nem kiméllette az ember-vért mint a' vizet? — kétségkivül ezt az utólsót be kellenék felöle elébb bizonyitani, hogy sem a' puszta állitásért azt mindenki elhihesse?

Nem szült a' magyar föld olly erös, nagy és nemes férjfiút, mint Hunyadi János volt, — ki elegendöképen megmutatta nagy tettei, áldozatjai és munkás élete által: mint lehessen és kelljen az Ország' különböző népeit egy magyar nemzetté tenni, — mint a' megoszlott szíveket és itéleteket viszont egybeszöni? — ki, mint hazafi, egész valójával a' Hazának képzetébe elmerülve, tsak az annak teendő áldozatokban esmerte meg önmagát; — mint egy vallásos (religiosus) ember a' szerentsében mértékletes — a' szerentsétlenségekben pedig nagy és rettenthetetlen volt; — 's ha a' Varnai szerentsétlen ütközet után Hunyadinak bátorsága, reménnye és akaratja kihal, kétségkivül Hazánkra a' belső különködések, tzivódások és az Oszmán' kontyossainak napról napra továbbra ter-

jedő hatalma végveszélyt hoz vala *). — Óh! a' kinek illy sokat köszönhetünk, és köszönhet magyar Hazánk, nem lehet az tsupán foglaló Hös, nem egy szerentsés katona, nem ollyan férjfiú, ki — méltatlanúl viselné a' népségtől nyert Nagy nevezetet; — hanem egy ollyan halandó, kit tisztelve emlitsenek még késő onokájink is; — magasztalják halhatatlan tetteit, — ki, a' neki méltón tulajdonított Nagy nevet addig viselje, mig az égnek kékjéről mosolyogni fog a' Nap szabad magyar földünkre!!

Tisztes kivételt érdemel tehát Hazánk' halhatatlan Hösse Hunyadi azon férjfiak közzül, kiknek sorába van számitva a' folyó eszt. Tud. Gyüjt. III-dik Köt. 55-dik lapján, ha azon szabást követjük is, mellyet az emlitett helyen a' T. Értekező Ur adott. — Helyes valóban állitása, és azt tartom magam is, hogy tsak azt mondhatjuk méltón nagynak, „kiben mindenféle személyes virtusok feltaláltatnak; — vagy ha illyent lehetetlen lenne kapni, legalább sok találtassék fel benne"; — és épen ezen alapszabáshoz (principiumhoz) akarván alkalmaztatni magunkat, kintelenitetünk Hunyadi Jánost is Nagynak nevezni, 's mint azoknak egyikét tekinteni, kik nem tsupán a' kissebb népségtől méltatlanúl nyerték meg ezen nevezetet, 's azt is egyedül vitézségökért; — hanem ki ditső tettei 's érdemei által a' később maradéktól kapta meg azt. — Mert nem vitéz tettekkel és Országok' foglalásával tündököl tsupán Hunyadink, söt ollyan ő, kiben mind azon személyes virtusok feltaláltatnak, mellyek megkivántatnak egy ollyan férjfiúban, ki a' Nagy nevezetet méltón viselje. — Mert, ha igaz is, hogy a' foglaló Hösöket nem lehet

*) Fessler in d. Geschi. d. Ung. u. ihr. Landsass. IV-dik Köt. 620 l.

azért Nagyoknak nevezni, mivel híres tetteiket nem egyedül, hanem egész seregek által mivelhetik, 's következőképen azon érdemeknek, mellyeket illy' móddal szereznek, teljes betsök nem lehet; — 's mivel vitézségöknek gyakorlása mindenkor vér-ontással van egybekötve, a' mit magán senkiben sem lehet ditsérni, — és tsupán a' Hazaszeretet, okosság, tanúltság, jószívüség, ember-barátság, magát másoknál többre nem betsülés, 's több illyen virtusok lévén személyes tulajdoni egy embernek — tsak ezek tehetik öt a' köz tiszteletnek tárgyává, és méltóvá a' Nagy nevezetnek viselésére: — de való ám még az is, hogy ha ezen személyes virtusokhoz járul a' vitézség, sokkal nagyobbra nől betsök az emlitett tulajdonoknak, 's ezeket mintegy szembetünöbbekké teszi; — midön tudniillik híre messzebbre hat el a' vitézségnek, mint sem ama' tulaldonoknak; — ezek ugyan is gyakran kevesebbek között gyakoroltatván, nem kürtöltethetnek ki az egész Országban, vagy ennek határin is túl, minthogy ez ellenkezik belső érdemökkel azoknak, 's betsökre nem kevés szennyet ejthetne; — ellenben a' vitézség nyilván, sok ezer emberek' láttára mutattatván ki, szerte terül 's eljut a' Hazának minden szege-lyukába, áttör az Országnak határjain, 's a' Hős — ha kivált a' fent elszámolt személyes virtusokkal is tündököl — ditsértetve mindenektől, repdes a' hír' szárnyain.

Azon felül úgy vélem, nagyobb részét a' szerentsés ütközetnek, mindenkor a' Vezér ügyességének és okosságának tulajdoníthatni inkább, mint sem a' sok — vagy erős tsapatoknak; mert tudjuk: Xerxesnek roppant hadi erejét mint verték vissza a' kevés számú görög tsoportok, mivel ezeknek bölts és ügyes vezérjeik voltanak; — tudjuk: mint vallott kudartzot a' száz-két száz-ezer

főből álló török had a' kevés népű magyar tábor előtt, ha ezt ügyes és okos kormány vezette; — tudjuk ezt több más nemzeteknek hadairól is; — itt különösen Hunyadiról lévén a' szó, annyit mondhatok, hogy ő nem tsak szerentsés katona volt tsupán és foglaló Hös, — de egy való vitéz, ügyes és okos Vezér is; — 's hogy azon hadak, mellyekben ő vezérlé a' magyar tábort, neki köszönheték leginkább győzödelmeiket; mert bizonyos: tsak akkor győzetett meg Hunyadi' idejében a' magyar had, midön vagy megveté annak kormányszovait *), — vagy nagyobb része a' seregeknek öt álnokúl, árúlással odahagyta **), jóllehet a' tábornak bajnokjai többnyire egy számmal és erővel voltanak; — 's innét: bátor nem egészen tökélletes is Hunyadinak érdeme azon tekintetből, hogy azt egész seregek által mívelte, — de való az is, hogy azon ditsöségnek, mellyet ezen seregek nyertenek, legnagyobb része Hunyadit magát illeti.

Azon vitézséggel pedig, és hadi erössséggel, mellynek gyakorlása a' vér-ontással olly szorosan van egybekötve, — természetesen, mert e' nélkül tsak ugyan nem teremhetett egy vitéz is? — szépen lévén egyesülve Hunyadinkban ama' személyes virtusok is, valóban megérdemli a' Nagy nevezetet, és a' kivételt azon férjfiak közül, kik tsupán a' szerentsésen viselt hadak miatt (következőképen érdemetlenül) viselik a' Nagy nevet; — megérdemli a' kivételt azok közzül, kik szinte nem

*) A' Várnai szerentsétlen ütközetnek okai. C. Pray. Annal. R. Hung. p. III. a' 31. lap. — Palma in not. rer. hung. p. II. a' 177. és 178. lap. — A' Rigómezői tsatáról l. Fessler in d. Gesch. d. Ung. u. ihr. Landsass. IV-ik Köt. 677. lap. ugyan erről Palma. a' f. e. munk. 185. l.

**) A' Losonczi ostromnál. — Thur. in Chron. Hung. Cap. XLVIII. a' 432. l. — Palma in not. rer. hung. p. II. a' 187. lap.

kíméllették az ember-vért mint a' vizet; mert ezen embertelen vér-szomjútól távúl volt Hunyadinak emberszerető szíve, mint az alább ki fog tetszeni; — megérdemli a' kivételt azok közül is, kik úgy vitték katonájikat a' mészárszékre, mint a' mészáros az ökröket, — ezen vonás ugyan is tulajdona lehet azon Fejedelmeknek vagy Vezéreknek, kik senkitől sem háboritatván birtokaikban, tsupán hogy dühös kebleiknek vérszomjait eloltthassák, táborba szálliták fegyveresseiket, 's felkontzolták a' gyengébb nemzeteket, — nem pedig azoknak, kik törvényesen, úgy kivánván azt a' Religiónak, Hazának, Királynak, vagy épen az egész nemzetnek jova, — szállottak táborba, 's nemes elszánással vívtak meg az ellenséggel; — ezeknek sorába való Hunyadink, ki nem ment egyébkor az ellenségre, ha tsak nem kivánták meg azt a' Religiónak, Hazának 's a' t. veszélyes környyülállásai *). Egyesülve voltak bizonnyal Hunyadiban ama' vitézséggel a' többi személyes virtusok is; — mert Hazaszerető volt ő, 's ollyan,

*) Itt azt lehetne mondani: a' Rigómezői tsatának semmi egyéb oka nem volt, mint a' Várnai szerentsétlen ütközetnek megboszúllása, hogy t. i. Hunyadi ama szennyet elhárítsa magáról, melly azzal reá ragadt, — ez pedig nem elég ok arra, hogy olly sok vér ontassék. — De nem tartozik-e óvni kiki önbetsületét? Hunyadinak betsülete nem keveset vesztett értékéből a' Várnai tsata által, — minthogy annak okát többen nekie tulajdonították, tartozott tehát azt, a' mennyire tőle kitelhetett ismét visszaszerezni, a' mi kétségkivül meg is történt volna, ha a' Rigómezői táborozásnak szerentsés kimenetele lett volna; hogy ez rosszabbúl ütött ki mintsem Hunyadi reméllette, annak megént nem ő volt az oka; — Fessler in d. Gesch. d. Ung. u. ihr. Landsass. 4. Köt. 677. l. — Azon felül volt más oka is; tudjuk Máhometnek követői mint nyomúltak napról napra előbbre, mint terjesztették tovább birodalmaikat, — 's most elbizva magokat Hunyadinak megaláztatásával, bátrabban törtek honnunk felé is, 's innét volt: midőn Hunyadi alig hagyta el Sófiát, előtte állott Máhometnek 80. ezer főből álló tsoportja. — Palm. in not. rer. hun. P. II. a' 184 l.

kit ezen vonásban a' magyar Hősök közzül eddig — ha hozzá hasonló volt is valaki, — feljül bizonyosan egy sem múlt; – okos is, tanult is azon századhoz képest, mellyben élt; — jószivű, ember-barát és ollyan — ki meglévén arról győződve: hogy ember-mássa szint' olly halhatatlan lélekkel van megajándékozva a' Teremtőtől mint ő, — magát másnál többre épen nem betsülte, se senkit mint embert meg nem vetett, sőt mindenkiben a' hasonló halhatatlan valót tisztelte; — azért is nem tsak szerentsés katonának mondhatni, de valóban Nagynak is, kinek ditső tetteit, — 's nem tsak a' Magyar Hazára, de Európának nagyobb részére nézve is elfelejthetetlen érdemeit *), az azon időszakaszban élő kissebb emberek,

*) Valóban Európának nagy részére, és az egész kereszténységre nézve elfelejthetetlenek Hunyadinknak tettei! — Így szóll ezekről Ranzán in epit. rer. hung Ind. XXII. a' 636 és köv. lapon: „nisi ingentibus illius (Amurathi) conatibus, obviam itum esset opera opeque et armis Joannis Corvini, — – — actum jam fuisset de re Hungarorum, deque universis Hungariae propingvis, conterminisque regionibus, imprimis de nostra Italia. (!) Omnia quippe in ipsis, Turcae fortasse nunc longe lateque tenerent, sublatis Christianorum Principum Imperiis: uti eos fecisse constat apud Graecas nationes: ejusce namque calamitatis est adhuc memoria recens. Ab Hungaris igitur, et a caeteris eis finitimis nationibus Christianis, immortales agendae sunt Joanni Corvino gratiae, qui Hungariam a futura audacissimaque illa Turcarum irruptione invasioneque servavit!! — Úgy is tekinték őt az akkori nem tsak Szent, de világi Fejedelmek is, mint egyetlen védőjét a' kereszténységnek, 's neki köszönték leginkább, hogy Máhometnek követői országaikba nem nyomúlhattak, Hunyadinak vitézsége által visszaszorítatván fészkeikbe; — 's mint nem kevessé rémültek meg, midőn a' nagy Hősnek halálát meghallották, — mint sajnálta az egész kereszténység elhúnytát?! — Capistrán János halálán így kiálta fel: „exstincta est lucerna Orbis!" — Thúr. in Chron. Hung. C. 56. és Ranzán in epit. rer. hung. Ind. XXVII. a' 651. l. — maga pedig Thuróczy így fejezi ki önérzelmét az említett helyen: „quasi tota Christianitas, nimio dolore turbata est, dum suum propugnatorem vita functum audivit". — Palma in not. rer. hung. p. II. 206. l. így szóll :"

nem hogy helytelenül nem nagyították, — sőt alatsonyítani és homályosítani igyekeztek, annyira — hogy az ebből Hunyadira háramló ditsőség *) még inkább neveli azon okokat, mellyeknél fogva őt Nagynak nevezzük. — Halandó lévén pedig, — 's természeti alkotására nézve hozzánk váltig hasonló, néhány hibáji **), — ha még is azoknak lehet mondani? — ditső tetteinek fényére homályt épen nem vonnak, sőt példák lehetnek reánk néz-

---

Tanti igitur Viri (qualis Joannes de Hunyad fuit) morti cum universus orbis christianus indoleret 's a' t." — Kevés, de tetemes szovakkal fejezte ki Sylvius is önérzeményét Hunyadi eránt, — 's ennek érdemét midőn így szóllt: „Doleo obiisse illum christiani exercitus Ducem, sive ut ajunt Hunyiadem: nam morte illius spes quoque nostra interiisse videtur". — Pray. in Annal. R. Hung. p. III. a' 185. l.

Esmerték valóban Hunyadit a' külföldiek is, — decret. Confir. Ladislai Regis Ap. Pray. Annal. R. Hung. p. III. a' 127. l. „cum etiam exteris et remotis notus esset", — és sokan inkább tisztelték őt, — mint némelly hazafiak; — nem tsupán hadi tudományáért, de egyéb jeles tulajdoniért is. — Midőn e' Nagy Férjfiú elhúnytának híre Rómába elhatott, megkönnyezte őt V-dik Miklós Pápa; — haljuk erről Ranzánt in epit. rer. hung. Ind. XXVII. „Luxit eum Nicolaus V. Pontifex Maximus, omnisque Romana Curia, — — Pontificis jussu, Cardinalium Senatus, ei magnifice persolvit inferias. — Ei solemnitati ipse interfui". —

*) Mert úgy vélem ditsőségére válik a' nagy léleknek, midőn irigyeinek kigyó-tsipéseit rendülhetetlenül elviseli; — feláldozva magát teljesen, tsak hogy hazája bátorságban lehessen. — Így volt ez Hunyadival, ki mint Pálma, in not. rer. hung. p. II. a' 203. l. bizonyítja: „continuis aemulorum objectus criminationibus, horum invidiam generoso contemtu, praeclareque factis superare est solitus".

**) Ide lehetne számolni azon hadát Hunyadinak, mellyet Thuróczynak véleménye szerint magát Draculán az Oláh országi Vajdán, a' Várnai tsata után történt futásában való elfogásáért megboszúlta; — de Pray Annal. R. Hung. p. III. a' 44. l. ezen ok mellé azt is hozzá teszi, hogy Dracula a' Törökkel szövetségre lépvén, gyakran terhökre volt az Erdélyieknek, hol többször nagy pusztításokat is tett. — Vagy Brankovich György a' Szerviai Despota ellen viselt hadát is; — de itt is lehettek egyéb okok is, — 's a' mint mondám, ő is tsak ember volt!

ve annyiból, hogy látván mint volt kitéve a' botlásnak illy Nagy férjfiú, tanúljunk botlásiból önnön erőnkbe ne sokat bizakodni!!

a) Haza-szerető volt tehát Hunyadi, és véleményem szerint ollyan, kit ezen vonásban ha valaki meghasonlított is, de feljül bizonyosan nem múlt. —

Tagádhatatlan ugyan, hogy legvalódibb bizonysága a' Haza eránt viseltető szeretetnek, — az annak boldogságáért és jováért az életnek, mint legfőbb földi kintsnek feláldozása, 's azért tán maga ezen nemes elszánás megérdemlené, hogy tulajdonossát Nagynak nevezzük? — mindazonáltal minthogy erre sem mindenkor, sem mindenkinek alkalmatossága nints, szükség: legyen más eszköz is, mellyel a' nagy lélek Hazaszeretetét kimutathassa. — Hazaszeretőknek mondhatjuk tehát mind azokat: kik nem tulajdon — sőt hazájoknak jovát keresik mindenben még akkor is, midőn ama' hasznok 's áldozatok által, mellyeket honnyoknak mívelnek, önjovaikban vagy szerentséjökben nem kevés szűkülést szenvednek, — a' hazának bátorságára, tsendességére, virágzására, szóval: mindennémü boldogságára teljes erejekből ügyelnek 's törekednek. — Szerezhet tehát a' nagy lélek, nem tsak a' hadakban de békeségben is ollyan érdemeket, mellyek öt halhatatlanítsák 's a' Nagy nevez tnek viselésére méltóvá tegyék!

Volt Hunyadinak alkalmatossága magát a' hazaszeretet' mindenik ágában gyakorolni; — volt ezer módja azon szent kötelességeit, mellyekkel minden igaz hazafi tartozik édes honnyának, — teljesíteni; — de nem is mulatta el ő ezt, — örömmel, 's a' legnagyobb készséggel sietett ő szolgálni hazájának a' legveszedelmesebb környülállásokban, ennek jovát és boldogságát hordozván

mindenkor szemei előtt; — ezt igyekezett ő nagyítani, 's igaz magyar szívétől távúl volt minden önhaszonkeresés; — „mint igaz hazafi úgymond Fessler in d. Gesch. d. Ung. 4. köt." — egész valójával a' hazának képzetébe merülve, tsak az annak teendő áldozatokban esmerte meg önmagát? — Ezen nemes és ritka tulajdona Hunyadinknak leginkább ki fog tetszeni, ha élet-sorát — kedvező és visszás történeteit kevéssel előadom.

Születéséről Hunyadinak érezzen kiki mint tetszik; — maga a' születés még nem tett senkit Naggyá? — hogy nem vad-ölelésből, de törvényes ágyból született, eléggé megmutatta T. T. Kazinczy Ferencz Úr az 1818-dik esztendőbéli Tud. Gyüjt. I. köt. 39. és több következő lapjain. — Serdülő éveit Zéchy Demeter (Pray szerint; — de Palma in not. rer. hung. p. II. a' 204. l. ezen Zéchyt Dénesnek nevezi) Zágrábi Püspöknél mint Udvari nemes gyermek eltöltvén, keble a' honn' szolgálatjának vágyától égvén, Ujlaky Miklós Erdélyi Vajdának zászlója alá sietett; itt, midőn több jeleit adná katonai erősségének, nem soká maradhatott, mert őt Zsigmond Király Olasz országba a' Mediolánumi Herczegnek — Filepnek — hadaiba küldötte, honnét két évnek elforgása után *) nem kevés borostyánnal tért vissza honnyába, — 's itthon hadi pályáját nem kissebb ditsőséggel mint szerentsével folytatá; — midőn pedig a' Husziták ellen viselt hadakban különös jeleit adná hadi erejének 's tudományának, Zsigmond őt Hunyad' várával és tágas birtokkal ajándékozá meg. — Albert jól esmervén Hunyadinak ritka tulajdonit, őt a' Nemesek' sorából Bárói rangra emelve, Szeverini Bánná nevezte, — 's tanátsaival nem tsak a' hadi de egyéb dolgaiban

*) Palma. in not. rer. hung. p. II. a' 204. l.

is hasznosan élt. — Wladiszló pedig illy nagy Férjfiúnak segedelmét a' leghasznosbnak állítván, Belgrádi Kapitánnyá, Temesi Bánná és Erdélyi Vajdává tette, — 's az egész Török hadnak folytatását 's kormányát reábízta.

Elesvén Várnánál a' Király, midőn Hunyadinak hasonlíthatatlan érdemeit mindnyájan, még ellenségei is jól esmernék a' hazában, — 's egyszer'smind a' Török hadtól félnének, a' legnagyobb egyetértéssel emelték öt a' Kormányzói rangra, melly hivatalát milly ditsőn viselte, és a' Hazát milly okosan igazgatta, kitetszik Lászlónak ama' Királyi végzetéből, mellyel öt a' kormányzói tisztben örökre megerősíté. — Pray. in. Annal. R. Hung. p. III. a' 125. l. — Ugyan is a' legterhesebb környülállásokban, midőn az Ország' Nagygyainak szíve annyira megoszlott; — a' Cseh rabló csoportok honnunk' kebelében kényökre híztanak; — 's a' Törökök dúlni vágyó szomjaikkal — Görög országot majd nem egészen hatalmok alá hajtván már — édes Hazánknak szívébe rontani akartanak; — Hunyadi okosságával az elsőbbeknek szívét egészen egybeszőtte; — a' Csehek' kitsapongásait részint fegyverével, részint böltseségével megzaboláztа; — az utóbbiákat pedig vitézségével fészkeikbe visszavonúlni kisztette, — 's így a' Hazát a' jelenlévő veszélynek torkából kiemelve, — midőn azt magáévá tehette volna, 's hogy Kazinczynak szovaival éljek, a' nemzetnek jovára tehette volna magáévá, nagy vólt a' Koronát el nem foglalni, — hanem Lászlónak épen fentartotta, távól lévén szívétől, melly egyedül a' Honnak boldogságáért lángola, minden önhaszonkeresés. — Éltének legnagyobb részét a' tsatázásban töltvén el, — a' kereszténységnek ama' esküdt ellenségit, Máhometnek vak követőjit — huszonkétszer verte meg, 's általok tsak kétszer ve-

retett meg. —Kaz. 1818. eszt. Tud. Gyüjt. I. köt. 42. lap.

Ím! mint szentelte magát egészen hazájának Hunyadi; — mint élt egyedül honnyának. — De hajh! azon méltóságok, mellyekre öniparkodásával lépett fel; azon ditsöség, mellyet vitézsége által szerzett, milly keserü kehellel voltanak vegyítve! — 's mind ezt olly ritka szívvel és nagy lelkűséggel türte el, hogy iriggyeinek kigyó-csipéseit nem tekintve, fáradhatatlanúl izzadna tovább is a' háborodott Hazának hajdani nyugalmát visszaszerezni. — Nem tsüggedt el erős lelke a' Várnai szerentsétlen tsata után, — 's nem húnyt el keblében a' Haza' jováért lobogó szent tüz, midőn a' szerentsétlen ütközetnek okát ő reá hárították, — bár mélyen érezhette szívében, mint teljesített ő az okos hadi vezérnek minden kötelességeit, — mint nem hajoltan szovára; — mint nem ügyeltek parancsaira többen, kik irigyelték ditsőségét; — mint ingerelték Wladiszlót az ő töle nekie kirendelt helynek elhagyására, 's a' Törökökre való rohanásra, hogy neki is része legyen a' győzedelmi ditsőségben; — mint nem gondolt ama' bal hírekkel, mellyek kétségkivül ez' úttal hazájában támadtak, 's kihatva a' külföldre szinte a' Pápához jutottak *). — Nem veszett ki

*) Aeneas Sylvius írta meg ezt a' Pápának; ki midőn elöre botsájtá levelében — Pray. Annal. R. Hung. p. III. a' 70. l. — mint esett el Várnánál Julián Cardinális és Wladiszló, így szóll Hunyadiról: „cecidisset etiam tunc Joannes Vayvoda Transylvanus, nisi fugam salute quaesivisset; at homo Valachus (?), regionis gnarus, et ingenii callidi (!) periculum, quo caeteros irretivit absque negotio declinavit"!! — — De talált Hunyadink az illyen rágalmak ellen hajdan már védőkre a' külföldiek között is, kik tudniillik ezen szennyet érdemmel teljes lelkéről elhárították; — illyen volt Bárónius, ki midőn Sylviusnak szovait elmondotta, így menti a' nagy Höst in Annal. Eccl. ad annum 1444. a' 9-dik szám alatt: „Jactatos quidem eos fuisse de Hunniade sermones, meminit

melyéből a' Honnszeretet, midőn Losonczinál a' pártosok olly rútúl odahagyták. — Thur. Chron. Hung. c. 48. a' 432. l. — Pray Annal. R. Hung. p. III. a' 82. l. — Tudjuk mint nem volt oka a' Rigómezői szerentsétlen ütközetnek, mellynek okát mindazonáltal neki tulajdonitották *). — Nem törödött ama' bal itéletekkel, mellyek felőle uralkodtak, midőn az Austriaiakat tunyán segítené, mintha illykép' az Országot akarta volna magáévá tenni. — Pray. Annal. R. Hung. p. III. a' 115. l. — Nem azon rágalmazásokkal, mellyekkel siettek irígyei László előtt kétségessé tenni a' Haza 's Király eránt való hitét; — midőn a' még Bécsben

---

Marinus Barletius; verum Hungaros, qui ex ea clade confugere in Epirum ad Scanderbeghum, retulere Hunniadem fudisse Asiae et Europhae Bassas, dumque eos insequebatur, Uladislaum non exspectato Hunniade militaris gloriae cupidine accensum, Janissarorum munitissima castra adortum esse, inque ipso pugnae ardore trucidatum. Quod confirmat Musulmanae scriptor historiae cum ait: (Hist. Musul. Turc. lib. 14. Leuncl. interprete) Posteaquam Christiani haec ita gesta vidissent, rem omnem Janco, i. e. Joanni Hunniadi, nunciarunt. Is nullo modo propterea territus exercitum suum minime dissipari passus est, — — sed Christianos suos in officio retinens, non a fuga duntaxat infami revocavit, sed etiam bis terve gravissimo barbaros invasit impetu", — és tovább, ugyan ott:

„Confirmat etiam Franciscus Philelphus (Philelph. l. 19. epist. ad Lud. Fuscar.) juvenili audacia Uladislai victoriam e Christianorum manibus excidisse": „De Amorato, inquit, Cyricis filio, quid attinet meminisse? Quanta clade affectus est apud Barnam (Varnam)". Nonne per id temporis actum fuisset et de Amorato, et de omni Turcorum terra, erubescendaque tyrannide, si Uladislaus Rex adolescens, animosus magis quam callidus, unius Joannis Waywodae consilium sequi, quam juvenili temeritate obsequi maluisset"; — ezekből gondolom elegendőképen kitetszik, mint nem volt oka Hunyadi a' Várnai szerentsétlen tsatának, — 's mennyi hitelt érdemlenek Sylviusnak szovai?!

*) Még Sylvius is a' Pápához írt levelében; — de minthogy ő többnyire tsak a' halottakat írta le, könnyen elhihetni mit Pray mond felőle in Annal. R. Hung. p. III. a' 72. l. „in plerisque nimium Sylvium in captandis rumoribus fuisse".

mulató

mulató Királynak öt olly feketén festegették, a' mint ez böven kitetszik Praynak Annal. R. Hung. p. III. a' 122. lapon lévő soraiból; — „Multa adversus illum (Hunyiadem) a quibusdam procerum, qui regem Viennae salutarant, Ladislao dicta: eum magis regni proditorem quam gubernatorem videri, qui duos exercitus maximamque Hungarorum nobilitatem Turcis prodiderit, regem Wladislaum de industria tristissimae neci objecerit *). — Nunc regnum ab eo premi potius, quam vicaria potestate administrari, neque ius ex legum norma, sed ex ejus libidine, eorumque, quorum consiliis uteretur, avaritiae pronunciari"! — Ide számolhatni még Garának, és más többeknek Hunyadi ellen való törekedéseit, kik irígyelvén a' deréknek sok érdemeit követő ditsőségét, — és köztiszteletét, ezerkép' igyekeztek öt fényes poltzáról ledönteni; — „Ihm (Garának) und seinem Anhange", — így szóll Fessler in d. Gesch. d. Ung. a' 4. Köt. 807. l. — „lag nichts daran, was für das Reich erfolgen möchte, wenn es ihnen nur glückte, den einzigen Retter desselben zu stürzen, oder wenigstens ausser Wirksamkeit zu setzen"; — Mint kisztették Giskrát a' zendülésre? — mint hívták ki Nankenreutert **) az Austriai tartományokra szegett részét Magyar-országnak feldúlni, nem más okból, hanem hogy

*) Erről — mint kellessen éreznünk, eléggé megmutatja Bâronius az említett helyen.

**) Ezen esetről így szóll Pray in Annal. R. Hung. p. III. a' 151. l. „Teutonum quidam, cui Nankenreutero nomen, latrocinia ad Bohemorum normam agere, et ditiones Austriae finitimas infestare coepit. Neque nulla erat suspicio, hominem exigui alioquin census, ac nominis, paucorum Hungarorum, quibus cum Hunyiade aemulatio intercesserat adhortatione et studio huc intemperarium evasisse"; — mire nem vetemedik a' kiesiny lélek, az irigy szív, — hogy egyet boszúlljon meg, ezer ártatlant feláldoz szomjának?!

„curas Hunyiadis sive augerent, sive invidiam apud regem consciscerent"; — mint ezt Pray Annal. R. Hung, p. III. a' 151. lapon kiteszi. — Sok volt az is, mit a' Cilley Gróf Ulrik tett csupán azért, hogy Hunyadit a' kormányozói rangról leemelhesse 's a' t. — Valóban, ha mind ezen kissebbítéseket, intselkedéseket, kigyó-tsípéseket úgy türte el Hunyadi, mint azt felöle a' történetek bebizonyítják, — ha úgy nem tsüggedt el, — ha úgy nem múlt el ezek által hazája' boldogságának elömozditására ügyelö vágya; — ha úgy nem tekintette személyes jovait, hogy egyedül honnyának szolgáljon 's áldozza életét: valóban megérdemli kit Nagynak nevezzen nem a' mostani de a' késöbb kor is, — 's nem tsak a' Magyar, de — a' külföld is!

Ha tehát megérdemli Zrinyi a' nagy nevezetet, azon egyetlen tettéért, (a mint valóban meg is érdemli), hogy magát önként a' Hazáért feláldozta, — több, 's nagyobb jussal érdemli meg azt Hunyadi, ki bár életét nem veszté a' tsatában, de azt annyiszor feláldozta valahányszor táborba szállott? — Azon felül tsak ugyan a' Belgrádi ütközet siettette halálát; — l. Baróniust. in Annal. Eccl. ad annum. 1456. (hibásan 1458) az 51 szám alatt *). — Nemde, nem türt annyit Zrinyi irígyeitöl, nem tört senki vesztére ditsöségéért, — nem forgott olly kis lelkü emberek miatt veszélyben élete mint Hunyadinak? — melly visszás eseteket ez a' legerösebb lélekkel szenvedte, — 's mint azt Palma in not. rer. hung. p. II. a' 203. lapon bizonyítja, irígyeinek agyarkodásait nemes lélekkel és ditsö tettekkel boszúlta; — nem gon-

*) „Corrupto coeli tractu ex barbarorum cadaveribus; quae intolerabilem foetorem halabant, lethalem contraxit (Hunyadi) morbum, ex quo mox obiit".

dolt ő azokkal, tsak — Hazája lehessen szerentsés! — Nem múlta fel öt Washington azon erköltsre nézve, hogy — midőn hatalmában volt: hazáját, mellyet szabaddá tett, kormánnya alá hajtani, azt — szabadságában meghagyta! — kezében volt nem de Hunyadinak is a' nagy erő 's hatalom, mellyel azt végre hajthatta vólna vetélkedőjinek ellenére is? — nagy volt ő a' koronát magáévá nem tenni, mert „a Regni, quod pene in potestate habuit, ambitu longe alienissimus fuit". — Palm. in not. rer. hung. p. II. a' 205. l. — Azon egész Királyi végzet, mellyel László Hunyadit a' kormányozői tisztben megerősíté, nyilván beszélli ennek különösen ide tartozó virtussait és érdemeit. l. Pray. Annal. R. Hung. p. III. a' 125–128 lapig. — Végre: röviden de teljesen kifejezte Palma Hunyadinak mind Istene mind Királlya iránt való hitét, midőn így szóllt, — in not. rer. hung. p. II. a' 203. l. „Erat Joannes (Hunyadi) rara in Deum religione, parique in reges suos fide"!

b) Hunyadi okos is, tanúlt is volt, — azon századhoz képest tudniillik mellyben élt; — több 's nagyobb tudományt töle kétségkivül nem is várhatunk.

Okosságának ugyan elég jeleit adta bölts kormánnya által, mellyel mind a' hadakat, mind a' hazát ama' vészes környülményekben olly ditsőn igazgatta, hogy méltón esmérné meg azt László is Királyi végzetében eme' szovaival: „quo quidem officio (Gubernatoris) quam juste, integre, fortiterque regnum illud (Hungariae) nostro nomine administraverit, quantaque diligentia in tanto regno versatus sit, fidem faciunt fortia sua acta; etc." — és ugyan abban: — „nec solum externis malis hoc regnum eripuit, sed et interna quiete composita effecit, ut tota natio et respublica regni

nostri Hungariae, submotis, sublatisque civilibus bellis et internis turbinibus, qui paulo ante et voluntates et mentes hujus generis a se distraxerunt, una invicem nos Dominum suum — — recognoverit". — Pray in Annal. R. Hung. p. III. a' 127. l. — Ugyan ezt bizonyitja be Palma is Hunyadiról, midőn igy szóll in. not. rer. hung. p. II. a' 205. l. „Scissam Procerum dissidiis Hungariam rara prudentia et fortitudine adversus domesticos, quam extraneos hostes Ladislao regi servavit". — Valóban okosság, — 's ritka okosság egy illy kiterjedésü tartományt, főképen ollyan környülállasokban, a' millyekben akkoron volt, olly jól igazgatni, — olly ditséretesen kormányozni!

A' mi pedig tanúltságát illeti, — könnyen elhihetni: hogy az, ki Zéchy Demeter Zágrábi Püspöknek udvarában, — mint egy nemes ifjú — töltötte el serdülő korának éveit, olvasni legalább és irni megtanúlt, a' mi még a' XV-dik században, egy világi, főkép' hadi-férjfiúban elég nagy tudomány volt, midőn tudniillik közönségesen tsak az egyháziak között voltak esmeretesebbek a' tudományok' nemesebb ágai. — Vagynak azonban Hunyadinak ma is több levelei, mellyek latin nyelven irattak; ezeket ha bár nem maga irta is, mindazonáltal feltehetjük felőle, hogy legalább értette? — Azon felül tanúlt lehetett, ki Julián Cardinálnak tanátsával ellenkezett, midőn az ütközetnek módjáról volt a' szó Várnánál, 's a' ki olly fontos beszéddel (láthatni ezt Praynál in Annal. R. Hung. p. III. a' 28-dik lapon) mutatá meg: mint legyen hasznosabb az ellenséggel kint a' szabadban megütközni, — mintsem vagy sántzok — vagy várakba vonúlni.

c) Jó-szívű, ember-barát volt végre Hunyadi, 's magát másnál többre nem betsülte.

Ha jószívűnek és ember-barátnak mondhatni azt, ki felebarátjának mindennémű boldogságát míveli, ember-felét szükségeiben erejéből segíti, örvend szerentséjének, — sajnálja bal sorsát; (még pedig nem tsupa sympathiából) hibájinak, vagy eránta elkövetett vétkeinek kegyelmez, szóval: ha jó szíve van annak 's ember-barát az, ki a' természetnek törvénnyeit szorosan teljesíti; — tehát jó szívű és ember-barát volt Hunyadi is. — Különösen pedig a' keresztény Religióval olly szorosan vannak ezen tulajdonok egybeszőve, hogy kit jó kereszténynek és istenfélőnek lenni megismérünk, szükség, hogy azt egyszer'smind jó szívűnek, és ember-barátnak is tartsuk; — mert igaz ugyan: lehet valaki jó szívű és ember-barát a' nélkül, hogy együtt jó keresztény, — vagy tsak keresztény is legyen; — de nem gondolhatni jó keresztényt a' nélkül, hogy ez egyszer'smind jószívű és ember-barát is ne legyen *). — Hunyadinak vallásosságáról (religiositate) épen nem kételkedhetünk, mert ennek több jeleit adta, hogy sem arról kétségünk lehessen. — Én itt tsak László Királynak ama' szovait emlitem, mellyel megismére ezen ditső tulajdonát Hunyadinak, in Dipl. ap. Pray. Annal. R. Hung. p. III. a' 127. lapon így szóllván: „ingenuis moribus sibi ad dignitatem ascensum parabat"; — 's Pálmának — in not. rer. hung. p. II. a' 205. l. ezen rövid kifejezését: „Erat Joannes (Hunyadi) vara in Deum pietate"; — hogy kimúlásának történetéről ne szólljak, —

*) Ez legkissebb kérdést se szenved, — mert épen a' keresztény Religió a' közönséges felebaráti szeretetnek Religiója.

A' Red.

l. ezt Ranz. in Epit. rer. hung. Ind. XXVII. a' 649. l. — és elhallgassam azon szovait, mellyekkel végső órájában fijait 's a' körülötte állókat, főképen a' hitnek megtartására, az abban való buzgólkodásra, és a' Király eránt való hívségre intette, — Ranz. ugyan ott. — Azon felül jószívűsége és ember barátsága még inkább kitetszik azon tetteiből, mellyekkel irígyei, — de különösen Ulrik a' Cilley Gróf eránt viseltetett.

Minden igaz Magyar megindúlással olvashatja azon ezernyi szörnyetegeket, mellyekkel némellyek az akkori Ország' Nagyai közül Hunyadinak nem tsak megaláztatására, de vesztére is törekedtek. — Itt különösen Garát említem még egyszer. — Ez, még a' nagy Hadi-vezér a' Duna' túlsó részein hazánknak ellenségeit győzedelmeivel alázta, itthon új kormányzói tanátsot állított, titkos tzélja az lévén, hogy Hunyadinak hatalmát, vagy egészen megsemmisítse, vagy legalább annyira alászállítsa, hogy ez kintelenitessék önakaratját a' tizennyóltz főből álló Tanátsnak alája vetni; — Fessler. in. d. Ges. d. Ung. a' 4. Kötet. 807—808. l. — Pray Annal. R. Hung. p. III. 151, 152. l. — melly dologról panaszolkodott ugyan Hunyadi Királlyának, — Pray. ugyan ott; — de távul volt nemes lelkétől, jó 's ember-szerető szívétől a' boszúállás, bátor nem ez volt első jele Gara' eránta mutatott rosz lelküségének; — sőt hogy ellenségét magáévá tehesse, atyafiságába vette őt. — Palma. in not. rer. hung. p. II. a' 224. l. — Nem tsak maga volt Gara, — voltak mások is, (mint ez bőven kitetszik Lászlónak Hunyadihoz írt leveléből l. ezt Pray. Annal. R. Hung. p. III. a' 152. l.) kik szinte igyekeztek Hunyadit kormányozói poltzáról alászállítani, — mindazonáltal legkissebb nyomára sem akadhatni a' boszúállásnak, de elégszer a' jó és ember szerető szívnek;

— mellyet különösen Ulrik a' Cilley Grófhoz mutatott.

Ez Hunyadinak nem öseitől reá maradt, de önérdemeivel szerzett*) ditsőségét irigyelvén, nem elégedett meg azzal, hogy Hunyadit Királlyánál rágalmazta, de élte' vesztére is törekedett a' deréknek, 's már eltökéllé attól megfosztani! — Ezen istentelen végzetét, midőn abban Királlya is megegyezett, (könnyü volt a' gyenge Fejedelemnek szívét, melly egyedül Ulriktól függött mindenben, ezen tanátsra reá venni) végre hajtotta bizonnyal, ha Hunyadit barátjai az öt váró veszélyről előre meg nem intették volna. — Czilley tehát Hunyadit, midőn ez Bétsbe kimenni nem akart, Köpcsénybe hívta meg beszéllgetésre, 's a' Királyi szándékoknak, — mint ő azt tsalárdúl állítá, — közlésére. — Megjelent Hunyadi, de — minő beszéllgetés lehetett ez, kitetszik Fesslerből, ki így szóll erről in d. Gesch. d. Ung. u. ihr. Landsass. 4. Köt. 812. l. „Er (László) sandte die Grafen von Cilley, von Magdeburg, von Schaumberg, und Herrn von Walsee an Ungarns Graenzen nach Kitsee (Köpcsény) in der Wieselburger Gespanschaft, mit Hunyadi's Vorladung eben dahin, und mit dem Auftrage, sich seiner zu bemaechtigen, ihn nach Wien zu führen, oder wenn er sich dagegen sträubte, ihn an Ort, und Stelle zu ermorden"! barátságos beszéllgetés!! — De itt sem teljesedvén akaratja, máskorra halasztá annak végrehajtását. — Szerentséje esvén egykor Hunyadit a' Király' nevében írt levelekkel Austriába kitsalni, szinte Bétsig hatott már, hová mindazonáltal bemenni előbb nem akart, míg nem Királlyának

*) Diploma Regis Ladisl. ap. Pray. in Annal. R. Hung. p. III. a' 125. l. „Joannes (Hunyadi) suis studoribus, virtute, ingenio vigiliis ascendit" eo, quo plurimi aliena ope et suorum majorum titulis irruperunt.

szabad menetel-levelét (literas salvi conductus) kezeibe nem kapná. — De ím! a' levél helyett először ugyan Lamberger, utóbb maga a' Cilley Gróf negyven lovassal jöttenek; — „Siess így szólla Ulrik" túl a' szőlők közt az árnyékban ül Királyod, 's reád várakozik, hogy önmaga adja által a' várt levelet"; remegett örömében Czilley, vélvén: kezében a' jámbornak élete, melly nem sokára keble' vad szomjainak áldozatja legyen! de — remegett félelmében az istentelen, midőn magát Hunyadinak bátor lovagjaitól körülvéve szemlélte? — Nem állott boszút az ember-barát, 's midőn kezében volt halállal büntetni azt, ki életét veszteni igyekezett, — kegyelmezett; —„Mennj, légy szabad"! ezt mondá, 's ezzel bünteté halálos ellenségét! — Palma in not. rer. hung. p. II. a' 197. és 198. lapon, midőn ezen történetet elbeszélli, így fejezi be azt: „Hoc unum christianae virtutis exemplum ad ejus integritatem declarundam satis esse poterat"; — az ember-barátságnak, a' jószívűségnek legnemesebb példája, mennyei remekje! — óh, ki így kiméllette az ember vért, nem vitte az úgy katonájit a' mészárszékre, mint a' mészáros az ökröket!?

Hogy pedig Hunyady magát többre nem betsülte az ő hozzá hasonló halhatatlan lélekkel bíróknál, feltehetnők kétségkivül felőle, midőn olly sok virtusokkal fényleni láttuk már; — de vagynak nyomai is ezen nemes tulajdonának a' történetekben. Valóban, ki így bátorítja katonájit a' tsatában: „confidamus filioli"! etc. — Thur. Chron. Hung. c. 55. a' 445. lapon, — egy atyának képét ölti nem de magára, ki magát 's gyermekeit egy egésznek tekintvén, a' magát azoknál többre betsülés messze atyai szivétől? — Ugyan ott így folytatja beszédjét: „Nonne Christus mortuus est pro nobis? et nos quoque moriamur pro

illo"? semmi különbséget nem tesz maga 's katonáji között, következésképen magát azoknál többre nem is betsülte. — Nemde, ki olly jól érezhette érdemeit, elfogadta volna fijának nőül ama' kis lelkü Csilley Grófnak leányát? — Fessler in d. Gesch. d. Ung. u. ihr. Land. 4. Köt. 679. lap. a' b) alatt: „Hunyadi's jüngerer Sohn, Mathias, sollte mit Georg's (Brankovich, a' Szerviai Despota) Enkelinn Elisabeth, Tochter des Grafen Ulrich von Cilley, verlobet werden". — Ki így tudta tisztelni ellenségét is, ki így tudta betsülni az emberben a' halhatatlan lelket, — nem betsülte magát többre másoknál.

Im tehát Hunyadi János nagy vitézségével és hadi erejével egyesítvén ama' szép személyes virtusokat, mellyek megkívántatnak azokban, kiket méltón Nagyoknak nevezhessünk, — megérdemli, hogy a' Nagy nevezetet viselje, — hogy áldva tisztelje öt velünk a' késő kor, mint egyetlen védjét és megmentőjét édes Hazánknak; — ditsérje minden Magyar, mint remeket a' hazafiúságnak, — magasztalja a' külföld, 's különösen Róma, mint oltalmát a' kereszténységnek! — „Fontoljuk meg szorosan, kit minek kell tartanunk, és a' mellett maradjunk"; — igen böltsen! — fontoljuk meg ki volt Hunyadi, és annak tartsuk a' ki volt, — 's e' mellett maradjunk!

Én édes Hazámnak azt kivánnám, hogy legalább minden században egy Hunyadit szülhetne a' magyar föld *).

Császár Ferencz.

*) Egy megholt derék Férjfiúnak betsületét védeni, nemes szívnek tulajdonsága.

A' Red.

2.

Barátságos Tudósitások külföldről.

(Folytatás.)

Karlsbad Junius 5-dikén 1825.

Öt napja, hogy a' világnak ezen leghiresebb érczvizes helyében vagyok, hová ezen időszakban mindenfelölről tódúlnak, az egészséget kereső emberek. Karlsbad 12 mértföldnyire van Prágához, honnan mindennap találni alkalmatosságot, 's hetenként kétszer a' sebesszekéren is lehet utazni. Az út Teynka, Klein-Brewilow, Ruszin, Hendorf, Strzedokluk, Deltschever, Brandeisel és Knobiz falukon keresztül visz Schlan kerületbeli városban, melly egy jó nagy, de lerontott erősség. Főútszája csinos emeletes házakkal bir, 's négyszög piacza, hol a' Piáristáknak és Franciskánusoknak klastromaik vagynak, igen tágas. A' környékek mind eddig csak imitt amott szépek. Schlanból, Stern, Kornhaus, a' szép környékü Horencs, Hrusovitz, Horosedl, Horsovitz, Wilenz, — melly mellett a' bal oldalon gyönyörü helyen fekvő Petersburg, szép és nagy kastélyával, vadaskertjével, 's váromladékával, vonja magára az utas' figyelmét, — Libencz, Liblowitz, Poschau, Schnaken, Pflug, 's a' t. falukon keresztül. Buchau nevü kiss város fogadja el az utazókat. Mentől tovább halad az ember, annál szebbek a' tájak. Magas hegyek, fenyvesek, szép fekvésü faluk, gyönyörködtetik az utazót. Buchautól, a' mindenütt jó út, különösen szép tájakon visz. A' jobb óldalon, igen szép helyen fekszik Kieszibl, régi, nagy' de elhagyott várkastélyával. Távolabb gyönyörü tekintetet nyújt, egy az út mellett lévő magas kösziklahegy' tetejében Engel-

haus régi várnak omladéka, — mellyről egy borzasztó románoS történetet beszéllnek — az alatta fekvő faluval együtt. Messzéről setétlenek a' Karlsbádot körülvevő magas hegyek, mellyekhez sürü fenyvesek közt mindég jobban közelget az ember, mind addig míg a' magasan fekvő hegyi-korcsmához (Bergwirthshaus) nem ér, honnan a' cserjés, meredek hegyóldalban lévő 's kigyós-csavargású széles út, — mellynek a' völgy felöl való óldala magas köfallal van megerősitve, — visz le Karlsbádba, melly lassanként fejtődzik ki az ember szemei előtt. Ezen pompás utat, melly 100,000 forintba került, mostan uralkodó kegyelmes Fejedelmünk épittette, ez előtt húsz esztendőkkel. (1804—1806).

Karlsbád egy szoros völgy' torkolatjában fekszik, meredek köszíklás hegyektől körülvéve, mellyeknek magas fenyőfáji, a' szép kis város mintegy megkoronázzák. A' csak 460 házakból álló város' közepén folyik a' Tepl nevü kiss folyam, mellynek partjain két-három emeletü csinos házak vagynak, 's egyik óldal ó — a' másik új-rétnek (alte und neue Wiese) neveztetik. Az új-rét a' városnak legszebb része; itt vagynak a' legcsinosabb 's legdrágább szállások. Ezen fő és legnépesebb útszán, és a' partóldalban lévő, nehány szép épületekkel biró piatzon kivül, csak nehány keskeny, 's egyenetlen útszácskáji vagynak Karlsbádnak, de mindenütt elegendő csinosság uralkodik. A' Teplnek mind két partjai köfallal vagynak megerősitve, 's fákkal beültetve, mellyeknek árnyékában, kivált az új-réten' ülőhelyek 's szép promenade van. A' két óldalt több hidak kötik öszve. Az új-rétet megékesitik a' házak alatt lévő csinos, 's a' vízparton lévő fa-bóltok. Amazokban mindenféle portékák, ékességek, drágaságok, képek, könyvek árúltatnak, — vagynak itt két könyváros bóltok is — emezekben különösen a' hires Karlsbádi, kivált

vas és aczél portékák, mellyeknek csinosságok és finomságok, az Angoly portékákkal vetélkedik, — 's árok még is igen illendő.

Karlsbádnak legnagyobb nevezetességei, a' IV-dik Károly Császár által 1370-ben felfedezett érczesforrások, mellyekkel sietek tégedet megesmertetni. Ezek közt első helyet foglal el, az u. n. Sprudel, melly csaknem a' város' közepén, a' Tepelnek partján, egy, oszlopokon álló gömbölyü fedél alatt van. Nem lehet bámulás nélkül látni, ezt a' nevezetes természeti tüneményt. Az 59°nyi (R.) melegségü, 's ennélfogva forró meleg víz, egy gyermekderéknyi vastagságra lökdösödik itt fel, megszünés nélkül nagy zubogással és mormolással, 's gözfelleget bocsájt maga körül, kivált hideg és nedves időben. A' Sprudelnek mésznemü köből formált héjja, melly alatt van a' természetnek nagy chemicum Laboratóriuma, a' város alatt messze elterjed, 's itt a' Tepelnek is ágyául szolgál. Óldalt egy befedett helyen készül párologtatás által, egyedül a' Sprudel melegségénél fogva, 63 czinezett réz üstökben, az esmeretes Karlsbádi só, mellynek mennyisége esztendönként 7—8 mázsára megy. Kár hogy ezen csudálatos és megbecsülhetetlen forrásnak, olly csekély és elzárt szük helye van, keskeny hozzájárásokkal. A' Sprudellel általellenben, egy más tágasabb, 's kétóldalról nyilt fedél alatt, van a' Hygiaea forrása, melly egy négyszögü 's vastag fatartó lyukain buzog fel. Mind a' kettő mellett, vénasszonyok kinálgatják az embert a' csudálatos vizzel, 's dicsérik annak erejét, mellyet ök nagy haszonnal szörbölgetnek, a' mint mondják, meleg leves helyett. Egyébaránt ezen két forrás kevésbé használtatik az italra, 's a' Sprudel mellett lévö sétáló, és s' rosz időben óltalom gyanánt szolgáló, kedvetlen „'s elhagyatott tekintetü szála, több-

nyire puszta. A' Sprudel és Hygiaea forrás mellett lévő vénasszonyok, a' forrás mellett lévő padolat alá, mindenféle agyagból 's fából csinált figurákat, bouquétokat, 's a't. raknak le, hol ezek kevés idő alatt, az u. n. Sprudelsinterrel, melly vasmésszel vegyitett mészből áll, vonódnak be, 's kő keménységet nyernek. Ezen incrusztált portékákat, emlék gyanánt böven veszik a' Karlsbádi vendégek. A' Sprudel nehányszor már, 's legközelebb 1809-ben, nagy ijedtséget okozott Karlsbád lakossainak. Ha t. i. a' nagy mértékben fakadó viznek utjában, valami akadály van, vagy pedig a' Sprudel' földalatti nagy viztartójában, ki fejtődző sok szénsavanygáznak, 's vizgőzöknek szelelőlyukaik bezáródnak, akkor nagy erővel csinál utat magának, 's nagy magasságra okádja a' vizet, (Sprudel - ausbrüche) 's szélljelcsapja a' szomszédságában lévő akadályokat, a' mi nagy károkat, és veszedelmeket szokott okozni.

A' városnak csaknem végén, a' völgynek kimenetelénél, vagynak a' gyakrabban használt források, a' Tepel' bal partján, mellyek közt első helyen van, a' 47 és $\frac{1}{4}$°nyi és így középszerű melegségü, 's könnyen iható Neubrunnen, melly egy alacsony fedölék alatt lévő görbe csövön folyik ki. Ennél egy kis grádicsnál lejebb van a' Sprudellel csaknem egyenlő melegségü Bernhardsbrunnen; 's egy szomszéd épületnek, az u. n. malomfördőháznak egy szük és homályos szögletében, a' hasonlókép igen gyakran használt 43°nyi melegségü Mühlbrunnen. Mind ezeknek szomszédságokban, a' Neubrunnentől felmenő grádicsok, egy hosszú, két faoszloprendes, két óldalt nyitva lévő 's befedett csinos sétálóhelyre vezetnek, mellynek allyában a' Tepel zuhog, 's hol a' vizivók fel 's alá járkálnak. A' szála' végén 42 csinos árnyékszékek vagynak, a' vizivók számokra, mellyeknek kül-

csaira jó előre praenumerálni kell. Innen nem hijába neveztetik Karlsbád világ' árnyékszékének. Ezen szála végiből grádicsok visznek, egy fákkal beültetett Terrasse-ra, hol a' gyenge erejü, 's csak valami 40°nyi melegségü Theresienbrunnen van, egy igen csinos oszlopokon nyugvó kupolával befedve, de a' melly csaknem legkevésbé használtatik. Az 1809-diki Sprudelkitöréskor eltünt, 's csak két esztendőkkel ez előtt visszatért Schloszbrunnen, minden források közt legmagasabb, de kevéssé eldugott helyen van a' partóldalban. Vize körülbelől 32°nyi melegségü, 's ennélfogva az érzékenyebb individuumokban, kiknél a' véredényrendszerben nagyobb erethismus uralkodik, igen jóltévő behatásu. Ezeken kivül még, igen sok más helyeken, buzognak fel Karlsbádban, az érczesvizek.

Nem gondolhatsz interesszánsabb tekintetet, mint mikor reggel a' tágas sétálóhely, mindenféle nemzetü, nyelvü, öltözetü, rangú, idejü, 's a' kezeikben lévő csinos Karlsbádi, porczellán, kő, vagy agyag poharakkal. — Souvenir de Carlsbad felülirással, vagy Karlsbad valamelly szép tájéka festésével, — fel 's alá sétáló, vagy a' forrásokhoz vezető grádicsokon szünetnélkül lemenő és feljövő, 's a' forrásnál egymást felváltó emberekkel, — kiket a' vizmérő asszonyok sokszor alig győznek, — a' tolongásig tele van. Oldalt egy felemeltebb helyen, a' környéken öszvehitt, 's válogatott jó mu'sikusok mulattatják a' vendégeket. Az ivás rendszerént reggeli öt órától, 8—9 óráig tart, ekkor pedig a' többnyire még könnyü reggeli öltözetben lévő vendégek, mind eloszlanak, 's délfelé és estve, ékes öltözetben, a' Wiesénn, 's a' Tepl völgyén sétálnak, 's keresnek mulatságot. Később, Június végén 's Júliusban vagynak legtöbb vendégek, kiknek számok esztendőn-

ként másfél ezerre, 's néha kétezerre is reá megy; de már most is vagynak itt több mint ezer vendégek, 's ezek közt sok Lengyelek, Muszkák, nehány Angolyok és Amerikaiak, 's a' jövő hónapban Constantin N. Herczeget is várják több más förangú Uraságokkal együtt. Németországnak, 's más Országoknak is sok szép lelkeit, és nevezetes embereit, van itt gyakran mód megesmerni. Most a' többek közt Tiedge, az Uránia, — Baggesen a), a' Parthenais irója, 's Regina Frohberg német költőné vagynak itt.

A' Sprudelnek szomszédságában vagynak ferdők is, de a' mellyek igen keveset használtatnak, mivel azokat, sem a' tisztaság, sem a' helynek vídámsága épen nem ajánlja. A' malomfördőházban öt elég tiszta ferdök vagynak; de ezeken kivül lehet otthon is fördeni. — Egyébaránt egy illy híres helyen az ember, méltán csinos és czélarányos készületeket várhatna, ezen tekintetben is. Közönséges kivánság az is, hogy Douche és gőzferdők vólnának, 's így ezen hecses orvosvizek többféle formában használtathatnának. A' mint mondják ezen kivánság nem sokára bételjesitődik, 's nevezetesen gőzferdöknek a' Hygieaforrás fog használtatni b).

A' Karlsbádi érczesforrásoknak erédetökről többféle vélekedések uralkodnak. Goethe, — ki Karlsbádot geognostikai tekintetben esmertette meg a' tudós világgal, — úgy nézi Karlsbád sziklájit, mint olly gránitokat, mellyekben chémiai változások történtek, 's a' víznek hozzá járulása

a) Baggesen hires Dán költő, minekutánna Karlsbádban 's Marienbadban semmi javulást nem nyert, Hamburgban meg hólt, Oct. 3-dikán 1826.

b) Már beteljesitődött a' múlt esztendőben, 's már az idén (1827) három gőzkabinétot hirdettettek ki, a' közönség's haszonvételre.

által előálló galvanikus processus, neki kimagyarázza a' melegforrásokat. Az ő vélekedése szerént, ezt a' természetes Laboratóriumot a' Tepel vize táplálja, mert a' tapasztalás bizonyítja, hogy a' források száraz időben nem olly erősek, 's hogy a' folyónak vize, imitt amott gázokat bocsájt el. (Goethe zur Naturwiss. u. Morphologie VI. I. 211.) Werner nem akart ott mást látni, mint a' szomszéd hamis vulkánoknak-(pseudo-vulcani) effectusokat; valamint Kastner is a' melegforrásoknak vulkánikus eredetöket, minden kétségen kivülvalónak lenni állitja. (Handbuch der Meteorologie 2. H. és Archiv für die Naturlehre VI. Bd. 2 St.) Más tudósok, (Allg Literatur Zeit. 1825 Nro 108) ezen forrásoknak melegét, a' föld belsö melegének tulajdonitják, és a' sós substantziákat, azon sós részecskéknek, mellyeket a' vizek, útjokban a' föld' szinén találnak. Ezen forrásokat sok nagyhirü chémikusok bonták szét, kik közt csak Klaprothot, emlitem, 's a' leg újabbat Berzeliust, ki 1822-be tette analyzissait. Ezen hires Stockholmi Professor, hat új állató részeket fedezett fel, a' Karlsbádi vizekben, mellyek közt különös figyelmet érdemel, a' Lithion nevü alkali, melly csak 1818 óta esmertetik, 's ritkán fordúl elő a' természetben. Ezen alkalit Berzelius, már az előtt az Eger, 's azután a' Marienbadi vizekben is megtalálta, 's azóta reá, más érczes vizek szétbontásában is, figyelmetesekké lettek a' Chemikusok. Legnevezetesebb állatórészeik, ezen érczesvizeknek, a' szénsavanyú érczalkali nagy mértékben, Glaubersó és szénsavany, 's igen kevés szénsavanyú vas-oxydul. A' Schloszbrunnen, mellyet Berzelius nem analyzált, a' Prof. Steinmann megvi'sgalása szerént, a' legkissebb melegség' grádussa mellett, sokkal több szabad szénsavanyat foglal magában, mint a' többi források. Ezen

ana-

analystisból az is ki jő hogy a' repülő és nem repülő állatórészekre nézve, e' közt és a' Sprudel közt nagy a' külömbség. Gieszeni Prof. Liebignek, az érczesvizekről való feljegyzései szerént, a' Karlsbádi Sprudelből esztendőnként kifolyó szén- és kénsavanyú széksónak mennyisége, körülbelől 500,000 má'sára megy, kristályozott állapotban. Egyébaránt pedig, ezekből a' szoros megvi'sgálásokból a' jön ki, hogy ezen források, állatórészeikre nézve egymástól keveset külömböznek, 's mind ugyan azon egy eredetüek. A' közöttök lévő külömbség csupán ezekben áll: a) a' temperaturában, melly annál nagyobb, mennél közelebb van egyik vagy másik a' főforráshoz, 's ez a' külömbség legfontosabb, a' Karlsbadi orvosoknak tapasztalásaik szerént; b) a' szénsavanynak kissebb vagy nagyobb mértékben megtartott mennyiségében; és c) az atmosphaerai levegőnek lehető hozzájárúlásában, mellytől függ, a' vasnak gyengébb vagy szorosb öszveköttetése a' vízzel, mikor feljön. Ezen külömbségeknél fogva, külömböző munkálkodások van, az emberi testre nézve ezen forrásoknak, 's ezeknél fogva lehet őket, az individuumoknak külömbféle természeteikhez, 's az ingerelhetőség' külömbféle grádicsaihoz alkalmaztatni. A' Karlsbádi vizeknek ízök, sós, lúgos, keveset tikkasztó, 's kedvetlen az első napokban, de könnyen hozzájok lehet szokni kevés idő alatt, úgy hogy utóljára gyönyörűséggel isszák a' vendégek. Berzélius ezen vizeket, szerencsével utánnazza Stockholmban, önnön találmánya és módja szerént, 's erről már tudósította is a' Németországi tudósokat.

A' Karlsbádi vizeknek, az idevaló, 's külföldi orvosok' tapasztalásaik, 's egyaránt erősített kimondásaik szerént, leghathatósabb gyógyító erejök van, a' reproductió' organumainak megbom-

lott munkásságokban, nevezetesen a' beleknek, mirigy és vizedény rendszereknek nyavalyájikban, a' máj, lép, 's asszonyi belső nemző organumoknak dugúlásaiban, a' kapuvérér Systema nyavalyájiban, gyomor' bajaiban, rekedező aranyérben, kő és fövény nyavalyákban, Hypochondriában, Hysteriában, Melankoliában, rendetlen köszvényben, régi negyednapos hideglelésekben, sárgaságban, feketehályogban, sok érzőin nyavalyákban, 's görcsös szenyvedésekben, kivált ha ezeknek okaik, a' táplálás' és emésztés' organumaiban rejteznek. Innen Dr. Kreysignak értelme szerént ezen vizeknek alteráló, az assimilatió processusában beható erejök van, mivel ezek az élő nedveknek vegyülésöket megváltoztatják, 's bennök munkás processusokat gerjesztenek fel, mellyek megnagyobbodott el- és kiválasztásokkal végződnek. Helytelen vélekedés az, mintha ezen vizeknek hashajtó, 's ennélfogva gyengitő erejök vólna. Ezen effectus csak később mutatja magát, a' mint ezt önn magamon is tapasztaltam. A' vizeknek első munkásságok, rendszerént ellenkező. Én a' Neu- és Mühlbrunnen, napjában nyólcz pohárig ivott vizétől, szorúlást, főnehezséget és fájást, butaságot, nyughatatlanitó hevüléseket, 's megromlott appetitust érzettem, a' mellyek bizonyságai annak, hogy a' víz a' testnek tápláló organumait, mély behatással érdeklette. Sokszor a' víz által okozott kedvetlenitő symptomák, különösen a' tikkadtság, sokáig, gyakran az egész cúra' ideje alatt tartanak, 's csak később mutatja magát, a' jóltévő effectus. Nem hijában számlálja tehát Kreysig, a' Karlsbádi és az Embsi vizeket, a' leghathatósabb alteráló szerekhez, mellyek melegségöknél fogva, az állati materiára nézve, erős befolyással birnak. Különösen illenek a' Karlsbádi források, az idősebb korhoz, 's ingeretlen tak-

nyos constitutiókhoz; kevésbbé a' könnyen ingerelhető constitutiókhoz, 's fiatal életkorhoz, hol inkább a' Marienbádi, 's Franzensbádi hideg vizek hasznosak. Ezen nevezetes tulajdonságoknál fogva, a' Karlsbádi, valamint minden más érczes vizekkel való élést, elmulhatatlanúl szükséges, egy értelmes orvosnak vezérlésére bizni, ha a' beteg czélját érni, 's a' nagyobb bajokat elkerülni kivánja, annyival inkább mivel sokszor előre készíteni kell a' testet, a' vízzel való éléshez. Az ideváló orvosok, a' forrásoknak italát, különösen a' Mühl- és Neu-brunnent, 's a' Sprudelt váltogatva szokták ajánlani, 's felmennek 8 12—20 's több poharakra is. A' cúra 3—6—8 hétig tart. Augusztusban már oszlani kezdenek a' vendégek, a' Bécsi 's Prágai, nyárra ide jövő kereskedők elmennek, 's Septemberben ez a' kevéssel az előtt mindenféle Nemzeteknek szállást, és számtalanoknak egészséget adó eleven hely, puszta és csendes lesz, a' mint a' lakosok mondják, kik a' millyen örömmel fogadták vendégeiket, épen olly búsan látják őket eltávozni, 's ohajtva várják a' jövő esztendőt, melly ismét életet hoz közikben.

Karlsbádnak öt orvossai vagynak: a' két Mitterbacher, Damm, Pöschmann és Leó Urak. Én csak a' három elsővel; — kik nyájas emberek, 's a' Publicum' bizodalmát birják, — esmerkedhettem meg. Az öreg Mitterbacher és Damm Urak, Karlsbádnak legrégibb orvossai; a' két utólsók rendszerint csak nyáron szoktak ide jönni. Az elsőnek az a' nagy érdeme is van, hogy fáradhatatlan igyekezete által, az Uraságoktól segitetve, egy kórházat állitott fel, a' szegényebb sorsú betegeknek számokra, kiknek gyógyításokat ingyen vezérli. Ezen kórház' elősegitésére, Ő Felsége a' póstaudvart, — a' Tepl' völgyén, — minden földjeivel ide ajándékozta. A' Karlsbádi orvosoknak,

a' nyári hónapokban sok foglalatosságok van, ellenben télen által nagyon kevés. Az előtt minden esztendőben eljött, orvosi tanátsadás végett, a' Saxoniai udvari Orvos Kreysig is, ki Csehországnak híres érczesvizeit, fundamentomosan esmeri, a' mit egy épen most ide érkezett új munkája, melly még kéziratból fordittódott le ángoly nyelvre, (A Treatise on the use of the natural and factitious waters of Carlsbad. Ems. Marienbad etc. by Dr. F. Kreysig etc. translated by Dr. Gordon Thomson. London 1824) de a' mellyel Dr. Kreysig Úr, épen nincs megelégedve, 's melly ezen esztendőben németül fog megjelenni, — eléggé megmutatja a).

Karlsbád Junius 6-dikán 1825.

Az érczesvizekkel való éléshez, elmulhatatlanúl megkivántatik, a' szabad levegővel való élés, a' mire itt a' románo tájak, ha szép idő van, a' nélkül is elleneállhatatlanúl vonják az embert. Akármerre fordúljon az ember, mindenütt új meg új bájaira bukkan a' gazdag természetnek. A' Karlsbádi tájaknak charakterök, átaljában véve melankóliás. Mindenfelé sötét, magas fenyvesek fedik a' hegyeket, mellyeknek lombjai közül, kivált a' város felett, meredek sziklák emelkednek fel. Egyedül a' Tepel két virágos partjain, a' völgy' alljában látni szelidebb természetü fákat. A' legkedvesebb, 's legközelebb lévő sétálóhely, mindjárt a' városnak a' völgyben benyúló végénél kezdődik. Jobb kézre a' várost két igen szép mulatóházak rekesztik be, az u. n. Saxóniai és Cseh-szála, (Böhmisches od. Puppisches, und Sächsisches

a) Már megjelent ezen czim alatt: Über den Gebrauch der natürlichen und künstlichen Mineralwässer von Karlsbad, Ems, Marienbad, Eger, Pyrmont und Spaa. Leipzig 1825.

Saalhaus), mellyek csinosságokra és felékesitésökre nézve, akárhová oda illenének, 's hol bálok és Concertek szoktak tartatódni, de egyébkor evő hely gyanánt szolgálnak. Ezeken túl, van az u. n. Pupp alléeja, melly sorban ültetett hársfákból áll, de a' mellyek itt nem a' legjobban tenyésznek. Ezen alléeból, a' Dorotheens-Au-ban lép az ember, mellyet a' Tepl két részre oszt. Mind a' két óldalon kellemetes sétálóút van, de különösen a' jobbon, hol a' lombos fák' árnyékában sok ülőhelyek is vagynak. A' meredek hegyóldalban lévő kősziklák, sok mindenféle felülírásokkal vagynak tele, mellyek közt mindjárt a' sétálóút' elején, kedvesen illetett, egy már távolról látszó magyar felülirás, melly igy kezdődik: Hozott Isten Bácsi! E' szép messze földön magyarúl köszöntünk 's a' t. mellyet nehány magyar Mágnások írtak ide. Egy a' hegyóldalban lévő fa oldalában, melly alatt egy kellemetes ülést nyújtó fakanapé van, egy vas tábla, ezen felülirással: Der Kaiserin Platz 1810. a' Maria Ludovika Császárné emlékezetét örökösiti. Ezen út, szép nyárfák közt, az Erczherczeg Károly hidjához vezet, hol a' Tepel kedves völgye jobban elterül. Ezen hidat balkézre hagyván, egy szélein fákkal beültetett, 's jó Chausséen csak hamar a' postaudvarhoz (Posthof) ér az ember, mellynek környéke ugyan nem valami szép, de benne csinos tánczolószála, ebédlő- 's frissitőszobák vagynak. Délutánként ide nagy számmal szoktak Karlsbád' vendégei kisétálni, 's a' ház előtt lévő fák alatt magokat külömbkülömbféle italokkal megfrissiteni. A' posta udvartól, a' majd ismét jobban öszveszorúló, 's szép tájakkal biró völgyön, igen kellemetes sétálás esik. Egy igen szép románo tájú helyen fekszik az út mellett, a' már csaknem egészen kész Freundschaftssaal, egy csinos, emeletes épület, mellytől

nem messze zuhog, magas fenyves' árnyékában a' kellemetes Tepel. Ez egy a' legszebb helyek közül ezen völgyben, hol a' természet szépségeinek nyitva lévő sziv, bőv táplálatot talál. A' meredek hegy' óldalában lévő nagy köszikla darabok, a' Tepel' túlsó partján, mellyekhez a' fenyves sürü gallyain keresztül alig lehet jutni, valamint egyebütt úgy itt is, felirásokkal vagynak tele, mellyek hol barátságot, hol szerelmet, hol melankóliát lehellenek, hol Karlsbád mennyei szépségeit festegetik, hol az orvosviznek csuda erejét dicsérik, vagy az az eránt való háladatos és örömérzést hirdetik. Közel ide a' Tepel' partján van a' Barátok' ülöhelye (Sitz der Freunde) melly nehány nagy mohos köszikla darabokból áll, bevájott ülöhelyekkel, és sok felirásokkal, mellyek közt egy szép darab van Tiedgétől a). Távolabb, a' jobb óldalon ismét több Franczia szerelmes felirások vagynak, nehány sürü cserjékkel fedett köszikla darabokon. Innen a' mindenütt jó töltés, sok gyönyörü tájakon, 's egy fenyvesen visz keresztül, a' Karlsbádhoz egy kis órányira fekvő, Hammer nevü faluban, egy fenyvesektől körülvett kellemetes helyen. Ezen hosszú falunak végén, egy korcsma fogadja el, a' Karlsbádi vándorokat, hol egy kis kertben, frissitő italokkal, 's különösen, jó ízü pisztrangokkal vendégelhetik meg magokat. Ezen völgynek kellemeit leírni nem lehet. Különösen emeli annak szépségét a' Tepel, melly

a) Bilder schon entflohener Stunden,
Wie umschwebt ihr mich so hold,
Hebt mich kühn in höhern Sphären,
Gieszt die Hoffnung mir in's Herz,
Freundschaft, Tugend, edle Liebe
Ihr beseeligt meinen Geist,
Selbst wenn meiner Seelen Hülle
Ein t als Pflanze wieder kehrt.'

den 13. Juli. 1796.

kőszikladarabok közt mormol előre, 's édes álmokra szenderiti, a' setét fák' árnyékában andalgót. — Ha az ember a' Freundschaftssaalnál, a' hegynek vivő úton felfelé megy, mindjárt egy magas és terepély bikkfához jut, mellyet az egykor Ellbogeni kerületbeli Kapitány Stahl eránt való háladatosságból, Stahl' bükkfájának nevezneк. A' fának sürü lombjai alatt, ülőhelyek vagynak köröskörül. Feljebb egy magános és elzárt helyen van a' Dichterbank, honnan egy szép ülőhely, a' Theresienplätzchen mellett, az u. n Vier-Uhr Promenade-on keresztül, ismét a' Dorotheens-Au-ba jut az ember.

Ha az ember a' Pupp alleéjából vivő útról, a' hegyre felfelé vezető útra tér, legelőször is a' Parnassushoz jut, melly nehány nagy kőszikla darabokból áll, több felülirásokkal. Innen a' jobbra vivő szép árnyékos út, felvezet a' gyönyörü helyen fekvő, König Wilhelm's Platzhoz, honnan Karlsbád' völgye, az ó és új rét, a' két szép óldal, 's a' háromkereszthegy kellemetesen fekszenek az ember előtt. Innen lefelé menvén, mindenütt a' hegy óldalban, Karlsbád' házai felett, egy kápolnátska mellett visz el az út, 's a' Neue Wiese felibe vezet, a' Marianna nyugvóhelyéhez, (Mariannens Ruhe den 20. Juli 1821.) honnan Karlsbádnak egy részére, 's a' Tepelnek gyönyörü völgyére igen szép kilátás van. Nem messze ide egy kőszikla csúcsán áll egy kereszt, honnan még szebb 's messzebbterjedő a' kilátás. Egy hegyóldali út, itt mindenütt a' házak felett visz, melly a' fenyvesek' árnyai közt visz kigyós csavargással, a' meredek hegyen fel, a' Mayer Glorietjéhez, melly egy kiülő kősziklás csúcson van. Azon dicső kilátást, a' keskeny völgyet, csinos házaival betöltő Karlsbádra; az emberektől pezsgő ó és új rétre, a' románs völgy' közepén csavargó Tepel-

re, 's a' szép fenyvesekkel fedett hegyekre, melly itt az embert várja, leírni nem lehet. Órákig el lehet itt, a' Glorietnek oszlopjaihoz támaszkodva, vagy leülve, a' természetnek elragadó szépségeiben, elmerülve gyönyörködni. Innen a' hegynek legmagasbb csúcsára, a' Hischensprungra visz az út, mellyen egy kereszt van, honnan még dicsőbb és messzebb kilátás van. A' ki magános képzelgésekben merülve akar ezen szép kilátás' kellemeivel élni, az a' fenyők közt magasan felemelkedő, 's cserjékkel fedett, mohos kősziklákat mássza meg, mellyeknek mindegyike szebbnél szebb kilátásokat nyújt a' nézőnek. Ha a' Hirschensprungtól beljebb az erdőbe vezető útat követi az ember, nem sokára egy kis kopasz halmon, a' Findlater emlékoszlopára talál. Ezen csinos granit obeliskust, Karlsbád' polgárai, Gróf Findlaternek emelték, háladatosságból, mivel ezen derék Ángoly, legtöbbet tett Karlsbad tájainak szépitésökre. Nem messze ehez emelkedik fel, a' Freundschaftsanhöhe, melly magában semmi különös szépséggel nem díszeskedik, de a' tájnak kiessége, az itt lévő szép fenyves, a' messzére, egész az Eger' völgyére, 's Saxoniai hegyekre terjedő kilátás, megérdemlik az idejövetelt. Az ide vezető útról kellemetes kilátás van, a' nyájas völgyben levő Klein-Versailles nevü vendégfogadóra. A' balkézre le vivő szép út, mindenütt a' fenyvesben visz, az ide jó távol lévő Katharinen-Plätzchenhez. Ezen út igen melankóliás; a' fenyőfák' lombjai közt suhogó szellőn kivül, nem hallani itt semmi naszt, semmi madáréneklést. Mély csend uralkodik mindenütt, mivel ennyire ritkán jönek Karlsbád' vendégei is. Visszafelé egyenes arányt tartván, 's majd jobb kézre lemenvén, egy csinos izléssel készült, 's elején oszlopokon álló kis épületre, az u. n. Findlater' templomára

bukkan az ember, a' fenyőfák közt, mellyet a' mint a' Franczia felülírás mutatja, Findlater épittetett a' Karlsbádi vizek eránt való háladatosságból. Azon kilátás, mellyet ezen magasan lévő hely nyújt, egy a' legszebbek közül. A' Tepelnek Hammer felé felcsavarodó völgye, a' fenyőfáknak sok külömbkülömbféle gruppjai, a' szép hegyeknek kellemetes egymást felváltása, és a' völgy' allyában zuhogó Tepel, fekszenek itt az ember' szemei előtt, 's elleneállhatatlan gyönyörrel töltik el, a' természet szépségei eránt fogadékony szívet, a' mit a' helynek magánossága, és csendessége is hatalmasan eszközöl. — Ezen kellemetes helyről, egy szép úton, vissza vezetlek a' Dorotheen-Au-nn, 's Pupp alleéján keresztül a' városba.

Reménylem örömest követsz figyelmeddel, ha ezen bájos völgynek túlsó óldalával is rövideden meg esmertetlek. A' városból jövén, a' Tepel' völgyének bal óldalán, nem árnyékos ugyan a' sétálóút, de azért nem kevésbé kellemetes, mivel a' völgyóldalt befedő cserjék, 's az ezek közt lévő nagy köszíklák, a' búja vegetátiójú völgyre, a' Tepelre, 's a' túlsó óldalra való kinézés gyönyörködtetők. Ezen oldal is, tele van, mindenféle felülírásokkal, miłlyekkel Karlsbad' tájai mindenfelé bővelkednek, — ángoly, franczia, muszka, lengyel, tót, német, magyar, deák nyelveken, de a' mellyek közt ritkán találni valamire valót. Ezen helyen, nevezetes a' hires muszka hős Platow' emlékirása. Tovább valamivel egy köszikla óldalában e' van vésve: Dorotheens-Aue. Zum Andenken der Durchl. Regier. Herzogin von Curland, den 21. Jun. 1791. a). Ha

a) A' mindenekhez leereszkedő, kegyes és szép Curlandiai Herczegné Dorottya, 1790-ben, egy nagy, és minden

ezen túl, a' partóldalban fel, és vissza felé csavarodó úton megy az ember, a' Dorotheentempelhez jut, melly egy nyólcz oszlopokon állò kupolából áll, belöl lóczákkal. A' kilátás felette szép, ezen emléktemplomból a' bájos völgyre, mellynek szép világos zöldje, a' partóldali fenyvesek' setétzöldjével, gyönyörködtetö vegyületet csinál; 's a' mindenütt szép Tepel' vizére. Gyönyörködtetni fog Karlsbád szépségei' dicsöitöjének, a' szépérzésü Körnernek bucsúzása ezen templomtól:

So lebe wohl, du vielgeliebte Stelle,
Wo ich so oft in süszen Träumen sasz,
Begeistert jene bunte Welt vergasz,
Zum letzten Mahl betret' ich deine Schwelle.

Ich kehre wieder heim in meine Zelle,
Das Leben tritt in das gewohnte Masz,
Und was des Herzens Sehnsucht sich erlas,
Es fliegt dahin im leichten Spiel der Welle. —

So walten sich, die Freuden dieses Lebens,
Der Glaube bleibt mir an die höchste Wahrheit,
Und der Erinn'rung, stille Götterlust. —

Auch mir erschien das Edle nicht vergebens,
Das Bild des Zarten und des Schönen Klarheit
Lebt glühend fort in meiner Dichterkunst.

Feljebb ezen templomnál, egy csinos napvéd van ülöhelyekkel, (le siège de Bohème). Ezen túl, egy meredek kösziklahalmazat, vonja magára a' figyelmet, mellynek magasan felnyúló, 's fáradtságos hozzájutású csúcsán, ezen felülírás van: So kühn und frey, wie dieser Fels, erleb auch

---

vendégeket külömbség nélkül egyesitö früstököt ada, ezen kellemetes réten, 's akkor ezen hely, az innepnek emlékezetére, egy szivvel lélekkel Dorottya-rétjének nevezetett.

dich o Deutschland! 1808. Innen a' hegynek lejtös hátán, a' Laurenz Kápolnájához visz az út, honnan ismét gyönyörü kilátás van, mivel Karlsbád szemei előtt fekszik az embernek, a' már leirt szép túlsó hegyekkel, 's a' völgynek távol tájakat mutató torkolatjával.

Az Erczherczeg Károly' hidjáról, balkézre csavarodó út, a' savanyúvízhez vezet, — mellynek nem rég óta, csinos kő óldala, 's fedőléke van, alkalmas ülőhelyekkel. A' kút tisztán tartatik. A' víz szénsavannyal bővelkedik, de a' mostani hideg időben nem sokat ér, 's egyátaljában még eddig kevéssé használtatik. Innen a' hegyikorcsma felé visz, szántóföldeken keresztül egy út, a' Friderika sziklájához, melly igen szép árnyékos helyen van. Az itt lévő egyszerü ülőlócza alatt mormol, egy kis patakocska. A' kilátás ezen magános és csendes helyről is, igen szép.

Még egy hely van ezen szép völgyben, mellyel kivánlak meg esmertetni; a' Háromkeresztheg y, melly a' Tepel völgynek torkolatját őrzi. A' körülvivő út hosszúnak tetszvén, én a' hegy' előóldalának indúltam, de ezen meredek út, olly fáradtságos, hogy csaknem visszatértem. Azomba felérvén a' tetőre, azonnal elfelejtette velem minden fáradtságomat, a' dicső kilátás. Több állópontok, mint a' fenyőfahéjjal fedett pavillon, a' parapluie, 's a' három kereszt, csaknem a' legpompásabb, 's legszélesebb kiterjedésü kilátást nyújtják Karlsbádban. Egy óldalt az egész Karlsbád, minden útszájival együtt előtte fekszik az embernek, a' Hirschensprung szép kőszálaival, 's a' Tepel' völgyének több szép hegyeivel 's tájaival; más óldalt egy nagy lapály, mellyen a' Tepelt felvevő Eger' vize keresztül folyik, 's mellyen egész Maria Culmig el lehet látni, sok szép falukkal. Most egy Camera obscurát épitenek itt,

mellyben mind ezen dicső tájak, a' nézők szemei eleibe fognak közbenvetetlenül bájoltani. — A' láthatárt a' még ide jó távol lévő Erzgebirg zárja be. Van itt egy korcsma is, hol sert, 's ennivalót lehet kapni. A' hegyről, a' tulsó oldalon visz le lejtősen a' fák közt, a' szép gyalogút, az Eger felé menő országútra.

Ezen rövid rajzából Karlsbád' bájos tájainak, láthatod, hogy ha egy óldalt életadó forrásokkal gazdagon megáldotta ezen völgyet a' természet, más óldalt felékesitette minden szépségeivel, mellyek a' vizeknek munkálkodásokat hatalmasan elősegitik, 's mellyek az élni megúnt komolyvérüt is képesek elszórni, 's felviditani. Innen nem csak egészségnyerés, hanem az itt lévő eleven társalkodás és mulatozás, 's ennélfogva betegség-elkerülés végett is, sokan meglátogatják ezen fördőket. Karlsbád' szépségeit Goethe, Körner, Tiedge, Báró Maltitz, Neubeck 's mások verseikkel dicsőitették. A' természet' gyönyörködtető szépségein kivül, talál itt az ember mindenféle felviditó mulatságokat. A' városban, az emlitett Cseh és a' szép Saxoniai szálán kivül van, a' most nem rég épült csinos Lengyel szála, mellyekben bálok, concertek, 's más mulatságok szoktak tartatni; és az ó-réten egy csinosan épült kis theátrom, de a' mellyben elég ha egyszer vólt az ember.

A' kik mulatság végett távolabb excursiókat akarnak csinálni, azok az Engelhaus szép omladékát 's környékét, a' Dalwitzi várat, vagy a' Maria Culmi pompás tornyú apáturságot, vagy a' Wallenstein meggyilkoltatásáról nevezetes Eger városát, vagy a' kősziklákon fekvő kerületbeli várost Ellbogent 's a' t. látogatják meg.

A' mi illeti az itt mulatás' könyüségét, Karlsbádnak csaknem minden házai, egyszer'smind vendégfogadók, 's ennélfogva minden házaknak

tulajdon czimerök van. A' szállások, mellyek többnyire mind igen csinosak, nem olly felette drágák, mint gondoltam 's hallottam, mert kivévén az új-rétet, hová a' nagyok 's gazdagok szoktak szállni, és a' tulajdonképi vendégfogadókat, hol mint csaknem mindenütt, in regula a' vendégek' erszényét kéméletlenül ki szokták sepreni, a' kettős krétával számolást jól kitanúlt fogadósok, — egyebütt elég illendő azoknak árok, 's lehet igen ólcsó, és még is' tiszta szobákat is kapni, kivált Júniusban, mivel a' középső két hónapokban legdrágábbak a' kvártélyok. Ellenben az étel, mellyel pedig egy magyar gyomor csak szükségből elégedhetik meg, igen drága, a' bor még drágább. Egyébaránt Karlsbádnak lakosai — kiknek számok valami három ezerre megy — nyájasok és jószívűk. — Klimájáról Karlsbádnak, azt jegyzem meg, hogy ez durva, 's kivévén a' középső nyári hónapokat többnyire hideg, és a' téli ruhára, sokszor még ezen időszakban is szükség van.

Sajnálva említem, hogy az időnek rövidsége miatt nem láthattam, még két más híres orvosvizeit Csehországnak, Marienbádot és Egert. Az első Karlsbádhoz hat órányira van, Tepl mellett, hol a' Praemonstratensisek klastromok van, 's büdösköves és szénsavanyas vize, ferdő gyanánt, kivált köszvényes és bőrnyavalyákat gyógyit, de a' hól még többek által használtatik a' Kreuzbrunen, mellyet sokan hideg Karlsbádnak nevezneк. Ezen különös erejű jeles vizet, kivált az utóbbi esztendőkben, csaknem annyi betegek látogatták meg mint Karlsbádot, 's a' nem régóta felállitott czélarányos épületek, mellyek közt a' nagy 's szép fördő, és vendégház különösen dicsértetik, — és a' szép tájaknak mesterséges felékesitései, az itt való mulatást igen ajánlják. A' másik itt lévő forrás, a' Ferdinandsbrunnen, ke-

vésbé használtatik. — A' Berzelius szétbontásai szerént, ezen vizeknek ugyan azon állatórészeik vagynak, mint a' Karlsbádiaknak. A' Karlsbádtól négy mértföldnyire lévő, Eger szomszédságában van, Csehországnak másik méltán hires felöldozó, és egyszer'smind erősitő, szénsavannyal gazdag orvosvize, a' Kaiser Franzensbrunnen, egy igen szép, hegyektől körülvett tájon, melly nagy mennyiségben szokott esztendőnként széljelküldöztetni, de sok vendégeket húz helyben is. A' Karlsbádi víz után, ezt szokták az orvosok javaslani, berekesztésül.

(Folytatása következik.)

3.

Némelly észrevételek, a' férfi gyermekek' házi nevelésökről a' tapasztalásból; 's nehány Fenék-törvényeknek (Principiumoknak) megállapítása, a' józan okosság szerént.

A' Szülék ön szeretetek által magokon túl ragadtatván, melly képzelődéssel t. i. és millyen mértékben egymást szeretik mint házas párok, — magok gyermekeiket mintegy hasonképeket (Ebenbild) nem a' hidegen és józanabbúl gondolkozó észnek üvegén nézik, 's nem a' közönséges világi életnek okossága szerint (sensus communis) vizsgálják, mint kiss polgárokat az emberi társaságban: hanem önnön szüleményekben 's szerelmek' záloga 's petsétjében mintegy bálványozva szemlélik egyszerre azon hármoniás indúlatokat, mellyek mint gyermekökben, 's bennek mint szülékben a' szerelem által öszveolvadtak. Azért igen

nehéz a' fizetett házi Nevelöknek 's Tanitóknak, a' Szülék' ezen indúlatjokkal megvívni, velök's gyenge elöitélet-tételeikkel mind úntalan hartzolni; mert a' Szüléknek megkellene magokat egészen tagadni, 's igen nagy apathiával kellene birni vagy a' természeti szeretetet (storget) egészen megkellene ölni magokban (úgy hiszik) ha úgy adnák által nevelöjiknek gyermekeiket, hogy semmi szavak vagy avatkozások ne lenne azoknak nevelésébe. Más részről megint szinte nem is merik egyszerre megbízni 's kétkednek gyermekök' nevelöjökben; míg tsak ki nem esmerik ezeknek erköltsiségöket, 's minden szokásaikat 's különösségeiket, hogy kire bízzák féltö kintsöket *). És hijába való minden igyekezet a' szegény nevelökben 's tanitókban haszontalan az ö magok' megtagadások mások' gyermekeiért, sikeretlen a' szülékkel minden küszdésök; a' mig tsak házánál tart valamelly szüle nevelöt, meg nem óvhatja magát egy Atya is annyival inkább Anya soha is az idegen kéznek kedves szülöttjével való bánások módja' gyanújától, minduntalan tartózkodó féltésétöl, takargatná mindég kedvezéseivel mint a' sas fiait szárnyaival. — Sokszor az Anya reá inditja férjét is mint Attyát gyermekeinek, vagy pedig ez magától ingereltetvén szereti körül nézni, hogy intéződik gyermekei' neveltetése 's formáltatása, vagy azért hogy bizakodván magában is elég tehetségeket érez, jóllehet most már a' nevelés' gondjait 's terhét lerázván magáról tsak szereti, hogy legyen más subalternusa a' kit igazgasson, innye 's kedve szerint rángasson; vagy pedig a' mellynél meg kell állani mint végsö határnál minden nevelönek,

*) 'S nem is ok nélkül; mert ritka a' jó nevelö 's nintsen is Intézetünk, mellyben nevelök neveltetnének: — azért tsak az áll be nevelönek, a' ki másképen el nem élhet.
A' Red.

azt tulajdonítja erősen magának, hogy ő a' természet szerint való atya, 's gyermekével akármelly szempillantásban parantsol. — Igaz ez: de erre azt is lehet sok atyának letsendesitésére felelni, a' mit Nagy Sándor a' maga attyárol és Aristotelesről mint tanítójáról mind a' kettőjöket egybe vetve mondott:

„Ille qvidem esse hic autem bene esse dedit".

Nevelőt, (Gouverneur, Praefectus, Informator, Praeceptor vagy akarmi névvel nevezendőt) szerezvén tehát gyermeke mellé valamelly szüle többnyire tsak azért, hogy ő is tart már házánál gyermeke mellett valakit, hogy ezt mások is lássák (és igen ritkán abból a' tiszta tzélból, hogy gyermekeit tökélletesen akarná nevelni) tsak ambitióból — elsőbben is azt adja a'vagy tsak pantomimiák által értésére neki: hogy őtet tartja; tehát mint kegyelem-kenyerét mindég szeme előtt tartsa ő azt, hogy asztaláról tartja; mintha épen e' vólna tzélja, hogy őtet házához fogadja, 's ezen asztal-adását olly nagy rubricában teszi; mintha ez által akarná nagyobb kegyelméhez kötni gyermekeinek nevelőjét: de egy érett próbált itélettételü férfi szemei előtt a' ki a' szüléknek ezen nagy gyengeségét általlátja, nem nagy gyarlóságnak nézettethetik e' ez a' szülékben? tudván azt, hogy okos ember akármi gazdag asztalnál tartassék, tsak mértékletes és egyszerü szeret lenni, — és mivel az ő tartása külömben is tsak ollyhá gondoltathatik mint a' kiért többre nem terjeszkednek, a' ki a' többek száma közt vegetál ugyan, valamint levegő nélkül is hogy nem lehet; de ki merné azt mondani hogy kedvére él? — egy olly személy a' ki előtt szent nevendékeinek boldogítása, — 's a' kitől mind ezen ön gyengeségök mellett a' szülék, gyermekeiknek a' legjobb

jobb móddal 's szívvel való bánását szeretnék kisajtolni.

További próbájok a' szüléknek az, hogy úgy mutatják mintha féltenék egyszerre megbizni gyermekeiket, az ő Nevelőjök még idegen kezére, míg először meg nem kísértik mind erköltsi characterre mind tudománybeli tulajdonságaira nézve; 's illyenkor ha próbájokat állja is, még nem hagynak nyugtot, hanem szeretnék magok' gondolatjaikra, tetszésökre 's kényökre rá húzni 's így nem hagyván vagy világi próbált tapasztalásai, vagy józan itéletei 's tudománya után menni, — fortélyok 's alattomos módok által hol szirtok, hol örvények között való szorításokkal kénszerítik arra birni, hogy épen az ő gondolatjokhoz ragaszkodjon, mellyet mikor végre hajthattak mint üres fejjel, a' kinek eszét vették, úgy bánnak tovább vele 's oda hurtzolják, a' hová nekik tetszik, utóljára semmi betset nem adván rajta, fenyegetődző hatalmokat villogtatják, mihent legkissebb parantsolatjokat is nem teljesíti, 's mindenben az ő kedvöket nem keresi. — Illyen előgondolkozással van sok Apa Anya, gyermeke' nevelőjéről egyedül azt tartván tsalhatatlannak a' mit magok látnak, — a' melly helytelen bánások, ha erőt vesznek lágysága vagy félénksége miatt egy Tanitón, vagy minek is mondjam, így lassan lassan minden ön érzéséből kivetkeztetvén őtet a' szülék, tsak puszta machinának tartják, sőt gyermekeik előtt titkon is beszéllgetvén róla, sokszor pedig szidják is ezek előtt, minden tekintetét elvesztetik 's arra ingerlik, hogy kifogjanak rajta.

o tempora! o mores!

Addig mig nevelőjök nem vólt, szemmel láthatólag megmutathatták, mit tehettek magok mint Apák Anyák tulajdon gyermekök körül, jól szok-

tatták-e vagy nem? elúnván tehát magok tulajdon gyermekökkel való terhes bajlódást, nevelőt tanítót vesznek hozzájok, ekkor megfelejtkezvén magokról 's arról, hogy melly kínnal tudtak magok is vesződni magok gyermekökkel, még is szeretnek piszkálni a' Nevelők' bánások-módjában, — sőt megesik, hogy nevelőjök, gyermekök' rosz szoktatásokat, psychologiai vizsgálódásokkal sem fedezhetvén fel sokszor, annyira bevette a' két szinüség által a' gyermekek' szívébe magát a' vétek, vagy ki nem irthatván egészen belőlök, a' mellyeket még apjoktól vagy annyoktól szívtak be, azzal a' mentséggel takargatják a' gyerekek' hibájit mások előtt, szegény tanitójokat vádolván, hogy attól szívta be ez vagy amaz rosz szokást; ha pedig valami jelességet tanultak, rényesen formálódtak azt már vagy a' gyermekek' velök született jó indúlatjoknak, könnyü megfoghatóságoknak, szerentsés természeti ajándékoknak; vagy pedig, mivel szerették magokat sokszor mint szülék beavatni a' nevelők' dolgába, 's abban befolyást tsinálván magoknak; többször zavarták mint illett vólna; tehát az ő megvakitásokkal hogy ne érezzék ön igazságokat sem, eltakarva őket 's homály alá födvén, mindent magoknak tulajdonitanak, hogy azok semmit se tudjanak mutatni gyermekök körül való fáradságok' gyümöltséből, mint a' kik semmit se tettek, 's tsak kegyelemből tartattak 's éltek.

De az illyen szülék, a' kik szüntelen nyughatatlankodtatják 's ez által minduntalan sértegetik nevelőjiket, nem akarván azzal gondolni akarmint vehetik azok, vagy illik-e az illy velek való bánás? nem tsak háládatlanságot visznek véghez erántok; hanem azt kérdem, hogy mi okon is kivánhatják, ha ollybá nézik nevelőjiket a' mint láttuk, hogy más viselje terheiket? ámbár ők mind

ezt könnyü elmével vévén tsak azt felelik: „azért fizetem, azért tartom, házamnál", és úgy gondolkoznak, mint némelly vad nemzeteknél szokásban van, hogy fogadnak pénzért halottjaikhoz olly személyeket, a' kik sirassák, jajgassák azokat, — hogy már a' fizetéssel mindent megtettek és az önként való jó indúlat 's magafeláldozás a' nevelőkben tsak pengő értz és zengő tzimbalom! igaz tehát, nagyon igaz az illy szegény tanítókra 's nevelőkre nézve, a' kik illy forma házakhoz esnek: „qvem Dii odere Paedagogum fecere".

De nem így kellene egy igaz jó lelkiesméretü gyermeknevelőről gondolkodni, és vétek az illy forma rólok való itélettételekkel sértegetni 's elkedvetleníteni, mellyet tsak akkor érzenek osztán az illy igazságtalan szülék valóságosan, mikor gyermekök' nevelői 's tanitói kéntelenek lesznek az illy velek való bánások miatt tőlök megválni.

„Virtutem incolumem odimus,
„Sublatam ex oculis qvaerimus invidi".

Igazság szerént több elnézéssel tartoznak viseltetni mindég egy gyermekök nevelőjökhöz a' szülék, mint azt kivánhatnák igen meg tőlök, hogy minden ő nagy tiszteltetésökre szorosan vigyázzanak, hogy az ő külső fények vagy az Etiqvette legkissebbé is sérthetetlen legyen tőlök, mert jóllehet a' külső tekintetekre is okos nevelőnek szemesen vigyázni kell 's arra igen hallgatnia felette szükség; de a' melly még későbbi 's még azután utóbb kell vezérelni nevendékjeit, majd az illy forma cortesiákra ha rá ér tsak, és nints elfoglaltatva fontosabb, valóságosabb nevelői kötelességeitől, kiváltképen a' gyermekek' esmeretbeli nyomos haladások 's igaz erköltsi 's szívbeli mivelésöktől, a' mellyek az ő lételének tzéljai és

lélek szerint belső betses kintse a' nevelésnek, minthogy a' jó nevelés nem a' nevelők' magok fitogatásában áll, hogy ők tsak magok a' pallérozást mutatók, a' mellett gyermekeik fa-bábok, — mert látszhatnak ők akarmikép' és nézethetnek akárminek, tsak tzéljokat érjék 's el ne tévesszék, — 's nevendékjöket tökélletes ideáljokhoz képest a' legjobb módon formálhassák a' finom világhoz képest is; de erős lelki erőket élesszenek fel elébb' bennök 's a' virtusra szikrát gyújtván fel, melly osztán magától is lángot kap 's lobogva gerjedez szeretete tovább mejjökben, ekkor nyernek meg mindent. —

Más szülék pedig tehetősségökben vagy drúzsgazdagságokban felfúvalkodván, gyermekök' nevelőjit mint nyomorúlt clienseket, tsak hátat forgató forma tekintettel nézik, kiknek holott megfizethetetlen hüségök gyermekökhez, 's ha érzékeny lélekkel gondolkoznának a' szülék nem is köszönhetik meg 's nem lehetnek eléggé háládatosok soha is egy igazi nevelőjökhöz. Sok kevély szülék familiai rangjokban is dölfösködvén ollyhá nézik, mint valami fél tselédet — Kultsárt, Ispányt 's a' t. nem látván által, mi illik hozzájok, Hivatalokhoz 's kötelességökhöz, melly szentségesebb akármelly egyházi tanítóénál is, midőn a' gyenge elméket, ártatlan 's még vétket nem is esmerő lelkeket vezérli az Isten előtt a' tiszta esméretekre, kegyes erköltsökre, szívöknek belső nyugodalmára öröktartó vígasztalásokra, 's így idvezségökre, földi és mennyei boldogságokra.

Minthogy tehát a' házi nevelésben egy nevelő olly formán gondoltathatik, mint egy eltaszító erő (vis repulsiva), mert ő neki hideg vérrel 's tsendes elmével kell a' gyermekekkel bánni, őket okosan szeretni, de fenyiték alatt is tartani, mindazáltal minden indulatosságtól magát megtartóz-

tatni *) 's kiüresiteni; a' szülék pedig mintegy vonszó erők (vis attractiva) úgy nézettethetnek, erre nézve mindeniknek kötelességeiket rövideden kifejteni szükséges.

Elsőbben a' szüléknek, kivált az édes anyának bajlódásain megyen által még legelső 3 esztendejiben a' gyermek, az Anya pedig tsak a' maga érzékenységei 's neveltetése és képzelődése szerint tud bánni a' kiss gyermekkel. — Ha okos személy, már tudja azt jól előre magától is, hogy még tsetsemő korában se hízelkedjen felette igen kitsinyjének, mint olly tsúszó mászó férgetskének melly ravasz, mint a' kigyó még a' böltsőben is, mert mindjárt akaratos, kötődő, önkényü, makats, mérges, haragos, irigy indúlatok fészkelhetik beléje magokat 's itt kezdődik osztán a' rosz nevelés. Szeresse ugyan mint édes Anya: mert hogy is állhatna meg, hogy ne szeretné, a' természet is azért adta neki, hogy mint önnön testéből származott, világ kiss polgárjának örüljön; de mérték legyen ebben az édes anyai szeretetben is, nem majomi szorongató vagy megfojtó indúlat: hanem elég ez hogy: szükségeiről tegyen, ekkor megtett minden kötelességet ne menjen ezentúl a' szerfelett való kedvezéssel 's kényeztetéssel, sőt szoktassa kisdedjét egy kevéssé békességes indulatúvá, türhetővé és nyugodtá tenni, de nem elpuhitani, a' szüntelen kedve után való járás; el satnyitni 's butítni a' sok etetgetés, altatás által; hanem tsak hogy jó kedvüek, vídámok, egészséges testüek frissek, könnyen mozoghatók legyenek, hogy szeressenek tsuszkálni magoktól, 's kedvek legyen az emberek közt lenni, ne húzzák magokat tsak dajkájokhoz, szoktattassanak a' több kiss gyermekek' társaságokhoz, segitsük őket mentül elébb a' járásra, próbálgattassuk emelkedni magoktól, 's támaszkodni, — beszéllgetni velek, hogy így a' be-

*) Ez okvetetlenül szükségos. A' Red.

szédre könnyen rá kaphatók legyenek; de ne halljanak illyenkor minden hijába való szókat vagy még ne mondjam káromkodásokat is.

A' rendes szükségeiken kivül, mellyek a' tisztázás, förösztés (mint leghathatósabb eszközök egészségökre 's testek' keményitésökre), mértékletes és rendibe való etetés, rendes időben (de nem mindannyiszor, mikor rájok únnak dajkájok) való altatás, hogy annál frissebb 's ébredtebb szemü, virgontzabb, elevenebb testü legyen a' gyermek, néha a' külső tiszta levegön sem árt karon tartva is hordozni söt szükséges; — különösen arra vigyázzunk, hogy kényeztetésekre ne kapassuk. Nem kell azokra is szoktatni, mellyek érzékenységeiket nagyon ingerlik, mint: szorongatás, tsókolgatás, ezt nem is kell megengedni, hogy a' dajkák is mindég nyalják falják a' gyermekeket, vagy pedig mindég holmi édességeket adjanak nekik, tzukros és zsiros süteményekkel tömjék mig még szoptattatnak pedig sok lusta szoptatók czuczlikat raknak szájokba, vagy mikor sirnak valamelly bajok miatt nem tudván szegények magok mondani, mi bajok, — azonnal ijesztgetik öket, hogy elhagyassák sirásokat velek, sokszor pedig az illy gonosz dajkák, hogy mulatságot tsináljanak magoknak, tsiklándozzák, érzékenyitik, 's nevettetés által erötlenitik, 's még veszedelmesebb következések által is egészen elgyengitik, sinlő betegekké teszik. — Fő törvény tehát reájok nézve, a' melly minden időkorokra nézve is kihatható, ez legyen: Hogy a' mellyek nélkül ellehetnek, azokat erővel szükségtelenül soha se kössük reájok, ellenben szabadságokat és akaratjokat akadályoztatni nem kell; hanem engedjük inkább azokat kifejleni.

A' szüléknek tehát ezek a' gondjaik: a' táplálás és ruházás. Az egészség' feltartása

eszközök által az orvosoké résszerént a' természet által a' nevelőké. A' táplálás ne legyen mértékletlen, válogatásra szoktató hanem megelégedő mértékletes, és annyi, melly elég; testeknek ép egészségben való nevekedésökre, 's tagjaik kibontakozódásokra, és erejökre. A' ruházás inkább bőv, tagjoknak kifejtegetödhetésekhez képest, a' szülék' sorsához képest illendő nem buja vagy elpuhító, 's nagyon módihoz szoktató, mert ez haszontalan gyönyörüség sok szülékben, hogy férfi gyermekeikre minden tászlit, fodrot, piperét raknának: elég ha a' szép tisztasághoz 's tsinossághoz szoktatjuk öket *). Az alvás is mint nyugodalom a' legszükségesebb eszköz mind növésökre, mind ébren és józanon 's vígan való lételökre. Ha ki nem alusza magát a' gyermek, még a' játékhoz sints kedve.

Másodszor a' nevelőknek kötelességök legszélesebben terjedő, ez kezdődik szorosabban véve mihent a' tsetstől elválnak és így esztendős koroktól fogva, (itt az okos Atyát értem felvigyázónak vagy nevelőnek), de leginkább 3 esztendős koroktól fogva mikor már járni 's beszéllni tudnak, elkezdhetjük velek jó móddal nevelésöket, 's még legjobb is illy gyenge koroktól fogva, ha bölts ész vezérli öket, észrevehetetlenül formálni.

A' nevelés tehát mind erköltsi (az az mint erköltsi valóságnak, úgy vévén az embert; és igy mind intellectualis mind moralis tehetségeit együtt véve), mind pedig természeti (physicai) formáltatásokat a' gyermekeknek; és így egész éle-

*) Valamint az egész Értekezés, úgy ez is igaz; — de a' gyermekeiket tzifrázó 's Hertzegeknek (a' mi már most minden közönséges embernél is szokott) nevelő szülék, — nem gyermekeiket szeretik, hanem ön magokat: úgy nézvén azokat, mint akarmelly egyéb pompás bútyort, a' mellyel fényt üzhessenek.

A' Red.

tekben való jól létteket, 's jövendőbeli boldogságokat magában foglalja.

Az erköltsi nevelésit kezdi legelsőbben is a'Nevelő a' gyermek' akaratjának a' jóra való hajthatóságában, a' kedves' és tetsző' elfogadásában hogy engedelmes legyen, de ne kénszerítve, hanem önként magától kell indítni, 's úgy intézve, hogy ez vad makatsággá ne váljon, de a' mellett minden kényeztetéstől is távol legyen. Az első megkivántató tulajdonság tehát a' gyermekben az engedelmesség, ez által lehet mind a' jó erköltsökre, mind a' tudományokra előmenni velök 's őket édesgetni *). A' mi különösebben erköltsi tulajdonságaikat illeti (vagy is erköltsöket) ide tartoznak: a' jó szoktatások tsetsemő koroktól fogva, továbbá a' rend, mellyhez kell tartani a' gyermekeket minden dolgaikban, és a' jó példa-adások a' mellyek a' szülékben és tanítókban megkívántatnak. Ide tartozik még az ő erköltsök' formálása is az Ethicának törvényi szerint, hogy ezek jókor beléjek tsepegtessenek, erköltsi regulátskák', erköltsi könnyü mesétskéknek előttök való élmondások, Parábolák, erköltsi beszéllgetések (Erzählungen) Campeból, Salzmanból — Robinzoni történetek és az élet' maximáji, mellyeket valamint az erköltsi regulátskákat könyv nélkül, az az tsak hallásból is megkell tanúltatni velek.

A' szoktatásokra és példákra nézve a' gyermek ollyan mint a' majom, mindent a' mit lát, hall megkap, és mások után próbál tsinálni követni. Az erköltsi intések, jó szokások, oktatások pedig (minthogy még a' rosz előitéletek is az

*) Igen nagyon helyesen; mert engedelmesség nélkül semmire se lehet vinni a' gyermeket, tsak ne váljék az egészen rab-érzéseknek

A' Red.

emberből hólta' napjáig kiírthatatlanok) olly nagy erejüek, 's olly nagy hathatósággal öntetnek a' gyenge elmékben, hogy azok megmaradnak késő emberkorokban is, mint az új edénybe, a' mit először töltenek annak szagát megtartja ha szét törik is.

A' rendtartáshoz már kiss koroktól fogva kell őket szoktatni, megesmertetni őket magokkal mint egy kis Robinzont, vagy mint az a' kis Wittington Richárd Campénál mitsoda takarékos 's okos vólt még tsuszkáló kiss korában is gombostőket, pénzt 's egyebet öszveszedegetett. A' rendtartáshoz tartozik: hogy a' gyermek könyveit is megbetsülje. Tanúlásbeli és játékra szánt óráji fellegyenek osztva. Ruhájit, csizmájit, fejér némüjit tisztán, jó rendben és számban tartsa, mindenben magára gondos legyen, kiméllje azokat 's ne keverje el sárral és porral, szemes legyen minden maga állapotjára 's környülállásira. Levetkezvén estve reggel rendbe rakja, hogy mikor szükség megtalálhassa, sokszor setétben is feltudjon öltözni. — Felső ruhájit kivált kitisztittassa, megkeféltesse, reggel és estve imádkozzon 's bizonyos órában keljen fel. Szoktattasson inkább a' jókori felkeléshez mint a' késői lefekvéshez, jóllehet estve vatsora után mindjárt ne feküdjön. Asztalnál tsinos evéshez, szép magaviselethez; 's ez által magát akárhol legyen, mások szemei előtt is kitetszővé tegye.

A' jó példát a' szülék, nevelők és tanítók adják nevendékeiknek, erre nézve vallást illető dolgokról előttök vallástalanúl beszéllni rettenetes és veszedelmes; mikor a' hit a' szívnek nyugodalma egyedül ha semmi vigasztalásunk nem vólna is a' világon ennek balzsama éleszti lelkünket, sőt inkább ezt kell beléjek tsepegtetni, hogy még a' ki

tsapongó erköltsök se vesztegethessék meg őket, — az is felette káros, ha másokról kissebbitő megszóllással, gyalázattal, rágalmazással beszéllnek előttök, ezeket mind el kell tőlök őrizkedve távoztatni, mert a' gyermek a' mit hall magába szívja, sőt még mások előtt is kibeszélli észre sem veszszük hol, — sokszor illyenek miatt meg is pirúlnak a' szülék, ha vigyázatlanok. Óvni kell tehát őket az ész nélkül való fetsegésre való hajlandóságoktól, mások' hibájinak megitélésétől; hanem inkább arra kell őket illyen esetben emlékeztetnünk, hogy a' mit másokban rossznak tsúnyának látnak, azt elkerüljék; de hallgassanak róla magokban ha észrevették is, ne hogy haragot és gyülölséget húzzanak magokra, hogy továbbá, hogy a' mások hibájik által inkább felserkentessenek, azoknál jobbak lenni, a' mellett, hogy a' mások' gyengéit türéssel nézzék el. Ezenkivül mind a' szülék mind a' nevelők olly magok leereszkedéssel viseltessenek gyermekeikhez, hogy mind a' mellett tőlök való illendő függéseket megtartván, tisztelettel 's szeretettel visszonozzák gondviselésöket; 's a' kikben a' virtust mint tükrökben fent mindenkor szemeik előtt például tarthassák. — Más külömben mint kiss barátjaikhoz leereszkedve nyájaskodással condescendálhatnak, és gyenge idejökhöz alkalmaztathatják magokat. — A' szép magok viseletére is, és másokhoz való alkalmaztatásra leginkább példák által élesztethetnek, 's az emberek közt való társalkodások által, mellyektől a' gyermekeket mind a' nemes bátorságnak okáért, mind a' társaságos élet' kedve megszeretéséért soha sem kell elzárni, tsak hogy ollyankor a' nagyobb emberek közt kártyázást 's henye mulatságokat ne vegyenek észre; hanem inkább komoly

és hozzájok vonszó okos leereszkedő mérsékletséget lássanak *).

A' mi az elmebéli oktatásokat illeti: a' legjobb módot (methodus) és szertartást (systhema) kell felvenni tanúlásokra nézve 's ezt állhatatosan megtartani. Rendet a' tanításokban és tanúlásokban szabni, órákra osztani, azok közt más foglalatosságaiknak és játékjaiknak is, — játékokkal felváltva tanítani, hogy el ne únják a' szüntelen való tanúlást, nem mindennap újabb újabb planumok' kigondolásával, 's egynek is végre nem hajtásával, 's ahoz való rendetlen szoktatásokkal terhelni elméjeket, inkább kevesebbet mint sokat tanítani; de azt praecisióval, hogy megmaradjon elméjekben és localitást szerezzen, nem puszta speculatiókkal fárasztani gyenge tehetségöket, 's elgyengítni érző inaikat a' sok félékkel a' sok tárgyakra való elméjeknek függesztésével 's szét feszitésével; utóljára még is a' sokból semmit se tudnának, mivel a' sokra kiterjedés, minden megkülömböztetés és megfogások nélkül kétségbe ejtené őket, végre is mindent elfelejtvén semmi sem maradna fejökben, — ezért kell is inkább emlékező tehetségöket gyakorolni, mivel külömben is gyenge lévén még az ő itélő tehetségök, ha erőltetnénk sokakkal: inkább rontanánk mint épitenénk.

A' mi már az ő természeti vagy physicai nevelésöket teszi: ez áll mindennapi eledelek' mértékletes kiszabásában, testök' erejének lehető gyarapításában vagy nevelkedte-

*) Magna debetur pueris reverentia, ezt mondták a' régi Rómaiak 's mig a' jó erköltsök virágoztak köztök, az az mig boldogok voltak, minden nyilvános foglalatosságaikba, minden mulatságaikba magokkal vitték a' nagyobb gyermekeket: — hogy azok is tőlök jót tanúlhassanak, ők is a' gyermekek' jelenléte miatt az illetlenségtől óvhassák magokat.

tésében, a' gymnasticai gyakorlások és ártatlan játékok által, egészségök' állandó feltartásában, az elégségig de nem rendkivülvaló alvásban, hogy tunyasághoz ne szokjanak; hanem a' mennyire tagjaik' nevekedése 's kifejtödzésére szükséges. Az ételben való rendtartáshoz szoktatván, a' mértékletességre nézve ezt tegyük nekik eleibek sinórmértékül: „edere oportet ut vivas, non vivere ut edas". A' mindennapi mozgáshoz, levegö-változtatáshoz, sétáláshoz szoktattassanak, nem az egy helyben való ülögetéshez, — a' phlegmás és pathoszi temperamenthoz való hajlandóságot üzzük ki belölök; hogy lassú vérü melancholiához ne szokjanak, amúgy pedig tsevegö hazudozókká ne váljanak, — a' sangvineum temperamentumú gyermek legkedvesebb elöttem bár egy kevéssé szeles is, de sokkal többre lehet betsülni mint a' fontoskodót, — inkább üsse magát a' gyermek, huljon, essen szabad sebes mozgásai által mint egy szegeletben kutzorogjon, — dolgozzon minduntalan valamit, fúrjon, faragjon ha megvágja is néha az újját, had vesződjön magával, hagyni kell; mert ez a' szabadság kedves neki, tsináljon magának bodzafa puskát, ostort fonjon, lovatskázzon, nyargalódzon, egy szóval valami munkásságban legyen inkább mindég, mintsem üljön mint a' tuskó, — próbáljon kissebb nagyobb terheket is emelgetni, 's vinni másuvá kevesebb vagy távolabb messzeségre, tzélt fusson, birkozzon egyenlö idejü 's erejüvel gyepen, lapdázzon, tántzoljon, ugorjon, förödjön felvigyázás alatt 's úszszon, katonásdit játszon 's execirozzon.

Most már lássuk neveltetésének tzélját, hogy mire neveljük mitsoda emberi béljege (charactere) legyen, a' mire kell törekedni velök 's igazítani minden lelki erejöket, ez: hogy belsöképen kemény (fest) cha-

racterű légyen, a' melly testi erejéből 's alkotásából is kitessen: hogy bátor lelkü (mannbar) 's igaz férfias szíve van; de e' mellett a' hol kell szelídséget, mivelt lelkűséget, jó szívet 's hajlékony engedelmet mutasson, kerülje a' vadságot 's emberektől való félénkséget, vagy nagyon szemérmes (melly fejér személyt illet) nagyon jámbor és idétlen szelidségü magaviseletet; minden mozgásában, lépésiben inkább erő és élvénység (vivacitas) tündököljön. Maga önérzéssel (Selbstständigkeit) 's egy kis emberi méltósággal birjon, ez egy kevés hatalmaskodással tör ki a' gyermekből de ne Trazói kérkedékenységre menjen ki. Intézeteiben, gondolatjaiban mindent tzélra kivivő, felfogható 's használó, serény, végrehajtó lelke legyen — fáradhatatlan, szüntelen valamin törekedő, mindég alkotó — épitsen de jót, szépet, kezdjen is tsináljon is mindég valamit; de végre is hajtsa a' mibe fog, — ne járjon nagyon a' több gyermekek után, de meg se vessen senkit is; sőt inkább mindeniket a' maga figyelmetességére vonja 's iparkodjon mindegyiknek szeretét és betsülését megnyerni.

A' régi nemzetek egymás közt a' föld' golyóbisán lehető elsőbb eredetiségökről, 's szélesebben kiterjedő hatalmokról vetélkedtek mint a' Scythák az Egyiptomiakkal: a' mai nemzetek egymásközt nagyobb kimiveltségeket (culturájokat) 's civilisatiójokat teszik egymás ellenébe bilanxba.

Hazánkat a' mi illeti, óhajtani lehetne azt késő maradékinkra nézve, hogy nem tsak a' siket némák' és vakok'; hanem az ép-kéz-lábbal született gyermekek' neveltetésére is fundáltatnának olly forma Intézetek mint ezek Német-országban Salzman Pesztalotzi alatt foganattal megtétettek; úgy hogy Európának külömböző országbeli Herczegjei 's Grófjai is meglátogatni hasznosoknak látták,

's megbizták gyermekeik' nevelését ezen emberi méltóságot emelő, mind lelki mind testi tehetségeket kifejtő, 's előre haladtató Intézetekben felserdült korokig folytattatni 's neveltetni, — 's ezek által, — mint a' hajdani világban a' Spartaiak is kezdettek a' Gymnasticára nézve, 's egész Görög-ország az Olympiai játékokban, mellyek mind a' testet mind a' lelket feltüzelték, 's a' Görög nemzetet máig is tsudálásunkra emelték, — elő vinni az emberiség' köz javát 's boldogítását!

Kevesek ugyan az itt tett jegyzések férfi gyermekeinkre nézve, de mikor lesz tsak az is még, hogy ezek is végrehajthatók lennének nálunk, a' mit én itt kivánok nevendékemben munkába venni? hanyadik generatióban érjük el nemzetünknek a' nevelésre nézve tsak ezt a' kiss tökélletét, előhaladását hogy így nevelnék is a' szülék gyermekeiket? a' kik külömben sem elmélkedni sem olvasni arról nem szeretnek, hanem a' természet szülékké tévén, ekkor kéntelenségből vak tévelygésekbe esnek, hol a' világ elragadja őket, hol az előitéletek foglalják el előre láthatóságokat és tsak az ösztön mutat nekik valamit, hogy tsináljanak gyermekeikkel, kikkel aztán nagy üggyel bajjal vesződnek és a' tapogatódzás által sokszor többet hátra mint előre mennek, mert nem principiumból nevelnek. — De mit is lehet akkor várni, mikor olly szavakat hallunk valamelly Apától: „hogy ne legyen a' fija jobb mint az Apja", vagy pedig annak káromkodásai minduntalan harsognak mint a' sárkánynak, — hol itt a' Cultura, Civilisatio, Religio!? mikor lesz mondom, hogy képzeletek' természeti vadságát levetkezvén az illy Apák, mind erős fijakat 's unokákat, bátrakat, hadra termetteket neveljenek, mint régi katzagányos Apáink; mind pedig lelki felfoghatóságokra 's mivelődésekre nézve az Angol nagy lelküséghez

mérnék 's szabnák azoknak tehetségöket 's oda tzéloznának, hogy mind lelkekre mind testekre nézve nagyobb felfoghatású embereket nemzhetnének 's nevelhetnének a' Haza' javára!?

Ferenczy.

4.

A' múlt század' elején Po'sony Városában dühösködött pestisről.

A' sok rettentő inségek közül, mellyek a' múlt századokban gyötrötték nyomorúlt Hazánkat, legveszedelmesebb volt az ország szerte dühösködött pestis. — Illyen rémitő állapotban forgott hires Po'sony Városa tizennyoltzadik századnak második tizede' elején, mellyről Windisch Károly Ur' „Geographie des Königreichs Ungarn" tzímű könyvének I. Rész. 121. lapján, illyen említést tészen: „Im Jahre 1713. ist unsere Stadt auch mit der greulichen Pestseuche heimgesuchet worden, welche sie mehr, als der Hälfte ihrer Einwohner beraubte". Vagyon erre az irtóztató esetre visszaemlékeztető levelem, mellyben nem tsak Po'sony Városának akkori nagysága, népessége, hanem egyéb környülállási is egészen lerajzoltatnak. Foglalatja' igazságát kétség nélkül elhihetjük, mert a' ki azt föltette, egykorú a' történettel; írta azt tudniillik Zebriak Jakab, Béts Városának azon időbeli Orvossa, a' ki Po'sony Városának a' szokott szertartások szerint végezendő megvi'sgálására azért küldetett, hogy a' hét hónapi zár alatt sínlődő Városnak a' kereskedési közösülés megengedödhessék. Levele a' Magyar Királyi Kintstárhoz tudósitásképen illy formán szóll:

Tekintetes Királyi Magyar Kintstár,

Mélt. Tek. Nagyságos, Jeles, és igen kegyes Urak!

A' Tekintetes Királyi Udvari Magyar Cancellaria' megkérésének következésében, arra rendeltettem a' Fö Méltóságú Alsó O'striai Kórmányszék által: hogy Po'sonyba mennék, ottan a' pestis' letsillapodása' alkalmával az élök' egészségök megvi'sgálását, a' bevett szertartás' módja szerint végbevinném, 's a' pestistől megfertöztetett pogyászoknak legszükségesebb kitisztítását és elégetését elvégezném. Mivel én már Béts Varosának környékében hasonló intézeteknek végökre jártam, a' voks tsekély személyemre esett. Annak okáért, hogy meghivásomnak eleget tennék, mindenek előtt a' Tekintetes Királyi Magyar Kintstárhoz, végső parantsolatja elfogása, teljes hatalmam, 's attól való függésem felválolása végett, Szent György Várossába indultam a). Innét pedig (1714) Februarius' hetedikén szerentsésen Po'sonyba költöztem; másodnap reggel az ülésben gyült Város Tanátsának megjelentem 's kiküldetésemnek tzélját, arról szólló parantsolatomat elejébe terjesztettem, szándékomat is, hogyan, és mi renddel megvi'sgálásomat tartani kivánnám, kinyilatkoztattam. Ezután kezeimhez vévén a' Városban lévő házaknak lajstromát, két városi Tanátsal, magával a' Biró Úrral, és egy a' Kintstártól rendeltetett Tisztel, nem különben két Seb-orvossal, és két Biztossal mind eljártam a' pestistől megszállott házakat, és azokat kitisztittattam; kikre, és hányra ragadott a' mirigy? hányan holtak ki, és mennyin gyógyúltak meg? 's a' döglelettől meglepett pogyászok hogyan tisztittattak meg, avagy miké-

a) Po'sonyból Pestis elől ide hordozkodott a' Magyar Kintstár.

pen

pen égettettek el? tekintetbe vettem. — Ezekből tapasztaltam: hogy a' belső, vagy is bekeritett Városban két száz tizenkilentz ház között, száz negyvennyoltzra ragadott el a' döglelet; mellyekben három száz nyoltzvanöten haltak ki, és kilentzven négyen meggyógyúltak, azon felül, hogy a' belső Városban (1714) Januárius' hetedikén utólszor történt a' döghalál. Még vi'sgálásom előtt a' házi eszközök elégettettek, és a' szobák mind kitisztittattak; az egész belső Városban tsak két tisztitatlan kamarára akadtam, ezek is tüstént kitsinosíttattak, az eszközök pedig kihordattattak, 's elégettettek. A' kiszellőztetett házak újra lakosokkal megteltek: azokban pedig, mellyek még üresen maradtak, az ablakok és ajtók nyitva hagyattattak, hogy azokat a' tiszta levegő annál jobban megjárhassa; mert résszerint a' tél, résszerint pedig a' mész' fottya miatt azokat több helyen nem lehetett kifejérittetni: tsupán tsak párlúggal, tüzes téglákra öntött etzettel, ezután boróka bogyóval, és fával, és puskaporral füstöltettek meg, és tsak így tsinosithattak ki.

Elvégezvén a' Szabad Királyi belső Város' megvi'sgálását, fölmentem a' Várba; itt azt vettem észre: hogy az úgy nevezett elpusztúlt Jeru'sálemi, másképen Hajdúk' városában száz húszan vesztek el, és negyvenkilentzen menekedtek meg a' szörnyü haláltól. — A' pogyászok mind elégettettek; — de azonban az itt álló, tsupán tsak sárból rakott, 's náddal födözött házakat, és bennek lévő szobákat rendesen kitisztittatni nem lehetett; azért (mivel ollyan házatskát, a' millyent harmintzötöt számláltam, igen tsekély áron, legföljebb tizenkét forinton lehet megvenni, és eladni) szükséges, hogy azok veszedelmes mivoltjok miatt mind elégettettessenek, és helyettök más lakhelyek a' német katonák' Kaszárnyájok' módjára,

a' Vár' alsó falai mellé épitettessenek; ebből az a' haszon is támadna, hogy a' fertelmes, Isten előtt igen útálatos fesletség eltávoztattatnék. Vannak ezeken kivül még a' Vár' oldalán egynehány fa-kalibák is, azok között hármat lepett el a' pestis, mellyeknek lakosi hasonlóképen kihaltak; ezek a' gunyhók is nem másra, hanem tsak tüzre valók.

Innen rendszerint lementem Po'sony' Váraljára, itt legtöbb házat (mellyek' száma alább a' közönséges lajstromon előadatik) fogott el a' döglelet. — A' házak mind kettőt kivévén, tetszésemre kivoltak tisztítva; a' tisztitatlanok pedig azon szempillantatban kitsinosittattak.

Végtére a' váralja' megvizsgálása után, a' külső Városok' kilentz fő útszájába, az itt lévő ispotályba, és a' föltartásra (contumacia) rendeltetett tizenhárom házba mentem; megvi'sgálván mindenek előtt az ispotályt, abban mindeneket tisztán találtam: tsak a' szobák' fejéritett falait, az udvaron pedig a' nyoszolákat, és lótzákat kelletett kiszellőztettetnem. És mivel az ispotály' gazdája, a' betegek' szolgálatjára elrendelt nyoltz tselédjével együtt még újdonan új ruházatot nem kapott, abban, hogy azonnal új öltözet adassék nekiek, az avit ruhájik pedig elégettettessenek, megegyeztünk.

A' külső városokban legnagyobb volt a' döglelet; mert ötszáz tizenkét ház között négyszáz ötből kétezer ötszáz harmintzöt személy halt ki, az életben maradottak közül pedig kilentzszáz nyoltzvanhat fellábbadott. — Itten különös ditsérettel magasztalnom kell a' Nemes Város' Tanátsának, a' pogyászok kihordatásában, és a' szobák' ragyivittatásában, minden kitelhető tehetségéből mutatott szorgalmát; mert ezeket még odajövetelem előtt mind megtétette — ezekben a' messzeható hóstádokban, három tisztitatlan szobánál,

többre nem akadtam, azok is intésemre azonnal kitisztitattak.

Igen nagy, szívem' fájdalmára esett, a' népnek ama keserves panassza, hogy ezt a' gyötrött szabad Királyi Várost végső szerentsétlenségében, mikor tudiillik legjobban szükölködött segedelem nélkül, tulajdon Orvossai, a' kikben boldog állapotjakor helyheztette minden bizodalmát, istentelenül elhagyták. Valóban ezek a' kegyetlen emberek félre tévén minden felebaráti szeretetet, és elfelejtkezvén kötelességökről, tulajdon Hazájok eránt nem nagy szeretettel, és hívséggel viseltettek, 's így a' nyomorúltak' sorsát inkább sokkal terhessebbé tették a' helyett, hogy rajtok segitettek volna! — Tsudálom a' Po'sonyi népet, hogy elereszstette őket, de azon még jobban bámulnék, ha őket mostanában, midőn már a' döglelet megszünt, visszafogadná.

Hogy a' döglelet olly sokáig, 's olly szörnyüen kegyetlenkedett ebben a' Városban, annak okait botránkozás és borzadás nélkül nem lehet visgálatra venni. A' tizennyoltz, és tizennégy esztendős fiúk és leányok, megelőzvén a' gonoszságban idejeiket, tsoportosan közlik magokat a' hóstádok' rejtekeiben. Előmozdítja ezt a' gonoszságot az oda tódúlt bolgó jövevények' sokasága, kik, hogy Földes Uraságjok' szolgálatját elkerüljék, Po'sonyban rejtekeznek, 's a' külső városokban épült házakat úgy meglepik, hogy némellykor illyen kóborló szabados emberek kétszázan, néha többen is egyházban találtatnak. Innen származnak a' faluk' néptelensége, 's pusztasága; a' királyi jövedelem' tsonkítása, a' szabadságnak törvénytelen 's erőszakos megszerzése, a' földmívelésnek pedig teljességgel abban való hagyása: mivel illy szörü emberek a' szabadság' szine alatt töb-

nyire Po'sonyba tolakodnak, 's azt egészen elfoglalják.

Az öltözetek' elégetése azonban olly pontosan végbe nem vihetödött, valamint a' párnák elrontása: ezeket kéntelenségből kelletett meghagyni, és rendesen kitisztittatni; mert ha a' szegénység, kótzos ruhájától megfosztatnék, mezételen maradna.

A' jó Isten már egy hónaptól fogva tiszta, 's egészséges levegővel éleszti, és táplálja ezt a' sínlödö, 's már sulyos betegségéből föllábbadott Várost, nints is egyéb hátra, hanem, hogy a' szoros zár alól, mellyben ekkoráig tartatott, fölszabaduljon, és a' vidékiekkel való közönséges kereskedési közlés nekie megengedödjék: a' mire én óhajtva reáállok, 's kivánom, hogy az Isten ezt a' Szabad Királyi Várost számtalan esztendökre legjobb egészségben föntartsa, és mindenkor megörizze; egyéberánt maradok

Mélt. Tek. Ngos Jeles, és igen kegyes Urak'.

alázatos szolgája
Zebriak Jakab. m. p.
Béts Várossának Orvossa.

A' közönséges Tábla, melly az 1713-dik esztendöben Po'sony Várossában miképen dühösködött pestis' nagyságát mivoltja szerint elöadja:

	A' házak	A' Pestistől megle-pet házak	kihaltszemélyek	kigyógyúltak	megszünt a' pestis' dühössége	Esztendőben
	s z á m a					
A' belső Városban	219	148	383	94	Hetedik Januariusban	1714
A' külső Városokban	512	405	2535	986	Tizenharmadik Január.	1714
A' Várban	35	31	120	94	Tizedik Novemberben	1713
Váralján	112	96	409	109	Nyoltzadik Decemberben	1713
Ispotályban	—	—	411	323	Hussonkettedik Január.	1714
Somma	878	680	3069	1561		—

Az elmúlt történet, az élők' mustrája, a' szerint kell magunkat alkalmaztatnunk. Mert valljon mi egyéb az embernek élete, úgymond Cicero (in Orat. ad Brut.), hanem az eltünt dolgoknak szüntelen való emlékezete. — Historia magistra vitae. — Ezt a' szomorú, de jeles történetet tehát mi végre közlöm édes Hazámmal? azt szemes fijai, a' kik tudniillik Várossainkra fölvígyáznak, könnyen eltalálják.

A' hónap 's esztendő az eredeti, Levélben sints kitéve; de foglalatjából nyilványos, hogy 1714. Februárius' végén költ.

Podhradczky Jó'sef.

5.

Európa Hertzeg Asszonyról.

Mivel a' Geographusok, 's más Tudósok is közönségesen úgy tartják 's tanítják, hogy a' világnak ezen legszebb, legáldottabb 's legbóldogabb része, mellyben mi lakunk, a' nevét Európa Hertzegasszonytól vette: tehát nem tartottam feleslegvalónak ezen Hertzegasszony' bővebb 's nyomosabb esmertetésére (Hezel után) e' rövid értekezést írni, és azt a' Tud. Gyüjtemény által az érdemes Olvasó közönséggel közleni.

A' régi Görögök e' dolgot szokássok szerint mesésen adják elő e'képen: „A' Fénitziai Királynak Agénornak vólt egy szép Európa nevü leánya, 's a' szép Hertzegasszonyt Jupiter megszeretvén elragadta, vagy, magyarosabban mondva, ellopta, illy különös fortéllyal élvén, hogy az Agénor' tsordájában egy fejér bikává változott, és magát jámborsága 's hizelkedése által úgy megkedveltette a' tsorda felé sétálni ment Hertzegasszonnyal, hogy az őtet kezéből is étetgetné; egykor, midőn a' Hertzegasszony megént kimenne sétálni, és a' bikát a' tenger parton feküve találná, arra, mint már jámborságáról esmeretesre rá ült — megpihenés végett-e vagy pajkosságból, nem szükség üzni füzni. — A' bika felkelvén fekvéséből eleinte tsak lassan 's tsendesen mendegélt a' parton a' Hertzegasszonnyal; hát egyszer a' bika, midőn nem is vélné a' Hertzegasszony, tsak belé ugrik a' tengerbe, 's uszásnak eredvén uszik sebesen Kréta felé; azonközben a' Hertzegasszony, ne hogy lesimulván a' hátáról a' tengerbe vesszen, a' bika' szarvába fogódzott, 's így a' bika ő vele a' 'Sidonia partról ('Sidon várossa tenger parti város volt) a' közép tenger en Kréta szi-

getébe szerentsésen általúszott ; és úgy neveztetett osztán a' Hertzegasszony' nevéről a' Világnak ezen része Európának. Jupiter a' szép préda vagy is ragadomány' őrizetére, hogy vissza ne lopnák, egy réz embert rendelt, kit Vulkánus tsinált vagy öntött értzből, ennek ollyan tulajdonsága vólt, hogyha a' H. asszony' nézésére valamelly gyanus idegen megjelent, az értz felvigyázó azonnal neki tüzesedett, 's a' gyanús idegent megölelte, és azt kiállhatatlan melegségével eltávozásra kénszeritette. Ágénor a' fijának Kádmusnak, az elragadtatott H. asszony' testvér báttyának nagy summa pénzt adott kezébe, olly kemény parantsolattal, hogy keresse fel a' hugát 's vigye vissza; külömben többé haza se merészèljen menni. Kádmus hát felkészül, hajóra ül, 's által evez Kréta szigetébe; de a' hugát vagy meg nem találta, vagy ha megtalálta is, rá nem vehette, hogy ő vele együtt vissza 's haza menjen. És így Kádmus nem teljesíthetvén attyának parantsolatját, nem mert haza menni, hanem Tratziába evezett, a' hol Pángéus hegyben egy arany-bányát fedezett fel, mellyből nagyon meggazdagodott; de a' Delfusi orákulum' intésére oda hagyta Trátziát, és Beótziában telepedett meg, és ott az Ámfion és Zétus által épittetett, de Eurimakhus Pélegita szomszéd Fejedelem által elpusztittatott Thébe' városát felépitvén új Beótziai országot fundált ottan".

Szokássok vólt a' régi Görögöknek a' historiai igazságokat úgy beburkolni, bepólálni, hogy azokat felfedezni, a' burokból kifejteni, megmezíteleniteni 's tsupaszon szem eleibe állitani, nem kis bajba 's fáradságba kerül az igazságot fürkészőnek 's keresőnek. Ollyan épen a' felhozott históriai mythus vagy mese is, mert kiki látja, hogy ez mese, és hogy ez, betű szerint véve, meg nem történhetett, 's nem is történt soha; és valamint

hogy Ágénor nem személy (nem egy individuum), úgy Európa sem az, a' mint majd a' következendőkből kitetszik. Hogy tehát megérthessük mi vólt Ágénor, 's mi Europa, nagyon fent kell kezdeni a' dolgot a' világ' historiájában.

Noé az özön víznek eltakarodása után a' bárkából kijövén háznépével együtt; az ő fijai Sem, Khám és Jáfet, ott Elő-Ásiában tetszések szerint elegendő földet foglaltak ugyan magoknak lakhelyül; de a' mellyen osztán századok' mulva, az ő unokájik és unokájiknak unokájik annyira megszaporodtak, hogy azon többé meg nem fértek, hanem kijebb kijebb terjeszkedni kénytelenek vóltak, a' Chám' maradéki a' veres tenger felé, a' Semé pedig Siriába a' közép tenger felé, nem külömben a' Jáfeté is, és századok mulva lassan lassan így népesedett meg a' lakosoktól kiürült puszta föld.

Továbbá az Izraeliták Egyiptomból Móses vezér alatt kiköltözvén, hogy az ősi hazába Khanaánba visszamenjenek, arra fegyverrel kellett magoknak útat nyitniok. Megtámadták hát a' Kananeusokat 's legelsőben is a' Ba'sánitákat tul a' Jordánon, a' kiknek Statussokat még Móses forgatta fel 's földjöket a' Manassé' fél nemzetségének adta birtokúl. A' Bá'sániták Amóreusok vóltak nemzetségi nevekre nézve, mert az ő Királlyok Og 5. Mos. 3. 8. Jos. 9. 10. 24. 12. Amóreusnak neveztetik.

Azután a' Jordánon által jövén az Izraéliták Kanaán' földjének külömbkülömbféle nemzetségi vagy törzsöki névről neveztetett népeit támadták meg, és egyiket a' másik után a' Jósué' szerentsés vezérlése alatt meggyőzték, mellyből az lett, hogy a' lakosok vagy levagdaltattak, ha ellentállottak, vagy szolgaság eránt frigyet kötöttek, mint

p. o. a' Gibeóniták; vagy mindenektől megfosztatván kiüzettek és földön futókká lettek.

Ekkor hát Kanaán' földének sok volt lakossai (mert fel se lehet tenni, hogy azokat az Izraéliták mind levagdalták vagy vagdalhatták vólna) Házájoktól 's mindenektől megfosztatván, kénytelenek vóltak magoknak más hazát keresni, és Siriának éjszaki, a' közép tenger mellett fekvő 's még lakosokkal meg nem tölt részeiben telepedtek meg, a' hol ama két igen híres várost t. i. 'Sidont és Tirust épitették. De nem tsak itt, hanem Áfrika' éjszaki részének a' közép tenger mellett fekvő Tartománnyaiban is foglaltak magoknak lakhelyet, és ott épitették a' híres Kárthágo' várossát, melly az ő nyelveken (קַרְתָּא חַדַתָּא) Kárta, Kvártának az az új városnak neveztetett. Innen már könnyü megfelelni ezen kérdésre: ugyan hová lettek Kanaánnak azon sok lakossai, a' kiket az Izraéliták kiüztek? a' miről a' régi história sehol sem emlékezik. Fénitziának vagy általjában Kanaánnak soha sem volt ollyan egy Királlya, a' kinek egész Kanaán és annak népsége minden törzsökeivel együtt alája lett vólna vetve; mivel Kanaánnak a' mennyi várossa, annyi vólt a' Királlya. Egy Kanaáni kis Király pedig nehezen jelenhetett vólna meg a' régi világ' piatzán olly fényben, a' millyenben a' mese látszik Agénort mutatni. Igaz ugyan, hogy a' mese ötet 'Sidoni Királynak mondja; 's tudva van az is, hogy elébb Sidon, azután Tirus minő fényre emelkedett a' régi időben. De azért semmi se kénszerit bennünket az Agénor névnél közvetetlen Sidonról gondolkodni, mert a' 'Sidoniak, Tirusiak vagy Fénitziaiak, mint a' külföld előtt legesmeretesebb Kananániták gyakran vétetnek a' Kananeusok helyett általjában, 's közönségesen olly formán, mint a' Törökök a'

Frank vagy Frantzia név alatt közönségesen Európait értenek. 'Sidont nevezik itt nekünk a' Görögök, a' Siriai partokon lakó Kanaánból származott egész népségért, mint másutt sokszor a' Fénitziaiak helyett, 's a' szónak ezen értelme szerint lehet megfogni, hogy 'Sidon, Tirus vagy Fénitzia, az az, a' Kanaánból származott nép a' közép tenger' Európai és Afrikai partjaira olly sok új lakosokat küldözhetett, és ott magának nagy birtokokat szerezhetett, és foglalhatott.

Siriának a' közép tenger felé fekvő azon részét, mellyet a' hazájoktól megfosztatott Kananeusok ültek meg, Fénitziának nevezték a' Görögök idővel, lakossait pedig hol 'Sidoniaknak, hol Tirusiaknak, hol Fénitziaiaknak értvén, mind egyik alatt az egész népséget. De nevezték a' népet a' maga nemzeti nyelvén is, melly a' hogy Móses írja (כְּנַעַן) Knaán Khanaán, vagy a' hogy a' LXX. fordítók írják χαναὰν, a' hol a' végső n tsak pótolék betű mint a' zsidóban is (litera paragogica) e' névnek együgyübb vagy rövidebb formája χνᾶ. És Euzébiusnál is (Praep. evang. 2. 7.) a' Mósesből a' 70. fordítók' orthografiájok szerint esmeretes χαναὰν helyett, Berosus és a' Bibluси Filó után χνᾶ vagyon, e' hozzáadással: ὅ πρῶτος μεϑονομας ϑεις φοινιξ, az az, első neveztetett Féniksnek; abban az értelemben, mellyben a' széles tudományú Sándor (Alexander Polyhistor) Eupolémból, ugyan tsak Euzébiusnál (Praep. evang. 9. 17.) Kanaánt παϑέρα ϑῶν φοινικεῶν az az, a' Féniksek' attyának nevezi. A' Bizántzi István is (Stephanus Bizantinus) a' városokról irt könyvében Fénitziát így χνᾶ, népét így: χναοι, nevezi, mondván: χνᾶ, ὅϑως ἡ φοίνικη ἐκαλεῖϑο, az az, így hivatott Fenitzia, t. i. χνᾶ-nak ϑο ἔϑναον ϑαυϑης χνᾶος, a' népe Kananeusnak, vagy Kanaá-

ninak, sőt, mivel ez a' nép a' hajókázásról, és mind a' tengeren, mind a' szárazon való kereskedéséről világ szerte olly igen esmeretes és nevezetes vólt, abból az lett, hogy az ő nemzeti ezen neve alatt χνᾶ szintúgy értetődnék kereskedő, mint Kananeus v. Kananita. És ezt a' nemzeti nevet χνᾶ addig módositgatták 's alkalmaztatgatták a' Görögök a' magok nyelvekhez, hogy végre belőle Agénor lett. Ugyan is ebből χνᾶ általtevéssel (per metathesin), melly szerint a' végső betü első helyet foglalt, lett ἄκν vagy ἄκαν, vagy ᾽αχαν, és más orthografia 's kiejtés szerint ἄγν ἄγαν, ἄγην (mivel a' k könnyen változik g betüre) és mikor már ennyire módosittatott a' név, nem kellett egyéb hozzá egy Görög ᾽ωϱ végezetnél, hogy a' χνα-ból egy formalis Görög név Agénor legyen. Mellynek értelme férfias, merész, bátor, vakmerő, és mivel ez a' nép ollyan merész 's bátor vólt a' tengeren való hajókázásban 's kereskedésben, a' millyen ő előtte még egy nemzet sem vólt a' világon; tehát arra igen rá illőnek 's alkalmatosnak látszott az Agénor név.

A' χνᾶ névnek Agénorrá lett változtatásán pedig épen nem fog tsudálkozni, a' ki meggondolja, hogyan szokták a' Görögök az Asiai szókat elváltoztatni vagy inkább elrontani p. o. Minervának vagy Athénének Asiai neve Chocmah חכמה, mellyből a' Görögök ezt tsinálták ὄγκα vagy ὄγγα; a' Kártha Khártából χαϱχηδων-t, (mint a' Rómaiak Chartagó-t) a' Zerdustból Zoroátert, a' Darából Dáriust's a' t. Az Agénor névben tehát a' Kanaániták az az Fénitziának egész népsége lappang. De vegyük fel, mint hypothesist, hogy a' 'Sidoni régi Király a' mesében, az vólt, a' mi tagadhatatlanúl vólt gyakran a' régi Historiában a' Király, t. i.

a' Kanaánitáknak törzsök-attyok, Ágénor 'Sidoni Királynak vagy 'Sidoni Ágénornak neveztetik; mivel 'Sidon igen nevezetes 's a' külföldi nemzetek előtt legesmeretesebb várossok vólt a' Fénitziáiaknak, és így a' 'Sidon névnek hallása, kit kit azonnal a' Fénitziai egész népre emlékeztetett.

A' feljebb előadott mythus vagy mese hát tsak azt mondja, hogy a' Fénitziáiak, ez a' merész hajókázó, és kereskedéséről világ szerte esmeretes, gazdag, és hatalmas nép, már Kádmus előtt nyugotra a' közép tenger' partjain coloniákat telepitett meg, és ott Tartományt is foglalt 's vett birtokába, és azt jövedelmének új kutfejévé tette vólt.

Még akkor a' föld' kereksége nem volt felosztva különös úgy nevezett világ' részeire, és így még egy rész sem viselt vagy viselhetett olyan nevet, mellyet a' világ' egész részének adtak vólna, mint később tselekedtek. A' Fenitziaiak hát azon időszakaszban, mellybe a' mese tartozik (a' Jósué idejében), azt a' távol lévő földet, mellyben már nekiek coloniájok és birtokjok vólt, fekvésére nézve, mivel tőlök napnyugotra esett, a' magok nyelveken így nevezték éreb (ערב) melly annyit tesz, mint terra, vagy regio occidentalis, Westland. Úgy az Arabsok még ma is a' tőlök nyugotra eső Afrikát ugyan ezen törzsök szótól magrébnek nyugoti földnek nevezik. Az éreb szóból mi könnyü vólt a' Görögnek Európát tsinálni, kiki látja e'képen: Ἔυρωβ vagy a' β. π-re változván Ἔυρωπ Európ Európa.

A' Fénitziaiaknak (Agénornak, Kanaánnak Knának) napnyugotra fekvő birtokjok, mint ő tőlök függő Tartomány, neveztetik már a' napkeleti nyelv' járása 's szokása szerint Fénitzia' leányának, és osztán a' mennyiben Fénitziát vagy

Knát úgy adja elö a' mythus, mese, mint Királyt, és azt Agénornak nevezi; Agénor' leányának vagy Hertzeg asszonyának. Mivel Európában is az ollyan ország, melly Amerikában 's másutt coloniát, Tartományt bir, anya-országnak, Mutterlandnak neveztetik; tehát az attól függö Colonia vagy Tartomány neveztethetnék Leány-országnak, Tochter-Lándnak, és talán neveztetik is, mint a' Fénikseké hogy leány-országnak, vagy egy szóval Leánynak neveztetett. Ezen Fénitziai Hertzegasszonyt, az az a' Fénitziaiaknak napnyugoti birtokjokat, ezt a' napnyugoton esö Tartományt (Európát) ragadta már el Jupiter, fejér bikává változván az Agénor' tsordájában. De itt nem ama híres pogány Istenröl Jupiterröl kell gondolkodni, hanem egy hatalmas Krétai, Jupiter nevet is viselt Királyról. Ugyan is, ha visgáljuk a' Krétai Királyokat, a' mint azokat Euzébius és Lactantius elöadják, úgy találjuk, hogy Kres, vagy Kréses után a' 9-dik Lapithás, Jupiter nevet is viselt. Söt úgy látszik, hogy a' Krétai Királyoknak ollyan közönséges nevek vólt Jupiter, mint az Egyiptomiaknak Farahó. De a' mellett Lapithás, mint igen hatalmas Király sor שׁוֹר, vagy tór תּוֹר vagy görögül ταυρος, az az, bika nevet is viselt, mivel a' bika hajdan a' rettentö erönek 's hatalomnak példája 's ábrázolója vólt.

Lapithásnál hát feltaláljuk a' Jupiter és bika nevet épen úgy, a' hogy e' kettöt a' mese azon egy személyben, a' ki Európát elragadta, össze köti. A' mythusnak vagy mesének hát már ez az értelme: Lapithás Krétának hatalmas Királyja, ki a' tengeren való hajókázás' mesterségének értésében nem sokkal vólt hátrább a' Fénitziaiaknál, söt talán vetélkedett is velek, elvette a' Fénitziaiaktól azon tenger melléki birtokjokat, vagy coloniájokat, mellyet ök fekvésre nézve a' magok

nyelveken é r e b-nek, nyugoti Tartománynak neveztek. És ha Asterius, a' Lapithás' ötse, 's következője Apollodor (l. 2.) és Euzebius (Chron) szerint, a' Lapithás' elmaradott özvegyét Európát vette feleségül, tehát tsak azt teszi az, hogy Astérius a' Lapithás után következett Király megtartotta birtokában a' Fénitziaiaktól Lapithás által elfoglaltatott, elvett nyugoti Tartományt érebet. Világos az eddig mondottakból, hogy a' Fenitziai Hertzegasszonynak Európának elragadója nem más hanem a' Krétai hatalmas Király L a p i t h á s vólt, ki Jupiter és taurus Ταυρος nevet is viselt. Erősiti ezt az is, a' mit Eustathius (in Dionys) és Cedrénus (p. 17.) mondanak, hogy t. i. Lapithás a' hires Gortina várossát épitette, Tirus várossát pedig megvette, hódoltatta, és általjában mint Király igen nagy rollét játszott, a' maga idejében, és ha Tirust is bevette Lapithás, világos abból az is, hogy Fenitzia akkor Krétával ellenkezésben vólt 's egymás ellen hadat viseltek, melly alkalmas kultsot nyújt az Európa' elragadtatásáról való mythusnak (mesének értelmére). Az a' Vulcanus öntötte réz ember, a' kit Lapithás a' szép préda' vagy ragadomány' őrizetére rendelt, és a' ki égető ölelése által az idegeneket elüzte, a' királyi fegyveres erő vólt. Ettől az Európától vette hát nevét a' földnek ezen része, mellyben mi lakunk, t. i. az az é r e b név, mellyet a' Fénitziaiak az ő, napnyugoton a' közép tenger mellett vólt, de a' Kretai hatalmas Király által tőlök elvétetett birtokjoknak adtak vólt, és a' mellyet a' Görögök Európára változtattak, azután a' Világ' ezen egész részének adatott.

Nem könnyen szenvedte Fénitzia napnyugoti birtokának elvesztét, és próbálta annak visszavevését. Agénor — mondja a' mese, elküldötte Kádmust az elragadtatott Európának báttyát nagy sum-

ma pénzzel a' tengeren, hugának visszahozása végett, de arra rá nem mehetett. Mivel Agénor nem Király hanem az egész Fénitziai nemzet, 's Európa nem Hertzegasszony, hanem egy Fénitziai napnyugotra a' közép tenger mellett fekvő Provintzia vólt; tehát Kádmus sem személy, hanem egy Kanaáni törzsök vagy is tsoport nép; fija az Agénornak ollyan értelemben, millyenben Sándor (a' Polyhistor) Kanaánt a' Féniksek attyoknak nevezi, vagy, mint Móses a' maga régi geográfiai genealogiájában (1. Mos. 10. 15.) mondja: Kanaán nemzé 'Sidont, a' maga első szülöttét, Hettet, és Jébust, és az Amóreusokat, és a' Girgasénusokat 's a' t. Ez a' Kádmus hát, a' ki elindúlt, hogy hugát Európát, visszakeritse, haza vigye, egy Kanaáni tsoport nép vólt. De ugyan hol vette magát ez a' tsoport nép? hol a' nevét? Móses, a' mint már feljebb emlitettem, a' Bázsánitákat verte 's győzte meg legelébb 's azoknak földjöket a' Manassé' fél nemzetségének adta birtokúl, Bázsán a' többi Kananeusokra nézve túl a' Jordánon napkeletre feküdt; a' honnan annak lakossait Kádmeusoknak vagy Kádmoneusoknak keletieknek nevezték, Móses is így nézi azokat Kádmonim (קַדְמוֹנִים) az az napkeletiek. 1. Mos. 15. 19. Ezek hát hazájoktól megfosztatván, és Kanaán' földéről kiszorittatván Fénitziába költöztek rokonaikhoz, 's nagy részint 'Sidonban vonták meg magokat. Ezek a' Bázsánitták, vagy ez a' keleti Kanaáni tsoport nép vólt már hihető az a' Kádmus, kit a' mese Agénor' fijának nevez, és a' kit a' Sidoni Kanániták elkűldöttek a' tengeren, hogy próbálná meg vissza venni azt a' nyugoti Tartományt érebet, Európát, mellyet ő tőlök a' Krétai Király elvett és vissza vévén telepedne meg ott. A' mint van meg is pró-

bálta. De gyenge lévén az ő ereje a' Krétai erős bikáéhoz képest, tzélját el nem érte, hanem a' tengeren való hosszas kóválygása után Trátziába kiszállott Pangeus' hegye körül és ott meggazdagodott. Onnan a' Delfusi intésre Beótziába költözött, 's ott az Ismenes folyó mellett várost épitett, mellyet a' maga nevéről Kádmeának nevezett; azon kivül az a' mellett feküdt régi romlott Thébe' várossát is újra felépitette.

Jegyzetek:

1. Minthogy a' Fénitziai nemzet Kanaánból származott; tehát nyelvének is, természetesen régi Kanaáni, az az Zsidó nyelvnek kellett lenni. De, hogy valósággal az is vólt, világos az, a' Fenitziai nyelv azon kis töredékjéből is, melly a' Plautus Poenulussában szerentsére a' késő világnak fentartatott, épen hogy a' Siriai nyelvvel öszve keveredvén a' Siriai Dialectushoz hajlott, és Sirismussal teljes. Lássuk némelly szavait az emlitett töredéknek: mindjárt Vers. 2. mlachu a' Siriai mlak מְלַךְ consilium; úgy liphorcanet is vagy Zsidó formája szerint lephürcanet, ad redimendum vagy ad redemtionem; issidali (אִישׁ יִדְעֳלִי) az az, igen jó esmerösöm, vir mihi notissimus; ezen jadaa novit ige elő fordúl az első Zsoltárban is így: jódea Jehovah derek tzaddikim, novit Jehova viam justorum; V. 6. brim sed Sirus szó, így V. 9. thim a' köz nép' kiejtése szerint a' Sam שֵׁם ibi helyétt. V. 10. therayn thera תֵּרַע, Zsidóúl שַׁעַר saar, mint szintén a' végin álló inna (אֲנָא) név más is, egészen Siriai. De a' Fénitziai nyelvnek a' Siriai Dialectushoz való hajlását, más szókban is lehet észre venni, p. o. a' צ. betüt ebben צוֹר (neve Fénitzia

Fénitzia' egyik fő városának) t-nek mondották a' Siriai köz nép' szokása szerint, így Tór, mellyet követvén a' Görögök 's hozzá tévén az os végezetet, ezt tsinálták belőle: Τυρος, Tyrus.

2. A' Fenitziai nemzet, Véd-Istenének Herkulest tartotta, kit is a' maga nyelvén így nevezett: Malki Khärta (מלכי כרתא) mellyet a' Biblusi Filó így magyaráz: πολιοῦχος Θεος az az, városi Isten vagy inkább város' Királyja, mivel melek Királyt, Kárta pedig várost teszen. Siriai szó ez is, ebből a' Görögök melikárthost (μελίκαρθος) tsináltak. Sőt talán ebből formálták a' Hercules nevet is. És így a' Fénitziaiak Herkulest, mint Véd-Istenöket isteni tisztelettel illették, a' mint Strabo 16. K. mondja, így szólván Τιμᾶται καθ' ὑπερβολὴν Ἡρακλῆς ὑπ' ἀντῶν.

3. Azon nap-nyugoti Provinciában vagy Tartományban, mellyet a' Fenitziaiak a' közép tenger mellett birtak 's érebnek — nyugoti földnek — Westlándnak neveztek vólt, de a' mellyet tőlök a' Krétai Király torkon verve elvett, a' mint feljebb láttuk, hajdan sivatag erdőségek vóltak, mellyekben sok vad farkasok tanyáztak, úgy hogy az egész erdőség tsupa farkasok' barlangja vólt. Mellyet látván 's tapasztalván az ott gyakran hajókázó Fenitziai kereskedők, otthon osztán elhistorizálták 's hirelték az érebi farkasokat annyira, hogy az azokról elterjedt hír a' szomszéd 'Sidókhoz is elhatott, még pedig, a' mint történni szokott nagyitással vagy nagyitva. A' honnan még a' Próféták is emlékeznek az érebi farkasokról. Nevezet szerint Habakuk Prófétánál az 1. rész' 8. versében, és 'Sofon. 3. 3. ez van Zeébé éreb (זְאֵבֵי עֶרֶב) melly kifejezést, minthogy éreb estét teszen, rendszerint így magyaráznak: „a' farkasok, mellyek este legkegyetlenebbek", hát pedig tsak ezt

teszi a' Féniksek éreb nevü birtokjokban lakó vagy tanyázó véd kegyetlen farkasok".

4. A' lakossaitól elébb az özön-víz, azután pedig a' Deucálion' idejében vólt rettenetes árvíz által megfosztatott Kis Ásiát, Krétát, Móreát, Thessáliát, Arkádiát, egy szóval egész Görögországot a' Noé' közelébbi unokáji és unokájinak unokáji népesitették meg. Az honnan a' Jáfet fija Javán vagy Jón Móses által a' Görög nemzet törzsök attyának neveztetik a' Szent Históriában, a' mint tudva vagyon. De nem tsak Kanaánból, hanem másunnan is jöttek Görögországba colonusok vagy új lakosok, mint p. o. a) Egyiptomból a' Nilus' torkolatjánál feküdt Sáis nevü városból Ceerops alatt Atticába; b) ugyan tsak Egyiptomból Chemmis' várossából Danaus alatt Moreába a' félszigetbe; c) Frigiából, Pélops alatt, Árgosba, és ettől vette osztán ezen déli félsziget a' Peloponésia az az Pelops-szigete nevet; így Mesopotámia is az Arabsoktól Aldzsésira, az az sziget nevet kapott, noha az tsak félsziget vólna két nagy folyó között, a' mint a' görög neve is μεσοποταμια mutatja 's bizonyitja. A' ki Görögországnak viszontagságairól 's hajdani lakossairól többet is kiván tudni, olvassa meg e' tudós munkát: „Über Griechenlandes älteste Geschichte und Sprache" ein Versuch v. W. Fr. Hezel. Weiszenfels und Leipzig 1795.

Beregszászi Nagy Pál.

6.

A' Föld-kerek' Népesetlenedéséről.

Statistikai Jegyzékek szerint, mellyeket egyes országokról olvasunk, azt vélhetnők, hogy most a' világ legalább három annyi lakosokkal bir, mint hajdan birt: azt vélhetnők továbbá a' társaságos élet' tapasztalásiból, mert szegényt, gazdagot egyképen tsak a' felette szaporodó ember számát halljuk emlegetni; de a' világ' változásinak álltekintete épen ellenkezőre tanít. Francziaország bizonyára nem számlál most annyi lakosokat, mint számlált ez előtt tizenkét évekkel, mikoron még a' hódoltatás' rettentő dühe két milliom szülöttjeitől meg nem fosztotta. Úgy szinte a' Német Birodalom, mellynek kebeléből nem egyedül a' háború, hanem néhány évekig tartó éhség is sok ezer lakosokat elragadtanak: mert azon nagy számú ember-tsoportokat, mellyek az éhségtől üzettetvén, Amerikában ált evedztek, hogy ott' a' rabszolgaságnak, vagy a' koldúlásnak igája alatt éhhel haljanak; és azon fegyvereseket, mellyek a' ditsöség' mezején múltak ki, még ekkédig e' rövid béke alatt, a' természet ki nem pótolhatta: történhető pedig, hogy a' midőn serdülő tsemetéjink gazdag népesedést fognak velünk reménlltetni, a' háborúknak sötét fellegi uj zivatarjokkal e' reménytől is megfosztanak.

De e' tsekély hasonlitások, tsak a' mai időt tüntetik szemünkben; a' régi időkort kell nekünk felvilágítani, hogy tárgyunknak valódi, vagy nem valódi voltát bebizonyithassuk: e' részben pedig minden számolások, mellyeket feltalálni lehet a' föld-kerek' népesedését, az új világot hozzá foglalván, húsz századok előtt tíz milliárdokra tevék;

mai nap alig vagyon kilentz száz milliom, és hogy ha mindég illy arányban fogy, bátran nyoltzvan milliomokat ezer évekre tehetni, mellyekből tizenhat milliom Európára esvén, kijön, hogy tiz századok múlva a' mi Monárkiánk három milliókig alá száll.

Homérból kitetszik, hogy a' Trójai hadra 1186 hajók evedzettek ált' a' tengeren, mellyeknek mindegyikében, ha tsak 120 fegyveresek voltak is, mint azt a' Boeotziai hajókról megjegyzi, tehát 142,320 katonákból állott a' Görögök' táborok. Illy tengeri erőt állithatott ki a' hajdani Görögország, midőn még Athéna, Sparta, Lacedaemon, Argos, Mycene, és Korinthus benne virágzottak, és ezeknél többek az ő szállitványaikban, mellyeknek nép-számát a' mostanival összehasonlítván, alig fogunk százra egyet tehetni, mind ezek pedig még népesedésének kezdetében történtenek, mert a' Trójai had után kezdettek a' jobb törvények alatt hatalmasak lenni a' Görögök. Homérból tanúljuk továbbá, milly felette nagyok lettek légyen a' Trójai hadak: mellyeknek nagyságokról bizonyos't nem állítván, tsak azt teszi ki, hogy katonájik olly sokak voltak, mint tavaszkor a' füszálak és levelek, pedig akkor már a' táborozásnak kilentzedik éve folyt.

Ásia, egy sivatag-puszta, ahoz képest mint hajdan vala: Herodot és Plutárk írják, hogy 5,583,220 személyek követték Xerxest az ő hadában a' Görögök ellen. Hasonlók voltak ennek hadaihoz Mithridatesnek hadai, ki a' Rómaiak ellen való táborozásában tsak egy ütközetben többet 300,000-nél elveszthetett, hasonlók és még nagyobbak mind ezeknél, a' kevély Dariusnak hadai.

Hová lett Egyiptom az ő 22,000 várossival? hová Memphisnek irtóztató népessége? és a' száz kapuji Thebének? elenyészett a' fényes Babylon!

és csak némelly omladékok mutatják, hogy felettek egykor Ninive kérkedett.

Jerusálem, mintegy 12,000 lelket foglal magában, melly Titus' idejében, olly minden gondolatot felülmuló módon meg volt népesítve. És a' Város, mellyben Cekrops uralkodott, ki felfúvalkodottságában tizenkét erősséget épitett egy halomra, most 8,000 lakosokat alig mutathat.

Elijedünk, ha Kárthágóra fordítjuk vi'sgáló tekintetünket, melly hatalmával, és népének sokaságával, egykor a' világ' nagy részét a' szolgaság' láhtzával terhelte, és a' mellynek omladéki körül, most Algier, Tunis, Tripolis, jóllehet mind annyi fejedelemségek alig 200,000 lakosokat táplálnak kebelekben. Mai nap Rómának lakosi 150,000 lelkekre számláltatnak: de hogyan fog e' mostani város a' hajdanival a' mérő-serpenyőben megállni, midőn benne 500,000 szabad polgárok laktanak, mellyek közül csak egy 20,000 rabszolgákat birt, azokat kivévén, kik kerti-házaikban, és falusi jószágaikban dolgoztanak. Olaszországnak minden várossiban csak a' sok puszta omladékokat láthatni: láthatni ott a' lávától eltemetve egy Pompejit, egy Herkulanumot, mellyek valaha olly virágzók voltanak. Fussuk ált Siciliát, hol hajdan Syrakuza, Agrigentum, Gela, Leontzium, Kárthágó és Róma ellen olly nagy táborokat állithattanak, és az egykori hatalmas Királyság helyett, csak tüz-okádó hegyeket fogunk találni.

Lengyel- és Törökországok majd lakatlan vadonok. De mind ezeknél szembetünőbb Persia' fő várossának népessége. Ispahát e' napkelet' minden birodalminak legkiterjedettebb várossa most 50,000 lakosokat számlál, holott hajdanában 1,100,000 lakosokkal ditsekedett. Hasonló ehhez Krimia, a' hajdani Tauris, melly valaha olly fényes hatalommal birván, a' Muszkáktól majd végképen meg-

rontatott, bizonyítja azt Theodosia (most Kaffa), melly egykor 44,000 házakat foglalt falai közzé, most pedig alig szolgál 50 familiáknak lakásúl; a' hatalmas Stara Krim most egy vadon.

Mi lett Spanyolországnak régi roppantságából, midön azt a' Rómaiak, és később', midön azt az Arabsok birták? a' hires Andalusia, jóllehet legtermékenyebb, leggazdagabb, legkellemetesb, és a' kereskedésre legalkalmatosb vidék, úgy szóllván lakatlan előbbi állapotjához képest. Hasonlitsuk a' tizenhatodik századbéli Franciaországot, a' tizenkilentzedik századbelihez, és észre fogjuk venni, hogy egy téren, mellyen máskor 23,000,000 népség volt, most fele alig vagyon. Illy külömbséget látunk a' Havasok körül, mint azok Césár' idejében voltanak, és mostani birtokjok alatt vagynak.

Legyen ámbár Amerika vi'sgálatunknak tzélja: látjuk ott', hogy mind azon billiom feketék mellett, mellyek Guineából oda hurtzoltatnak, ezen temérdek világnak igen észrevehetőleg fogy népesedése. A' fényes Mexikói birodalom nagyon hanyatlik, és két századok múlva, népességének negyed részét alig fogja birni. Könnyü ugyan ezt megfejteni, mert elmellözvén mind azon irtóztató vérontásokat, mellyek Amerika' első feltalálásakor tétettenek, és a' mellyek számlálhatatlanokat honnyi szülöttjeikből megemésztettenek, nagyobb okokra is találunk, mellyek annak népesetlenedését bebizonyítják. Az első, és főbb az ott' uralkodó rabszolgaság: ez okozza, hogy sok milliomok, kiragadtatván hazájoknak kebeléből, még minekelőtte szolgaságjoknak egét megláthatják, a' gondviseletlenség és bánat miatt elvesznek; ismét más milliomok, kiket a' kegyetlen önhaszon elevenen oda hurtzol, vagy az éghajlatnak szokatlansága, a' kiállhatatlan munka, egybekötve a' ba-

romi kinzással, és az, ez által okozott elgyengülés és betegségek igen rövid idő alatt a' sírban temetnek. Második fő oka a' népesetlenedésnek Amerikában, a' gyakori feltámadás és irtóztató harcz a' szabadságért.

Ezek fő okai Amerika' népesetlenedésének; szükség most már azon okokat megfejteni, mellyek az egész föld-kerek' népesedésére nézve károsak: mert hol a' rabszolgaság nem uralkodik, és a' szabadságért senki hartzolni nem kénytelen, ott méltán más uralkodó okoknak kell lenni.

Úgy vélem én: az elsők közül való a' háború, és ennek sok nemei közül legfelettébb a' hódoltató háború, melly számlálhatatlan embereknek vérekben kerül: midőn nem egyedül a' fegyveres nép öldököltetik, hanem egész nemzetségek, a' tsetsemős szinte, mint az ifjú és vén: hány ember veszet el Sándornak hadában, midőn birodalmát hódoltatások által terjesztette? hány a' Kárthagói Hannibálnak véres ütközetiben, mellyekben Scilia, Spanyol, Olasz-országokban, és Afrikában megverekedett? César, mint a' történet-irók tanitnak, 2,000,000 ölt meg; és 1,000,000 hadi foglyokat teve. Ezeknél több elveszett Atilának hódoltatásikor, ki Kinától egész a' Havasokon túl egy vér-özönként mindent elboritott. A' kegyetlen Gengis-kán egyedül Bagdádban 800,000 embereknek kebleikből ragadta ki a' lelket, és Sebastianak (hajdan Samariának) nagy számú lakosit mind meggyilkoltatta: felülhaladja mindazonáltal sokszor ez' irtóztató sokaságot, azon megölettetteknek száma, mellyeket India', Kina', Persia', és Russia' elfoglalásakor kegyetlen kedvének, feláldozott. Ismeretesek Tamerlánnak irtóztató tettei, ismeretesek Thamas-Kulikáné is; ki reggeli nyoltz órától, délután három óráig 120,000 embereket fojtatott meg Delhiben. Szinte illy sokak lelék

vég-veszteket XII. Károly, és legújabban Napoleon alatt: mert midőn a' nagyra-vágyás' veszes gerjedelme egy külömben hatalmas uralkodónak szivét elfoglalja, és midőn az az öszvetört királyi páltzák, a' feldöntött trónusok, és a' megsemmisíttetett koronák felett kiván magának uralkodói széket emelni, akkor az életet nem számlálja ő, sem a' vér-özönt, melly az ő kénnyéért az egész föld-kereket megfertézteti. Nem egyedül még is okozott mindég a' hódoltatás illy irtóztató pusztításokat, gyakor a' hitbeli viszálkodások nagyobb mértékben seprették a' koporsókba az emberi nemzetet: példák erre a' kereszténységnek üldözési, Nero, Galba, Otto, Vitell, Vespasian, Titus, Domitian, Sever, Maximin, Decius, Gallus, Valerian, Diokletian, Maxene, és egyéb későbbi Császárok alatt: mellyek megszámlálhatatlan lelkeket küldöttenek a' jobb világra. Ide járúlnak az újabb időkben feltalált veszes táborszó eszközök; a' megfinomított mérgek; és öldöklő szerek minő, hogy többeket elhallgassak, a' lövő-por, melly a' mirigy halálnál szaporábban a' legvirágzóbb népeket megsemmisiti, és dühösebben az ég üszkeinél a' bástyákat, és tornyokat öszvezúza. Gáta továbbá a' népesedésnek az újabb katonai törvény, melly szerint a' fegyvert viselőknek (bizonyos esetet kivévén) nőt venni nem szabad: ha Európára tsak 800,000 katonákat számlálunk, és ezek között 200,000 feleségeseket, maradnak még 600,000 nőtelenek, mellyeknek mindegyikére általjában három magzatot tévén, kitetszik, hogy minden ember-élet' elfolyta alatt 1,800,000 emberek ragadtatnak elfogantatlanúl a' föld' színéről: az előtt ez elmellékeltethetett, midőn a' Görög és Római hatalmak őket lakóhelyekkel, és földekkel meggazdagíthaták.

Nagyobb gátát találom mindazonáltal én, a' népesedésnek, a' vallásokban és erköltsi szokásokban. Ha felveszem a' Mahometnek követőjit, kik egész Asiát, Afrikát és nagy részét Európának elboritották, a' legnagyobb, és legvalódibb akadállyára találok a' népesetlenedésnek. Az ő Haremjeik és Serailjaik tömve heréltekkel, és ezer asszonyokkal, egyedül egy ember' búja indulatinak szolgálnak, és így mind a' két nemet a' magtalanságra, következésképen az emberi nemzet' szaporíthatására is elégtelenné teszik: ha a' herélteknek temérdeke, kik külömben egészséges férfiúk a' törököknek magtalan feleségeikkel összve kelhetnének, bizonnyára három negyedrésszel nevelkednék a' népesedés. A' Mahometanismus·megenged minden Musulmannak négy törvényes feleséget tartani, és azoknak eleget tenni parantsolván, a' szegény törököt idő előtt a' nemzésre alkalmatlanná teszi, ha a' törvényt bételjesiteni akarja. Adjuk hozzá ezen kötelességének terhéhez, a' szabadon felválalt terhet kilentz, vagy tíz ágyasok, és még több rabszolgálók iránt, megfogjuk látni, hogy ezen életnek, akár mi munkásnak lássék is, visszaélt hatalma, nyoltz, vagy kilentz gyermekekkel fogja megáldani, kik többnyire betegesek az apjok' erőtlensége miatt, azon száz magzatok helyett, mellyeket ezen húsz asszony, szint annyi férjjel egyesülve egészségesen nemzett volna.

Ha a' hitről, az erköltsi szokásokra ált-térünk, igen világos a' következés: nagyobb része a' pallérozottaknak, elmellékeli most a' természet' törvényeit, vagy megtsalja indulatjának tárgyát a' szeretőt, hogy az úgy vélt vas-lántzaitól a' házasságnak megmenekedjék, ennek okát, úgy, vélem a' fényüzésben és hívságban lelni fel. Az ifjú, mivel kivánatit zabolázni nem tudja, nehezen birja,

akár mi tehetős légyen is, a' piperézés' és pompa' költségeit, tsak egyedül önmagára is, kevesebbé birja azt a' leány: melly mindég rangján és születésén felül emelkedik a' hivalkodó tsinoskodásban; és ha még végtére (asszonnyá válván) gyermekeit is illy tekintetesen neveli, akkor már a' böltsöben elrontja magzatit, és valódi érzemények helyett, a' hívság' lángjával tölti el: a' mint hogy valóban el is tölti: így lépett kezdetben a' hívságról a' tiltott ölelésekre; a' tiltott ölelésekről az erköltsöknek közönséges megromlásokra az emberi nemzet: most tehát szükségtelennek tartja az ifjú magát örök kötelékekkel egy tárgyhoz lekötni, midőn gerjedelme, és vétkes tüze mindenhol kielégítést lel. Okozza továbbá a' fényüzés az elpúhúltságot; az elpúhúltság a' szabad gondolkodást; a' szabad gondolkodás a' legmértéktelenebb bújaságot, és így megszámlálhatatlan lelkeknek rendes fogantatásokat.- Vajha sok szülék, kik a' Religiót épen nem teszik a' nevelésnek alapjául, meggondolnák tetteknek káros következését.

Hozzunk már most más, és szembetünöbb okokat fel, mellyek a' népesedést gátolják. Ezek közül elöször a' himlöt, a' verest, és egyéb Amerikából ált-származott, a' nápolyi betegségekről ismeretes fekélyes nyavalákat kell emlitenünk, mellyek tüzként pusztítják az emberi nemzetnek serdülő nevendékjeit. Kell emlitenünk továbbá a' frantz-mérget, a' legfélelmesebbet, minden mérgek közül: melly az élet' kútforrását megfertézteti, és mellynek átkozott tsapása, dühösb a' döghalálnál. Mivel ragadozó, több pusztítást okozott ez három századok óta, mint mindannyi nyavalák, a' világ' kezdetétől óta, meggátolván reptében a' természet' népesedését, 's elszáritván gyökerét egy megszámlálhatatlan nemzetségnek.

Ha felvesszük, a' birodalmaknak elég népes fő várossait: azok az Ország' kormány-széke ott létének tulajdoníthassák virágzásokat: mert az közösülésben lévén a' tartománynak minden ágaival, magához vonza a' hivatalt keresőket; a' pereseket; az esdeklőket; az emelkedni vágyókat; vagy az esni félőket; a' kereskedőket; pénz-váltókat; minden rendbeli hivatalt viselőket; a' hadi-embereket; és másokat kik ott' vélik feltalálni szerentséjeket; a' tudósokat; a' miveseket; ott akarván magokat tökélletesiteni; de ezen nagy számu népnek, melly a' fő városban öszvetoldúl két harmad része a' tartományoknak vesztve marad, és egészlen megváltoztatott életek' rende miatt, nagyobb részént a' világnak is.

Ezekhez hozzá lehet adni a' természetnek emlékezetesb tsapásait: a' millyek a' tüz-okádó hegyek' dühei; a' föld-indúlások; a' tengerek és folyók kiömlései. Emlékezzünk vissza a' harmintznégy tüz-lövelletire egyedül magának Vesuvnak tizenkét századok alatt; és a' rettentő sirhelyekre, mellyeket a' Kordilleráknak folytokban a' Láva okozott. Emlékezzünk a' Limai, Lizabonai, és Kalábriai földindulásokra; annyi városoknak és faluknak felforgatásira, és olly sok embereknek az omladékok alá való eltemettetésére. Nem kevesebbé irtóztatók a' vízömlések: negyven helységek emésztettek meg alsó Német-országban a' múlt században; egész szigetek nyelettettek el minden lakossaikkal. Talán három századok előtt még két milliom Hollandok lesznek eltemetve a' haboktól, ha az éjszaki-tenger folytatja vivtát, egy tartomány iránt, melly habjainak gátot vetett: de a' mellynek egyszer még is engedni kell, vagy az idő vas-fogának, vagy a' tenger' ellene állhatatlan dühének. Mit mondjak a' döghalálról, melly kémélletlenül egész nemzeteket elseper? mit az éhség-

röl, melly messziről ûz, és vissza taszit: szarándokokká, és haza nélkül valóvá tévén egész népségeket, kik magokat ki akarván a' halál' torkából ragadni, ismét annak látogató torkába rohannak? Mit mind azon öldökléseknek, gyilkolásoknak és pusztitásoknak, külömbféle nemeiről, mellyeket a' pallérozódás' és a' ditsőség' vágya szült, és a' mellyek a' világot óriási lépésekkel vég-vesztére siettetik. Az elő-világ, midőn a' természet' böltsőjében szenderedett, e' veszélyeket nem ismerte, és szaporán kipótolta akkor azt, mit az ég' tsapásai eltörlöttek. Mit mondjak a' hadi ispotályokról? a' hódító dühről, melly a' déli népeket éjszakra; az éjszakiakat viszont délre ragadja, és így siralmasabb vesztet okoz a' legnagyobb ütközeteknél? mind e' veszes ellenségeiben a' népesedésnek sok milliomok enyésznek el a' világról.

Hogy ezen rettenetes pusztitásokat egy kevessé kipótolhatnók, szükség volna a' világon tsak egy hitnek lenni: melly megátkozná és eltörlené, a' Háremeket és Serailokat; melly megtiltaná több, mint egy nőnek birtokját; de egyszer'smind megengedné mindenkinek a' házasságot; melly a' nőteleneknek, kiknek idejek a' negyven éveket felülhaladta, büntető díj't szabna. Szükséges volna, hogy semmi ép, és egészséges tag, ki ne vétetődnék, egy feleségtartásnak kötelessége alúl; szükséges hogy minden személy mélyen érezné, hasznát e' mágusok' hitbeli dogmájinak: hogy semmi nints kedvesebb az Isten előtt, mint egy parlag földet mivelni; hasznos fákat ültetni; és egészséges gyermekeket nemzeni. Szükséges volna, hogy a' világnak minden részeiben, a' káros háborúknak gyökereik kiirtatnának, és hogy a' békes hatalmak öszveszövetkezvén, megbüntetnék a' támadókat. Ezek után mivel egyéb veszély nem találkoznék a' földön, az örök végzetek' rendében

lévő elkerülhetetlen eseteknél, és mivel ekkor kábaság volna, a' gátolhatatlan rend' folytát feltartani akarni, az ember eltökéllené magát, a' szükség' törvényeinek követésére, igy ismét olly szaporán és gondosan nevelné alkotványait a' természet, mint az azokat zsenge korában nevelte, midőn a' hat és hét száz éveket ált-élt Patriárkájink még ifjú tehetséggel birtanak; és fő-koponyájokon kilentz századokokat elviselhettenek.

S. S.

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

1) Könyv-esmertetés.

Élet és Literatura 2-dik Kötet. Rész 5—10 Pesten Petrózai Trattner Mátyásnál 1827. l. 420.

Az első Kötetről 's annak egyik tudós Szerzőjéről azt mondja többek közt a' német Iris folyó-irás' kiadója (1826 Nro 121) „Was Költsey, unstreitig der tüchtigste Kunst-philosoph von Ungarn, darinn leistet, ist von Niemanden geleistet worden". Méltán elmondhatja azt e' 2-dik kötetről is. Mert itt is mindjárt az 5-dik Rész, Költseinek egy olly fontos értekezését a' Vallásról foglalja magába, melly az ő jó erköltsi charakterének, megvilágosodott lelkének, 's mély tudományának tsalhatatlan tanúja, és a' melly a' figyelmetes olvasót elbájolja 's az ő tisztelésére elragadja, felbuzdítja. Az értekezés' végén lévő Cselkövi ál-névben, ki ne venné észre, hogy a' Költsey igaz név lappang? mivel pedig e' munka ditsérésem felett való; legjobbnak látom azt

némelly kívonatoknál fogva megesmértetni az olvasó közönséggel: ötödik Rész, Hit, Remény, Szeretet.

„Midőn látod, hogy ártatlan tsetsemőd kinlódik, nyög betegségiben, és te, martzongolva atyai érzésid között, az Apostolok' szavaira emlékezel: ez vétett-e? vagy talán szüléji? 's hallod a' választ: sem ez nem, sem azok, de tetszék Istennek magát e' szenvedésekben megditsőiteni: 's midőn látom, hogy ez az intés mint erősiti, emeli lelkedet, hogy türd 's nemesen türd a' mit meg nem másolhatsz. —

Tsudállak akkor ember 's keresztyén. „Az emberiség bizonyos magvakat rejt kebelében, de a' mellyek annyi ezredek' folytokban soha sem indúltak virágzatba, 's ha elvégeztetett, hogy valaha kivirágozzanak, annak másutt, és nem ezen a' plánétán kell 's lehet megtörténnie. Az emberi nemzet felett és körül, úgy a' mint ezen bujdosó tsillagon él és bolyong, világosságnak és homálynak bizonyos jóltévő egyarányosságban kell elterjednie. Bontsd meg az egyarányt, 's akár világosság a' homályon, akár homály a' világosságon vegyen erőt, mindenik esetben elvakitottad az emberi gyenge szemeket, 's kit fogsz majd a' setétben tévelygő mellé vezetőül rendelni? „A' vallás az az Isteni folyám, melly az egész pallérozott és pallérozatlan emberi nemzeten keresztül habzik, az a' Tálizmán, melly sok népeknél, és sok esetekben, minden tudomány, polgári alkotmány, és törvény helyett szolgála; az a' talp-kő, mellyhez minden Törvény-adó és Státus-alkotó a' maga principiumait úgy forrasztotta, hogy tsak általa 's rajta találjanak maradást; az a' menedék, melly a' természeti jusnak gyengeségét legelőször óltalomba vette, 's mellyből a' nemzeteknek jussaik a' magok kitsinységében legelébb kiszállani me-

reszlettek ; az az erő , melly az erőszaknak és bünnek legfoganatosabban vethet határt, midőn , túl az emberi törvény' és fenyíték' határain , a' jövendőben mutatott reményt, és félelmet a' lap 28. „A' Vallás első beléptével bóldogságra hív, és boldogit is, 's hol ezt emberi környülmények miatt nem teheti, legalább vigasztal 's remélni, hogy reményt, vígasztalást 's boldogságot nem adhat egyéb , hanem a' mit igaznak , valónak , tsalhatatlannak hiszünk, 's ennél fogva tiszteletben tartunk , 's ezen igaznak, valónak, tsalhatatlannak, 's tiszteltettettnek ideája az, a' mit szent névvel nevezünk. Szent legyen hát a' Vallás előttünk , ha benne nyugodalmat és boldogságot lelni akarunk. Ez legyen ama befátyolozott kép, mellyet felfedni nem szabad, és a' Philophia, melly ehez ért, nem nyert egyebet, hanem vagy megkábúlást, vagy megtsalattatást. „Jól mondta Montesquieu: lelki valót kell a' Vallásnak imádtatni, hogy nagyobb ragaszkodást szerezzen magához hiveiben; a' nép, melly az istenség' képét márványból, vagy fából , vagy szalmából formáltatva látja maga előtt, ha majd ismeretei szélesednek, észre fogja venni, hogy az ő istenségei tehetetlenek, 's azt teszi, a' mit Diogenes, ha könyörgését, hogy tüzet szerezzen , meg nem hallgatja , bálványát vagdalja fel, 's melegszik darabjainál. A' lelki Valót imádás, nagy mértékű culturának következése, 's az abban hivéstől valamint a' Philosophot tsak a' feszitett okoskodás viheti el, úgy a' köz embert semmi el nem vonhatja. Az, kinek a' Religióra nézve felvilágosodást lehet tulajdonitani, érzi a' külömbséget a' Lappon vallása 's a' Theismus közt, de érzi azon örökre közönséges okot is, mellyből mind egyik homályosan vagy tisztán kifejtőzött. Ő szánja azon ember' társait, kiket a' Vallásnak gonoszúl vezetett állitásai vad-

ságra gerjesztenek, a' gyermekégetö Druidot, 's az ellenséget feláldozó Mexikóit, de nem gyúladoz dühösségre, 's hatalmában állván, úgy fogná öket jobb útra vezetni, mint az okos mester talentummal bíró, de azt mind eddig nem jó úton mivelt tanitványát. Ö fogná érezni, hogy az értelmet kénszeriteni nem lehet; hogy vagynak emberek, kik a' világosodás' egy bizonyos pontjára soha nem juthatnak el; 's ezeknek szivekből nem szakasztana ki mindent, a' mit a' hideg ész szükségtelennek lél ugyan, de a' szív ezer meg ezer kitsinységeknél fogva fontosnak hiszen. Különbséget tenne a' vi'sgálódás és érzés közt, tudná, hogy az értelem' gyengeségei miatt a' leghidegebb vi'sgálódó is számtalan tévelygéseknek van kitétetve; az el nem romlott szívnek érzései pedig egyenesen visznek bennünket a' pont felé, melly körül a' vi'sgálódó értelem örök tapogatózásban kereng, és reá ismérni nem bir elég erövel". lap 32. „Arra, hogy másokat türjünk 's még ellenkező értelmeik mellett is türjünk, a' felvilágosodásnak bizonyos léptsője kivántatik meg 's a' t. lap 32. „Nints a' gondviselésnek nagyobb jótéte a' Vallásnál. A' mit magunk soha sem fogtunk vólna megtudhatni, megállithatni, azt a' Vallás, a' Revelatio, tudatja velünk, 's meghágy nyugodni l. 45. „Ha megtörtént, hogy az emberek véghetetlen kitsinységekért egymásnak nyugodalmát felduláták: minek nem kell még történnie, midön a' vetekedés a' Mennynek ügyévé tétetik, 's az olly könnyen felforró 's erőszakoskodó emberi természetet határtalan elragadtatás kapja fel? Tsak igen hosszú mivelödés után juthat az emberiség azon pontra, hol a' hit saját lángjaiban megtisztul, 's a' buzgóság emberi szeretettel mérsékelve megengedi, hogy a' Vallás úgy tünjék fel, mint a' hogyan azt a' kijelentő mennyei hatalom gondolta;

's vér

's vér helyett jó-tételeményekkel boritson bennünket l. 34. 's a' t. De, nem kevésbé fontos ezen értekezésnek minden tekintetben a' kritikája is lap. 203—226, melly a' Pannon hegyi tudós Professornak T. Guzmits Izidórnak iró-tollából folyt 's mellyet így kezd: „Mi juta eszedbe, édes barátom, vallási vélekedéseidet, érzelmeidet, tudatni a' világgal, 's épen ott 's úgy tudatni azokat, hol 's miként senki nem várta? A' világ' mai daemona nem kerül-e minden vallási beszédet? 's a' te beszéded, nem ütközik-e ez homlok egyenest a'ma uralkodó gondolkozás-érzés-móddal, 's te, ki a' nagy világ' közepén iregsz forogsz, te nem félnéle a' leszóllástól, gunyolástól, megmotskolástól, mellyel közönségesen szokta a' világ fogadni mind azokat, kik a' te nyelveden merészlenek a' Vallásról szóllani?

Lap 203. „A' legügyesb etsetet 's vésöt érdemli az a' kép, mellyet te, barátom, értekezésed' homlokára függesztél: a' kinlódó tsetsemő mellett érzékenyen ugyan, de nemesen türő, 's az isteni gondviselés' végzésén vigasztaltan megnyugvó atyának képe, a' kereszten függő nagy szenvedőnek szavaival, 's te magad ott az érzékeny scénát tsudálva visgáló tanú! Gyönyörü képe az emberi szelíd nagyságnak, a' szenvedések között megtartani a' szív' tsendességét, a' lélek' nyugodalmát, 's a' mindenség' tsalhatatlan intézőjének böltsességén, igazságán, teljesen megnyugodni, vigasztalódni, 's magát egy jobb élet' reményével erősiteni e' mulandónak minden viszontagságai között. 'S ez a' kereszténynek saját tulajdona, ki religiojának szellemében él. A' Stoica philosophia is tanitá követőjit türésre, 's ez vólt az ő characteristikája. De ez nem szelid, nem békés türés, hanem inkább felfuvalkodott, megátalkodott makatság minden szenvedés és szenvedelem ellen.

Türj erösen, minden szenvedésen és szenvedelmem felül emeld lelkedet; de ha nem elég erösnek érzed magadat, patet exitus ez nem emberi, nem erköltsi, nem szelid türés, melly magát szerettesse, betsültesse; vad rigorismus, durva apathia ez, mellytől irtózva fordúl el az érzékeny lélek; 's mikor igy nevezetes Stoikus így szóll: ferte fortiter; hoc est, quo Deum antecedatis, ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam, hát az egész dologban én egyebet gyermekes fitogatásnál, ostoba gögnél nem látok; mintha a' kevély fenyegetödző Zeüst, 's minden isteneket gunyoló Prómetheust hallanám vad fájdalmai közt hánykolódni. A' fájdalmat, a' szerentse', vagy ember üldözést a' vétek' dijját nem éreznünk lehetetlen, 's ezt makats megátalkodással el türni; erőszak a' természet ellen, de, békével 's szeliden türni, 's elforditásáért az isteni gondviselést egy két fohászkodással gyenge könnyhullatások között kérni, azonban akaratunkat isten' akaratjának hódolólag alá rendelni: ez emberi és erköltsi szenvedés. Illyen példát hagyott követöjinek a' kereszten függö nagy szenvedö, kinek élete 's halála, összevetve Szókratesével, magának Rousseaúnak vallása szerint Istent illet; 's hány keresztény követte már a' szenvedésnek e' gyönyörü példáját? épen nem látom okát miért vesztene a' békes türés betséből a' szelid panasz 's lágy könyök között; vagy nem a' természet' kegyes alkotója adá-e ezen enyhitö tseppeket? Nem titkolá el lelkének fájdalmát a' nagy szenvedö, sőt könnyeinek szabad folyamatot engede, 's kéremennyei attyát: távoztatná el töle a' szenvedés' poharát de hozzá tevé: a' te akaratod teljesedjék, ne enyém, 's szeliden békesen szenvede, 's szenvedésit azzal koronázá, hogy hóhérjaiért is esedeznék ..... lap 209. Szent a' törvény, 's általános kö-

telesség annak teljesitése, 's még akkor sem szünnék meg, ha semmi reményleni való sem vólna is..... A' virtus a' bóldogságtól épen úgy elválaszthatatlan, mint a' kötelesség a' törvénytől. Igaz ugyan, hogy e' földön ritkán vagyon teljes arány a' virtus és bóldogság között, de hát vane a' törvény és tselekedet között? itt tehát egyik is másik is tökélletlen. Van-e egy a' síron túl reánk várakozó jobb élet, mellyben virtusunk tökélletesebb, mind a' boldogság teljesen egyarányú kimeritett légyen? ezt a' Philosophia tsak sejti, teljes bizonyossággal állitni nem meri, 's annál kevésbé meri azt, mennél bizonyosb, hogy a' törvénytelen tettek, mellyek olly közönségesek nemünkben, a' szent, igaz birótol nem jutalmat, hanem büntetést várhatnak egyedül. Tsak a' Religio, melly Isteni tekinteten épül, tehet erről bennünket bizonyosokká; ez tanit meg minket Isten' akaratjára, rólunk tett végezéseire; ez nyitja meg előttünk az Isten' irgalmának, mellyről a' Philosophia semmitsem tud, forrását, mellyből a' bün ellen foganatos gyógyitó szerek, 's megengesztelés, fakadoznak; ez éleszti reményünket, hogy megtisztulva érzelmeink, vágyaink, tetteink, megoszlásunk után, egy jobb, bóldogabb életre viradunk fel. Sokat vitat ma principiumaiból a' kereszténység' méhében fogantatott karjain nevelkedett, iskolájában tökélletesitett Philosophia mint bizonyost. Tehetné-e azt, ha a' ker. religio meg nem nyitná előtte az igazság' forrását? ha teheti, miért nem tevé a' ker. religió előtt? 's miért nem teszi ma is ott, hol ez a' religio isméretlen? sejtései vóltak 's vannak, de a' mellyeket ellenkező reflexiók megalapodni nem engednek. Szókrates ez a' valóban nagy eszü tiszta lelkü, még ma is tiszteletre méltó bölts, élete' szélén tsak sejtve szólla a' jövendő életről; Cicero vallja magáról,

hogy olvasván Plátó' könyvét a' halhatatlanságról, magát meggyőződöttnek hitte; letevé a' könyvet 's minden meggyőződése szét oszlott. Religio foglalja el az egész embert, benne talál megnyugvást a' nyugtalan értelem 's ész, a' legfontosb 's legszükségesb igazságok eránt; benne az erköltsi törvény legfoganatosb sanctiót; religio vet határt hányakodó vágyainknak, tisztitja, nemesiti érzelmeinket, 's szivünket felragadja Istenhez, kiben, mint minden jóság' 's boldogság' kútfejében alapítja reményeit, mellyek jövendőben teljesednek; religio köti össze a' két világot; földet az éggel, az embert istennel, az embereket egymással a' szeretet' legerősb kötelével. „Mi az ember religio nélkül! így kiált fel egyik józanabb órájában Rousseau; mennyi örömtől kell neki megfosztatva élni! mi vigasztalja őt az ő sanyaruságaiban? melly tanú ösztönözi őt a' jóra? miféle szó hangzik szivében? mi jutalmát várja virtussainak? mint elmélkedik a' halálról"? kipótolhatja-e a' hideg Philosophia a' Religiónak hijánosságát? 's a' t. A' 6-dik Rész egy szép magyarságú 's szivreható egyházi beszédből áll, melly a' B. Szüz' mennybe menetele' ünnepén mondatott Válban T. T. Májer Úr által.

Nem állhatom meg, hogy ebből is némelly sorokat ki ne irjak, u. m. lap 33. „Ah Jézusnak szent igéje, te nyugtatod meg az elmét, hogy a' vélekedések' forgandó szelei ne lengessék. Oh ha ezt az igét szivesebben örvendenők, ha javallatát gondolatink' lelkévé, szivünk' barátjává, életünk' tanátsává tennők! mennyi bánatok megenyhülnének, mennyi könnyhullatások elapadnának, mennyi panaszok megszünnének! miképen megszaporodnának a' szempillantások, mellyek elfelejtvén a' keserüségeket, még szarándokságunk' völgyében éreztetnék velünk, hogy reánk felségesebb örö-

A Dunáninli Református Egyházkerület PÁPA

mek várnak, mint ezek legyenek, mellyekkel Isten, bujdosó életünk viszontagságait füszerezi". A' jó tétemény megjutalmazó ön-érzését igy rajzolja lap 50: „Ha megmondani senki nem tudná bár, de érezzük hogy minden gondolat, melly eszünkbe juttatja, hogy jót tettünk, szomorúságot oszlattunk, bánatot enyhitettünk, könnyeket szikkasztottunk, a' szívnek bőséges boldogságot juttat, bóldogságot, mellyet semmi egyéb tapasztalható gyönyörüséggel föl nem tserélnénk. Lap 37. „Akarjuk ne akarjuk mi is fontolódunk a' jövendöről, kérdezzük az elementumokat. ha egész valóságunkat felemésztik-e? kérdezzük a' sírt, ha minden reménységünket elnyeli-e? kérdezzük a' természetet, ha ollyan-e az élet, mint a' pára? melly tsak ideig látszató, és hamar szellővé enyészik, vagy mint az árnyék melly elmúlik nyomdok nélkül? óh ha ekkor az ész tsak bizonytalansággal, a' tavasz tsak hasonlatossággal, a' tsillagos ég tsak ketsegtető reménységgel felel: minő kivánatos szivünknek ama szempillantás: melly érezteti velünk, hogy nem földi származásu bennünk a' lélek, hogy az annak lehellete, ki mindeneket alkotott, hogy felül éli a' testet, és majd belőle halhatatlanságának szárnyára kél". lap 58. „Hogy az ember nem tsak állat hanem lélek is, hogy hazája, a' honnét származott, 's a' hová készül, nem a' látható dolgoknak világa, melly mint a' test, mellyet hordozunk, változik, elavúl, végre elenyészik, hanem hogy annak a' halandóság' megyéjén túl kell fekünnie, a' hol is észreve hetjük, hogy semmi a' mit kivánunk, a' mit a' világ adhat, lelkünket ki nem elégitheti; hogy örömeink nem tsak hijánosok, hanem egy sints, mellyet végre meg ne unjunk, és azzal, ki mindeneket, miket kivántak szemei, meg nem tagadott nekik, sem meg nem tiltotta szivének,

hogy ne élne minden gyönyörűséggel, föl ne kiáltsunk: hiúságoknak hiúsága, és mindenek hiússág'! Sokra is mene a' kivonás, de meg vagyok győződve, hogy a' jót 's szépet kedvelő olvasó gyönyörködve, 's nem unalommal, fogja ezt olvasni, és a' tudós Szerzőknek szíves tisztelésekre felindittatik. De, ki is ne tisztelné 's betsülné az illy derék Férfiakat, 's nekiek állandó jó egészséggel járó hosszú életet szívéből ne kivánna! — Velem együtt. A' Kisfalúdi Károly' víg-játéka kritikájának alkalmatosságával előadja a' széles és mély tudományú Cselkövi lap 302—348. nem csak azt, millyennek kell lennie a' Víg-játéknak, hanem azt is a' Komikumnak többféle nemei miben külömböznek egymástól. Igen fontos és tudós kritika ez is, és megérdemli figyelmét minden, kiváltképen pedig a' kómikus Költőnek, mert ennél fogva nagyon tökélletesítheti magát, 's munkáját.

A' magyarságára nézve ezen minden tekintetben derék munkának e' következők tsekély észrevételeim: lap 26 sor 12 e' planétáról eltünjön (eltünjék) mivel tünik, 's nem tün az ige, és igy Deponens. lap 52 sor 13. „Vajha mi is a' Sz. magánosságot szivesben örvendenök úgy lap 54. „Óh ha ezt az igét (a' Jézusét) szivesebben örvendenök". Hiszen örvend bennmaradó értelmü ige, 's nem kiván 4-dik esetet — 52; sor 19. gyakrabban szivünkbe szállanánk, hogy ott a' szebb érzésekfakadásait ápolgassuk, mellyek amaz örömeket is gyümöltsözik ez is bennmaradó ige 's nem illik hozzá 4-dik eset. l. 55 sor 7. bóldog a' méhe melly téged hordozott". Hiszen a' név, nem méhe, hanem méh 's függelékkel osztán méhem, méhed, méhe. l. 66 sor 12 alólról méltóbbá lenni szorgalmatoskodj Deponens ige ez, és igy szorgalmatoskodjál a' helyes hajtása, lap 207 sor 10 alólról: „óh valóban

szép ajándéka Istennek ez a' tsöpp, melly ember szemből folyik 's a' t. Hiszen ez nem Deponens ige, valamint a' vágy 's lép is hogy nem az, és így a' 3-dik személy nem folyik, vágyik, lépik, mint némellyek hibásan irják 's mondják; hanem foly, vágy 's lép. lap 208. „ha a' Szerző mint Költő vagy festő terjesztené elömbe e' képet bizonyosan az érzékeny atya helyett egy még érzékenyebb anyát fogtam látni" (fogtam vólna látni, vagy látnék most itten) lap 208 sor 2 alól. „Azt kérdem a' szigoru Stóikustól: ha az Alkotó böltsen alkotá-e természetünket 's a' t. A' kérdő e' felett szükséges a' vonat, hogy megkülömböztessék az e' név mástol. lap 217. sor 16. Mi tartóztatja a' vallástalant utálni, üldözni azt az embert, ki vallássától, polgári kötelességétől (vallásánál 's polgári kötelességénél fogva) minden rendeletlenségnek utját állja itt nem a' tol, hanem an-l utóljárónak van helye itéletem szerint. lap 220. sor 2. Pöreik az első kereszténveknek (keresztyéneknek) nem vóltak, ha mi kétséges vólt közöttök, az Apostolok, utóbb a' Püspökök, 's más Egyházi Igazgatók elé vivék, 's ezeknek itéleteken mint Istenén megnyugodtak". A' b utoljárónak kihagyása szint olly homályt okoz itt, mint okozna, ha p. o. e' helyett; a' templomba ment apám, így mondanám vagy irnám: a' templom ment apám, 's e' helyett: a' kertbe ment anyám, a' kert ment anyám, így kell vala hát ezt tenni: egyházi férfiak eleibe vagy is inkább 's helyesebben elejekbe. A' Krisztus' követöji ő róla legelébb Antiókiában, mint olvassuk az Actákban, Christianusoknak neveztettek, 's ebből lett a' magyar keresztyén szó 's nem a' keresztből, amugy kell hát azt helyesen irni 's mondani, igy lett a' Sebastianusból is Sebestyén. lap 211. felül. „Tehetné ezt ma a' Philosophia, ha 's a' t. ha teheti

mért nem tevé a' Ker. religio előtt? 's miért nem teszi ma is ott, a' hol 's a' t. A' miért helyett mért el tenni türhető, kötött beszédben, de folyóban helytelennek látom. A' köznép ugyan még a' t-t is elhagyja belőle többnyire mint a' mértből is, 's így ejti ki mêr, mer. De ez nem követésre való. Örökös törvénnye nyelvünknek, hogy a' név' rövid vég-vocalissa hosszúvá lesz az s formativa sőt akármi féle nevekedés által; kivévén a' s-g formátivát, p. o. fa fás, tsipa, tsipás, tréfa, tréfás, iga igás, kapa, kapás, epe epés, tüske tüskés, de a' s-g meghagya rövidnek, mint tréfaság, túnyaság, puhaság, békeség 's a' t. E' szerint hiba békest mondani vagy irni békés helyett, mint a' Túdós Guzmits írja lap 206. sor 4. „A' Stoika philosophia is tanitá követőjit türésre, de ez nem békes türés" így lap 207. sor 7. „Épen nem látom okát miért vesztene beiséből a' békes türés a' szelid panasz" által, így másutt is. A' mással hangzóba végződő névben pedig mindég rövid az s formativa segéd vocalissa, p. o. szék székes, lak lakos, alak alakos, gőz gőzös 's a' t. és így az incola 's incolae nem lakós 's lakósok, hanem lakos 's lakosok. lap 147. sor 11. „Mit tsinál a' Kisasszony nemde elvágyik? (elvágy) l. 148. sor 2. „Már bizonyos, ez régiebb (régibb) esmerős. „Most az öreg két tűz közé (közzé mint hozzá) jut" — sor 6. maga a' természet is tsodál (tsudál) engem l. 160. sor 5. „Aztán kinek mi köze arra (ahoz) így szólla' Magyar: nekem ahoz semmi közöm. — sor 13. „az öreg fának nagyobb az árnyéka, a' fáradtat veszi fel, a' tüzes vándor, ha szükségből alája tér is, hamar kivágyik (vágy) lap 163. sor 9. ó (óh mert ó vetus) azok a' férfiak" sor 5. alól. Hála Isten! (Istennek). Jó volna-e deákul a' laus Deo helyett laus Deus? l. 164. sor 4. embert tsak

nem lősz (löszsz, mint jöszsz, a' lövsz 's jövsz helyett. l. 167. alól sor 5. uralkodni vágyik (vágy) az asszony". l. 168. sor 2. mondom: ne házasodjék. Alább: én mondom, házasodjék helyes igehajtás, mert Deponens ez, ollyan a' tündöklik is, és még is sor 10. tündököljön áll tündököljék helyett. lap 146. sor 20. „Útazó melancholikus, igen savanyúan néz. l. 160. sor 5. Sziklási Úr derék ember, kár, hogy szive fijatalabb, mint kinézése". lap 161. sor 11. Sziklási felzárja az ajtót". Szembetünő 's botránkoztató németizmusok kivált egy illy, minden tekintetben derék magyar munkában. — Jegyzés. A' mi, a' Zsidó nyelvvel is közös b utóljáronk helyről helyre mozdúlást jelent 's mikor helyben lételt, akkor összetétetik az elválhatatlan n részetskével (particula inseparabilis), mellyből lett hihető a' görög ἐν, mint ebből a' deák m p, o, a' templomba szölöbe ment, a' templomban szölöben van. És így lap 170, sor 12. alólról, e' kérdésben: nem szólt az Úr (az az Úr) semmit, ki elébb a' házba vólt? nem helyesen van téve, a' házban vólt helyett. Igaz, hogy a' zsidóban nints meg ez a' külömbség; és az Amsterdámban kijött könyveikben is tsak igy van: bámsterdám בְּמִשְׁתֶּרְדָם Ámsterdámba.

Egyébaránt az egész könyvben általjában minden értekezések, Kritikák, Sónettek, 's Levelezések szép tiszta 's talpra esett magyarsággal vannak irva. Éljenek tudós Szerzőjeik! kivánja szívéből.

Beregszászi Nagy Pál.

B. Külföldi Literatúra.

1) Kivonása Dr. Niemeyer' Angliai útazása közben tett észrevételeinek.

A' Kingsbench Newgate és Mill-Bank nevü Tömlötzök.

Figyelmemet, azt mondja a' vi'sgálódó Úr, föképen az vonta magára, a' mi rövid időtől fogva olly gyönyörü előmenetellel, a' köz lélek által részszerint külön személyektől, részszerint az uralkodástól más tömlötzökben végbevitetett, hogy az azokban uralkodó leirhatatlan nyomorúságon, és föképen a' mély erköltsi romlottságon segiteni lehessen, 's Howardnak emberszerető javallatai foganatositathassanak. Legelőször tettem tapasztalást azoknak leg elhiresztelteb bikében, melly egy közel lévő, hajdani kaputól új kapunak (Newgate) neveztetvén, gyakran lerontatott és tsupán 1780-dik eszt.ben a' mostani képében újra épittetett fel.

Még négy esztendő előtt legkissebb tekintetbe sem vétetett az: valljon a' foglyok, fiatal kezdők-e a' roszban, vagy talán még félig gyermekek, vagy a' bünben már megőszült gonoszok legyenek-e, a' kik ide egybe egybeszorittattak? Mindnyájan piszkos 's eléggé szoros helyeken összve vissza hevertek, gyakran több esztendőkig azzal a' kinézéssel, hogy a' tengeren túl távol lévő szigetekre fognak vitetni, a' nélkül, hogy oktatásokra 's javulásokra legkissebb intézet is tétetett vólna. Vólt ugyan melléjek adva egy Prédikátor, a' ki hivatalát, meghatározott órákon az egyházi imádságok' olvasásával folytatta, de még is, az igen jó akarat mellett kevés sikerét várhatta jobbitó eszközeinek.

Az emberszeretők' egyik társasága ujra vetette itten figyelmét e' fontos tárgyra 's az ember-

ség' Intézetéről gondolkozott a' tömlötzök' megjobbitására. Legnevezetesebb lépést tett e' részben, főképen az asszonyi foglyokra nézve Frey nevü Banquirnek (Mrs. Frey) hitves társa, egy derék asszony a' Quakerek' felekezetökből, bizonyos javallattal, hogy ezen határtalan nyomorúságnak orvoslást hozhasson. A' minden felülről járúlt kétségeskedések 's ellenvetések által meg nem zavartatván, legelsőbben az Országnak több fő helyein tett útazása által a' tömlötzök' állapotjáról magát megvilágositatni kivánta, 's az után tapasztalásainak kintsét a' Londonban legelhagyatottabbra forditotta. Több hasonló gyondolkozású 's érzésü asszonyok egyesültek vele azon tzélra. Az első főtétel vólt: hogy az asszonyi rabokat egyedül asszonyi felvigyázás 's kormányozás által igazgatni kellene; a' megjobbúlás pedig tsupán a' foglalatosság, szeretettel teljes, vallásos társalkodás által eszközöltethetik. Örömest engedtetett meg neki a' Város' Tanátsa, a' Tanátsbeli Tisztviselők' és Előljárók' részekről ezen előfogás. A' Pap vonitotta válait: a' felvigyázók tsóválták fejeiket; de még is minden segitség igértetett. A' kezdet azzal lett, hogy minden szobák 's kamarák tisztitassanak, minden raboknak egyszerü, de nem épen egyforma ruházat adattassék, a' rabok, életkorokhoz 's vétkezések' mértékéhez képest elválasztassanak, 's mindenek felett foglalatoskodtattassanak. A' magát érdemessé tett matróna (ugy neveztetnek Angliában az illyen Intézetek' minden asszonyi előljárói és felvigyázói) rendeltetett. Frey asszony maga és egy német Papnak, a' Németországban is nagyra betsültetett, Reinkopf nevü Doctornak hitvesse igazgatták az egészet, és mostanig is, minekutánna minden folyamatban vagyon, minden héten két napi délelőtti időben felváltva jelen vagynak. A' házban pedig szünte-

lenül az Egyesülethez tartozó más két asszony is jelen vagyon; vigyáznak a' munkákra, a' Sz. Irás' 's más hasznos Irások' olvasásával oktatnak, szíveket magokhoz vonszanak, tanátsot, segitséget nyujtanak 's gondoskodnak, hogy az asszonyi foglyoknak gyermekei külön szobákban oktatást nyerhessenek. 'S milly előmenetel! Gyönyörködve látogatják meg már sokan ugyan azon helyeket, mellyektől még kevés esztendők előtt az emberbarát iszonyodva elfordúlt. Megilletődéssel lehet latni: miképen nemes, emberszerető asszonyok a' megitélés 's kárhoztatás helyett Krisztus' értelmében viselik gondjokat a' vétkeseknek; észrevétethetik illyetén némellyik' ábrázatján a' már már kezdő nemesedés; örömmel hallatszik, hogy itt több illyen, gyermekkoroktól fogva vesztekre hagyottak a' legelső vallásbeli és erköltsi zsenge megfogásokat szerezték 's azok által magokat megvigasztalták, mások pedig illyen biztatás alatt megvigasztaltatva a' halál' kapujába léptek, a' bünnek legmélyebb érzésével ugyan, de még is reménységgel eltelve a' könyörületes Itélő iránt. A' vad és erköltstelen zaj, a' kétségbeesésnek borzasztó kedvtsapongása, komoly tsendességé vált. A' gyülekezet' szobájában a' hol az áhitatosság' órájin jelen voltam, láttam a' legszebb asszonyi, eladó munkákat, mellyekből a' nyereség azokat illeti, a' kik amazokat készitik, 's segitségekre kiadatik, ha a' büntetésül kiszabott időt kiállják. A' büntetésekről 's fenyitésekről, a' mellyek az előtt elkerülhetetleneknek tartattak, szó sintsen többé: „Nekünk vagynak, mondá Frey asszony a' Lordmajornak, Tanátsbeli Tisztviselőknek és Politziának legutólsó gyülekezetében, igen kemény törvényeink. Mi ezt asszonyi raboknak előre megmondottuk, hogy ez az ő javokra tzélozna, de ők mindnyájan magokat onkenyesen minden rend-

szabásoknak alája vetették. Azólta nekünk, előttök a' legnagyobb tekintetünk vagyon. Némellyek nem régiben azt mondák, hogy inkább a' Biró előtt, mintsem előttem jelennének meg. Jóllehet mi velek egyedül szelid indulattal és szeretettel bánunk, én még egyet sem büntetettem meg. Ők miólta a' munkásság és szorgalom behozattatott, m. e. 20,000 darabokat készitettek el a' magok' és a' ház' számára. Kimondhatatlan foganatja vólt a' mindennapi serkentésnek, a Sz. Irás' olvasásának 's az ebben foglalt erköltsi 's áhitatos oktatásoknak azokra nézve, a' kik soha oskolába nem jártak, 's olly újságoknak látszattak, hogy annál mélyebben az ő elméjekbe hatottak be". A' városi Tisztviselők', ezt hallván, és a' háznak Tisztei által ennek a' legszorosabb valódiságáról meggyőzettetvén nyilván nyilatkoztatták megesmerésöket, valamint szinte az ezen új erköltsi képezés felett való álmélkodásokat.

Ennyit tehet a' tiszta részvétel az alá szállott emberiségért is, ennyit tehet emberszeretete által a' gyakorló buzgóság. Kinek nem szakad szive, ha ennek olvasása mellett a' nagy 's középszerü városokban lévő raboskodóknak állapotját meggondolja, a' sok tömlötzök rettentőségöket, a' borzasztó unalmat, a' privilegiált henyélést, a' mindennémü, jobb társaságtól való elkülönözést, minden biztatások', erköltsi érzetet tárgyazó serkentések', bánatban fájdalomban való részvételek' hijánosságát; továbbá ha meggondolja mind annak következéseit: a' mindég nevekedő belső romlottságot, a' raboknak a' ravaszságon, tsalárdságon 's azon való szüntelen törekedésöket, hogy a' büntetés' idejének elmulta után a' tömlötzben eltöltött időért, még nagyobb gonoszságok által magoknak elégtételt szerezzenek, 's végtére azon szüntelen változást, a' rövid szabadság közt, hogy

annál több roszat tehessenek, és keményebb fogság közt mind addig míg végre a' nyomorúlt élet a' legmélyebb inségben elenyészik.

Az illyen kész akaratú személyekből álló kis társaságnak tiszta és megjutalmazott igyekezete, a' köztársasági hivatalt viselőkre nézve nem maradhatott siker nélkül. Angliában ugyan többnyire minden, a' mi nagy, külön személyek által vitetik végbe, és privatus előfogás nem az uralkodásnak dolga, holott német tartományokban, ha csak egynehány tallérokat kell jó tzélra rendelni, minekelőtte a' legkissebb történnék, elsöbben egész iráshalmakat öszve írni kell, 's még is végre mind a' régi mellett marad. Azonban mostan a' midőn a' rabok' nyomorúságaikról 's tömlötzökről való panasz olly esmeretessé lett, szükségesnek tartotta a' parlament, maga tehetőségét is reá forditani, és egy új megbánás-és jobbitó-ház' (Penitentiary) felépitése határoztatott el 's arra 400,000 font Sterling (annyit tesz ki legalább a' Londonnak legujabb leírása) rendeltetett, a' melly már is tökélletességéhez közelget. Fekszik ez igen közel a' Themse' partján Lametnek az Anglus Primás, és Kanterburi Érsek' lakóhelyének általellenében. Az oda vivő úttól vette nevezetét Milibank Penitentiary! Elrendeltetetése az, hogy mind a' két nemen lévő Newgati 's más tömlötzökbeli bünösöknek, a' kiknek tetteik nem hóltig való tömlötzöztetést vagy halált érdemlettek meg, 's főképen ollyanoknak, a' kik vagy tsekély vétkezés által tették magokat bünösöknek, vagy a' kiknek életkorok és magok viselete a' fogságban, reménységet gerjeszt a' megjobbulásra, a' büntetésül meghatározott idöig való lakhelyöknek szolgáljon, 's reájok nézve minden elövétethessék, hogy belőlök a' köztársaságnak hasznos tagjai váljanak.

Magok a' rabok, korokhoz és vétkezés' mértékéhez képest elvagynak osztva bizonyos classisokra. Elejinte mindeniknek teljes magánosságban engedtetik idő a' meggondolásra és magába térésre. Senkit sem látnak most az ő nemökön lévő felvigyázójikon kivül: mert magok az Előljárók sem jönnek a' rabasszonyokhoz soha, a' nélkül, hogy az előljáró Matronáktól ne kisértetnének. Mindnyájan el vannak könnyü vagy nehezebb munkával foglalva, de még sem kinra. De a' szükölködésen és hosszabb magánosságon kivül egyéb büntetést nem esmernek. A' jobb classisú társasághoz való áltmenetelre engedelmet tsupán szoros rendtartás, szorgalom, erköltsiség, békeséges türés és töredelem által nyerhetnek meg. A' kik érdemesekké teszik magokat, 3. 4. 's 8. másokkal, a' kik épen hozzájok valók, nagyobb kiterjedésü helyeken jönnek öszve, és közösen dolgoznak részént a' ház' szükségeire. A' legtapasztaltabbak azok közzül ismét feljebb emeltetnek 's felvigyázások alá mások adatnak, vagy a' betegek' ápolgatójoknak neveztetnek ki, vagy a' konyhához, gazdasághoz és mosáshoz használtatnak: mert familiák ezen Intézetben mosatnak; 's mind az által a' kereset' szorgalma neveltetik. A' büreauban láttam a' legfinomabb munkákat, varrásokat, himezéseket többnyire a' külföldi rendelésekre. A' férjfiúi osztályban, minden mesterségek üzettetnek, egyátaljáu fogva minden házi szükségre való készitetik. A' bejött pénz eltétetik 's azokra nézve, a' kik a' szabadságra érdemesekké tették, 's főképen ha a' szabadságban jól viselték magokat, esztendő múltával a' legelső tőkepénzzé lesz. Akkor a' nap, midőn ezen házat meglátogattam, épen hatan botsátattak el, a' kik a' legpéldásabb magokviselete által, a' büntetésül meghatározott időt megröviditették, és a' mint legalább állitatott, mint valóban

megjavúltak, újra a' köz társaságba léptek be. Egy erös 's szép termetü ifjunak, a' kiben a' lopásra való hajlandóság gyermekkorától megrögzött, 's a' kit semmi sem javithatott meg, ugyan azon reménysége vólt, mivel most a' legszorgalmatosabbak közzé tartozott, és majd nem minden próbákat állott ki. A' makatság és gonoszság a' legrosszabb esetben, egy egészen sötét és szoros fogságba való tömlötzöztetéssel büntettetik, a' mi mindazonáltal felette ritkán használtatik. Az egészen haszontalan személyek deportáltatnak. Ennek az épületnek rajzolatja az 1-sö kötet' 273-dik lapján látható.

Az asszonyi jobbító Intézet (Magdalen-Hospital és London female Penitentiary). A' Magdolna' Ispotálja, elsö felállitásától fogva nem tsak szembetünöképen terjedett ki, hanem folyvást is jóltévöleg munkálódik. A' Kápolna kiváltképen vasárnap a' láthatatlan Magdolnák gyönyörü, és szívreható énekléseik miatt igen látogattatik meg, melly alkalommal némelly látogatónak, ha netalán valamellyikének az éneklök közül, igen esmeretes hangját megkülömböztetné, oka lehet, hogy a' maga tulajdon melljét verje.

Ezen épületnek belsö részét, az idö' fogyatkozása miatt nem láthattam; láttam azomban egy újabbi épen azon tzélra rendelt Intézetet a' Londoni asszonyi Jobbító-házat, melly minthogy a' Magdolna Ispotály a' befogadtatás iránt tett ajánlásokat 's kéréseket nem teljesíthette többé, 1807-dik esztendötöl fogva az emberszeretök' egyesülete által egy szabad környékü, Pratonville nevü tsendes helységgel határos tájon felállitatott, 24. tapasztalt férjfi, és épen annyi asszony, viselik a' köz felvigyázást, a' kikböl különös commissiók állittatnak, 's a' kik résszerint hónaponként, részszerint hetenként gyülnek öszve; két asszony min-

den

den nap meglátogatja a' házat, 's azon Matronának, a' ki az egészet igazgatja, fogadja jelentését. Mrs. Hoplin igen jeles felvigyázó asszonynak látszott, a' ki szint annyi illendőséget és méltóságot, valamint szelidséget és tsendességet egyeztetett magába öszve.

Minden eltsábitott leány, a' ki az erköltsi életre vissza térni kiván, ezen Intézetbe való befogadtatása iránt, melly egyátaljában, tsupán tsak Jobbító, nem pedig büntető Intézetnek nézettetik; jelentheti magát. Ha a' hely megengedi, akkor próbára vétetik be; 's tsupán a' terhesek és betegesek, elöször más Ispotályokba útasitatnak. A' bévét-lkor egyedül a' származásokról és nemzetségökről kérdeztetnek meg. Minden kivántsi kérdezősködés tilalmas, és minden Elöljáró köteleztetik azt, a' mit más óldalról, az ő elébbeni környülállásokról tapasztalt, titokban tartani. A' befogadtatott, két hónapig szemmel tartatik, és tsupán akkor, ha az Intézet rendszebásai 's törvényei tetszenek neki, érdemesnek tartatik a' tökélletes bevételre.

Az előbotsátott ebbeli szoros szemmeltartás után bizonyos classisokra osztatatnak, a' hol kiváltképen tekintetbe vétetik az: ha valljon azon személy közönséges lotyóvá alatsonyodott e' le, vagy pedig nem? egyátaljában úgy intéztetik a' dolog, hogy az új jövevényekre, a' jobbak és megjavúltak munkálódjanak.

Egyes szobákban, vagy a' gazdaságban folytatják, alkalmaztatások és characterek szerint elkülönözve, foglalatosságaikat. Mert a' munkásság, foglalatosság és vallásbeli oktatás fő jobbító eszközöknek tekintetnek. A' házra és kertre szorúlva senkit sem látnak, mint netalán rokonyaikat és közel lévő tarátjaikat, és a' világgal való minden öszvekötetés szorosan őriztetik. Még az Orvos is,

a' Seborvos és a' Papok is tsupán tsak a' felvigyázó asszony' jelenlétében láthatják öket. Ha idegenek bizonyos meghatározott napokon és órákon meglátogatják az Intézetet, a' többi lakók eltávoznak más szobákba, a' mellyek akkor nem nyitatnak. Épen ezen rend a' Magdolna Ispotályában is tartatik. Reggel, estve, és Vasárnap egy egyszerü szálában, az imádságra gyülekeznek öszve. Némelly tapasztalt Papok, felváltva viszik végbe az Isteni szolgálatot. Az egész házban, a' lakó és háló-szobákban a' legnagyobb egyszerüség mellett, a' legnagyobb tsinosság, tisztaság és tzéleránosság uralkodik, és mindennémü erköltstelenségnek sőt illetlenségnek eltávoztatására való tekintet mindenütt tünik ki. A' bejáró szobákban találkozik mindennémü asszonyi legszebb munkáknak magazinja, a' mellyek eléggé nagy áron, részént a' háznak szükségére, részént magoknak a' munkásoknak számokra adattatnak el, a' mi iránt sok familiák is rendeléseket tesznek.

Végtére, valamint minden köz tagok, önkényesen és tsupán nyilvánvaló kérésre léphetnek be, úgy szinte senkinek se tiltatik meg a' háznak elhagyása. Két esztendő tartatik a' legalkalmatosabb időnek, az ott való lakásra, hogy új életrendre szoktattassanak. Az alatt az igazgatás igyekszik ott a' hol szülék és rokonok élnek, ezekkel a' békességet helyre állitani, és az eltévedteket, a' familia kebelébe vissza vezetni; a' hol ezen eset nem forog fen, személyes tulajdonságokhoz és tehetőségekhez képest, a' mennyire tsak lehet, Londonon kivül szolgálatba adatnak. Sőt ha a' házat elhagyták is, folyvást tudakozódnak az ő magokviseletekről. Ha esztendő alatt jó bizonyságot beküldenek, egy guineet nyernek serkentő jutalomúl, két esztendő mulva, kettőt, 's így tovább, állapotjokhoz 's szükségökhöz képest.

A' kik magokat többszöri emlékeztetések utan sem, a' rendtartáshoz akarják alkalmaztatni, elútasitatnak: másod ízben senki sem fogadtatik be.

Söt ezen Intézet igazgatása eléggé okos, és vigyázó, ne hogy ezen Intézet akár melly alávaló nép seprejének, a' mellyet az ő nyomorúlt kereset módja többé nem táplál, menedékhelyévé váljék. Ha tsak a' szegénység és gyalázatos betegség kérne menedékhelyet, és a' befogadtatásért könyörögne, azok' a' szegények' ezek a' betegek Ispotállyába útasitatnak.

Báró Prónay Kálmán.

III.

Tudománybeli Jelentések.

1.

Intézetek.

Trentsén Szabad Királyi Városnak Római Katholikus Oskolájiban múlt oskolai esztendő' végén következő számú tanuló Ifjúság vólt:

I. A' Királyi Gymnasiumban.

(Kegyes oskolabéli Szerzetesek alatt)

Hatodik Osztályban		—	—	25
Ötödik	—	—	—	22
Negyedik	—	—	—	30
Harmadik	—	—	—	48
Második	—	—	—	50
Első	—	—	—	40
		Öszvesen	—	215

Ezen egész tanuló Ifjúság Római Katholikusokból állott. Kik közül tizenkettő a' néhai Fő Méltóságú

Kluch Jó'sef halhatatlan érdemü Nyitrai Püspöknek; — egy a' Jetteányi; — egy a' rendkívül való kegyelem pénzben (Stipendium) részesült.

II. A' Nemzeti Oskolában.

(Plébános; — Háplány; — 's Világi Tanitók alatt.)

Második Osztályban		—	—	18
Első	—	—	—	31
Leányok	—	—	—	48
		Öszvesen	—	97

A' két nemen lévő egész Ifjúság' száma: 312

A' mi az Ifjúság' szaporodását, vagy fogyását illeti: első Grammatikának a' Gymnasiumhoz való kaptsoltatása idejétől fogva, a' tárgyúl választott Gymnasiumban legtöbb Tanuló vólt 1810 dik esztendő' végén, az az: 285. legkevesebb 1814 ben, az az: 163. — A' Nemzeti oskolában 1814 diktől kezdve, folyó esztendei 1-sö Juliusig legtöbb férjfi Gyermek vólt 1818. eszt.ben, az az: 78. legkevesebb múlt esztendőben. — A' Leány Oskola ama kegyes Jóltévő, ama nyájas Adakozó, jövedelmeit a' leghasznosabb, 's legszentebb tzélokra böltsen forditani tudott, 's szeretett, néhai Fő Méltóságú Kluch Jó'sef Püspöktől 1816-dik esztendőben fundáltatván: ebben 1819-dik esztendei Böjt más hava 1-ö napján elkezdette a' tanitást Nemes Nozdrovitzky Su'sanna. Melly időtől fogva illyen számmal voltak a' gondviselése alá bizottak. Első esztendőben vólt 13; következőben 21; 1821-ben 17; ezt követőben 27; 1825-ban 12; ezután következetben 52; harmadével 55; (a' tavali tudva vagyon) folyó esztendőben 39. Ezek szerént legtöbb tanuló Leány-gyermek vólt múlt esztendőben; legkevesebb 1823-ban, az az 12-tő.

A' tárgyúl választott Városban könyvnyomtatómühely nem lévén, a' Gymnasiumbeliek nevei kinyomtatás végett Nagy Szombatba szoktak küldetni. 1797-diktől megjelentek Jelinek Ventzel, és Jelinek János; az előtt kiadattak pedig a' Királyi Universitás' betüjikkel nyomtattattak. — A' Nemzeti oskolabéli két nemen lévő Tanúlók neveinek nyomtatásban való kiadattatása szokásban nem lévén; — a' Gymnasiumbelieké múlt esztendő végén illyen tzimmel jelentek meg: „Juventus Regii Gymnasii Trenchinien-

sis apud Scholas Pias ex[ ]annua Studiorum progressione in suas classes relata MDCCCXXVI. Tyrnaviae typis Joannis Bapt. Jelinek". közli

Zibrin Jó'sef.

2. Előlépések és Megtiszteltetések.

Soha sem veszti el a' valódi virtus az ő betsét, és ha azt mindenkor a' méltó jutalom nem követheti is, nagy oka van; vagy egy idősb áll a' tisztesség poltzán, vagy más ok miatt marad hátrább az érdemessebb, 's ezért mintegy tsuda dolognak tartatik, ha a' maga emberségéből egy némelly derék oda verekedik, a' hová mas tsak úgy tudott eljutni, hogy mind az egész világ minden erőből segitette; az irigy pedig igy kiált: ez az ember tsupa szerentse, vagy: nagy politikus!! pedig igaz oka az hogy a' valódi virtus soha sem veszti el az ő betsét, és neki a' szerentse is kezében van, kováttsa ő annak, igaz hogy alkalmatosság vagy nyilás kell.

A' Helv. Vallást követők' Tul a' Dunai Papi Megyéjekben Superintendensnek választatott Fő Tisztelendő Tóth Ferentz Ur, — mert a' valódi virtus nem veszti el az ő betsét, és imé megnyerte méltó jutalmát; — irigy! nem szólhatsz! mert ötet egyedül személyes érdemei emeltek e' Méltóságos Hivatalra

Professor korában hathatós tanitása, mind akkor, mind eddig kiadott számos, hasznos, jó, a' két Magyar Haza előtt esmeretes munkát, majd, szivet nemesitő, szivreható prédikállásai, a' rá bizott több Papi igazgatói Hivatalaiban, fáradhatatlan szorgalmatossága, igazgatásra termett volta, melly által, maga eránt a' szíveket tiszteletre, szeretetre, benne való bizodalomra, az alattvalókat kész szívvel való engedelmességre, jó rendtartásra tudta birni, mindenek eránt való kegyes nyájassága, ember-betsülő, 's emberséges okos maga viselete, böltsessége, a' jóságos tselekedetekre példát adó mindenkor fedhetetlen élete, által nyerte meg a' nagyok és kitsinyek köz bizodalmát. Illyen embert keresett Diogenes a' lámpással, és imé a' T. D. Ref. Superintendentia találta azt meg Pápán Junius H. 19-én 1827-dik esztt.

Az ő fel szentelésén fényes nagy gyülekezet volt jelen; Nagy Tiszteletü Senior Nagy Mihály Ur, valóban szép 's velős prédikátziót jelessen mondott vévén fel a' Textust Sz. Pál Cor. 2. 2: 14. — mellynek végeztével Fő Tiszt. Bátori Gábor Pesti Superintendens Ur, az ő szokott ritka módja szerént Tudós és Popularis beszédet tartott arról, hogy miért hivott az Isten embereket, nem pedig Angyalokat az Ecclesia kormányára, 's miért igen terhes ez a' Szent Hivatal; ezekután felszentelte és eskette őtet; melly meglévén, ajánlotta a' jó rendtartást az illetőknek, és a' Népet megáldá. — A' mint a' Cerimonia rendje kivánta, a' helybeli Collegium' Kántor Deákjai, jó gusztussal Hármoniás énekeket éneklének. Igy tétetett minden jóknak lelki örömére Superintend. ez a' Helv. Vallástételt követők' Tul a' Dunai Papi Megyéjeknek, érdemekkel ragyogó hallója.

Igen szép és szivreható volt nézni, hogy Szilassy Jó'sef Fő Curator ő Méltósága, mind bé, mind ki, kezénél fogva vezette, az éllemedett kedves Superintend. Fő Tiszt. Bátori Gábor Urat. — Oh Vallás és Haza oszlopai, későn jöjjön el halálotok! de miért nem is élhetnek az illyenek századokat?!

Miskoltzi Károly.

---

3. Jelességek.

1) A' T. N. Győr és Mosony Vármegyei Duna 's Rápcza mellék' több Helységeiből öszve sereglett Nemes Birtokosok és minden renden lévő lakosok; számos Fő Méltóságoknak, — a' nevezett két Vármegyék' némelly nagy érdemü Tagjainak és Urodalmi sok Tiszt Uraknak jelenlétökben, e' folyó 1827-ik esztendő' Böjt elő Hava' 15-kán mint kegyelmes Fejedelmünk' születése' napját követő napon víg örvendezéssel különös Öröm-Ünnepet üllöttek. — Ezen említett napnak regvelén, a' feljebb már tisztelve említett Uraságok, népeknek sokaságától késértetvén elöször is a' Lébeni, több századok előtt remek mesterséggel egészen négyszegü faragott kövekből épittetett, és az idők mustohaságát e' jelenkorig épen kiállott kettős tornyu öreg Templomban öszve gyülekezvén a' Mindenhatónak buzgó ditsöitésével kezdve,

Felséges Királyunk' és a' valódi érdemet, 's igaz hazafiuságot kegyelmesen jutalmazni tudó, szeretett Fejedelmünknek hosszu és virágzó életéért esedezvén a' Nagy Méltóságu Vá'sonyköi Gróf Zichy Familia' minden nemen lévő Tagjainak tartós szerentséjekért szives sóhajtások botsattattak az Egek' Urához. — Melly kegyes áhitatosságnak végződésével, ezen sok evek' zivatarjaival megküszködött Szent Ház' falajihoz közel, a' szabad ég alatt készült alkotmányra fellépvén Tekintetes Jancsó Károly Úr, mint Királyi Biztos, és Fő Tisztelendő Asztly János Győri Kanonok, mint Káptalanbéli bizonyság, úgy szinte Tekintetes Kis Jokai Udvarnoky Lajos Királyi Ágens, mint a' Nagy Méltóságu Vá'sonyköi Gróf Zichy Familiának Képviselője, — e' fényes öszvejövetel' tzélját, — a' Királyi kegyelmes Adományról szólló és beiktató Levelek' felolvasása mellett, az itt' alább következendő velös Magyar beszédekkel kinyilatkoztatták. Melly meglévén minekutánna a' szomszéd Bezi nevezetü helységbéli Ev. Prédikátor és Közbirtokos T. T. Perlaky Dávid Úrnak, ezen alkalmatosságra nyomtatásban készétett, és a' Szép Literatúrai Ajándékban közlendő Versei kiosztogattattak vólna, — a' sok Jelenlévők, több helyekre elrendelt 's bőkezüséggel megrakott asztalokhoz szóllíttatván rangjaikhoz képest osztályonként gazdagon megvendégeltettek: hol Felséges Fejedelmünk' kegyelmes örökös Királyi Herczegünk' szeretett Nádor Ispányunk' és az egész Uralkodó Háznak virágzó állapotjáért, úgy hasonlóképen a' többször említett Fő Méltóságú Grófi Nemzetség' állandó bóldogságáért Harsány Éljen! kiáltások között számos poharak ürittetvén az örvendezés több napokon által is folytattatott.

Fő Tisztelendő Asztly János Győri Kanonok Úrnak ezen alkalmatossággal jelesen elmondott beszédje im' e' következendő;

Ditsöségesen Uralkodó I-sö Ferencz Felséges Magyar Országi Király legkegyelmessebb Fejedelmünknek országlása, olly' sulyos időkre esett, mellyekben némelly szabadabban gondolkodó nemzeteknek nyughatatlansága miatt a' kormányozásnak gyökeres régi módja az ő sarkajiból majd követtetett, es a' népek között tartós öszvezavarodás következett. Óhajtván tehát Ő Császári 's Királyi Felsége hazánk-

nak, és az ő igazgatása alatt lévőknek bátorságát és boldogságát eszközleni; minekutánna ama' régi, – a' Haza' oltalmára, sőtt az egész Európai keresztyénség' védelmére szolgáló Győri erősség, harmadszori Tatár', Török' és Franczia ellenséges ostromlásának ellent nem állhatvan lerontatott vólna; — e' helyett a' közellévő, és eddig minden ellenségeinek erejét felül haladó Komáromi erőséget meggyőzhetetlen állapotba helyheztetni kivánta. Melly bölts Intézetének elérésére, minekutánna azon Királyi Várat környülvevő Szőnyi és Várföldi térségeket szükségesnek tapasztalta lenni, az ő Királyi Fiscussának meghagyta, hogy az emlitett térségeknek tulajdonossával, Méltóságos Vá'sonyköi Gróf Zichy Familiával egyeségbe eredjen.

Mellynek nagy érdemü Tagjai, nevezetesen Fő Méltóságú belső titkos Tanátsos és Minister Gróf Zichy Karoly, és Méltóságos Gróf Zichy János, ezen, a' köz Haza' oltalmára szolgáló szándékját Ő Felségének megértvén az emlitett két rendbéli földeket Ő Felsége' szándékjának elérésére nagy készséggel tüstént általengedték, és a' Hazának boldogságára ezen ősi örökségöket oda ajánlották, követvén ez által Eldődejiknek ditséretes nyomdokit, kik közül Zichy Péter lovasság' Kapitányja, Győr Városának visszavételében; Zichy Pál Győr Várának Vice-Generálissa, és Zichy Istvan Weszprém Várának Kapitányja, az ő hitökre bizott Várok' őrizésében, és a' Török' erejének gyakorta történt visszaverésében, Fejedelmök és Hazájokhoz való fedhetetlen hívségöket ditsőségesen megbizonyitották.

Ő Felsége kegyelmes Királyunk, ezen hívséges tetteknek megjutalmazására, és az o örökségök által engedésének viszontagos megtérítésére nézve a' Lébeni Apáturságnak javait, az ő hozzá tartozandóságival és hasznaival, a' mellyek bóldog emlékezetü harmadik Béla, és annak fija Imre Király bőkezüségökből először ugyan ama' hires Hedricius Homburgi Grófnak nemzetségére, azután Phoco Mosonyi Fő Ispányra hárámlottak; ettől pedig második András Királynak megerősitésével a' Fekete-Rendbéli Szerzeteseknek általadattak. Minekutánna ezek, a' Tatárok és Törökökkel való háborúban elköltözni kéntelenittettek, és utóbb el is enyésztek vólna, ezen Apátságnak javai többféle birtok alá kerülvén végtére az úgy nevezett Poli ico-fundationalis fundus' használására

fordittatván újra a' Királyi köz és rendelésre, a' honnét származtak, vissza kerültek. Ezeket, mondám, a' Lébeni Apátságnak javait Ö Felsége, a' Mélt. Gróf Zichy János Úrnak, és a' Nagy Mélt. és emlékezetü Gróf Zichy Károly Minister' maradékinak és fijainak, úgymint: Ö Excellentiájok és Méltóságoknak, Gróf Zichy Ferraris Ferencz, Gróf Zichy Károly, Gróf Zichy Ferdinand, és Gróf Zichy Miklós Uraknak kegyelmes adományi és azt követő bévezető Királyi levelei' erejével által adni méltóztatott.

Tekintetes Kis Jókai Udvarnoky Lajos Kir. Agens Úr, mint ez' előbbi beszéd' végén megnevezett Fő Méltóságu Grófi nemzetség' képviselője, minekutánna a' birtokba bévezettetett 's iktattatott e'képen szóllott:

A' Fejedelmeknek minden tulajdonságaik között legnagyobb 's legszebb a' kegyelem, melly, ha az érdemre árasztatik, az Egek' áldásához hasonlo, és azért nem is tsudálom, ha mondatik, hogy a' Királyok az Isten' képét viselik e' világon. Ez az eset vagyon itten, a' midőn ma Ö Felsége' koronás Királyunk' kegyes adományjában a' Nagy Méltóságú Vá'sonyköi Gróf Zichy Familiát béiktatni öszve gyültünk. — Ugyan is, — valamint egy részről Ö Felsége' ebbéli kegyelmét a' most emlitett Fő rangú Házzal érezteti, úgy bizonyos az is, hogy ugyan ezen Fő nemzetség a' régibb idők olta e' mái napig fényes tettek és kitündöklő hivségek által az Uralkodó-ház, és Haza eránt, mind a' hadi, mind a' polgári rendben ezen kegyelemre magat, megkülömböztetett módon érdemesitette.

En pedig, mint különös és eléggé meg nem betsülhető megtiszteltetésemnek nézem azt, hogy ezen diszes alkalommal, de kivált itt' ezen Nemes Megyében, hol polgári pályámat kezdettem, a' most tisztelt törzsökös és régi Magyar Familia' személyét es képét viselni szerencsém lehet.

Legelő-ször is tehát a' midőn a' Nagy Méltóságu Familia' nevében 's képében itt' az Ég' karpitja alatt 's mintegy a' Mindenhatónak színe előtt, Ö Felsége' végheteilen kegyelmét legnagyobb 's legbuzgóbb jobbágyi alázatossággal megköszönném, úgy köszönöm a' királyi Biztos Urnak is, és a' Nemes Káptalan' kiküldötjének a' Familia eránt mutatott szives

készségöket; valamint is egyátaljában az egész úri gyülekezetnek, mint jó szomszedoknák barátságos megjelenésöket, kérvén minnyájokat egyről egyig, hogy valamint eddig úgy ennekutánna is, mint barátok, hazafiak 's rokonok éljünk, és egymásnak segedelmére legyünk, eltávoztatván barátságosan mindent, a' mi a' jó szomszédságot, 's a' hazafiui egyetértést megzavarhatná.

Végre, — hogy beszédem' végezzem, — mint háládós szolga, oda vissza térek a' hol kezdettem, és koronás Királyunk' Ö Felségének hosszas életet és bóldog országlást legbuzgóbb szívből óhajtván kiáltom: Vivat!!! közli

Enesei István.

2) Mennél nagyobb gyönyörüséggel egyszer'smind bámulással szemlélem hazánk Nagyjainak, 's számtalan köz hasznu Férjfiaknak a' nemzeti nyelv terjesztésére áldozott igyekezeteket, 's fáradhatatlan szorgalmokat: annál szorossabb kötelességemnek tartom, hogy a' magyar nyelv' érdemes pártfogóival és kedvellöivel e' dolgot közöljem, a' melly kétségkivül édes örömre gerjeszti mind azokat, kik nyelvünk' elterjesztésében buzgólkodnak, látván hogy igyekezetek nem minden haszon nélkül való, 's fáradságok nem sikeretlen.

Hóld Mezö Vásárhelyen, az Agostai Vallástételt tartók Ekklésiájában, melly már 52 esztendök ólta fenn áll, eleinten tsupán tsak tótúl, késöbben pedig felváltva eggyik Vasárnap tótúl, másikon magyarúl végeztetett az Isteni tisztelet. Ennek oka az vólt, hogy annak tagjai Hazánk' felsöbb megyéiböl, úgymint Gömör, Kis Hont, Zólyom, Nagy Hont, Bars, Túrótz, Liptó és Árva Vármegyékből szakadván, nyelveket mind ez ideig nem tsak az Isteni tisztelet gyakorlásában, hanem az oskolai tanitásokban is megtartották. Látván mindazonáltal, hogy a' két nyelv valamint magoknak, úgy kivált gyermekeiknek a' vallásbéli esméretekben nagy akadályt, a' vallásbeli dolgoknak megtanulásában hátra maradást okoz, köz akarattal elvégezték ezen sérelemnek leendö megorvoslását, megegyezvén abban hogy az Isteni tisztelet, és az oskolai tanitás magyar nyelven menjen végbe, gyermekeiket pedig, ha a' szülöknek kedvek lészen Békés Vármegyének több tót városaiban és helységeiben tanitassák a' tót nyelvre.

Ennek következésében, minekutánna hivataláról lemondott Tiszteletes Tudós Kontsek Márton Úr helyébe T. T. Major Jó'sef Urat, a' Mezö Berényi Gymnasiumban vólt Magyar Literatura Professorát meghivták, a' halgató közönségnek azon kinyilatkoztatása és meghagyása mellett lépett hivatalába, hogy ennekutánna a' tót nyelvet végképen elhagyván, az Isteni tisztelet tsupán magyar nyelven végeztessék, és tsak a' három nagyobb Sátoros innep napokon szolgáltassék ki a' szent Sakramentom tót nyelven némelly éltesebbeknek kedvekért. Egy akarattal megegyeztek ugyan ebben mindnyájan közönségessen; mindazonáltal említést érdemelnek különösen ezen hasznos örvendetes és kivánatos dolognak végrehajtásában tett fáradságos igyekezetekért: Tekintetes Horváth Lajos Úr Ts Csongrád Vármegye Szolga Birája. Nemzetes Aranyi Mihály Úr, Ekklesia Fő Curarora. Nemes Nagy Pál Ekklésia Curátora; ugy nem külömben Góbi Márton, Nagy Honti, és Lichanyetz Márton, Kis Honti tót származásuak. Szivből örvend a' gyülekezet ezen tselekedetén, 's reményli és hiszi, hogy azt soha meg nem bánja; most tsak azt bánja, hogy a' mit most másoknak példájára tselekedett, még jóval ez előtt nem tselekedhette.

—j— J*.

3) A' magyar nyelv gyarapitására 's terjesztésére nézve ismét e' következendő örvendetes hiteles tudósitást vettük T. N. Nógrád Vgyéből, mellyet sietünk a' jó ügynek barátjaival közleni.

Hogy a' T. N. Nógrád Vgyében lévő Ágostai Evangelicus Ekklésiák ekkoraig majd nem minden kivétel nélkül Tótok voltak, tudva vagyon, holott a' Római Catholicus és Reformatus Ekklésiák 's lakosok ismét majd nem minden kivétel nélkül Magyarok, sőt az Agostai Vallású Nemesség is magyar. Továbbá a' tót helységek, a' felső részeket kivévén a' magyar helységek közt elléven szigetelve, a' tót köznép is közönségesen meglehetősen tud magyarúl; ezért már hosszabb idő olta törekedtek azon a' Nógrádi T. Senioratusnak mind egyházi, mind világi belátó Elöljárói, hogy magyarúl is tartassék gyakrabban az Isteni tisztelet, 's ez által a' Haza óhajtásának 's közvarakozásának elégtétessék, 's a' nemesség is az Isteni tiszteletben több részt vehessen. E' végre a' T. Senioratus a' mult 1826-dik esztendei Május 10-kén Los-

sontzon tartatott Gyüléséből Tek. Felső Kubini és N. Olaszi Kubinyi András, Inántsi Ebeczky Jó'sef, Kubinyi Ágoston, Szalay István 's Tiszt. Dédinszky András, Geduly János, Skultéty Mihály, Fretska Sámuel, Bukva György és Ruhman János Urakat küldötte ki, hogy azok a' magyar nyelvnek behozására 's gyarapitására Javallatokat készitsenek, a' kik is munkájokat elvégezvén 's Javallatokat a' folyó esztendei Junius 25kén Balassa Gyarmaton tartatott Senioralis Gyülésnek eleibe terjesztvén, ez maid nem egyváltaljában helyben hagyatott, mellynek rövid foglalatja e' következendő:

1) Ezentúl kötelessége lészen minden Oskolamesternek a' gyermekeket a' magyar nyelvre tanitani, úgymint: olvasásra, irásra, szükséges szókra, beszelgetések forditására 's egyéb könyv nélkül megtanúlandókra is oktatni, és ebben nekik a' Prédikátor Urak nem csak tanátsot fognak adni, hanem segitségül is lesznek

2) Ha valamelly Tanitó magyarúl nem tudna, mind addig, míg magyarúl megtanúl, ezt más által tartozik teljesittetni.

3) A' már most hivatalban lévő Prédikátorokat és Tanitókat kivévén, ezentúl ezen hivatalokra csak ollyanok fognak alkalmasztatni, a' kik magyarúl tudnak, mellyért a' Superintendentia meg fog szóllittatni, hogy ezt e' Candidatusokra nézve törvényül tegye, az Oskola-mesterekre pedig a' Decanalis Instructionak ezen Cánonját: „Ludirectorem, qui pri„mum ad stationem vocatur, delegatus per Seniorem, „an ad docendum aptus sit examinat, et Testimonio, „quale meruit, lingua vernacula concipiendo ornatum, „ad Ecclesiam vocantem dimittit, ut eadem ex pro„ducto Testimonio judicare valeat, an eum scholae „praeficere debeat, nec ne", szorosan megtartassék, ezt egyenesen hozzá adván, hogy csak azok tartathatnak hivatalra alkalmatosaknak, a' kik magyarúl tudnak; a' Decánok pedig jelentéseikben a' Senioratust arról tudósitani tartozzanak, mellyik oskolában 's mellyik Tanitó által gyarapitatik legjobban a' magyar nyelv.

4) A' magokat legjobban megkülömböztetett Oskola-mesterekuek jutalmak fognak osztogattatni. De mivel erre teljességel semmi fundus nintsen, a' Magyar Országi Evangelikusok' közönséges szegénysége

fundussához, t. i. a' jó akarók' adakozásához kell folyamodni.

5) Az előbb kelő Tanulókat is meg kell jutalmazni vagy legalább megdicsérni.

6) A' Prédikátorok minden illő úton és módon ajánlják halgatóiknak a' magyar nyelv' megtanulásának hasznos voltát.

7) Készitessenek szükséges könyvek 's azok a' szegényeknek ingyen, vagy jutalom gyanánt osztogattassanak ki.

Mivel pedig mind addig a' magyar nyelvet a' többnyire tsupa tót helységekben és oskolákban óhajtott szerentsés előmenetellel sem tanítani, sem tanulni nem lehetne, mig a' nemzeti oskolák számára alkalmatos tanitók nem neveltetnek; azért a' Lossontzi oskola rendeltetik Senioralis Tanitók oskolájának 's a't.

Igy hálá légyen a' nemzetek Urának mindenütt győz az igaz ügy!

Thaisz.

---

4. Új Könyvek.

1) Felső Magyarországi Minerva. Nemzeti Folyó-Irás 1827. Harmadik esztendei folyamat 2-dik Negyed Aprilisz, Majusz, Juniusz. Kassán, Ellinger István, Cs. Kir. priv. Könyvnyomtató és Áros' betűjivel 's költségein.

2) A' Negyes Iskoláknak Ts. Ns. Zemplin Vármegyében elöltött század Ev-i ünnepre Szent Jakab Havának 27 dikén 1827. Kassán nyomtatta Werfer Károly, Académiai Typographus.

3) Carmen quo Dies Inductionis Scholarum piarum in I. Cottum Zempliniensem post elapsum Seculum Recolitur: Deoque grates cum votis persolvuntur. Sátor Allya-Ujhelyini. Die 27. Julii Anno 1827. Cassoviae, Typis Caroli Werfer, Typ. Academiae.

4) Felszólllás, mellyet igen Tisztelendő, Tekéntetes és Nagy Érdemü Imre János Úrnak, az Egri Fő Megye' Aldozó Papjának a' Szép Müvészetek', Bölcseség és Isten Tudomány koszorúsának a' Pesti Királyi Egyetemnél Bölcs. Tud. nyilvános, és Rendes Tanitójának örvendetes neve ünnepén Junius 24-kén

Igaz tisztelet jeléül bényújtának háladatos tanitványi Bölcs Tud. I. Eszt. Hallgatóji. Pesten, Füskúti Landerer Lajos betüivel 1827.

5) Néhai Fő Méltóságu és Fő Tisztelendő Kluch Jó'sef Nyitrai Püspök Császári, Királyi belső Titkos Tanácsos Ő Excellentiájának érdemei. Hirdette Gyásztiszteltetése alkalmatosságával 1827. esztendőben Pünkösd Hava 2-dik napján Fejér György Boldogságos Szüzről neveztetett Pesti Újhegy' Prépostya. Nagy-Szombatban Jelinek Ker. János betüivel.

6) Oktatás a' Szépirás Mesterségében mind az Oskolák, mind pedig a' magános tanulók számára Fischer Jó'seftől. Első Füzet Pesten.

7) Lutorádki Které Prilez'itosti Smrti Nagwiborn'egsiho, a Dustogn'ewelebniho Pána Gozefa Kluch Biskupa Nitránského, Jeho Cisarskég, a Hrálowsko Apostolskég Gasnosti Skutec'ného Tagneho, aneb stawu Radca zloz'il P. Adalbert Simko z Rádu S. Franc. n Kragi B. P. Marii Hnaz W. Trnave, witlac'ené Pana Gelinka, Roku 1827.

8) Sermo In Solemnibus Exequiis Excellentissimi, Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Kluch Episcopi Nitriensis Sacrae C. et R. Ap. M. Actualis intimi Status Consiliarii, Die 31. Decembris 1826. in Mocsonok pie mortui habitus Nitriae in Ecclesia Cathedrali Calendis Maji 1827. per Alexium Jordánszky Abbatem B. M. V. de Szászvár, Praepositum S. Georgii De Viridi Campo Strigoniensi, Ecclesiae Metrop. Strigoniensis Canonicum, et Archi-Diaconum Cathedralem, S. Theologiae Doctorem, Protonotarium Apostolicum, et ad Comitia Regni Capitularem Ablegatum.

---

5. Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek:

31) A' Magyar Nyelvbeli Előadás' Tudománya, írta Bitnitz Lajos, a' Szombathelyi Egyházi Megye' Papja, Philosophia Doctora, a' Boroszlói Tudós Társaság' Tagja, a' Szombathelyi Kir. Lyceumban Mathesis' és Magyar Nyelvtudomány' tanitója. 8-o 1827 340. lap az ára 2 for. Ezüstben (Eggenberger Könyvárosnál).

32) Handbuch der ungrischen Poesie, oder: Auswahl interessanter, chronologisch geordneter Stücke aus den vortrefflichsten ungrischen Dichtern, begleitet mit gedrängten Nachrichten von deren Leben und Schriften; nebst einer einleitenden Geschichte der ungrischen Poesie; einer Sammlung deutscher Übersetzungen ungrischer Gedichte, und einem Verzeichnisse der im Werke vorkommenden weniger gebräuchlichen Wörter. Für Jene sowohl, die bereits einige Fortschritte in dieser Sprache gemacht, als für alle Freunde der Literatur im Allgemeinen, und der ungrischen insbesondere. In Verbindung mit Julius Fenyéry herausgegeben von Franz Toldy. Erster Band. 1827. 8-ad rét lap 468. 2 for. Ezüstben.

33) Thema Inaugurale de Monstris, quod ex Auctoritate Domini Praesidis, Spectabilis D. Decani, et Clarissimorum DD. Professorum pro gradu Doctoris Medicinae rite consequendo in Alma Scientiarum Universitate Hungarica Scripsit et publico examini submittit Georgius Wekerle, Artis Ocularis Magister Ex. I. C. Torontal. 1827. 8-o l. 52.

34) Dissertatio Inauguralis de Conciliis Oecumenicis, quam in Regia ac Celeberrima Scientiarum Universitate Hungarica, superatis pro consequenda Juris Ecclesiastici Doctoratus Laurea Praescriptis Rigorosis examinibus annuente Inclyta Facultate Juridica una cum Thesibus adnexis Publicae eruditorum Disquisitioni submittit Engelbertus Winkler. S. ac Ex. Ord. Cisterciensis Presbyter et in Reg. Gymnasio Agriensi Professor. 1827. 8-o lap 48.

35) Dissertatio Inauguralis Medica de Scarlatina, quam annuentibus Magnifico Domino Praeside et Directore, Spectabili Domino Decano, et Clarissimis DD. Professoribus pro Doctoris Medicinae gradu rite consequendo, in Alma ac Celeberrima Reg. Scientiarum Universitate Hungarica Pestiensi Publicae eruditorum disquisitioni submittit Josephus Pazurik, 1827. 8-o lap 16.

36) Dissertatio Inauguralis Medica de Vipera Bero quam annuentibus Magnifico Domino Praeside ac Directore, Spectabili D. Decano, ac Claris. DD. Professoribus, in alma ac celeberrima Reg. Scientiarum Universitate Hungarica ad Gradum Doctoris Medicinae rite obtinendum publicae eruditorum disquisitioni submittit Joannes Fluk. de Raggamb. 1827. 8-o lap 16.

VIII. Kötet' Foglalatja.

I. Értekezések.

1) Császár Ferencz. Nagy Hunyadi János. l. 3.
2) Barátságos Tudósitások külföldről. (Folytatás) l. 26.
3) Ferenczy. Némelly észrevételek a' férjfi gyermekek' házi nevelésökről a' tapasztalásból. l. 46.
4) Podhradczky Jó'sef. A' múlt század' elején Po'sony Várossában dühösködött pestisről. l. 63.
5) Beregszászi Nagy Pál. Európa Hertzeg Asszonyról. l. 70.
6) S. S. A' Föld-kerek' Népesetlenedéséről. l. 83.

II. Literatúra.

A) Hazai Literatúra.

Könyv-esmertetés.

1) Élet és Literatura 2-dik Kötet Rész 5—10. l. 93.

B) Külföldi Literatúra.

1) Kivonása Dr. Niemeyer Angliai útazása közben tett észrevételeinek. l. 106.

III. Tudománybeli Jelentések.

1) Intézetek. l. 115.
2) Előlépések 's Megtiszteltetések. l. 117.
3) Jelességek. l. 118.
4) Uj Könyvek. l. 125.
5) Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek. l. 126
6) Jobbitások.

l. 78. s. 24. gyakorló szülésű, olv. gyakorló szülészi.
l. 86. s. 12. Balinben olv. Berlinben.
l. 87. s. 12. tawwirozva olv. tatowirozva.

NB. A' Szép Literatura a' jövő kötettel fog közöltetni.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY.

1827.

IX. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével.

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' betűjivel
és költségével.

I. Értekezések.

1.

A' Magyar nyelv pallérozásáról való észre vételek.

Úgy látszik, egy darab időtől fogva, a' nemzetiség eránt való buzgóság, mind a' két Magyar haza fijaiban felpesdülvén: a'béli derék igyekezeteket, leginkább anyai nyelvünk tsinositására 's bövitésére törekednek forditani. — Valóban helyes, és méltó tiszteletet érdemlő igyekezet! de fájdalom, épen azok, kik magoknak illyetén munkálkodásokkal érdemet kivánnak szerezni: az általok felvett módokon ártalmára inkább, mint sem hasznára vagynak anyai nyelvünknek.

Ugyan is, ha a' mostanában nyomtatásba kijött munkátskákat olvassuk, azt tapasztaljuk, hogy nagyobb része az Iróknak, a' nyelv pallérozását abban helyhezteti:

1-ör Hogy a' régi 's már századoktól fogva virágzó hosszabb szókat megröviditi, 's azokból egy két tagot, úgy a' mint néki tetszik, elharap.

2-or Hogy a' maga inye szerént, akár van reá szükség akár nints, új szókat tsinál, és

3-or Hogy képzeleteit, nem úgy mint eddig szokásban volt: hanem újmódi 's a' Magyar nyelv természetével ellenkező kitételekkel adja elő.

A' mi már nyelvünknek a' szók-tsonkitásával való pallérozását illeti: az én itéletem szerint (a'

tapasztalásból vévén példát) a' szóknak megrövidítésével a' nyelv sem tsinossabbá sem jobbá nem tétetődhetik; mivel egy az, hogy a' mi rövid, még az nem mind szép; más az, hogy a' rövid nem is mindég jobb a' hosszúnál, 's ugyan azért a' tsonka és béna szó, semmi jó izlésü, sem annyival inkább az ép 's bár ha hosszú szókhoz is hozzá szokott Magyar előtt kedvességet nem nyerhet. — Azomban a' legpallérozottabb nyelvü nemzeteknek is vagynak hosszú szavaik, illyen p. o. a' deákoknál: tintinabulum, sollicitudo, considerantia, misericordia, diuturnitas, armamentarium, *) 's más ezekhez hasonló számtalanok, még is azoknak megkurtitása, sem magának a' Római nemzetnek, sem az ékesen szóllásban mindeneket felülhaladó Cicerónak soha eszébe sem jutott, 's imé minden más nyelvek felett, egyedül tsak a' deák nyelv az, a' melly tsinosságáért 's kimiveltségéért, még magának a' nemzetnek elenyészése után is, az egész földkerekségen, mind e' mái napiglan különös betsben és kedvességben tartatik!

De tegyük fel, hogy a' szóknak rövidsége, a' nyelvnek tsak ugyan tsinosságot okozna: azoknak megröviditése, tsupán tsak azon esetbe álhatna meg, ha azoknak értelme, a' mellett még is megmaradna, és akkor is olly módjával és tsinján kellene azokat tsonkitgatni, hogy az azokhoz még hozzá nem szokott zsiros száju Magyar (a' sokat megunván) teremtettére ne fakadjon! — A' mi engemet illet nékem a' megkurtitott szók tellyességgel nem tetszenek; nem tsak azért mivel szokatlan vagyok hozzájok, hanem főképen azért mivel azoknak tiszta értelmét sokkal bajossabb eltalálni, mint sem ha azok a' régi valóságokba meg-

*) Tsak hogy ezek is a' későbbi megromlott Római időnek barbarismusai 's Cicero nyelvében nem találkoznak.
A' Red.

volnának, p. o. ezeket bel, kül, két, ellen, telj, alats, árny, tajt, törts, fohász, 's a' t. sokkal könnyebb megérteni, ha a' régi módon így mondják: belső, külső, kétség, ellenség, telyes, alatsony, árnyék, tajték, törzsök, fohászkodás, és azt tartom, hogy e' részben minden Magyar velem tart. — De egyéberánt ha világos értelmek tökélletessen megmaradna is, mi szükség volna, a' régi és minden született Magyar előtt egyformán esmeretes 's már századoktól fogva szokasban lévő hosszabb szók megröviditésére? én tellyességgel el nem gondolhatom. Azért tsupán hogy a' szó rövidebb légyen, merő haszontalanság! mivel egy két betüvel való hosszabb kimondás, semmit sem árthat; de azt sem lehet mondani, hogy az által a' nyelv szépitődne, mivel a' szépségről való képzelődést meghatározni 's egy sinór alá húzni nem lehet. — Egyiknek a' hosszú, másiknak a' rövid tetszik, következésképen, tsak azt lehet szebbnek tartani, a' mi a' többségnek tetszik. — Azomban az is itt még a' baj, hogy a' megkurtitott szókat, nem minden ember érti meg; már pedig a' nyelv azért van, hogy az emberek egymást megértsék, és e' szerint bizonyossan annak kell legjobb 's legszebb nyelvnek lenni, a' mellyen én legtöbb embereket megérthetek. — No de tegyünk próbát és kérdezzük meg magyarainkat, hogy mit tesznek ezen megkurtitott szók: kellem, keser, bizalom, szörny, parancs, szender, eskü, gyönyör, alkony, tékoz, nyomor, abránd, árny, teměrd, szömöld, törzs, fohász, mosoly, vizeny, tántor, hábor, gyök, ür, dits vagy düts, sanyar, érzék, magány, ét, mor, ék, körny, láz, guny, vid, tsend, lak, rom, kartz, szak, kör, fecs, roh, vágy, hars, pót, herv, horty, böf, tomb, térj, keserv, durtz, folyam, iszony, futam, pir, gömb, ragy, ingy, láz, rém,

kül, üld, éd, áld, lob, senyv, sér, idő, 's a' t. bizony alig ha száz közül egy találkozik, a' ki ezen előhozott, 's ezekhez hasonló megkurtitott szók értelmét igazán eltalálja, és alig ezer közül egy, a' ki az eféle kurtitásokat helybe hagya.

De ha tsak ugyan van valami helyes ok a' szók megröviditésére: tehát nem tsak egynehány hosszú szókat kellene azon törvény alá huzni, hanem a' már netalán megállapitott regula szerint, minden hosszabbakat külömbség nélkül megkellene röviditeni p. o. ha ezeket szörnyüség sanyarúság, érzékenység, kegyesség, e'képen szörny, sanyar, érzék, kegy, szebbnek vagy épen jobbnak tartják; tehát ezeket is: tulajdonság, szentség, imádság, bóldogság, hizelkedés 's a' t. így kellene mondani: tulajd, szents, imáds, bold, hizelk, már pedig ezeknek 's több ezekhez hasonlóknak még eddig megkegyelmeztek, mi okon? nem tudom; mert minekutánna azok sem az állatok sem a' plánták országához nem tartoznak: azt nem gondolhatjuk, hogy ezeket magnak hagyták.

Ezen tsudálatos szó kurtitásbeli kivánság már némellyeket annyira elragadott, hogy még sok tulajdon nevekből is egy két betüt ellopni bátorkodnak, 's igy bérmálják öket p. o. Ovid, Cártéz, Horátz, Max 's a' t. holott másokat ismét a' magok eredeti valóságokban meghagynak mint ezeket: Pithagórás, Cicero, Phaedrus, Aristóteles 's a' t. — Ebből már a' tetszik ki, hogy az illyen szókurtitóknak álhatatosságok nintsen, 's a' nyelv pallérozásába való feltételeik hamissak! mert, ha arra, hogy Ovidiust Ovidnak, Cartéziust Cartéznek 's Maximiliánt Maxnak mondani helyes okok vagyon, miért nem mondják tehát ugyan azon oknál fogva Pithagorást is Pithagornak, Cicerót Cicernek, Phaedrust Phaedrnek, Aristotelest Aristotnak, Petroniust Petronnak, Fenelont

Fenelnek, Rousseaut Rousnak, Xenophont Xenophnak? 's a' t. Legjobb lenne talán Uraim! minden tulajdon nevet úgy írni, és úgy mondani ki, a' mint azt, annak tulajdonossa nevezte, mert az tsak ugyan hihetetlen dolog, hogy az illyen nevek tsonkitgatása is a' nyelv pallérozására tartozzon; sött ellemben, még azt is mondhatjuk, hogy az által még értelmeket is elvesztik *). —

Ugyan ezen észrevétel fordúl elő akkor is, midőn egy két viszketeges elméjü Irók némelly tulajdon neveket magyar formán akarnak kimondani, és p. o. Pétersburgot Pétervárának, Leiptzigot Liptsének, Maximiliant Miksának, Innocentiust Intzének nevezik. — Ha Párist, Londont, Berlint, Don Carlost, a' magok tulajdon neveiken nevezzük: valóban haszontalan söt vétkes dolog más városoknak is ollyan neveket adni, a' mellyeket a' név készitőkön kivül más senki sem érthet!!!

No de ha tsak ugyan a' szó tsonkittások, a' nyelv pallérozására tartoznának is: igaz-é, hogy még a' magában hangzó betüknek szabad tetszés szerint való feltserélgetése is, ugyan azon tzélra szolgáljon? mondják meg tsak nekünk a' nyelv pallérozók, hogy mitsoda regulánál fogva gondolják ők jobbnak p. o. ezen szókba ditsősség, idő, idvesség, igyekezet, 's a' t. az i betüt üvé váltóztatni? illyetén módon ditsősség vagy megkurtitva düts, üdő vagy megkurtitva üd, üdvösség vagy üdv ügyekezet vagy ügy; — Azért hogy a' Ketskemét vidéki ember az é betüt övé, a' Debreczen tájéki pedig i betüvé váltóztatja: azért még tsak ugyan nem következik, hogy a' magá-

*) Bizony igen nagyon hibáztak eleink ezen arany regula ellen, midőn Paulusból Pált, Stephanusból Istvánt, Presbyterből Esperestet Episcopusból Püspököt 's a' t. tsináltak. A' Red.

ban hangzó betüknek egymással való gondatlan feltserélgetése a' nyelv tsinositására tartozik; mert a' tsak örökös igasságnak marad, hogy a' könyér, högy, édös mögöszöm, 's a' t. nem jobb szó sem nem szebb a' kenyérnél, hegynél, édesnél 's megeszemnél, valamint szintén a' vérnél sem a' vir, 's a' szépnél sem a' szép. — Miért? — azért mert a' többség úgy akarja; és épen ezen oknál fogva úgy gondoljuk, hogy az ű betüvel való élés sem teszi a' nyelvet tsinossabbá; söt, hogy az illyen tserebere, a' jó magyarságnak még ártalmára is lehet, onnét gondoljuk, mivel méltán tarthatunk attól, hogy a' düts formájára (a' megrövidités és a' magában hangzó betüknek eltserélgetésével) ezen szókat is diszesség, kivánság, szivesség, tisztesség, biróság, 's a' t. majd késöbben igy mondhatnák némellyek: düsz, küv, szüv, tüszt, bürs, 's a' t. igy pedig kifogja öket megérteni? felelet, senki!

Illyen pallérozás mellett már sokkal jobb szeretnénk, ha a' régi 's mind eddig szokásban lévő hosszabb szavaink (ha szintén azok némellyek képzelődése szerint rosszak és durva kimondásuak volnának is), a' magok valóságában megmaradnának; mert igy legalább ha mind durvának is, tsak ugyan megmaradna a' Magyar nyelv, de az előadott kurtitások, és a' magában hangzó betüknek elforgatásával való pallérozás mellett, nem ok nélkül lehet attól tartani, hogy anyai nyelvünk egy egészen idegen nyelvé változik. — Illyen módon változott, és romlott el a' mostani Oláh nyelv is a' deákból, mellyet meg nem esmerni megátalkodás volna, mivel ennek tsalhatatlan jeleit, tsak ezen egynéhány szókból is: fok, un, bon vagy bun, frig, fum, kan, alb, amar, bland, veninos, viv, gibos, grass vagy crass, delungát, dirept, domesnik, domnu, inimos, curat, lat,

larg, limpide, mort, mukos, mult, mensurat, fromos, barbat 's a' t. világossan láthatjuk.

Megesmerjük ugyan mi, hogy a' fent nevezett megkurtitott szókkal némelly érdemes-vers Iróink éltenek. De az a' kérdés, hogy ök, igazán azért használták e' azokat, mintha azokat a' régi hosszabb szóknál jobbaknak gondolván: általok nyelvünket akarták tsinositani? vagy talám azért, mivel a' vers lábait másként ki nem süthetvén, kéntelenek voltak azokat megkurtitani? mi azt tartjuk, hogy nekik az elsö eszekbe se volt, hanem bizonyosan az utólsó szükség kénszeritette öket illyen visszaélésekre; mellyet a' deák Cuneta licent Poetis, példa beszéd szerint, nekik ugyan meglehet engedni, de a' folyó beszédbe, alig lehet elhinni hogy a' nemzet vélek meglegyen elégedve mind addig, mig minden megkurtitott szavakat, a' még eddig jó magyarságokról meg nem próbáltatott 's esméretlen nevü kurtitokon felül, egy a' végett a' nemzet által kinevezendö, 's tökéletessen megbizandó tudós társaság jová nem fogja hagyni. — De lássuk már.

II-or Nyelvünknek az ujonnan készült szók által való bövitését. — Valóban nagyon ditséretes dolog volna azon sok idegen szók helyett, mellyekkel Iróink a' szükségtöl kénszerittetvén ez ideig tartózkodás nélkül élnek, új és a' dolgot egésszen kifejezö szókat tsinálni! e' volna már igazán, minden okos Magyar elött ollyan érdem mellyért tartozó háládatosságát tellyes buzgósággal megbizonyittani, kész lenne. — De fájdalom! e' részbe is azt kell tapasztalnunk, hogy nagyobb része az újonnan készült szóknak, vagy más régi, 's századoktól fogva szokásban lévö szók elrontásából, vagy éppen ollyanoknak készitéséböl ered, a' mellyekre nekünk tellyességgel semmi szükségünk sintsen! azt óhajtanánk mi ugyan is, hogy

az új szók tsupán azon esetben készitödnének, hogy ha még azoknak értelmek kifejezésére jó és közönségessen szokásban lévő magyar szavunk nem vólna, és ha talám már némelly idegen eredetüek, a' hosszas velekvaló élés által, még meg nem magyarosodtak volna, mint familia, regula, tubák, bál, komédia 's a' t. mert külömben, ki az a' ki illetlenség nélkül azt kivánhatná, hogy a' többség; a' régi és már közönségessen bevett szavait, az egynehány Irók által inyek szerint készitettekért elhagyja, 's az előtte még eddig esmeretlenekhez ragaszkodjon.

Nagyon szükségtelen volt p. o. a' levegőég helyett léget omladék helyett omladványt, alkalmatosság helyett alkalmot, patika helyett szeredet, pléh helyett levegüt, muzsikus helyett hangátsot, érzés helyett érzelmet, példa helyett példányt csirippollas helyett csiriklást, lapájos helyett lapányost, valóság helyett lőnyt vagy lényt, feltétel helyett elvet, hangos helyett harsányt, kerek helyett gomolyt *) 's más ollyan szókat tsinálni mellyekre már ez előtt is jó magyar szavunk volt, és azokkal olly mértéketlenül élni, hogy a' közönség az illyen nyelv pallérozók irásait tellyességgel nem érti; mellynek az a' természetes következése, hogy az illyen új módi magyarsággal irt munkátskákat nem egy hamar tudják eladni, söt azoknak nagyobb része a' tapasztalás szerint utóljára is, a' kereskedök 's a' piatzi kofák kezére kerül.

Azt mondhatja ugyan valamelly nyelv pallérozó, hogy a' ki az előtte esmeretlen szókat érteni kivánja: vegye kezébe Szabó Dávid Úrnak úgy nevezett kisded szó-tárját, 's tanúljon belőle

*) Hiszem ezek értelmekre külömböznek.

A' Red.

magyarúl. — Az igaz hogy ott igen sok tanúlni való szóra talál a' mostani időbéli Magyar; de még ott sints mind azon esmeretlen szó feljegyezve a' mellyel ujjabbi Iróink munkái tele vagynak. Mit tsináljon tehát a' szegény Magyar, hogy hasonló magyar hazafi társát megértse? honnét tudhassa meg, mit akar a' nyelv pallérozó az itt következő, 's más azokkoz hasonló esmeretlen szókkal jelenteni: pamlag, elv, érv, küzd, kétes, leb, szilárd, hornyák, elem, élénk, élvény, csukakozni, kedvencz, esemény, megádázni, sudamos, pirány, ötlet, zőrej, robaj, ámulni, szorgolni, menélni, teplekedni, tzondorlani, szökelni, hiulni, erdőlő, ihlet, ereglő, tarcs, elcsünt, nyomvasztani, ádázat, csedékeny, fondorlani, méltány, általány, tal vagy talány, kenyelem, szellem, csellem, lebel, ünnepély, szeszély, elménez, védencz, alagy, vonál, igény, kegyencz, kétes, neged, esermely, fondor, verseny, ortály, jós, toborz, homor, alacs, megmenik, izom, ármány, higány, káboly, kor, hon, leh, hám, roh, aj, sin, vány, zur, ort, sáv, dacz, szend, gerj, sám, vihar, sü vagy süv, vért, marczona, hölgy, szerep, tusz, nö, nászád, tat, ara, aprod, gyarmat, fenyér, erkély, kör, fegyelem, terem, fesz, üldét, serge, iker, meder, szuvat, szatócs, gede, esk, fegy, mez, ind, külszeg, piom, szalag, martalocz, lakmározni, gyap, illa, herész, botor, csarnok, koboz, rény, ihlemény, kecs, lény, angyag, monnon, monal, kög, koráts, kanaf, 's a' t.

De légyen, hogy ezek (a' mint egy valaki mondja) nem mind új szók, hanem sok közüllök, tsak elavult, és életre méltó szók. Az reánk nézve mind egy akár régi akár új szók légyenek, mivel a' dolog valósága tsak ugyan az marad, hogy mi azokat nem értjük. — Azomba még az a' kérdés sints eldöntve hogy minekutánna a' nemzet vala-

melly szót rosznak, vagy legalább nem inye szerint valónak találván, elhagyta, 's megavulni engedte, és helyébe más szót választott: lehet-e azt ismét magának a' nemzetnek világos megsértése nélkül a' közönség tetszésének ellenére, ismét vissza hozni 's feleleveniteni? annyival is inkább, mivel minden nemzetnek vagynak megavúlt szavai, magának a' mindenektől igen pallérozotnak esmert deák nyelvnek is, még is azoknak feleleevenitéséről, mint a' mellyek a' nemzet által bizonyossan nem oknélkül számkivettettek, senki még tsak gondolkodni se bátorkodik. — De mitsoda ok is lehetne a' nemzet által már egyszer kiküszöbült 's végképen megavult szóknak ujra leendő feleleevenitésére? mi tellyességgel által nem látjuk! *) azért hogy ez, vagy amaz szó Pálnak vagy Péternek tetszik, 's azt a' nemzet által helyébe választott szónál jobbnak tartja: az még semmi ok! azért méltó jussal megkivánhatni, hogy minden Magyar mint igaz hazafi, de főképen azok az Irók, kik azt akarják, hogy irásaikat a' közönség olvassa, ne esmeretlen, hanem a' nemzet által bévett és szokásba lévő szókkal éljenek; másként ha netalán irásaik a' nyakokon fog maradni: azt érthetetlen magyarságoknak, nem pedig a' nemzetre hamissan reá fogott pallérozatlanságnak tulajdonitsák!

A' mi pedig az újdonnan új szókat illeti: új szókat tsinálni ott, a' hol a' szükség kivánja ditséretes dolog ugyan; de többnyire a' szó készitőkbe az e'féle erőlködés nagyobb részént kevélység, mert az által azt akarják kimutatni, hogy az egész nemzet nem tud magyarul, hanem tsak

*) Erre már régen megfelelt egy bizonyos nevéről igen esmeretes Poétának Ars Poetikája, melly a' Tud. Gyűjteményben is gyakrabban fordult elő.

A' Red.

ők, 's annálfogva azt kivánják, hogy a' mély szót ők, tulajdon tetszések szerint kigondoltak: azt a' nemzet akár van reá szükség akár nints, utánnok majmolja. — Ha azomba valamelly szó, ollyan dolog kifejezésére készittetik, a' mellyre még eddig idegen szót kéntelenittettünk használni: azokat (de tsupán tsak azokat és nem azokat, mellyekre már ez előtt is jó, és közönségessen bevett szónk vagyon) tellyes köszönettel elfogadni készek vagyunk, tsak ez egyet kérvén ki a' szó tsináló Uraktól, hogy a' régi szót az újnak mind addig elébe vagy utánna tegyék, mig ahoz a' közönség hozzá nem szokik, és mig annak helyes voltát, a' vele leendő élés által, meg nem erösiti; mivel külömben, ha némelly okossan gondolkodók, a' még eddig nyelvünkben törvénytelenül koborgó idegen szók helyett, az azokat egészen kimeritő új szókat azonnal elfogadnák is: bizonyosok benne nem lehetünk, hogy a' többség az egynehány újitók által inyek szerint készittetteteket jóvá haggya-e? 's azért nem egészen helytelen dolog azt kivánni, hogy azokhoz az olvasó közönséget, elébb mint sem azokkal meghatározólag élnének, hozzá kell szoktatni; mert tsak egyedül ő ebben a' dologban az igaz Biró, és tsak egyedül ő töle füghet az, hogy valamelly szót jó és igazi magyar szónak bevegyen *). — Ez az oka már, hogy az új szók olvasásakor, minden idössebb magyar szája tele van a' béli panasszal, hogy azokat nem érti, 's ha valaki találkozik is, a' ki azoknak értelmét megtudja néki magyarázni: egymás után halja az ember a' teremtettét bajussza alól kidördülni, mikor azt mondja, hogy ő ez vagy amaz szót még a' nagy apjától is igy vagy amugy

*) Ez helyes kivánság.

A' Red.

hallotta nevezni. — Tegyük szívünkre kezünket Uraim! és valjuk meg, ha nintsen-e erre idősebb magyarainknak elegendő okok? mert vajmi keservessen eshetik az, a' nemzetére 's nyelvére sokat tartó büszke magyarnak, ha született anyai nyelvét, az általatok, képzelödéstek szerint készitett szók miatt meg nem értheti!!!

Azt mondja ugyan egy valaki, hogy ő a' magyar nyelv dolgában, fej-tsóválva kettőt szokott nevetni; egyiket azt, mikor valaki azt mondja hogy ez új szó; a' másik pedig a' mire neki nevetni kell az, mikor némelly ember azt mondja, hogy ezt a' szót még nem hallottam. Nem mondjuk mi azt; hogy nekünk megkellene, 's meglehetne azzal az egynehány Scytha szóval érni, a' mit katzagányos apáink lóháton hoztak ki Európába. — Nagy ostobaság volna azt tagadni, hogy nekünk sok új szóra vagyon szükségünk; sött inkább e'béli fogyatkozásunkat önként elesmervén óhajtjuk, és egyszer'smind kérjük is, minden értelmes Magyar hazafit, hogy azoknak kipótolására tehetsége szerint munkálkodjon; de nem úgy ám mint némellyek, hogy a' régi jó magyar szavakból kurtábbakat, 's az eddig közönséges szokásban lévő esmeretesek helyett, esmeretleneket tsinál! *) mivel ha ez megengedödhetne: minden ember, a' maga tetszése szerint úgy kurtitván meg a' hosszabb szókat, 's annyi új szót tsinálván, a' mennyi szemének szájának tetszik: utóljára a' Magyar Helicon Bábel tornyává változna 's egy Magyar sem értené meg a' másikat! **) — Az illyen szókra nekünk semmi szükségünk

*) Az illyen szófaragók nem tudnak magyarúl, nem esmerik a' nyelv bőségét 's azért kénytelenek új szókat készitteni.

**) Tökélletes igazság.

A' Red.

nintsen, és az illyeneknek kohollásával valóban kár is az embernek az eszét rontani, 's azoknak megtanulásával a' szegény Magyart terhelni! úgy is van annak elég, — a' német, deák, rátz, oláh, tót, horváth, orosz, 's más egyébb nyelvekkel mit küllödni.

Valóban több mint nevetségre méltó dolog Uraim! hogy a' szokásban lévő magyar szókat rosznak tartván azokból 's azok helyett, újjakat készitgettek, de azomban, azon számtalan sok idegen, és korts szók helyett, mellyekkel irásaitok, a' szenvedhetetlenségig tele vagyon, újjakat tsinálni egyiteknek sem jut eszébe! nézzetek meg tsak irásaitokat, mennyi sok szokásban lévő szókból készült szükségtelen új szók vagynak azokban! 's a' mellett az egésszen idegen 's korts szókkal tartózkodás nélkül éltek!

Bár tsak ezeket kereszteltétek volna magyarra: poesis, moneta, status, genie, idea, penzel, portrait, syllogismus, epigramma, sonett, nektár, epistola, koket, protocollum, vitz, logica, neglise, energia, gratia, caracter, principium, recensens, redactor, literatura, cronica, productum, monologia, politicus, talentom, académia, gymnasium, trivialis, privatus, Institutum, evidentia, lotteria, curialis, cathedrale, catholica, reformata, architectura, fabrica, industrialis, universitas, fundatio, religionarius, monarchia, privilegium, emporium, cardinalis, collegium, critica, datum, thronus, factio, ármada, frupp, topographia, vegetatio, schematismus, contzollor, accisa, archivarius, plebanus, catecheta, normalis, politura, formatio, schiferkö, vitriolum, directio, idiota, lexicon, philologia, encyclopedia, dialectica, pedant, hellenismus, gallicismus, neologon, genius, graecismus, latinismus, classicus, solecismus, inversio, prosa, pu-

rista, maculista, cyclus, lugubris, ampulat, monotonia, monochordon, hámonia, symplegma, fortepiano, criticaster, ostracismus, panegyris, eteetera, progressio, metamorphosis, non-plus-ultra, affectatio, barbarismus, vehiculum, contrast, organon, entheos, provincialismus, popularis, praedicatio, bibliopolium, román, impopulatio, analogisálni, publicálni, hungarisálni, indigena, libertinus, myriad, monopolista, terminus, resultatum, idioticon, lexigraph 's a' t.

Ezen most elöszámlált idegen szók közül némellyeknek jó magyar kitételeit, talám még A'siából hozták ki magokkal eleink; másokat pedig néhány Ts Ns Vármegyék köz megegyezésből már ez előtt több esztendőkkel megmagyarositottak, 's azokat Ts Ns Pest Vármegye 1807-dik esztendőben a' Tisztbeli irás módjának saját szavai nevezete alatt, közönségessé is tétette; 's ímé még is ezek ellent nem álván nyelvünk bövitői és tisztitói, a' fent elöszámlált idegen szavakkal élni a' magyar nyelv tisztaságával megálható dolognak lenni gondolják.

Ugyan Uraim! ha ti azon szókat mellyekkel a' nemzet valamelly dolgot eleitöl fogva nevezett, rosszaknak tartjátok, és az idegen szók helyett, a' több Ts Ns Vármegyék által, egyet értöleg választottakat elfogadni nem akarjátok: mitsoda ortzával mérészlitek azt az egész Magyar nemzettöl kivánni, hogy ő az általatok ok nélkül megkurtitott, és szükségtelenül koholtatott új szókat elfogadja 's utánnatok majmolja?

Ugyan, ha ti nyelv pallérozók! ollyan idegen szókkal élni, mellyeknek már törvényessen készült magyar neveik vagynak, nyelvünk tisztaságával megálható dolognak tartjátok: miért meg nem álhatnának akkor, azon igazi és mind e' mái napiglan szokásban lévö magyar szók is, mellyeket

ket ti, olly kiméletlenül hol igy, hol amúgy forgattok, 's egésszen is megváltoztattok? a' nélkül hogy legalább magatok között, az általatok felvett nyelv pallérozás modjáról előre megegyeztetek volna! ez pedig igaz ám Uraim! mert elhalgatván azt, hogy némellyek valamelly szót megkurtitnak, mások ugyan azt a' maga valóságában mondják ki; vagy pedig egyik több másik kevesebb betüt vesz el belőle: még az új szók tsinálásába is ellenkeztek egymással p. o. ezt a' szót spiritus egyik szelletnek, másik lölknek, harmadik ihlemé nynek, negyedik szellemnek; a' virtust csellemnek, erénynek, tökélynek, rénynek, férjfiságnak, 's himségnek nevezi; 's ezt a' szót irritatio némellyek ingernek mások kecsnek keresztelik, 's a' hazát honnynak vagy honnak nevezik. — Mit tsináljunk tehát illyen esetekbe? mellyiknek higgyünk?

A' mi engemet illet, én azt gondolnám, hogy legjobb volna, minden régi, 's közönségesen szokásban lévő szókat a' magok eredeti minéműségekben meghagyni, sőt még azon idegen származásuakat is a' mellyeknek jelentését már minden Magyar esmeri 's a' mellyek a' hosszas velek való élés által már megmagyarosodtak, mint p. o. virtus, grátia, fundamentom, fain, regula, próba 's a' t. Annyival is inkább mivel más pallérozott nyelvü nemzetek is megtartják a' hozzájok bétsúszott, 's közönséges szokássá vált idegen szókat. Igy tartotta meg az igen tsinos deák nyelv is, a' többek között ezen görög szókat: physica, geometria, grammatica, clima, simptoma, bibliotheca, diaeta, diploma, 's a' t.

Nem bántanám, a' már szokásból kimaradott szókat, 's azokat a' többség kivánsága szerint örök feledékenységbe menni engedném! — nem igyekeznék az imitt amott netalán szokásban lévő rosz,

's a' közönség előtt esméretlen szókat elterjeszteni! sőtt inkább, ha nyelv pallérozó volnék azon igyekeznék, hogy azoknak még a' magva is kivesszen, 's minden magyar egyformán nevezze a' dolgokat; mert, azért hogy a' krumplit egynehányan pityókának, mások burgonyának, a' rántottát gajginyának 's rényének nevezik: tsak ugyan nem lehet azokat még is jó magyar szóknak tartani, mivel azoknak a' többség krumpli és rántotta nevet adott. — Hadd mondja a' Csongrád Vármegyei paraszt a' sárga-dinnyét kotynak, a' Vas Vármegyei a' himlőt csécsnek, a' pallót bürünek, a' Baranya Vármegyei a' tyúkot tiknak a' tojást tikmonynak, a' ludat pijének a' vén asszonyt nanónak, öltözetét csuhának, a' Bihar Vármegyei a' hársfát zoldognak, a' hinárt obolynak 's a' t. de azért tellyességgel nem következik, hogy tehát ezen idétlen, és részes szokásbeli szókat közönségesekké kell tenni; sőt hogy ha azokat a' nyelv pallérozó Urak ki nem irthatnák is: legalább annyit tőlök még is megvárnánk, hogy azokkal a' közönségnek irásaikban ne alkalmatlankodnának. — Nem kételkedünk benne, hogy vagynak ollyanok kik a' tunyaságot d a n t s n a k, a' rútat l e p t s e s n e k a' kementzét p e s t n e k a' görbét f e r d é n e k, a' tüzhelyt g o t z n a k 's p a t k á n a k, a' kéményt a k n á n a k nevezik! de azért azokkal irásainkban élni nem lehet, mivel a' közönség azokat nem esmeri. Azomban még attól is lehetne tartani, hogy ne talám, némelly újjitást szeretőknek, tsupán azért, mivel esmeretlenek, megtetszvén: a' régi jó magyar szók helyett, ezentúl használni kivánnak; így pedig a' nyelv romlana inkább mint sem bővitődne.

Hiszem ha tsak ugyan nyelvünket bőviteni akarjuk: a' volna a' legelső lépés, hogy mindenek előtt, azon idegen és korts szóknak adjunk, vagy

tsináljunk jó és tökéletes értelmű magyar szókat, a' mellyekre még eddig nemzeti szónk nintsen, nem pedig a' régi 's szokásban lévő jó magyar szókból kurtábbakat, vagy azok helyett épen újakat tsinálni; a' nemzet által kiküszöböltetteket, vissza hozni; végre még holmi dibdáb szavakat is, a' valódiakkal öszve zavarni! mert bár ha (a' mint egy valaki mondja) azokat nem nehéz is megtanúlni; mindazonáltal a' tsak még is ö ö ös igazságnak marad, hogy azokat a' szókat a' mellyeket már tudunk, sokkal könnyebben megértjük; mint azokat, a' mellyeket még tanúlni kell, 's ezen feljül azt a' drága időt, mellyet ezen szükségtelen szók tanulására forditanánk más hasznos dolgok tanitására szentelhetjük. — Végezetre

III-or A' képzeleteknek újmódi és még eddig a' magyar földön szokatlan kifejezése is ollyan dolog, a' melly nyelvünk pallérozására nem tsak hogy semmit nem tartozik, de söt inkább annak nyilvánságos megkortsositása nélkül, tellyességgel meg sem eshetik. — Valamint minden nyelvnek, úgy a' magyar nyelvnek is van valami ollyan természeti tulajdonsága, mellyet más nemzetével öszve zavarni nem lehet, külömben, ez vagy amaz magyar szóllás formáját, más nemzet nyelve tulajdonságával adni elő: annyi mint rosszúl beszélni magyarúl! — Ez az első regulája a' magyar nyelvnek: és a' ki még tsak ezt sem tudja: az bizonyosan még kevesebbé alkalmatos arra, hogy nyelvünket pallérozza! — Valamit tökéletessen nem tudni: még magában nem egésszen kárhoztató dolog; annyival inkább a' magyar nyelvbe hibákat ejteni, még a' született magyarnak is sokszor megengedhető; mivel közüllünk sokan, a' német, tót, rácz, és oláh nemzetekkel úgy körül vagynak véve, hogy azok miatt, anyai nyelvünk tökéletes megtanulására talán alkalmatosság ok sints

elegendő; hozzá járulván még az is, hogy tsak nem minden idönket, a' deák nyelv tanulására, 's a'béli gyakoroltatásunkra kéntelenek vagyunk forditani; mint a' melly fájdalom! még ma is egyedül való nyelv arra, hogy kivált a' törvényes dolgokban, közönséges hivatalokat viselhessünk. — Csak az itt tehát a' kérdés, hogy az, a' ki még tsak arra sem mehetett reá, hogy a' magyar nyelvnek legalább tsak a' természetét megtanúlta volna, lehet-e nyelvünknek pallérozója? és nem vehetjük-e tőle rosz néven, hogy már ő is magyarúl akar bennünket tanitani, a' ki maga se tud!

Tanulja meg elébb az maga, hogy az illyeneket: az Úr jól néz ki; ez a' Város borral el van látva; magassabb izlés, Ő Cs. Kir. magassága; a' Város a' szomszéd falutól két órányira távozik; 's a' t. a' Magyar nem úgy szokta mondani, hanem igy: az Úr jó színbe van; ennek a' Városnak elég bora van; jobb vagy szebb ízlés; Ő Cs. Kir. Hertzegsége; a' Város a' falutól két órányira van 's a' t. — A' ki magyarúl akar írni, annak magyarúl kell gondolkodni is, nem pedig németül vagy deákul, mint a' most emlitett kitételek irója. Mert hogy ő, akkor németül vagy deákul gondolkodott: arról bennünket a' dolog valósága tsalhatatlanul meggyőzhet.

Azt mondja továbbá egy más Iró, valamelly Várról hogy az, egy kösziklán nyugszik; ez is németes kitétel! mivel a' magyarnál tsak az nyugszik a' ki elvan fáradva; a' Vár pedig minthogy nem az állatok országához tartozik, nem fáradhatott el, és igy nem is nyugszik hanem tsak fekszik. — Más helyett ismét ezt mondja: azon szirtok mellyek a' Várat hordozzák. Ez a' kitétel is ollyan hibás mint az elébbeni 's nyilván való, hogy az Iró itt is németül gondolkodott mivel magyarúl, hordozni tsak az tud, a'

ki mehet; a' szirt pedig mozdúlhatatlan test, és így tsak tarthat valamit magán, de nem hordozhat, — utóljára, nem lehet szó nélkül hagyni még azon hibákat is, mellyeket iróinknál a' szók leirásában találunk p. o. ezt a' szót sertés, ha szintén némelly egygyügyüek sörtvésnek mondják is, a' nyelv pallérozónak a' volna a' kötelessége hogy azt a' maga eredeti tisztaságában irná ki; mert a' jó szót hibássan írni, nem pallérozása hanem nyilvánságos rontása a' nyelvnek. — Már, ez a' szó sertés, ettől a' szokásban lévő törzsök szótol jön serte, ebből pedig tsak sertés származódhatik nem pedig sörtvés, mint észből eszes, elméből elmés. Mit keres ezen szóban tehát az Ő. és V. betü? a'vagy nem tudja-e még S. J. Úr, hogy a' Magyar, az erőltetett kimondásokat nem kedvelvén, három mással hangzó betüket egymásmellé tenni nem szokott, és hogy az é betünek övé való változtatása a' nyelv tsinositására tartozó dolognak lenni, még eddig meg nem esmértetett? — hát erről a' szóról egészlen mit tart S. J. Úr? hogy honnét veszi eredetét? mi azt tartjuk, hogy az bizonyossan ettől jön egész és így ebből se lehet egészlen, hanem tsak egészen, mint szépből szépen, helyesből helyessen, 's kegyesből kegyessen. — Hasonlóul ezt a' szót is hibássan írja S. J. Ur lapányos mivel ez is ettől a' szótól jöhet lapály, ettől pedig nem lapányos hanem tsak lapályos származhat. — Az illyen Irók igazán azok a' homályt keresők, a' kikről egyvalaki, egy a' Tudományos Gyüjtemény darabjában igy szóll, hogy: „azok szántszándékkal halmozzák öszve a' „legmesterségesebb tzikornyákat, és különös ne„héz értelmü, sőt sokszor egésszen érthetetlen ki„fejezéseket (mellyeket ők meg annyi különös bájt „'s fennséget szerző talismánoknak tartanak), hogy „azokkal irásaikat minél jobban bebonyolhassák".

Ezen derék Iró is, hamarébb meglátta más szemében a' szálkát, mint a' magáéban a' gerendát; mivel az e'féle tzikornyás 's értetlen kitételekkel maga is széltére él, igy tzikornyássan szólván p. o. az elébbeni szavai előtt is egy két sorral.

„E' kitsapást reménylem megengedik azok, „a' kik előtt ez alaptalan panasz esméretes. Egy„szer'smind légyen ez tanúja azon tiszteletnek, „mellyel én fentebb szárnyallásu, 's miveltebb „ízlésü Iróinknak hálálva adózom". —

Mi az az alaptalan panasz? a' maga Énje? hát az a' fentebb szárnyallású, másutt pedig nemesebb ihletünek mondott Irói nevezet mit tesz? hogy kell továbbá érteni azt, a' mit a' versellésbéli tökéletesség hijánosságiról mond e'képen: „hogy a' Poezisnek igazi aestheticai systémjeivel, „annak belső természetének kiterjedésének, 's ama „Chariszok bajos leplének 's múzai magusz erőnek „tellyes felfejtegetéseivel nem ditsekedhetünk"? hiszem önnön maga ez az Iró azt mondja, hogy legis legelső a' mi megkívántatik: a' világos értelem. Miért ír tehát maga is olly tzikornyássan hogy irását érteni nem lehet!, miért nem él inkább ollyan kitételekkel a' mellyek a' közönség előtt szokásba vagynak! és a' mellyek a' tisztbeli írás módjának saját szavai szerint már megvagynak állapitva? p. o. ez a' szó stylus nem sztilnek hanem írásmódjának van nevezve, fundamentom nem alapnak, hanem fundamentomnak és talpkönek. — De ha a' törzsökös magyar szavakat veszszük is fel: ezen szavait az Irónak önnelégszés (mellyet Selbstzufriedenheitnak magyaráz) képzelmény, honni, nézet, őszinte, képestleg, érzelem, tanulmány, éredés; könnyebben megértettük volna a' régi mód szerint igy: megelégedés, képzelet, hazai, nézés, önkényt, ránézve, érzés, tudomány, érés; 's a' szerint nem lett volna reá

szükség, hogy sok magyar szavakat német értelmek hozzátételével magyarázza a' magyarnak.

De azt mondhatná talám valaki, hogy nints könnyebb mint valamiben hibát találni, és hogy magában ezen kitsiny irásomban is sok hiba van. Az meglehet, — de ez nekem annyiban megengedhető, hogy én teljességgel nem mondom, hogy a' nyelvet akarom pallérozni, sőt éppen abbéli erőtlenségem elesméréséből, ha tudnék is valamiről írni nem merek hozzá fogni, és most is nem magam fitogtatásából vagy talán gánts kereséséből vettem író tollamat kezembe, Isten őrizzen! én tsak azt írom a' mi az én gondolatom! 's a' dologról leendő ítélet hozást, a' közönségre, mint ebben a' részben egyedül való bíróra hagyom.

No tehát! ha nekem igaszságom van, és a' nyelv pallérozó Urak az általok felvett szent tzél igaz útjáról valamennyire tsak ugyan eltévelyedtek: kérjük mindazokat, hogy nyelvünknek még eddig, ha mind lassan is pislákoló világosságánál elvesztett ösvényeket ismét felkeresni igyekezzenek 's egyszer'smind nemzetünknek alázatossan esedezünk, hogy anyai nyelvünk eredeti tisztaságának általunk képzelt veszedelembe való forgását, szivére vévén: annak orvoslása eránt idején korán rendelést tenni méltóztasson; hogy utóljára (a' mitől bennünket a' magyarok Istene őrizzen!) úgy ne járjunk mint a' Burkusok, kik hajdani nyelveket már tellyességgel nem tudják, vagy legalább, hogy mint a' deákból az Oláh nyelv, úgy anyai nyelvünkből is egymás különös nyelv ne származzon.

Ha pedig előadott vélekedésünk tsak ugyan hibás volna, és nyelvünknek a' fent írt módokon való pallérozása, igaz és erős fundamentomon épülne: azon esetben szívünkből óhajtanánk, hogy azok az érdemes Urak, kik nyelvünk pallérozásán

munkálódnak, bennünket annak helyes vóltáról 's a' netalám megállapitott regulákról, meggyőzni méltóztassanak, hogy annakutánna egyetértőleg, az Ország-gyülésén, nemzetünknek azokban leendő megegyezését 's jováhagyását kikérhessük vagy legalább az régen óhajtott, 's netalám már egyszer valahára a' végre felállitandó Tudós társaság által, birói képen jóvá hagyassanak. — Úgy azután a' közönség akaratjával, és megegyezésével leendő nyelvünk pallérozása regulái ellen senki többé kifogásokat nem tehetvén: az eddig e' részben történt irásbéli motskolódások és veszekedések önként megszünnek, sőt még ezen feljül a' megállapitandó mód szerint, minden igaz magyar hazafi arra fog törekedni, hogy anyai nyelvéhez vonszó buzgósága bebizonyitására, annak tsinosodását ő is tehetsége szerint előmozditsa, 's e'képen reménylhetjük nyelvünknek tökélletes kimiveltetését.

B. P.

2.

Mozart' Élete.

Sokan forgatják nyelveiken magyaraink közül is Mozartnak, a' halhatatlan hangmivésznek ditső nevét; de nevénél 's talán egy két könnyebszerü darabjánál némellyek azon sokak közül bajjal tudnak többet. Szép lesz pedig, főkép Kisasszonyainkra nézve, közelebről megesmerkedni a' kedvelt hangmívésszel, kit nem tsak mi tsudálunk szerzeményiben már holta után, hanem bámúl Európának több mivelt lelkü nemzete is. Had foglaljon el hát hónapos írásunkban nehány lapot a' mu'sikának ez a' nagy hőse.

Mozart (János Chrysostomus Wolfgang Gottlieb) születését nyerte a' Salzburgi herczegségnek azon nevü fővárosában 1756-ban ollyan atyától, ki maga is tudós mestere volt a' mu'sikának. Nem tsuda hát, ha már három esztendős korában a' gyermek klavir mellett ülhetett, ha későbbi nagyságáról világos reménységet nyújthatott; és ennélfogva az sem tsuda, hogy olly fáradhatatlan volt atyja körülötte az oktatásban, annál inkább mivel maga is gyönyörködött fijának indúlataiban. 'S valóban a' talentom és szorgalom annyira vitte a' dolgot, hogy a' négy esztendős Mozart kissebb darabokat különös könnyüséggel játszhatott; mellyet hat esztendős korára úgy tökélletesített, hogy Münchenben, mikor oda útazott az öreg Mozart 1761-ben házanépével, mellyhez egy leánya is tartozott, a' Választó Fejedelem előtt magát a' klaviron hallatta. Még ugyan ezen esztendőben Bécsbe útazott a' társaság, hol a' kis Mozartnak az a' szép szerentse jutott, hogy Ferencz Császárt klavir játszásával nem tsak múlattathatta, hanem egész bámúlásba is ejtette. Hogy mindazáltal megütközését a' Császár valamennyire titkolja, nyájasan így szól a' virtuózhoz: „klaviron játszani épen nem valami különös mesterség, mivel a' taszták mind szem előtt vagynak, 's látni lehet mellyikre kelljen kapni. De keszkenővel befedett tasztatúrán játszani készséggel, az már sokkal nagyobb mesterség lenne, 's éppen ezt volna szükséges megtanúlni". A' Császár' szavaira neki hevült gyermek azonnal letakartat a' kivánság szerint minden tasztákat, 's az előbbihez hasonló el nem vétett könnyü játszásával még sokkal inkább meglepte felséges halgatóját. Illy ditsőségével jött ki az atya, fiú 's az egész háznép, 's neki bátorodva lépett Német-országi útazására, melly tökélletesen várása szerint ütvén ki mint jövedelmi — úgy

tiszteltetésbeli tekintetben is, 1763-ban haza tért Salzburgba. De a' felvidúlt öreg Mozart nem lelt örömének táplálatot othon.; a' fiatal virtuóz is tsak a' nagy világban sóvárgott képzeletével: 's még azon idén megindúlt a' társaság Franczia-országnak. A' fő város, Páris volt idegen földön a' kiválasztott hely, hol megfussa reménységgel terhes pályáját. Bemutattatott itt az Udvarnak, 's ennél olly kedvességet nyert, hogy azután többször kellett közönséges helyen concerteket adnia, 's a' Franczia néptől megnyerte azt a' tiszteletet, hogy a' társaság' mindegyik tagjának képét rézre metszették. Jól is folyván a' társaságnak állapotja, szinte huszonegyhétig gyönyörködtette bájos mu'sikájával Páris' kényes népét. Minekelőtte Franczia országtól elbutsúzott vólna Mozart, hogy az Angolokhoz hajózzon által, ott Párisban adott ki a' 7 esztendős Vilhelm tulajdon hangszerzeményéből kettőt. Az 1764-dik esztendő volt az, mellyben Mozart Calaisban hajóra ült az Angol földre által költözni. Hogy az ifjú virtuóz a' klaviron, az orgonán hasonlíthatatlan készségü játszásáért bizonyos tisztelőkre 's előkelő barátokra talált itt is, nem is szükség emlitenem. Nem kissebb érdemet szerzett magának a' hegedün is, mellyet noha sokkal később kezdett tanúlni; de mellyik instrumentom nem engedett volna magából Mozartnak újjai által bájoló hangokat tsalni elő kevés gyakorlás után is? — Chelseában az öreg Mozart veszedelmesen lebetegedett, 's az a' szép somma pénz, mellyet a' társaság Londonban nehány nagy mu'sikájiért bevett, az öregnek gyógyítására majd az utolsóig felment; 's ez okozta, hogy valamennyire pénzetlenül jött ki Angol országból a' társaság, mert az öreg Mozart haza vágyódván jobban léte után, kiadását nem térithette vissza újabb mu'sikája által. Franczia országon, Nieder-

landon, Hollandián, hol az ifjú Mozart több orgonákon tette magát esmeretessé, Helvetián által végre meg is érkezett Salzburgba az 1766-diknak elején, hol megmaradt két esztendeig. Hanem az 1768-dik ismét Bécsbe vitte, 's a' 12 esztendős Mozart úgy viselte magát a' mu'sikában II-dik Jó'sef Császár, Kaunicz és más méltóságok előtt, hogy a' nagy Császárnak hajlandóságát, mellyel azután mindég viseltetett eránta, magának megnyerte. A' társaság elvált ezután egymástól, az anya leányával együtt megtért Salzburgba, az atya pedig fijával a' mu'sikával virágzó 's a' mu-'sikának legnagyobb férjfiait nevelő Olasz-országba vándorlott be, hogy semmi alkalmatosság el ne vesszen, melly az ifjú Mozartot tökéletesítheti 's megesmerteti a' legnagyobb mesterekkel. A' több városok között megjárták Venécziát, Rómát, Nápolt, Maylandot, Florencziát, Bolognát; 's mindenütt, nem tsak a' mu'sikában gyönyörködőktől, hanem magoktól a' dologhoz legjobban értőktől is, a' kik t. i. igazságosak akartak lenni, — mert nints nagy ember, kinek az irigység gyalázókat ne teremtene — méltó magasztalásokat szedett az ifjú be. Hogy mestersége nem tsupán a' könnyű játszásban áll, hanem valóságos mu'sikai teremtő lélekkel is bir, Nápolban azzal tökéletesen bebizonyította: hogy a' legnagyobb mestereknek minden kényes faggatásaikat tántorgás nélkül kiállotta. Melly játszó volt ő már ekkor, azt is ugyan Nápoli története leghűebben tanítja. Sokan hallgatóji közül mu'sikájától, mint valamelly tündér szellőtől megbájoltatva elaltatván, boszorkányságot akartak Mozart' játszásában találni, 's a' boszorkányságnak erejét gyürüjében keresték. Mozart hogy hallgatójit kiemelje kétségekből, lehúzta gyürüjét és gyürütlen újjal játszott ha nem bájolóbban, de szintollyan bájoló mint előbb. —

Nápolból Rómába ment, melly hely mu'sikai emlékező tehetségére nézve olly tanú, a' millyen Nápol játszására. A' Szent Péter' templomában kihalgatta Mozart Allegrinek ama' híres templom-mu'sikai szerzeményét az 57-dik 'Soltár' latán textosa felett: miserere mei, Deus 's a' t. melly a' nagy hétben Szerdán különösen és Pénteken adattatik elő a' négy közönséges hanggal minden instrumentom nélkül, 's mellyet közönségessé tenni egy általában meg van a' Pápák által tiltva. Haza menvén a' Misererét elejétől fogva végig kótára tette. Még egyszer ment az említett templomba, mikor ugyan azon darab adattatott elő; 's ő kalapjába tévén mássát, a' mi kevés hibát ejtett otthon a' papirosra tevéskor belőle, ott helyben megigazította; 's a' klaviron sokaknak jelenlétében mindeneknek bámulására eljátszotta. A' megfoghatatlan ember bemutattatott a' Pápának, XIV-dik Kelemennek, ki őtet a' Brevének és megszentelt keresztnek neki adásával a' Militiae auratae lovagává tette; valamint hogy a' Bolognai Harmonica Academia is, mikor kebelében tisztelhette Mozartot, maga tagjának kinevezte. Bolognából Maylandba ment, 's itt készítette legelső operáját, a' Mithridatest, 1770-ben. Ezután a' magányosan élősködő feleséghez 's anyához sietett Salzburgba mind a' két Mozart, hol hat esztendeig egymásnak élvén ez a' kímivelt háznép, 1777-ben a' huszon egy esztendős Mozart másodszor ment Párisba, hova most az anya késérte. Az ez előtt 14 esztendővel itt múlatott kis virtuóznak emlékezete még most is új volt 's megkülönböztetett tisztelettel fogadtatott; és a' Franczia szerű mu'sikát ha megkedvelhette volna, legnagyobb szerentsékre lehetett kilátása. Minekutánna hát Párisban az anya lebetegedvén meghalt, viszsza tért 1779-ben a' szomorú hírrel atyjához. Is-

mét Bécsbe útazott, hol Császári jóakarójának, II-dik Jó'sefnek szolgálatába állott mint mu'sika igazgató; melly hivatalában meg is halt 1791-ben December' 5-én, hagyván maga után egy szeretetre méltó özvegyet, született Weber Constantiát 's nehány gyermekeket, mint a' különös genieknél szokott többnyire megesni, szegénységben.

Mozartnak teste, arcza ollyan alkotású volt, hogy talán a' néhai Zürichi híres physiognomista, Lavater sem nézett volna ki belőle semmit is. De a' millyen lelketlen a' maga külseje, ollyan lelkes általában minden hangszerzeménye; a' mit, hogy többeket ne említsek, maga már a' közönségesen, legalább is a' nevéről esmeretes operája; „die Zauberflöte" bebizonyít azzal eléggé. hogy tsak magában Bécsben egy esztendő alatt százszor előladták a' nélkül hogy betséből valamit vesztett volna; mert a' millyen tömve volt a' játékszín elsőben, úgy volt az a' legutolsóban is. De sokat is izzadott, még a' ditsőségnek felverődhetett azon pontjára, mellyen most olly méltóságosan fénylik. Sokszor egész éjeken keresztül a' klavir 's hangszerzésnek tanulása mellett virasztott, 's abban töltötte el többnyire minden életét; keveset áldozott fel idejéből még a' társalkodásnak is, 's ott is lelketlenül száraz volt mulatása mint artza, teste: mert szíve othon maradt a' klavirnál. A' sok klavir játszás végre annyira elgyengítetett újait, hogy tsak nagy bajjal metélhette el húsát, 's ezt többnyire feleségének kelletett tennie.

A' mu'sika gyászol, mikor egy Mozart 35 esztendős korában dül ki a' karból.

Holéczy Mihály.

3.

Tekéntetes Nemes Nógrád Vármegyében helyheztetett, és a' Méltóságos Váczi Püspökség Uradalmához tartozó Verőcze Helységének Historiai, Topographico Statisticai leírasa.

Verőcze — Németül Verovitz — régiségére, fekvésére, vidékjére, határára 's népességére nézve egyike T. Ns. Nógrád Vármegye jelesebb falui közül.

Fekvése szép, vidékje olly gyönyörü, olly kelemetes: hogy annál szebbet, gyönyörködtetőbbet látni alig lehet. — Europának legnagyobb folyója a' Duna, épen a' falu alatt, a' hajdani híres Visegrád várának tövétől, a' hol két ágra szakadván 4 mértföldnyi hosszasságú, és egy fél mértföldnyi szélességű Sz. Endrei szigetet formálja — kelet 's délfelé Verőczének tövét Vácz, és Buda felé folyván, motsa; bal oldalán maradván a' falu, és ezen alól igen szép lapos mezeje mellyet téli keletnek hasznos szőllő hegyei körül övedzenek. A' Dunától ugyan keletnek 's éjszaknak kegyesen dombosodó laposságon nyúlik-el a' falu; de ennek közepén legmagossabbra emelkedik a' part, mellyen a' R. katolika templom, plébánia, és oskolaház vagyon; azután ez ismét lassan elsímul, nyugotra pedig tovább is emelkedik méglen a' falufeletti szőllők tövészél kegyessen enyészik, és egy fertály orányira fekvő tsinos Migazzi Kastélynál nyiltabb kettes völgybe elvesz. —

Illyen Verőczének fekvése. A' Duna parttól valami hét száz lépésnyére, a' mindenkor emelkedő part legmagossabbján — a' mint elébb-is mondánk — vagyon a' katolikus templom, mellyhez

bal oldalról könnyü a' felmenetel, de délről egyenesen a' nagy útzáról 84. léptsö neheziti azt. E' templom népeségéhez képest kitsiny, mellyet még 1736. esztbe Váczi Püspök Gróf Althán Károly építetett, alkalmatos tornyával együtt. Keleti oldalán vagyon a' Plébániaház 1770. eszdötöl fogva; nyugoti részen pedig 1817. esztbe a' régi oskolaház helyett, új épített. Ugyan itten a' templomnál, mintegy közép pontban egyesülnek az egyébbként mindenfelé elágazó útzák. Innen mindenfelé leírhatatlan báj szépséggel büszkélkedik a' leggyönyörüebb vidék a' természetnek mindennémü kellemivel. Éjszak', 's nyugotfelé az egymásra halmozott majd erdös, majd szöllö-tökkel rakott hegyek, mellyek oldalán a' földi fény, 's ditsöség álhatatlanságát hirdetö Visegrád várának omladékos maradványnyai vannak; — kelet 's délfelé a' gyönyörü laposság; a' Duna két ágai; több középszerü hegyek; ismét változólag emelkedö, 's elsimúló dombok; kies völgyek; gyönyörü rétek; szántóföldek; majd homokos kutzkák: majd legelök; majd ismét a' Dunán le, és felevedzö hajók; — Püspök Vácz városa, Visegrád arányában fekvö Nagy-Maros mezö-város; nem külömben Bogdány, Kis-Oroszi, Tótfalu, Pórs-Megyer, Szöd, Rátóth, Vácz Kis-Hartyán helységei; — a' Csekei, és Csörögi szöllök közt épült kápolnák, és a' Szadai templom láttatik. Tsak a' híres Vértesi, és Jenei hegyek, a' Nagy-Szál hegye, és némelly távolabb esö apróbb hegyek fogják-el e' gyönyörüséges vidéknek továbbra terjedö láthatását.

Régiségéről, az arról bizonyító oklevelek hijjával bizonyossat nem irhatok. De hogy már egynehány századok előtt itt falu állott a' vidéknek szépsége és az is hihetövé teszi, hogy Verötze határával a' Dunaig terjedvén, napkeletről Pest Vármegyékez tartozó Vácz, nyugotról pedig Hont

Vármegyében helyheztetett Nagy-Marossal — melly nek alig egy századnál régiebb Coloniája a' mostani Kis-Maros helysége — és Szokolya helységével határos, maga Nógrád Vármegyébe lévén. Azonkívül napkeletnek terjedő, és a' mostani úgy neveztetett Lózsi rétekre lenyúló idős tseres erdejében aggott szőllő-tőkékre akadni lehet; pedig ezen elhagyott szőllők a' Vácziakhoz nem tartozhattak, mivel ezeknek közelebb is elegendő, 's jó szőlleik lehettek. A' szomszéd német falu Szendehely tsak az 1753dik esztbe szállítatott-meg a). Nem külömben Berkenye helysége-is a' múlt 18dik századnak 3dik tizedjében kezdődött népesedni; más falu pedig, avagy város az érdekelt két faluknál, mellyek mindazonáltal másfél óra járásnyinál továbbra esnek Veröczétől, közelébb nem esett, mellynek lakosi az egyébbként vadon pusztaságban, vagy erdők közepén szőllőket miveltek volna. — Azután minekutánna 4dik Bela a' Tatárok elköltözése után Visegrád várát a' szomszéd Pilis Vármegyei vidék egy részével Feleségének Máriának b) ajándékozta: igen hihető; hogy a' Váczi Püspök-is Felséges Királlyához való hír ragaszkodásból, sőtt tulajdon haszna, 's bátorsága végett, a' mostani Veröczei birtokát megszállította, 's lakókkal megrakta légyen. És ha ez akkor nem történt volna: megtörtént bizonnyára azon időszakaszkor; midőn Visegrádon állandóúl lakó Királyoknak tiszteletére gyakrabban mentek a' Váczi Püspökök; vagy a' 15dik században: a' midőn ditső Hunyadi Mátyás Király alatt Visegrád a' legnagyobb fényre emeltetett c). A' 16dik században pedig már

a) Ezen falunak 1sö Lelki Pásztora T. Hermann Elisaeus 1788. esztbe a' Szendehelyi Parochialis Historiát írvan, erről mindjárt az 1sö lapon tészen említést.

b) Palma Notitia Rerum Hung. Tom. 1. pag. 688.

c) Feszler Gemälde aus den alten Zeiten der Hungarn 4. Band. Karlsruhe, 1809. pag. 151. — Item R. P. Martinus Szentfenn-

fennállott Verőcze. Mert Hazánk jeles Írója Istvánfy Miklós említi: hogy Veruccia mellett 1597. esztbe a' Törökökkel megütköztek a' Magyarok Vácztól nem messze d).

Mind ezek arra mutatnak ugyan: hogy Verőcze egynehány századok előtt fennállott. De talán nem épen alaptalan állítás: ha még a' Magyarok ez Országba vólt jövetele előtt határoztatik Verőcze kezdete. Mert minekutánna valami 800 lépésnyire a' falunak Vácz felé terjedő végétől a' Duna parton, és pedig mind a' két részén valami hajdani hídnak kömaradványai (Brücken-Köpfe) most is láttatnak kétségkívül falu, avagy város is ott közel volt; minthogy ezen híd-omladékok Vácz, és Nagy-Maros közt épen fele útban esnek. A' minek helyes okát adni nem lehetne: ha az épen érdekelt két város közt semmi jelesebb helységet, — a' hol talán a' kereskedés is haszonnal folytatódott a' hajdani időkben, — nem keresünk. — Úgy vélekedem tehát: hogy, mivel a' Magyar Kronikákba arról semmi emlékezet nintsen, hogy valamelly Király a' Dunán hidat tsináltatott volna, a' fellyebb előhozott híd-maradványok a' Romaiak idejében épült hidnak emlékei, következőleg: hogy ott valami falu, vagy város állott, melly kereskedői, vagy bizonyára katonai tekintetben figyelemre érdemes volt, úgy hogy a' Dunántúli részekkel léendhető könyebb közösülés végett ottan erős, 's bátorságos hidat tartani szükséges vólt.

Azomban mi néven hivatott légyen a' hely, mitsoda változásokat szenvedett, és mikor pusztúlt-el? azt a' régiség homálya takarja. A' mostani

---

ivánvi Continuatio Dissert. Paralypomenonicarum rerum memorabil. Hung. e part. 1. Decadis 3. Curiosorum, et select. Variorum scient. Miscellan. pag. 17. Nro 8. Tyrnaviae 1700. in 4to.

d) Nicol. Istvánfy Historia Reg. Hungariae Libro 30. p. 437.

Verőcze egy népes, eleven falu. Földes Ura a' Méltóságos Váczi Püspök. Határja elég terjedt, és hasznos, szántóföldjei 25 $\frac{1}{2}$ Urbarialis házhelyet tészen a' Parochiális, 'Oskola-mesteri, és az Uradalmi Ser-házhoz tartozókon kivül, rétje elegendő, és kétszer kaszálható. Erdeje jó, és egy részben mak-termő, szőlleje igen sok, bora nagyobb részben igen jó, erős, illatos, és tartós; az 1809 és 1814-be ültetettekben valamivel élessebb, de még is kelemetes. Többnyire fehér; a' veres ritkán adatik el, de még is jó. Ezt a' lakosok tulajdon hasznokra fordítják, az eladandót egy ötöt rész árral a' fehérnél óltsóbban árúlják el. Legelője jó, de szorúlt, és tsak az erdőkben vagyon. A' határján folyó kettes patak hirtelen essőzésekkor megdagad; 's a' réteket némelly részben el önti; egyébként jó ízü, és sok rákokkal kedveskedik; azon kivül, minekutánna az ország-útjától egy puska lövetnyire egymással egyesült az úgy neveztetett Gimpl kortsmánál: két malmot hajt; a' mellyektől 629. Po'sonyi mérő rozs búza esztendei haszon bér. Ezen mennyiségnek egy harmad részét a' falu közönsége; a' többit az Uradalom kapja. Mindennémü épületekre alkalmatos kövek is bőségben találtatnak, két kő-bánya kiváltképen nevezetre méltó, az egyik a' Migazziburgi Vadaskert mellett, a' honnét kékes szinü keményebb kövek vétetnek, mellyek kútak' rovásaira, és vízben téendő építésekre alkalmatosak. A' másik kőbánya Szendehely felé a' Lózsi rétek felett vagyon; ebből fehéres, puhább köveket nyerhetni, mellyek mindenre alkalmatosak; ugyan azért nem tsak tulajdon szükségeire használja ezt az Uradalom, és Váczra is hordatja: hanem a' haszon-bérlő egész nyár által Pestre szállítatja köveit, példáját követvén Pesti lakos Haker Lambert Úrnak, a' ki egynehány esztendőkig haszon-

nal vitte azon köbányából a' kövekkel való kereskedést.

A' sebes essők leginkább a' szomszéd Szokolyai hegyekről gyakran megrakják az úgy nevezetett kemény patak kövekkel azon rétek' egy részét, mellyek Szokolya és Kis-Marossal határosok lévén, ezen határoktól tsak a' morgó patakja által választatnak el. A' lakosok tehát a' lehordott köveket kotsikra szedvén többnyire Váczra hordják; a' hol az útzák' kirakatására használtatnak.

Köszén-bánya is találtatik a' Veröczei határban azon tájon, a' hol az helységtől Katalina, és Szendehely felé vezetvén az út, a' Lózsi völgynek mintegy fele elhagyatott. Nem derék part az, a' mellynek éjszaki tövében vagyon a' bánya nyilása, és a' földalatt hosszában elnyúlik. Ezen köszén-bányát egynehány tizedek előtt némelly Bétsiek találták fel, és miveltették, de azt ismét elhagyták. Azomban 1813. esztbe valami Róth nevü Bétsi kereskedő ismét használni kezdette; egy ideig a' nyert kő-szenet eladatta pénzért, azután 1814. eszt.döbe Váczon téglákat égettetett, de már 1816. eszt.be ismét felhagyatott a' bánya miveléssel. Ekkor a' bánya már 234. ölnyire nyúlt el a' Váczi határ felé, a' mint ezt ezeknek irója Sz. Mihály havában az üreget megtekintvén, az igazgatótól Fischer Aloyztól megértette. Most már a' bejárás is elpusztúlt; az erdő pedig egynehány esztendők alatt egészlen kivágattatván mindenütt új növéseivel az útakat is eltakarta.

A' természetnek ennyiféle adománnyaival birván Veröcze helysége: azokról rendszerint értekezni kivántam.

Legelőbbször a' szőllőkről szóllok, minthogy ezek a' határnak legnagyobb részét elfoglalván leg főbb hasznot is hajtanak a' lakosoknak. Szőllő-hegyeinek ezek a' nevei: 1) Falu feletti hegy,

2) Eresztény. 3) Borbély hegy. 4) Öreg Magyar mál. 5) Kis Magyar mál. 6) Öreg Grunti. 7) Kiss Grunti. 8) Öreg Ketskés. 9) Fenyves. 10) Fehér hegy. 11) Loósharaszt. 12) Ifiú Ketskés. Ezek közt ritka, édességű bort teremnek a' Borbélyhegyi, Magyar-máli, és Grunti szőllők. A' többi hegyeken is igen jó terem; híres is a' Duna mentében a' Veröczei bor, és a' szomszéd helységbélinél mindenkor drágábban árultatik; de a' 2-dik 11. és 12. szám alatt nevezett hegyeken termő savanyúbb a' többinél azért legoltsóbb; ellenben az 3-dik 4. 5. 6. 7-dik szám alatt elő hozott hegyeken termett legdrágább. A' Gruntikban termő veres bor legjobb a' veres borok' között. Ide iktatom a' borok árának némelly esztendőbeli lajstromát.

Veröczén termett boroknak ára, a' mint az, az ide kitett esztendőkben szüret után folyt Bétsi értékben	Esztendő szám	Egy akó fehérbor I. Ren. fl.	x.	II. Ren. fl.	x.	III. Ren. fl.	x.	Veresbor I. Ren. fl.	x.	II. Ren. fl.	x.
	1815	28	—	27	—	25	—	18	—	16	—
	1816	26	30	25	—	20	—	18	—	17	—
	1817	20	—	17	—	12	—	15	—	11	—
	1818	7	—	6	30	6	—	5	30	4	30
	1819	12	—	11	—	10	—	8	—	7	—
	1820	10	—	9	—	8	30	8	—	6	—
	1821	10	—	8	—	6	30	6	—	5	—
	1822	12	—	10	—	9	—	9	—	8	—

A' szőllőket 3-or 4-er kapálni, vesszeit kiválasztani, kötözni, és tisztogatni szokták; szüret után pedig befedni. Többnyire minden tőkének tulajdon karója van; a' mi a' termés mennyiségére, és jóságára nézve hasznos. Sokféle fajok találtatnak, mellyeknek ez a' nevek: 1) Bálint; ezt a' Budaiak apró fehérnek, Bogdányiak, és azon környékbéliek Zelenkának; a' Cserhátiak p. o. Bertzelen Margitnak hivják. 2) Fehérfájú avagy Juh-fark; ezt Bogdányban, és N. Maroson sárga Kadarkának nevezik. 3) Zöld szőllő. 4) Magyar fehér a'vagy Magyarka. 5) Go-

hér ezt az alföldön Bajornak hívják. A' Gohért fehér, sárga, és zöld gohérra osztják; az úgy neveztetett Bétsi Gohér ismét más faj. 6) Margit. Ennek külömbféle nemei vannak; az apró és fehér Margit kevés hasznú; a' sárga Margit jó; ezt Bogdányba Früh-Zohnernak, Budán mézes-szőllőnek (Hänigler) Bars Vármegyében p. o. Léván Tokodinak hivják. 7) Tök-szőllő vagy világos-szőllő. 8) Legyes. 9) Salampér. Ennek Budán hosszas tzipkájú (Langstengler) Váczon Austriai a' neve. Sok de gyenge, 's savanyú bort ád. 10) Dinka ennek sok nemei vannak p. o. fehér Dinka, ez bőven termő; veres Dinka ez jó hort önt. A' veres Dinka ismét sokféle u. m. egészlen piros gömbölyü, 's ritka apró szemü; félig piros, félig zöld szemü; nagy szemü piros, és ritka; szagos Dinka; végre sürü fürtöket 's nagy szemeket hozó Dinka, mellyet néhol Budai, néhol Bogdányi, másutt Török, ismét másutt Zsámboki dinkának hívnak. Ez sokat terem, de trágya nélkül hamar kivesz. 11) Makszőllő, a'vagy Turtsi. 12) szagos-szőllő. 13) Verebes másként Termetke. 14) Sárfehér egy igen jóízü édes szőllő. 15) Borbélyszőllő. Ezt Bars Vármegyében vizes-fehérnek hivják. 16) Sajgó. 17) Gyöngy-szőllő. 18) Leány-szőllő. 19) Gaszler ez is Austriai fajta. 20) Frankus zöldes-szinü fürtöket visel. 21) Budinka igen jó illatú bort önt. 22) Ketsketsetsü. 23) Portzogó. 24) Tatár vagy is Márvány szőllő kellemetes szép sárgás fürtöket hoz. 25) Boros szőllő vagy is Bibor szőllő. Ezt Pest Vgyében Spanyol Czirifándnak hívják; a' fő Mságú Hertzeg Grasalkovich Zsidai szőllőjében sokat láttam. 26) Fehér Kadarka. 27) Petreselyem szőllő, ez az, a' mit Szemendriainak mondanak. 28) Jakab szőllő. 29)

Madár-monyók. 30) Hárs-levelü. 31) Puskából lött. 32) Börök-fájú. Mind ezen nevezetü szőllőkből fehér bor készül.

Veres bort készitenek Veröczén: 1) Czigány szőllöből; ezt Budán apró feketének hivják; másutt Burgundiainak. 2) fekete Gohérból. 3) Bika-szemü szőllőből. 4) fekete Kadarkából 5) Rátz-feketéből, ez igen savanyú bort ád 6) Barát szőllőből. 7) fekete Margitból. Ez nagyon édes, apró szemü fürtöket visel. 8) fekete Szagosból. 9) fekete Balintból. 10) fekete Ketske-tsetsőből,

2-or Veröczének szántó-földjei két vetőre vannak felosztva. A' Dunára szegellő szántó földek laposok, és igen jók; szép, 's jó tisztabuzát, változva pedig kukoritzát bőven termenek, egyébb földei, — leginkább az úgy neveztetett Kiss és Nagy Társai földek, — partokon fekszenek; a' sebes esső rohanásoktól sokszor kárt szenvednek, általjában pedig javitást kivánnak. — Szokás pedig vetni: tiszta-búzát; kétszerest; rozsot; őszi, és tavaszi árpát; zabot; tenkelyt; bükkönt; lentsét; tsitseri-borsót; kendert. Ültetnek kukoritzát, krumplit, czirokot, tököt, babot, buborkát, vadsáfrányt, káposztát, veres és fehér-répát. A' búzát nyomtatják, a' rozsot tséplik, a' zsúpokat házak' fedelére, és szetskának használják; az apró szalmát, vagy marháik alá teritik, vagy boglyák, 's szekerenként elárulják a' marha hajtsároknak. Igy tselekesznek a' kukoritza-szárral is, mellynek kivéjét a' Pesti Leo-oldi vásárról vissza-térő marha kereskedők és Örmények sokszor 10. xval is megfizetik.

3-or Valamint kevés javitás mellett jók a' szántó-földek: úgy a' rétek is igen hasznos füvet teremnek, és többnyire kétszer kaszálhatók. A' Kis-Marosi határ felé valók, és a' Migazziburgi

Vadas-kert körül nagyon szomjúk; és a' száraz esztendőkben keveset adnak, sőtt a' trágyázást is elszenvedik: de igen finom a' rajtok termett széna. De a' Lózsi, Nógrádi, 's Magyar-kúti völgyekben jó fű, és bőven terem. Kár hogy némelly részét a' sebes essőktől megdagadt patakok néha elöntik.

4-er Veröczének az erdeje elegendő. Ezt az Uradalom jó felvigyázat alatt tartván, 's rendesen osztállyai szerint vágattatván, számossabb öl-fákat nyer; azonkivül a' jobbágyság' marháinak legelője, szükséges épület, és tüzellő-fája is kitelik. Mak is némelly esztendőkben bőven terem. Az erdőkben többnyire cser, és tölgyfák vannak, találtatnak azomban bik, gyertyán, motsár, hárs, alma, körte, som, cseresnye, barkócza, juhár, galagonya, mogyoró, eger, füz, topoly, és rakottya-fák, és külömbféle bokor-fajok. Áttaljában hegyeken vannak az erdők; ezeknek földjök többnyire sárga, vagy vereses agyag, melly kősziklákra rakatott; más helyeken pedig fekete homok, vagy fekete kövér föld kavitsokkal egyveledve. Lapányos helyek, nádasok, futó fehér homok és mészre alkalmatos kövek nem találtatnak a' Veröczei határba. Némelly vizes hajlásokon, és a' patakok' szélein vannak eger, füz, topoly, 's rakottya fák, leginkább a' Migazziburgi Vadaskertbe, a' hol szil, és körös fákra is akadni lehet.

Jobbágyság birja Veröczének minden földjeit, és pedig $\frac{1}{4}$ vagy $\frac{1}{2}$ Urbarialis telekként úgy hogy $25\frac{1}{2}$ házhely 64 gazdák közt felosztatott. A' maradék földeket zsellérek mívelik.

A' faluban 234 házak számláltattak; de a' múlt 1826. eszt.be ismét új házaknak hely osztatott ki. Ezek közt sok tsinos, és tserép-fedelü házak vannak, mellyek parasztok vagy zselléreké. Minnyájának pedig boltozott konyhájok, és téglából épitett kémények lenni szokott.

Verőczén a' jobbágyság házain kivül még nevezet szerint e' következendő épületek találtatnak: vagyon t. i. 1) az Uradalom részéről egy alkalmatos tserép-fedelü Tiszti lakásnak rendelt ház a' Duna-parton, 2) nagy, és hasznos Serház, tserépfedél alatt, valamint 3) Vendég-fogadó tserépfedéllel a' Serház szomszédságában a' Duna-parton, 4) alkalmatos tágas Dézsma-ház, kő-pintzével, tüz-oltalom falakkal tserép-fedél alatt; itt őszkor a' szőllők dézsmáltatnak, és kisotoltatnak egy nagy új kő-sotóba, és két dupla sotókba, 5) Tégla-verőknek tserép-fedelü lakó-házak az égetőkementzék' szomszédjában, 6) Kanász-lakására való ház, és tágas sertések' aklya épen a' falunak Vácz felé terjedő sorában utolsó ház — Vagyon továbbá a' Falu közönségének 7) a' Jegyzőnek vagyis Nótáriusnak részére tisztességes ház tserépfedél alatt, az Uradalmi Vendégfogadó mellett. 8) Mészárosnak, 9) közönség Kovátsának számára való ház, 10) Pásztorok' háza. Végre vagyon Báró Felnernek is egy nagy épületje a' Duna-parton zsindelyes fedél alatt. Ezen épületet, melly több esztendőktől fogva pusztán áll, gabonák' lerakójának lehetne használni.

Az 1826. esztendőbeli öszve-irás szerint Verőcze helységét 1278 lélek lakja. Ezek vallásra, beszédre, életmódra nézve egymástól külömböznek. Mert vallásra nézve Római katolikusok, vagy Helvetica vallást követők, más felekezetbéli nintsen. A' Katolikusok' lelkek száma 808. — a' Reformátusoké 470. — Ezek egymás közt már most szép eggyességbe élnek, de elegyes házasságok nintsenek. — A' Reformátusoknak 1785. esztendőtől fogva tulajdon templomok Prédikátorok, és oskolájok vagyon. A' mostani Prédikátor Ns. Szalay Jó'sef, egy derék szelid, világos értelmü férfiú.

Nyelvekre nézve azzal külömböznek a' lakosok, hogy némellyek magyarok, némellyek pedig németek. A' Reformátusok egy átaljában minnyájan magyarok. A' Katolikusok egy részben németek, de még is több a' magyarok' száma. Azomban minnyájan tökélletesen tudnak, és tisztán beszélnek magyarúl, még az úgy neveztetett németek is; sőtt épen nem hibázok azt írván felőlök, hogy nem tudnak németül. Egy tized előtt sok villogás vólt a' kétféle nemzet között; de már most a' magyar legények 1820-tól fogva német leányokból vesznek feleségeket; német gyermekek magyar könyvekből tanúlnak, a' miólta Still Mihálynak egy leánykája 2 esztendő alatt német könyvből foglalást nem tanulhatván, tanátslásomra a' magyar A. B. C. könyvből 2 hónap alatt töredezve olvasott. Az Isten itt láthatóképen munkálódik a' magyar mellett. De méltó ditséretére írhatom is a' Verőczei népről: hogy átaljón fogva magyarúl beszél egymás közt, tsak az úgy vélt németek német nyelven köszönnek az útzán, és német könyvekből imádkoznak a' templomban; — magyar öltözetet viselnek mindnyáján, egynehány mester-embereken kivül, — magyarúl folytatják köz ügyöket, és mind az Uradalom, mind a' Ts. Vgye eleibe magyar tudósitásokat, vagy könyörgő irásokat nyujtanak. Egynehány évek előtt német neveiket magyarra kezdették forditani némellyek, így Sporerből sarkantyús; Hönigből méz lett; de ez kevés ideig tartott. Azomban derék magyar nevek találtatnak a' valódi magyarok közt. Igy vannak p. o. Antalits, Balogh, Bakos, Görög, Havas, Illés, Káposztás, Kiss, Lőrintz, Molnár, Nagy, Szüts, Tóth, Varga, Zsarnoczay 's t. e'féle neveket viselő katolikusok. Még az úgy hívott — ámbár tökélletesen magyarúl beszéllő — németek közt is derék magyar hangzású nevek ta-

láltatnak; p. o. Omray, Tömör, Kláb, Hajnis, Váltz; mellyek arra mutatni láttatnak: hogy az ő eleik magyarok lévén, a' múlt század elején a' Német birodalomból érkezett 's Veröczén is megszállott jövevények közt, szülötte földjökön anyanyelvöket vagy elfelejtették, vagy eltserélték; méglen ismét onokáik azt igazán megszerették, és megtanulták.

A' Veröczei R. Katholikusok' temploma néhai Gróf Althán Károly Váczi Püspök által épitetett 1736. eszt.ben szép tornyával együtt. — A' régi templom a' falu közepén volt ott, a' hol most a' Dunától elnyuló fő utzából Szendehely felé tér az ó kereszt-útza, épen azon szegleten a' hol most Váltz Kerestely nevü parasztnak háza vagyon, és a' Reformatus templom felé terjed. — Ez a' mostani templom sokkal szebb helyen vagyon, takarékos; de a' népességre nézve szük, 3 Oltár van benne; a' nagy oltár Sz. András Apostolnak tiszteletére szenteltetett; az Orgona 10 változásokra vagyon és pedálissal bir 1801. eszt.dötöl fogva. Az Isteni tisztelet változva magyar, 's német nyelven végeztetik, sátoros ünnepekben muzsika ékesiti azt. — A' toronyba vannak 4 harangok, az 1-sö 553. fontos, 1791. eszt.be készült ezen felírással: „Gossen Michl Joan Kholl, und Littman 1791. in Pest. In honorem S. Andreae Apostoli ut Patroni Ecclesiae Veröczensis Parochialis; fusa sumptibus Ecclesiae, et oblatione fidelium procurata". — A' 2-dik 215. fontos ezen felírással: „Gossen Michl Antoni Zechenter in Ofen 1759. sub cura A. R. Franc. Paul Pa. Veröczensis, et Georg Naübrand". — A' 3-dik száz fontos illyen felírással: „Gossen Michl Antoni Zechenter in Ofen 1759. sub cura A. R. Franc. Paul Pa. Veröczensis et Georg. Naübrand". — A' 4-dik 26. fontos minden felírás nélkül.

A' templom nagy ajtaja felett valamint belől is a' nagy oltár felett Gróf Althán Károly néhai Váczi Püspöknek tzimere láttatik; egyébként semmi felírás nintsen.

Ugyan ezen templomnak keleti oldala mellett vagyon a' Plébánia, melly 1770. eszt.be néhai nagy emlékezetü Bétsi Érsek', és Váczi Püspök' Gróf Migazzi Kristófnak bőkezüségéből vette lételét. Szép helyre épitetett alkalmatos lakás. — Nyugoti részen vagyon az Oskola 's Mester lakása; az 1817. eszt.be újonnan épitetett. Az oskolában magyarúl, és németül tanítatik az ifjúság szép elömenetellel Gebler Jó'sef Oskola-mester által.

Verőcze már régtől fogva Anya templom, hozzája tartozik Ns. Hont Vármegyében helyheztetett Szokolya helysége Hutta, és Morgó; Szendehely Ns. Nógrád Vgyebeli falu is Veröczének filiája vólt; de 1807. eszt.be Parochialis Anya templomi sorba lépett, és az 1787-től vólt helybéli Káplányok helyett, Plébánossai vannak.

A' Veröczei Annya templomban a' múlt század' elején Sz. Ferentznek Szerzetes fijai végezték az Isteni szolgálatot; mindazonáltal különös Matriculája volt Veröczének 1721-től fogva. Ezen Matricula, vagyis Lajstromból kiírtam a' néhai Plébánosok' neveit is, mellyeket esztendők' folyta szerint ime így találtam:

1721-től fogva 1732-ig külömbféle nevü Sz. Ferentz Szerzetesei tettek szolgálatot.

1732. eszt.ben Pünkösd hava 22-kén már Morvay János vólt Veröczei Plébános.

1734. eszt.ben Böjt más hava 25. napja után a' megházasodók' könyvében ezeket találtam feljegyezve: „Post pium obitum viri vere Ecclesiastici Joannis Morvay, ego Carolus Stokinger Pa-

rochus Verőczensis praemissis de jure praemittendis copulavi seqventes".

1737. eszt.ben Sz. Jakab hava 20-dika után ezeket olvastam; „Ex quo caepi esse Perochus Verőczensis ego Michael Reznák".

1740. eszt.be Krizsanóczy János vólt Verőczei Plébános. Ez a' pusztitó dög-halál idejekor élt, és zár alatt vólt hiveivel.

1741. Pünkösd hava 5-kén már Anthon Jó'sef Ignátz mint Verőczei Plébános keresztelt.

1741-ben Sz. Jakab hava 25-kén Minderet Vintze Sz. Ferentz Rendjéből való Szerzetes Atya keresztelt.

Ugyan azon 1741. eszt.ben Sz. Mihály hava 2-dik napján már Niggl Jó'sef Verőczei Plébános.

1744-be Sz. Iván 22-kén ezeket találtam: „Fr. Adjutus Potzhaim ord. S. P. Franc. baptisavi seqventes": 1745-be Boldog Asszony hava 14-kén Szovay Imre keresztelt; ezután pedig külömbféle nevüek találtatnak; bizonnyára a' pestis alatt elhalt világi Papok' hiánossága miatt egy ideig ismét a' Sz. Ferentz Rendjén lévő Szerzetesek viselték a' Verőczei lelki-pásztorságot.

1746. eszt.be Pünkösd hava 2-kán érkezett Verőczére Plébánosnak Skolnikovits János Elek, a' ki 1750-ben Sz. Iván hava 11-kén Kerepesre Ns. Pest Vgyébe tétetett által.

1750. Mind Sz. hava 19-kén Plébánossá lett Lőrintz Mihály, ki is 1753-ban Zsámbokra Ns. Pest Vgyébe ment.

1753. eszt.be Pünkösd hava 15-kén már Plébános Cetto Ferentz.

1755. Boldog Asszony hava 19-kén Plébános lett Haramin András.

1757. eszt.be Kiss hava 20-kán Plébánossá lett Paul Ferentz, a' ki alatt két harang szereztetett, azután Verőczén meghalt 1761-ben.

1761-ben Pünkösd hava 20-kán Szegvárról Ns. Csongrád Vgyéből érkezett Karleczhoffer János Jó'sef.

1768. eszt.be Sz. Iván hava 16-kán Ns. Pest Vgye Taksony nevü helységéből Veröczei Plébánossá lett néhai Fő Tisztelendő Tiller Jó'sef, Váczi születés; a' ki 1777-ben Soroksárra 1780-ba pedig Váczra mint Plébános, Fő Esperest, és Kanonok ment; és 42. eszt.dők elfolyása után mint Káptalanbéli Helytartó, és Nagy Prépost 1822-ben meghalt.

1777. eszt.be Sz. Jakab hava 16 kán Szőllősről Ns. Nógrád Vgyében, Veröczei Plébános lett Prinner András Váczi születés. Ez alatt készült a' Veröczei nagy harang 1791-ben. Ugyan ennek idejében épült a' Reformátusok temploma, állandó Prédikátor, és Mester rendeltetett; a' külömböző vallásbéli felekezetek közt több esztendőkig tartott villongások vóltak. 1797-ben megégett a' Plébániának istállója, a' jobbágyságnak több házai, és az Uradalmi Dézsma-ház. — 1799. Böjt más hava 8-kán a' Duna-jége, melly 1798. Lutza naptól fogva állott, megindúlván nagy károkat tett, sok házakat megrontott, és az egész Duna mezői vetőt elöntötte — 1805-dik eszt.be a' Szokolya Huttai nagy terjedésü erdőknek sikeressebb, 's rendesebb használhatása végett ugyan oda Austriából több familiákból álló fa-vágók szállíttatak, kik, mint Veröczei filialisták közt teendő lelki szolgálat végett Fő M. Hertzeg Eszterházy Miklós által 1806. eszt.ben Veröczén Segéd-Pap, (Káplán) fundáltatott. Meghalt Plébános Prinner András Veröczén Kiss Asszony hava 11-kén 1815 eszt.ben életének 74. évében.

1815. eszt.ben Kiss Asszony hava 16-kán Szendehelyről Veröczére által tétetett Plébánosnak Krizsány János Váczi születés; a' ki 1826-ban

Ns. Pest Vgyébe Taksony nevü helységbe költözött Sz. Iván havában.

A' mostani Veröczei Plébános Semmer Paulai Ferentz, Ns. Po'sony Vgyében született, elöbb Szendehelyi, 1824-től fogva pedig Nándori Plébános volt.

Veröczének lakossai, valamint más helyeken életek' módjára külömböznek egymástól. Itt nem tsak szántó-vetö parasztok, és kasza kapa után élö Zsellérek vannak; hanem külömbféle Mester-emberek, hajósok és kereskedök is. Átaljában pedig minnyáján szorgalmatos szöllö-mivesek, jól is értik azt, esmérik a' külömbféle fajokat; ugyan azért még az legszegényebb Zsellér is szöllöt bir, ha egyébbként napszámmal nyert kereset által tartja is tselédjét.

Vannak tehát Veröczén:

Földet, rétet biró paraszt gazdák	64
Házas Zsellérek	170
Házatlan Zsellérek	9
Egy Mészáros	1
Kovátsok	2
Kováts legények	2
Molnárok, a' két Dunai, és a' Lózsi patakon készült két malmokban	8
Takátsok	4
Bodnárok, vagyis Kerek-gyártók	2
Csizmadiák	4
Német-vargák (Susterek)	3
Magyar Szabók	4
Német Szabó	1
Szür-Szabó	1
Szita-Kötö	1
Asztalos	1
Kádárok, vagy Pintérek	2
Átsok	6

Kömivesek - - - - - - - 2
Ezen Mesteremberek *Vácz* Várassában az illető Tzéhekbe vannak iktatva, legényeket, és inasokat tartanak:
Kö-vágó - - - - - - - 1
Téglaégető-mester - - - - - 1
Palinka-főzők - - - - - - 10
Serfőző - - - - - - - 1

Ezeken kívül vannak:

Öllfával-kereskedők - - - - - 2
Bodnárfával-kereskedő - - - - 1
Révész - - - - - - - - 1
Tulajdon hajóikkal fuvaroskodók - - 4
Kótából, vagy-is írásból tanult Muzsikusok' társasága, kik nem tsak a' lakodalmakba holmi tántzokat jádzanak, hanem a' templomban is megkülömböztetik magokat, egyébbként földmívelők, vagy mesteremberek lévén.

Némellyek gyümöltsel kereskednek Budára de leginkább Pestre; mások öszkor Rozmaringot hordanak a' szomszéd vidékre, és azért külömbféle ázalékokat, és kendert szoktak betserélni; — ismét mások feleségek', 's tselédjeikre bizván szőlleiket egész esztendőben hajóskodnak az öllfával, és borral kereskedők' hajóin. Csaplovits József pedig, és Ketler Mátyás azzal javitanak sorsokon: hogy a' Duna-partra lerakatni szokott számossabb öllfákra felvigyáznak mind addig, míglen Pestre nem szállíttatnak. Jegyzésre méltó itten Ketler Mátyásnak nagy, és még élemedett korában is hiv emlékezete. Ez a' paraszt ember, ki valami 20 esztdők elött Veröczén Bíró, több évekig pedig Esküdt vólt, lemondván azon hivatalokról már 15 eszdőtől fogva a' N. Oroszi Uradalomból hordatni szokott öllfákra gondot visel, és a' mi különös mind a' Gróf Keglevich Tisztjei-

nek az öllfa mennyiségéről; mind Lutzerpacher János Szobi fakereskedőnek a' fuvarozásra költött pénzről minden írás nélkül pontossan ád számot; a' fuvarozó parasztok' neveit, több ízben hordott fa mennyiségét, a' napot is megmondani tudja; valamint azt is, hogy melly napon, és esztendőben mennyi, és mi nemű pénzt vett-fel, kinek, mikor, mennyit fizetett; noha fél, és egy negyed rész ölenként ezer, és több ölek hordatnak; sőtt melly orában, minő 's mennyi marhával, és mitsodás ruhában volt ki ki, ha bár száz szekér jelenjen-meg egyszerre, tsudálkozásra méltó pontossággal tudja elöhozni; és ezt több esztendők' múlva is. De nem tsak ezen tárgyról tud szóllani; hanem gyermekségétől fogva történt nevezetessebb eseteket, valamint azok által érdekelt személyeket, ezeknek formájokat ruhájokat olly hiven előbeszélli: hogy — bár sokszor próbára tétetett — soha sem hibázik. Veröczén, és némelly szomszéd falukban történt nevezetesebb dolgokról, vagy valami ötet, vagy kedvesebb embereit érdeklő kedves, vagy kellemetlen történetekről szollván mindenkor még a' legtsekélyebb környülállásokat is, előre botsátván az eszdöt, honapot, napot, emlegeti. Ez pedig olly annyira már nála temészeté vált: hogy többnyire minden beszédjét az eszdő, hó, 's nap említésén kezdi; ezért ötet sokan Kalendariom tsinálónak hivják. — Mire mehetett volna ez a' nagy emlékezetű paraszt ember, a' ki most 65 eszdős korában is egész ifiúi erövel, 's ily elmebéli tehetséggel bír? ! —

Végtére a' Czigányokról szóllok. Ezek nem laknak sátorokban, vagy valami rongyos putriban; hanem sorrokhoz képest tsínos házban, ketten pedig az Uraság téglaházi épületjében zsellérreskednek, Nem is tsupa kovátsolásból vagy hegedü után élnek; hanem szöllö munkások vagy az Ura-

Uradalmi téglaháznál napszámba dolgoznak, vagy másoknak számára válykot vernek egész nyáron; télen kováts mesterséget üznek, vagy a' köbányába, és erdőkre járnak dolgozni. Fiaik a' helybéli, vagy Kis-Marosi parasztoknál béreskednek, szántanak, kaszálnak, és egyébb paraszti munkát végeznek: leánnyaik Uriházaknál, vagy parasztoknál szolgálatban vannak. Koldulással senkinek sem alkalmatlankodnak. Eggyetlenegy, ki nagy öregsége miatt épen nem dolgozhat, maga eljár név napok' köszöntésére, és így muzsikálással iparkodik alamízsnát szerezni. Egyébbként minnyáján nem tsak dolgos, 's tsendes jó viseletü emberek, hanem jó keresztények is.

Minekutánna a' lakosok vallásáról nyelvekről, 's külömbféle életek módjáról és szorgalmakról szóllottam; ide tsatolom még a' házasúlandók', keresztelő, és holtak' könyvéből kiirt másolátoka t; hogy a' népesség' szaporodása vagy fogytáról is, és erköltsi mivoltáról itélni lehessen; azután pedig némely különös szokásokat hozom-elő; végre pedig a' Verőczei kápolna, és a' Migazziburgi kastélynak rövid rajzolatját adom.

I. A' Verőczei R. Katholikusok közt kötött Házasságokról:

1815. esztben	Házasságra	léptek	. .	8	párok.
1816. —	—	—	. .	16	—
1817. —	—	—	. .	13	—
1518. —	—	—	. .	8	—
1819. —	—	—	. .	21	—
1820. —	—	—	. .	15	—
2821. —	—	—	. .	6	—
1822. —	—	—	. .	6	—
1823. —	—	—	. .	15	—
1824. —	—	—	. .	5	—
		Összvessen		113	párok.

II. Kereszteltettek:

Kereszteltettek	törvényes	törvénytelen kisdedek
1815. esztben	30	—
1816. —	41	—
1817. —	42	1
1818. —	49	—
1819. —	38	—
1820. —	47	1
1821. —	56	—
1822. —	40	3
1823. —	43	2
1824. —	43	—
Öszvessen	429	7

III. Meg-holttak:

1815. esztben	meg-holttak		7	öregek	15	kisdedek
1816. —	—		9	—	9	—
1817. —	—		9	—	28	—
1818. —	—		12	—	18	—
1819. —	—		6	—	24	—
1820. —	—		9	—	26	—
1821. —	—		7	—	28	—
1822. —	—		11	—	23	—
1823. —	—		7	—	28	—
1824. —	—		10	—	19	—
	Öszvessen		87	—	218	—

A' Veröczei népek közt virágzó némely szokásokról e' következendőket jegyzésre méltóknak véltem:

1-ör, A' jól elrendelt, és polgári boldogságát ohajtó társaságnak oda terjedni szokott főbb figyelme, hogy bátorságos maradása mellett kinek kinek birtoka, és java minden erőszak és orozva történhető lopásoktól is ment légyen. Ezen tzélnak sikeresebb elérhetése végett törvények, ezek-

nek általhágói ellen pedig büntetéseket szabni szükséges lévén, Veröczén a' kisseb tolvajokat — mert a' nagyobb rendü tolvajok az Uradalomnak törvényes büntetés végett általadatnak — eképen szokás megfenyíteni: a) ha helybéli a' bünös személy, és igen tsekély értékü a' lopott jószág: a' Bíró háznál hevenyében egynehány páltza ütésekkel megbüntettetik, és elbotsátatik. De ha nagyobb értékü, és figyelmet érdemlő a' lopott jószág: akkorában mindenek előtt megbetsültetik a' tett kár; azután a' legközelebbre érkező Szombati napon, a' mikor t. i. Köztanátskozásra egybegyülnek a' Helység Elöljárói, visgálat alávétetik a' tett meghalgatván mind a' két részt, és a' lopás kivilágosodása után vagy azonnal, vagy a' reá következő Vasárnapon az egész faluba hátra lekötött kézzel, körül hordoztatik a' tolvaj utzáról utzára, nyakába függesztve lévén a' lopott jószág, némely utzák' szegeletjén le-is fektetik, és egynehány páltza-ütésekkel büntettetik; vagy pedig a' falut már bejárván a' Bíróházánal fenyítetik testi büntetéssel, ezen felül a' kárt is visszatériteni köteleztetvén. Hasonlóképen b) jár az idegen helybéli tolvaj; vagy pedig szülötte földjére kötözve utasitatik kiséret mellett azon külömbséggel: hogy ez minden halasztás nélkül akármely napon is megtörténhet.

2-or: A' Veröcziek sokféleképen mulatják magokat. A' laptával való játék nem igen van szokásban, mert a' falu körül szabad gyepes hely nintsen, és azért alig látni a' tavaszkor egy két ízben laptázó társaságokat. Annyival inkább követik sokan a' káros kártya játékokat kortsmákba, és magányos házaknál is; nem külömben igen szokásban van a' tekézés olly annyira, hogy minden Vasárnapokon a' Gimpl kortsmába számossan jelennek-meg, tekével való játék végett.

Nyáron ugyan némellyek a' Dunán tsonokáznak; néha musika', és szép ének szó' kelemezteti ártatlan mulatságokat; de ez ritkán esik-meg. Annyival inkább kedvelik a' tántzot minden korbéliek; még az élemedett asszonyok sem átalják onokaikkal — leginkább a' farsangi 3 utolsó napokban — a' tántzra megjelenni és — ha lehet — éjfélig is forogni. Sohasem tántzolnak pedig a' magyarok eggyütt a' németekkel, lakodalmakan kívül; hanem minden felekezet külön helyen. A' magyarok járják a' nemzeti hol friss, hol lassú nótákat; de a' németek örömest friss magyart is tántzolnak, ha a' német nótán megúntak kerengni. — Farsangkor a' mesteremberek külön válnak a' parasztoktól; Várasi módszerént Bált adnak, a' mellyen tsak hivatalosoknak szabad megjelenni. Ott első napon estve; a' következőkön pedig a' templomból való haza érkeztek után eggyetlenegy gondjok a' vendégeskedés, és tántz. Feleségeiket, és gyermekeiket magokkal vévén, alig hagynak valakit a' ház őrzésére. A' tántzjok Menuet, forgó Német, vagy Kalamajka lenni szokott. Némellyek pedig épen tsak vendégeskedéssel, kártyazással és dohányozással töltik el az időt.

3-or: A' Kegyelmes Urbáriom szerint minden esztben Mindszent-havában történik a' Bíróválasztás. Ez többnyire Erzsébet' napján esik-meg, mivel a' hónak elein az Új borok' eladásával 's hordásával elfoglaltatnak a' lakosok. Ekkor az Uradalomtól meghatalmazott Tiszt 4 személyt, az az két Katolikust, és két Reformatust candidál; ezekből Birájának választ a' közönség eggyet. A' választottal minden vallási tekintet nélkül minnyáján egyenessen az illető Egyházba mennek párossan szép renddel; a' hol egy rövid beszéd után, az új Bíró meghiteltetik. Ez azután választ magának kis-birákat, és polgárt, rendel mező-tsöszö-

ket, adószedőt malom vámbirót, és egyebeket. Minden esztendőben Birót változtatni nem szokás; némellyik 3 eszdeig, 's tovább is viseli a' hivatalt; vallási tekéntetre sintsen figyelem; és azért két, három Bíró vagyon egymásután egy felekezetből; de az alsóbb rendű hivatalok a' külömbözö vallású felekezetek közt egyformán vannak felosztva.

4-er: Verőczén, valamint más helyeken Ns. Nógrád Vgyében, új esztendőkor, és 12 holnapokra szokás tselédet fogadni, és Sz. Márton nap tájba előpénzzel lekötelezni.

5-ör: Lakadalmakat öszkor Minden-Szentek' napja után, és farsángkor szokás tartani, pompás vendégséggel, muzsikával, és a' kiktől telik, harmad napig.

6-or A' Verőcziek ruházatjokra nézve igen külömböznek a' szomszéd Szokolyai, Diós-Jenei, Nógrádi, Berkenyei, Szendehelyi, és egyébb Nógrád Vgyebeli falusi lakosoktól. Többnyire magyar viselettel élnek a' parasztok. A' férjfiak közül egy sem hordoz bugyogót, vagy harisnyát, tzipőt; noha a' mester-emberek közül némellyek német bő nadrágot (pantallót) mások pedig hosszú nadrágot kantárra viselnek. Átaljában setétkék, vagy világoskék posztóból szijjal a' testhez szorítható nadrágot, hasonló színü mellyezőt, (lajblit) és mándlit, vagyis rövid dolmányt hordanak, a' mellyen boritott fa gombok, vagy ólomból vagy sárga-rézből készült egy krajtzárnyi nagyságú gombok vannak; selyem nyakravaló kendőket, vagy fátyolt, fejeken pedig igen széles bársonnyal beszegett kalapot vagy zöld bársonyból készült, nyest vagy vidra prémmel, és zöld selyemből készitett tzafrangokkal ékes sipkákat viselnek; némellyek pedig magas tetejü selyem kalapokat is. Botskorban tsak a' legszegényebb pásztorok, ellenben mások tsizmákban járnak; ünnep-

lő tsizmájok kordoványból, vagy borjú-bőrből készült, és fényes Anglus kenőtsel tsinosítatott. Többnyire vas-sarkantyút hordoznak. Tzifra Magyar-bundákat, vagy külömbféle színü köpönyegeket, többnyire nagy, és kettes gallérú hosszú szüröket viselnek; vagy Miskolczi zöld és fekete tsurape-forma gubákat. A' mester-emberek kaput, frak, vagy ezüst gombokra készitett rövid dolmány, magos kalap, ezüst sarkantyús fényes tsizma által külömböztetik magokat.

Valamint a' férjfiak; szinte úgy az asszonyi nemen lévők is kedvellik a' szép ruhákat annyira: hogy azt némellyeknél fény-üzésnek is mondani lehet. Mert Veröczén nolia többnyire tsak kendővel takarják fejeket az asszonyok: mindazonáltal sokan fekete bársonyból drága tsipkékkel böven feltzifrázott, vagy fehér finom tzérnából kötött tsipkés fökötöket viselnek. Ezüstből készült fülbevalókat, nyakokon gyöngyöket majd minnyájoknál; sokaknál fehér kissebb kendökön kivül (mellyek mostan Smizlinek hivattatnak) nagy külömbféle színü virágos, vagy selyem-kendöket látni. Reklijek selyem matériából néha nyest, vagy vidra prémre; többnyire tsinos posztóból készült; tsak a' szegényebbek viselnek sárgára, vagy viola színre festett bőrből ködmönt. A' lajblijok selyemből lenni szokott. Szoknyájok hoszú, az allya fodros, mindenkor valami pamutos matériából való. Köténnyek fehér, néha kék patyolat, sokszor fekete selyem. Harisnyát, és tzipellőt viselnek; tsizmában pedig tsak a' szegények járnak. Essö ellen ernyöket tartanak. A' leányok fedetlen fővel, de párta nélkül járnak, némellyek nagy fésükkel ékesitik magokat, és virágokkal; egyébként az asszonyoktól ruházatjokban nem külömböznek.

Az eddig leírt Verőcze helysége' külömbféle javainak; kereskedésre alkalmatos voltának megértése, azon tekintet mellett, hogy a' jobbágyságot az Uradalom nem tsak nem sanyargatja, hanem kegyessen kormányozza, 's kegyelmeiben részesíti; hogy ott sem állandó katonaság nem tanyázik, se forspont statió nintsen, hogy termesztménnyeit hamar, és jó áron eladhatja, — azt a' vélekedést szülheti; hogy Verőczén vagyonos, pénzes lakosok volnának. De tudtomra egy sintsen, a' ki tőke pénzekkel birna. Ennek oka, úgy vélem, hogy a' múlt szük esztendők, és hosszas drágaság — minthogy majd minnyáján pénzen vett kenyérrel élnek — megemésztették a' régi szerzeményeket; most pedig a' sok, 's tsinossabb ízlésü építések, a' jó élés, a' sok drága ruhák, 's mulatságok mellett évenként nyert jövedelmek elkallódik: mert szerzeni ha szép rény: szintén megtartani erkölts.

Szóllok imár a' Verőczei Kápolnáról, 's végre a' Migazzi Kastélyról. — A' Kápolna a' Boldogságos Szüz tiszteletére a' múlt századnak negyedik tizedjében, a' midőn az uralkodó pestis megszünni kezdett, építetett; noha arra még 1739. eszt. 21. Maji már megvólt az engedelem, a' Verőczei Plébánián találtató eredeti oklevél mellett. A' falunak Kis-Maros felé terjedő végén vagyon az Uradalmi fás-kert szomszédságában. Hogy ezt a' Kápolnát németek építették kitetszik az ott találtató képből is, a' hol a' B. Szüz előtt térdelő német ruhás férjfiú, és asszony láttatik ezen felírással: ex Voto A-o 1741." a' mit a' Traditió is megerősíti. Ezen kápolnába egy Oltár vagyon tsinosan készitve minden szükséges készülettel; a' képen a' B. Szüz Mária, Sz. Rokus, Rosalia, Fabián, és Sebestyén vannak lefestve. Esztendőnként az emlitett Szentek napjain, és másszor kü-

lönössen tett meghivásokra Sz. Mise áldozat tartatik. A' most elfolyt 1826. eszt.ben egészlen megújjítatott a' Kápolna, új toronyal felékesítetett a' hívek ajtatos bőkezüségek által. Vagyon tulajdon harangja is, mellynek ez a' felülírása: „fusa sum per Franciscum Millner Budae A-o 1804." egyébként 56 fontot nyom.

A' Migazzi Kastélyról.

Az emberi lélek bár Istenség szikrája, 's halhatatlan, — valamint a' gyarló test, valameddig egymással való egyesületben vannak, t. i. a' földi életnek egész ideje alatt, nyugalom, pihenés nélkül szükölködik; tsak az egymást kelemetesen felváltó tárgyak külömbsége, a' lelket fárasztó munkáktól, a' testet tulajdonképen érdeklő foglalatosságokra való által térés, vagy is amazoknak ezekkel való feltserélése ébreszti, eleveniti, megújítja a' lankadt lélek' erejét; új ösztönt 's tüzet önt beléje, fentartja épségben, és évékre nyujtja az ember' életét. A' látható természetnek szépsége, valamint a' megfoghatatlan Istennek elesmérésére, tsudállására, 's imádására vezet; szinte úgy ártatlan gyönyörüséget önt lelkünkbe, és azon megelégedést; melly egyébként az Egekbe lakni óhajtó nagy lelkek' azon jutalmának egy ága; mellyre a' halandóság' pályáján is számot tartani szabad.

Igy gondolkodott a' halhatatlan nevü Kardinális, 's Váczi Püspök Gróf Migazzi Kristóf, midőn 1768. eszt.ben a' maga nevéről úgy neveztetett Migazzi Kastélyt az ezt körül fogó Vadas-kertel készitetni rendelte.

Ez a' Kastély Verőcze helységétől Kiss-Maros felé vezető Ország-útjának jobbján egy fél óránnyira vagyon egy erdős hegynek oldalában. Az érdekelt Ország-úttól a' Gimpl Kortsma mellett szép sorba ültetett Canadai topoly-fák közt a' Kas-

tályig vezet az út, mellynek jobbjára az Uradalmi pompás szőllő, külömbféle válogatott gyümölts fákkal ékessen a' Kastélyig terjed; a' bal vagyis napnyugoti részen rétek vannak, mellyeket egy patak hasít. A' Kastélyba vezető kapunál kezdődik a' Vadas-kertnek keritése, melly a' réteken által a' fürész-malomig, innét pedig az emelkedő erdős hegy tövénél mindenütt a' hegy alatt éjszak felé terjed; a' kövágónak eránnyában napkeletnek kanyarodik a' réteken által az úgy nevezett eresztényi erdőig; mellynek szélén délre fordúl méglen a' Kastélyt eléri. Ez a' kerület egy félóra járásnyira terjed, és magába foglalja az egész Vadas-kertet, mellynek nagyobb része erdős hegy. Vagyon mindazonáltal benne igen gyönyörüséges laposság is; az első mindjárt a' pompás kő-kapunál kegyessen elsimuló dombtól nyugot felé terjed, és valami 5 holdat tehet; a' másik az éjszaki részen keleti felé nyúlik az úgy neveztetett Nógrádi vagy is fekete kapuig, keskenyebb, és valami 4 holdnyi. — Itt az igen vastag motsár, 's szil-fák ritkábban vannak, mint sem a' hegyen a' sürü tölgy, tser, hárs, gyertyán, és juhar-fák. — Ezen lapossságot, melly az kelet 's nyugot felé terjedő magos hegyek közt fekszik, a' Váczi nagy szál hegyből Katalinán, és a' Verőczei Lózs völgyön keresztül sietö, a' falu alatt pedig, nevezet szerint a' Parochialis nagy kert mellett lévő kőhídnál, a' Szokolyai, 's Nógrádi hegyekből eredt, és Verőczei Borbélyhegy tövénél a' falu felé kanyarodó másik patakkal párositott patak hasitja; melly a' Vadas-kertbe ketté válik, egy ágával a' kerítés nyugoti szegletén kivül épült Fürész-malomra, ettől pedig nem messze az Ország út mellett lévő két malmokra siet, és valamivel alább a' kortsmánál ismét másik ágával, melly a' Vadaskertet végig folyván szép rétek közt ide érke-

zett, eggyesül; ezentúl Török-pataknak hivatik, és egynehány kanyarulatok után a' Dunába szakad. Ezen laposságot szép renddel plántált gyümölts-fák; valamint szil, körös, 's diófák is ékesítik; mellyek közt kelemetes sétálás esik, egynehány gyepes pihenő helyek vannak; az alkalmatos kotsi-út egy hidra, onnét jobbra a' hegyen lévő sürü erdőbe, ezen keresztül mindjárt az Eresztényi szőllők alatt a' Veröczei Templom, 's Plébániaig vezet. A' hidtól valami 200. lépésnyire kitetszenek egy néhai kis halas-tónak megmaradott gyepes sántzai. Innét legalkalmatosabban láthatni a' kettes laposságra, a' hol néha elszélyedve, néha pedig tsoportonként legelő Dám vadakra akadni lehet. Ezeknek száma 60—100 darabnál többre nem mégyen.

Ezen Vadas-kertnek déli részén vagyon az egy emeletre mansardikus forma fedéllel készült Kastély, mellynek homloka a' Dunára néz; előtte a' pompás szőllő, jobb oldalán a' fő kapu kövekből épitve lévén; ennek homlokán egy márvány kő-táblára ezeket vésve olvashatni:

Pontificum Vaciensium animis
Loci amoenitate relaxandis,
Eorum Corporibus
Aeris Salubritate reficiendis,
Christophorus Cardinalis
Archi-Episcopus Viennensis
Has aedes condidit;
Et a Gentis suae nomine
Castellum Migazzi appellavit
Anno Domini M. DCC. LXVIII.

a' kaputól jobra egy kis-ajtó egy erdős árnyékos domb oldalában készült tekéző-helyre vezet; egy különössen elkerített udvarból pedig a' kastélyba bémenetel vagyon egy tágas folyosón által, a'

honnét kegyessen emelkedő faragott kő-léptsőkön a' felsőbb emeletbe juthatni. A' földszinén való részben több tágas 's boltozott szobák, konyha, 's élés kamara, végig pedig pintze vagyon. Az első emeletben festett szobák minden készülettel, és ebédlő-ház vagyon, a' mellyből az előtte lévő szőllő felé egy folyosóra ajtó nyílik. Innét az igen gyönyörü vidéket maga természeti pompájában láthatni. A' Dunát kerítő magas Vértesi, N. Marosi, továbbra pedig Szokolyai hegyek közt fekvő, apróbb 's nagyobb dombok; szántó-földek, kies rétek; ismét ezeket hasító patakok; a' kanyarodó, két ágra szakadó szőke Duna; nem külömben ennek partjain fekvő Bogdány, Visegrád, N. Maros, a' szigetbe szorúlt Kiss-Oroszi; innét az Ország-útjára épült Kiss-Maros, még közelébb a' magányos Gimpl Kortsma; a' tsergedező kettes patak; ezekre épült kettes malom; Nógrád Vgyét Honttól elválasztó Kiss-Marosi új szőllők láttatnak; a' méglen a' Morgói zúgónál éjszak, és kelet felé emelkedő erdős hegyek a' további láthatárt elfogják. Keletre egy oldal szobából ablak nyílik a' Kápolnába; mellybe egyébként az udvarból vagyon bejárás. Ez a' Kápolna nem nagy, de tsinos; egynehány pad vagyon benne, és egy Oltár Nepomuki Sz. János tiszteletére, a' kinek Moldva vizébe való vettetését az Oltár felett puszta falra festet képe ábrázolja. A' Sanctuarium boltozatjára Migazzi Cardinális nemzeti czimere festetett ezen körül irással: „Christophorus Card. a Migazzi A-o 1774."

A' kastélynak Mansardikus formára készült fedele alatt több kissebb, de még is tsinossabb szobák találtatnak.

A' Kastély mellett készült a' vadász lakása, kinek kötelességében áll a' kastélyra, vadas-kertre

és vadakra felvigyázni, télben pedig az a' végre épitetett pajtába étetni.

Illyen a' Migazzi Kastély, és Vadas-kert, a' vidékkel. Itten a' kelemetesebb nyári napokban megpihenni szokott a' Migazzi Cardinális a' Bétsi, és Váczi Megyék' kormányi fárasztó gondok', 's halmos dolgaitól. — Akkorában ő a' Váczi Káptalan nagy érdemü tagjait, a' kissebb rangú papságot, sőtt nevendék papságot is kegyelmes leereszkedésével szerentséltetvén megvendégelte. Még Fő Méltóságú vendégeit is itten igen szívessen mulattatta, és pompássan is fogadta. Sokszor pedig hivatalos dolgokat is itten örömest végezett ártatlan mulatsággal könnyitvén azokon. — De még most is fennmaradt ezeknek emlékezete. A' Cardinális után következett M. Váczi Püspökök több ízben látogatták a' szép vidékre épült Kastélyt, és Alkotójának nagy lelküségét követték.— M. Gróf Nádasdi Ferentz Váczi Püspök Ő Nsága pedig 1824. eszt.ben egynehány szobákat igen tsinossan a' mostani ízlés szerint festetett ki, és tsinos házi eszközökkel felékesítetett; az épületet, fedelével együtt megújítatta; az útakat szép fákkal beültettette, és kavittsal meghordatta. Ő is minthogy alkotója nem lehetett, e' helynek nagy lelkü ápolgatója *).

Krizsány János
Taksonyi Plébános.

---

*) E' jelenvalóból is általláthatni, millyen oktató' millyen kellemetes lehet tsak egy kis falutskának is jól eltalált leirása; — azért kérjük tudós Hazánkfijait, hogy Hazájokról el ne felejtkezzenek, nem tudván eléggé ditsérni a' R. Katholicus Papok' e' részben mutatott szorgalmokat 's hazafiúságokat.

A' Red.

4.

Gondolatok honni Magyar nyelvünk terjesztésének némelly eszközeiről.

Erre nagyok 's kitsinyek törekedjünk jutni, ha kedves
A' Haza, és akarunk hasznot neki tenni 's magunknak:
Virág. Hor. Lev. 1. K. 3. L

Kettõ az élõ nyelvek élete, külsõ vagyis világi, 's belsõ vagyis grammatikai; amazt kelete, haszonvehetõsége, 's szóbeli eltanulhatása teszi, emez természete tellyes mivoltában határozódik. Minél többek beszédének vált hasznos, és kedves eszközévé valamelly nyelv, külsõ élete annál tetemesb kifejlõdést ért; a' belsõ annál gyökeresb, minél alkalmasb a' világos, határozott, rövid, kellemes, és hathatós beszédnek alkotására, szerkezésére. Mint a' müszeres testeknek élete számtalan léptsõkön hágdal a' legfõbbéig; úgy földünk nyelveinek belsõ életében végtelen különségü vonásait gondolom a' tökélynek. Az édes mienk, vagy egyébb nyelv kettõs életének viszonosságait fejtegetni; földünk sok nyelveinek haszonvehetõségét, terjedségét számolni; a' nekem ismeteknek természetét akár egyenként vizsgálni, akár hasonlitva méregetni, nem tzélom, tsak az legyen érintve: hogy Spaldingnak 's többeknek az anyai nyelv a' nemzet Palladiuma, nekem a' legtulajdonosb 's leghatalmasb megszokása, 's ezért Palladiuma; adjuk még ezekhez: fõ disze, elhatárzó béllyege, legféltékenyebb kintse. Ennyinek tartsa minden nemzet ön anyai nyelvét, ne is feledje õrzeni tellyes díszletét, 's ha talán szükülni indúlt, terjeszteni.

Azon ügynek, mellyre magunkat sükeresen akarjuk szánni, tudnunk kell elõbb szükségét,

hasznát; ha tehát nyelv terjesztés lett gondjaink tárgya, előbb az eszközlendő terjedésnek szükségét, hasznát, okul, számba kelle tundnunk.

Mint ezen értekezés tzíme világosan érteti, anyai magyar nyelvünk terjesztésének némelly eszközeit vevé munkám tárgyul; még is, mi előtt hozzá fognék, hogy dolgozásom következőleg folyna, a' terjesztésnek okait kelle eszemben forgatnom. Forgattam; de fejtegetésöket itt máskorra vagy másnak hagyván, az anyai nyelv legmost érdeklett sommás betsének ismétlése, rövid feleletül álhatna; hogy azonban a' szertelen rövidség felfogott tárgyunk tetemes voltát elég világ nélkül ne hagyja, ide írok némelly sorokat, mellyek, úgy tartom, elég tanúji lesznek annak, hogy munkám, a' mennyire tőlem telhete, következőleg intéződött.

Irva van: „minden nemzetek a' magok tulajdon nyelvöket kezdék a' megszükült deák helyett felvenni, azok a' további müveltetésre, és az ő szükségeikhez való igazitásra alkalmatosabbak lévén. A' mi hazánk' mostoha környülállásai nem engedték meg, hogy a' több nemzetekkel együtt járhassunk. Nálunk a' deák nyelv' uralkodása tovább tartott, és még ma is tart; a' honni nyelv következéskép tovább müveletlen is maradott. Jó'sef Császár látván, hogy a' deák nyelv a' magyar nemzet kifejtödésének melly nagy akadállyára vagyon, minket attól megakar menteni, és azt egy új a' mostani szükségnek megfelelő nyelvvel kivánja feltserélni. A' magyar müveletlenségében erre még alkalmatlan volt, és mindenek, söt még hazánkfijai által is a' valóságnál müveletlenebbnek festetik: azt ha akarja is az Országlás dolgaiba be nem hozhatja; a' németet választja tehát. Igy a' magyar nyelvnek egy helyett két ellensége támad, még pedig a' másik annyi-

val veszedelmesebb, mivel az szükségeinknek megfelel. Hirtelen és bámulandó sebességgel elterjede ez a' nyelv hazánkfijai között. Jó'sef halála után az Ország Rendei a' német nyelvet ugyan az országlás dolgaiból kirekesztik, de kéntelenek a' deákot vissza helyheztetni; azonban a' honni nyelvet különös pártfogások alá veszik; de mit ér ez a' pártfogás, ha a' nyelvnek magának nints elég ereje az idegennel szembe szállani. Valjon Jó'sef idejétől apadott-e a' német nyelv terjedése? valóban nem; nemzetiségből szorgalmatosabban tanuljuk honni nyelvünket, de akaratunk ellen is többet beszéllünk németül. Mi ennek az oka? főként az, hogy a' német szükségeinknek jobban megfelel, mint a' magyar. A' müveltebb nyelv mindég elnyomja a' müveletlenebbet a), és a' mit az erőszak nem vihete véghez, az megfog történni a' természet útján! ha nyelvünket nem alkalmaztatjuk jobban mostani szükségeinkhez. Ha nem akarjuk tehát, hogy nyelvünk és azzal együtt nemzetiségünk elvesszen, szükségesképen minden igyekezetünkkel azon kell lennünk, hogy azt bővitsük, tsinositsuk, tökélletesitsük, és olly állapotba helyheztessük, hogy a' honnunkhoz való szeretetünktől segítetvén, a' müveltebb némettel szembe álhasson, annak további terjedését akadályoztassa, hogy midőn a' deáktól meg kell válnunk (a' mi előbb vagy későbben szükségesképen meg fog történni) azt könnyen annak helyébé tehessük, és ne legyünk kéntelenek a' némethez folyamodni. Melly szép, melly hathatós inditó ok a' nyelvmüvelésre! Itt a' botlás is ditsőséges". b)

a) Erre próbát olvashatni Tud. Gyüjt. 1823. IX. Köt. 108 l.

b) Gróf Teleky Jó'sef Jutal. Feb. 1816-ra 124—6 l. Ezen hazafi lélekkel készült nagy kintsü munkát részvevő figyelemre jelentem mind azoknak, kik több 's fenekes okoknál fogva tudni akarják: ha kell-e, 's miért kell, 's hogy kell művelni nyelvünket.

Olvassák ezt a' deáktalan deákok, 's nyelvünk művelésének majd fondor, majd tudatlan gántsolóji is; a' jók pedig, kik a' hazával gondolnak, 's honni nyelvünk terjedése óhajtások, értsék: hogy valamint honni nyelvünk' kimüvelésének renyhe elmulasztása nemzetiségünk elvesztésébe kerülne; szinte úgy, ha honni nyelvünk ápoló terjesztésére nem ügyelünk, szégyenletes hidegséggel engedjük roskadozni nemzetünket.

Olvassuk még ezeket: „A' magyar nyelvnek ezen Collegiumokban (értetődnek a' Reformatus Collegiumok) sőt a' Gymnasiumokban is nagyobb divatja van, mint a' más valláson lévő oskolákban. Legalább megmutatták imár ezen Collegiumoknak érdemes Professorai, hogy a' felsőbb tudományokat is nem lehetetlen nemzeti nyelvünkön tanitani, és az által a' tudományoknak nagyobb virágzását, és nemzetünknek közönségesebb pallérozását eszközleni" c). Tehát a' nemzeti nyelv a' tudományok' nagyobb virágzásának, 's a' közönségesb pallérozásnak eszköze! d) Ismét: „II-ik Jó'sef Császár idejétől fogva sok buzgó hazafiaknak, és magyar iróknak fáradhatatlan igyekezetek által úgy annyira előmozditatott a' magyar nyelvnek tsinosodása és tökélletessége, hogy abban minden dolgok könnyen előadattathatnák. A' külömbféle irók megmutatták imár, hogy a' ma-

---

(c Magda Pál. Magy. Orsz. és a' határőrző kat. vid. leguj. Statist. és geogr. leir. Pest 1819. 112 l.

d) Azt mondotta egy valaki a' napokban: „tsak maradjunk a' Római nyelv mellett, szép nyelv ez". Silány ok az illyen, tsak ketsély hüvelezés. Nem a' szépséget kell itt számba vennünk, hanem hogy mellyik hathatósb eszköze, vehiculuma a' köz pallérozódásnak, 's a' nemzet önsége fentartásának. Osztán, kidöntse el a' kérdéses szépséget? — annyi bizonyos, hogy anyai magyar nyelvünk a' rómainál sokkal tökélletesebb lehet, 's lesz is, ha haladunk. Az ma már hólt nyelv, ez élő; a' ki ezt érti, az engemet is ért.

gyar

gyar nyelvet használni lehet az oskolákban, még a' legnehezebb tudományoknak tanitására is, az Egyházban az erköltsi és vallásbeli ismereteknek előadására, nem külömben az Ország-gyülésen a' tanátskozásra 's a' törvényhozásra, a' törvényszéken az igazságnak kiszolgáltatására, a' polgári igazgatásban mindenféle dolgoknak folytatására. Egy tudomány sints, mellyről a' tudós magyarúl világosan, ékesen, és hathatósan nem irhatna. Valamint ezen eredeti szép nyelv megkülömböztető béllyege a' magyar nemzetnek, 's nemzeti lételének Palladiuma: úgy a' tagadhatatlan értelmessége, meghatározotsága, ereje, hajlósága, a' hangzásban való ékessége, és hathatóssága méltóvá teszi azt arra, hogy Magyar-országban első és uralkodó nyelv legyen" a). Halljuk még egy más tudósunkat. „Magyar-ország több Irót adott eddig a' nemzetnek, mint Erdély, de ez meg a' szerentsés távolban inkább megtartotta még, fő házaiban is a' nemzeti nyelvet, 's látszik azon, mellyet beszél, hogy egykor Fejedelmeinek vólt udvari nyelve. Magyar országon pedig igen sok főbb Magyar Úr, és kivált asszony, tsak nevére 's törvényére nézve tekinti magát magyarnak, 's annál fogva, hazai lelkűsége vesztésében, elhajladoz ditső Eleinek az illyent meg sem álmodni kivánt árnyékaitól. Tisztelet a' Ráday, Festetich, Széchényi, Teleky, Prónay, Dessewffy neveknek 's másokéinak, tisztelet azoknak, kik újabban a' jó Nádor példája után, mellyet a' Marczibányi jutalom osztatásakor is adott, járnak 's a' külföldről bejöhető jót se vetik meg ugyan, de a' hazai előttök elsőbb. Hintegetődni kezdett ama kissebb hazában is a' külföldiség léha magva némellyektől; de talán gyökerezés nélkül fogja azt,

a) Magda Úr imént érintett munk. 126 l.

mint nem az ő földjéhez való plántát, elűzni a' józanodás, elhitetvén mindennel, hogy törvényes külön nyelvű nemzetnek maradni szebb, 's a' Király és Haza javára hasznosabb, mint energiát vesztett elegyekké allyasodni" a).

Nem lesz tzélunk ellenére, ha Kálmán Királyunk törvényeire is, itt megemlékezünk. Ő szabá imezt: „Nemo servum in genere Ungarorum, vel quemlibet in Ungaria natum, etiam alienigenam, nec ancillam excoeptis lingvae alterius servis, qui ab aliis ducti sunt regionibus, vendat" b). Az a' Király, ki törvényeiben százada homályain keresztül látott, 's tévelygéseit lenézte, ok nélkül nem kedvezhetett a' nemzete nyelvén beszéllő szolgáknak.

Itt eszembe jut néhai Schwartner Úr' Statistikája. Azt tanítja ez, 's követői valják, hogy honni magyar nyelvünk még Nagy Lajos és Hunyady Mátyás Királlyaink alatt sem volt udvari nyelv. De erre hálgatnunk nem lehet, ha a' dolog maga érteti, hogy anyai nyelvünk Királyainknak fő urainknak 's nemesseinknek szerette nyelvök volt. Ugyan is különben annyi viszontagságok között, mellyek Honnunkat hányták, vetet-

---

a) Döbrentei Gábor. Külf. Játékszín. másod. Köt. Előszó 1—31

b) Decret. L. I. C. LXXVII. — Azokért, kik nem elég szabadok annyit érteni 's akarni, hogy törvényeink honn nyelvre forditassanak, az újak ezen iratassanak, ide írom ezen sorok forditását tisztelt virágunk magyar századaiból. XII. 190 l. „Senki a' magyar nemből, vagy Magyar-országban született szolgát, ha idegen nemű is, se szolgállót, kivévén a' különb nyelvű szolgákat, kik más tartományokból hozattak ide, el ne adja". — A' törvény természete kivánja, hogy értelmes, világos legyen. Melly törvény világosb, az anyai nyelven irt e', vagy az, mellyet még magyarázni kell, hogy megérthessük? — Akkor világos e a' törvény a' Nemzetnek, ha azont tsak ezrek értik, 's milliomok nem, vagy ha nem értik és ugyan mindnyájan, de érti a' nemzetnek nagyobb része. Jacob Politiája méltán rosszalja az idegen nyelvekbe burkolt törvényeket.

ték, tsak I-sõ Ferdinánd Királyunk' uralkodásáig is, hogy hogy maradhatott volna fenn? Ha minden históriai próba nélkül szükölködnénk is, ezen elgondolás, nekem legalább, elég volna arra, hogy itt Schwartner Úr' tudományát 's követõjiét ne higyük. Nem volt számos a' Magyar már Ázsiából indultakor; még az úton volt a' magát hatalmas nemzetté alkotandó kisded nép, 's már idegenek kaptsolták magokat az embereknek tapasztalt vándorokhoz; az elfoglalt áldott földön nem tsak atyafias népekre nem akadtak Öseink, hanem az itt meglepett 's legyõzött idegen nyelvüek is sok részint megfértek a' gyõzõkkel. Idõ jártával ezrenként hívatott 's jött tsak a' német is; osztán megrohanta honnunkat a' Tatár, feldúlta, elölte lakójinak számtalan ezreit: a' kirablott, kipusztított hazába Királyunk, ha nem akarta volna is, kéntelen volt idegen szállitványokat telepiteni. Mind ezek 's egyébb nyelvünket is megrázott vészek mellett híven fenmaradott anyai nyelvünk, elannyira, hogy tsak I-sõ Ferdinánd Királyunk volt az, kit tudtomra elsõszer kértek Hazánk gondos attyai honni nyelvünk fentartására, terjesztésére, a' mit is az idõt ismerõ Fejedelem kegyesen megigért a). Okát nyelvünk' szerentsés eladdigi fenmaradásának különösen abban lelem, hogy azon nyelv, mellyet a' Fejedelem kedvel, a' Nagyok, Hatalmasok szeretnek, óva, mentve van, mint ellenben azt, melly ezeknek nem kedves, veszedelem fenyegeti. A' számos németek tsak azért is, hogy 2-dik Fridrik a' Franczia nyelvnek barátja volt, panaszkodának. Mellesleg érintettem ezeket; még egy két sor elõzze gondolataimat.

---

a) Az 1811/2 Országgyül. Jegyzõ-könyv. különös figyelemre ád alkalmat ezen megfogadás.

A' polgári társaságot józan okosság javallotta az embernek azon tzéljai végett, mellyek természetének fogva az övéi, 's mellyeket magányos állapotban vagy épen el nem érhetett volna, vagy nem olly sükeresen 's könnyen, mint polgárilag szövetkezve. Ezen szövetkezés kormányzó főt kivánt önmagától, mellynek ismét különösben tulajdon tzéljai támadtak. Mind ezen tzélok' fejtegető ismertetése a' politikai Teleologiának lévén tárgya, itt velek nem gondolok, csak azt kérdezem: hogy ha az anyai nyelv olly fontos tárgy, mint betüről betüre, szájról szájra foly, mint tapasztalás tapasztalást tanít, ki fogja tzélul kifejtését, virágoztatását, fentartását, 's ha talán fogyni indúlt, terjesztését, a' kormány, az országlás-e, vagy az egyes polgárok?

Nem ismert véleményeket felhordanom nem lehet; a' magamét adom tehát, bátor tsekély, röviden elő.

Az anya természet maga gondoskoda nemünket nyelv müszerrel felékitni, el is tanitotta némelly szókra önmaga; a' többit a' népekre felekezett emberek alkották, készitették magoknak, vagy költsönös elszokás gyarapította nyelvöket; az egyes szók szerkezésében tulajdon szellemök fejlöde ki, 's így ezer meg ezer viszonosságok közt készült 's állapodott meg nyelvök, melly nekik leghatalmasb megszokások. Arról tehát, hogy nyelvök legyen az egyes polgároknak, a' kormány ne aggódjék; hanem ha tulajdon anyai, honni nyelvvel bir a' nemzet, ennek lehetős kimüveltetése 's virágoztatása ki gondja lészen? — Ezt is, bátor az országláson igen sok áll, a' számtalan viszonosságok szerint önmagok eszközlik az egyes polgárok, 's míg nemzetiségöket szentül tisztelik, eszközleni meg nem is szünnek. De megeshet még is, hogy valamelly nemzetnek honni nyelve allya-

sodni, süllyedni, apadni 's fogyni kezd, ekkor a' honni nyelv' terjesztését az országlás tekintse e' tzéljának, vagy elég lesz az egyes polgárokra bízni? —

Mind a' tárgynak tsak az eddig mondottakból is kivilágló fontossága, mind azon tekintet, hogy az ollyas tzélok, mellyeket az egyes polgárok elegendőleg nem eszközölhetnek, az országlást illetik közelebbről, arról győztek meg, hogy a' honni nyelv' terjesztését az országlás' különösb tzéljának ismerjem 's állitsam. Még azt is vallom, hogy a' melly országlás a' nemzet nyelvét templom, oskola, tisztségek, 's nyilvános mulatságok nyelvévé tette, az a' legsükeresb eszközökkel él ebbeli tzéljára, vagy ha tzélt akar érni, ezen eszközöket használja, 's tzélja szükségként el lesz érve.

Azonban bátor az országlás' különösb tzéljának tartom a' nemzet' nyelvének terjesztését, 's így bátor nála kell is az ezt művelendő eszközöket keresnünk főként, lehetnek még is, 's vagynak is az országoknak fenálló alkotmányaik, törvényeik szerint olly eszközök, mellyeket az egyes polgárok, vagy nagyobb erköltsi testek honni nyelvök' terjesztésére használhatnak. Ezek közül vett e' munka néhányat tárgyúl. Ha ki ezeknél többet 's jobbat mondand, az szíves köszönetemre bizonyos számot tartson; a' kitől tanúltunk, annak legalább is ezzel tartozunk.

I. Éljenek hazánk ditső Megyéji, királyi várossai, szabad kerületei, privilegiált helyei azon szabadsággal, mellyet újjabb törvényeink nemzeti magyar nyelvünk felvételére nyujtanak, 's ez emelkedni, terjedni fog.

Nemzeti nyelvünk' művelésének a' Reformatio, gyújtott fáklyát, az ujitott vallás tanítóji

tudományoknak sükeresb terjesztésére honnunk' akkori tudatlanságában anyai nyelvökhez kéntelenitetvén folyamodni. Az új munka haladott mindaddig, míg a' Jézus társasága, nagy tekintetre emelkedve, honni nyelvünkre a' Római nyelv' szálkás jármát mind inkább 's inkább nem szoritotta. Nem maradott ugyan nyelvünk' tágas mezeje ekkor sem tellyesen parlagon, de szembetünőbb haladását tsak a' kegyes Mária Theresia tsendes országlása alatt keressük; noha más részről a' német nyelv' mohó felkapását, szertelen harapódzását, nem erőltetett de böltsen intézett terjesztését szinte ez időnek tulajdonitsuk. Elszenderede a' nemzeti szellem, 's talán ki is aludt volna, ha Jó'sef' Császárnak a' német nyelv' iránt kiadott hatalmas parancsa, és a' sokképen kifejlett idő szunnyadalmát fel nem riasztja. II-dik Leopold Felséges Urunk örökös székére ülvén, gondoskoda ugyan honni nyelvünkről, de mint magának a' törvénynek szavai értetik, anyai magyar nyelvünk keveset nyert a). Az 1792. Országgyülésre össze sereglett buzgó Rendeknek hathatós előterjesztésére most ditsőségesen országló Királyunk a' buzgón pártfogolt nemzeti nyelvet rendszerinti tanulmánnyá hagyván, nyelvünk ismét egy törvényes lépést tett b). A' tűzre gyúlt nemzeti szellem azonban még messzebbható törvénynek érezvén szükségét, az 1805. Országgyülésen ismét megújult nemzetünk kivánsága, 's a' mit honni magyar nyelvünk ekkor nyert, az méltán szép re-

a) 1791. Ant. 16. „Ut autem nativa Lingva Hungarica magis propagetur et expoliatur in Gymnasiis, Academiis et Universitate Hungarica peculiaris Professor Lingvae et Styli Hungarici constituetur; ut illi, qui eandem ignorant et condiscere volunt, vel vero ejusdem lingvae jam gnari in hac se se perficere cupiunt" 's a' t.

b) 1792. Art 7. „

ményekkel tölthete el minden jó hazafit. Egy részről törvényes szabadságot nyertek itt honnunk Jurisdictiói a' F. M. M. K. U. Cancellariához deák és magyar nyelven teendő felirásra a); szabaddá engedtetik a' F. M. M. K. H. Tanátsal a' magyar levelezés, 's a' peres ügyeknek magyar nyelven elhatározandó folytatása; b) más részről pedig az rendeltetik, hogy a' F. M. M. K. H. Tanáts a' magyarúl feliró Jurisdictiókhoz magyar nyelven botsássa írásait, ezen rendelés azonban meghagyólag még ekkor sem terjesztetett ki a' F. M. K. Curiára; vítatni még is nem merném, hogy a' magyarúl kezdett, folytatott 's bevégzett perekben a' magyar nyelven hozandó itéleteket a' Fő Törvényszéknek ellenzené törvényünk c).

Nemzeti magyar nyelvünk ezekként törvényes szabadságra jutván, a' törvény tsupa betü nem maradott, számos Megyék szeretett nyelvöket törvényes székére ültetvén, mellyeknek szép példája után néhány királyi szabad város is elindúlt d). De minden Megyékről, minden városokról a' törvényes szabadsággal való élést még mai nap sem mondhatni; sőtt fájdalmunkat titkolnunk nem lehet, hogy némelly, legnagyobb részint magyar

---

a) 1805. Art. 4. §. 2.

b) 1805. Art. 4. §. 3. „Liberum praeterea maneat Jurisdictionibus, quae id facere cupiverint suas cum Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico Correspondentias nativa hungarica ducere Lingva, ac in Judiciis etiam, Processibusque usum idiomatis hungarici adhibere".

c) 1805. Art. 4. §. 4. „Cujusmodi proin Jurisdictionibus Lingva Patria utentibus Consilium quidem Regium Locumtenentiale Hungaricum eadem Lingva respondeat; Curia tamen Regia in Processibus Hungarico Idiomate terminatis ac ad eandem apellatis nunc adhuc eadem Lingva deliberare non obligetur".

c) Gr. Teleky J. Jat. Fel. 1816-ra 80 l. Tapasztalásból a' németes 's tótos városoknak követő például örömmel említjük Székes-Fehérvárt. Az anyaváros ebben mind eddig nem anyaváros.

Megyék még ma sem méltatják honni nyelvünket talán nem épen késöre törvényesített Székére a).

Mielőtt honni nyelvünknek terjedését, ha azont a' polgári 's törvényes dolgoknak vitelére minden Jurisdictiók elhatároznák. következtetném, egy hazafiúi, tzélommal összefüggő 's erre szükséges világot öntő kérdést bátorkodom tenni.

„Miért nem fogadták 's fogadják már be Honnunk minden Jurisdictióji nemzeti magyar nyelvünket, holott törvényünk minden Jurisdictióknak enged Szabadságot?" b)

Erre olvashatni sok mentséget, hallhatni még több kifogást; ám ez mind olly üres és kopár, hogy miattok szót válttván, a' legét rengetnök, hármat azonban, mellyek valamit tsak érnek a' sok semmi köztt, szükség tekintetbe vennünk.

1-szer: mivel honni magyar nyelvünk a' müveltségnek azon léptsőjén, mellyet az igazgatási előadás 's peres ügyek folytatása kiván, még nintsen.

2-szor: mivel a' megyebeli hivataloknak folytatására még nem készült el elegendő magyar nyelvbeli tudománnyal az otani nemesség; de ha elkészült volna is

3-szor: mivel némelly Megyékben a' köznép egészen idegen nyelven szóll, némellyekben pedig honni nyelvünket jóval is felezi az idegen.

---

a) 1822. Tud. Gyüjt. Komáromot említette. Arad nem egyike ugyan az inkább magyar Megyéknek, de a' mennyiben nem régen fogadá el nyelvünket, 's itt megemlitjük örömmel.

b) Itt egyedül a' polgári Jurisdictiókat kivánom a' minden Jurisdictiókhoz tudni. — Ezen kérdésemet 's nézpontom szerint adandó feleletemet annál tzélerányosbnak tartom, minthogy az 1811/2 Országgyülésen több Megyéknek buzgó küldöttei élő szóval előadták, hogy nem tsak nem idegenkednek anyai magyar nyelvünktől, hanem ezent forrón is szeretik, 's tsak is azért nem fogadtak be eleddig, mivel a' törvényes szabadsággal tovább ohajtottak élni. 31. Ül. 339. l — Úgy az elfogadás nem lett volna a' törvényes szabadsággal való élés?

De az

1-vel ma már nem lehet anyai magyar nyelvünket állaposan terhelni; világos próba erre honni nyelvünknek mai állapota, 's azon buzgó Megyék, mellyek vele folyton folyva élnek; a' ki pedig nyelvünk mai állapotát nem ismeri, 's illy kifogásra fakad, az éretlen szóllamlását ön maga vádolja. Egyébiránt is az előadásnak ezen nemében annyira ment már nyelvünk, hogy kevés benne a' hézag, 's a' mi hézag van, az mód és alkalom a' dücsően sükeres betöltésre a). T. Kövy, Szlemenics, 's Czövek Urak Honnunk törvényeinek honni nyelvünkön irt oktatásait szinte egy üdőben nyomatták. T. Kövy Úr ebbeli munkája Nemzetünk Muzeumától jutalmat is érdemlett. Nints tehát helye az ellenvetésnek; de nem áll meg a'

2-dik sem. Hazám mind a' négy kerületének, 's Slavoniának is több vidékein megfordulván, nem tapasztaltam a' Nemességnek tellyes járatlanságát honni nyelvünkben még ott sem, hol azt szinte kénytelen voltam előre elgondolni b).

---

a) Olly lelkü 's tudományu férjfiútól hallott itéleten, mint nemzeti kárunkra elhunyt N. M. B. Podmaniczky József volt, van okunk állitásunkat erősödve tudni. Ő vallá, hogy pereinkben inkább szerette a' magyar nyelven hozott itéleteket olvasni, mintsem a' deákon irottakat. Okot kettőt is említett, értelmességet, 's szelleme nem szegült nyelvet. — Azonban nyelvünk érdeklett miveltségét ma már sokan nem tagadják, hanem hogy akadályt említhessenek, azt mondják: nyelvünk nagyon is ki van művelve, az az, el van művelve, 's ezért haszna vehetetlen. — A' pretendált elmüvelést honnét mérik? Egy két vagy talán több helytelenül készült új szavainktól. Konok fogás ez. A' mi jól készit a' nyelvmüvelés, az megél; a' miben meghotlik, a' botlás itt szinte elkerülhetetlen lévén, lábra nem kap. Igy martzongja azt, a' mi nekünk nemzetiségünk, ezer véz, nyilván, majd orozva. Különösen az olly tudósitásokat, mellyek Tud. Gyüjt. 1824. I. K. 117–33. l. méltólag rostaltattak, meg kell vetnünk.

b) Ezt tapasztaltam ez előtt tiz évvél a' Szepességen. Örömünkre T. Rumy Urtól még inkább tudjuk. Tud. Gyüjt.

Tapasztaljuk azt is, hogy miolta Nemzetünk Képviselöji már négy Országgyülésen, különösen az 1811/2 tartottan, nemzeti nyelvünkhez viseltető buzgalmokat nem tsak nyilván vallották, hanem ez utolsón honni egyszerü, hajlékony, 's hathatós nyelvünket az Igazgatás 's Tudományok nyelvének is ohajtották, gyermekeiknek nemzeti nyelvünkre tanitatásában gondosabbak a' szülék. Föként az illy nemzeti törekedésnek köszönhetjük azt, hogy az ollyan nagy 's elökelö házaknál is, hol a' szülék keveset, vagy épen semmit sem tudnak honni magyar nyelvünkből, erre szépreményü gyermekeiket már kis korokon kezdve, tanitatják; néhol pedig ez az elsö gond, elsö szorgalom a). Nem terhelhetni tehát az ifju nemességet honni nyelvünk tudatlanságával, 's így alkalmatlansággal a' nemzeti nyelven folytatandó hivatalokra b). Szemünk elött kellene azt is tartanunk, hogy 1812. Nemzetünk összegyült Képviselöji köz akarattal megeggyeztek honni nyelvünknek nyoltz év múlva végre hajtandó behozásán, mind az Igazgatásra, mind a' nyilvános tanitásra nézve, a' tudományok köréből egyedül a' Logicát, Metaphysicát, Ethicát 's catholica Theologiát akarván tovább is deák

---

1823. II. Köt. 131. l. Tapasztaltam Veröczében 's szerémben is.

a) A' tzélirányos nevelés terhes egészének jeles része, bár mindenhol tapasztalnók. A' mit mondék tapasztalásból van.

b) A' müveltebb nemes ifjusàgot, úgy a' városit is, néhányat fejenként kivéve, nemzeti nyelvünk tudatlanságával ma nem vádolhatni; más a' baja. A' német ifjuságot nem épen régen a' Gallomania dúlta, Hazán két sokféle sorvasztja; egy különösen. Sok neki szelesült alig tud mit németül, 's már nem jól esne neki, ha így nem pelypegne fitogatásból, feledvén, hogy sok jobbféle tseléd is több német nála, 's így önmagát, nem sejtve, leleplezi. A' derék az idegen nyelvet müveltsége eszközéül tanulja, a' gyáva általa még gyávább lessz.

nyelven folytattatni a). Ebből ugyan, Felséges Királyunk helybenhagyása hozzá nem járulván, törvényczikkely nem lett, de Nemzetünk akaratját kívánhatni e világosabban tudni? Ha kellett egy erőltetett üdőben a' Honn szolgálatában megőszült Magyarnak, hivataloskodni akarván, elaggott korában külföldi nyelvet tanulnia, ne ültesse e vallyon a' Nemzet az anyait, a' honnit, az önmagáét ennek legigazságosb székére? — Ültesse; de nem egyszerre, mint az idegennel történt, hanem szerével, bizonyos számu évek lefolyta utánn, meddig üdő 's alkalom legyen az illendő készületre. A' törvényes szabadság üdejének ma holnap huszadik évét is megérjük b). 'S ennyi a' második ellenvetésre, úgy tartom., elég lessz; tekintsük a'

3-dikat is. Itt a' köznépet tekintenünk nem lehet, 's ha lehet, hogy hogy igazgatási nyelvünk a' római? Ám tekintsük a' köznépet, 's mégis válthatunk okot, a' kitapogatandó többségnek, mint ennél is inkább illik, engedvén majd elsőséget. Erre, a' tellyes bizonyosság végett, szükség volna szám szerint tudnunk, hány Honnunkban az anyaszülte Magyar, 's hány a' német- tót- rácz- orosz- oláh 's más minden Magyar; de nyelv tekintetbeli országos népszámolásunk eleddig nem lévén, elégeljük azt, a' mink van. T. Csaplovics

a) 181$\frac{1}{2}$ Országgyül. Jegyzőkönyv. 33. Ül. 382. l. 's 36. Ül. 480. l.

b) 1812-ben égy Ukas azt parantsolta Russiában, hogy a' ki 5. (öt!!) esztendő alatt elegendő tudománnyal meg nem tanulja a' muszka nyelvet, viselt hivatalától elessen, ujat pedig nélküle az üdő utánn senki sem nyerjen. Egész Russia (Europa- Azsia- 's Amerikában) némellyek szerint tsak nyoltzvanszor nagyobb Honnunknál, 's e' szörnyü földön hányféle nyelv szóll!! A' többszer felhozott Jegyzőkönyvben 31. Ül. 338. l. azt is olvasni, hogy a' háború következésében elfoglalt tartományokban egy esztendőre behozatik a' diadalmasok nyelve. Ezt a' megigázott népnek szenvedni kell; szabad Nemzet maga magának szabjon üdöt.

János Úrnak már a' Tud. Gyüjteményben is közlött ethnographiai irásaiból világos, hogy az általa elfogadott állap (templom-nyelv) szerint Hazánk Megyéjé ekként állanak; van t. i. Hazánkban, az Anya-országot vévén egyedül, 22 Magyar, 13 tót, 2 német, 5 oláh, 4 orosz Megye. a). Ide kell azt is tudnunk, hogy a' nem-Magyar Megyék köztt is vannak többen, mellyek közel magyarok b); ide, hogy Honnunkban, néhány k. sz. városokat kivévén, a' legnépesb helyek, magyar helyek c).

Az eddig elöadtam tekinteteket illendö figyelemmel k. sz. városainkra is vihetni; de itt a' dolgot vitatni szomorú munka a' hazafinak, azon szívkeserítö fájdalom fogván el jobb szellemet esengö mellyét, hogy legtöbb k. sz. városaink nem tsak be nem fogadták dolgaiknak folytatására el eddig a' nemzet nyelvét, hanem ennek elömozdításával semmit, vagy tsak keveset gondolnak. Budán, honnunk anya-városában, még az útszák neveit sem látjuk felírva magyarúl d). Igy Po-

a) Csaplovics. Hesperus. 1821. 30. B. VII. S. 49. — 1822. Tud. Gyüjt. több Köt.

b) Okokokkal támogatott jegyzetek szerint a' tót Megyék közül Gömör, az oláhok közül Bihar. 1822. Tud. Gyüjt. kivetetödtek. Ezeken kívül van még 3—4 Megye, mellyek a' felvett állapként tsaknem a' magyarokhoz számlálandók.

c) Elismeri ezt Schwartner Úr Statistikája is; sőt azt is, hogy az anyaszülte Magyarok annyin vannak, mint a' szapora Szláv nyelvnek sok ágait beszéllők, mindnyájan eggyütt véve. Ha pedig ezeket egynek nem vesszük, mint nem is vehetjük, az is kijö szavaiból, hogy Honnunkban legtöbben vannak az anyaszülte Magyarok. Stat. I. Th. S. 122. — Probául állitásomra: Debreczen, Szeged, Szatmár-Németi; Ketskemét, Nagy-Körös, Czegléd, Kalocsa, Vácz, Hold-Mezö-Vásárhely, Szentes, Csongrád, Makó, Eger, Gyöngyös, Szolnok, Mezö-Túr, Losoncz, Miskolcz, Békés, Orosháza, Nagy-Várad, Derecske, Jász-Berény, Árokszállás, Jász-Apáti, Halas, Félegyháza, Karczag, Szoboszló, Böszörmény 's a' t.

d) Mondják, hogy Buda városháza a' magyar nyelven nyújtott kérelem leveleket el nem fogadja, még a' németül készülteket kiki beadhatja.

zsonyban is. Az eladandó vagy kobzandó földeket, házakat, mintha az anyaszülte Magyarnak tudni sem kellene, tsak németül hirdeti mind a' két város. — Szabadka, hol honni nyelvünk nints kedvező arányban a' rátttzal, a' nemzetit méltó tekintetben tartván, szebb példát tanít. Pest is e' tekintetben ditséretes példát mutat, minthogy nem tsak útszán enged nemzeti nyelvünknek felső helyet, az eladandó vagy kobzandó jószágokat hirdető tzédulákon alsót, hanem a' mi sokkal több, városi oskolájiban honni nyelvünket szorgalommal is tanitatja. De más részről sok publicandájit Pest is tsak németül dobolja, a' toronyról is tsak németül ditsérteti fertályonként az Üdvözitőt.

Láthatni röviden ezekből honni magyar nyelvünknek megindúlt müveltetését, elakadását, isméti haladását, el végre országos védelmeztetését; láthatni, hogy miként emelték fel erre számos buzgó Megyék nemzeti nyelvünk ügyét, mint talán azt is, hogy miért nem lehetett tiszti nyelv mai napiglan minden Jurisdictióknál. Célomhoz képest nints egyébb hátra; mint azon nyereséget, mellyben anyai magyar nyelvünk részesülne, ha minden Jurisdictioktól felhozott törvénnyeinknél fogva tiszti nyelvvé határoztatnék, előadni.

Igen is emelkedni, terjedni fog így honni magyar nyelvünk; még pedig

1-ször Emelkedni fog belső élete, a' mennyiben ez által az igazgatási előadásra, 's peres ügyek folytatására mind inkább inkább megbővülne helyes munkával, elkészülne köz akarattal. Világos próbát szóljanak itt néhány Megyéknek szótáraik.

2-szor Terjedni fog külső élete is; különösen.

a) A' nemesség között, ez egyedül magyar nyelven nyerhetvén 's viselhetvén tovább megyebeli hívatalokat, a' köz tanátskozásokon egyedül

magyar nyelven szólhatnán 's tüntethetvén ki magát. Ki nem vágy hivatalokat? ki nem vágy a' jóban, szépben, nagyban kitünni? — nyelvünk, az idö fonákul fordulván reá, míg szükséges nem leend, terjedni nem fog nyomosan, sükeresen, hathatósan; tsak a' szükség elboritó, 's szolgai ne legyen, hanem közvetett, szelíden 's emberileg eszközölve. Az illy szükségnek nem egyedül belsö állapotunk a' tárgya, vele tehát az emberiség tapodva nem lesz. Elindúlnak a' nemesség után.

b) A' polgárok, szabadosok, 's elökelöbb tisztviselök, tapasztalván, hogy a' felébredt nemzeti szellem közösen lelkesiti a' nemességet, 's a' honni nyelv szükséges tulajdonná vált. Végre

c) A' köznép is elindúl. A' dolog természetes; a' nagy nem akarva húzza maga után a' kissebbet, gyöngébbet az erös. Fejdelmét nem követi a' köznép közvetetlen, hanem a' Fejdelmet ennek udvara, ezt a' hozzá közelállók, 's igy le a' zekés pór szalmás vityillójáig. Ez nekem a' „Regis ad exemplum-nak" értelme. Tetessék tsak nemzeti nyelvünk ezen 's egyébb tekintetekböl szükségessé, tudják tsak a' szülék, 's tudja a' nevekedö kor, hogy a' nemzeti nyelv tudása (de nem egyedül Törvény-könyvünkben) szükséges tulajdonná határoztatott, 's e' nélkül boldogulni, függetlenb kenyérre jutni nem lehet, nyakra-före, tüzzel vassal hozzá fognak honni nyelvünk tanulásának eszközeihez. Foltonként sereglend majd össze a' német tót rátz 's egyébb nyelvü ifjuság 's ellepi Szegedet, Debrenczent, Szatmár-Németit, Patakot, Miskolczot, Újhelyt, Egert, Gyöngyöst, Jász-Berényt, Kecskemétet, Nagy-Körösst, Váczot; elköltözik Rozsnyóra, Rima-Szombatba, Losonczra, Komáromba, Tatára, Pápára, Fejérvárra, Szombathelyre, 's egyébüve, a' kik pedig sok oskolát hallani nem akarnak, falukon fog-

ják keresni nemzeti magyar nyelvünket. — Miért tanulja sok Magyar olly mohon a' német nyelvet? — épen nem azért, hogy eszét, szívét 's egész önmagát Schiller, Göthe, Wieland, Klopstock, Richter, Spittler, Müller, Herder 's más külön külön koszorúja német fők után képezze, művelje pallérozza, vagy mint belső képzettsége hathatós eszközét voltaként tudja; hanem kenyér kell neki, ezt pedig, fájdalom, anya-földünkön sok helyen német nyelv nélkül ne is tudakozzunk. Nem is említem Országunk katonaságát, a' temérdek kamarai jószágok sokágu tisztségeit, csak azon magyarok miatt keserkedem, kik ön vérök iránt fukarkodnak, míg sok ország kerülő porharapó külföldit fetsérelve boldogítnak. — De csak ugyan

3-szor Ha ezen mód 's eszköz terjesztőleg nem hatna is, hatni fog bizonyosan megtartólag, fentartván honni nyelvünket ott, hol mai napiglan szép diszletben tapasztaljuk. Jeles érdeme az Orvosnak épen megtartani a' még egészséges tagokat, ha már munkájokra némellyek, alkalmatlanok is. Ha igaz vagyonunkra nézve, a' „non minor est virtus quaerere, quam parta tueri" nem lessz-e az legféltöbb nemzeti kintsünket tekintve? jusson eszünkbe, ka tsekélynek vélnők az így eszközlendő hasznot:

Nascitur exiguus sed opes adquirit eundo,
Quaque venit multas accipit amnis aquas.

Bizonyos tehát nemzeti magyar nyelvünk terjedése, ha Honnunk minden Jurisdictióji a' törvényes szabadságnál fogva nyelvünket tiszti nyelvé határozandják. Éljenek tsak minden Megyék, szabad kerületek királyi városok a' törvényes szabadsággal, nemzeti nyelvünket gyarapodni, emelkedni, terjedni, 's így nemzeti erejinket fejlődni 's egyesülni szembetünőleg fogjuk tapasztalni. Köves-

sük azon Hazafiak irígylendõ példáját, kik honni nyelvünket ez úton terjesztvén, érdemkoszorút érdemlettek, arattak. Illyet érdemlett Nemzetünktõl néhai Fötiszteletü Nagy József Szombathelyi Nagy Prépost, midõn 1806. T. N. Vas Vármegyének összegyült Rendei elõtt honni magyar nyelvünk ügyét megvivá. A' honnit védék, 's a' megszokott rómaihoz felekezõk között ingott a' szent ügy, mig a' jövendõt ellátó erõslelkü Honnfi beszédet nem foga, 's az idegent az édes mienktõl elfoglalta 's századokig vesztek ülte székéből ki nem forgatá a).

Nagy! Hálá! nem éltél a' dütsõ Szép
Honn pulya lelkeinek körében.

II. Azon rendelések, mellyek nemzeti magyar nyelvünk ügyében, a' fenálló törvényeknek végrehajtásául, munkába vetetni már parantsoltatnak, tellyesitessenek buzgó hazafiság̃gal, tsüggedetlen fáradsággal, lessz ebből is sükere nemzeti nyelvünknek.

Anyai magyar nyelvünknek 1790 történt elsõ országos védelmeztetését már fellyebb láttuk, láttuk nyelvünknek a' nyomban következett 1792. Országgyülésen rendszerinti tanulmánnyá határoztatását; azonban mint sok sok jó tzélnak ezen akadály szegi magát ellen, úgy e' kivánatos törvénynek sükeres végrehajtása is a' borongó üdõk miatt elakadt. Nem szükséges itt a' vitató próba; emlékezzünk az ifjuságnak oskolai tárgyaira, 's tudni fogjuk, hogy csak néhány év olta osztályoztatik a' tanuló ifjuság nemzeti magyar nyelvünkből. Eladdig tehát a' törvénynek ellenére rendkívüli tanulmány maradt honni nyelvünk; annak, ki a' magyar nyel-

a) Kresnerics. Erd. Muz. 5. Füz. 86. l.

vet

vet már szüléitől vagy dajkájától elszokta eszébe sem hozatott azont tudományosan is tanúlni, az pedig, ki el nem szokhatta, nógattatott, 's az oskolák' Classificatiojin olvastuk „Incipientes et Proficientes." De azt, hogy mennyit tudott az Incipiens, mikor Proficiens lett, 's ennek mennyit kelle tudni, mikor megszünt Proficiens lenni, én még ma is kérdésül adhatnám. Azonban a' legmélyebb tisztelet 's legérzékenyebb hála lett kötelességünk különösen Felséges Királyunk 's Hazánk azon Őrei iránt, kik a' szabott törvények' munkába vételét hatáskörökként eszközlik, tapasztalván, hogy az ifjuságnak, elkezdve a' legalsó grammatikai osztályon, egész addig, hol a' törvények' zsámolyához ér, tanúlni kell a' Nemzet' nyelvét. A' mennyiben tehát ez úton honni magyar nyelvünk terjedhet, a' nyelvterjesztésnek ezen 's így határzott eszközét már folyamatban tapasztaljuk a' királyi oskolákban.

Túl, minden vitatáson túl áll az, hogy honni nyelvünk' terjedése tetemesen nyomosb 's sükeresb lenne, ha az ifjuság ezen hallana tsak bár néhány tanulmányokat is oskolai pállyáján, mintha ennek egyedül Grammatikáját forgatja, ezt is idegen, söt holt nyelven kénytelenitetvén forgatni; tagadást nem szenved, hogy nem értett, nem tudott nyelven tanitani annyi, mint egyenes reátörekedés helyett tzélt kerülgetve akarni, 's ennél fogva, az idegen még nem értett, nem tudott, kivált holt nyelven való tanitás lélekuntató, erőt 's üdőt vesztegető, ha tehát az ifjuságnak kedvet, erőt 's üdőt akarunk nyerni elháritandó, a' folyamatba jött pedig minél előbb megszüntetendő. Szálljon magába bár akárki, tudja vissza lefolyt ifju' éveit, oskolai pállyáját, vagy ha tanitott több módon, tapasztalásait még inkább, 's ha ezeket szabadlelküleg teendi, igenző válasszát nem kétlem. Ki

tanúlta vagy tanúlna férjfikorban frantzia nyelvei frantziaúl? — ekkor pedig tzélirányosban tehetné, mint midőn gyermek kérdeztetett: „Quid est Grammatica latina? quid est Geographia?" — 'S az első kérdés előtt még semmit sem tudott e' nyelven, a' másodikra tsak annyit tanúlt 's tudott, hogy szerentsésnek tarthatja magát, ha gyönge constructiója hiba nélkül sül el a).

Mind e' mellett az annyai nyelven eszközlendő országos tanitást addig, míg Nemzetünknek az ő Képviselőjiben tapasztalt akaratja kötelező törvénnyé válhat, tsak többféle hasznánál fogva sürgethetni, mint eszköz eleddig törvényes hatalmunkban nintsen. Innét mind azt, a' mit e' tárgyban M. B Mednyánszky Alojsz Úr tudományosan dolgozott, 's a' magyar olvasó közönséggel közlött b), most még tsak ohajtanunk lehet, mint kész eszközt munkába nem vehetjük. Ezen legitt érintett

a) Azon ifjuság, melly nem értett nyelven kénytelen első tanulásait tenni, a' továbbiakat idegenen folytatni, mennyit veszt elmebeli erejéből, mennyiben nem fejtődik ki emberi tellyes valója?! — 2-dik József Császárt ezen ok is inditotta oskolájinkból a' holt latán nyelvet kitiltani; külföldit parantsolt ugyan a' kitiltott helyére, de ennek a' Nemzete értelmének felderitésére, erejinek kifejtésére fejdelmileg eltökéllett Felség Honnunkra nézve oka nem volt, hanem azok, kik nem alkalmas tanátsot szóllának. L. Gr. Teleky József Jut. Fel. 1816. ezen értekezésben első felhozását. — Nem ide tartozik, de ne feledjem megjegyzeni. A' Jászföld tart minden lakhelyen több oskolát, külön a' férjfi, külön a' leány gyermekeknek; amazoknak, több helyen, kettő is az osztállyok, az úgy nevezett kis oskola 's nagy oskola. Ezekben azok, kik földmüvelésnél egyébre számot nem tarthatnak, 's egyébben részt nem is vesznek, „mensa-t, doctus, doctior, doctissimus-t is sarkaltatnak tanúlni, 's üggyel bajjal, erő 's üdő vesztéssel, ejtegetnek, hasonlítnak, hajtogatnak latánúl." Ám cui bono? hogy egy év mulva azt már ne tudják, a' min semmi gyakorlatos haszonért annyit törték egyébként virgontz elméjeket. Egy rövidke nekik készült Dietetika, honni történet vagy földirás, gazdálkodás, 's törvényeiknek alkalmas ismértetése mennyivel használatosb volna nekik, 's elméjeket sem gyötrenék el.

b) Tud. Gyüjt. 1822. I. Köt. 1-ső Ért.

munkától a' valódi hazafiságot, több részeitől a' tudományos velősséget megtagadni, igaztalanúl esne; azonban más felől az is hibába botlana, ki azont általánosan elfogadván, akarná, hogy a' honni nyelven folytatandó tanitás, itt tsak mint a' nyelvterjesztés eszköze tekintve, azon szerint határoztassék el.

Mint az értekezés tartalma, ön magából következteti, a' honnfi Méltóság vitatva ohajtja, hogy

1-szer a' nemzeti nyelven való tanitás már az első osztályokon, de tsak némelly tanúlmányok an, kezdödne; osztán a' honni nyelven előadandó tanúlmányok' száma osztályonként szaporítatván, 's tetemesedvén a' tanitványok gyakoroltatása, elvégre nyoltz évek leforgása után Nemzetünk tellyes fiatalsága képes lessz magyarúl tanúlni. De

2-szor még ekkor sem javaltatik honni törvényeinknek, 's az orvosi tudományoknak nemzeti nyelvünkön viendő tanitatása.

3-szor az anyai magyar nyelven való tanitásnak, mint nyelvünk' terjesztése eszközének, munkába leendő hozatása, onnét látszik nehéznek, 's ennél fogva halkan eszközlendönek, minthogy a' tanuló ifjuság közt az anyaszülte Magyarok' száma, tsekély.

A' mi az

1-sőt illeti, az értekező, mint az emberiségnek buzgó tisztelője, benne megegyez, annyival is inkább, mivel az 181½ Országgyülésen is Nemzetünk' Képviselői, csak nyoltz évek lefolyta után kivánták a' tudományokat nemzeti nyelvünkön tanitatni. A'

2-dikat azonban el nem fogadhatja nem tudván okot, melly legyözné, hogy honni törvényeink 's az orvosi tudományok anyai magyar nyelvünkön ne tanitassanak. Nints, de honnét is volna olly

tárgyú tudomány, mellyet élő nyelven tanitani ártana, 's ha talán az ellenkezőt védőknek valamit engedhetnénk is, épen honni törvényeinkre 's az orvosi tudományokra nézve, ez meg nem történhető. Polgári létünk' boldogsága kivánja törvényeinket minél közönségesebben tudni, így van ez az orvosi tudományokkal is testi létünkre nézve. Inditványul, Europának bár melly virágzó Statussát megemlíteni is, felesleg volna, a' dolog maga eleget mond. Ha valaki nyelvünkbe vetne gántsot, tetesneset botlana. Minden élő nyelv' képes müvelést elfogadni, 's ez által a' tudományok' előadására is alkalmassá válni, különösen pedig nemzeti magyar nyelvünk az, melly természeténél fogva, helyes munkával, a' müveltségnek magas léptsőjéig feljuthat. Tekintsük bár a' nyelvmüvelésnek több kútfőji közt a' származtatást, ez olly könyü, olly termékeny honni nyelvünkben, hogy, mint nyelvünk' tisztelve szeretett egy barátja már megirta, benne a' mai ismeretesebbek közül egy nyelv sem haladja, hozzá is tsak ritka közelit a). Az összetétel is szembetünő, de még eléggé kifejtve nints, a' nyelvmüvelés egyéb kútfőjit itt meg sem érintvén. Tekintsük Litteraturánknak mintegy négy évtized olta haladt lépteit, 's nem lessz e elég okunk nemzeti magyar nyelvünknek bár melly duzzadt ellenét nyelvünk' hatalmas természetéről legyőzni? — Ez a' nyelv nem ápolva, nem betsülve nemzetiségeket vesztett sok Hatalmasoktól, tsak néhány dolgot értő 's győző Hazafiaktól müvelve ennyire haladott. — Honnét? — Önmagában hordotta a' kifejtendő képességeket, mellyek a' honnszeretet' szülte fáradozásokat ma már olly szépen, olly díszlő — legjutalmazzák. A' ki azt vallja, hogy honni magyar nyelvünk

a) Gr. Teleky József többszer érdeklett Jutalom-Fel.

nem gazdag, önmagát nem érti. Minden élő nyelv, müveltethetésénél fogva, gazdag; nem fizet a' bánya, ha Meg nem nyitod, nyisd-meg tehát, 's vájjad ereit 's kintsed lessz, nem tagadjuk azonban a' müveltethetésnek több léptsőjit. Tud.ák tsak honnfi Tudósaink nemzeti nyelvöknek tudományok nyelvévé lett határoztatását; várhassák tsak bár tsekély jutalmát is áldozott erejiknek, szent a' hiedelmem, hogy rövid üdő folyand el, 's nem lessz tudomány, mellyet nemzeti magyar nyelvünkön alkalmasan ne lehessen tanitani 's tanúlni. Bő forrásokat szokott magába honni nyelvünk, ha ereik megnyittatnak, kíntsünk apadatlanúl folyand. Ezen okoknál fogva tehát: hogy nints tudomány, mellyet ártana élő nyelven tanitatni, nemzeti nyelvünk pedig képes a' müveltségnek tetemes elfogadására, 's így a' tanitásra, a' hazafi Méltóság értelmében megegyeznünk nem lehet, annál is inkább, mivel, mint már érintve volt, Nemzetünk' Képviselöji egyedül a' Logicát, Metaphysicát, Ethicát 's catholica Theologiát kivánták tovább is deák nyelven tanitatni. Látnunk ugyan az okot, mellynél fogva a' három elsöt, sőt a' catholica Theologiának is több részeit magyar nyelven tanitani 's tanúlni nem kellene, nehéz, de ebben mint szeretett Honnunknak akaratjában hazafilag megnyugodnunk, kötelességünk. A' mi elvégre a'

3-dikat illeti, mintha a' nyelvterjesztésnek ezen eszköze azért volna bajos, következőleg halkan eszközlendő, mivel a' tanuló ifjuság köztt tsekély az anyaszülte Magyarok' száma, ismét fel kell akadnunk. Úgy látszik, a' hazafi Méltóság tsak azon vidéket, hol úri lakhelye van, vette figyelmére, vagy egyébiránt nem tapasztalta a' tanuló ifjuságot, különben a' tsekély szám nem következhetett volna. Tekintenünk kell Honnunknak minden tudományos kerületeit, 's így magától

meg fog szünni az érintett akadály. Itt tsak annyit említsünk, hogy Pesten, hol felesszámu a' német gyermek, már ez előtt is (mig nyelvünk mint rendszerinti tanúlmány nem gyakoroltatott) az, ki buta vagy lomha nem volt, a' Gymnasium hat osztállyain tsupa hallásból megtanulta nemzeti nyelvünket, mit tartsunk azon oskolákról, mellyek tiszta, vagy nagyobb részint magyar mezővárosokban találtatnak? — Nevezetesb Gymnasiumainkra többnyire magyar helyeken akadni. A' helvétziai vallástételt követő buzgó ifjuságot, mellyet minden Hazáját ismerő szinte egytől eggyik magyarnak tud, tsak megemlítve érintjük.

Míg tehát ezek így maradnak, míg új sikeresb törvény nem határozza a' köz tanitást, a' tudományok' honni nyelven való tanitásának módját, eszközeit fejtegetni, hasznát, sükerét számolni, tudományosan vítatni lehet, de a' tanitáshoz, mint nyelvünk' terjesztése eszközéhez nyulnunk, hatalmunkban nem áll. Nem is marad egyéb erőnkre, mint azt, a' mi a' már fenálló törvények' végrehajtásául parantsoltatik, hazafi törekedéssel tellyesíteni, az ifjúságot oskolai pállyáján a' rendelt módszerint Nemzetünk' nyelvére tanitani, majd szép szerével, majd nógatva az előhaladásra serkenteni, segélleni, szóval, nemzeti nyelvünket ez úton kitelhetőleg terjeszteni. Ezt parantsolja Felséges Királyunk, rendeli Törvényünk, kivánja Honnunk' java az ifjuságnak ez által is Hazafiakká eszközlendő formáltatásában.

De mind e' mellett ha tapasztalásainkat tekintjük, lehetetlen szomorgva magunkba nem vonakodnunk, látván, hogy nemzeti nyelvünk' tanitását 's tanulását sokan igen fonákul veszik. Nints itt arról szó, hogy tüzes szorgalom nem éleszti a' tanitókat hivataljok minden részeinek pontos tellyesítésében, hanem azon sok előítélet rettent,

mellyekben számosan tántorgnak feleink közül. Hallani tanitókat 's tanulókat, nevelőket 's nevendékeket: már annyira jutottunk, hogy honni nyelvünket tanulnunk kell! — Minek az anyai nyelvet tanulnunk, 's ha már tanuljuk, miért úgy, mint oskoláinkban tanitják?

Honnosom, én polgártársam! Minden jó Hazafi szeretne olly üdőt élni, mellyben, legalább Honnunk' határait közt, anyai magyar nyelvünk' terjesztéséről gondolkodnunk sem kellene; de ha így nem vagyunk, ügyekezzünk mindenek előtt érteni, hogy minek tudja, tekintse, tartsa minden nemzet ön anyai nyelvét, 's legott megszünnek időtlen sopánkodásaink. A' Németnek, Frantziának épen nints oka „a' már annyira jutottunkat" el elsohajtani, 's még is elég e nekik tsak elszokni nyelvöket? — Korántsem; a' ki közttök müveltségre számot tart, hozzá lásson az anyai nyelvét tudományosan is érteni, különben hiány fog találtatni képzettségében, 's méltó megfeddését a' lelkes Hazafiak nem feledik el a). Sok annak az oka, hogy anyai magyar nyelvünk, sokaknak keveset ér, 's ezen sok okoknak egyike az, hogy ha

a) Így ád a' külföldit botorúl kedvellő 's majmoló Németnek méltó letzkét Wenzel G. E. e' tzimü „Mann von Welt" munkájában. 67. l. „1. Man spreche grammatikalisch richtig. Es ist leider! eine unwidersprechliche Erfahrungswahrheit, dass die Sprachrichtigkeit immer noch zu sehr vernachlässigt wird. Jünglinge, Männer, und Damen, die zur feinen, gesitteten Welt gehören wollen, machen sich hier der unverzeihlichsten Fehler schuldig. Sie sprechen das Französische, das Englische das Italienische mit grosser Vollkommenheit, und hüten sich sorgfältig gegen die Regeln der Sprachlehre zu sündigen, indess sie ganz kaltsinnig mit jedem Augenblicke ihre Muttersprache radebrechen, und Fehler auf Fehler häufen. Es hat wirklich das Ansehen, als ob man sich zur Schande rechnete, richtig und rein deutsch zu sprechen. Oft scheint man sich etwas darauf zu Gute zu thun, wenn man sich nur platt und in Provinzialismen ausdrücken kann. Sehr oft hört man bey uns: setzen wir sich, statt, setzen wir uns; er hat ihm ein Vergnügen

beszéllik is nyelvünket, de illendően nem tanúlják, tehát tellyes betsét nem is ismerhetik, 's így tanúlatlanságok' nyelvünk terjedésének árt. Tsak a' külföldieket, különösen a' németet hallják ditsértetni, ezt tanúlgatták (ám tsak tanúlgatták, mert Magyar-országon azok közül is, kik mohón beszéllik e' nyelvet, ritka tud betsületesen az az: grammatikalisch-richtig németül) tehát félig meddig tudományosan is értik, 's így lessz nekik a' külföldi betsesb, mint a' honni, nemzeti, anyai. Ha ki mulatságos próbát ohajt erre, üljön valami deáktalan Deák, vagy félig Magyar félig Német mellé 's hallgassa őket a' deák vagy német nyelvnek nyelvünket felező elsőségéről szót váltani, holott nyelvünkben a' vastag 's vékony magánhangzók törvényét sem értik. Az illy szörüek hasonlók Azsia azon népeihez, kik az ezüstöt többre betsülik az aranynál; az pedig, ki önmagának önmaga szegjen útat, gyér, 's a' nem illyen, tanúljon. — Hogy tanitanak? azt te lás elsopánkodó polgártársam; ha jobb módot tudsz, mert nem mindenkor legjobb az előnkbe szabott, fogj hozza, 's tanúlj, ha nem tudsz, járj a' többivel.

---

gemacht, statt, er hat sich ein Vergnügen gemacht; ich bitte Ihnen, statt, ich bitte Sie, und mehrere andere dergleichen Sprachsünden, und Unanständigkeiten. Wie beleidigend diess für das Ohr des gebildeten, geschmackvollen Mannes ist, brauche ich nicht erst zu sagen, und unerträglich wird es vollends, wenn sogar mit Wissenschaft sich abgebende Personen und Damen von Range und Schönheit solche Sprachunrichtigkeiten sich beikommen lassen. Das deutsche Mädchen verläugnet seinen angebornen edlen Stolz, tritt seinen hohen Ruf mit Füssen, wenn es seine Sprache nicht richtig, rein, und schön spricht. Dem deutschen Jünglinge ist sein Vaterland nicht werth, wenn er die Sprache seines Vaterlandes durch Fehler dem Ausländer verächtlich macht." — Így ír a' Philosophiának Linczi Oktatója; mit írjak én, alig gondolhatom el, nem tudván, ha grammatikai bünöket emlegessek e, vagy nagyobb gononoszat, a' honni nyelvnek botor lenézését, megvetését, 's gyáva elnemzetlenedést.

Félre tehát az illy elakasztó fonák fogásokkal, tellyesítse tanitó 's tanuló, nevelő 's nevendék az e' tárgyban szabott törvények' végrehajtását parantsoló rendeléseket; amazok tanitsak velős tudománnyal 's lelkes hazafisággal, emezek tanulják tüzes szorgalommal nemzeti nyelvünket, 's tudománnyal elkészülve müveljék, ápolják, terjesszék e' kintset, nem feledvén „quid ferre valeant, quidve recusent humeri" 's az embert határzó ezer meg ezer környelleteket. —

Ezek gondolataim azon törvényeinkről, mellyek honni magyar nyelvünket a' Királyi oskolákban rendszerinti tanulmánnyá rendelték, 's most már tellyesítetni parantsoltatnak, 's mint az oskolák' classificatioji bizonyitják, tellyesitetnek. Honnomért égő lelkem, hogy ennek egyébb oskolájira is, legalább egy tekintetet ne vessek, 's a' mit felölök tárgyamhoz képest tudok, röviden el ne mondjam, meg nem állhatja.

Azon polgár társaink, kik a' Helvecziai vallás-tételt követik, tsak nem egytől egyig anya szülte Magyarok, ők gyámolái, védöji, emberei nyelvünknek, tanitó intézeteik is mint meg annyi gyakorló oskolájai kintsünknek. De arra még is, hogy bennek honni nyelvünk annyit nem nyer, mint fenálló törvényes szabadságaiknál fogva akadály néikül nyerhetne, nekem nagy próba T. Osvald Zsigmond Úrnak némelly munkája a); más részről szent tisztelet fogja el lelkemet azon férjfiú iránt, ki Debreczenben kettős magyar cathedrát akart 's állitott. Ezen férjfiú Cseh-Szombathy Jó'sef volt. Egyébb iránt nemzeti Literaturánk legnagyobb hálát adóz reformatus polgártár-

a) Kérdés: kell-e már a' Reformátusok felsőbb oskolájiban némelly tudományokat anyai magyar nyelven tanitani? 1817. Osvald Zsigmond T. Veszprém Vármegye Táblabirája.

sainknak, mûvelése elsõ munkája olta, mind mai napiglan, honnunkon úgy, mint Erdélyben. A' ki ezt nem tudja, az Literaturánkban járatlan, a' ki Literaturánkat ismeri 's ezt nem vallja, az elfogott 's hálátlan lelkû. Kazinczyt minden igaz Magyar tiszteli; Gróf Teleky Jó'sef Méltóságának tsak az 1810-ra készült Jutalom feleletéért is hõ köszönettel köteles nemzetünk, ismernünk, sõt tanulnunk kellene e' munkát mindnyájunknak: Pethe, Buday Ézsiás, két Márton, Tót Ferencz, Szemere, Fáy András, Kölcsey, Fábian, Kovács mind érdemrõl tiszteletes nevek az élõk közûl, 's hányan vannak, kik iránt tiszteletemet jelenteni itt sem helyem, sem idõm.

Arról, hogy az Augsburgi vallástételt tisztelõ polgártársainknak tanitó intézeteikbõl mennyi magyar nyelvbeli nyereséggel jött ki el eddig az ifjúság, 's így bennek mennyit terjedett honni nyelvünk, õszintén elvallom tsekély tudományomat. Némelly tapasztalásaim 's a' gyülekezetbeli újjabb rendelések után szólhatok egyedûl, 's ha ezek után kell szóllanom, úgy hazafiúi illetõdésemet titkolnom nem lehet, minthogy ezekként anyai magyar nyelvünk azokban eleddig tsekély tekintetre méltattatott. Ugyan is tsak ez elõtt két esztendõvel határoztatott el honni magyar nyelvünknek közönségesb és sükeresb tanítatása; próba ez, hogy az idõig nyelvünkre kevés gond volt, különben felesleg lett volna a' fenlévõt elhatározni. Erre T. Rumy György Ur hazafi lélekkel ajánlotta, 's meg is tette ingyen tanitását nyelvünknek a' Pozsonyi oskolákban; de ez ismét próba, hogy ott nemzeti nyelvünkre addig épen nem ügyelt az elõljáróság, midõn a' német, franczia 's angoly nyelvek tanitók nélkül már nem szûkölködtek. A' Pozsonyi és Sopronyi Tarsaságoknak szívünkbõl örvendünk 's óhajtjuk, hogy töreke-

déseik böven gyümöltsözzenek; de ugyan ezen törekedések szinte nyilván vallják tapasztalásaink valóságát, különben a' tellyes folyamat mellett annyira szembe nem tünhetnének. Örvendünk a' Rosnyói magyar oskolának; de épen szinte tsak ez egynek szembetünö volta sejditeti akaratunk ellenére is, hogy egyébütt annál tsekélyb tárgy volt el eddig honni magyar nyelvünk. Mind ezek mellett Literaturánkban járatlan 's igaztalan volna az, ki több egyes Evangelicus tudóssainknak nemzeti Literaturánkról szerzett fényes érdemeiket, másoknak sükeres munkálódásaikat el nem ismerné, nyilván nem vallaná. Berzsenyi koszorús Költönk; Kis János költeményei 's egyébb munkáji kezeken forogva mulattatnak 's tanitanak; Döbrentei, a' szép prózáju, haladása, nyeresége nyelvünknek, ízlésünknek. Rumy buzgó szorgalma, Thaisz egyenes lelke, Magda világos tudománya, Hrabovszkynak nyelvünk iránt bizonyitott buzgalma érdemlett tiszteletre határoznak a).

Magyar hazánkban, mind az anya földön, mind az ehez kaptsolt tartományokban, a' polgári részeken úgy, mint a' határörző vidékeken számosak azon polgártársaink, kik a' keleti egyház tudományát tisztelik, kik tulajdon oskolákkal, tanitó 's nevelő intézetekkel birnak. Nem tzélom ezen intézeteknek tellyes alkotását akár értetni, akár tudakolni, tsak ez egyet kérdem: mennyit köszönhet anyai magyar nyelvünk ezen intézeteknek? — A' mit erre némelly tapasztalásaimból, vagy néhány könyv után felelhetek, az, annak, ki honnunkban minden különnyelvü népeket egy nemzetté egészült, egy polgári testé vált egésznek

a) Mint ezen érdemeket buzgón tisztelem, úgy annak, ki az én 's mások tudománnya ügyéért, e' tárgyhoz képest hazánk' evangelicus oskolájiról kimeritöleg irni fog, szives köszönetet leszek adandó.

nézi józan hazafiasággal, vigasztaló épen nem lehet. A' határmegyékben honni magyar nyelvünk épen nem tárgya az oskolai szorgalomnak, a' németre azonban unszoltatik, szoritatik az ifjuság a). T. Rumy György Úr a' Karloviczi Lyceumnak egykori tanitó tagja 's igazgatója, ezen intézetben honni nyelvünket, mind rendkivüli tanulmányt, merő hazafiságból tanítgatta. Ha óhitü polgártársainknak fö tanitó intézetökben illy tsekély tekintet adatott a' honn nyelvének, úgy, míg bövebben meg nem győzettetem, hinnem nem szabad, hogy azont a' kisebbekben többnek tekintették volna, vagy ma tekintenék. A' mi a' Megyékben találtató nem egyesült oskolákat illeti, munkát, melly nemzeti nyelvünknek bennek való tanitatását állitja, nem tudok; előttem pedig egy bizonyság levél van, melly a' tanitásra készült 's próbát kiállott férjfiaknak adattatik, ezen kijelelve olvasni a' próbába veendő 's vett tárgyakat, ám nyelvünkről szó sints, de igen a' németről. Ha a' tanitótól nem kivántatik nyelvünk, bizonnyal töle sem kivántatják másokkal, az ifjusággal. A' mi a' keleti egyházat tisztelő egyes polgár-társainknak nemzeti Literaturánkról szerzett érdemeiket illeti, ha ezeket egyedül azon értekezés után, melly e' tárgyat a' Tudom. Gyüjteményben fejtegette, akarnók fontolni, úgy a' hértzbe kevés jutna el eddig. — El eddig mondom, mert a' jövendő billenésig töltheti meg hértzünket, ha

---

a) Itt ott magam is tapasztaltam. Magda Pál Úr szabádszellemü munkájában ezeket olvasni: „A' határörző nem egyesült Illiriusoknál számos (204) oskoláikban tanitatik az ifjuság a' normalis methodus szerint nagy ösztönözések között egész igyekezettel a' német nyelvre 's a' t." Magda Pál Magy. orsz. és a' hat. kat. vid leguj. Stat. és Geogr. Leir. Pest. 1819. — Olvassuk! „nagy ösztönözések között egész igyekezettel". Miért nem lehetne honni magyar nyelvünket igy, 's hazánk minden néven nevezendő oskolájiban tanitatni?

Tudóssaik T. Vitkovics Mihály Úrnak, mint vezér-tsillagnak, fényes nyomdokain indulandnak, 's járandnak el. Vitkovics példa 's ösztön mind a' honn nyelnének forró szeretetére, mind az el nem mulandó érdemü írásra. Meséji, Epigrammáji kivánt nyeresége nyelvünknek. Levele Horváthoz, a' Honnért égőhez, remek.

Még két népre akadunk honnunkban, mellyeknek száma figyelmet érdemel, a' fél — a' fen Czigányokra, 's a' Mózes tudományának habart-nyelvü követőjire. Amazoknak pöröly, hegedü, sátorfa, lótrafika, rosz serpenyü 's kotsi-lántz volt el eddig részök; ha ezekről lemondandnak más népekbe, vegyíti majd őket az idő, 's önként elmúlnak, kifogynak. Itt ott már szántanak, látni puskafiókkal is közülök többeket. Mint egész lakhelyöket nem tudok, úgy külön oskolájokat sem, hiszek; ha tanulnak, más nyelvüek közé keveredenek. Valljon támad e' közülök bár egy, ki felére tudományos fényt hozzon? — A' Zsidókat méltó a' Statistikának több oldalról tekinteni hazánkban, itt ezeket jegyzem: nints Hazánkban szaporább, tenyészőbb nép nálók, bátor szerfeletti tenyészésök egyik oka a' beszivárgás legyen is; minden szorongás mellett ismerik az útakat, mellyeken vagyonra, sőtt többen tetemes sommákra verekednek, ekkor osztán pénzök ott is útat nyit, hol másnak kopogni sem volna javalható; elnyütt szokásaikhoz, elkopot tudományokhoz igen igen ragaszkodnak. Ez mind erőre mutat, kár messzebb ható irány nélkül maradniok. Oskolájik, apróbbak, magoknak is vannak; Pesten ugyan tanítják nyelvünket, de kétlem ezen ditséretes munkának gyakorlását minden oskoláikban. Írt-e valaha Zsidó magyar munkát? — Saphir, nálunk jeles német iró, példát kezdhetne.

Honn társaim! járjuk templomainkat keressük az örök élet útait; de ha kijöttünk, a' honn legyen minden erejinknek központja, ettől indúljunk, ehez térjünk.

III. Azon lakhelyeknek, mellyekben honni magyar nyelvünk többek elegyes, tellyes meghonnositása dolgában fogjunk kezet az idővel, 's anyai nyelvünknek terjedését evvel is tapasztalni fogjuk.

Sok a' mi természet kedvelte honnunkban az ollyan hely, hol többféle nyelvet hall az útazó; azt is tudjuk, hogy ennek 's ennek a' helynek k'halt hajdani nyelve, sőtt hogy egész vidékekről kiveszett az egykori szó. a) Miként támadtak amazok, 's miként veszet ki valamelly vidéknek egykor diszlő nyelve, nem gondom, azt érintvén, hogy az illy tüneményeket honnunk évkönyveiből kiforgatni, talán nem lenne meggyőzhetetlen munka a' szorgalmas felválalónak.

Ha az ollyan egyes helyekből, mellyeket számos különnyelvü helységek környellenek, lassan lassan kifogy az előbbi nyelv, 's ennek helyét a' táj nyelve foglalja el, ha a' sok nyelvü helység szinte egyre, még pedig az uralkodó, vagy a' táj nyelvére olvad, nem tsak nem tsoda, hanem természetes, 's később vagy hamarább ennek sok eszköze az idő; b) de a' természet ezen útja halk,

---

a) Gömörnek felső része a' 14. században merő német volt, ma tsak Dopsán vannak othon. Schwart. Stat. I. Th. S. 128. Ugyan e' munkában találni, hogy a' bánya-városok hajdan németek, ma tótok. — Nagy-Szombat hajdan magyar, ma tót-német. Kalocsa nem régiben tsak nem rácz, ma magyar.

b) Próbául az imént felhozott helyeket ismétlem. Ezen próba nyelvünkre nézve, fájdalom, több a' soknál. — Szarvas, és Csaba Békesben népes két tót lakhely, vidéke miatt, magyarrá lesz, kivált ha az időt, eszközeivel, segiteni is f gja az előljáróság. Szarvason már hallot-

's tsak ott bizonyos, hol a' környelletek azon egyek maradnak. Ne irigykedjünk tehát az időre, mert hatalmas ő, de ne is bízzuk nyelvünk ügyét egyedül reá, mert gyakoron változandó, hanem nyújtsunk neki kezet, 's tsak a' jól választott, hatalmasan fogott, 's szakadatlanúl használt eszközöket engedjük érlelni az időnek. Magyarositani, egészen meghonnositani kell a' honni nyelvünkkel elegyes lakhelyeket, mert ha tud is valamit az illy helyeken a' nem magyar, még evvel nem tiszta Magyar, 's a' keveset könnyen feledi, 's az lesz, a' mi volt, ha pedig nem tud, méltán félhetni, nehogy a' honnit érje a' métely a).

Mi módon magyarositani? — haljunk két esetet, 's a' dolog maga feleljen.

Áldott földü honnom sok vidékein tett útazásaimban szokásom volt akármelly szembe ötlött

---

tam sok magyar szót, 's örömemre, ha sietős útam meg nem tsalt, az ifjuság az oskolában magyarúl olvasott. Jóslatom igazb legyen, mint Kolláré 's Herderé's volt nyelvünkről, óhajtom.

a) Elég intő példa Nagy-Szombat, 's a' kinek ez, nem elég, annak, ezer sem lesz elég. — Nyerges-Újfalun Esztergomban nagyobb részint sváb nyelvet hallottam, de a' Vendégfogadóban mulató sokaság közül hangzott a' magyar is. Más napra kelve tovább vivő emberemet kérdém, hovávaló, 's Magyar van-e Újfalun? 's ezt németül. Igy felelt: „Újfalusi vagyok, ott magyarok is vannak, de számok fogy, mert több a' sváb. Engemet ez előtt Kovátsnak hittak, ma már mindenki Schmidt-nek nevez". Az ember parasztosan jól beszélt magyarúl, jól németül is. Máskori útammal, ugyan itt, hallám az ifjuságot németül, majd osztán magyarul. Tudakozám tehát: ti tudtok magyarúl 's németül, melly nyelven tanultok, 's mellyen ditsériték a' Mindenhatót? — Feleletök ez volt: „Templomunkban magyar és német nyelv foly váltogatva, oskolánkban a' Magyarok magyarúl, a' németek németül tanulnak; de mi németek is tudunk magyarúl". Már itt, hol az ifjuság a' két nyelvet tudja, 's még külseje is virgontz 's tsinos magyar, minek két nyelven tanitani? tsak idő vesz vele, 's kevesb az előmenetel. Szép szerrel könnyen lehetne itt a' tanitást, egy nyelvre fogni, 's később az isteni szolgálatot is. Ám mellyikre? — a' honni elől a' külföldi tisztuljon.

's nem ismért helynek nevét, nyelvét, vallását, birtokossát, 's más egyébb tapasztalásomat bövithető állapotát elkérdeni. Hovávaló kegyelmed? kérdem egykor tüzről pattant vontatómat. „T. Sz. M—ra". Ki a' Földes Úr ottan? „Sokan". Mi nyelven beszéll a' falu? „Eddig sokfélén beszélt, de ma holnap mind kivesz, tsak a' magyar marad". Hogy hogy? „Uram! a' Földes Urak oskolát állítottak, ezt erösen járatják jobbágyaik' gyermekeivel, itt tsak magyarúl tanítanak, 's már annyira ment, hogy az ollyan apának, ki semmit, vagy tsak keveset tud magyarúl, fija jó magyar. Ha az öregek kihalnak, az egész falu magyar lesz". Igy szólt a' természet fija, én örültem beszédének, 's avval, hogy jó ember maradjon 's boldog, megváltunk. Más útam A. P-re vetett, itt kelle mulatnom néhány napot, bejárván a' helyet többször, tapasztaltam, hogy az öregek egymás közt magyarúl is beszélgetének, a' sühederség azonban, 's az apró sereg a' darabos tótot ejté. Sejditém a' rosszat, kérdést tevék tehát, 's a' honnal nem gondoló Úrtól kijött, hogy tót Plébánossa jutott a' falunak, ki eleinte prédikált ugyan ollykor ollykor magyarúl, osztán pedig tsak tótul papola, 's az ifjúság már nem magyar a).

Már, ha a' nyelvek megtörtént változásait soha eszemben nem forgattam, 's elöhozó okaikról épen soha és semmit nem tanakodtam volna is önmagammal, többet kelle-e hallanom? — Templom 's Oskola! hatalmas két szó!! A' jövö kor az ifjuságban él; a' millyennek óhajtjuk a' maradékot, neveljük ollyannak az ifjúságot. A' szegény pórnak tsak nem minden neveltetése a'

a) Ez ön tapasztalásom. De hogy a' Lelki-Pásztoroknak honni nyelvünk nem tudása több illy veszteséget okozott már a' nemzetnek, országos panasz volt az 1811/2 Diétán 32. ül. 362 l.

tem-

templom 's oskola, a' minő. A' magyarral elegyes falunak tehát tsak magyar Papot, tsak magyar tanitót, 's a' falu idő jártával tsak magyar lesz. Veröczében ma, szorosan véve, tsak negyedfél magyar falut tudunk, Rétfalut, (a' felét) Szent Lászlót, Harasztint és Kórógyót, 's noha a' négy hely a' vidéktől nem hall egyebet rácznál 's itt ott valamit németül, még is él bennek anyai magyar nyelvünk, 's erősen hiszem, hogy míg mai állapotok fenmarad, fenmarad evvel nyelnünk is a). Miért? — mindeniknek van temploma, van oskolája, az isteni szolgálata magyar, a' tanitása magyar. Rumán Szerémben is voltak nem régen Magyarok, 's a' tsinos, népes mezö-városnak egy része Magyarhalom nevet viselt; ma már nintsen Magyarhalom, hanem ungrischer Berg, 's Rumán ma a' köznéptől nem hallani magyar nyelvet. Miért? — járhatott ugyan itt a' magyar templomot 's oskolát, de németet 's rátzot, 's így könnyü leve a' nem sok magyarnak kifogyni. Találni még Szerémben egy kisded magyar falura, Satrinczére, közel Rumához; ma még magyar, úgy látom azonban, hogy rövid idön már nem lesz az, ó-

a) Nem tsak él ezen helyekben nyelvünk, hanem az allyasodástól meg nem menekedhetett nyelvet Rétfalun a' betsúszott számos idegen szóktól tisztogatja és az oskola. Sőt még hallani köztök elavult szép magyar szókat is. Igy e r e = kantár, gyeplő, lószerszám, innét: e r é z d fel a' lovat, gyeplözd, hámozd fel. Ezt, 's az illyeket méltó volna új életre serkenteni; de nem tsak a' szépen merö, hanem legvigyázóhb nyelvmüvelöt is megvetö Orthologusz kikelne, holott e r e szót Páriz-Pápai sem felede szókönyvébe irni. Fondorak sokan az illy Orthologuszok, gántsolók, veszteglők; hogy a' terjedő müvelést útálatossá tehessék, a' honn nyelve tanult 's munkás mestereit újitóknak, Neologuszoknak, 's még fonákabbúl, nyelvrontóknak hirdetik, jól érezvén, hogy ha megérdemlett nevökön, a' tisztes nyelvmüvelő néven hirdetnék öket, ön magok ellen fegyverlenének. Az illyek érdeme, = o; használatosbb lenne munkájok nemzetünknek, ha az elkészült jót sikeres irományokban, müvelt beszélgetésekben terjedni segitenék.

hajtván még is tzáfolódásomat a' jövendőtől. Miért? — nints oskolája, szinte az egész vidék rácz nyelven beszél körülötte, templomba pedig Ireghre jár, hol ez előtt az Isten igéjét neki tsak idegen nyelven hirdették, 's így nem is hirdették. Reménylem azonban, hogy az 1817-ben Ireghen fárát nyert férjfiú, ki nemzeti nyelvünket nem tsak érti, hanem jól is beszélli, esengő szavaimra adott igéretét, addig, mig ott marad, nem feledi, 's tart hébe-korba Satrinczének magyar beszédet, lelki tanitást a).

De, majd messze is történt a' forduló. Kérdezzük már: hogy tenné a' magyarral elegyes nyelvü lakhelyet az oskola 's templom tiszta magyarrá?

A' honn szent szeretete, emberiség a' köznéphez 's erős akarat győzni fog. A' melly szer és eszköz már sükeres volt, az lesz az ismét azon környelletek között. Ha meglehet honnositani ollyan helyeket, mellyeken alig szóllák honni nyelvünket, hogy ne lehetne az ollyakat, mellyekben ez úgy is otthon van, tehát a' többiekre nézve kész bennek a' gyakorlás. Ha végre hajtatta ezen

---

a) Valóban megtartotta igéretét, még pedig több akadályok ellenére. Mint fiatal Plébános segédet nem tarthatott, más részről megsenyvesztő betegsége fogyasztotta, még végre egyébbiránt is gyönge alkatú testét, mint ezeket irtomban hallám, 1821. el nem oszlatta. Eleven elméje, nyájas társalkodása, hounos lelke, 's érdeklett, neki nem tsekély erőbe került tette megérdemlik, hogy nevét legalább néhány sorok fentartsák. Sokan, kiknek sok nemű tehetségeikből magas tett szülte név juthatott volna részül, ennyire sem méltók, bár hirlelje őket a' porban tsúszó. A' tisztelt férjfiú Zsecsevics János volt. Slavoniában született, magyar nyelvét Pécsen 's Szegeden tanúlta. Oskolai pályája után néhai M. Mandich Antal Szerémi 's Diakovári Püspöknek udvarában titoknoki hivatalt viselt, onnét Rumára rendelődött segéddé Püspöke kimulta után; innét Herczeg Odescalchi Iregh mező városa Plébánossává nevezte. Végzete tsak kezdeni engedé érdemlett szerentséjét, nem folytatni, nem használni is. Honn szeretetet érzett porain tsend lengedezzen!

tzélt eggyes ember, ha elérte egy elszánt hazafi lelkü Pap, mit nem tehetnének a' Földes Urak a' Lelki-pásztorokkal 's tanítójikkal törekedéseikben egyesülve!! példát, egynél többet, 's a' gántsolóknak nem lesz tovább igaz szavok.

Bényi István, Zentai-fi, Keczelre jutván Plébánosnak, tapasztalta, hogy hivei tsak gyönge magyarok, 's a' tót nyelv közülök veszni nem indúl, az idegen ajkuakat meghonnosítani eltökéllé magában, 's huszonöt évi buzgó törekedéseit elsült tzél jutalmazta. Keczel ma magyar lakhely a). Tisztelő emlékezet nyelvünk' nem tsüggedt terjesztőjének. Kalocsa is már elrátzosodott, de nyelvünk' ügyére feltünt a' megmentő, 's élni parantsolta honni nyelvünket. Kalocsa is ma tiszta magyar b). T. Gosztonyi Úr Abaújban hazafi adakozással törekszik tót jobbágyainak gyermekeit honni nyelvünkre tanítatni. Szép tzélja halad; munkáját tellyesedés végezze c). Más részekről is tu-

a) Tud. Gyüjt. 1818. VI. Köt. 119 l.

b) Schwart. Stat. ezen felhozás után: „Hist. Metrop. Eccl. Coloc. P. I. pag. 72." röviden leírja Kalocsának megmagyarositását. I. Th. S. 124. — Itt van, a' mennyire lehetett, némellyek kedvéért szóról szóra fordítva. „A' nyelv tanitásnak különös módját követte Gróf Patachich Gábor Kalocsai Érsek († 1745). A' Török iga üdétt Ráczok telepedtek itt meg, 's a' hajdan uralkodó nyelvet alig lehetett már hallani. Patachich, születésére nézve ugyan Horvát, még is, mint magyar Érsek 's hazafi, óhajtotta lakhelyén a' magyar nyelvnek egykori díszletét vissza adni. Beoltotta tehát a' magyar gyenge hajtványt az izmos rácz tőkébe, megtiltván toties-quoties 12 forint vagy páltza büntetés alatt a' rácz beszédet. 'S a' Cura elsült; az az: megfogant az oltovány". Eddig Schwart. Úr. A' tzél szent volt, ma még szentebb lenne, mert az olta még inkább keveredtünk; de mogyorófa-páltzát Grammatikának, hajdút Grammatikusnak, vagy pénzetlen időnkben nyelvet vásároltatni, ma ki akarna? — Én nem; de az Ultrista ezt felelné: használ néha a' heroicum.

c) Tud. Gyüjt. 1822.

dósitatunk nyelvünknek több helyen történt terjedéséről a).

Lehetne tehát a' magyarral elegyes nyelvü helyeket tellyesen meghonnositani, mert ez már több helyeken is megtörtént, de kellene is, ezt kivánja nemzeti nyelvünk' gyökereztetése, a' nemzeti erőknek ez által is eszközlendő bővebb kifejtése 's egyszer'smind szorosbb egyesitése. Mennyi lenne az illy törekedéseknek sükere, kerek számmal kivetni nem lehet, de, ha tzéliranyosan használtatna eszközünk, utóink megérhetnék, hogy míg ma hazánkban, a' Jász földet 's két Kunságot, a' Hajdúk helyeit, 's még Csongrádot is kivévén, alig van egy tiszta magyar Megye, időjártával lenne több, 's a' megtisztitandó Megyék elhatározóbb befolyással lennének környékeikre. Legalább T. Csaplovics Úr szerint számolt 326. magyarral elegyes nyelvü lakhelyeikből hazánknak sok válna tiszta magyarrá b).

Végzeni akarom e' tárgyat, de hallom azokat, kik a' honnal 's ennek jövendőjével nem gondolnak, vagy magok már elkortsulva, másokat is az elfajúlás, elnemzetlenedés vissza nem teríthető káraiba dönteni, zúzni készek, gántsaikat szóllani.

Honnét a' magyar Papokat, magyar tanítókat? — Valjon a' német, tót, 's egyébb nyelvü azért fizesse e' papját, tanítóját, hogy papja, tanitója segítse nyelvét, mint gyomot, kiveszteni, kipusztítni? — mit teendesz azon helyekkel, mellyek elegyes nyelvüek, de bennek a' vallás is több, egy oskolára, egy templomra fogod-e szorítni? — nézd el Galliát, 's Nagy-Britanniát! amannak

a) Tud. Gyüjt. 1822. XII. Köt. 98 l.

b) Róma jól értett a' megigázott népek nyelve kitörléséhez. Szállókat küldött, hogy kiforgatva nemzetiségökből, elgyengüljenek a' meghóditottak, úgy még is, hogy az új szállók sem erösödnének szerfelett.

A Debreczeni Református Egyházkerület PÁPA KÖNYVTÁRA

semmi gondja a' Bretagne-Provence 's Gascognebeliek nyelvét az egészéhez olvasztani, emennek is semmi gondja a' Wallisföld beszédére. — Feleljünk, ha bár röviden is.

Magyar katholikus Pap van elég, 's ha számok kevés lenne, nevelni fognak az Egyházmegyék nevelőházaik, úgy egyébb vallású polgártársaink intézeteik is. Ha erre képesek nem volnának, alkottassék képességök; tzélt tsak alkalmas eszközér. Egyébb iránt örvend a' figyelmes hazafi az utolsó Ország-gyülésre emlékeztében, hol honnunk Fő papsága honni magyar nyelvünk' országos behozatása ügyében akaratját kész gondoskodással jelentette; örvend tapasztalásában, hogy hazánk' első Rende anyai nyelvünket mind inkább hathatós védelmébe fogadja, müveli, ápolja, terjeszti, melly tisztelt nevek minden el nem fogott Magyar előtt a' tudományok' mezején érdemeket fénylő Virág, Fejér, Horvát János és Endre nevek; örvend, látván hogy ezen szellem lelkesiti az ifjabb 's nevendék Áronokat is, a' merevitő hidegséget még az éjszaknak fekvő Séminariumokban sem sejdítvén Magyar alkalmas tanítókat, úgymint ma állanak falusi oskoláink, nem hiszem, hogy elegendő számmal ne lehessen keresni 's találni. Azon nézpontnak hijánosságát, mellyből M. B. Mednyánszky Alojz Úr a' magyar tanuló ifjuságot vette a), e' tekintetben is kell esmétlenünk.

Arról, hogy kifizeti vagy fizesse papját, tanitóját itt szó nintsen; de tegyük, hogy a' falusi Lelki-pásztorok tiszt-béröket egyedül a' köznéptől veszik, nem lesz-e felelet? — hajol a' köznép szépszerével; a' tót 's német tsak kezdekedjék magyarrá lenni, azonnal szégyenli magát, ha magyarnak nem tartatik, sőt nem gyéren tombol. A'

a) Tud. Gyüjt. 1822. I. Köt. I-sö Ért.

köznépet is tsak úgy embernek akarta közanyánk, mint az Urat, hanem a' nevelés 's polgári conditio von közöttök sok tekintetü különző választ. Van tehát a' köznépnek is szelleme, vannak ösztönei, ingerei, rugóji; ezeken kell öt fogni, 's a' tzél elkezd sülni, 's idövel el is sül. Tekintsük honnunk' minden viszonosságait, 's lesz-e mód kétlenünk, hogy az Oskola Status ratiojának, hazánkra nézve, nemzeti magyar nyelvünk' nyomos terjesztése, egyik nagy része.

Itt tsak a' magyarral elegyes nyelvü lakhelyek vétetödtek számba, 's tsak ollyak, mellyek egy valláson is imádják a' Mindenhatót. A' többiek is eszközökre várnak, mellyeket, nehezen látom, hogy az oskolákon nem kellene kezdeni, folytatni, ezeken 's az egyházon végzeni, 's fentartani, minden vallást külön külön véve.

A' magyarral elegyes nyelvü lakhelyeket, sött az idegen ajkú vidékeket is magyarrá tenni azért nem akarni, mert Gallia 's Britannia sem gondol tartománnyaiban az uralkodó nyelvtöl elütö ejtésekkel, egy oldalú tekintet. Mind a' Franczia, mind az Angoly nyelv már müvelt nyelv, a' mienk még tsak törekedik 's emelkedik a' müveltség több oldalait tekintvén. Mind a' két országban a' nemzeti nyelv már tudomány 's kormány nyelv, az édes mienk mikor lesz az, jó Istenünk tudja, vajha, minél elöbb boldogitson. Gallia széles határain tsak néhány Departement ejt a' köztöl különző beszédet, úgy Angliában is az egy kis föld; nálunk tsak az anya-országon (némellyek szerint 4027 □ mértföldön) hány nyelvet hallani. Kik az ö szomszédaik, kik a' mieink? — De, hogy az ellenvetést ne tsak oszlassam, hanem e' fontos tárgyat közelebbröl is országos példákkal érdekeljem, még egy két szót.

Prussia a' nyelv-terjesztésnek egyik sükeres eszközét már munkába vette, ezt feljebb látók. Német-Alföld (Niederland) is ugyan ezen eszközhez nyúlt már, 's munkálkodik, hogy a' franczia 's német nyelvet a' hivatalokból kiirtsa a). Dánia, hogy nyelve az új kötések következésében részül jutott Holsteinban terjedjen, jutalmakat osztogat b). Erdély, a' kis, de nyelvéhez nálunk hübb maradt haza, mint Tud. Gyüjteményünkből tudjuk; magyar nyelvünket a' sok Oláh közt elhatározta terjeszteni; mire mehetett eddig az országos gond, nem hallani, nem olvasni. — Weiman az „Advocat" szót Tartomány-gyülésen tiltja ki a' német irásból c). Nem tsak az elegyes nyelvü helyeket kellene honnositanunk, hanem terjeszteni honni nyelvünket minden úton módon. Első Királyunk' ideje igen elváltozott; ma Európában egy Fejdelem is nehezen javallaná kormányra jutandó örökössének, hogy sok nyelvnek engedjen tartománnyaiban helyet. Érintett országos rendelések értetik ezt. A' jó üdőt, mint az egyes emberek; úgy a' Kormányok se mulasszák el. Azon nemzet' elvesztésére, melly nyelvét kiveszteni siet, nem kell fegyver, ő maga magát eltörli.

IV. Lehetne az új gyarmatok telepitését is úgy intézni, hogy anyai magyar nyelvünk gyaraposodásával esnének.

Szászfalu Buda mellett most kezd telepedni; a' hol Újmajon pusztája volt, ott Tétnek hatalmas nyelvü Költője Herczegfalvát emlit, 's Nádorunk-

---

a) 1823-diki Újságlevelek,

b) Tud. Gyüjt. 1817. I. Köt. Előszó.

c) Gemeinnütz. Blätt. 1823. LI. 26. Jun. — Tartomány-gyülés kell egy szó ellen ennyire!

nak kelendő szobrot a); Lányi Úr jószágán Biharban az elkóborlott henye Oláhok helyére inség futó ötven tiroli háznép szállott meg b); Kis-Esztergom útszájit kikanózva látja az útas, midőn Pestről Bétsbe hajt. Napról napra szaporodnak vendégszerető hazánkban a' helységek, 's az idő, hol számos pusztájinkból már sokat nem fognak tudni utóink el jő. Valjon az új gyarmatok telepitését úgy intézni, hogy honni magyar nyelvünk' nyereségével történjenek, nem lehetne? — Ha lehet a' magyarral elegyes nyelvü helységeket meghonnositani, ez még könnyebben esne az új szállítványokkal; mert azon, a' mi megvan, sok bajjal jár a' forditás, midőn a' kezdetet már, ha egyébb iránt a' kezdőn áll, tzélirányosan teheti a' megindító. — Miként? erre legalább egy két futó gondolatot.

Az új telepet vagy ott akarjuk megszállítani, hol az egész vidék már magyar, vagy hol nem honni szó venné körül az új szállókat. Az első esetben, úgy gondolom, a' Magyar némettel vagy tóttal keveredjék c); de a' nyelv' hasonitása vé-

a) Horvát András. Lincz emlékezete. 62. l. — Már áll a' falu, áll Fő Herczegsége Nádorunk szobra is, de dísze nem ollyan, mellyet a' magas érdemek vártak emeltetni. Mallékony kő 's törpe a' szobor; minden mesteri mű nélkül; izlési hetsét egyedül a' honnunk' terheit felsegéllő vállon lefüggő magyar mente ajánlja. — Mosolygom az olly szobrot, melly a' derékon idegen köntöst mutogat, mintha ez nagyitaná érdemeit, vagy tsak ebben tarthatnók őt érdemesnek. Rómát, Frankfurtot ott, hol nints szükségünk, minek keressük. Hunyadin, Zrinyin rút lenne a' frank lebegő. — Láttam emlékpénzt, mellyen a' Magyar nemzet Nádora római köntösben szánt.

b) Hazai 's Külföldi Tudositások. 1818.

c) Az illy keveredés haszna több nemű, következőleg több ok is javalja eszközlését. L. H. Jacob Policeygesetzgebung. I. B. 107. S. Sodenn után ezeket irta: „Denn es ist für die Cultur der Menschheit vortheilhaft, dass die Racen der Menschen bisweilen gekreuzt, neues Blut, neuen Lebensstoff, neue Ansichten, neue Sitten und

gett azon egy törvényes valláson legyenek mindnyájan. Igy nem tsak a' természet' útján szaporodna a' Magyar, hanem a' helyesen választandó 's munkába viendő eszközökre a' vele megszálló németnek vagy tótnak első maradéka türhető, a' második bizonnyal jó magyar lenne. Ha tehet 's tesz is a' földes Úr kötéseket, mellyeknél fogva mind földesúri igazairól gondoskodik határozottabban, mind jobbágyain könnyit kitelhetőleg a), mi tilalmazza, hogy illy kötéseiben a' közjót is közelb figyelemre méltassa. Illy tettet nem tilalmaz törvény, hanem a' tett tilalmazza ön magát. Többe kerül az önhaszonnál, tsak valódi hazafiság szülheti, melly gyér tökély. Lehetne 's kellene is az illy új szállókat annak idejében épitendő templomra 's oskolára kötelezni, 's miért nem tsak magyar templomra, tsak magyar oskolára. Bátran a' maga nyelvén halhatná még az öreg német vagy tót az Isten igéjét; de szoros kötelessége legyen gyermekét oskolába járatni, 's ez itt tsak magyarúl tanúljon, 's ha felserdülend, maga

---

Meinungen verpflanzt, dadurch die Einseitigkeit des Nationalegoismus vernichtet, und allgemeine Humanität und Weltbürgersinn verbreitet würde". Ebben sok és sok nemű az igaz, de a' felhozott rendek általánosan el nem fogadhatók. Én úgy tartom, hogy a' józan hazafi mind polgár mind embertársait ismeri; 's a' ki nem emberbarát, lehet e' józan hazafi? vagy talán a' hazafiság ellenében áll az emberiségnek? — Szónak, gyönyörű a' Cosmopolita, de valóságnak, ha eleddigi tapasztalásaim után kell szóllanom, vallom a' Cosmopolitákról, hogy nyelvök emberiséget unszol, szivök pedig önhasznot leledz. Tedd veszélyre különösségeiket, buborékként pattannak el. 'S ez a' Cosmopolita ?

a) Illy szép kötést emlit a' földes Úr és jobbágyok közt a' nemzeti Gazda. 1817. ut. Féleszt. 270 l. — Kár hogy a' gondos földes Úr honni magyar nyelvünkre épen nem ügyelt; holott, a' többi közt, Torontál is azon Megyék számából való, hol ideje volna szaporitani a' magyart.

kér majd magyar templomot. a) Hajlik a' kegyes Úr' szavára a' jobbágy, 's még inkább ha értheti urától, hogy ö Magyar-országon van, 's igyekezzen nyelvvel is magyar lenni Ha még ehez a' földes Úr, honnának az anyai nyelvnek terjesztése által, erőt adni óhajtván, segitend a' templom 's oskola költségein, 's magyar tiszteket tartand, kétlhetjük e' magas tzélunk' elsülését?

A' második esetben, ha t. i. az új gyarmat tellyesen idegen nyelvü vidékre esne, a' szállók tsupa Magyarok legyenek; mert a' sok nyelvü helyet könyebben ellepi a' gyom 's burján, mint a' tisztát; a' nyereség pedig abban lenne, hogy ott, hová idegen nyelvü szállhatott volna, Magyar állana, 's ez üdővel több tekintetben a' közelb helyekre is hatna. De nem lenne elég így megtelepiteni a' magyar falut, a' jövendöt is nézzük, 's az illyen szállitványnak Papja legyen, Tanitója legyen, 's Papja, Tanitója magyar.

Azonban szinte hallom az idegent ápolók' szavát, 's az önerőtlenekét: A' plán papiroson könyü, ám végbevitelen bökken a' dolog! — Inkább külföldieket telepitsünk, így nő a' népszám; — a' magyar úgy sem dolgos; — 's honnét magyar szállókat, úgy is kevés a' Magyar.

Lássuk, mit érhetnek ezen szük kebel szülte sohajtások.

Igaz, hogy mint egyebütt, úgy itt is könyebb a' plán, mint a' végbevitel; de azt is tudhatni, hogy tsak a' birtok' hijával vannak sokan, kik tudnák 's akarnák ezen tzélt végre hajtani.

A' numerica népesedés nem nagy szerentse, 's ne is tsak azt vegyük számba, hogy hányan vagyunk 's legyünk, hanem, ez a' hány, hogy él

a) Al-Debrőről mondá nem régiben egy barátom, hogy e' meghonnosodott Sváb falu maga könyörge az egy nyelven, a' honnién, tartandó istení szolgálatért.

meg, 's hogy lessz boldog. Mindenki vágy magát kiélni. Találni már úgy is több vidékre Honnunkban, hol sokallják a' falut, az embert. Baranya 1802. az Országgyülésen illy panasszát nyilván hallatta a).

A' vád, állaptalan. A' magyar ollyan dolgos mint akárki, tsak fáradsága jutalmát lássa, reménylje; ha egyebüve nem, menjünk Csalóközbe, tapasztalni fogjunk. A' boldoguló Jászt 's Kunt vallyon henye napjai boldogitják e? — Magda Úr még ezeket nem igen tapasztalta, különben, ezekről irhatott volna jegyzeteket, hogy mennyit bir földeiből kimunkálni a' jász 's kun, tehát magyar gazda. Nehéz azt is magammal elhitetnem, hogy a' Nógrádi Tót, mint Magda Úr tudatja, jobban él a' jász 's kun Magyarnál, legyen bár milly szorgalma is. Egyszer kivánt hetenként IV. Henrik Frantziájinak tyúkot adhatni, a' jász 's kun Magyar hetenként többszer is ölhet tyúkot, 's öl is; tudom, hogy van jó földe, van szabadsága, de van szorgalma is. 'S ha nem volna a' Magyar dolgos, munkás, ügyekező, nógassuk, az lessz tőle minden jó kitelik. A' mi fajunk termetét illeti, különbet nála eleddig nem tapasztaltam, a' természet alkató ereje, jó kedvét töltötte formálásában. Kár e' tekintetben is e' remek fajnak fogyni. Sokat nem ért az, ki valamelly nemzetet általánosan terhel dologtalansággal; adjunk hasznot, táplálékot szorgalmának, dolgos lessz. Vallyon mellyik Nemzet, 's kitől váltott kizáró privilegiumot a' munkásságra?

---

a) Schwart. Scult. 6. h. — De az illy panaszokat tsak a' mai időkből igazolhatni; ha nemzeti szorgalmunk azon okfők szerint, mellyeket a' Nemzeti-Gazdaság tanit értenünk, tellyes erőben diszlhetne, úgy Hazánkban Megyére, mellynek népességét sokallhatnók, nehezen fognánk akadni.

Honnét magyar szállókat? — Annyi Hazánkban a' népes magyar lakhely, hogy belőlök a' telepités könnyen esne. Temerint ez előtt nem sokkal Ráczok lakták, de a' mint Földesurok jöve, szökdösve takarodtak el. Mit müvelt erre Gróf Szécsén Ö Fő-Méltósága, a' Magyar Kamara egykori Alelőlülője, mint Földesúr? — Non repetiit fugitivos; hanem Magyarokat szállitott le Pestből, 's a' Jászföldről, 's ma itt Magyar hasít kövér telkeket; a' mezőváros népes, tsinos, vagyonos a). Debeljatsán, a' német-bánáti határmegyében, magyar egyházat tudunk; eszembe sem jutna, hogy hívei Moldvából szakadtak volna, vagy Erdélyből, de beszélltem ollyannal, ki valaha Czeglédi lakos volt. Nasiczére, Veröczében, már készülőben voltak számos Szegszárdi reformatus Magyarok; de azon Ország törvénye otthon kénteté maradni a' több földre vágyó jámborokat b). Gróf Pejacsevich János († 1821.) Tordán, Torontálban Szegedi Magyarokat szállított meg, 's mint tudom, bennek munkás, híven fizető dohánykertészeket tapasztalt. Ugyan ő Rumai Uradalmához tartozó egyik pusztáján falut szándékla telepiteni, 's Jánosfalvát Magyarok szállották volna meg. Kivánna tsak, a' F. M. Magyar Kamara olly kedvezések mellett, mint II-dik József Császár gyarmatokat telepiteni, hány dolgos 's vitéznek termett Magyar nem kelne a' kimutatandó helyekre? — Nints, nem is lehet nekünk igazságos vádunk a' magyar jobbágy ellen; előitéletben habzunk, midön a'

---

a) Ezen Datumot, melly az elszökdösés miatt különös, 's ezért a' kútfő tudatását jelesül kötelességül teszi, hallottam ez előtt öt évvel az Uradalom Főtisztjétől, midőn úri házánál három napot töltöttem.

b) Ez is különös, de, úgy vélem, nem lessz az, ha elvallom, hogy a' Mélt. Földesúr, néhai Gr. Pejachevich Vmeze, önmaga tudósitott a' mondottakról.

külföldiekel, különösen a' Németeket, ott is, 's abban, hol, 's a' miért meg nem érdemlik, ditsérjük, emeljük, magasztaljuk.

Itt vannak a' nyelvterjesztésnek néhány eszközei, édes Hazánkat nézve, gondolataimként előadva. Némellyike törvényes szabadságunkban áll, némellyike parantsoltatik, némellyike tiltva nints; ha hát sükeröket nem tapasztaljuk, kin múlik máson, mint önmagunkon? — Többnyire, valamint minden egyéb, az Egészet tárgyazó, intézeteket, az Országlás tehet tsak nyomosan foganatosakká, úgy a' nyelvterjesztés eszközeinek hathatós sükerét, miis föként tsak boldogitó Országlásunktól várjuk. Az egyes erő ott, hol halmozott erő kell, mindig egyes erő marad. Ha néhol melegben szóllék, jele, hogy a' mit irtam, azt érzettem is, 's ennek örülök. Mint Hazafi így végezek: az emberiség köz tzéljain engedjen bennünket Nemzetünk jó Istene fejlődni, tökélletesedni, de magunk is törekedjünk szakadatlanul 's hathatósan; a' mi egyébként sem egész nemünkkel nem köz, sem más népekkel nem atyafias, 's mégis szép, jó, hasznos és dütsőséges, annak rendithetetlen tisztelői, megtartói, védői legyünk 's maradjunk. Ez a' népekre szakadott emberi nemnek sokszínü nemzetisége; illyen honni, anyai, nemzeti magyar nyelvünk is. Árpádnak, két szent Királyunknak, Kálmánnak, Hunyady Jánosnak 's Mátyásnak Nemzetünkről érdemlett halhatatlan érdemeiket jobban nem tisztelhetjük, mint ha azon nyelvért, melly övék is volt, élünk, halunk.

Antal Mihály.

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

1) Könyv-esmertetések.

Felső Magyar-Országi Minerva. Nemzeti Folyó írás. 1827. Harmadik Esztendei folyamat. — 1-sö Negyed Januáriusz, Februáriusz, Mártiusz. A' Felséges Kir. Magyar Helytartó Tanáts' kegyes engedelmével. Kassán, Ellinger István Cs. K. Priv. Könyv-Nyomtató és Áros' betüivel 's költségein. lap. 134. Negyed-rétben.

Felső Magyar-Országi Minerva. Nemzeti Fólyó-írás. 1827. Harmadik Esztendei folyamat. — 2-dik Negyed. Aprilis, Májusz, Juniusz. A' Felséges K. M. H. T. kegyes engedelmével. Kassán, Ellinger István Cs. Kir. Priv. Könyvnyomtató és Áros' betüivel 's költségén. lap. 120. Negyedrétben.

A' Felső Magyar-Országi Minerva az idő környülállásainak mostohasága mellett is ez idéin is szorgalmatosan folytattatik, a' mint ez, az eddig kiadott két negyedéből kitetszik.

Foglalatja az 1-sö Negyednek; 1827. — Erdödy Gróf Pálffy Miklós, Nádor Ispány' képe. — Első Füzet. Januáriusz. 1) A' Böltsességről. Csontos István. 2) Bécsi Tudósítások (Töredék Levelekben) N. A. Kis Sámuel. 3) Az Irói tetszésről. Szabó Nepomuk. 4) A' Keresztyénnek hogyan inneplik Jéruzsálemben a' Nagy-és Húsvét-Hetet. E. J. P. 5) Az ifjú, a' borról, és az ivásról. Szabó Jó'sef.. 6) Hogyan tehetni szert jó vénségre (Példázat) E. I. P. 7) A' Kalász, Édes gondok (Göthe után) Bay György. Az ökör; a'ló

's a' szamár. (Próba-tétel Florián' meséiből) Terhes Sámuel. — Második Füzet Februárius z 8) A' Fátumról. Magda Pál. 9) Könyv esmertetés. Elenchus Vocabulorum Europaeorum, etc. Beregszászi Nagy Pál. 10) A' régi Könyvgyüjteményekről. Szabó Nepumok. 11) A' viz' védelme. Gróf Dessewffy Jó'sefhez Kassára. Gróf Teleky Ferentz. Harmadik Füzet. Mártziusz. 12) Martinuzzi György' élete. Kovacsóczy Mihály. 13) A' kereskedésnek a' régi Nemzetek' kipallérozódásokra való befolyásáról. Balajthy Jó'sef. 14) A' Posta kotsis. N. A. Kiss Sámuel. 15) Polykletus' útazása, vagy Római levelek (Folytatás.) S. K. I. 16) Magyar Hazánk' Tudományos-Intézeteinek az Angoly Collegiumokkal köz gyengeségekről. Terhes Sámuel által 17. Hazánk' Poetikai újjabb szüleménnyei. 18) Hazai Literaturánkat tárgyazó Tudósitások. Ezen Negyedet Erdödi Gróf Pálffy Miklósnak, Vöröskőnek örökös Urának, arany Gyapjas Vitéznek, Cs. K. belső titkos Tanátsosnak, Pozsonyi Grófnak, Magyar Országi Nádornak, Trentsenszky által metszett tsinos képe ékesíti.

Foglalatja a' 2-dik Negyednek. 1827. — Bacsinszky András, Munkátsi Megyés Püspök. Negyedik Füzet Április z. 1) A' Szerbus Népköltéséről. Toldy Ferentz. 2) Az érzékeny szivüségről. Szabó Nepomuk. 3) Polykletus útazása, vagy Római Levelek (Folytatás) S. K. I. 4) Florián Meséiből próbatétel. Az igazság és a' mese. Terhes Sámuel. Ötödik Füzet Májusz. 5) Az egész látható világ' rende tudományosan előadva, a' legújabb felfogások szerént. Tiszta eredeti munka. Dóhovits. 6) Az Élet nem fő java embernek. Egy tavasz-reggeli beszélgetés. Guzmics Isidor. 7) Árpád vára, Debreczeni Bárány Bertalan. 8) Ilona, a' világtalan II-ik Béla Hölgye. Debrecze-

ni Bárány Ágoston. 9) Elég szükség van! Boér Sándor. Hatodik Füzet Júniusz. 10) A' Rádayak. Kazinczy Ferentz. 11) Nemeszisz a' Hellen Költőknél és Kép-művésznél. Herder után Guzmics. 12) Próbák Socrates' nevezetességeiből. S. K. I. 13) A' Tökélletesedésről. Varga István. 14) Felséges Koronás Fejedelmünkhöz édes honi nyelvünk eránt írott könyörgésem, melly mostani Po'sonyban kezdődött Ország gyülésen nyújtódott be Magyar és Német nyelven. Budafalvi Bors Sámuel. 15) Az asszonyi virtusokról. D. M. 16) Koszorúk Mivészek' fejére. Kovacsóczy által. Ezen Negyedet Bacsinszky Andrásnak, Görög Egyesült Szertartású Munkácsi legelső Püspöknek, Szent Péter és Pál Tapolczai Apáturnak, Ő Cs. Kir. Felsége, valóságos titkos Tanátsosának, Trentsenszky által metszet csínos képe ékesíti. Gróf Pálffy Miklósnak Biographiáját, amaz esmeretes szerentsés Biografus Debreczeni Bárány Ágoston írta, Bacsinszkyét pedig nem kissebb szerentsével Dóhovits, a' kinek értekezése az 1187-ik lapon legnagyobb figyelmet gerjeszt.

2) Ajánlásra méltó Könyvek:

1. Grammatica Ungherese ad Uso Degl' Italiani - Roma Presso Filippo e Niccola de Romanis MDCCCXXVII. Con Licenza de' Superiori.

2. Handbuch der ungrischen Poësie, oder: Auswahl interessanter, chronologisch geordneter Stücke aus den vortrefflichsten ungrischen Dichtern, begleitet mit gedrängten Nachrichten von deren Leben und Schriften; nebst einer einleitenden Geschichte der ungrischen Poesie; einer Sammlung deutscher Uibersetzungen ungrischer Gedichte, und einem Verzeichnisse der im Werke vorkommenden weniger gebräuchlichen Wörter.

ter. — Für Jene sowohl, die bereits einige Fortschritte in dieser Sprache gemacht, als für alle Freunde der Literatur im Allgemeinen, und der ungrischen insbesondere. In Verbindung mit Julius Fenyéry, herausgegeben von Franz Toldy. 1-ster Band. Pesth und Wien in Commission bei G. Kilian und K. Gerold. Ausgegeben im August 1827. — Pesth, gedruckt bey Mathias Trattner, Edlen v. Petróza.

2. Értekezés a' Nemzeti Nyelv' tökélletesítése' és terjesztése' módjairól. Írta Putz Antal. Esztergamban, nyomtattatott Beimel Jó'sef' betüivel 's költségével. 1824.

3. Nagy Británnia' Statistikai, Geographiai, és Históriai leirása. Kidolgozta Lassú István, a' N. M. Királyi Udvari Magyar Kamara Regestraturájának Accessistája. Pesten, Petrózai Trattner Mátyás betüivel. 1827.

Ezen a' Magyar Literaturát tárgyazó, 's annak betsületére váló könyvekről, mivel úgy is mint örvendetes tünemények, de külömben is tárgyokra nézve bővebb megesmertetést érdemelnek, később ben is fogunk szóllani. — Ajánlható továbbá még:

5. Oktatás a' Szép irás' Mesterségében, mind az Oskolák', mind pedig a' magános tanulók' számára Fischer Jó'seftől Pesten.

Ezen Lehnhard és Karacs által magyar deák és német Példányoknak az ára 1 forint Conventiós pénzben 's megkaphatók a' szerzőnél az Ország úton Kolb' házában Nro. 530. a' 2-dik emeletben, 's Lichtl müvész Kereskedőnél.

Thaisz.

B. Külföldi Literatúra.

Kivonás Hesperusnak 1827-dik Esztendei 166-dik számából.

Edinburg Reviewnek megigazítása Magyar Országnak nevelő Intézetei felöl.

A' megigazító K. W. rövideden ezt mondja: „Magyar Ország' tudós Nevelő Intézeteinek állapotja nem olly szomorú, a' mint azt az Edinburgi Review 's utánna a' Bibliothéque Brittannique állitja, és a' népnek tudatlansága egyáltaljában véve, a' szerint a' mint azonnal elő fogjuk adni, nem lehet olly szembetünő, mint azt az említett folyó írás előadja."

„A' legújabb tudósítások szerint vagyon Magyar Országnak, mintegy 7,000,000-nyi népessége mellett 9 folyó irása, mellyeknek tárgya a' Tudomány, Müvészség és Literatúra közönségesen véve."—

Itt előszámlálja a' Tudományos Gyüjteményt, ennek Szép Literatúráját, Felső Magyar Országi Minervát, Életet és Literatúrát, Hasznos mulatságokat, Kedveskedőt, Gemeinützige Blättereket, Nützliche Unterhaltungs Blättereket, és a' Posonienses Ephemerides politico Statistikákat, Tárgyaikkal, Redactoraikkal 's kezdetek' idejével egygyütt, a' nyomtatásbeli hibákat kivévén, helyesen. Ezután előszámlálja az 1826. Esztendei Tudományos Gyüjtemény' XII-ik kötetének 102. 's következő lapjai szerint a' Magyar Országi fő és főbb Oskolákat a' tanúlók számával együtt 's így fejezi be megigazitását.

„Magyar Ország' népessége a' három Keresztyén Confessió szerint így számláltatik, hogy a' R. Catholikusokra mintegy 7,000,000 a' Reformatusokra mintegy 1,500,000, és a' Lutheránusokra

mintegy 700,000 lélek esik. E' szerint öszvesen 9,200,000. Az elöadottakból kitetszik, hogy Magyar Országban mind a' három Confessióbeli tanúlók' száma mintegy 32,000. teszen. Mert ebben a' tanuló eggyesült Görögök nem foglaltatnak. — Most Magyar Országban alig vagyon egy Helység, mellynek Oskolája 's Tanitója nem volna. Ezért ollyan paraszt, akár R. Catholikus, akár Protestáns, a' ki olvasni nem tudna, ritkaság. Másképen vagyon a' dolog a' nem egyesült Görögökkel, a' kik azomban Magyar Ország népességének tsak mintegy nyoltzad részét teszik."

„Ha ezen elöadásokat, mellyeknek hitelessége felöl nem igen lehet kételkedni, mivel egy Magyar és sok Olvasókat számláló folyó írásból vétettek, megfontoljuk, nem tudjuk mit mondjunk arra, midön az Edinburgi Review azt állítja, hogy Magyar, Erdély 's Horváth Országoknak és Bukovinának lakossai közül majd nem egyetlen egy se tud olvasni, vagy írni. Ezen állítás már több mint 40 esztendö elött is hamis volt. Mert nem tsak a' határ örzö Ezeredek' Al Tisztjeinek kellett németül írni tanúlniok, hanem a' Bánátba számosan beköltözö lakosok is tudtak már olvasni és írni. Minden nem német Linea-Ezeredeknél, a' ki Tiszt vagy Al-tiszt akart lenni, németül kellett írni tanúlnia. Ehez tsak ugyan Oskolák kellettek, a' mellyekbe mások is, a' kik nem voltak Katonák járhattak. De ha mind ez nem volna is még is a' tudós nevelö intézetek' valóságos állapotja és a' nép' elsö tanitására tett rendelések által tsak ugyan eszközöltetik annyi, hogy azon rettenetes tudatlanság, mellybe az Edinburgi Referensnek Magyar Országot helyheztetni tetszik, lehetetlen"

„Egy ollyan Nemzet, melly tulajdon nyelvét annyira kiképzi, hogy ez tudós társalkodásra 's közösülésre és mély 's felséges ideák' elöadására

alkalmatos, mellynek tudós társaságai, Muzeumai, művészi gyüjteményei, Theatrumai 's folyó írásai vagynak; melly bátor, vitéz, eleven 's lelkes, ha az Uralkodás tsak a' legszükségesebb segítséget nyújtja 's egy kis gerjesztést ád, nem léphet vissza, hanem inkább napról napra elöbbre haladhat 's ez által megtzáfolhatja azon bal itéleteket, mellyek a' rosszúl tudósított Külföldön ellene hozatnak."

Mi K. W. Urnak, akárki legyen ö, ezen a' Magyar Országi nevelö intézetek', sőt a' Magyar Uralkodás' betsületének mentéséért köszönettel tartozunk 's reményljük, hogy a' fáradhatatlan Zibrin 's Hazánk' más Tudósai ezentúl is fognak hasonló tökélletes Statistikai datumokat Tudományos Gyüjteményünk' számára beküldeni.

K. W. Úr ellenkezni látszik maga magával, a' mit a' Hesperus kiadója is észrevett, midön Magyar Ország' népességét elöbb tsak 7,000,000re azután pedig 9,200000-re teszi, de az elsö szám alatt alkalmasint tsak a' R. Catholikusokat értette. — A' mi a' Lutheránusok' számát Magyar Országban illeti, ez Eperjesi Professor Barátunk' Greguss Mihálynak igen derék Schematismusa szerint (Schematismus Ecclesiarum et Scholarum in Inclyta et Venerabili Superintendentia Cis- et Trans Tibiscana Evangelicorum Aug. Conf. addictorum pro Anno 1826. Cassoviae, Typis Caroli Werfer; Typographi Academici 1826) a' Tiszai Superintendentiában 156,831-re megyen, 's mivel a' Tiszai Superintendentia a' kissebbek közzé tartozik, alkalmasint igaza vagyon K. W. Úrnak. A' tanulókra nézve az említett Schematismusban e' következendö Statistikai resultátumok találtatnak: a' 6 Szabad Kir. Városi Seniorátusban tanúl minden 8-dik lélek, a' Gömöriben minden 9-ik a' Hegyallyaiban 12-dik, a' Kis-Hontiban 9-dik a' Sárosiban 20-ik a' Szepességi 13. Korona' Városiban

8-ik a' hét Szepességi Bánya Mezö Városiban 7-ik a' Karpát aljaiban 9-ik. Az egész Districtusban minden 9-ik, holott Ángliában tsak minden 16-dik Frantzia Országban tsak minden 30-ik, Portugalliában tsak minden 80-ik jár oskolába. Továbbá 1225 lélekre esik egy Predikátor 's 560-ra egy Tanító. Már most mellyik Ország képzettebb, 's mellyikben fordittatik több gond a' nevelésre?

Thaisz.

III.

Tudománybeli Jelentések.

1.

Előlépések és Megtiszteltetések.

A' múlt 1826dik esztendöben még e' következendö Előlépések, és Megtiszteltetések történtek:

Ö Tszász. Kir. Felsége méltóztatott Nagyságos Privitzer Aloiz Urat, eddig számfelett való Tanátsost, a' N. M. Kir. Helytartó Tanátsnál valóságos Tanátsosnak nevezni.

Mélt. Tarodházy Mikos László Status és Conferentialis Tanátsos Urat, Sz. István' Rendének Commendátorát, az ö sok esztendei jeles érdemeire, és a' Státusnak szolgálatjában megbizonyitott buzgóságára nézve minden törvényes örökösseivel együtt Magyar-országban Bárósságra emelni.

Méltóságos Magyar Szögyéni Szögyényi Zsigmond Urat, Personalist Udvari Tanátsost Nemes Pest Vármegye' Fö Ispányi Helytartóját, és Sz. István Rendének kis keresztes Vitézét, a' Felséges Magyar Kir. Udvari Cancellariának második Vice Cancellariusnak ki nevezni és Sz. István Rendének közép keresztével felékesiteni, 's belsö Titkos Tanátsosi rangra emelni, 's igy az ö hosszas, hiv és buzgó szolgálatait megjutalmazni, de a' ki ezen szerentsével nem élhetett, mivel nem sokára Feb. 8-kán meghalálozott.

Ennek helyébe pedig Méltóságos Székhelyi Majláth György Urat, (a' meg halt Personalis Úr fiát) Nagy Mélt. M. Kir. Udvari Cancellariánál lévő Udvari Tanátsost és Referendáriust Personalisnak kinevezni.

Végre ennek helyébe Méltóságos Erdődi Gróf Pálffy Fidelist, Vöröskönek örökös Urát, Ts. Kir. Kamarást, Po'sony Várának örökös Kapitányát, ezen nevű Vármegyének örökös és Árva Vármegyének Fő Ispányát ugyan azon M. Kir. Udvari Cancellariához Udvari Tanátsosnak és Referendariusnak kinevezni.

Továbbá a' Nagy Méltóságú M. Kir. Kamaránál lévő Titoknokot Semsei Semsey Jób Urat, ugyan azon Kamaránál fizetés nélkül való Tanátsosi rangra emelni; és ugyan ezen Nagy Mélt. Kamaránál Tanátsosokká lett: Balasy Ágoston, Osvald István, és Huntzy Jó'sef Urak helyébe; valamint Győrfy Jó'sef Úr helyett, a' ki Tanátsosnak és Kassai Administrátornak neveztetett, ugyan ezen Nagy Mélt. Kamaránál eddig volt Concipista Urakat: Szőgyényi Lőrintzet, Sterbetzky Mihályt, Lukitsch Istvántés Hermann Ignátzot Titoknokoknak.

Januarius 20-kán Fő Tiszt. Villax Ferdinand Urat, a' Cistercita Szerzetes Rendnek egyesült, Zircz, Pilis, és Pásztói Apátúrnak kegyelmesen kinevezni;

A' Nemes Nyitrai Káptalanban következendő tagokat kegyelmesen fellyebb emelni: Fő Tiszt. Krobot János Urat, Nyitrai Kanonokot, Solyomi Archi-Diaconusnak; Nagyon Tiszt. Fritsovszky Ferentzet, az előtt Kovártzai Plébánust Nyitrai Kanonoknak, és Gradnai Archi-Diaconusnak; Nagyon Tiszt. Janovszky Istvánt eddig Szalakuszi Plébánust, ugyan Káptalannak öregebb Tanitó Kanonokjának; végtére Nagyon Tiszt. Teml Albert Dubniczi Plébánust fiatalabb Tanitó Kanonoknak.

Erdélyben Gróf Kornis Mihály Ő Nagyságát, eddig volt Kormányszéki Titoknokot, Nemes Kövár Vidék Fő Kapitányi Administrátornak; — Gróf Nemes János Ő Nagyságát Arany-kultsost, és Kormányszéki Titoknokot, Nemes Fogaras Vidék Fő Kapitányi Administrátornak. — Báró Nalászy Jó'sef Ő Nagyságát Arany-kultsost és Kormányszéki

Titoknokot, Nemes Torda Vármegye Fő Ispányi Helytartónak.

Fő Tisztelendő Udranszky Daniel Urat, a' Nemes Szepesi Káptalan Kanonokját, és az Árvai kerület Archi-diaconusát, a' Kassai Tudományos kerület Fő Igazgatójának kegyelmesen kinevezni.

A' Po'sonyi Nemes Káptalan Tagjai között ezen elöléptetést tenni: u. m. Fő Tisztelendő Drazsánszky Urat Lectorrá, és Fő Tisztelendő Schirfneder Ferentz Urat Custossá nevezni.

Május 5-kán költ Felséges végzése által Gróf Ditrichstein Móritz, Ts. Kir. titkos Tanátsos Ő Excellentiáját, ki eddig a' Reichstadti Herczegnél Fő Udvari Mesternek hivatalát viselte, a' Ts. Kir. Udvari Bibliothekának Prefectussává nevezni;

A' Székes Fejérvári Nemes Káptalanban ezen elöléptetéseket tenni: a' meghalálozott Fő Tisztelendő Szabó Jó'sef Úr helyébe Mélt. Marich János Urat, választott Skutari Püspököt, és a' Nagy Méltóságú Hétszemélyes Táblának Assessorát Lectorrá; Fő Tisztelendő Mészáros Jó'sef Urat Cántorrá; Fő Tistelendő Spetyko Ferentz Urat Custossá. — A' Nagy-Váradi Deák Szertartású Káptalanban pedig: a' meghólt Fő Tisztelendő Klobusitzky György Úr Lector helyébe, Fő Tisztelendő Tokody István Urat Lectorrá; Fő Tisztelendő Németh Jó'sef Urat Custossá; Fő Tisztel. Kovats Miklós Urat a' Püspöki Székes Egyháznak Fő Esperestyévé; Fő Tisztelendő Csák Ferentz Urat Békesi Fő Esperestté; Fő Tisztelendő Frint Jakab Urat, Krasznai Fő Esperestté; Fő Tisztelendő Lang Ferentz Innocencz Urat közép Szolnoki Fő Esperesté, végre Fő Tisztelendő Kritefalusi Urat, a' Nagy-Váradi Nemes Káptalan kanonokját 's a' t. Debretzeni Plébánussá nevezni.

Borbereky Fábián Dániel Úr Ő Excellentiáját, Tsászári 's Kir. Udvari, úgy Erdélyi Nagy Fejedelemségi Kormányszéki valóságos Titkos Tanátsost 's ugyan azon Fő Kormányszéknél a' törvényes dolgokra nézve eddig volt Vice Elölüllőt sok esztendőktől fogva a' Fejedelemnek és Státusnak szentelt szolgálatai után, nem tsak egész fizetéssel nyugodalomra botsátani, hanem hoszas és hasznos szolgálatait azzal is megjutalmazni, hogy ötet a' Leopold

Tsászári Rend' Commendátori keresztjével megtisztelte.

Augustus 4-kén költ Felséges kézirása által a' Nagy Mélt. Magyar-országi K. Udvari Cancellariánál eddig volt Udvari Tanátsost, Mélt. Nándory Jó'sef Urat, szolgálatra a' maga Státus Tanátsához rendelni 's őtet e' végre valóságos Státus Tanátsosi Referensnek kegyelmesen kinevezni.

Losonczi Báró Bánffy Miklós Urat, az ő tudománybeli tehetségeire, 's a' felséges szolgálatban eddig bizonyított buzgó szorgalmára nézve, az Erdélyi Királyi Kórmányszéknél tiszteletbéli Concipistává; és Gróf Gyulay Lajos Urat, eddig az Erdélyi királyi Udvari Cancellariánál volt Practicanst, megbizonyitott tehetségeinek, jó maga viseletének, és iparkodásának tekintetéből, ugyan az Erdélyi királyi Udvari Cancellariánál tiszteletbeli Udvari Concipistává;

Az Erdélyi Királyi Kormányszéknek, Törvényt szolgáltató Osztályánál Nagy Méltóságú Fábián Dániel Urnak jubiláltatása által üresen maradván a' Vice Praesesi Hivatal, Méltóságos Göntz Ruszkai Kornis János Grófot Ő Nagyságát, eddig Erdélyi Udvari Tanátsost, tekintvén az ő ügyességét, hivatalbeli szorgalmatosságát, és igazság szeretetét, Vice-Praesessé, és Tsászári Királyi valóságos Titkos Tanátsossá nevezni;

Halouziere Ferencz Úrnak a' Magyar Hir. Udvari Hamara Tanátsossának nyugodalomba tétele által megüresült Tanátsosi Hivatalra, Gombosfalvai Gombos Imre Urat eddig volt M. Királyi Udvari Hamara' Titoknokát, 's esmeretes Magyar Tudóst az ő hív, hasznos, és buzgó szolgálataira nézve kinevezni.

Csömöri Báró Zay Károlly Urat, Zay-Ugrótznak örökös Urát, a' Dunán innen való kerületi Törvényszéknél tiszteletbeli Assessorá.

Fő Tisztelendő Boskovich János Urat, eddig Zohorban Po'sony Vármegyében volt Plébánust, és Prybila Jó'sef Urat, eddig Po'sonyban az úgy nevezett Üdvezitőnk templomának Administrátorát, a' Po'sonyi Nemes Káptalannak Kanonokjaivá tenni.

Báró Paumgarten Maximilián Zsigmond Urat, Feldmarsal Lieutenantot, és Osztályos Generálist, ki az ő hosszasz jeles hadi szolgálataiért nem rég emeltetett Austriai Bárósságra, Erdélyi Nemességgel, a' taksák elengedése mellett, megtisztelni.

Balás Károly Urat az 1. Székely Gyalog Regementbeli pensión. Kapitányt, 34. esztendeig viselt igen jeles katona szolgálatjára nézve, a' taksák elengedésével, Erdélyi Nemességre emelni.

Az Erdélyi Királyi Fő Hormányszéknél eddig vólt Királyi Tanátsost Létzfalvai Méltóságos Gyárfás Jó'sef Urat, hasznos szolgálataira, érdemeire, és tudománybeli tehetségeire nézve az Erdélyi királyi Udvari Cancelláriánál megüresült Udvari Tanátsosi és Referendariusi hivatalra kegyelmesen kinevezni.

Lux Ferentz Professor Urnak; ki a' Budai Fő Gymnásiumban 40 Esztendőnél tovább tanította az első Deák Iskolát; és Tisztelendő P. Simay Kristóf Urnak, a' Kegyes Iskolák' Szerzetes Papjának, tett hosszas szolgálataira nézve középszerü arany érdem-pénzt ajándékozni.

Zabolai Finta András Aloiz Urat, az Agentiális dolgokban megbizonyított tehetségeire 's ismereteire nézve, az Erdélyi Kir. Udvari Cancelláriánál Udvari Ágensnek kegyelmesen nevezni,

Tamásfalvi Túri Jó'sef Urat; Austriai Császári Leopold Rendjének Vitézét; Kir. Hintstárnoki Tanátsost, egyszersmind Erdélyben Fiskalis Directort sok esztendőkig jelesen folytatott szolgálataira nézve az Erdélyi Kir. Fő Hormányszéknél valóságos Kormányszéki Tanátsossá kegyelmesen kinevezni.

Méltóságos Bezán Klára Bárónénak, született Gindly Asszonyságnak, Bezán Károly Austriai Báró, Maria Theresia Katona Rendi Vitéze, 's Tsászári Kir. Hapitány Özvegyének kérésére, fiait, Báró Besán Károlyt, Lajost, és Ignátzot Magyar Országi Bárósságra 's Mágnási rangra kegyelmesen emelni.

A' Hertzeg Eszterházy 3a-dik számú gyalog Regementje Fő Orvossának, Doctor Weidenhann Wilhelmnek, azon szolgálata kegyelmes megesmerésére, mellyet ő kölönösen mint Bukaresben volt Agentiális Orvosi Hivatalában a' Pestises nyavalyák' gyógyitásában magának szerzett, pántlikán függő kö-

zépszerű polgári arany érdem pénzt kegyelmesen ajándékozni.

Nagy Méltóságú Felső Előri Pyrker László Urat, Tsászári Királyi belső titkos Tanátsost, és mostanában volt Velenczei Pátriárkát, ki magának nagy tudománya, és több tudós 's jeles munkái által nagy hírt érdemlett, Egri Érsekké kegyelmesen nevezni, 's így őtet ismét, mint Hazánknak tisztelt és szeretett fiát, a' Hazának visszaadni.

Méltóságos Felső Szilvási Noptsa Elek Urat, az Erdélyi Kir. Magyar Cancelláriánál lévő Udvari Tanátsost, az ő jeles tehetségeire, és fényes érdemeire nézve Sz. István Magyar Király' Rendének vitézévé nevezni.

Fogarasföldi Gróf Nádasdy Ferentz Urat, Komárom Vármegyének Örökös Fő Ispányát és Császári Kir. Kamarást, ki eddig a' Dunán innen lévő Kerületi Törvényes Táblának tiszteletbeli Assessora volt, a' N. M. Magy. Kir. Helytartó Tanátshoz tiszteletbeli Tanátsossá kegyelmesen nevezni.

K. Hoy Tóbiás Urnak a' Magyar Királyi Kamaránál a' közönséges Fizető hivatalban Fizető Mesternek 44 esztendeig a' Kintstár dolgában tett hív és hasznos szolgálatait kegyelmes tekintetbe vévén, nagy arany Érdem pénzt lánczal együtt ajándékozni.

Kakonyi Ferentz Urat pensióban lévő Cs. Kir. Oberst Lieutenantot, Maria Theresia Rendének Vitézét, 53 esztendeig viselt hasznos szolgálataira nézve, az Austriai Császárságban Bárósságra emelni Csepi és Kakonyi (de Eadem) tisztelet nevezettel, és pedig a' szokott taksákat is elengedte.

Báró Berger Generál Majornak Katonai érdemeit kegyelmes tekintetbe vévén, őtet Magyar Országi Nemességre, és Bárósságra emelni, 's a' taksákat is elengedni méltóztatott.

A' Bétsi Fő Folyamodó hadi Törvényszék Ottmayer Antal Urat; a' Törvények Doktorát; és a' Pesti Universitásnál a' Törvényes Karnak tagját, a' ki nem rég „De Summaria Repositione" hasznos munkát adott ki; azon kívül a' Felségtől rendeltetett Concúrsust is igen ditséretesen kiállotta, a' Budai hadi Fő Kormányszékhez, és attól függő Katona Intézetekhez Ágensé nevezni.

A' Felséges kineveztetéshez képest, mellyben az egész Haza kedves megelégedéssel, sőtt vigasztaló örömmel is megnyugodott, Melt. és Fő Tisztelendő Horváth János, Bosoni Püspök, és Veszprémi Kanonok, mint jeles tudományáról, és fáradhatatlan munkasságáról ismeretes Egyházi Férjfiú Jan. 30 kán a' Pesti Királyi Universitás Magistratusa előtt a' Theologiai Karnak Directorságába béiktattatott. A' midőn nem csak az Universitás Magistratusa, hanem a' többi tudós Karok, 's a' Theologiai Professor Urak, a' nevendék Papság, és több érdemes Férjfiak jelenlétében Nagys Reisinger János Úr, mint ezen esztendőbeli Rector a' tételhez alkalmaztatott derék beszéddel nyitotta meg az üllést, és a' Méltóságos Püspöknek fényes érdemeit igen helyesen elő adta. Továbbá Fő Tisztelendő Deresik János Úr, mint ideig való Director, különös szóllással a' Méltóságos Úrnak hivatalát által adta, a' midőn a' tisztelt Méltóságos Director Úr igen szép Deáksággal, magas érzéssel és fontos kifejezésekkel szóllott, 's először ugyan a' Felséges kineveztetést mélységes hálódatossággal, 's tisztelettel megismerte; azután az Universitás tagjaihoz, 's az ifiú papsághoz lelkesen folytatta beszédét, mellynek végével a' Praesidialis Actuárius Úr által felolvastatott a' Directorság eránt kiadatott Felséges Rendeléseknek azon czikkelye, melly a' Praesesnek nem léte alatt a' Theologiai Karnak Directorát nevezi ki, a' Praesesség viselésére, 's így köz örömmel, 's örvendezéssel bérekesztetett az ünnepi tétel. Ugyan az nap a' Nagy Mélt. Királyi Kamaránál, mint Bosoni Püspök installáltatott, Méltóságos Horváth János Úr szokott fényes szertartással: valamint Jan. 31-kén a' N. Méltóságú Magyar Kir. Helytartó Tanátsnál, mint ugyan ezen Fő Dicasteriumnak Tanátsosa, hivatalába szokott rendtartással béiktattatott. A' Magyar Kir. Universzitás pedig a' Mélt. Úrnak a' Doctori Diplomát kiadván ezt adta köz hirül: „Ő Tsászári 's Apostoli Királyi Felségének, a' Tudományok Magyar Kir. Universitásának köz óhajtására 's örömére tett legkegyelmesebb rendelését, melly szerint megengedtetik, hogy Méltóságos és Fő Tisztelendő Horváth János Úrnak, Val. Bosoniai Püspöknek, Sz. Mihályról neveztetett Rudinai Apátúrnak, a' Veszprémi Székes Egyház Kanonokjának, Simegi Fő Esperestnek, Ő Tsász. Kir. Felsége a' Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanáts-

nál lévő Tanátsossának, mint a' fent nevezett Universitásnál lévő Theologiai Kar Elöllüllőjének, 's az Isteni Tudományok Igazgatójának, kinek, úgymint szélesen kiterjedő Tudományáról igen ismeretesnek, nem a' Doctorságra megkivántatott Tudomány, hanem tsak a' törvényes Doctori név hibázott vala, a' Theologiabeli Doctorságnak szokott Diplomája kiadattassék. Ugyan azon Universitás olly móddal tellyesitette, hogy a' Theologiai Deputatiót rendelne, melly is October 21-kén önként hozzá járúlván, azon Karnak minden egyébb Tanitójival a' Doctori Diplomát Ő Meltóságának benyújtotta."

A' Pesti Királyi Universitásnál lévő Theologiai Kar, 1826 esztendő Jan. 4-kén tartott üllésében T. T. Imre János Urat, az Egri Érseki Megyének áldozó Papját, Philosophiának, 's Theologiának Doctorát, ugyan a' fenn nevezett Universitásnál a' Logikának, Metaphisikának, és Moralis Philosophiának rendszerint való Tanitóját, 's most a' T. T. Philosophiai Karnak Dekánját, nem külömben Nagy Tiszt. 's Tudós Pösténi István Urat, hasonlóképen az Egri Érseki Megyének Áldozó Papját a' Philosophiának és Theologiának Doctorát, az Egri Érseki Lyceumban a' Moralis 's Pastoralis Theologiának, és magasabb Paedagogiának rendszerint való Tanitóját, és Nagy Tiszt. 's Tudós Veszelka István Urat, ugyan azon Erseki Megyének Áldozó papját, a' Theologiának Doctorát, a' fenn nevezett Lyceumban, a' napkeleti nyelveknek, és mind a' két Testamentombeli Sz. Irásnak rendszerint való Tanitóját Tiszteletbeli Tagjai közzé számlálta.

Azon Magyar Királyi Universitásnak Philosophiai Kara, tisztelettel emlékezvén Nagy Mélt. Báró Négyesi Szepesi Ignátz, Erdélyi Püspök Ő Excellentiájának a' Tudományok ezen neméhez vonszó nemes hajlandóságáról, kötelességének ismerte a' Tudomány nevében is háládatosságát kijelenteni, 's Ő Excellentiáját Februarius 9-kén tartott üllésében köz örömmel a' Philosophiai Karnak tagjává kinevezte, 's ez által megbizonyitotta, hogy kik a' tudományokat oltalmok alá veszik, azok eránt a' Tudományok, és Tudósok háládatlanok nem maradnak. Ugyan ezen alkalmatossággal Nagy Tiszteletű és Tudós Kováts Mátyás, és Nagy Tiszteletű Szalay Imre, mind a' kettő Theologiának és Philosophiának Doctora, 's

ugyan a' Sz. Theologiának, a' Pesti Királyi Universitásnál, Professora, a' Philosophiai Karnak tagjaivá neveztettek.

Budán a' Nagy Mélt. Magyar Kir. Kamara Februarius 28-kán tartott üllésében a' következendőket méltóztatott Concipistákká kinevezni; u. m. T. T. Matyasovszki Matyasovszky János Urat, Tekintetes Ns. Thúrócz Vármegye Tábla-Biráját, 's eddig a' Királyi Ügyek Igazgatásánál volt Regestrátort; — nem külömben eddig vólt Conceptualis Practicánsokat, úgymint: T. T. Kántz Zsigmond Urat, T. T. Viszki Igyártó Pál Urat, több Tek. Ns. Vmegyék Tábla-Biráját; T. T. Szehéts Lajos Urat, a' Böltselkedésnek és Törvényeknek Doctorát.

A' Károly Fejérvári Káptalanban pedig illyen elő mozditások történtek: Fő Tiszt. Fene Ferentz Úr Nagy Prépostá; Fő Tiszt. Szabó János Úr, a' Kormányszéknél Referens, Lectorrá; Fő Tiszt. Jomly Károly Úr, Kolosvári Plébános Cántorrá; Fő Tiszt. Bede Jó'sef Úr, Astronomus Custossá lettek.

Méltóságos Eschenbach János Úr, Károly Fejérvári Kanonok, Sz. Lászlói Prépost, eddig vólt Nagy Szebeni Fő Esperest, és Plébános, Kolosvári Plébánossá, és Fő Esperestté, 's Actualis Kanonokká, Méltóságos Ivulj Károly előmozditásával, választott és megerősittetett.

---

2. Új Könyvek.

8) A' Vallást tiszteletben tartó Hadi Ember. Néhai Nagyságos Fő Strázsa-Mester Bátvai Sülje Komáromi Pál Úr' utólsó tisztesség tétele megadása alkalmatosságával, a' Pápai Reformátum Templomban 1826-dik esztendőben, October 26 dik napján tartott Halotti Beszédében elől adta Tóth Ferentz a' Pápai Ref. Ekklésiának Prédikátora, a' Tul a' Dunai Fő tiszteletű Superintendentziának Egyházi Fő Notariussa, és a' Pápai Egyházi Megye Esperestje Veszprémben Szammer Klára betüivel. 1826.

9) Halotti Oratio, mellyet Nagyságos, és Vitéz. Bátvai Sülje Komáromi Pál Ts. Kir. Pensionált Fő

Strázsa-Mester Úrnak utólsó tisztességtételére a' Pápai Ref. Templomben, Octob. 26-dik napján, 1826-dik esztendőben elöszóval elmondott Márton István, Philosophiát, és Mathesist tanitó Professor.

10) A' Jézus Nevéért munkálódó Egyházi Fő Igazgató. Néhai Fő Tisztelendő, és Nagytudományú Tótth Pápai Jó'sef Úrnak, a' Helvetziai Vallástételt követő Tul a' Dunai Fő Tiszt. Superintendentzia Superintendensének utólsó tisztesség tétele megadása alkalmatosságával, a' Dadi Reform. Templomban, 1827-dik eszt. Febr. 19-dikén elmondott Halotti Beszédében lerajzolta Tóth Ferentz, a' Pápai Ref. Ekklésia Prédikátora, a' Tul a' Dunai Fő Tiszt. Superintendentia Generalis Notariussa, és a' Pápai Egyházi Megye Esperestje. Györben Streibig Leopold betüivel. 1827.

11) Halotti Oratio, mellyet a' Helvetziai Vallástétel követő Dunántuli Fő Tiszt. Superintendentzia Superintendensének, nehai Fő Tiszt. Tótth Pápai Jó'sef Úrnak utólsó tisztességtételére elmondott Márton István ordinalt Minister, és a' Pápai Refor. Collegiumban Philosophiát és Mathesist tanitó Professor.

12) Külömbb külömbbféle Versek. Irta Ferdős Dávid, Köröshegyen T. N. Somogy Vármegyében. Debretzenben nyomtatta Tóth Ferentz. 1827.

13) Öröm érzés, mellyet Fő Tisztelendő és Tudós Tóth Ferentz Úrnak, mint köz megegyezéssel választatott Fő Pásztornak, a' Helv. Vallástételt követő Dunántuli Egyházi Fő Kormányszékre lett emeltetésén, az ugyan ezen kerületbeli Egyházi Rend nevében kinyilatkoztatott Pápán, Sz. Iván Hava 19-dikén 1827. Kiss Ádám Dadi Lelki Pásztor Rév-Komáromban Weinmüller Imre Balint betüivel.

---

3. Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek:

37) Örvendezés, mellyel Nagy Méltóságú, és Fő Tisztelendő Felső Eöri Pyrker János Úr, Ő Excellentiája, Patriárka, a' Vas Horona Rendének

első rangú Vitéze, Ts. Kir. belső Titkos Tanátsos, midőn Egri Érseki székébe, nem különben Ts. Ns. Heves, es külső Szolnok Törv. eggyesült Vármegyék örökös Fő Ispányi Méltóságába Sz. Mihály Hava 16-kán beiktattatnék, megtiszteltetett a' Kegyes Oskolák Rendje által. Éneklette Jallosits András, Kegyes Oskolák Rendén lévő Tanitó Halocsán negyed rét lap 8.

38) Ode Honoribus Excellentissimi, ac Reverendissimi Domini Joannis Pyrker de Felső Eör, Patriarchae, Insignis Ordinis Coronae Ferreae Primae Classis Equiti, Sacr. Caes. Reg. Ap. Majestatis Actualis intimi Status Consiliarii, dum solenni ritu, Archi-Episcopus Agriensis, nec non Inclytorum Comitatuum Heves, et exterior Szolnok Articulariter unitorum, Perpetuus, ac Supremus Cómes inauguraretur, a Scholis Piis Provinciae Hungariae dicata. Henricus Pales e Sch. Piis, Pesthiensis Collegii Spiritualis. 4-to lap 8.

39) Dissertatio Inauguralis Medico-Botanica de Distributione Plantarum Geographica per Comitatum Hungariae Pestiensem, quam Consensu et Auctoritate: Magnifici ac Spectabilis Domini Praesidis et Directoris, Spectabilis ac Perillustris Domini Decani, nec non Clarissimorum D. D. Professorum pro Doctoris Medicinae Laurea rite obtinenda in Alma ac Celeberrima Universitate Pestinensi Publicae Disquisitioni submittit Joannes Heuffel, Hungarus Modra Posoniensis. nagy nyoltzad rét. lap 40.

40) Der Sittenlehrer, oder der gute Hausfreund für die reifere Jugend. Anweisung, wie man mit Verstand die wahre Zufriedenheit erlangen könne, von P. Klobuschiczky. nyoltzad rét lap 230.

41) Obraz krestanske panny. Häzanj na den nanebewzetj Panny Márie w chrámé ew. Pesstanském roku 1827. od J. H. nagy nyoltzad rét. lap 16.

42) A' Szolnoki Nemzeti Oskolában lévő Ifjúságnak a' második Fél-Esztendő folyása alatt tett érdem szerént rendre való felosztása 1827-dik esztendőben. 4-to l. 8.

IX. Kötet' Foglalatja.

I. Értekezések.

1) B. P. A' Magyar nyelv' pallérozásáról való észrevételek l. 3.
2) Holeczy Mihály. Mozárt' Élete. l. 24.
3) Krizsán János. Verőcze Helységének Historiai Topographiai Statistikai Leírása. l. 30.
4) Antal Mihály. Gondolatok honni Magyar nyelvünk' terjesztésének némelly eszközeiről. l. 61.

II. Literatúra.

A) Hazai Literatúra.

Könyv-esmertetések.

1) Felső Magyar-országi Minerva. Első és második negyed 1827. l. 110.
2) Ajánlásra méltó Könyvek. l. 112.

B) Külföldi Literatúra.

1) Kivonása Hesperusnak 1817-dik Esztendei 166-dik számából. l. 114.

III. Tudománybeli Jelentések.

1) Előlépések 's Megtiszteltetések. l. 117.
2) Uj Könyvek. l. 125.
3) Petrózai Trattner Mátyásnál készült Uj Könyvek. l. 126

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY.

1827.

X. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével.

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' betűjivel
és költségével.

I. Értekezések.

1.

Klobusiczi Klobusiczky György', a' Boldog Szűz' Monostori Apátja', 's Nagy-Váradi Olvasó Kánonok' életrajza.

Az emberi emlékezet, hamar felejt dicsöt, 's alávalót; 's az egy két ember nyomnak gyakorta idegen színbe öltöztetett hagyományit is, lassanként kitörli az idő a' halandók' közül. A' Nemes örökéletre méltó: mert tettei végtelen időkön túl is behatással munkálkodnak. Ő ugyan munkáiban halhatatlan él; 's nints emlékoszlopra szüksége, bár érdemes arra; de ha ravatalát emészteni látszatik az idő, 's kupreszei hervadoznának: a' háládó utókor' kötelessége azt az envészéstől felmenteni, 's az érdem' borostyánaival újra beültetni.

A' lefolyt kor, illy borostyánt látott virúlni még éltében Klobusiczky Györgyön. A' Bereghi Megyének Kisfalud helységében 1734-dik évben, Aprilis' 24 kén született ő. Atyja László, elébb Szatmári Fő Szolga Biró, utóbb Túl a' Tiszai Kerületi Tábla' Köz-Bírája; Anyja ama' régi Nemzetségből eredett Kölcsei Kende Anna volt. Alsóbb Oskolájit Debreczenben, Nagy-Váradon, Ungváron, Kassán 1746-dik évtől kezdve 1753-dikig folytatá; 's ezen évben October' hónapban Trencsényben íratá magát a' Jézus' Társasága' Szerzete közé, 's a' következett 1757-dik és 1758-

dik évben a' Böltselkedési Osztályt Bécsben hallgatá, minekutánna Szakolczán, az 5 és 6-dik Deák oskolai Osztályt, 1754-dik 's a' következett évben ismételte volna.

Elmetehetségeit így kezdé képezni Klobusiczky; 's bizodalmat gerjeszte maga iránt: midőn 1759-dik, 's az ezt követett két évben, a' három alsóbb Deák oskolai tudományok' tanítása bízaték reá Nagy-Szombatban; 's 1762-ben 's 1763-ban Sopronyban az Ékesenszólás' 's Költés' mesterségeit, ditséretes ügyességgel magyarázá. Papi elrendeltetése Bécsbe szólítá innen 1764-ben: hol a' Hittudományok' tanúlásával négy évet tölte; 's ez alatt, 1766-dikban, a' helybeli Püspök által Presbyterré szenteltetett. A' Klobusiczkyban lappangó kints feltárá értékét; 's a' Nagy-Szombati Kir. Nemesi Convictusban, 1768-ikban Elöljárónak rendeltetett; 's ez alatt Báró Amade Jó'sefnek, Ferencznek, és Antalnak nevelése reá vala bízatva. 1770-ikben Eger fogadá be az új érkezöt, hol a' Tertioratust végzé; a' következett évben pedig Löcsére tétetett-át; 's itt mint a' Kir. nemesi Convictusban Sublegens, a' Szerzetesi esküvést mondá-el. Újra Nagy-Szombatba lépe 1772-ikben: 's ezen évben a' Kir. nemesi Convictusban Báró Vécsey Jánosnak, Ferencznek, és Ignácznak; 1773-ikban pedig Báró Vécsey Ferencznek, 's Báró Fischer István' néhai Egri Érseknek nevelésére ügyelt. Ezen évben oszlék el a' Jézus' Társasága' Szerzete.

Megmaradt Klobusiczky mint világi áldozó Pap Nagy-Szombatban Elöljárói hívatalában; 's 1774-ben Gróf Kornis Gábor', és Kapy László', utóbb 1775-ikben ismét emennek, 's Dvornikovics Miklós', a' következett évben pedig Olizár Sándor' és Thadeus' Lengyel Grófok', 's Szent-Iványiak' tanításában fáradozék.

Megszünt ekkor foglalatossága Györgynek, talán azért: hogy nyugalma után páros erővel fussa majd pályakörét. 1777-dik volt azon év, mellyben Hazánk' édes Anyja Fels. Mária Theresia, felmenté őtet Nagy-Szombati Elöljárói hivatalától. Szárnyára ereszté tehát most ő a' Convictus' Nevendékeit; maga, az akkoron, a' N. Mélt. Magyar Udvari Cancellariánál Titoknoki hivatalt viselt Antal Testvéréhez Bécsbe útazott; 's ott Májusig múlatott. Testvére, a' már ekkor, a' Szepesi 16 Város' Igazgatója, magával vitte Györgyöt a' Szepesi Megyébe, honnan Ez nem sokára Fejér-Gyarmatra — Szatmár Vármegyébe — Nemzetsége' lakhelyére, özvegy édes Anyja mellé tért vissza, érdemeit 's reményét ott rejtvén el; 's az 1778-dik és következett évben, tsendes magányban folydogáltak napjai.

Nem maradhatott homályban a' Nemes 1779-dikben Novemberben, érdemdíjúl a' Szepesi Kánonoksággal tiszteltetek meg; de betegségétől gátoltatva, tsak 1780-iknak 1-sö Mártiusán léphetett a' Szepesi földre, hol a' Megyebeli Püspöknek, 's Káptalannak azon szíves hajlandóságát tapasztalá: hogy a' nyert beneficiumnak elfoglalhatása' tekintetéből, bevezettetése procuratio által engedtetett meg, minekelőtte maga személyesen ott megjelenhetett volna. Itt 1782-ikben Februárius' 25-ikén Liptói Archi-Diaconusi, a' következett évben Augustus' 17-ikén Cathedr. Archi-Diaconusi tiszteltetést nyert; 's 1787-dikben a' Püspök' oldala mellé rendeltetett.

Pontos ügyességgel tölté-be hivatala' körét. Érdemei nöttön nöttek a' tapasztaltnak, 's a' szép elméjünek. A' benne vetett bizodalom erősebb lábra kapott; 's ez volt oka: hogy a' századokig nevezetes 1790-ik Hon-gyülésre, Klobusiczkyt választá a' Szepesi Káptalan Követének; 's

a' Magyar hon' egéről olly felette korán lehanyatlott szeretett II-dik Leopold' koronaztatásán, Po-'sonyban jelen volt. 1791-ikben Káptalanbeli Cántor czimmel jegyezteték-meg; 's a' Püspök-süveggel, a' Boldog. Szüznek Vámos-Györkhöz nem messze lévő Monostori Apátsága, díszesité érdemeiben ötet. Tsak az 1794-dik év' Septemberében tért vissza Püspöke mellől a' Káptalan' kebelébe.

De nem tsak felei, 's hozzá tartozóji előtt tűnt fel Klobusiczky. A' Király, mostani felségesen uralkodó I-sö Ferencz Urunk' figyelmét is magára voná ö; 's az alatt, még ő 1795-dik 's a' következett években, a' Megye' kebelében egyházi gondokkal küzde: az akkori Megyés Püspök ellen legfelsöbb helyre beadatott pontok' kinyomozására, mint királyi Biztos kiküldetett. Kormányra termett lelke messze hatva jeleskedett Klobusiczkynak; 's ez ragadá ötet egyházi Társai' köréből ki, 1798-ikban Augustus' 11-kén Kassára; hova azon év' Júliusának 13-kán, az új kerületbeli Convictus' Fő Igazgatójának rendeltetett, káptalanbeli egész jövedelmével, 's a' Convictus' részéről 400 forint érdemdíj mellett.

Az alkalmas férjfiú keresve kerestetett; 's 1802-dik évben Octoberben, Nagy-Váradra hívattatott az új Convictust kormányozni. 1803-ban Februárius' 1-söjén, vezeté be az ifjúságot az új Convictus' épületeibe; 's mint Fő Igazgató kezdé azt kormányozni. Azon év' Augustusa' 12-ikén a' Váradi Káptalan' Ör-Kánonokjává neveztetvén, abban October' 17-ikén iktattaték be; 's a' következett 1804-ikben Februarius' 12-ikén, ugyan azon Káptalanban Cántori díszt nyert; mellybe Aprilis' 12-ikén volt bevezettetve.

Klobusiczkynak kora hanyatlani kezde. A' munkásan keresztül futott élet pálya nyuga-

lomra vágyakozott. Ezen okból a' N. Mélt. Kir. Helytartó Tanács útján, megköszöné Fő Igazgatóji hivatalát még 1806-dikban Septemberben; hanem 1807-nek Septemberéig folytatá azt, a' midőn t. i. Ő Felsége által hivatalától felmentetett, 's helyébe más neveztetett ki. Úgy látszék most: hogy pihenése' éveit boldog megelégedéssel fogja élni. De gyors tüzű lelke, nyugvó pontot nem talált még itt. 1809-ben Februáriusban, a' Káptalan' köz-pénztárával kezde bánni; 's azt szakadatlanúl folytatá 1814-nek Februáriusáig, a' midőn e' teherről, szemeinek gyengülése miatt lemondott.

Elért még Klobusiczky egy örömet. 1816-dik évbeli September' 24-ike volt azon nap: midőn a' Fejér-Gyarmathi Egyházban, — mellyet akkori Szatmári Püspök, most Kalocsai Érsek Péter ötsével együtt építtettek, — ötven évi áldozói papságát ünneplé. Magányban élt utóbb, koros volta tekintetéből a' kar' és breviárium' mondásától felmentetve. 1820-dik évben Olvasó Kanonokká tétetett. Elnyomá végre a' kor' súlya őtet; ereje bontakozni kezde; 's 1826-dik évben Februárius' 4-ikén, életének 92-dik évében, keresztényi hozzá készület után, Nagy-Váradon, életet rabla tőle a' halál. Holttetemei önnön rendelése szerint, a' Várad-Olaszi közönséges temetőbe takaríttattak.

Testalkotása, a' közép-termetnél valamivel alatsonyabb, 's mérték irányosan hajlott orra volt. Szemei 's megőszült hajszálai hajdan feketék voltak. Gömbölyü piros ábrázatján mosolygó tekintet ült; 's fürge járása hanyatló koráig nem hagyá el.

Nem 's gondolkozása emberbetsülővé, 's az emberek' ösmérete békességestürővé tették Klobusiczkyt. Hivatala' körét példásan tölté ő

be; noha buzgó törekedését, a' Jézus' Társasága' Szerzetének eltöröltetése, -mint nem várt eset, megzavará. Ápolá a' nyomattatás alatt sínlett érdemet; 's az árvák, özvegyek, és házi szegények iránt, meghatározott mennyiségekben érezteté jó szívét. Jótéteit gondosan titkolá, noha egy kis világgal közlé azokat; 's jutalmait meggyőződés 's nem hiú fitogatás osztogatá.

Asztala jeles volt elhúnytáig; de ment a' pazarlás' 's fényüzés' hívságitól. Hirtelen feltalálású elméje, vendégszerető szíve, nyájas társasága, állandó víg kedve, 's ártatlan tréfáji ajánlák őtet mint társaságos embert. Szerette mindenben a' mi nagy 's nemesi, de tsak úgy ha az érdem, 's nem a' vak szerentse osztogatá azt.

Egész tüzzel folytatá a' vadászatot szinte 1817-dik évig, midőn azzal, szemeinek gyengült volta miatt felhagyott. Virtuose játszá a' hegedüt, 's ifjú korában a' fortepiánót, 's hajdan a' Jézus' társaságában muzsikai Kar igazgató volt. Fő gyönyörüségét az Olasz darabokban helyhezteté; 's száz egész kidolgozott Operát, 's más muzsikai darabot jó rendbe szedve tellyes épségében hagyott maga után. A' Nagy-Váradi Káptalan' muzsikai Karra, többnyire az általa öszvegyüjtött idegen, 's nehány önnön erejéből szerzett eredeti darabját játsza mai napig is. Nagy örömet talált a' kertben; 's az épitést élete' fogytáig láng-hévvel szerette. Egyházi gondjaitól ment, üres óráji, az illy foglalatosságoknak szentelé. Felette mértékletesen élt. Már negyedfél órakor talpon volt, 's 9. 10. órakor ereszkedett nyugalomra. Alattvalójinak maga osztá ki, 's maga vi'sgálá meg foglalatosságait; 's legkissebb tsekélységet is szoros rendben tartott házánál. Takarékos volt az apróságokban, 's így bőkezü lett a' nagyobb tettekben. Nála 15—20 esztendős tseléd ritkaság nem volt.

Hosszan nyúlt életkorát, tsak háromszor zaklatá meg a' nyavalya' súlya $177\frac{8}{9}$-ben mintegy fél évig. $182\frac{2}{3}$-ban öt hónapig, 's $182\frac{5}{6}$-ban két hónapig, 's e' két utólsót az öregség' súlya, 's vizelletét gátló fövény okozá.

Jeles hagyományiról bővebben szólhatnak a' Fejér-Gyarmathi, 's Nagy-Váradi Egyházak; a' Nagy-Váradi Káptalan, 's minden rendü Szerzet; a' Bihari Megyére örök díszt súgárzó Lazarethum; a' boldogúltnak rokoni, tisztjei, tselédjei, 's több idegen, árva, 's özvegy.

György volt a' legöregebb testvér. Ezek között:

1. Francisca, néhai Kölbinger Konstantin Fő-Hadi Commissarius' élete' párja. Elhúnyt Nagy-Váradon 1816-ikban 81. eszt. korában.

2. Antal, Cs. Kir. Udvari Tanátsos, érdemeiről a' honnban ösméretes. Megholt 1826-ban Februárius' 5-ikén, Nagy-Váradon, életének 87-dik évében.

3. László. Ez mint Százados Kapitány, fiatalabb korában, Alsó Magyar-országban múlt ki.

4. Péter, a' Nagy Méltóságú Kalocsai mostani Érsek.

5. Cecilia, Vásáros-Naményi Eötvös Imrének, előbb Szatmári Al-Ispánnak, utóbb a' Debreczeni kerület. Tábla' Köz-Birájának Hitestársa; ki Nagy-Váradon, 1814-ben 64. esztendős korában, élni megszünt.

6. Jó'sef, Cs. Kir. Belső Titkos Tanátsos, 's Borsodi Fő Ispán. Po'sonyban alkonyúlt napja életének, Februárius' 8-dikán, 1826. és így öt nap alatt három testvért törle el a' halál.

7. Julianna, néhai Sipeki Balá's Antal Aradi Al-Ispánné, életét bevégzé, 1808-dik év körül Temesváratt.

8. Éva, Néhai több Vármegye' Tábla-Birájának Dó'sának Hitvese. Fejér-Gyarmathon hagyá el a' világot.

9. Joanna Néhai Kelemen István Bihari Fő Szolga-Bíró' felesége, életétől Nagy-Váradon vált meg

10. Ignátz Cs. Kir. Tanátsos több Vármegye' Tábla-Bírája.

Édes Atyjok' kora elhúnytával, kivált férjfi testvéreinek neveltetésére, sok gondot fordított György, édes anyjával, ama' magyar lelkü Kölcsei Kende Annával. Nemzetségének fényét újra kivívá ez; 's úgy látszik: hogy abban felkelle egy Györgynek tünnie, ki fenékkövet vessen, egy illy jeles Ágazat' boldogságának. Legyen áldott emlékezete!

Debreczeni Bárány Ágoston *)
Szent-Györgyön Torontál Vgyében.

2.

A' Francziák Po'sonynál 1809-ben.

Európának, az Austriai birodalomnak, 's Magyar-országnak évkönyveiben az 1809-dik esztendő mindenkor emlékezetes marad; a' háború Napoleonnal a' millyen bajnokúl és véresen, ollyan hazafiúi áldozatokkal is folyott. Bavariában Regensburg, Olasz-országban Fontanafredda, Austriában Aspern, Eszlingen és Wagram, Magyar-országban Győr 's Po'sony is híresek lesznek; az Austriai Védsereg, a' Magyar felkelt ne-

*) Ezen életiráshoz szükséges datumokat, a' boldogúltnak egykor Titoknokja, Száz-Berki Váczy Sándor Úr szolgáltatá kezemhez, ki azokat a' megholtnak Levéltárából szedé öszve.

messég, hazája 's Királja eránt való hűségének bizonyságát adta, nem azzal annyira hogy fegyverben állott, mint inkább hevülő készségével, mellyel a' hadi rendbe lépett. Hazánk már ugyan 1805-ben küzdött az ellenséggel, de sulyját inkább 1809-ben érezte, 's mennél fenyegetőbb és tikkasztóbb lett a' veszedelem, a' nemzet annál nagyobbnak mutatta meg magát.

April. 10-kén Generalissimus Fő Herczeg Károly a' Bajor földre, Fő Herczeg János az Olaszra hágott; amaz 9 nap alatt az Inn és Izer folyókon által Regensburgig, emez 21 nap alatt Vicenza és Verona között Montechio maggioreig nyomúlt. De már Május' 9-kén a' Francziák, kik Károllyal tsatáztak, Bétset kezdék foglalni, és János ezzel egy időben, a' hátrálni kezdés után nyoltzad napon, kelt vissza felénk a' Tagliamenton. Határainkhoz közelítettek mind az Austriai, mind az Itáliai Francziák: amazoknak egynehányjok Május' 15-kén tűnt fel Brucknál a' Lajta mellett; melly más nap éjjel által szállott Mosony Vármegyébe, 's innen való osztályok vették Po'sonyt elő; emezek az Olasz Vice-Király Eugén alatt, Május' végső napjaiban a' Sopronyi széleken követték be János Fő Herczeget, Győrnél Junius' 14-kén győztek, 's 24-kén a' várost alku szerint bevették. És ugyan tsak Győr és Po'sony előtt villogtak 's dörögtek a' fegyverek legtovább és legdühödtebben hazánkban: a' Győri dolgokat ugyan már Hohenegger Lőrincz a' Naplójában, Tud. Gyűjt. 1820 Kot. 2. lap 47—89 írta le; a' mik pedig Po'sony előtt lettenek, leíratik itten.

Kútfőim között első annak az Austriai Tisztnek német írása, ki a' Po'sonyi tsatázásokban személyesen jelen volt: „Verthei digung des Bruckenkopfes vor Pressburg"; azután a' Tábori hirdetmények' magányosoknak jelenté-

seik az Újságokban, 's velem közlött tudósítások Po'sonyban laktomkor 1811-ben 's tovább.

Bevévén a' Francziák Bécset, a' Duna' jobb partjának naponként hatalmasabb uraivá lettenek; a' bal partot Fő Herczeg Károly tartotta, végöreit Dévénig, a' Morvá' torkolatjánál, nyujtotta, 's öket a' Duka' gyalogjaival Obester Bakonyi' vezérlése alatt, Rosenberg' Chevaux-legérjének 2 Eskadronával, és ½ lovas Batteriával megerősítette Május' 14-kén, minekutánna tudniillik Regensburgtól az Ármádia vissza vonúlt, és Alsó Austriában Stammersdorfnál és Ruszbachnál felállott. Po'sony illyen fekvésben fontos pont, a' Dunának mind két partjára való általkelésre alkalmas hely lévén, nem tsuda, hogy mind Károlynak, mind az ellenségnek figyelmét magára vonta. Május' 18-kán tsak nem egyszerre jelent meg az Austriai és a' Franczia sereg: amazt a' Beaulieu gyalog regement, egy Divisio O' Reilly Chevaux-leger, és egy három fontos Brigáda Batteria Generál Hofmeister alatt tette, 's a' város fogta be; emez azon két vadász Regementnek, melly Május' 16-án éjjel Mosony Vármegyét, Köpcsényt, Oroszvárt, 's Jandorfot meglepte, egy detachementje volt, a' városba kéredzett, és készületekhez látott az által jövetelre. Elűzésére O'Reillynek egy tsapatja kelt a' Dunán túlra, Engeraut Po'sonnyal szemközött megszállotta, 's öreit Köpcsény és Farkasfalva felé állította ki.

Károlytól parantsolat volt a' hidat a' Duna jobb partján felsántzolni, elébb, mint sem az ellenség akadályt tehetne; azért is, mihelyt Május' 20-án az Asperni ütközetre feltakarodtak Po'sony' vidékéről a' Francziák, hozzá fogtak a' munkához. Szaporán kijegyeztetett a' Duna és Engerau között a' tágas hidsántz, egy kezdőnek legelső munkája, 's mind helyeztetésére, mind alkotására

nézve igen hibás; de mivel a' föld' népe részszerint a' Komáromi várépítéshez, részszerint az Armádia után eleséggel hajtatott, 's így 6000 munkás helyett 200-nál, legfeljebb 300-nál többet naponként kiállítani nem lehetett, a' munka lassan ment elő.

Azonban Május' 28-án megérkezett Károlytól Generál Bianchi, ki az Asperni győzödelmes ütközetben (Máj. 21, 22.) magát jelesen megkülönböztette, 's bevárván Po'sonyban az utánna jövő Gróf Zinzendorfot az Alsó Austriai Védsereggel, eggyesítvén magával Generál Hofmeister' osztályját is, 29-én a' még készületlen hidsántzba beszállott. Ennek az egész örseregnek ereje 5672. ember, 870 ló, 22 darab ágyú, 's a' következendőkből állott.

Fő Generál Bianchi.

1. Brigáda Generál Bianchi:

Gyulai Regement	2 Bataillon	1265 ember,
Duka —	2 —	914 —
Hat fontos Batteria	8 ágyú.	

2. Brigáda Generál Hofmeister:

Beaulieu Regement	2 Bataillon	1420 ember,
O'Reilly Chev. leger.	7 Eskadron	870 ló,
Három fontos Batteria	8 ágyú.	

3. Brigáda Oberst Lieut. G. Zinzendorf:

Alsó Austriai Védsereg,

Gróf Schönborn	1 Bataillon	640 ember,
— Gilais	1 —	538 —
— Praschma	1 —	460 —
— Beisselt	1 —	435 —
Sáncz Batteria	12 fontosból	4 darab,
	Haubiczból	2 darab.

Bianchi mihelyest helyet foglalt a' Duna' jobb partján, azonnal Kapitány Rheinbachot a' Dukából, regementjének 1 Bataillonával, és még egy másikkal az Austriai Védseregből, Piquètül küldötte a' Petschen' szigetére, honnan az ellenség könnyen széllyel lőhette volna hajó-hidunkat; Engerauba Major Czarnóczy alatt Gyulainak 2 Bataillonát rendelte, mert a' falu a' sánczolásból minden kilátást és útat meggátolván, oltalomba kellett legalább tsak addig is venni, míg a' kertelések és tsalitok le nem szaggattattak; a' falu előtt pedig egy erős lovag osztályt állított fel, 's ez őreit Köpcsény felé tartotta.

Tudta az ellenség, melly káros légyen rája nézve, ha ezen a' ponton az Austriaiak erős állásra kapnak: a' tapasztalt mozgások miatt felette nyughatatlan kezde lenni, 's minél elébb a' dolgok felől bizonyos hírt siete kapni. Junius' 1-én tehát egy 4000 gyalogból álló tsapat *), számos lovassággal 's ágyúkkal megerősítve, két osztályban jött visgálódni Hainburg és Farkasfalva felől a' Köpcsényi úton. A' gyalogság' fele este 6 órakor négy ágyúval tüzesen megtámadta Engeraut, fele pedig a' lovassággal oltalomúl maradt hátra. Már egész óráig folyt a' viadal, a' nélkül, hogy az ellenség vagy sánczainkhoz férhetett, vagy Czarnóczyt a' falu közepénél beljebb nyomhatta volna; söt minekutánna Dukának 2 Compagniája, Schönbornénak egyyje segitségül küldetett, tsak fél talpnyival sem jöhetett közelebb, noha még egy óráig erőlködött, 's így este 8 óra után Farkasfalvi táborába vissza ment. Hogy illy soká is tsatázhatott, a' falu okozta, melly a' hidsántznak hömlokát elfedvén, az ágyúknak kevés hasznokat lehetett venni; tsak a' Petschen szigetből két 12

*) A' 27-dik Tábori Tudósítás 10,000-re teszi.

fontos érdekelhette akadály nélkül az ellenségnek bal oldalát. Mi 9 halottat számláltunk, és 88 sebest, 's e' között 4 Tisztet; hogy az ellenség' vesztesége nem kitsiny lehetett, bizonyos a' tsata helyen hevert sok fegyverből. Fogoly egy részről sints. Major Czarnóczyt vitéz maga viseletéért a' Generalissimus nem sokára második Obrist Lieutenantságra emelte.

Más nap, Jun. 2-án tsak némelly végőrök mutatták magokat, lövés nem esett, a' Farkasfalvi tábor szaporodott. Részünkről Generál Báró Wimpfen, a' Generál Stab' Chefe, az Ármádia' fő hadiszállásáról lejött, a' hidsántzot megvisgálta, szükséges hidjain midjárt 2 Compagnia Pionirral dolgoztatott; a' sántznak tökéletlenségén is akarván segíteni, Engerau' elejébe új sántzolást rendelt, 's még az nap este bele kapatott.

Junius' 3-án reggelre annyira kifejlett az új sántzolás, hogy az ellenség jól felvehette, melly hasznot igérhetnek belőle magoknak az Austriaiak, melly kárt a' Francziák. Tehát a' munkát elkészíteni meg nem engedhette, nem is készülhetett el. Már hajnalban egymásután több több lovas vadász detachement gyülekezett a' Farkasfalvi táborból, végőreinkkel az O' Reilly Chevaux-legerekkel egész délután 4 óráig szünetlen puskáztak; 's mivel az ellenség mindég szaporodott, végőreink is regementjökből egy Eskadront kaptak, 's azon feljül Engeraut és a' tsalitot is 2 Bataillon Beaulieuval, és 2 ágyúval megrakta Bianchi.

Ezen közben parantsolat érkezett Napoleontól, hogy akármibe kerüljön is, a' hídsántz elfoglaltassék, 's ha lehet Po'sony is; mivel pedig az őrizetnek a' Dunán való vissza vonúlására nints a' repülő hídon kivül egyebe, az is fogságba essen. Az ostromlókat délután 5 órakor kezdte az Auerstädti Herczeg, Marschall Davoust, mozog-

tatni a' Farkasfalvi úton, a' hegy alatt való kerülön Köpcsény felé menette, de ott három oszlopban indította Po'sonynak. A' Dévéni és Po'sonyi observatorium, mintegy 18,000-re számlálta a' gyalogságot, azon kivül volt a' számos lovasság, és a' sok ágyú. Érezte Bianchi szorúlt állapotját: a' sántz magában is tökéletlen, 's még úgy sem kész, és igen gyenge; a' víz' kiöntése, a' tartós száraz idők miatt, felette tsekély, alig $2\frac{1}{2}$ láb mély pedig ebben volt a' legnagyobb bizodalom; a' sánczárok sem mélyebb a' köves földben 2, 3 lábnyinál; az ellenség magát Engerauval takarhatván, akadály nélkül közel férhetett a' hidsántzhoz, és sebes rohanásokkal ostromolhatott. Ezek, és több más okok, szükségessé tették Engeraut maga' sorsára hagyni; de a' hidsántznak legkeményebb védelmezését eltökélette Bianchi, hogy megfelelhessen azon bizodalomnak, a' mit a' Generalissimus helyeztetett benne, midőn ezen fontos pontot ügyelésére bízta.

Vagy azt lehetett várni, hogy Davoust a' hídsántzot sebes rohanással igyekszik bevenni, vagy hogy huzomos lövettetést folytat: Bianchi kihirdette, hogy az első esetbeli vakmerőségét sokba fogja neki keríteni, 's elveszteti kedvét; a' második esetben pedig idő lesz a' Generalissimus' további rendelésének bevárására. Davoust a' sebes rohanást választotta: az oszlopok' egyike a' hidsántzra víz' mentében tartott keletről, másika középett a' Köpcsény-Engeraui úton jött, harmadika ezen úttól balra volt; mind egyik előtt bizonyos távúlságra Tirailleurok (eggyenként puskázók) jártak, az után következtek az ágyúk, 's utánnok a' Kolonne maga. Bianchi tehát a' szántzon dolgozókat hátra küldötte, minden öröket felszedett, 's teljesen a' hídsántzba szállott Itt sajnáljuk $1\frac{1}{2}$ Compagnia' vesztét. Mert ámbár

Obester

Obester Fröauf, a' balról álló Bataillonnak jókor jelenté a' rendelést a' sántzba vonúlásra, még is, tudva nem lévő okokból, Major Chapin a' jelentést nem vette. Fröauf többször megállott, Bianchi is a' Majort egy Tiszt által siettette; 's így 4 ½ Compagnia ugyan beért, de a' 1 ½ még a'kor sem, midőn a' Tirailleurok már Fröaufnak sarkában voltanak. Illy közel lévén a' megtámadás, 's a' támadók' elfogadására rendet kellvén a' sántzban fogni: Fröauf bevonúlt már olly ké ön, hogy a' soronp alig húzattathatott elő, 's hidnál volt az ellenség. A' szerentsétlen Compania vele együtt ért oda, 's nagy részét saját ágyúink döntötték le; Chapin, 60 emberrel fogságba esett, 's nyomon a' Franczia fő hadiszállásra, Ebersdorfba, vitetett, hol Chapint, még azon éjjel, úgy mutatták be Napoleonnak, mint Austriai Generált.

Este volt 7 óra, midőn az ellenség tömötten, 's ostrom lépéssel nyomúlt a' faluból elő, és a' közép két hidat vitézül megrohanta. Most riasztak fel a' mély tsendességet a' kartátsokkal töltött ágyúk, a' sántzfal (parapet) megül a' gyalogság' tüze szaporán ropogott, 's a' jól arányzott lövések terjeszték a' halált. A' Generálok és Stabálisok olly lelkesítő példával jártak elől, kivált a' leszórt híddeszkák' felrakásában, hogy a' valóan vitéz ellenség egy fertályig megállott az öldöklő tűz alatt. Divisiós General Petit ezen első rohanásban veszet kartáts miatt.

De az Auerstädti győzödelmes egynehány pillantat múlva másodszor rohant elő, 's a' hídakkal semmit sem gondolván, az övig sem érő víz kiöntésnek futtatott és a' sántzot mászatta. Buzgóság és merészség volt mind a' két részen: az ellenség már egy hídra felkapott, sokan egészen a' sántz tövébe hágtak, 's az elsőket előbbre nyomták a' hátúlsók; de az oltalmazók is felállottak a'

keskeny melytöltésre, azért részszerint, hogy bizonyosabban lőhessenek, és a' kapaszkodót bajonettel döfjék, részszerint pedig, hogy a' második sor a' Banquetten tágasabb helyet nyerjen. A' vízben és tömött rendben álló ellenséget most szinte ½ óráig dúlták kartácsaink 17 ágyúból; az övéji jobb oldalunkra kereset, más hova majd semmit sem tehettek; 's tovább nem állhatván, puskájit egynehányszor kilötte, azután akármint tartóztatták is a' Generálok és Stabálisok, hirtelen vissza szaladt. Mind az által a' faluban egy harmadik sebes rohanásra is rávették a' Tisztek a' legényt, a' mi azonban távulról sem hasonlíthat a' két elsőhez; a' víz' szélétől már 50 lépésnyire megállott, egynehányat lött, 's ismét vesztve futott a' faluba *).

„Ki üzi az ellenséget?" ezt kiáltá Bianchi, ki is a' győzedelmet folytatni akarván, ámbár alkonyodott, az üzésre vállalkozóknak szabadságot adott. Mihelyt eltaszítatott a' soronp, első volt a' hidon Maurer Zászlótartó a' Gyulaiból, utánna regementjének egész bal szárnya, melly a' híd mellett állott, ez után Schönborn Bataillonjának jobb szárnyából valók, a' midőn Bianchi a' soronpot elővonta, nem bátorkodván több embert kétséges kimenetelre tenni, míg az ellenségről bizonyosabbat meg nem tudhatott. Mindössze mintegy 120 szabadakaratu, 's közötte számos Tiszt. Az ellenség a' sebes rohanástól tolatva szomszéd berkekbe lapúlt, a' falu felgyuladt, tüzénél látszott a' halmokban heverő sok halott, 's hogy közötte tovább lehessen menni, félre kellett a' testeket hordani. Sokat behoztak a' szabadakaratúak sebeset, noha több mint 4000 elvite-

*) E' szerint mindössze 4 vagy 5 fertályig állott kartács alatt; a' Táb. Tud. 3 órára teszi.

tett Köpcsénybe és Farkasfalvára, a' mint a' lakosok mondották. Mi halottat, sebesedtet 's elfogottat 400 körül számláltunk. Üzőink 9 óra után tértek vissza, minekutánna több oldalról közelített az ellenség az égő Engerauhoz, ne hogy az éjjeli kétséges harczban, Franczia és Austriai együtt menjen a' sánczba. Tábori muzsika mellett pihentek meg fáradt vitézeink, 's azon frissitő italokkal enyhítették magokat, a' miket a' városból küldöttek. „Éljen a' mi jó Császárunk Ferencz! éljen bajnok vezérünk Károly!" ezek voltak az örvendetes kiáltások. Károly Bianchinak, a' Stabálisoknak, és az Ingenieur tisztteknek megelégedését jelentette; Maurert pedig Al-Hadnaggyá tette.

Midőn Davoust az ostromhoz készült, azt mondotta Bianchi, hogy a' sebes rohanást megbánatja vele. Betelt a' mit mondott; mert Davoust a' hídsánczknak rohanással való megvételén egészen feladott, 's a' tartós lövettetést választotta. Mindjárt a' következett napon, Junius' 4 én, a' napnak 4 órai keltekor 24 ágyút állított fel a' síkon, sánczunktól nem szinte 200 ölnyire, 's tüzét két híd előtt concentrálta. Artilleriánk az ellenségnek egynehány ágyújit már a' tüzelés' elején demontirozta; de Davoust újakkal pótolta, 's hogy ügyes pattantyúsaink be ne lőhessenek, ágyújit bizonytalan arányban minden felé vitette. Már 6 óra' hosszát folyott az ágyúzás, okozott is a' hidsánczban valami romlást; de katonáinkban sem rendetlenséget, sem rémülést nem támaszthatott, 's lelkesedésökben tsak bajjal lehetett vissza nyomni, hogy magokat a' golyóknak önkényt ki ne tennék. Igy hallottunk 15, sebesünk 74 lett, 's e' között Fő Hadnagy Windrich, a' Dukaiból. — Látván tehát Davoust, hogy a' sereg' bátorságát a' tartós lövetés sem tsökkentheti, azonban pedig

égett a' hídsánczot minél elébb bevenni: olly módot választott, a' mi neki nem sok betsületet szerez, a' város' ágyúztatását. Mert úgy vélekedett, hogy tsak a' legszebb Magyar városok' egyikének, Po'sonynak kedvezhessen, felfogná Bianchi adni a' hídsánczot. Mindjárt 10 órakor tehát, 4, 8, 12 fontos ágyúit, a' sánczról a' városra fordította, a' mit mihelyt észre vett Bianchi, többet egyet sem lövetett, akarván Davousttal értetni, hogy a' város semmi összeköttetésben sintsen a' sánczczal védelmével. A' Város' Tanáttsához pedig következendő levelét küldötte:

Bianchi' levele a' Po'sonyi Tanátshoz*).

„Po'sony Királyi szabad városának nemes Ma„gistratusa adja a' lakosoknak azon megnyugtató „biztatást tudtára, hogy a' mostani helyeztetésünk „egyedül arra való, hogy ellenségeinknek meg„mutassuk, hogy mi most is azok vagyunk, a' „minek eddig tartattunk: hazánknak buzgó és igaz „szeretői; állhatatos védelmezői, 's ezen indu„latunktól viseltetvén, megmentői egy ollyan „rendnek, melly a' maga' nagyságát tsak a' hív„ség' és közlelkesedés' érzésében találja. Hogy az „ellenség Po'sony városába kezdett bombák t „hányni, az nyilván megmutatja az ő habozó aka„ratját. Majd jobbra, majd balra hurtzolja ágyú„jit, 's azt gondolja, hogy az Austriai hadi né„pet az elejébe kiszabott hadi kötelességétől el„távoztathatja, ha neki olly látványokat mutat, „mellyek az emberiséggel és betsülettel biró szí„vet megrázkódtatják: de nem tudja, hogy az „méltán számot tarthat egy ollyan nemzet' haza„fiúságára, mellynek vitézségét mind a' világ meg„esmeri; hogy az tegnap megtanúlta az ő hely-

*) Kulcsár' Újságából, 1809. 1-sö Félesztendő.

„heztetésöknek javait számba venni, melly öket „elégségessé tette, hogy az oda tódúló ostromló „sokaságot semmivé tegyék. Tsak azon az eggyen „aggódik a' Po'sonyi tábor, ne hogy az ellenség „hathatós megtámadásait félbe szakassza. Ha erre „elég erősnek látszik érezni magát, bizonnyára „valamint a' tegnapi nap megbizonyította, még „több ágyújinak vesztével fogja az ő futamodását „petsételni. Költ az Auban Po'sony mellett, Jun. „4. 1809."

„Bianchi General Major."

Megértette Davoust ágyúink' elhallgatását, 's a' város déli 12 óránál nem szenvedett tovább. Tüz ugyan nem támadott; de még is sok kárt vallottak nem tsak a' Duna mellett, hanem beljebb való házak is, a' sétálón, a' hosszú útszán, a' Sz. Mihály' kapuján kívül a' Vármegye' háza felé, az Apácza úton, a' Szépfalvi útszában, de mindenek felett a' Vedriczi kapu körül. Nevezetesek a' kárvallásban: Gróf Erdödy', és Gróf Jankovicsné' háza, az Academia' épülete, a' Nap Vendégfogadó, a' Káptalan' és a' keresztes Barátok' temploma. A' repülő-hid is, noha örökös mozgásban volt, hogy bizonyosan arányozni ne lehessen, kapott lövéseket. A' lakosok közül egynehányat részént elzúztak, részént sebbe ejtettek a' golyók.

Az ellenség délután 4 órakor egyenként viszsza vitte ágyújit; ő sátorba szállott, á' városi nép pedig féltöbb jószágait Po'sonynak távulabb fekvő részeibe takarította. Bianchi sem hagyta haszon vétel nélkül az eltsendesedést, mert mindjárt este nagy számú parasztsággal, és a' katonaságnak egy részével az árkokat mélyebbre ásatta, feljebbre 's szélessebbre töltette a' sánczfalat, a' hibákat megigazíttatta. De más felől még azon éjjel az ellenség is sánczolást kezdett a' hidak előtt azon

helyen, a' honnan a' sánczot és a' várost lövette. Illyen készületek között folyt el az idő Junius' 14-kig, 's az alatt sem a' sáncz, sem a' város ellen valami nevezetes nem történt. Puskáztak ugyan a' Tirailleurok azon völgyelésekből, a' miket földbe ástak, elől a' kihányt földdel fedeztek, 's egybe hatan vagy tizen fértek; de a' sáncz falainkon felállítgatott homok-zsákok tökéletes védelmül szolgáltak. Azt okozták leginkább, hogy nem lehetett segitségökre menni azoknak, kik 3-án mind a' két részről sebekben a' mezőn feküdtek, 's még bizonyos jelét adták az életnek.

Történt ezen 10 nap alatt az is, hogy Junius' 6-án Davoust főszállását Farkasfalvára tette, táborát egynehány ezerrel nevelte, 's a' Görög és Dévéni Auba erős osztályt szállított ágyúkkal. Kapitány Rheinbach a' Petschen szigetéből észre vette a' Görög Aau fészkelést, 's egy szerentsétlen támadást tett tsak magától. Az ő 36 fejből álló Patrolléját, egy Fel Hadnagy alatt a' Védseregből, fényes nappal küldötte. Az ellenség 1400-ból állott, és egynehány lövés után 4—500 lépésnyire hátrált, de tsak azért, hogy kis tsapatunkat betsalja 's elfogja. Bekerítetve találván magát a' Tiszt, tömött rendben hartzolva lépett a' part felé, 's oda már emberének tsak fele részével jutott, a' hol négyig össze lövettetett, mivel magát meg nem adta, 's az a' négy fogságba esett. A' Dunának tsak tsekély ága volt Petschen és a' Görög Au között, 's azon keresztül a' Kapitány puskázni kezdett az ellenségre; de ágyúja, tsak egy volt, hamar elnémítatott, maga agyon lövettetett. A' tüzelést az oda sietett Stabálisaink szüntették meg.

Junius' 8-án és 9-én a' Dévéni parton kiszállani, 's állásunkat elvenni igyekezett az ellenség, azért hihetően, hogy onnan mind Po'sonyt, mind

a' hídsánczot hátúlról elfoglalja, 's táborunkat vagy magával vigye, vagy elmenni kényszerítse. Azért is éjfél után egy nagy hajóval közelített a' parthoz, de mihelyt a' lövésekből a' hely' őriztetését észre vette, nyomon vissza ment. Hitte Bianchi, hogy az ellenség megfogja újítani próbáját: annál fogva a' Dévéni őrizetet Obergefell Védseregi Bataillonának 2 Compagniájával még az nap megerősítette; más 2 Compagniáját pedig egy völgy torokban állította fel. El is jött az ellenség 9-én, este 7 óra felé, 5 hajóval, mintegy 500 ember; de Obergefell a' 2 Compagniájának egy részét völgyelésekben és bokrokban kiterjesztvén, a' hajókat olly helyes és heves tüzzel fogadta, hogy ámbár szaporán, még is kárral evezett vissza; és tsak ne egy óra múlva fogott a' Bataillonhoz rendeltetett 2 ágyú megérkezni, az a' kár sokkal is tetemesebbé lett volna *).

Nem lévén a' kiszállásban szerentsés, még azon éjjel, 9-dik és 10-dik Junius között, a' hídsánczнak két hídját akarta elégetni; de mivel a' lappangó gyujtók hamar felfedeztettek, tsak a' balhídnak szélső deszkáji égtek el 4, 5 lábnyira. A' következett éjjel pedig, valami 100 Franczia általkelt a' kitsiny Dióligetbe (Nussau); de onnan is, mihelyt Po'sonyból és Dévénből tsapatok mentek, vissza tért.

Ennyi megtámadtatásunk után ránk kerűlt, hogy mi tegyünk már egyszer támadást. Az ellenség' táborában, Junius' 11-én 's utánna való két napon, mozgásokat 's változásokat lehetett tapasztalni; 12-én a' sánczaiból nagy osztályok és ágyúk takarodtak ki, kétségkivűl a' Győri ütközetre, a' mit azon 16 ágyúból lehetett gyanítani,

*) A' 31-dik Táb. Tud. szerint, ezt a' visszavonúlást egynehány szerentsés ágyúlövések is okozták.

melly világosodó reggel indúlt Rajka felé. Akarván tudni Bianchi, mennyire fogyott az ellenség, egy színlelt kirohanást rendelt: a' sáncz falakon a' Tirailleurokat szaporította, 's kibotsátott seregeit heves ágyúzással követte. Allarmot vertek a' Francziák mindenfelé, 2 Bataillona Engeraunak és a' Batteriának segítségére sietett, ágyúji vissza feleltek; 's mindenből kitetszett, hogy a' sánczokban 11. ágyú, és 5000 gyalogság vagyon, a' mit a' Farkasfalvi tábor egy óra alatt 2000-rel nevelt. A' színlelt kirohanás tzélját érvén, seregeink a' sántzba vissza mentek; valódiabb támadásokról tovább gondolkodni sem lehetett. Ez úttal Engeraunak némelly szélső házai, mellyeket a' 3-dik Juniusi ágyúzás megkémélt, le égtek; de a' városra esett lövések, minden kár nélkül voltak.

Illy apróságok között eljött végre Junius' 14-ke, 's nagyobbak kezdödtek. A' sántzok mind a' két részről elkészültek, az ellenség bevonatott délután 6 mozsár ágyút, és a' bombázásra mindent elrendelt. Ez este 10 órától reggel 4 óráig tartott, 's nem, a' mint reményleni kellett, a' városra, hanem a' hidsántzra. Az örizetet elrémíteni 's feladásra venni, vagy a' sürü kartáttsal az éjjeli örököt elüzni 's a' hidakát felégetni: akár mellyik lehetett a' bombáztatás' tzélja, kevés haszonnal járt. A' bal híd, minden mesterkedés mellett is, épen maradt; tsak a' középsőből égett el 5—6 öl hosszában. A' lövetés még kétszer újúlt meg, 's mindenkor estétől fogva reggelig, minekutánna nappalonként tsak félbe szakadó puskázások történtek. Junius' 17-én sietve vitettek el a' mozsarak Győr alá, 's ez által a' hidsántz, mellyben a' kartátsok nem sok kárt tehettek, minden bombáztatás alúl felszabadúlt. Hulottunk 5, sebes nem több 26-nál, mert a' helyes sántzok és töltések jól fedték a' sereget. Egyébbaránt, mivel Bian-

chinak egy mozsara sem volt, a' bombázó batteria ellen minden haszonatlan ágyúzásnak békét hagyott.

A' bombázás Junius' 26-ig elmaradt. Ezen ürességében parantsolatot vett Bianchi, hogy Dévénnél egynehány száz embert által tegyen, Davoustnak Farkasfalvánál és Hainburgnál lévő seregeit vigyázza, 's a' Győr felé való küldözéseket nehezitse. Mert a' Generalissimus rendelést adott János Fő Herczegnek, hogy Győrrel az egyesülést, Duna' jobb mentében, igyekezne felnyitni; a' mi hogy annál könnyebben megeshessen; Károly, az ellenségnek Győrre intézett figyelmét, több oldalról való fenyegetéssel akarta széllyelvonni. Bianchi tehát éjjel, 20-dik és 21-dik Junius között, egyszerre kettős fordulást tett az ellenség felé: egy nagyobbat Dévén előtt, kisebbet a' Petschen szigetből a' Görög fűzes (Griechenau) ellen. Ennek partjaihoz a' fekvés, a' vízellenben való hajtás, és a' vigyázó számos őrizet miatt, tsak tsónakokon lehetett közelíteni, 's egynehány lövést tenni. — A' Dévéni fűzesre nézve pedig, Stain' regementjéből 450, Obergefell' védseregéből 150 ember gyűlt közel a' Morva' torkánál össze. A' hajóra szállást 's evezést Pontonér Major Rifkovich olly ügyesen igazgatta, hogy a' detachement a' Duna' jobb partján tsak nem kiállott már, midőn észrevétetett, 's puskalövés történt. Nyomon megindúlt 2 tsapat: egyik Kapitány Baesen alatt a' Stain' regeméntjéből, a' híd ellen, melly a' Dunának szélső, 3 öles ágán épűlt; a' másik ugyan azon ágon a' gázlásokat megvisgálni, hol az ellenség talán hátunkra jöhetett volna. A' híd' útja olly rejtve volt, hogy illy setétben még az sem könnyen találta volna meg, a' ki elégképpen esmerős a' tájjal; de Baesent a' futó ellenség puskajinak lobbanásaik kalauzolták. Bae-

sennek többet kellett a' hídig 1200 lépésnél tenni, 's ez okozta, hogy minden sietése mellett is időt nyert az ellenség a' felszaggatásra; azon feljül az őrsereg, mintegy 400, tüzelni kezdett a' tulsó partról, 's így az általkelés el lett zárva. De különben sem volt, vagy a' hídat megtartani, vagy az ellenséget üzni, szándék. Az elesetteken kívül 2 Tiszt, és 36 legény jutott fogságunkba, mivel a' sebesen nyomúló Baesen elől a' szélső Piquetek el nem futhattak, a' kik pedig bokrok közé lapúltak, nappal estek kézre. Az egész táborban veretett dobok értették velünk az ellenségnek állásunk miatt való nyughatatlanságát, az őrhelye a' hídnál hirtelen 2 Bataillonnal szaporította, hídját 4 ágyújának szapora tüzelése alatt felállítani igyekezett, de a' szélső fák megett álló Austriaiak miatt haszon nélkül. A' Generalissimusnak világos rendelése szerint, nem járt ez a' fordúlás azzal a' tzéllal, hogy a' Köpcsényi partok az Engeraui batteriának tournirozására fordítassanak, ne hogy ha majd egy fő munkálkodásra kerülne a' dolog, ez a' haszon korán felfedeztessék az ellenségnek. Bianchi tehát, minekutánna haszon 's veszteség nélkül tovább állani nem lehetett, Baesennek visszavonúlást izent. Mert hajnalra megszámlálhatatlan Tirailleurok az egész Dunapartot a' fűzes előtt ellepték, 's mind két részről szünetlen pattogtak a' puskák: reggel pedig 8 órakor 3—4000-ből álló Colonne, 12 ágyúval közelített Hainburgtól, mint szintén Köpcsény és Rajka felől is több seregek tsapatonként mentek fel Engerau megett közel Farkasfalvához, 's egyedül tsak a' Déveni fűzes volt minden gond. Heves hartz kezdődött, 's midőn Bianchi izent, már 8 óraig tartott. A' nagyobb sereg' elevezése alatt a' tartalékot 280-ból, Kapitány Baesen tette a' hídnál; 's míg ő helyes renddel a' szálló parthoz

ért, a' hirtelen helyre állott hídon folyvást jött az ellenség' gyalogsága, és elevenen tüzelt. Baesen kevesebb kész hajót talált, mint a' mennyi kivántatott, 's feltette hogy bevárja, hogy seregét együtt tartva hartzolhasson, 's így a' bizonyos fogságtól megmenthesse azokat, a' kik hátra maradnának, ha hogy annyit, a' mennyen a' hajókba férnének, általszállítana. Hát megett a' Duna, elől 's oldalról fél hold formára közel 2000 ellenségtől bekerítve : tovább $\frac{1}{2}$ óránál állott illyen helyezetben Baesen, kit az ágyúk a' Déveni partokról; a' széles víz miatt, tsak gyengén védelmezhettek. Mi okozta, hogy az ellenség vagy el nem fogta, vagy a' vízbe nem tolta, a' mihez tsak egy sebes rohanás kivántatott, megfoghatatlan. Elesett a' Védseregből 1 Felhadnagy, és 7 legény a' Stain' regementjéből 1 Tiszt; megsebesedett mindöszve 49; fogságba esett 1 Strázsamesterünk 13 legénnyel, midőn némelly előnyomúló Francziákat a' hajóba szálláskor megtámadott 's messze távozott. Az ellenség' veszteségét illyen esetekben nem tudhatni, de 10 fogságunkba esett.

Azonban Győr Junius' 22-én feladattatott, a' mi Po'sonyra nézve fontos következéssel járt. A' Francziák azokon kivül, a' kik a' Köpcsényi tábort Győrrel összekötötték, feltakarodtak a' Duna' jobb partján, 's őket János Fő Herczeg az ármádiájával bal parton követte; Junius' 25-án Po'sonyba ért, és a' tégla-kementzéknél táborba szállott. Mindjárt az napon, és a' következendőn, azt a' vitéz 4 Brigadát, melly a' hidsántzot e' korig olly álhatatosan védelmezte, a' Fő ármádiához rendelte; 's újjal váltotta fel ugyan Bianchi' vezérsége alatt; az ó Auba seregeket küldött, St. Julien' regementjéből 1 Bataillont 380 emberből Lonqueville Obester alatt, 2 Compagniát 104 em-

berből a' Varasdi végbeliek közül, és három fontos ágyút kettőt; az erdőt jobban kinyittatta, a' szükséges helyeken új sántzolásokat hányatott, 's ágyúkkal és haubitzokkal megrakta.

Az ellenség attól kezdett tartani, ne hogy midőn fő ütközete lészen a' Generalissimussal, János Fő Herczegtől Po'sonyból a' Duna' jobb partján háborgattasson *). A' hídsántzot jónak

---

*) János Fő Herczeg' ármádiáját az ellenség sokkal erőseb bnek hitte, mint a' millyen valósággal volt. A' mi né vtelen Tisztünk, a' fő kutfőnk' írója, következendőkép en adja elől erejét:

Feldmarschal Lientenant	General de Vaux	Ogulinok	—	2 Bataillon	
		Alvinczy	—	3 —	1500 emb.
		Strasolda	—	3 —	680 —
Gróf Colloredo	General de Best	4-dik) Gréczi		1 —	
		5-dik) Védsereg		1 —	
		Hohenlohe Bartenstein' Depot divis.		2/3 —	530 —
Feldmarschall Lieutenant	General Ekarth	Varasdi Végbeliek		3 —	1650 —
		Eszterházy	—	3 —	640 —
		St. Julien, az egész regementből alkotva		1 —	500 —
Jellachich Ferencz	General Bianchi	Első Banál regem.		2 —	1460 —
		Jellachich Ferencz		2 —	1225 —
		Ungerhofer Védser.		1 —	430 —
Feldmarchal Lieutenant	General Lutz	Lusignan	—	2 —	517 —
		Szluinok	—	1 —	
		Granátosok	—	4 —	
		A' 9-dik Vadász Bataillon' detaschementje.			
Erimont	Obester Besan	Ott Huszárok		8 Eskadron	
		Fő Herczeg Jó'sef		8 —	
		Hohenlohe Dragon.		6 —	
		Savoyok	—	1 —	
		Hohenzollern Chevaus-leger	—	1 —	
General Bianchi	General Bach	D eVaux Infant.		2 Bataill.	659 em.
		Schönborn Véds.		1 —	379 —
		Fuchs Védsereg		1 —	490 —
		Beaulieu	—	1 —	320 —
		Stipsics huszárok		3 Eskadr.	2 16 16
		Trencsényi nemes huszárok		2 —	230 —
		Alsó Austriai 2-ik Védsereg		1 Bataill.	180 em.
		1-ső Banál, a' feljebbi kettőből véle.			

Morva vizének Posony megrakására

Az ágyúk számáról semmi bizonyosat sem lehet mondani.

vélte elnyerni, 's azt Po'sonynak lövettetése által reménylette, mert még mindég azt gondolta, hogy az Austriaiak feladnak egy olly fontos helyet, melly a' Duna' jobb partjára egyetlen egy általjárás Komáromig, tsak hogy a' szép várost összeomlástól megmenthessék. A' Győrbe vitetett 6 mozsár vissza jött, a' Batteriákban 18 ágyú, és 6 haubicz felállott, Junius' 26-án minden készen volt a' bombázásra. Másfelől a' városban minden oltó intézet megtétetett, a' Király beljebb menvén Magyar-országba, Wolkersdorfból jövén, délután megjelent, más napig megmaradt, és jelenléte annyival lelkesitöbb volt, mivel az ostrom miatt szenvedett házakat megbetsültetni rendelte, 's a' kárvallásért elégtételt ígért *).

Este 8 órakor Divisiós Generál Dessai írásban felkivánt Bianchitól minden sántzot a' Duna' jobb partján, és a' Petschen szigetet, mivel, úgymond, azon a' parton Austriai hadi népet meg nem szenvedhet. Ha egy óra alatt sem adattatik óhajtott válasz, a' város' pusztúlása kezdödik; 's mivel a' felelet mintegy 2 óráig késett, megindúlt egy heves bombázás. A' mint Bianchi' levele kézbe ment, megszünt a' tüzelés; mihelyt elolvastatott, újra kezdödött. A' Franczia hadi erönek, úgy szóla Bianchi, kevés betsületére válik, ha egy védelem nélkül való fegyvertelen várost össze lövöldöztet. A' legelsö tüz a' Káptalan utszában, az után több helyen támadott; 's mind addig nem lehetett mindenütt foganatosan oltani, pedig a' szorgalomban és jó rendelésben fogyatkozás nem volt, valameddig más nap, Juni. 27-én délben, a' 14 óra hosz-

*) Ö Mga Névery, Udvari Tanácsos és Referendárius Ur ment fel a' ház-betsülésre Pestről.

szat szakadatlanúl folyó lövetés meg nem szünt. A' lakosok már 26-án éjjel Blumenthal külső városba vették magokat, mert távúl fekte miatt a' golyók nem érhették; más vagyonosabbak Blumenauba, Modorba, Bazinba, Szent Györgybe, vagy jószágaikra mentek. A' város' tanátsa is Blumenthalban, a' Jó'sef fundatiójának épületében kezdette Junius' 27-én üléseit.

Ez nap (Jun. 27.) Dessai viszont megújította tegnapi kérelmét olly fenyegetéssel, hogy ha megnyugtató feleletet szaporán nem kapna, kész az egész várost avagy azért is hamuba borítani, mert Po'sony ezen szempillantatban fegyvergyüjtésnek, és nagy hadi készületnek helye. — Az általadás, felele Bianch, lehetetlen. Mivel pedig a' város' pusztulása nem függ a' sáncz' védelmével összve, tsak a' hadi népet volna szükség megtámadni; 's elérését annak a' czélnak, melly nem a' város' épületeiben, hanem a' sántzokban és batteriákban állapítatik, nem abban a' nyomorúságban kellene nyomozni, a' mi tsendes lakosokra terjesztetik. Egyébb arányt a' város' népe is, minekutánna a' tegnapi bombázásból tapasztalta, miként bánik a' Franczia egyébb nemzetekkel, már sem rémülni, sem tsüggedni nem tud.

Éjfél tájban a' bomba felrepült, 's mind szaporábban, mind hathatósabban a' múlt éjjelinél. Egymást tsapták a' golyók, sok a' levegőben, sok a' házakban pattogott széljel, 's vagy gyújtottak, vagy egyébb kárt okoztak. Éjfél után 2 órakor támadt első tüz a' várföldön, 's valahol kigyúladt, oda rakással omlottak a' granátok; egész

útszák borúltak lángba, 's az elpattant bombák' darabjai sokat a' bátor oltók közül vagy megsebesítettek, vagy halálnak adtak. Elégett külömbféle helyeken mintegy 40 ház, nevezetesen Báró Waltherskirchené; de ha le nem fogtak a' láng' táplálatja elöl a' fedelek szórattatni, sokkal több emésztetett volna meg. Az irtóztató vas-zápor Junius' 28-án reggel 6 órakor állott meg.

Dessai az alatt, míg ágyújit hütötte, harmadszor kérte fel Bianchit. Azon fenyegetésére, hogy még szörnyebb lészen, az Austriai vezér, mint katona és ember, úgy felelt: állhatatosan és szánakozva. Ha, úgymond, az a' nyomorúság, a' mit minden reménylhető haszon nélkül békes polgárokra terjeszt, 's a' mi elérzékenyít minden emberi szívet, meg nem tudja Dessait illetni: tsak végezze munkáját, annyival is inkább, mivel a' lakosok nem akarják a' várost megmenteni, ha hogy megmentése gyalázatos gyávaságba kerül. — A' bomba tehát délelött 11 órakor újra felszállott, 's este 9 óra körül szünt meg *). Ekkor a' hidsánczból is folyvást hullottak a' bombák az ellenség' munkájira, de tsak a' Petschennek bal batteriáji árthattak valamit; az ágyúkhoz felette nehéz volt férni, mert széles sántzfalak megett állottak, és a' demontiroztattak helyett szaporán újak termettek. A' városban a' Primás' palotájának hátulsó része, a' Tanácsház, 's több nevezetes épület égett; de ha tehetetlen jajgatás helyett nem bajnoki elszánással fogtak a' lakosok oltani, a' kár még nagyobbra ment volna. Ez volt Po'sonynak utólsó bombáztatása; eléggé is

*) Kulcsár' újsága szerint kezdödött reggel 10 órakor, végzödött 6-kor.

szomorú már képe. Puszták az elégett útszák, 's rajtok a' kormos fák rendetlenül hevertek; a' házak üresek, az ablakok töredezettek, a' falak füstösek és tsonkák. Halotti tsend feküt mindenfelé, 's ezt néhanéha tsak az általmenő fetskendők' zörgése, az omladó falak, 's a' lezuhanó elégett gerendák zendítették meg.

Mindössze a' háromszori bombázás 30 óráig tartott; 4000 bomba és haubicz hullott; elégett 123 ház, de szenvedett a' többi is, kivévén a' Blumenthalt; 's minden kár, könnyen számlálva, egy milliom forintnál többre megy.

Ez után Dessai viszont a' hidsánczra fordította figyelmét. Junius' 29-én ugyan egy régen óhajtott tsendes nap volt, tsak a' végőrök sütötték el néha néha puskájikat: de 30-án még nem szürkült a' hajnal, midőn az Oroszvári útnál fekvő sántzaink az ó Auból hirtelen megtámadtattak. A' Dunának ága, azon feljül hogy magában is keskeny, igen ki volt száradva; jobb partján Junius' 24-től az ellenségnek sánczai készültek, hónnan a' mi végőreinket, kik a' bal part felől állottak, kartátsaival a' parttól mindenkor távúl tartotta: könnyü volt tehát az általszállásra készületet tennie, 's nem is elébb vétethetett észre, hanem tsak midőn az utólsó deszkát vetette fel a' bekötött két kis hajóra. Ezer ember a' hídon, tsónakokon pedig egynehány száz hirtelen által termett, úgy hogy mikorra Lonqueville feszített bajonetekkel a' hídhoz ért, már magánál erősebb ellenségre talált, 's ennek és a' Batteriának kereszt tüzébe esett. Seregünk, melly mindjárt be lett kerítve, valameddig az öröket többnyire mind fel nem szedte, ezt az öldöklő tüzet nagy állhatatossággal szenvedte; de 140 embert vesztett, nevezetesen magát Lonquevillét, és Alleman Kapitányt a' St. Julienből, kik höshalált haltak; Zászlótartó Lehoczkyt

hoczkyt pedig sebesen hozta vissza. Kapitány Latourt az ellenség elhurtzolta; mert minekutánna a' sereg tömött rendben hátrálni kezdett, Latour egynehányad magával a' Francziákat vitézül megtámadta, hogy az alatt a' többiek utat nyitván, elmehessenek, a' mi meg is lett. Oda maradt a' 2 ágyú a' porszekerekkel együtt, mert a' lovak agyon lövettettek; de még a' sebeseket sem volt idő felszedni. Az ellenség' vesztesége nem tudatik. Ő mind addig nyomúlt előre, valameddig az erdővágásnál ágyúink alá nem esett, 's onnan kevés lövés után szaporán vonta vissza magát a' bokrokba, és így lett reggel 7 órakor a' tsatázásnak vége.

Dessai még ezen reggel megrakta Tirailleurokkal az erdő' széleit, hidját a' bal parton felsántzolta, hogy magát az ó Auban megerősítse. Azonban a' Wagrámi fő ütközet készült, 's nagy tsendesség volt a' Po'sonyi táborban. A' Francziák már Julius' 2-án kezdettek takarodni Hainburgon keresztül, a' mi 3-án még szembetünőbb volt, magokkal vivén a' mozsarakat is. Fő Herczeg János 5-dik és 6-dik Julius között éjjel indúlt ki Marcheck felé, a' mit Po'sonynál egy megtámadó szándéka előzött meg. Erre határozta ötet az ellenségnek nagy megritkúlása; ugyan is az Engeraui sántzolásban tsak mintegy 2000 ember maradott, az ó Aubeli hidsántzot és batteriát még kevesebben őrizték, az ó Au pedig egészen tiszta volt. A' Fő Herczeg annakokáért Julius' 3-án délután 5 órakor, az ellenséges batteriát ágyúztatni kezdte, a' Dunán egy hajóhídon dolgoztatott; éjjel a' hídsántzba Bataillonokat költöztetett, 's a' támadásra minden készen állott. Azonban, nem tudatik miért, abba maradt; talán mivel az a' hír jött, hogy Győr felöl seregek vagynak útban, a' mint hogy Julius' 5-én hajnalban, valósággal meg is jelent egy Colonne 4000 emberrel a' Köpcsényi

táborban, a' honnan alkonyatkor Hainburg felé tovább indúlt, minekutánna 2 óra hosszas kártétel nélkül lövette a' várost.

Felváltván azért, a' mint láttuk, 's magával vivén Fö Herczeg János a' hidsántznak 4 Brigádáját, ezeket hagyta helyette:

Fö Generál Bianchi.

3 Bataillon Strasoldo	—	—	756 ember
2 — Lusignan	—	—	580 —
3 Compagnia Szluinok	—	—	204 —
Klary' Austr. Védsereg Bataillona			214 —
Ungerhofer	—	—	466 —
Gyalogság	—		2220 ember

Elegendö Artilleria;
A' Trencsén Vmegyei nemes Huszárokból 1 Divisio.

A' Wagrámi ütközetnek kimenetelét várván, mind a' két tábor veszteglett. Bianchi a' hajó hídat felszedette, az ó Aut megrakta, 's ott a' szélsö vigyázatra Klary' bataillonát rendelte. Más felöl Baraguay d'Hilliers, a' ki Po'sonynál a' Franczia vezérséget általvette, Julius' 6-án a' Köpcsényi táborba érkezett, 's ott nyúgodott. Divisiója többnyire Olaszokból állott, 's ez a' lovassággal együtt 7000-re mehetett; és így mostan Po'sony ellen, az Engeraui 2000-rel, 9000 ellenség volt készen dolgozni azokon kivül, a' kik a' hídsántznak és batteriának örizetén voltak az ó Auban.

Az elválasztó véres tüzes ütközet Wagrámnál Julius' 5-én és 6-án megesett, balúl nekünk. Baraguay d'Hilliers a' gyözödelmet már 8-án, hajnali 3 óra tájban lövésekkel tisztelte az ó Auban, 's még a' nap nem sütött fel, midön 7 ágyúval jobb szárnyunkat a' hídsántzban lövette. Ennek azonban tsak titkolni kellett azt a' valóságos szándékot, melly szerint az ó Auban lévö sántzaink

fogtak megtámadtatni; a' mint hogy az az ágyúzás hamar is félbe szakadt, 's nem sokára az ó Auból egynehány magányos lövés után szapora puska tüz hallatott. Az 1-sö és 7-dik Olasz Regement olly hévvel tört tsapatonként elö, hogy a' 7-diknek eleje, mintegy 200, együtt nyomúlt Bataillonunkkal az erdöbe és sántzainkba. Itt Major Gries állott egy Bataillon Strasoldoval, a' Bataillon rendetlenül hátrált, 's igy a' sántzban 2 Haubicz, és 3 ágyú már az Olaszoké volt. A' Major, segítetve Tisztjeitöl, a' Bataillont megállította, 's rá tudta venni, hogy az ellenséget homlokba tüzelje; oldalába és hátába szórta pedig a' kartácsokat a' kijárásnál fekvö szélsö ágyú, mellynek emberei megrendíthetetlen bátorsággal viselték magokat. A' pusztúlástól elrettenve, a mit az ágyúnak közelsége okozott, olly hirtelen szaladtak ki az Olaszok, a' millyen hirtelen betódúltak, 's mindössze is tsak 5 minútig lehetvén ben, az ágyúkra nem tehették kezöket. Generál Bianchi sietve jött Ungerhofer' Bataillonával, és Adjutant Lieutenantja Vogel egy Bataillon Lusignannal; de az ellenség már minden erejéböl futott az erdön túl való állásába, 's kartátsaink dúltak. A' Bataillon Lusignan üzte, 's valameddig mélyen már ben az erdöben új seregek meg nem segítették, meg nem állhatott. Halottunk 17 legény, és Kapitány Kotasek a' Strasoldoból; sebesünk 53; fogva vitetett 38, nevezetszerint Benczur Obester, egy a' legjobbik Ingenieur tiszteink közül. Benczur olly fáradhatatlan 's buzgó volt, hogy éjjel nappal a' sántzban vigyázott; ekkor is, midön az Olaszok berohantak, pallisadák' rakásával foglalatoskodott, 's példájával igyekezett a' legénységet a' Barrieren marasztani, és ellenállásra buzdítani, a' mi elfogattatását okozta. Mi elfogtuk az ellenségnek 3

Tisztjét, 40 legényjét; halotja pedig és sebese 46 feküt a' sántzon belül.

Az ellenség egész nap igyekezett az erdönek urává lenni, 's Tirailleurainkat a' vágásba vetni, hol az apró 's ritka fák kevés védelmet ígértek. Kétség sem volt abban, hogy szándékában ne boldogúlna, mert erővel igen feljül múlt. Azonban Bianchi az ellenségnek egy olly hibáját fedezte fel, mellynél fogva ha elvetni sántzaink' bekerítésétől nem is, de tartóztatni 's kárába keríteni lehetett. Tudniillik, jobb oldala nem volt bátorságban a' több tsapatú 's össze nem függő előhatások miatt; bal oldalához a' sziget' tsalitjaiból lehetett észrevehetetlenül férni, 's ha a' középből és bal szárnyról egyesülve lépnek ellene, rája szerentsés tüzet reménytelen adni. Használta Bianchi, 's a' dolog' fekvése szerint támadást intézett. Észre vehetetlenül felment tehát a' Duna parton az erdőbe, este 7 órakor, a' legerősebb Colonne, 3 Compagnia Szluinokból, és 1 Bataillon Lusignanból, és mihelyt alkalmas helyre jutott, egy másik Colonne 3 Compagnia Strasoldoból, 's ugyan annyi az Ungerhofer' Bataillonából egy széles úton nyomúlt a' vágásból az ó Auba. Sebesen vonúltak ez elől az ellenség' végőrei hátra, kiket addig üzött a' Colonne, mig egy számos álló tsoporttól, jó tüzzel nem fogadtatott. Azon közben a' sziget' tsalitjában lappangó legénység annyira ment, hogy a' keskeny parton egyszerre felállhatott, és az ellenség' baloldalának hátába hathatósan tüzelhetett. Hátrált egy kevéssé, a' sziget ellen pedig egy kis sereget küldött. De ennek tüzelése tsak azon egy szempillantásig tartott, míg a' bal Colonnét, melly neki jobb oldalára 's hátára nyomult, meg nem látta; az után igen sebesen ment vissza, ne hogy elvágattassék a' hidsántztól, a' hol, a' mint igyekezett, általkelt. Igy lép-

tünk a' két sántz között fekvő erdőnek birtokába, végőreink este kiállottak, és minden megrohanás ellen bátorságban lettünk. Veszteségünk 19 halott, 's Kapitány Paunovich a' Szluinok közül; 56 sebes, nevezetesen 1 Kapitány a' Lusignanból, és 1 Tiszt a' Védseregből. Az ellenségből sok maradt a' tsata helyen, fogságba esett 1 Tisztje és 36 közvitézze az első könnyü Franczia gyalog regementből. Más nap is lehetett a' Várhegy' observatoriumából látni, hogy sok szekeren vitettek a' sebesek Köpcsényre.

Ez alatt (Juli. 8. este) a' Wagrámi ütközet után, mellyben az elkésés miatt nem vett részt, vissza jött Fő Herczeg János a' tábornak nagyjával Po'sonyba, maradéka pedig más nap reggel ért be. A' hidsántzba mindjárt számos sereget szállított, a' Dunán hajó-hídat köttetett be, 's az egész tábornak a' Dunán való általkelésére mindeneket elrendelt, így akarván Feldmarschall Lieutenant Gróf Gyulaival, a' Horvát-országi Bánnal, és Chastelerrel a' legrövidebb úton egyesülni. Jön azonban 10-kén a' felsőbb rendelés, hogy ne tsak a' Fő Herczeg' tábora indúljon haladék nélkül Komárom alá, hanem Generál Bianchi is a' Dunán túl minden sántzolást elhagyjon. Ennél fogva, mivel már este a' hajóhidat elbontani, sőt még a' repülőt is, éjjelre lebotsátani, nap' felkeltére pedig Komáromnál kikötni kellett: az ágyúknak (25 darab volt ezen utolsó napokban, többféle Caliberii) 's porszekereknek általhordásokba mindjárt délután kaptak. A' mozgás nagyobb volt, mint sem hogy az ellenség' szemességét elkerülhette volna, 's még egy végső támadást készített a' sántzok ellen. Bianchi már több helyről bevonta seregeit, midőn Baraguay d'Hilliers este 8 órakor sok néppel és ágyúval dolgozni kezdett. Végőreink az ó Auból, a' hol hasonlóan megvoltak kevesít-

ve; a' nagy erő elől hamar vonúltak a' sántzokba, hol Major l'Hamaide egy Bataillonnal állott a' Jellachich' regementjéből, 2 Compagniával az 1-sö Banál regementből megerősítve, több mint 900 ember, de ágyú nélkül. A' Franczia Generál, a' mint a' szük hely engedte, 5 ágyút és 2 haubiczot állított fel a' sántz ellen; de látván foganatlan voltát, helyette egy gyalog sereget tolott elő, hogy a' vágáson törjön által. Egyes vakmerőek közel futottak a' sántzhoz, 's bokrok és fatörzsökök megül lődöztek, utóbb pedig a' hathatós tüztől megrettenve, mindnyájan az ostromlók $\frac{1}{2}$ óráig folytattak puska-tüzet: de tsak az lett ennek következése, hogy az ellenség sokat vesztett mind holtakban 's mind sebesekben, söt a' legelől vitézkedő Tirailleurokat, kik a' sántzra is rohantanak, a' hátrább állók magok agyon lötték. A' Francziák tehát egymásután vissza futottak; az ágyúk is, minekutánna még valami keveset löttek a' sántzra, söt boszonkodásból a' városra is, elvitettek. Csak 2 halottunk, és 14 sebesünk lett; de a' Francziák, a' mint némelly tisztjeik mondották későbben, többet vesztettek 300-nál. Valóan, a' Várhegyről más nap sok szekérrel látták a' sebeseket az ó Auból hordani.

Végre 10 órakor éjjel megérkeztek Po'sonyból az általkelésre megkivántató hajók, 's egy óra nem telt bele, hogy Major l'Hamaide az egész sereget, és az említett 14 sebeset minden veszteség nélkül felültette, 's által költöztette. Kevéssel a' kiszállás után, követte Somorja felé Fő Herczeg János' táborát, mellynek gyalogsága 's artilleriája Julius' 11-én korán hajnalban indúlt meg, lovassága pedig este ment utánna. Maga Bianchi, Generál Bachnak Brigadájával, tovább is Po'sonyban maradott, azért, hogy a' Morva' vizét megrakja és őrizze.

Azonban minekutánna az üres hidsántzot elfoglalták a' Francziák, már más oldalról, a' Dunának bal partja felöl fenyegette Po'sonyt az Olasz Vice Király Eugén. Ez mindjárt a' Wagrámi ütközet után, a' Franczia ármádiának 2 Divisiojával, és a' Szász sereggel, Morva vizéhez küldetett, Julius' 12-én Marchecknél által jött; végöreinket hátra nyomta, és Stomfa megett állást fogott. Más nap 13-án nap' keltével, szinte ütközethez készült, már útban voltak osztályjai, midön Divisiós Generál Guilleminot a' fegyvernyugvás' hirét írásban küldötte meg neki Schlosshofból, Bianchinak pedig a' Szász vezérrel adatta tudtára. Julius' 14-én tehát, 4 óra felé délután, sok levél váltogatás után, a' Szászok Stomfai táborjokból, és egy erös Franczia Colonne a' Morvától, elönyomúltak; Franczia Obester Gressot a' Blumenaunál fekvö Austriai táborhoz jött, és a' fegyvernyugvás' következésében e' tájon a' határlineát kivonták. Mihelyt elment Gressot, a' Szászok megindúltak Po'sonyba, 's még az nap este bele is szállottak, a' Franczia tsapatok pedig vissza keltek a' Morván. A' város' követsége fogadta G nerál Reyniert, Po'sonynak Commendansát, 's megígérte, hogy seregét mindenképen igyekszik fenyitékben tartani. Általkeltek ezután azok is, a' kik az Auban Bianchi ellen voltak, és részént a' kaszárnyában; részént a' várban, söt polgári épületekben is telepedtek meg. Julius' 16-kán azon szempillantatban, mellyben az Olasz Vice-Király Po'sonyban, a' Primás' palotájában, megszállott, több volt ben és környékén 15,000 ellenségnél. Magát a' Császárt Napoleont, August. 31-én látták a' Po'sonyiak falaik között; ö reggel 5 $\frac{1}{2}$ órakor lóháton ment be a' repülö-hídon, katonájit megvi'sgálta, a' várt és a' város' fekvését

megszemlélte, 's már 8 órakor a' Dunán ismét által Győrbe ment.

Végre October' 14-én Bécsben a' békesség megkészült, 's épen egy holdnapra kezdődött Po'sonynak a' francziáktól szakaszonként való megszabadúlása. Legelőször is elmentek:

November 14-én a' Szász szekeresek és ágyúsok,
— 15-én Generál Zeschau' Brigadája,
— 16-án Obester Klengel' Brigadája, General Raynier, város Commendánsa, Hadisegédjével Obester Gressottal; Zeschwitz, Szász General Lieutenant; a' pattantyús sereg, és a' hajósok Chapuis fő tisztjökkel.
November' 17-én Generál Staindl' Brigadája,
— 18-án Generál Lecoque' Brigadája, végre
— 19-én Gen. Gutschmidt' utoljáró serege.

Nagy volt a' város' öröme, midőn Novemb. 20-án Generál Bianchi a' Varasdi Végbeliekből 1 Bataillont, és a' Stipsics huszárokból 1 Eskadront őrizetül bevezetett. Kivül a' polgári Vadász sereg fogadta, 's a' polgári Major Wachtler, szóbeli köszöntésével jelentette, hogy nekiek nagy öröm azt az Austriai Bajnokot köszönthetni legelőször, a' ki őket legutolszor hagyta el. Beérvén a' városba, az útszákon a' néptől, a' város' házánál a' Tanácstól, és a' mellette lévő Idvezítő' templománál több Uraságoktól idvezeltetett. Erre Te Deum laudamus, 's ismét erre a' Redout palotában a' Magnások', Tisztek', és egyébb úri vendégek' számára, mindössze 84 személyre, ének és muzsika mellett nagy ebéd következett. Herczeg Grassalkovics ivott a' Cs. Kir. Ház' egésségéért. Ugyan a' Herczegnek és Városnak bőkezüségéből, minden közvitéz 1 forintot, a' Káplár 2-tőt, a' Strázsamester pedig 3-at kapott fejen-

ként. Bianchi ditsérettel emlékezett a' Posonyi népről, 's megköszönte neki, hogy az ostrom alatt mindenféle étellel 's itallal a' sereget böven tartotta, a' sebeseket híven ápolgatta; különösen a' polgári katonaságot azért magasztalta, mivel a' Várhegy' observatoriumában önkényt tett ordonantz szolgálatot, 's valami tsak észre vehetett az ellenség' mozgásairól, ötet szorgalmatosan tudósította.

Érzette jól ez a' hív nép, hogy a' háborúnak minden nyomorúságát örömében egészen felejtené, tsak szeretett Királyját tisztelhetné útszájin. Hogy tehát külső tsendessége után szívbeli nyugalmát is vissza szerezhesse: 4000 pengő forinttal udvarolt Ő Felségénél, 's esedezett, hogy ideig való lakását választaná Po'sonyban.

A' Po'sonyi Tanács' levele Ő Felségéhez *):

„Felszentelt Császári Királyi Apostoli Felség, kegyelmetes Urunk! Sokat önként és örömmel szenvedtünk a' Hazánk' kegyes Atyjáért; többet elragadott tőlünk az ellenségnek hatalma: de mind ezen erőszakkal elvett, mind az önként tett áldozatokon kivül megmaradott még egy drágább kintsünk, mellyet az ellenségnek pusztító dühössége nem tsak el nem vett, de meg sem kisebbíthetett. Ez a' mi igaz, nem színlett, szíves szeretetünk, Azon hív, és az ő jóságos Fejedelmökhez engedelmes Jobbágyoknak szeretete, kik semmit inkább nem kivánnak: hanem hogy Ő Cs. Kir. Felségét, az ő alattvalójinak igaz szeretett Atyját, az Ő Felséges Párjával, a' Hazának mindenektől szeretett Anyjával, mennél elébb és hosszabb ideig,

*) Ez, és a' következendő levelek szóról szóra: Kulcsár' Újságaiból, 1809, 2-dik Félesztendő.

közöttök tisztelhessék. Ezen Felséges megjelenés lenne az, mellynek, elhitetjük magunkkal, az ég olly erőt adott, hogy minden szenvedett viszontagságokat velünk elfelejtethesse, és az ellenség' vivása 's lövöldözése által szorongattatott 's megkárosítatott, de meg nem győzetett városunk tovább is buzgó hazafiúi érzéseitől, 's a' Királyhoz és Hazához vonszó végtelen szeretetétől lelkesítetvén, ezen kegyelmet ditsekedve emlegethesse, 's illy ritka ditsőségtől újonnan felelevenítetvén, az ő fiúi szeretetének, tiszteletének, és jobbágyi örökös hívségének több bizonyságait adhassa. Ezen nemes buzgóságtól lelkesítetvén bátorkodunk mély alázatossággal esedezni, hogy Ő Felsége, ha a' Státusnak és az Ő Felséges személyének java megengedi; lakásokat Po'sonyban választani, és minket 's városunkat további atyai hajlandóságával Cs. Kir. kegyelmével oltalmazni méltóztattassék. Kik mélységes hívséggel 's engedelmességgel holtig vagyunk. Po'sony Szabad Királyi Város' Tanátsának üléséből Nov. 7-kén 1809. Felségednek legengedelmesebb N. N. Bíró, Polgár Mester és Tanáts'.

Megindúlással vette a' Felség hív jobbágyainak ohajtásokat; íratott is Gróf Zichy Károly, Ármádia Minister által, Gróf Szapári Jó'sef Udvari Commissáriusnak:

Gróf Zichy' levele Gróf Szapárihoz:

„Tatából, Novemb. 20-án 1809. Én Po'sony városának azon kívánságát, hogy Ő Felsége oda vegye lakását, a' Felségnek elejébe terjesztettem. Megindúlt szívvel fogadta az igaz hívségnek ezen új kinyílatkoztatását; 's nekem azt a' kedves parantsolatot adta, hogy Excellentiádat erről tudósítsam: hogy Ő Felsége maga a' napokban oda menvén, a' Po'sonyiaknak nyilván való bizony-

ságát kivánja adni, melly örömest múlat közöttök. Tessék Ő Felségének ezen gondolkodását Po'sony városának tudtára adni. Gróf Zichy. s. k."

A' benyújtott pénzbeli ajándék' következésében pedig maga Ő Felsége méltóztatott Gróf Szapárihoz írni:

Ő Felsége Levele Gróf Szapárihoz:

„Kedves Szapári Jó'sef Grófom! megindúlt szívem, midőn Gróf Wrbna Udvari Commissariusomtól értettem, hogy Po'sony városának Tanátsa és a' Polgárság Conventios pénzben négy ezer forintot bemutatott a' Státus' szükségeire. Ezen tselekedetet megismérem az ő tellyes mivoltában. Szemem előtt annál nagyobb a' betse, mivel tudom, hogy Po'sony városa az elkerülhetetlen hadi nyomorgattatások miatt melly sokat szenvedett. A' Gróf hivja össze a' Tanátsot, és gondolkozásomat adja neki tudtára. Tatában, Novemb. 20-án 1809. Ferencz. s. k."

Örömnek, vendégségnek, múlatságnak, inneplésnek napja volt Posonyban November' 22-ke; mert valamint Gróf Szapári a' város' házánál reggel jelentette, a' Felséges utazó délután 2 órakor az Auba érkezett, 's köszöntetvén a' városnak díszes követségétől, gyalog ment a' Francziáktól megvásárlott hajó-hídon által. Este a' város kivilágositatott, kiváltképen szép tekintetet mutatott a' theátrom, mellynek egész homloka mesterségesen ki volt lámpásokkal rakva; 's benne most a' Felség előtt Titus kegyességét játszották, és a' kedvelt Királyi éneket is elénekelték.

December' 14-én reggel 7 ½ órakor hagyta el Ő Felsége hív városát Po'sonyt, 's mélyén vitte szivében Bécsbe amaz igaz mondásnak érzését, a' mit a' Tanátsházon lehetett a' kivilágosításkor olvasni:

Vincere fortuna est gentes; sed vincere corda,
Majus in humano genere pondus habet.

Holéczy.

3.

Az elme-szikra.

A' mit a' Franczia: Bon-motnak, a' Német Witznek nevez, azt mi talám így tehetnénk ki, a' míg encyclopaediásabb, és tárgy-képezőbb kifejezésre szert tehetünk. Az elme-szikra olly tréfás előadás, melly különös vólta miatt, nem tsak nevetségre indit, hanem álmélkodást is gerjeszt. Elválhatatlan tulajdona az, hogy találós légyen. Ezen kifejezés: elme-szikra, tselekedetre, indúlatra, vagy külső tárgyra teljességgel nem alkalmaztatható; így p. o. senki se mondhatja: Ez egy elme-szikrás tett! c' est une action spirituelle! Dies ist eine wittzige Handlung, ámbár szomszédjaink ezen kitételtől: Wittziger Streich, nem idegenek; de ez helytelen kifejezés.

Ha a' szó ejtés tsak nevetséget szül, nem pedig megelégedést, vagy bámúlást, már nem Bonmot, hanem Bourlesque (halhota-szó) nehéz ezt az elme-szikrától megkülömböztetni; mert némelly kitételek bennünket katzajra indíthatnak, tehát tetszenek, és így elme szikráknak látszatnak lenni, még sem azok. A' legkomolyabb, a' legtiszteletre méltóbb tárgyat is annyira bélehet ezzel zomántzolni, hogy az nem tsak tréfás, hanem igen nevetséges is lesz. Illyen a' Scarron, és Blumauer travestált Virgiliussa és Tassoninak Secchia rapitája. Ezen Költők elébb

magok nevetnek, hogy Olvasójikat katzajra fakasszák. Csokonainknak Dorottyája már más neme a' mulatságos költeménynek; mert ebben a' Poëta egy mindennapi történetet veszen tárgyúl fel, és annak bajnoknéját, egy már konya ró'sát nevetségessé tészen, midőn az egésszel hősi módra bibelődik, és annak nagy fontosságot ád. Ebben valamint a' Béka-egér hartzban, a' tárgy, és a' véle való bánás közt lévő nagy Contrast az, a' mi homlokaink rántzait kideríti. — Hogy az elme-szikra, és Bourlesque közt lévő külömbség kitessen, az utóbbiból írok elébb ide egy pár mustrát:

Ő olly fukar ember, hogy a' miólta él
Ajándékba semmit nem adott; ha fel kél
Így szóll kereszténvi üdvözlés helyébe:
„Jó reggelt kivánok, de költsön fejébe!"
Molière.

a) Ő egy hamvába hólt tehetetlen Lélek!
b) Sőtt nagyobb bajnokot nem láttam, mig élek;
Ezt egy ollyan ember állitani meri,
A' ki az Urnál is öt' jobban esmeri.
a) És ki az? b) Önn' maga. Epopeás ének
Vár e' jeles hősre; Vitézi tettének
Én vagyok tanúja; midőn nagy erővel
Egy valakit földre zúzott, véres fővel.
a) Ki volt az? b) Önn' maga. E' letzkét úgy kapta,
Hogy fejét ittason a' czölöphöz tsapta.
Shakespeare.

ismét:

a) Emlékezel éltünk azon szép pontjára,
Midőn felmásztunk a' Belgrádi bástyára
'S onnan egy fél Hóldat hoztunk vatsorára,
Mellyből a' pogánynak lett iszonyú kára.
b) Félhóldoddal Marqvis mit akarsz mondani?
Fél hóldért két Vitéz nem fog vért ontani;

Mit szemérmeskedel? vólt egy nagy Hóldvilág
Mellyet letzipeltünk, tudja mind a' Világ!
Molière.

Ez mind mosolygást bájol elő, de se bámúlást, se belső megelégedést nem szül; oka: mert nem valódi, nem találós; ugyan is: jó reggelt költsön adni; fejét ittasan bétörni vitézség jeléül; az egész Hóldat letzipelni, a' valóval meg nem egyező gondolatok, és még Metonymiának is rendkivül merész kitételek.

Az elme-szikra minden mulató szó-ejtések közt a' legfinomabb. A' felállított kép vidámon hat a' lélekre, és gyönyörködtető lobbanásokra gerjeszti azt; a' kedv szelíden duzzad általa, a' nélkül, hogy erőltetést szenvedjen; vidám környülmények közzé kerit bennünket, mellyek nem hogy eloszlatnák kellemetes helyheztetésünket, sőtt inkább megállapitják, kellemetes foglalatossággal lepik meg, és megnyugtatják azt.

Az elme-szikrának többféle neme vagyon. Egyik a' töredék elme-szikra, másik a' kifejtett; mellyek majd jádzi képekkel, majd ismét tréfás szövevényekkel deritik fel az Olvasónak lelkét.

A' jádzi képek, és Metaphorák, mellyek bennünket szokatlanságok által lepnek meg, egyedül a' képzelődő tehetségnek kitsapongó szüleményi, melly mint múnkás, és korlátlan lelki erő, ezen alkalmaztatásra szerfelett használható. Ennek egy példája itt következik *).

*) Valamint ezen verses feltétel, úgy a' következendő apróságok, még eddig anya-nyelvünkön nem olvastattak, és vagy eredetiképen tőlem kerültek, vagy idegen nyelvekből általam fordíttattak le.

a) Gyanitád lyányomnak gyors elrepülését?
b) Gyanitám e'? tudtam! látván remeklését
Annak, a' ki néki olly szárnyat készitett; 1)
Mellyel a' berenán által is repitett.

Shakespeare.

A' tréfás egybeszövés, és ellenvetés példájául ez szolgáljon:

A' praxisnak az is egy jeles óldala;
Hogyha Doctor kéz közt a' beteg meghala,
Elnémúlva nyugszik, nem tesz panaszokat;
Az örökös pedig fizeti azokat.

és ez:

Bámúljuk jóságát a' nöteleneknek?
Vagy nevezzük öket tsak eszteleneknek
Hogy roppant kintseket halmoznak azoknak
Kik veszteket várják ezen Kamaszoknak!

Mulatságos dolog phantasticus okokat szabni a' következéseknek, és épen azért a' komoly munkákhoz illetlen. Rosz ízlésü tehát ezen sír-irás, mellyet Cowley egy Ángoly tudósra készitett:

A' tudományoknak elérte határát,
'S bövebbnek találá lelke öblös tárát:
Ö-is mint Nagy Sándor azon sóhajtozott,
Hogy több Világokon mással megosztozott;
Ez, ha korán elhólt, ellehet gondolni
Okát, mert nem vala már mit meghódolni;
Ö is kimerítvén mindent nem élhetett,
Olympal váltá fel tehát az életet.

Mennyivel jelesebb a' Franklin Epitaphiuma: Mint egy betses Könyvnek tábla-borítéka 2) (Melly foglalat nélkül tsak tsekély portéka);

Nyugszik itt — már férgek étke — Franklin teste;
De majd ha pitymallik, 's eloszlik az este,
Ezen jeles munka ismét elö kerül,

Melly Amérikának szolgála tükörül;
Aranyos kötésbe lészen béborítva,
És a' Szerző által még meg is jobbitva.

Némellyek közülök kitsapongó okoskodások által lepnek meg; p. o.

a) Elfogad-é férjül az asszony engemet?
b) Tsak úgy találhatnám az Úrba kedvemet,
Ha a' köz-napokon másra szert tehetnék,
És illy pompás Úrral tsak ünnepelhetnék.
úgy a' következendök is:
a) Kereszténnyé lettem, és minden szennyeket
Lemosott a' szent víz; várom a' mennyeket
b) Már felesleg vagyunk; ha többen megtérnek,
A' disznó vásáron a' vevők nem férnek;
És ha minden ember szalonnát fog enni,
A' sertésnek ára szörnyen fel fog menni;
Ha Zsidó,'s Törökkel templomaink telnek,
A' szakátsok végre foglyot sem spékelnek.
Shakespeare.

Az Óperentzián túl van egy nagy város;
Lakik abba Kalmár, Varga, Áts, Mészáros;
Megtudhatjuk nevét, ha fogjuk kérdezni,
Nem szükség hát arról tovább értekezni,
Mert akár ért engem Olvasóm, akár sem,
Illő, hogy illyennel az időt ne töltsem.
Hudibras. 1. Ének.

Hol a' betsület lakhelye?
Ez egy találós mese;
Az embernek agya, mellye
Hordja azt, vagy a' vese?
Korántsem! a' bélnek vége,
Az arany ér rút insége
Fedi annak lak-várát;
Mert ha lábheggyel illetjük
Azt másnál, észrevehetjük
Miként okozzuk kárát.

Mások

Mások a' tsekély tárgyaknak fontosokkal való egyben kötések által múlatnak:

Nagyobb bosszúságot még Ferentz sem érzett,
Midön Károly Császár békójában vérzett 3)
Sem egy rá-tartó szép, midön azt elérte,
Hogy már többé tsak egy szív se dobog érte,
Vagy ha megfosztódik a' tüzes szerető,
Azon tárgytól, mellyet egyedül szeret ö;
Sem a' vén Dámák, ha fintoritást nyernek,
Midön ifjabbakkal egy mezön legelnek;
Olly kaján irigység, méreg, és dühösség
Egy megbukott Tyrann kebelében sem ég:
Melly reád Cynthia uzsorával omlott
Midön egy hajfürtöd a' minap megbomlott.

Ollykor fontos okok helyett holmi legyesség kerül elö; úgymint ezekben:

Generál Szeretsen a' fördökbe mene; —
Úgy-é? mert táborba szállani kellene! —
Rosz nyelvek tsitt! öt' tám rágalmazni kár is;
Mert így lesz Szeretsen tsinos Generális. 4)

A' Könyv-Író Orvosra.

A' miólta Cháron mássa
Egy rosz könyvet irdogál
Megszünt a' halál dúlása,
Mert már ki nem járdogál.
Recensensek ditsérjétek
E' köz hasznú múnkáját,
És hogy folytassa kérjétek,
Mert orvosi tsudáját
Azólta félbe szakasztá,
És a' fogasra akasztá,
Rettenetes kaszáját.

Az elme szikra magát tetszetösen gyakorolhatja olly alkalommal is, midön valamelly nyil-

vánságos esetnek titkos rugóját kémélletlen tsipősséggel, és gúnyos nyílt-szívüséggel felfedezi. Illyenkor non tantum partem veri fabula habet. Remek példája ennek azon distychon, mellyet a' Római pajkosok Nérónak, ezen eleintén kegyes Uralkodónak, ablakai alatt akkor énekeltek, midön ö Othót Lusitánia (Portugallia) Kormánnyára küldé. Ennek megértésére tudni kell, hogy Néró a' híres Poppaeába szeretvén, de azt feleségére, és talám Senecára nézve Udvarába bé nem vihetvén, ezen nyalka bébillérhez azon okból adta feleségül, hogy vele annál szabadabban társalkodhasson; de a' dolog oda ütött ki, hogy Othó és Poppaea egymást halálba megszerették, mellynél fogva amannak elkellett szép szín alatt távozni, itt a' pirongató pár vers:

Cur Otho, fax populi, mentito est exul honore?
Vxoris moechus coeperat esse suae.

az az:

Úrrá tették,
'S számkiveték
Othót a' Nép kedvessét;
Miért érte
Baj? — mert élte
Nös paráznán hitvessét!

Az elmés furtsaságnak egyik neme, ha az olvasó várakozásában megtsalattatik; midön t. i. egész más mondódik, mint a' megelözés folyamatja kivánja. Esmeretes neme az a' tréfának — úgymond Cicero de Oratore L. 2-o Cap. 63. — „midön egész más fordúl elö, mint a' mit várna az ember. Önnön tévedésünk itt a' nevetség inditója":

A' nékem ajánlott Orvos
Jó Deák, Zsidó, Görög;
A' Chymiától már kormos,
Nyelve tudósan pörög.

Járatos a' Physicába,
Tátos a' Botanikába
Practizál is immár rég;
De magam rá nem bízhatom:
Okát tudtodra adhatom:
Mert akarnék élni még.

Bürökházyra:

A' legény ha rút is elkél
Egy leány votumával;
De Bürökházy vissza él
Privilégiumával.

Éh-korty Tamás.

Egy nap húszszor is lezárja
Éh-korty Tamás szekrénnyét;
Talám, hogy ne légyen kárja!
Tartja ezen törvénnyét?
Nem találtad! mert oka más:
Azért zárja-le azt Tamás,
Hogy más bé ne tekintsen,
Titkát észre ne vehesse,
És szemére ne vethesse:
Hogy már semmije sintsen.

A' sorvadó Dámon.

A' sorvadó Dámon nem rég felöltözött,
'S olly végből mezei házába költözött:
Hogy a' friss levegö gyógyitsa tüdejét;
Vélvén, hogy ez nyújtja élete üdejét.
Elhatározását követé olly tsuda,
Hogy hólt testét látá Pentele, nem Buda.

Piron Krizisse.

Megkértél Barátom! a' minap engemet,
Hogy keresztetskékkel tenném jegyzésemet
Ott, a'hol találom versed kivetönek;

De botsáss meg! tenni ezt nem mérészlettem,
Mert így lenne múnkád, a' mint észrevettem,
Szakasztott mássa egy roppant temetőnek.

Midőn az elme-szikra nem terjed az egész kitételre, hanem tsak egy szóba görtsölődik, az: Szó-Játéknak neveztetik. Ezen neme az elme-szikrának ollyatén szavaknak alkalmaztatásából ered, mellyeknek kettős, vagy többféle értelmek vagyon. Ezen mesterkedés által a' nyelv oily szemfényvesztésbeli változást szenved, mellynél fogva az egyszerű ártatlan kifejezések, tréfás, tsipős, ollykor magasztaló, de minden esetre egész más, és az előbbitől teljességgel külömböző forma-ruhát öltenek. Az illyetén tsekély tsetse-betsék kipihentetik az eltikkadt elmét, ennél fogva kedvelli azokat az ember, és szája ízéhez valóknak találja. Valóban szerentsés tulajdonsága az a' nyelveknek, hogy azokban a' szavak, nem tsak hasznos arányra, hanem mulatságra is alkalmatosok. Azért okoznak ezen egyébbaránt megvetendő aprós játékok, némellyeknek tsak közvetve, másoknak ellenben mindenkor gyönyörködtető elragadtatást, melly a' lelket fáradságos munkáji után kinyugtatja, és annak feszült állapotján tágit.

De még arra is van példa, hogy sárepés hypochondriacus, sőt halálos betegek egy elmés tréfa felfogására kiderültek, és veszedelmekből hosszas életre fellábbadtak. Nem egyedül Cardinál Salviati az, a' kinek aposthémája egy katzagásra felfakadt Kérdeztessenek meg az Orvosok, majd meg mondják, mennyivel hasznosabb a' diaphragmának zötykölődése a' Mesmer Bacqvetjénél.

Ám de a' levegőnek a' nevetés lihegése miatt okozott ösztöne; a' vérnek tódúlása, melly ekkor a' fejet ellepi, véletlen kimúlást okozhat; igaz az magam is olvastam Lucianusban — ha jól rémlik

előttem — hogy egy Görög házi-gazda látván szamarát, miként eszi a' füget, halálra nevette magát. Más óldalról az is tagadhatatlan, hogy sok jádzi-koma elmés gondolatjáért, nyugodalma, előmenetele, szabadsága, sőtt élete vesztével lakolt. Tacitus esztendőnként való jegyzései nyüsögnek az illyetén ész-nyomorékok fátumaitól. C. Lutorius, és Fabius Vejento szomorú esetjeik elégségesek akárkinek is elrettentésére. Ezek tehát azon kettős ellenvetések, mellyeket az elmefitogatásnak, a' test, és lélekre serkedő rosz következéseire nézve tenni lehet; de — a' mi az elsöt illeti — az öröm (mert ez az, a' mi katzajra fakaszt) több kárt tesz-é, mint más indúlatok? kikövetkeztetné ennél fogva az örökös apathiába létel szükséges vóltát? hát a' testnek egyéb ellentálhatatlan mozdúlati nem költöztetik-é váratlan el a' halandó gyász férget? A' prüsszentés közbe számtalan plethorás lelkek kanyarodtak ki az orr-szelelőn, és innen ered azon fontos szokás, hogy az ember egymásra rá kiáltsa a' „fogadj Istent" a' kis városokban, a' nagyokban pedig egy poklonyát vessen; de valjon tette-é azért valaki félre dohány-porszelentzéjét, hogy prüsszentés közbe ne üdvezüljön? az illyetén felesleg való gondoskodás hirére, bizonyosan sokan vesztekig nevetnének. — Az erkóltsi következésekre nézve pedig vegyük gondolóra azt, hogy C. Lutoriust egy Tibérius ölette meg idétlen tréfájáért, Fabius Vejento egy Néró uralkodása alatt küldetett számkivetésbe; Augustus ellenben a' vért szomjúzó Triumvir - epigrammáért epigrammával fizetett 5). V-dik Károly Császár pedig Aretinnek nyelveskedéséért, egy a' harapós Költő által nagyon is könnyellett arany lántzot ajándékozott, és ha a' mi Nagy Lajosunk IV dik Károly Császárt egy zok-szóért örökös haddal fenyegette, az Európai mostani Fejedelmek,

ha szinte valaki kárhozatos nyelv-viszketegségből egy Laerna-tajtékjába mártott nyilat pattantana is el, senkit még tsak nyelv váltságra se húznának. Ez a' külömbség azon idők közt, mellyekben „L. Ennius Eqves Majestatis postulabatur, qvod principis effigiem promiscuum in usum argenti vertisset", és ezek közt, a' mellyekben: „Rara temporum felicitate, sentire qvae velis, et qvae sentias scribere licet'. De külömben is egy Cató, és Domitius közt, a' kik soha, és egy Democritus, vagy Scarron közt, a' kik mindég enyelegtek, van egy ösvény (trames) qvem ultra citraqve neqvit consistere rectum. De hogy ezen szépelkedő Episodáról az előbbiekre térjek:

A' szó Játék, az elmeszikrának ezen alávaló neme, minden nemzeteknél egy ideig, t. i. addig, mig azok a' Cultúrának finomabb erköltsökre, és ízlésre útasitó léptsőjén tartózkodtak, betsben vólt ugyan, de abból idő jártával kiesett, és a' megvetés' méltó tárgya leve. Mihelyt valamelly nyelv már alap-tételeiben nem ingadoz, és bizonyos Systémára húzódik, a' szavaknak értelme szorosabb meghatározást nyer, azonnal nyújtatik alkalom olly kifejezésekre; mellyek, némelly szavak kettős értelménél fogva, a' legközönségesebb gondolatoknak is olly tekintetet szereznek, mintha azok legújjabbak lennének; az Olvasó, vagy halgató éles felfogásáról való hiedelmét ki elégítve tapasztalván, ha a' kettős értelmű kifejezéseknek valóságos jelentését eltalálja.

Rómában ezen aeqvivocumok nagy divatban vóltak hajdan, és a' köz népnél szertelen kedvességet nyertek. Svetónius közli velünk azon piszkos szó-keleptzét, mellyel a' triúmpháló Caesár

füleit büntetlen sértegette a' hosánnáló nép, és katonaság:

Gallias Caesar subegit, Nicomedes Caesarem;
Ecce Caesar nunc triumphat, qvi subegit Gallias,
Nicomedes non triumphat, qvi subegit Caesarem.

Az egész Világ tudta akkor, hogy Caesár ifjúságának kellemeit igen gyanús bókolások közt töltötte az antiphysicus gusztusú Nicomédes udvarában; innen erede azon szónak: „subegit" galád értelme.

Octavianus, Caesárnak onoka fija, sem kéméltetett meg a' dallos Jahn-Hageltől, melly annak rémitő proscriptióját egy két szóval tsipősen felhányta:

„Pater Argentarius, ipse Corinthiarius"!

mellynek értelme ez:

Atyád is pénzváltó vala,
Te váltasz Görög rezet;
Mellyért sok polgár kihala;
Foghatsz hát vele kezet.

Itt a' lappangó Aeqvivocum: „Qvaestor" az az: pénz váltással, és Görög rézzel Kereskedő. A' tzélzás pedig azon számtalan gazdag Római polgárok embertelen meggyilkoltatására van intézve, kiknek fő hibájok az vala, hogy sok Corinthusi, az ezüstnél feljebb betsült értzel birtanak. Igy bünteté a' Világ' Urát a' hatalmas, és kémélletlen köz vélekedés.

Illyen a' Nérót érdeklő azon esméretes, és talám minden efféléket jelességével, találósságával, és nemességével meghaladó, ezen kifejezéssel: „sustulit" üzött szó-játék:

Qvis neget Aeneae magna de stirpe Neronem;
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Midőn itt Nérónak örökös jaj szót hangoztató szülő-gyilkossága Aeneásnak fijúi meghódolásához hasonlítva, olly borzasztó ellen képet állit fel.

Elmés egyébaránt ezen feslett erköltsü, de furtsa eszü Császárnak azon szó-ejtése, mellyet gyáva mostoha atyának, Claudius Császárnak tiszteletére tartott halotti beszédjébe füzött: „Hic (Claudius) tandem cessavit inter homines morari, producta prima syllaba". Kettős lévén ezen szónak „morari" értelme, u. m. tartózkodni valahol: „moras nectere"; és ha az első fogás hosszan mondatik ki „morari") bolondoskodni: morionem agere", melly a' Görögnek „μορος"sából ered. Ugyan is olly közönséges hahotát szült ezen, az elhúnytnak esméretes együgyüségéről tett emlékezet, az egész egyébaránt megilletődött freqventiánál, hogy a' pajkosan papoló Korona-örökös a' ditsérő beszédet (nevettébe maga is fúldokolván) el nem végezhette.

Tsak ugyan ő nevezte a' szarvas-gombát, mellyel most emlitett megelőzőjét a' fejedelemségben, megétette, ingerlő gúnnyal ugyan, de aestheticai kettős értelemmel: „Isteni eledelnek" mint az étek kedvességére, mint annak kijelentésére nézve, hogy ettől halván meg Claudius, a' Caesárokat illető szertartáshoz képest az Istenek számába bévétetett.

Sehol se vólt ezen bárdolatlan ösztön a' kettős értelmü szavak eránt elterjedtebb, mint Angliában, Er'sébeth, és I-ső Jakab uralkodása alatt. Ezt bizonyitják nem tsak Shakespeárnak, de az Isteni Tudomány akkori komoly fejtegetőjinek is munkáji. De ezen kitsapongás sehol se vólt tartós,

és maradandó; mert mihelyt a' nyelv megérik, és a' szavak jelentése inkább, 's inkább meghatároztatik, megkevesedik az egy értelmü kitételek száma, és ha a' felesleg valók már egyszer fenn forogtak, az Ujság megszünésével a' gyönyörködés is elenyészik.

Valamint az elme-szikra már magában több osztályra szakad, úgy a' szó-játék is, annak elintézéséhez képest, külömbféle: egyik a' látszató hasonlatosság valamelly kifejezésnek kettős értelménél fogva; illyen ezen sír irás:

E' kő alatt nyugszik szeretett hitvesem;
'S azólta nyugtomat én othon keresem.

2. A' látszató ellenkezés ugyan azon okból; ezt Verbalis antithesisnek is nevezhetni, melly a' nevetséges tárgyra nézve nem tsekély következést vonsz maga után:

Magokat a' Nymphák ollykor
Busásan erőltetik
'S a' mit kaptak, azt most jókor
A' mig lehet, ki — vetik
És ha ezt elhajthatják
Diszeket feltarthatják
The Dispensary.

Itt a' tetsző ellenkezés: egy valaminek kihajtása, hogy más valami megtartódjon.

3. A' látszató, és ugyan azon okból serkedező egybe-kötés.

A' Westmünsteri Palotára.

Itt határozzák meg a' Tyrannak buktát
'S azt, mellyik Kortsmában várják a' nap-nyugtát
Nagy Brittanniának elmés Ministeri,
A' szövevényeknek ezen fő mesteri.
Itt ülsz te is Anna 6) kinek három Ország

Térdet, és fejet hajt; — te ravasz kis jószág!
Hív Tanátsosidtól jól környékeztetve
És a' punch szeszétől tsak nem eltemetve
A' haj-fürt ragadás.
Exul mentisqve, domusqve
Ovid. Metam. L. 9.
Legbetsesebb butor marad a' Canapé,
Sok törődik azon, ha ott helyet kap-é;
Ha csigára húznák sokat elárúlna,
Mint a' férges dió, sok vendég lehulna:
Ez a' hívségnek egy nagy Barometruma,
A' hol a' gazdának tsekély a' vótuma.
Köhögéseiket itt a' birák, 's atyák
Lelkismeretekkel álomba ringatják
The Dispensary.

Egy Hódolóra.

A' hány csipet dohány port vett az orrába
Annyi várat vett el tőlünk hamarjába;
A' hány findzsa kávét foglalt tágas gyomra
Annyi Országokat foglalt el potomra.

A' szó-játék itt a' külömböző alkalmaztatású, és értelmü, de egy hangú kitétel: „vett", és „foglalt".

4. A' látszató ellen mondás, hasonló elintézetnél fogva: e'félék a' következendők:

a) Hány esztendös a' szép Iris
Ki szívem' tépi széjjel?
b) Húsznál, ha többel nem bir is
Nappal, — ötven, 's több éjjel.

Militat omnis amans. Parodia.

A' szerelemnek, és hadnak
Van hasonlatossága
A' szelid hartznak, 's a' vadnak
Egy a' dühe, 's kórsága

Tsak hogy ott a' győzedelmes
Önn' rabja elől szalad;
A' haldokló, a' sérelmes
Üzi azt, 's el nem marad.
Waller.

Vád.

Babonaság áldozatja
Vagyok! eléggé mutatja
Az engem emésztő tüz;
Mellyet fagyos szép személyed
Bennem gerjeszt azért féljed
A' fa boglyát 7) gőgös Szüz.
Súgárt nem lövelhet a' jég,
És ha attól tsak a' haj ég
Az merő tündér erő!
De midőn már a' szív gyúllad
A' jégtsaptól, — mondják róllad
Jót kis méreg-keverő?
Cowley.

Az illyetén helytelen elmésség a' komoly költeményt disztelenül tarkázza; azért nem lehet azon sír-írást, mellyet Pope egy korán elragadtatott szépre készitett, ditsérettel emliteni:

Ama szép mely e' Világot
Melly lángba borította,
Gyötrelmet, nyomorúságot
Okozván, nem óltotta
A' harapodzó tüzeket;
Melly olvasztá a' szíveket,
A' mit száz nap az Égen
Tenne; — fekszik hidegen.

Egy bizonyos szó más értelembe véve, mint a' mellyben már elökerült, egy a' legmulattatóbb neme az elmeszikránák, mert egy szer'smind bámulást is okoz. Illyen p. o. ezen Epigramma:

Vulpius egy jeles bátor
Kitanúlt régi Prokátor
Mindég erősitette;
Hogy tsak „javamat" akarja,
Azért allegáló karja
Nem rég ügyem' felvette.
Tapasztaltam is azt végre,
Jutván utólsó ínségre;
Mert eme' rókás mente
Ingó, 's ingatlan „javamat"
— Ah! hidjétek el szavamat; —
Szemtelenül eltsente.

Egy ollyas kitétel, mellynek jelentése kettős: egyik a' helyes, és egyenes, másik a' helytelen, olly öszveköttetésbe jöhet, mellynél fogva bennünket a' helytelen értelemnek felfogására intéz. A' hamis elmeszikránák ezen neme egy külön osztályt képez, és az Angoly nyelven külön névvel is bir: a pun. Shakespear ebben kimeríthetetlen. Igy szóll t. i. azon darabjában, mellynek tzimje: „Troilus, és Cressida" Paris Helenéhez:

Hellas 8) készíti torunkat
Azért kedves Helene
Szerezz béket; Hektorunkat
Igy idején kellene
„Lefegyverkeztetni"; eztet
A' veszélyt hozó keresztet
Te tudnád megbájolni;
Mert olly szívre-ható éked
Hogy nints ember a' ki néked
Ne fogjon meghajolni.
Patyolat kis kezetskéddel
Ezt hamarább teheted,
Mint a' Görög Hősök; hidd el
Öt' „lefegyverkezteted",

Te szíveket olvasztó báb!
Agamemnonnál ezt inkább
'S elébb véghez viheted.

Itt ezen szónak: „lefegyverkeztetni" kettős értelme van; egyik: valakit fegyveri készületéből reá beszélléssel kivetkeztetni; a' másik: valakinek fegyverét erőszakkal lehúzni, és így győzedelmeskedni. Az elő-adás öszveköttetése az utóbbi értelmet határozza meg; noha Helenére nézve tsak az elsőnek t. i. a' reá beszéllésnek, lehet helye, még egy pár példát iktatok ide:

Esse nihil, dicis, qvid qvid petis, improbe Cinna;
Si nil, Cinna petis, nil tibi, Cinna, nego.
az az:
Semmiséget kérek, 's nem szánsz:
Mondád: jó! annyit adok;
Ha, Cinna, „semmit" sem kívánsz,
„Semmit" meg nem tagadok.

A' következendőt a' „Pontifexbe" szorított szó-játékra nézve leforditani lehetetlen:

En Monachus geminum imposuit tibi Seqvana pontem;
Hunc tu jure potes dicere: Pontificem.

Horatius, első könyvének hetedik Satyrája úgy van szántszándékkal intézve, hogy annak végével egy irtóztató szó-játék kerüljön elő. Dii meliora piis, erroremqve hostibus illum! Az idézett gúnyos-költemény tárgya egy gyalázatos gonosztévő, kinek neve: Rupilius Rex. Ez az:

Persius exclamat: per magnos, Brute, deos te
Oro, — qvi reges consveris tollere; — cur non
Hunc regem jugulas? Operum hoc, mihi crede, tuorum est.

Noha a' szó-játék bizonyos jele a' tsendes, és mulatságokra hajlandó elménck, nem következik, hogy tehát minden szó-játéknak tréfásnak kell lenni 9). A' szavak olly szoros öszveköttetésbe vannak a' gondolattal, hogy egy valóban komoly tárgy, még illyetén Harleqvin köntösben se fog bennünket kideríteni. A' seriumra tehát mindég alkalmatlan az efféle komázás, és a' gondolatnak a' kitétellel való egyenetlensége miatt, kellemetlen, sőtt bosszantó. Izetlenek tehát Shakespeárnak, gyakran a' legszomorúabb, és rémitőbb darabjaiban előfordúló elméskedő vitzkándozásai; nevezetesen az, mellyet a' IV-dik Henrik Angoly Király siralmas viszontagságait ábrázoló, érzékenyitő Drámájába fűz:

Szerentsétlen Hazám! mellyet a' belső Had
Lángjai boritnak; ez ám a' hadd-el hadd!
Mert ha annyi bokros fejedelmi „g o n d o n"
Végre meg nem indúlsz, háládatlan London!
Mi lesz még belőled, ha egy „g o n d o d" lészen
A' lázzadás, mellyre vagy szüntelen készen.

Az elme-szikránnak ismét egy neme egyedül az értelem külömbféle vóltában áll, de az tsak a' Poësisben találtatik, még pedig tsak a' rimes költeményben, és azt ott meg is lehet szenvedni: de mivel ez egy kis meglepetésnél egyebet nem szül, és sem álmélkodást, sem nevetséget nem okoz, méltán lehet kételkedni, ha vétetődhetik-é elmeszikránnak. A' következendő elég bokros, mert kevés szavakban három pár illyen alakos kifejezéseket állit elő:

A' Gyülésen
Áll a' résen
Amaz, mint „k é p v i s e l ő"

Sok jót „készit"
Mindég „készitt"
Nagy terhet is „visel ö",
Mert nem lesi
A' Szepesi
Ki ürült Kórmányszéket,
Nem is „követ"
E' nagy „Követ" *)
Sok olly dölyfös pribéket 's a' t.
T. a' Csákyakhoz.

Egy megforditott szemre-hányás, vagy feltétel, elmés lehet, de azért nem fog magában elmeszikrát lappangtatni; mert bárha az efféle visszahangzások gyakran tsipősök is, még is egyszer-'smind komolyak maradhatnak: Illyenek ezek:

Criton, 's Anacharsis között
Támadván egy szó-vita;
Amaz rá igy lövöldözött:
Csitt! te balustya 10) Scytha!
Anacharsis erre: ha nagy
Hazám sivatag tére
Nintsen díszemre, te se vagy
Hellás betsületére.
Didóra 11).
Kedveseid Didó fejedet mély gyászba boriták:
Egyik vész, 's te futol, el-fut amaz, 's te veszel.

Végre: egy tökélletes értelmü feltétel, vagy kerek-beszéd, a' nélkül, hogy abban tsak egyetlen egy kettős jelentésü szó légyen is, olly kellemetes alkalmaztatással kétfelé hajolhat, hogy az a' hallót, vagy olvasót, a' legváratlanabb gyönyörködtetéssel eltöltse. Ez az ugy. nevezett kiterjedett elme-szikra. Mert noha abban egy szó

*) Diaetai Követ.

se találtatik, melly elmés lenne, az egész azomban minden efféléket: találósságával, jelességével, könnyen felfoghatósságával, diszével, igazságával, élességével meghalad. Szükség mind e' mellett, hogy erköltsi szabást foglaljon magában: Itt a' gúnynak, füttynek, katzajnak, ingerlésnek helye nints. A' legfelségesebb elméktől serkedeznek ezek; igen ritkák, és úgy állanak az Aesthesis birtokában mások felett, mint a' Czédrus, a' tüske bokrok közt. Két osztályra válnak, mellynek egyikébe a' kétfelé hajlás lappangó, és tsak a' környülmények felfedezésével esmértetik: elterjedt elmeszikránák; a' másik nyilvánságosan áll a' maga ditső termetében. Az elsőre nézve Augustus Császártól veszek mustrát; a' másodikat a' nagy Antoniustól költsönözöm. Annak a' késői világra lett szállitását Macróbiusnak, az utóbbinak fentartását Agelliusnak (Aulus Gellius) köszönhetjük.

Augustus már tsendes uralkodása, közben — meglátogatván egykor egy jó barátját, azt egy arczképnek, (portrait) elrejtésén lepte meg, mellyet ő, a' Császár váratlan megjelenésére nézve, tsak ugyan el nem sikkaszthatott. A' kép Cicerót ábrázolta, kit a' Császár, nevének örökös gyalázatjára, még mint Triumvir megöletett. Megpillantván Augustus Róma legnagyobb fijának, az ő véres áldozatjának vonásait, feléled benne a' gyötrő lelkiesméret — (mert a' Tyrannokba ez a' lappangó szikra) — és szemei könnyübe lábbadván, így bátorítja megzavarodott Udvari bébillér-barátját: mi okon duggatod ezen Consuláris férj fiúnak képét? hagyd! lebegjen az mindenek szemei előtt. Ez egy valóban jeles hazafi, és nagy szószóló vala 12); „Qvisqvis enim praesentem statum Reipublicae turbare non vult, et Civis et Vir bonus est"; melly

ki-

kiterjedt elme-szikrájú kitételével, mind Cicerót megditsérte, a' ki a' Respublica' régi alkotmányának általa eszközlött felbontását, ámbár sikeretlenül, megakarta gátolni; mind pedig (ez a' második, és titkos alkalmaztatás) minden akkori Római taksást arra ösztönözött, hogy az általa már most felállitott új egyes Kórmányt (Autocratiát) veszteg szenvedjék, hogy így bókolások által ugyan annyin elérjék azon díszt, mellyel ő Cicerót, noha ellenkező intézeténél fogva, magasztalta.

A' Musónius (?) elmés mondása egyszerü, és semmi világositást nem kiván:

Si aliqvid pulchri cum labore peregeris, labor per-transit, pulchrum remanet; si vero qvidpiam turpe cum voluptate patraveris, voluptas per-transit, turpitudo vero in aeternum remanet.

az az:

Ha szép dolgot hajtasz végre nagy műnkával;
A' munka megszünvén, élhetsz a' javával:
Ellenben ha üzöl alávalóságot,
Melly néked szerezhet, kedvet múlattságot;
Az ebből serkedő gyönyörüség halad;
Az alávalóság örökre fenn marad.

Van e' olly megátalkodott gonosztévő, a' ki ezen alaptételt felfogván, el ne fogódjon, és a' virtus útjára ne térjen?

Világositó jegyzések.

1) A' leány férjfi ruhában szökött el.
2) Franklin Amerikának Cassiussa (ha Washington Brutus) mesterségére nézve Könyvkötő volt.
3) I-sö Ferentz, Franczia Ország Királya megverettetvén Paviánál V-dik Károly Császár által, fogságba esett.

4) Ezen név: „Szeretsen" minden mellesleg való intézödés nélkül vétetett fel, tsak a' Phaedrus egyik meséjére való emlékezésnél fogva, mintha mosdásról vólna a' szó.

5) Carmina Bibaculi, et Catulli referta contumeliis Caesarum leguntur; sed ipse divus Julius, ipse divus Augustus, tulere ista, et reliqvere; haud facile dixerim: moderatione magis, an sapientia? Namqve spreta exolescunt, si irascare, aggnita videntur. Tacit. Ann. L. IV.

6) Stuart Anna II-dik Jakab leánya, a' ki attyának elüzetése után nagy Britanniának Kórmánnyát által vette; egy alattomos politikájú, de kegyes Uralkodó volt.

7) Fa-boglya, deákúl: Rogus.

8) Hellas — Görög-ország. Helenoi — a' Görögség. Helene: — Görög leány.

9) Ámbár ezen szó: „Tréfa" minden elenyészett, divatban lévő, és lehető nyelvek közzül a' legékesebből, t. i. a' Görögből van által véve; (tryphe, kedv, mulatság) még is nem tudom miért? de galád, és fülsértő. Ebben a' német szebbel áll elő, ha a' Spa's nints kedvére; ezzel: Schertz. Az Erdélyi: „Koma, komázás" még alábbvaló.

10) „Balusty a" Ez Debreczeni provinciálismus; egy tárgy-képző, czél-arányos kifejezés. Synonymája nints; buta, és egyszer'smind ügyetlen, pimasz embert jelent.

11) Sichaeusnak, Didó első férjének, testvére: Pygmálion által történt megöletése okozta, hogy az a' Numidiai partokra vegye magát, és ott Carthágót épitse; megérkezvén azután Aeneás is, midőn öt' a' Királyné megakarná marasztani; de az tsak ugyan elszelelne, Didó magának halált adott. Ezt érdekli azon szép

Distychon *). Ennyi a' Mythos; a' valóság pedig az, hogy ők egymást soha se látták, mert Aeneás, és Didó közt száz esztendőnél több a' külömbség.

12) λογιος ανηρ, και φιλοπατρις.

Tokody János.

4.

Budának mellyik részében lakott Nagy Lajos Király?

Minekelőtte tzélomról szóllnék; szükséges megmutatnom: hogy azon része Ó-Budának, mellyben valaha az Ó-Budai Vár. Castrum Budae Veteris állott, — sohasem hivattatott Új-vagy Nagy Budának, hanem mindenkor Ó-Budának. — Igy kezdem vítatásomat: midőn Béla Király' névetlen Jegyzője élt (ennek korát, hogy mellyik Királynak Cancellariussa lehetett az első három Béla közül? senkisem határozta meg: annyi bizonyos, hogy IV. Béla' uralkodása előtt élt. Lásd Cornides Vindiciáját, és Endlicher Anonymussát) a' mostani Buda' várossának azon a' táján, mellyet Újvárosnak, Neustifft, nevezünk (ez régenten Ó-Buda része volt; mert az 1212. és 1355. esztendőkben tartatott határozások szerint Ó-Buda a' felső meleg vizekig, az az a' mái Tsászár-ferdőkig ért) épitett az Ó-Budai Káptalan a' mostani Újvárosi plébánia templom tájékán egy Várat, mellyről az egész Város Budvárnak neveztetett el. — Más értelemben nem vehetem én az emlitett Író-Deák eme szavait: quae (civitas) per linguam

*) Infelix Didó! nulli bene nupta marito;
Hoc pereunte fugis, hoc fugiente peris.

Hungaricam dicitur nunc Buduuar. — Ki is hinné azt, hogy ezt a' várost tsak akkor kezdették Budának nevezni? sokkal régibb ez az elnevezés. — T. Wadasi öregebb Jankovich Miklós Úr, Bél Mátyás, és Schönvisner István szerint, a' Magyar szó nemzésében vitatja: hogy ezt a' vizes helyet a' Tótok az eredeti Aquincum nevezete után Wodanak, a' mi Őseink pedig W. betűt Bre elváltóztatván, Budának nevezték. — Valóban T. Katona István Critica Históriájában több Diplómákra akadhatni, mellyek illyen adással: „Datum Wude, az az Budae — végződnek". Buda nevének tót származasáról e'képen vélekedett Tudós Schönvisner István De Ruderibus Laconici, Caldariique Romani tzimű munkájában: „Ac mihi quidem in mentem venit, úgy mond, istud praeterea opinari, Aquincum primis mox temporibus a Romanis dictum fuisse hoc municipicum eo, quod aquis calidis, iisque saluberrimis abundaret; — Immo ipsum forsitan Budae nomen ab Aquinci adpellatione profluxerit. Cum enim in vetusto Chronici Hung. MS. quod Viennae adservatur, pro Buda legatur Wbuda, haec autem vox ab Illyrico Woda, quod aquam significat, derivata videatur, pronum est credere, idem, quod Latini Aquincum dicebant, ab aliis eadem significatione idiomate suo Wodam, Wudam, Wbudam, ad denique W. mutato, ut fit, in sonum B. Budam dici coepisse. Et vero ex Notitia Imperii constat, sub occasum Romani Imperii plagam hanc Illyrico adscriptam fuisse, et Aquinci praeter partem unam Legionis II. Adiutricis, etiam Alam Equitum Dalmatarum excubasse".

Ez Buda nevezetéröl, gondolatom szerint, legbizonyosabb előadás. Ó-Buda tehát a' Rómaiaktól Aquincum-nak hivattatván, a' Tótoktól Wodanak; a' Magyaroktól Budának; és az emli-

tett Vár épitésekor Budvarnak; a' Tatárjárás után pedig, minekutána a' mái Új-Budát, későbben Országunk' fő várossát IV. Béla 1247-ben fölépitette, — Ó-Budának neveztetett el — de erről alább bővebben.

Ebbe az Ó-Budai Várba szoktak volt királlyaink, midőn vagy ajtatoskodás végett, vagy pedig egyébb kötelességökben Budára jöttek szállani. Nem kell arról szóllanom, hogy ez előtt királlyaink Hazánkban ide, 's tova, a' mint az alkalmatosság, vagy foglalatosságok megkívánta, útaztak; valának e' végre nevezetessebb városokban királyi Paloták, illyen Palotájok volt Ó-Budán is. Királlyaink' Buda várossában szokott lakások felől II. András némelly adomány levelében így emlékezik: „Cum universas, ubique Locorum in Christo constructas, regalibus beneficiis pium sit confovere Ecclesias; multo magis nostrae chistianitatis incumbit officio, ut eas, quas a Praedecessoribus nostris Christianissimis Regibus Hungariae fundatas, et crebriori inhabitatione ab iisdem frequentatas fuisse constat, in suis dotibus augere, auctasque, ne minorentur, Regio munimine roborare satagamus. Universorum itaque notitiae praesenti scripto volumus significare: quod Ecclesiam Budensem (még ekkor nem neveztetett Ó-Budának, mert Új-Buda akkor fön nem állott) utpote a Sanctis Hungariae Regibus constructam (Szent István elkezdette, és Sz. László végbe vitte) et in cunctis Regni Nostri Urbibus magis olim situ, et nomine famosam, pleno semper, et novo cupientes donare beneficio. — Mivel ez a' Vár, és a' Királyi Palota a' Káptalan telekén feküdt — azért a' királyi Várnagy évenként egy mark aranyat fizetett a' fölépitő félnek a' Káptalannak. „Ceterum, quia Castrum in ipsius Civitatis, seu Oppidi constructum territorio,

úgy mond Nagy Lajos 1355. esztendőbeli levelében, a dicta Ecclesia Budensi olim aedificatum fuerit et exstructum, et ob hoc Castellanus noster nomine dicti Castri, quolibet anno unam marcam auri Praeposito et Capitulo solvere tenebatur".

Hogy Ó-Budán tulajdon Palotájok volt Királlyainknak, arról e' következendő levélből meggyőződünk:

Nos Agnes, Dei Gratia Regina Hungariae, significamus, quibus expedit, tenore praesentium, Universis: quod cum Nos tertio die Octavarum Epiphaniae Domini, post obitum Domini nostri Andreae, condam Illustris Regis Hungariae, Consortis nostri charissimi inclytae recordationis, procurationem, seu conservationem Palatii Regalis in Veteri Buda reliquissemus et resignassemus: Magister Stephanus de Supronio ad petitionem Magistri Dominici Rolandt Vaivodae Magistri Tavernicorum nostrorum, Thomáe Comitis Nitriensis et Borsiensis, Magistri Pauli de Komaron, Magistri Ladislai filii Lucae, Magistrorum Pauli Praepositi Colocensis, Aulae Nostrae Vice Cancellarii, et Nicolai Praepositi Bosuensis, dictum Palatium in suam receperit procurationem suis propriis expensis conservandam, et aedificandam tam in opere ligneo, quam murario: idemque Rolandus Vaivoda, Magister Dominicus, Thomas Comes, Paulus et Ladislaus Magistri, ac Paulus et Nicolaus Praepositi promiserint: quod pecuniam, quam idem Magister Stephanus expendit, in conservationem, seu aedificationem Palatii memorati, eidem refundi procurabunt plenarie, bona fide, et sine fraude, loco, et tempore oportunis. Datum Budae tertio die Octavarum praedictarum, Anno Domini MCCCI.

E' levél szerint, melly Budán, az az hazánk' Fő várossában adatott, III. András Király' halála

1301. Januarius 9. napján történt, a' mit Pray György sem határozhatott meg.

Gyakran megtörtént ollyan alkalmatossággal, midőn Királlyaink az Ó-Budai Várban mulattak, hogy az udvari emberek; és a' Káptalan jobbágyai között egyenetlenségek támadtak; innen sokszor a' gyengébb fél nem kevés károkat szenvedett. — Nagy Lajos azért VI. Innocentius Pápát arra kérte: hogy a' Szent Széknek helyben hagyásával, Somogy és Szala Vármegyékben fekvő Komár, Galambok, S. Péter, Káros 's a' t. helységeket Ó-Budának azon részéért, mellyben ez a' Vár volt, mostanában az úgy nevezett Újvárosért, Neustifft, tserében adhassa a' Káptalannak. — Ez a' tsere, valamint I. Lajos Diplómáját Miller János Epitome Vicissitudinum Budae nevü könyvében láthatni, megtörtént, végbe is ment. — Így tehát az Ó-Budai határ kétfelé osztatván, annak déli része, a' mái Ó-Budától fogva egészen a' Tsászár-ferdőkig, a' hol az Újváros, Neustifft, fekszik — a' Káptalan birtoka alól kivétetett, és minden Jussától ment lett. Ezt az eltserélt Ó-Buda' részét Nagy Lajos 1355. Korona tulajdonává tette, és a' Királyné várossai számába fölvette: „quam quidem Oppidi, seu Civitatis partem sic nobis cedentem, Civitatem Reginalem constituimus". — Azon időtől fogva mindenkor Királynéink birták, és Királyné' várossának, Reginalis Civitas Veteris Budensis neveztetett. — Török rabsága után 1703. szabad Királyi Buda Fő várossának egy részévé vált. —

Hazánk' némelly Tudóssai abban a' vélekedésben vannak, hogy hajdan ez volt az Új-vagy Nagy Buda, mellyben I. Lajos Királyunk lakott. — Ez a' tévelygés onnan eredett, mivel a' mái felső Város, melly hóstadjival együtt az Új, vagy Nagy Buda alatt értődött, a' Diplomákban ve-

gyelest már Castrum Pestiense, vagy Castrum de Novo Monte Pestiensi, és Castrum Budense hivattatott; meggyőződve elhitték, hogy a' Pesti Újhegyen épült Város Budának azokban az időkben sohasem neveztetett: azért a' Castrum Budense alatt nem mást, hanem a' feljebb említett Ó-Budai Várat kell értenünk. Mindazonáltal ezt a' tsábító hibát erre lehet venni a' Diplómák foglalatjokból, mellyekből mindenkor kitetszik, hogy az annyiszor nevezett Ó-Buda része, Nagy vagy Új-Buda nem lehetett, mert az Új-Buda elnevezés tsak akkor jött szokásba, minekutánna az Új-Pesti Hegyen lévő Város a' Tatár-futás után 1247. fölépült — ekkor támadott egyszer'smind a' megkülömböztető Ó-Buda nevezet is.

Hogy állitásomat merő kény szerint való vélekedésen ne épitsem, egykorú, az az XIII. századbéli, és későbbi Diplomákból szóllok, és mondom: ámbár a' mái Budai Felső Város' Tanátsa magát hivatalbéli leveleiben Török rabságáig többnyire Castrum Novi Montis Pestiensis, az az Pesti Újhegyi Városnak írta, valamint ez Zápolya János 1538-ban költ megerősitő leveléből e'képen bizonyos: „In quorum quidem Privilegiorum primo, Illustrissimi videlicet Principis, quondam Domini Quarti Belae Regis sub aurea Bulla sua in Anno Millesimo, Ducentesimo, Quadragesimo Quarto, Regni sui Anno Nono, et Octavo Kalendas Decembris confecto, et pro parte praenominatorum Civium, ac Inhabitatorum huius Civitatis nostrae Budensis, quos ipse Pestienses tunc nominavit; eoque idem Dominus Bela Rex in aliis Litteris suis, super Constructione Monasterii Religiosarum Dominarum Sancti Monialium de Insula Leporum (1255) editis, Civitatem hanc, Castrum, Populorum multitudine refertum, atque decoratum appellando, in Monte Pestiensi

se construxisse testatur, et exinde, Nostro quoque aevo, haec eadem Civitas in cunctis Privilegiis suis, se Castri Novi Montis Pestiensis intitulare, scribereque solet; emanato, hos Articulos subscriptos vidimus". (Ezt a' megerösítő levelet, mellyben János tizen egy Privilegiumot, kettőt kivévén, egészen szóról szóra lemásolt, Werbőtzi István, Zápolya Cancellariussa tette föl). — Vagyon még is több példánk, hogy ugyan ezen Város' Tanátsa már XIII. században éppen ezt a' Várost Castrum Budense nevezte: 1268. Nos Comes Waltherus, Rector Castri Budensis, et Duodecim Jurati. — 1289. Comes Wernerius, Rector Castri Budensis, ugyan ez a' nevezet találtatik IV. Béla Diplomájiban is. Egy dátum nélkül való levélben ezeket olvasom: Excellentissimo Domino eorum Andreae (III.) Dei Gratia Illustri Regi Hungariae, Judex, et Universi Hospites de Castro Budensi inclinationem, cum perpetua fidelitate". Több leveleket fölmutathatok, mellyekből nyilvános az, hogy Királlyaink' Diplomájikban ez a' Város vegyelest Castrum Pestiense, Castrum Novi Montis Pestiensis, és Castrum Budense neveztetik; sőt találtatnak levelek, mellyekben Buda mind a' három néven írattatik. — Lodomér Esztergomi Érsek 1289. és 1295. nevezi Castrum Budense; Kún László 1289. Castrum Budense; III. András 1291. Castrum Budense; VIII. Bonifacius Pápa 1299. Villa Budensis; Tamás Esztergomi Érsek 1313. Castrum Budense, és ugyan ebben a' levélben Castrum Pestiense; 1344. Civitas Budensis. — Nagy Lajos 1364. Civitas Budensis. — 'Sigmond Király 1403. Cives Civitatis Nostrae Novi Montis Pestiensis, seu Budensis; V. László Buda — ennek a' levelét, mivel Budára nézve nevezetes, egészen leírom; az ifjú Király Budáról

túdósítja a' Prágai Város' Tanátsát, miképen fogadtatott el a' Magyaroktól Hazánkba jövetelekor:

Honorabiles et Prudentes, Fideles Dilecti!

Quoniam prosperos successus rerum nostrarum Sinceritati Vestrae iocondos esse non ambigimus, ut cum iis, qui Maiestatem Nostram diligunt, gratulari, laetarique valeatis, notificandum vobis duximus, Celsitudinem Nostram nuper elapsis diebus, Inclytum Hungariae Regnum adivisse, assistentibus Nobis Reverendissimo Archi Episcopo Strigoniensi (Cardinale Dionysio a Szécs) Comite Palatino (Ladislao Gara) aliisque Praelatis, Proceribus et Nobilibus Regni praedicti, Ipsisque Serenitatem Nostram comitantibus, cum laeto populorum occursu, magnaque omnium exultatione usque Budam Regni ipsius praeclaram Urbem pervenisse. Itaque praefati Regni Nostri nacti possessionem, accessu Nostro tranquilla pace, et quiete Nobis firmius salutamus. Haec vobis ad vestram consolationem, de Nostris prosperitatibus nunciata, aliis, qui Vobiscum gaudent, nota facere non omittatis. Datum Budae die Octava Februarii Regnorum Nostrorum Hungariae Decimo quinto, Bohemiae vero tertio, az az 1455-ben.

Fölírás: Honorabilibus et Prudentibus Magistris Civium, et Consulatui Pragensi, Fidelibus Nostris Dilectis, Ladislaus DEI Gratia Hungariae et Bohemiae Rex, Austriae Dux, et Moraviae Marchio.

Ha tehát Hazánk' Fő várossa már XIII. század derekától fogva a' Diplomákban jobbára Budá-nak írattatott, mi könnyebb elhinni? hogy közbeszédben elejéntén a' nem régi kora miatt Új-Budának, azért pedig, mivel nagyobb, népessebb is volt Ó-Budánál — Nagy Budának el-

neveztetett: jóllehet azt inkább Pesti Újhegyi Városnak kelletett volna nevezni, mert embrioja, a' mái Tabán Pest-nek hívattatott, — de inkább Új-Budának tetszett elnevezni, hogy a' másik Duna partján fekvő Pest várossától megkülömböztessék. — Azért tehát, hogy ez a' város majd minden levélben másképen írattatott, nem tsuda, ha még a' Diplomaticusokat is tévelygésben hozta — valóban vigyázattal kell ollyan Diplomákat olvasni, hogy Buda helyett, Pestet, és néha néha Ó-Budát ne értsük. — Méltó följegyzésre: hogy ámbár ez a' Város magát Castrum Novi Montis Pestiensis írta, a' XV. századbeli leveleken látható petséteken mindazonáltal ez a' környül-írás látszatik: S. az az Sigillum Civium Budensium. — Új- és Nagy Budának neveztetik már Szent Margit Biographussától 1260. esztendőben — a' mi legfontossabb ok, hogy közbeszédben így — és nem másképen hivattatott.

Ha valaki ezen kételkedne, és azt hinné: hogy a' mái Újváros volt hajdan az Új- vagy Nagy Buda, győződjön meg e' következendőkből: — Pál Veszprémi Püspök, Királyné Cancellariussa, és Farkas Mester Fejérvári Prepost, egyszer'smind Királyi Vice Cancellarius, Ó-Budát a' Nyulakszigete mellé némelly 1268. esztendőbéli levelökben így helyheztetik: quod Nobilis vir Paris, filius Alexandri — omnia praedia sua cessit, dedit, tradidit, et donavit — Monasterio Sanctimonialium B. V. de Insula iuxta Veterem Budam. — Kún László is 1278. adomány levelében így szóll: Insulam — Leporum vulgariter nuncupatam supra Danubio circa Veterem Budam existentem. — Már pedig, ha a' mái Újváros, Neustifft Új-vagy Nagy Buda volt, akkor a' Nyúlak-szigetét nem Ó-Buda, — hanem Új, vagy Nagy Buda mellé kelletett volna helyeztetni: mert ez

a' Sziget olly hosszan fekszik az Újváros arányában, valamennyire az elterjed. — De Agnes Királyné, III-dik András özvegye leveléből is más észre vehettük, hogy a' Királyi Palota nem Nagy, hanem Ó-Budán volt. — Conservationem Palatii Regalis in Veteri Buda reliquissemus 's a' t.

Nagy Lajos 1355. esztendőbéli tsere levelében, mellyet Miller János Epitome vicissitudinum nevű könyvében 9. lapon egészen előád, ezt az Ó-Buda részét hasonlóképen O-Budának nevezi — úgy hívja azt Borbála, 'Sigmond Királyunknak Hitvesse is 1421-béli adomány levelében: ut Castellani Castri Nostri Veteris Budae praedicti pro tempore constituti". — Ezen Királyné várossának Tanátsa magát egy 1439. hivatalbéli levelében emigy tiszteli: Nos Dionysius dictus Tolvay Judex, ac Nicolaus de Erdél, Simon Zegy, Benedictus Magas, et Benedictus Juhos, Jurati, ceterique Cives Civitatis Veteris Budensis (ez a' beiktató levél szóll egy házról, mellyet Albert Király' özvegye Ör'sébet, 'Sigmond Császár' Leánya ezen város' Asszonya, János Mesternek ajándékozott). — Sokkal értelmessebben nevezi magát ugyan ezen város' Tanátsa egy más 1493. esztendőbéli levelében: Nos Gregorius Judex, nec non Jurati Cives Civitatis Reginalis Veteris Budensis".

Gondolom, több bizonyság nem kell, nem is szükséges annak megmutatására: hogy Új- vagy Nagy Buda néven nem a' mái Neustifft, hanem a' mostani Felső város akkori részeivel együtt értetődött; — helyben hagyja vitatásomat VI. Innocentius Pápa is, a' ki 1352. esztendőbéli levelében két különös Castrum-okról. — Castrum de Nova Buda, és Castrum aliud de Veteri Buda tészen említést: — több Budai Várról eddig még senki sem emlékezett. Tehát tsak az van még hátra: hogy megmutassam: mellyik Castrumban, az

Új, vagy az Ó-Budai Várban lakott-e Nagy Lajos Királyunk? a' megnevezett Pápa' levele szerint, a' mái felső városban, és nem az Ó-Budai Várban mulatott. — Innocentius Pápa levelének ez a' foglalatja:

Innocentius Episcopus, Servus, Servorum Dei!

Venerabilibus Fratribus Varadiensi et Zagrabiensi, ac Vesprimiensi Episcopis Salutem, et Apostolicam Benedictionem.

Exhibita nuper nobis pro parte Charissimi in Christo filii nostri Ludovici Regis, et charissimarum in Christo filiarum nostrarum Elisabeth Matris, et Elisabeth Consortis Regis eiusdem, Reginarum Hungariae Illustrium, petitio continebat: quod cum ipsi in Castro suo de Nova Buda Vesprimiensis Dioecesis, infra dictum Regnum, cum suis familiaribus commorentur, ipsumque Castrum situatum existat prope Castrum aliud de Veteri Buda nuncupatum, ad Ecclesiam Beatae Mariae? (Beati Petri) de Veteri Buda, dictae Dioecesis, et eiusdem Ecclesiae Praepositum et Capitulum pertinens, et propter huiusmodi propinquitatem Castrorum ipsorum frequenter gentes ipsius Ecclesiae, nonnulla damna pati, et sustinere contingat: ipseque Rex habens super iis conscientiam, desideret per viam permutationis alterius Castri, seu loci Regis eiusdem, praefatae Ecclesiae, et gentibus praedictis, utilius provideri, ne damna, seu scandala eis propter vicinitatem huiusmodi valeant ulterius provenire. Nos de praemissis notitiam non habentes, Regis, et Reginarum praedictarum supplicationibus inclinati, Fraternitati Vestrae per Apostolica scripta committimus, et mandamus: quatenus vos, vel duo vestrum, vocatis dictis Praeposito et Capitulo, et aliis, qui fuerint evocandi, si ad hoc ip-

sorum Praepositi et Capituli, et aliorum, quos praemissa contingunt, accedat assensus, et hoc petierint, de praemissis singulis, et eorum circumstantiis, et, si ex permutatione huiusmodi conditio eiusdem Ecclesiae et Personarum ipsius fieret melior et utilior, super quibus, Vestras conscientias oneramus authoritate nostra, diligentius informetis, et quidquid per informationem huiusmodi inveneritis, illud nobis per vestras literas, harum seriem continentes, sub vestris Sigillis inclusum, fideliter destinare curetis, ut huiusmodi informatione instructi, consultius super iis agere valeamus. Datum apud Villam Novam Avinionensis Dioecesis, undecimo Calendas Septembris, Pontificatus Nostri Anno Primo (i. e. 1352).

Ezt a' Budára nézve igen jeles levelet, melly hazánk' Tudóssainak Nagy Lajos lakhelyéről írott véleménnyöket el törüli, így fordítom anya nyelvünkre:

Innotzentzius Püspök, Isten szolgájinak szolgája!

Tiszteletes Atyánkfijainak, a' Váradi, Zagrábi, és Veszprémi Egyházak Püspökeinek egésséget, és Apostoli áldást.

Megkérettünk minapában Lajos Magyar-ország' jeles Királlya; — Örsébet Annya, és másik Örsébet Hitvesse Királynék' — Kristusban a' mi legkedvessebb fijunknak, és leányinknak részökről: hogy mivel ök barátjaikkal Veszprém Egyháza Megyéjében fekvő Új-Budai Várjokban laknának, a' melly egy más Ó-Buda nevezetü, az odavaló Boldog Asszony (Szent Péter) Egyházához, ennek Prépostjához, és Káptalanjához tartozandó Vár közelében volna, 's ezen szomszédság miatt az Egyház jobbágyai némelly károkat szenvednének: a' Király azért, a' ki ezeket tud-

ja, kívánna egy hasznossabb tsere által az említett Egyház jobbágyain segiteni, hogy ez után több károkat, és boszonkodásokat ama két Vár szomszédsága miatt ne szenvedjenek. — Minékünk nem lévén ezekről elegendő tudományunk, meghalgatván a' Király, és Királynék kérésöket, Atyaſiságtoknak ezen Apostoli írással meghagyjuk, és parantsoljuk: hogy ti, vagy ketten közületek, meghíván a' nevezett Prépostot, Káptalant és az oda meghivandókat, ha erre a' Prépost, a' Káptalan, és azok, a' kiket ez a' dolog illet, reáállanak és kérik, a' feljebb mondottakról, és azoknak környülállásiról, ha ezen tsere az Egyháznak, és hozzá tartozandó személlyeknek nagyobb hasznokra válna, és az által sorsok megjobbulna, bennünket lelkiesméretetök szerint, mellyet mi azért terheljük, tudósitsátok, és a' mint a' dolgot találjátok, azt ezen parantsolatunkat magában foglaló leveletökben, tulajdon petsétetök alatt, úgy megírjátok, hogy azokat megértvén, a' dolog felöl bátrabban itélhessünk. Adatott Avinioni Megyében helyheztetett Újvárosban, 21-ik Octoberben, a' mi Fő Pásztorságunknak első esztendejében (az az 1352-ben).

Bár az évet is, mellyben az Új-Budai Várban Vissegrádról által költözött, kitapogathattam volna, — de tsak gyaníthatjuk: hogy ez szerentsés uralkodása' elején történt. E' dolog felöl, többiek között, Engel Keresztel Geschichte des Ungrischen Reiches II. Theil Wienn 1813. 82. és 83. lapon így ir: „Um eben diese Zeit (1351) scheint der König Ludwig seine Residenz von Blindenburg, oder Wyssegrád nach dem heutigen Ofner Schlosse definitiv verlegt zu haben. Dieses Ofner Schloss hiess bis dahin gewöhnlich Novus Mons Pestiensis, weil der Schlossberg noch zu der alt Stadt Pesth (zu Deutsch Ofen,

denn Pescht, wie es eigentlich heist, vom alt Slavischen Pescht, bedeutet einen Ofen) gehörte, und die ersten Bewohner davon Colonisten waren, aus Alt Pesth ausgegangen. Die schöne erhabene Lage des Schlosses entschied für die Residenz, die schon Carl Robert aus dem sumpfigen ebenen Stuhlweissenburg nach dem hohen Schlosse Vyssegrád verlegt hatte. Ludwig I. trennte nun, wie es scheint, die Colonie von ihrer Mutterstadt Pesth, begabte sie mit einem eigenen von Pesth unabhängigen Magistrate, und führte den Sprachen-gebrauch ein, dass seine Residenz vorgugsweise Ofen, Buda, Arx Budensis, das Alte Ezelburg oder Budvár aber Alt Ofen heissen, und Pesth seinen Nahmen auch im Deutschen behalten sollte".

Miképen egyez meg ez a' vélekedés a' mi vitatásunkkal? kiki által látja, és észre vehette: hogy Buda várának támadásától fogva tulajdon Tanátsa volt. A' mi több ezen Város szabadságaival ajándékozta meg Nagy Lajos 1347. a' Kassaiakat. — Robert Károly pedig 1317-ben a' Soproniaikat. — Kún László Buda várának Privilégiumát, mellyet 1244. VI. Béla Királytól nyert nagyobb szabadságokkal 1276. megtódta. — Ezt az igazságot haljuk magától a' Budai Tanátstól, a' ki 1498. esztendőbéli levelében ezeket mondja:

Nos Joannes Kanczlix Judex Supremus, Joannes Arnolth Judex Pecuniarum, Georgius Swecz, Paulus Polyak, Barnabas Jó, Nicolaus Ebendorfer, Demetrius Kalmar, Thomas Schaut, Joannes Pechi, Joannes Garber, Petrus Theteny, Sigismundus Kronffelder, et Barnabas Thar, Jurati Cives Civitatis Castri Novi Montis Pestiensis atque Budensis, Omnibus Arristi fidelibus, praesentibus pariter et futuris, praesentium notitiam habituris, salutem in eo, qui est salus, et Redemptor

demptor noster, sub cuius manu superiora sunt et inferiora, in optima regularitatis moderatione vivunt, et existunt; propter hoc ipse Altissimus Deus, de summa eius bonitate, in qua huius Inclitissimi Regni Hungariae, hanc ipsam Civitatem Budensem (ad quam, propter honorificum et notabilem situm, ac fundationem, Reges Hungariae pro tempore existentes, Praelatique nihilominus Barones dicti Regni Hungariae, Nobiles, et Magnates convenire, et communiter residere consveverunt) adeo praefecit, ut, quemadmodum eadem ipsa Civitas Budensis inter ceteras istius Regni Civitates Solium Regale, Thronusque Regius appellatur; sic etiam eaedem Civitates dicti Regni Hungariae ad ipsam recursum habent et confluunt: et praesertim ex eo, quia plurimae huius Regni Hungariae Civitates et Oppida ipsa, eadem Libertatis gratia, qua hac ipsa nostra Civitas Budensis a Divis Serenissimis quondam Dominis Regibus fulcita et decorata existit, — uti, frui et gaudere dignoscuntur". —

Igaz tehát, a' mit Tudós Schwartner Márton Diplomatica' Introductiojában 204. lapon mond: Legi autem complurium Urbium Hungariae antiqua Privilegia, quae adeo inter se consonant omnia, ut compendii causa in multis ad Libertates tantum Urbium illarum vetustarum, nimirum Civium de Buda, et de Cassa, et sic porro fiat provocatio; utpote quarum iura et praerogativae iam longissimo usu erant cognitae, probataeque", — de még a' Kassaiak is a' Budaiak szabadságaival élnek a' mint már említettem, — de erről máskor többet. — És így iparkodtunk régi Jelességeit hazánk híres anya várossának, mellyben mi gyermekkorunkor oskolákba jártunk, mostanában pedig tizenegy esztendőtől fogva szüntelen lakunk; Commentarium Diplomati-

cum nevü munkánkban közre botsátani; de mivel annak semmi kelete sem volt, következendőképen sajtó alá nem juthatott, — azért abból illyen töredékeket eránta való hálátlanságunkból közlünk.

Podhradczky Jó'sef.

5.

Néhány Levelek Balatonról, és Balaton mellyékről.

Kis körü lágy érzés' oltári tüzét lobogatván,
Hogyha segít magasabb láng, örömünk nemesebb.

I. *** Januar. 11-kén 1826.

Felemelkedett érzéseinknek legelevenebb eszmélésével látjuk, Barátom, a' szép tájakat. Mintegy közelebb véli magát a' lelkes vizsgáló végetlen böltsességü Teremtőjéhez, midőn bölts hatalmának ezen látható mívében, a' természetben is a' szebb mutatványokat, a' ritkább, 's ugyan azért a' felsőbb érzéseknek megfelelőbb jeleneteket iparkodik kikeresni, 's azokon legeltetni hasznos szemlélődéseit. Minden szín, minden öszhangoknak ideálösvényeik elevenebbek ekkor; szóllóbb az égi böltsesség; érezhetőbb a' körülöttünk láthatatlan munkálódó kéz. Éltünk' kellemetes részének eleven tükre a' szép tájék, melly, ha bár ollykor tsak veröfényü létre is, kitsalja idyll létünknek gyönyörü álmait, mellyek egyéberánt a' szomorú elzárkózásban, mint érezhetetlen, vagy rövid ideig tolongó füst, eredetjek előtt szét oszolnának. Ezt tapasztaltuk mi is, Barátom, azon kellemes hajnalnak hasadtától fogva, mellynek kifejlő kora, a' virágos ösvényü ifjuság, az

illy érzéseknek gerjesztésére, 's táplálására főkép alkalmatos. Tudod Barátom, hogy a' mi szövetségünknek, 's általa szült boldog időszakaszunknak is akkor volt fő megtüzése (Culminatio), midőn szép tájaknak többszöri nézésébe merülve, innepeltük barátságunk' boldog napjait; midőn ott az évnek minden részei, nem tsupán annak ifjusága, a' virágos tavasz, hanem még az égető nyár is, 's a' zordon tél, nyujtottak táplálatott andalgásinknak; míg másutt ezen évszakaszokban a' négy falak között kell megesni minden mulatságnak, melly többnyire még is erőltetett gyönyörüséget szül, 's hogy is lehetne ez más, midőn nem másunnan jő, hanem onnét, a' hol az az unalommal egy ölben, ennek elüzésére fogantatott?

Igaz az is, Barátom, hogy a' jónak 's szépnek késéretében még kielégités soha se volt, 's minden adományaik tsak arra valók, hogy tiszteléseknek annál nagyobb hüséget esküdjenek követőik, — a' mint ezt több ízben tapasztaltuk szép táj vágyunknak soksorozott látogatásunk szerint való nevekedésével. Midőn pedig a' sorstól szüntelen hányattatunk, 's az emlékezés bájja tsak azért iparkodik kettőzött munkával a' multakra még ragyogóbb szint folyatni, hogy a' viszont óhajtás gerjedelmét annál elevenebbé tegye; — én se halaszthattam sokáig utóbbi elválásunk után ezen óhajtásom bétöltését; megl'átogatám ismét az igéző Balaton mellyékét. Uj színben ragyogtak elömbe minden szépségei, ámbár nekem azok három évvel ez előtti hosszasabb ott létemtől fogva eléggé esmeretesek; 's ámbár távol léted miatt nagy volt a' hijány a' tájszépségeknek viszont, 's ugyan azért tsak félig érzésekben. Jóllehet ezen hijány miatt tsak nem megtagadtam Balaton mellyéktől azon ditséretet, melly őtet Magyar hazánknak kiesebb tájai között első rangu szépséggel je-

leli; — mert valljuk meg, hogy itéleteinkben nagy Ügyészek az érzemények, 's ha azok, mellyek boldog óráinkat szülték, nintsenek jelen, a' pert hamar elvesztik a' tölök nem ápolt tárgyak; — még is diadalt vesz végre a' még szebbnek ugyan tsak érzéssé vált szemlélése, kivált ha annak esmerésében tökélletességben haladni kivánás vezérel. Segített ezen állapotú igazságosabb itélettételemben azon óhajtás, hogy tégedet, kinek szemei még ezen tájnak látásában nem andaloghattak, véle bövebben megesmértethesselek ezen téli napok' hosszú órái szülte leveleimben.

II. Januar. 12-kén

Ha Balaton mellyékét a' Magyar Elöidönek bájos Költöi szinében akarod látni, Barátom; tellyes kielégítést lelsz halhatatlan Kisfaludynknak szerentsés etsetü Múzájában *). A' ki ezen ditsö festésekkel esmeretes, az Balaton mellyékét kettözött interesszével járja, 's nem tsak, mint természet remekekben gyönyörködö — hanem mint hazafinak is minden tekintetben nevezetes lészen. Az öszült kornak Geniuszával megesmerkedvén, nem tsak a' jelenvalónak szük pillantatjára van ekkor határozva a' szép tájtól nyujtott gyönyörüség; hanem vissza szárnyalhatunk a' képzelödés' karjaira füzve a' multak sírja felé, 's éljük a' legfelségesebb érzemányeket. Ezt tapasztalhatja az érzö szív Balaton mellyékén, 's nem tsuda, ha azután a' felemelkedett érzemányeknek áldozó szív az illy helyeket nevezetesekké szokta tenni. Nagy az a' lélek, ki az illy nevezetességeket a' feledékenység homályából kitudja vívni; rokonult érzelem nélkül ez lehetetlen. Fénylik azért örökké Kisfa-

*) L. Csobántz, Tátika, Sz. Mihály hegyei Remete: legujabban Gyula' szerelme.

ludynk' neve. — Az én tollam tsak egy két vonatot próbál ezen gyönyörü Múzaböltsőnek mostani képéről felvenni; — reménylem, segíti gyengeségét a' legkissebb rajzvonatoknak új meg új képzelődést teremthető eleven bája.

III. Ugyan az nap.

Rajzolatomat hasonlítással kezdem. Ha nem határoz is a' hasonlitás, de képzeletet bizonyosan gerjeszt, 's a' képzeletet valósithatja úgy, ha a' hasonlatosság mennél esmertebb tárgyról szakasztott virág.

Úgy gondolom, Balaton mellyéke megérdemli a' Magyar paraditsom nevezetet. Nintsenek itt ugyan borzasztó meredekségü, vad kopár sziklák; nintsenek sebes hegyi patakok, zuhogó víz-ömlések, égig nyuló jegenyék, 's vad fenyvesek, mint Magyar földünknek vad koronája, a' Karpathok között; de véleményem szerint, valamint mindenütt, úgy az Aestheticában se kedvelhetjük az excessust; a' borzasztó elnyomja a' vizsgálódóban a' lágy érzeményeket. A' szelidebb Pozsonyi vég Karpathi hegyeket, az alattok zuhogó felséges Dunát, 's a' körüle zöldelő ligeteket feljül mulja Balaton mellyék a' természeti kellemeknek bővebb külömbözése, messzebbre terjedése, 's vígabb Bacchusza; fertő mellyékét pedig nagyobb hegyei, a' bőség szarujának bővebben ömlése, 's az elöidönek több maradványai által. Az itt minduntalan megjelenő Anglus, Frantzia útazók bizonyítják ezt *).

IV. Januar. 14-kén

Balaton mellyék nevezet kiterjed Szala, Somogy és Veszprim Vgyéknek mind azon részeik-

*) L. Magda Statistiçáját, Szala Vgyénél.

re, mellyek Balaton tavára dülnek, 's magasan reá nyuló partjaikkal további terjedését gátolják. Napkeleti tsutsát Veszprim keríti körül; éjszaki partja Szalához; a' déli Somogyhoz tartozik. A' hegyesebb 's köves-ebb szalai rész ditsekedik a' természetnek, főkép Liber Attyánknak bővebb adományaival, 's ugyan azért Balaton mellyék nevezet alatt tulajdonképen tsak ez értetődik; a' Somogyi sokkal alantabb, hegyei kevesebbek, 's a' követ nem ismeri, hanem azon termékeny homok motsár földet. A' Veszprémi az elsőhöz hasonlít.

Mind ezek nagy külömbséget vonnak a' két partok között.

A' Balaton' Tava nagyságára nézve méltán Magyar Tenger; 's hazánknak első álló vize. Hossza 12 mértföldet tesz Kenesétől a' Keszthelyhez nem messze lévő Fenéki révig. Az ezen túl lévő folytatás, melly inkább szakadékának nézetődhetik, Hidvégig, jó 5 órányi föld mellett kinyúlik. Széle hosszához képest magast partjaitól igen keskenyre szoríttatott, 's külömbféle, legfeljebb 2 mértföld Tihanyon feljül Füred 's Kenese felé se igen mulja fel a' Fertőnek tsak nem mindenütt egyarányú szélességét. Az Eörs és Sió-Fok között 9000; Tihanynál 1000; ezentúl mintegy 4000, Szigliget körül ismét szélesül. Az egésznek formáját egy Czápa haléhoz lehetne hasonlítani, mellynek tsudás, testénél szélesebb négyszög formáju feje a' Tihanyon felül Keneséig való rész; szük nyaka a' Tihanyi szoros meder; testéhez tartozó farka a' Fenéktuli szakadékok.

Szokottabb áltjárások: a' Tihanyi, Akali, Kővágó-Eörs-Boglári, és Fenéki. Az első, a' T. T.. Benedek Szerzeté. Ez a' szorult partok miatt igen mély, 's ámbár az áltjárás $\frac{1}{2}$ óránál nem igen később, úgy hogy tsendes időben a' tulsó partról

nem tsak a' kutya ugatás, hanem a' beszéd is ált hallik, még is a' hajót ollykor meghányja. Ez a' kis tenger szoros gátolja a' Tihanyi félszigetnek további terjedését, melly egyébaránt a' Balatont két kissebb tavakra osztaná. — A' másik áltjárás a' T. T. Piaristáké, a' kiknek Akaliban egy külföldön tanúlt hajós mesterjek vagyon. — A' harmadik a' Köv-Eörsi birtokosoké, főkép Tek. Jankovich familiájé. Tengerre emlékeztető vitorlás hajók viszik itt az útast Somogyba, 's nagyon segítnek rajtok szélveszes időkben, midőn itt rendszerint 3 óráig tartván az áltkelés, a' szél' erejétől elkapott hajóknak a' sík vizen tartalékjok nem lenne, mint fenéknél, a' hol szép idővel a' Kompokon 20 minutum alatt partot lehet érni, jóllehet itt az útasok többnyire magok kéntelenitetnek 1, 2 révész' ügyelése alatt a' hajót hajtani. Hogy ezen Révnél az igazi Balaton végződik, kilátszik onnét is, hogy a' tó egy részének Sió-Foknál ez előtt 4 esztendővel történt letsapolása után, mellynek nyomai a' víztől még nem régen szabadult más szinű partokon jól meglátszanak; nem igen szélesebb, mint a' Pozsonyi Duna, feneke pedig tsak a' közepén, mintegy 10 öl szélességre, el nem érhető az evezővel. — Szoktak ezen kivül Szigligetnél is, leginkább a' Birtokos Uraságok dolgában áltjárni. Veszedelmesnek már ezen áltjárásoknak egyikét se mondhatni, kivált miolta a' vitelre rendes hajók jobb karba hozattak, 's vitorlákkal igazgattatnak. Régi szerentsétlenség a' monda szerint, hogy a' Köv. Eörsi vízen egy tsapat Somogyba indúlt arató rettenetesen belé veszett.

Általjában véve a' Szalai rész sokkal magasabb, 's szép sikság terül el innét szemeink előtt az általellenben fekvő Somogyi parton, mellynek éjelenként imitt amott lobogó, sokszor szerentsét-

len tüzei rémítő szép fénnyel világosítják a' vizet. — Mélysége annál nagyobb a' Fertőénél, melly egyeránt mindenütt 2, 2 $\frac{1}{2}$ öl. Öt, hat ölnyire mutathat többnyire feneket a' mérőszer, azonban vagynak sokkal mélyebb helyek is. — Igy p. o. Tihany körül 12—24 öl. Melly tsekély még ezen mélység is a' Helvetziai tavakéhoz képest *). A' honnét a' tavakat környékező hegyek' külömbsége is képzelhető. És így a' mi hegyes Balaton mellékünk a' Helvétziai hegyekhez képest sikság. A' külömbféle mélység a' tónak eredetiségére mutat **).

Több nagyobb, 's kissebb bele folyó patakok között nevezetesebb a' Szala vize, melly Hidvég körül szakad beléje. A' Sió pedig és a' Sárvíz belőle folynak, mellyeknek tsatornája 4 esztendővel ez előtt reguláztatván, sok vizet kivitt belőle, a' nélkül, hogy félteni lehetne tellyes kifogytát. A' Köv. Eörsi, részen, nem messze az Ábrahámi hegyhez a' víztől szabadúlt földön egy kellemes ízű kis savanyú forrás támadott. A' Fenéki áltjárás pedig, melly Keszthelyhez jó $\frac{1}{2}$ órányira vagyon, a' Mélt. Uraság által hasznos töltésekkel annyira össze szoríttatott, hogy azolta felényi idő mindég ált viszi az útast a' tulsó partra. Az ott, 's Hidvégig terjedő nádas zsombék föld pedig hasznos tsatornák által megmetszetvén, sok ezer hold föld haszonvehetővé változik. Örülhetünk Barátom, a' nemzeti szorgalom illy szép előhaladásának. Nem halgathatom itt el hasonlónak óhajtását, a' minek hírét ugyan már hallottuk, hogy Witt-

*) Igy p. o. a' Neuenburgi tónak mélysége 400; a' Tigurumié és a' Wierwaldstättenié 600; a' Genevaié pedig 950 láb, — a' melly 158 ölet 's 2 lábot teszen, a' Bodami 350 öl. — Cannabich szerint. Melly nagy külömbség!

**) Bey dem neu entstandenen See kamen die Könige (Ottocar u. Ladislaus IV.) zusammen; — azt moudja Fesler Fertőről.

man Úr, Fels. Károly Cs. Kir. Fő Hertzeg Uradalmainak Regense a' Fertői Hanságot készül letsapoltatni, melly nagy munka által 200,000 hold szabadulna használatra.

Halai Balatonnak, mellyek közül némellyeknek, mint a' Fogasnak, egyedül itt van hazájok, nevezetesek, hanem úgy tapasztaltam, hogy messzebb, 's leginkább Bétsben, esméretesebbek, mint helyben. A' halászatot nyáron nem üzik annyira, mint télen, a' midőn a' partoknak szép koronái, a' thyrzusszal böven koszorúzott hegyek nyugosznak. Meggyőzi ekkor a' Zordon évrész a' nyakas elementumot, a' szelek' vad kénye szerint sokféle magasságra hullámzott habokat nyugvó tükörre simítja. Felszabadúl ekkor szerteszét az egyébkor 4, 5 helyekre szorított közösülés, 's közelébb hozza a' tél Somogyot Szalához. De Barátom, tsak fondorkodó marad az elementum, 's én ekkor is tsak azokkal tartok, a' kik azt mondják, hogy száz mértföld a' Balaton. Azonkivül, hogy a' síkos jéghát minduntalan lábtöréssel fenyeget, nem kell gondolni, hogy az egyszer befagyott Balaton egész télen zárva maradna. Mert a' jég alatt is dulnak a' habok nyughatatlan szélveszes időkben, 's jégfedelek' nyöszörgésével olly irtóztató morajt támasztnak, hogy a' kevéssé távolabb falukba is behallik. Ezen téli zajos tüneményt riadásnak nevezik a' Balaton mellyékiek, 's ekkor nagy nyilások támadnak a' jégen, mellyeket a' tapasztalt lovakkal keresztül szoknak ugratni, különben irtóztató veszély lebeg az útasokon. Általjában véve a' mi Balatonunk igen nyughatatlan víz, minden áltjárás félbeszakad a' zivatarok idején, mellyeknek némelly messzebb lévő hegyek, mint p. o. Keszthely felé, 's túl, Balaton Sz. Györgyön, Vörsön 's a' t. a' Belső Szalai; Dörgitsén, Mentshelyen, a' Bakony részét tevő

Kap hegy, füstölgő homály lepleik által, elöljáró póstáik. Mult Nov. hónapban Fenéknél vissza jövén Somogyból, 3 nap kelle várni az útasoknak az áltjövetelre, 's negyedik nap is a' kevéssé tsillapodott Boreás jó darabra lefelé hajtott bennünket. „Jó időt reménylenek, midőn a' szél tsillapodván, a' víz még is igen erősen zajog; mert ekkor, a' mint mondják, bele vész a' szélvész a' Balatonba. A' nagy záporok idején pedig a' partos útakon embervesztő özön-patakok szoktak támadni, mellyek nagy sebességgel lerohanván, még Bakonyból is sok zápor vizet elhoznak magokkal. Tetemes nevekedés mindazonáltal soha se látszik miattok a' Balatonon, 's áradásokról a' nagy víz mellett semmit se tudnak. Vizeit megszenvedi a' Balaton, tsak a' belehullott más nemű testeket nem. — Sió-Foknál, 's Kenesénél fényes fekete fövenyet találni, mellyet a' Cancellária kba szét elhordnak, 's itzéje helyben is elkél 12 xron. — A' víz' szine Somogy felől sokkal haragosabb, 's nem olly kék a' túl fekvő hegyeknek árnyékaik miatt.

V. Jan. 16-kán

Szala Vgyének Balatonra dülő része a' Megyének keletre Alsó Eörsig, nyugotról nyuló nyelvformájú tsuttsát teszi, nem említve a' délre meghajló szakadékok, 's ugyan azért már nem igazi Balaton mellett terülő, hasonlókép Szalához tartozó, Somogynak nyugoti részét befogó, sikságot. Ezen darab föld a' nagy, 100 □ mértf. nagyságú Vgyének kis része ugyan, 's nagyobb részént ennek tsak a' Tapoltzai járása, de minden tekintetben a' többinek, mint a' Czethal' farka, fő ereje. Keszthelytől felfelé éjszaknak szinte a' Jánosházával határos Nyavaládig, mintegy 10 órányi messziség, mind Szalához tartozik; Zán-

kától Kapolts felé már annak feléig; Dörgitsétől Mentshelyig (mellyek között az úgy nevezett Halom szép szőlőhegy Szalától körül szigetelve Veszprimnek része) $\frac{1}{2}$ óráig, odább Füredig hasonló ideig tartó sétálásig össze szorúl a' Szalához tartozó Balatonmellyék. Szépen a' természetet követték Vármegyéket határozó Eleink ezen határvonatban is, melly a' Balaton mellyékét éjszaktól hasznosan elzáró, 's körül koronázó szomorú Bakony hegység lántzainak folyásában, Balatonhoz kelet felé mindég közelebb terülését követi, érezve az ezen hegysor által okoztatott külömbségét a' két Megyének. Az általellenben lévő Somogyi sikság által a' déli langy szeleknek Balaton mellyéke nyiltabb, a' Bakony elzárva vagyon; ott 2 héttel is előbb szokott lenni az aratás. Hogy Bacchus ezen hegyeken-túl, a' Bakonyban javait megszünteti, vagy legalább sokkal mostohábban osztja, említnem nem szükséges.

VI. Jan. 18-kán

Tökélletes hely leírást, reménylem, nem kívánsz tőlem, Barátom, midőn erre több esztendei itt lakás, 's tsendesen, de annál élesebben vizsgálódó szemlélődés alkalmatos. Annál örömestebb közlöm véled némelly tapasztalásaimat, de tsak, mint az egészről imitt amott szemeimbe tsillámló észrevételt gerjesztett tárgyatskákat. Könnyen el is ragadhatja az illy romántos vidék a' szemlélődőt ideálos andalgásokra, inkább érezni, mint leírni lehet az illy gyönyörü tájékot, a' resultátum legfeljebb tsak elvont (abstract) esmereteket jegyez fel a' vissza szülő emlékezetnek számadó tárában, 's inkább tájfestést szül a' szemlélődésbe uralkodólag elegyedett képzelődés.

Az egész tájra nézve azt lehet megjegyezni, hogy sokkal alantabb fekszik, mint a' szomszéd

Vas, 's Veszprim Vármegye. Mihelyest ezen Megyékből kilép az utas, szüntelen tsupa lejtőkön megy. Még hegyeinek is tsak felsőbb részeik látszanak N. Somlyóról 's Sághegyről. Az ezen tájéki fél napig untató sík földü erdőkből kiérvén az útas, egyszerre eltünnek az éjszaki távolyságban még látszó sikságok gyenge hajlású hegyeikkel, 's a' legkellemetesebben meglepö változással jutalmaztatik meg ezután. Kinyílik délfelé a' látkör, a' legszebb hegyek emelik örvendetesebb áldású soraikat a' szem előtt, 's az alattok elnyuló Balatont kellemetes kékszínnel tükrözik. Ollykor kis völgybe hajolván az út, kevés időre eltünik a' Balaton, hogy így a' túl fekvő Somogyi hegyeket is álthazudhassa a' szemnek kedves tsalatással. Illyen felvonó karpitu ellátás vagyon p. o. a' Csicsói nyiláson, a' különös magasságú fákkal tömött erdő közül.

Négy osztályban képzelhetjük magunknak Balaton mellyékét. A' hegyeknek külömböző fekvések 's formájok szerint megkülömböztethetjük egymástól: 1) A' Keszthely Szigligeti. 2. A' Szigethegyi *) 3. Hegyes Tö-Tihanyi. 4. Az ezen túl keletre végződő Balaton mellyékét.

Két végén látszik Balaton mellyéknek fő nevezetessége, mint valami ragyogó csillag: a' messze híres Füredi Hygiea, 's a' nemzeti szorgalom' fő disze, Keszthely.

A' Keszthelyi nevezetességek' leírására, Barátom, szük volna ezen leveleknek engedett hely. Szaporodva gyarapodnak azok mindegyre most is, Nagy Festetitsünk' neve méltó örökösének álhatatos gondja alatt. Számtalan munkások találnak

*) Szigethegyeknek nevezem a' tsonka teke formájú, hosszat lejtős szárnyakra lefolyó, másokkal össze nem függő hegyeket. Illyenek: Nagy Somlyó, 's Sághegy, a' Vulcán maradók.

mindegyre dolgot külömbféle, részint egészen új, részint nagyobbitandó épületeiben, mellyek között tsak a' pompás új Magtárt említem, hol a' nem régiben feltalált mód szerint, kigyózva lefolyó szelelö tsatornák által a' gabona tobb esztendökig el áll. Ezen Mélt. Gróf könnyitette meg a' Fenéki áltjárást is, mellynek Somogyi részén nem régiben Helenának, a' Mélt. Gróf' kedves leányának emlékezetére egy pompás köszobor állitatott fel, a' Somogyba áltkelöket kellemetesen idvezelve.

Remekül rajzolá költöi etsettel a' Keszthelyi szép vidéket: Berzsenyi, a' Keszthelyi Heliconban, 's Dukai Takáts Judith a' múlt 1825-ki Hébében, valóban, itt minden mosolyog, mint az arany világ. A' Keszthelyi új Magtár épülni kezdödött 1817-ben; végzödött 1825-ben. Az egész épület áll egy pintzéből, mellyben most fát tartanak, azután két emeletből; harmadik a' padlás. Ezekben lehet tartani a' gabonát 's gyapjút. Ezen két emeleteken keresztül a' padlásig mennek három négy szegü tsök, mellyeket tubus fagotianusnak hivnak. Ezekben el lehet tartani a' gabonát 100 esztendeig is. Mert ha tsak a' szájok jól betsináltatik, hogy t. i. a' levegö belsejekbe ne férhessen, a' fala szénnel kevert malterrel lévén épitve; semmi levegöi nedvességet nem ereszt a' bennek tartandó gabonához, a' mi pedig egy fö segéd a' gabonának sokáig való megtartásához. A' szénnek t. i. azon tulajdonsága van, hogy minden levegöi nedvességet magába szív, és itt ezen tsöben semmi nedvességet sem hágy közösülni a' tsökben tartandó gabonával.

A' Fenéki áltjárásnál a' Balaton széle 217 öl, mélysége 7 láb. A' tó letsapolása által a' viz' libelléja 3 lábat esett; a' viz' kiterjedésének kevesülése által a' Mélt. Uraság kapott Keszthely kö-

rül 3500; Kereszturott pedig a' Somogyi részen 700 holdat. Keszthely a' Szántói Járásban fekszik.

A' többi Keszthelyi hegyek külömbféle nevezet alatt huzódnak a' Balaton mellett, alattok futván tsupa szöllőség között a' Füredi Országút, a' Keszthelytől 3 óra messzeségü Szigligetig, a' hol éjszaknak tsavarodván, az útat is ugyan éjszaknak vonják magokkal, mivel Szigligettől szinte Köv. Eörsig a' part igen alatsony, 's posványnyal bővelkedik, mellyet egy tsatorna mérsékel. Sz. Mihály, Balatonba nyuló kis gömbhegy, szinte fele útja Keszthelynek 's Szigligetnek, a' szép költői képzelmények számára pusztán hagyatva. A' tetején lévő kis Kápolna a' Sz. Mihály hegyi Remetére emlékeztet. — Az említett hegy soron feljül vadabb romántosságu, 's erdősebb hegységeken búsongnak Rezi 's Tátika' maradványi. Ezek a' hegyek zárják el Balaton látását azon szép völgytől, melly Türgyétől szinte Sümeg Rendekig tart, 's békeritő hegyein már látszó tőkéi jelentik a' további bőséget. Ezen völgy a' Rendeki hegy sor, 's az azt felváltó nagy erdőség által, melly a' Bakonynak eleje, szakasztatik félbe; hozzája hasonlít az, melly ezután kezdődik, 's Dörögd, Kapolts, Vigánt, Petend 's a' t. helységeket foglalja magában.

A' Szigethegyek termőik a' legnemesebb boroknak. Egy körben feküsznek: Badatsony, mellynek része egészen a' Balatonra függ; Sz. György, Csobántz, a' két Gulátsi tsutsos hegyek; feljebb éjszaknak: Sümeg, Hegyesd, két kerek hegyek, 's Halap. Szigligetet fél szigethegynek mondhatni.

Köv. Eörstől fogva, Hegyes Tő körül ismét jobban kezet fognak az egymástól különöző hegyek; egy körbe futván öszve, ismét egy nagy kies völgyet formálnak. Itt teremnek az Abrahá-

mi, Filepi, Etséri, Sz. Békályi, Kékkuti 's a' t. borok. — Köv. Eörs 's a' Balaton között vagyon egy új savanyú-víz forrás, az úgy nevezett Pálköve, melly a' letsapolás által viztül meg szabadúlt helyen támadott, 's ugyan tsak ismét elöntetett; de a' mint hallom a' vízparttól bellyebb, még pedig mint jobb tulajdonságú, újra felfedeztetett Köv. Eörstől éjszakra vagyon Kékkút, hasonlókép savanyú vizzel.

Az ezutáni tájnak hegyei már több felé veszik futásokat, 's több helyeken termő boraikkal nem alább valók a' most emlitetteknél. Köves-Kál 's Antalfa között fekszik Hegyes-Tő, mellynek tsutsáról igen szép kilátás vagyon.

Tihany' szikla, félszigete, egy a' Balatonba nyuló magas hegysor is igen szembe-tünő, mellynek riadó leánya a' magas part, 's a' klastrommal együtt lévő templom között megütközött hangból, de tsak bizonyos, jelelt helyen észrevehető, 's leggyengébb szellőben már elhalgatja a' tsendes időben egészen vissza hangzott hatos versnek részét. A' templom' hátulja, I-sö András Királyunk tetemeit záró kis Kápolna, és a' partszél között már most tsak gyalog lehet járni, minthogy a' Balaton' hullámai mossák a' partot. Vannak Tihanyi öregek, a' kik ott még ökrös szekereket láttak járni. — A' part alatt szedetnek az úgy nevezett kővé vált ketske körmök; az idegeneket észrevevő gyermekektől eleget kapni, 's már formájuakat is, u. m. fökötöt 's a' t.

Tihany természettől erősített fekvése által ment volt a' Török járás súllyától. A' Balaton' partjai Kenesét kivéve sehol se magassabbak, mint itt: a' mint hallom, egyszer nagy vitát állott ki szerentsésen, mellyről szeretnék valahol bővebb tudósításra jutni.

Füred nyáron egész Báden, 's kipótolja a' tsendes Balaton mellyéknek hiányát a' nagy városokban.

Omladékokat, régi templomokat igen sokat találni, az itt bőven termő kövekből könnyü volt nagyobb, 's erős miveket felállítani, mellyeknek maradványaik is lassabban pusztúlnak. De tovább mutatják a' szomorú viszontagságoknak nyomait is, mellyek egykor hazánkat közönségesen sujtolták, valamint a' sok magán álló puszta templomok bizonyítják az eltünt, legalább megváltozott fekvésü helységek' voltát. Nagy városnak regélik az Akalihoz nem messze volt Ságvárt, mellynek nyomait most tsak a' sok ásás, 's földhányás mutatja. Mondják, hogy sokan meggazdagodtak az itt talált kintsekből. A' bizonyos, hogy a' Felső Dörgitsei faluvégtől fogva a' mezőségen számtalan sok tsontokat fordít ki még az eke is, melly tsontokról azt beszélik, hogy azok a' polgári viszontagságokban egy szörnyü vérontáskor itt elesett Ságvári lakosokéi lennének. Igy fosztattak meg lakosaiktól egész vidékeink, azon boldogtalan időkben, 's tsontjaik felett szánt vet a' maradék, a' nélkül, hogy azt sokszor tsak tudná is. Ságvár most egy puszta.

VII. Jan. 20-kán

A' föld, a' mint feljebb is említém, mindenütt köves. A' kövek néhol, mint p. o. Keszthelyen feljül, Karmats körül olly laposak, mint a' deszka, 's hosszában, mint a' fahéj, egymástól elválók. Különös, hogy mind ezen köves táj miatt még is esmeretesek itt is Ceres' adományai, bőkezüségében. Sőt a' mint több helyeken hallottam, még jobb fizető, 's két annyit terem a' föld, mint Vas Vgyében, vagy másutt, a' hol fekete motsár föld van. A' hol kő fekszik, oda

mag

mag nem esik vetéskor, és így az alatta lévő föld nyugosztaltatik. Szintúgy különös, hogy a' szántó vas ezen köves föld szántásakor minden két hétben köszörültetik egyszer, midőn másutt a' lágy homokosban minden nap. Aratni még is áljárnak a' bő Somogyba, mert a' legtöbb, 's jobb helyeket még is a' honnos Bacchusz foglalta el. A' szőlőmívelés igen különböz a' Fertő mellékitől, 's egy értelmes szőlőmives, a' kit egy Uraság Sopronyból hozatott, semmire se mehete. Bor a' mint közönségesen tudva van, annyit terem, hogy a' kik tsak nem iszákosok, eleget adhatnak el, 's azonban magoknak is maradhat egész esztendőre. Azonban a' szükség hamar elútaztatja a' java bort, 's még Badatsony tövében is tsak fanyar allyával kinozza Ábrahámnak nyerekedő maradéka a' szomjuhozó útast. — A' tőkék többnyire karó nélkül vagynak.

VIII. Ugyan az nap.

Barátom, Németek is laknak Balaton mellékén, a' Magyar Tenger mellett, pedig több helységekben, u. m. Csicsón, a' honnan az egykori magyar lakosok Antalfára költöztek; Jakabfán, Budavárin, 's még lejjebb a' viz mellett, Aszófön, Örvényesen. Ide is elszivárognak a' munkás Svábok, 's tsak öltözetjekben magyarosodnak még eddig, de nem a' nyelvben. Söt inkább még jobban kiterjeszkednek tiszta magyar helységekbe is, a' tőlök megnépesített Veszprémi Bakonyságból. Munkáságjokat itt se felejték még el. Faluikat a' nagyobb, tsinosabb elől 3 ablaku épületekről mindjárt kiesmerni. Különös, hogy mindenben előbb boldogúlnak a' magyarnál. Szőlős pintzéik is nagyobbak, 's töltve vagynak még ó borokkal, midőn más Balaton mellyékieknél már az új is elfogyott.

Egyéberánt a' Balaton melléki Magyar nemzetiségének még sokkal nagyobb eredetiségét mutathatja, mint a' kevéssel feljebb lakó Vas, 's Veszprim Vgyei. Megtartotta még tellyes mértékben a' Magyar vendégszeretést, melly szép tulajdonság nemzeti Characterünknek fő billyege. Örül, ha mást lát körülötte örülni, 's tsak hogy jó kedve legyen, erővel is itatja legjobb borából a' legelőször látott idegent is, sőtt megbántotnak véli magát, ha el nem fogadja. Megkülömbözteti őtet egyébb közelebbi vidékiektől a' tartós jó kedv, artzájának pirosabb színe, és az elevenség. Minden munkáiban bor rendszerint való itala. Nyelve is a' Balaton mellékinek sokkal tisztább, mint a' felsőbb vidékieké. Valamint maga a' nép itt jobban meg volt óva a' múlt századokbéli viszontagságok ellen a' hegyeknek biztosan rejtő öleikben: szintúgy a' nyelvre is kevesebbé hatott el a' külföldről áradó rontás, itt ezen félrébb fekvő tájakon. Különösen megjegyeztem az itt minden köz ember szájában előlforduló, 's kellemetesen hangzó aligmult' használását *), a' mit még másutt sehol se tapasztaltam. Az accentuált é-t is itt kimondják természetesen, nem süvöltő í-re rontva, mint egyébb Dunántuli tájékokon. Tsak az kevesebbé helybe hagyható, hogy az m betűt, ha a' szó véle kezdődik, kiszokják néhol hagyni, ámbár itt is a' szó' lágyítása a' fogantató. Vagynak még itt sok más dolgoknak magyar neveik, mellyek a' felsőbb vidékeken németül vagy tótul neveztetnek; így p. o. az interes itt is kamat, mint Somogyban, — a' köz ember szájában, nem tsak a' könyvekben. Ha a' németeknél, 's más nemzeteknél a' póroknak nyelvek is pór, 's

*) Igy p. o. imént hozám bé a' levest; a' bátyámnál valék, 's a' t.

alább való az irásbelinél; akkor némelly iróinkat jó volna ide utasítani, mert itt ezen tapasztalás tsak nem megfordítva használható.

Végre itt még azt jegyzem meg, hogy a' hajósok itt is durvák, 's gorombák; tsudálkozásom közt a' szitkos Anglus 's más Matrózok jutottak eszembe, az útazók' vallomásaik szerint. Honnét van ez? hát még ez is az ellenséges elementum befolyása lenne?

IX. Jan. 24-kén

Legemlékezetesebb 's örvendetesebb része az évnek a' Balaton mellékiekre nézve, elgondolhatod Barátom, hogy a' szüret. Ez azon időpont, melly a' szegény földmivesnek itt egész évi fáradozását végre koronázza, 's áldással befejezi; a' tehetősebbeknek ellenben a' legkellemetesebb időtöltést, 's mulatságot, mellyet a' szabad természet' kebele nyújthat, megszerezi. Szokatlan elevenség villanik ekkor egyszerre szét a' szőlőhegyekben, mellyeknek egyébkori mély tsendje tsak a' munkások' eszközeinek zörgéseitől váltatik ollykor fel. Idegenek jönek seregesen a' felső vidékekről; a' kik itt számosan birnak szőlőket; 's hogy a' víg kedvnek ébredező szikrái egészen feleleven ülj enek, nem mulasztják el a' megjelenést Jubálnak még a' szomszéd Megyékbeli barna beavatottjai is. Főkép Badatsony, 's a' többi hegyek, hol számosabb Fő nemesség birtokos, egész városi népességig elevenülnek. Lehetetlen, hogy ezt látván, eszünkbe ne jusson mindég az, a' miről már Kisfaludynk Csobántza is emlékezik:

Durrogtanak a' mozsarak,
Hogy a' bértzek ropogtak,
Kongtak a' még üres' hordók,
Az ostorok pattogtak.

Szólt a' duda, tapsolt a' tántz,
A' hegedük zengének
Harsogtak a' tárogatók,
A' sarkantyúk pengének.

'S valóban, ez most is egészen úgy vagyon. Lehetetlen, hogy hidegen maradjon mind az, a' ki Badatsonyi szüretben lévén, a' természetnek részvevő érzeményekkel vizsgáló barátja; hogy legkedvesebb elragadtatás özönébe ne merüljön, kivált ott, hol ez nem tsak a' külső tárgyaknak kellemetes harmoniájával, hanem adományaiban is édes anyai szeretettel, 's tsupa ünnepi pompájú jelenetekkel bövelkedik. Itt elnémulok, Barátom, mert már az emlékezés minden más tárgyat kirekesztőleg elfogja egész valómat, 's tsak azt mondhatom még: „jöjj, és láss". —

X. Jan. 26-kán

Az új áldással megtelt pintzéket, jó kedveknek bő tárházát, búgondjok' felejtetőjét ezután szorgalmatosan látogatják a' Balaton mellékiek, kivált a' szegényebbek, kiknek egész jövedelmek 's gazdagságjok ebben áll; ekkor élik világjokat, 's örvendő kurjongatásaik által hangoztatván a' hegyeket, most még elevenebb a' Bacchus' áldásától szerzett öröm. Ezen látogatásokat örömest gyakorolják, ha szinte már hóval lepettetnek is hegyeik. Különösen furtsa állapotba ragadja a' bornak erős szesze a' magokra nem vigyázó idegeneket; a' Hientzeket, kik vásárolni lejövén, a' hordókba szánt bort azonkivül más felé töltött kis appendixekkel jól megszerzik. Legkönnyebben lehet a' Balaton mellékire nézve ugyan azon áldás, kútfeje gazdagságnak, de szegénységnek is, hogy ha ezen félre töltött függelékek sokszor gyakoroltatnak.

XI. Ugyan az nap.

A' kereskedés itt, ha némelly Somogyból szokott gabona szállításokat (p. o. a' Köv. Eörsi révnél, hol T. Jankovich Úrnak nagy Tárháza vagyon) kiveszünk, egyedül a' bor' eladásában áll, 's ez is igen passiv, mellynek bizonysága az, hogy többnyire mind helyben adatik el a' termés, 's a' bornak ára mindég a' Hientzektől, 's kaszháló Zsidóktól határoztatik meg, a' kik már szüretkor seregesen tódulnak ide. Innét vagyon, hogy ezen sok, 's nemes bortermő földön sints több pénz forgásban, mint egyébütt. Le le jönek ollykor a' Sümegi 's Vázsonyi Bakonyból ennek szegény lakosai is, 's ezek is tsak passiv kereskedés szerzők, mert kedvökre isznak a' rémült földnek izzadozása által keresett borából.

Nem halgathatom itt el azon véleményemet, 's óhajtásomat, hogy melly könnyü volna a' Balatonból kimenő Sió' tsatornáját, Moháts' tájáig a' Dunába vezetni, 's igy Balaton hosszat a' honnosoknak termékeikkel lefelé is kereskedni. Ha bár azon tájon a' Szeremi hegységek is közelebb vagynak, még is, talán ezen borok is kelendők lennének a' könnyebb szállítás által. A' Balaton' mélysége elég nagy, jókora nagyságú hajókat elbirni. Bizonyítják ezt Gróf Festetich László Ő Nagyságának szép, 's jókora Gályái.

Nevezetesebb vásárok szoktak esni: Keszthelyen, Gyula-Keszin, Csobántzhegy alatt; Sümegen 's a' t. A' keleti tájakról eljárnak Nagy Vázsonyba, Veszprimbe. A' többi vásárok többnyire inkább templominnepek, több a' néző, mint a' vásáros. Rugójok nem annyira a' speculans Mercur, mint Comusnak víg szelleme, 's késéretjekben vagynak a' muzsika' szózatokon kivül több mozgó, vagy vándor kortsmák, szabad ég alatt, útfélen.

Ezeket vedd Barátom, tőlem a' Szalai Balaton mellékről. Különösebb, 's tudományosabb topographiai rajzolatra ereszkednem, a' hely 's tsekély tehetségem tiltja. Még rekeszül említhetem, p. o. az útakról, hogy ezeknek tsináltatása nem sokba kerül a' Vármegyének, 's hogy az útak, a' földnek köves minéműségénél fogva készítés nélkül használhatók, — ha özönpatakōk' rohanásának árkául nem kéntelenitetnek szolgálni záporok' idején, mellyek azokat kilyuggasztják. — Themisznek megyebéli oltára, Zala-Egerszeg messze vagyon.

XII. Jan. 31-kén

Somogy Vármegyének Balatonra dülő részéről, mint Balaton mellékről itt nem sokat mondhatok, Barátom, résszerint, mivel a' mit közönséges értelemben Balatonról 's Balaton mellékről mondhatni, arról már előbbi leveleimben értekeztem; — résszerint pedig, mivel ezen Nemes Megyének Balatonra dülő része annyiszor nem jön elő ezen nevezet alatt; — 's mivel külömbféle természeti jelenetekkel, ha a' Bari hegységet kivesszük, nem is olly gazdag. Minthogy Veszprimnek még kissebb része dül Balatonra; azért arról semmit se szóllok.

Annál többet mondhatnék a' többi Somogyról, minthogy ezen Ns. Megye néhány esztendőktől fogva a' míveltségnek több ágaiban nevezetes előmeneteleket tett, úgy, hogy már most Somogy nem ama' kis vad Magyar tungusia, a' minek még a' régibb hirek szerint képzelhetné mind az, a' ki még kebelében nem volt. — De minthogy ezeknek leírasa több időt 's tapasztalást kiván, máskorra halasszuk.

A' többek között, igen szembetűnő ezen Ns. Megyének fáradozása, akármi Fő város' körére

beilhető útak készítetése körül; mellyek pedig itt annál költségesebbek, minthogy kő az egész Vármegyében igen ritka helyen találtatik. Sok posványok kiszárítatnak, a' ritkult erdők között szaporodik a' mivelt föld, 's ezen kivül az útfélen mindenütt egynehány ölre az utazók bátorságára a' fák levágattatnak, melly vágás utmutató is lehet a' sürü erdőségben. — A' közbátorságra nézve már tzélerányosabb intézetek tétettek. A' tudományoknak is Hertzeg Eszterházy, 's a' Nemesség' részvevésével Kaposvárott pálya nyittatott, 's pro Coronide, kebelében él ezen Ns. Megyének első lantos Költőnk, a' halhatatlan nevü Berzsenyi.

A' Balatonra dülő részen a' már említett Bari hegy az, mellynek kivált keletre végződő oldalán a' Gombai hegyen termő bor minden Somogyi termések között a' Szalai részen lévőkkel leginkább megmérközhetik. A' hegységnek tetejéről igéző 's szélesen terjedő ellátás vagyon az egész Balatonra, 's mellékére, jobbra, messze Hidvégen alá, balra Tihanyig, elől pedig az egész Somogyi síkságra. A' látkörnek délre tsak a' Baranyai hegyek vetnek határt. A' Bari hegytől keletre vannak ugyan Balaton mellett a' sokkal kissebb Fonyódi 's Boglári. — Ezek egyszer'smind Somogynak hegyei.

A' természet' javaiban való bőség Somogyban rendkivül nagy, tsak a' pénznek szüke igen érezhető, 's a' kereskedés tsekély. Legtöbb termékek adatnak el Kanisán, de már Szalában, — a' szomszéd Stájerok számára. Ha a' Magyar Tengerpart felé felelevenülne a' Nemzeti szorgalom, 's a' kereskedés, akkor Somogy igen sokat nyerhet. Böven vagyon bor is, ámbár ez már a' tul termövel fel nem érhet, 's ugyan azért jóval oltsóbb áron kél amannál. — Dohányt a' kelet déli vidékeken leginkább a' Svábok termesztnek. — Erdeje a' sok-

szori irtások mellett most is igen számos, 's annyi, hogy sokszor nem is hordatik a' levágott fa haza, hanem helyben összehordatva felégettetik, vagy még álló korában felgyújtatik. Szüntelen látni illyen füstölgő 's égő fákat. Nem fogja-e ezt Somogy is már 10 – 20 esztendő múlva megérezni? nem lehetne-e ezen sok szép fákat jobb helyeken hamuvá tétetni? melly sok természeti adomány megmentődne, mind egyes hazafiaknak boldogulásokra, mind pedig a' nemzet' gyarapodására, — ezeknek tzélerányosabb használásokkal. A' Magyar Tengerpart már kinyílt út ennek végbe vitelére; miért nem használjuk hazámfijai?

Ennek nem sokára leendő tellyesedése óhajtásával bérekesztem leveleimet Barátom.

Hrabovszky Dávid.

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

1) Könyv-esmertetések.

1. Győr Vármegye Fő Ispányairól értekezik Czech János, Szab. 's Kir. Győr Városa' Tanátsosa'. Győrben Streibig Leopold Betűivel. 1827. l. 63. 8-ad rét.

1. Senkise fogja kétségbe hozni, hogy az alkalmatosságra készült munkák közt legtzélerányosabbak azok, mellyekben valamelly az alkalmatossággal összve köttetésben lévő tudományos tárgy foglaltatik; mert az illyen munka olvasásra 's fenn maradásra méltó tárgya által, a' megtiszteltettre is valódibb 's állandóbb fényt hoz, mintsem a' mindennapi 's azonnal elenyésző többnyire alatsony hízelkedésekből alló magasztalások; de

az Olvasó közönségnek is nagyobb hasznot 's gyönyörüséget szereznek, mivel általok többnyire valami esmeretlen, vagy legalább homályos tárgy felvilágosíttatik. Ezen tekintetek' mindegyikének eleget tett e' jelenvaló könyvetskének tudós Szerzője; mert szerényen véve (a' miről az Irónak soha se kellene elfelejtkezni) nem lehete a' jó hazafi, Nagy Méltóságú Vásonkői Gróf Zichy-Ferraris Ferentz Úrnak, Ő Ts. Kir. Felsége' Belső Titkos Tanátsosának, és Arany-kúltsos Hivének, Sz. István Jeles Rendje' Vitézének, Ezeredes Kapitánynak, a' Magy. Nemes Test-őrző Sereg' második Hadnagyának, és Tek. N. Győr Vármegye Fő-Ispányának, a' Győri Fő-Ispányi Hívatalba e' folyó esztendei September 17kén Fő Méltóságú Hertzeg Galanthai Eszterházy Miklós Úr által végbe vitt beiktatását szebben 's tiszteségessebben megditsőiteni, mint midőn a' Szerző Győr Vármegyének 's Fő Ispánnyainak, a' kiknek sorába a' Nagy Méltóságú Gróf épen akkor beiktattaték, rövid Historiáját az Olvasó közönség eleibe terjeszté, a' mit a' Szerző maga is ajánló levelének ezen szavaiban: „Neveli még inkább ezen fontosságot a' mai ünnep, mellyet méltóbban meg nem ülhetünk, mintha Megyénk' boldog jövendőjén való örvendezésünk méltó kifejezése mellett, egynehány pillantatokat azon derék férjfiak' emlékezetének is szentelünk, kik Megyénk' kormányát a' leg kétségesebb időkben is böltseséggel vezetvén, múlhatatlan hálánkra méltán számat tarthatnak. Sőt Excellentiádra nézve is szív emelő érzemény lehet, magát olly híres férjfiak sorához tsatolva, és mintegy velek egyesülve látni, 's azoknak magasztalásában azon jutalmat sejditeni, mellyet a' jelen korral egyen-

lően érző késő maradék önnön fényes érdemeinek is valaha osztogatni fog." — érdekel, — 's hazánk Literatúrája is egy új eredeti kútfőkből meritett históriai munkával gazdagittatott meg.

Győr Vára' 's Vármegye' nevezetének származására három rendbeli vélekedést hoz elő a' Szerző: Gortót szóból Enessei szerint, melly dombot, magasságot jelent, — Győr talán elavúlt magyar helybeli tulajdonságot jelentő szóból, — és a' régi Geur, Jeur vagy Győr nemzetsége nevéből. De az első nem hihető, mivel, a' mint maga is állítja a' 19-dik lapon, Győr Vármegye' lakossai között a' régi időkben is mindég a' Magyarok vóltak legnagyobb számmal, 's magok a' Tótok se nevezik Győr Vármegyét Gornak; azért leghihetőbb a' második, vagy harmadik vélekedés.

Előadván a' Szerző Győr Vármegye történeteit, 's a' Fő Ispányok hatalom körét, foglalatosságait és jövedelmeit a' 34-dik lapig a' 35-dik lapon kezdi a' Fő Ispányok elő számlálását. Ezeket három időszakaszra osztja, úgymint:

I. Világi Fő Ispányok az 1001. esztendőtől fogva a' 15-dik Század végéig.

1. Volfger, Homburgi Gróf a' Heder nemzetség Ösze, Sz. István Király alatt.
2. György, II. Béla Király alatt.
3. Damian, mintegy 1188. esztendőben.
4. Kornel, mintegy 1192. esztend.
5. Márton, II-dik András Király alatt.
6. Miklós, ugyan azon Király alatt
7. Jula, Ratólt testvére, ugyan azon Király alatt.
8. Hedrik, a' híres Hedervári nemzetségből, 1223-dik esztendőtől fogva 1231-dikig.
9. Simon, mintegy 1232-dikben.

10. Buzád, mintegy 1237-ikben.

NB. Azon Fő Ispányok, a' kik tsillaggal jegyeztetnek meg, az eddig való Győr Vármegye Fő Ispányok' Lajstromaiban nem foglaltatnak.

11. Miklós * előfordúl II-dik András Királynak 1239-dik esztendőben Junius 11-dikén (3. Idus Junii) költ levelében, mellyben Miklósnak Zatomár fijának megengedi, hogy minden vagyonát a' Templáriusoknak hagyhassa, Hevenessi' kézíratai I-sső részének 380-dik lapján. Erre figyelmetesekké teszük azokot, a' kik a' Templariusok' történeteit Magyar-országban szándékoznak leírni.
12. Móritz, IV. Béla Király alatt.
13. Detrik, ugyan azon Király alatt.
14. Lőrintz, * ugyan azon Király alatt.
15. Dienes, mintegy 1271-ben.
16. Selta, vagy Selke mintegy 1274-ikben
17. László, mintegy 1291-ben.
18. Pál, * mintegy 1299-dikben.
19. Simon, mintegy 1300-ikban.
20. Hedervári Miklós, mintegy 1328-ikban.
21. Drugeth Wilhelm, mintegy 1330-ikban.
22. Bakony Móritz, mintegy 1337-ikben.
23. Hedervary Miklós, mintegy 1355-ikben.
24. Simon, * mintegy 1357-ikben.
25. Gersei Pethő János, mintegy 1366-ikban
26. János Sunyai, Tamás fija, mintegy 1378-dikban.
27. Roszgonyi László, a' 14-ik század' végén, és a' 15-iknek elején.
28. Roszgonyi István, az előbbeninek fija, mintegy 1436-dikban, ennek felesége vólt azon híres Magyar Amazon, Szentgyörgyi Cziczele (Cecilia). Ettől fogva a' tobbi világi Fő Ispányok esmeretlenek.

II. Győri Püspökök, mint Győr Vármegye' Örökös Fő Ispányai, az 1510-dik esztendőtől fogva 1783-dikig.

29. Felső Szelestei Gosztony János, 1510-dik esztendőben lett Győri Püspökké, és nem sokára a' Vármegye' Fő Ispányává.
30. Paksi Balás, 1525-ben nyerte meg a' Győri Püspökséget, és véle a' Fő Ispányságot.
31. Újlaki Ferentz, mintegy 1540-ikben.
32. Gregoriántz Pál, 1553-iktól 1565-ig.
33. Liszthy János, 1753-iktól 1578-ig.
34. Draskovits György, 1578-tól 1587-ig.
35. Heresintzi Péter, 1587-tól 1590-dikig.
36. Kuthassy János, 1592-től 1596-dikig.
37. Hetesi Pethe Márton, 1598-tól 1605-ig
38. Napragy Demeter, 1607-től 1619-ikig.
39. Lépes Bálint, 1623-ban.
40. Dallos Miklós, 1623-tól mintegy 1630-kig
41. Kis Sennyei Sennyei István, 1630-tól, 1635-ig.
42. Ifjabb Trakostyáni Dráskovits György, 1635-től 1650-dikig.
43. Püski János, 1650-től 1655-kig.
44. Szétsényi György, 1659-től 1685-dikig.
45. Gróf Kolonits Leopold, 1685-től 1695-dikig.
46. Ágoston Keresztely, Saxoniai Hertzeg, 1695-től 1725-dikig.
47. Gróf Szintzendorf Fülöp Lajos, 1726-tól 1732-dikig.
48. Groll Adolf (a Sancto Georgio) 1733-tól 1743-dikig.
49. Gróf Zichy Ferentz 1744-től 1783-dikig

III. Ismét Világi Fő Ispányok 1783-iktól fogva mostanáig.

50. Gróf Vasonkői Zichy Károly, 1783-diktől fogva 1826-dikig. Ez az

51-nek A' most beiktatott Gróf Zichy Ferraris Ferentznek Attya vólt, a' kinek a' Szerzővel együtt ezt kivánjuk:

„Ádja a' jó Isten, hogy azon Ö N. M. eránt való mély tisztelet és igaz szeretet, melly a' Győriek sziveit tökélletesen elfoglalja, és őket örömöknek a' legnagyobb fénnyel való kiderítésére lelkesíti, Ö N. Méltósága szívét is érdekelje, és mint inkább inkább hív tisztelőihez vonja, és engedje hogy még sok évekig, vezető tsillagzatként a' Megye' egén ragyogván, szívének legforróbb óhajtását, a' Megyének a' virágzás legfőbb léptsőjére lett emelkedését elérhesse"!

A' munka nyomtatásbeli hibáktól tiszta; tsak két emlitésre méltót találtunk benne, úgymint a' 44-dik lapon az 5-dik sorban alúlról, a' hol a' Mohátsi ütközet 1526-dik esztendei Augustus 24-kére tétetik, melly Augustus 29-kén történt, és az 51-dik lapon a' 9-dik sorban a' hol 1782-dik esztendő helyett 1732-diknek kellene állani.

A' mit a' Szerző az 58-dik lapon említ, hogy 1805-dikben a' N. M. Gróf a' permanens Deputátzióval a' Frantziák elejibe Öttevényre kimenvén, szószólása 's közbenvetése által viszavonúlásokat eszközlötte, az azért történt, mivel Magyar-ország Ö Felségének meghagyására is Neutrálisnak nyilatkoztattatott ki.

Megvagyunk győződve hogy a' Szerző az ajánló levélben kinyilatkoztatott ezen igéretének: „Igyekeztem legalább minden gyenge tehetségemtől kitelhető erővel feltett tzélomat elérni, és annál fogva szabad, ha nem tellyes megelégedést is, de legalább kedvezést reménylenem; kivált ha tekintetbe vétetődik, melly nehéz légyen a' segéd eszközöknek olly nagy szűke miatt, melly ki hinné? itt helyben magát leginkább érezteti, valamit tsak távolról is a' tökéleteshez közelíthetőt

elõ állítani. Erre szert tehetvén, azon felljül, hogy bóldogságom tetézve leend, neki bátorodottabbnak is fogom magamat érezni, Megyénk' és Városunk' viszontagságainak bővebb esmertetését tárgyazó, és már nagy részben elkészitett munkáimnak folytatására és idővel a' tudós Világ elejbe való terjesztésére", — még pedig Magyar nyelven eleget fog tenni.

---

a) Út-mutatás a' Fortepiano helyes játszására 62. gyakorlásokban, mellyeket Haendl, Klementi, Kramer, Schmitt, Kallkbrenner, Seibelt, Moscheles, Beker, Potter, Rics, és Passy munkáikból válogatva, Tanitók és Tanulók számokra kiadott Dömény Sándor. Pesten találtatik a' Kiadónál a' Franciscanusok Piatzán Nro 438. és Miller Károly Művészi Kereskedőnél a' Kis-Hid útzában.

Anweisung das Pianoforte richtig zu Spielen bestehend in 62. Exercitien, gewählt aus den Werken von Haendel Clementi etc. für Lehrer und Lehrnende herausgegeben von Alexander von Dömény. etc.

A' Munka foglalatja e' következendő:

A' muzsikai előadásról. Uiber den Musikalischen Vortrag: ide tartozik:

1. A' játszásbeli készség. Die Fertigkeit im Spielen.
2. Világosság. Die Deutlichkeit.
3. Helyes hangoztatás. Die richtige Accentuation.
4. Helyes megszaggatás. Die richtige Interpunction.
5. Kifejezés. Der Ausdruck.

A' Tempo feljegyzéséről. Uiber die Tempobezeichnung.

Ezen három árkusból álló rövid, de igen fontos és tudni minden valamire való Klavir játszóra nézve múlhatatlanúl szükséges oktatás, magyar és német nyelven készült, 's igen szép nagy betükkel a' M. Kir. Universitás betűjivel, szép fejér papirosra van nyomtatva. — Ez után

jönnek a' feljebbi gyakorlások, mellyekben jobbára mindenütt fel van téve az újjak rende, és a' következendő fő tárgyakra osztódnak:

Az újjaknak függetlenségét szerezni. Um die Finger unabhängig zu machen.

Az újjakat egyenlő erőbe hozni. Um den Fingern gleiche Kraft zu geben.

Az újjakat feljül és alól léptsönként, és ugrással tenni által. Die Finger Stuffen- und Sprungweise über und untersetzen.

Ugyan azon Taszton, újra ütéssel más más újjakat váltani. Die Finger bey wiederholten Noten wechseln.

Néma felváltás. Stilleinsetzen.

Accordok. Accorde.

Ugrások. Sprünge.

Elibeütések. Vorschläge.

Trillák. Triller.

Egyik kezet a' másikon által venni. Die Hände überschlagen. Kettős Fogások, Tertiákon qvartákon 's a' többi. Doppelgriffe mit 3-ten 4-ten 5-ten 6-ten 's a' t.

Több hangzatú gyakorlások. Mehrstimmige Uibungen. Ezek tesznek 30½, a' Textel, Tzimtáblával, és igen diszes Boritékkal együtt 35. Muzsikai árkust.

Ezen Munka figyelmet érdemel 1. azért, mivel ennek I-sö Része a' kezdőknek tsupán magyarúl készülvén, most ezen II-dik Rész, a' valamennyire gyakorlott, úgy szinte a' már szép játszásbeli készséggel biró Tanitók' és Tanúlók' számára, magyar és német nyelven jelent meg: vajha ne lennének kéntelenek a' munkás Hazafiak szíves fáradságok jutalmát, sokkal biztosabban keresni fel a' külföldön, mint tulajdon Hazafiaik között, kiknek ügyökben fáradoznak! 2. azért, mivel ennek tzélja, a' mint a' gyakorlásoknak ki-

válogatása, és elrendelése mutatja a' Fortepiánó Játszónak valóságos Művésszé leendő kimivelödése, 's ugyan ezen okon minden eddig való Klavir oskoláktól külömbözik, és mind a' Tanitókat, mind a' Tanulókat, a' több Szerzők által kiadott gyakorlásoknak (Etudes, Exercices) külön külön drága pénzen való megszerzésétől megmenti, holott külömben sem egyik, sem másik, szinte kipótolhatatlan fogyatkozás, és hátramaradás nélkül el nem lehetne. A' kiadás pompás, ára a' külföldi Muzsikáléhéhez képest igen mérséklett, mert tsak 5. for. C.pénzben.

---

3. Útmutatás a' Számtudomány tanitására, Pestalózzi Fenekregulái szerint kiadta Talyga István. Első Darab, — Első Fogás Tudományos Rend nélkül való Számvetés. Rév-Komáromban, nyomtattatott Weinmüller Imre Bálint' betűjivel. 1827. l. 152. 8-ad rét.

Pestalózzi meghalt; de lelke él és élni fog minden gyermekei' bóldogságát igazán szerető szülében, minden betsületes Tanítóban. Pestalozzinak 's tanitása' módjának mind Német-országban mind másutt is igen sok ellenségei vagynak; mert mindenütt minden jónak vagynak természetesen ellenségei, és arról többnyire azok itélnek, a' kik a' dologhoz legkissebbet se értenek, 's nem is igaz az a' régi, úgy is mintegy 2000. esztendő előtti köz mondás: „Amicitia nisi inter bonos esse non potest": mivel épen a' gonoszok közt áll fenn a' legállandóbb legszorosabb barátság, a' közös interessének végbevitelére. Azomban Pestalozzinak tanítása' módja se nem egészen újság, se nem boszorkányság; mert tsak azon

azon a' már régen esmert, 's minden jó tanitó által az előtt is gyakorlott alapon épül, hogy a' gyermekre semmi felesleg valót vagy általa meg nem foghatót ne toljunk, hanem azon legyünk, hogy a' gyermek minden tudni szükségest mintegy magából meritsen, és azt, a' mennyire tsak lehet, a' külső nézlet tárgyáva tévén tökélletesen megfoghassa 's érthesse. Vóltak ugyan sok majmolók, a' kik hírre 's névre szert akarván tenni, Pestalozzianusoknak vallották magokat, a' nélkül hogy Pestalozzit tsak legkissebbé is értették vólna, 's ezek legtöbbet ártottak Pestalozzi tanitása' módjának; mert a' rosz tanítóból, akárki követőjének is vallja magát, azért jó nem leszen, és a' legjobb módhoz is, ügyes és szorgalmatos tanitó kivántatik: — de hogy e' jelenvaló könyvnek Szerzője Pestalozzinak lelkébe behatott, kitetszik munkájából, melly tökélletesen világos és értelmes, 's előljáró beszédjének ezen szavaiból: „Összehasonlítottam továbbá ezen útmutatás' menetelének módját a' sikeres tanitás módjával, és azt ezzel egyezőnek találtam. — Mert a' melly tanításnak sikerének kell lenni, annak őrizni kell a' Képzelő-erőt, mind a' megoszlattatás, — mind az elfáradás-tól, — az Értelmet a' fejtődztetésben rajta eshető erőszak szenvedésétől, 's az ez által történni szokott elhanyatlástól, — az Itélő erőt, a' szunnyadozástól, és a' mekhanismus jobbágyságától, az Elmét, az okoskodásban való helytelen következtetésektől. — Ez az útmutatás pedig épen ezeket tselekeszi, midőn minden újjonnan kezdett módositáskor a' számokat elsőben külön külön a' külső nézlet tárgyaivá teszi, — annakutánna természeti sortartással megy a' könnyebb gyakorlásokról a' nehezebbekre fel, — továbbá változtatja a' maga előadásait a' mennyiféleképen tsak lehet változtatni azokat, — végre tsupán illendően meg-

esmertetett Tételekből, 's jól meghányt vetett praemissákból következtet.

Igy lévén a' dolog könnyen reá esmérhettem a' Pestalozzi Útmutatásában azon rég óhajtott Számtudományra, melly a' Praktika Logika nevet megérdemelje, mellyet a' ki tanúl, nem tsak számot vetni, hanem a' számvetésben és a' számvetés által gondolkodni tanulhasson. E' szerint abban a' reménységben is maradok, hogy a' ki a' Számtudományból semmit többet nem végezhetett az Oskolában, mint a' mennyit ez a' könyvetske, melly még tsak negyed részét teszi a' Pestalozzi Útmutatásának, magában foglal, már nem lész szüksége a' Kalendáriomokhoz kaptsolt Interes és pénz Cursusát mutató Táblákra; — a' ki pedig még az ezt követő, nagyságára nézve mintegy ezen megjelenő Fogáshoz hasonló Fogás Tartalmát is kitanulhatja Tanúló korában, hasznosabb elömenetelt teszen minden tekintetben, mint azok a' kik Maróthit, mellynél abban az időben tökélletesebb munkát kívánni se lehetett, egész életekben búvták".

Óhajtjuk, hogy e' jelenvaló közhasznú munkának számos vevői legyenek, 's ez által a' Szerző több Magyar oskolai munkáknak kiadására, a' mihez, a' mint látjuk ért, 's a' mire elkerülhetetlen szükségünk vagyon, serkentessék.

Thaisz.

---

2. Ajánlásra méltó Könyvek.

1. A' Magyar Nyelvbeli Előadás' Tudománya, írta Bitnitz Lajos, a' Szombathelyi Egyházi Megye' Papja, Philosophia' Doctora, a' Boroszlói Tudós Társaság' Tagja, a' Szombathelyi Királyi Lyceumban Mathesis' és Magyar Nyelv Tudomány' Tanítója. Pesten Petrózai Trattner Mátyás betűjivel 1827. l. 484.

2. A' Tudományok' Esméretére tanitó Könyv. Talprajzolat a' Tudományok' öszves előterjesztésére, Eschenburg Joachim János, Udvari Tanátsos, Kanonok, és Braunsvaigi Tanitó Úr által Német nyelven készíttetett. Harmadik kiadás szerint magyarúl közli Lánghy István. Pesten nyomtattatott Petrózai Trattner Mátyás betüivel 1827. l. 517.

3. A' Nevelés Tudománnya. Írta Szilasy János, Szombathelyi Egyházi Megyebeli Aldozó Pap, az Egyházi Tudományok' Doctora, és Szombathelyen a' Keresztény Erkölts, a' Lelki-Pásztorság' 's nevelés' Tudományának Tanítója. Első és Második Kötet Budán, a' Királyi Magyar Fő Oskolák' Betüjivel 1827.

4. Német Magyar és Magyar Német Szókönyv. A' többek között Holtzmann, Scheller, Parizpápai és Márton után dolgozva, mind a' két Nemzet hasznára kiadattatott. Első darab Német-Magyar Rész. Pesten 1827. Hartleben Konrád Adolf Könyváros bóltjában a' Vátzi útszában.

Deutsch-Ungarisches und Ungarisch-Deutsches Wörterbuch, nach Holzmann, Scheller, Pariz-Pápai und von Márton bearbeitet, und zum Gebrauche beider Nationen herausgegeben. Erster Band, oder Deutsch-Ungarischer Theil. Pesth, 1827. Im Verlage von Conr. Adolph Hartlebens Buchhandlung in der Weitznergasse.

Ezen Szó-Könyvnek 2-dik tudniillik Magyar-Német Része is már elkészült, 's a' szók böségére, értelmeinek világos meghatározására, 's a' Synonimák megkülömböztetésére nézve, az eddig kijöttek közül legtökélletesebb; mellyért, 's mérséklett árára tekintve addig is míg erről bővebben szóllanánk, ajánlásra méltónak tartjuk.

5. Historia Tabulae Judiciariae Districtualis Trans Danubianae ab Instaurationis tempore, seu Anno MDCCXXIV. usqve Annum MDCCCXXIV. Conscripta per Franciscum Csergheö Assessorem. Sopronii, 1824. Typis Catharinae Kúltsár. l. 316.

6. Új Imádságos Könyvetske, a' Helvetziai Vallástételt követő Keresztyének számára Lavater J. Gáspár utánn, kiadta Kováts Péter, Hetényi Prédikátor. Pestenn 1827. Petrózai Trattner Mátyásnál. l. 160.

7. Előterjesztése azon Hasznoknak, mellyeket a' Márvány-Hordók a' Fa-Hordókhoz képest ajánlanak. Írta Nemes Máyerfy Károly. Pesten, Füskúti Landerer Lajos betüivel. l. 37.

8. Darstellung der Vortheile der Fässer aus Marmor im Verhältnisz zu den Holzfässern. Von Carl v. Mayerfy. Pesth gedruckt bey Ludwig Landerer, Edlen von Füskút. l. 56.

Thaisz.

B. Külföldi Literatúra.

1) Könyv-esmertetés.

Monathschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen. Erster Jahrgang. Prag, im Verlag des Böhmischen Museums. 1827. Redacteur: F. Palacky. v. Schönfelds Papier und Druck.

Ezen nevezet alatt adatik ki a' Cseh-országi Nemzeti Muzeum Társaságának részéről, melly ez előtt 8. esztendővel felállitatott, 's Ő Felsége által is helyben hagyatott, e' folyó esztendőnek kezdetétől fogva egy hónapos folyó-irás, melly a' Literaturára nézve közönségesen is, de különösen az Austriai Monarchiának Historiájára nézve igen örvendetes tünemény. Ezen folyó-irásban mind az, a' mi a' Csehet mint

Csehet érdekelheti, azon szabadlelkűséggel, 's azon mérsékléssel, melly az igaz 's tiszta lelkű hazafival vele született elő fog adatni. Azért mind az tárgya lészen ezen, a' mennyire csak lehet valóságos Nemzeti folyó-irásnak, a' mi a' Hazafiúságot felserkentheti 's munkásságát elő segítheti, a' Tudományokat, művészséget 's hazai szorgalmat elő mozdíthatja, Historiai emlékezetek a' múlt-, közlések a' jelenvaló időből, a' nép' lelki munkásságának örvendetes tüneményei 's a' tudományok országában való felvilágosítások.

Különösen pedig e' következendők lesznek tárgyai ezen folyó-irásnak:

1. Históriai Értekezések 's darabok Cseh-országnak történeteiből, az ők egész 's legszélesebb kiterjedésében. Azért ide nem csak a' régi 's mostani História, 's annak minden részei, a' Diplomatikával és Numismatikával együtt, hanem a' Statistika, Geographia, és Topographia is fog tartozni,

2. A' természet' tudománya közönségesen véve.

3. Szép Literatúrai Művek, de csak úgy, ha azok született Csehektől származtak, és vagy hazafiúi tárgyok által a' Nemzetet érdeklik, vagy pedig újságok 's originalitások, nem külömben igaz poetai érdemek által, a' Nemzet Költői teremtő tehetségének példányáúl szolgálhatnak.

4. Tudománybeli jelentések, a' hova a' külföldi Literaturának nevezetességei is tartoznak. Ezen osztályba tartozik, a' mi megjegyzésre méltó, Cseh-országnak Kronikája is, nevezetesebb történeteiben.

Ezen Német folyó-íráson kivül a' Társaság az esztendőnek minden negyedében egy Cseh, folyó-írást is ád ki, ezen Tzim alatt: „Časopis společnosti wlastenského Muzeum w Čechách".

Mind a' kettőnek Redactora Palatzky Ferentz Úr, igen jó hirü, Literator, 's a' mennyire tudjuk született Magyar, és ő vólt olly szíves, hogy bennünket kedvezésével megelőzött, 's ezen folyó-irás eddig kijött köteteit nekünk ajándékba megküldötte, a' miért mi nekie viszont Tudományos Gyüjteményünkkel kedveskedünk. Ezen folyó-irásból hónaponként egy 7—8. ívből álló Kötet adatik ki, igen szép tiszta papiroson, tsinos betükkel, hibátlan nyomtatással, színes boritékba kötve, 's néha réz-metszések is kaptsoltatnak hozzá. Egész esztendei előfizetési ára Póstán 7 for. 20 xr ezüst-pénzben. A' munkának eddig kijött köteteiben tiszta nyelv, egyszerü szép stylus, jó izlés, tiszta hazafiúi lélek, 's valódi tudományosság uralkodik, az egésznek elrendeltetése pedig mindenütt az okos, belátó, 's részrehajlatlan Redactiónak bélyegét viseli, melly az egyébaránt tárgyokra nézve a' felvételre érdemes munkákat, ha némellyben különözött vélekedésével meg nem egyeznek is, nem szokta félre vetni; és így ezen folyó-irás, nem tsak tökélletesen felel meg feltett tzéljának, hanem több közhasznú közlései, de főképen eredeti kútfőkből meritett 's éles kritikával irt, Diplomatico-Historiai értekezései miatt, nekünk Magyaroknak is, a' kik több időszakaszokban a' Csehekkel szoros összeköttetésben vóltunk, 's a' kiknek történeteire Cseh országnak történetei igen nagy befolyással voltak, mint Históriai segéd kútfő igen ajánlható. —

Mi ezentúl ezen folyó-irásnak egyes köteteivelis, Olvasóinkat megfogjuk esmertetni.

Thaisz.

III.

Tudománybeli Jelentések.

1.

Találmányok.

A' Budai Német Újsággal járó Gemeinnützige Blätterekben, többször ditsérve említett, 's ajánlott, Pesten Greiner Kerestely Physikai üveg Művész által készült, bél nélkül való Lámpák tzélerányosságáról, 's hasznáról magunk is meggyőződvén, azt ezennel ajánljuk. Ezen lámpának elsőségei ezek, hogy bélre nintsen szükség, tudniillik üvegből lévén a' bele, melly meg nem éghet, hogy egyarányos világossággal ég, hogy addig míg tsak az olaj tart el nem alszik, hogy füstöt 's gőzt nem okoz, 's hogy alkalmasint gazdaságosabb is. Az ára 6. üveg béllel, és meggyújtására szükséges kanótztzal együtt 1 for. 20 xr. V.Cz 12-ted számra 12 for. V.Cz. — Meghaphatók Pesten a' Művésznél magánál, a' Kigyó útsza' szegletén 597-dik szám alatt, és Tomala Művészi Kereskedőnél a' Vátzi útszában, nem külömben Székes Fejérvárott Pilhoffer Ferentznél. — Ezen kivül, ezen ügyes Művésznél találni mindenféle physikai üveg szerszámokat 's müveket, úgymint: Álkoholometert (Borszeszmérő) Richter, Tralles, Greiner, és Beaumée szerint, belső Thermometerrel együtt; Nehéz mérőt, Richter szerint, Zacharometert (Tzukormérő) Tsepmérőt; többféle új nemü Thermometereket és Barometereket; négy-öt lábnyi hoszaságú Thermometereket, a' Ser-főzők és Pálinka-égetők számára egészen sárga rézbe foglalva, 's most már aethert' Termometereket is, mellyek a' magok nemében az ekkoráig készültek közt a' legelső valóságosok, 's a' kéneső Thermometerekkel megegyeznek; nem külömben az ő már esmeretes Borszesz lámpájit, valamint, mindenféle Chemiai 's Physikai müvekhez elő készületeket, számos üveg müvekkel együtt.

Thaisz.

2. A' múlt 1826-dik esztendei Előléptetésekhez, és Megtiszteltetésekhez még e' következendők is tartoznak.

Méltóságos és Fő Tisztelendő Wurm Jó'sef Úr, akkor még Nagy-Váradi Deák szertartású Püspök, méltóztatott a' mult esztendei September hónapjában tartatott Szent-Széki köz Gyülésben, szorgalmatos Literátorunkat Nagy Tiszteletű Tudós Ágoston Ker. János Urat Szent-Andrási Plébánust 's több Tettes Ns. Vármegyék' Tábla Biráját, Literatúrai érdemeinek megjutalmaztatása fejében, a' Nagy-Váradi Deák szertartású Püspöki Szent-Szék Assessorának nevezni. Mi ezen derék Literatorunk, megtiszteltetésének nem tsak szívünkből örvendünk, hanem azt is óhajtjuk, hogy az Előléptetések és Megtiszteltetések mindenkor tsak az érdemeseknek legyenek jutalmai.

A' múlt 1826-dik esztendőben, Méltóságos Kapos-Mérei Mérey Sándor Úr, Ő Ts. 's Apost. Kir. Felsége' Kamarásának, 's a' Nagy Méltóságú Magyar Kir. Helytartó Tanátsnál Tanátsossának, mint Királyi Biztosnak elölülése alatt, Szabad Kir. Szeged Városa részéről tartatott Tiszti választás alkalmatosságával, Tekintetes Kiss Jó'sef Úr, a' mi kedves Literátorunknak Kiss Károly Hadnagy Úrnak édes Attya, 's Ts. Ns. Esztergom, Csongrád, Tsanád, Torontál, és Békés Vármegyék' Tábla Birája, 's a' Szegedi Nemzeti oskolák' Directora, először 74. választók közül 70. által Polgár Mesternek, melly hivatalt már 13 esztendeig viselt, később pedig 63. választó által ugyan azon Város' Fő Birájának választatott. Örvendünk egy illy Attya fijának, 's egy illy fijú Attyának!

A' múlt 1826-dik esztendőben, Ts. Ns. Pest Vármegye' részéről tartatott Gyülés' alkalmatosságával kihirdettetett Ő Felségének, Ts. Windisch Leopold Úr, az előtt Ts. Ns. Nyitra Vármegye' Fő Orvosa', most pedig a' Pesti polgári Kór-ház ügyes és jó lelkű Directora' számára költ Nemesi tzimeres levele, melly alkalmatossággal a' tisztelt Director Úr e' következendő Deák beszédet mondotta:

Inclyti Stat. et Ordines!

Clementissime per Suam Mattem Stmam colatam mihi nobilitatis Praerogativam, quam Illustri hac

Congregatione perlectae nunc pagellae abunde confirmant, non meis adeo — longo quidem temporum Tractu, et diversis publicarum Tribulationum momentis — radicatis Meritis tribuendam venire, quam potius Celsissimi Domini Principis, Regni hujus Primatis praepotenti Intermediationi, ac Inclytorum Provinciae Nitriensis Statuum et Ordinum efficacissimae Commendationi in acceptis referri debere, pleno pectore recognosco, et venerando hoc Loco gratissimo Corde profiteor.

Pro hoc, mihi, meisque praestito Beneficio amplissimo, Occasione harum Armalium publicationis Summas jam, quas animus humanus capere potest, habui gratias Nitriae, ubi triginta, et quod excedit annorum intercapedine rem Sanitatis publicam mihi concreditam habui. An divina nunc Providentia, cujus Sapientissimo nutu regi semper volo, e dulci Nitriensium Terra, cujus benigno sinu cum Familia mea diutissime et felicissime fovebar, regendis ad Sanctum Rochum atque Liberae Regiaeque Civitatis hujus Sanitatis Negotiis horsum dispositus, hicque dies meos terminaturus; id praeprimis et summae Obligationis meae esse censui, Inclytorum Statuum et Ordinum nobilissimae Provinciae hujus Pestiensis gratiosae Propensioni, amplissimae Protectioni, et totius Status Equestris amori, me, Stirpemque meam, nobilitatis Charactere nunc ornatam, humillime commendare.

Inaestimabilis hujus, omnique respectu honorifici Beneficii Valorem aequa subtilique Lance ponderando: quantum Honoris, gravitatis quantum insit recognoscendo; virtutum etiam illarum et obligationum, quarum diligenti et conscientioso Exercitio ipsa Nobilitas primo nobilitatur et Venerabilis afficitur, nullo omnino tempore obliturus ero.

Homagialem proinde summo Terrae Principi debitam obedientiam, promptum in dulcis Patriae Bonum tendens serviendi Studium, patientique humanitati omnimode subveniendi Conamina mea, prout inter praecipua Vitae meae Officia referebam semper, ita et hic et in posterum Regi Apostolico Nostro Fidelitatem integerrimam, Patriae amorem invariabilem, et Inclytis Statibus et Ordinibus submissionem profundissimam palam et publice testari, hasque Boni Patriae Filii dotes mihi magis, magisque pro-

prias reddere, ac pro Vitae Norma in seros Familiae meae nepotes haereditate transmittere totus contendam, ac in genere ea, quae Virum honestum decent, nobilemque ornant, quae Diis atqua Mortalibus placent, ea severa ac religiosa Sinceritate acturus, ne augustissimum unquam poeniteat, me ad eum Distinctionis et Felicitatis posuisse gradum, quo Clementia ejus evectus, effective insto.

Quatenus proinde Inclyti Status et Ordines, totusque Status Equestris in Venerandum Caetum suum bono animo me recipere, pro vero dignoque Nobili recognoscere, Gratiis suis atque favoribus ultro quoque et usque Terminum meum commendatum habere dignarentur, enixissime oro.

Leopoldus Windisch.

A' tisztelt Director Úr mint Orvos, a' Hazának több környülállásaiban, mint Literátor pedig több Orvosi visgálódásai által, mellyek nagyobb részint a' Hesperusban jelentek meg, megkülömböztette magát, 's megvagyunk győződve, hogy ezentúl hasznos tapasztalásait 's felfedezéseit, úgy a' mint Magyar Nemeshez illik, 's a' mint meg is ígérte magyar nyelven fogja közre botsátani. Thaisz.

---

3. Jelességek.

1) Hazafiúság a' Külföldön.

Huszon négy Évek elfolyása alatt, Nemes Ezredünkben *) Előljárójinak teljes megelégedésével, Tiszti társainak barátságával, alatta valójinak tiszteletével és szeretetével, folyvást borostyánnal tetézve szolgáló, most egészségének tsüggedése miatt nyugodalomba menendő Ts Ns. Nemzetes és Vitézlő Soltész György Hadnagy Úr, több Ts. Ns. Vmegyék' Tábla Birája, Ezeredünktől való elválása előtt, még nevét azzal örökösítette, hogy igazgatása alatt Ezredünk Al-Tiszteiből, az alkalmatosokat kiválaszt-

---

*) Nemes Hertzeg Eszterházy Miklós' 32-dik számú Magyar gyalog ezredében.

A' Red.

ván, velek folyó esztendő' October 4-kén Felséges Uralkodó szeretet Fejedelmünknek Neve' napján, Kemény Simon nevezetű, T. Kisfaludi Károly régen Ezredünkben szolgált Fel-Hadnagy Úr által írott eredeti darabot 400 évvel Róma előtt Antenor Trajánus által épült, mostani lakhelyünk' Padua Városában, Polo nevezetű Dilettansok, ékesen kivilágositott Theatromában elő adatott. A' darab a' néző Vendégek egész megelégedésekre módosan adódott elő, a' végén újra felhúzódott a' Karpit, és a' Játszó Társaság által az Ezred' Bandájának kiséretével elénekeltetett: „Isten tartsd meg Királyunkat 's a' t." a' kinek Melyképe fényesen meg volt világositva.

A' darabban különösen megfeleltek Rolléjoknak; Valter István, mint Hunyadi, Thúrótzy Ferentz, mint Hereszti, nem különben ditséretesen játszottak Tsintalan, mint Öreg Kemény, Matyovszky Jos. mint Ida *), Zavorszky János, mint Mohai, Sánta Péter, mint második Al-Vezér, Joó Mátyás és Klementsik, mint Parasztok és a' Strázsa-Mester Rapos, 6. esztendős fiia, mint Lajos.

A' Theátromban az itt fekvő Papp Generális, Stabális Fő és Al-Tisztek számosan vóltak, ezeken kivül pedig számos Olasz Uraságok jelentek meg, és ámbátor nyelvünket meg nem értették, még is a' játszóknak mozdúlatjaival tökélletesen meg vóltak elégedve, 's az ének végén háromszori Éljen, és Viva l'Imperatore hangzott; azután a' Játszó személyek kitapsoltattak, mellyre Thúrótzy Ferentz, az igazgató Hadnagy Úr által készíttett rövid megköszönő beszédet elmondta, és így újra Éljen! Uralkodó Fejedelmünk' harsogással végződött ezen örvendetes nap.

P. és B. Kapitányok.

---

*) Alkalmatos magyar asszony nem lévén Paduában, a' még bajúsztalan Matyovszky kénytelen vala Ida személyét játszani 's azt olly helyesen játszotta, hogy egy asszony sem játszhatta volna helyesebben, a' mi igen különös.

A' Red.

2) Budán a' Várban felfedezett Hunnyadi Mátyás Király első Hitvessének, és Podiebrad Cseh Király Kunigund leányának sir boltja iránt kiadott értekezése J*** Úrnak, hozzá mellekelt egy Orientalis gyöngyökkel, és külömb szinü románczokkal himezet, gazdagon megarányozott hajtüvel, melly azon sirban találtatott a' Prágai Cseh Museumnak megküldetett: hozzá mellékeltettek még III. Venczel Cseh Királynak is azon pénz nemei, mellyeket ő mint Magyar Király, hazánkban verettetett, és az Attyának II. Venczelnek Prágai széles garassaival egyetemben itt Budán a' Szent Gellért hegyén elrejtve, feltaláltattak, ezen találmányt felvilágositó Magyar munkátskával. — Gróf Sternberg Gáspár azon Cseh Nemzeti Museumnak nagy Tudományú Praesidense, Ő Excellentziája méltóztatott ezen ajánlást nem tsak kegyessen venni, de egyszer'smind a' Magyar Iróinknak azon téveledését is, hogy Kuneguud Podiebradnak nem az első született Sternberg Hitvessétől, hanem a' második Királynétól, kinek Nemzetségét azomban nem közlé származott légyen, az igazabb útra vezérleni: melly útasitását, azon Ditsőséges Ház méltó onokájának legnagyobb hitellel egyszer'smind és köszönettel fogadván J** Úrhoz küldött eredeti levelét mint Történeteinknek valódi tanubizonyságát ide béiktatni, és a' Tudóssainkkal annál is inkább közölni kivántuk, hogy nyilvánságos jelenségét adjuk annak, mennyire a' külföldi közlésekkel, Hazánk Történetei vilagositást, vagy téveledésekben igazitást nyerhetnek.

Euer Wohlgebohren! Fühle mich doppelt verpflichtet für die geschichtlich wichtigen Geschenke welche sie dem Böhmischen Museo auf eine so liberale Weise dargebothen haben. — Allerdings ist die Geschichte Böhmens, mit jener Ungarns sehr enge verbunden und erwebt, und beyde Nationen, in denen ein edles streben erwacht ist, die Heiligthümer der Vorzeit zu sammeln, und aufzustellen, müssen auch dahin Streben, die noch unausgefüllten Lücken ihrer Vaterländischen Geschichte aufzuklären. — Die Epoche König Georgs von Podiebrad ist wohl eine der interessantesten, und bey weitem noch nicht so bearbeitet, als sie es zu seyn verdiente. Vieles ist indessen zu diesem Zweck schon gesammelt, und die Zeitschrift des Museums hat bereits angefangen einzelne Lücken aus den Zeiten Kaisers Sigismunds,

des darauf gefolgten Interregnums, und der Wahl von Ladislaus Posthumus aufzuklären. — Die erste Gemahlin König Podiebrads war allerdings eine gebohrne Sternberg, ihre Tochter aber heurathete den Churfürst Ernst von Sachsen, und ward die Stammmutter der jetzt regierenden Ernestinischen Linie. Die Königinn Cunigunde in Ungarn war aus der zweiten Ehe, darum interessiret sie uns aber nicht weniger, als Tochter Podiebrads. — — —Schlosz Brzezina d. 19. Aug. 1827. Ergebenster Diener Gr. C Sternberg.

4. Magyar Muzsika.

1) Eredeti Magyar Nóták Fortepiánóra, szerzé, és Tettes Bárczai Franciska Kisasszonynak ajánlja Rózsavölgyi Mark. — A' négy első darab lassú Magyar nóta, az 5-dik lassú Magyar ének, mellynek textusa: „Nyisd meg Ég fény kapuidat". Ezen szép egyszerü 's kivált Karénekre nagyon jól alkalmaztatható ének méltó a' köz figyelemre.

2) Variátziók egy tetszetős tárgyra: „Hunnia nyög letiporva", a' nemzeti énekes játék Bélafutásából ének szóra alkalmaztatva a' Fortepiano mellett. — Ez a' munka (Szerzője nints nevezve) az első a' Magy. Muzsika ezen nemében, melly nyomtatásban jelent meg. Előadására ügyes Szopranista kivántatik, mert a' Variátiók elég nehezek, és az ének szó egészlen a' magos három vonású octáva E' hangjáig hat fel.

3) Auróránknak 1827ki kötetjében megjelent ezen ének: „A' Fellegekhez". Muzsikája Winkhler Kár. An. Úrtól. — Ezen Magyar ének az újabban megjelent szebb daljaink közé tartozik. A' szótagok jól vannak a' kótákra felosztva. Egyébbaránt sokkal esmeretesebb Winkhler Ur nagy mivészi talentoma, mint sem több ajánlásra volna szüksége.

4) Tsukly J. M. Variations Brillantes pour le P. F. sur un thème de l'Opera: Cenerentola de Rossini. Oeuv. 2. dediées à Mr. Ch. Ang. de Winkhler. — Ez Tsukly Urnak fényesebb és nehezebb munkái közé való, 's általa a' Szerző érdemes helyet nyert Hazánk első Hangmüvészei közt.

5) Rondeau brillant à l'Hongrois pour le P. F. Comp. et ded. à Mlle. Louise Gyürky de Lossoncz par J. M. Tsukly. Oeuv. 4. — E' szép, és mesterséggel diszlő munkát örömmel ajánlhatjuk a' már előre haladt Klavir játszóknak.

6) Rondo hongrois pour le P. F. comp. et ded. à Mme. la Comtesse Antoinette de Batthyány née Csse. de Bolza par J. N. Batka. Oeuv. 20. — A' derék Szerző Ur esmert művészi talentomának ezen újabb bizonyságát méltán ajánlhatjuk az előre haladtaknak.

7) Magyar Nóták Veszprém Vgyéből 's a' t. X. Fogás. Ruzitska Ur által. — Kivánni lehet, hogy e' jeles gyüjtemény soha se szünjék meg, 's Magyar Nótáinknak közönséges Repertóriumává válhassék.

8) Hongroises (VIII.) pour le P. F. comp. et ded. à Mlle Fanny de Tomtsányi par Fr. d. P. Láner. — Két friss 's 6 lassú Magyarok ezek. — Általjában véve jobb új Nótáink közé tartoznak. — A' Szerző a' lassúknál, úgy látszik, Tsukli J. M. Ur írás módját követte, mert négy fertályos tactust választott két fert. helyett.

9) Ungarische Werbungs Taenze aus dem Barometтermacher für das P. F. — Ezekben semmi új sints, mert valamennyien a' már eddig nyomtatásban megjelent gyüjteményekből vétettek, 's némelly apró hozzá adásokkal megtoldattak.

Verbegyi G.

5. Tudós Foglalatosságok.

T. T. Bugát Pál és Rang Ferdinand Orvos Doctorok, e' következendő munkának kiadásában foglalatoskodnak: Az egészséges emberi test Boncz tudományának Elvei, — Hempel Fridrik Adolf negyedik megjobbitott német kiadatjából magyarra forditva — Bugát Pál és Rang Ferdinand által. — Két Kötetnek előfizetési ára 8 for. V.Cz. később feljebb fog emeltetni, mellyért Hazánkfiait ezen nevezetes új munkára előre is figyelmetesekké akartuk tenni. A' munka Petrózai Trattner Mátyás nyomtató Intézetében tsinosan készül 's ott az előfizetések is fogadtatnak el.

Thaisz.

6. Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek:

43) Carmen, quo Augustissimae Domus Austriacae in Hungaria Regnantis Tertium Seculum die 3-ia Novembris, Anni 1827-mi Completum, Provincia Scholarum Piarum Hungarica celebravit. Henricus Pales, e Scholis Piis. 4-to 8 lap.

44) Aurora, Hazai Almanach kiadá Kisfaludy Károly 1828 esztendőre. 6-dik év 16-od rét 4. rézmettzéssel. 416 l.

45) Német-Magyar és Magyar-Német Szókönyv, a' többek között Holtzmann, Scheller, Párizpápai és Márton után dolgozva, mind a' két Nemzet hasznára kiadattatott. Második Darab, Magyar-Német Rész. 8-vo

Deutsches-Ungarisch und Ungarisches-Deutsches Wörterbuch, nach Holzmann, Scheller, Párizpápai und v. Márton bearbeitet, und zum Gebrauche beider Nationen herausgegeben. Zweyter Band, oder Ungarisch Deutscher Teil. 8-vo 640 lap. Hartleben C. A. Könyvárosnál.

46) Az Orosz Birodalom Statistikai-Geographiai és Historiai leirása, kidolgozta Lassú István, a' N. M. Királyi Udvari Magyar Kamara Regestraturájának Kantzellistája. 8-vo 169 lap.

47) Nagy Méltóságú Cziráki, és Dienesfai Gróf Cziráky Antal, Ur Ő Excellentiájának, Sz. István Apostoli Király Rend' Commendátorának, Arany Sarkantyús Vitéznek, Cs. Királyi Kamarás, és belső titkos Tanátsosnak, midőn Ts. Ns. Fejér Vármegye Fő-Ispánságába való fényes béiktatása után, az Ország Bírói Méltóságba, a' Haza köz örömére, bévezettetnék, mély alázatossággal nyújtá Jallosits András, a' Kegyes Oskolák Rendén lévő Tanitó Halocsán. 4-to 8 lap.

X. Kötet' Foglalatja.

I. Értekezések.

1) Debretzeni Bárány Ágoston. Klobusitzi Klobusitzky György' Nagy-Váradi Kanonok' Biographiája. l. 3.
2) Holétzy. A' Francziák Pozsonynál 1809-ben. l. 10.
3) Tokody János. Az Elme Szikra. l. 44.
4) Podhradszky Jó'sef. Budának melyik részében lakott Nagy Lajos Király ? l. 67.
5) Hrabovszky Dávid. Néhány Levelek Balatonról, és Balaton-mellyékről. l. 82.

II. Literatúra.

A) Hazai Literatúra.

1. Könyv-esmertetések.

1) Czech János. Győr Vármegye' Fő Ispányairól 's a' t. l. 104.
2) Dömény Sándor. Útmutatás a' Fortepiáno' helyes játszására 's a' t. l. 110.
3) Talyga István. Útmutatás a' Számtudomány' tanitására, Pestalozzi Fenek-reguláji szerint. Első Darab 's a' t. l. 112.
2. Ajánlásra méltó Könyvek. l. 114.

B) Külföldi Literatúra.

Könyv-esmertetés.

1) Monathschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen. 's a' t. l. 116.

III. Tudománybeli Jelentések.

1) Találmányok. l. 119.
2) A' múlt 1826-dik esztendei Előléptetések, és Megtiszteltetések. l. 120.
3) Jelességek. l. 122.
4) Magyar Muzsika. l. 125.
5) Tudós Foglalatosságok. l. 126.
6) Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek. l. 127.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY.

1827.

XI. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' betűjivel
és költségével.

I. Értekezések.

1.

Magyar Diogenes Párisban.

A' miólta Párisban lakom, már többszer hallám azt a' kérdést, hogy esmerem-e híres, neves hazámfiát, a' tudós Mandelyt? — Felette különös embernek mondották, de mostani szálását senki se tudta. Minapában Revue-Britannique nevü Frantzia folyó-írásban (Mai. 1827.) e' következendő tudósítást olvastam, melly a' New Monthly Magazineből vagyon kivonva:

„Egy tudós Magyarnak élète Párisban".

„—„Egy fából épült kerti-házhoz jöttünk, (mond egy Anglus útazó), mellynek egyik oldala egy szomszéd épülethez vagyon támasztva; általmérője lehet vagy hét lábnyi. Ezt a' kis hajlékot a' ház' tulajdonossa ingyen engedte által Mentelli Urnak; (az Anglus így írja a' nevet). A' társam kotzogatott 's beléptünk a' böltshez. Mi hárman alig találtunk helyet a' szük kunyhóban. Jobb kéz felöl egy fehér fa-láda állott a' szobának tsak nem egész szélében. A' Philosophus egy deszkán ült 's lábát a' ládában tartotta, mellyben egy ótska gyapjú-takaró feküdt. — A' háta annak a' háznak falához vólt támasztva, mellyhez a' kerti-ház hozzá van épitve. Ö elötte valami kis asztal állott a' ládán, 's azon egy író-kö-táblát láttunk, mellyen ö theorémájit 's megfejtéseit irdogálja. — Az idö-

nek mostohasága az üveg-ablakot és a' deszka-falat nagyon megrongálta ; a' Philosophus az illyen lyukakra és hasadékokra holmi papiros darabokat ragasztott , mellyeken a' legtsinosabb görög és arabs írás látszott. — A' láda mellett balra egy régi kar-szék állott, mellynek kar-fája, valamint a' szobának nagyobb része, mindenféle nagyságú könyvekkel vólt elborítva , a' nagy folio darabok-tól fogva egészen a' parányi kis 18-tzad rétig, melly Blaeü-sajtója alól kijött. — Ezt a' kar-széket hajdanában Fesch Cardinális adta vólt Mentellinek. — Egy darab czín, melly edény formára vólt öszve hajtva , vas-dróton az asztal felett függött 's métsnek szolgált. Ezenkivül egy setét szegletben egy bádog-fazekat vettünk észre, nem különben egy vizes-korsót és egy darab fekete kenyeret".

„Mentelli Úr, monda barátom minekutánna személyemet megesmértette vólna véle, Mentelli Úr épen úgy beszéll anglusúl mint te avagy én, noha talán kettőnken kivül soha se látott anglust". — Ez igaz is vólt. Én vélem nagy könnyüséggel beszéllt , igen válogatott kifejezésekkel, minden Franczia idiotismus nélkül, 's a' mi legtsudállatosabbnak látszott semmi idegen accentussal. Ez a' különös ember egyenlően beszéll deák, német, régi 's új görög , tót , arabs , sanscrit , persa, olasz, magyar és franczia nyelveken , 's a' többi esmért nyelveket is nagyobb részint érti. A' Sinai nyelvet is tanúlta 's mintegy három ezer jeleit esméri ; legjártasabb pedig a' mathematikai tudományokban és a' statistikában. — Ö az életnek minden gyönyörüségeit a' tanúlásra való vágyásának felszentelte. — Minden héten egy leczkét szokott adni a' Mathesisből, 's azért három frankot kap. Ezen a' pénzen megveszi az egész hétre való élelmét, melly két kenyérből és egynehány

földi almából áll. „Hogy ha, úgymond, minden nap fris kenyeret vennék, sokkal többet eltudnék költeni; a' kemény kenyeret azért szeretem, mert nehezen lehet megemészteni". Egy, kétszer a' hétben bádog-fazekában két vagy három földialmát főz magának a' méts' lángjánál, 's már azt is Luxusnak tartja. — Egy vastag flanel ruha vólt rajta. Télen a' ládájában hálál, nyáron tsak a' kar-székében. Illyen nyomorúlt élet-mód és a' sok éjtszakázás legkissebbet sem árt egészségének; az ábrázatja vidám, színe fris és egészséges, képvonásai nyílt-szívüségre mutatnak, teste épen nem sovány. Hosszú haja a' vállára letsüng, barna szakálla valami méltóságot ád ábrázatjának, melly a' régiség' karaktereire emlékeztet. Girodet festőmühelyében gyakran model-nek szolgált, 's így is szerzett magának valamit. Azt kérdezém, hogy meg nem únja-e élete' módját? ő azt felelte hogy épen nem, hogy már húsz esztendőtől fogva így él, hogy az életnek örömei igen kivánatosak ugyan, de minthogy azoknak megszerzése végett kéntelen lett vólna a' drága időt az unalmas letzke-adásra fordítani, inkább tsak így akarná tanúlását folytatni, mellyre még most sem talál elegendő időt, ámbátor ugyan az egész napot és a' fél étzakát a' tudományoknak szenteli. Egyéberánt épen nem tartja magát szerentsétlennek".

„Igy tehát korán sem a' különösség' affektálása vitte ötet ezen kemény regulájú életre; ő tsak tudományos kintseket akar egymásra halmozni, azoknak szaporításában talál mulatságot; a' fösvény ember példájára, a' ki minden nyugalmát 's az egész életét a' pénznek feláldozza".

„Azt beszéllte nekem, hogy Angliát kivévén, Európának minden tartományait gyalog öszvejárta; — hogy a' Franczia Akadémiának némelly tagjai legjobb baráti, 's hogy mind a' mellett is,

hogy ruhája olly rosz állapotban van, ők épen nem átallják karon fogva vele sétálni, 's társaságokban is szívesen látják. — Ez ugyan például szolgálhatna aristokraticus Universitásainknak, 's a' sok dandy (hetyke, tsetsebets) Professorainknak, kik olly szép számmal vagynak Angliában. Nálunk a' ruha szükséges a' tudomány' ékesítésére; Angliában megvetik a' tálentomot ha rongyosan jár".

„A' szegény Mentelli egy kis históriát beszéllt, melly talán ide fog illeni: „Minapában, „úgymond, egynehány barátim mindenféle ruhát „küldöttek ajándékban. — Egy kétszer magamra ve„vém, de minthogy az új könyvet még inkább sze„rettem, mint az új ruhát, tsak hamar arra szán„tam volt magamat, hogy az ajándékozott porté„kát eladom, 's az árán egynehány könyvet ve„szek, melly után már régen sopánkodtam. — „Magamra vévén tehát régi köntösömet az új ru„hát egy zsibvásároshoz vittem, a' ki, minek„utánna a' finom portékát nyomorúlt öltözetem„mel öszvehasonlította vólna, nekem esett 's „mint tolvajt a' Policziánál bevádolt. Igy áres„tomba jöttem 's ott ültem egy egész hétig hol„mi kóhorlók között, minthogy bálgatag tselekedetem miatt szégyenlettem barátimat szomorú „állapotom felől tudósítani. — De végtére észre„vévén, hogy az időmet így elvesztegetem, tsak „ugyan pennát fogtam, — 's esmerőseim tüstént „szabaditottak ki. — Hogy ha egy különös töm„lötzben tanúlásomat szabadon folytathattam vol„na, azt olly könnyen el nem hagytam volna. „Igen alkalmatos helynek tartom; az ember ott „ingyen él, 's minden idejét a' tanulásra szánhatja".

„Az én barátom Mentelli Urat néha ebédre hívta, de az illyen vendéglésnek rendszerint ve-

szedelmes következései valának az ő egészségére nézve; egy pohár bortól forró-hidegbe esett".

„Angliát igen kivánta látni, — „jól tudván, „úgymond, hogy ott drága az élet, száz ötven „Frankot akarok reá szánni erre az útra, 's az „ottan való mulatásomra". — Én akaratom ellen is nevetésre fakadtam, bizonyossá tévén őtet a' felől, hogy Angliában ennyi pénzzel beérni teljes lehetetlenség. — „Én (úgymond a' Philosophus) „a' proportióhoz képest ezen summának harmad-„részével az egész Continenst bejártam. Tudom „hogy Angliában az eleség igen drága; — nekem „tsak kenyér kell, meg víz; — éjtszaka, ha mezőn „vagyok, holmi sövény mellett is elhálok, a' vá-„rosokban pedig és a' falukon a' templom' ajtajá-„hoz fekszem". — Úgy de, mondék én, Angliában legnagyobb bünnek tartatik ám az, ha az embernek pénze nintsen. A' ki szegény, az szükségképen bünös is; — törvényeink tsak a' vagyont óltalmazzák, nem pedig a' szegénységet. — Ha valami fának árnyékában fog hálni, majd akkor költik fel, mikor a' tömlötzbe viszik. A' béke' birája úgy bánik az Úrral mint valami kóborlóval vagy egy Contrabandistával. Ha az Úr megmondja, hogy ki légyen, ő a' rongyos ruhájára fog mutatni, 's azzal okvetetlenül be fogja bizonyítani, hogy az Úr hazudott. Ki tudja végre talán valami kemény büntetés is fogja érni gondatlan lépéseért. Én esmérek egynehány birákat a' Provinciában, a' kik az Urat nagy hirtelen a' pellengerbe vetik tsupán tsak azért, mert felső ruhája nem ér tíz vagy tizenkét guineát. — Mikor az Úr Angliába megy, vigyen magával gazdag ruhabeli készületet, és ne morogjon ha mindent, a' mire szüksége lehet, öt vagy hatszorosan fogja fizetni".

„Ez az intés nem maradt siker nélkül; Mentelli egészen lemondott idealis planumáról. — Ké-

sőbben is gyakran láttam őtet Párisban való mulatásomban. Arra kért, hogy egy Sanscrit munkát szereznék meg neki Londonban; fájdalmamra azt ott meg nem kaphattam".

„Minthogy nagy dialectikával bir, sokszor igen rendkivül való állításokat felhoz, 's eszét avval mulatja. — Magaviselete szelíd és elragadó, hoszú-szakálla 's eszes és méltóságos ábrázatja azokra a' képekre emlékeztetnek, mellyeket Titian a' maga idejebéli emberekről készített vala.— Mind a' mellett, hogy az embereket és a' társaságot szereti, még is egész életét, 's minden örömeit a' tanuláshoz való hajlandóságának szenteli. Talán soha sem élt egy ember is a' ki a' tudományokat illy enthusiasmussal imádta vólna, minden haszonkeresés és minden kérkedés nélkül. Őtet a' tudományok' tárházának lehetne nevezni. Ő földmérő, természet- vi'sgáló, nyelv- tudó; ő mindent olvasott, mindent tud. Kérdezze meg valaki, hogy a' régi vagy újabb írók mint itéltek légyen illyen vagy amollyan tárgy felől? azonnal elmondja saját nyelveken 's tulajdon kifejezéseikkel mindent azt, a' mit a' külömbkülömbféle nemzetből való Prosaicusok vagy vers szerzők ezen dologról írtanak. 'S így Mentellire valóban reá illik Pic de la Mirandole' mondása: ő beszéllhet de omni rescibili". — Tudománnyának roppant elterjedése pedig annál nagyobb bámulást okoz, ha azt meggondoljuk, hogy neki semmi nevelése nem vólt, hogy ő mindent tsak magától tanúlta".

Ezen kis értekezésnek olvasása még inkább serkentett az új Diogenes' kinyomozására, 's végre, sok terhes futkározás után, (mert Párisban akárkire is könnyebb reá akadni, mint az illyen Phil osophusra) tsak ugyan reá találtam. Már jó időtől fogva az Arsenalban lakik, a' hol a' Bib-

liothékát szabadon használhatja. Ezt az engedelmet és a' szabad lakást a' Ministerium' protectiójának köszönheti. Az Arsenálban lévő Portás egy keskeny, kis ajtóhoz vezetett a' ház' garaditsa alatt. „Ime, úgymond, itt a' szobája". — Én ott inkább fa-kamarát kerestem vólna mint emberlakást. Az ajtón semmi kilints; kopogásomra semmi felelet. „Tessék megnyitni az ajtót"! — mondék francziául jól hangosan: — semmi vállasz. — Azomban a' szobában valami zörgést hallottam mintha valaki rakosgatna. Egynehány minuta után megnyílt az ajtó vagy egy arasznyira. Egy sápadt ábrázat nézett ki felém, hosszú, barna szakállal, borzas hajjal, félénk tekintettel: — „Botsánatot kérek, mondék francziául, hogy lá„togatásommal alkalmatlankodom, azt hallottam, „hogy az Úr magyar; igen kivántam Párisban egy „hazámfiára akadni". A' komor kép egy kitsint meg vidúlt. Örvendek rajta, úgymond hasonlóképen francziául, hogy magyart láthatok nállam. — Azután német nyelven kérdém, hogy beszél-e jól németül? — „Igen is beszéllek, visszonza ő ugyan azon a' nyelven. — „Hát magyarúl tud-e az Úr"? kérdém magyarúl. „Már nem tudok" vólt a' felelet törött magyar accentussal. (Az Anglus útazó nem sajdíthatta, hogy egy valaki, a' ki magyar-országban született, magyarúl ne tudjon. Látszik, hogy még nem vólt nálunk). Ekkor beléptem a' szobába, mellynek szélessége alig ha mér három lépést, hossza talán ötet. Az ablak mellett a' földön, 's egy kis asztalka körül mintegy nyóltzvan vagy száz darab könyv vólt egymásra halmozva; egy Persa Lexicon ki vólt nyitva. Az asztalkán egy jegyző kő-tábla feküdt, hátúl egy rosz szék állott hát-támasz nélkül. Egy kevés szalmát láttam a' földön három deszkával besántzolva, 's egynehány barna ronggyal beta-

karva. Sok kóldús jobb ágyon hál. A' falon függő deszkán egy két fekete kenyeret láttam, mellyek közül egy meg vólt szegve, de a' mint látszott tsak foggal vagy körömmel, nem késsel. A' szegletben egy vizes korsó állott. — Földimnek testén nem vólt egyéb egy ótska, szürke katona kaputnál, veres hajtókára, a' lábán fa-paputs, a' minőt Franczia-országban a' falusi nép szokta hordani. — Diogenes Úr a' falhoz támaszkodott, kezét hátra tévén mint valaki a' ki zürzavarban van; magam vagy két lépésre állottam tölle a' szoba' közepén. Ülésről nem lehetett szó, mert az a' rosz szék talán egyes embernek is kevés lett vólna. Itten híven megjegyzem beszéllgetésünket, melly német nyelven folyt.

É n. Valljon mennyi ideje lehet, hogy hazáját oda hagyta?

Ő. Mintegy harmincz esztendeje.

É n. Hol született?

Ő. Azt nem tudnám megmondani; igen kitsiny vóltam mikor eltávoztam onnan hazúrúl. Mindent elfelejtettem.

É n. Valamelly városra talán még is émlékezik?

Ő. Egy két esztendeig Po'sonyba laktam. Azt tudom, hogy Leopold Tsászár' koronázása' alkalmatosságával Po'sonyban egy ház-fedélről leestem. Egy toronyról is emlékezem, mellynek teteje gazdagon meg vólt aranyozva; úgy hiszem, hogy a' Po'sonyi Cathedralis templom' tornya.

É n. Gyermek-korából semmi környülállások sem jutnak eszébe?

Ő. Azt tudom, hogy egy diófa állott udvarunkban. — Ennek a' diófának képét ez előtt két esztendővel bajjal tudtam kiverni eszemből; szüntelen arról gondolkoztam. — Ezen kívül még egy kis toronynak emlékezete is megmaradt eszemben

valamelly álomképen; nem is tudom bizonyosan, hogy láttam-e valaha a' maga valóságában.

É n. Hány esztendös lehetett mikor hazájából el ment?

Ö. Mint egy tizenhárom esztendös.

É n. Mitsoda okból távozott el onnan hazúrúl.

Ö. Én tsak a' világot kivántam látni. Mondhatom, hogy én igazi áldozatja vagyok a' tudománynak.

É n. Gyermek-korában hol tanúlt.

Ö. Sehol; - ad fiú vóltam, -- lovakat öriztem.

É n. De késöbben tsak tanúlt valahol?

Ö. Berlinben két esztendeig.

É n. Miképen írja a' maga nevét?

Ö. — Már szinte elfelejtém azt is; nints is gondom arra. — Itt Mandelnek hívnak. — Az embernek azon kell iparkodni, hogy a' múlt idöböl minden tsekélységeket elfelejtsen. Azután több ereje és akaratja lészen a' jelenvaló és a' jövendö dolgok' vi'sgálására.

É n. Kereszt-nevét tsak még is tudja?

Ö. Ignácznak hívnak. — Két esztendö elött a' Jesuiták megakartak téríteni; holmi tractatusokat kellett velek olvasnom a' Szent Háromságról. Ök Dávidnak neveztek el.

(Meglehet, hogy a' Philosophus a' két nevet itten felváltva emlitette; hihetöbbnek látszik, hogy a' Jesuiták Ignácz' nevezettel felruházták, 's hogy régibb neve Dávid vólt).

É n. Tehát nem vólt Katholikus?

Ö. De igen; — hanem más dolgokkal foglalatoskodtam. — Cicero jól mondotta: Commenta delet dies, veritatem confirmat.

É n. Deákúl is jól beszél?

Ö. (mosolyogva) A' magyarok kevélykednek deák nyelvekben. (Azután deákúl szóllott igen válogatott terminusokban). Midön ebbe a' városba

jöttem, minden tudósok a' kik hallották, hogy magyar vagyok, deákúl szóllottak hozzám. Ebből azt itéltem, hogy a' magyarnak a' deák nyelv eránt való hajlandósága külső országban is esmeretes.

É n. Igen sajnálom, hogy a' magyar nyelvet egészen abban hagyta.

Ő. Nem vólt semmi gyakorlásom, semmi könyvem; 's a' nyelv nints is kipallérozva. Gyermek koromban úgy tetszik tsak magyarúl beszélltem.

É n. De tsak most is ért egynehány magyar szót.

Ő. Midőn magyar beszédet hallok, igen esmeretes előttem minden szó, ha bár nem is értem. — A' magyar nyelv igen különös, — hasonlít a' napkeleti nyelvekhez.

É n. Az Úr ért egynehány napkeleti nyelvet?

Ő. A' Persa nyelvet tanultam, — a' Sanscrittel is sokat bajlódtam 's főképen az Arabs nyelvvel.

É n. Ezt tehát jól érti?

Ő. Gondolom, hogy jobban tudom mint a' német nyelvet. (Itten megjegyzem, hogy igen szépen beszélllt németül). A' mikor kimegyek mindég arabsúl beszéllek magammal. Négy száz milliom ember a' föld kerekén arabsúl beszéll; érdemes hogy az ember jól megtanúlja.

É n. Tótúl is tud?

Ő. Oroszúl olvasok és beszéllek is.

É n. Mivel foglalatoskodik most leginkább?

Ő. Az astronomiával.

É n. Szokott-e sokat írni?

Ő. Tsak a' kő-táblámra írok mindent; mikor tele ván, a' spongiával ismét kitörölöm. Calculator vagyok. — A' papiros sokba kerülne. Tsak magam' számára tanúlok.

É n. Megelégszik-e sorsával? él-e boldogúl?

Ő. A' ki maga magát megtudja győzni, mindég boldog.

É n. Tsudálkozom, hogy illyen nyughatatlan nagy városban letelepedett.

Ö. Ez igen jó hely reám nézve; elveszek benne mint egy víz-tsepp a' tengerben.

É n. Miből él?

Ö. A' magam' pénzéből. — Az előtt egy kis pénzt szereztem vólt magamnak leczkézés által, 's azt az Ország' Kints-tárába tevém. Most két száz Frank interest húzok belőle esztendőnként.

É n. Hát az elég?

Ö. Száz Frankot sem tudok elkölteni egy esztendő alatt. A' többiért könyvet szoktam venni.

É n. Szokott-e gyakran kijárni?

Ö. Igen ritkán. Egyszer a' hétben a' Pékemhez megyek a' rue du Bac-ban: (a' Szajna' tulsó oldalán) igen jó fekete kenyeret süt. — Akkor annyit veszek, a' mennyi egész hétre szükséges.

É n. Jön-e valaki meglátogatni?

Ö. Igen is. — De miólta Párisban vagyok, tsak két magyart láttam itten. Az egyik hét vagy nyóltz esztendő előtt vólt Párisban. A' neve valami Oriást jelent.

É n. Talán Nagy?

Ö. Nem az; — valami vi — Vitéz nevezetű. — Jó ember vólt, itt nagy inségbe jutott; magam is segítettem őtet. Később azt hallottam, hogy meghalt itt Párisban; a' Portás' felesége mondotta, nem tudom hogy igaz-e vagy sem?

É n. Ád-e még letzkét?

Ö. Nem többé. Egy Jones nevü fiatal Anglus arabsúl tanúlt töllem; szép gyermek vólt mind testére mind lelkére nézve. Igen jól tanúlt; hét vagy nyóltz hete lehet hogy meghalt; — azólta mindég búsúlok. Nagyon szerettem vólt a' fiút. Nem vólt tsak 16 esztendős.

É n. Attól félek, hogy ha majd egyszer megbetegszik, minden segitség nélkül fog szükölködni.

Ő. (mosolyogva) Akkor majd azt mondom Diogenessel: tegyétek mellém a' páltzámat, hogy a' madarakat elüzhessem, mellyek hólt tetemimet fögják háborgatni. — Egyébberánt egy időtől fogva valóban nem jól érzem magamat. (Talán ez vólt az oka, hogy én a' jámbort nyomorúltabb állapotban találám, mint az Anglus útazó).

Én. Bár tsak hírül adhatná nékem ha roszszabbúl találna lenni. — — A' Revue Britannique nevü folyó-írásban egy articulust olvastam, melly az Úr felől szóll. — A' New Monthly Magazineből vagyon kivonva.

Ő. A' télen egy Anglus elolvasta előttem az originált.

Én. Már igen is sok időt veszt én miattam. — Mindazonáltal ha megengedi néha meglátogatom az Urat.

Ő. Nem vagyok vad ember. Szeretem, ha valaki hozzám jön.

Kezét megszorítván elbutsúztam tőlle, 's kimentem a' szobájából. Ő az ajtónál megállott: „nem kisírhetem ki, úgymond, mezítelen vagyok.

Ime! egy új Diogenes. — Az ő látása különös érzést gerjesztett bennem. — Ki lehet ez, a' ki annyit tud 's annyit elfelejtett; — a' ki a' roppant Párisban, a' világnak legnyughatatlanabb pontján, húsz esztendőtől fogva, tsak nem olly magányosságban él mint egy Anachoréta Théba' pusztájin? — a' ki Eget, földet a' tudományokért oda engedi, 's a' drágán szerzett kintsnek semmi hasznát nem veszi?

Van elég példa arra, hogy a' fejnek megsértése által némelly emberek az elmúlt dolgokról egészen elfelejtkeznek. A' házról való leesés, mellyről a' beszéllgetésünkben szó vólt, talán hasonló dolgot okozott? — Avagy tsak titkolni akár va-

lamit? az elmúlt dolgokat a' feledékenység fátyolával kivánna betakarni?

Eszembe jut, hogy mintegy nyóltz esztendő előtt egy Mandel nevü Zsidó tanúlót esmértem Po'sonyban; — a' Philosophus talán atyafia lehet? de neki épen semmi zsidó accentussa nintsen, 's azt talán lehetetlen vólna eltitkolni legalább német beszédjében. — Korára nézve lehet vagy negyven öt esztendős.

Tessedik Ferencz.

2.

A' Poézis' Ideája.

Bemenetel.

Írni olly tárgyról, mellyről számtalanok írtak sokak előtt viszketegnek — érthetően 's világosan szóllni olly tárgyról, mellynek belső valósága nem az értelemben, hanem egy kifejthetetlen belső érzésben fekszik, méltán nehéznek látszhatik. Illy tárgy a' Poézis, mellynek ideáját tsekély tehetségem szerint egész egyenességgel, de egyszer'smind egész szerénységgel fejtegetni bátorkodom.

A' Poézis a' Szépnek egy fő neme 's tárgya lévén: midőn annak ideáját fejtegetni igyekezem; nem lehet egészen elmellőznöm, hogy a' Szépről is röviden szót ne tegyek. Röviden, mert annak egész kifejtése az egyetemi Aesthetikának tárgya lévén, a' Poézis mellett tsak magyarázatképen foglalhat helyet. Nehéz baj ugyan a' Szépről keveset is mondani, épen ez lévén a' megütközésnek kösziklája, mellyen eleitől fogva sok nagy elmék megoszlottak, sokan hajót törtek, 's én —

annál kevésbé biztathatom magamat a' veszély' elkerülésével. De minthogy próbatételek segitik elő a' tzélt, ha azt mindenkor el nem érhetik is: én is a' próbát tsekély tehetségem szerint megteszem; a' tzél' elérését örömest nagyobbaknak engedem.

A' Szépről közönségesen.

Régi megjegyzések az a' philosophusoknak, hogy minden való (verum) a' subjectivumnak az objectivummal, vagy is a' mi előterjesztéseinknek a' külső tárgyakkal való megegyezésekben áll. Ez a' Szépre is, ha azt tárgyképen vesszük, reá illik, p. o. szép poézis, szép muzsika az, melly a' szépnek ideájával megegyez; de ezzel annak mivoltára nézve a' kérdés meg nem fejtődik, sőt tulajdonképen tsak itt kezdődik; tudniillik, hogy mi légyen a' Szépnek azon magán álló valósága, a' melly egyszersmind minden szép művnek megitélésére tsalhatatlan normául szolgáljon. Mert a' mint egy honni Tudósunk, a' ki e' tárgyról írt, megjegyzette: „A' Szép' szoros meghatározását semmi sem nehezíti jobban, mint ezen kitételnek a' legkülönnemübb tárgyakra vitt alkalmaztatása" *). Ezen úgy látszó nehézség sokakat arra vitt, hogy a' Szépnek ideáját határozatlanúl hagyják, és tsupán az emberek' különböző izléseitől függesszék fel. De ha ez valóban így volna: igen nagy tsorba esnék az emberi valóságon, hogy épen a' Szép, a' melly a' mi lelkünknek szintolly fontos tárgya, mint a' való és jó, és a' mellytől szintúgy függ az emberi lélek' tökélletessége, valamint amazoktól; tsak egy változékony tág képzelet, tsak szesz és fantázia volna. Ezen fogyat-

*) Felső Magyar Országi Minerva. 1825. II. Negyed 125 lap.

kozást

kozást érezvén sok igazi nevü Philosophusok, külömbféle útakon igyekezték az emberi lélek' ezen szükséges tárgyának ideáját kifejteni s lehozni, mind tapasztalati, mind tapasztalat feletti módon. Én részemről tévelygésnek tartom azoknak igyekezetöket, a' kik a' szépnek ideáját a tárgyvilágból akarják fejtegetni és lehozni, mivel itt épen nem az a' kérdés' veleje, hogy ez meg amaz, mit tart a' tárgyvilágban szépnek, hanem hogy mitsoda a' szépnek azon magán álló ideája, a' mi a' Szépet bennünk és rajtunk kivül, nem csak teremti, hanem eszméli és érzi is? — A'hozképest nem a' testvilágban, hanem önnön magunkban kell annak utólsó kútfejét nyomoznunk; de mivel a' tapasztalás feletti okoskodásmód sokaknak nem tetszik; próbát teszek, a' mint tsekély tehetségem engedi, a' természet' útján, melly minden figyelmes embernek érthető, ezen belső forráshoz eljutni, és azt megfoghatás' tárgyává tenni.

E' szerint legelőször is meg kell külömböztetnünk, a' mi lényünkben a' két fő alkotó részeket: a' lelket és testet. A' lélek az időnek, a' test a' térnek repraesentánsa, következésképen a' lélek' tulajdonsága az erő vagy munkásság, a' testé a' kiterjedés. Itt már legelőször is az a' kérdés: valljon mi kötheti-öszve ezen egymástól egészen külön vált, és egymással tökélletesen ellenkező részeket? Megfejti ezt maga ez az eggyesítő munkásság, melly nem egyébb, hanem az érzés, vagy organismus, mivel az érzés, a' mint tudjuk az organisatió' szüleménye, vagy igazábban kitéve, maga az organisatió. — Azonban ezen egyesülés mellett is, a' mint nyilván tapasztaljuk, megmarad emberi valóságunknak minden munkásságain 's tüneményein a' kettősség' bélyege. Mi magunk két fő alkotó részekből állunk, 's e' szerint min-

A Dunántúli Református Egyházkerület PÁPAI KÖNYVTÁRA

den gondolatoknak, minden tárgyaknak, kettős oldalúaknak kelletik lenni reánk nézve. Mindenben kell lenni belsőnek és külsőnek (képnek és tárgynak), 's e' nélkül sem megfogásunk, sem önn eszméletünk nem lehetne. Ezt minden Philosophusok eleitől fogva meg is ismerték, a' midőn mindennek subjectiv és objectiv óldalt tulajdonitottak. De nem tették ezt (legalább elegendő pontossággal) az egybekötő érzésre vagy organisatióra nézve, a' mellynek pedig természetesen szintúgy két óldalúnak, úgymint külső vagy testi, és belső vagy lelki organisatiónak kelletik lennie (mivel a' mint tudjuk, e' két oldal nélkül nints realitás); holott épen ezen legelső hármoniából, melly a' két legellenkezőbb alkotó részeket, az erőt és anyagot (lelket és testet) egybeköti; kell szükségesképen minden hármoniát, és így a' Szépet is kimagyaráznunk.

Minden homálynak és ellenvetéseknek elmellőzésére szükség előre botsátanom, hogy a' lélek független ugyan magában (vagy általánosan) véve az érzéstől, de emberben, mint képestséges lényben, tsak érzés által lehet munkás. 'S ezen előre botsátott jegyzéssel folytatom vizsgálódásomat.

A' külső érzés, a' mint kiki tudja, egybeköt bennünket a' külső vagy testi világgal, és erről a' nélkül semmi ismeretünk nem lehetne. A' léleknek a' külső érzés által vett érdekeltetések körül tett munkássága az értelem, és ennek munkáji (effectumai) a' tárgy megfogások (conceptus). Hasonlóúl a' belső érzés egybeköt bennünket a' belső vagy lelki világgal, és erről a' nélkül semmi ismeretünk nem lehetne. A' léleknek ezen belső érzés által vett érdekeltetések körül tett munkássága az ész, 's ennek munkáji a' kép megfogások (ideák), mellyek az emberi léleknek legfensőbb határai. Az érzés tehát

emberben, épen nem ámittatások' kútfeje, mint némellyek balúl vélik, hanem az az egészítő, a' melly nélkül sem testi, sem lelki részünk a' maga tzélját el nem érhetné. A' kül-világ' tárgyainak a' külső érzés, — 's a' lelki világ' tárgyainak a' belső érzés egyedűl való sinórmértéke mi bennünk emberekben; és tsalódás tsak akkor származik, mikor az emberi hiú speculatió ezen szorosan egybefüggő kettős óldalt elválasztja, 's vagy egyiket, vagy másikat teszi egyedűl való sinórmértékűl. De ekkor a' mint láthatjuk, nem az érzésektől, hanem a' speculatiótól jön a' tsalódás.— Azonban ezek a' tulajdonképi philosophiára tartozván, visszatérek az érzésnek közelebbi fejtegetésére, a' mellytől függ tsekély véleményem szerint a' szépnek ideája.

Az érzésnek valósága (essentiája) a' hármonia; ebben van annak kútfeje, és ez ád azt mindennek. Ezt a' hármoniát érzi az, a' kiben a' belső érzés illendőképen kifejtőzött, az úgy nevezett Szépben; megvalósitva pedig tapasztalhatja a' külső organisatióban, a' melly nem egyéb valósúlt harmoniánál. E' nélkül minden valós (realis) dolog, Ovidiusként rudis et indigesta moles-sé válnék. — A' belső hármoniát szépnek; a' külsőt kellemetesnek nevezzük. Következésképen, mi légyen a' Szép, azt a' belső; mi légyen a' kellemetes, azt a' külső érzés itélheti el, 's itt válik külön a' tulajdonképen való Szép (pulchrum) a' kellemetestől (jucundum), melly utólsót a' hozzá nem értők a' széppel egybe zavarván, annak megfogását tággá és kétségessé tették; a' mit ugyan már Kánt is sürgetett, de elegendő figyelemre nem mindeneket gerjeszthetett.

A' belső érzésnek tulajdonsága az egység; a' külsőé a' külömbféleség; és így a' Szépnek nor-

mája tsak egy; a' kellemetesé véghetetlen külömbféleségü; — a' mi egynek kellemetes, a' másiknak nem az, és megforditva. 'S erre, nem pedig az igazi szépre illik, a' Prof. Magda által olly igen sürgetett Lichtwer' mondása: Schön ist, was da gilt, wo wir wohnen. erre a' Voltaire' mulatságos Aesthetikája is *).

Azonban valamint az ész a' maga általános egységét a' testtel való szükségesképi egybeköttetése miatt, soha, mig tsak emberek leszünk, nem reálizálhatja: épen így a' belső érzés sem. E szerint, valamint az ész, úgy a' belső érzés is tsak formaliter adhat egységet a' mindenségnek, de realiter soha sem; és így mind a' kettőnek tárgyai az emberben, mint emberben megsokszorodnak. Hanem bár melly sok tárgyai lehetnek 's legyenek is szépnek: mindazáltal annak normája szüntelen egy marad, tudniillik annak belső változhatatlan formális egysége; a' mi a' kellemetesben nem úgy van, mivel ez egyenesen a' külső érzésektől függvén, minden emberben más másféle lehet, és legalább gráditsára nézve valóban minden emberben külömbözik is, a' mint ezt a' figyelmes vizsgálódó könnyen észre veheti. — De tovább megyek fejtegetéseimben.

A' Szép, a' mint látók, érzés' dolga lévén, annak belső valóságát szavakkal kifejezni nem lehet, sem pedig az értelembe vagy észbe általtenni, mivel úgy azonnal megfogássá vagy tudománnyá változnék, a' mi nem lenne többé maga a' Szép, hanem annak theoriája. Itt van annak az oka, hogy ámbár a' szépnek theoriáját a' philosophusok annyira kidolgozták már, hogy alig lehet valamit hozzá adni: mindazáltal annak valódi mivoltára nézve tökélletes egyességre nem juthat-

*) Lásd Felső Magyar-országi Minervát. 1825. II. Negyed. 125 l.

tak. Tudniillik a' Philosophusok a' Szépnek nem tsak magyarázatját, hanem valóságát is igyekezvén teljes megfogás' tárgyává tenni, ugyan ez által kiragadták azt igazi honnából, és idegen tartományba tették által, a' hol az kimiveltetett ugyan a' megfogások 's szemlélődések által, de annak valósága épen ez által homályba borittatott. Ugyan is, a' mint a' figyelmes vi'sgáló könnyen észre veheti, a' szépnek igazi valósága épen abban áll, hogy azt elevenen érezzük ugyan, de tökélletesen ki nem fejthetjük; mihelyt azt tökélletesen kifejthetnök, azonnal eltünnék a' világnak, 's az emberiségnek minden baja, és (ha ugyan a' léleknek teste egybeköttetése érzés nélkül lehetséges volna) a' tsupa komoly valóság (Wirklichket) állna elő, a' mellyben valami egyebek lehetnénk, mint most, de emberek ugyan soha többé. — Sejtette már ezt ama mély látású philosophus Kant is, a' midőn azt mondá: „Szép az, a' mi megfogás nélkül szükségesképi gyönyörködés' tárgyának ismértetik". *) 'S ha mindent, még az érzés' tárgyát, a' szépet is, tudás' tárgyává nem akart volna tenni: minden bizonnyal tökélletes kultsát fogta volna a' szépnek elönkbe adni.

Ámbár a' lélek mind a' lelki, mind a' testi világgal az érzés által jut egybeköttetésbe (emberi lélekről szóllok): mindazáltal maga a' lélek az érzéseken természettel felül van emelkedve; és az értelem ugyan, a' külső tárgy világból a' megfogásoknak, az ész pedig a' belső vagy lelki tárgy világból a' tiszta ideáknak országába emelkedik, melly az emberi léleknek, mint feljebb is emlitém, legfőbb léptsője. A' külső tárgyvilágból

*) Schön ist, was ohne Begriff, als Gegenstand eines nothwendigen Wohlgefallens erkannt wird. Critik der Urtheilskraft von Emmanuel Kant. 8. Frankf. u. Leipz. S. 68.

tehát két-képen léphet ki az ember, vagy az értelem' és ész' útján, melly őtet a' megfogások' és ideák' világába vezeti; vagy az érzés' útján, melly őtet a' belső érezés' tárgyaira vezeti, mellyek közönségesen ideáloknak neveztetnek; — az első a' philosophiának, a' második a' szépmüvészségnek útja. E' szerint az ismerő vagy tudományos tehetségek magokban véve szépet soha sem alkothatnak, nem is érezhetnek, hanem tsak tudhatják annak theóriáját. Ezen kétféle útat Schelling is nyilván kifejezte a' maga transcendentalis Idealismusában. Aus der gemeinen Wirklichkeit — úgymond ő — giebt es nur zwei Auswege, die Poesie welche uns in eine idealische Welt versetzt, und die Philosophie, welche die wirkliche Welt ganz vor uns verschwinden läszt. — A' philosophiai tehetség közönségesen tiszta észnek; a' poétai tehetség pedig képzelődésnek neveztetik.

A' képzelődő tehetség az, a' mi a' külső érzést a' belsővel öszveköti, az az, a' külső tárgyakat idealizálhatókká teszi. 'S valamint az ismerő tehetséget azért, hogy a' kikben nintsen illendően kifejtözve és kimívelve, külömbféle haszontalan és bal véleményeket szül, nem kiálthatjuk alatsony tehetségnek: úgy a' képzelődő tehetséget sem, midőn az, hasonló okok miatt nevetséges meséket és idétlen combinatiókat szül. A' képzelődés, melly a' maga igazi értelmében véve az embert a' testi tárgyakról, a' lelki világ' bájos sphaerájira ragadja, és őtet az ideálok' szent sejtéseivel, és kifejezhetetlen 's tsupán érezhető hármoniájival eltölti, — igen nemes tehetsége az emberi szellemnek, mellyet a' ki nevetségnek itél, valóban a' legérzékenyebb sérelmet ejti magán, megfosztván magát a' gyarló emberiségnek legszebb 's legédesb klenódiumától. — Azt talám

említenem sem szükség, hogy az igazi képzelődésnek az ésszel és értelemmel hármoniában lenni kelletik, de a' mi megforditva is igaz. Mert valamint a' képzelődés a' több tehetségekkel való hármonia nélkül balgatag ábrándozássá 's eszelősséggé: úgy az értelem és ész is az érzésekkel való hármonia nélkül hólt semmivé, öldöklő faggyá, vagy Schillerként kővé válttá (Versteinerung) lészen.

A' dolog' veleje tehát ez: minden tehetségeinknek egyenlőképen kell művelődni, hogy igazi emberek lehessünk, és ezen hármonia nélkül sem igazi valót, sem igazi szépet nem producálhatunk: mindazáltal a' szépnek eredeti kútfeje az érzésben, a' valónak kútfeje az észben van, — 's mind kettőnek productumait is ezen különböző tehetségek' természete egymástól megkülömbözteti, mert a' szép művészség a' külső tárgyakat és érzéseket a' lehetségig ideálizálja ugyan, de azért soha az érzés' köréből ki nem hág; az ész pedig az érzéseken természettel felül emelkedik, 's a' transcendentalismus' világába helyheti-által magát; a' mint Schelling mondja: lässt die wirkliche Welt ganz vor uns verschwinden.

A' szépnek tehát első okfője (principiuma) a' belső érzés, és valamint belső érzés nélkül (mint feljebb fejtegettem) a' lelki világgal egybeköttetésünk nem lehet: úgy szép nélkül az emberi kifejtődzésnek's kimivelődésnek felsőbb léptsőjire nem juthatunk, mint ezt bizonyitja tapasztalatképen is minden nemzetek' története. Mindenütt a' szép vólt az első kifejtőztető alap; minden philosophia, tudományos és erköltsi pallérozódás a' szépen kezdődik; a' legelső philosophusok poéták voltak, mint a' Görögöknél Homerus, Hesiodus, 's még sokkal elébb Orpheus, kit olly szépen charakterizál Horatius az Ars poëticájában. Mig a'

szépnek nyomait nem látjuk, addig igazi Culturát hijába keresünk, 's a' hol a' szép még elrejtve heʼver, ott a' valódi emberiség kifejtőzve nintsen. 'S ebben az értelemben, nem pedig betű szerint tulajdonithatunk néminemű igazságot a' nagy Kant azon vélekedésének, hogy geniek tsak a' szépben születhetnek; a' mennyiben tudniillik a' szép nyit útat az ideák' fentebb világába, a' mint hogy Schelling is nyilván tanítja, hogy a' transcendentális philosophiának az aesthétikai érzék a' valódi organuma. Mert egyébként miért ne lehetnének geniek más fakkokban is? vagy, miért fejtőzne ki az ideális érzés egyedül tsak a' szép művészekben? — Legalább a' tapasztalás azt mutatja, hogy azʼa' tulajdonképi tudományos elmékben is szint olly élő lehet. 'S ez tette, hogy most többet ne említsek, a' régibb időkben Pythágorászt és Plátónt, 's az újabbakban Schellinget (kit a' ritka tudományú Dr. Rácz István igen méltán és igen eltalálva nevezett vala Inauguralis Dissertatiójában Pindarus philosophorum-nak), genie philosophusokká.

Sokat mondhatnék még a' szépről, annak tulajdonságairól, gráditsairól, részeiről és tárgyairól; de minthogy itt a' szépet tsak magyarázatképen vevém szóba, talámʼez is soknak tetszhetik némellyek előtt. Ezekből, a' mellyeket mondék, ha nem a' dolog' valóságát is; legalább az én véleményemet kiveheti a' figyelmes olvasó. Tsak annyit adok tehát még hozzá, hogy ha én nem jól vettem is szemre a' szépnek eredeti kútfejét: legalább annyit nyilván merek állitani, hogy a' szépnek szintúgy kell egy bizonyos kútfejének lenni, valamint van a' valónak, és egészen hibás azoknak vélekedések, a' kik a' szépről való különböző itéletekből azt következtették, hogy annak az emberben semmi bizonyos alapja és nor-

mativuma nintsen, hanem az tsupa szokás' és conventió' dolga. Azt kérdem: nints-e külömbözés az ész' tárgyaira nézve? hány idiota ember neveti a' mathesisznek azon igazságát, hogy e' mi földünk forog a' nap körül? hány materialista philosophus 's physikus tanítja, hogy az erő tsupán tsak a' testek' tulajdonsága? és még is senki sem hozta kétségbe, hogy minden ismereteknek az értelem a' kútfeje. — Tudni való, hogy mihelyt valamit individuumban gondolunk, azonnal külömbözést kell szükségesképen gondolnunk, és az individuumok épen tsak így állhatnak együtt fel. A' lélek ugyan tsak egy; de mind annak, mind a' külső organisatiónak kifejtődése külömböző, melly előttünk egészen ismeretlen okokból származik *). Ahozképest, valamint a' tudományos vélekedések külömbözők: úgy a' szép is, mind érzésben, mind itéletben (ízlésben) szükségesképen külömböző, mihelyt individuumban gondoltatik, de az annak valóságát le nem rontja, hanem tsak az individuumnak minéműségét, és kifejtődzésének mennyiségét mutatja.

A' Poézisról rövideden.

1. A' Poézis' mivólta.

Meglévén az emberben a' tökélletesedhetés, és az arra való forró kivánság, igyekszik ő, minekutánna a' mivelödés' útjába bele kapott, annak minden lehető gráditsait által futni, és minden

*) Der Mensch hat unendliche Kraftanlagen, welche in diesem Leben gar nicht, oder nur zum Theil entwickelt werden. Sind wir denn nicht alle göttlichen Geschlechts? Wir haben daher alle die nähmlichen Geisteskräfte, als Theilchen und Fünkchen von unserm Schöpfungsurlichte. Nur die günstige Entwicklungsperiode hängt an ganz unbekannten Ursachen. Quintessenz aus den Wundercurversuchen durch Michel und Hohenlohe. 8. Leipzig. 1822. S. 156.

tehetségeinek egybefoglalt gyakorlása 's pallérozása által, a' neki szánt tökélletességnek minél főbb léptsőjére jutni. Fő akadálya lévén, a' mint tudjuk, a' lélek' tökélletesülésének a' testtel való egyesség; nem lehet az égnek egy egy betsesebb ajándéka nálunk, mint az a' belső vagy ideális érzés, melly bennünket a' lelki világgal egybeköt; 's nem lehet határok közzé szorittatott lényünknek egy egy nemesebb 's szívrehatóbb iparkodása, vagy is emelkedése annál, melly szerint az kiszakitván magát a' test világ' köteleiből az ő eredeti hona felé, ama láthatatlan ditsőbb világ felé repül, és nem tsak önnön érzelmeit, hanem minden körülötte lévő tárgyakat magával együtt az ideál világba emelni, 's annak bájos fátyolával bevonni, és ekképen mindent, a' mennyire lehet, megszépiteni, széppé, lelkivé tenni igyekszik. Érzéki lényünknek ezen emelkedését, melly a' maga kifejtődzésében közönségesen enthusiasmusnak mondatik, igen szerentsésen nevezte a' Magyar lelkesülésnek; mert az nyit legelőször útat a' láthatatlan világba, 's ez ád hármoniát az egésznek. — Hanem a' mi annak módját illeti, tudniillik: miképen kelljen 's lehessen a' külső érzés' tárgyait ideálizálni: azt inkább érzeni, és teremteni lehet, mint tanitani. Meg van ugyan annak alapja, az ideális vagy belső érzés minden emberben, de nem egyenlően kifejtődve, hanem a' külömbféleségnek számba-vehetetlen léptsőji és combinátióji szerint; sőt sokakban alszik is, és ezek az emberi miveltségnek legalsó gráditsán állanak; de olly ember, hála légyen az emberiség' Alkotójának! a' kiben örökké aludnék, és vagy egyszer, vagy másszor, kissebb vagy nagyobb mértékben fel ne ébredne, nintsen; — én legalább illy embert nem hihetek, nem képzelhetek.

A' poézisnak belső mivólta ezen ideális erzésnek magasabb vagy tökélletesebb kifejtözésétől függvén, azt annak a' kinek arra érzéke nints, sem tanitani, sem tanúlni nem lehet, — söt érzeni sem mindennek. Nem lehet tehát minden ember poéta, — 's nem minden poéta lehet egy karú poéta. — A' mi a' poézisnek közelebbi meghatározását illeti: én abba nem avatkozom; mivel az eddig mondottakból annak ideáját, vagy legalább az én a' felöl való ideámat akárki könnyen kiveheti. Meglehetös kiterjedéssel elő adta azt Verseghy imez szavaival: „A' Poézis olly mesterség, melly a' beszédben előadható tárgyat, a' Költöt képeknek, a' válogatott kifejezéseknek, és a' láb-mértéknek segedelme által, a' legérzékenyebb erövel felfegyverkezteti. A' Poézisnak mivolta tehát a' beszédbeli mindenkép' érzékeny és édesgető előadásból áll. De azt annak tzélja határozza meg szorosabban, melly abban áll, hogy az a' gyengébb okoskodású, de egyébb emberekben is az észt érzékeny módokkal megvilágositsa, a' szívet pedig hathatósan megillesse és megnemesitse" *). De ebben egyébb tsorbákon kivül az is van, hogy ő azt valami Logikai, 's Rhetorikai mív gyanánt tekintette, a' mi által azt épen a' valóságától, úgymint a' Juvenálisi non publica vénától fosztja meg. Én részemről helyesebben képzelem magamnak a' poezist, ha azt úgy veszem fel, mint a' lelkesülésnek az időben tett valósitását. Azonban nem bíróskodom. Annyi bizonyos, hogy a' kiben a' lelkesülés active kifejtödik, tsak az lehet szép művész. Boldog ember, a' kiben passive kifejtödhetik is! az az, a' ki ha maga nem szerezhet

*) Mi a' Poézis? és ki az igaz Poéta? egy rövid elmélkedés. 8. Budán. 1793. 12—14 lap.

is, de a' mások' szép remekeit érezheti. De ez sem mindennek adatott.

Hogy a' poétának a' képzelődés' minden gazdagsága mellett értelmességgel, ismeretekkel és józan itélettel vagy ízléssel is birnia kell: azt úgy tartom, nem szükség emlitenem azoknak, a' kik észrevételeimet eddig figyelemmel kisérték. Az embernek minden tehetsége saját tulajdonokkal bir, de azonban izolálva egyik is semmi tökéletest nem producálhat. A' mint ezen értelmi és érzési tehetségek közt lévő hármoniát, mint a' szépnek válóságára tartozó dolgot, a' nagy Kant is fejtegette.

2. A' Poézis' kifejlése.

Meglévén az emberben a' belső vagy ideális érzés, melly a' szépnek kútfeje, és annak képviselője, a' képzelődés; természetesen jókor kifejtődött ő benne azon vágyódás, hogy az emberi mivelődésnek legalsó gráditsáról, az igen szük korlátok közzé szoritatott testi eszméletről, a' képzelődés' szárnyain a' maga honnába a' láthatatlan lelki világba emelkedni igyekezzék. Mihelyt az értelem valamennyire kifejtődik az emberben, azonnal megjelenik az ideális érzés, a' fentebb és ditsőbb világnak sejtése, melly a' maga homályos és titkos fátyolával, de azonban igen elevenen érezhető és ellene állhatatlan ketsü bájaival mindent bevonni, megszépiteni, és a' hervadhatatlan virúlású mennyei világnak örök hármoniájival egyesiteni kiván. Kétségkivül hogy az érzés-világ' kifejtődzésében szintúgy vannak gráditsok, különösségek, és árnyékolatok, mint a' többi tehetségek' kifejtődzésében, de egyszer'smind bizonyos rend is vagyon, melly az emberiség' kifejlésének több oldalaival egy hangzásban van,

és az emberi tehetségek' szoros egybeköttetésének természetes következése.

Már ama nagy özönvíz előtt élt 's elenyészett világból is felmaradt az ember' poétai törekedésének egy töredéke, a' Lamech' éneke, 's ugyan ennek fija Júbál már a' muzsikát is feltalálta (1. Mós. 4. 19, 21.), melly a' bennünk létező ideális érzésnek (a' mellyet maga valóságában szavakkal ki nem fejezhetünk) legvalóbb kifejezése. A' poézisnak ezen első tüneményét a' sok tudományokban jártas Mózes jobban kimivelte; Dávid, Asáf és Salamon pedig a' legfőbb tökélletességre vitte, e' mellett az ő poézisek a' mu'sikával is állandóan egybeköttetve maradt. A' Zsidó Poézisnak szépségeit leghatható-sabban és legvelősebben kifejtegette a' ritka talentomú Herder. Ugyan ő kezdett bennünket az Indusok' kellemetes poezisével is megismerkedtetni, de a'; mellynek tökélletes felvilágositását a' most különös gonddal üzött Sanskrit nyelvnek helyes isméretétől várhatjuk. Egyébaránt a' Zsidó poezisban az emberi nemzetnek gyermeki korát láthatjuk, de a' mellynek a' Mózes által megállapított Monotheismus és Theocratia egy különös sajátságot adott, melly miatt azt természeti kifejtődzésnek nem egészen nevezhetjük.

A' Poézis' természeti kifejtődzésének első gráditsát a' maga legszebb bájában, 's egyszer-'smind legfőbb tökélyében a' természet' hü fijainál, a' Görögöknél látjuk. Boldog éghajlat, külömbféle szépségekkel gazdag természet, szabadság és egyenlőség segitvén ő nálok az emberi kifejtődzésnek természetes útját, elérték ők egész tökélletességében, és kóstolták vidám szívvel annak első időszakát az ártatlan természetes gyermeki kort. Az értelem kifejtőzvén bennek, felébredett bennek a' fentebb, láthatatlan világ felé

való fellengezés, és az ideákban élő 's munkálkodó komoly észnek határain még innen lévén, a' test-világba tették le a' gyermeki fellengező édes képzelődésnek gyönyörű költéseit. És épen ez az, a' mi az ő költésöknek ellene állhatatlan bajt költsönöz, mert ki ne tekintene elragadtatva és a' legédesbb ohajtással vissza a' maga gyermeki korára, 's annak már ugyan elenyészett, de még most is elménkre kimagyarázhatatlan édességű mágiával munkálkodó gyönyörű képeire? — a' Görög költés pedig nem egyébb az emberi nemzet' gyermeki korának édes álom-országánál. Egyszer'smind ez teszi azt utólérhetetlenné is, mert a' meglett ember, bár mennyire áhitsa is gyermeki korának bóldog álmait; azokat többé tsak ugyan el nem érheti. Így a' meglett korra jutott emberi nemzetnek is az ő elmult gyermeki korára nézve nem maradt hátra egyébb, hanem hogy annak e' fenn maradott szép monumentumában gyönyörködjék.

Az emberi nemzet' nevelését. a' mint kiki tudja, a' Keresztyén vallás végzette be, melly azt a' test-világtól egészen elválasztván, eredeti honnába, a' tiszta lelkek' világába emelte, 's következkezésképen annak ideális érzését is oda fordítván, a' szép-művészségnek, 's különösen a' Költésnek is új charaktert, vagy is meglett kort adott. A' gyermek Görögökben szintúgy megvólt a' szépnek kútfeje, de ők azt, mint gyermekek, magokra és magok körül lévő tárgyakra szabták. Ők minden helyeken, minden természeti tárgyakban nyájas, éltető tündéreket láttak és képzeltek, minden foglalatosságnak különös kormányozó Istenét hittek; az ő Isteneik az égben lakoztak, de az ég egy magas hegynek, az Olümposznak tetején vólt, a' honnan azok az emberekhez lejártak, azoknak dolgaikban részt vettek, különös ajándékokat tet-

tek, sőt velek öszve is attyafiasodtak. Egy szóval, minden a' gyermeki képzelődés szerint folyt. — Ellenben a' Keresztyén vallás kiragadván az emberiséget a' gyermeki kornak szép, de hiú álmaiból, ezen természettel elenyésző földi képektől egy láthatatlan, de örök szépségekkel viritó mennyei világba emelte azt, a' melly valamint maga határtalan, úgy annak édességei is határtalanok. Ez az, a' mi az embernek egész szívét 's lelkét a' véghetetlen hatalmú és jóságú Istenhez, az emberek' láthatatlan, de kimerithetetlen irgalmú Attyához, és annak láthatatlan örök országához vonván, az ö charakterévé a' vallásos érzést tette, — egyszer'smind ama földi világ' kormányát, 's szívek' hármoniáját, a' szeretetet is, a' halhatatlansággal egybekötvén, lelkivé, tisztává, tántorithatatlanná, széppé és szentté tette. 'S ez a' két kormány (a' lelki és testi világ' kormánya), úgymint a' vallás és a' szeretet leve az újabb, úgy nevezett romántos poézisnak igazgató lelke. 'S innen magyarázhatjuk azt meg, hogy az tulajdonképen a' keresztes háborúk' alkalmával kezdett kifejtődni, a' mellyben mind a' Világ' Idvezitője' sirjának a' pogányoktól lehető megmentése, a' vallást, — mind az ezzel járó Lovantzság (Ritterschaft), a' távol föld, az elválások, a' szeretetet még inkább uralkodóvá tették a' szelid 's kifejtődzött szép érzelmü lelkekben.

Azonban a' Poézis' történeteit tulajdonképen előadni nem tzélom, a' minthogy az nem is egy kisded értekezésbe való. A' ki pedig a' görög és keresztyén poézis' külömbségeiről többet tudni kiván, azt ama ritka talentomú 's nagy méltóságú honni Tudósunknak Gróf Teleky Józsefnek remek értekezésére útasitom, a' mellyet irt a' régi és új Költés' külömbségeiről*).

*) Lásd: Tud. Gy. 1818. II. Kötet. 48—73 lap.

3. A' Poézis' művészsége.

Hogy a' szépnek valósitása, annak minden módjaiban, következésképen a' poézisban is, művészség által megyen véghez, azt úgy tartom, mindenki tudja és hiszi, a' ki arról valójában gondolkozik. A' tudomány soha sem lehet szép, mint tudomány, hanem tsak relative gyönyörködtető. Szép tudománynak valamelly tudományt tsak annyiban nevezhetünk, a' mennyiben az a' szépről vagy annak tárgyairól tanít, de magában véve mint tudományt épen nem, mert az igazi szép tsak művészség által valósittathatik. A' szép, a' mint feljebb röviden fejtegetém az eredeti hármoniában áll, mellynek képviselője mi bennünk a' belső vagy ideális érzés, a' mellyet természet szerint ki nem fejezhetünk, mindazáltal annak valóságát a' harmoniát mind belsőképen, mind külsőképen a' lehetségig meg kell valósitanunk, és épen ebben áll a' szép művészség, tsak hogy a' valósítás mód a' szépnek minden nemeiben különböző.

A' mi a' poézist illeti: annak belső művészsége a' gazdag és termékeny képzelődésben áll, a' mellyről feljebb szóllottam, és a' melly a' természetnek ajándéka lévén, róla tanitást adni nem lehet; — külső művészsége pedig a' Verselésben áll, az az, abban, hogy az bizonyos számú és mennyiségü szó-tagokból egybeszerkezett, és sorokra szaggatott, vagy egy szóval kitéve hármoniás beszéd légyen. Sokan ugyan azt hiszik, hogy Poézist prósában is lehet irni, a' miben, ha a' poézist tsak az ideálokban vagy képzelődésben helyheztetjük, nintsen is semmi kétség; de ha ismét ezen ideálok' alkotó valóját, a' hármoniát felvesszük, azt kell hinnünk, hogy e' hármoniának valósitása nélkül akármelly szép költemény is,

is, tökélletes poétai mű nem lehet. Ám vesse ellenem valaki a' Geszner' prózás költeményeit: megismerem, hogy azok a' legszebb, 's legédesbb költések, 's igazi poézisü munkák: de tökélletes poétai műveknek tsak azokat ismerem, a' mellyekben a' harmonia külsőképen is valósittatott, 's a' minémüek az ő Idylljei között is találtatnak. — Igaz, hogy ez tsak külső forma, mert a' verselés magában soha poézist nem alkothat, de azonban még is szükséges, ha a' poézisnak nem tsak belső mágiáját, hanem külső szép művészségét is tökélletességre vinni akarjuk, — és ha magában véve a' prózát poézissé nem teheti is, de a' valódi poézisnak, kimondhatatlan bajt és szép-zengést ád.

A' versnek, mint versnek, valósága a' mértékben, és rhythmusban (numerus) áll. Ezek eleitől fogva minden versben meg is tartattak. Tsupán a' mi új vagy romántos poézisünk tért el a' maga kifejlésében ezen versbeli hármoniától, és azt a' végső szótagok' külső megegyezésével tserélte fel, a' mellyet (akár helyesen, akár nem) minden nemzetek rímnek (nálunk közönségesen cadentiának) neveznek. IX. Vilhelm Provánszi Gróf, a' ki első volt az úgy nevezett Provencál-Költök közt, kik azután a' Troubadour és Jongleur név alatt ismeretesekké lettek, vólt kétségkivül a' rímnek is feltalálója. Ez, ha a' mértéknek hármoniáját ki nem fejezheti és el nem érheti is: mindazáltal mutatja azt, hogy a' külső művészség a' tulajdonképi poétai művekben mindenkor szükséges tulajdonságnak tartatott. Ezen új poétai művészséget a' Langvedokiak még inkább kimivelvén, elterjedett az Olasz és Franczia-országban, és idő' folytával elfogadtatott minden pallérozott Európai nemzetektől. — Ezen új találmánynak sok ellenségei voltak és vagynak még

ma is; de a' kik az ellen kelletinél inkább buzgódnak, néminémü félszegséget láttatnak elárúlni. Mert ha ezen találmánynak eredetét és terjedését vizsgálóra vesszük, könnyen által láthatjuk, hogy ez azon okból történt, hogy az emlitett nemzetek' nyelve nem vólt alkalmatos a' mértékre, melly az igazi versnek szükséges requisituma. 'S hogy ezt a' fogyatkozást, a' mint lehetett, kipótolni igyekeztek, azért nem gúnyt és sértegetést, hanem inkább ditséretet érdemlenek, és mindenkor méltók a' Troubadour vagy Trovátor névre.

Legkülönösebbnek tetszhetnék előttünk az, hogy a' rimes verselés még a' mi magyarjainkra is kiterjedett, hanem ha tudnók, hogy ők inkább vitézi dolgokkal foglalatoskodván, honni Literatúrájokkal (fájdalom!) keveset gondoltak, és azt a' magok' régi korában elmulatván, utóbb kéntelenek valának mások után ébredezni, és mások után indúlni. Mert ha felvesszük édes honi nyelvünknek mértékes voltát, szinte megfoghatatlannak látszik előttünk, hogy ők a' mostani idő tudtára olly későn kezdték használni nyelvöknek e' szerentsés tulajdonságát. Hátha még meggondoljuk ama fáradhatatlan szorgalmú, és Literaturánk' valóban bámúlatos Hősének Horváth Istvánnak azon állítását, hogy ditső Eleink már az ősz régiségben, a' mostan ismeretes poézis' tsak nem első kezdőjinek némelly mértékes versekben mustrát adtanak! méltó, hogy a' remek munkának egy két szavait ide iktassam, hogy minden Magyar örűljön és bámuljon!: „Ekkor kezdettek a' Görögök is Jász Nótára (Saltus Jonicus) tánczolni; ekkor támadtak Hellásban a' vitézi Játékok; ekkor írtak Pártus (Anapaesticus Partheniacus), Jász (Versus Jonicus a Minore), Lófejű (Phalaecius), Magyar (Choreus) mértékre verseket a' meghó-

dittatott Görögök" *). Melly szavaknak igazságokat bizonyitja a postliminio is azon különös tünemény, hogy minden most ismeretes nyelvek között, a' Magyar nyelv egyedül alkalmatos mindenféle mértékü vers-nemekre.

Örüljünk tehát nyelvünk' hármoniájának, de azért minek kiáltanánk a' rimet barbariesnek, 's annak ártatlan feltalálójit bárdolatlanoknak, Verseghyvel? annyival inkább, mivel az szükségből találtatott fel, és az újabb időkben, kitől hogy lehetett, a' mértékkel egyesittetett, és annak szépségét nem rontotta, hanem édesebbé, lágyabbá tette. Én részemről úgy vélem, hogy ha a' mi honni nyelvünk igazi rimekben olly gazdag volna, mint mértékben, olly remekeket adna, melly a' legédesb muzsikát beszédben megvalósitaná. Azonban magában értetődik, hogy itt az új poezisről szóllok, mert az eredeti Görög mértékü versezeteknek az egészen külömböző szellemü új poézis' tollaival való tarkitását, vagy az úgy nevezett Leoninus verseket úgy tekintem, mint valóságos kortsositást, melly által az a' maga szellemétől, vagy tulajdonképi életétől megfosztatik.

A' verselés' mesterségére itt ki nem terjeszkedem, mivel annak helye e' rövid értekezésemben nints. De egyébkint is azt tartom a' felől, a' mit egykor Lichtenberg mondott a' maga elmés irásaiban: „Die Vorschriften, wie man Verse machen soll, mögen wohl an sich gut seyn und Kenntnisse verrathen, aber mir kommen sie immer vor wie das sonst vortreffliche Sir Digby Recept Krebse zu machen: man nehme einige

*) Rajzolatok a' Magyar Nemzet' legrégiebb történeteiből. figyelemgerjesztésül kiadta Horvát István 8-vo Pesten. 1825. 24 lap.

alte Krebse, stosse sie klein und giesse Wasser darüber".

4. A' Poézis' tárgyai.

Minthogy a' belső vagy ideális érzés, melly a' szépnek valóságát teszi, a' mint feljebb láttuk, szóval ki nem fejeztethetik: tehát az a' szépnek alapja ugyan, de tárgya, úgy a' mint van, magában nem lehet. A' Poézis is tehát, hogy magát valósíthassa, kéntelen a' reális világhoz és a' megfogásokhoz folyamodni; más külömben az maradna, a' mitsoda tulajdonképen, tudniillik ideális érzés, minden reálitás nélkül. Ezen valósításnak veleje abban áll, hogy a' poéta mindent, akár megfogás, akár tapasztalásbeli dolog legyen, a' mennyire tsak lehet érzés' tárgyává tegyen (nem a' külső érzékről, hanem a' belső vagy ideál s érzésről szóllok); a' mit ő az ideálizálás által ér el; és így minden, valamit tsak ő az érzés' körein belől idealizálhat, tárgya lehet a' poézisnek, és széppé tétethetik. Illyen tárgyak többek között:

1) A' Vallás, melly legelső és legfelségesb tárgya a' poézisnek. Igaz, hogy ezen állításnak sok ellenségei vannak, a' kik a' poézist, mellyet már a' régiek is Isteni dolognak, és a' poétákat Szenteknek tartották, (a' mint Cicero mondja Ennius után), nem ismervén; a' Vallást a' poézis által lealatsonyittatni hitték, úgy hogy nem tsak Gesznernek, hanem még egy olly mennyei Költőnek is, mint a' Messiás' Énekllője, apologizálniok kelletett, hogy az égnek e' legkellemetesb ajándékát, a' poézist, annak legnemeseb tárgyára forditották. Holott a' mint ki ki tudhatja, a' vallás inkább érzemény' dolga, mint tudományé; mert ha bár a' Theologiát a' legnemesebb és legszükségesebb tudománnyá teszi is annak felséges tárgya a' Vallás, de annak lelke

és szépsége az érzésben lakozik, melly gyermeki ártatlansággal és bizodalommal szállong ama mindeneket szerető Atyának láthatatlan, de az ideálérzésben egész bajjal feltünő, és halhatatlansággal viritó mennyei országa felé.

2) A' testi érzemények és indúlatok, a' mellyeket egyedül a' poézis' bájos hatalma szépit, és szabadit meg a' föld' porából 's köteleiből a' maga gyönyörü ideál-világa által. A' szerelemben is az úgy nevezett Plátói szerelem szép, melly nem egyébb a' poétai szerelemnél, 's még szebb a' Keresztény vallás által megtisztált és megszentelt poétai szerelem, a' mellyet a' maga utólérhetetlen bájában 's szépségében a' régibb időkben Petrarcha, az újabbakban ama fő keresztyén Költő Klopstock fejtett ki. Így van a' dolog egyébb földi érzeményekre 's indúlatokra nézve is.

3) A' külvilág vagy természet, mellyet egyedül a' poézis teszen széppé. — Miért szép nekem, ha derült napon a' tiszta kékellő ég alatt sétálni megyek, az egymást kedvesen felváltó hegyek, völgyek, erdők, virágok, tsergő-patakok, 's a' körültem vidámon zsibongó apró állatok' látása? — Azért, mert eszmélem magamban a' szép érzést, 's annál fogva az egész természet ideál jelentést nyer környülem, és annak minden érzékimre ható részetskéje a' bennem lévő Ideálnak valamelly húrját illeti 's hármoniás érzésbe hozza, mellyet kifejezni nem tudok, de magamban az elragadtatásig érezek. Ellenben miért nem szép az egy kondásnak, és miért gyönyörködteti ötet az engemet bájoló szép tájon tsupán tsak egy roskadt tsárdának látása, a' mellyben bort mérnek? azért mert az ő emberi kifejtődzése részint a' sors, részint a' hibás nevelés miatt elmulasztatván, annak Isteni súgárzat, a'

szép érzés is kifejtözetlen szunnyad benne, 's ennél fogva csak állati gyönyörködésekre alkalmatos. Miért gyönyörködtet engem az egymásra tornyozott köszirtek' látása az ő lezuhanó vizeivel? — mert a' bennem lévő szép érzést, a' nagyot, az örökkévalót, a' bámúlatost költi fel. Ellenben miért ezerszerte szebb ama dúzs gazdára nézve, egy puszta száraz föld-darab' látása? mert az neki búzát terem, a' köszikla nem terem, — 's ő a' Mammonnak áldozván, a' lelki tehetségekre és szükségekre soha ki nem terjeszkedhetik. — Minden, a' mi bennünk az ideális érzést felgerjeszti, szép, és valami azt nem gerjeszthet, az nem is szép, és így a' kiben az kifejtözve nints, annak lehetnek ugyan 's vannak is szintúgy testi gyönyörködései 's kellemetes érzései, de a' valódi szépet soha sem érezheti. — Innen magyarázhatjuk ki, hogy a' mi tőlünk távol van, sokkal nagyobb és édesebb ingerrel munkálkodik reánk, sőt sokszor még a' külömben szunnyadozó szép érzést is felkölti, mert ugyan is az, a' mi távol van, nem hatván közvetetlen külső érzékeinkre, annál erősebben hat ideális érzékünkre. — Ezért gerjeszt olly eleven poétai érzést a' távol hon, a' távol kedves — ezért a' Szemere által olly bájosan festett titkos vidék.

4) Az eggyes tárgyak, és individuumok, mellyeknek ideálizálásokban mennyire lehet menni, azt kivált a' remek Epószok és Drámák mutatják.

5) Az elvont tárgyak, mellyek szintúgy a' mennyiben érzés' tárgyaivá tétethetnek, széppé változhatnak. Hogy e' nemben olly nehéz jó poétai műveket adni, azt abból, a' mit feljebb az észnek és érzésnek relatiójáról szóllottam, könnyű kifejteni. Ugyan is az ész' functiója épen abban áll, hogy az érzéseken felül emelkedjék a'

tiszta megfogások' világába, a' szép pedig természettel az érzés' körébe vonúl, a' melly legfőbb elevenségében is megfogássá nem válhatik. Mindazáltal semmi kétséget sem szenved az, hogy az elvont vagy tudományos tárgyakat egy jó poéta szintúgy teheti érzés' tárgyaivá, vagy szépekké, mint ebben Horatius, Lucretius, valamint újobban is Tiedge az ő Urániájában sok másokkal együtt gyönyörű példákat adtak.

A' poézisnak ezen magyarázatjából, hogy annak veleje abban áll, hogy mindent a' mennyire csak lehet érzés' tárgyává tegyen, fejthetjük-meg azt is, hogy az még a' különben rút és alatsony dolgokat is szépekké, az az eleven érzés' tárgyaivá teheti. Ámbár a' poézisnak ezen tulajdonságával sokan visszaélnek, mind a' lyrai mind a' drámai Költők közül: mindazáltal ezért magát a' poézist nem vádolhatjuk, hanem azokat az erkölcstelen Költőket, a' kikben az ideális érzésnek kifejtözése mellett nem lévén meg a' többi lelki tehetségek' hármoniája, a' melly egyedül teheti az embert emberré; útálatos példáját adják azon visszaélésnek, mellyet az emberi romlottság az égnek minden ajándékaira kiterjeszteti. A' valódi poézis valamint mindent a' maga természetéhez képest fest: úgy mindent meg is hagy a' maga természeti és tzélerányos munkásságában, és midőn azt elevenebb érzés' tárgyává teszi, ugyan akkor annak természeti munkásságát is hathatósabban elömozditja; p. o. mennél szebben idealizálja a' jót, annál hathatósabban serkent annak tsudálására 's követésére; mennél szebben idealizálja a' gonoszt, annál elevenebben kitünteti annak természetes útálatosságát, 's annál hathatósabbá teszi természeti munkásságát, mellyel annak minden igazi emberre nézve lennie kell, hogy tudniillik iszonyodást és messze kerülést okozzon.

— Ne legyünk tehát olly gyarlók sem a' poézisra, sem az égnek egyébb ajándékaira nézve, hogy azokat önnön visszaéléseinkért megvessük vagy kárhoztassuk, mert ez romlottság' jele; hanem kerüljük mindenben a' visszaélést. Így fogjuk minden tehetségeinknek nem tsak való betseket megismérni, hanem kellemeit és hasznait is örvendezve tapasztalni.

5. A' poézis' sztilje.

A' poézisnak fő tzélja az érzés' ideálja lévén, szükség, hogy annak egész hármoniáját a' lehetségig megvalósitsa, következésképen neki a' szavakban, 's szókötésben is néminemü ideálitásra kell igyekezni, mert ő nem a' közönséges élet' beszédét akarja tsevegni, hanem a' benne lévő fellengző erőtől ragadtatik az Ideálók' kies Édenébe. Ő az egész nyelvet mintegy újjá teremti, 's megszépíti; új szóllásokat, új szóhelyhezéseket alkot, és az neki szabad, az neki szép. Igaz hogy itt is számlálhatatlan a' visszaélők' serege, a' kik a' poézist úgy szólván a' képtelenségek' és majmolások' egybehalmozásában keresik. De a' visszaélés. mint feljebb is mondám, soha a' jó és igaz dolgot rosszá 's hamissá nem teheti. Szépen szóll e' tárgyról többek között nagy érdemü Költőnk és ékes Irónk Superintendens Kis János azon kisded értekezésében, mellyet szerzett az Írók' jussairól a' nyelv tsinositás körül. Egy két szavait ide iktatom: „A' Költőknek messzebb terjed szabadságok, mint a' folyó beszédbeli íróké. Ők a' gondolatoknak és érzéseknek többféle formájit, 's gyakran legapróbb részeit, 's legvékonyabb vonásait is tartoznak leírni; 's annál kevesebbé lehet nekik vétkül tulajdonítani, ha szokatlanabb kiejtésekkel, merészebb metaphorákkal, 's elavúlt vagy új szókkal

és szóllásokkal élnek. Nálok a' szók nem tsak hangok, hanem egyszer'smind színek, rhytmusok és melódiák". — Ismét alább: „A' Classicus Írók mellett mindenkor vóltak sok izeveszett firkálók, kik képtelen újításokat próbáltak. De valamint a' visszaélés és értetlen majmolás a' jobbakat örökös jussaiktól meg nem foszthatta, úgy a' régihez felettébb ragaszkodók' zúgolódása is őket elkezdett törekedéseikben meg sem lankasztotta" *).

Ezzel azonban nem akarok senkit is hallgatásra birni, mert a' maga nyelvének dolgában okkal és serénységgel mindennek szabad szóllni, hanem az olly idétlen és értetlen gúnyolókat akarnám jobb gondolatokra birni, a' kik mondolatokat faragnak, és a' Nemzet' lelki kintsének gyöngyeit a' szemettel öszvekevervén, alatsony indúlatjokat nyilván elárulják. Valóban kedvetlen tünemény, hogy Literatúránknak ezen motskait nem régiben is az új szellem czimü idétlen páskvilusnak Szerzője gyarapitani igyekezett, a' ki az eddig vólt ízetlen sápitókat mind tudatlansággal, mind józan itélő-tehetség' szükölködésével felülmúlván, méltó azon tsúfságos koszorúra, mellyet maga magának kötözött. Nem azért emlitem ezen nem annyira új, mint motskos szellemet, mintha az valami nagy figyelmet érdemlene, sem nem azon való bosszúállásból, hogy az én Ékesszóllásról írt tsekély értekezésemnek némelly egyenes de szerény előterjesztéseit is a' Kakodaimon által izgatott rosz Magyar Írók' sorába méltóztatta, mert a' helyes és emberi módon közlött útba igazitásokat mindenkor köszönettel veszem, és hasznomra forditom, ha a' páskvilus-koholókat érdemök szerint megvetem is; — hanem azért, hogy

*) Felső Magyar Országi Minerva 1825. II. Negyed. 173—174 lap.

most, midőn honni Literatúránk a' külföld' figyelmét és részvételét is gerjeszteni kezdi, ezen tsintalan páskvilus-szerzőt, azon esetre ha Tudományos Gyüjteményt olvas, megkérjem barátságosan, hogy ő mint honnos, ne légyen tulajdon nemzetének megpiszkolója, ahozképest, ha még ezentúl írni akar, tehát 1) ne írjon páskvilust, hanem értelmes és illendőséggel teljes komoly beszédet; 2) külömböztesse meg a' jót a' rosztól, melly nélkül itéletet nem tehet; páskvilust írni pedig a' valóban rosz ellen is alatsonyság; annyival inkább a' jót a' rosszal egybekeverni, és bohó nevetés' tárgyává tenni, vagy itélő-tehetség' fogyatkozására, vagy szántszándékos rosz tzélra mutat, mellyek közül pedig egyik sem válik diszére. Ha ezen barátságos kérés szerint tselekszik, úgy én is, más is örömmel vesszük tőle az illendő és fundamentomos tanitásokat, de azon az úton, a' mellyen indúlt, senki se 'arthatja egyébnek, hanem nemzete' ditsősége' hitvány és tudatlan gyalázójának.

Hogy a' poézis' stilussa természettel külömbözik a' tudományos stilustól és a' folyó beszédtől, azt elhiszi az, a' ki a' poézis' természetét érti; a' ki pedig tanitásból hinni nem akarja, kezdje el a' Görög poétákon, és menjen végig minden nemzetek' poétájin: megfogja tapasztalni, hogy a' poétai stilus eleitől fogva külömböző vólt a' prósától, 's az is lesz mind végiglen. Minden nyelvnek a' poézisban vannak legkifejtőzöttebb, legszebb 's leggazdagabb virágai. A' poézis nem tsak az emberi érzelmeknek, hanem a' nyelv' bájainak is örök tavasszal viritó tündér kertje. A' valódi kimivelt poéták' poétai szabadságait nem is gántsolta soha semmi józan Grammaticus, hanem tsak azokat a' kik minden jussokkal, még azokkal

is, a' mellyekkel nem birnak, visszaélnek, és a' nyelvet igazán rontják vagy rontani akarják.

Berekesztés.

A' poézis tehát véleményem szerint középben áll a' mi testi lételünk, és lelki tudásunk között, 's valóságára nézve (mint érzés' szüleménye) nem egyébb ezen két külömböző fő alkotó részek' egyesülésének hármoniájánál. Látni való tehát, melly szükséges ága ez az emberi Culturának, és melly nagy hijányt szül ennek ki nem fejtődése az emberben. Ha a' lelkesülésig nem is (a' mi nem is jó volna az egész világra nézve), legalább az értelemmel és ésszel harmoniában lévő szép képzelődésnek kisebb vagy nagyobb gráditsáig. De ki is fejtődzött ez az emberiségben, és minekutánna gyermeki korát a' Görög-országi boldog ég alatt, annak bájoló szép tájékain által élte, 's a' serdültség' éveit Rómának szerentsésb időkorában büszke fellengezéssel 's néminemü ifjúi hiúsággal általfutotta; a' Keresztyénség által eljutott érettebb időkorára, mellyben folytatja előmenetelét, nem kevés visszaemlékezéssel gyermeki korának elmúlt szép és boldog álmaira. 'S miért tíltanók az emberiséget ezen visszaemlékezéstől? miért tennők semmivé az emberiség' ifjú korának monumentumát, a' Görög mythologiát? — A' kik ezt sürgetik az emberiségre nézve, épen olly forma dolgot tesznek, mintha az érett időre jutott embernek meg akarnák tiltani, az ártatlan és egyszerü gyermek kor' napjaira való visszaemlékezést. — Az emberiség' gyermeki kora elmúlt, de a' mindeneket megemésztő időnek döledékei közt mozdúlatlanúl áll még annak örök szépséggel 's ifjúsággal viritó monumentuma, az ő együgyü, de ártatlan és vidám mosolygó képeivel. Ne tapodjuk el idétlen komorsággal azt, a' mit soha

többé ki nem pótolhatnánk. Így sem érhetjük el azt többé, de legalább ollykor ollykor visszabájolhatjuk belé a' képzelödés' szárnyain magunkat, ha önként meg nem vetjük az égnek e' betses ajándékát, melly az emberiségnek minden idökoraival egybeköt bennünket. — Ám légyenek álmak az ifjúi képzeletnek e' felmaradott képei, de legalább az örök ifjúság, mellyet nekünk a' szép' Isten-asszonya nyújt, kifogyhatatlan forrása lész a' legédesb gyönyörüségeknek.

A. Balogh Sámuel.

3.

A' Mezei Gazdaság.

Hogy ezen felülirás valakit meg ne tsaljon, és itt valaki ollyat ne reményljen, a' mit soha sem nem látott, sem nem hallott: tehát legelsöben is arra teszek én itt mindent figyelmetessé, hogy én korántsem akarok valami gazdasági új találmányokról írni; vagy a' gazdálkodásra nézve újonnan kigondolt regulákat előadni — annyival inkább, mivel ezen matériában tudtomra már annyi az irott könyv, hogy azokból hazánknak minden kissebb kerületeire is jutna legalább egy. — De az én itéletem szerint még ez nagyobb részt haszontalan még több kellene legalább annyi, hogy minden határnak egy különös gazdaságot tanitó könyv juthatna; még pedig ollyan a' melly épen azon határ' termékenységére volna alkalmaztatva. Mert valaminthogy a' Kalendariumokkal az idö' járását, a' mi pedig a' gazdaságnak sarka és éltetöje, minden határra nézve meg nem határozhatjuk: sokkal inkább nem tehetjük

közönséges bevételüvé valaminek termesztését minden határra nézve, a' gazdaságról irott könyvek által.

Tanátsot adni mindég jó, sőt kötelesség; de azt mindenkor bevenni a' gazdaságban, sokszor igen káros, vagy nem is követhető. A' gazdaságban uralkodik a' tapasztalás — az éghajlat — a' föld' fekvése és alkatása — és az időjárás — a' mellyek közül az első és az utólsó olly bizonytalanok, hogy azokra nézve már az ó! időben ezt mondotta Bölts Salamon: — Vesd el a' te magodat későn, és korán, mert nem tudod mellyik lesz jobb, vagy mind a' kettő hasznos lészen. Préd. 101. 6. De ez is tsak a' nagyobb birtokosoknak lehet jó regula. Mert a' ki keveset bir; az, ha munkájához kezd vagy későn, vagy korán, vagy középen, igen hamar elvégzi azt. De mondhatom, hogy vagynak ollyan gazdaságot tanitó könyvek is, a' mellyek a' gazdálkodásnak egyedülvaló tzéljával, a' haszonnal egyenesen azon mértékben ellenkeznek; mint az ollyan ember, a' ki ha setétben egy krajtzárját a' konyhában szalma közzé elejtette; a' Zsidótól egy garason hozat egy szál gyertyát, és az is elég, mire a' szalma közzé ejtett krajtzárját megtalálja. Még pedig ez, szerentsés volt annyiban, hogy megtalálta veszteségét; de ha sok könyv-írók' szavát átaljában fogadnók, mind a' magot, mind a' költséget és fáradságot elvesztenők. Hogy a' nagy birtokosok ezt nem veszik észre; onnan van. Mert sok van nekiek, és a' sok jövedelem közt alkalmas károk is elenyészik. De az illyek által a' kissebb vagyonos, a' mint mondják, egyszerre hasra esik.

A' gazda ember' fő regulája ez legyen — mindeneket megpróbálj — hogy ha magadtól a' próba nem telik, vigyáz a' magad határába a' legtapasztaltabb, és mindenektől helybe hagyottabb

gazdára — a' mi jó, azt tartsd meg; és úgy tselekedj — mert a' más határ sokszor megtsalhat; a' mire világos példáúl említhetem tsak a' mi, és velünk szomszédos határainkat, mellyek tsak nem egyenlően homokosok, és hol dombosabb, hol hajtásosabbak: még is, a' többek közül. ha mi babot vetünk; alig nyerünk valamivel többet és ritkán két annyit, mint a' vetett mag volt; a' midőn a' szomszédok legalább is tiz annyit, sőt sokszor husz annyit is nyernek. — Osztán a' szomszéd határban a' tavasz-buza, és a' szapora rozs megbetsülhetetlen haszonnal fizet; a' midőn mi, a' magunk próbája után károsan tapasztaltuk, hogy két esztendei vetés után, a' magot is majd mind elvesztettük a' legjobban mivelt földünkben is, úgy annyira; hogy ha még harmadik esztendőre is próbát tettünk azon maggal; már ekkor kasza alá való se lett belőle. Mert tsak elfutott a' földön, mint a' földi szederina. — Ezen két határban az éghajlat, és a' földalkotása megegyez; még is a' tapasztalás külömbözőt bizonyit; annyival inkább az időjárása — és úgy gondolom, hogy a' gondos figyelmező, magától több illyen példákra is találhat.

De mivel az én tzélom, épen nem a' mások' megtzáfolása, vagy a' vélekedésekkel, sőt a' tapasztalásokkal is ellenkező tapasztalásoknak felhordása; hanem hogy az illyen vetélkedéseket másoknak hagyván; írjak arról, a' mi a' gazdaságban bizonyos, t. i. a' mezei gazdaság' kerületiben előfordúló minden dolgoknak magyar neveit, a' mint tőlem lehet, azoknak hasznaikkal együtt, rövideden elő számláljam.

Ezen én tzélom előre látva is igen sokak előtt felesleg valónak, és mint mulható, az olvasásra is méltatlannak fog látszani; de ha meggondolják az én inditó okaimat, a' mellyek engem ennek

írására határoztak; talám azonnal kedvezőbb biráimmá lesznek. Mert igaz az, hogy a' legrégibb időtől fogva, a' mellyből csak gazdaságról irott könyveket vehetünk mind e' mi időnkig is kezünkbe, minden Írók az én tzélom' olly tsekélységnek tartották, hogy azt feljegyezni, és a' késő világnak által adni, épen méltatlannak tartották. Mivel pedig én még eddig, minden Tudományokban, úgy láttam, hallottam, és tanultam; hogy az alkotó részek' megesmérete, és ezen megesmérétek egymástól megkülömböztető jelei ujabb megesmérétének megszerzése nélkül; senki sem hághat fel a' legfelsőbb poltzra, a' minden megesmérétek summájára, az Ideákra; erre nézve a' Tudós világnak épen ezen majd minden nyelvekben való fogyatkozása által ösztönöztetvén; akartam ezennel a' mezei gazdaságról való Tudománynak ábécéjét leirni, és ez által a' Magyar nyelvnek mindenre elégséges voltát kimutatni, 's kimagyarázni azt, hogy a' Magyar gazda, minden körülötte lévő legkissebb dolgot, a' maga megkülömböztetett nevén tudta, és tudja kijelenteni és megnevezni.

Egy Mezei gazdának tehát, mindeneknek elötte szüksége van bizonyos épületekre, a' mellyeknek árnyéka által, mind magát, mind állatjait, mind eszközeit, az idő' viszontagságával megoltalmazhassa. Azon épület, a' mellyben maga lakik, mondatik Háznak. Ennek több részei vagynak; de többnyire egy külső bemenetel által, mind annyi bemeneteleken, a' többibe is ellehet jutni. Ezen bemenetel lyukakat befedi többnyire háromszál, két 's harmadfél új vastagságra; egy és másfél láb szélességnyi elhasított fa- deszka és hogy ezen deszkák táblában erősen együtt álljanak, feljül és alól bizonyos távolságra, keresztbe tett négy 's öt új széles deszkához, fa vagy vas-

szegekkel oda szorittatnak. Ezen keresztbe álló deszka a' Heveder; és mind öszve ezen deszkák, az ajtó. A' mihez az ajtó támasztatik, alól felyül a' küszöb; két oldalról a' ragasztók, azon horgas vasak az egyik ragasztóban, a' sark, mellyeken az ajtó forog, a' reá szegezett pántoknál fogva. Hogy az ajtó magától ki ne nyiljon, tesznek reá vagy fából, vagy vasból bezárót, a' závárt, melly keresztbe vagy kézzel, vagy kulttsal taszítható: vagy kilintset, a' melly fel 's alá billenhető — vagyon pléhzár is, a' mit kulttsal nyitnak és zárnak. Látni még itt egy 3 újnyi széles deszkákból létz ritkán öszveszegezett vagy hevederezett külső ajtót is ez a' saragja, serágja, mondják verőtzének, cserénynek is, ezt tsak úgy akasztják meg egy horgas vassal, vagy bekaptsolják. Ennek az a' haszna, hogy midőn az ajtó kinyilva van is; ez bezárva sem fogja el a' világosságot; az állatokat pedig a' szabadon bemeneteltől fenn tartóztatja.

Ezen ajtót tehát a' ki kinyitja, be lép a' gazda a' pitvarába; és egyenest maga előtt lát, vagy egy bóthajtást, vagy egy négy szegletre kifaragott erős fát gyámolfalakon állani — ez gerenda, ez alatt a' ki általlép; a' konyhában van; itt látja a' tüzelés' helyét, a' tüz-helyt, tüzet; és az alatt a' sütő-kementzét. Ismét oldalról egy kissebb tüzeletskén, olly móddal felyül lyukasan készült, és ugyan alól is az első részén lyukas épületetskét, a' mellynek felső lyukába ha vas-fazék tétetik, az alatt, az alsó lyuk által tüzelni lehet — ez a' Katlan. — A' vas-fazékról érdemes itt megjegyezni, hogy az ámbár valósággal rézből álljon is, még is rendszerint vasfazéknak hivja a' Magyar; ez onnét lehet, mivel a' magyarnak elsöben eredeti vasból való fazeka volt, a' mellyel élt, és ez a' Bográts: még is minekutánna más

nem-

Nemzetektől a' rézfazekat is megtanúlta ugyan azokra használni, a' mikre az ö vas bográtsát használta; a' rezet is vasfazéknak, vagy üstnek nevezi. — De van a' más szegeletben egy nagyobb katlanba bele tapasztott, fedeles, sisakos nagy vas fazék is; ebbe palyinkát főz — ez a' Kazán, és a' katlan mellett álló vízzel tellyes egy fenekü hordó a' tsévés. — A' rézből való vasfazékra különös gondjok van a' gazdasszonyoknak, hogy a' penész, vagy rozsda meg ne fogja, — mivel így igen mérges, különössen a' benne hált vizet valaminek adni felette veszedelmes; a' mint már ennek szomorú következését sok gazdasszonyok megsiratták; a' midön az illyen egy éjjel a' vasfazékban hált vizet inni a' disznaiknak adták; mivel azok attól megdöglöttek. — Hanem most mivel a' konyhában állunk; nézzünk felfelé, és látunk fejünk felett egy magassan felemelkedett, sőtt az egész épület tetejét meghaladó; itt alatt bóthajtásokon, és egy felöl a' falon, — másfelöl a' pitvart a' konyhától elválasztó gerendán álló alkotmányt, ez a' füstnek a' konyhából kieresztö helye, a' kémény, és ennek szükebb és magosabb része a' torkán feljül a' kémény sípja, azon fák pedig, vagy vas-rudak, a' mellyek benne keresztül vagynak keresztfák, vasak, részint az alkotmány' erősségére valók; részint pedig arra, hogy a' gazda, azokra aggatja füstölni való húsait; még feljül, hogy az esső a' kéménybe ne hulhasson, van fedele, kalapja.

A' konyha tehát a' kémény alatt a' fütés', főzésnek helye; az oszlop gerendán kivül pedig a' pitvar, minden konyhára tartozó edények' helye, és az a' hely, a' honnét jobbra 's balra más más ajtókon lehet valahová bémenni. Van hát a' pitvarban tál *), kanál vagy kalán, a' mivel a' tál-

*) A' tálasban. A' Red.

ból merigélve esznek, tányér, a' tányérosba rakva, ezeken metéllik falatokra a' húst — fazék, nagyobb és kisebb — ezen kisebbeket nevezik, pohárnak, bögrének, vagy tsupornak is; ezek a' lábosokkal együtt, mellyek tserépből vagy rézből álló terjedt három lábu főző edények, serpenyő, nyújtófa mind az oszlop gerendára felfüggesztett fazék poltz vagy pótzra rakattak fel — a' sodró deszka, mellyen a' tésztát nyújtják és metéllik *) — az alámáriom, vagy az a' deszkából felállitott, és ajtóval elkészült hely, a' mellybe minden főzeléket belehet zárni — a' dézsa vagy sajtár, a' mellyben a' konyhán tiszta vizet tartanak; úgy a' kanna is, a' melly egy fülü félkéz víz hordó edény, és e' kettő, fa vagy vas karikákkal — abronts, abrints, — van körül véve. Itt áll még a' tsáva, vagy olly egy fenekü hordó is, a' mellybe mindenféle mosadékot, moslékot bele öntöznek, hogy azt a' disznóknak adhassák. Mert a' nyárs, vas-rostély a' petsenye sütésre; a' nyeles vas-serpenyő a' ránts készittésre, úgy a' fedők, a' fazekak' fedezésére, a' konyha falán fügnek. A' vas-lapitzka, tüz-hirgáló, (valami horgas vas) és a' tsipő-vas, mellyel a' tüzes szenet megfogják; a' tüzhelyen maradnak a' fej vason, a' mellyre a' tüzi fának egyik végét szoktak tenni, hogy a' láng annál jobban körül járhassa, és megfoghassa. — A' tüzhelyen áll a' mozsár vagy böstörő is, a' mellyben a' sót apróra megtörik.

De hagyjuk itt a' pitvart, pitart, nyissuk fel a' jobbra való ajtót — imé ez a' gazda lakhelye, a' szoba. — Látunk itt falakat, a' falakon keresztbe tett gerendákat, ezek a' fő vagy fiók gerendák; ezek alatt a' falakon hosszába nyulnak

*) A' nyújtó-fa.

A' Red.

a' sár-gerendák ; középen pedig , melly amazoknak gyámola , egy vastagabb gerenda ; a' mestergerenda. Látunk a' gerendákon felljül szép móddal elrakva deszkákat — ez a' pad , padlás , pallás. Látunk a' falakon négyszegletes lyukakat is , és ezen lyukakban , likakban , vékonyan kifaragott fák , ablak-rámák , közt álló üveg-táblákat ; minden üveg tábla külön külön ablak fi , fiók ; azon fák pedig , mellyek a' rámákat tartják , és a' falba vagynak bérakva , az ablak-tokok , az ezekbe vert sarkokon forognak a' rámák , és a' forditóvassal , ugyan ezekhez szorittatnak , és így áll készen az ablak. Látunk a' falon függeni egy kipallérozott üveget rámában , mellybe magunkat megláthatjuk ; ez a' tükör. — Van itt több ollyan négy lábokon álló deszka darab , a' mire leülhetünk — ez a' szék , és hátunkat is megvethetjük rajta — ez a' szék-karja. De amott áll a' földbe vert négy lábakon , vagy szabadon is , egy rövid szál deszka , kar nélkül ; ezen nem tsak ülni , de fáradt embernek leheveredni is lehet — ez a' pad , patka , lótza. — A' szoba közepén négy lábakon áll egy tsinossan készült deszka tábla — ez az asztal , a' mellyről enni szoktak , midőn azt elősször valami vászonból öszve varrott akkora ruhával béterittik , a' mi az egész asztalt befogja — ez az abrosz — ekkor felrakják a' tányért , kést , kalánt , kanalat , vellát , villát , 's mellé ülnek a' felhozott eledelnek , 's minekutánna minden megelégedett , a' motskost kihordják ; az asztalt felszedik , az az mindent tisztára elszednek rólla , a' mit reá raktak , és a' kést , villát megtörölgetvén ; belé teszik az asztalfiába , fijókjába , melly valami rámákon illően az asztal-alá taszittatik. Van még az asztal lábaira alólról köröl valami deszkátska szegezve olly móddal , hogy arra az asztalhoz ülő , a' maga lábait reá teheti , — ez az asztal-hídja. —

Vagynak még a' szobában alatson széketskék is, a' mellyekre a' pihenö fáradt a' maga lábait teheti, ezek közül a' magassabbak gyalog-székek, az alatsonyabbak zsámolyok. Látni itt ládát és almáriomot, mellyekbe a' gazdasszony a' maga, és hozzá tartozóinak ruháit tartja. Látni nyoszolyákat, mellyekbe rakván ágybelieket, éjjeli álmaikat teszik, van egy kerek talpakon álló, és könnyen mozgatható kisded nyoszolyátska is, ebbe nyugszik a' gazda' kisdede — ez a' böltsö. — Látszik a' falra felszegezett és kin álló fejes fa-szegekkel ritkán megrakott deszkátska is — ez a' fogas, a' mire a' ruhákat szokták, sött sok helyeken tzifra korsókat, ivó edényeket, felaggatni. De látszik itt egy kissebb épületetske is, a' melly által a' téli hidegben, az egész szoba bemelegittetik vagy fütetik — ez a' Kályha — és mivel ez közel áll az egyik oldal falhoz, az az üresség, a' mi a' kályha és a' fal között marad, a' kuszko, kutzko, szurdik. Itt pedig a' falból látszik, egy a' fal félvastagságára kivájott lyuk — ez a' vak-ablak. Hanem némelly gazda szobákban, a' kájhán kivül, van még egy különös alkotású épületetske is; ez, hátulról áll egy kis vékony falon, egyik oldalát a' szoba keresztfalához támasztja; két külsö alsó oldalai nintsenek; hanem tsak a' három szegletén, három fa vagy vas lábokon áll a' tüzhelyén, teteje pedig a' vállán feljül hasonló a' kájhájéhoz; ennek füstölö lyuka fentebb szolgál a' konyhára, mint a' kájhájé — ez a' kandalló — ez a' házat is bémelegitti, és alatta, belöl a' szobába is lehet fözni, dohányozni pedig, ha a' tüz is ég alatta, tsupa mulattság mellette.

Van a' gazdának több szobája is egynél; de sokszor a' szobán kivül, tsak a' kamarája, kamrája vagyon. Ez az a' hely, a' hol minden élelmét, eszközeit vagy szerszámait tartja a' gazda. Itt van

a' hombár, vagy nagy liszt-tartó láda, a' szekrény, vagy szalonna és hústtartó-láda; itt van két végénél fogva kötelekkel a' gerendákra felakasztva két egymástól egy láb szélességre öszve foglalt létz, a' ráts, mellyre rakják az egerek elől a' kenyereket. A' szobák, sőtt sok helyeken a' kamrák földje is, az egészség' és tisztaság' kedvéért, tsinossan bé van deszkázva — ez a' padimentom vagy palló.

Az épületnek van fedele vagy teteje, és ennek legfelsőbb része vagy órma be van szegve szegéllyel. Az egész tető fekszik ormossan öszve foglalt fákon, mellyeknek alsó végek áll a' padlás gerendájinak a' falaknál hosszabban kinyuló két végein — ezek a' szalu (szaru) fák, vagy ollók. De van még egy más forma fedél készület is, a' midőn az épület két végénél egy egy erős, és olly magasságú, a' mellyet a' tető kiván, felállított feljürül két águ fa; a' szelemen ágas, és ezekre az egész tető hosszát végig érő egy gerenda; a' szelemen-gerenda, van reá téve. Azután két, olló formára elnyiló fák, közép foglaltatásoknál fogva, ezen gerendára felakasztatnak, mellyeknek alsó részeik, a' falakon végig nyuló sárgerendákon feküsznek, és még itt végeiket valamivel alább eresztik — ezek a' horog-fák; ezeken feljül nyulnak hosszába a' létzek, mellyeken nyugszik a' fedél vagy tető.

A' tetőnek a' föld felől való alsó vége a' tsepegő, szerha, szerhe, eszterhé, esztré. Ennek a' földön való árnyéka a' tornátz, ternátz, falallja vagy gádor. A' tető alatt és padlás közt fellyürül való hézak vagy üres hely, a' hé, (hiú) pallás (padlás). Az üregnek a' falakhoz közel való allja, a' ragallja. A' héba vagy pallisra felmennek vagy deszka fogas feltámasztott két fán, a' gráditson, vagy a' mellyeknek tsak gömbülyü fából a' fogai — ez a' lajtorja, létra. A' pallás ajtót leginkább retesszel,

vagy ollyan likas végü vassal zárják bé, mellynek egyik vége, egy kétfelé nyiló vas-szeggel, sassal, az ajtó' deszkában van ragadva; a' szabad végén lévő lyuk pedig a' ragasztóban vert ugyan likas vasba, a' retesz-fejbe, akasztatik, és ezen retesz-fejre tsukják a' lakatot. Van az istállókon egy fa-závár is, a' kotzintza.

Vannak a' gazda-ember' épülete körül több tereh-emelő fák, és ezek közzül egyiknek két ága van, a' másik egyenes. A' két águaknak, ha magassak agos, ha alatsonyok füles a' nevek: az egyenesnek, ha magas oszlop, ha alatson, tzobor, dútz, a' neve.

Látunk itt egy nagy sír-domb' formára felhalmozott, és begyepesedett hosszan nyuló alkotmányt is; ennek is épületnek kell lenni; mert kéménnye és a' végén a' föld szint ablakok látszanak — ez a' putri; ezt a' földből ásatta a' gazda, és belölről, szobáknak és konyhának elreggettette, lepadlásoltatta, bemeszeltette, és azután földel igy beborittatta, hogy itt az ő tselédjei lakhassanak. — Készittet illyet a' gazda az ő állatjai számára is. Hanem hogy már most az illyen putrik ritkábbak, és sok helyen egészlen esmeretlenek.

Van még egy elölről oldal nélkül való épület; ez az a' hely a' hova a' nap és esső elöl, a' szerszámait szokta bérakni a' gazda, és ez a' szin, féhaj, fészer. De van a' szürün, szerün is egy épület; ez a' szemház, garmada szin, mellybe a' tisztitás' idejéig, a' nyomtatott szemet béhányják. Itt van a' nagy pajta, csür is, mellybe a' kévés jószágot is berakják.

Több épületei is vagynak a' gazdának, mellyekbe az ő állatjait tartja — ezek az istállók. Ebbe van a' jászol vagy jászó, mellyből a' marhák esznek, midön a' gazda az ökreit ennek felső ge-

rendájához, a' süvegfához kötötte, és az eledeltartóból a' ketretz, kötrötz, kerekjászból enniek vetett. Az ökör kötelének az a' darabja, melly az ökör szarvai' tövire körül köttetik; a' keleviz; ennek egyik végén lévő fátska, a' keleviz-pötzök, a' mit a másik végén lévő lyukba vagy tsatba akasztanak, és az ökör meg van kötve. Hanem a lónak, a' fejibe húzzák a' kötő-féket.

Vagynak még a' szárnyas állatoknak is készített kisded épületetskék: ezek az ólak. A' disznóknak is ólok van, és itt áll egy egésszen deszkából készült négy czoborra, és gerendákra lepallózott épület, melly a' földet sem éri, elöl pedig az ajtaján tábláján belől, valami kiásott üres fa a' válú, vályú, ez a' hidas-ól, a' mellybe szokták a' disznókat hizlalni. — Látszik amott egy keri'és is színnel együtt, az az akol, mellybe vagy a' juhok tartózkodnak, vagy a' gazdának heverő nevendék állatjai.

Van a' gazda' udvarában egy mélly gödör is, a' mellyből vizet merit — ez a' kút. Ez vagy tsak föld, vagy kövel van a' fala kirakva, vagy pedig deszkálokat — ez a' kútkámva. Van a' kút mellett felállitva egy ágas, a' kútágos, ennek ágai közt nyúlik egy szegen, valami hosszú vastagotska fa, a' kútgém, a' hátulsó végén lóg ennek a' reá akasztott tereh, a' kútkölöntz; az első végéről nyúlik egy vékony, de olly hosszúságu fa, hogy a' vizet elérje — ez a' sudárfa (ostor), kankalék, ennek alsó végére van akasztva a' veder, mellybe merül a' víz, a' mit ez által a' kutból kimeritenek, kihuznak, és a' kút mellé helyheztetett itatóvájuba, váluba bele töltik, hogy az állatok ihassanak. A' leírt módon elkészült, akár kő, akár kámvás kútak legyenek is azok; kankalékos (gémes) kútaknak neveztetnek. Mert vagynak ollyan kútak is, a' mellyeknek felső kámváik mellé két

felöl, általellenben egy egy tzobor állíttatik, és ezeken keresztül egy gömbölü gerenda tétetik, mellyre egy hosszú kötél vagy lántz akasztatik az egyik végével; a' másik végére pedig a' lántznak a' kútveder foglaltatik. Igy meglévén, a' kötél vagy lántz a' gerendára sorba feltekertetik, és a' veder a' kútba lógni kezd, és a' mint a' gerendát vissza forogni engedik, a' veder a' maga nehézségével lemegy a' vízbe, és megmerül. Akkor a' gerendának a' czobron kivül nyuló végére, vagy valami forgató nyél, vagy pedig egy kerék van oda szegelve, a' mellynek újra vissza felé forgatása által, a' lántz kezd a' gerendára tekeredni mind addig, míg a' veder egésszen a' kút' száján feljül emelkedik, és így a' vizet kilehet belöle tölteni. — De van még ollyan kút is, a' mellybe két veder jár olly formán, hogy a' kút kámvák mellé felállitott magassabb két czobrok' tetején keresztül tett gerendára alól függesztetik valami egy arasznyi vastag fakarika, a' melly a' maga tengeje körül foroghat, és a' kerülete közepe annyira kivájatik, hogy a' reá tett sántz vagy hosszú kötél, a' vájásából a' forgás közben ki ne mozdúlhasson; ekkor a' reá tett kötélnek vagy lántznak, mind a' két végére egy egy vödör foglaltatik, mellyek közül, midön az egyik a' fakarika, tsiga, forgása által a' kútba ereszkedik, a' másik ugyan akkor vízzel tele, a' huzás által a' kútból felemelkedik. — Ez mind a' két rendbeli kút; csigás-kút' nevet visel. — Vannak még kivált városokon ollyan kútak is, a' mellyekből a' víz, nem veder, hanem mesterség által szivatik ki — ezek a' szivárványos kútak.

Tsinál a' gazda keritéseket is, a' kő és sár falakat elhalgatván, vagy árokkal, vagy náddal, a' midön a' nád' tövit a' földbe állitván, és két 's három öl' távolságra, az erősség' kedvéért közbe

közbe czoborokat ásván; a' nádat két helyen is vagy léttzel, vagy egy jó marok nádat vévén, két felöl, azt sürün tekert vagy gúzs vesszővel erössen öszve szorítja, megkartsuzza vagy megkortzolja. Kerit meghegyezett, és nagy fejes ütő fával a' sujokkal a' földbe vert fákkal, karókkal is; vagy deszka formára elhasogatott fákkal, hasigatványnyal; vagy czobrokra szegezett deszkákkal — ez az alföldi berena kerittés, ez pedig mind a' három, palánk név alatt is jön, noha sok helyeken a' palánk tsak karót tesz. De van még trágyából vagy ganéjból való kerittés is — ez a' garádja. — Illyen a' vesszőből való is, hanem hogy ez gát nevet is visel; de ha a' vesszők, a' földbe sürün állitott karókra fonyatnak; már ez sövény nevet visel; hogy ha pedig a' vesszők nagy sürüséggel gyökeresek, és kizöldellenek; ekkor eleven sövény az illy kerittés' neve.

Látni való, sok dolga van egy gazdának tsak az épületek körül; annyival inkább más foglalatosságaiba, nem elég ő maga mindenre. Mit tselekszik tehát, hogy minden dolga rendbe menjen? több segittő embereket szerez. És elsöben fogad ollyan munkásokat, a' kik bizonyos fizetés' vagy alkudt bérért esztendőn által nála munkállodnak; illyenek a' szolgállók, a' szolgák vagy béresek, a' kik közül, a' kit a' gazda elsőnek, és a' többire vigyázónak tesz, ha szinte élet' idejére a' többinél fiatalabb is; öreg béres, faragó, majoros, vagy major gazda a' neve. Van a' béresek közt ez a' név is nappali, a' ki t. i. tsak nappal legelteti az ökröket, és éjjel soha se; nevezik ezt ostorosnak is. Van szekeres béres, vagy az, a' ki a' szekeret megrakja jósággal, a' mellyet a' másik felhány, a' ki lóggós béres nevet visel. Ezekhez tartozik a' kotsis is, a' ki a' lovakkal bánik. Mert az illyek rendszerént egész esztendei alkura álla-

nak vagy szegődnek; és ezért neveztetnek átaljában házi tselédeknek is.

Hanem, mivel az illyen esztendeig fogadott embere minden gazdának tsak igen annyi számu van, a' mennyinek folyvást való dolgot adhat; így hát, ha a' munka szaporodik, akkor még ezt az erőt is más munkásokkal kell pótolni. Az illyen munkások is sokféle módon szegődnek, némellyek tsak egy napra; ezek a' napszámosok; mások egy hétre, ezek a' hetesek. Mások valamelly munkát átaljában, szakmánban fognak fel, ezek a' szakmányosok. Vagynak ollyak is, a' kik nem fizetésért, hanem azon jószágnak, mellyel munkálkodtak, valamelly részéért dolgoznak: ezek, ha feliben alkudtak felesek; ha pedig kissebb részért, részesek, a' millyenek p. o. az aratók, a' kik magok mellé ismét új segittőket fogadnak; és ezek a' kettőzők; de a' kik már fizetésért segittenek mind a' munka' végéig.

Tele vannak a' gazda istállói, ólai, és aklai állatokkal; mert úgy jó, ha azok tele vagynak; járjuk el hát azokat, és nézzük meg mit látunk azokban. — Itt a' ló vagy lú istálló, látunk itt him és nőstény lovakat. A' himnek neve tsődör, tzödör, monyas, mén vagy ménló, és ez ha kiheréltetik herélt vagy paripa nevet vesz magára; ámbár a' paripa néven mindenféle hátán embert hordozó ló is értetik. A' nőstény, kantza, név alatt van. A' kantza ha a' fajzásra megindul, akkor sállik (sárit); ha fiat fogott, hasas vagy vemhes; ha megéllik, tsikós, és a' fia tsikó, melly nevet öt esztendős koráig visel; mert azután ló a' neve — második esztendejében, rugott, nyirett, 's tavali tsikó a' neve; mivel az elsőben szopos volt, azután való esztendei pedig a' legelőtől, vagy fütől a' hányadikon t. i. azt legeli, számláltatnak így — harmad, negyed — tized fü; azután pedig 11,

12. 's a' t. esztendősöknek mondatnak. A' nagyobb gazdák, a' kiknek több lovaik vagynak, azokat szabadon akolba tartják, ezek a' heverő, rideglovak. Ezeknek nyájja, vagy serege, mikor a' legelőn vagynak, a' ménes, és a' legeltetőjök vagy pásztorok a' csikós, és ennek segédje a' bojtár, bujtár. A' minthogy minden illyen pásztori segédek bojtár, vagy bujtár, nevet viselnek. — A' minden pásztor nélkül széltire széjjel kószálló lovak, valamint minden más ollyan állatok is, bitangoknak neveztettek.

Hagyjuk itt a' lovakat, menjünk az ökör istállóba — itt valamit látunk, az mind marha; de áll itt ezek közt egy him, ez a' bika, a' mellyet ha négy vagy öt, 's hét esztendős korában kiherélnek, lesz belőle czap; ha pedig kis korában heréltetik ki, lesz belőle ökör-borjú. Vannak itt nőstények is, ezek a' tehenek; a' mellyek mikor a' fajzásra megindúlnak, üzekednek; ha fiat fognak hasasok, ha megellenek borjassak vagy fejössek, a' fiok bornyú vagy borjú, a' him bika; ha pedig kis korában kiheréltetik ökör-borjú, a' nőstény pedig egész a' fajzásáig üsző, ünő vagy bika alávaló nevet viselt, a' midőn osztán tehén nevet vesz magára. A' herélt borjúnak első szopos esztendején túl a' másodikban, tavali vagy rugott borjú a' neve; az harmadikban a' mikor már a' fütül számlálja idejét így, harmadfü 's a' t. egész hetedfü koráig tino vagy tulok; nyoltzadik esztendejében vagy nyoltzadfü korában nyeri el az ökör nevet, mellyet visel azután egész életében, ha tsak meg nem hizlalják, mert akkor böbölt vagy sörének mondják. — A' melly gazdának több heverő vagy rideg-marhái vagynak, azokat akolba szabadon tartja; és ezt nevezik gulyának, 's ezeknek a' legelőn való pásztorok a' gulyás. Az ökrök nyájja pedig a' legelőn a' tsorda, és ennek pász-

tora a' tsordás, vagy ökör tsordás. — Látni némelly gazdáknál bialokat, bivalokat is; ezek mind azon neveket viselnek a' mit az ökrök, és tehenek; hanem ezeknek gondviselőjök a' bialos. — Az éjjeleken kinhálló pásztoroknak az a' helye, a' mellyre ök rendszerint minden estve a' marháikat megszokták állittani, a' tanya, a' holott az idő viszontagságai ellen egy kis hajlékot készittenek — ez a' kunyhó, kalyiba.

Látunk még a' gazda' fundusán egy más aklot is: ez a' birka vagy juh-akol. Itt vagynak tehát a' juhok vagy birkák; itt áll köztök az ő nagy fülü vezérek a' szamár is az ő vemhével, vagy tsikajával. A' birkák' himje a' kos, a' melly ha ki van herélve ürü; a' nősténnye tsak nyősténynek hivatik. Ezeknek szőre a' gyapjú. A' nősténnye ennek is üzekedik, mikor a' fajzásra indúl; ha fiat fog hasas; ha megellik a' fia bárány első esztendejében, a' másodikban pedig tokju, toklu, tokjo, toklo, azután harmad 's a' t. nyoltzadfü birka. A' kos alá való név, a' két és harmadfü kort jelenti. A' melly nőstény birka annak idejére nem ellik, valamint a' több illyen állapotban lévő állatok is, meddő, vagy meddü név alatt jön. A' birkák serege, a' nyáj, falka, fóka; a' pásztorok a' juhász, vagy ihász. A' legelön a' rosz idő ellen árnyéknak felállitott egyenes, akár kigyó menésü keritès, a' sellentz vagy cserény. Szokott illyen a' marhák' számára is készülni. — Látni sokszor a' birkák közt ketskét is; de mivel ez ollyan állat, melly a' disznók, és tehenek közt szinte úgy meglegel; mint a' birkák közt; ennek ritkán van ketske pásztora. — A' ketske himje a' bak, ez is üzekedik, és ha megellik, a' fia geda, gida, gödöllye.

Elhagyván az aklokat, istállókat, tekintsük meg a' gazda' ólait is, és imé itt látunk egy ólból az etető vájura kirohanni állatokat — ezek a' disz-

nók, sertések. Ezeknek hímje a' kan, az ő nagy fogaival vagy agyaraival; a' nősténnyek az emse vagy eme, a' melly mikor a' fajzásra megindúl, görög vagy búg, ha meghasasodván megellik, a' fiai malatzok, és ha ezek közül a' kanokat kiheréllik, ártánok vagy ártányok lesznek. Ezeknek nyája a' disznó-csorda; a' pásztorok a' kanász vagy kondás vagy tsürhús. A' disznók, mig nem híznak magló a' nevek; ha pedig meghizlaltatnak, adják a' gazdának a' zsirt vagy zsiradékot, a' magok kövérségekből, mellyet a' gazdasszony kiolvasztván, egy arra készült fa edénybe, a' vendőbe töltöget; adják a' szalonnát, a' hájat a' mellyek midőn kiolvasztatnak, ezeknek olvadhatatlan része vagy törköle a' pörtz, csörge, töpörtyű. Adnak a' disznók húst is; kerül a' lapotzkájokból zsoder vagy sodor; a' tzombjaikból sonka vagy sunka; a' vékonyabb belekbe töltött apróra vágott husokból, a' jó izű kalbász kólbász, és a' vastagabb belekbe töltött, vérrel kevert abálébe főtt köles-kásából, a' hurka; valamint a' gyomorba töltött kásából a' gömbötz, tüttüs, vagy pálannya. Abálének hivják azt a' forró vizet, mellyel az aprólékos zsirból a' nyerseséget kiveszik, és így ez által megzsirosodik, a' disznó két esztendős korában süldő vagy sűdő nevet visel. A' sertéjekből lesz kefe, és meszelő, a' borosta vagy ötset a' haj fűsülésre.

Már most értünk a' szárnyas állatok ólához. Ezek egy szóval baromfiaknak vagy majorságnak is neveztetnek. Ezeknek nősténnyeik átaljában iértze vagy gértze néven neveztetnek; hanem a' himjeik külömböző módon. Mert a' tyúk' vagy tik' himje a' kakas, a' melly ha kiheréltetik kappan lesz belőle, a' lúd' hímje a' gunár, a' rétze, rutza, gótza, katsa, kátsié, a' kan; úgy a' pujkáé vagy pókáé is a' kan. Ezek tojást vagy tyukmont, vagy tikmont tojnak, és a' midőn a' tojás ülésre tüzet kapnak,

kotlósoknak vagy kotlani mondatnak. A' tyúknak a' tojásból kiköltött fiai a' tsirkék, tsibék, úgy a' pókáé is, hol fiak, hol tsirkék. A' lúd fiai, a' libák, ribák, zsibák. A' kátsáé, kis-kátsa-fiak vagy kis-kátsák. — Ezek közül a' lúd adja leginkább a' maga szárnyaiból a' nagyobb tollait, az iró kezébe, irótollnak, pennának; a' több tollain pedig, párnákba és vánkosokba rakattatván, magoknak igen sok emberek tsendes nyugvást találnak. Mindnyájan pedig átaljában ha meghizlaltatnak, mig sülnek zsirral töltögetik a' gazdasszony tserépből készült kötsögeit; mikor pedig megsültek, kivánatos petsenyéjekkel kinálják az asztalt körül ülő vendégeket. — Érdemes még itt megjegyezni, hogy ha ezeknek tojások az ülés közben elromlik úgy, hogy a' fi korán megfullad benne, — ez a' vak-tojás; ha pedig még minekelőtte a' fi formállódhatna a' tojásban, annak belső része öszve zavarodván rothadást és büszhödést kap — ez a' záp-tojás vagy is palozsna.

A' galamb tsak vendég állat szokott a' gazdánál lenni; hanem mivel sok gazda ezekben is gyönyörködik még pedig annyira, hogy kosarakat is aggat fel számokra fészkeknek, hogy azokban szaporodhassanak; sőt némellyek valamelly tzobrokra, egy kis épületetskét is készittetnek nékiek, a' mellyben lakjanak — ez a' galamb — dútz, — illőnek találtam, ezekről is emlittést tenni. Külömben, mivel az épület' tetejét a' szüntelen fel 's alá mászkálásokkal nagyon rongálják, azomban a' büdösférget vagy palatzkát igen terjesztik, már most sok helyekről elidegenittik őket.

A' gazda állatit meglátván, szedessük elé az ő szerszámait a' mellyekkel dolgozni szokott. És imé itt van hosszabb nyélbe a' fejsze; ezzel vágja és hasogatja két kézre a' fát; amott rövidebb nyélbe egy kissebb fejszétske, a' balta, bóta; ez-

zel egy kézre faragja a' fát. De van még egy szélessebb táblájú faragó eszköze is, ez a' szekertze, mert a' széles táblájú bárd az átsoké és bodnárokké; van a' mészárosoknak is hús-vágó bárdjok. Van a' gazdának olyan vissza görbitett eszköze is, mellyel a' fában méj és széles vájásokat ts nál, ez a' szalu, van a' mivel faragás által vékonyitja és simitja a' fát, ez a' kézvonó vagy vonókés. Van a' mivel pallérozza, ez a' ráspoly. Van ollyan kisebb 's nagyobb eszköze, mellyekkel a' fán lyukat tsinál, ez a' furó vagy fúrú, és az ez által esett lyuk a' furás. Van ollyan is, a' mellyél úgy ássa apródonként keresztül a' fát, az eszköz felső végét, egy kisded fa ütő eszközzel, sujokkal veregetvén — ez a' véső vagy vésü, az ez által lett lyuk, a' vésés. Van még egy rámába foglalt fogas vasa is, a' mivel a' fát keresztül metszi, ez a' félkéz fürész, ennél nagyobb a' két kéz fürész; az öregfürész pedig tsak nem öt láb hosszú, és már ez, nints is rámában. Vannak még horgas végü vasai is, a' mellynek egyik horgát a' faragni való fába, a' másikat pedig a' faragó-tőkébe ütvén, azokkal a' fát megfogatja, hogy ne henteregjen; ezek a' vas-kaptsok, az a' fából készült eszköz pedig, mellyel a' vékonyabb fát megszoríttatja, hogy kézvonyózhasson, a' vonó v. vonyószék.

A' föld miveléshez való kézi eszközei a' gazdának, az ásó, mellyel a' földet felhányja; ennek az a' fogója mellybe a' fanyelet ütik a' küpü — második a' kapa, mellyel a' földet odább huzza, vagy felvágja; ennek az a' lyuka, mellyben a' nyél áll, a' füle, és a' fülnek háta a' kapafok — tovább a' likvágó (kétágú kapa), mellyel a' fagyos földet ássa; és a' tsákán vagy tsákány-kapa, mellyel a' fa törsökét vagy tuskóját ássa ki a' földből, ugyan ezzel fejt követ is. Van még egy fából tsinált széles tányéra eszköze is; ez a' lapát,

mellyel mind a' földet, mind mást magától messze elhányhat. Hanem ezek mind ollyan eszközök, a' mellyekkel magok az emberek dolgoznak; De

Nézegessük meg már a' gazdának azon eszközeit is, mellyekkel az ő állatjai által dolgozik. — Imé a' szín alatt áll a' kotsi, és a' szekér. — A' kotsinak alkotó részei ezek: az allya vagy is a' két tengő, tengej, négy kerekekkel, és a' tengejeket öszve foglaló egyenes hosszatska fával a' nyujtóval együtt. A' tengejnek azon végei, mellyeken a' kerekek forognak, vagy is a' tengő-futamotja, béborittatik vasakkal; ezek a' marokvasak, hanem felűrül a' tövin van egy horgával felfelé álló, de a' fába valamennyire belé sütött vas is, ez az ütköző Az első tengő derekára kétfelől az ütköző felállásától négy újnyira vagynak helyheztetve a' rudszárnyak hárántékossan olly formán, mintha elől'ről öszve akarna a' végek menni, a' tengejen hátul pedig szélesre kiterjedni: ezeken feljül tétetik egy lapossas fa, a' zsámoly vagy sádeszka, mellynek két vége furás által a' rudszárnyakat a' tengelyhez egy faszeggel (ez a' vakszeg) mellyel által szegeltetik, öszve szorítja. A' vakszeg segitségére, hogy ha az eltalálna törni vagy szakadni, a' rúd-szárnyakon keresztül a' tengő megett legközelebbről üt a' Kováts egy lapos fejü hosszú vas-szeget — ez a' segéd szeg a' zsámoly két végét pedig a' tengelyhez szorittatja a' foglaló karikákkal. A' rudszárnyak, első keskeny nyilásába tétetik, egy hosszú, de nem igen vastag fa, a' rúd, rudnyijja, vagy nyelve, és erről neveztetik már az első tengő, rudastengejnek is.

A' hátulsó tengej külömböz az elsőtől abban, hogy erre a' rudszárnyak helyett egy két águ fa, az ágos vagy szekér ágas tétetik, és már ezt nem zsámoly, hanem vánkos szoritja a' tengejhez a' feljebb írt módon. A' vánkos két végeire egy egy

fen

fenálló végü vas karikát üt a' Kováts — ez a' rakontza, a' melly arra való, hogy majd az oldalokba ütött karikák, rakontza fészkek, ebbe akasztatván az oldalokat együtt tartják. Ekkor a' két tengej öszve foglaltatik a' nyujtóval, a' melliyen egy karika, a' nyujtokarika lóg, melly arra való, hogy az ágas' végére vonatván, azt a' nyujtóhoz szoritsa, hogy ne fintoroghasson, és segitsen az ágas-szegen, melly az ágast a' nyujtóval öszve szegezi; de ez kijáró szeg: azután a' nyujtó' első végét, a' rudas-tengő zsámolya', és tengeje közibe dugván, egy jó erös, de mozditható gömbölü lapos fejü szeggel (illyen forma az ágas-szeg is, ámbár jóval is kissebb) ez a' derékszeg, a' rajtok lévő furáson öszve foglaltatik, hanem hogy a' zsámolyon feljül, még egy egészlen szabad és mozdúlható négyszegletü fa is van téve — ez a' förgetyü vagy förgetü; ezt is derékszeg foglalja a' tengejhez; ez a' förgetyü arra való, hogy az oldalokat egyarányuságra emeli, a' hátuljával, mivel a' vánkos magassabbra emeltetik a' zsámolynál, a' hátulsó kerekek' nagyobságával; de van még ezen kivül több haszna is; egyik az, hogy mint forogható, a' kotsi' fordulásakor az oldalokat menti a' feszüléstől, azokkal együtt a' mint lehet, az egyenességet megtartván; másik az, hogy a' két végébe egy egy, az oldaloknál hol magassabban felnyuló, hol azoknál sokkal alatsonyabb fa (mint a' szekérben) vésetik, de tágabban, hogy a' maga' szegjén mozoghasson — ez az első rakontza, melly az oldalokat tartja, és az oldalokon feljül öszve köttetik a' rakontza-lántzal. Hanem hogy a' rúd is se alatt sem fent ne álljon, sem jobbra se balra jobban ne tartson, a' rudszárnyának hátranyuló kétvégén keresztül, a' nyujtó alatt oda, a' hol kivántatik tétetik egy fa, a' juha vagy kotsi-juha,

és szegekkel is megerösittetik: nevezik ezt a' Garan mellett nyomfának is.

A' kerekek az illy öszve foglaláskor, már előre a' tengőbe vettetnek. A' keréknek van ágya, a' honnét a' sugárai a' küllők vagy külük kiágaznak, van talpa, az a' fakarika, melly a' küllők' külső végét magába veszi, ezt a' kováts a' melly vas karikával körül veszi, a' sin. A' talp ha meghasad, vagy egy darab kiesik, kitsetellik belőle, akkor szakállot vét, de ha a' gazda ennek elejét akarja venni, egy szeggel öszve huzatott karikát, vas pántot, huzat reá. A' kerék-ágynak két vége, annak sípjai, ha ezek belölről elkopnak, vagy ki kotródnak, a' bodnár szorossan tele üti fával, és azt újra kifúrja, ez a' puska, és puskázás; hanem hogy a' keréknek ezen kotródását sokszor a' kerék' sípjaiba előre vert vas-karikák által előzik meg. A' kerék-talpak' végein lévő furásokba tétetik egy kis faszegetske, melly a' talpakat egymáshoz foglalja — ez a' tsap. — Hogy a' kerék a' tengőből ki ne essen, tartóztatja egy szeg, a' kerékszeg, melly a' tengej' végén furott lyukba téttetik.

Eddig a' kotsi' alja, már a' felseje miből áll, azt tanuljuk ki. Az oldalok vagy egésszen egyenesek alól 's feljül, vagy pedig felürül görbe fából vagynak, azok az oldalokba eresztett gömbölü fa szegek az orsók, a' létz forma fa darabok pedig a' zápok, mellyek az oldal' állyát, és felit öszve foglalják. Az egyenes oldalhoz négy támasz-fa vagy löts kivántatik; a' lötsöknek a' felső része a' löts-fej, hárántéki befürészeltetik, és kivésetik úgy, hogy két ága legyen, a' rövidebb és külső ága a' lötsszakálla, az alsó vége pedig egy hüveles vagy köpüs vas-karikába, a' lötskámvába bele szegeztetik, 's ekkor a' lötsfej azon karikába téttetik, a' melly az oldalba eresztett vas orsón áll — ez a' lötskarika, a' kámva-karikája pedig a' tengő' végibe a' kerék-

szegen belöl, és úgy támasztja az oldalt. Az egyenes oldalokat négy löts tartja, elöl t. i. kettö, 's hátul is kettö; d a' görbe oldalokat tsak hátul tartja kettö, elöl pedig a' két hosszabb rakontza. Van a' kotsinak feneke vagy deszkája, ez alatt a' kotsi derekán, a' deszkák' tartására keresztül tételik, és az oldalok' allyához köttetik egy fa, a' hasló, ennek bal felöl való végére van egy vas rúd, a' tsattló vagy tsattlás-vas akasztva, mellynek hátulsó karikás vége, a' kerék-szegen belöl, a' hátulsó tengej' végibe akad: erre lép egy lábával, a' ki a' kotsira felakar ülni, és azért neveztetik felhágóvasnak is. Van hátulról a' kotsit bérekesztö, az oldalok' magasságát felérö fa rostély, a' kotsi-sarágja, seregja, ezt az oldal' allyán tartják, az oldal' végére szegezett saragja-rakontzák, tartók, az oldal felén pedig lántzok vagy kötelek. Elöl a' kotsis' ülése, vagy deszka, vagy kis saragja.

Már a' kotsi együtt áll, de még lovat nem lehet elébe fogni, mit tsinálnak hát e' végre? egy öl hosszú fát keresztül tesznek elölröl a' rúd-szárnyakon annyira, hogy az a' kerekek' forgását soha se akadályoztathassa — ez a' ferhétz, forhétz, és a' leg derekán, a' ferhétzszeggel a' rúd' nyijján lévö lyukhoz foglalják. Ennek két végére vas rudak, a' ferhétz-vasak akasztatnak, mellyeknek hátulsó karikás végek, az elsö tengej' végébe akasztatnak a' kerék-szegen belöl. A' ferhétzre a' rudon kétfelöl egy egy két láb hosszú fejes-végü fa, a' hámfa akasztatik, a' hámtü-karikák által. Ezen hámfákra aggatják a' hám-istráng' tsatjait, és a' lónak a' hámot, mellyen húz, a' nyakába vetik, és a' nyaklót, vagy azon kötelet vagy szijjat, a' melly a' rud' orára akasztva, mind a' lovat a' rud mellett megtartja, mind pedig valami völgynek ereszkedön, a' rudnál fogva a' kotsit a' lovakkal tartóztatja. Ezután a' lovat felzabolázzák, kantározz-

zák, a' gyeplő szárt a' markolatnál fogva, mellynek tartalék-szijja, az álom-szíjja meg van az oldal' végibe akasztva, a' kotsis kezibe fogván, fel ül az ülésbe; felemelvén ostorát, két loval elmozdúl a' kotsi és megy. Hanem szoktak a' kotsi elébe három lovat is egyszerre fogni, ez úgy esik meg, hogy jobbról a' kotsi' oldala mellett végig nyujtanak egy fát — ez a' lóggo; ennek hátulja egy kámvával, a' hátulsó tengő' végibe, a' kerék-szegen belől akasztatik; vagy pedig lántzal, a' mi még jobb, ugyan azon tengej' derekára, az első végére tsinálnak egy hámfát, és kész a' harmadik ló' helye. De fognak négy lovat is egyszer'smind: az úgy történik, hogy egy három láb' hosszú, hámfákkal felkészült fát — ez a' kisafa, akasztanak egy karikánál fogva a' rúd' orára; és kész a' két első lónak a' helye. — Mikor a' lovat szóval balra hivják, ezt mondják neki — hozzád! — mikor pedig jobbra; akkor — tüled!

Ha már esmerjük a' kotsit, esmerjük meg a' szekeret is. Az ökör-szekér igen sokban külömböz a' ló szekértől vagy kotsitól. Mert az ökör-szekérnek soha sints saragjája, sem tsatlás vasa, sem ferhéttze, sőt mivel a' rud' szárnyai hátulról igen rövidek is, azomban a' rudjának természetessen könnyen fel 's alá billeghetőnek kell lenni; erre nézve sem juha vagy nyomfája, az oldalai pedig mindég egyenessek, és többször két öl' hosszúk, mindenkor négy lőtsű; a' többi alkotója pedig egy a' kotsiéval, a' rudját kivévén. Mert ennek rudnyijja eleire, ha természetessen ollyan fát nem lehet kapni, mesterséggel is tsinálnak egy ollyan fát — ez a' rudfej — a' melly a' nyijját ágas formává tegye úgy, hogy egy jó hüvejkes tenyérni köze légyen, a' hova a' járom, mellybe az ökröt fogják elférhessen.

Van egy négy vagy öt láb hosszú fa, mellyen a' két vége felé, az ökör vállának hely van faragva, vagy kivölgyelve; a' dereka lapossas gömbölü; ezen gömbölyüségen, a' vált' kivölgyelésekhez közel egy egy véssés van, a' legközepin pedig egy jó vastag furás; úgy a' vált' faragáson kivül is illyen forma furás, a' fának mind a' két végén; ez a' fa a' valóságos járom vagy iga; mert tsak egyedül ez által von az ökör, és a' többi hozzá tett fák, tsak rekeszek, hogy az ökör ott ne hagyhassa a' jármot E' végre tettek alólról egy épen ollyan hosszú létz forma, de szélessebb fát — ez az al-fa vagy a-fa, a' mellyen a' közép furáson kivül, mind azok a' lyukak megvagynak, a' mik a' jármon. Már most a' vésésekbe húznak valami alólról bevállazott, négy új széles fákat, a' béfákat, mivel belől esnek az ökör' nyakán, ezt ollyan magasságra, a' mint az ökör' nyaka vastagsága, hogy az ökör' gégéjét ne szoritsa, kivánja, bevállazzák, és így felső részét három új szélesre hagyják, hogy a' járom' vésésén is, a' mi kissebb az a-fáénak által menvén, a' villán a' jármot fen tarthassa; a' jármon feljül pedig a' béfán tett furásba, egy a' közepén bévállazott szeget ütnek, — ez a' börtzszeg, melly a' jármot felfelé nem ereszti: ha a' szükség úgy hozza magával, ütnek a' jármon alól is egy illyen börtzszeget a' befába, hogy a' járom alá se tsukódhasson; 's így kész a' járom, tsak a' két szélső lyukakba kell még egy egy fejes szeg, a' járomszeg. Ekkor a' jármot a' rúd-fej alá teszik, és a' közép furásokba eresztett erős fejes de mozgatható szeggel — ez a' nyakszeg, oda foglalják, azután fogják az ökör' szarvát, a' nyakát a' felemelt járomba taszitják, és a' járomszeggel bele zárják, 's az ökör be van fogva, és ha balra akarnak indúlni, az ökröt mindenkor nevén szóllitván mondják, ha! hajsz! hajszhó! ha jobbra

tsa! tsáli! tsálihó! 's az ökör arra indúl, és a' szekér is megy.

De fognak négy, hat, 's több ökröt is egy szekérbe; mit tsinálnak ekkor? készittenek kissebb fejes rudnyelveket; ezek a' tézslák, ezekre foglalják nyakszeggel a' jármot; a' más végeket pedig, vagy a' rájok tsinált ujj vastagságu vasból készült, négy, öt 's hat lántz-karikákból vagy lántzszemekből álló, és egy nagy karikán végződő lántz által, mellynek köpüs kámvája a' tézslára szegeztetett, a' rud' orrán furt lyukba, vagy az előbe álló foglalószeggel, a' rúd' orára foglalják; és ekképen a' többi lántzos tézslát is, egyiket a' másik' orára. Vagy pedig ha a' tézslán lántz nints, akkor készittenek két másfél láb hosszú fából, azokat derékon egy kisded béfával öszve foglalván, és mind a' két végeken kifúrdalván, egy eszközt — ez a' tsikoto vagy tsikotyu. Ennek szeggel egyik végét a' rud' orára foglalják, másikat a' tézslára, és így tselekesznek a' többi tézslákkal is, 's ekkor készen vagynak.

Hanem a' takarodó szekér még így nints készen; több kell ahoz t. i. ha kaszált jószágot akar hordani, kell három szál, közel három öl hosszú erős fa. Ezek közül kettő, kétfelől a' lötsökön kivül, az oldal végeire elől 's hátul gúzsok vagy kötelek 's lántzok által felakasztatnak olly formán, hogy a' lötsök' derekán valamivel feljül legyenek — ezek a' vendég-oldalok, az harmadik pedig szabadon a' szekérre feltaszittatik, mert ennek akkor lesz haszna, ha a' szekér megterheltetik, a' midőn ezzel a' tereh lenyomatik olly formán, hogy az első végére, az oldalok' végeire készitett előkötél vagy rudazó lántz, annyira reá tekertetik, a' mint a' tereh' magassága engedi; ekkor a' rud a' terén végig lenyomatik, és a' hátulsó vége a' hat 's hét öles rudazó kötéllel szorossan levonatik,

és leköttetik — ez a' nyomó-rúd, 'ámbár a' rudaláskor, a' rud' szorittásba veszedelmes lehet a' hebehurgyaság; mert ha vigyázatlanúl rángatják, vagy a' kötél elszakadván, vagy a' rud elpattanván, ezen rugással úgy vetődhetik a' nyomo-rúd a' szekér előtt álló ökörre, hogy azt egyszerre agyon tsapja. Kellenek még favellák is, és gerebje, a' mellynek ne legyenek ritka fogai, hogy az öszve takaritás tsinossan eshessen velek. — De ha kévés jószágot akar a' szekér hordani, ismét más formán kell azt elkészitteni t. i. az oldalok' első és hátulsó végeire keresztbe kell tenni egy egy, valami hét láb hosszú jó erős fát, és ezt szegekkel az oldalokra foglalni — ezek a' kereszt-fák vagy kar-fák. Mert már most a' lőtsökről elvett vendég oldalok ezekre tétetnek fel, és azokat ezek tartják; azomban már most a' fa-vellák helyett, elég a' szekéren egy vas-vella is. Megjegyzést érdemel itten az is: hogy valamint a' vasalatlan kerék fakó-kerék, úgy a' minden vas nélkül való szekér vagy kotsi, fakó-szekér vagy fakó-kotsi nevet visel.

Lehet a' gazda' udvarában látni még ollyan eszközt is, a' mellynek elől egy kereke van, és hol deszkából van oldala 's feneke, hol pedig tsak allya van, még pedig zápozott fából, és mind egyiknek két nyele, a' mellyeket közbe állva, megfogván egy ember terhet tolhat előre rajta. Ezek közzül az első talitska vagy taliga, másik pedig a' targontza.

Amot hever két ki faragott görbén fen álló orú fa, mellyeknek felső részén elől 's hátúl egy egy vésés látszik, és a' vésésekben állanak rövid izmos, felűrül mind két felől bevállazott vagy tsapos fák. A' két elsők a' szán vagy szánka, szánkotalpak, az utolsók a' lábai, mellyeknek tsapjaiba keresztül tétetik egy egy izmos fa — ezek a' szánceplények; az eplények' tetejébe ha deszkát tesz-

nek, 's a' végeikbe rakontzákat ütnek, és rudat a' szán' orára, a' havas időben lehet mindjárt szánkázni.

Most értünk már a' gazdának legszükségesebb eszközéhez az ekéhez. Az eke adta a' mezei gazdának ezen szép neveket — földmivelő és szántóvető *), illő hát ennek részeit is megtekintenünk. Az eke áll két másfél láb hosszú, és hüvejkes tenyér szélességü egyenes, de fen álló águ fából, az egyenes része az ekefej, az ágok az ekeszarvak, a' bal felől való anyaszarvnak mondatik, a' jobbról való a' ti-szarv; mondják ugyan ezt, de rosszúl, fü-szarvnak is. Ezen két szarvak' fejei, midőn erössen öszve szegeztetnek és felállittatnak, az a' rész, a' mellyen állanak, az eke-talpa, a' hátulsó részek pedig az eke-fara. Derék' tájon eresztenek keresztül mind a' két szarvakon egy orsót, és azt jól megékelik, hogy a' szarvakat felürül is erössen tartsa — ez az ágas-szeg.

Az anya-szarvon közel a' fejen fellül, tsinálnak egy meglehetős hosszú, de hátulról lefelé hárántékossan tartó vésést. Ebbe a' vésésbe eresztik az eke' rúdjának a' göröndönek tsapját, és a' tsapba hátul egy börtz-szeget ütnek keresztül, hogy a' göröndöt a' vésésből ki ne eressze. Ugyan az anya-szarv' fejét is által vésik, és ezen véséssel megegyezőleg a' göröndöt is. Ezen vésésen a' talpáról az eke fejen keresztül eresztenek jó szorossan, egy két láb hosszú oldal-záp forma fát, a' köldököt, úgy hogy a' göröndön is által menjen, de már a' göröndő vésésében mozogható légyen; hanem a' fejbe erössen kell neki állani. A' honnét sokan a' fején oldalról tett furás által

*) Valóban igen szép 's tiszteletre méltó nevek föképen ha tudománnyal és szelid erköltsel vagynak egybe köttetve! — Beatus ille qui precul negotiis 's a' t.

A' Red.

szokták ezt belé szegezni, de ez nem bátorságos. Mert a' midőn a' béres a' köldöknél fogva akarja az ekét alább szállittani, igen könnyen megesik, hogy a' goromba ütés által, a' szeg az eketalpát elhasítja, tanátsosabb tehát azt, vagy okos faragás által, vagy ékelés által úgy szorittani, hogy felfelé ne jöhessen; az alá-menéstől pedig megakadályoztatni közel a' fejen feljül belevert börtz szeggel, a' mi osztán az ütéskor az egész fejet lefelé nyomja. Mikor már jól áll az eke, a' göröndő vésésbe is megszoritják a' köldököt melléje ütött ékkel. Ezek után az ekefejre rá vágják a' szántó-vasat vagy lapos vasat, mellyet a' rajta lévő lyukon alolról felfelé eresztett keskeny rudvassal, a' tzimer vagy kötő vassal, mellynek a' göröndön által már kész a' vésés, a' göröndőhöz foglalnak úgy, hogy a' tzimer-vasnak alsó vége horgas lévén, megakad a' lapos-vas' talpába, feljül pedig, a' kováts sok lyukakat tsinálván rajta, ezek közül a' mellyik lyukba illik, abba dugnak keresztül egy vas-szeget, a' tzimer vagy kötővas-szeget, vagy pedig némellyek a' kötővas' felső végét srófra tsináltatják, 's úgy szoritják reá a' srófot, és így tart a' göröndő a' szántó vason. Van még a' göröndön előbbre is, a' szántó-vas' orrának tartva, egy vésés, ebbe szoritják ékekkel annak a' szántó késnek, a' tsoroszla' vagy tsorosziának felső végét, melly a' földet a' lapos vas előtt hasítja. Midőn a' szántó vagy lapos vas, úgy a' tsoroszia, és az ösztöke annyira elkopnak, hogy a' kováts jó darab hozzá tett vagy forrasztott vassal pótolja ki azokat az ő előbbeni nagyságokra, ez a' munka nádolás, nádlás, a' kováts pedig nádol.

Ekkor szegelnek két szeggel a' köldökhöz jobb felől, egy a' köldöktől fogva tsak nem az eke' fiszarváig, felürül fél hold formára kivölgyelt deszkát olly formán, hogy ennek eleje a' kötő vas-

hoz ugy támaszkodjék, hogy a' lapos-vas által felforditott földet azonnal által vehesse, és a' göröndö alatt úgy feküjyék, hogy ennek fel 's alávaló illendö mozgását ne akadályoztassa, az allya az ekefejet egésszen meglepje, hogy a' föld más útra ne fojhasson; a' fiszarvon-tul pedig a' hátulsó vége fél fetske-fark' formára feltsapatik, hogy a' földet ormossan hajthassa, — ez a' kormán deszka, — ez arra való, hogy a' felforgatott földet az eke után illendö sorba, és tsinossan kiforgassa 's ormossan lefektesse. Ennek mindég jobb ha a' fiszarvhoz nem szegeztetik; mert igy lehet mindenkor kijebb is emelni vagy támasztani. — A' kormán' felszegelésével megkészült az eke-láda, melly az a' térség, a' melly van a' göröndö és a' kormán között ebbe veti 's tartja a' szántó az ösztökét vagy esztekét, nyelét az ágas-szegnek támasztva. Az ösztöke az a' nyélbe ütött köpüs, de lapos táblájú vasatska, mellyel a' szántó a' lapos-vasra ragadt földet, és minden gazt eltaszit, 's a' kormánról a' földet ledörgöli egy két taszitással, és a' tsoroszia elöl is minden akadályokat elhárit. — Készen van az eke-kaloda is, melly a' kormán' hódja által formáltatik a' göröndö alatt; ez arra való, hogy mikor az ekét vontatni akarják, valami kétágú, de jó hosszatska fának jobb ágát ezen által dugják, és bal ágában bizonyos magasságra ütött szegre, melly szeg az anya-szarvat fogja fentartani, hogy a' földet ne érje, az eke rea fordittatik, és ezen a' két ágú fán tsúsz — ez az eke-ló. Az eke tsinállásban ámbár szükséges az okos és tsinos faragás; de még is a' furásoknak és véséseknek illendö eltalálása annyira megkivántató, hogy ha ezek közül tsak egy elhibáztatik is, hibás lesz az egész munka.

Már úgy látszik, az eke öszve van rakva, de még igy nem lehet szántani rajta; több kell hozzá.

Szükséges még az eke-taliga. Ez áll négy 's ötödfél láb hosszú könnyű tengőből két kerékkel, és a' jobb tengő-futamot' vállába annyira be'é vágott rövid, de fejes rúdból, hogy a' tengej' bal vállára fellyúlrúl tett, mintegy másfél ujj vastag, és négy ujj széles, behajtott kar forma, görbe fa, a' taliga-vezér magasságával egyenlőségben tarthassák, a' reájok tett taliga-vánkost, a' mellyen keresztűl ó erős vakszegek menvén, mind a' taligarud, mind a' vezér, a' tengőhöz szoríttatik. A' vánkosnak jobb végén, legalább egy arasz jó erős fának kell egyenest felfelé állani, hogy a' neki támaszkodó göröndő' végét, a' kerékre le ne ereszsze. A' vezérnek, a' vakszegen forgathatónak kell lenni, mivel ez által tartatik fenn a' taliga kívántató igazodása, a' minthogy a' taliga-rúdon keresztűl heverő végén fúrt több lyukatskák is arra valók, hogy a' mint kívántatik, abba a' lyukba foglalja a' szántó a' vezért a' rúdhoz a' vezér-szeggel. — Van még a' vezéren egy jó hoszszatska, és bő vésés is; ez arra való, hogy a' szántó baltáját ebbe tartja a' béres, mint szintén hogy az ösztökéjét is ebbe teszi akkor, mikor az ekét fellovalta. — De a' két kereke a' taligának sem egyenlő nagyságú. Mert mivel a' jobb felül való vagy a' hajszás-kerék mindég a' barázdába jár, tehát a' balról való vagy tsálés keréknél mindég nagyobb és magassabb annyival, hogy a' taliga-vánkos' arányos fekvését fenntarthassa.

Mikor már a' taliga ennyire készen van, utánna húzza annak a' szántó az ekét, és a' göröndő' végét reá teszi a' taliga vánkoson lévő helyére jobb felől. Megnézi millyen magasságban kívánja a' vánkos a' göröndőt fenntartani; ekkor megerősíti a' göröndőnek az anya-szarvon keresztül eresztett tsapját, két e' végre tsínosan készült tonka ékekkel — ezek a' Far-ékek. — Ezek közűl az

egyiket hátulról a' tsapon alól üti a' vésésbe; a' másikat pedig elől, felyülről a' tsapon, és igy akadályoztatja meg a' göröndönek fellyebb vagy alább billenhetöségét. Hej be sok számtalan szántó nem tudja hogy a' farékek mire valók! és ezen tudatlanság miatt számtalan ekét agyon vernek; köldököket öszve meg öszve rontják, a' midőn az ekét vagy leszállítani, vagy fellyebb venni akarván, a' farékeket nem mozdítják, hogy a' göröndő billenésének engedjenek, hanem tsak a' köldököt ütik verik a' balta-fokkal, holott annak vagy inkább a' göröndönek, tsak egy kis kotzintás is elég, ha a' farékek nem állanak szorossan. Szükség ugyan az alá eresztésben a' czímervas-szegre vagy srófra is vigyázni, vagy ha a' szeg alatt egy kis hasított-végű fátska, a' tsíptető van, azt kivenni a' szeg alól; úgy szinte a' köldök mellé ütött éket is. Ebben is igen sok hibáz. Mert nem mind szántó az, a' ki az ekeszarvát fogja. Sok van azok közt föld és állat kínzó 's eszközt rongálló.

Reá kell már az ekét a' taligára foglalni. E' végre fúr a' szántó a' göröndő' végén, a' taliga' vánkushoz közel kezdve, egymáshoz pedig két vagy három ujj távolságra, jó vastag három vagy négy likat; de fúr a' jobb oldalon is egyet. A' három lyuk közűl egybe tesz egy jó erős zömök-szeget, — ez az a' kakat — a' likak pedig kakat-likak: az oldal lyuk arra való, hogy lovaláskor ebbe teszik a' kakatot — ezután a' rúdba is fúr egy hasonló likat közel a' tengej előtt, és ebbe alólról felfelé egy mozdúlhatatlan alá álló végű erős fa-szeget üt, — ez az alsó kakat. Most már a' tekert veszszőből vagy kötélből, vagy vasból készűlt szántógúzst vagy lántzot a' mi még alkalmatosabb, kivált ha apró szemü, a' gúzsnál, a' rúdra húzván, az alsó kakatba megakasztja, és fellyül a' görön-

dönek a' vánkuson fekvő végére, valamellyik lyukon belől huzván, eleibe dugja a' kakatot; és így az egész eke minden készületestől eggyütt áll, csak ökör vagy ló kell elébe.

A' lónak egy kisafát ragasztanak a' taliga-rúdra, 's készen van. De hogy az ökröt ide foglalhassuk, szükség először a' rúdfejen egy jó nagy lyukat fúrni, a' mellybe jó vastag erős szeg a' cságotyu-szeg járhasson; mivel ez a' szeg fogja húzni az egész terhet, és azután, egy tézsla végén hasonló lyukat furni, hogy a' tságotyú ne szorúljon. Ez lessz a' tságotyús-tézsla, és ettől az ökrök, mellyek rajta vonnak, a' tságotyús-ökrök; a' több elöbbre való foglalás úgy megy, mint oda fellyebb. — Mikor pedig már ennyire készen van az eke, ki inditja a' gazda a' maga ekéjét a' szántóföldre szántani.

De míg az eke a' földre kiballag, beszéljük el minémű környülállások közt van egy határban a' gazda; és legelsőben is jegyezzük meg azt, hogy annak az embernek, a' ki az egész határt a' bitanglástól és kártételektől örzi, csősz a' neve; azután mondjuk el, hogy a' melly gazda tsak maga gazdálkodik egy egész határban, az a' maga tetszése szerént osztja fel az egész határt, ámbár tsak igen azzal a' móddal, a' mellyel a' több egy határt mivelő gazdák szokták a' magok' határokat felosztani. — Elszakasztják tehát a' határnak egy részét szántóföldeknek; ezeket ismét elosztják három nyomásra vagy szakaszra (a' hol tsak a' határ kiterjedése engedi). Ezek közül az első nyomás az öszi alávaló, a' második a' tavaszi alávaló, a' harmadik pedig az esztendönkent sorba pihentető, vagy is az ugar. De sok határokban nem telik az ugar. Mert az ollyan szántott föld, a' melly három, négy 's több esztendökön is szántatlanúl marad, és begyepesedik, nem ugar, hanem pal-

lag, parrag, és ezt mikor ismét megszántják, nem szántani, hanem mint a' gyepet, feltörni mondatnak. Szokás még a' szántó földeket hold, vagy hód számra is felosztani; egy holdba közép számmal 1200 négyszeg ölet számlálván. Az illyen holdak' végeit egymástól elválasztó egy olyan szélességü eleven föld, a' mellyen egy taliga, sőt egy szekér is elmehet, a' dülő, és így a' szántó föld több illyen dülőkre osztatik fel. — A' fenn maradt részéből a' határnak, hasíttanak, kukoritza, krumpli, kender és sok helyeken dinnye alá való földet is, a' hol pedig nagy a' határ, vető takarmány, mint mohar, köles és lóher alá valót is. A' lapossas és vizenyősebb helyen kerítenek káposzta termő kertet; a' felemelkedett dombon vagy hegyen pedig szőlőt plántálnak. Mind ezekből végre a' maga portzióját kinek kinek kimutatják és meghatározzák, elsőben ugyan két egy ásó nyomra kereken felforditott és egymásra tett gyep hantal — ez a' komp vagy tsóva, azután pedig a' felszántott földek közt elevenen hagyott, végig nyúló láb nyom keskeny határral — ez a' megye vagy mesgye — A' mi még ezen osztályok után is fennmarad, annak egy részét elszakasztják rétnek vagy kaszállónak, a' többit pedig legelőnek, barom élőnek meghagyják. 'S így minden elrendeltetve lévén, mindenkor tudja a' szántó, mikor merre indúljon és hová menjen. — A' minthogy most is ide jutottunk a' tavaszi földekhez, és imé már hozzá fogott az eke a' szántáshoz, vagy is most borozdol.

És a' mint látjuk a' két megye mellé vetteti a' földet. Mivel pedig a' föld' végén való vissza forduláskor, az ökröt mindég ballra, vagy hajszra kell hivni, most hajszra szánt; mert mikor a' szántó a' föld' közepén borozdol, mivel a' forduláskor az ökröt szünteden jobbra vagy tsalira kell

hivni, akkor tsálira szántani mondatik. — Az az árkotska a' mit az eke után látunk maradni, a' borozda, barázda, berázda; az a' szép módjával a' borozdából kikormányozott föld, a' forditás az a' két egymáson fekvő forditás közt kitetsző keskeny tsinos árkotska a' magház. Mennél sürübben esik a' magház egymáshoz, és mentől kitetszőbbek avagy nem földdel béhányattak azok, annál szebb a' szántás és jobb, mivel a' mag annál sürübben és mélyebben esvén, a' kikelés is annál kedvesebb lehet a' gazda előtt.

Meglévén a' föld szántva, elhinti a' magvető a' maga' magvát, ámbár sokszor kivált ha a' föld igen száraz, elébb elveti a' magot, és azután szántja azt le, a' midőn alája vetni mondatik, a' szántás után pedig hegyibe vét. — Vét pedig tavasszal árpát, zabot, tavasz-buzát vagy rozsot, ledneket vagy bükkönt, borsót és lentsét, és mikor elvetette a' magját, elébe fogat a' fogasnak vagy fogas-boronának, és ezzel az egész földjét megfogasolja. — A' fogas egy ollyan eszköz a' mellynek (hogy a' legnagyobbat irjam le, mert kissebbek is vagynak) ha a' két oldal fája hat láb hosszú, úgy jó ha a' hátulja is hat láb széles, az orra pedig mintegy másfélláb szélességüre öszve hanyatlik, és öt vagy hét zápjai vagynak, a' mellyekbe állanak osztán az egy araszt hosszú vas-szegek vagy fogak rendet, az illyen fogas mind a' magot keveri a' földbe és oszlatja, mind a' földet tömi, mind pedig azt a' haszontalan gazoktól tisztitja. — Van négyszeg fogas is, és ennek egyik szegletire foglalják a' tságotyus tézslát. — A' fogas-munkának vége lévén, foglal a' szántó ugyan egy öt hosszú tövisből font boronára, és ezzel a' földjét bésimitván, a' vetett magot betakarja. Hanem hogy még némellyek a' töviś boronán kivül, egy a' maga tengeje körül forgó nehéz gömbölü

fára a' henger vagy görgőre is foglalnak, és ezt a' földjökön végig végig vonatván, tömetik vele földjöket. Ez mindenkor egyaránt hasznos e? azt nem tudom, söt kételkedem kivált nedvessebb időkben.

A' tavaszi vetést elvégezvén a' gazda, szánt a' takarmánynak-való alá, ezt is mind elboronálván, a' kukoritza' és krumpli' földjeit szántja, azután Május honap' derekán a' kender' földjét, de a' mit már korán tavaszon egyszer megugarolt, vagy elősször megszántott. Ekkor a' kender-magból elősször a' földjét egyszer rendessen alája megveti, és midőn szántás után vagy hegyibe ismét rendesen egyszer megvetette; már harmadszor akár pergette meg akár sem, sürü kendert nyér munkája után, kivált ha a' boronállás előtt itt is fogasol elébb. És mikor mind ezeket elvégezte, hozzá fog az ugar-szántáshoz, majd a' mit aratáskor ismét másodszor meg fog szántani, vagy is megforgatja megkeveri, hogy Septemberben őszi vető alá harmadszor is megszánthassa, hogy igy akkor buzáját, rozsát, és őszi árpáját bele vethesse.

Igy elvetett a' gazda mindent; lássuk már mit, és mimódon takarit öszve? legelsőben is Junius' honapban kimegy a' rétjére a' gazda, és az ott nőtt füvet lekaszáltatja rendre; a' hol midőn a' kaszás a' rét' két széleit kaszával kijeleli, nyilal, mikor pedig a' füvet ismét az elébbeni rendhez vágja, hát rendet-kaszál. A' lekaszált füvet rendeken négy öt nap száradni engedvén, hogy jó széna legyen belőle. Ekkor kivezeti favellákkal, gereblyékkel, és kis rudatskákkal a' maga gyüjtőit, és ha még ekkor sem száradt jól által a' vastagabb rend, azt elsőben megforgattatja, hogy még a' vékonyabb rendeket öszve szedeti, amazok addig had száradjanak — vagy pedig ha nem forgatásra való ugyan a' rend, de még sem árt, ha kevéssé fuva-

fuvakodik, hogy idővel penészt vagy keserűséget ne kapjon: tehát ekkor egy 's két rendet, egy kis rakáskára vellázatba hány öszve, — vége lévén a' vellázatba-rakásnak, a' vellázatokat öszve szedi akkora rakásokba, petrentzékbe, a' mit két rudatskát, petrentze-fát alá taszitván, ezeknél fogva két ember a' nagyobb rakás', a' bagja', bogja' fenekéhez el emelhet és vihet; — egy szekeres-bagjába raknak 20—26 petrentzét; a' 8. 14 's 16 petrentzéből álló rakás nem bagja, hanem kissebb 's nagyobb kalangya vagy tsille. Elvégezvén a' gyüjtést, minekutánna már a' szénája bagjába is kifuvalkodott, haza hordja, és a' kertjébe vagy ismét kereken és hegyessen nagy bagjaba, vagy pedig egy hosszan nyuló nagy rakásba, kazalba gondossan öszve rakja, hogy az esső bele ne mehessen. — Igy bánik a' több vetett takarmányokkal is.

Juliusban az arató is készitti a' maga szerszámait. Ezek a' kasza és a' kasza követ (mellyel a' kaszát köszörülik vagy fenik) tartó hüvely a' tokmány, és a' tokmánt tartó kis ágaska a' szolga-fa, úgy a' sallo vagy sarró, a' kalapáts és az üllő, mellyen a' kasza' és salló' megvastagodott élit vékonyra kalapálja. — A' kaszával lekaszálja az arató az árpát rendre, a' kaszája' sarkához alkalmaztatván egy három vagy négy nagyobb görbe fogú gerebjétskét, a' takarót, melly a' kasza által lemetszett jószágot igen tsinossan segitti a' földre lefeküuni; — ekkor a' kettőző szép rakáskákba markokba vágja, 's minekutánna elég száraznak gondolja, a' markokat öszve szedi 's kötélre rakja, hogy így békötvén a' kévekötő fával, kéve legyen belőllök.

A' buzát, rozsot, zabot sallóval aratja az arató, és ha a' markába szoritott búza-szárakat kétszer 's háromszor egy rakásra a' földre fekteti,

ebből lesz a' marok; a' kötélbe szedett és béköttetett markokból a' kéve; az öszve hordott és rakásba rakott kévékből a' kereszt. — A' kereszt' rakása igen külömböző. Az egyik tövivel kifelé, és a' fejét egymásra rakván, kereszt' formába egy rakásra rak 17 kévét úgy, hogy felürül egy kéve a' többi fejit egésszen béfedi, — ez az egy kéve a' pap, mellyet szabad sőt szükséges a' béresnek vasvellával által szúrni a' rakodáskor; — a' másik arató 26 kévét számlált egy keresztnek, és az illyen kereszt két rakásból, tsomóból vagy félkeresztből áll, és mindegyik tsomóban a' pappal együtt van 13 kéve. — Ha négy, hat 's több kereszt áll egy fojtában, ez a' képe. De ha néha lágyas vagy zsengés a' jószág' szeme, hogy az annál jobban és hamarébb megszáradhasson, akkor olly formán is rakja öszve az arató a' kévéket, hogy két kévét a' földre tövivel egyenessen egymásmellé felállitván, ezeknek fenálló fejeit széjjel nyomkodja, hogy majd a' többinek támaszai lehessenek, a' minthogy azonnal a' több kévéket sorba, és mind fejjel felé ezekre és egymásra borogatja, — ez a' hajasba való rakás, — a' mit a' szárodás után ismét öszve kepélt. — Illyen hajasba rakják a' kender növők is, a' kinőtt, nyütt, vagy felszaggatott és kévékbe kötött kendert is, hogy a' feje megszáradhasson, és a' magot kilehessen belőle verni. — Az arató után marad a' jószág töve a' talló, vagy tarró.

Mig az arató arat, addig a' gazda a' kukoritzáját 's krumpliját másodszor megkapálja 's feltölti, vagy is a' tövit reá vont föld halmotskával béfedi; mert az első kapállása purhállás volt, azután forgatót, vagy keverőt szánt, ezt is elvégezvén hozzá fog a' takarodáshoz vagy a' gabonájának behordásához. — A' gabona' szórót érdemes itt megjegyezni, hogy ez a' magyaroknál nem

egyenlő jelentésű, mert a' Rába közbe tsak rozsot jelent, — másutt a' gazdának minden őszi és tavaszi szemes vetéseit, — másutt ismét tsak buzát jelent. Itt én a' szélessebb értelemben vévén mondom, hogy a' gazda a' maga gabonáját, vagy termését béhordja a' kertjibe, és ott vagy kerek, vagy tojás forma hosszú rakásba asztagba öszve rakja olly formán, hogy alólról a' külső kerületén 10, 's 12 sorban, a' kévéknek tövök áljon kifelé — ez az asztag' fala, — ennek belső rakása a' völgy vagy völgyelés. A' mikor már a' fal elegendő magas, akkor megforditja a' kévét, és a' fejét hagyja kifelé, és a' sorokat úgy rakja egymásután menetelessen befelé, 's ezt is bevölgyeli mind addig, mig a' tető egész ormosságra öszve nem jö, hogy a' bétetéző egy sor felső kévéket, a' papokat reá nem rakhatja; hanem a' kerek, vagy a' mint mondják rátz-asztag, tsak egy pappal tetéződik. — Raknak ollyan rátz-asztagot is, a' hol az egész felső papig tövivel van ki felé a' kéve, ez a' madarak ellen ugyan jó, de az esső ellen felette káros és veszedelmes; mert a' víz a' kiálló töveken, mind az asztag' belselejére megy mintegy tsatornán, és ott rothadást okoz; de a' hol a' kéve feje áll kifelé, vagy a' hajazatba nem könnyen szivároghat bé a' nedvesség, söt mivel sürün egymáson fekszik, tsak leszalad rólla az esső. Hanem a' hol telik, mind a' madarak, mind az esső ellen legjobb volna, ha a' gazda a' maga gabonáját fedél alá vagy tsürbe rakhatná, ámbár a' madarak' kártételét, az egerek és patkányok sokszor itt duplán is kipótolják.

Be takarodván a' gazda, tisztogatja a' tséplő vagy nyomtató helyet, a' szérüt vagy szürüt. Ezt tisztára kisepervén a' tséplő, megkezdi az asztagot és bizonyos számú kévét két sorba fejjel öszve forditva lefektet a' szürü közepére, vagy be-

ágyaz. Ekkor két 's három, legfeljebb egy ágyason vagy ágyazáson négy ember, kiáll szemközt egymásnak, és kezekbe vévén a' tsépet, azzal kiverik a' gabona-fejből a' szemet, és annak kiürült szárát kévékbe kötve zsupnak nevezik, 's a' töredékjét zsup-szalmának. Mert a' gabona' szára, tsak akkor veheti magára a' szalma nevet, ha öszve van zuzódva, rontsolódva, mint ez a' nyomtatással történik rajta: mert p. o. helyesebb úgy mondani zsup, zsup-szál, mint zsup-szalma, a' mi egymással két ellenkező, ha tsak a' zsup' töredékjét nem értjük alatta. A' tsép egy hosszabb nyélre szijjal vagy madzaggal kötött másfél láb hosszú, és négy öt vas karikákkal megerösitett gömbölü fátska. Ezzel ütik vétik a' tséplők a' gabona' fejét mind addig, mig szemet gondolnak benne lenni; akkor a' zsupot ismét kévékbe kötvén azt újra asztagba rakják.

A' nyomtató is megkezdi az asztagot, és bizonyos számú keresztet a' szürü közepére egymásra fektetvén, a' kévéket fejjel felfelé, de a' kévéket köteleikből kioldozva öszve rak vagy beágyaz. Ekkor reá vezeti a' lovakat, és azokat az ágyazáson karikába sorba járatván, hol jobbra hol balra, és úgy gázoltatja ki a' szemet. Meg is forgatja háromszor a' gabonát, söt ha nehezebben megy a' szem, sokszor négyszer is. Ekkor az ágyás' széleit köröskörül a' közepire felhányja, és mikor már a' ló így is elegendöen megnyomta, vagy meggyúrta, a' közepiről lehúzza a' szalmát körül a' szélire, és itt is újra megütteti. Ekkor kezdi a' szalmát apródonként lerázni, az elevenebb hátra maradott szalmát, ha még vastagon van, vellával felszaggatja, azután a' kész szalmát lehuzván, kirázza, és a' leg allyát még egyszer megforditja. Ezt a' ló jól megjárván, ez uttal elvégzi a' maga dolgát, és enni megy. De a' nyomtató a' kirázott-

szalmát petrentzékbe rakván a' kazal' fenékbe hordja, a' hova minden szalmáját öszve akarja rakni. Mig egy rész ezt tsinálja, a' másik görbe 's nagy fogú török-huzó gerebjével neki áll a' szemnek, és az a' közt maradt öszve tört apróbb szalmát a' töreket a' közül kigerebjélli; sok még szürü-seprüvel is lesepri vagy meghenyélli, és az így kitisztitott töreket nagy gondossan kirázza, vagy a' török-rostán kirostálja. Ekkor újra minden szemet az egész szürün öszve seper, és betolja a' szemházba vagy garmada-színbe, hogy ott bátorságba lehessen mig a' többit is nyomtatgatja, vagy a' jó szél el érkezik.

Mikor már jó rakás garmadát nyomtatott, (mert a' szemnek rákása a' garmada) vagy a' színje megtelt szemmel, és a' szél is elérkezett, félbe szakasztja a' nyomtató a' nyomtatást és szór, vagy is a' gazos szemet lapáttal magasra felhányja a' szélnek, hogy az a' szem közül a' gazt, vagy a' gabona fejről a' szemmel együtt letört szemtokokat a' polyvát, pelyvát, pelvát, polvát kivigye Mert a' midön valami jó vastag, de vékonyra kivájott fából a' tekenö, teknö, teknyöből ereszti szélnek a' jószágot, akkor szelelni mondatik. — Azomban míg az egyik szór, a' másik egy hosszú nyelü seprövel a' tiszta szemre áll háttal a' szélnek, hogy a' szemközé esett nagyobb gazokat arról szél után leseperje vagy lefelezze, fölözze. A' töreket, mellyet a' fölözö-seprü lehajt, kis gerebjétskével ismét egy ember félre tisztogatja, és azt rostán megrostálja. — Kötelessége a' szórónak, a' garmada szél után való kerületét vagy hátulját gyakran újra felszórni, — a' garmadát felszakasztani, — hogy a' gabona közt lévö sokféle haszontalan magok, — az otsu — el ne temetödjék, és annál jobban kitisztuljon. Mikor a' szóró mindent felszórt, és az otsút is a' lehetöségig kivette:

a' tiszta szemet kerekgarmadába hányja és öszve sepri. Ekkor vagy zsákokra szedi, vagy a' kotsijába ponyvát teritvén, abba méri vékával. — A' véka fél-mérő, mértze, métze, a' szemes-gabona' mértéke. Van a' rendes vékában 36 ittze vagy 72 messzely, messző, egy messzelybe két verdung, vagy negyedik rész. Ha a' vékával kétszer mérünk, mi azt egy Po'sonyi mérőnek mondjuk, holott a' Fertőtől kezdve Po'sonyon által egész a' Garanig ezt Köbölnek *) mondják. Mikor három vékát mérünk öszve, ez Budai, akár Pesti vagy öreg-mérő. Ha négy vékát mérünk, ez a' Tiszántúl köböl, a' Balaton körül kila, a' Fertőtől fogva pedig a' Garan' vizéig szapu nevet visel. — De akármint neveztessenek el a' mértékek, tsak ugyan a' maga' nyelvén minden gazda tudja, mennyi gabonát hordott el, vagy a' már előre jól kiégetett kipörkölt vermébe (vagy sért-vermébe) vagy kassába, hombárjába, padlássára, vagy élés-házába, gránáriumába.

Az ezen a' tájon lakó gazdák, elhordván a' szérűről a' tiszta szemet, nem hogy nem hagyják ott a' polyvát 's töreket is; hanem azt szorgalmatossan megtakarítják, és bérakják a' polyva-színbe, hogy majd a' midőn ősszel a' marhájok a' legelőről istállóra szorúl, legelsőben is ezt adják azoknak felváltva a' megtakaritott és kupatzba rakott kévés kukoritza-szárral; mivel ez mindegyik ollyan takarmány, a' mellyet tavasz felé nem igen szeret a' marha, ősszel pedig kivált felváltva, a' legnagyobb izléssel eszi, 's nem is romlik tőlle.

A' nyomtatás által ujj magot szerezvén a' gazda magának, kimegy vetőt szántani, vagy az

*) Nógrádban, Hevesben, Hontban kilának.

A' Red.

ugarjának harmadik megszántására Septemberben, és sokszor szánt egy ekébe hat ökröt is fogván, és a' melly gyermek illyenkor az ökröket hajtja, annak tzimbora vagy ostoros a' neve. A' régi gazdák' idö határa erre a' munkára volt Sz. Mihály nap elött, és utánna való két hét; és én úgy itéllek: hogy ez az idö határ a' mi idönkben is a' legjobb és leghasznosabb volna, ha megállhatnánk; de most sok helyeken sokkal is elébb elkezdik azt. Ekkor tehát vagy alája az az szántás elött, vagy hegyibe az az szántás után elveti a' magot, és a' felyebb leirt módon eltakarítja. — És ha az idö engedi 's reá ér, azon földjét, mellyböl legközelebb a' búzáját vagy rozsát kiaratta, a' jövö tavaszi vetés alá leszántja, hogy így a' szántott föld a' téli nedvességet magába annál jobban bevehesse, és tavasszal korán a' téli fagyok elmultával, a' tavaszi magot minden ujj szántás nélkül, tsak bele fogasolhassa és boronálhassa. — Mert a' melly földböl a' tavasziját aratta, az állandóúl ugarnak vagy nyugtatónak marad, a' hol ugyan a' föld' felosztállya így vagyon. Mert a' hol tsak két részre osztatott: *) ott soha sints ugar. vagy soha se pihenhet a' föld.

Nem hagyja kinn a' gazda a' kukoritzáját is, hanem leszedi a' száráról és haza hordja; a' szárát pedig levágván kévékbe köti, és minekutánna oda haza megszárította, vagy ha a' haza-hordáskor jól száraz, egyenesen gömbölyü hegyes kupatzba rakja. A' kukoritza-tsévéket, tsöket, fejeket a' hajaikból megfosztja, és a' haját, héjját, levelit szárítás után a' polyvához rakja; a' kukoritza szakadozotját felhordja a' pallásra vagy héba, és

*) Söt igen, a' fele ugarnak marad, tsak hogy abból valamit tavasziuak is hasitanak ki minden esztendöben.

A' Red.

hogy penészt ne kapjon, a' mint a' helly engedi, vékonyan elteriti; a' melly tsökön pedig a' haja megmarad, azokat hosszabb fanásokba füzérekbe öszve fonja, és ezen füzéreket valamelly rúdra, szellős helyen által hányja. (Az illyen hoszszabb, fonás, ha hajmából, hagymából áll féritö vagy koszorú nevet visel.) Kevés idö múlva reá kerül a' sor a' kukoritza' morzsolás', vagyzsurmolásra, mert kell a' hízó-disznóknak; ekkor a' gazda elsöben is lehordatja a' szakadozotját, és egy gyalog széknek az egyik végibe, valami nyél nélkül való képvasat pilingát üttet; ezen rángatják végig a' tsévét, és a' szem lehull a' tuskóról, tsutkóról, tsutkáról, tsutáról, a' mit tüzelönek használ a' szolgáló, mint szinte a' kukoritza-szárnak azon részét is, mellyet az ökör meg nem ehetik, vagy ízík', üszékbe hagyott, és így nem enged a' gazda semmit a' maga kukoritzájából, az egy polyváját kivévén, haszontalanúl elveszui. Hanem hogy a' gazdasszony a' lúdjait nagyon örzi, hogy a' kukoritza tsö' végén kinyúló hajszál formát, a' sejmet, kivált gyengéjibe, holott ezt a' lúd igen szereti enni, meg ne egyék. Mert valamint a' tök magtól, úgy ettöl is, mint szinte a' kátsa is, elöször tsak részeg formának látszik, utóbb elszárad, és megdöglik, kivált ha folyvástabb kapja. — Felszedi krumpliját is, és azt olly gödörde igyekezik tenni, hogy szellözö lyuka lehessen, mert külömben könnyen rothadást kaphat.

De kinöveti annak idejében kenderét is, és azt vízbe eláztatván, minekutánna a' vizböl kimossa, és megszárította, a' kórójától, pozdorjától, tilóval megtisztitja. A' pozdorját vagy ól tetejére fedélnek, vagy tüzre használja; a' kenderét apró sujkok' verése vagy gázolás, iprás által megpuhítván, vagy külüben, a' melly egy vastag kilyukasztott fának lyukába járó jó vastag tonka-órú-

fa, megveretvén, meggerebenyezteti, hélöteti; és a' gereben alól kikerült kendernek az eleje a' szála; a' másod rendbeli a' szösz, legallya a' tsepü, tsöpü, 's ezeket külön szokták megfonni, és az orsóról motóllán, áspán réf, röf' számra felvetni, motollálni, áspálni; azután gombolyagokba gombolyítani, és úgy a' takáts' kezébe a' szövésre által adni, hogy vászon legyen belőle.

Bevágja utólja felé a' gazda káposztáját is, és azt a' nagy, saza leveleitől megtisztítván, két 's három napi fonnyadásra tiszta helyen félre teszi. Ekkor vagy kisded kaszával a' fejeket leaprítja, vagy pedig az arra készült káposzta gyalun meggyalulja, vagy pedig setska láda formán kaszával megmetszi; 's ekkor jól kiforrázott és kimosott félfenekü hordóba, a' káposztás-tungba legázolja olly módon, hogy először valami kevés elhasogatott tormát, és birsalmát vet a' tung' fenekére; ezután három liszt szitával tölt bele aprított káposztát, (mert rendszerént vagy szitát vagy egy nagy tálat láttam illyenkor mértéknek használni) ezt legázolja a' káposzta gyúró, hanem egy kis marok konyha só is volt reá hintve, a' mit minden tételkor ujjítani kell; így osztán apródonként megtelik a' tung, hanem közbe közbe három vagy négy sorban is tesz a' gazdasszony puhább fejü, de szép és egésséges levelü káposzta-fejeket, hasábokat, a' mellyekből készül a' töltött káposzta vagy takart. — A' só mértékének okos eltalálása, és a' jól legázolt káposztának elegendő leve adják a' jó ízlésü savanyúságot. Némellyek az ízért kömény magot is hintenek a' tungba; de e' nélkül is meglehet, tsak a' gyakori mosás, és tisztogatás légyen meg körülötte.

A' káposzta' vágást, 's a' kukoritza' szedést is szokták szüretnek mondani; de a' valóságos szüret a' szöllő töröl, tökérol vagyon, és mivel még a'

szőllőről semmit sem említettünk, lássuk e' körül is, mik történnek — A' kinek nagy tábla szőlleje vagyon, érdemes abba egy ollyan embert fogadni, a' ki esztendőn által maga is ott dolgozzon, — ez az úgy nevezett vintzellér, — vagy ha az előkerülő munkára ez maga nem elég, akkor a' gazda' költségén a' maga segitségére annak idejében munkásokat fogadjon. A' vintzellér tehát, ha a' szőllő tőkék bevagynak földel fedve, azokat tavasszal elősször kitakartatja, kinyittatja; azután megmetszeti, vagy leszedeti késsel a' vesszőt rólok. A' szőllő vesszö míg gyenge zöld, úgyhogy a' héjját lefosztván róla, a' megevőnek gyenge savanyuságot ád, rekenye, rökönye nevet visel; mikor pedig már éretten a' mettző a' tőkéről lemetszette, venyege, vinyige nevet vesz magára. — Ha pedig ősszel be nem volt fedve a' szőllő akkor elébb metszet a' vintzellér, és azután kapáltat; hanem a' metszőknek meghagyja, hogy a' hol helye van, az alkalmatos jó vesszőket meghagyják a' tőkén; ezek mellé osztán kis árkokat ásatván, a' vesszős tőkét azokban egészlen ledönteti, a' vesszőket az árok' oldalához végeikkel felállva oda támasztatván, a' hol a' tőke pótolás kívántatik, ekkor földel erősen letömeti, — ez a' döntés, buj- tás, — ezen munkát tsinálják szüret után ősszel, söt gyengébb télben is. — Vagy pedig valami tőkén csak egy, legfellyebb két szál vesszőt hagyván, a' tőkéhez közel kivét jó két ásó nyom földet, és ekkor a' vessző derekát a' gödör fenekére nyomván, azt erőssen letemeti, hogy majd mikor itt a' vessző meggyökeredzik, azt az anya-tőkéről levágja, és egyszerre két ujj tőkéje legyen, — ez a' porhajtás, homlitás. — Oltó ággal is szaporítják a' tőkét, a' jó fajtút a' rosz fajtúba oltván; — ezen munkák után karókat vér a' tőkék mellé, a' mikhez majd a' növő vesszőket kötözi. Majd a' fattyú

vagy haszontalan vesszőktől tisztogat; majd a' szőlő levél tövéről kijött növevényeket, a' honajjakat kattsokat lekattsozza; majd a' kapaszkodó kaptsokat kevesíti, és a' bujálkodó vesszőket megrokítja 's a' szőllő földjét egész szüretig gyomlálja, és ottan ottan megkapálja. — Mert igaz az, hogy a' szőllő szolgát és nem urat szeret. — Sokféléket szoktak a' kissebb gazdák a' szőlő közzé ültetni, de az mind ártalmas; kivált egy retek' neme a' fantzi, fanos, a' Balaton mellett Kosz-matska, mivel ennek igen sok gyökere van, és a' levelei is gazdagok 's nagyok, ha sürün és kivált szorosabb helyekre ültettetnek, igen károsok: mind azért, hogy a' nedvességet elszívják a' tőkétől; mind azért, hogy leveleik' árnyékával akadályoztatják a' szőllő gerézd' érését.

Midőn már a' szőllő-fej, fürt, gerézd, minden akadály nélkül elérte a' tökélletes érést, leszedik vagy szüretelik; puttonokkal a' kádba hordják, megmuszolják, tsömöszölik, (tsomoszolják) a' levet. A' mustot cseberbe leeresztik, és a' törköből (törkölyből) zsákba rakván azt, a' többi levet kinyomják; ekkor a' törköt még egyszer Présbe, sajtóba (sutuba) teszik, és igy minden mustot kivesznek belőle; a' mustot pedig fából készült tötiken, (töltséren, hébén, lévén) hordókba töltögetik. — A' hordó oldal' deszkái a' dongák, dugák; a' hol a' fenék a' dugák közé foglaltatik, a' hordó csinnya, a' hordó felső dongáján való lyuk, a' hol valamit a' hordóba töltenek, a' szája 's ennek dugója az akona, (szádallo); az egyik fenekén lévő, de a' szájjának eránnyában való alsó lyuk, a' tsap lyuk, a' mellyen a' bor kifoly a' hordóból; ennek a' lyuknak dugója, mikor csap nints a' hordóba ütve a' vak-tsap. A' boros hordait, kivált ha tele vagynak, a' pintzébe tartja a' gazda mind a' szőlő hegyen, mind oda haza, valami gerendákra

a' tsántér, gántér (ászok) fákra téve; és mikor azokat kotsira akarja feltenni, valami két végeiknél öszve zápozott, és az egyik végeknél tereh biró lábakkal felgyámolt gerendáknak, vagy láb nélkül valóknak is a' kutsorja, kortsoja segítsége által viszi azt végbe. Mert ha üressek a' hordók, tanátsosabbnak tartanám azokat kiszárítani, mint sem a' pintzében a' sok anslóggal kinozni. Mert merem állítani, sőt meg is tudnám azt tapasztalásommal mutatni, hogy annál jobb a' bor, mennél kevesebb ánslóg fért hozzá, és a' hordaja jobban ki volt száradva. *) Igen jó a' hordót forrázni megy-fa levéllel is; de majd ki nem található jó illatot és izt ád a' bornak, ha a' forrázó vizbe még a' vas fazékban egy marok kakukfü vettetik, és az illyen vízzel a' hordó megforráztatván, ujjra hideg vízzel kiöblíttetik. A' hideg pintze mindég jobb bort tart, a' honnan a' földbe mélyen ásott pintzék jobbak a' kő pintzéknél. A' mi kevés borom terem, azzal én így szoktam a' föld pintzémbe bánni: a' hordót mustal annyira töltöm tele, hogy forráskor abból semmi ki ne jöhessen; forrás után tsordúltig tele töltöm, mig magát igen eszi mindennap ujra megtöltöm; de a' száját nem hogy bedugnám, de még tsak soha be sem fedem, így minden rosszat kipárologván magából, az a' hordó' lyukán köröskörül ragad, és enyves ragadó matériává lessz: ezen enyekességet minekelőtte megtölteném a' hordót, a' borba mártott újommal erősen és tisztára ledörgölöm és lemosom; ekkor a' hordót hirtelen úgy tele töltöm, hogy azon lemosott enyekességet kivigye és lefolyjon, azt gondolván, jobb kevés vesztéssel az egésznek egézségét elősegíteni, — ezt minden töltéskor így folytatom, hanem hogy utóbb egy

*) Ez igaz.

A' Red.

hétbe, sőt háromba is alig ván szükség a' bádog töltséren való töltésre, és ezzel azt nyerem, hogy a' falunkba sem erősebb, sem tisztább, sem jobb ízü bort az enyimnél nem találhatni. Anslog pedig a' hordó' nagyságához képest alig van benne; és ha abban módom volna, de azt nem tehetem, szeretném az igy nevelt boromat tsak két esztendeig is, az annyán vagy seprején tartani, de most hamar le kell azt a' seprőről vonni vagy fejteni. A' hordók' külső szinének a' penésztől való törölgetése különösen szükséges. A' hordók' belső részére ragadt és száradt borseprő a' borkő. A' bor seprőből főznek pálinkát, pályinkát, pagyinkát, az úgy mondatott égett bort, valamint a' szőllőtörkőből főzik a' rakit.

A' hordók' mértéke felette külömböző; — illyen az akó, a' mellyben 64 ittzét számlálunk, — illyen az öreg tseber — 100 ittze, és a' kis tseber — 50 ittze — illyen a' Göntzi, a' mi úgy gondolom közel három akót tesz, és ehez hasonlíthat az általag is. *) A' bor' mértéke a' Kanta — 10 ittze; a' kupa és a' pint — 2 ittze. Hallottam a' bor' mértékek közt véka nevet is, de ezt nem tudom hány ittzéből áll. A' hordót hogy hány akós, megmérik az akoló vassál vagy fával. A' hébér vagy lopotökön való szivogásnál nints a' bornak nagyobb ellensége, és inkább üsse tsapra valaki a' hordaját, mint abból több izbe hébérezzen.

Míg a' mezei gazda a' maga házán kivül munkálkodik, vagy tsak mint pallér a' munkásokra vigyáz, hogy azok ne heverjenek, vagy azokat a' munkáhan igazgatja; oda haza a' háznál a' jó gazdasszony sem hever; hanem főz, ha főzelékje van, (igy szokták említeni egyszóval a' babot,

*) A' Göntzi 2 1/2 akó, az általag ennek fele.
A' Red.

lentsét, bórsót, kását, 's a't. elédelnek valókat) és süt, ha örlötje, életje vagyon a' kamrájában: így említik a' lisztet, a' mit a' gazdasszony bele szitáltat a' sütő tekenöbe, melly a' dagasztó széken fekszik, és azután kovászt tesz; vagy savanyú kovásszal, vagy élesztövel, sütni valóval. Az élesztő tésztával öszve gyúrt, jó meleg vizzel megöntött, és nem meg forrázott korpából, melly a' lisztallya, készül úgy, hogy a' gyúrás után ha megforrott, vagy is kelt, kiszaggatják apró darabokra, és hogy tovább eláljon, jól megszárítják; és mikor kovászt akarnak tenni, a' mennyi szükséges, annyit belőle megáztatnak, és ennek leve fogja meg possasztani, forrásra (fermentatio) hozni a' tésztát. Midön pedig már a' tészta megforrott, megkelt, megkött (Fermentatum est) a' hátra lévő lisztet is mind kovásszá teszi, és a' költ kovásszal összekevervén öszvegyúrja, dagasztja, háromszor 's négyszer megfordítja; és mindenkor ujjra erössen megdagasztja (mert a' ki a' dagasztásban kémélli a' kezét és erejét, az rossz kenyér sütő) és ilyenkor a' sütő vegyít. A' vegyítésnek vége lévén, hozzá fog a' sütő hementze fütéséhez, addig a' kovásszát ismét kelni vagy öszve forrni, érni hagyja. Mikor pedig már a' fütéssel tsak nem készen van szakaszt, vagy is a' kelt tésztát akkora darabokra elvagdalja, a' mekkora kenyereket akar sütni, és ezen darabokat ujra gömbölyüvé öszve gyúrja, 's így a' szakajtó kosarakba belé rakja, hogy ott ujra keljenek míg a' kementzéjét kitisztítja. Ekkor osztán bé vét, vagy is a' kenyereket a' sütő-lapáton berakja sorba a' kementzébe; a' hol minekutánna megsültek, szép domborúra felemelkedve, kívánatos setét sarga felrepedést, gyürkét mutatnak; ngyan azon lapáttal kiszedi, és puha kenyeret eszik mind maga, mind pedig egész háza' népe; a' gazda pedig a' gyürkejiről

mettz kenyeret, és ha üveg palatzkja vagy csikó börös kulattsa tele van borral, jó ízüt iszik reája. — Valamint a' dagasztatlan, úgy a' keletlen tésztából is soha sem sül jó kenyér.

A' gazdasszony' kötelessége a' tsínosság is. — Illyen a' tapasztás, meszelés, a' mosás vagy szapulás. Elöszedi t. i. a' gazdasszony a' bészennyelt ruhákat, a' szennyest, és azt valami 4—7 akós dézsába, sajtárba, a' szapulló-dézsa, szapullósajtár, szapullo, szapuba, minekutánna az, az arra készitett szapu-székre feltétetett, bele rakja. Ekkor egy lepedőbe, a' hamu-ruhába fellyülről jól tesz hamut, és erre sok izben forró vizet, lúgot töltöget, míg nem a' lúg által a' ruha megkél vagy annyira elkészül, hogy a' hideg vízben való kimosás által, magából minden szennyet kibotsát, és tiszta fehérré lessz, ha meg mosa fázzák, vagy is egy lapos fátskával megveregetik.

A' gazdasszony' kötelessége mind azokra is szorgalmatosan gondot viselni, valamit tsak a' gazda a' házhoz bészerzett; mint szinte azoknak takarékos marokkal való kiadására is. Az ő dolga a' téjből vajat köpültetni, és azt kiolvasztván vendőre tölteni — (a' köpü valami fül nélkül való fedeles kanna, a' mellybe a' tejet, a' fedelén való lyukon általeresztett, alólról egy kifurdalt karikán végződő fa által a' tejet mind addig zagyvalják rángatás által, mig a' vaj az irojától vagy allyától el nem válik) úgy szinte túrót és sajtot nyomatni, hogy ezeknek allya is a' savó jól ki menjen. A' gazdasszony' dolga a' baromfi-eresztés, tenyésztetés, úgy azoknak, mint a' sertések' gondviselése, nem külömben a' kutya és matska köjkek', kölkek' nevelése, vagy az azok' étetésére való felvígyázás. Végre az ő dolga a' fonás, kötés, varrás téli időben.

Télen pedig a' gazda trágyaztat, vagy is ganyét, ganéjt, ganét, trágyát hordat illendöen minden földjeire, rétjeire, úgy a' szöllejébe is; ki tanúlván azt, mellyik földnek minémü trágya hasznossabb. Tudja hogy a' rétnek a' jó apró vagy porganéj használ, vagy ha gané-lével megöntözheti. A' kender-földre a' ló-trágya; — a' káposzta-földre a' szürü parton öszveseprett murugygya; vagy az e' végre rakásra hányt 's öszveérett polyva 's mindenféle sepredék: és ha igen székessé lett a' káposzta földje, megterítteti azt fagy idején vagy négy újnyi vastag homokkal, 's azután hordja reá a' polyva-trágyát, a' mi igen alkalmatos a' szöllöben is, — és kivált ha ősszel megtakarította a' kender-polyvát, igen alkalmatos azzal béteríteni azt a' helyet, a' hová a' taratzk és perje fü beszökött, mert a' kender polyva a' taratzkot kiöli. — Igen jó ha a' gazda kitanúlhatja azt is, hogy a' ló ganéjt a' földjének lapossabb vagy felemelkedettebb része szereti e jobban, és hol szükséges a' szalmás trágya, hol nem. Mert a' trágya sem egyformán dolgozik mindenik mindenütt. Ha a' ló herét, lutzernáját ló ganéval télre jó vastagon betakarja a' gazda, igen jót tsinál; tsak hogy azt arról korán tavasszal letakarítsa. Mert így veteménnyét mind a' kifagyástól megoltalmazza, mind a' téli bele szivárgott zsíros nedvesség által azt a' többszöri kaszálhatásra elkészíti. — A' trágyát épen nem jó soká apró rakásokban, kupatzokban (mellyekben a' szekérről valami meggörbített két ágú vas vellával, a' kapátsal vonatik le), a' földön tartani; hasznosabb azt azonnal elteríteni.

Mikor a' gazda' tselédjei nem trágyázhatnak; azokkal, vagy a' mult nyáron eltört szerszámok helyett ujjakat faragtat és készíttet; vagy zsupból kosarakat, vesszöből pedig vékákat köttet; vagy az arra készült ládán a' zsuppot 's más takarmányt

apróra

apróra vágatja, setskát metszet, vagy kukoritzát morzsoltat; vagy keritéseit igazgattatja 's a't. mig az az idő ismét elő jö, a' mellyben esztendei kivül való munkáját ujra elkezdheti.

És imé itt van a' mit én a' mezei Gazdaságról irni akartam. A' mit itt fel nem jegyzettem, vagy nem tudtam, vagy eszembe nem jutott; vagy a' midőn a' beszéd ejtéseket (Dialectus) a' mennyire esmertem, feltettem ís; a' többit ollyanoknak tartottam, a' mellyek semmi mester-szót, (technicum vocabulum) nem mutatnak, mivel maga adta a' dolog a' nevet az eszköznek; mint p. o. reszelő, sodró-fa, széna-mettző, vonyogó, ganéj-hányo-vella, öntözö-kanna, a' mivel a' fehéríteni való ruhát és a' plántákat öntözik; a' mángorló, mángolló, a' mivel a' mosás után meg száradt kérges ruhát megpuhítják, simává teszik, megmángolják; az álló-szék, mellybe a' most állani tanuló kis gyermeket bele áltatják, 's több illyenek, és erre nézve a' magok' helyén elhallgattam. — Elég az hozzá, megítélheti ezekből akárki, miből áll tsak a' legkissebb gazdaság is, és a' jövedelemhez képest mennyi költség kivántatik annak jó karban való tartására. Hogy ha pedig valakinek ezt végig olvasni nagy unalmat okozott úgy, hogy még az irónak azt is mondhatná, — jobb lett volna addig más dolgához látott volna, míg e' mindenek előtt esmeretes, sőt legközönségesebb dolgokat irásba tette! mondhatom megtörtént az is; de mondja meg ő is nékem: mimódon nevezték a' régi Görög 's Latán mezei gazdák a' magok' eszközeit, azoknak részeit? hogy hívják azokat a' mai Nemzetek? mimódon hívták a' mi szántó vető Szittya eleink? a' mit pedig tudni, egy tudós nagy gyönyörüségének tartaná, és mi is tudnánk, mellyik az eredeti nevezet; és hidje, hogy ennek irása nekem unalmasabb volt, mint ő neki az el-

olvasása tetszik, és a' félbe hagyásától szüntelen annak meggondolása tartóztatott fen, hogy én illyen formát a' mezei gazdaságról még egy nyelven sem láttam; azomban megvoltam arról is győzettetve, hogy a' Tudományos Gyüjtemény nem tsak a' mostani, hanem a' késő ember-kor' számára is gyüjtetik öszve, erre nézve ugy itéltem, hogy jó lesz azt, a' késő tanulni kiváno emberkorral is megtudatni, a' mit most mi mint legközönségesebb dolgot úgy esmerünk, és tudunk. *) Ha valaki az irásbeli nagyobb tsinosságot keresi itt, az gondolja meg, hogy én a' gazdaságról írván, gazdai nyelven írni magam igyekeztem. Az emberek is elsöben tsak kunyhót galyabitottak, azután putrit ástak 's továbbra sátorokat emeltek, és tsinos házakat is épitettek, most pedig már pompásan felemelkedett Kastélyokat és Palotákat is tudnak az emberi bámulas' tárgyává felemelni, de én ezekről, mint nem az én tzélomra tartozókról, nem akartam írni.

A' gazdaság-folytatásának reguláit, ha valaki kivánhatná tőlem, annak azt felelem; hogy a' jó gazdának szóllókat irásom' elején egy két szóval elmondottam, a' rosz gazdának pedig ha ezer regulát írnék is tsak annyi, mintha egy betüt sem írok. Mert a' tsupa könyvből tanult gazdát, én épen ollyannak tartom; mintha valaki a' diszes és komoj negédességgel tellyes Magyar tántzot, minden Magyar ízlés és tüz nélkül tsupán tsak könyvből tanulná meg, és úgy próbálgatná könyvírói előtt, a' kik magok sem próbálták azt, sem

*) Igazsága vagyon, 's mi igen kedvesen vettük, sőtt arra kérjük tisztelt Hazánkfijait, hogy minden mesterségnek, minden foglalatosságnak tulajdon szavait szedjék öszve; mert félő, hogy ezek is a' nyelv nem tudó, nyelv rontó újitók kezébe kerülvén, azok helyébe más frantziás, vagy görögös szabású szókat faragnak.

A' Red.

nem éreznek hozzá, 's így egyszer kiálván valamelly Magyar ízlésü társaságban a' maga tökélletességét mutatni, — kinevettetnék. — A' mi közönségesen a' gazdaság', sött egy határ' 's helység elintézését illeti, én erre jobb fenek letételeket, (principiumokat) egy kissebb, mint a' nagyobb gazdára úgy alkalmaztathatókat nem láttam, 's nem is komendálhatok, mint a' Hallónak Boldog estvéje nevü könyvét. Tanulhat itt minden, tsak hogy ne Románt olvasson, hanem Paedagogikát a' Statisztikával felváltva, Filosofiát a' Theologiával, a' Dogmát a' Fisikával, a' Cura Pastoralist a' Chirurgusi kötelességgel feltserélve, az Urbariomát a' jobbágyi köteles hüséggel, és a' mind két részről egymás eránt viseltető emberi szívességgel öszve elegyedve; a' szomszédságot felebaráti szeretettől lelkesittetve, és a' Tiszti hivatalt a' hüség' tüzétől vezéreltetve, mind egyiket a' maga következéseivel együtt keresse és találja fel benne, és a' mint telik tőle, a' szerént intézze dolgait. — Hanem mind ezekkel én nem azt akarom, hogy a' gazdaságról nem jó a' tapasztalásokat irásban közönségessé tenni; sőt inkább igen jók azok; mert figyelmünket felébresztik, tsak hogy minden elő próba nélkül, azokat maga' reguláivá választani, nagy hibája a' gazdának: tapasztalni is kell a' gazdának.

De hogy valaki azt ne mondja, hogy hozzá sem tudok a' gazdasághoz szóllani, annak kedvéért ide teszem azt, hogy kedv és hajlandóság kell a' gazdasághoz, mert ezek nélkül azt is elveszti a' gazda, a' mivel a' gazdáságához fogott. Kell a' tsüggedhetetlen iparkodás, ne hogy egyszeri szerentsétlensége után, kivált ha igyekezete is jó módjával ment végbe, felhagyjon tzéljának további folytatásával. Meg kell a' gazdának tanulni, mikor lehet költségét kiszélesitteni, vagy szo-

rossabb határok közé okossan vissza húzni. Mert az ugrás nevetséges, de káros is lehet. Mindenkor addig nyujtózzon a' meddig a' lepedője ér; mert a' takarón kivül még a' légy is megtsípheti a' lábát, hátha a' darázs is oda érkezik! Ha árendás, mind úntalan azon légyen, hogy az árendával egyik esztendőről a' másikra soha adós ne maradjon, és inkább minden haszontalan maga mutogatására való költségekről mondjon le, mint sem az árenda' lefizetésnek tsak egyszer is hijja legyen. Mert ha egyszer elkezdett hibázni, nőttön nő az azután, és egynehány esztendők alatt annyira telik, hogy dobot üttetvén ott éri őtet a' kótyavetye, a' melly igen könnyen tsufos koldus botot adhat kezébe, a' mit pedig okos vigyázása által mással is kitétethetett volna kezéből. A' gazdaságával keveset gondoló, a' korhely, a' vesztegető, mindenkor elveszti azt is, a' mije volt, nem hogy többet gyüjthetne.

Ha Plinius a' maga Panegyrikáját azon kezdheti: „A' mi eleink igen jól és böltsen rendelték „azt; hogy minden dologhoz előre botsátott kö„nyörgésekkel fogjanak, mivel az emberek a' hal„hatatlan Istenek' segedelme, tanátsa és tisztelete „nélkül, semmihez sem kezdhetnek rendessen, és „okossan": mennyivel inkább annak igaz tiszteletére buzdithatok én minden mezei gazdát, a' ki felhozza a' maga napját mind a' jókra, mind a' gonoszokra, és essőt ád, mind az igazaknak mind a' hamissaknak földökre, és azon mennyei attyában való okos bizodalomra serkenthetek, a' ki ha egyik kezében sujtoló vesszőt tart; midőn a' másikat megnyitja, mindeneket betölt bővséges eledellel. — Köz a' szerentsétlenség minden gazdával; ennek tsak a' maga sorsával való megelégedés, a' békességes türés, és az Istenben való okos meggyőződésből származott, és épen nem valami

KÖNYTÁR

képzelödésen fundált képzelt bizodalom a' flastroma, mert ez a' gazdát arra segitti, hogy megkettöztetett iparkodással igyekezzen vett sérelmét helyre pótolni, meglévén arról győzettetve, hogy a' természeti dolgok' lántz szemei úgy vagynak egymásba foglaltatva, hogy azok senki kedvéért egymástól el nem szakadhatnak, fel nem bomolhatnak, vagy is hogy senki kedvéért sem esik tsuda; — senkinek sem repül már ma sült galamb a' szájába, hanem ha maga is iparkodik bizván abban, hogy a' jó igyekezetet az Isten mindenkor jó véggel koronázza, és ne légyen bolond Solt. 14. 1. mert ötet ezen bolondságának veszedelme elébb utóbb utól éri.

De van egy veszedelme a' gazdaságnak, a melly rosszabb a' testbe elhatalmazott fenénél vagy égető rothadásnál, mert ez tsak a' testet emészti meg, és vágás által abból is kilehet venni, azomban az inakat menten hagyja, a' midön ellenben amaz legelsöben is a' gazdaság' folytatásának inait szaggatja öszve, és mivel ezen a' gazda minden reá forditott iparkodása mellett sem igazithat semmit, megemészti a' gazdának' a' gazdaság' folytatására való minden tüzét, és semmivé teszi minden igyekezetét, tzélját, és gondolatját. Értem azt a' rettenetes állapotot, a' midön a' gazda termesztései adása' 's vevésének folyamotja (Commercium) megfojtatik, felfüggesztetik, a' midön ellenben a' gazdának, valamit tsak szerezni kell, mind ahoz nagy áron kell jutni. Ezen rossznak irja egyedül a' Haza attyának, a' Fejedelemnek alattvalói boldogságán örülö szive; mellyet hogy a' Mindenható minden Fejedelmeknek adjon, és e' végre rendeljen melléjek bölts és egyenes szivü Tanátsosokat, és bolonditsa meg a' magokat, nem a' Haza, sem a' Fejedelem, hanem a' tsupa tulajdon személlyes magok hasznokért bé

szinlő Akhitofelek' tanátsát: azért szükség sőtt kötelesség minden alattvalóknak áhitatossan könyörögni, bizván abban, hogy valamit kéréndenek a' Jésus' nevében, nékiek megadatnak, annyival inkább. Mert a' földnek termése mindeneknek hasznos: a' Királynak is használ a' jó mivelt mezőnek gyümöltse. Préd. 5, 9.

Derecskei Fodor Gábor.

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

1) Könyv-esmertetés.

Disquisitio philosophica de causis sermonis Latini, Grammaticis philosophiae categorias, Philosophis grammaticam explicans. S. Patakini. Impressa per Andream Nádaskay. 1827. 8-vo lap. 72.

Ismét egy új szüleménye ama ritka tehetségű, munkás Honni Tudósunknak, Sáros Pataki Philosophiae Professor T. Nyiry István Úrnak, 's egyszer'smind tanúja fáradhatatlan philosophiai visgálódásainak 's belátásainak! — Az a' szerentsés gondolat, melly szerint ezen tudós Hazánkfija a' nagy Kant által világosságra hozatott, de tökélletesen ki nem fejtett Kategoriák szerint, az eddig külön vált philosophiai Systemákat egy gráditsonként kifejtődző élő testbe foglalta — nyitja itt is az útat a' Latán nyelvnek philosophiájára *), de a' melly más egyéb nyelvekre is

*) Deák nálunk annyi mint literatus, deáktalan illiterátus. Gömörben az iskolás gyermeket gyiák gyereknek, gyiáktselédnek hivják. Nem akartam tehát e'kétes kifejezéssel a' Latium' nyelvére nézve élni, mivel mi a' magunk nyelvén a' Hellász' nyelvét is deák nyelvnek mondhatnók, melly nálunk hasonlóúl tudós nyelv.

szintúgy alkalmaztatható. A' kitsiny kiterjedésü, de fontos tartalmú könyvnek foglalatja e' következendő:

Praemonenda.
Etymologia vocum Latinarum.
Partium Orationis divisio.
De Nomine.
Formae Declinationum.
Paradigmata Declinationum.
De Pronominibus.
Paradigmata pronominum.
De Verbis.
De relatione temporum.
Qvalitas verborum.
Relatio verborum.
De Nominibus verbalibus.
Schemata Conjugationum.
De Particulis.
De Adverbiis.
De Conjunctionibus.
De Praepositionibus.
De Interjectionibus.
De Syntaxi.
I. Regimen Causalitatis. a) nominis. b) verbi.
II. Regimen Substantialitatis vel dativi a) nominis b) verbi.
III. Regimen Modalitatis. 1) accusativi 2) cum ablativo.
Epilogus.

Méltó e' jeles munka, hogy a' Hazától ismertessék, mellyre nézve bővebben kívánom érdekelni annak foglalatját azoknak kedvekért, a' kik a' philosophiai munkákban gyönyörködnek.

Az előintésben (§. 1—3) a' nyelvnek ideája nagy méltósággal és fennséggel van felfogva, a' midőn azt mondja a' T. Szerző Úr, hogy

a' számba-vehetetlen sok látmányok' (intuitus), előterjesztések', megfogások', itéletek', következések', 's systemák' elnevezései, és egyberakásai, mellyek körül a' beszéd forgolódik, szinte végtelen karjára (potentia) mutatnak az emberi észnek, — a' honnan vagynak, a' kik a' beszédet Isteni eredetünek állítják, mint Süszmilch. — Innen lép osztán tzéljára, előadván, hogy a' már Aristótelestől is emlegetett, de Kant által nagyobb fényre hozatott Kategoriák által a' nyelvtudomány is a' Kritika szerint architectonice alkottathatik, — 's ezen Kategoriás grammatikának az a' jeles haszna lenne, hogy mind a' grammatikusok a' magok alkotásait helyesebben érteni, philosophiára vinni, 's nevezetesen a' Kritika philosophia' tanúlására serkentetni fognának; mind a' philosophusok az ő tudományoknak ezen fő részét, t. i. az emberi beszédnek természetét a' grammatikából kitanúlván, tudományoknak újabb alkalmaztatását nyernék. Ezen kettős hasznú könyvnek vezére tehát a' philosophia, ahozképest ennek helyesebb értése végett ajánlja a' T. Szerző Ur az általa készitett Philosophia' Conspectusát, különösebben pedig annak azon tzikkelyeit, mellyek a' Logikának alkotásáról és a' Kategoriákról tanitanak, a' mellyekre e' könyvetskében világos útasítások is találtatnak. — Közöltetnek jegyzésben egynehány régibb és újabb Latán Grammatikusok is.

Ezt követi a' nyelv-tudománynak felosztása (§. 4.), a' mellynek két részei vagynak: Etymologia, melly a' szavaknak megkülömböztetésekről, — és Syntaxis, melly a' szavaknak öszverakásokról tanít.

A' beszéd' részeinek vagy szavaknak felosztások (§. 5.) A' szavak:

I. Változtathatók (Variabiles). Ezek ismét:
1) Valóságot jelentők (Voces realitatis), a' mellyek vagy tulajdonképen valók, dolgot jelentők = Nomina, vagy személyesek = Pronomina.
2) Módosulást, vagy lelkünk' állapotjára való képestséget (relatio) jelentők. (Voces modalitatis = verba).
3) A' modalitást valósággal (realitással) kifejezők = Participia.

II. Nem változtathatók (invariabiles voces, particulae) Ezek
1) Modalitást jelentők, mellyek mennyiség, minémüség, 's képestség által öregbitik a' név — és ige — szók' értelmét = Adverbia.
2) Összvekötő szó-részetskék = Conjunctiones.
3) Kormányozó szó-részetskék (Regiminum particulae = Praepositiones).
4) Állati érzések' hang-szavai = Interjectiones.

De Nomine (§. 6—18.) Azon nevek, mellyek puszta látást illetnek (intuitus), tulajdon nevek (Nomina propria), a' mellyek megfogást illetnek köz nevek (Nomina appellativa). — Az itélet' alkotására nézve vagy magokban érthetők (subjecta, substantiva), vagy mással érthetők, a' millyenek többnyire a' praedicatumok (adjectiva).

A' szók' accidentiáji (affectiones vocum) három Kategoria alá jönnek:
1) A' mennyiség' Kategoriájára nézve a' szavak;
   a) Egyszerüek vagy öszvetettek (simplicia et composita).
   b) Egyesek vagy többesek (singularia et plu-ralia).

2) A' minéműségre nézve. — Ezen Kategoria alá tartoznak a' mással érthetők, mellyek tulajdonképen minéműség' szavai; — ezek:

a) Mozgattatnak a' positivus, negativus és indifferens állapotra, (masculinum, femininum, neutrum).

b) Nevekednek egybehasonlitás' gráditsainál fogva.

3) A' viszonzat' (relatio) Kategóriájára nézve eredetiek, vagy származékok (originalia et derivativa). — De kiváltképen való kifejezése a' név-szók' viszonzatának az ejtegetés (declinatio), melly véghez megyen az ejtések (casus) által. Ezek közt a' Nominativus és Vocativus magát a' dolgot vagy személyt nevezi — meg; a' Genitivus az okbeli viszonyt (relationem causalitatis), a' Dativus a' mivóltbeli (substantialitas); az Accusativus és Ablativus a' módbeli viszonyt fejezi-ki. Mind ezeket a' viszonyokat mennél többféleképen fejezheti-ki valamelly nyelv, annál szövevényesebb és gazdagabb. Itt a' Latán nyelvéi közöltetnek, az ejtegetések' formájival, paradigmájival, törvényeivel és anomáliájival együtt.

A' személyes nevek (pronomina) hasonlóúl kategoriák szerint adatnak elő (§. 19. 20.) a' mennyiség' és képestség' kategoriáji szerint, a' paradigmákkal 's némelly jegyzésekkel együtt.

De Verbis (§. 21—32). Az igék, mint modálitást (bizonyos belső lelki állapotot, tselekvést vagy szenvedést) jelentők, a' nyelveknek mintegy másik pólusok gyanánt tekintethetnek. A' feltételekben (propositio) pedig mindenkor a' subjectumnak a' praedicatumhoz való képestségét (copula) fejezik-ki.

A' belső érzések' formája az idő; maga a' belső állapot pedig módok által fejeztethetik-ki. Ezek tehát az ígének szükséges tulajdonai. A' mó-

dok vagy határozottak, vagy határozatlanok. Az időben hármas külömbség vagyon, mert az vagy jelenvaló, vagy múlt vagy jövendő; a' jelenvaló tsak egy lehet, de a' múlt és jövendő külömbkülömbféle, melly időknek képestségeik a' 24 §-ban philosophice előadatnak. Felveszi a' modalitás a' személyeket és számokat is; a' személy három, a' szám kétféle.

Ezután következik az igék' felosztása, minémüségekre 's képestségekre nézve. A' képestség leginkább kifejeztetik a' hajtogatás (conjugatio) által. Ezek után előadatnak az ige-nevek is (nomina Verbalia), millyenek a' participiumok, gerundiumok és supinumok. Utóljára a' paradigmák, a' szükséges régulákkal, a' rendetlen igékkel, anomaliákkal 's defectivumokkal együtt. A' particulák is rövideden megvilágosittatnak (§. 33—36).

A' Syntaxis (§. 37—42.) az ejtések' és igék' hajtogatásinak egybe füzésekben állván, két nagy kormányra oszlik (regimen nominis et verbi). Előre botsátván tehát a' nominativusnak, substantivum verbumnak és Concordantiának törvényeit, feloszlik a' syntaxis három kormányra, mellyek: regimen causalitatis, regimen substantialitatis, és regimen modalitatis. — A' két elsőnek egy közönséges regula botsáttatik eleibe, 's ugy adatnak elő a' különös regulák; az utólsó tsak különös regulákban adatik elő. A' két közönséges regulát ide kiirom:

Regimen Causalitatis. Regula generalis: Nomina et verba, causalitatem vel effectum, successionem, statum praecedentem, proprietates successione acquisitas significantia — Genitivum casum postulant. (Consp. §. 69. III. 2).

Regimen Substantialitatis vel Dativi. Regula generalis: Si relationem perseverantem, inhaerentiam, subsistentiam, simulta-

neitatem, illa, quae rebus adtribuuntur, expri mere debeamus: casu substantialitatis vel Dativo significanda sunt.

Ezen két első kormány a' név és ige, — az utólsó, az accusativus és ablativus szerént osztatik fel, mint a' feljebbi osztályban látni lehet.

A' bérekesztésben (pag. 70—72) előadatnak ezen philosophica grammatikának hasznai.

A) A' Grammatikára nézve közönségesen:

1) Nem tsak az, hogy a' beszédnek külömbféléjit (varia), a' philosophia által inkább megérthetjük, hanem

2) Azon tiszta megfogatokból, mellyek e' próbatételben az egész latán nyelven által alkalmaztattak, a' Grammatikát, mint a' priori tudományt alkothatjuk. Sőt

3) A' kategoriák' alapjai megállapittatván, — onnan a' minden nyelvek' közönséges grammatikáját könnyen öszve rakhatjuk, — és

4) Akármelly nyelvnek különös grammatikáját is a' philosophiának ingadozhatatlan és félre nem vezető kormánya alatt készithetjük. Ugyan is nem szükség e' szerint valamelly nyelvnek tulajdonságait, más arra alkalmaztatott nyelvből származtatni (mint ollykor Magyar nyelvünkkel is történt), hanem minden nyelv a' maga tulajdon rendszere (methodus) szerint vettethetik a' nyelveknek közönséges philosophiájok alá.

B) A' Latán nyelvre nézve különösen:

1) Valamint az értelem az oknak, valóságnak (substantia) és módoknak gondolóra vételekben forgolódik: úgy a' Római beszédet is, melly már tsak a' régi, és a' beszéd' philosophiájában jártas Klasszikusok' irásaiban él, ezen Kategoriák' alkalmaztatása által megérthetjük.

2) A' régi Auctorok' kritikai tolmátsolatjaik, ezen kritika philosophiától vett grammatikánál fogva nem minden haszon nélkül, újjabb vi'sgálat 's tanulmány alá vétetödhetnének.

C) A' philosophiára nézve:

1) A' tapasztalással ellenkezö philosophia haszontalan lévén; midön a' philosophia a' holt nyelveknek legrejtettebb képestségeire is haszonnal alkalmaztatik; legalább azokban, a' mellyek a' nyelvek' empiriájára alkalmaztatva igazak, maga is igaz lenni tartozik. — Ez is bizonyitja azt, hogy a' Kant' philosophiája a' képestség' kategoriájában consequent, 's tsupán a' modálitásra nézve hijányos. (Consp. §. 50. 6, 7. §. 90.)

2) Mennyi világot önt ez a' grammatika a' Kategoriák' használására nézve a' Kant' kritikájára? mennyit az ok' és okozat' (causa et effectus), a' mivólt' és tulajdonok' (substantia et accidentiae) ismeretére, mellyekben határozódik a' Transcendentalis Logika is? — az e' könyvetskének figyelmes megolvasásából ki fog tünni.

Tsak e' rövid kivonatból is lehet látni, mit nyert légyen e' derék munkátskával Literatúránk. Nem tsak az, hogy a' grammatikánál fogva is a' philosophiának szeretetére serkent, hanem meg is mutatja, hogy a' nyelv-tudomány, valamint minden egyéb valóságos tudományok is, a' philosophiának része. Ugyan is, a' mint a' könyv' elején elöadatik, a' nyelv az emberi látatoknak, elöterjesztéseknek, itéleteknek, okoskodásoknak és rendszereknek megvalósitásokban 's organisálásokban állván, egy úton jár a' transcendentalis logikával, 's tulajdonképen annak jelenetje. — A' grammatikai régulák is, a' philosophiai okfökre való alkalmaztatás által rendszeres alakot nyernek, és sok emlékezö-tehetséget szükségtelenül terhelö vi-

tatások magokban elenyésznek, a' mi minden tekintetben nagy nyereség. — De továbbá láthatjuk ezen könyvből azt is, hogy a' nyelvnek belső valósága, a' gondolkozásnak Kategoriája szerint fejtödik és tökélletesedik, és akar a' modalitás fejtözzék ki először, mint Herder vítatja, akar a' realitás, mint mások akarják, annyi bizonyos, hogy minden emberi nyelvben ezen Kategoriáknak kell kifejtetniek, és hogy annál tökélletesbnek mondhatunk valamelly nyelvet, mennél mélyebben és mennél több oldalról látjuk benne kifejtve és valósitva ezen Kategoriákat. Ezeknél fogva talám a' nyelvek' atyafiságát is bizonyosabban felfedezhetnök, mivel a' nyelv' Kategoriájinak a' gondolkozás' Kategoriájával egyarányban kell kifejleni; ellenben a' szavak' hasonlatossága sok történetes okokból, söt vak szerentséből is származhatván, keveset bizonyit, a' hol tsalhatatlan hisztóriai vagy philosophiai dátum nints. — Igy a' Németek a' Magyar nyelvet, mivel mi Tótok közt lakunk, és azoknak némelly szavaikat be is vettük, eleitől fogva a' Tót nyelv' leányának tartották és hirdették, melly bal vélekedést még újabb Tudósaik közzül is sokan nem szégyenlik nyilván tanitani, a' mi pedig igen gyalázatos dolog, mert a' ki valamihez nem tud, az vagy tanúljon minekelőtte tanitana, vagy halgasson. — Az illy tévelygések' eloszlatására, a' historián kivül a' philosophiai grammatika tehet legtöbbet. A'. Historiára nézve mindent várhatunk a' Magyar Litteratúra' büszkeségétől, hasonlithatatlan Horvát Istvánunktól. Vajha azonként mindent várhatnánk nyelvünk' philosophiájára nézve is, valamelly érdemes Tudósunktól! Azonban hiszem azt, hogy ez a' pálma is halhatatlan Horvátunknak jutand.

A' könyv szép fejér nyomtató papiroson van, csínos betükkel; kár hogy a' betük kopottak. De e' jeles munkát belső tartalma magában is ajánlja minden Tudósnak, 's kivált Philosophusnak.

Balogh Sámuel.

B. Külföldi Literatúra.

1) Könyv-esmertetés.

Monatschrift der Gesellschaft des Vaterlaendischen Museums in Böhmen: — Erster Jahrgang, Januar, Februar, März. — Prag. im Verlag des Bömischen Museums. 1827.

A' Cseh Muzeum' Társasága' Folyó Irásának tzéljáról és elrendeléséről, melly a' Tudományos Gyüjteményʼ tzéljával és elrendelésével tökélletesen megegyez, már a' mult Kötetben szóllottunk; — most az egyes Kötetek' foglalatjával is megakarjuk esmertetni tisztelt Olvasójinkat; későbben pedig azon tárgyakat is, mellyek mi reánk nézve figyelemre méltók fogjuk bővebben közölni. — Nem tzélunk ugyan hosszabb vi'sgálatba ereszkedni, mivel ezt Tudományos Gyüjteményünknek szük volta nem engedi, azomban vélekedésünket az egyes tárgyakra nézve is azon egyenességgel ki fogjuk nyilatkoztatni, mellyet másoktól is kedvesen veszünk. — Erre bennünket a' Cseh Nemzet 's minden tzélerányos Tudományos íntézet eránt való tiszteletünk buzdít; 's ezt annál bátrabban tehetjük, mivel ezen Folyó Irás Külső Országban, 's reánk nézve idegen nyelven adatik ki, 's így ha jóakaró vélekedésünket minden tartózkodás nélkül kinyilatkoztatjuk is, mind a' részrehajlás gyanújától, mind pedig az

irigykedés szennyétől mentek leszünk. — Megvalljuk, hogy bennünket a' midőn a' Hazánkban kijövő akarmelly nyelven írt Könyveknek megesmertetését közöljük, egyenes vélekedésünknek kinyilatkoztatásától, melly gyakran hasznos lehetne, főképen az tartóztat, hogy az Olvasó Közönség még a' szerényebb szorossabb vizsgálatokat sem szereti; a' Szerzők pedig tsak ditsértetni, még pedig igen nagyon, igen vastagon ditsértetni akarnak, és a' legkissebb útasitást, javítást, vagy akarmelly szelíden előadott hibának kijelelését sem szenvedhetik; — ellenben nem tsak critizálni, hanem kárhoztatni is más munkáját közönségesen véve készebbek: úgyhogy mi nálunk Recensens igen sok vagyon, de a' ki a' Recensiót, — nem értjük pedig a' durvát, a' rágalmazót, mert az alatsonyság, — elszívelhetné, sem a' Szerzők, sem pedig az Olvasók közt nem igen találkozik: — 's ez oka, hogy tsak az ollyan könyveket szoktuk megesmertetni, mellyeket egy vagy más tekintetből ditsérni lehet. — De e' jelenvaló Folyó Irás' megvizsgálásában ezen tekintetek megszünnek, 's reményljük, hogy annak tudós Szerzői, — úgyis tsak távolról jövő egyenességünket annyival kevesebbé fogják nehezen venni, minthogy mi is nekiek hasonlóra nem tsak szabadságot adunk, — hanem őket arra meg is kérjük: — mivel abban a' tökélletesedés reménnye is elenyészik, a' ki magát minden hiba, minden fogyatkozás nélkül valónak képzeli.

Ezen Folyó Irásnak tárgyai, a' mint emliténk megegyeznek a' Tudományos Gyüjteményével, foglal tudniillik ez magában Értekezéseket, Okleveleket, Könyvesmertetéseket, Könyvvizsgálatokat, Szép Literaturai darabokat, és Tudományos Jelentéseket ugyan azon kiterjedésben, mint a' Tudományos Gyüjtemény, úgyhogy

hogy a' Nemzeti Muzeumnak, a' Prágai Játékszínnek és a' Prágai Universitás' Botanicus kertjének állapotját is időről időre közli. —

Megütközhetnének tisztelt Olvasójink abban, hogy ezen Nemzeti Folyó Irás német nyelven adatik ki, — mert a' Cseh, a' mint mondánk tsak negyedes; — de szükséges itten tekintetbe venni, hogy Cseh Országnak nagy része a' legrégibb időktől fogva német volt, söt Prágának is, valamint mi nálunk Budának egy részét régolta Németek lakták, 's Cseh Ország mindenkor Német Országnak egy részét tette. — 'S innen eredt, hogy a' Csehek közt a' legrégibb időben is német nevü fő fő Nemzetségek találkoztak, mint p. o. Sternberg, Rosenberg 's a' t. másoknak nevei pedig Csehel és Némettel vegyesek valának, mint p. o. ezen Kötetekben is: Johan Norbert Zatocsil von Loewenbruck, Benes Krabice, von Waitmül 's a' t. azon megjegyzéssel mindazonáltal, hogy azon német, vagy vegyes nevü Nemzetségeknek is nem tsak nemzeti, hanem udvari és Diplomatikai nyelvek, egész az újabb ikökig a' Cseh volt, a' mi minden esetre, mivel a' Nemzetiség minden Nemzetben szép és ditséretes, ditséretekre válik. — Mind a' mellett a' közönséges életben a' Németek közt a' német nyelv sem volt kirekesztve, 's ámbár a' Cseh vérből származott Fejedelmek, azt gyakran nyomták, 's IV-dik Károly Tsászár a' Cseh nyelvet igen nagyon pártfogolta, tsinosította, 's gyarapította, úgyhogy ha utánna még egy ollyan Tsászár következik, a' már ekkor igen képzett Cseh nyelv, az akkoron és még sokáig azután is igen durva és faragatlan német nyelvet, magában Német Országban is elnyomta volna; — még se lehetett a' német nyelvet Cseh Országból egészen kiirtani,

miglen az újabb időkben tökélletesen uralkodóvá lett. —

Ez reményljük elegendő leszen a' Cseheknek mentegetésére, annyival is inkább, ha meggondoljuk, hogy mi nálunk is uralkodó a' német nyelv, és hogy tsak egy rövid idő olta szeretünk nemzeti nyelvünkkel bibelődni; — de ekkoráig is nem igen sokra mehettünk, úgyhogy még most is minálunk a' Német Literatura legjobban díszlik: — így tehát ezeket a' dolognak jobb megértheteése végett előre botsátván, által megyünk az előttünk lévő Köteteknek rövid megvi'sgálására. —

Az Értekezések közt megkülömböztetik magokat:

1-ször A' Cseh Országi hosszas Interregnum (1439-től 1453-ig) Históriájához tartozók, e' folyó Irás' ditsért Redactorától, Palatzky Ferentztől, az 1-sö, és 2-ik Kötetben, mellyet mivel némelly tekintetben Magyar Országot is érdekli, későbben bövebben fogunk közölni.

2) Mit nyer a' Cseh História a' Monumenta Germaniae historica által? — A' Cseh de közönségesen is véve a' Szláv nyelv' és Literatúra' mezejében magának annyi sok érdemeket szerzett Dobrovszkytől, az 1-sö Kötetben, mellyben ezen említett Német Országi Históriai Gyüjteményt, mint a' legrégibb Cseh Históriának legjobb kútfejét igen ajánlja, 's melly a' mi Históriánkra nézve is igen ajánlható. — A' derék Dobrovszkynak egyenes lelküségéről. 's mély históriai kritikájáról ezen az 54-ik lapon álló nyílt szívü kinyilatkoztatása is tehet tanu bizonyságot:" E' szerint tehát nekünk Cseheknek, a' földnek a' Szlávok által lett elfoglalásától fogva egész a' IX-ik század' majd nem végéig volnának ugyan hazai Regéjink,

mellyeket a' tiszteletre méltó Cosmas fentartott, de még nintsen igazi Históriánk, valamelly hiteles Tanúnak tudósításán építve. Kénytelenek vagyunk tehát legrégibb Históriánkat Német szomszédjaink' évkönyveiből meríteni." — Hanyadik úgy nevezett Historicus vallaná meg az igazat illy őszinte? — Avagy nem kötne-e inkább roszszúl értett Hazafiúságból honni mesélője mellett kardot? — Egyet vettünk itten észre, melly talán a' fáradhatatlan Horváth Istvánnak Beszprémről írt Értekezéséhez tartoznék, úgymint, hogy a' Sz. Galli Annalisokban 1040. Bracislav vagy Bretislav Herczeg Pezpremonak neveztetik. —

3) A' Pityókának, vagy közönségesen Krumplinak Hazájáról, 's Európában elterjedéséről, Gróf Sternberg Gáspár által, a' 2-ik Kötetben, egy bő olvasást 's mély belátást mutató Értekezés, melly igen érdeklő voltára nézve Folyó Irásunkban helyt érdemelne.

4) Jegyzések régi Morva Országról, a' feljebb dítsért Dobrovszkytől, a' 2-ik Kötetben, egy Magyar Ország' régi állapotját érdeklő tsínos megtzáfolása egy a' Taschenbuch für die Geschichte Maehrens und Schlesiens. (Erster Jahrgang, 1826. Brünn bei Trassler,) nevü Munkában kijött Értekezésnek. —

A' többi, hasonlóképen figyelemre méltó Értekezések ezek:

5) Prágának népességéről, Doctor Stelzig Ferentztől, 1 Kötet.

6) A' Cs. Kir. hazafiúi gazdasági Társaság' Históriája, 2 Kötet.

7) Jelentés az 1825-diki Himlő-oltásról Cseh Országban, 2 Kötet.

8) A' Dél Amerikai Bányák' mostani állapotjáról, Sommertől. 3 Kötet, mellyben a' San Pedró Nolascói Bányászok nyomorúlt állapotja igen elevenen leíratik.

9) Kivonás György Cseh Király' XI-dik Lajos, Frantzia Királyhoz küldött Követeinek Napló-könyvéből, 1464-ben, 3 Kötet. Ezen Naplókönyvet Cseh nyelven Posztupitzi Kosztka Albert, a' Követség' fejének egy Jaroszlaw nevü Apródja, (Edelknappe) írta. — Ezen Követség' tzélja volt egy Fejedelmi Törvény széknek, mellyen az Európai Fejedelmek' dolgai, a' háborúnak elkerülése végett elintéztetnének felállítása, mellyet a' bölts Podjebrád György sürgetett, 's mellynek mássát a' mi kegyes Királyunk, a' többi Szövetséges Fejedelmekkel együtt, a' Szent Szövetség által olly jóltévően sikereltette. — Ebben a' mi ditsőséges Királyunk Mátyás, Györgynek veje 's Kazimir Lengyel Király is megegyeztek 's ennek sikereltetésére megbízták Antonio Marini de Graziólit egy Olasz Nemest, a' ki minden Fejedelmi Udvaroknál esmeretes volt, 's a' ki XI-ik Lajos, Frantzia Királlyal, a' Lengyel Király' nevében latánúl, a' Magyar Királyéban pedig frantziául beszéllt. De a' Követségnek nem sok sikere lett XI-dik Lajosnak ravasz és hitszegő charaktere miatt.

10) Cseh Országnak Népességéről, Dr. Stelzig Ferentztől. 3 Kötet. — E' szerint Cseh Országnak Népessége Prágán kivül teszen 3,542,219. mellyek közt 1,663,301 férjfi, 's 1,878,918 asszonyi nemen való, 's így Cseh Országban a't ermészet viszszás rendje szerint több az asszony mint a' férjfi, továbbá 3589 Pap, 1388. Nemes, 7799 Hivatalbeli és Honoratior, 59,985 Polgár, művész és mesterember, 141,711 paraszt

4761 zsellér, ezen kivül idegen 30,314, Zsidó 56,190. és Prágának Népessége 103,338. lészen tehát Cseh Országnak egész Népessége 3,732,061. — A' Szerző az élet' többi környülállásainak Statisticáját is adja elő igen tzélerányosan 's a' mellett igen rövideden, úgy hogy Értekezése a' legbetsesebb munkák közzé tartozik, 's Hazánkban is követésre méltó lenne.

A' Szép Literaturai darabok is ezen Kötetekben nem tsak figyelemre, hanem dítséretre is méltók, — 's így akaratunk és feltett szándékunk ellen is kénytelenek vagyunk mindent ditsérni; — de majd jön talán idő, hogy némellyeket kénytelenek leszünk nem dítsérni, 's így ez előre is mentségül fog nekünk szolgálni. De hogy minden szó nélkül el ne váljunk, egyet még is említeni kénytelenek vagyunk, a' mi inkább tsak a' magunk' érzése. — A' Szép Literatúrai darabok közt nemzeti darabok is vagynak, ambár jól kidolgozva, de mi magvalljuk, hogy nem tsak igen sokat veszt a' Költemény, ha a' nemzeti tárgy idegen nyelven íratik, ha tsak nem fordítás, hanem úgy kirí, mint a' régi Mythologia egy keresztyén imádságból. — Nekünk legalább az effélék olvasása által megsebesíttetik érzésünk, 's vérzik szívünk, — a' helyett, hogy lelkünk felemeltetnék. — A' Szép Literaturai darabok ezek:

1) Töredékek egy Wlaszta nevű Eposzból, Ebert Egon'Károlytól, az 1sső Kötetben, mellyből ezeket iktatjuk ide:

Nur Groszes kann entarten zu groszer Unnatur,
In ewig gleichem Gleise bewegt sich Kleines nur,
Die höchste Kraft zeugt Schrecken, der höchste Muth den Gräul,
Die Grille kann nur schrillen, der Löwe hat Geheul.

D'rum will ich dennoch deuten, das blutdurchdrung'ne Bild,
Das, blindem Triebe folgend, die rasche Hand enthüllt,
Und auch in diesem Bilde sey, meiner Väter Heerd,
Sey, theures Land der Böhmen, im Liede mir verehrt.

2. Horimir, és az ő Lova Semik, négy igen derék, de kár hogy nem Cseh Romantzákban, trochaeusokban, Müller Antal Professortól, a' 2-ik Kötetben.

3) A' 12-ik Febr. Felséges Királyunk' születése napjára, az előbbenitől, a' 3-dik Kötetben.

4) A' Rom, vagy is omladék, igen szép Romántos töredék, a' feljebbbi Eberttől, a' 3-dik Kötetben.

5) Ogier, Ballada Machácsektől, Nagy Károly Tsászár idejéből, a' 3-dik Kötetben.

Kötetlen beszédben vagyon itten két rövid Költeménnye Müller Professornak: Doralice, Presti és Monike, — mind a' kettő igen éles, hathatós színekkel az élet szerint írva.

A' Stylus ezen Kötetekben a' tárgyakhoz ilő, egyszerű 's férjfias, és a' nyelv szebb, tisztább, és tsínosabb, mint a' Német Országiaké.

Ezen Köteteknek többi részét a' Tudománybeli Jelentések foglalják el, — 's Kollár János két Sonettjének forditása Wenzig Jó'seftől.

Thaisz.

III.

Tudománybeli Jelentések.

1.

Intézetek.

Hazánk' jobb lelkeinek azon édes ohajtását, mellynél fogva ezek a' paliérozott Külföld' számos példáihoz képest minden Törvényhatóságinknál köz használhatású nyilványos Könyvtárt, és így tudományos miveltetésünk' legszükségesb segéd-eszközeinek szaporodását kivánják, első, ki szülö-földére (Komáromra) nézve teljesiteni szerencsés volt Tekintetes Tudós Kultsár István Úr, a' Magyar Nemzeti Ujságnak Pesten első alapitója, 1806 óta csüggedhetetlen szorgalmú Irója, 's Nemzetiségünket tárgyazó minden Szépnek 's Jónak hathatós ápolója, terjesztője, életének 68dik 's ujság szerkeztetési pályája' 22dik esztendejét azon példás hazafi tettel dicsőítvén: hogy kedves tisztelt Földieinek csinosodásokra, a' már néhány évek előtt az ottani Rajz-iskolának adott jeles mennyiségü rajzkészületeken, 's példányokon kivül, most fényderitésül 3—4 ezer kötetnyi görög, deák, franczia, német 's magyar Könyv gyüjteményt ajándékozott. Neveli ezen szép adomány' becsét tetemesen a' nap is, mellyen az ajándéki Oklevél költ, tudnillik: e' folyó 1827dik October' 4ike mint Kegyelmes Koronás Fejedelmünk' névnapja; — neveli a' szives lelkes elfogadás, mellyre azt Tek. Komárom Vármegye' Rendei viszon-jutalmazólag méltaták; — neveli végre a' hon- 's hazaszereteten kivül azon czélirányos gondoskodás, mellynél fogva e' Könyvtári nyilványos Intézetet a' Nagy Érdemü Ajánló 's Pártfogók honfiaiknál verseny igyekezettel megörökiteni 's gyarapitani serénykesznek, úgy annyira: hogy mind ezeknek illetőleg érthetésökre, de hála-emlékül 's példa-ösztönül is, szükséges az e' tárgyban költ Alapitvány-levelet a' Tek Megyének hivatalos Irományaival együtt megismértetnünk egész eredetiségökben:

I.) Ajánlás T. N. Komárom Vármegyéhez:

Álmélkodva tapasztalván más Nemzeteknek tudománybeli culturáját, észrevettem: hogy ezen előmenetelt mindenütt a' számosabb Bibliothékák, és a' Jurisdictióknál is találtató 's köz használásra megnyitott Könyvtárak segítették. — Hazafiúi indúlatból szülő-földemnek ohajtanám megnyitni a' dicsőségnek azon útját, hogy első lenne Magyar Országban egy nyilvánvaló, 's köz használásra megnyitott Könyvtár' felállításában. Illyen Intézet különösen a' Nemes Vármegye' ifjabb Tisztviselőinek, a' tudományokat szerető Városi Polgároknak, kiváltképen pedig a' Kathol. és Ref. Gymnasiumok' Professorainak és Tanulóinak kedvező alkalmatosságot nyujthatna tudományaik' bővítésére. Ennélfogva bátorkodom reményleni: hogy a' Ns Vármegyének Nagy Érdemü Tagji nem fogják idegenséggel fogadni azon szíves, ámbar tsekély ajánlásomat, hogy én 3—4000 darab tudományos és hasznos Könyveket ajándékozni kész vagyok Komáromban köz használásra megnyitandó Bibliothéka' felállítására. A' Könyveket már öszveíratni kezdettem, és hogy a' Tekintetes Ns Vármegye szives ajánlásomnak valóságáról magát meggyőzhesse, ezer darabonként bémutatni kész vagyok. — Most ugyan ezek tudományos rend szerint elrendelve nintsenek, minthogy ez különös és nagyobb fáradságot kíván; de előre bizonyossá tehetem a' Tekintetes Nemes Vármegyét: hogy ezen ajándékban küldendő Könyvek között kissebb nagyobb Theologicum, Juridicum, Medicum, Historicum, Philosophicum, Mathematicum, Aestheticum és Philologicum munkák találtatnak, és ezek között régibb és újabb Auctoroknak jeles munkáik. Ha tehát ezen ajándékomat a' Tekintetes Nemes Vármegyének elfogadni tetszik, azon feltételről méltóztassék engem bizonyossá tenni: 1) hogy ezen ajándékomat mennél hamarább köz használásra fel fogja állítani; 2) ezen Könyvgyüjteményt az elpusztulástól meg fogja menteni. — E' végből ohajtanám: hogy a' Tekintetes Nemes Vármegye a' gondviselést egy Tisztjére, p. o. a' Vice Archivariusra méltóztatnék bízni, a' ki esztendőnként a' Tekintetes Nemes Vármegye által kirendelendő Deputatusoknak, a' szabad Királyi Város' Képviselője, a' Kathol. Gymnasium' Directora, és a' Ref. Ekklézsia'

helybeli Curatora' jelenlétében a' Bibliothéka' tökéletes állapotjáról számot adni tartozzék; minthogy az volna hazafiúi ohajtásom, hogy ezen Könyvek a' Tekintetes Nemes Vármegye' és szabad Kir. Város' Tagjainak, a' Városban levö minden Vallású Egyházi Férjfiaknak, Professoroknak, és a' két Gymnasiumban tanuló ifjaknak kiváltképen szolgáljanak. Nem kételkedem, hogy ezen tsekély Adományom a' Ns Vármegyének és Városnak több Nagylelkü Férjfiait arra fogja serkenteni, hogy a' mit én kis tsekélységgel a' nagy czélra kezdettem, azt mások gazdag adakozásokkal bövitsék, és ez által a' nemzeti cultúrát, 's Maradékaiknak nagyobb tökeletesedését hathatósabban segitsék. A' TT. Ns. Vármegyének kedvezése és egy illyen szent czélra alkalmatos épületnek felállitása ezt annyival hihetőbbé teszi előttem, mennyivel bizonyosabb, hogy mind az Iskolában lévö, mind az Iskolákból kilépett Ifjúságnak nagyobb jótéteményt nem nyujthatunk, mint, ha tudományos tökéletesedésre ott, hol semmi egyéb segedelmek nintsenek, illyen kedvezö alkalmatosságot nyitunk. Serkentö példánk lehet Franczia Ország, hol a' cultúra olly nagyra emelkedett, 's hol majd minden Városnak 30—80,000 kötetből álló köz használásra szolgáló Bibliothékája vagyon. Illyen számos Bibliothékákkal ditsekedik Anglia és Német Ország is, hol az Ifjuság a' közönséges Könyvtárokból minden tudományokban segedelmeket meríthet. — Hogy illyen buzditó példák annyival foganatosabbak lehessenek, én is Adományomat úgy intéztem, hogy abban Görög, Deák, Franczia, Német és Magyar könyvek találtassanak; söt hogy ezen nyelvek' megtanulására is útat nyissak, mindenikből Grammatikákat és Lexikonokat is kivánok ajándékozni, és ez által a' nyelvek' megtanulását könnyebbiteni.

Méltóztassék a' Tekintetes Ns Vármegye nem tsak ajánlásomat, hanem annak felsöbb czélját is tekintetbe venni, és maga bölts meghatározását tudtomra adni, a' ki vagyok mély tisztelettel a' Tek. Nemes Vármegyének Pesten Octóber' 4-dikén 1827. alázatos szolgája Kultsár István, a' Pesti Magyar Nemzeti Ujság' szerzője.

II.) Válasz az elfogadásról:

Tekintetes Úr, különösen tisztelt Uram! Folyó esztendö Octobere' 9-dikén tartatott köz Gyülés' al-

kalmatosságával fenn tisztelt Uraságodnak azon hazafiúi ajánlása, mellyel ezen Tekintetes Komárom Vármegye' Közönségét méltóztatott megdíszesíteni, minémű örvendezéssel és készséggel fogadtatott a' Tekintetes Rendek által, ezen ide [illegible]' alatt zárt és általam hivatalosan közlött Végzéséből a' Nemes Vármegyének bővebben általlátni méltóztatik. Legyen az Tekintetes Uraságodnak tökéletes megnyugtatására: hogy a' Tekintetes Rendeknél jövendő időkben is fenn fog maradni azon dicső emlékezete a' Hazai Tudósítások' Nagy Érdemü Irójának, a' ki ezen dicső tette által is édes Hazájára fényt deríteni siet. — Adja a' Mindenható, hogy ezen szent Igyekezetének tökéletesítésére fris egeszséggel és jó erővel késő időkig dicsekedhessék! Egyébaránt, hogy hasonló igyekezetre más jó lelkü Hazafiak is ezen első példa által Magyar Hazánkban buzdíttassanak, az lenne kérésem, hogy azt Ujság-Leveleiben is köz hírré bocsátani méltóztassék.

A' ki magamat becses jóvoltába ajánlván állandóan vagyok Tekintetes Uraságodnak Rév Komáromban November' 11. 1827. alázatos szolgája Horváthy János Fő Szolgabíró.

III.) [illegible]. Jegyzőkönyvi Kivonás

1827-dik esztendei October' 9-kén Komáromban tartatott köz Gyülésből.

1969. Kultsár István Ur a' Pesti Nemzeti Ujság' Szerzője a' Nemes Vármegyének 5-4000 darab tudományos és hasznos Könyveket ajándékban ajánl, melly ajándéka, hogy mennél hamarább köz-használásra felállíttassék, és ezen Könyv-gyüjtemény az elpusztulástól megmentessék, könyörög: hogy a' Nemes Vármegye egy Gondviselőt rendelni méltóztassék, a' ki minden esztendőben egy Deputatziónak, a' szabad Királyi Város' Képviselője, a' Katholikum Gymnasium Directora, és a' Reformata Ekklésia' helybeli Curatorának jelenlétökben a' Bibliothékának tökéletes állapotjáról számot adni tartozzék.

Ezen nemes ajánlását Kultsár István Urnak köszönettel elfogadván a' Tekintetes Rendek, Horváthy János Fő Szolgabíró Ur által tudósíttatni rendelték, hogy az ajánlott Könyveket akármelly időben

Komárom Városában lévő Nemes Vármegye-házához szállíttathatja, ajánltatván azon czélra Tekintetes első Al-Ispán Ur által az ő hivatalos szállásából egy alkalmatos szoba addig is, míg ezen czélra új épület állíttatni fog. — Mellynek leendő felállítására nézve Battáry Pál Földmérő Ur planumot készíteni, a' négy Járásbeli Fő Szolgabiró Urak pedig járásaikban a' Megyebeli Uradalmakat, Földe, Uraságokat, és T. Papi Rendet, úgy a' Nemes Várost, ezen különösen a' Megyebéli Ifjuságnak palléroztatására nézve hasznos czélnak elömozditása' tekintetéből szabad adakozásra megkeresni kötelezteinek. Kiadta: Hunyady Lajos m. k. Al-Jegyző; hivatalosan közli: Horváti Horváthy János T. N. Komárom Vgye' Fő Szolgabirája. A' borítékon: Tek. Komárom Vgye Csallóközi Járása' Fő Szolgabirói hivatalától: Tekintetes Nemes Nemzetes Kultsár István Urnak a' Hazai és Külföldi Tudósitások' nagy érdemü Irójának különös tisztelettel.

Adja Nemzeti csinosodásunk' Védistene: hogy két testvér Hazánknak minden Vármegyéje, Kerülete, Káptalanja 's Püspökszéke, Városa, és Akademiája, Lyceuma 's Gymnasiuma mennél előbb illy hazafi lelkü Adakozóra, 's minden adakozó illy édes viszonzatú Méltatóra találjon! Ezen kivánatos időszakasz' felderüléseig azonban, 's miglen pazar fényüző kül- és belföldi hiú pompázgatásiknak legalább egy részét illyen 's egyéb közhasznú czélra p. o. honni fabrikak'-alapi, tásokra, nemzeti erő-fejtésre, szorgalom-ébresztésre 's jutalmazásra fordítandják nevök' örökitése mellett Vagyonosink, főkép serdülő Ifjaink' elömenetelére nézve virulhatatlan díszt fűznének homlokaikra Káptalanink, Szeminariumink 's Tanító Szerzetink' Előljárói, mint egyéb Keresztyén felekezetü Hazánkfiai: ha tanító Intézeteiknél lévő, sok helyen számos és jeles Könyv-gyüjteményeiket a' Szécsényi Országos Könyvtár 's Pesti Magyar Királyi Főtudományszék' példája szerént az ifjuság' közhasználására illető pontos ügyelés mellett felnyitni méltóztatnának! így egyszerre már a' fenlévőken kivül közel nyolczvanra szaporodnának nyilvános Könyvtáraink a' két Haza' különféle részeiben! 's nevendék polgártársaink' 's közvetetlenül Nemzetünk' boldogitására fordittatnának azon záros rekeszek' kincsei, mellyek talán nagy részben mindeddig

szúmartalékul szolgáltak. Illyetén rokon vetélkedéssel buzogva hazafisági tisztkörünkben 's férfias kebellel gyámolt a sikeresítve a' közhasznú Intézetek' czélait, azon magasságra emelkedhetünk a' tudományok' müvészetek' 's mesterségek' pályáján is, mellyen nyugati Nemzet-társainkat példa 's kalauzként teljes önlétü sugárzatban, 's nemzeti erejök' díszök' 's méltóságok' valódi alapú önérzetében felénk tündökleni, 's az idő' lelkéhez mérséklendő előhaladásunkban csillogó nyomdokaikat 's remekeiket vezér szövétnekül előnkbe ragyogni szemléljük. Pesten November' 20-dikán 1827.

Helmeczy.

---

2. A' mult 1826-dik esztendőben kihalt Tudósok és Írók.

Budán Boldog Asszony Hava 20-dik napján, hirtelen való Guta-ütésben meghalt T. T. Bikfalvi Falka Sámuel Ur, a' Kir. Magyar Universitás' Typographiájának eggyik nagy érdemü Tisztje, és a' betüanyagoknak (typorum matrices) metszője. Ő ezen szép mesterséget Bétsben tanúlta, 's ott az Akademia által remek munkájiért jutalommal megkoronáztatott. Budán az Universitás' Typographiája megbövíttetvén, jeles ditséretekkel ide rendeltetett; 's az Intézetnek betsületét az által különösen emelte, hogy szebb formájú és tiszta készületü betükkel meggazdagította, mellyek az ő mesteri tehetségének örökös bizonyságai lesznek. Ő a' Stereotip' első hirére, minekelötte ide példáji érkeztek vólna, benne maga okoskodása, és szorgalmatossága által, úgy szólván eredeti példát mutatott; 's ezen nagy Intézetnek a' külömbféle nyelvekre kiterjedő ágait, tsak nem mind új, és szép betükkel emelte. Különben egyenes lelkü, jámbor ember volt, és érdemeinél fogva mind azok előtt, kik a' Szép Mesterségekbeli munkálkodást betsülni tudták, méltó tiszteletben tartatott. Élt 62. esztendeig, és Januarius hónap 22-kén díszes halotti pompával eltemettetett. A' test felett Tiszteletes Tudós Kleinmann Ur, a' Pesti Reform. Ekklésiának Német Prédikátora tartott jeles halotti beszédet.

Erdélyben, Januarius 20-dik napján, Méltóságos Gróf Thorotzkay Pál, Tsász. Kir. Kamarás Ur, és T. N. Torda Vármegye Fő Ispánya:

Januarius 28-kán pedig, Nagy Méltóságú Széki Gróf Teleky Mihály Ur Ő Excellája, Tsász. Kir. Kamarás, Tek. Ns. Maros Székely-Széknek Fő Királyi Bírája, és a' Marosi Nemes Ref. Tractusnak Fő Inspector Curatora Ő Excellentziája, ifiúságának zsengéjébe lépvén, a' Haza' szolgálatjában a' Királyi Tábla' Törvényszéke mellett sok esztendőkig ditséretesen biráskodott, onnan a' Fő Tiszti Méltóságra emeltetet, mellyet ezen fényes Hivatalnak disze, és tulajdona szerint haláláig folytatott.

Februarius 8-dik napján, meghalt Méltós. M. Szögyényi Szögyényi Zsigmond Ur, Ő Ts. Kir. Felségének belső Status Tanátsosa, a' Felséges Magyar Királyi Udvari Cancellariának második Vice-Cancellariussa, Tettes Ns. Pest, Pilis és Sólth törvényesen egyesült Vármegyéknek Administratora; kinek fényes pályáján kifejtett jeles tulajdonságai, és ezeknél fogva a' Király és Haza eránt tett jeles érdemei mindenkor emlékezetben fen maradnak. Meg halt mint fáradhatatlan szorgalmának, 's Királlya eránt való hüségének áldozatja. Biographiáját és képét közölni fogjuk.

Budán Februárius' 22-kén hoszas tüdő nyavalyában meghalt Sághy Sándor Ur, a' Törvényes Királyi Tábla' hites Jegyzője, T. T. Sághi 's Csuka Pakai, Sághy Ferentz Urnak, a' Magyar Királyi Universitás' Könyvnyomtató Intézetében érdemes Tisztartónak és Perceptornak egyetlen egy fia, életének 23. Esztendejében. Ezen ifiú hazafinak halála köz sajnálkodásra fakasztotta mind azokat, kik ötet ismerték, mert elméjét a' Tudományokban jelesen tökélletesitvén, hazája eránt is nagy szeretetet mutatott, mellyet különösen a' Magyar Nyelv eránt való buzgósága által szembetünővé tette, és az által is nyilván megbizonyitott, hogy néhai nagy érdemü Irónknak Verseghi Ferentz Urnak maradványait szorgalmatossan öszve szedte, és tudományos jegyzésekkel megbövitette. Illy szép igyekezetü, 's illy szorgalmatos 's munkás Ifiútól idővel többeket várhatta Nemzeti Literatúránk: de ezen reménységek vele együtt a' sírba dültek, Barátinak 's Szülöinek nagy szomorúságára.

A' Pétsi Nemes Káptalannak eggyik öregebb Kanonokja és Custosa Paffán Ignátz, az 1825 dik Esztendei December' utólyán 86-dik Esztendejében meghalt. Ama' nevezetes Pétsi Püspök Klimo György, tapasztalván benne alkalmatos vóltát, elméjének élét', még Rómába is elküldötte Theologiára, hol Theol. Doctorságra emeltetett. Megjövén a' Megyének hasznos és munkás tagja volt, 's mindenféle Papi hivatalokon által ment, 's igen fontos foglalatosságokat vitt végbe a' Plebániák' regulátiojában. A' Káptalanba jövén, elöször a' Nevendék-Papság' Praefectusa, azután Káptalan' Dekánja, végre Fő Templom' Custosa vólt halálig. Minekelőtte kimúlt vólna, mindenéről rendelést tett, és még ollyat is, mellyhez hasonlót még nem tudunk, talán nints is egész Országunkban. Maga lelkéről legelsőbben gondoskogott, azután Ispitályokra, Szegényekre bőven, 's ezerenként hagyott, és tselédjeiről hasonlóképen tett rendelést. Miólta Kanonok vólt, mindég sok szegény sorsú Deákokat étellel, és kenyérrel tartott, kikből sokan világi és Papi hivatalokban előbb mentek. Evvel nem elégedett meg, hanem holta után is, hogy legyen segedelmek, 6000 forintot Interesre hagyott. — Sok Templomokra százanként, és százanként, a' Tek. Káptalan Fő Templom, és Seminarium Uraság'szegényebb sorsú Jobbágyainak is 1000 forintot. De a' mi legnagyobb, legnevezetesebb, hallatlan és példa nélkül való, ugyan a' most nevezett Uraságok' Tisztjei' Özvegyeinek, vagy Árvái' számokra, gyámolitásúl 20,000 forintot, az az 20,000 forint Capitalist rendelt, mellynek Interessébőll azok segíttessenek. És hogy ezen Summának Interesse rendesen kiszolgáltassék, arra való vígyázót is különösen kivánt, és ennek is fáradsága' jutalmára, 2, vagy 3000 forintokat, mellynek Interessét fogja ez húzni. Történt vele, hogy életében midön a Capitálist vissza vinnék néki, az Obligátiót előbb az Adósnak vissza adta, azután pedig a' letett Summát is neki ajándékozta. Vannak ollyanok, a' kiknek az Interest elengedte még éltében; vannak, kikről a' Testamentomban meghagyta, hogy halála' napjáig Interest ne vegyenek, ki avval tartozott.

Posonyban, Februarius 26-kán, vizi betegségben meghalt néhai Méltóságos Csébi Pogány Lajos Úr, Csász. Kir. Kamarás, Tek. Nemes Marmaros Vármegyének Surrogatus V. Ispánya, és most az Ország' Gyülésen első Követe, életének 53 Esztendejében.

3. Petrózai Trattner Mátyásnál készűlt Új Könyvek:

48) Instructio pro Dominis Regnicolarem Conscriptionem peracturis Deputatis, in sequelam articuli 7-mi 1827-mi elargita, folio, iró-papiroson, kötve 10 kr. ezüstpénzb.

49) Dissertatio de Sodalitate Beatae Mariae Virginis conscripta a P. Martino Bolla Scholarum Piarum in Hungaria Provinciali, 8-ad rét lap 16.

50) Elegia Honoribus Excellentissimi, Illustrissimi ac Reverendissimi D. D. Petri Klobusiczky de Eadem, Metropolitanae Colocensis et Bacsiensis Ecclesiarum Canonice unitarum Archi-Episcopi S. C. et R. A. M. Actualis Intimi Status Consiliarii, dum Ins. Ordinis Leopoldi Imperatoris Magnae Crucis Eques recenter creatus ejusque Ordinis Insignibus ornatus ad munus Co-Judicis penes Excelsam Tabulam Septemviralem Capessendum solenniter induceretur a Scholis Piis dicata 1827.

51) Ode, quam Honoribus Excellentissimi ac Illustrissimi Domini Comitis Antonii Cziráky de Eadem et Dienesfalva, Ins. Ordinis S. Stephani Regis Apostolici Commendatoris, Equitis Aurati, S. C. R. A. M. Camerarii, Actualis Intimi Status et ad Exc. Consilium Reg. Loc. Hung. Consiliarii, ad Exc. Tabulam Septemviralem Co Judicis et I. Comitatus Albensis Supremi Comitis, dum Munus Judicis Curiae Regiae gerere solenniter inciperet, obtulit Provincia Hungarica Scholarum Piarum Anno 1827. mense Novembri.

52) A' Szent Misének minden részeihez alkalmaztatott három külömbféle Enekek.

53) *Παιδαγωγικὰ Μαθήματα, συντεθέντα παρὰ Στεφάνου Κομμητᾶτου ἐκ Φθίας, ἐκ χωραρχίας μὲν Κοκοσίου, Κώμης δὲ Κωφῶν. Διδακτίκα Ἱερα Κατήχησις. Περίεχουσα, Ὅσα συμβαλλουσὶν εἰς ἐκλίγνωσιν της ἐσωτερίκῆς καὶ ἐξωτερῖκῆς εἰς Θεὸν λατρείας των Ὀρθοδόξων Χριςανῶν.* 1827. VIII. Kötet n. 8-ad rét lap. 88.

XI. Kötet' Foglalatja.

I. Értekezések.

1) Tessedik Ferentz. Magyar Diogenes Párisban. l. 3.
2) Balogh Sámuel. A' Poezis' Ideája. l. 15.
3) Deretskei Fodor Gábor. A' Mezei Gazdaság. l. 44.

II. Literatúra.

A) Hazai Literatúra.

1. Könyv-esmertetés.

1) Disqvisitio philosophica de Causis Sermonis Latini, Grammaticis Philosophiae Cathegorias, Philosophis Grammaticam explicans. etc. l. 102.

B) Külföldi Literatúra.

1) Könyv-esmertetés.

1) Monatschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen. Erster Jahrgang, Januar, Februar, März. etc. l. 111.

III. Tudománybeli Jelentések.

1) Intézetek. l. 119.
2) A' mult 1826-dik esztendőben kihalt Tudósok és Irók. l. 124.
3) Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek. l. 127.

NB. A' Szép-Literatura a' jövő kötettel fog közöltetni.

NB. A' már a' múlt Kötetben ditsért Magyar Színjátszó Társaság itt maradhatására segedelem-pénz szédetik. — Ajánljuk ezt a' Nemzet' hazafiúi érzésébe, 's minden Hónapban az elömenetelről számolni fogunk. —

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY.

1827.

XII. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' betűjivel
és költségével.

I. Értekezések.

1.

A' Magyar Parasztok' lakodalmi szokásaik.

Minekutána e' folyó' írásban, a' Gömöri magyar parasztság' lakodalmi szokásainak interesszans rajzolatját; melléje pedig a' titt. Redactiónak olly világos kinyilatkoztatását olvastam, melynél fogva nem tsak hasonló tárgyú több leírásokat óhajt, sőt afféle aprólékok' feljegyzését is, minémüeket a' Gömöri érd. Iró nem tartott elég fontosságú olvasmánynak, ő, mint fontosat, szivesen elfogad: nem késem én is, tsekély irományaim közül azokat beküldeni, mellyeket, Hazánk' több különbféle vidékein laktomban, e' tárgyra gyüjteni alkalmam volt *). Gömörben ugyan nem tartózkodtam, de örvendek esmérkedhetni köznéppel, mellynek szokásai olly geniálisok, jelentménnyel teledesek, eredeti nemzetiségre mutatók; és a' melly hivebben megőrizve vagy bővebben kifejtve gyakorolja és élteti azokat, a' mik más vidékeken vagy elhagyogatás, vagy rosz eredetiség miatt tsak az öregéből tartatnak meg. Én viszont Tóközben, Rába-közben, Répcze-Mellékén, Somogyban, Nógrádban, Pest és Veszprim Vármegyékben valék szemmel látó tanúja az efféle paraszti szokásoknak. Hozzájok adám magamat ez

*) Igen nagyon kedvesen veszük.

A' Red.

alrendü Hazánkfijaihoz készakartva; a' mit eredetinek, poëtainak, és akármi oldalról szépnek találtam, azt írásba tevém; a' gyermekek' játékaikat elrejtezve megvigyázám, a' leányok' és legények' szájából hallott jelesb közdanákat is leirám, — t. i. textusokat, mert melodiájokat lekotázni nem értém, és tsak emlékezetemben tarthatám meg *). A' mit immár az ö házasság körül gyakorlott szokásaikról átaljánosan, a' Gömöri lakodalom' rajzolatja mellé, megjegyezhetek, az ebből álló:

1) Magyar (vagy talán minden nemzetü) parasztok között, a' fiatalok házassági öszvekelése mindenütt többet függ a' szüléktöl, mint magok az ifjaktól. Ök t. i. közelebb járnak még ama' pátriárchai állapothoz, mellyben az attyai hatalom a' gyermekeken határtalan. Ugyan ez okon épül a' Násznagynak, mint jobbára vén embernek, hatalma egyebeken; melly köztök hasonlóképen minden tájon feltaláltató.

2) A' házassági kötésen, leány-kiadáson való hösszas alkudozás, és kotzódás is, mindenféle szokások jámbor parasztjainknak. Ezzel ök nem tselekesznek egyebet, mint azt, a' mit szoktak valami portéka' vagy állat' megvásárlása 's elárulása körül is. E' szokásokban pedig öket nézni és türni tsak úgy nem unalmas és tsömörletes, ha a' Gömöri szemlélönek szép érteményét bele visszük.

3) Otthon lenni találtam köztök mindenütt, a' ház-tüznézést, és kárlátóba menést is. Nem különben a' lakodalmi vatsorában a' marha-patzalt és a' kását, vatsora után pedig a' szakátsnénak pénz-szedését bekötözött kézzel.

---

*) Ezek is mind közlésre méltók.

A' Red.

4) A' Dunántuli magyar parasztság' rendszerint való esküvő napja a' kedd; azon okból, hogy kedves legyen a' házasság.

5) Körülünk a' paraszti lakodalom' tartóssága egy, vagy két nappalra és éjjelre ha kiterjed. Még tsak Rába-közben indittatnak néha több napokig is eltartó lakodalmak. Az illyekbe majd nem az egész falu hivatalos; és a' tántz, 's muzsika-szó is, a' fiatalok' seregével, a' lakodalmas háztól kiindúlva, 's a' hivatalos házaknál meg megállva, víg lármázás és tsutora-hajtogatás közben, az egész falut bekerüli innepies menetellel. Ezt tyúkverőnek hivják *).

6) Azon beszédek és versek, mellyeket könyv nélkül mondanak (mert olvasni sehol sem tapasztaltam) a' leány-kéréskor, menyasszony' elbutsúztatásakor (siratónak hivják), vagy a' lakodalmi vendégség közben (ez az úgy nevezett vőfélevél): minnyájan és minden vidéken megegyeznek abban, hogy fölötte hosszúk, szószaporitással, allegoriákkal, vastag példázódásokkal, és Sz. Írási históriák' bele-keverésével rakvák. Egyébaránt annyifélék, a' hányféle a' vidék vagy Vármegye, Hol szebbeket, hol silányokat tudnak és mondanak. A' Komáromi Könyvnyomtató-mühely-

*) Ezt is tyúkverőnek hivják ugyan, vagy is inkább a' tántzát, mint azon híres névnapi köszöntésből kitetszik, mellyet egy falusi oskola mesternek küldtek 's mellyben ez vagyon annak végén: hol Ábrahám és Izsák újdonnan új bársony bugyogókban járják el a' heted hét országra szólló híres tyúkverőt: de vagyon egy másik neme is a' tyúkverőnek, midőn tudniillik egy tusukot a' földbe vert tzövekhez kötnek, egy legénynek szemeit bekötik, kezébe ereszet adnak, őt azután a' tyúktól egynehány lépésnyire hátra vezetik, 's megforgatják és meghaggyák, hogy a' tyúkot a' tséppel agyon üsse. Ez némelly helyeken téli mulatsága szokott lenni a' falusi ifjúságnak 's Pest várossa' nagy piatzán sok nézőkre akadna

A' Red.

ben kinyomtatva is olvashatni, 's találhatni a' köznép kezeiben; de azok már ujitások jobbára, és nem régi eredeti formulák.

Azoknak kedvökért immár, kik efféle innepies paraszti szóllásokat 's beszédeket nem hallottak, vagy más vidékekéivel öszve hasonlittani kivánnak: közlök itten mindenik féléből egy formulárt, azon szerint, valamint az a' parasztok közt szájról szájra adatva, és egymástól leíratva létez, — tsak az unalmasabb szó-ismételésektől, és gramaticai hibáktól valamennyire megtisztitva. Más vidékekről közöljenek szebbeket?

I. Leányt-kérő formula, Weszprim Vármegyében.

(Első fordulókor *); a' menyasszonyi házhoz rendszerint beköszönvén, szóll a' kérő ember).

„Én követ vagyok kegyelmetekhez, ezen Tekintetes Nemes Weszprim Vármegyében, Vanyolai Helységben lakozó, Vajda István nevü betsületes ifjutól; ki ezeket mondatja általam kegyelmetekhez. Ö is, több keresztyén felebarátival együtt járván az Isten házába: hallotta jó pásztorától amaz igéket hirdettetni, hogy a' bölts Ur Isten, mindjárt a' teremtéskor, minden állatnak magához illő társat rendelt; rendelt társat az első férjfi embernek, Adámnak is. Ö is tehát, azon böts. ifju, kiván magának társat keresni, kivel tisztességes házasi életben élhessen; és minden tisztátalan erköltsöt eltávoztathasson. Mindeneknek előtte azeránt Istenéhez fohászkodott, kérvén ötet buzgó imádságában, rendelne nékie olly kegyes társat, kivel mind lelkében mind testében megnyughasson és boldog előmenetele lehessen.

*) Három forduló van; melly az egyezésen való kotzódás miatt szükséges, és egymásután történik.

De tartotta e' felöl tanátsát már az ö vérszerint való attyafijaival is, kérvén öket, szerezznének neki valamelly jámbor szüléknek olly jó gyermekit, kivel Isten 's emberek előtt tetsző életet folytathasson. És ugyan azok is szerezték neki egyenlő akarattal, a' kegyelmetek' attyai annyai hóna alatt felnőtt leányát Manczát, a' kit azon ifjú maga is megszemléle, tisztességes magaviselését megkedvellé, és ugyan tehát mostan én általam kéreti is, most elöszer Jegyesül, másodszor is, harmadszor is jövendőbeli örökös házas-társul. Azért, ha kegyelmeteknek, és a' kegyelmetek' bötsületes leányzójának úgy tetszik, a' hogyan minekünk; különösen, ha kegyelmetek azon ifjúnak bötsületét és emberségét meg nem vetik: most kivántatik olly szót kijelenteni, mellyből azon bötsületes ifjú tudhassa magát mihez alkalmaztatni. Erre tehát választ és feleletet várunk kegyelmetektől. Elsöben is illyen mondása volt általunk azon ifjúnak kegyelmetekhez, bötsületes és tiszteletre méltó házi-gazda és kiadó Uram".

Erre a' kiadó Násznagy így felel: „Igen szépen megköszönjük a' kegyelmetek' maga megalázását, hogy nem sajnálta kegyelmetek azon böts. ifju mellett fáradságát. Az Ur Isten áldja meg kegyelmeteket, hogy több ifjak mellett is fáradozhasson kegyelmetek. — Mikoron ifjú Tóbiás megházasodott, hozának elő-iráshoz való szerszámokat, mellynek neve minálunk Móring: azért mi is kérünk kegyelmetektől". — — — (Itt elöszámlálják, a' mit kérnek; és elkezdődik a' házassági szerződésen való kotzódás).

Második fordulókor:

„Másodszor is kegyelmetekhez küldött követje vagyok ugyan azon megnevezett bötsületes ifjúnak, a' ki is általam ezeket mondatja kegyelme-

teknek; böts. H. Gazda és kiadó Uram. Hálákat ád Istennek, hogy ötet keresztyén szüléktől engedte születtetni, kik a' testi születés után a' lelki újonnan való születésre vitték, a' Jézus' zászlója alá beiratták, a' Krisztusba mint nemes szőlőtőbe beplántálták. Kiván is ezen mi ifjunk hasznos szőlővesszö lenni, és a Krisztus' parantsolatainak engedelmeskedni. Hallotta ő, lelki pásztorától többek közt azt a' parantsolatját Istenének, hogy ember egyedül ne éljen, hanem magához hasonló feleséget vegyen, hogy legyenek ketten egy testté és egy véré. Elválasztotta ő már magának e' végre a' kegyelmetek böts. leányát. Azért ha kegyelmeteknek és leányzójoknak tetszik: kívántatik olly b i z o n y o s szót tenni, mellyből azon böts. ifju tudhassa meg, hogy a' kettöből leendő egy testet kegyelmetek nem kivánja elrontani, hanem inkább egyesitteni. Ö részéről arra ajánlja magát, hogy, ha a' kegyelmetek' leányával eggyé lehet, tehát az Apostol' intése szerint úgy fogja azt szeretni, mint az ő tulajdon testét. Erre választ és feleletet várunk kegyelmetektől. 'S illyen mondása volt másodszor is azon böts. ifjúnak kegyelmetekhez, b. H. G. és k. Uram".

Harmadszori fordulókor:

„Harmadszor is követ vagyok kegyelmetekhez azon böts. ifjutól, ki ezeket mondatja általam kegyelmeteknek, bötsületes H. G. és k. Uram.— Magára vette ő is a' Sz. Irásnak ama' mondását: jobb megházasodni mint égni. Elhitette magával, hogy jobb tisztességes házasságban élni, mint paráznaság' vétke által az Isten' itélete alá kerülni. Kivánja is ezt távoztatni azzal, hogy, ha Istennek, kegyelmeteknek, és a' kegyelmetek' leányzójának úgy tetszenék, ugyan ezen kegyelmetek' leányával a' szent házasság' rendébe lépni szándéko-

zik. Mondja tehát kegyelmetek Eliézerrel: ha Istentől vagyon ez a' dolog, mi nem állhatunk ellene; és adjon választ ezekre, hogy azon böts. ifju is tudhassa magát mihez alkalmaztatni. Mostan t. i. várunk vagy vissza-menésre való j e l t, vagy bizonyságot, vagy kézadást *). — Harmadszor is illyen mondása van 's a' t."

Ekkor a' leány a' jegy-keszkenöt bemutatja a' kérö Násznagyoknak, kik azt, mint meglett egyezésnek és elkészült házassági szerzödésnek jelét, megviszik a' Vőlegénynek; és illyen szótevéssel adják neki által: „Mikoron az Ur Isten az első Világot özönvízzel elvesztette: a' kegyes Noét háznépével együtt megtartá. És mikor az özön-víz megszünt volna, megálla a' bárka az Arárát' hegyén. Noe annakutána kibotsátta egy Hollót. De mivel a' Holló hüségtelen állat, az ö Ura' hajlékának megkeresésére nem tért vissza. Annakutána kibotsátta egy galambot. Mivel a' galamb hüséges állat, az ö Ura' hajlékának megkeresésére megfordúlt egy zöld olaj-ággal. — No, mi is kegyelmetektől kibotsáttattunk, és imé ezen pálmaággal fordultunk meg. Ennek pedig ne nézze Vőlegény Uram kitsiny és tsekély voltát, hanem vegye jó néven és viselje jó egészséggel".

II. K é z f o g á s k o r i s z ó t e v é s e a' k é r ö n e k.

Minekutána a' meghatárzott napon a' Vőlegény' felei, kézfogás végett megjelentek; a' kérö előre elmenvén a' leány' házához, illyen szókat tészen, (az előbotsátandókat előbotsátván):

„Még is vagynak a' mi böts. Vőlegényünknek illyen szavai kegyelmetekhez 's t. Jól emlékezhe-

*) Veg e észbe az Érd. Olvasó a' fölebb fölebb léptetést. Első fordulókor kivántatott tsak szó, másodikkor bizonyos szó, harmadikkor már jel, az az keszkenö.

tik kegyelmetek, hogy ennekelötte néhány napokkal, névszerint Januárius 12-dikén az ö követje által szóllíttatta kegyelmeteket, mellyre azt felelte kegyelmetek, hogy tetszik a' mi Völegényünk, és beveszik az atyafiságjok közé; melly ajánlássokat bizonyos jellel és a' leánynak kézadásával meg is erösitettek kegyelmetek. Azolta tudósitották kegyelmetek Völegényünket, mint ujonnan fogadott fijokat, mellyik napon akarnák az ö mátkáját kezökről kezére, kenyerök mellöl kenyere mellé, asztaljok mellől asztala mellé, és minden hatalmok alól hatalma alá adni. Minthogy azon terminált napok eljövének: kérjük, böts. H. G. és k. Uraim, kegyelmeteket, hogy a' házasság-kötéskor közöttünk szokásban lévö tzeremóniákat vigyük végbe. Adassék engedelem, hogy kis seregemmel úgymint a' Völegénnyel és annak hivatalos vendégeivel, megjelenhessünk, ne hogy vagy a' mi népünk, vagy a' kegyelmetekéi között találtassék valaki, ki botránkozást tenne: hanem hogy békességben megtisztelhessük kegyelmeteket, egy tisztességes köszöntéssel és kézfogással. — Illyen mondásunk és akaratunk van 's t." *).

III. Siratókori szóvetése egyik Násznagynak.

Vajda-hegedünek álljon meg zengése,
A' sarkantyúnak is szünjék meg pöngése,
Mert butsuzásomnak most lészen kezdése,
Legyünk tsöndességben, mig lészen végzése.

Elsöbb' ís tehozzád nyujtom én szavamat,
Kedves édes attyám! én butsuzásomat,
Mert te, Isten után, viselted gondomat,
'S mostan is sajnálod töled válásomat.

*) Kendö-lakás, vagy Kendözés.

A' Red.

Azért rád kivánom az Isten' áldását,
Szállitsa rád, mint a' böv víz áradását
A' mikor elvégzed életed' folyását,
Adja meg lelkednek örökös szállását.

Kedves szülö Annyám! már te hozzád térek,
Mig új szállásomra tetöled elérek,
Áldást Istenemtöl én tereád kérek,
A' kit én szívemböl szüntelen ditsérek.

Kedves dajkám voltál, szüntelen szerettél,
Jóra tanitottál, a' rosztól intettél;
Mint Annya leánnyal, velem tselekedtél,
Most pedig szárnyamra magamat eresztél.

Látod, kedves szülém, elvisznek mellöled,
Botsánatot azért most kérek tetöled.
De ha elmégyek is most, szülém, mellöled,
Jó gondolatom lesz mindenkor felöled.

A' mennyei Attya legyen mindég veled,
Valamig életed e' Világon éled,
Mikor pedig élted' halállal tseréled,
Adja meg Istened te örökös béred.

Kedves lyán-barátim, hozzátok fordulok,
Mert ha rátok nézek, ugyan megujulok;
De azon szívemben már nagyon busulok,
Hogy seregetektöl más utra indulok.

Nem lesz már veletek többé mulatásom,
Már férjem' házánál lészen maradásom,
Mint az Uram fújja, úgy lesz tántzolásom,
Jaj! be hamar elmult én leánykodásom.

Az Úr tinéktek is jó hitves-társt adjon,
Férjetekkel együtt soha el ne hagyjon,
Áldása Istennek rajtatok maradjon,
Végre az Egekbe magához fogadjon.

IV. Vőfél-levél, Tóközben.

Midőn már a' vatsorára minnyájan letelepedtenek, Vőlegény is Menyasszony *) is, egymás mellé ültetve; a' muzsika pedig folyvást szóll; és a' fiatalabbak még a' szoba közepén tántzolnak; dallás, rikogatás, zaj, tsörtetés van az egész háznál kívül belől: hozza végre a' Vőfél az étkek' első fogását, előtte tért tsinálnak, az ajtót retsegő páltzával verik, jelül, hogy most elkell tsöndesedni minden zajnak 's muzsikának; mellyre azonnal az egész háznép el is némul, 's a' Vőfél megállapodván az ajtó' küszöbénél, szóllani kezd, jó estvével béköszöntés után:

„Uram, Uram, Násznagy Uram! kegyelmedhez való szóm volna, ha meghalgatná kmed".

Násznagy: „Igen is meghalgatom".

Vőfél: Van-e ez háznak Násznagyja vagy gazdája,
E' bégyült seregnek igazgatására,
Benyujtandó szómnak meghalgatására,
Jó kivánságomnak elfogadására?

N. Igen is vagyon.

V. Tiszteletre méltó kedves Násznagy Uram,
Nem különben bötsületes házi-gazda Uram,
Kegyelmetekhez lenne egy avagy két szavam,
Ha bémenetelre engedtetnék útam.

Ábrahámmal jó vénséget ért öregek;
Sára' erköltsével biró asszony-rendek;
Jó'sef' szelidségét követő legények;
Szüzek, szemérmesség kiknek ékességök:

Szerentsés jó estvét Istentől mindennek!
Kivánom, e' házba a' kik beléptenek,

*) Weszprim Vármegyében ezeknek az egész vatsora fölött, nem szokás sem enni, sem inni: hogy pedig a' közülök jóizűn evőket, ivókat könnyetskén nézhessék, előre külön a' kamarában megvendégeltetnek.

Vőlegény Urammal hogy örvendezzenek, —
Istentől áldatva mindnyájan legyenek.

Láttam én iszonyú éhségét ez népnek,
Min adám magamat nagy keserüségnek,
Bujdosván eljártam kerekségét földnek,
Gyülekezetével kitsiny seregemnek.

Végre Isten vive igen boldog helyre,
Téjjel mézzel folyó Kánánnak földére,
Hol találék kegyes könyörülő férjfi 's asszony népre
És nemzetségre.

A' kik engem látván, akképen szóllának,
Hogy az éhes népek kiéi volnának,
Én felelék: ezek mind N.ni lakosok,
De az éhség miatt van nagy busulássok.

Ezt hallván, minekünk eledelt adának,
Füge 's marsolával meggazdagittának,
Kenyeret, húst bőven zsákunkba adának;
Illy nagy emberséggel vissza botsátának.

Melyből kelmeteknek is bőven részt hoztunk,
Azért, ha szivessen mi bébotsáttatunk,
Az éhező népnek vígasztalást nyujtunk;
Ha nem: majd ezennel másfelé utazunk.

De a' vatsoráló ház, látom, elkészült;
A' háznak szélein sok asztal felépült;
Tiszta abroszokkal föle megékesült,
Jóllehet az előtt éhségtől kirémült.

Elkészült asztalra tányérokat adtam,
Kaláts' tzipó' bővségével megrakattam,
Kést, kalánt melléje helyessen hordattam;
Azért ha már megengedné Násznagy Uram',

A' hozott eledelt szivessen beadom,
A' mi az én tisztem, azt el nem mulatom (mulasztom),

Szorgalmatossággal a' népet biztatom,
Örömre sziveket ekképen indittom.

Már tsak az tisztünk, hogy kérjük Istenünket,
Áldja, szaporitsa mi eledelünket,
A' Fiju Úr Isten tartson meg bennünket,
Szent Lélek szentelje meg mi beszédünket.

Tegyen szerentséssé ditső Szent Háromság,
Távol legyen tőlünk mindenféle hívság,
Így lesz Isten előtt kedves a' mulatság.

Most a' béhozott ételt által adja a' Násznagynak, ki azt az asztalra leteszi. Ekkor imádkoznak; eltsöndesül minden, de a' kályha körül a' pajkos gyerkőtzék szokás szerint nem mulasztják el, a' szent tsöndességet valami felrikoltással háborgatni, és úgy evéshez kezdenek. A' muzsika szóll. Következvén a' második étek-fogás, melly rendszerint tyúk; azt a' Vőfél illyen szó-tevéssel adja be:

„Uram, Uram, Násznagy Uram, kegyelmedhez 's t. Elmenék én egykor egy kertbe, felmenék egy buborka (ugorka) fára, hogy ott körtvélyt és almát szednék; megláta engem a' Kertész, kapá egy retket 's úgy megdobott egy répával, szinte ugyan kondúlt a' fejsze' foka a' hátamon, és elszaladék. — Onnét menék az uton, feltekinték egy fára, és azon odu vala, és abban seregély-fijak valának. Gondolkodtam, hogyan vegyem magamhoz, de a' kezem semmiképen nem ment bele, hanem magam bujtam bele; hozzám vevén a' seregély-fijakat; gondolkodtam, hogyan jöjjek ki belőle; eszembe jutott a' régi öreg attyánkról maradott szürből szabott vászon-szekertze, mellynek Miskáék felé van köszörülve az éle, és haza szaladtam érte, kivágtam belőle magamat. És mikor jöttem volna az úton, egy helyen német mosók valának, mind azt kiálták: norungon fár-

sáng! Én pedig arra értém: tágitsd fövél az övedet. Tágittám az övemet, a' seregély-fijak mind elröpülének; mivel szárnyam nem levén, hogy utánnok repüljek, még is mind addig röpültem, hogy a' szakátsok' konyháján elértem, a' farkát megkaptam; ki nem hiszi, itt a' jelensége. „Ekkor által adja az ételt.

A' harmadik étek-fogás' benyújtásakor így beszéll:

„Itt van, Násznagy Uram, a' harmadik étel,
„Mig más következik, éljék egészséggel,
„Szivessen adja ezt a' háznak gazdája,
„Ételét italát tölünk nem sajnálja".

A' kását beadván így szóll:

Jó a' sült petsenye a' vajas kásával,
A' sárgarépa is disznónak farkával,
Itt a' sült petsenye a' vajas kásával *).
Egyenek belöle, mert Isten' áldása,
A' ki ebből eszik, fordúljon hasznára.

A' petsenyét illyen szó tevéssel állitja be:

„Azt böltsen tudja kegyelmetek, hogy már mindenekröl megelégitettem; de én egy öszön három esztendeig mészáros-inas voltam, 's olly Országon jártam, hol az ökörnek párját 6 pénzen megvettem, 4 pénzen a' husát kimértem, mellyből kegyelmeteknek is, ímé! böven részt hoztam, kedves Násznagy Uram".

Az étkek' felhordásának vége lévén, szót tesz pénz-szedéskor:

1) A' muzsikálók' számára így: „Elmenék én a' minapi napon muzsikásokat fogadni, hogy Vő-

*) Itt és mint hija van a' Versnek: de úgy adatik, mint az eredetiben találtatott.

legény Uramnak és az ő böcsületes Vendégeinek mulatságot szereznék; elöltalálkozék velem egy tsúnya vörös rőt bájszú ember, a' ki nekem azt mondá: h'á mégysz-te élhetetlen Vőfél? Én azt mondám: muzsikásokat fogadni. Ő monda erre: nints teneked annyi értéked; hogy a' muzsikásoknak megtudnál fizetni! Hagyjuk hazugságba attyámfijai azt a' tsúnya rút bajszú embert, én ihol magam helyett leteszek egy katona forintot."

2) A' szakátsné számára így:

Érdemes Uraim, szomorú hír vagyon,
A' Szakátsnénk keze sebes igen nagyon;
Szegény! hogy a' kását ottkin kevergette,
A' tűz a' jobb kezét nagyon megégette.

Ennek a' számára most erszényt oldjanak,
Garast és petákot számára adjanak,
Mellyen majd Budáról flastromot hozzanak,
Hogy mérges sebei jól begyógyúljanak.

Mikor az asztal körűl fönnforgott és szolgáló Ifjak' seregét, és a' muzsikásokat, vatsorára kikéri; így szóll: „Uram; Uram, Násznagy Uram, 's a' t. A' melly jó élő földről kegyelmeteket éltettem, tápláltam: ugyan azon jó élő földre kikívánkoznám az én kitsiny seregemmel, hogyha meglenne engedve Násznagy uramtól. Magam helyett mást állítok, pohár-töltő helyett pohár-töltőt," (Ezt kis-Vőfélnek szokás hívni; és ekkor kinevezi a' Vőfél, a' Násznagynak bemutatja, ki is a' kinevezett személyt rendszerint jóvá hagyja;) „muzsikások helyett muzsikást nem állíthatok hanem keresek olly módot, hogy mulathassák magokat kegyelmetek." Ekkor eleikbe nyujt egy énekes könyvet, mellyből régiebb időkben énekeltek is ez alkalommal: de már most nem szokás.

El-

Ellenben a' kis Vőfél előlállván, azalatt míg a' kihívatottak vatsorálnak, illyen versekkel mulattatja a' vendégeket, kik folyvást veszteg űlnek az asztalnál:

Vígsággal tündöklő mennyekzős vendégek,
Érdemekkel (Nemességgel) fénylő ékes Nemzetségek,
Öregek és ifjak, vidám legénységek,
A' szerentse' szárnyán forgó szüzességek!

Minthogy immár látom, a' muzsika megszűnt,
A' Vőfél Uram is tőletek lám eltűnt;
Tudom én, hogy ezzel most nem tselekszem bünt,
Hogy a' hideg szélen nem álldogálok kőnnt.

Hanem ti hozzátok e' házba belépek,
Óh ezer jósággal megtetézett népek,
Kiknél a' vőlegény és menyasszony szépek,
Kiknek, mint angyalnak, van olly deli képek.

Míg a' muzsikások zsíros szakállokat
Megtörölik, 's hústol penészes állokat,
Ha megengedtetik, mondok ujságokat.

Én ama' nagy híres Szent Gellért hegyéről
Jöttem ti hozzátok igen nagy messziről,
Közel háromezer hatszáz mértföldnyiről;
Annak istentelen magas tetejéről.

Tsak tegnap érkeztem, meg sem is nyughattam,
Már is három vagy négy helyre hivattattam:
De ezt a' menyekzőt épen nem hagyhattam,
Azért is itten magamat megmutattam.

Megéreztem szagát a' sült petsenyének,
A' mellyből immáron minnyájan evének,
Öregek és ifjak melégedének,
De az én markomba semmit nem tevének.

Hej! a' mi Országunk teljes ám bővséggel,
Mindennémü jeles drága elességgel,
Ugyan ott jól laktam bizony elégséggel,
De már meghültem viszont teljességgel.

Lapányos a' hasam, mint jól láthatjátok,
Bártsak egy kis hussal engem kínálnátok,
Több verset mondanék, ha innom adnátok.

(Pauza. Innia nyújtanak,)

Vőlegényt, menyasszonyt jobban megáldanám,
És a' véka-áldást reájok mondanám;
Ha tőlök is ezen áldott szót hallanám:
Igyál, jó barátom, messziről jöttél lám.

(Ismét innia adnak.)

Hej! midőn minálunk esik lakodalom,
Van akkor asztalon nagy kalinkó-halom;
Holott a' népeket mind addig huzdalom,
Mignem a' kalátsból részemet kitsalom.

(Iszik megint.)

Zsebem is nem kitsiny, 's elegendő nagy van,
Egy szeglete hirét másiknak nem hallja,
Oly tágas az belől mint a' Bőnyi puszta.

Menyasszony Asszonyom ha közelebb volna,
Tudom, hogy engemet mingyárt megtsókolna,
Egy avagy két pár szót ottan velem szólna.
Az'tán a' zsebembe kalátsot dugdosna.

De hogy messze esik tőlem, azt sajnálom,
Hogy mégis szemére ne jöjjön az álom;
Azért beszédemet mostan ugy formálom,
Hogy víg kedvét neki szépen eltaláljam.

Ha megengedtetik tovább is itt állni,
Énnekem, e' házban kivánnék sétálni,

Ez áldott szobában mind addig ugrálni,
Mígnem a' Menyasszony vele hagyna hálni.

De ez nekem tudom, meg nem engedtetik;
Inkább a' két lábom görtstöl szenvedtetik,
Mert az illyen dolgok Vőlegényt illetik,
Kitől az ugrálás is jól kitelhetik.

No de patvar vigye, bátor ez ugy légyen,
Ha mostani dolgom helyesen nem mégyen,
Szükség, hogy most tőlem minden áldást végyen
Vőlegény, Menyasszony; — mellynek rende légyen

Tegnapig, kivánom; legyetek épségben,
Mindenkép' állandó kivánt egészségben,
Élhessetek tiszta sötét fényességben,
Mindenektől megunt kínos kényességben.

Teremjen nektek a' száraz füzfa almát,
A' kaszáló rét is adjon elég szalmát,
A' balhák' soksága terjessze hatalmát,
Rajtatok 's lássátok azoknak unalmát.

Kása-leves, lentse legyen ételetek,
Ezzel híresedjék együtt lételetek;
N. ni falu legyen nyugovó helyetek.

Adjon Isten néktek vasból arany-gyürüt,
Tizenkét tehénből három vagy négy ürüt,
Nádszálakból álló buzát igen sürüt,
Nyári nyomtatásra nagy sok üres szérüt,

Bor helyett oh Bakos (Bacchus), adj ezeknek sok port,
Kenyér helyett pedig kenyérsütő zsombort,
Add meg nekik érni a' tegnap-illyenkort,
Hogy a' pálinkával ihassanak kámfort.

Ruha helyett teremts nékiek zöld laput,
Ne kelljen nekiek forrázniok szaput,

Adj fagyos szalmából a' házzoknak kaput;
Ne lássanak legényt tsak rongyos kalaput.

Kakasoknakis tégy ötvenkét taráját,
Hizlalt disznójoknak harminczkét orjáját,
A' mely megöletik, fel ne tátsa száját,
Söt még akkoron is nagyobbitsa háját. —

Ejnye! mi a' patvar, beh elbólintottam;
Hogy a' beszédemet igy elbóditottam,
Holott nem is ittam, már eltántorodtam;
A' részegség miatt nem tudom mit szóltam.

Azért botsánatot kérek, ha vétettem,
A' Vőlegény ellen rosszul tselekedtem;
Avagy a' menyasszonyt hogyha megsértettem
Beszédemmel, mellyet most itt elkövettem.

Megfordittom ugyan most már én nyilamat;
Mint az okos madár, úgy teszem szavamat;
Minden emberségben foglalván magamat
Kibeszéllem megfött jó gondolatomat.

Melly Isten titeket öszve-házasitott,
Őrizvén titeket igy megpárositott:
E' munkával, tudom, meg nem kárositott,
Söt inkább bennetek örömet indított.

Kivánom, tovább is jámbor élteteknek
Legyen őrizője és személyeteknek;
Tsak egy szivet adjon mind a' kettőtöknek.

Igy ti békességgel sok számos időre
Éljetek mindketten, örömre kellőre,
Érvén a' jövendöt boldog esztendőre:
Kelljen kilentz forint a' tzifra böltsöre!

Eddig van a' kis-Vőfél rollája. A' vatsorázásra kihivatott sereg, minekutánna jol lakozott, ismét bevezettetik a' Vendéges szobába a' rendszerinti Vőfél által, ki akkor ezeket szóllja:

„Uram, Uram, Násznagy Uram! kegyelmetekhez 's a' t. A' mely jó élő földre kegyelmetektől kikivánkoztam, ugyan azon jó élőföldről viszont be is kivánkozom az én kitsiny seregemmel, hogyha megengedve lenne Násznagy Uramtól. Ne vélekedjenek (kételkedjenek) ettünk-e, avagy ittunk-é? mert ugyan meg is mutatjuk azon élő földnek zsöngéjét." Általád egy tsutora bort, kultsos kalátsokkal.

Kis vártatva ismét rá kezd a' Vőfél, és így tréfálkozik:

„Vőlegény Uram, látom, szép személy mellett ül,
Azt is látom, szive bizony igen örül;
De én busulok veszettül,
Míg a' sor rám kerül.

Bártsak egyitek mondaná: ülj az asztal mellé; —
Azt sem bánnám, ha esném a' Menyasszony mellé,
De nem a' kementze mellé,
Hanem a' szép Szüzek közül akármellyik mellé.

Vőlegény Uram előtt a' lepény majd elhűl,
Menyasszonykám; a' korsó-bor előtte majd eldűl;
Köszönje rám, torkom hevül,
És ne igya azt egyedül,
Mert feje elszédül.

Hidjétek el, hogy Vőlegény bizony én is leszek,
Akkor zsíros petsenyéim tányéromon lesznek,
Akkor szüzek, szép személyek,
Sok hivatalos Vendégek
Engem megtisztelnek."

Most már következik az asztali üléstől való l ontakozás és a' tántz. Mindeniket a' menyasszony kezdi meg. E' végre a' Vőfél kikéri tántzra a' N enyasszonyt, és így szóll: „Uram, Uram Násznagy Uram 's a' t. Immár Isten' kegyelméből a' vatsora elkölt, és a' jeles tántznak ideje vagyon:

azért én is kikivánom Menyasszony Asszonyomat harmad magával, hogy tisztelhetném Vőlegény Uramat, és a' mellette ülő Násznagy Uramat egy bötsületes jámbor személlyel, ha kegyelmedtől meglenne engedve, kedves Násznagy Uram." Melyre minekutánna a' Násznagy igenissel felelt, reákezd a' Vőfél ím e' dalra, *) melyet a' mu'sikások accompagniroznak:

Kérem Násznagy Uramat,
Menyasszony Asszonyomat,
Véle mulatságomat
Most kezdem 's játékomat:

(A' menyasszony kilép, a' Vőfél kezénél fogja, 's folyvást dall:)

Kérem Násznagy Uramat,
Nyoszoló-lány Asszonyomat,
Véle mulatságomat,
Most kezdem játékomat.

(A' nyoszoló-leány kilép, a' menyasszony kezébe fogódzik, a' Vőfél pedig folyvást dall:)

Kérem Násznagy Uramat,
Nyoszoló-Asszonyomat,
Kerítsen czirkaljomot,
Kerítsen czirkaljomot.

(A' nyoszolyó Asszony kilép, a' nyoszoló-leány' kezébe fogódzik; a' Vőfél dall folyvást:)

Dolgom folyjon hasznossan,
Lábom' rakjam módossan;
Kirem alázatossan,
Menyasszonyt hordozhassam.

*) Melódiáját tudják a' Czigányok mindenfelé.

Így elkezdik a' tántzolást hárman együtt; utánnok és velök azután tántzba kerekedik minden valaki tsak akar és elfér. Folyik ez nehány órákig, a' nélkül, hogy valami nevezetes dolog közben jönne, vagy Vőfél szóllana. Hanem midőn a' Vőfél már idejét látja az elhálatásnak, és a' Menyasszonyt a' mulató seregből kiakarja kérni lefektetés végett; akkor ismét öszveszedi magát, és ily verseket mond, az elő-botsáttandókat elő-botsátván:

Tekints, Uram Isten, Házasulandókra,
Kik ez esztendőben a' szent házasságra
Léptenek, általad engedd boldogságra
Jussanak, 's te benned lelki vidámságra.

Ásmódi angyaltól örizzed fejöket,
Hogy az irígy Sátán ne sértse lelköket,
Rut förtelmességre ne ejtse testöket:
Ellenben sok jókkal áld meg, Uram, öket.

Az élet' próbája 's egész oskolája
A' házasság' dolga, 's Istennek munkája;
Ő rendeli, kinek ki legyen mátkája,
Nála nélkül vakra vettetik kotzkája.

Nem mondom, hogy lett ez szinte történetből,
De inkább lehetett szokás-'s természetből
Régi Attyáinknak vett eredetökből,
A' nagy Ur Istennek tett rendeléséből.

Ezekre példáúl hozhatok elő mást,
Nem keresek sokat, tsak ifjú Tóbiást,
'S nékie Istentől adatott szép Sárát.

Isten' rendelttéből hogy öszve-kelének,
'S első éjtszakát a' midőn érének,
Mindenek előtt is szolgálnak Istennek,
Természetre nézve nyugodni mentenek.

Közönségessen is hallottunk illy nótát,
Kiki maga érzi maga nyavalyáját:
A' ki végbe vitte ételét italát,
Immár végbevitte hüségesen dolgát.

Nem is tartóztatja már továbbá magát,
Álomra botsáttá szemeit és tagját,
De mivel egyedül elunta már magát,
Kiért farasztotta elméjét és gondját:

Már melléje várja Isten-adta társát,
Hittel kötelezett jegybeli mátkáját.

Hogy ebben szolgáljak, régen kért engemet;
Melyben fel is tettem kész emberségemet,
Nem is másittom meg ezen hüségemet,
Hanem végbeviszem Vőféli tisztemet.

Csak Násznagy Uramat kérem szeretettel,
Hogy ne ellenkezzék ezen kérésemmel:
Menyasszony, asszonyomat botsássa békével
Ő igaz társához, Istennek hirével.

Nem is kivánhatjuk ebben rövidségét;
Nem is gátolhatjuk Isten' rendelését,
Söt inkább mi kérjük Isten Ő Felségét,
Töltse be öneki kivánt reménységét.

Nyoszolyó-asszonyom is tisztviselését,
A' menyasszonnyal tett igaz szövetségét,
Mutassa meg mostan hozzája hüségét,
A' nyoszolyó-lánnyal két három lépését.

Erre feleletet kivánok Uramtól,
Ezen Regementnek fő-kapitányától,
Hogy dolgom' tudhassam folytatni boldogúl,
Vihessem is véghez, helyessen, jámborúl.

Ekkor eresztik a' menyasszonyt, kit midőn az ágyas kamarába kikisérnek, a' Vőfél előtte három égő gyertyával mégyen, a' muzsikások pedig rá

kezdenek amaz esméretes melódiára, mellyre az ekkor daloltatni szokott dana mondatik: „Mi, mi, mi 'hát a' szerelem 'sa't.

Kövi Illés Pál.

2.

Jász-Apáthi Várossának leírása.

Ezen Jász-Város, melly hajdan jelesen 1493-dik esztendőben Apáthi-Szállásának neveztetett, ezen nevezetét honnan vette, és ennek megszállása mikor történt, homályban vagyon; annyi mindazonáltal bizonyos, Felséges Zsigmond Királynak, és István akkori Nádor-Ispánynak 1391-dik esztendőben költ, és a' Budai Káptalanhoz botsájtott Parantsolatiból, hogy már azon 1391-dik esztendőben Határ-újítások tétettek Apáti', Kissér', és Négy Szállás' *) Helységei között, következően ezen város a' régiebbek közé számlálható, melly a' sok háborgós viszontagságok között is el nem pusztúlt soha.

Fekszik ezen Város a' Jász-Kerületnek napkeleti részén, mellyel határos Szent András Pusztától egy, Heves várossától $1\frac{1}{2}$, Pélytől 2. Kissér várossától fél, Mihály-Telek', Jákóhalma', Dósa' és Örs' helységeitől egy mértföldnyire, azon kivül Pesthez fekszik 8. Egerhez 4. Gyöngyöshöz 3. mértföldnyire.

Vagyon ezen Városnak 3 határbeli birtoka, jelesen Apáti belső határ, Heves Ivány, és Kotsér két egész puszták. — Az Apáti határ, melly 10381 hold földből áll, két nyomásra vagyon oszt-

*) Négyszállás most már puszta, Jász-Berény és Jákóhalma Közönségeinek birtokában vagyon.

va, és sik, róna, átaljában jó gabonát termö föld, de szénából szükölködik, a' mi egy nevezetes czikkelye a' marhát tenyésztő Jász Gazdának, ugyan azért kéntelen az Apáti Gazdaság, ha jó takarmányt akar marháival, juhaival étetni, a' Tisza melléki részekre menni, a' hol elég teherrel juthat a' széna kaszáláshoz, leginkább, ha ottan is szükében mutatja magát a' széna termés.

Heves - Iványi puszta *) szinte sik róna, de már az Apáti határnál székessebb föld; ezen pusztát, melly épen szomszédja napkelet felöl az Apáti határnak, tanya számra szokta Apáti használni, hol Gazdaságbeli Épületek, és fás veteményes kertek elég számmal vagynak.

Kotsér puszta, mintegy 5 mértföldnyire esik Apátitól, Nagy Körös' Városa', és Szent Király

*) Heves Iványi a' Török' Iga alatt elpusztúlt Helység mospuszta, a' régi időben ama híres Palócz nemes Nemzetséghez tartozott, melly kitetszik a' Város' Irás-tárában találtató, és a' Tekintetes Egri Káptalantól hiteles párban kivett Ok-Levelekből, jelessen midőn Felséges Corvinus Mátyás Királynak 1466-ik esztendöben, úgy Felséges Ulászlónak 1501-ik esztendöben, azon Palócz nemzetségnek kérésére Iványi Helységnek határai újíttattak. — Ezen puszta miképen került a' Tekintetes Egri Káptalannak birtokába a' Palócz nemzetségnek kihalása, és magva szakadása után, nem tudatik. — Ezen pusztát Apáti várossa az 1750-ik esztendöben megtserélte az Egri Nemes Káptalannal, Apáti várossához tartozó, és Majsa, Kis-Telek Helységek között fekvő Kömpötz pusztáért, melly tserét Felséges Mária Theresia ugyan az 1750-ik esztendöben Felséges Consensusával meg is erősitett. — Régi Templomának csak maradék kövei láttatnak a' puszta közepén, hol Apáti Várossának Telek név alatt Kender földei vannak osztva. Nevezetes az Apáti, és Heves-Iványi Határokon keresztül, még most is sok helyen épségben lévő úgy nevezett Kis-Árok, melly Vácztól kezdödvén, egész a' Tiszáig terjed; ezen árok nints oly nagy, mint az ugy nevezett Csörsz árka, melly Heves Vármegyében Csány helységétől kezdödvén, egész a' Tiszáig Árok-Tőig húzódik, de ezen Csörsz árka nem jön határainkon keresztül. — Lásd ezekről Horváth Pétert Commentatio de Initiis ac Majoribus Jazygum, et Cumanorum pag. 194.

puszta, úgy Törtel' szomszédságában, ezen pusztát minthogy nagy részint homokos, marha legeléssel használja Apáti várossa, és kevés részben kaszálóval. Itt van már két nevendék erdötske, mellyek reménységet nyújtanak arra, hogy idövel a' marháknak, és Juh nyájaknak, a' rosz idökben oltalomúl fognak szolgálni, úgy is a' legelöben esvén azok. Itt látszik még egy puszta templom, melly azt mutatja, hogy Kotsér helységét hajdant a' többi ezen környéken lévö helységekkel egyetemben, a' tudva lévö hajdani háborgós idök pusztává változtatták.— Nevezetes ezen Pusztában nap kelet felöl, úgy nevezett Pálfy-halma, és azon halomtól még most is jó épségben lévö hosszú árkolások, mellyek azzal hitetik el a' szemlélöt, hogy itten hajdan ütközet lehetett, a' halomban temettetvén el a' holt testek, és innen hihetö, hogy Kotsér helysége akkor pusztittatott el, ez történhetett az 1670-dik esztendö környékén.

Az Apáti határban vagyon ezen városnak nap kelet felöl szölleje, és a' mellett erdeje is, mellyek igen jó karban vagynak: szükség volna ugyan még azokat szaporítani, de a' Gabona termesztö földnek szüke azt gátolja, homokos része pedig ezen határnak nints, a' hol erdö és szöllö újonnan plántáltatna.

Temploma ezen városnak két tornyára, és jó izléssel épitett Frontispiciumára, úgy tágas, és jó karban lévö kö keritésére nézve, szép tekintetü. Ezen Templom az 1745-dik esztendöben kezdettetett építtetni, és 1759-ik esztendöben végre is hajtatott, söt azon esztendönek Junius hónapja 24kén nagy emlékezetü Országunk' Primássa, akkoron mindazáltal Egri Püspök, Nagy Méltóságú Gróf Barkóczy Ferentz által fel is szenteltetett (consecráltatott), hossza volt 20 öl egy láb, szélessége pedig 8 öl 4 láb; — de ezen templom immár a'

8000 lelkekhez közel lévő város' lakosinak szük lévén, annak 11 ölekkel és 2 lábakkal való meg hosszabbitása, ezelőtt 2 esztendőkkel elkezdtetett, és már ezen folyó 1827-dik esztendőben annyira felépíttetett, Ifj. Rabl Károly, magát jól értő Gyöngyösi épitő mester által, hogy az, tsak a' fa tetőt várja, mellyet nemes Homályosi Ferentz Szolnoki Cameralis érdemes Áts mester készített. Ezen új nagyobbitásnak talpköve az 1825-ik esztendőben, Május 16-dikán tétetett le, Méltóságos és Fő Tisztelendő Ansariai Püspök, Cs. Kir. Tanátsos, akkor ugyan a' Felséges Septemvirális Táblánál Assessor, most pedig a' Felséges Udvari Magyar Cancelláriánál Referendárius, és Egri Kanonok Gojzesti Madarasy Ferentz Úr által, melly nevezetes Szertartást megelőzte Tisztelendő Tudós Ferentzi Jó'sef, Egri Lyceumbéli Professor, és Tekintetes Heves Vármegyei Tábla Biró Urnak igen ékes magyarsággal, és jeles kifejezésekkel, az ünnephez képest mondott Predikátiója, felvett textusa lévén a' Tudós Urnak: A' Király' titkát elrejteni jó, az Isten' tselekedetit pedig kinyilatkoztatni és megvallani tisztességes. Tobiae XII. 7. A' szép rendel véghez vitt tzeremóniát, mellyet nem tsak a' szomszéd helyekrül egybengyült Papi személyek, hanem Nemes Megyéink' főbb Tiszt Urain kivül egyéb úri személyek is jelenlétekkel megtiszteltek, két részrül, jelessen Tisztelendő helybeli Plebánus Fejér Ignátz Úr, és a' Város' részéről készíttetett, és két tágas épületekben fel adattatott ebéd követte.

Az 1743-ik esztendő előtt volt Temploma Jász Apáthi várossának, milly kiterjedésü lehetett nem tudatik, hanem az még az 1493-ik esztendőben épittetett; mellyet tudni, és olvashatni az egyik toronynak oldalában berakott kőre való fel metszésről, mellyen ezek vannak: „Opus hoc fe-

cit fieri Lucas Horváth Capitaneus de Apáthy-Szállása, in honorem nativitatis B. Virginis Mariae Anno 1493." Tsak ugyan azon torony, mellyen ezen felírás vagyon, még az 1493-dik esztendöben épittetett, és ahoz az 1745-ik esztendöben épített Templom hozzá ragasztatott; de mivel a' Templom' magasságához képest alatsony volt, melly még most is látszik, az a' mostani magasságára fel emeltetett, és a' mellette lévö másik Torony is szinte olly magosra e fundamento felépittetett, és mind a' kettö az 1763-dik esztendöben bádog alá vétetett, melly szép formát ád mind a' két Toronynak.

Városi rangra Apáti várossa Felséges Mária Therésia Királyné által az 1746. esztendöben Junius 11-ik napján emeltetett, melly Privilegium szerint négy Országos vásárokat tart, mellyek közül a' Junius Hónapban esni szokott Szent Iván napi, a' legnépesebb és jelesebb, mellyre mint nevezetes vásárra, tul a' Dunai, és túl a' Tiszai Kereskedök is megszoktak jelenni.

1767-dik esztendöben itten Grammatikális oskolák állíttattak, Apáti várossa, és néhai jó emlékezetü helybeli birtokos Idösb Nemes Dó'sa Pál Megyebeli Kapitány Úr által, de az megszünt lenni az 1787. esztendöben, mert Jász Berény várossában akkoriban állittatott fel a' Királyi Gymnasium.

Jeles ezen városon kivül napkeletnek fekvö Temetö, ahoz foglalt szép epres kert, a' Kalvariával, és Kis Kápolnával együtt. — Ezen Kápolna az 1739-dik esztendöben itten uralkodott Pestis és nyavalyának lett megszünésével épittetett. A' Lakosokban ditséretet érdemel azon szorgalmatos 's jó szokás, hogy tavasszal, és öszszel míg fákat ültetni lehet, Halottjaiknak sirjához fát szoktak ültetni, és ezen jó szoktatás által annyira beültet-

tetett már a' különben is nagy tágasságú temető hely, hogy abban minden gyönyörködhet, úgy hogy most már a' temetőt lassanként erdővé fordíttatja a' város, a' mellette lévő Epres kert pedig, mellyet Ns Balajti Jó'sef, Megyebeli Erdő, és Selyem-Inspector Ur, fáradhatatlan szorgalma által igen szép karban helyheztetett, sétálás helyűl is szolgál a' Lakosoknak.

Apáti Lakossainak száma a' mult 1826-dik esztendei felszámlálás szerint 7085. megyen, kik 1. kivűl mind Katholikusok, és tisztán beszéllő Magyarok. Házak 1311. számmal vagynak. Épületei között jelesebbek a' Város-háza, Parochia, vendégfogadó, Oskolák, Tiszti quártély házak, mint publicus Épületek. A' Lakosok leginkább szántásból, vetésből és marha tartásból élnek. — Mester emberek annyi számmal vagynak, a' mennyi illyen városban szükséges.

Mivel folyó vize nintsen ezen városnak, 6 száraz malmokban, mellyek a' Községhez tartozók öröltetnek a' gabonák; — a' vizi malmok is nem messze vannak a' szomszéd helységekben, a' Tarna, és Zagyva mentében.

Emlékezetet érdemelnek itten a' város házánál találtató ritkaságok, jelessen:

1-ször Thár Ispán Paulinusnak képe, *) melly a' Tanátsi házban felfüggesztve vagyon.

---

*) Alatta ezen képnek illy irás vagyon. V. F. Joannes Tharispan Comes Cumanorum, Saeculi gloria Illustrissimus, patientia, humilitate, extrema paupertate commendatus, ut primum audiret, aut legeret de Passione salvatoris, protinus lacrimari solitus, Annal. pag. 261. A' város Irás Tárában pedig ily Jegyzés találtatik róla: Extractus Sinopsis Annalium Eremi-Coenobitieorum F. P. Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, per R. P. F. Franciscum Orosz, Ordinis Sancti Pauli 1. Eremitae, Provinciae Hungaricae novitiorum Magistrum concinn. Sopronii 1747. Pag. 99. Cap. 20. Beatus Albertus Thár-Ispán, in saeculo Castellanus Castri Budensis, et Comes Cuma-

2-szor A' városnak Irás-Tárában találtató azon Lajstrom, mellyben feljegyezve vagynak ezen városnak az 1695-dik esztendőtől fogva Bírói és Notáriusi hivatalokat mind ez ideig viselő személyek. —

3-szor. A' város' háza ambitussa felett függő nagy tsont, mellynek hossza $3\frac{1}{2}$ láb, vastagságának által méröje $\frac{3}{4}$ láb, melly mivel tsak láb szárnak látszatik, azon állatnak igen nagynak kellett lenni, találtatott ezen nagy tsont Szolnok mellett, a' Tisza folyó part' oldalban, több azon állatnak tsont részeivel együtt, és itten az 1780-dik esztendőtől fogva, fügve az ambitus felett kinek kinek megtekintésére tartatik.

Ezen várost, mind törvényes, mind egyébb ügyeiben kormányozza egy 12 tagokból álló Tanáts, mellynek tagjai a' városnak érdemessebb Birtokos Lakossaiból szoktak választatni, két jegyzőjivel együtt; ezen Tanáts repraesentálja egyszersmind az Egyházi Patronátus just is.

Antal József.

---

norum, saeculari ex inde gloria illustrissimus, in ordine vero humillimus Religiosus, passioni christi addictissimus; ita, ut quamprimum de salvatoris nostri contumeliis, doloribus, ac morte acerbissime aut legisset ipse, aut audivisset ab alio, protinus soluto oculorum profluvio, in commiserationem abriperetur, patientiae vero, et extremae paupertatis laude commendatissimus: relicto apud omnes sui desiderio, circa annum 1492. plenus dierum piissime obiit. Volumine 1. pag. 261."

3.

A' Mohammedánusok' Theológiájáról.

A' Tudományos Gyüjtemény' nagy érdemü Redactiója, az 1824-dik esztendei Folyamat' 3-dik Kötetének 32-dik lapján illyen jegyzést tett: Legjobb volna, ha kiki a' maga Fachjából írna. Ehez képest hát én is, mint Vallás tanító, irok ez úttal a' Mohammedánusok' Theológiájáról, — nem terjedvén ki a' tilalom: hogy a' Gyüjteménybe bé nem vétetnek a' Vallásról 's Igazgatásról való Értekezések; mert hiszem lám Fö Tisztelendö Horváth János Úr, nagy tudományú Hazánkfija is, az elsö esztendei folyamat' 2-dik Kötetében irt a' régi Magyarok' Vallásbeli állapotjokról, melly valamint a' mai Keresztyén Vallást nem érdekli, úgy ez is attól távol lészen.

Minekelötte ezen tsudás Theológia' részeinek Heidegger, Hoornbeek, Stapfer, és Flügge után való leírásához kezdenék: szükségesnek tartom magának Mohammednek születéséröl, élet'-idejéröl, új Vallása' mimódon formálásáról, ravaszságairól, mellyekkel élt az uj Vallás' felállításában némellyeket elöre botsátani. Midön Hoornbeeknél olvasom az ö születése ideje felöl való sokféle külömbözö állitásokat, nem győzök rajta tsúdálkozni; hogy egy ollyan Vallás' fundálójának születése ideje, melly Vallásról azt mondja Stapfer; hogy az' széllyel a' Világon úgy elterjedt, hogy több vallói vagynak még ma is, mint a' Keresztyén Vallásnak, *) bizonytalan-

*) Alkalmasint annyi nints a' Musulmán mint a' Keresztyén. Ugyanis a' Tudományos Gyüjtemény Elsö Esztendei Folyamatjának 2-dik Kötetének 172-ik Lapján találom hogy a' Keresztyénség 175. a' Mohammedánusság pedig 160 milliót tészen.

ság-

sággal tellyes. Ugyan is, így kezdi Hoornbeek *): Mohammed, a' mint benne legtöbben megegyeznek, született Krisztus Urunk' születése után 020-dik esztendőben. Mások azt mondják; hogy ekkor már elhíresedett, de született 597-ben. Baróníus, halálát 630-ra, Fréher és Schlindler pedig 632-dikre teszik. Erpénius 580-dik esztendő' tájára teszi születését. Elmacinus 571-dikre, kit sokan követnek, és Brougthon is, ki religióji Lexiconában így szóll ezen tárgyban: Leghelyesebben tselekesznek azok, kik Mohammed' születése' idejét 571-dik, vagy 572-dik esztendőre teszik: Ímé tehát bizonytalan mind születése', mind halála' ideje.

Hazája, egy köves völgyben Arabia Desertában, Mekka, mellyről Erpénius azt mondja; hogy nagyságára nézve Amsterdámhoz volt hasonló. Az attya' neve volt Abdalla, az annya pedig Émina vagy Aména Váheb' leánya. Abulfarajus, híres Arabs Historicus irja; hogy sokan a' Mohammed' familiáját felviszik szinte Ismaelre, kit szült Ábrahámnak az ő szolgálója Hágár. Midőn attyát második, annyát pedig nyoltzadik esztendős korában elvesztette volna, nagyattya Motalleb vette gondja alá, de ez is halálához közelgetvén, bízta első fijára Abutálebre. Ez, a' kilentz esztendős Mohammedet,

---

A' Darmstadti Allgemeine Kirchen Zeitung pedig, 1826-diki Februáriusi darabban 263-dik lapon a' Tud. Gyüjtemény' számjától jóval is el rúg, melly a' Kereszténveket 234,405,000. a' Mohammedanusokat pedig tsak 115,120,000-re teszi — noha alább azon oldalon azt mondja: hogy a' Mohammedanusokat még 20. millióval többre tehetni.

A' külömbség a' kettő között szembetűnő, de tsak ugyan mind két helyen több a' kereszténység.

*) In Summa Controversiarum pag. 71.

magával Mekkából Damaskusba elvitte, melly útjokban midőn Bosra nevű városba értek, egy Bohira, vagy Boheira nevű hires Nestoriánus Barát, vagy más néven Sergius, Mohammednek kezét megszorongatván, sokak előtt ezt mondotta felőle: Valami nagy dolgot fog ez a' gyermek idővel tselekedni, mellynek híre napkeletre 's nyúgotra elterjed, mert midőn közelgetne, felhő árnyékozta még.

Azután a' szerentse' szeleitől ide 's tova hányattatván, először lett egy nemes gazdag Kadiga nevű asszonynak szolgája, majd férje. Majd vezérjekké választatott azoknak, kik Heráklius Tsászár ellen fegyvert fogtak. Végre lett nyilván való parantsoló, Próféta, 's a' Mindenható Istennek követe: hogy a' durva vad népet, mellyet erővel és fegyverrel hatalma alá vehetett, Isteni tekintettel és a' vallás' félelmével kiszelídítené. Igy a' homályos kezdetet szemtelen mérészséggel elűzvén, végre a' hatalom' felső tsútsára erőlködött. Termete középszerű, magos-fejű, képe barnás, eleven színe, hosszú szakálla, 's még idős korában sem ősz, minthogy az öszséget kenetekkel tartóztatta. Volt virgontz elméjű, nagy dolgokra alkalmatos, éles-eszű, bátor, sőt vakmerő még a' veszedelmekben is, szörnyű buja, a' közönségesebb értelem szerint 17 feleségei voltak. Míg új vallását nem koholta, addig a' régi Arabs valláson volt.

Látván hazafijainak vastag bálványozásokat, balgatag, és babonás Isteni tiszteletöknek módját, és azt megúnván 's megútálván, más vallásokat kezdett vi'sgálgatni, 's e' volt feltételének első lépése, a' Pogány-vallás' megjobbitásáról. Már akar úgy legyen, hogy azért elmebeli bontakozásba esett, 's valósággal elhitte, hogy ő a' vallás' meg-

javítására küldetett, vagy azért hánytorgatta; hogy ő Prófétája 's Követe Istennek, és annak külömb külömbféle jelentéseivel kérkedett; hogy álnok ravaszsággal gondolatit terjeszthetné, a' bizonyos; hogy midőn látta, hogy feltételében elő megyen, annak megerősítésére külömb külömbféle tsalárdságokkal 's ravaszságokkal élt. Elsőben a' Mekkajikat tsak arra intette; hogy a' vastag bálványozást elhagyván, az egy Istent esmernék meg Azt mondja Mosheim *). „A' melly „vallást Mohammed szerzett nem ollyan lett volna, „a' millyen, ha szándékában nem gátoltatott vol„na: mert az Arabsoknak elejik' vélekedésében 's „Tudománnyában megrögzött makatságok, és az „a' reménység, hogy a' Zsidókat 's Kereszténye„ket magához vonja, arra vették ötet; hogy so„kat türjön, és próbáljon, mellyeket ha úgy tse„lekedhetett volna, a' mint akarta, megvetett, 's „eltörlött volna".

Ha azt keressük, mi lehet az oka; hogy ez a' Secta, miért hogy annyira elterjedt, és hogy majd az egész napkeleten ez a' Tudomány megfundáltatott? igen sok adja magát előnkbe. Nem szóllok arról a' nagy tudatlanságról 's ostobaságról, mellyben voltak a' Mohammed' földijei, hanem azt mondom; hogy leginkább segítette ennek plántáltatását a' kereszténységnek egymással való keserü ellenkezése, melly által a' napkeleti Eklé'sia nem tsak többféle részekre szaggattatott; hanem a' keresztény Tudományt is azok a' szüntelen való veszekedések a' hitetlenek előtt igen gyülöletessé tették. Ide járúl mind az, hogy Mohammed a' régi Arabsok' vallásából sokat megtartott, melly világos a' Mekkai bútsú-járásból, és a' Ramadán hónapban való böjtből, mind az,

*) Hist. Eccl. Secul. VII. Parte 1. Cap. 2. §. 3. pag. mihi 261.

hogy a' Zsidók' meséivel tudománnyát elegyítette, mind az, hogy az akkor uralkodott egyéb vallások' tudománnyából is sokat bele kevert: mert, a' mint Reineccius szóll: Ez a' Rapsódia a' Pogányok', Zsidók', és Keresztények' igaz, és hamis vélekedéseikből való keverék, mellyet neveltek mind Mohammednek, mind a' vele együtt dolgozó Gnosticusoknak, Nestórianusoknak, 's több illyeneknek álmodozásaik.

Azon feljül, a' melly Törvényt ő hozott, nem csak az emberek' vélekedéseikhez; hanem még a' nemzeteknek megromlott természetökhöz, erköltsökhöz, 's még vétkeikhez is alkalmaztattak voltak, és majd csak a' külső gyakorlásokban állottak, mellyek a' megtselekvésre a' testi embernek könnyebbek, mint azok a' lelkiek, mellyeket a' Sz. Irás ir elönkbe. Azonban nem annyira a' maga tudománnyának együgyü ajánlásával 's megmutatásával, mint tselekedett az Úr Jézus, és az Apostolok, mint erő hatalommal és fegyverrel terjesztette Mohammed a' maga vallását, mellyet e' szerint szerentsés következéssel véghez is vitt sok Tartományokban. Magok a' Nestoriánusok 's Monophysiták is, kiket a' Görögök sokféle módon nyomtak, segitették az Arabsokat sok Tartományok' elfoglalásában.

Életének 40-dik esztendejében, kezdette Mohammed hánytorgatni a' neki tett jelentéseket 's Prófétziákat, mellyeket elsőben feleségének kezdett kijelentgetni, majd azután másoknak. Nem hagyott maga után egyebet rakás tzéduláknál, mellyek Profétziájit foglalták magokba, mellyeket következői szedtek abba a' rendbe, mellyben most vagyon. Már azt mondják, hogy azokat részenként 's egyenként Gábriel Angyal hordogatta 's jelentgette meg neki, kivel igen nagy barátságban volt, majd magától az Istentől vette, kihez

tsudálatos lovaglással ment fel. Igy beszéllte el ezt egykor Mohammed az övéjinek: hogy ötet egy éjtszakán, midőn feleségei között feküdt volna, Gábriel felköltötte 's parantsolta; hogy üljön fel az Al-Borákra *), 's azon éjjel Jéru'sálemben termett rajta, honnan egy földig lenyúló lajtorján ment fel Gábriellel, ki ötet kezeivel fogta, vagy mások szerint, hátán vitte az első égig. Itt talált az első emberre Ádámra, és minden földi dolgoknak formájokra, emberekre, állatokra 's a' t. A' többek közt volt ott egy ollyan nagy kakas, melly lábaival az alsó égen állott, és feje a' második eget érte, mellynek éneklő szavát követték az ott jelenlévő több kakas figurájú Angyalok, kiknek hangjokra felébredvén a' földi kakasok, úgy kukorikoltak. Ment osztán a' 2-dik égbe, hol Nóéra talált, kitől költsönös ölelések, 's maga ajánlások között bútsút vévén, és a' többek közt megjegyezvén ott egy ollyan nagy Angyalt, kinek feje a' 3-dik égbe felért, elment. Hogy a' 3-dik égbe jutott, ott látta Ábrahámot, és ollyan Angyalt, kinek két szemei egymástól 1070 napi járó földnyire voltak. Volt ez a' Halál Angyala, ki szorgalmatosan jegyzette az embereket, mind a' kik születtek, mind a' kik meghaltak. A' 4-dik égben, melly egészen Smaragd volt, látta Józsefet, a' Jákób-Pátriárka' fiját, és igen sok Angyalokat, és azok között egyet ollyat, ki szüntelen sírt, t. i. az embereknek bünein, és az elkárhoztaknak sorsán. Az 5-dik égben Mózsest találta, még sokkal több Angyalokkal. A' 6-dik égben talált Keresztelő Jánosra, más Angyalokkal. A' 7-dik égben lakott a' Krisztus ki magát Mohammednek ajánlotta, odébb igyekezvén az Istenhez.

*) Az Al-Borák vagy tsak Borák, ember, ló, és szamár részekből álló tsuda állat. Lásd Mohammed életében az én fordításom szerint, Pest.

Itt látott mindeneknél nagyobb Angyalokat, kik az egész Világnál ezerszer is nagyobbak voltak, kik közül mindeniknek 70,000 fejei és nyelvei voltak, kik midőn szózatot adtak, úgy hangzottak; hogy megkellett volna miatta siketülni, ha fülöket bé nem dugták volna. Itt Gábriel Mohammedtől bútsút vett, kit tovább neki követni nem volt szabad. Mohammed pedig hogy közelebb járúlna az Istenhez, az Istentől hívattatván magas hegyeken, havakon, vizeken, az Isten' királyi-székihez annyira közelített, hogy nem volt tovább tőle két nyíl lövésnyi messzeségnél, és látta az Istennek ortzáját, melly 70,000 mennyei világosság' leplével volt bévonva. A' Királyi-széken eme' nevezetes szókat látta felirva lenni: Nints más Isten; hanem tsak az Isten, és Mohammed az ő Prófétája. Az Isten fogadta Mohammedet, és megtanította tökélletesen arra, mi légyen az ő akaratja, 's hogy kell ötet imádni. Gábriel vissza kísérté a' 7. egeken Jézussal, 's a' Borákon Mekkába haza ment.

Midőn ezen elbeszéllését nem akartak hinni, esküvéssel erősítette. Valóban lehet is tsudálni; hogy józan elméjű ember hitelt adhatott neki, mellyet egyedül azért költött; hogy magának hitelességet szerezzen, mellyek értetlen haszontalanságokkal, nevettséges hazugságokkal, tsalárdságokkal, és a' Szent Próféták 's a' Krisztus ellen való hamis vádakkal 's káromlásokkal telljesek. De jól van; hogy ezt a' mesét magok közt a' Mohammedánusok közt is, sokan szégyenlik 's tagadják; hogy valaha az égben Mohammed az Istennel beszéllett volna. Némellyek azt mondják; hogy a' Törvény Gábrieltől adatott, mások, hogy emberek készítették; a' 22-dik Surában pedig a' van; hogy az Isten készítette 's Gábriel által küldötte az emberekhez, elsőben pedig Moham-

medhez, még pedig alchidera' éjtszakáján, az az, a' mindeneknél szerentsésebb éjtszakán.

Megholt Mahommed életének 63-dik esztendejében, mellyek közül 40-nt elkezdett Prófétai hívatala előtt töltött el, 13-mat Mekkában, a' többi 10-zet a' Hedzsra, vagy futása után Médinában. Halála után mind a' Mekkaiak, mind a' Jéruzsálemiek magok között akarták eltemetni. Kivált a' Jéruzsálemiek azt állították; hogy illyen egy nagy Prófétának ott kellene nyúgodni a' hol a' többiek. De a' Médinaiak akaratjok lett meg, kik őtet Abulfeda' bizonyítása szerint, az Aijescha' *) házában temették el, a' hol megholt vala, rá emlékezvén arra a' mit éltében gyakran mondott: hogy a' Prófétákat azon helyen kell eltemetni a' hol megholtanak. A' mit mások beszéllenek az ő vas-koporsójáról; hogy az Mekkában a' levegőben függene, vagy tsuda által, vagy két egymással által ellenben lévő Mágnesnek vonása által, magoknak a' keresztyéneknek haszontalan költeménnyök, kiknek hijjába valóskodásokat magok is sok Mohammedánusok nevetik. Clenárdus azt írja egy levelében Látomushoz Praeceptorához; hogy ő olvasott egy Arabs könyvet, mellyben az ő Prófétájok olly világosan levan irva és festve egész' a' körméig, hogy még ősz hajszálait is megszámlálták, melly nem volt több 14-nél. Ezeket igy előre botsátván, menjünk már most által Theológiájokra a' Mohammedanusoknak.

Nevezik ők az ő Theologiájokat Islamismusnak, melly igaz hitet jelent. — Követőit pedig Muslimoknak, Islamitáknak, Musulmanoknak, az az: igaz Hívőknek. Argumentuma a' Mo-

*) Ayesha egy volt legkedvesebb 17. feleségei között. Halálát némellyek hideglelésből következetnek mondják; de hogy megmérgelt ürü' hús' megkóstolása okozta. Lásd a' feljebb említett Fordításomban. lap 192.

hammedana Theologiának a' Religio. Ök azt valamelly közönségesnek állítják, az az ollyannak, mellyben minden idvezülhet, és az Isteni kegyelmet 's irgalmasságot megnyerheti, akár Zsidó, akár Keresztény, akár Mohammedánus légyen, tsak hogy az Al-Koránt ól más törvényhez el ne hajoljon. Hanem igaz, és orthodoxa vallásnak a' magokét esmerik és tartják.

Áll ez, részszerint a' Hit' Principiumában, vagy a' hinni való regulában, részszerint pedig Dogmákban. A' mi a' Hit' reguláját illeti, az közönségesen mindenek' megegyező auctoritással bévett kettő: az Írás, és Hagyomány. Az írás áll nálok 104. könyvekből, mellyekből azt mondják, Ádámhoz az Égből 10, küldetett, Sethez 50, Énókhoz 30, Ábrahámhoz 10, a' Törvény Mózseshez, a' Zsóltárok Dávidhoz, az Évangyéliom Jézushoz, az Al-korán pedig Mohammedhez, a' többieknek telljességéhez. A' mellyek Ádámhoz, Sethez, Énókhoz, Ábrahámhoz küldettek, azok keletökből kimentek. A' Törvényt, az Évangyéliomot, a' mint az a' Zsidóknak 's Kereszténynek kezek között van, mint a' mellyek megvagynak vesztegetve, megvetik; mert mind a' Zsidóknak mind a' Kereszténynek azt hányják szemökre; hogy tsalárd kézzel nyúltak hozzá, sokat hozzá adtak, némellyeket elvettek belőle, kivált megherélték azokat a' Textusokat (castrálták) mellyekben Mohammedtől világos szó van, és az ő Prófétziájának méltósága megállapíttatott. Különösen panaszkodnak arról; hogy az Új Testamentomban Mohammedről sehol sints emlékezet. Azt mondják: hogy a' Krisztus szóllott illyenképen: Jó hírt hirdetek néktek, a' melly Apostol és Próféta én utánnam jő, annak neve Mohammed, 's kárhoztatják érte a' kereszténynyeket, hogy kivetették, azért is minden

más Könyveket hátra vetvén, a' Mohammednek adatott törvényt, mint egyedül authenticát, 's Canonicát Thrónusba helyheztették. Azt pedig magába foglalja amaz esmeretes és híres Al-Korán, vagy articulus nélkül tsak Korán, mellyet Al-Phorkának is mondanak. Mindenik arabs szó, az első az olvasástól, az utolsó a' Részektől, szakaszoktól vévén eredetét. Magok az Arabsok igy irják le: Kétség nélkül való igazságú mennyei Könyv, Angyalok, ördögök, emberek nehezen értik, bizonyos részekre's versekre ösztatott, és a' minden Nemzetek' közönséges Apostolához le küldetett; hogy a' kik annak hisznek, idvezüljenek, a' Hitetlenek pedig itt tüzzel vassal kigyomláltassanak, a' más életben örök büntetésekkel megbüntettessenek.

Úgy van, fő hibaja az az Izlamismusnak, hogy a' Mohammedánusok Mohammedet esmerik 's tartják minden Próféták, 's Isten' Követei felett legméltóságosabbnak, — és hogy annál a' Könyvnél, mellybe az ő Törvénye foglaltatik, szentebbnek 's istenibbnek semmit se tartanak — és Mohammed, 's az ő Könyve eránt ollyan tisztelettel viseltetnek, a'. millyennel tsak lehet nékünk viseltetnünk az Isten, és az ő szent beszéde eránt. Innen megtetszik, hogy a' Jézus Krisztust Mohammednek utánna teszik, kiről az 5-dik Surában Mohammednek e' volt az értelme: hogy, nem Isten, így szóllván: Hitetlenek voltak azok, kik azt mondották, hogy a' Krisztus Isten. Nem egyéb volt; hanem Isten Követe. Tsudákat tett, meggyógyitotta a' születésétől fogva való vakot és bélpoklost, kihozta a' koporsóból a' holttakat. És maga Jézus

a' Mária'fija tétetett tsudává. Sura 23. másoknak példává. Sura 43. Azért jött, hogy a' Pentateuchust megerősítse. Sura 3. Valósággal nem feszíttetett meg, — ollyan formát tettek a' Zsidók' eleibe, és ötet nem ölték meg valósággal Sura 4. Máriával a' magosságba nyúgodalomra felvitetett. Sura 23.

Magáról pedig a' következendőket mondja: A' Szent Irás ötet kimutatta. Sura 7. Magát valóságos Követnek mondja. Sura 44. Prófétának nevezi Sura 5. Próféták' petsétjének Sura 33. Gábrieltől tanittatott Sura 53. Semmi tsudát nem tett. Sura 2. mellynek különös okait adja. Sura 4. 6.'s másutt. Kivánja szintúgy az ő benne, mint az Istenbe való Hitet: Sura 5. 48. és Sura 1 : 13. a' hol így szóll: És a' ki nem hiszen az Isstenbe, és az ő Követébe, bizony készítettünk a' hitetleneknek égő tüzet. Kívánja a' maga tiszteletét is Sura 48. — A' Krisztus felett illyen Praerogativája mondatik lenni; hogy a' Korán igazgat arra az útra, a' melly egyenesebb. Sura 17.

Minthogy a' Korán vezet az egyenes útra, megerősitvén a' mi megelőzte az Ó és Új Testamentomi irásokban, és azt megkönnyitette, Sura 2. 3. 6 kihagyván mellyek azokban nehezek voltak. Innen a' Szent Irást félre tévén, tsupán a' Koránhoz ragaszkodnak a' Mohammedánusok, melly a' Szent Irás' helyébe következzen, és azt az Istennek örök beszédéül ölelik és tisztelik. Sura 3.

A' Korán 114 Surákat vagy részeket foglal magába, mellyek közzül | némellyek Mekkaiak, némellyek Médiaiak, — külömbkülömbféle argu-

mentumúak, de tsudálatosan zavarosok. Az auctoritássáról 's értelméről való Disputátiók kárhozatosoknak tartatnak, mert úgy mondanak: igen sokan vagynak a' Nép között, sőt többnyire tudatlanok, lusták, szivetlenek, a' kiktől midőn okát kérdenéd ezen fellengős dolgoknak, könnyen megzavarodnának, 's a' kegyességtől elválnának, Olly nagy szentségü könyvnek tartatik a' Mohammedánusoknál; hogy ahoz senkinek nyúlni nem szabad; hanem tsak annak, a' ki fejétől fogva talpáig friss vizzel megmosakodik, 's tiszsa ruhával kezét bégöngyölgeti, a' honnan kivül a' táblájára nagy betükkel ezt szokták irni: Ne illesse más! hanem tsak a' tiszta. Ennek nagy szentségü voltát onnan is meglehet itélni, hogy a' melly teve, egyéb ajándékokkal, a' Török Szultántól vert arany táblába köttetett Koránt minden 5-dik esztendöben a' Mekkai Bútsura viszen, mint szent állat szabadon botsáttatik, azaz: senki többé rajta se nem járhat, sem vele nem dolgoztathat; hanem a' mezön szabadon jár, szabadon legel.

Valahányszor a' Templomban Koránból tsak keveset olvas is a' Pap, nagy tsendesség, nagy figyelmetesség van, és mindeneknek bámúlása. — A' Pap pedig, mintegy magán kivül ragadtatván, 's a' Könyvet magossan feltartván, nagy figyelmetességgel olvassa, és az övén alól ereszteni neki épen nem szabad. Végeződvén az olvasás, megtsókolja, és különös tsndálkozással megszentelvén, magos helyre helyhezteti. De a' Népnek nem szabad azt olvasni, vagy házánál tartani külömbkülömbféle okokért, mellyek között ezek a' nagyobbak: hogy profánus a' nép, a' könyv titkos, magos, és a' köz esmérettől elvonatott értelmeket foglal magába. Innen, annak olvasására adni valakinek magát közzülök, azt mondják, nagy veszc-

delemmel telljes dolog, és egy út az Eretnekségre.

Másik Principiumok a' Traditio, Hagyomány. Azt mondják: Ebből kell kimagyarázni a' Korán' kétséges értelmü szavait, — ebből kell kipótolni a' fogyatkozásokat, a' hézagokat. Nevezik ök ezt Sunának, Sunnának, Sonnának; melly is Mohammed' minden mondásainak 's tselekedeteinek össze gyüjtése.

Ezen kettőhöz járúl még egy harmadik, de kevesebb tekintetü, t. i. A' Társak' megegyezése, mellyhez szoktak folyamodni a' törvényes kérdésekben, valahányszor sem a' Koránban, sem a' Sunnában segedelemre nem találnak. Ezek a' társak voltak Ali, Abubéker, Otman és Omár. Hogyha sem a' Koránban, sem a' Sunában, sem a' Társak' megegyezésében nem találtatnak erősségek, mellyekkel a' kétséges Perek eligazíttathatnának, 4-ik Principiumra, t. i. az okosságra apellálnak, de nem közönségesen mindnyájan, mert van a' Mohammedánusok között egy ollyan Secta, melly a' Theológiából az okossággal való élést egészen kiküszöböli. Eddig a' Principiumokról — menjünk a' Dogmákra.

Tagadván e' szerént, 's nem tudván az igaz Vallás' Principiumát, nem tsuda ha igen vakoskodnak a' Hitnek első Tárgya az Isten felől. A' kiről mindazáltal nints Mohammednek olly vastag esmérete, mint annak a' Népnek a' melly között született: hanem a' megtisztittatott Természeti Valláshoz közelebb jár, midőn a' sok Isteneket, 's a' Pogányok' bálványozását ostromolja. Sura 2. 6. 7. és gyakran több más helyeken is az igaz Istennek egységét hiven állitja. Sura 4. 6. 16. és azt tanitja, hogy nints több Isten eggynél; azaz az igaz Istennél, a' Jehovánál. Fellengősen szóll az Istennek tulajdonságiról. Sura 2. „Nints Isten

„úgymond azon kivül élő, magától való, nem „szunnyadozik, nem aluszik, minden övé, valami „van mennyen 's a' földön. Ki az a' ki közbenjár„hasson ő nála, hanemha az ő akaratja által. — „Tudja, a' mi volt ezelőtt, és a' mi lessz ezu„tán, és semmi dolgot meg nem foghatnak az ő „Tudománnyáról; hanem tsak a' meddig ő akarja. „Az ő széke kiterjedésére nézve körül fogja az „Egeket, és a' földet, 's nints terhére azoknak „őrizete, Ő magosságos és nagy." Az Isten Essen„tiája egy, nem külömböző, nem sokféle. Az „Isten örökkévaló, mindenható, mindenütt jelen„való, mindentudó, szívek' vi'sgálója, jó, igaz; „Teremtője 's Megtartója az egész világnak; az „árváknak 's Özvegyeknek pártfogója, azért is fő „hittel, kegyességgel 's imádással kell tisztelni." Es ezek helyesen mondatnak, és igazán. De bezzeg a' következendők ugyan elütnek ám ezektől „hogy „az Isten' essentiája testi — hogy kezei vagynak, „'s gyalog székben hordoztatik." Az Isten' irgalmasságát elmotskolják, azt állitván, hogy az Isten a' hitetleneknek esetöket 's veszedelmöket szereti és nem is kegyelmez meg a' nagyobb bűnért „ mellyet a' hívek ejtenek. Még az Istennek Felségét is sértik, midőn azt állitják, hogy az Isten esküszik a' szelekre, Angyalokra, Sinai hegyre, Hajnal tsillagra, mint a' Pogányok Isteneik a' Stix vizére, az Égyiptomiaiak kutyákra, matskákra. Különösen az Istennek igazságát motskolják bé, azt állitván, hogy az Isten minden elégtétel nélkül botsátja meg a' bűnösöket.

Az Istennek tulajdonságiról kétféle egymástól külömböző vélekedés van közöttök, úgymint a' Moalazároké, és Sefatensoké; — amazok minden tulajdonságoktól megfoszt'ák az Istent, nehogy több végheteten 's örökké való tulajdonságokat állítván, még többeket kelljen állí-

tani, és igy több Isteneket is. Emezek ellenben rettenhetetlenül állítják, hogy illenek Istenhez a' tulajdonságok.

Az Istenségben való Személyekről felette különböznek tőlünk. Valamint az Istennek egy essentiáját, úgy tsak egy személyét hiszik. Innen, igen közönséges Symbolumokban ez: Nints más Isten, hanem tsak egy, a' melly az Istennek essentiájáról, igaz, és kegyes; de a' személyekre nézve, nem jó. Innen, a' Keresztyéneket Mohammed csúfolja Associánsoknak, mivel az Attya Istenhez társitják a' Fiút és a' Szent Lelket, és társaságot tulajdonítani Istennek, azt mondják, nagy Istentelenség. De hogy a' Szent Háromságról vastag megfogásai voltak Mohammednek, és hogy azt egészen megvetette, nem tsuda, minthogy a' Szent Irást, a' mint maga megvallja, se nem olvasta se nem értette. Igy szóll ugyanis Sura 6. „Valósággal lekűldetett a' könyv, t. i. a' „Pentateuchus, és az Evangyéliom két Nemzetek„hez, t. i. a' Zsidókhoz, és Keresztyénekhez mi „előttünk, és mi korhelyek voltunk azoknak ol„vasásában, nem értvén a' nyelveket a' melyeken „irattattak." Tudatlanúl ostromolja hát a' Szent Háromság' titkát Sura 4. 5. Ezen vastag tudatlanságból lett az, hogy tagadja, a' következendő okokra nézve, hogy az Istennek fija lett volna; mert az Isten változhatatlan se nem szül, se nem születtetik Sura 112. mert felesége nintsen. Sura 6. 18. 72. mert fiú nélkül nem szükölködik, magának elégséges lévén Sura 2. 4. 10. 17. mert úgy tarthatna czivakodástól. Sura 17. 21. 23. És a' Szent Lélekről jóllehet gyakran van emlékezet a' Koránban; de az nem Személy, hanem tsak a' Krisztussal közöltetett valami erő Prófétai tisztinek végrehajtására.

Az eleve való elválasztásról, a' Mohammedánusoknál két egymással ellenkező vélekedések vagynak. Egyik azt egyátaljáu fogva tagadja, és meghagyja az embernek tselekedeteire nézve a' szabad hatalmat. A' másik azt állítja, hogy mindenek szükségesképen az Isten' Decretomától folynak, semmi szabadságok nem hagyatván az embereknek az ő tselekedeteikben. Mindenik rész a' maga értelmének megerősítésére, harczol a' Koránnak 's Sunának szavaival.

A' Menny, föld, Angyalok, emberek teremtéséről való tudományban mind azokat, mellyeket a' Szent Irásból hallott, mind a' mellyeket az előre bevett vélekedésekből megtartott, mind pedig a' mellyeket maga gondolt ki, öszve keverte Mohammed. Az egész Világ' teremtéséről e' van a' Koránban: Hogy hat napokon teremtettek mindenek, még pedig úgy; hogy a' föld' teremtetése megelőzte az Egek' teremtetését, az Egek valami matériából, mellyet füstnek nevez. Azt állitja, hogy 7 egek és 7 földek teremtettek. Az Angyalokról azt mondja, hogy azok valami tüzi matériából Sura 15. 38., a' Geniusok pedig, kik az Angyalok 's emberek között egy közép természetet tesznek, tiszta tüzből teremtettek Sura 55. Az Angyaloknak az a' tisztök; hogy az embereket őrizzék mind ez életben mind a' másikban. Vagynak ollyan Angyalok, kik a' Koránt olvassák. Az ördögöket a' Géniusokból mondja származtaknak, kiknek a' volt első bünök, hogy Ádámot imádni nem akarták, 's azon vagynak szüntelen; hogy az embereket elhajtsák. Nevezetesen ez így adatik elő: Az Isten külön hiván Ádámot, a' dolgok' neveit általadta néki, azután előszóllította az Angyalokat hogy disputáljanak vele! Kivel midőn nem birnának, parantsolta nekik, hogy tiszteljék 's imádják! A' többiek megtselekedték; de Belze-

hub az övéivel nem, 's ekképen az Isten eránt valo tiszteletet levetkezték. Egy helyen az emberről azt állitja, hogy annak teste száraz agyagból formáltatott Sura 15. száraz sárból mint a' szép edény Sura 55. másutt pedig azt mondja; hogy vízből Sura 21. 25. A' Lelkekről pedig azt, hogy azok az Isteni Essentiának részetskéi Sura 32.

Sokat beszél a' Korán a' Teremtésről, de azok inkább tsudás valamik, mint igazságok kezdetben, azt mondják, hogy az Isten négyet teremtett, úgymint Iró-Tollat — Ádámot — az Isten' Királyi Székét — a' Paraditsomot. Az iró toll, mellyel az Isten minden dolgokat jegyezget, ollyan hosszú, hogy 500 esztendeig lehetne egyik végétől a' másikig útazni, 80 esztendeig pedig a' szélességéig. Ádámot teremtette sok színü porból innen lett, hogy némelly emberek fejérek, mások barnák, mások veressek, mások jók, mások rosszak. Majd ismét azt mondja; hogy teremtette Isten Ádámot iszapból, az iszap lett tajtékból, a' tajték szélvészből, a' szélvész tengerből, a' tenger setétségből, a' setétség világosságból. a' világosság a' beszédből, a' beszéd a' gondolatból, a' gondolat Hiáczinthusból, a' hiaczinthus a' parantsolatból. Az Isten a' maga Királyi székét úgy teremtette, hogy azt az Angyalok hordozzák, kiknek ollyan fejeik vagynak, hogy a' madár 1000 esztendeig repülvén egyik fülöktől a' másikig alig érhetne el. Állítják, hogy az Angyalok is, az ördögök is dögleletes vizből teremtettek, öltözetjeikről, feleségeikről szörnyen disputálnak, többnyire két három 's négy szárnyúak, formájok ollyan mint az emberé, lóé, ököré, kakasé, 's más ollyas állatoké, és mindenik ollyan állatért jár közben az Istennél, a' mellynek formáját viseli. A' föld közép pontját helyheztetik a' föld - alatti bika szarván; melly mikor megmozdul föld indúlást

lást okoz. Áll ez egy ragyogó kövön, melly alatt van másik hegy. Ez a' bika artzal nap-kelet felé néz, és 40 szarvai 's annyi fogai vagynak, és egyik szarvától a' másikig 1000 esztendő alatt útazhatni. Mind ezek tsupa nevetségek, és hasonlók azokhoz, mellyeket szoktak beszélleni a' vén asszonyok a' gyermekeknek, mikor azokat altatják. Végre a' Paraditsomot a' boldogokért teremtette — de majd erről alább bővebben.

Az Isten után, de igen messziről nézik és tsudálják a' 3 Prófétákat, Mózest, Jézust és Mohammedet, mindeniket úgy ugyan mint embert; de a' kiknek magasabb sors engedtetett Istentől, mint egyebeknek. Közönségesen Mózest úgy nevezik mint Istennel beszéllőt, mivel az Istent szinről színre látván, azzal személyesen beszéllett. És azt ugyan Mózsesben más Ó Testamentomi Próféták felett szépnek és jelesnek állitják. Söt ő benne a' Prófétai méltóságnak felsö tsútsát szokták helyheztetni. A' honnan a' Koránban Mózesről, az ő tsudájiról, 's viselt dolgairól gyakorta van emlékezet, kivált a' 19-ik Surában.

A' mi megtartó Urunk Jézus Krisztusról ezeket tudjuk a' Mohammedánusok' vélekedések után: Nevezik ötet Messiásnak vagy Krisztusnak, Jézusnak a' Mária' fijának — Születettnek mondják Szüz Máriától az Atyának közbejövése nélkül, innen, úgy az Istentől teremtetettnek, mint emberektől származottnak. A' Jézus Krisztusban tsupán tsak emberi természetet vallanak; azt mindazáltal meg vallják felőle, hogy más emberek' sorsa felett magosan felemeltetett; a' honnan kikeresett ditséretekkel ékesítik. Nevezik Szent János után Isten' Igéjének, Lelkének, Apostolának, de tagadják, hogy Mózeshez hasonló lett volna, mert az Istent nem látta, az Istennel nem beszéllett; hanem az Istennek minden titkajit angyal vitte meg néki. —

Vallják; hogy az Isten a' Jézushoz küldötte az Evangyéliomot, és tsudatévő erővel felruházta, hogy annál fogva Evangyéliomát az emberekkel elhitethetné. Megengedik, hogy voltak Apostolaji, kiket elküldvén, az egész világon hiven prédikálták Evangyéliomát. Azt felette tagadják; hogy a' Jézus megöletett's megholt volna, — mint felljebb is láttuk. — Így szóll Mohammed egy Surában: „Mi „megöltük a' Jézus Krisztust a' Mária fiját, holott „sem meg nem ölték, sem meg nem feszitették, „tsak magoknak tetszett úgy; valósággal pedig „meg nem ölték, mert felvette Isten magához, ki „hatalmas és bölts.' Sőt illyen mesét mondanak róla: Hogy midőn a' Krisztus a' Zsidók kezek között volna, mást öltöztetett maga képébe, szapora bémenést igérvén annak a' Paraditsomba, 's azt ölték meg, a' Krisztus pedig elevenen vitetett a' Paraditsomba, közel az Istenség' thrónusához, a' hol mondhatatlan ditsőséggel tündöklik, és az emberekért az Istennél közben jár, onnan jő el az utolsó nap előtt, a' Mohammed' tudománnyát 's parantsolatit béveszi, Mohammedhez könyörgéseket nyujt; mintha az ő Követőji közül való volna, 's azután lessz itélet.

De már Mohammedről, mint harmadik Prófétáról sokkal nagyobbakat 's felségesebbeket mondanak. Hogy t. i. ő a' Próféták' petsétje, jelesebb Mózesnél, és a' Krisztusnál is a' teremtésre nézve elsőbb, noha a' küldetésre nézve utolsó, mert gyakran hallották társaji Mohammedtól ezt a' szót: Próféta voltam én, mikor még Ádám a' víz és sár között lett volna. Azt költötte; hogy Ádám mihent teremtetett, Mohammed' apjának hivattatott, úgymint a' kinek világossága, mint a' teremtetett dolgoknak az istenibb eredetnek legelső részetskéje, már akkor az Ádám' homlokán úgy fénylett, mint a' megtelt holdnak a' fénye.

Az emberi természet' romlottságát, a' Törvénynek a' bünös' megigazitására való tehetetlenségét, a' kegyelem' szükséges voltát tsak tsekélyül illetik. Az idvezség' útja nem a' kezes' engedelmessége által, — mert illyen kezest nem esmérnek, — hanem a' Mohammed' parantsolatinak megtartása által nyilik meg. Hogy Mohammed az idvezség' oka körül igen vakoskodjék, az másképen nem is lehetett ollyan embertől, ki a' Szent Irást, mint felljebb is emlitém; tulajdon vallástétele szerint se nem olvasta, se nem értette, és a' ki Pogányságban születtetvén, azután Zsidó mesterekkel élvén mint társakkal a' munkában, úgy a' Pogányok' mint a' Zsidók' vélekedésekhez alkalmaztatta magát — a' honnan nem a' mi idvezségünk' egyetlen egy és legtökélletesebb okának, a' Jézus Krisztusnak tulajdonitja a' mi örök idvezségünknek egész munkáját; hanem mindeneket a' külső szertartásoknak 's tzeremóniáknak. Mert mivel a' Jézus' Istenségét tagadja, ki nem egyéb puszta embernél, a' honnan ámbár tsudálatosan fogantatott és születtetett Sura 3. 10. és bün nélkül, az emberi nemzetért eleget nem tehetett, azért is tagadja, hogy a' Keresztfán érettünk megholt volna. Sura 4. Minthogy hát a' Krisztusnak mi érettünk semmi elégtétele 's érdeme nints, innen az újjászülő 's megigazitó Hitnek igaz fundamentoma fel forgattatik, midőn hinni a' Jézusba nem egyéb, mint őtet Isten' szolgájának és követének esmerni Sura 3. 4. 5. Az Istenbe pedig hinni annyi, mint bizodalommal lenni az ő kegyelme 's irgalmassága felől. Sura 11. 46. Úgy hogy az emberek megigazíttatnak 's idvezülnek az által a' közönséges hit által; és némelly véghezvitt szertartások által.

Mohammednek 8 Törvény' parantsolatit számlálják 1) Hogy mindeneknek előtte az egy Istent

szeressék, annak kegyelmét 's jótéteménnyét méltó ditsérettel magasztalják, és az ő Apostolát Mohammedet tiszteljék. 2) Hogy minden hűséggel, betsülettel és tisztelettel légyenek, a' mennyire lehet, szüléik iránt, különösen oltalmazkodjanak szüleik átkozásától, mellyet olly nagyra vesznek; hogy azt semmi kegyeskedéssel 's imádságokkal kikegyeskedni nem lehet. 3) Tárgyazza felebarátunk' szeretetét, hogy senki, a' mit magának nem akar, mással se tselekedje. 4) Hogy a' rendelt időben kiki a' Moschéba elmenjen, és ott az Isteni tiszteletet kegyesen és figyelmetesen véghez vigye. — Ötször parantsoltatnak Templomba menni. Napfelkelte előtt, dél tájban, nap lemente előtt 's utána, végre az éjtszakának 2-dik óráján, midőn a' Templomba való menésnek ideje jelen van, a' Pap felmegy a' Templom' tornyába, Himnust énekel, 's úgy hivja a' népet a' Templomba. A' kik a' Templomba mennek, némelly szent tzeremóniákkal magokat előre elkészítik; egész testöket friss vízzel megöblítik. Az egész test' megöblitése után kezekkel szájokat, orrokat, ortzáikat, karjaikat; könyökökig, füleiket, nyakokat, lábszáraikat megmossák, azután a' szent övet felkötik. Így tsendesen 's áhitatosságra feszültten mennek a' templomba. Oda érvén ábrázattal mindnyájan délre fordúlnak, a' Pap a' Himnusokat nagy felszóval mondja előttök, kinek hangjára kezeiket mindnyájan az övbe öltik, 's földre szegezett fővel bámúlnak. Azután más rendbeli Pap kél fel, ki más Himnust mond, kinek ismét más Pap vissza felel; — az olvasás után mindnyájan földre esnek, háromszor mondván Subanallah! azaz: óh irgalmas Isten! légy könyörülő hozzánk! Majd ismét vissza térvén az első pap, 's ismét a' Himnust mondván feltápészolódnak, 's az Isteni tisztelet végeztével az övből kezeiket kiveszik, 's az ég felé felemel-

vén fennyen kiáltják: Amen, 's kezökkel szemöket illetvén haza mennek.

Első rendbeli Papjok, ki egyszersmind Bírája a' Polgári ügyeknek is Caldelescher, — utána a' Mufti 3. Codi, ki a' népet tanitja. 4. Modecis 5. Antippi, kik a' katédrákból, vagy a' Templom' gráditsain a' Mohammed' vallásának részeit olvassák, kezökben mezitelen fegyvert tartván. 6. Az Imánok, kik a' tzeremóniákat viszik. 7. Meizinusok, kik énekekkel a' tornyokból a' népet templomba hívják. 8. Sophusok, kik a' Himnokat énekelik. Vagynak szerzetesseik is, de a' kiket korhelységök s más egyéb a'félék miatt megvetnek. Nagy előttök a' Mekkai 's Jéru'sálemi szarándokoskodás is. A' Mekkai Templomhoz való bútsú a' Koránban több helyen parantsoltatik, 's bizonyos tzeremóniákkal 's törvényekkel megállittatott arra a' végre, hogy kegyességöket megpróbálják 's gyakorolják. Melly szertartás, a' mint magok megvallják, a' régi Arabsok pogány tzeremóniájikból tartatott meg. Az eránt szabatott Törvény olly szoros; hogy minden igaz Mohammedanus akár ifjú, akár öreg, akar szegény, akar gazdag légyen az, tartozik legalább egyszer életében a' Mekkai bútsúra el menni, Abrahám' Kápolnájában áldozni, a' Hágár büdös kútja' vizéből inni, Médinában a' Próféta koporsóját meglátogatni, és valaki e' szent kötelességet elmúlatja, alábbvalónak, gonoszabbnak tartatik a' keresztyénnel és Zsidónál, 's lehetetlen, hogy a' Paraditsom' ditsösségében részesülhessen. Sura. 2. 3. 22.

5) Parantsoltatik a' böjt, melly is Ramadán vagy 7-dik hónapban esik. Ezen a' napon míg tsillagot nem látnak se nem esznek se nem isznak. A' ki napközben enni talál, megvesszőzik; de éjtszaka osztán dobzódnak.

6) Alamisnát parantsol. 7) A' gyilkosság keményen tiltatik.

8) A' házasságot parantsolja, valakik a' 25. esztendőt meghaladták, házasságra kénszeríttetnek, 's nints alábbvaló előttök a' nőtelenkedőnél. Kettőt, hármat 's többet is házasodhatnak tehettségökhöz képest. Úgy hozott t. i. Mohammed a' házasságról törvényt, mint az az Á'siai gyönyörüségbe merült népekhez leginkább illett, hogy részére hajthatná őket, a' honnan, mint mondám, a' sok feleségüséget megengedte, a' hányat t. i. tarthatnának. Megengedi a' rab szolgálókkal való közösülést akár asszonyok légyenek, akár leányok Sura 4. 23. Megengedi a' feleség' tserélést is, Sura 4. szabad a' válás elüzés is, — az elüzötteket szabad többször vissza venni.

A' környül-metélkedést, úgy az Ismaéliták', mint a' régi Arabsok' és Zsidók' szertartásaikból tartották meg, mellyről a' Koránban semmi emlékezet nints. Az esztendőnként való áldozat, vértől, fúladttól, disznó-hústól, bortól, méztől való tartózkodás, többnyire a' Zsidóktól vétettek.

Azok a' 40. punctumok, mellyekbe foglalta Mohammed a' mellyeket hinni 's tselekedni kell, ezek: 1. Ha hiszel az Istenbe. 2. Ha hiszed az utólsó napot. 3. A' korán. 4. A' Prófétákat. 5. A' feltámadást. 6. A' gondviselést. 7. Ha bizonyitod; hogy nints több Isten; hanem tsak az Isten, és én az ő Apostola. 8. Ha rendelt időben imádkozol elébb megmosakodván, és illendő időben hajladozások közt mindenik imádságodat elmondod 9. Ha dézmát adsz. 10. Ha a' Ramadán hónapban böjtölsz. 11. Ha mikor lehet Mekkába bútsút jársz. 12. Ha minden nap' 's éjtszaka' a' rendes Rékát elimádkozod, hármat pedig felesleg. 13. Ha uzsorát nem veszel. 14. Ha bort nem iszol. 15. Ha az Istenre hijjába nem esküszöl. 16. Ha

senki ellen az Istent tanúbizonyságúl nem hívod. 17. Ha hirtelenkedve nem ítélsz. 18. Ha attyádfiját meg nem tsalod. 19. Ha tiszta feleségedet el nem üzöd. 20. Ha senki hibáját nem gyalázod. 21. Ha senkit ki nem gúnyolsz. 22. Ha az Isten' félelmét akármelly bajaid közt, el nem veted. 23. Ha nem pletykázol. 24. Ha hálát adsz Istennek minden jó tételeményiért. 25. Ha békességes-tűrő leszel. 26. Ha az Isten irgalmasságáról nem kétségeskedel. 27. Ha megesmered, hogy valami rajtad esett megérdemletted. 28. Ha a' teremtett dolgokért az Isten' haragját magadra nem vonod. 29. Ha a' más életnél ezt felljebb nem betsülöd. 30. Ha a' ki kér tőled, fösvényül tőle el nem tagadod. 31. Ha a' vallás' dolgában figyelmezel árra, ki feletted van, a' világi dolgokban pedig, ki alattad van. 32. Ha nem esküszöl. 33. Ha a' Sátánnal szövettséget nem kötsz. 34. Ha a' hijjába valóskodásnak bútsút adsz. 35. Ha az árvák' javait el nem ragadozod. 36. Ha a' hallott kiáltást el nem nyomod. 37. Ha familiádat 's gyermekidet tanítod azokra, mellyek nékiek használatosok az Istennél, és azokat az Istenhez vezérled. 38. Ha szomszédiddal jól teszel, és ha irgalmasságod nélkül szükölködnek, tőlök meg nem vonod. 39. Ha semmi teremtést meg nem káromlasz. 40. Ha az Isten' ditséretét 's magasztalását megsokasítod, ha az Al-Koránból minden állapotban mindég olvasol; hanem ha tisztátalan lejéndesz, ha a' Gyülekezet' keritését el nem hagyod — végre: ha másokkal azt tselekeszed, a' mi kedves lenne néked, ha veled tselekednék. — Tégyük utánna: így szerentsés és boldog leszel. — És melly szépek vagynak közttök! keresztyénnyek is tsak azokkoz kellene tartani magát, 's ő is boldog lenne.

De majd megint jönnek elő különösök, ha majd látunk a' halálról, a' feltámadásig való álla-

potról, a' feltámadás' idejéről, jeleiről, vallyon feltámadnak-e mindenek, mi módon és hol támadnak fel? az ítéletről 's annak következés, Sziráth hídjáról, a' hitetleneknek 's megvettetteknek büntetésökről, a' büntetés' tartósságáról, a' hívők' boldogságáról, 's a' Paraditsomról: Lássuk hát renddel!

Mikor az ember' élete' határa közelget, eljő a' halál' Angyala élete' fonalát elmetszeni. Rettenetes az ő megjelenése a' hitetleneknek 's istenteleneknek, kiknek ő kárhoztató sententiájokat hirdeti, másképen jelenik meg a' hivőknek a' halál' óráján ezt kiáltja nékiek: Ne féljetek, inkább örüljetek a' nektek megígért Paraditsomnak, hol minden kívánságitok betöltetnek, minden kéréseitek meghallgattatnak.

A' feltámadásnak jelei lesznek a' Góg' és Mágóg' megjelenése, és a' Krisztus' eljövetele. Meglesz az ítélet is, de mikor? nem tudatik. Azt tsak az Isten tudja, ki az időt meghatározta. Az ítélet' napjának 50,000. esztendeig kell tartani a' 70. Supa szerint, a' 32-dik szerint pedig tsak 1000 esztendeig. Az ítéletet egy föld-indúlás megelőzi. 8 Angyalok hordozzák az Isten' királyi-székit. Kétszer szóllal meg a' trombita, a' másodikra minden halottak feltámadnak. Az Angyalok leszállanak. Mindeneknek az Angyalt kell követni az ítéletre, némellyek fejér, mások fekete ábrázattal fognak megjelenni. Bizonyságok követik őket. Mindennek két Angyala van, kik tselekedeteit jegyzik, minden világosságra jő, senki magát meg nem szabadithatja. Semmi váltság be nem vétetik. Semmi mentség nem segít. Mérő serpenyőben fognak megmérettetni az embereknek tselekedeteik. Lesznek grádusi a' jutalomnak 's büntetésnek. Leginkább azok lesznek boldogok, kik a' vallásért mindent mertek. Az igazaknak lesz Pa-

raditsomok, abban ollyan vizű folyók, melly meg nem romolhat, téj-folyók, kedves bor-ízűek 's tiszta mézüek. A' legkiesebb kertben, fognak a' boldogok a' kiterjeszkedett ágak' árnyékában, a' mindenkor folyó kút-fő mellett lakni; nagy és fekete szemű 's tellyes tsetsű leányok fognak nekik szolgálni, kik soha meg nem vénülnek. Ingereket soha el nem vesztik. A' boldogok a' legszebb ruhákat viselik, legpuhább vánkosokon nyúgosznak, édesdeden esznek és isznak. Egyik ebédelő Szála a' másik felett lesz. De a' mi legtöbb, élnek az Isten' jó tetszésével. Minden hívők, akár Zsidók, akár keresztyének, akár Szábeusok légyenek, ha tsak hiszik az Istent 's az utolsó napot, és tselekeszik a' mi jó és helyes, jutalmat vesznek. A' Paraditsom 's Pokol között egy elválasztó fal lesz. A' Pokolnak két kapuja van, mindeniken tódúlnak be az elkárhoztak. Lesznek strázsák is, a' hitetleneknek lejendő büntetésök úgy íratik le, mint igen rettentő 's borzasztó. Átok lesz az ő jutalmok, örökre a' pokol' tüzében maradnak. Valahányszor bőrök leég, újjal vonatik be testök. Megkötöztetve, tűzbe öltöztetve, dögöt esznek 's forró vizet isznak. 19 Angyalok vígyáznak kínzásokra. Lejjebb többet mind kettőről.

A' feltámadásig való állapotról így hisznek: Ha Azrail az Arabsok' halál-Angyala, a' testet 's lelket megválasztotta egymástól, és a' test sírba tétetett, Nekir és Monkir közelítenek a' testhez, felegyenesítik, és megkérdik hite felől. Ha magát hívőnek lenni megbizonítja, megfrissitik a' Paraditsom' levegőjével 's békességben hagyják nyúgodni. Ha nem — megverik álmában vas páltzával annyira; hogy a' fájdalom miatt bögni kezd, 's napkelettől nyúgotig elhallik; de az emberek nem hallják. Ha a' megholtak' testeik megégtek is, vad-állatok megették is, temetetlen ma-

radtak is, mind ez semmit se tesz. Ha ezeknek tsak egy része tartatott is meg, ez is meghallhatja az Angyal' szavát, 's az egész testet képzeltetheti, a' mint ez a' sír' büntetését szenvedi. Akkor 99 kigyók rá esnek, körül kerítik, mardossák, faldossák az ítélet' napjáig.

Az Islamismus' lelke azt tanítja; hogy azok nem Musulmannok, kik azokat a' rettenetes kínokat szenvedik az ítélet' napjáig; de az istentelenségben meghalt Musulmannak is hirdetik kárhozatját, 's ütik szakadatlanúl testét tüzzel szikrázó páltzával. A' hívő Musulmannak hirdetik az örök boldogságot, de úgy, hogy azok köztt, kik a' kegyelem' állapotjában vagynak, és azok köztt, kik bünökkel vagynak megrakva; külömbséget tesznek Az elsőbbeknek lelkeik a' boldogságnak kezdetét mindjárt kóstolják, mellyből a' test is érez valamit a' sírban. Amazok ellenben szenvedik a' szüntelen való gyötrelmet, míg büneiket megbánják 's lelkeik megtisztúlnak.

Több külömbség van a' testtől megvált lélek' állapotja felől való vélekedésökben. Megválása könnyebb ha kegyes volt, keserűbb 's fájdalmasabb ha rosz volt. Most mennek már a' Barczakba, melly a' halál 's feltámadás között való idő köz. A' hívők' lelkeik boldog és gyönyörűséggel tellyes napokat várnak. Midőn a' Barczakba lépnek, két Angyalok mennek eleikbe, boldogságok' mértékét érdemök szerint velek közleni, mert a' hívők' lelkeik köztt is van grádus, van classis. A' Próféták' lelkeik, mellyek teszik az első classist, mindjárt a' Paraditsomba vitetnek. A' másik classis vagy is a' Mártirok' lelkeik, azt mondja a' Suna, nyúgosznak zöld madarak' testeikben, és frissítik magokat a' Paraditsom' gyümöltseivel 's folyó vizeivel. A' más hívőknek sorsa külömb külömbféleképen adatik elő. 1) Sír-

halmaik körül kell maradniok; de van szabadságok tetszésök szerint ide 's tova vándorolni. Mohammed szerint, a' sír-halmoknál úgy köszöntetnek, mintha élők volnának, 's elfogadhatnák a' köszöntést, és a' mi még most uralkodó szokás az ő követői között, barátjaiknak lelkeiket meglátogatni. Pocock azt jegyzi ide meg: hogy néha a' lelkeknek elhagyott lakhelyeikben, kell még bizonyos ideig tartózkodniok meglátni: ha valljon az örökösök a' Testamentom' feltételeit tellyesítik e? esztendeig pedig sír-halmaikban megtapasztalni, valljon, imádkoznak e érettek 's halálokat sajnálják e? 2) Ádámmal a' 7 egek közzül az alsóbbikban laknak a' feltámadásig. Itt látta a' Próféta az ő égi útjában a' hívők' lelkeiket. Ádám' jobbja felől, a' kárhozottakét bal keze felől. Ez az ég, melly is a' Barczak, volna már a' Mohammedánusok' Hádesse úgy, hogy a' feltámadás előtt sem Menny sem Pokol nints, a' Barczakban kell a' lelkeknek magokat kinyúgodni az életnek minden terheitől. 3) Egy más előterjesztés, de a' melly eretnekséggel béllyegeztetett, azt tartja; hogy a' hívőknek lelkeik egy Zemzen nevü kútban, a' hitetlenekéi pedig Borhút nevü kútban tartatnak a' feltámadásig. 4) Mások azt tartják; hogy 7. nap' tartózkodnak sírhalmaik mellett, a' nélkül; hogy tudnák azután hová lesznek. 5) Mások azt mondják; hogy a' trombitában nyúgosznak, míglen annak hangja által a' testtel egygyütt felébresztetnek. 6) Végre: a' hívőknek lelkeik fejér madarak' képében, a' feltámadásig az Isten' Thrónusa alatt laknak.

Némellyek a' felhordott vélekedések közzül, tartoznak egyszer'smind a' hitetlenek' lelkeik' állapotjára. De közönségesebb az az előadás; hogy mivel az ég és a' föld őket mint tisztátalanokat be nem akarja fogadni, mélyen a' föld alatt, vagy is

a' 7-dik földig alá felé egy Sajin nevü Barlangban, melly egy zöld köszikla alatt van, — vagy mások szerint, az ördög' bosszúállásába vettetnek, és ott gyötrettetnek a' feltámadásig.

Állítanak egy közép classist is a' hívök és hitetlenek között. Ezeknek egy bizonyos Araf nevü helyen kell tartózkodniok, a' honnan az idvezülttek' boldogságát láthatják, de abban nem részesülhetnek akármint kivánják. Ezen nem tellyesedhető kivánságban áll büntetésök.

Végre a' közönséges itélet' napján, m. e. megitéltetnének az Isten előtt földre borúlnak 's őtet imádják, melly nekik érdemül tulajdoníttatik, és az ítélet' serpenyőjében az ő jó tselekedetöknek azt a' nyomást adjak, hogy a' hívök közzé számláltathassanak.

E' volna hát sorsok a' lelkeknek és testeknek a' feltámadásig. De m, e. a' feltámadásról megfogást terjesztenék elő, annak némelly jeleit 's a' feltámadás' idejét előre botsátom.

A' Korán szerint, a' mint láttuk, a' feltámadás' ideje tsak az Isten előtt van tudva. Maga Gábriel Angyal megvallotta a' Prófétának; hogy nem tudja, midőn a' felől megkérdezte. De a' közelebbi Mohammedánusok' böltsesége keresgélödik ezután — noha az Istennek titkait nem merítheti ki — némelly előre való jeleknek felhordása által, mellyek ezt megelőzik, 's hirdetni fogják az Istenség' plánumát, a' halandók' szemeihez közelebb vívén Ezeket a' jeleket kissebbekre 's nagyobbakra oszták. A' kissebbek a' többek között: a' támadások, felkelések — a' Törökökkel való hartz — nagy szükség és inség — hitnek alább szállása — az alávaló embereknek nagy méltóságra való felemelkedésök. A' nagyobbak: a' nap, a' hol most lemegy, ott kél fel. — Egy titkos állat fog a' földből a' Mekkai Templomban,

vagy más helyen feljönni, némellyek szerint lsak 40 öl magosságú lessz; mások szerint egész az égig ér. Tsuda állat lessz ez: Bika' feje, Elefánti fülei — szarvas' szarvai, Struttz' nyaka; Oroszlán' melje, tigris' színe, teve' lábai, szamár' szava 's a' t. Senki el nem futhat előtte, mind a' hivőket mind a' hitetleneket kimutatja. — Az Antikrisztus' megjelenése. — A' Jézusnak a' földre való visszajövetele, és az Islamismusra való térése: ez fogja magával hozni az arany időt — füst, és gőz fogja az egész világot megtölteni; — A' hold megsetétedik. — A' szeretsenyek a' K a a b á t elpusztitják: — az állatok, és az élet nélkül való dolgok beszéllenek. — Az Isten küld egy szelet, melly a' hivők' lelköket elviszi. Ezek, 's az ezekhez hasonlók lesznek a' feltámadás' nagy napjának elő jelei; de az időt és az órát meg nem határozhatják. Az utolsó trombita háromszor fog harsogni, és a' nagy idő pont nints már messze. Első szavára mind a' mennyen mind a' földön mindenek elámúlnak, a' föld megmozdúl, az egek a' hévség miatt elolvadnak, a' nap, hold, a' tsillagok a' tengerbe húllanak 's kiszárasztják. Másik hangjakor — kivévén azokat, kiket Isten a' közönséges történet alá nem vetett, — meghalnak, vagy semmivé lesznek. Semmi se lessz többé tsak maga az Isten, a' ditsőség' thrónusa, a' paraditsom', és pokol' lakosaival. Ezután 40 esztendővel megszóllal harmadszor a' trombita, és a' feltámadás' fuvása meghallik. Ez a' hang a' szélyelszórtt porokat öszvehivja, a' Lelkek mind öszvegyűlnek a' trombitába, és az utolsó hangra, mint a' méhek kirepülnek; az egész térséget az ég és a' föld között betöltik, és az ő földből felemelkedő testeiket ismét megelevenítik 40 esztendeig, — mások szerént tsak 40 napig — esik az eső a' földre azon élő vizből, melly az Isten' thrónusa alatt foly. Ez az eső az elrothadt testek' tsiráit

megeleveníti, és a' Lélek' vissza fogadására alkalmatosokká teszi. Mohammednek kell legelőször feltámadni.

A' feltámadás közönséges lessz, és kiterjed minden valóságokra, angyalokra, geniusokra, emberekre, állatokra. A' Koránra citálnak az állatok feltámadása' megmutatására; de ezen hellyeknek megmutató ereje gyakran erőtelen; és nem ritkán ellenkezőt mutat, azért is a' feltámadás' históriájának előadásában hallgatással elmellőztetnek. Annak lehetőségére, hogy az Isten az emberi testnek széljel szórt porait ismét vissza formálhatja, — mint a' Zsidók — a' testnek egy tsontjára veszik menedék helyöket, mellyet ők ennek fundamentomának tartanak. Az a' 40 napi eső ezt feldagasztja, újra megeleveníti, és a' testeket mint a' plántákat a' földből kitsiráztatja. Minden Lélek osztán az ő ujra formalt testébe megyen, 's ujra abban lakik.

A' helyen, a' hol ez történik meg nem egyezhetnek. Ezen a' határozatlan helyen kell már az embereknek az ő testeikkel, és egészen abban az állapotban, a' mellyben születtek, azaz mezitelen, és környül metéletlenül, de abban a' Korban; mellyben megholtanak feltámadni. Mások azt állitják, hogy a' mint felöltözködve voltak, úgy támadnak fel. A' megpróbált hivőknek készen lesznek felnyergelt fejér tevéik, 's azokon jelennek meg. A' másik Classisbeli hivők gyalog mennek. A' hitetlenek; mint a' férgek a' földön mászkálnak, és még némellyek, vakon, siketen, némán jelennek meg. Ez a' Classis vétkeinek külömbfélesége szerént külömbféle ábrázatban jelenik meg; p. o. az uzsorások összerántzolt ábrázattal 's össze fonódott lábakkal, a' hamis tanúk fa karókhoz lántzoltatva 's a' t. Mind ezekben az a' tzél, hogy az emberek' jutalmát vegyék a' mit tselekedtek.

Az itéletnek tartósságát némellyek 40. mások 70. mások 300. mások ismét 50,000 esztendőre teszik. Ezen idő-köz alatt mindnyájan mozdúlhatatlanúl állanak, 's az ég felé néznek, és egyaránt mind a' hivők mind a' hitetlenek fájdalmakat szenvednek: mindazáltal a' hivők' testeik fénylenek 's szenvedésök kevés ideig tart. Fekete ábrázattal állanak a' hitetlenek, 's tetteik' érdeme szerént, vagy inkább vagy kevésbbé izzadnak. A' Nap igen közel lessz hozzájok 's szüntelen égeti őket, de a' hivőket nem bántja, mert azokat az Isten' thronusának árnyéka paizsozza, a' kegyetlen éhség szomjúsan, és a' fojtó Levegő neveli még kinjaikat az Istenteleknek.

Ezen idö köznek eltelése után végre megjelenik az Isten angyaloktól körül vétetve az Itéletre, és Mohammed mint Közbenjáró fogja követni. A' Kitál nevü Könyv, mellybe az angyalok minden embernek jó és rossz tselekedeteit feljegyzették, az Itéletnek napján mindeneknek kezeikbe adattatnak, a' hivőknek jobb kezökbe, a' hittetleneknek hátra kötött bal kezökbe, következik a' kikérdezés' (Soual) tartása. Senki innen ki nem marad. Az Isten, ki a' hivőket irgalmasságának öltözetével befedezte, megkérdi őket, hogy ez vagy ama' bünt nem tselekedték-e? 's vallástételök után azt mondja, hogy ő a' világon irgalmas volt hozzájok, és hogy a' nagy itélet' napján is a' lessz. Azután egy irtóztató szózat hallatik a' hitetlenekhez 's megvettettekhez; Itt vagynak az Isten ellen pártot ütöttek, az Istennek átka száll a' Rebellisekre, az istentelenekre, a' gonosz valóságokra. Mint éltek az idővel és a' gazdagsággal? Mi hasznát vették, a' mit a' Lélek a' testről és a' nyert tudományról tudott? Ezek lesznek a' fő pontok, mellyekről kifognak hallgattatni. Fél nap, avagy csak egy szempillantásnyi idő is elég lesz erre.

Gábriel Angyal fogja tartani a' mérő serpenyőt, mellyben az embereknek jó és rosz tselekedeteik megmérettetnek· Egyik rúdja lessz a' Paraditsom felett, a' másik a' pokol felett. A' Kitáb Könyv a' serpenyőbe vettetik, és a' mint az vagy felemelkedik, vagy leszáll, a' szerint mondatik ki az itélet is. Semmi jó tselekedet se marad jutalom nélkűl; hanem az istentelenek a' mi jót tettek, annak jutalmát elvették a' földön. Mindennek tselekedete szerint fizetnek. A' ki mással igazságtalanságot tselekedett, jó tselekedeteiből annyi elvétetik, 's a' ki azt szenvedte tőle, annak fontjába tétetik.

Mikor a' hivők 's hitetlenek, a' kegyesek 's istentelenek egymástól elválasztatnak, mindnyájoknak a' Sziráth hidján kell általmenniek. Ez a' híd a' pokol felett áll, finomabb a' hajszálnál, élesebb a' fegyvernél, tövises sövénynél, A' hivők és kegyesek szél és villám sebességgel által kelnek rajta. Mohammed mégyen elől 's útat mutat; a' hitetlenek 's megvettettek pedig a' híd alatt égő örökkévaló tűzbe lerohannak.

A' pokol, melly lakosival soha el nem vész, neveztetik a' Musulmannoktól, valamint a' Zsidóktól is Gehennának. Ez a' megvettettek külömböző Classisok szerint 7 osztályokból áll. Első azoké a' Musulmánnoké, kik bűneiket megbánják, és megtisztulván az égbe mehetnek. Ez az osztály e' szerint Lakosaitól egykor üresen marad. Ez neveztetik Djehennának. A' másik Léza, a' Keresztyéneké. A' harmadik Houtime a' Zsidóké. A' negyedik Sayr a' Sábeusoké. Az ötődik Sakar, a' Mágusoké vagy Ghébereké. A' hatodik Djeahhim a' Pogányoké vagy Bálványozóké. A' 7-ik és legutolsó, legalábbvaló és legmélyebb Hawive, a' hitetlen képmutatóké, kik életekben tsupán a' Vallás'

Vallás' lárváját viselték. A' poklon uralkodó Angyal' neve Thabekh.

Előre lehet gondolni; hogy a' megvettettek' büntetési a' vétek' grádusa szerént vagy inkább, vagy kevesbbé fognak rettentők lenni. De ezen nem soká késem; hanem megelégszem vele, hogy annak egy közönséges rajzát teszem. Úgy tetszik: hogy tsak ez is erős bényomást tsinál az emberi érzésbe. A' pokol-tüz' tavába fognak a' rendkivül való hosszúságú nehéz lántzokkal a' kárhozttak az Angyaloktól, kik az ő kinjaikon legeltetik szemeiket, forgattatni, vonattatni. Ott dühösködnek a' kénköves folyók, — tüzes tsizmák lábaikon, — fej kaponyáik tüzesen szikráznak, — keserü gyümöltsök ördög-fej' formában, mellyek belső részeikben dühösködnek, — égető szelek, — fekete füstnek árnyéka, melly a' helyett hogy hidegítene, még szaporitja a' kinokat, — szüntelenvaló ordítása a' vlsszahangzó panaszoknak. Ezek azok a' képek, mellyeknél fogva a' megmondhatatlan fájdalomnak érzését képzelhetjük, melly magát egy végtelen tartósság' előterjesztése által végtelen grádusig emelheti, —

Egy Kőfal, melly Orfnak neveztetik, választja el a' Paraditsomot a' pokoltól; de meg nem akadályoztatja, hogy a' Boldogok és a' megvetettek egymással beszéllhessenek.

De vagynak pallérozottabb Követői is az Islamismusnak, kik a' kárhozottaknak az Istentől való elválasztatását, mellyet ők Feráknak neveznek, tartják legnagyobb boldogtalanságnak. Vastag setétség veszi őket környül, úgy hogy ők magokat, az Isten' boldogitó látásával, melly teszi a' boldogok' tökélletes boldogságát, nem örvendeztethetik.

Ha a' választott hívek villám' sebességgel a' Sziráth hidján által keltek, először mennek egy

Hawouz Kewzer nevü kuthoz, melly kerek, és 30 napnyi messzeségre tart. Vize fejérebb a' tejnél, szaga kellemetesebb a' Moschusnál, az ivó edények, mellyek körül karikában állanak, számokra nézve tsillag sokaságúak, és a' kik abból isznak, többé soha örökké nem szomjúhoznak. — De ez még tsak előkóstolása annak a' boldogságnak, melly a' Paraditsomban várakozik reájok.

A' Paraditsom az egész Koránban úgy iratik le, hogy egészen testi gyönyörüségekkel megtöltetettnek láttassék. Fekszik ez 7 egek felett, és a' közönségesebb értelem szerént öröktől fogva teremtetett. Feneke, vagy pádimentoma, a' legfinomabb buza lisztből, vagy a' legtisztább Moschusból, vagy mások szerént sáfrányból van. Kövek helyett itt gyöngyök 's gyémántok vagynak, a' márvány épületek arannyal 's ezüstel pompáskodnak, — aranyból vagynak az élőfáknak törzsökei. A' Próféta' palotája' udvarán van a' boldogságnak Tuba fája, mellynek mindennémü gyümöltsökkel ékeskedő ágai kiterjeszkednek a' hivök felett, és a' millyen gyümöltsöket kívánnak, ollyakkal szolgálnak nekiek. Selyem öltözetek, drága szerszámokkal felkészült lovak's tevék, ugranak elő ezen fa gyümöltseiből, melly olly nagy, hogy a' legsebesebben nyargaló paripa is árnyékát, mellyet vet, 100 esztendő alatt bé nem futhatná. A' legjobb Borok, a' legmesterségesebben készíttetett eledelek, a' mellyeket tsak kivánhatnak töltik be kivánságokat. A' Tuba-fa' gyökeréről erednek a' Paraditsom' folyóvizei, vízzel, tejjel, borral, mézzel folynak azok. Mindenütt buzognak a' források és patakok, mellyek Rubintokat, Smaragdokat hempelygetnek.

Minden hivőnek boldogsága életének 's halálának szentsége szerént határoztatik. A' 10 Evangyélisták, kivált a' 4 első Kalifák, az égnek leg-

magasabb 's legingerlöbb Tartományait fogják lakni. Ezeknek boldogságok minden emberi megfogást feljül halad. Mindeniknek van 70 pompás, arannyal 's drága kövekkel fénylő Pavillonja, — mindenikben 700 drága ágyak vagynak, 's mindenik ágyhoz 700 Hourisok vagy mennyei leányok. A' legtsekélyebb Hivőnek is lessz 72 fekete szemü, fényes ábrázatú, virágzó ifiúságú, rend kivül finom érzésü Hourissa, kik ő értte a' leg tisztább Moschusból teremtettek. A' gyönyörüségnek egy szempillantása ezer esztendeig való tartósságra emeltetik, és az azzal való élésre való tehetség százszorosan megnevelkedik, hogy ötet boldogságára érdemessé tegye.

Ha így van a' dolog, hát a' Musulmannok feleségeik előtt bélesznek zárva a' Paraditsomnak kapui? Ezt a' szép Nem ellen való rosz indulatját gyakran szemére hányták a' Prófétának, és a' Musulmannoknak annak állitása is tulajdoníttatik, mintha az Asszonyoknak nem volna lelkök. Legalább annyi igaz, hogy nem hiszik hogy Hourissaikban hajdani feleségeiket ölelnék. De az is igaz a' Korán' világos kifejezése szerént; hogy az Asszonyok, mint a' Férfiak jutalom-fizetés' állapotjára várakoznak. Igyekeztek a' kegyes Asszonyoknak egy bizonyos helyet kimutatni, hol boldogok lennének, 's a' gyönyörüségnek minden nemeivel élnének; de nints Dátum, melly tsak távolról is ezen előterjesztésre vezérelhetne. Majd a' Hourisokat az Asszonyokkal felváltják, de hozzá téve: hogy Mohammed nem találta jónak, a' Férfi Nemet a' választott Asszonyokhoz közel helykyztetni, hogy előbbi Házastársaiknak féltését fel ne gerjessze, vagy boldogságokat az örökkétartó összeköttetés' gondolatjával megzavarja. Ez az előadás némelly megszoritással igaznak látszik, és megerősíttetik azon felelet által, mellyet adott Mohammed egy

vén Asszonynak, ki azon könyörgött neki; hogy fogadja be a' Paraditsomba! Azt mondotta t. i. neki, hogy minekelőtte szabad lenne neki bémenni a' Paraditsomba, az Istentől megkellene ifjíttatnia. A' boldog Musulmannoknak Hourissaik e' szerént tehát azok a' Feleségeik lennének, kik a' földön voltak; de azzal a' külömbséggel, hogy a' feltámadáskor új és tökélletesebb testet nyernek, a' mint azt a' boldogoknak finomabb érzéseik kivánnák, és hogy azok, mint fiatal leányok úgy támadnak fel, és magában a' Paraditsomban minden reggel mint fiatalok úgy ébrednek fel, és a' földi életnek terheit soha se fogják érezni.

A' fennforgók, vagy inasok, kik ezüst edényekkel 's poharakkal forognak a' boldogok körül, a' legfinomabb zöld selyem ruhákba öltözködve, aranyos ezüstös karkötökkel felékesitve, örökre ifjúságok' virágjában maradnak; — pompás ágyak, mellyeken nyúgosznak a' boldogok, — borral telyes poharak, melly bor drága füszerszámokkal elegyittetik, — pompával telljes 's gyönyörködtető Innepek, — zengések, mellyek az érzéseket bájolják, — örökös Ifjúság, — és több más vonások' nemei, — a' mit tsak a' Napkeletieknek tüzes Fántáziájok kigondolhat; — ezek azok, mellyek ama Paraditsomi örök boldogságnak rajzolását telljesíteni segítik.

Vagynak, mint már felljebb is láttuk, a' Mohammed' későbbi 's okosabb követői közül, kik ezt a' testi 's fajtalansággal telljes Paraditsomot szégyenlik, kik azt mondják; hogy mind ezeket allegorice kell magyarázni és érteni, és a' boldogságnak legfőbb grádusát az Isten' látásában helyheztetik, a' hová tartozik magának Mohammednek valamelly mondása Pocockiusnál in Notismiscellaneis ad Portam Mosis pag. 304. „A' Paraditsom' lakosi közt legalsó grá-

„duson van az, ki kertjeit, feleségeit, javait, „szolgait, szekereit 1000 esztendeig tartó út' térjén „vi'sgáltatja; de legnagyobb betsületben van Is„tennél közülök, ki az ő ortzáját reggel és estve „nézelli."

Mindazáltal egészen alig, sőt alig sem mentődhetik ki Mohammed, midőn a' Koránban mindenütt ezen alsó grádus' leirásában állapodik meg, mellyet nem lehet nem betü szerént érteni, és az Isten' látásának, 's a' neki való tetszésnek alig van valahol emlékezete. A' honnan a' többi Mohammedanusoktól ezen némellyeknek allegórica magyarázatja megvettetik. — Noha még sokat irhatnék; de bérekesztem már, — mivel talán már eddig is visszaéltem az Olvasók' figyelmetességökkel 's békességes türésekkel, — bérekesztem mondom ezzel a' szives, és buzgó hálával: Hálá, örök hálá légyen Tenéked Mennyei Szent Atyám! hogy engemet nem Mohammednek, hanem a' te szerelmes Szent Fijadnak, az Ur Jézus Krisztusnak követői között engedtél születtetnem, neveltetnem, 's szentséges Tudománnyára tanittatnom. Hálá légyen, hogy nem a' Koránnak; hanem a' te Szent Beszédednek hirdetőjévé tettél. Óh Uram! világositsd meg a' setétségben ülőket, és hozd be minél elébb a' Keresztyén Ekklézsiába mind őket!

Kováts Sámuel.

4.

Magyar al-vitézek' hős-tettei az újjabb üdőszakban.

Nem tárgyam itt a' Magyar sereg' vagy egyes Ezeredek' a' vér-mezőn tett ditsőséges viseleteket festeni, tudja azt egész Európa, magyar katonáink a' legderekabbak között fénylettek mindenkor. — Nem tárgyam Magyar ezeredeink' fő tisztjeinek nevezetes tselekedeteit feljegyzeni, ők mindenkor teljesitették szent kötelességeiket, szerény lelkűséggel vezették alattvalóikat a' győzedelmekre, azok' tettei résszerint már közhirre jöttek, résszerint más alkalommal megjelendenek; tárgyam itt egyedűl al-vitézeink' és alsóbb sorsú Hazánkfijainak bátor, 's ditséretes magok' viseletjöket a' Haza' oltárára áldozatúl letenni, hogy azok a' jelen 's jövendő kor' felbuzditására például égjenek. Az ókor' al-vitézeinek nevezetességei, a' nemzet' arisztokratai helyheztetése miatt felnem jegyeztetvén, — jobbadon felejdékenységben jöttek. Naggyaink' höstettei fénylenek egyedül, mintha azoknak tsillámlásokra mellék 's alsóbb fény szükséges nem lenne, pedig nem is kételkedhetünk, hogy az akkori hősszellem az egész nemzetben közönséges ne lett volna, vagy hogy azon örök emlékre érdemes tetteket, Naggyaink minden alsóbb-hatóság nélkül végbevihették. Ha azon héjzakot ki nem pótolhatjuk, hatalmunkban vagyon azonban, a' mostanság' szép hadi tetteit olly hiven feljegyzeni, hogy azokban az alsóbb rendűeknek vitézségei is szembe tűnnjenek. Tudja jól azt minden részre nem hajló Hazafi, mennyi áldozatokat tész a' köznép a' Haza' javára, illő tehát annak nevezetessé lett fiait is az örök emlékezet' templomába vezetni.

Méltán várhatjuk tehát, hogy gyalog, 's lovas magyar Ezredeink' öntörténetjeiket feljegyezgetvén közhírre botsássák, egy kettő már ezen kötelességét híven teljesité, a' többitől pedig, mivel ők is tagjai a' Magyar egésznek jövendőben reméljük; míg az megtörténik, nemzetiségemtől buzdítatván, Magyarjaink' (ide számlálom a' Koronához tartozó minden nemzeteket) al-vitézeinek, az újjabb időszakban tőlem kifürkészhetett nevezetesebb tetteit, minden idő, 's alkalom rendje nélkül apródonként Hazám' tudtára botsátom; kitsin fáratságomat felesleg megjutalmazottnak tekintem, ha az olly szivvel vétetik, millyennel én azt átnyújtom.

1. Áron Miklós.

1788-dik évi Török-háborúban, a' 37-dik Magyar Gyalog Ezered' (Báró Mariássy) Gránátos osztályja*) Kárásebesnél, a' mind inkább nagyobbodó erejétől az ellenségnek hátra nyomattatott, meg nem háborodott hideg-vérüséggel hátráló osztály már ingadozni kezdett, némelly tsapatok (Züge **) már elbomlának, midőn Áron Miklós Strázsamester egynehány bátrakkal, — az osztályt kormányozó Kapitány' engedelméből, — a' legelőbbre nyomult Török-tsoportra rohant, azt mind addig megátalkodott merészséggel feltartóztatta, valameddig az osztály magát új rendbe szedvén, a' további védelemre alkalmatossá tette. Áron több veszedelmes sebet kapott, mellyekben ő rövid idő mulva mint elfelejthetetlen áldozatja, és örökre fenmaradott példája a' nagy lelkűségnek, meg is halt.

---

*) Osztály - Divisio — két századból álló test — 3 osztályból áll egy Zászlóalja — Bataillon — a' Gyalogságnál.

**) Csapat — Zug — negyedrésze egy századnak; az osztály tehát áll 8 tsapatból.

2. Nagy György *).

Lech folyó' hídja előtt 1795. 22-dik Augusztusán történt tsata alkalmával, Nagy György — Káplár a' 3-dik Huszár Ezeredből, (Fő Herczeg Ferdinand de Este) minden jelenvalókat méltó álmélkodásra inditott elszántsága, és vitézsége által. Az ellenség' előseregének egész lovassága zárt tsapatokban nyomúlt azon úton előre, melly Augsburg' falai alatt az említett hidhoz vezet. Mindenki általlátta, hogy elmulhatatlanúl akár melly kevés időre is ellene kellene állani, annál is inkább, mivel egy osztály nehéz lovasság a' vízen túl Landsperg felé külön lévén küldve, annak a' hátrálásra egyéb útja nem volt azon hídnál, a' melly felé az ellenség olly nagy erővel nyomult előre, de olly tsekély erővel, mint a' melly jelen volt ezen tzél' elérését reményleni sem lehetett; illy közönséges bizonytalanságban, Nagy György megvetvén minden üres böltselkedést, egyedül önbátorságában, 's néhány önként válalkozott (Freiwillige) bátor Huszárok' hívségében bizván, feltalálta azon módot, melly e'féle kétséges környülményekben ritkán szokta megtsalni a' merész reménységet. Villám gyorsasággal neki bátorítván az őt követő 12 Huszárt, az ellenségre rohant, az első tsapatból többeket levagdalt, a' lehullott emberek 's lovak elrekesztették az útat, a' mellyen öszve zavarva tódult, 's megnyomult a' következő tsapat, a' magasra feltöltött út' karfái ellent nem állhatván az erőszakos nyomásnak, öszve töredeztek; — így számo-

*) Lásd a' Tud. Gyüjt. 1822. V. Köt. 2o lap. hol a' 3-dik Huszár Ezered' története rövideden levagyon írva, sajnáljuk, hogy ott több derék al-vitézeknek is tetteit, pedig az érdemes Ezered több ollyakkal dilsekedhetik, nem találhattam, mellyeknek vélem közléséért a' történet' vitéz írója barátságosan megkérettetik.

san lovastól a' mellék mély árkokba buktak, kik többé a' meredekségen fel nem jöhettek. A' Huszárok azonban vagdalták a' megrémült ellenség' elsöbb sorait, — a' holttetemek' halma akadályt vetett így az ellenségnek az előbb nyomulásra, a' hartz magától megszünt. Nagy György legénnyeit, kik közül már 4 elesett, rendbe szedvén hátrább indúlt, de midőn látta, hogy az ellenség félre húzván az akadályokat, új megtámadásra készül, vissza fordúlt, 's újra halált, rémülést terjesztett. Nagy ellen, mint elől vagdalkozó ellen, száz kardok villogtak, kik ellen ő magát derekasan oltalmazta ugyan, de vállára, fejére erös vágást kapván, majd hogy le nem bukott lováról, de Okenka Gábor, a' nyoltz bajnok' egyike, segitségére ott termett, megmentve a' hidon keresztül vezette; a' többi is, az elérkezett nehéz lovasságtól segitséget kapván, a' nyilvános veszélyből megszabadúlt. Nagy Györgyön magán 23 seb volt, a' többi közül is egy sem volt nagyobb vagy kissebb seb nélkül. Ezen derék bajnoknak, és 12. vitéz társainak, kik közül az életben maradottak méltán megjutalmaztattak, emlékek örökre fenmarad az érdemes Huszár-Ezered' tagjai szivökben, kár hogy nevöket nem tudjuk.

3. Fröhlich Ferencz.

A' Lipcsei nagy ütközet' harmadik napján, (18-dik October 1813.) a' II-dik Magyar gyalog Ezered' (Sándor Császár) mozdulatjának elősegélésére, Fő Hadnagy Peöcz *) Fröhlich Strásamestert 12 legénnyel előre küldötte; bátran lépett ez, és ütközetre gyúlladott kedvel az ellenség' állása felé, örömmel várta azon alkalmat,

*) Most Kapitány a' 37-dik M. Gyalog Ezerednél.

mellyben a' veszéllyel szembe szálván, magának hírt, 's nevet szerezhessen. Nem is kelletett neki illy alkalomra soká várakozni, mert tsak hamar több ágyúkból álló tüzhelyre bukkant, mellynek védelmére egy Lengyel Gránátos század volt felállitva; de Fröhlich nem tsak hogy meg nem rettent, hanem álhatatosan fel is tette magában, onnét mind addig el nem távozni, míg tsak a' Fő Hadnagy hozzá nem érkezend. Fröhlich tehát kitsin tsoportját szét osztván, több tüzet adatott az ágyúk ellen, és ámbár ezek ellene több lövéseket is tettek, rettenhetetlenül megállott. Az ellenség ezen bátor tsoportnak álhatatosságát, és megalázhatatlan merészségét látván, a' századának felét ostrom lépésekkel ellene küldötte, de Fröhlich öszve szedvén népét ezeknek is ellene állott mind addig, mig a' Fő Hadnagy oda nem érkeze. A' tsata' formája megváltozott ekkor, az eddig megtámadtattak rohantak most felbátorodott lélekkel a' tétovázatba jött ellenségre, kit egynehány foganatos lövéssel a' szaladásra kénszeritették, az ágyúkat mind elfoglalták. Fröhlich ezen, és már többször megbizonyitott hős tettéért, u. m. azon év' 26-dik Augusztusán a' Drézdai árkolás' ostromlásánál, a' veszedelmesen megsebesittetett Báró Dubski Jó'sef Kapitányt, a' nyilvánvaló fogságtól megszabaditotta azzal, hogy ő a' Kapitányt az ágyúk', 's apró fegyverek' sürü lövöldözései között hátán bátorságosabb helyre emelte, a' Kulmi ütközetben példa' adásával, a' hátra nyomattatott széjjel szórva tüzellők' — Tiraillörök' — lántzát előre bátoritá, — arany mely-pénzzel — (Madaille) jutalmaztatott meg. — Fröhlichünk Lionnál Franczia-országban, hol újra vitézségének próbáját adta, egy lövést ballábára, egy Bajonét szúrást pedig fejére kapott.

4. és 5. Mikulich Jakab, és Pricza Samvilla.

1809-diki év' 28-dik Majusán, a' Francziák kénteleníttették az Ogulini határőrzők' Zászlóalját, Dobrovocz városát annak kitsin várával együtt — Dalmatziában — elhagyni, 's magát Zermaino folyón általhúzni; az ellenség győzedelmesen a' városba szállott. Hogy a' városba érkezett Francziák' erejéről bizonyos tudositást nyerhessen a' Zászlóalj Mikulich, és Pricza al-tiszteket kifürkézés okáért elküldette, ők pedig egy Dalmata parasztot rábeszéltek, kinek önnön vagyonjokból 15 forintot adtak, hogy lopódznék bé a' városba, és kérdené ki az ellenség' erejét. A' paraszt legnagyobb vigyázattal teljesíté a' reábizott dolgot, vissza térvén tudtára adá az al-tiszteknek, hogy a' városban 180 ember, de a' vár egészen üres legyen. Mikulich ezen hírt hasznára akarván forditani eltökéllette, hogy ő az üres várba bémegyen, Pricza, az előbbeni kém, 's más 4 paraszt magokat hozzá tsatolván, végben vitte szándékát a' legnagyobb szerentsével. Ők bézárták azonnal a' vár kapuit, és az alatt fekvő városra lövöldözni kezdének, a' véletlen tüzelés félelmet gerjesztett a' városba szált ellenség között. Majd hogy nem lehetlen hinni, de valósággal bevagyon bizonyítva, hogy azon hét vakmerő legény szapora lövöldözéseikkel, kiáltásaikkal az ellenséget azon gyanúra vette, mintha a' várban számos katonaság a' Zászlóaljnak elhuzódása után tselbe maradott volna. Mivel pedig a' városból kimenő két út épen a' vár falai alatt viszen el, honnét azokra tüzelni lehet, magokat a' Francziák elzárva lenni gondolták, alkudozás végett szószóllót küldöttek a' várhoz, Mikulich a' falról le megálni parantsolá a' szószóllót, és minekutánna

fenszóval megintette volna bájtársit, hogy nyugottan, de egyszer'smind készen légyenek, ő az alatt alkut köt az ellenséggel, melly ugyan tsak azon egyetlen feltétel alatt tökélletességre is jött, hogy a' Francziák a' város piartzán fegyvereket rakják le, és magokat fogva megadják, más vagyonjoktól azonban meg nem fosztatnak. A' folyón túl megállott Zászlóalj mivel se a' kiküldött fürkésző két al-tiszt vissza nem jöve, se pedig az ellenségtől utánnok jönni senkit sem látott, több lövöldözéseket azonban hallott, ismét vissza jöve a' folyón, 's minden akadály nélkül épen akkor szállotta meg a' várost, midőn a' 180 Franczia minden fegyverét lerakta. Ezen rendkivül való tselekedetért, mellyel bátorság, hadi-fortély — és szerentse egyitve valának, Mikulich és Pricza arany mely-pénzt, az öt bátor földmivelők pedig nevezetes summa pénzt jutalmul nyertenek.

6. Rák Márton.

A' szerentsétlen 1809-iki hadévben, a' Franczia sereg kártékony hullámként elboritá Hazánk' is egy részét, a' Nemesek' felkelő seregének egynehány a' fegyverben épen nem gyakorlott apróbb tsoportjai, a' Győri ütközet után szét bomlának, azoknak több a' rendhez nem szokott tagjai elfelejtkezvén szent kötelességeikről, a' hadi sereget elhagyván, honnyokba sietének. Rák Mártonnak, nyugodalomra botsátott öreg katonának két fija is azon rendetlenek között valának. De az attya fijainak illy gyalázatos haza érkezetek miatt felboszonkodván, őket keményen megfedte, ő maga jól emlékezvén a' hadi seregnek szoros kötelességére, a' hívségre, halál veszedelme' megvetésére, a' Zászló' el nem hagyására, 's annak holtig tartozó védelmére letett esküvésre, szeme előtt tartván Hazájához, Nemzetéhez

örökös tartozásait önmaga által adta fiját a' törvény hatóságnak á' méltó büntetésre. A' Földes Uraság az öregnek hazafiúságát érdemesiteni tudván, azt jutalmasan megajándékozta, mert nem tsak nevezetes summa pénzt adatott, hanem még szép termékeny jobbágyi telket is, örökös jussal által engedett neki.

7. Gonda Ferencz.

Tápé helységében 1813-kán, a' megkívántatott katonaság' száma kipótlására, a' templomban öszve gyűlt legénység a' lelki-pásztor hathatós intése után sorsot húzott. Gonda Ferencz szegény legény is a' sors húzók közt volt, ő üreset nyert, de midőn a' helység' jegyzője, hogy azok, kik üres sorsot huzának szabadok, házokba vissza mehetnek, kinyilatkoztatta — „Ha szabad vagyok — mondá Gonda — légyen szabad nékem tehát katonává lennem". Ezt egy vagyonos gazda halván, kinek fiját katonává határozta a' sors, félre szóllitá Gondát 100 tallért igért neki, ha fija helyett katona lenne. — „Nékem nemkel-„letik pénz — felele Gonda — mivel ha engem „tsonka-bénává vágna a' Franczia, magamnak „szemrehányást tehetnék, mintha pénzért árul-„tam volna el egészséges tagomat. Én katona aka-„rok lenni, mivel gondolom hogy kötelességem. „Apámat is négy esztendők előtt Bécsnél lőtték „agyon; én mást nem kivánok, tsak hogy hábo-„rúnk' végével haza jöhessek, gazdám, kit az „Isten áldjon meg, szolgálatjába vissza vegyen". — „Szivesen Ferke — mondá az ott jelen volt „gazdája — leányomat pedig feleségül adom". Gonda Ferencz bátor katona lett, azon év' October 16-kán vitéz lelkének Lipcsénél bizonyságát adta. Lindenau helység' merész ostromlói

között volt, midőn az ón a' hős-legényt homlokban találta, 's meghalt.

8. Baráth István.

1809-ben Pápán bent valósággal a' tűz-helyért oltárért verekedtek a' Hazafiak a' győzedelmes ellenséggel. Veszprémi Lovas Ezered' Káplárja Baráth István — Pápai születés, több gyermekek' attya, vágyakodván hozzá tartozandóit látni, közöttök illy veszéllyel teljes időben holmi szükséges rendeléseket tenni, házához nyargalt; váratlanúl jelent meg a' tsata' végét félelemmel, 's reszketve váró kedveltjei között, az egész ház megvidúlt megérkezetén, az ipa, 's felesége kérve kénszeriték öt a' hon maradásra. „A' Haza „úgy is már — mondák ők — elvagyon vesztve, „tartsd meg magad gyermekeidért, hijjában ne „áldozd fel ezek előtt olly betses életed". A' természet ösztöne hatalmasan munkálkodott ugyan az érzékeny melyben, de tsak hamar felébredett benne a' kötelesség' és a' hadi bets' érzése. „Nints „még elvesztve — férjfias tökéllettel szólla ő — a' „Hazának korosabb, 's nagyobb jussa vagyon „hozzám, mint nektek minnyájatoknak, ezerek „készek meghalni a' Hazáért, azon ezerek' valóságos akaratjok megmentik ötet'. Hirtelen kifejté magát az öt ölelők karjai közül, és sebes vágtatva bajtársai' verekedő soraikban, kikkel a' tsatát, melly egész éjjelig tarta, bátran kiállotta.

(Folytatása következik).

Kiss Károly.

5.

Mikor számláltattak a' Szabad Királyi Városok közé Debreczen, Korpona, Szeged, és Trencsén Városok?

Az eltünt századok' mostohasága igen sok levelünket emésztette el, ez a' közönséges veszedelem Városainkat is megfosztotta eredeti Leveleiktöl,— innen vagyon, hogy Varasdon, Szathmáron, és Nagy Szombaton kivül, azon időről, melly a' Tatárjárást megelőzte, egy Városunk sem mutathat levelet; pedig bizony s,. hogy akkor már Hazánkban több szabad Királyi Városok voltak. — Ezekhez tartoznak Debreczen, Korpona, Szeged, és Trencsén, a' mellyek II. András Királytól nyerték szabadságaikat, de azokról szólló eredeti Diplómájikat hasonlóképen elvesztették. — Mitsoda jelekről lehessen azt észre venni, hogy ezeket a' Városokat II. András szabadítatta föl? rövideden előadom.

Abban többnyire megegyeztek Hazánk' Városai némelly Monostorok, Káptalanok, és Külföldön lévő Városok' régi szokásival, hogy petsétjeikre pártfogó 's oltalmazó Szentjeiket, azoknak képeiket tudniillik, a' kiknek emlékökre plebania templomaikat felszentelték; — Országunk vagy őket fölszabaditó Fejedelmeink' tzímereit; — vagy pedig azokra tornyos Várokat és kapukat, avvagy nevezetjeikre és vidékjeikre mutató, és ollyan természet áldását, mellyel bővölkednek, képzelő szereket vágattak; eleintén ugyan szabad tetszésök szerint, és ez az oka, hogy a' régi Városok közül igen kevés mutathat tzímeréről Ok-levelet: későbben pedig Királlyaink' engedelmök mellett.

A' feljebb említett jeleket, ha tsak Várossaink' petsétjeikre visgáló szemekkel valaki tekintett, tapasztalhatta. Illyen jegyek jobbára felfödözik, hogy Várossaink kinek köszönik szabadságaikat? — legalább gyaníthatjuk; mikor jöttek szokásba, és kitől származnak tzimereik: főképen, ha valamelly Fejedelem' rokonjának tzímerét, vagy annak valami részét viselik petsétjeiken: vagy más különös jeleket, mellyek kinyilatkoztatják eredetöket, foglalnak magokban.

Debreczen, Korpona, Szeged, és Trentsén a' többi Városok régi szokásitól elállottak: ezek Húsvéti Bárányt metszettek tzimereikre, millyent sem Királyaink, sem más valaki nem viselt petsétjén. Ezt a' közönséges szokástól való eltávozást tehát különös történetben, és arra okot adó alkalmatosságban kell keresnünk. — II. András Fejedelmünk' ezüst Dénárján jön legelőször elő a' Húsvéti Bárány Keresztes zászlójával. — Mit-o'la történet' alkalmával verettetett a' Húsvéti bárány II. András' ezüst pénzére? Ezt a' kérdést maga a' szent földre útazott szarándok Király II. András felvilágosítja, a' ki Megváltónk' ditsőséges Feltámadása' titkának tiszteletére, nyúlt az akkor igen nagy szokásban lévő szarándok' páltzához, és azért vette Jéru'sálem felé, a' hova el nem ért, útját. — A' Húsvéti bárány mi egyéb, hanem a' feltámadott Üdvözítőnk' képe? a' zászló pedig mi más, hanem a' győzedelem' jele? — — Hazánk' elhunyt Tudóssa F. T. Schönvisner István Úr; Notitia Hungaricae Rei Numariae tzimű Könyvében. III. R. 131. lap. ezen történet, és jel felől így ir: „Agnus vexillifer, úgymond, in hoc Denario symbolum est Dominicae Resurrectionis, cujus ob venerationem mysterii Rex Andreas II. ad sacram expeditionem profectus erat. Apud Gallos Monetae, Paschali idgenus Agno signatae, vocabantur Agnelli,

Agnelli, et earum origo referebatur ad S. Ludovicum IX. nostris Regibus Andreae II. et Belae IV. Synchronorum, in historia bellorum, pro recuperatione Terrae Sanctae gestorum, notissimum. De hac origine nullum videtur dubium spectatis verbis unius Edicti monetalis de die 22. Jan. 1310 a Le Blanc e Regio Tabulario Parisino productis quae sic habent: Aquels que nous faisons forger comme au tenyis de S. Louis pour XVI. sols. etc. Sed monetae Ludovici IX. hujusque Successorum Philippi IV. Ludovici X. Caroli IV. Joannis et Caroli VI. Regum Franciae, imagine Agni signatae, aureae erant; nostri vero Reges Andreas II., Bela IV., et paulo serius Carolus Robertus, Agnum in argentea dumtaxat moneta sua expresserunt."

Második Andrásnak fija IV. Béla, és ennek unokájától Máriától V. István Király' Leányától származott Róbert Károly, hasonlóképen Húsvéti Bárány' képét üttették pénzökre, de a' IV. Béla Király' Bárannya balra áll, és zászló helyett keresztet visel; Róbert' bárannya ugyan zászlós, de ez is balra fordult, II András' Dénárján pedig a' bárány zászlós, és jobbra állván visszanéz, épen úgy, valamint Szabad Kir. Korpona, és Trentsén Városok' petsétjökön látszatik. — Szeged Városa' tzímerén balra fordúlt a' bárány, és sem zászlója sem keresztje sintsen; Debreczen' tzimerén ugyan zászlós a' bárány, de azon is balra áll — ezek a' változások' okairól alább szóllok.

Ezeket megfontolván, más okát nem láthatom én annak, miért épen a' feljebb emlitett Városok' petsétjökön jön elő a' Húsvéti bárány? hanem, hogy a' Szent földre költöző Király' hazajövetele után, a' mi 1218. esztendöben történt, minekelőtte 1217-ben Augustus hónapban oda indult volna, — Különös érdemök miatt felszabaditván

azokat, ennek a' bútsújárásnak örök emlékére, ajándékozta meg ezzel a' Szent jellel. — Ha valaki azt vélné, hogy már ez előtt szokásban lehetett a' Húsvéti bárány képe a' petsétekeu, kérdezhetném tőle: Varasd Városa miért nem viseli azt tzímerén? ez is II. Andrástól nyerte szabadságait 1209. esztendőben. — Annak pedig, hogy Szatmár-Németiek sem válalták fel petsétjekre a' Húsvéti bárány' jelét, az az oka, mivel ez a' Város, melly hajdan két különös Városból állott, — 1230 ban kapott szabadságokat; tehát tizenkét esztendővel később a' bútsújárás után: azért itt már nem volt az arra szolgáló alkalmatosság, következendőképen a' végre rendelt jel is elmaradott. — Így, és nem másképen kell a' többi Városok felől is vélekednünk, ha valamellyik II. Andrástól származtathatja szabadságait.

Méltó a' felljebb emlitett észrevételt is meggondolni, hogy IV. Béla Fejedelmünk' Dénárjaira nem zászlós, hanem keresztes bárányt veretett, — Róbert Károly' pénzén ugyan zászlós a' bárány, de mind a' két Király' báránnya balra áll. — II. András' ezüst pénzén pedig jobbra fordult és visszanéz, valamint a' megnevezett két Város' petsétjén vagyon. Mert, hogy Szeged Városa' tzimerén balra zászló nélkül — Debreczen' petsétjén pedig zászlós, de szinte balra áll a' bárány, ezen vitatásommal semmit sem ellenkezik, mivel azok később elfordittattak, a' mint ezt alább bővebben elő fogom adni.

Hogy Debreczen, és Szeged eredetiképen szabadságaikat nem nyerték IV. Béla Királytól, onnan tudom, mert annak báránnya zászló helyett keresztet hordoz. De Róbert Károlynak sem köszönik ők eredeti Privilégiumjaikat, mivel azok a' Városok, mellyeket az Andegaviai házból származott Királyok felszabaditottak, azok' petsétjén

az Andiai Liliomok mái napiglan is látszatnak: ha Szakoltzát és Köszeget kiveszed, mert amaz kettös keresztet, a' millyent felszabaditója Nagy Lajos viselt, hordoz petsétjén; ennek pedig, midön Ostriához birattatott, III. Fridrik új tzimert, mellyen egy erös tornyos Vár áll, ajándékozott: de a' többi Városok, úgymint Kassa, Libet-Brezno-Körmötz Bánya, Kaproncza mostanáig is más jelek mellett az Andiai Liliomokat mutatják petsétjökön. —

Ezekből tehát minden erőltetés nélkül kilehet hozni, hogy, valamint Hazánkkban II. András legelőször verette pénzére a' Húsvéti bárányt; szinte úgy ama Városok' szabadságaik is nem mástól, hanem II. Andrástól erednek. — Ha pedig tsak a' tzimeröket vették tőle, — szükséges, hogy még régiebbeknek tiszteltessenek: de azonban bizonyos hogy akkor minden város felszabaditója emlékére, ha tsak különös levél mellett, avagy jeles okok miatt más petsétet nem kapott, az alatta szokásban lévő szereket vágatták tzimerekre, mind ezek a' következendőkből még jobban kifognak tetszeni.

A' Korponaiak' régi Privilégiumjaikról nem kell szóllanom, mert IV. Béla Király' levelét, melyel öseikről reájok maradott szabadságaik Tatárjárás után 1244-ben vissza adattattak, már nagy érdemű Bél Mátyás közre botsátotta. — Tzímeröket pedig, mellyen hármas zöld domb magassabb tetején egy fodoritott fejér gyapjas Húsvéti bárány három lábon áll, 's az első jobb lábával keresztes zászlót vállon fogva viszen, és azt szemléli — alatta pedig a' zöld dombon egy arany kehely vagyon. — II. Mátyás Király 1609-ben megerösítette, és azt két egyforma nagyságú részre felosztott pajsal, mellynek felső veres részén a' régi tzímer, — a' kék színű alján azonban egy erös négyszegletes köből épült fejér vár fal, mellyen egy vasas

és fejér vörös rojtos sisakkal födözött vitéz köldökig áll, a' ki jobbjában kirántott kardot, bal kezében pedig arany koronát tart; a' pajson, mellyet két szárnyas Angyal egyik egyik kezével illeti, a' másikában pedig egy egy pálma ágat tart, más nagyobb Korona látszik — megtöldta. A' Diplóma szavai ezek:

Ad humillimam, itaque eorundem (Korponensium) Instantiam et snpplicationem, vetusta et antiqua, dictae Civitatis nostrae Corpona Insignia ita locanda, illustranda, et augenda, eaque ipsis Civibus nostris, ut illis deinceps, rite uti et gaudere queant, benigne danda et concedenda duximus: Scutum nimirum erectum, linea per medium transversum ducta, divisum, in cujus superiori rubra scuti area, supra trijugem viridis coloris collem, sive monticulum, in medio scuti, et jugo eminentiori, albus Agniculus tribus insistendo pedibus, ac in sinistrum scuti latus conversus erecte stare, dextro vero anteriori pede elevato, vexillum album rubea cruce signatum, et aureae Cruci instar lanceae applicatum, ceu humeris incumbens tenere, subtus vero Agnum in colle viridi Calix aureus positus esse conspicitur. Haeque vetera existunt dictae Civitatis nostrae Corpona insignia. In scuti vero inferiori coelestini coloris parte, in fundo ejus Murus albus, ex quadrato lapide constructus esse, in cuius medio Miles cataphractus, armis indutus, et caput Galea, rubris et albis cristis ornata, tectus, dextra manu elevata protensa, Frameam nudam vibrare, sinistra vero, Diadema aureum tenere; pube tenusque prominere cernitur, Scuto incumbit Corona Regia, quod bini Angeli splendidissimi, alis expansis, stolisque bissinis hinc nivei, illinc aurei colorum induti, quilibet una manu Scutum ipsum

complectere, altera vero viridem Palmae ramum tenere conspiciuntur".

Hogy ez a' régi tzimer sem maradott eredeti együgyü állapotjában, a' kehelyről észrevehetni; tehát már II. Mátyás előtt azzal, és két Angyallal felékesítetett: Királlyaink között V. László kezdett a' pajsok' oltalmára Angyalokat állítani, a' mint ezt több városok' levelei bizonyitják; a' rojtok, förtők, mellyek a' tzimerek' oldalairól lefüggenek, valamivel későbbek.

A' Debretzeniek' régi paj'sokon a' Bárány úgy állott, valamint II. András' pénzén; tudom ezt II. Rudolf Királyunknak 1600.ban költ leveléből, a' ki ezt a' régi paj'sot ekképen elváltóztatta: hogy a' zászlós Húsvéti Bárány két felnyitott könyvvön álljon; a' paj's' tetején likatsos sisak legyen; és a' Koronán egy kiterjesztett szárnyú, mellyén zöld borostyán koszorút viselő, felemelt fejő, kitátott szájú, jószagú fákból tüzet illesztő 's magát elégetö Féniks-madár álljon; a' Sisak' foléről pedig innen vörös és fejér, amonnan pedig aranyos, és kék rojtok leereszkedjenek és függjenek: II. Rudolf Király szavai ezek:

Quia praefatos Cives memorati Oppidi Debreczen, ab antiquo, hucusque, pro ipsis Oppidi Insigniis: Scuto erecto coelestini coloris, in cuius fundo, super viridem campum, in formam trijugi collis elevatum, Agnus Paschalis, albo incrispato vellere, et radiante Sanctorum circulo vertice tenus conspicuus, dispositis pedibus, in dextrum latus Scuti progredienti similis, tota corporis mole tribus pedibus insistere, et dextro auteriori pede elevato et incurvato, tamquam super humeris baculum crucis aurei coloris, cum dependente, et expanso rubro vexillo, alba Cruce insignito, tenere, et converso capite, Vexillum intueri visitur; usos fuisse benigne intelligamus:

Nos ex uberiori Nostra Gratia, tali modo, illa augere, et ornare voluimus, nimirum: Ut Agnus ipse duobus apertis Libris super collem positis insistere debeat; supra Scutum vero Galea clathrata, sive aperta, Regia Corona emineat, atque in Corona Avis Phoenix naturalis, expansis alis, ac capite elevato, rostroque aperto, ac viridi laureo serto in pectore ornata, ex odoriferis lignis ignem sibi alis excitans, seipsam comburere conspiciatur; a summitate vero, seu cono Galeae, Laciniis, seu Lemniscis, hinc rubri et albi, illinc vero aurei et coelestini colorum, in scuti oram defluentibus, illudque apprime adornantibus".

Nagy Leopold Debretzent a' Szabad Királyi Városok közé 1693. számlálván, ezt a' tzímert egy Pálma-fával fölékesítette; így szóll a' Diplóma:

Quo vero perpetuum Libertationis huius, Gratiaeque Nostrae Caesareae atque Regie, erga hanc Civitatem Nostram, et illius Cives, ac Inhabitatores benigne elargitae exstet Testimonium, antiqua etiam, quibus hactenus usi fuerunt, Armorum Insignia, non solum clementer approbavimus, roboravimus, et ratificavimus: verum etiam integra virentis Palmae arbore auximus et exornavimus, inque hunc, qui sequitur modum, posthac habenda, et deferenda concedimus et elargimus: Scutum nimirum militare erectum coelestini coloris, fundum illius Trijugi viridi monticulo interoccupante, e cuius meditullio procera Palmae arbor naturali patularum frondium vivore adumbrata, subter quam Agnus Paschalis albo incrispato vellere, et radiante Sanctorum circulo verticetenus conspicuus, geminis apertis, ac in plana praeattacti monticuli superficie collocatis Libris insistere, gradientique similis, dextro anteriori pede paulisper elevato,

ac incurvato, Baculum Crucis aurei Coloris, cum dependente, et expanso rubro Vexillo alba Cruce insignito tenere, totaque corporis mole in dextram Scuti oram conversa, Capite nihilominus retorto, vexillum intueri visitur. Scuto demum incumbentem Galeam militarem clathratam, sive apertam, Regio Diademate Alitem Phoenicem naturaliter effigiatum, expansis alis, et capite elevato, rostroque adaperto, ac viridi laureo Serto pectoretenus praecinctum, ex lignis odoriferis, ad solis ab alto radiantis aestum ignem sibi alis excitantem, ac crepitantibus flammis, se ipsum exurentem proferente ornatum. A summitate vero, sive Cono Galeae laciniis, seu lemniscis, hinc rubri et albi, illinc autem aurei et coelestini colorum, in Scuti extremitates sese placide diffundentibus, Scutumque ipsum decenter, ac venuste exornantibus.

Mint a' II. Rudolf', mint pedig Nagy Leopold' bizonságok szerint a' Husvéti Bárány a' Debreczeniek' paj'sokon is jobb részre áll és visszanéz, épen úgy, valamint a' II. András' ezüst Denárján; tehát azt tsak a' petsét-vágó fordította meg. — Ezen Város' töredék Históriáját, mellyet tulajdon Diplomájimból meritettem, alább, minekutánna a' petsétekről szólló értekezésemet elvégeztem, rövideden elő fogom adni.

Hogy Szeged már Tatár-futás előtt Szabad Város volt, bizonyossá tészen bennünket a' petsétjén álló Bárány, és II. Ulászló Király' 1498-ban adatott levelében, a' mellyben nyilván megvallja: hogy a' Szegediek, András és Béla Királyok' engedelmökből ollyan szabadságokkal élnek, valamint a' Fejérvári — és Budai Polgárok. — Ezen Város' hajdani, fölűről két részre osztott petsétjét, mellynek egyik udvarán kék mezőn két folyó-víz, Tisza tudniillik, és Maros folydogál,

a' fejér bal részén pedig egy kétfelé vágott Sas, melly Királyi aranyos páltzát tart körmeiben látszik; a' paj's' hegyén likatsos Sisak, azon pedig Királyi Korona vagyon; ezen áll a' fejér Bárány; — a' Sisak' tetejéről innen fejér és vörös, amonnan pedig sárga és kék rojtok függenek, a' kerületét pedig ez a' környül-írás: Sigillum Regiae Civitatis Szegediensis 1200. díszesíti. — 1704-ben a' Halászok huszták ki a' Tiszából; VI. Károly Császár', és Magyar Király' 1719. évi Diplomájában igy írattatik le ez a' régi tzimer:

Quo vero perpetuum, et celebrius huius Nostrae Benignitatis et Clementiae, erga praefatam Civitatem Nostram declaratae extet Documentum, eademque pleniore beneficio decorata, clarius in oculos incurrat Hominum, Antiqua Armorum eiusdem, quibus antehac dudum a Divis olim Hungariae Regibus condecorata et nobilitata, ac iisdem ab anno 1200. usa fuit Insignia, quae quidem iniuria, et vicissitudinibus superiorum temporum ab iisdem fatali, quocunque modo, deperdita, recenter tamen in anno 1704. per Piscatores e fluvio Ticio, seu Tybisco, casu omnino fortuito et insperato retibus extracta, ad manus modernorum Civium et Hospitum Nostrorum reddita, ac coram Nobis in specie reproducta, attrita quamvis, verum effigiem cum una circumferentia, seu inscriptione: Sigillum Regiae Civitatis Szegediensis, et praenotatum annum clare repraesentantia, clementer approbavimus, ac in vicem eiusdem, velut vetustate temporis attriti, in conformitate eiusdem, Novum Sigillum effigiendi, et in hanc, uti sequitur, formam imposterum etiam futuris, ac perpetuis semper temporibus, ac usum Cerae Rubrae, in quavis Sigilli eorundem impressione, benigne concessimus: Scutum videlicet Militare erectum

bipartito divisum, in cuius dextra duo fluvii, Tybiscum et Marutium designantes, in caeruleo campo decurrere et defluere; — in sinistra vero Scuti partibus dimidiata Aquila cum ala expansa, et pede deauratum sceptrum unguetenus tenente, in albo campo naturaliter depicta esse cernuntur: ac in circumferentia, seu circulo rotundo, ex viridi lauro constante, totam Scuti peripheriam ambiente, sequentia verba auro depicta: Sigillum Regiae Civitatis Szegediensis 1200. leguntur. Scuto demum incumbentem Galeam Militarem clatratam, seu adapertam, Regio Diademate, unum candidum Agnum supra Coronam stantem, praeferente ornatam. A summitate vero, seu cono Galeae Laciniis, seu Lemniscis, hinc candidis et rubris, illinc vero flavis, et caeruleis ad Scuti extremitates se se placide diffundentibus, illudque ipsum decenter, ac venuste exornantibus".

Mihelyest ezen levelet megkaptam, azonnal kételkedtem én ennek a' petsét-nyomónak XIII. századbeli régiségéről; mert a' ki a' petsétek' tudománnyában nem épen járatlan, szembetünőképen észre veheti: hogy a' rajta kivágott jelek Hazánkban sokkal későbbek. Elejéntén arra a' gondolatra jöttem, ne talántán ezt is VI. Károly Császár és Király azon alkalmatossággal, midön e' Városnak 1719-ben új Diplomát adott, megváltoztatta; de minekutánna ezen Nemes Város' Tanátsa engemet arról bizonyossá tett, hogy a' mostani Város' tzimere, az 1704-ben megtaláltatott petsét-nyomóról vagyon lemásolva, a' mint ez Károly Királyunk' előadott szavaiból is világossan kitetszik; már nem kételkedtem, hanem telljességgel meggyőződtem, abban, hogy ezen a' petséten kivágott 1200. esztendő helyett 1500. évnek kell lenni, — és hogy a' Petsét-vágó, hibássan vette azt az esztendőt 1500. év gyanánt

(Felső Bánya Várossának kissebb petsét-nyomójára itt az 1555. év helyett, 1222-két véste a' vigyáztalan vágó, valamint ezt a' hibát maga a' Nemes Város' Tanátsa egy hozzánk adott levelében kinyilatkoztatta) a' helyett, hogy 1500. vésett volna, az ötöst elforditotta ? — és innen támadott az 1700. esztendő. —

Hogy több észrevehető későbbi jelekről ne szólljak, már a' fél Sas is elhiteti velünk, hogy ez a' petsét-nyomó Cseh László' uralkodásánál nem régibb, — következendőképen azt Imre Királyunknak, a' ki 1196. esztendőtől fogva 1205-kig uralkodott, nem tulajdonithatjuk. A' fél Sast tudniillik II. Ulászló' nemzetsége' tzimeréből ajándékozta a' Szegedieknek. Ki nem tudja, hogy ez a' Lengyel Sas? Dob'se László Lengyel Királyoknak véréből származott. —

A' Szegediek' petsétjök, a'vagy tzimerök felől tehát így kell gondolkodnunk: hogy azon II. Ulászló előtt az annyiszor megnevezett Húsvéti Bárány volt; de 1500-ban, midőn Cseh László, a' ki a' tzimerek' osztogatásában legadakodóbb valla, ennek a' Városnak hívsége miatt új tzimert ajándékozott, azt a' mostani formára úgy elváltóztatta, hogy a' fejér Bárányon kívül, a' Húsvéti Bárány' régi jeleit elhagyván, semmi sem maradott meg a' hajdani tzimerből. — A' Lengyel Sasnak felét láthatod a' Kassaiak' petsétjökön is, ezeknek Ulászló 1502. adta azt a' tzimert, mellyel mostanáig is élnek. — Az 1200. esztendő' kivágásában elkövetett hibát, — akkor, midőn Szeged Városa a' Török rabság után, újra Szabad Királyi Városok közé számláltatott, senki sem vette észre; — az idő tehát mindeneket felfödöz.

Trentsén Városa, tzimere felől semmi levelet sem mutathat; a' zászlós Húsvéti Bárány, ekkoráig az eredeti együgyü állapotjában megma-

radott, — nem látszatik azon semmi egyéb heraldikai tulajdonság. — Vörös viasszal való élést földes Urától Zápolya Jánostól, minekutánna megkoronáztatott, 1527-ben nyerte meg.

Következik Debretzen Városának töredék históriája.

Debretzen, a' mint Petsétje vallja, már XIII. század' második tizedében városi jussal birt; Oklevelekkel mindazonáltal fölljebb nem vihetem szabadságait XV. századnál: ama hires 1405-ben tartatott köz-gyülésben nyerte meg Buda Városa' szabadságait; akkor az is rendeltetett felőle, hogy köfalakkal bekerítessék; a' Diplomában már Városnak neveztetik — eredeti Levelét tehát, mivel arról senki sem emlékezik, a' mindeneket felbontó idő emésztette el. — Nyert szabadságaikkal ugyan élhettek a' Debretzeniek, de hogy a' Város' falai felépültek volna nem hihetem; mert 'Sigmond Király, a' ki mindenkor pénz nélkül szükölködött, már 1410-ben Baliczky Andrásnak, Sklabonya' Várával együtt, tizenhárom ezer forintért, zálogba vetette Debretzent. — Ritka Város az Hazánkban, melly illyen iga alá, előbb, vagy utóbb nem esett volna; nem tsuda, ha tzélokat elhibázták. —

Ama halhatatlan emlékezetü Magyar Hős, Hunyady János is birta Debretzent, — azt Rátz Ország' Uralkodójától, Despota Rasciae, vette által, — Jánosról Szilágyi Er'sébetre, hátra maradott özvegyjére szállott. — Mátyás Király' adományából Zápolya János vette meg. — Mátyás' halála után pedig 1490. az Ország' Rendjei Corvinus Jánosnak ajándékozták — ez 1492. Debretzent más falukkal együtt Derecheny Imrének nyoltz ezer arany forintért elzálogositotta; — de megint Zápolyára jutott. — II. Lajos elesete után,

Zápolya János a' hívségtelenek számában megmaradván, a' Székes-Fejérvári gyűlésben törvényes Királyjának, és az Országnak nyilványos ellenségévé kihirdettetett, és levelesé tétetett — következendőképen minden uradalmait elvesztette. — Debreczent tehát I. Ferdinánd Chevlai More Lászlónak oda ajándékozta. — Zápolya János pedig ezt a' Várost már gyenge országlása' elején Arthandy Pálnak Mármarosi Fő Ispánynak adta; ezt hogy magához vonja Ferdinand, Debretzen' birtokában ígérő Királyi adománya mellett megerősítette, de mivel Arthandi ingadozó álhatatlansága már Jánoshoz tsapott, már pedig Ferdinand' részére állott — nem gondolnám hogy Debretzen' állandó birtokában maradhatott volna.

Debreczen' birtokosai között olvasom Seredy Gáspárt is — ennek I. Ferdinánd több izben elzálogitotta Debreczen Városát. — Az 1538-ban történt, és 1552. megújított egyesülés következésében Debreczen II. Jánosnak, Zápolya örökösének vissza adattatott. — ennek holta után mindég az Erdély Országi Fejedelmek bírták — végtére Koronánk alá jutott, és minekelőtte II. Rudolf 1600-ban — és I. Leopotd 1689-ben régi szabadságait új adománnyaikkal megerősítették — sokféle viszontagságai után 1693. a' többi szabad Királyi Városok közé ujra felvétetett. — Ezeket hiteles levelekből tudom: annak idejében azokat eredeti nyelven közre botsátom — hogy hires Debreczen Városa jelességei' leirását tehetségem szerint elősegítsem. *)

Podhradczky Jó'sef.

---

*) E' részben Teklntetes Fáy János Polgár Mester, és Poroszlay Fridrik Fő Jegyző Urak, mint a' Literatura' barátjai segíthetnének bennünket elő, melly utolsónak készségéből közölhetjük itten a' Debreczeni Bírák' Neveit, úgy a' mint vagynak, deák nyelven.

Catalogus Judicum Primariorum Liberae ac Regiae Civitatis Debreczinensis.

Anno. Nomen et Cognomen.

1486. Bartholomaeus Sartor.
1517. Ladislaus Kólis.
1519. Ladislaus Szüts.
1546. Gregorius Szüts.
1547. Mathias János Deák
1548. Franciscus Szüts. Notar. Greg. Literatus
1549. Mathias János Deák.
1550. Stephanus Bakóczi.
1551. Mathias János Deák. Philippus Pongrátz.
1552. Petrus Ferenczi.
1553. Stephanus Kalmár. Notar. Martinus Literatus.
1554. Gregorius Literatus.
1555. Stephanus Thassy.
1556. Stephanus Kalmár.
1564. Blasius Literati.
1565. Gregorius Literati.
1566. David Szabó.
1567. Franciscus Duskás.
1568. David Szabó.
1570. Franciscus Duskás. Notar. Joannes Thorkos.
1571. Valentinus Gombos.
1572. Franciscus Duskás.
1573. Blasius Nagy.
1574. David Szabó.
1575. Nicolaus Szabó.
1580. dto dto.
1586. Ladislaus Csorba. Notar. Joannes Literati.
1587. Stephanus Nagy Gál.
1588. Benedictus Mészáros.

Anno Nomen et Cognomen.

1589. Stephanus Tóthfalusi.
1590. Benedictus Mészáros.
1591. Georgius Túri.
1592. Stephanus Tóthfalusi.
1593. Benedictus Mészáros.
1594. Stephanus Duskás. Notarius Joannes Debreczeni.
1595. Michael Koh.
1596. Stephanus Duskás.
1597. Stephanus Nagy Gál. Notarius Andreas Tibai.
1598. Stephanus Duskás.
1599. Stephanus Nagy Gál.
1606. Georgius Mészáros.
1607. Michael Tót.
1608. Benedictus Mészáros.
1609. Emericus Literatus de Tholna.
1610. Benedictus Mészáros.
1618. Emericus Literatus de Tholna. Notar. Joannes Csorba.
1619. Paulus Mike.
1620. Georgius Szűts.
1621. Paulus Mike.
1622. Georgius Szűts.
1623. Paulus Mike.
1624. Georgius Szűts.
1625. Emericus Literatus de Tholna.
1626. Paulus Mike. Notar. Mathaeus Makar.
1627. Franciscus Juhos.
1628. Joannes Bachio.
1629. Paulus Mike.
1630. Franciscus Juhos.
1631. Joannes Bachio.
1632. Paulus Mike.
1633. Franciscus Juhos.
1634. Paulus Mike.

Anno Nomen et Cognomen.

1635. Franciscus Juhos.
1636. Stephanus Fekete.
1637. Franciscus Juhos.
1638. Stephanus Fekete. Notar. Ladislaus Bantzos Thúri.
1639. Franciscus Juhos.
1640. Stephanus Fekete.
1641. Joannes Bornemisza.
1642. Stephanus Fekete.
1643. Joannes Bornemisza. Notarius Daniel Varsány.
1644. Caspar Szegedi.
1645. Georgius Gáspár.
1646. Michael Kerekes.
1647. Georgius Gáspár.
1648. Michael Kerekes.
1649. Georgius Gáspár.
1650. Michael Kerekes.
1651. Georgius Gáspár.
1652. Stephanus Dobozy.
1653. dto dto
1654. dto dto
1655. dto dto
1656. Stephanus Dobozy.
1657. dto dto
1658. Stephanus Dobozy.
1659. dto dto
1660. dto dto
1661. Michael Vígkedvű.
1662. dto dto
1663. Stephanus Biczó.
1664. Stephanus Dobozy.
1665. Joannes Erdődy.
1666. Andreas Bályik.
1667. Joannes Erdődy.
1668. Andreas Bályik.

Anno Nomina et Cognomina.
1669. Stephanus Dobozy.
1670. Andreas Bályik.
1671. Stephanus Dobozy.
1672. Andreas Bályik.
1673. Stephanus Dobozy.
1674. Andreas Bályik.
1675. Stephanus Dobozy.
1676. Andreas Bályik.
1677. Stephanus Munkátsy.
1678. Andreas Bályik.
1679. Stephanus Munkátsy.
1680. Andreas Bályik.
1681. Paulus Pataki.
1682. Andreas Bályik.
1683. Stephanus Comáromi.
1684. Andreas Bályik.
1685. Stephanus Comáromi.
1686. Balsthasarus Bartha.
1687. Andreas Bályik.
1688. Stephanus Comáromi.
1689. Balthasarus Bartha.
1690. Michael Baranyi.
1691. Stephanus Comáromi.
1692. Michael Baranyi et Steph. Textoris.
1693. Stephanus Takáts.
1694. dto dto
1695. Stephanus Dobozy.
1696. dto dto
1697. dto dto
1698. Stephanus Komáromi.
1699. dto dto
1700. Stephanus Dobozy.
1701. Georgius Cs. Komáromi.
1702. dto dto
1703. Stephanus Dobozy.
1704. dto dto

Anno Nomina et Cognomina.

1705. Stephanus Dobozy.
1706. Samuel Diószegi.
1707. Stephanus Dobozy.
1708. dto dto
1709. Samuel Diószegi.
1710. Georgius Cs. Komáromi.
1711. dto dto
1712 Samuel Diószegi.
1713. Georgius Cs. Komáromi.
1714. Samuel Diószegi.
1715. Georgius Cs. Komáromi.
1716. Samuel Diószegi.
1717. Georgius Cs. Komáromi.
1718. dto dto
1719. dto dto
1720. dto dto
1721. dto dto
1722. dto dto
1723. dto dto
1724.
1725.
1726. Michael Baranyi. Notarius Samuel Szeremley.
1727. Michael Baranyi.
1728. dto dto
1729. dto dto
1730. dto dto
1731. Georgius Maróthi.
1732. Michael Baranyi.
1733. dto dto
1734. dto dto
1735. Martinus Domokos.

6.

Függelékül Füredről 's Tihanyról.

XIII. Füred Juliusban 1826.

Balaton mellett vagyok ismét, Barátom, még pedig annak eggyik legnevezetesebb helyén, Füreden. Két előbbi tartózkodásom Balaton mellékén, ollyan évszakban történvén, a' midőn a' vendégek már elszéledtek, látogatásom elhalasztódott mostanra.

Nagyon meglepő a' tsendes Balaton mellék' esmerőjének azon zaj, melly őtet Füreden egyszerre meglepi, 's azon sok tájú vendégeknek külömbfélesége. Azonban meg kell vallanom, Fürednek külsője nem felel meg egészen a' várakozásnak. A' ditső tájék szinte Veszprimhez fél óránnyira már nyitva vagyon a' szemnek, a' sürüen egymást váltó faluk körül imitt amott tsinos nagyobb épületeket látni, fürgén nyomozza a' szem Füredet, azt véli végre, hogy nem a' keresett tájon jár, 's midőn elfáradva a' Balaton' sikján nyugosztalja szemlélődéseit, egy kis erdőhez vitetik le a' Balatont elérő lejtős ösvényen, 's ez a' Füredi Park, melly megé a' völgybe vonúlt Hygieának szerény egyszerüségü lakása. Sem a' meleg Ferdő-ház, sem a' lakó helyek, egyet kettőt kivéve, különös pompájúak. Azonban annyival kedvesebb a' miveltség' béavatottjainak, 's a' főbb rend' sorsosinak kielégítése, a' kik itt a' válogatott társaságban várakozásoknak tellyes megfelelését érik. Kivált ezen nyáron, ha azon szerentsénk' elmaradását, Ő Cs. Kir. Fő Hertzegsége', Országunk' Nádorának jelen nem létét, 's a' mindennapiakig nézőknek panaszait, a' kevés vendégek miatt, kivé szük; — igen interesszáns az itt létel.

Hazánk' tudományos egének több tsillagaival, Kisfaludy Sándorral, Vitkovittsal, Fáy-al, lehete szerentsém esmerkedni. Személyesen tisztelhetjük ismét Super. Kist is, az igaz érdemnek egy remekét.

Füreднek orvosi tekintetben leendő bővebb megesmerése végett Petrovichnak, egy Orvosnak Füredről irt Értekezésére utasítlak. A' savanyú víznek ezen Értekezésben azért adatik más igen hires, mint p. o. a' Pyrmonti 's a' t. savanyú vizeken felett való elsőség, mivel benne gypsz nem találtatván, tzélerányosabb. — Megjegyzésre méltó Füredнek veres-agyag nevü földje is, a' millyen egyébbütt nem tulajdona a' Balaton-melléki tájnak. A' téglája még is törékeny. Aszófön, Füredhez nyugottra, a' hol az agyag már kevéssé veresellik, jó téglává égettetik meg. — A' hideg ferdő a' Balatonra állíttatott, hat osztálynál még sokkal több lehetne használható. A' Balatont úgy tekinthetni, mint vas-ferdőt, vas értzel igen bővelkedő fenekénél fogva; innét a' szélvészkori haragos szine. Igen ajánlható. — Lovas falu körül, Füredhez napkeletre márvány szinü kő is találtatik.

VIV. U. o.

Barátságosan mosolyog által Füred a' komolyabb, de még szebb táju Tihanyra a' közöttök zajgó hullámoknak sikján által, 's ennek amaz sokszori vendégeket juttat. A' félszigetnek formája 's helyheztetése azon véleményre adott alkalmatosságot, hogy egy kialudott tüz-okádó lett légyen, mellynek földből erőszakos kibukása a' Balatont szerezte. Ki tudja, nem fog-e ez egykor a' Vértes-hegyek között is történni, a' hol időről időre sok földalatti morgások hallatszanak mértföldnyire. — A' ketske körmök alig ha kővé

vált tsigák, hallom, hogy a' Bakonyban egy hegyben ugyan ollyanokat lehetne találni.

Nem lesz talán helyen kivül, ha ide iktatok egy kis mondát, melly az akkori szomorú időknek rajzolatjához egy kis vonat lehet.

Tihanyban Piszki Kapitány parantsolt. Somogyból az Endrődi Basa azt izente neki, hogy legyen barátja. Ő ennek disznó farkat küldött. A' Basa egy fenyegetödző levéllel válaszolt, mellynek tzimje, „a' hitetlen ebhez" volt útasítva. Nem sokára azután három Török Kémek a' templom körül megfogattatván, egy dombon felnyársaltattak, melly mái nap is nyárs dombnak hivattatik. A' fenyegetödzés' következése megtámadás lett.

Az úgy nevezett remete lakások Füred felé inkább örhelyek lehettek a' Törökök ellen.

András Királyunk' földi sátorából, melly itt tétette nyugodalomra, Tihany még két lábszárt 's egy kissebb tsontot bir, 's ezen maradékok azon koporsóból valók, melly 1735 körül megtaláltatott, 's az akkori Apát által, elég gondatlanul, elrontatott, a' melly minden bizonyságok szerint I-sö András Királyunknak koporsója vala.

Különös az is, hogy Tihany' félszigetén egy kis tóban az egész Balatonnak, Tihannyal együtt, miniatürjét láthatni, sött Tihanynak sok egyes hegyei is viselik az egész félsziget formáját.

Füreднek és Tihanynak rajzolatját láthatjuk Tek. Kisfaludy Károly Úrnak 1822-diki Aurorájában, mellyet, a' mint ott is felvagyon jelelve, Mélt. Gen. Maj. (most már F. M. L.) Petrich Úrnak, a' ki Balatonnak több egyes tájait is felvette, köszönhetünk.

Légy jó egészséggel, Barátom, ollyannal, a' millyen báj-helyheztetésbe igézi az érzö vi'sgálót a' kellemes Balaton mellék.

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

1) Könyv-esmertetés.

Felső Magyar-országi Minerva. Nemzeti Folyó-írás. 1827. Harmadik esztendei folyamat. — 3-dik Negyed. Juliusz, Augusztus, Szeptember. A' Felséges Kir. Magyar Helytartó Tanáts' kegyes engedelmével. Kassán Ellinger István' Ts. Kir. priv. Könyv-nyomtató' és áros' betűivel 's költségein.

Foglalatja a' 3-dik Negyednek 1827.

Kis Vitzai Vitzay Jó'sef' Tek. Torna Vármegye' és Szab. Kir. Kassa' Városa' rendes Orvos-Doctora' Élet-rajza.

Hetedik Füzet. Júliusz.

1. A' Földi-boldogság' ideájának fejtegetése.(E.J.P.)
2. Az Örömök' külömbféle nemeiről. (S. K. J.)
3. Próbák Socrates' nevezetességeiből. (S. K. J.)
4. A' Felosztott szeretet. (Dukai Takáts Ádám Vas-Vármegyei Tábla-Biró).

Nyóltzadik Füzet. Augusztusz.

5. Nagy-Darótzi Kovách Florián' Szatmári Püspök', 's Szent-Jóbbi Apát' élete' rajza. (Debreczeni Bárány Ágoston).
6. Némelly Jegyzések a' Beviteli-tilalomról és a' Beviteli nagy Vámokról (B. J.)
7. Folytatása a' Minerva' 536. lapján elkezdett Reminiscentiáknak. (Kövy Sándor).
8. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. Folytatás. (S. K. J.)
9. Egy tekintet a' Magyar-országi Culturára a' XI-diki Században. (B. Nagy Pál.)

10. A' Müvészség' Barátjaihoz. (Kazinczy Férentz)
11. Gróf Kornis Mihályhoz! 1821. (Kazinczy Ferentz)

Kilentzedik Füzet. Szeptember.

12. Gáspár. Süllyedése. (Debretzeni BárányBertalan)
13. Polykletus' Utazása, vagy Római Levelek. Folytatás. (S. K. J.)
14. A' Munkátsi Várról. (Balajthy Jó'sef)
15. Hazafiúi szó, idegen nyelvü lakos Társaimhoz. (Terhes Sámuel).
16. Könyv-birálás. (Kazintzy Ferentz).
17. Horátz Levele Pisóhoz és annak fijaihoz. (S. K. J.)

Ezen Kötet előtt áll Kis-Vitzai Vitzay Jó'sef', Torna Vármegye' és Kassa Városa' Orvosának rézre metszett képe, (festette Szekeres 1793. metszette Czetter Sámuel Orosházifi Bétsben). Ezen latán aláírással:

Viro. Antiqvae. Virtutis. Constanti. Intrepido Servatori. Civium. Franc. Kazintzy. Ut Intuentium. Animi Ad Eius. Exemplum. Accendantur. MDCCCIII.

's Biographiáját a' Kiadó és a' Redactor adta ki. Ide értvén mindenkor azt, hogy ezen Kötet is, méltán részesül az előbbeni Kötetek' érdemében; 's a' Római Levelek az Olvasót mindenkor gyönyörködtetve oktatják, individualitásunkra nézve a' mi legnagyobb figyelmünket a' Reminiscentiák' folytatása, tagadhatatlan, és már most, az újabb ízlés' következésében szünni kezdő genialitása által, vonta magára, úgy hogy ha a' hely' szüke megengedné, könnyen plágiumot is követnénk el. Kivonásban adni ezen darabot lehetetlen, mert ez maga is a' gondolatoknak egész tárháza, olly merész szókésekkel, mellyeket tsak a' rokon-lélek érhet tökélletesen utól; és mennyi tagadhatatlan

's megtzáfolhatatlan igazság vagyon ezekben, a' legkellemetesebb, legártatlanabb Naivsággal elöadva! — Megvalljuk, hogy ezen munkára jegyzéseket tettünk, 's legalább némelly helyeit akartuk Olvasóinkkal megesmertetni; de attól is tartottunk, ne hogy az illy darabos kivonás által, a' munkának betse tsonkúlást szenvedjen: azért nem tehetünk egyebet, tsak hogy Olvasójinkat ezen munkának figyelmetes olvasására utasítsuk. Az 1324-dik lapon a' jegyzésben lévő ezen állítás, hogy Hunyadi Lászlónak Bétsben vették fejét, alkalmasint nyomtatásbeli hiba; mert a' mint tudjuk, ez Budán a' Szent György' piatzán történt. A' többi, hasonlóképen ditséretre méltó, munkák közt Kazintzy Ferentznek Gróf Kornis Mihályhoz írt lelkes 's tiszta érzéssel teljes Epistolája, diszesíti ezen Kötetet.

Thaisz.

B. Külföldi Literatúra.

1) Könyv-esmertetés.

Monatschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen. — Erster Jahrgang — April, Mai, Juni. — Prag im Verlag des bömischen Museums 1827.

A' Cseh Museum' Társasága' Folyó-írásának ezen Köteteiben e' következendő értekezések vagynak:

Az Aprilisiben:

1. Löwenbrucki Zatotsil Norbert Jánosnak Napló-könyve, Prága' vívásáról a' Svedek által 1648. esztendőben, kivonva Rittersbergi Ritter J. által, melly a' Júniusi

Kötetben befejeztetik, 's mellyben Prágának mind Polgárjai, mind Papjai, mind pedig és főképen Deákjai örök emlékezetre méltó Vitéz tetteik által megkülömböztették magokat. A' többi Vitéz Papok közt Plachy György Jesuita, a' ki hat lábnyi és hat hüvelyknyi magasságú vólt, legnagyobb tsudákat tett. Lefestett képe körül ezen írás olvastatik: „R. P. Georgius Franc. Plachy Budwic. e Soc. Jesu, in obsidione Pragensi defensor Patriae, Pater militantis juventutis acade. Prag. 1648." Képe alatt ezen Versek állanak:

Qvem sibi Collegam belli admisere Dynastae,
Jure seqvi potuit gens Studiosa ducem,
Pro patria atqve Deo Sacra in arma paratu
Horruerant ipsi nati Aqvilone Duces.

2. Éjjeli-bátorság-intézetek Prágában az elő időben. M. M-től. Ezek közt vagyon; 11-dik Sobeslaw Hertzeg' (meghalt 1180. esztendőben) Privilegiuma a' Prágában lakó Németek' számára, mellyben ez áll: „Si per Vicos Teutonicorum aliqvis iret de nocte, et facem non habuerit, si ille occiditur, Teutonici sint inculpabiles", és Westphaliai Konrád, 's Waching Berthold a' Prágai Universitás' Rectorai által September' 26-án 1374. ('s így IV-dik Károly' idejében) kiadott Concordatumban e' következendő rendelés: „Praeterea ordinaverunt praedicti judex et scabini, qvod si qvi studentium aut servitorum eorumdem, tempore noctis, post tertium pulsum campanae (judicis) in plateis sine lumine per eos (scilicet judicem et scabinos) aut eorum servitores deprehensi fuerint, et se studentes appellaverint, absqve ulla violentia et injuria personali, debeant in domo judicum in aliqvo honesto commodo sine vinculis et laesione corporis custodiri usqve mane, et tunc, sicuti inventi

fuerint cum rebus suis, absqve ulla poena ab eisdem exacta, suo Rectori praesentari. Qvos si Rector studentes juxta modum praedictum invenerit, castigabit. Si vero tales non fuerint, de eorum defensa et judicio ea vice se nullatenus intromittat".

3. Maidstein-Várának omladéka. M. M-től.

4. A' Tropaui Hertzegség' előbbeni viszonjáról Cseh Országhoz, Ens F. Tropaui Professortól, D. J. Magyarázataival 's jegyzéseivel.

5. Waitmüli Krabitze Benesről D. J-től.

6. Az előbbeni és mostani Erdő mivelésről Cseh-országban.

7. A' Bruska-sónak közelebbi vi'sgálatai G. F. B—d-től.

A' Májusiban.

1. Cseh-Országnak termesztése, emésztése és kereskedése, a' 19-dik század' első negyedében, Neumann A. K. Kormány-széki Tanátsostól. Ha valami érdeme vagyon a' Felséges Austriai Háznak, az az érdeme tsak ugyan tagadhatatlan, hogy a' nép' szorgalmát emelni, 's az egész Világon elnyomattatott Föld-mivelő' állapotját, ha nem is, a' mint ezen emberi érzésü 's szelíd lelkü Fejedelmi-Ház óhajtotta vólna, egészen jóvá, legalább türhetővé tenni igyekezett. Ezen ember-szerető jó tétemény-ben Cseh-ország nagy mértékben részesült, úgy hogy minekünk annak némelly nemeiről még megfogásunk sintsen. Cseh-országban 1768-dik esztendőben rendeltetett; hogy a' községek' parlagai a' lakosok közt felosztattassanak, 's szántó-földeké 's réteké által váltóztattassanak, e' végre 25. esz-

tendőre minden adó és dézma alól felszabadittattak. Az ugarnak etörlése, a' mesterséges takarmány-termesztés, 's a' marhának istálóban való tartása ajánltatott; minálunk pedig még a' felföldön is, a' hol a' határok igen szorosak, a' község' parlagai még most is bitangoltatnak, az ugar fenn áll, a' marhának istálóban való tartásáról szó sintsen, 's a' takarmány' mesterséges termesztése tsak most kezdődik. Spanyol és Páduai juhok osztattak ki Cseh-országban, 's a' Cseh-országban kvártélyozó lovas Regementek' külföldi 's nemes fajú tsődöreinek használása eleinte megengedtetett, később parantsoltatott is. Igy javúlt a' mezei-gazdaság, nemesedtek a' lovak és juhok. 1769-ben a' földmivelés' társasága állittatott fel. 1775-ben a' Prágai Universitásnál a' mezei-gazdaságnak, 's 1785-ben a' barom-orvoslásnak Professorai léptek hivatalba; sőt ezen gondoskodás 1811-ben annyira terjesztetett ki, hogy a' Leitmeritzi, Königgrätzi, 's Budweisi Püspöki Seminariumokban is gazdaság-tanitók állíttattak. 1806-ban a' Polytechnicai Intézet nyittatott fel, melly 1820-dikig 7272. tanúlót nevelt. 1818-ban a' Nemzeti Muzeum állapittatott meg. 1825-ben az Országlás' igazgatása alatt Cseh-országnak már 347 mértföldnyi mesterséges Ország-útai vóltak, mellyek a' mellék útakkal együtt mintegy 500 mértföldet tesznek, nálunk pedig millyen állapotban vagynak még az Ország-útak? Ma hólnap a' Vas-út is elkészül, a' Duna' és Moldva' vizei közt. Az Elba' vizén való hajókázás is, 's ez által a' Portékák' kivitele a' külföldre is, tetemesen megkönnyittetett; mi pedig az Európai folyók' Királlyának a' Dunának, még se vehetjük tzélarányos hasznát.

Cseh-ország 956 □ mértföldet tévén, ebből 778. négyszegő mértföld tökélletesen haszonvehetővé tétetett, 's $\frac{5}{10}$ szántó-földnek $\frac{3}{10}$ erdőnek

$\frac{1}{15}$ kaszállónak, 's $\frac{1}{10}$ kertnek, szőllőnek, legelőnek használtatik. Cseh-országnak népessége tett 1762-ben 1,640,609, 's 1826-ban már 3,630,223. Cseh-országnak erdei mintegy két millio öll tüzifát adnak. Szénája mintegy kilentz millió mázsányi, élete pedig Schnabel szerint 30,720000 mérőnyi terem.

Lóhere magért kap Cseh-ország a' külföldtől esztendőnként, mintegy 1,000000 fltot V.Cz., komlóból pedig 1825-ben 11,992 mázsa vitetett a' külföldre, 's 1811-ben 6,825 szekér friss, 's 20,024 mázsa aszalt gyümölts. 1825-ben 902,325 szarvasmarha 140,890 ló, 's 1,246,277 juh számláltatott. A' mezei-gazdaságon kivül a' szorgalomnak minden nemei virágzásban vagynak Cseh-országban, mellyeket itten elő adni hosszas lenne, 's melly nyomorúlt állapotban minálunk! azért Hazánk' többi Nagyainak és Urainak is, Cs. Kir. Fő Hertzeg Károly', a' kinek Magyar Óvári gazdaságbeli Intézete még most is virágzik, a' halhatatlan Gróf Fesztetits György', a' ki a' Keszthelyi Georgicont felállította, fija Gróf Fesztetits László', a' ki azt nemes lelkűen fentartja, sőt öregbíti, 's más jeles hazafijak' példájit követniek, 's a' hazai szorgalom' ébresztésén 's előmozdításán iparkodniok kellene, valamint azt a' nagy lelkü Csehek tetemes áldozatokkal tették és teszik.

2. A' Cseh Nemzeti Museum' Társaságának 5-dik Gyülése Martius' 28-án 1827., mellyben: 1. Milauer Miksának az Igazgatónak előadása olvastatott fel, 's ebben a' Társaságban történt változások a' legközelebb múlt esztendő alatt, 's annak és Gyüteményjének gyarapítása adattak elő. 2. Olvastatott fel az Elölülőnek Gróf Sternberg Gáspárnak beszéde, mellyben a' Museum' Gyüjteményjében lévő nevezetesebb tárgyakat írja le, nevezetesen A.

alatt a' Dodekaedri Cseh Gránátnak külömbféleségét, B. alatt a' Hexaedri Granátnak Schemáját, 's C. alatt azon ásványokat, mellyek a' Hexaedri Granátot a' közép hegyekben követik. Ehez vagyon tsatolva még egy réz-tábla is, mellyen az 1-sö szám alatt egy Elefánt-agyar vagyon lerajzolva, melly a' földből kiásatott, 's Gróf Hartman Prokop által küldetett a' Museumnak, a' 2-dik szám alatt vagyon lerajzolva egy szarvas fogyolymadárnak feje, melly a' Chudenitzi Uradalomban a' Klattaui kerületben lövetett, 's Gróf Czernin Eugen által ajándékoztatott a' Museumnak, 's a' 3-dik szám alatt vagyon lerajzolva egy nyargalótznak (Renthier) szarva, melly egy Cseh-országi Kastélyban találtatott, 's Báró Hildbrand Ferdinand által ajándékoztatott a' Museumnak. Egyébaránt az egész beszéd tudománnyal és tanúltságokkal teljes, úgy hogy azt rövideden kivonni majd nem lehetetlen. A' többek közt megtzáfoltatik ezen állítás is, mintha 11-dik Sobjeslaw Hertzeg (1174—1178) lett volna az, a' ki törvényt hozott vólna, hogy minden Németnek orra elvágattassék, 's hogy a' Cseheket a' Németek' kiirtására bátoritsa, minden 100 Német orrért 100 ezüst Girát fizetett vólna.

3. Tudósítás Haenke Thaddé' haláláról.

A' Juniusiban.

1. Marien-Bádról Doctor Heidlertől.

2. Kosmas-Kronikájának eggyik érthetetlen helyéről, Dobrovszky J-től. Ezen hely a' Krónikában így vagyon írva: „qvid stas, ana noc aypac, qvare non adjuvas fratrem tuum", 's ő ezen helyet, öszve vetvén Boetius de Consolatione philosophiae

1-sõ könyvét a' hol ezen szók után: „sentisne, inqvit, haec, atqve animo illabuntur tuo"? deák betükkel még ez vagyon írva: „ano noc aypar", más jobb kéziratokban pedig ez áll: „Esne ὀνος προς λυραν" így igazitja, „qvid stas an ὀνος λυρας, qvare non adjuvas fratrem tuum".

A' Szép-Literatúrai darabok ezek:

1. Holger, a' Gazdag, éjszaki Rege Húgó Károlytól, az Aprilisi kötetben 10 igen gyönyörü énekekben, többféle nemü 's a' tárgyhoz illő Versekben.

2. A' Költés' nemeinek versengése, Dr. Jeitteles Lajostól, legalább vélekedésünk szerint igen szerentsétlen próbatétel; de lássuk:

Das Epos.

Welt er | schütternden | Unter|gang und | fröhlich Em|porblühn
Mächtiger | Reiche,| des | Gottes | Hass und der | Menschheit Er|lösung,
Thaten der| Helden, da | rob der| staunende | Erdkreis | still steht,
Sing ich. | Nicht mehr ge|ziemt mir für | meine | Würde zu | streiten.

Melly rosszúl characterizálják ezen Versek az Epost, 's legalább a' Prosodia ellen ne hibázott vólna a' Költő, de ő még a' mehr-t is rövidnek vette! Ollyan szegény a' Balláda is, a' Költés mindennapi, a' Versek hibásak; melly prosaicus p. o. ezen Vers is:

Wo Frauen sind, da pflegen
Die Sänger nicht fern zu seyn;
Es tritt ein junger Harfner
In den Königsaal herein.

Az ének is minden ízlés nélkül való, sőt talán még többet is lehetne róla mondani p. o.

Zwei Liebende wandeln zum ersten Mal Allein,
Des freuen sich Himmel und Berg und Thal und Hein.
Der Himmel, ich geb' euch mein Kleid von Azur,
Ausrief;
Schön Dank, wir schauen in's Auge nur Uns tief.
Das Blümlein: mein' Seel', ich geb' euch zur Stund' den Düft!
Schön Dank, wir hauchen uns weg von Mund die Luft.
Die Beere vergisst ihr Herzblut und beut Genuss;
Schön Dank, Frau Beere, viel mehr erfreut Ein Kuss.

Millyen aljas nyelv, melly rendetlen gondolatok! 's itt még vergieszt helyett vergisst áll. De kár lenne a' többivel a' papirost vesztegetni. Valóban a' ki logice gondolkodni nem tud, a' nyelvhez nem ért, sőt még Verseket se tud faragni, az haggyon fel a' Költéssel. A' Szerző az Ódában ezt:

Hörtet ihr wohl vom Dichterpferde sprechen,
Welches den ungewohnten Reiter abwirft,

alkalmasint magáról értette;

3. Kleinskal, Swoboda Ventzeltől. Az eleje Kleinskal' Vidékének rövid leírása prosában, mellyet egy kellemetes 's ügyes Versezet Elegiacumban fejez-be.

4. A' Szív és a' Virág, a' már az előbbeni Kötetben is megditsért Ebert Egon Károlytól, mellyben a' szív a' virággal elmésen 's kellemetesen hasonlíttatik egybe.

5. Az elhagyatott, Pfitzmayer Ágosttól, egy érzéssel teljes, tökélletesen kidolgozott Versezet, melly a' leforditást is megérdemelné, mind a' Júniusi Kötetben.

Ezen Kötetek' többi részeit a' tudománybeli jelentések foglalják el.

Thaisz.

III.

Tudománybeli Jelentések.

1.

A' mult 1826-dik esztendőben kihalt Tudósok és Írók.

Székes Fejérvárott, Februárius' utolsó napján, sok esztendőkig tartott elgyengülése után meghalt, Fő Tisztelendő Szabó József Úr, Soóvári Apátúr, és a' Fejérvári Káptalannak Lectora és Kanonokja, a' Philosophiának Mestere, a' Theológiának Bacalaureusa, életének 76-ik esztendejében. Ezen jeles férjfiú, ifiabb korában ama halhatatlan emlékezetü Nagy Ignátz első Püspök Úr mellett, mint Czeremoniarius és Titoknok a' Megyének igen hasznos szolgálatokat tett. Utóbb az úgy nevezett Budai felső városban első Plebánus volt, mellyhez vonszó hajlandóságát, Kanonokságában is igaz papi buzgósággal megbizonyította; mert nem csak az ujtemplom' épitését hathatósan segitette, hanem abba harangokat is maga költségén öntetett, úgyhogy egyszersmind hazafiúságát is megbizonyitaná, a' nagy harang' felirását magyar nyelven tétetvén. Külömben jövedelmeit a' szegeny tanúló ifjak' nevelésére, és más ügyefogyottaknak felsegélésére szánta. Melly bő adakozása ötet az egész

Városban a' szeretetnek és tiszteletnek tárgyává tette, olly annyira, hogy eltemettetésekor olly számos kesergők kisérnék; hogy az öreg emberek' vallása szerint, ama kedves emlékezetű Nagy Ignátz Püspöknek temetésétől fogva, Fejérvár illy nagy kíséretet nem látott. Az ő emlékezete mindenkor áldásban marad.

Nyitrán Januárius' 8-dikán, meghalt Nagy Tiszteletü Guul János, az Ájtatos Iskoláknak szerzetes Papja, életének 72-ik Szerzetességének 50-ik esztendejében. — Született Nagy Váradon, és fiatal korában ezen hasznos és munkás Szerzetbe lépvén, Napy Károlyban, Kolosvárott, és Debretzenben úgy Veszprémben is, majd az alsóbb, majd a' felsőbb Classisokat tanitotta: utóbb pedig Kolosvárott a' Királyi Lyceumban a' világ' közönséges históriáját 15 esztendeig nagy haszonnal tanitá, és Hallgatóinak kedvéért „Chronologia Theoretico Practica" név alatt az idő számlálásról szép munkát készített, melly 1820. ki is nyomtattatott. Ő a' Szerzetben szép hivatalokat viselt; mert Kolosvárott Rector és a' Convictus' Regense 7 esztendeig volt; Vátzon pedig mint Assistens, úgy Nyitrán is Assistens és Rector volt. A' hol egéssége elgyengülvén, hasznos és munkás életét bérekesztette, Szerzetes Társainak, és sok jó barátinak bánatára. —

Méltóságos Lossontzi idősbb L. B. Bánffy László, Cs. Kir. Kamarás Úr, az Erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Fő Igazgató Tanáts' valóságos Tanátsosa, a' Méltóságos Reformatum Fő Consistórium' Elölüllője, és a' Kolosvári Nemes Reformatum Collegium' Inspector Curátora, Februárius hónap' 9-ik napján életének 68-ik esztendejében, az örökkévalóságba általköltözött. A' ki egész betses életének napjait, a' köz terhes hivataloknak viselésére szentelvén, volt a' Méltóságos törvényes Királyi Tábla' Assessora, Nemes Kraszna Vármegyének Fő Ispánya, 's ezen hivatalokban tett érdemei után a' Gubernialis Consiliáriusi hivatalt nyerte el.

Nagy Váradon Fő Tisztelendő Molnár Jó'sef Tormovai Apátur és Custós Úr, a' ki Zilah Városának 17 esztendeig megkülömböztetett érdemű Plebánusa volt, és 1807-ikben Ő Tsász. Felsége által, Nagy Váradi Kanonokságra és Kis Prepostságra, 's azzal öszvekaptsolt Debretzeni Plebánusságra, emeltetett:

itt

itt is olly jeles böltsességgel, szelidséggel, és jotevőséggel szinte 17 esztendőkig folytatta lelkipásztorságát, hogy mindeneknek tiszteletét, és köszönetét megérdemlené; mert ő a' szükölködőknek kész segitője, és a' nyomorúltaknak vigasztaló, 's enyhitő attya volt. Kivéltképen kitündöklött a' Debretzeni két tüz' alkalmatosságával a' kárvallottak eránt nagy lelkü jótévősége, kik benne és általa nem tsak vigasztalást, hanem hathatós segedelmet is nyertek. Különös örök háládást érdemel azon bőkezüsége, hogy a' szegényebb és jelesebb igyekezetü tanúlók között a' Debretzeni P. P. Piaristák' Gymnasiumában esztendőnként 1000 forintot osztogatott ki; úgy a' Tanitókat is adakozasaival buzditotta. Erejének elgyengülését érezvén, 1824 be a' Káptalanba vissza tért, és Martius' 11 dikén guta-ütésből származott rövid betegségében életének jótéteményekkel teljes 67. esztendejében meghalt. Elenyészhetetlen lészen emlékezete!

Ugyan ott Februarius' 4-dik napján meghólt Fő Tisztelendő Klobusitzi Klobusitzky György Úr, a' kinek Biographiáját a' X dik kötetben közlöttünk.

Gömör Vármegyében Martius' 29 dik napján, kevés napokig tartott forró hideglelésben meghalt, Méltóságos Jekelfalvai Jekelfalussy Jó'sef Úr, Ts. Kir. Kamarás, életének 61. esztendejében, Feleden, a' hova kedves Testvérének Jekelfalvai Jekelfalussy Jánosnak személyes látogatására két héttel ezen gyászos eset előtt egész Úri familiájával megérkezett. Fájlalja az ő elhunytát 5 neveletlen árváival együtt bánatos özvegységre jutott hitvese, Méltóságos Gróf Csáky Anna Asszony; valamint attyafijai, úgy nem külömben baráti, és tisztelői szomorúan gyászolják ezen ditső Hazafinak halálát, kinek a' Haza' dolgaiban tett, és közönségesen megismert jeles érdemei elfelejthetetlenek fognak maradni Eleven emlékezetben vagyon az ő megkülömböztetett, 's dítséretes hazafiúi buzgósága, mellyel több Ország' gyüléseken mint Követ megjelen én, a' köz jót és a' haza' ditsőségét előmozdítani fáradhatatlanúl iparkodott, Tudva vannak amaz áldozatok, mellyeket a' boldogúlt mind a' Ludovicea Akademiának felállitására, mind a' Nemzeti Muzeum' gyarapitására, példás bőkezüséggel a' Haza' oltárára letett. Hasonló hazafiúi érzéstől lelkesittetve munkálkodott ő mind a' több-

szöri Insurrectiók' felállitásán, mind más köz hasznú Intézeteknek megállapitásán. Mind ezeken kivül számtalan egyes személyek' keserüségöknek enyhitőjét; szegénységöknek felsegitőjét, és legnagyobb Jóltévőjöket mindenkor feltalaltak ő benne, a' kik háládatos könnyekkel és zokogó sohajtásokkal gyászolják halálát. Legyenek áldottak hamvai!!!

Veszprémben Április' 12 kén meghólt Tisztelendő Tudós Hegyi Jó'sef Úr, az Ájtatos Iskolák' Szerzetének jeles érdemű tagja, a' ki 1756. Május' 15-kén Hegy faluban Nemes Vas Vármegyében született; még gyenge ifijúságában ezen munkás Szerzetbe állott, 's abban az alsó Iskolákat olly buzgósággal tanitotta, hogy egyszer'smind magának kitetsző előmenetelt szerezne a' felsőbb Tudományokban; azért a' Szegedi Lyceumban a' Históriának Professorává neveztetett. Igy eltöltvén a' Tanitó-hivatalban 30. esztendőt, előbb Debretzeni Rector' és Director' hivatallal tiszteltetett meg; onnan Besztertzére küldetett, a' hol Rector, Director, és Plébánus hármas Hivatalt, egész szorgalmatossággal 's példásan viselt. Öregségének gyengesége közelgetvén, Veszprémben Vice Rectornak tétetett, és ott is a' Sz. Anna' Kápolnájában jámbor kegyes, és Egyházi férjfiúhoz méltó, példás életével mindenek' szeretetét magára vonta. Még tanitó Hivatalában különös szorgalmatossággal igyekezett a' Magyar nyelvben is munkálkodni, mellynek példáji nyomtatásban kijött következendő könyvek: Cicero Levelei; Fleuris Historiai Katechismusa, és Gebhardi' Magyar-ország' Historiájának forditása; — de vannak több munkáji is kézirásban, mellyek között az ifjúsághoz tartatott deák Prédikátziók, és a' Debretzeni Piárista Collegium' Históriájának jeles kidolgozása említést érdemelnek. Illy Férjfiúnak valamint élete hasznos vólt, úgy emlékezete tiszteletben marad.

Ó-Budán Ts. Kir. Tanátsos, és a' Királyi Korona Uradalmának Praefectusa, Nyéki Német Sándor Úr, hosszas betegeskedése után Május' 5 dik napján, életének 63. esztendejében meghalt; és a' mint hogy több jeles hivatalokban, a' Fiumei Kormányszéknél is, igen ditséretesen forgott; 's különben is egyenes lelke, jó szive, és hivatalbeli szorgalmatossága, 's a' köz jóra szánt iparkodása szembetünő tulajdonságai valának, az ő halála köz vesztességnek tartat-

hatik ; de az ő emlékezetét kiváltképen felfogja tartani azon jeles út, melly az ő tanátsa, és fő igazgatása alatt Ns. Pest Vármegye által Visegrád felé készittetett ; úgy hogy a' boldogúlt elmondhatta: „Non omnis morior". A' Tudományos Gyüjteménynek szorgalmatos Irója és Olvasója volt.

Tekintetes Tudós Kováts János Úr, Ts. Ns. Arad Vármegyének néhai érdemes első Alli-Ispánya, September hónap 4-dik napján Aradon meghalt.

Nagy-Várad mellett Székelyhidon, September' 16-dik napján meghalt T. T. Kosztin Tamás Úr, a' Szép Tudományoknak és Philosophiának Doctora, előbb Belényesi, most Székelyhidi Fiskális, virágzó férjfiúi idejében, a' ki sokféle Tudományokban jelesen jártas volt, hivatalbeli dolgaiban hív és szorgalmatos, az emberekkel való bánásban szelíd, jámbor, és jótévő. Különösen a' jobbágyok eránt nagy az ő érdeme, kiket nagy kéméllessel, szelidséggel, és hozzájok való leereszkedéssel igazgatott, 's a' mennyire ideje és alkalmatossága volt, a' jónak megesmérésére és követésére oktatott. Betsülte az embert minden emberben, és az emberiséget tisztelte; azért áldásban marad emlékezete.

Budán October' 25 dik napján, Nagyságos Swoboda János Úr, Kiralyi Tanátsos, Oberst Lieutenant, és a' Magyar Királyi Országos-Epitő Fő-Hivatalnak Igazgatója, hosszú betegeskedése után életének 76-dik esztendejében meghalt. A' Király, a' Haza, (Észé ki születés vólt), 's az Épitő-Mesterség' Tudománya benne olly férfiút vesztett el, ki különösen nagyra vitt tapasztalásait öszve tudta kaptsolni az alapos tudománybeli ismeretekkel, és a' buzgó munkássággal. Az elsőről a' többek közt bizonyságot teszen Franczia országban, Angliában, Sz. Pétervárában több esztendőkig tartózkodasa; a' másodikról a' Ts. Kir. Német Újhelyi Katona Akademiában vólt egykori Professori hivatala; a' harmadikról egy hivatalbeli útazása, mellyet megbetegedése előtt nem sokkal tett jó egészségben. Hideg tetemei 24-dikben pompásan eltakarittattak.

Kassán November' 2 kán ragadtatott ki az élők' sorából Tiszt. Tudós, és Tek. Ns. Nzetes Mihályi Kováts István Úr, Reform. Prédikátor, Ts. Ns. Abaúj Vmegye' Tábla Birája, életének 71 dik esztendőre

hanyatlott öregsége', Papi hivatalának 37-dik, házasságának 34-dik esztendejében. — Született 1755 ikben Zemplén Vármegye' Mihályi helységében. Az alsó és felső tudományokat Hazánkban végezvén na yobb tökélletesítése végett a' Hálai Akademiában tanúlt. Vissza jövén, a' Kassai Helvetziai Vallást tartó Ekklésia hívta meg Prédikátorának, később Diaetai Pappá választatott, — majd a' Nagy Tiszt. Abaúji Tractule Consistoriumnál a' Fő Jegyzői hivatalt 20. egész esztendeig, — annakutánna pedig a' Tiszamelléki Fő Tiszt. Superintendentiában a' Generális Notáriusságot ditséretesen folytatta, még végre halála előtt 3 esztendővel ezen fontos hivataloktól bútsút vett, és nyugodalomra lépett, 's tsupán tsak Hassai Prédikátorságát folytatván, 4 napi betegsége után, egy jó keresztényhez illő tsendes békességben fogadta el a' senkit meg nem kimélő halált. — Egész élete a' köz-jónak, 's a' Tudományoknak volt szentelve kinek emlékezete sokaknál áldásban maradt.

Halotsán October 26-kán meghalt Fő Tisztelendő Demerátz' Pace Úr, a' Halotsai Érseki Háptalannak tanitó Kanonokja, életének 40 esztendejében. Ezen Egyházi férjfiú peldás jámbor életére, jeles tudományára, és más ditséretes tulajdonságaira nézve, mindenek előtt kedvességben és szeretetben vólt.

Thaisz.

---

2. Jelentés

a' Tudományos Gyüjteménynek 1828-dik esztendei Folytatásáról.

Tizenegyedik esztendeje múlik, hogy a' Tudományos Gyüjtemény folyamatba tétetett, 's most tizenkettődik évi Folytatását jelentjük: — ez ollyan szerentse, a' millyennel még a' Külföldi Tudományos Folyóírások is ritkábban ditsekedhetnek. Mit teljesitett ezen idő alatt a' Tudományos Gyüjtemény, — millyen befolyással vólt a' Nemzeti Literatúrának terjesztésére 's gyarapitására, — azt ekkoráig kitött köteteinek hosszú sora, melly magában is egy kis Könyv-tárt tészen, 's a' Tudománynak, és tudni méltónak minde-

ágaib'l, ha nem is tökélletesen **kimerített munkákat,** de legalább haszn s előkészületeket, figyelmeztetéseket, serkentéseket, 's útmutatásokat foglal magában, mellyek most is nagyobb kiterjedésü munkák' tárgyainak használhatók, — 's jövendöben a' Magyar Literaria Históriának, legbővebb, legbizonyosabb kútfejei lesznek, bizonyíthatja. — Távol legyen azomban tőlünk, hogy mi ezen Folyóírásunk' megasztalása által a' Magyar közönség' ítéletét megelőzni akarnók, sőt inkább bélyeg s t núja lévén ezen Folyóírásunk a' Magyar Nemzet' tudományos képzésének 's irói szorgalmának, és így az egész Magyar közönség' egyben foglalt munkalódásának Tárháza; — az ő betsének, az ő érdemének megitélését is, ugyan azon Magyar közönségre bizzuk, a' kinek ez, kezdetét, életét, fenállását köszönheti, — 's részünkről csak arról lévén meggyőződve, hogy ezen Folyóírásunk' eredeti tzélját, rendeltetését, egybeszerkeztetését mindenkor szemünk előtt tartván, a' Magyar nyelv' gyarapitásá, terjesztését, — az igaz Hazafiuság' élesztését, megállapitását, az igaznak 's valódi tudománynak megvilágositá át, meggyöke esitését, a' szelíd emberiségnek kifejtödését, megkedveltetését, 's Felséges Királyunk eránt, minden igaz Magyar' szívében örökösen héóltott, tántoríthatatlan hüségnek, szives, lelkes kitüntetésér minden hatalmunkban lévő alkalmatossággal elősegitettük, — és a' Nemzet' igen betses bizodalmával akármelly viszontagos 's terhes környülállásokban is soha sem éltünk vissza; — tsendes le kiesmérettel és nyugodt elmével megyünk által ezen Folyóírásunk' Tárgyainak előszámlálására, a' mint azok ezen Folyóírásunk' kezdetekor meghatároztattak 's Ő Felségének kegyes engedelme által is megerősitettek.

I. Értekezések,

Mellyek eránt szükséges megjegyezni:

1. Hogy eredetiek, nem pedig forditások, és az Esméreteknek, 's Tudományoknak mostani állapotjokhoz képest dolgoztassanak ki jól, és a' legújabb, 's legtökélletesebb Irókra utasitsanak;

2. Hogy rövidek, fontosak, és velősök legyenek, 's a' szószaporitás elkerültessék;

3. Ne szólljanak merő abstractumokról, mellyek ről inkább könyveket lehet irni, hanem azon utóbb szerkeztetve elő számlált tárgyakról a' már bebizonyodott, vagy bebizonyítható igazságokat terjesszék;

4. Hogy a' munkák, értelmes kifejezésekkel, tisztán 's olvashatólag leírva, és a' Szerzőknek valóságos neveivel aláírva legyenek;

5. Hogy minden illetlenségek, vagy személyes sértegetések elkerültessenek, nem külömben a' Birodalom' mostani kormányozása balúl meg ne itéltessék, a' Religió pedig, és a' tiszta erkölcsiség, mindenkor a' legnagyobb tiszteletben tartassék; ez magától is értetődvén, hogy akármiféle Vallásbeli feszegetések is, teljességgel el nem fogadtatnak.

Az Értekezések' tárgyai, a' Tudományok' fő nemei szerint felosztva e' következendők:

A. Philologia (Nyelv-Tudomány).

1. Közönségesen
   a. Nyelv 's írás tudomány.
   b. Nyelv 's írás történetei, eredete 's a' t.
   c. Magyarázás tudomány (Interpretatio).
2. Különösen.
   a) Magyar Philologia.
      α. Magyar Nyelv 's írás tudomány.
      β. Magyar Nyelv 's írás történetei.
      γ. Magyar Grammatika, Rhetorika, Poesis.
   b. Deák, Görög, Német, Franczia, 's t. e. Philologia.

B. Philosophia (Ész-tudomány).

1. Theoretica (Nézleti).
   a. Psychologia (Lélek-tudomány).
   b. Logica (Gondolkozás-tudomány).
   c. Methaphysica (Természettúli-tudomány).
2. Practica (Gyakorlati),
   a. Jus Naturale (Természeti - Törvény - tudomány).
   b. Ethica (Erkölts-tudomány).
   c. Anthropologia (Ember-tudomány).
   d. Paedagogica (Nevelés-tudomány).

C. Historia (Történet-tudomány).

1. Közönségesen.
   a. Civilis (Polgári).
   b. Ecclesiastica (Egyházi).
   c. Literaria (Tudománybeli).
2. Különösen.
   a. Nemzetekre nézve.
      aa) A' Magyarok' Polgári, Egyházi, 's Tudományi historiája.
      bb) A' többi Nemzetek' 's népek' Polgári, Egyházi 's Tudományi historiája.
   b. Nemzetségekre nézve (Genealogia, Stemmatographia).
      aa. A' Magyarok' ide jövetelek előtt itt lakott Nemzetségek' eredetöknek, és történeteiknek leírása: u. m. Celtaké, Pannonoké, Gothoké, Longobardoké, Hunnoké, Avaroké, Kazároké, 's többekė.
      bb. A' most itt lakó Nemzetségek' eredeteknek, és történeteiknek leírása, u. m. 1) A' Magyaroké, Kunoké, Jászoké, Székelyeké, Palótzoké, Baranyaiaké, Rába — és Csallóközieké, 's többeké, 2) a' Németeké, 3) a' Szlávoké, mint Tótoké, Horvátoké, Szerbusoké, Oroszoké, Dalmatáké, 's többeké, 4) az Oláhoké, 5) az Örményeké, és 6) a' Czigányoké.
   c. Személyekre nézve (Biographia).
3. Subsidia Historiae (Historiai Eszközök).
   a. Geographia (Földirás) régi és mostani.
   b. Chronologia (Időszámlálás).
   Ide járúlván a' Vidékek', Vármegyék', Várak', Városok', Helységek', Vizek' 's más helyek' mostani és régi neveik', származásoknak és jelentéseknek felfedezése.
   c. Statistica (Országállapot-tudomány).
   d. Diplomatica (Oklevél-tudomány).
   e. Sphragistica, és Heraldica (Petsét 's Tzimer-tudomány).
   f. Archaeologia, és Numismatica (Régiség 's pénz-tudomány) Fegyverek', Edények', Öltözetek', 's több e'félék', leírása.

D. Jurisprudentia (Törvény tudomány) a' mennyire Magyar Országot illeti.

a. A' régi és mostani Magyar Törvény közönségesen, annak históriájával együtt, különösen pedig:

aa. Jus Publicum (nyilvános Jt.)

bb Jus Privatum (különözött Jt).

α. Jus Civile privatum (különözött Polgári Jt)

β. Jus Criminale (Bün-Jt).

Nem külömben Jura Municipalia, Jura et Privilegia tam Personarum, quam Districtuum particularium, cum Juribus Consvetudinariis, atque praxi Curiali cujusvis Fori.

b. Politia (Országszer-tudomány)

c. Oeconomia Status etc. (Ország-gazdaság-tudomány.)

E. Medica (Orvos-tudomány.)

a. Historia et Literatura Medicinae in genere.

b. Medicinae partes in specie:

Anatomia

Physiologia.

Anthropologia-et Psychologia Medica.

Diaetetica (Hygieine).

Pathologia generalis medica.

Nosologia.

Aethiologia.

Symptomatologia.

Therapia generalis medica.

Pharmacologia.

Pharmaco-Catagraphologia.

Pharmacia.

Clinotechnia ete.

Pathologia, ac

Therapia Specialis Medica.

c. Chirurgia.

Historia et Literatura Chirurgiae.

Pathologia et Therapia generalis, ac Specialis Chirurgica.

Materia Chirurgica.

Pharmacia Chirurgica.

Acologia.

d. Oculistica.

e. Obstetricia.

f. Medicina forensis.

g. Politia Medica.
h. Veterinaria.

F. Természet és Művész Tudomány.

1. Physica (Természet-tudomány.)

2. Historia Naturalis generalis, Geographia Physica (közönséges természet-irás és természeti földirás.)

3. Historia Naturalis specialis (különös természetirás.)

Anthropologia sensu latissimo (Ember-tudomány, legszélesebb értelemben.)
Zoologia (Állatirás.)
Botanica (Növevény-irás.)
Mineralogia (Ásvány irás.)
Chemia (Oszlatás tudomány.)

4. Oeconomia rustica (Mezei gazdaság.)
5. Technologia (Gazdasági Szer tudomány.)
6. Scientia Commercii (Kereskedés-tudomány.)

G. Mathesis a' Hadi tudománnyal.

1. Theoretica (Nézleti.)
Algebra, Geometria pura etc.

2. Practica (Gyakorlati.)

a. Geometria (Földmérés.)
b. Mechanica (Mozton tudomány.)
c. Astronomia (Tsillag tudomány.)
d. Ars militaris (Hadi tudomány.)

H. Aesthetica (Szép-művek' tudománya.)

II. Literatúra.

A. Hazai Literatúra.

A' Tudományos Gyüjteménynek ezen része, Könyvvisgálatokat, Könyv-esmertetéseket, 's Könyv ajánlásokat foglal magában, ezen megjegyzéssel:

1. Hogy a' tárgyúl vett Könyv, vagy Müv, Magyarországot illető, vagy Magyarok által, akármelly nyelven vagy helyen irt vagy készült újabb munka legyen.

2. A' megvisgálandó munkának eredeti tzíme, Szerzőjének neve, kiadatásának helye és ideje, a' Kiadónak

nevével együtt, tovább a' munkának formája, lapjainak számok által kijegyzett nagysága, és ha lehet ára is tökélletesen előadassék.

3. A' Könyv visgálat által, a' munkának foglalata teljesen megesmertessék.

4. A' Könyv - visgálatban, azon tudománynak, mellyről a' Munka szóll, mostani állapotja, más tudós Nemzeteknél közönségesen, különösen pedig annak Hazánkban lévő sorsa irassék le.

5. A' Könyv - visgalatban igyekezni kell annak megmutatásán; megfelelt-e a' megvisgált munka, az általa előadott tudomány' mostani állapotjának? mennyire? 's miképen?

6. A' Könyv - visgálatban meg kell mutatni, millyen rend-szerrel adja elő a' Szerző munkájában a' tárgyalt tudományt, millyen tollal (Stylussal) él nyelvére, 's az előadott Tudomány' természetére nézve.

7. A' Könyv - visgálatban meg kell mutatni, nyerte ezen tudomány azon munka által valamit? 's ezen nyereségét nevezet szerint elő kell adni.

8. A' Könyv - visgálatban, a' munkában netalán elő forduló hibákat nem csak kijelelni, hanem legalább a' nevezetesebbeket meg is kell jobbitani.

9. A' Könyv - vi'sgálatok, ugyan az itt előszámlált jelességekkel, a' mennyire csak lehet díszeskedjenek, 's a' tárgy természetéhez képest legyenek készitve, azomban fő tulajdoni a' helyes Könyv-vi'sgálatnak a' sokat mondó rövidség, a' betsületes szelidség, a' tisztaság minden személyes sértegetéstől, a' mi ellen csak ugyan hibáztanak volt egynehányszor a' Könyv-vi'sgálók.

10. A' Könyv esmertetések természetekre nézve rövidebb foglalatnak a' Könyv vi'sgálatoknál, 's csak a' Könyv' vagy Müv' rövid tartalmát, legfeljebb egynehány jegyzésekkel közlik az Olvasókkal.

11. A' Könyv - ajánlások csak ollyan Könyvekre és Müvekre terjedhetnek ki, a' mellyek azt megérdemlik 's különösen a' Redactiónak dolga; ezen megjegyzéssel, hogy ha különben a' munka jó is, de szerfelett drága, a' mit fájdalommal egynehány izben tapasztaltunk, a' közhaszonvehetőség' 's tudomány' terjesztése' tekintetéből nem igen ajánlható.

B. Külföldi Literatúra.

A' Tudományos Gyüjteménynek ezen Szakasszában közöltetnek nem csak azon Recensióknak, mellyek Mágyar Országban kijött vagy ez felöl íratott könyvekről tetettek, kivonásaik (Extractus), hanem minden külső Tudományos Ujságban tett Könyv-visgálatoknak velei is, a' mennyire ezek a' tudományok', vagy Mesterségek' elömenetelét, és ezzel a' köz hasznot, és az elmének tökélletesedését eszközlik.

III. Tudománybeli Jelentések.

Ezen Szakasz alá tartoznak a' Megtzáfolások, 's Igazitások, (Anticritikák) ha rövidek velősek, nem sértegetők, 's a' tudományt magát érdeklik, a' Jutalomtételek, Jutalmaztatások, Találmányok, Intézetek, Előléptetések, és Megtiszteltetések, kihalt Tudósok' és Irók' emlékezete, vagy rövid Biographiájok, nem külömben Régiségek, Jelességek, Tudománybeli kérelmek, Hazánk' Mühelyeiben nyomtatott Új Könyvek, Új Müvek 's a't.

IV. Tudománybeli Ragaszték.

Ide tartoznak az Anticritikákra adott Feleletek, Könyv' 's Müvek' hosszabb jelentései, 's egyéb leginkább a' különözötteket illető Tudománybeli tárgyak; de ezek csak a' Tudományos Gyüjtemény' 8 ívein kivül a' beküldők' költségein nyomtattathatnak ki.

A' Tudományos Gyüjtemény' köteteivel jár a' Szép Literaturai Ajándék is, mellynek tárgyául szolgál közönségesen véve a' Szép Literaturának egész mezeje, de nevezetesen: Rövid eredeti 's jeles Elbeszélések, (Erzählungen), Regék, Szinjátékok, Mesék, Balladák, komoly 's furtsa Epopoeák, Allegóriák Epigrammák, elmés Gondolatok, Furtsaságok, (Schwänke) Rejtett Szók, Találós Mesék, Charakter festések, Romantzák, Dalok, Nemzetek' Characztereinek leirásai Charakteristikai igaz Anecdoták, jelesebb Napi történetek, ollyan jelességek, mellyeknek tudománybeli érdemök nintsen ugyan, de még is méltók a' feljegyez

tetésre, Tudósitások a' Magyar Szin-játszó Társaságoknak hol létekről, állapotjokról, 's Előadásaiknak Esmertetései, Vi'sgálatai, Magyar és Erdély Országban, 's végre mindenféle Versek, de tsak úgy, ha azok jelesen kivagynak dolgozva.

A' Tudományos Gyüjteményből ezentúl is, minden hónapban egy 8. ivből álló Kötet, 's egy ív Szép Literatnrai Ajándék fog kiadatni; azon kivül a' rézmetszések' kiadására is különös gondot fogunk forditani.

Az egész esztendei folyamat' előfizetési ára szines boritékba bekötve, Póstán 18 for. V. Cz. helyben 14 for. V. Cz. Velin papiroson Póstán 36 for. V. Cz helyben 32 for. V. Cz. A' T. T. Előfizető Urak' nevei örök emlékezetül az utolsó kötetben kifognak nyomtattatni.

E'őfizetni lehet a' Kiadónál Petrózai Trattner Mátyásnál Pesten, vagy a' Ts. Kir. Pósta hivataloknál, és azon buzgó Hazafiaknál, a' kik eddig is az Előfizetést beszedni méltóztattak.

Egyébaránt, mind a' T. T. Szerző, mind az Előfizető Urak' hazafiúi buzgóságokért szives köszönetünket kinyilatkoztatván, ezen Intézetünket további betses pártfogásokba ajánljuk. Pesten Oct. 31-ikén 1827.

Thaisz András m.k. Redactor.
Petrózai Trattner Mátyás m.k. Kiadó.

---

3. Új Könyvek.

14) Delectus Poetarum. Pars Prima Sales Poetici Proverbiales et Jocosi. Ad condimentum Honestae Conversationis, Recreationem et Eruditionem simul studiosae Juventutis Collecti A Josépho Gatti Florentino. Editio secunda aucta et emendata per Stephanum Lánghy. Budae Typis Typ graphiae Regiae Universitatis Hungaricae 1825.

Ezen Könyvet már a' mult 1826dik Esztendei Tudományos Gyüjtemény' XI. Kötetében is érdeme szerint megesmertettük 's megditsértük, 's valóban, ha valamelly Könyv közhasznu voltára nézve ajánlásra méltó, ez a' legajánlhatóbbak közzé tartozik: mert nem tsak a' legnagyobb szorgalommal készült, 's a' Római Klassikus poéták' legszebb virágaival díszeskedik, hanem épen ez által az éltesebb Olvasónak gyö-

nyörüséget szerez, az ifju tanúlót pedig a' Római poeták' kellemeivel megesmerteti, sőtt a' küllöldön is nagy kedvességgel fogadtatott.

15) A' két Báthory. Históriai szomorú Játék öt Felvonásban. Fay Andrastól. Pesten Füskúti Landerer Lajosnál. 1827.

16) Töredékek a' szent Elöüdőből. Gehon, Ninive, Bethulia. Írta Pakróczy Nep. János. Székes Fejérvárott. Nyomt. Számmer Pál bötüivel. 1827.

17) Felsö Magyar országi Minerva Nemzeti Folyó-Irás. 1827. Harmadik Esztendei Folyamat. 5 dik Negyed. Julius, Augusztus, September. Kassán, Ellinger István, Cs. Kir. priv. Könyvnyomtató és Áros' Betüivel 's Költségein.

18) Magyar Amazonoknak Története. Írta Hiteles Kútforrásból Peretsenyi Nagy László, Ts. Ns. Arad Vármegye' Szolgabirája. Aradon, nyomt Klapka Jó'sef, Cs. Kir. priv. Könyvnyomtató Betüivel.

19) Predigt in deutscher Sprache gehalten am 5 Febr. 1827. von dem Hochwürdigen Herrn Ober. Rabbiner Abraháám Freystadtl, bey gelegenheit der Einheiligung der Synagoge in Komorn. Komorn, gedruckt mit Weinmüllerschen Schriften 8-vo lap 28.

20) Tisztelet Koszorú, mellyel Tekintetes Ns. és Vitézlő Bernáthfalvi Földváry Miklós Úrnak, Ts. Pest, Pilis és Sólt egyesült Vármegye' elsőbb Táblabirájának, a' Nagy Tiszteletü Ágostai Vallástételt tartó Pesti, Egyházi Megye' kebelében, Fő Inspectori Méltóságra emeltetése 's béiktatása Innepén udvarolni kivánt H. J. Hartai Prédikátor. Pesten, Füskúti Landerer Lajos betüivel 1827

21) Hála-Dal, mellyet Tekintetes, és Nagy Érdemü Tomtsányi Ádám Úrnak a' Pesti Magyar Királyi Egyetemnél a' Természet-Tudomány' Nyilvános, és Rendes Tanitójának Neve' Ünnepén igaz tisztelet' jeléül adának háládatos Tanitványi, a' Böltsesség-Tudomány' II. eszt. Hallgatóji 1827. Pesten, Füskúti Landerer Lajos' betüivel.

22) Tekintetes Nemes Nemzetes és Vitézlő Assa- és Ablantz Kürthi Ghyczy Ferentz Első Al-Ispány, és Szomori és Somodori Pázmándy Dienes Tábla-Biró Uraknak, Tekintetes Ns. Komárom Vármegye'

Tekintetes Rendjei által az Ország gyülésére köz bizodalommal választatott, 's onnan szerentsésen megérkezett Hív Követeknek tiszteletére. 1827-dik esztendő October' hónapja' 9-kén Komáromban, Weinmüller Imre Bálint' betüjivel.

23) Auditores Juridicae et Philosophicae Facultatis in Lyceo Agriensi secundum Examina, annuumque Progressum in Classes Distributi. Anno 1827.

24) Fő Ispáni Fény-Koszorú, mellyet Nagy Méltóságu Vázsonyköi Gróf Zichy Ferraris Ferencz Úrnak, Szent István Kir. Rende' Vitézének, Cs. Kir. Aranykulcsosnak, valóságos Belső Titkos Tanácsosnak, és Ezredes Kapitánynak, a' Magyar Nemes Test őrző seregnél második Hadnagynak, Ts. Ns. Győr Vármegye' Fő Ispánjának, Ő Excellentziájának, ugyan ezen Ts. Ns. Vgyei Fő Ispáni hivatalba Sept. 17-kén 1827. lett beiktatásának Innepies alkalmára versekben foglalva, mély alázatossággal nyújtott Edvi Illés Pál. Streibig Leopold betüivel.

25) Das Bild einer christlichen Jungfrau. Eine Predigt, am Tage Maria Himmelfahrt im Jahre 1827. gehalten von Johann Kollár. Aus dem Slawischen übersetzt von Alexander v. Blaskovits. Pesth, gedruckt mit Ludvig v. Landererschen Lettern 1827.

26) „Den Geist dämpfet nicht"! Thes. V. 19. Eine Predigt, vorgetragen am 16. Juli 1827. vor der Districtual-Versammlung des Theiszer Bezirks Augsb. Conf. in der Bergstadt Gölnitz, von Samuel Klein, Notaer des Zipser XIII. Städter Seniorats, und Prediger in Felka. Gedruckt auf Kosten des hochwohlgeb. Herrn Martin Sturmán v. Ozd, Sr. k. k. Apostol. Majestät Rathes, hochverdienten Inspectors der Theiszer Superintendenz A. C. etc. Ofen, 1827. gedruckt mit Schriften der kön. Univ. Buchdrukerey.

27) Nagy Méltóságu, Méltóságos, és Fő Tisztelettü Felső Eőri Pyrker János László Úr, Egri Érsek' a' Császári Austriai Vas Korona' Jeles Rendének Első karú Vitéze', Cs. Kir Belső Titkos Tanácsos', és Ts. Ns. Heves és kül Szolnok Törvényesen Egyesült Vármegyék' örökös Fő Ispánja' Tiszteletére, midőn Érseki 's Fő Ispáni székébe jutna, hódoló hüséggel szenteli Érseki Eger Városa 1827-dik Évben. Egerben, az Érseki Lyceum betüjivel.

4. Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek:

48) Schematismus Venerabilis Cleri Archi-Dioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Jesu Christi 1828.

49) Verzeichniss neuerschienener Bücher aus allen Wissenschaften, welche zu den in Conv. Münze beigesetzten Preisen in der Buchhandlung von Konrad Adolph Hartleben in Pesth zu bekommen sind. 8-vo 105 lap.

50) Gesänge zur Todtenfeyer der weiland Hochgebornen Frau Karoline, gebornen Freyinn von Rosenfeld des weiland Hochgebornen Herrn Franz Freyherrn von Wenckheim, k. k. General-Feldmarschall-Lieutenants, Regiments-Inhabers und Ritters des Maria Theresien ordens, hinterlassenen Witwe. 8-vo 16 lap.

51) Rede und feyerliche Danksagung eines Kindes an seine Eltern. Gehalten von Simon Granichstäten an seinem dreyzehnten Geburtstage. 8-o 8 lap.

52) Familiae Clericorum Regularium Scholarum Piarum Provinciae Hungariae, et Transilvaniae pro Anno M.DCCC.XXVIII.

53) Nemzeti Újság, mellyet Hazai 's Külföldi Tudósításokból a' Magyar Nemzetnek köz jovára irt, 's kiadott Kultsár István, második Félesztendő. 1827. 4-o 408 lap.

54) Hasznos Mulatságok. A' Hazai 's Külföldi Tudósításokhoz Toldalékúl írta, 's kiadta Kultsár István, második Félesztendő 1827. 8-vo 408 lap.

55) Pester Hundschafts und Auctions Blatt. Herausgegeben von Franz Lechner. 4 to.

56) Hözhasznú és Mulattató Hazai vagy Nemzeti Kalendáriom, mind a' két Magyar Hazában lakó Katholikusok', Protestánsok' és Ohitüek' számára, Krisztus Urunk' születése után 1828 dik esztendőre egy Magyar Tiszti Kalendáriommal. 4-to.

XII. Kötet' Foglalatja.

I. Értekezések.

1) Edvi Illés Pál. Magyar Parasztok' lakadalmi szokásaik. l. 3.
2) Antal Jó'sef. Jász-Apáthi Városának leirása. l. 25.
3) Kováts Sámuel. A' Mohammedanusok' Theologiájáról. l. 32.
4) Kiss Károly. Magyar Al - Vitézek' hös-tettei az ujjabb időszakban. l. 70.
5) Podhratzky Jó'sef. Mikor számláltattak a' szabad Királyi Városok közé Debretzen, Karpona, Szeged és Trentsin Városok. l. 79.
6) Hrabovszky Dávid. Függelékül Füredről 's Tihanyról. l. 98.

II. Literatúra.

A) Hazai Literatúra.

1. Könyv-esmertetés.

1) Felső Magyar-országi Minerva. Nemzeti Folyó-irás. 1817. Harmadik esztendei folyamat. — 3-dik Negyed, Juliusz, Augusztus, Szeptember 's a' t. l. 101.

B) Külföldi Literatúra.

1) Könyv-esmertetés.

1) Monatschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen. — Erster Jahrgang. — April, Mai, Juni. 's a' t. l. 103.

III. Tudománybeli Jelentések.

1) A' mult 1826-dik esztendőben kihalt Tudósok és Irók. l. 111.
2) Jelentés a' Tudományos Gyűjteménynek 1828-dik esztendei Folytatásáról. l. 116.
3) Új Könyvek. l. 124.
4) Petrózai Trattner Mátyásnál készült Új Könyvek. l. 127.

Azon Tudós Férjfiak, kik e' Tudományos Gyüjteményt alkalmatos munkájikkal elősegitik, tőlem mindenik ívnyitől 4 forintokkal tiszteltetnek meg ezüst pénzben; tsak arra kérem a' Tudós Irókat, hogy a' beküldendő Munkák közhasznú tárgyat foglaljanak magokban, tökélletesen kidolgoztassanak 's tisztán, tsinosan és hibátlanúl leirattassanak.

E' Gyüjteményből minden hónap végével egy 7—8. ívnyi Kötet, jelenlévő formában, és borítékban adatik ki; mellyre itt helyben 14. forintok, a' póstán elküldetéssel pedig 18 forintok fizettetnek elő Bécsi érték szerint.

Petrózai Trattner Mátyás.

Pesten,

Trattner Mátyásnál.